SYNOPSIS
THEOLOGIÆ DOGMATICÆ

AD USUM SEMINARIORUM

T. II.

Jus proprietatis auctor sibi vindicat.

SACRATISSIMO ET AMANTISSIMO

CORDI JESU

CÆLESTIUM DONORUM FONTI

VIRGINIQUE DEIPARÆ

EORUMDEM DISPENSATRICI

OPUS HUMILITER DEDICATUM

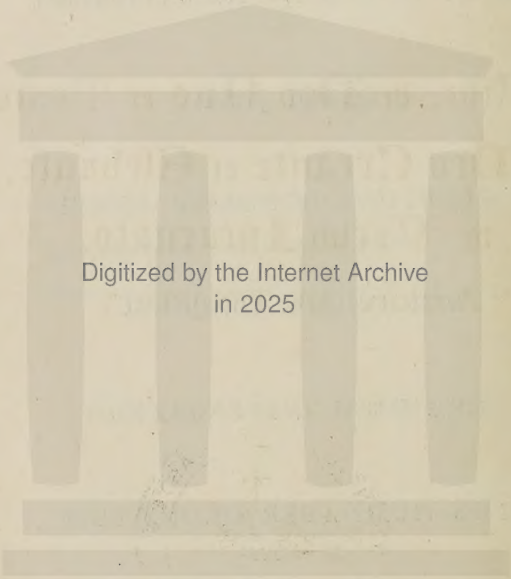
Digitized by the Internet Archive
in 2025

https://archive.org/details/synopsistheologi0002unse

SYNOPSIS THEOLOGIÆ DOGMATICÆ

AD MENTEM S. THOMÆ AQUINATIS
HODIERNIS MORIBUS ACCOMMODATA.

T. II.

de Fide, de Deo Uno et Trino, de Deo Creante et Elevante, de Verbo Incarnato,

Auctore AD. TANQUEREY

2408
1/16

EDITIO DUODEVICESIMA

FRANCISCAN MONASTERY
LIBRARY
OLD MISSION, SANTA BARBARA, CA.

3550

Property of
CBF
Please return to
Graduate Theological
Union Library

Typis Societatis Sancti Joannis Evangelistæ
DESCLÉE ET SOCII
ROMÆ — TORNACI (Belg.) — PARISIIS
1921

40.2
167
v.2

Nova editio (1921-1922) Synopsis Theologiæ dogmaticæ et moralis, necnon Brevioris Synopsis dogmaticæ et moralis, auctore AD. TANQUEREY.

Nihil obstat.
die 9ª Maii 1921.
A. BERRUÉ.

IMPRIMATUR :
† LUDOVICUS, CARD. DUBOIS
Arch. Paris.

IMPRIMATUR.
Tornaci, die 28 Maii 1921.
V. CANTINEAU, Vic. Gen.

Praefatio.

Seminarii Baltimorensis alumnis.

VOBIS, dilectissimi in Christo discipuli, hanc *Synopsim theologiæ dogmaticæ specialis* scripsi, ut in eâ sub formâ brevi, simplici, licet aliquatenus scientificâ, catholicæ veritatis medullam habeatis, et amplectentes " eum qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem " potentes sitis " exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere " [1]. Otiosis igitur quæstionibus omissis, minus utiles nonnisi obiter attingo, illisque præsertim insto quæ sive *prædicationi* verbi, sive *hodiernorum errorum* confutationi inserviunt : hinc non semel ipsissima adversariorum verba refero, ut difficultates ab ipsis propositæ, clarius perspici et efficacius dilui possint.

Argumenta ex Scripturâ desumpta paulo fusius quam in ceteris Compendiis evolvi, non solum quia inter Protestantes versamur, qui sacræ Bibliæ studio tam sedulo operam navant, sed etiam quia " omnis Scriptura divinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in justitiâ, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus " [2]. Hinc merito *Leo XIII* ait [3] : " Illud autem maxime optabile est et necessarium, ut ejusdem divinæ Scripturæ usus in universam theologiæ influat disciplinam ejusque prope sit anima : ita nimirum omni ætate Patres atque præclarissimi quique theologi professi sunt et re præstiterunt ". Quo melius autem horumce argumentorum vim capiatis, sacras paginas

" Nocturna versate manu, versate diurnâ ".

Omnia loca in hâc Synopsi citata in ipso contextu legite [4], eademque secundum hermeneuticæ regulas scrutamini, parallelis etiam locis sedulo inspectis : sic enim tum in bibli-

---

[1] *Tit.* I, 9. — [2] *II Tim.* III, 16-17. — [3] Encycl. *Providentissimus*, 18 nov. 1893.

[4] Nonnulli textus, frequenter a sacris oratoribus et theologis citati, ex industriâ omissi sunt, cùm, contextu inspecto, illos ad rem non pertinere compertum fuerit.

cis tum in theologicis disciplinis mirum in modum proficietis [1]. Optandum sane foret ut eâdem methodo argumenta ex Traditione expenderentur : quum autem res difficilis sit propter defectum temporis et librorum, satis erit Ecclesiæ definitiones et S. Pontificum declarationes attente legere apud *Denzinger*, Enchiridion Symbolorum et definitionum, præcipuaque Patrum testimonia in *Selectis opusculis* a cl. *Hurter* editis.

Nec sufficit dogmata *Scripturâ* et *Traditione* probare; *ratio* enim "fide illustrata, cum sedulo, pie et sobrie quærit, aliquam, Deo dante, mysteriorum intelligentiam eamque fructuosissimam assequitur, tum ex eorum quæ naturaliter cognoscit analogiâ, tum e mysteriorum ipsorum nexu inter se et cum fine hominis ultimo" [2]; hinc, præeunte præsertim *Angelico Præceptore*, quomodo dogmata fidei nostræ non solum rationi non repugnent, sed cum sanæ philosophiæ principiis conveniant breviter ostendere conatus sum, et ad fusiorem horum argumentorum explanationem discipulos meos ad opera *S. Thomæ* remitto, quæ studiosus theologiæ candidatus indesinenter perlegere debet [3].

Brevitati simul et perspicuitati studeo : *brevitati* quidem, ut quæ nonnisi summatim hic attinguntur, *proprio labore* tum meditando, tum alia opera legendo pro opportunitate ampliare possitis; *perspicuitati*, ut clare doctrinam fidei intelligentes eamdem dilucide fidelibus exponatis : quod logicis divisionibus, stylo simplici multisque comparationibus præstare contendi, auspice B. Virgine Mariâ.

Si quis error, præter auctoris intentionem, in hasce paginas irrepserit, a benevolis lectoribus emendetur.

Baltimoræ, die 7ª Martii 1894, in festo S. Thomæ Aq.

---

[1] Cùm omnes textus in hâc Synopsi citati, nonnisi ægre possent memoriæ commendari, opportunum duxi discipulis veniam dare ut, dum lectiones recitant, sacris Bibliis uti valeant : sic enim ingenii acum potiusquam memoriam colere possunt.

[2] *Vatican.*, Sess. III. cap. 4.

[3] Qui doctrinam S. Thomæ apprime cognoscere volunt, non solum *Summam theologicam*, sed etiam alia Sancti Doctoris opera legant, præsertim vero *Summam contra Gentiles*, *Quæstiones disputatas*, *Compendium theologiæ*, et *Contr errores Græcorum*.

Præfatio

IN TERTIAM DECIMAM EDITIONEM.

IN hâc novâ editione, penitùs recognitâ, mens nostra fuit catholicam doctrinam exponere et propugnare contra *Modernistas*, qui, *liberalium Protestantium* erroribus plus minusve imbuti, eosdem intra Ecclesiam spargere ausu temerario non dubitârunt. Quare præ oculis habuimus hæc verba *Pii X* : " Major profecto quam antehac positivæ theologiæ ratio est habenda; id tamen sic fiat, ut nihil scholastica detrimenti capiat ". Positiva argumenta ex Scriptûra et Traditione ita exhibemus, ut animis recte dispositis pateat, sæculorum decursu, fuisse quidem explicitiorem dogmatum expositionem ideoque verum in cognitione doctrinæ revelatæ profectum, non vero immutationem aut evolutionem. Scholasticam autem dogmatum expolitionem, jam a Patribus incœptam, ad mentem Doctorum Medii Ævi et præsertim *S. Thomæ* instituimus, minime tamen prætermittentes ea quæ recentiores theologi aut philosophi sapienter elaborârunt : Spiritus enim Dei hodiernos Doctores illuminare non desinit.

IN DUODEVICESIMAM EDITIONEM.

In hâc novâ editione nil fere immutavimus nisi ea quæ respiciunt essentiam originalis peccati, p. 583-584, ubi sententiam *S. Thomæ* propugnamus.

Ex ædibus Seminarii Issiacensis, die 2ª Julii 1921, in festo Visitationis B. Mariæ Virginis.

AD. TANQUEREY

Index Rerum.

Brevis historia theologiae dogmaticae.

ÆTAS PATRISTICA (sæc. I-VIII) 2
Theologia ante-nicæna 2
Patres Apostolici et Apologetæ 3
Controversistæ 4
Scholæ theologicæ 5
Ætas Patrum majorum (325-461) 7
Ætas Patrum minorum (sæc. VI-VIII) 12

ÆTAS SCHOLASTICA (sæc. IX-XV) 16
Præparatio 16
Theologiæ scholasticæ initia (sæc. XII) 18
Theologiæ scholasticæ ætas aurea (sæc. XIII) . . 21
Theologiæ scholasticæ prolapsus (sæc. XIV-XV) . . 27

ÆTAS MODERNA (sæc. XVI-XX) 31
Periodus progressiva (sæc. XVI-XVII) 32
Controversistæ 32
Theologi scholastici 38
Theologia positiva 46
Periodus paulatim decidens (1680-1830) 48
Intra ordines religiosos 49
Extra ordines religiosos 53
Periodus instaurationis (1830) 55
In Germaniâ 56
In Italiâ 58
In Galliâ et Belgio 59
In Majori Britanniâ et Americâ. 62

Conclusio 64

De Fide.

Brevis historia tractatûs delineatur 65
C. Vaticani decreta et canones 66
Objectum, utilitas, divisio Tractatûs 71
Prævia de fidei notione 73
Variæ acceptiones vocis fidei 73
Genuina fidei notio 76
Falsæ notiones fidei 80

CAP. I. De fidei actu.

ART. I. DE FIDEI OBJECTO 84
§ I. *De objecto formali seu motivo* 85
De ipso motivo fidei 85
Thesis : motivum fidei est auctoritas Dei revelantis . 86
Quæstiones disputatæ 89
De motivis seu signis credibilitatis 94
De credibilitate revelationis 94
De certitudine requisitâ ad fidem 97
§ II. *De objecto materiali fidei* 101
De veritatibus formaliter revelatis 103
De veritatibus virtualiter revelatis 106
De revelationibus privatis 110
De veritatibus fidei divino-catholicæ. 112
ART. II. DE PRODUCTIONE ACTUS FIDEI 116
§ I. *De principiis subjectivis ad fidem cooperantibus* . . 117
De gratiâ ad fidem necessariâ 117
De voluntate hominis quæ fidem imperat . . . 122
De intellectu quatenus actum fidei elicit . . . 129
§ II. *Psychologicus fidei processus exponitur* . . . 132
Analysis actûs fidei 132
Ultima fidei resolutio 137
ART. III. DE PROPRIETATIBUS ACTUS FIDEI 140
De certitudine fidei 141
De obscuritate fidei 144
ART. IV. DE SUBJECTO FIDEI 147
De hominibus viatoribus 147
De iis qui sunt in termino 151

CAP. II. De dogmatibus et formulis fidei.

Hodierni errores de naturâ et evolutione dogmatum . 153
ART. I. DE NATURA DOGMATUM 155
Dogmata catholica sunt primario norma credendi . . 155
Confutantur errores de naturâ dogmatum . 161

ART. II. DE INCREMENTO DOGMATUM 162
Ab Adamo usque ad Christum 163
Post Christum, quo sensu dogmata sunt stabilia? . . 165
— — Quo sensu proficiunt? 169
— — Causæ et occasiones hujus profectus . 176
— — Criteria genuini profectûs . . . 178

ART. III. DE HABITU INTER DOGMATA ET THEOLOGIAM. . 179
§ I. *De fontibus theologicis secundariis* 180
De usu philosophiæ in theologiâ 180
De usu historiæ in theologiâ 187
De usu scientiarum naturalium in theologiâ . . . 193
§ II. *De methodo theologicâ* 196
In exponendis et probandis dogmatibus 196
Quoad conclusiones theologicas 202
Quoad systemata theologorum 204
Corollaria : De necessitate theologiæ. 205
De dispositionibus ad studium theologiæ. . . . 208

De Deo uno.

Conspectus historicus doctrinarum de Deo uno . . 210
C. Vaticani decreta et canones 213
Objectum, utilitas, divisio Tractatûs 214

CAP. I. De Dei existentiâ.

De possibilitate naturalis Dei cognitionis. . . . 216
De modo quo Deum cognoscere possumus . . . 220
De argumentis quibus existentia Dei probatur. . . 227
Conclusio : Deus est ens infinitum et unicum . . . 235
De divinis nominibus. 237

CAP. II. De naturâ et attributis Dei.

ART. I. DE NATURA SEU ESSENTIA DEI 240

ART. II. DE ATTRIBUTIS DIVINIS 243
§ I. *De attributis negativis* 245
De simplicitate Dei 246
De ejus immutabilitate 249
De ejus æternitate 252
De ejus immensitate 254
De ejus infinitate. 256
§ II. *De attributis positivis* 259
De sapientiâ Dei. 259
De ejus potentiâ 261

De ejus sanctitate 263
De ejus bonitate et misericordiâ 264
De ejus justitiâ 267

CAP. III. De operationibus divinis.

ART. I. DE SCIENTIA DIVINA 270
De objecto scientiæ divinæ 270
De dotibus scientiæ divinæ 274
De speciebus et modo scientiæ divinæ 276

ART. II. DE VOLUNTATE DIVINA. 281
De objecto divinæ voluntatis 281
De prærogativis voluntatis divinæ 284
De divisionibus divinæ voluntatis 287

ART. III. DE PROVIDENTIA DEI 288
Ejus notio et existentia 288
Leges divinæ Providentiæ 290
Difficultates ex malorum existentiâ solvuntur . . . 291

ART. IV. DE PRÆDESTINATIONE ET REPROBATIONE . . . 295
Doctrina catholica de voluntate Dei salvificâ . . . 296
Theologica systemata de prædestinatione. . . . 305
De numero prædestinatorum 309
De signis prædestinationis. 310

De Deo Trino.

Tractatus historia delineatur. 312
Excerpta ex Symbolo Athanasiano 314
Decretum Lateranense contra errores Joachim . . . 315
Objectum, utilitas et divisio Tractatûs. 316
Prolegomena : Brevis expositio mysterii SS. Trinitatis . 318

CAP. I. Mysterium SS. Trinitatis revelatione probatur.

Prænotanda : SS. Trinitas in V. Testamento adumbrata 327
Rabbinica doctrina de Deo et Messiâ 333
Theoriæ judæo-hellenicæ de Deo et λογφ. . . . 335

ART. I. DE TRINITATE PERSONARUM IN UNITATE NATURÆ . 336
Recentiores hâc de re errores 337
§ I. *Thesis catholica ex N. Testamento demonstratur* . . 339

Ex Evangelicis Synopticis 339
Ex Evangelio S. Joannis 343
Ex Apostolorum prædicatione 347

§ II. *Traditione thesis probatur* 352
Testimonia ante-nicæna 352
Ex praxi Ecclesiæ 353
Ex Patribus 356
Testimonia post-nicæna 367

ART. II. DE DIVINIS PROCESSIONIBUS 373
De processione Filii per generationem 374
Corollaria de Verbo 381
De processione Spiritûs per spirationem 381
Corollaria de Spiritu Santo. 386
Corrollaria de tribus personis 387

ART. III. DE DIVINIS MISSIONIBUS 390
De missionibus divinis in genere 390
De missione invisibili. 393
De missione visibili 396

CAP. II. Philosophica expolitio mysterii.

ART. I. DE COGNOSCIBILITATE MYSTERII SS. TRINITATIS. . 397
Errores exponuntur 397
Mysterium SS. Trinitatis non potest solâ ratione intelligi nec demonstrari 398
Probari nequit hoc mysterium repugnare. . . . 402
Solvuntur difficultates. 403

ART. II. ANALOGIÆ ET THEORIÆ PHILOSOPHICÆ . . . 406
Comparationes et analogiæ 406
Theoriæ philosophico-theologicæ 408
Theoria Cappadocum. 408
Theoria S. Augustini 409
Theoria S. Bonaventuræ 411
Thomistica et communior explicatio. 414

ART. III. REGULÆ AD RECTE LOQUENDUM DE SS. TRINITATE. 422
Quoad nomina propria et appropriata 422
Quoad unitatem naturæ et distinctionem personarum . 424
Corollaria pietatis 425

De Deo Creante et Elevante.

Historia Tractatûs delineatur 427
Conciliorum canones 429
Objectum, utilitas et divisio Tractatûs 432

CAP. I. De Opificio mundi.

ART. I. DE COSMOGONIA MOSAICA 434
Veritates certo revelatæ 435
Quid revelatur de ordine creationis? 445

ART. II. DE TRANSFORMISMO 453
Transformismus *absolutus* fidei et rationi contradicit . 456
Transformismus *mitigatus* est hypothesis probabilis . 459

CAP. II. De Angelis.

ART. I. DE ANGELIS IN GENERE 464
Notio et existentia 465
Dotes angelorum naturales 474
Angelorum gratia et lapsus 475
De ordinibus angelorum 478
ART. II. DE ANGELIS CUSTODIBUS 479
Existentia 479
Angelorum custodum erga nos obsequia . . . 482
Officia nostra erga angelum custodem 483
ART. III. DE ANGELIS MALIS 485
De tentatione diabolicâ 485
De obsessione et possessione diabolicâ . . . 487
De magiâ, magnetismo, spiritismo et hypnotismo . . 490

CAP. III. De Homine.

ART. I. DE HOMINIS ORIGINE 500
De protoparentum creatione 500
De unitate generis humani 505
De naturâ hominis 509
De singulorum hominum ortu 515
ART. II. DE HOMINIS ELEVATIONE AD STATUM SUPERNATURALEM . . . . . .
Præviæ notiones de ordine naturali et supernaturali . 520
Existentia justitiæ originalis in Adamo 528
Quæ justitia erat gratuita et supernaturalis . . . 533
Dona integritatis protoparentibus concessa . . . 535
Quæ dona gratuita et præternaturalia erant . . . 542
Concordia præfatæ doctrinæ cum scientiis . . . 546
ART. III. DE HOMINIS LAPSU 549
Existentia lapsus protoparentis 549
Existentia originalis peccati in Adæ posteris . . . 554
Effectus originalis peccati in hâc vitâ 568
Effectus originalis peccati in alterâ vitâ 572
De naturâ originalis peccati 577
Errores hâc de re 579
Communis sententia 581
Concordia dogmatis de originali peccato cum ratione . 587

De Verbo Incarnato et Redemptore.

Tractatûs historia delineatur 595
Fontes præcipui 599
Objectum, utilitas et divisio Tractatûs 607

PARS PRIOR : Incarnatio seu Christologia.

CAP. I. De Unione hypostaticâ.

Prænotanda : Genuinus conceptus unionis hypostaticæ . . 610
Errores antiqui et moderni 614

ART. I. THESIS FUNDAMENTALIS DE UNIONE HYPOSTATICA. 620

Christus est vere Deus. 621
Ex Evangeliis Synopticis 622
Ex fide apostolicæ Ecclesiæ 630
Ex testimonio S. Pauli 631
Ex testimonio S. Joannis 636
Principia ad solvendas difficultates. 641
Christus est verus et integer homo 646
Christus est simul Deus et homo in unâ Verbi personâ . 647
Scripturâ probatur 647
Traditione : per tria priora sæcula 650
Quarto sæc.: Ex damnatione Apollinarismi, Nestorianismi et Eutychianismi 653

ART. II. COROLLARIA EX UNIONE HYPOSTATICA . . . 660

De duplici voluntate et operatione in Christo. . . 660
De unicâ filiatione 663
De communicatione idiomatum 665
Scholastica expolitio unionis hypostaticæ . . 667

ART. III. CONCORDIA HUJUS DOCTRINÆ CUM RATIONE . 672

Demonstrari nequit Incarnationem repugnare . . 672
Positâ revelatione, Incarnationem convenire probatur . 675

CAP. II. Consectaria quoad personam assumentem.

Quænam sit persona assumens? 678
Num hæc persona aliquid amiserit? 680
De dotibus unionis 682

CAP. III. Consectaria quoad naturam assumptam.

ART. I. DE SCIENTIA HUMANA CHRISTI. 687
In genere spectatâ : ejus perfectio 687
De triplici scientiâ in specie 691
ART. II. DE VOLUNTATE CHRISTI 695
De ejus sanctitate negativâ 695
De ejus sanctitate positivâ 698
De ejus libertate 704
De ejus potentiâ 707
ART. III. DE APPETITU SENSITIVO SEU PASSIONIBUS CHRISTI. 708
ART. IV. DE CORPORE CHRISTI. 709
De ejus passibilitate 709
De ejus perfectione et pulchritudine 711
Corollaria pietatis 712

PARS ALTERA : Redemptio seu Soteriologia.

Prænotanda : notio redemptionis 714
hypothetica ejus necessitas 761

CAP. I. Existentia et dotes redemptionis.

ART. I. THESIS FUNDAMENTALIS DE EJUS EXISTENTIA . . 721
Scripturâ probatur 722
Traditione probatur 729
Concordia cum ratione 736
ART. II. COROLLARIA DE DOTIBUS REDEMPTIONIS. . . 739
Satisfactio vicaria Christi 739
Ejus meritum 740
Universalitas redemptionis 742
Perfectio redemptionis 748

CAP. II. Munera Christi redemptoris.

ART. I. DE MUNERE CHRISTI SACERDOTALI 752
Prænotanda de sacrificio 753
Doctrina catholica de sacerdotio et sacrificio Christi . 755
Hujus doctrinæ theologica expolitio 757
ART. II. DE MUNERE CHRISTI PROPHETICO 763
ART. III. DE CHRISTO CAPITE. 764
ART. IV. DE CHRISTO REGE 766
Conclusio generalis 768
Controversia de motivo finali Incarnationis . . . 768
Systema Thomistarum 769
Systema Scotistarum. 771

De consectariis utriusque mysterii.

ART. I. DE CULTU CHRISTI 775
§ I. *De cultu humanitati Christi debito* 775
Thesis de adoratione Christo debitâ. 777
Corollaria 778
§ II. *De cultu Sacratissimi Cordis Jesu* 778
Natura 778
Legitimitas. 780
ART. II. DE CULTU B. MARIÆ VIRGINIS 784
§ I. *De dignitate Matris Dei* 785
Maria est vere Dei Genitrix 785
Hujus dignitatis excellentia 787
§ II. *De sanctitate Mariæ Virginis* 789
Probatur Immaculata Conceptio Beatæ Mariæ . . 790
Probatur perpetua virginitas Mariæ 799
De gratiâ B. M. collatâ et ejus augmento . . 806
§ III. *De officiis B. Mariæ erga homines* 808
Est mediatrix, regina et mater omnium Christianorum. 808
§ IV. *De cultu B. Mariæ exhibendo* 811
Cultus hyperduliæ B. M. redditus est omnino legitimus. 811
ART. III. DE CULTU SANCTORUM 814
Errores 814
Cultus et invocatio Sanctorum est quid pium et honestum. 815
ART. IV. DE CULTU RELIQUIARUM ET IMAGINUM. . . 820
Licet et expedit honorare Sanctorum reliquias . . 821
Pia et licita est veneratio Imaginum 823
Pius et utilis est cultus veræ crucis, imaginum crucis, et usus signi crucis 826

Brevis Historia Theologiae dogmaticae[1]

Cùm ex historiâ et profectu alicujus scientiæ argumenta in decursu tractatûs adhibita melius intelligantur, huic novæ editioni brevem conspectum historiæ dogmaticæ præmittimus[2].

1. In hâc historiâ *tres ætates* distingui solent : (**a**) Prima, quæ octo priora sæcula complectitur, *patristica* vocatur. Hæc non exhibet *integram* et *systematicam* totius theologiæ dogmaticæ synthesim, sed tantum *tractatus particulares*, in quibus dogmata nostra non solum exponuntur, sed etiam contra Gentilium impugnationes atque nascentes hæreses strenue propugnantur.

(**b**) Secunda, quæ *scholastica* dicitur, a sæculo IX° usque ad Concilium Tridentinum pertingit. Hæc est proprie ætas *Summarum theologicarum*, in quibus doctrina ex Scripturâ et Patribus desumpta, dialectice et methodice exponitur, ope philosophiæ præsertim aristotelicæ evolvitur, et in unum corpus redigitur.

(**c**) Tertia, scilicet *moderna*, a C. Tridentino usque ad nos sese extendit. Quâ ætate, ob impugnationes Protestantium et Rationalistarum, theologia non est exclusive scholastica, sed ex parte polemica et positiva, dogmata catholica ex fontibus revelationis demonstrans, antequam eorum cum ratione convenientiam exponat.

---

[1] Historia integra et synthetica theologiæ nondum scripta est. Documenta tamen valde utilia invenies ap. **H. Hurter,** S. J., *Nomenclator litterarius theologiæ catholicæ*, ed. 3ª, Œniponte, Wagner, 1903 sq.; brevem vero conspectum ap. **Scheeben,** *Dogmatik*, gallice redditum auctore *Bélet*, t. I, § 56-60. — Ad nostram synopsim Historiæ Theologiæ maxime profuerunt manuscripta quæ benigne nobis obtulit **F. Cimetier**, in Seminario Parisiensi professor.

[2] Brevem historiam *Apologeticæ* præmisimus *Tr. de Verâ Religione;* historiam verò *Theologiæ Moralis* invenies inter *Prolegomena Theol. Mor.*

Art. I. Ætas patristica[1] (sæc. I-VIII).

2. In ætate *patristicâ*, tres periodi distinguuntur: (a) Theologia *ante-Nicæna*, seu trium priorum sæculorum, quæ primùm expositiva, deinde polemica, paulatim methodum magis scientificam adhibere nititur; (b) Theologia *majorum Patrum*, a Conc. Nicæno (325) usque ad S. Leonem († 461), quam methodice exponunt et invictè propugnant, contra magnas hæreses, viri ingenio subtili, eruditione et eloquentiâ præditi; (c) Theologia *Patrum minorum*, quæ paulatim decidens, ex operibus anterioribus præcipua sua argumenta depromit.

§ I. Theologia ante-Nicæna (I-IV sæc.).

3. **Prænotandum.** Doctrina christiana, quam expolire, probare et in synthesim coordinare proprium munus est theologiæ, in prædicatione Christi et Apostolorum, tota invenitur. Summa autem hujus prædicationis in libris canonicis Novi Testamenti et in traditionibus non scriptis consignata fuit. Quando exponitur doctrina in libris N. Testamenti contenta, quam minus proprie[2] hodierni vocant

[1] Circa hanc ætatem consuli possunt : **R. Ceillier**, *Histoire des auteurs sacrés et ecclésiastiques*, 23 vol. in-4°, Paris, 1729; 16 vol. in-4°, Paris, 1858; **Moehler**, *Patrologie*, (ed. Reithmayr, Regensburg, 1840; gallice redditum a **J. Cohen**, Louvain, 1844); **Fessler**, *Institutiones patrologiæ*, Œniponte, 1850, denuo edita a **Jungmann**, 1890; **Schwane**, *Dogmengeschichte*, 2ª ed., Freiburg, 1892 (gallice redditum a **Degert**, *Histoire des dogmes*, 6 vol., Paris, Beauchesne, 1903), vol. I; **Hurter**, *Nomenclator litterarius theologiæ catholicæ*, 3ª ed., t. I, Œniponte, 1903; **Bardenhewer**, *Patrologie*, 2ª ed., Freiburg, 1901 (gallice redditum a **Godet** et **Verschaffel**, *Les Pères de l'Eglise*, 2ª ed., 3 vol. in-8°, Bloud, 1905); *Geschichte der altkirchlichen Literatur*, Freiburg, 1903 sq.; **Harnack***, *Geschichte der altchristlichen Literatur bis Eusebius*, 4 vol., Leipzig, Hinrichs, 1893 sq.; **Rauschen**, *Grundriss der Patrologie*, Freiburg in B., Herder, 1903 (gallice redditum ab **E. Ricard**, *Eléments de patrologie et d'histoire des dogmes*, Paris, Roger, 2e éd., 1911); **Tixeront**, *Histoire des dogmes*, 2 vol. (usque ad S. Augustinum), Paris, Lecoffre, 1905-1909.

[2] Dico *minus proprie*, nam theologia N. Testamenti non ex scriptis tantum, sed ex *traditionibus* conflari deberet. — Theologiam N. Testamenti exposuerunt, inter catholicos : **J. Tixeront**, op. cit., p. 61-114; **P. Batiffol**, *L'enseignement de Jésus*, Paris, Bloud, 1905; **Prat**, *La théologie de S. Paul*, 1, Paris, Beauchesne, 1908; **Tobac**, *Le problème de la justification dans St Paul*, Louvain, 1908; — inter protestantes: **B. Weiss***, *Lehrbuch der biblischen Theol. des N. T.*, 5ª ed., Berlin, 1888; **J. Holtzmann***, *Lehrbuch der neutestamentl. Theol.*,

theologiam N. Testamenti, quatuor veluti stadia secerni possunt : (a) doctrina ipsius Christi primum ex *Synopticis*, deinde secundum *S. Joannem;* (b) doctrina S. Pauli, qui dogmata divinitatis Christi et justificationis per gratiam præ ceteris illustrat; (c) doctrina ceterorum apostolorum (præter Joannem); (d) doctrina S. Joannis, qui, ob sublimitatem sermonis de Verbo incarnato, *Theologus* a Patribus appellatus est.

4. **Divisio.** Ante C. Nicænum, quatuor tempora distinguere licet : (a) Patres *apostolici* fidem simpliciter exponunt; (b) *Apologetæ* eam contra Gentiles propugnant et philosophicis conceptibus illustrare conantur; (c) *Controversistæ* nascentes hæreses confutant; (d) *scholæ theologicæ* tertii sæculi doctrinam magis methodice declarant.

5. 1° **Patres apostolici** revelationem, a Christo et Apostolis traditam, fideliter transmittunt et simpliciter exponunt, nempe : auctor *Doctrinæ apostolorum* (seu *Didachè*), circa an. 90; *S. Clemens* Papa [1] († 98); *S. Ignatius* († 107); *S. Polycarpus* († 155); *Papias* (c. 150); *Hermas* (Pastor, c. 140); *Pseudo-Barnabas* (Epistola, c. 130?). Ab his autem primævis auctoribus non quærenda est scientifica et completa doctrinæ christianæ expositio, quam nullo modo tradere tentaverunt, cùm eorum scripta (plerumque epistolæ) sint potius parœnetica, et nonnisi obiter de dogmaticâ doctrinâ tractent. Attamen, propter eorum antiquitatem, validissimum est, cùm habetur, eorum testimonium, eo magis quod doctrinam revelatam simpliciter tradunt, non autem eam philosophice interpretantur [2].

6. 2° **Apologetæ** [3]. Mox autem religio christiana, quam romani imperatores crudeliter persequuntur, variis argumentis a paganis impugnatur. Ad tolerantiam imperato-

Leipzig, 1896; G. B. Stevens*, *The Theology of the New Testament*, Edinburg, 1899; J. Bovon*, *Théologie du Nouveau Testament*, 2ª ed., Lausanne, 1902 sq.

[1] Prima ejus epistola certe authentica est; secunda autem scripta videtur circa annum 150.

[2] Optimam editionem Patrum apostolicorum edidit **F. Funk**, Tubingæ, 1901. Eorum doctrinam exponit **Tixeront**, op. cit., I, p. 115-163.

[3] *P. G.*, t. VI, et *P. L.*, t. III; **Otto***, *Corpus Apologetarum*, 3ª ed., Ienæ, 1886-1887.

rum obtinendam, et ad præjudicia paganorum destruenda, **Apologetæ** (II^i sæculi) christianismum exponunt et defendunt [1], inter quos citandi sunt : *Aristides* (124-138?), *S. Justinus* († 163-167), *Tatianus* (c. 180), *Athenagoras* († 193), *Theophilus Antiochenus* († 181-186), *Hermias*, *Minutius Felix* (180-190?), *Tertullianus* (c. 197). Ex his plures, præsertim S. Justinus, Athenagoras, Theophilus, in suis scriptis religionem christianam cum philosophiâ, Platonis præsertim et Philonis, conciliare conantur. Licet autem in hâc conciliatione, theoriis philosophicis nimis indulgendo, de quibusdam dogmatibus (v. g., de generatione Verbi) infeliciter passim loquantur, orthodoxam tamen doctrinam exprimunt quando a philosophicis speculationibus se abstinent.

7. 3° Controversistæ. Eodem sæculo jam pullulant variæ sectæ quæ genericam appellationem *Gnosticismi* obtinuerunt [2].

Eorum commune consilium est invenire aliquod systema quod doctrinam christianam, cum platonicis et neo-pythagoricis doctrinis, cum cosmogoniâ et theologiâ variarum religionum Ægypti et Orientis in unum congerens, explicationem omnino completam afferat de Deo, mundo et homine. Qui hoc systema perfecte calleret, veram γνῶσιν haberet, scientiam scilicet superiorem fidei (πίστις), cujus est perfectio et explicatio.

Contra hanc falsam gnosim, quæ veram doctrinam christianam adulterabat, scripserunt S. Hippolytus, Tertullianus, et præsertim S. IRENÆUS [3]. Hic, in suo tractatu *Adversus Hæreses*, gnosticæ speculationi opponit veram gnosim, scilicet "traditionem quæ est ab apostolis, et ...per successiones episcoporum pervenit usque ad nos [4] ...", et sic primum officium theologiæ christianæ diserte asserit, nunquam scilicet a Traditione et doctrinâ Ecclesiæ recedere. Speculatio-

[1] Quorum apologetica argumenta jam exposuimus, *Theol. Fund.*, n. 44-47. Doctrinam eorum theologicam lucide exponunt **Tixeront**, op. cit., p. 231 246; J. **Rivière**, *St Justin et les Apologistes*, Paris, Bloud, 1907, p. 159-338.

[2] **L. Duchesne**, *Hist. ancienne de l'Eglise*, t. I, ch. XI; **Mansel***, *The gnostic heresies*, London, 1875; **Tixeront**, op. cit., I, 187-201.

[3] *P. G.*, VII. Cfr. **A. Dufourcq**, *Saint Irénée*, Paris, 1904; **H. Ziegler***, *Irenæus, der Bischof von Lyon*, Berlin, 1871; **Tixeront**, op. cit., p. 247-260.

[4] *Adv. Hær.*, III, c. 2-4; IV, 26, 33 : *P. G.*, VII, 847 sq., 1053 sq., 1072 sq. Cf. *Tr. de Ecclesiâ*, 13ª ed., n. 672 sq.

nem autem circa fidem, in quantum potest, vitat Irenæus. Traditioni magis fidens quam humanæ philosophiæ.

8. 4° **Scholæ theologicæ.** (A) Exeunte vero secundo sæculo, in ecclesiâ **Alexandrinâ,** florebat **schola** quædam catechetica[1] quam, post Pantenem, rexit *Clemens* (ab an. 190 ad 202) et postea *Origenes* (ab an. 203 ad an. 230), qui primi tentaverunt systematice theologiam christianam exponere.

a) Clementis Alexandrini[2] præcipuum opus quod exstat, tres partes complectitur : *Exhortationem ad Græcos*, in quâ variis argumentis apologeticis et polemicis lectorem ethnicum ad Christum convertere conatur; — *Pædagogum*, in quo varia dantur præcepta ut, duce Christo, in vitâ christianâ ethnicus conversus proficiat; — *Stromata*, denique, in quibus scientificam fidei christianæ expositionem Clemens intendisse videtur, quam tamen ad exitum non perduxit : nihil enim aliud in hâc parte fecit quam absque ordine multas quæstiones congerere. Juxta Clementem, per philosophiam *fides* in *gnosim* ædificari postulat, quæ gnosis tamen fidem semper pro fundamento retinere debet. Hic jam habemus definitum munus theologi, cujus est uti ratione et philosophiâ ad veritates fidei exponendas et scientifice ordinandas. Nimis autem philosophiæ, et allegoricæ Scripturæ interpretationi innixa, Clementis synthesis non solum est imperfecta, sed in nonnullis erronea.

9. (b) Quod Clemens Alexandrinus in mente habuerat, Origenes, qui, *Patris theologiæ* merito nomen sortitus est[3], in opere cui titulus *De principiis* (περὶ ἀρχῶν), ad finem perduxit, et in systema reduxit omnem doctrinam christianam, ita ut prima Summa theologiæ a multis hoc opus nuncupetur. Attamen, licet ecclesiasticam prædicationem multum extollat[4], sæpissime, Clementis ad instar, spirituali sensui Scripturæ potius quam litterali nimis fidens, et insuper

[1] **A. de la Barre**, in *Dict. de Théol. (Vac.-Mangenot)*, t. I, 805-824.

[2] *P. G.*, VIII-IX. Cfr. **J. Kaye***, *Some account of the writings and opinions of Clement of Alexandria*, 2ª ed., London, 1890; **W. Wagner***, *Der Christ und die Welt nach Clemens*, Göttingen, 1903; **Tixeront**, t. I, p. 263-278.

[3] *P. G.*, XI-XVII. Cfr. **W. Fairweather**, *Origen and greek patristic theology*, New-York, 1901; **L. Atzberger***, *Geschichte der christlichen Eschatologie innerhalb der vornicänischen Zeit*, Freiburg im B., 1896; **F. Harrer***, *Die Trinitätslehre des Kirchenlehrers Origenes*, Regensburg, 1858; **Bardenhewer**, § 39; **Tixeront**, p. 278-307.

[4] " Servetur vero ecclesiastica prædicatio per successionis ordinem ab apostolis tradita et usque ad præsens in ecclesiis permanens; illa sola credenda est veritas quæ in nullo ab ecclesiasticâ et apostolicâ discordat traditione ". *De Princip.*, I, præf, n. 2.

speculationi plus æquo indulgens, in multos errores Origenes lapsus est, præcipue de inferioritate Filii et Spiritûs Sancti, de præexistentiâ animarum et universali omnium instauratione; ejus tamen auctoritas, tam in Occidente quam in Oriente, maxima fuit : [1] ii etiam qu. ejus errores impugnaverunt, multa ab eo depromere non dubitârunt.

10. (B) Eodem tempore, in Occidente : (a) *Romæ* florebat HIPPOLYTUS[2], qui contra Noetum linguâ græcâ de Trinitate scripsit, et a plerisque operis, cui titulus Φιλοσοφουμένα seu Omnium hæreseon confutatio, auctor habetur : in suis scriptis, erroribus non caret circa Trinitatem et Pontificis auctoritatem; audacius enim quam Irenæus procedit, et speculationi latiorem aperit viam.

(b) Occidentalis tamen theologiæ fundator TERTULLIANUS [3] est, qui primus latinam linguam theologicis conceptibus accommodavit, ejusque juridicâ præcisione ad enuntianda dogmata felici exitu generatim usus est. Præcipua ejus opera dogmatica hæc sunt : *De præscriptionibus*, *Adversus Praxeam*, *De Resurrectione carnis*. Infeliciter vero in Montanismum prolapsus est.

(c) Tertulliani discipuli fuerunt presbyter romanus NOVATIANUS (postea hæreticus) qui in tractatu *De Trinitate* primum manuale latinæ theologiæ conscripsit [4]; et S. CYPRIANUS, carthaginensis episcopus, qui doctrinam de Ecclesiâ et de pœnitentiâ diserte exposuit; erravit tamen in controversiâ de rebaptizandis hæreticis [5].

---

[1] " Reçu ou discuté, condamné ou suivi, mais toujours exploité même par ceux qui l'ont contredit, Origène est resté le vrai fondateur de la théologie scientifique. L'Eglise d'Orient n'a pas compté d'explorateur, et, si l'on peut ainsi parler, de pionnier théologique plus hardi, ni de plus riche semeur d'idées ". **Tixeront**, op. cit., I, p. 307.

[2] *P. G.*, X. Cfr. **A. d'Alès**, *La Théologie de St Hippolyte*, Paris, 1906, Beauchesne; **P. Flournoy***, *Search-light of St Hippolytus*, London, 1900; **K. J. Neumann***, *Hippolytus von Rom*, Leipzig, 1902; **Tixeront**, p. 321-328; **Bardenhewer**, § 54.

[3] *P. L.*, I-II. Criticam editionem vulgavit **Fr. Œhler**, Lipsiæ, 1853-54. Cfr. **A. d'Alès**, *La Théologie de Tertullien*, Paris, Beauchesne, 1905; **Tixeront**, I. 3 9-352; **Bardenhewer**, § 50.

[4] *P. L.*, 805-952. Cfr. **H. Jordan**, *Die theologie der neuentdeckten Predigten Novatians*, Leipzig, 1902; **Tixeront**, I, 352-362; **Bardenhewer**, § 55.

[5] *P. L.*, IV. — Criticam editionem operum S. Cypriani vulgavit *G. Hartel*, Vindobonæ, 1868-1871. Cfr. **E. W. Benson***. *Cyprian, his life, his time, his work*, London, 1897; **K. G. Götz**, *Das Christentum Cyprians*, Giessen, 1896; **Tixeront**, I, 381-403; **Bardenhewer**, § 51; **Hurter**, *Nomenclator*, I, 76-82.

11. (C) Post Origenem, in Oriente, præter *Methodium* qui contra Origenem multa scripsit, notatu digni sunt *Dionysius*, *Theognostes*, *Pierius*, qui scholam alexandrinam rexerunt, sed quorum scripta maximâ ex parte perierunt.

In Occidente vero, post S. Cyprianum usque ad concilium Nicænum, nemo est qui inter theologos annumerari dignus sit.

§ II. Ætas Patrum majorum, a C. Nicæno ad S. Leonem (325-461).

12. Ecclesiæ pace redditâ, et proinde sepositis temporalibus curis et sollicitudinibus, cum majori studio revelationem perscrutantur philosophi christiani, ut eam in systema reducant, et formulis exprimant. In quo tamen negotio, quidam in varias *hæreses* labuntur. Cùm autem Deus suæ Ecclesiæ semper assistat, *doctores* suscitat qui contra hæreticos veram doctrinam exponunt, et defendunt; et ex variis argumentis hinc inde agitatis, nova lux oritur quæ non solum veritates impugnatas sed complexum totius doctrinæ christianæ irradiat. Insuper, in *conciliis* contra hæreticos, pressius definiuntur veritates revelatæ, ita ut, in hâc periodo multum crescat vehementerque proficiat dogmatum notitia et scientifica expositio, præsertim de Trinitate, Incarnatione et Gratiâ.

13. 1° **In Oriente**, ferè omnes controversiæ circa dogmata Trinitatis et Incarnationis versantur.

(A) Contra *Arianos* qui divinitatem Verbi impugnant et a Concilio Nicæno (325) damnati sunt, strenue dimicavit usque ad mortem (373) S. Athanasius[1], propterea Pater orthodoxiæ appellatus. Inter ejus opera, imprimis recensentur quatuor *Orationes contra Arianos*, in quibus consubstantialitatem Verbi fuse propugnat, *Epistola de decretis nicænæ synodi*. *Epist ad Serapionem*, ubi divinitatem Spiritus Sancti demonstrat.

(B) Post eum, contra arianos, semi-arianos, et præsertim *macedonianos* qui Spiritus Sancti divinitatem negabant et a

[1] *P. G.*, t. XXV-XXVIII. Cfr. K. Hoss*, *Studien über das Schrifttum und die Theologie des Athanasius*, Freiburg im Br., 1899; F. Cavallera, *Saint Athanase*, Paris, 1908; Tixeront, II, 67-75; Bardenhewer, § 63; Hurter, I, p. 117 sq.

Concilio Constantinopolitano (381) damnati sunt, feliciter decertarunt MAGNI CAPPADOCES, scilicet S. BASILIUS [1], † 379 (præsertim in libris *contra Eunomium*, et *De Spiritu Sancto*) S. GREGORIUS NAZIANZENUS [2], Basilii amicus (330-399), in *Orationibus* quinque (n. 27-31), propter quas merito *theologus* vocatur; et S. GREGORIUS NYSSENUS [3], Basilii frater († v. 395), qui non solum *contra Eunomium*, sed etiam *contra Apollinarem* scripsit ad doctrinam catholicam de animâ *rationali* Christi propugnandam, et insuper in *Magnâ Catechesi* universam doctrinam christianam contra paganos, judæos et hæreticos defendit : nimis tamen doctrinis platonicis et Origeni fidens, et speculationi deditus, non omnes errores vitavit.

14. (C) Eodem tempore, in Salaminâ, stat et acriter pugnat (non sine excessu) contra omnes hæreticos cujuscumque nominis, sed præcipue contra Origenismum, S. EPIPHANIUS [4] (v. 315-403) : cujus inter opera mentione digna sunt *Ancoratus* (de Trinitate et Spiritu Sancto) et *Panarium* (contra omnes hæreses).

(D) Hierosolymis, S. CYRILLUS HIER. (v. 315-386) in 24 *Catechesibus* exponit catechumenis omnem revelatam doctrinam (de peccato, pœnitentiâ, fide et symboli articulis), et neobaptizatos initiat mysteriis Baptismi, Confirmationis et Eucharistiæ.

(E) Tandem, adversus *Nestorium*, qui dogma Incarnationis pervertebat, asserendo Verbum Dei assumpsisse personam humanam, et proindè negabat B. Mariam vere Dei matrem esse, fortiter pugnavit S. CYRILLUS ALEX. († 444) : Nestorii errorem in suis scriptis (*De rectâ fide*, *Anathematismi*, *Adversus blasphemias Nestorii*, *De Incarnatione Do-*

[1] *P. G.*, t. XXIX-XXXII. Cfr. **P. Allard**, *Saint Basile*, Paris, Lecoffre, 1903, et in *Dict. de Théol. (Vac.-Mangenot)*, t. II, 441-455; **Bardenhew.**, § 67; **Tixeront**, t. II, p. 77 sq.; **Hurter**, p. 147 sq.

[2] *P. G.*, t. XXXV-XXXVIII. Cfr. **Ulmann**, *Gregorius v. Nazianz der Theol.*, Gotha, 1867; **Benoit**, *St Grégoire de Naz.*, Paris, 1876; **Bardenhewer**, § 68; **Hurter**, p. 165 sq.

[3] *P. G.*, t. XLIV-XLVI. Cfr. **Vincenzi**, *In Greg. Nysseni et Origenis scripta et doctrinam nova recensio*, Romæ, 1864-1869; **Bardenhewer**, § 69; **Hurter**, p. 156 sq.

[4] *P. G.*, t. XLI-XLII. Cfr. **Bardenhewer**, § 71; **Hurter**, I, p. 233 sq.

mini) confutavit, et ejus damnationem a Concilio Ephesino (431) obtinuit [1].

15. (F) Nec prætermittendus est S. JOANNES, propter aureum eloquentiæ flumen CHRYSOSTOMUS [2] appellatus (344-407); etsi enim ethicos et asceticos sermones præcipue prædicaverit, pauca tamen dogmatica opera scripsit, v. g., *Quod Christus sit Deus*, necnon homilias *contra Anomœos*.

In *Syriâ*, præter APHRAATEM [3] (c. 340) qui de rebus moralibus præcipue scripsit, floruit S. EPHRAEM [4] († 375), qui non solum commentaria in Scripturam edidit, sed etiam sermones dogmaticos et polemicos contra Gnosticos, Judæos, et contra Julianum Apostatam; præclara pariter de B. Maria Virgine scripsit.

16. 2° In Occidente, (A) orthodoxam fidem contra Arianos S. HILARIUS [5], Pictaviensis episcopus († 366), feliciter defendit in XII libris *de Trinitate*. Item, adversus arianos scripsit S. AMBROSIUS [6], Mediolanensis episcopus († 397), *de Fide* et *de Spiritu sancto* [7] : qui insuper doctrinam christianam de sacramentis (*De mysteriis*, *de Pœnitentiâ*) exposuit [8]. S. HIERONYMUS [9] († 419), qui exegesi potiùs quam theologiæ incumbebat, opera tamen quædam dogmatica nobis reliquit, scilicet : *Adversus Helvidium*, de perpetuâ virginitate B. Mariæ; *Adversus Jovinianum*, de virginitate,

[1] Athanasio et Cappadocibus doctrinâ affinis est **Didymus Alexandrinus** (v. 310-395) qui scholam Alexandrinam ultra 50 annos rexit, et doctrinam christianam *de Trinitate* rectè exposuit; qui tamen sæpe Origenis opinionibus nimis imbutus esse videtur. Cfr. *P. G.*, t. XXXIX; **G. Bardy**, *Didyme l'Aveugle*, Paris, Beauchesne, 1910; **Bardenhewer**, § 70.

[2] *P. G.*, XLVII-LXIV. Cfr. **Bardenhewer**, § 74; **Hurter**, p. 239 sq.

[3] **R. Graffin**, *Patrol. syriaca*, I-II. Cfr. **J. Forget**, *De vitâ et scriptis Aphraatis*, Lovanii, 1882; **Tixeront**, II, 202-209.

[4] *S. Ephræmi opera omnia*, Romæ, 1732-1746. Cfr. **C. Eirainer**, *Der hl. Ephraem der Syrer, eine dogmengeschichtliche Abhandlung*, Kempten, 1889; **Tixeront**, II, 209-221.

[5] *P. L.*, IX-X. — Cfr. **Baltzer**, *Die Theologie des Hilarius*, Rottweil, 1879; **G. Rasneur**, *L'homoïousianisme dans ses rapports avec l'orthodoxie*, in *Rev. d'Hist. eccles.*, t. IV, 1903; **Bardenhewer**, § 86.

[6] *P. L.* t. XIV-XVII. Cfr. **Th. Förster***, *Ambrosius, Bischof von Mailand*, Halle, 1884; **P. de Labriolle**, *St Ambroise*, Paris 1908; **Bardenhewer**, § 90.

[7] Eodem tempore scripti sunt etiam varii tractatus contra Arianos a **Phœbadio**, Agennensi episcopo, *Gregorio*, Illiberitano episcopo, et **Faustino**.

[8] Libri *De Sacramentis* S. Ambrosio falso ascripti sunt. — De pœnitentiâ contra *Novatianos* scripsit **Pacianus**, († 390), Barcinonensis episcopus.

[9] *P. L.*, t. XXII-XXX. Cfr. **Sanders**, *Etudes sur St Jérôme*, Paris, 1903; **Largent**, *Saint Jérôme*, Paris, 1898; **Tixeront**, II, p. 243-250.

jejunio etc; *contra Vigilantium*, de cultu sanctorum, et vitâ monasticâ, et *Dialogum contra Pelagianos*.

17. (B) Sed præ omnibus eminet S. AUGUSTINUS[1] (354-430) in cujus laudes « effusi sunt omnium ætatum scriptores. Mirantur in ipso eruditionis copiam, ingenii sagacitatem, qua subtilissimas movet de difficillimis mysteriis quæstiones, unde theologiæ scholasticæ stravit viam; mirantur idearum nobilitatem, animi magnitudinem et fortitudinem,.. disputandi solertiam,.. ardentissimum pro veritate et justitiâ zelum, inexhaustam disserendi ubertatem; vix est enim quæstio theologica quam non attigerit, vix hæreticorum genus quod non impugnaverit, adeo ut librorum numero et varietate omnes superaverit patres[2] ».

Inter ejus innumera opera et opuscula, theologo maxime utilia sunt *Enchiridion* ad Laurentium, in quo ad tria capita (de fide, spe, et caritate) christianæ religionis summam revocat; *De fide et symbolo*, in quo singulos symboli articulos accurate explanat; libri XV *de Trinitate*, opus miræ profunditatis et contemplationis; libri XXIV *de Civitate Dei*, opus exquisitæ eruditionis, ubi mirabiles divinæ Providentiæ viæ exponuntur; *De diversis quæstionibus* (philosophicis, exegeticis, sed et dogmaticis); tandem varii tractatus (*De fide et operibus*, *De conjugiis adulterinis*), et varia *scripta polemica* adversus Manichæos, Donatistas et Pelagianos.

Manichæi (eisque affines *Priscillianistæ*) admittebant duo æterna rerum principia, unum boni, alterum mali : contra quos Augustinus, qui et ipse ante conversionem manichæus fuerat, scripsit innumera opuscula, v. g., : *De verâ religione*, *contra Faustum*, *De naturâ boni*, etc.

Donatistæ autem contendebant peccatores notorios ad Ecclesiam non pertinere nec proinde valide sacramenta

[1] « S. Augustin est, sans contredit, le plus grand docteur qu'ait jamais possédé l'Eglise... En lui se résume et sur lui se ferme l'antiquité chrétienne latine, dont la pensée a trouvé dans son œuvre son expression la plus précise, mais avec lui aussi commence à poindre la théologie du moyen-âge qu'il a préparée, et dont les germes existent déjà dans ses écrits ». Tixeront, II, p. 354.

[2] Hurter, I, 272. — *P. L.*, t. XXXII-XLV. Cfr. Portalié in *Dict. de Théol.* (*Vacant*) t. I, 2268-2472; Tixeront, II, 354-512

conferre, nam, juxta eos, non valent sacramenta extra veram Ecclesiam collata : contra quos Augustinus veram notionem Ecclesiæ statuit, et doctrinam de sacramentis exposuit, præsertim in septem libris *de Baptismo* [1].

Pelagianos vero, qui inter alia necessitatem gratiæ, et peccatum originale negabant, confutavit Augustinus in variis tractatibus *De peccatorum meritis et remissione*, *De naturâ et gratiâ*, *De nuptiis et concupiscentiâ*, etc., et in libris contra *Julianum* Eclanensem episcopum. Propter quod merito vocatus est *Doctor gratiæ*.

18. Jam vero Pelagiani quidam suos errores mollierunt, negantes tantummodo necessitatem gratiæ ad *prima* salutis exordia : contra hos *semipelagianos* (seu Massilienses, a loco ubi præcipui degebant), scripsit Augustinus, *De gratiâ et libero arbitrio*, *De correptione et gratiâ*, *De prædestinatione sanctorum*, *De dono perseverantiæ*. Eumdem errorem (a Cassiano et a S. Vincentio Lirinensi admissum) profligavit S. Prosper Aquitanus [2], in libro *De gratiâ et libero arbitrio contra collatorem*, et in *Responsionibus ad capitula objectionum Vincentianarum* [3].

19. (C) Post S. Augustinum speciali mentione dignus est S. Leo Magnus [4], qui, dum cathedram apostolicam teneret, (440-461) ferè omnes dogmaticos errores impugnavit [5], præ-

[1] Contra *Donatistas* jam strenue dimicaverat **S. Optatus,** Milevitanus episcopus, in septem libris *De schismate donatistarum contra Parmenianum* (c. 370), in quibus de Ecclesiâ et Sacramentis orthodoxam doctrinam clare exprimit. Cfr. *P. L.*, t. XI.

[2] *P. L.*, LI. — Cfr. **Woerter***, *Zur Dogmengeschichte des Semipelagianismus*, Munster, 1900; **Couture,** in *Bulletin de litt. eccles.*, Toulouse, 1901, 269-282; **Bardenhewer,** § 95.

[3] **Cassianus** († 435) scripsit septem libros *De incarnatione Domini contra Nestorium*, sed propter opera ascetica (*De institutis cœnobiorum*, *Collationes*) præsertim celebris est. **S. Vincentius Lirinensis** auctor est duplicis *Commonitorii* (c. 434) in quo de traditione et progressu dogmatis in Ecclesiâ mirè locutus est.

[4] *P. L.*, LXXX-LXXXIV. Cfr. **C. Bertani,** *Vita di S. Leone Magno*, Monza, 1880-1881; **Ph. Kuhn,** *Die Christologie Leos I d. Gr. in systematischer Darstellung*, Wurzbourg, 1894; **Bardenhewer,** § 97. **Ad. Regnier,** *St Léon le Grand*, Paris, Gabalda, 1911.

[5] " Mysterium sacrosanctæ Trinitatis contra *Priscillianistas*, Incarnationis Filii Dei necessitatem contra *Judæos*, ejusdem cum Patre consubstantialitatem contra *Arianos*, naturæ humanæ proprietatem contra *Eutychen*, contra *Nestorium* personæ singularitatem, Ecclesiæ jura atque potestatem contra *Novatianos*,

cipue per *epistolas*. Inter has eminet *Epistola dogmatica ad Flavianum*, in quâ dogma Incarnationis Domini tam exactè exprimitur ut tanquam regula fidei a Concilio Chalcedonensi (451) habita sit in damnatione hæresis Eutychianæ. de quâ in § sequenti agitur.

§ III. Ætas Patrum minorum. (sæc. vi-viii).

20. **I. In Oriente**. Quamvis præterierit aurea ætas theologiæ patristicæ, sunt tamen in hâc periodo aliqua opera de quibus loqui debemus, scilicet : opera mystica *Pseudo-Dionysii*, opera polemica occasione *controversiarum* hujus ævi scripta, et præsertim opera dogmatica *S. Joannis Damasceni*.

(A) Circa finem sæculi V[1] (vel initio VI[1]), sub nomine Dionysii Areopagitæ[1], in Syriâ (vel in Egypto?) editi sunt, cum decem epistolis (plerisque dogmaticis), quatuor tractatus : *de divinis nominibus, de mystică theologiâ, de cælesti hierarchiâ, de ecclesiasticâ hierarchiâ*, qui in toto medio ævo maximâ fruiti sunt auctoritate (utpote vero Dionysio Areopagitæ attributi) et innumeris commentariis expositi sunt. His in scriptis, auctor neoplatonicus de Deo ejusque attributis, de hierarchiis angelicis, de unione cum Deo per contemplationem altissime speculatur, jam præludens philosophico ædificio Revelationis quam Scholastici perficient, utendo multis lapidibus a Dionysio expolitis.

21. (B) **Controversiæ**. Cùm Concilium Ephesinum (431) contra Nestorium definierit *unitatem personæ* in Christo, christiani quidam, duce *Eutychete*, ad erroneum sensum detorquentes expressionem a S. Cyrillo adhibitam (μία φύσις), contenderunt in Christo, post unionem, non esse nisi *unam naturam :* quem errorem damnavit concilium Chalcedonense (451). Cum tamen hoc decreto *monophysismus* non fuerit abolitus, et *nestorianus* error ex aliâ parte revixerit, doctrina catholica in *Concilio II Constantinop.* (553) iterum proposita fuit. In hâc autem controversiâ eminet Leontius Byzantinus[2] († 543) in libris *Adversus Nestorianos et Eutychianos*.

---

corporis mystici Christi unitatem contra *Donatistas*, gratiæ necessitatem contra *Pelagianos* eorumque reliquias, mysteriorum omnium veritatem, dignitatem, sanctitatem contra *Manichæos*... explicuit, asseruit, propugnavit ". **Quesnellus**, in Nuncupatoria suæ ed. præfixa, cit. ab **Hurter**, t. I, 370.

[1] *P. G.*, t. III-IV. Cfr. **J. Stiglmayr**, S. J., *Das Aufkommen der Pseudo Dionysischen Schriften...*, Feldkirch, 1895; **N. Nilles**, S. J., in *Zeitschr. f. kath Theol.*, XX, 1896, 395-399; **Bardenhewer**, § 100; **P. Godet**, in *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), t. IV, 429-436.

[2] *P. G.*, t. LXXXVI. Cfr. **Fr. Loofs***, *Leontius von Byzanz*, Leipzig, 1887; **Ermoni**, *De Leontio Byzantino*, Paris, 1895; **Bardenhewer**, § 102.

Definitâ vero duplici Christi naturâ, orta est controversia de duplici *voluntate et operatione* in Christo. S. SOPHRONIUS[1] († 638), hierosolymitanus patriarcha, et S. MAXIMUS[2] († 662), unus ex præcipuis Ecclesiæ græcæ theologis, fortiter dimicaverunt contra *Monothelismum*, qui in concilio III Constantinop. (680) damnatus est.

22. Notandæ sunt etiam controversiæ *de cultu imaginum* (726-842), in quibus catholica doctrina GERMANUM Constantinop. episcopum († 740) et præsertim S. JOANNEM DAMASCENUM in *Orationibus pro SS. Imaginibus* propugnatores habuit, et a Concilio II Nicæno (787) definita fuit[3].

23. (C) S. JOANNES DAMASCENUS[4] (700?-754?), præter multa opuscula polemica (contra Iconoclastas, Nestorianos, Monophysitas, Monothelitas, Acephalos, Manichæos, Saracenos, etc.), et parvos tractatus dogmaticos (*de Trinitate, de hymno trisagio* etc.), magnum opus composuit cui titulus *Fons scientiæ* (Πηγὴ γνώσεως) inscribitur. In primâ parte hujus operis (*Dialectica*), post philosophiæ definitionem, Aristotelis vestigiis inhærendo, universam ontologiam exponit, et omnium vocum, quas SS. Patres Græci adhibuerunt, sive disputando cum hæreticis, sive fidei doctrinam enucleando, sensum verum determinat. In secundâ parte (*De hæresibus*) omnium hereseon catalogum contexuit. Tertia pars vero (opus vere aureum) complectitur libros quatuor *De fide orthodoxâ*[5], in quibus compendium totius theologiæ christianæ ordinatim exposuit : de Deo (lib. I); de creatione et providentiâ, de angelis, dæmonibus et hominibus (lib. II); de redemptione (lib. III); de baptismo et eucharistiâ, de cultu sanctorum et reliquiarum, de canone Scripturarum, de malo, de novissimis (lib. IV). Hic jam habemus *Summam*

[1] *P. G.*, t. LXXXVII, 3147-4014. Cfr. **Bardenh.**, § 104.

[2] *P. G.*, t. XC-XCI. Cfr. **H. Weser**, *S. Maximi Conf. præcepta de Incarnatione Dei et deificatione hominis*, Berlin, 1869; **Hefele-Leclercq**, *Hist. des Conciles*, t. III, p. 401-425, 461-470; **Bardenh.**, § 107.

[3] Quem cultum, iterum oppugnatum, strenuè defendit **Theodorus Studita** (759-828) "illustrissimum hoc tempore Ecclesiæ orientalis lumen, sanctitate, scientiâ, zelo plane insignis" (**Hurter**, col. 721).

[4] *P. G.*, t. XCIV-XCVI. Cf. **Ermoni**, *S. Jean Damascène*, Paris, Bloud, 1904; **Langen***, *Johannes von Damascus*, Gotha, 1897; **Bardenh.**, § 108.

[5] "Opus in antiquis græcis codicibus non comparet divisum in libros. Excogitata videtur ea divisio a latinis ad normam libr. IV Sententiarum Petri Lombardi cui Damascenus præivit exemplo". **Hurter**, I, 668.

quamdam theologicam, quæ cum aliis Summis occidentalibus posterioris ævi merito comparari potest : unde Damascenus " Græcorum Lombardus " vel " primus scholasticus " passim nuncupatur. Post ipsum autem, nullus invenitur auctor qui theologiæ orientali jam ferè mortuæ vitam inspirare potuerit.

24. **II. In Occidente.** (A) Quinto et sexto sæculo, præter *Priscillianismum*, cujus reliquiæ, a Concilio Braccarensi (563) in Hispaniâ, tandem profligatæ sunt, perfide serpebat (in Galliâ, et in Africâ) *semipelagianus error* qui, per S. Augustinum et S. Prosperum non perfectè deletus, a Fausto, Reggiensi episcopo († c. 490), in duobus libris *de gratiâ et libero arbitrio* (contra *Lucidi* prædestinatianismum scriptis) propugnatus erat : quem errorem a monachis Scythis denuntiatum S. Fulgentius[1], Ruspensis episcopus († 533), doctrinæ S. Augustini fidelissime inhærendo, solide confutavit, in tribus libris *De veritate prædestinationis et gratiæ Dei*, et in libris (perditis) *Contra Faustum*, et *Concilium Arausicanum II* (529) a Bonifacio II approbatum (530) solemniter condemnavit. Cujus concilii præses erat S Cæsarius, Arelatensis episcopus (470-543), qui, cum Avito, Viennensi episcopo († c. 526), ad hanc hæresim extirpandam multum adlaboravit[2].

25. Exeunte autem octavo sæculo, præter controversias de processione Spiritûs Sancti a Patre *et Filio*[3], et *de cultu imaginum*[4], novus error in Occidente ortus est, *adoptianismus* scilicet (ultimus hæresis nestorianæ surculus), juxta quem Christus secundum naturam humanam non est Filius Dei naturalis, sed tantum adoptivus.

[1] *P. L.*, t. LXV. Cfr. **Fr. Woerter**, *Zur Dogmengeschichte der Semipelag.*, III, *Die Lehre des Fulgentius von Ruspe*, Munster, 1900; **Fessler-Jungmann**, *Instit. Patrol.*, t. II, p. 398-432.

[2] *P. L.*, t. XXXIX et LXVII. Cfr. **Malnory**, *St Césaire, évêque d'Arles*, Paris, 1894; **P. Lejay**, *Le rôle théologique de St Césaire d'Arles*, in *Rev. d'hist. et de littér. relig.*, t. X, 1905, p. 145 sq., et *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), t. III, 2168-2185.

[3] Jam a sæculo sexto verba *Filioque* in Symbolo Nicæno ab Hispanis addita fuerant, ut dogma catholicum de processione Spiritûs Sancti clarius exprimeretur; quæ additio sæculo octavo ab ecclesiis francis recepta fuit. Ortâ autem de hâc additione controversiâ inter Latinos et Græcos, **Theodulfus**, Aurelianensis episcopus († 821), de hoc argumento disseruit. Additio autem, quamvis a Leone III non probata, qui processionem *ab utroque* expressè tamen approbavit, paulatim etiam Romæ inducta est.

[4] Cum decreta Nicæna (787) de cultu imaginum pravam interpretationem in Occidente recepissent, contra hunc cultum editi sunt varii libri (inter quos *libri carolini*), et concilia adunata. Qui tamen cultus, contra Claudium Taurinensem, a Theodemiro, Dungalo, Jona et W. Strabone strenue propugnatus, sæculo nono mediante ab omnibus ut legitimus habetur.

In hunc errorem ab *Elipando*, Toletano archiepiscopo († c. 808) et a *Felice*, Urgellitano episcopo (c. 799) admissum, insurrexerunt Hadrianus I. in Epistolâ ad Hispaniæ episcopos, Alcuinus († 804, de quo infra); Paulinus Aquilejensis[1] († 804), qui contra Elipandum scripsit *Sacrosyllabum*; Agobardus[2] († 840) : in variis conciliis (792-799) damnata, nova hæresis cito extincta est.

26. (B) In eâdem periodo invenire est scriptores qui, confutandis erroribus operam non dantes, doctrinam scientificam, philosophicam, theologicam, ab antecessoribus a sæculis traditam, synthetice contrahunt, et quasi encyclopædias concinnant.

Boetius (480?-524), romanus, præter libros quinque *de consolatione philosophiæ*, qui innumeros commentatores habuerunt, versiones edidit operum *Aristotelis* (v. g., Analyticorum), *Porphyrii* (v. g., Isagoge) etc.; eaque commentariis illustravit, et ita totius ædificii scholastici, Logicen scilicet, fundamentum posuit. Aliquot insuper theologica reliquit opuscula (*de S. Trinitate, de fide, de personâ et naturâ etc.*), in quibus " utitur argumentis non tam ex Scripturis quam ex ratione revelatione illustratâ desumptis, ita ut scholasticis quodammodo facem prætulisse videatur[3] ".

27. Cassiodorus (477-570) qui sexto sæculo " eruditione, singulari industriâ, et diligentiâ omnes præcellit[4] ", monachos Vivarii ad scientiam fovendam mirè incitavit. In eorum usum, præter alia opera historica, *Institutiones divinarum et sæcularium lectionum* concinnavit, quæ tanquam introductio ad studium theologiæ, S. Scripturæ, et septem artium liberalium, a medio ævo adhibitæ sunt[5].

28. S. Isidorus, Hispalensis episcopus († 636), " canalis instar transfudit ad posteras ætates scientiæ ecclesiasticæ sæculorum priorum thesauros[6] ". Inter ejus opera, ad theologiam dogmaticam spectant *De ordine creaturarum*, *De fide catholicâ*, et libri tres

---

[1] *P. L.*, XCIX, 151-182. Cfr. *Hist. littéraire de la France*, IV, 284-295; Hurter, t. I, 710.

[2] *P. L.*, CIV. Cfr. **Chevalard**, *S. Agobard, sa vie et ses écrits*, Lyon, 1869.

[3] Hurter, I, 461. Hujusmodi opuscula multi in medio ævo commentati sunt. Etiam *de musicâ, ae geometriâ, de institutione arithmeticâ* etc. Boetius scripsit, ita ut ejus scientia vere encyclopædica dici possit. Cf. **P. Godet**, in *Dict. Théol.*, II, col. 918-922.

[4] Hurter, I, 523. Cfr. *P. L.*, t. LXIX-LXX; **P. Godet**, *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), II, 1830-34.

[5] De S. Gregorio Magno (540-604) hic non loquimur, nam ejus opera « minus in dogmatibus illustrandis versantur, quam in formandis moribus et instruendis pastoribus » (Hurter, col. 559); de quo agimus in Prolegom. ad Theol. Moralem.

[6] Hurter, I, 566. Cfr. *P. L.*, t. LXXXI-LXXXIV; **E. Bourret**, *L'Ecole chrétienne de Séville*, Paris, 1855, p. 59-193.

Sententiarum seu *De summo bono*. Sed ejus præcipuum opus sunt libri viginti *Etymologiarum* qui compendiosam omnium disciplinarum encyclopædiam, ex multis scriptoribus depromptam, exhibent, ex quibus in medio ævo quam plurimi hauserunt suam eruditionem.

29. S. BEDA dictus Venerabilis (673-735), natione Scotus, " nobilissimus hujus temporis magister ", ait Alcuinus, quamplurima reliquit opera de omni ferè argumento (scientifico, exegetico, historico, non tamen directè theologico) : a Bonifacio " candela Ecclesiæ " appellatus fuit, totum medium ævum suâ scientiâ illustravit [1], et Doctor Ecclesiæ a Leone XIII renuntiatus est.

ALCUINUS [2] (735-804), Caroli Magni magister, adjutor et consiliarius in restaurandis et promovendis studiis, et octavi sæculi illustrissimus theologus [3], præter epistolas et varia opera (liturgica, moralia, exegetica, hagiographica), nobis reliquit scripta dogmatica, nempe libros tres *de fide sanctæ et individuæ Trinitatis* (compendium quoddam theologiæ, sacramentis exceptis), et aliquot opuscula *de Trinitate*, *de processione Spiritus Sancti*, et contra *Adoptianos*.

Art. II. Ætas scholastica (IX-XVI sæc.) [4]

PRÆPARATIO.

30. (A) Initio hujus ætatis florebat in Oriente tristissimi auctor schismatis, *Photius* (820-895) : contra quem scripserunt ÆNEAS PARISIENSIS († 870) et RATRAMNUS. Sed præcipua opera theologica noni sæculi, occasione controversiarum *de Prædestinatione* et *de Eucharistiâ* scripta sunt.

(a) Contra *Gottéschalcum* († 869) qui, duplicem distinguens prædestinationem, ad vitam scilicet et ad mortem æternam, utramque

---

[1] **Hurter**., op. cit., 631-641. Cfr. *P. L.*, t. XC-XCV; **Werner**, *Beda der Ehrwürdige und seine Zeit*, Vienne, 1881; **Rawnsley**, *The Venerable Bede*, Sunderland, 1903; **P. Godet**, in *Dict. Théol.*, (Mangenot) II, 523-527.

[2] *P. L.*, t. C-CI. Cfr. **K. Werner**, *Alcuin und sein Jahrhundert*, Paderborn, 1876; **Hamelin**, *Essai sur la vie et les œuvres d'Alcuin* (thèse) Paris, 1877. — [3] **Hurter, I**, 701.

[4] Circa hanc ætatem consuli possunt : **Hurter**, *op. cit.*, t. I (1903) et II (1906); **Scheeben**, *Dogmatik*, t. I, vel *Histoire de la théologie*, éd. franç., Paris, 1879; **Simler**, *Des sommes de théologie*, Paris, 1871; **Hauréau**, *Hist. de la Philos. scolastique*, 2e éd., Paris, 1880; **Kleutgen**, *Die philosophie der Vorzeit*, Munster, 1860-63; **Toreilles**, *Le mouvement théologique en France depuis ses origines jusqu'à nos jours*, Paris, 1901, p. 1-35; **P. Féret**, *La faculté de théologie de Paris, et ses docteurs les plus célèbres*, Moyen-Age, 4 vol., Paris, 1894 sq.; **Quétif-Echard**, *Scriptores ordinis Prædicatorum*, Parisiis, 1719; **Wadding**, *Annales ordinis Minorum* (ed. *Fonseca*), Romæ, 1731-1745.

necessitantem esse contendebat [1], scripserunt, post Amolonem, ep. Lugdunensem [2] († 852) : Rabanus Maurus [3], et præsertim Hincmarus [4], *de prædestinatione Dei et de libero arbitrio;* cum vero S. Remigius, ep. Lugdunensis († 875) et alii (*Lupus Servatus, Ratramnus*), Gotteschalci doctrinam (non tamen ex omni parte) benigne interpretarentur ad mentem S. Augustini, de hâc quæstione scripsit, hortante Hincmaro, Joannes Scotus Erigena [5] librum *de prædestinatione*, sed infelici exitu : nam dialecticis argumentis nimis indulgens, in multos errores incidit [6] quos ei exprobrarunt Prudentius, ep. Trecensis († 861), Florus, diac. Lugdunensis, et plures synodi. Occasione autem hujus controversiæ, quæstiones *de prædestinatione* et *de præscientiâ* Dei serio examini subjectæ sunt, et distinctius expositæ.

31. (b) Eodem tempore, de modo essendi Christi in Eucharistiâ [7] magna orta est controversia, præsertim inter Paschasium Radbertum [8], Corbeiensem abbatem († c. 865) et Ratramnum [9], ejusdem monasterii monachum, occasione libri Paschasii *de corpore et sanguine Domini*, (an. 831 compositi, sed an. 844 editi). Ab utroque admittitur præsentia realis Christi; sed cùm notiones substantiæ, accidentium et conversionis, et natura corporis eucharistici Christi non satis præcisæ essent, unusquisque in suo sensu abundat : Ratramnus (cui consentire videntur Amalarius Metensis, Rabanus Maurus et Florus), ut incorruptibilitatem corporis eucharistici in tuto ponat, de ejus identitate cum corpore Christi historico et de permanentiâ panis et vini post consecrationem parum accurate loquitur : contra quem Radbertus statuit panis et vini substantiam non superesse factâ consecratione, ipsumque corpus Christi eucha-

[1] Cfr. **Gaudard**, *Gottschalk, moine d'Orbais, ou le commencement de la controverse sur la prédestination au IXe s.* (thèse), Paris, 1887.

[2] *P. L.*, t. CXVI.

[3] Moguntinus episcopus, scriptor hujus ætatis forte omnium laboriosissimus (786-856), qui non solum in controversiis dogmaticis partes habuit, sed de omni fere argumento scripsit : de Scripturâ sacrâ, de disciplinis ecclesiasticis, necnon et lib. XXII *de universo* (*P. L.*, CVII-CXII).

[4] Remensis episcopus (806-882), qui in politicis et religiosis negotiis hujus temporis præcipuas partes egit, et insuper quamplurima reliquit scripta (*P. L.*, CXXV-CXXVI). Cfr. **Schrörs**, *Hinkmar von Reims*, Freiburg, 1884.

[5] *P. L.*, t. CXXII. Cfr. **Saint-René Taillandier**, *Scot Erigène et la philos. scolastique*, 1843; **Jacquin**, *Le Neo-Platonisme de J. Scot*, in *Rev. des Sc. Phil. et Théol.*, t. I, 1907, p. 534-625.

[6] Pariter in opere de *Corpore et sanguine Domini*, cujus fragmenta tantum supersunt (liber enim *de Corpore et sanguine D.*, ei adscriptus, non est authenticus), circa Transsubstantiationem et forsan realem Christi præsentiam in Eucharistiâ errâsse videtur.

[7] **Schwane**, *Dogmengeschichte*, III, 628 sq.; **Choisy***, *Paschase Radbert, Etude historique*, Genève, 1888; **A. Naegle**, *Ratramnus und die Eucharistie*, Wien, 1903. — [8] *P. L.*, t. CXX, 1267 sq. — [9] *P. L.*, t. CXXI, 403 sq.

risticum esse corpus historicum : quod W. Strabo, Hincmar, Haymo et postea multi alii jure approbarunt, et Ecclesia definivit.

32. (B) Omisso decimo sæculo, in quo " nullum reperimus qui inter theologos vel polemicos referri possit [1] ", nisi forte excipias *Ratherium Veronensem* [2], ad undecimum accedamus.

Hâc ætate fidelium animos turbarunt *Berengarii* Turonensis († 1088) errores circa eucharistiam. Fulberti Carnotensis († 1028) discipulus, qui tam egregiè scripserat de altaris sacramento [3], præsentiam realem Christi in eucharistiâ negare præsumpsit : contra quem scripserunt Hugo de Breteuil († 1051) [4], Adelmannus († 1062), Bernoldus [5], Ascelinus, Deoduinus [6], Renallus [7], Albericus († 1088), S. Anastasius [8], Durandus († 1088) [9], Guitmundus († 1090) [10], Wolphelmus († 1091), sed præsertim Lanfrancus (1005?-1089) " omnium forte præcipuus hâc periodo theologus, et in dialecticâ maximè valens, æræ lætioris aurora [11] ", cujus doctrina de Eucharistiâ in synodis romanâ et vercellensi (1050), qui Berengarium damnarunt, probata fuit. Eo etiam celebris est Lanfrancus quod in monâsterio Beccensi, cujus prior erat, scholam famosam aperuit in quam undique accurrerunt egregii discipuli, inter quos *S. Anselmus*, scholasticæ theologiæ parens [12].

Theologiæ scholasticæ historiam ad tria tempora revocamus : 1° ejus *ortum* et *initia* (XII° s.); 2° ætatem *auream* (XIII° s.); 3° *prolapsum*.

§ I. Theologiæ scholasticæ ortus et initia [13] (XII° sæc.)

33. 1° S. Anselmus [14], Augustæ Prætoriæ (Aosta) natus (1033), Lanfranci discipulus, post ipsum prior monasterii Beccensis, et postea abbas, archiepiscopus denique Cantua-

[1] Hurter, I, 873. — [2] id., 901-906. — [3] Ep. V, *P. L.*, CXLI.

[4] *Tr. de corpore et sanguine Domini*, *P. L.*, CXLII, 1321-1331.

[5] *P. L.*, CXLVIII, 1453. — [6] *P. L.*, CXLVI, 1439. — [7] *P. L.*, CXLVII, 299-302. — [8] *P. L.*, CXLIX, 433-436. — [9] *P. L.*, CXLIX, 1375-1424. — [10] *P. L.*, CXLIX, 1425-1513. — [11] Hurter, I, 1055.

[12] Prædictis annumerandi sunt Algerus Leodiensis (1070-1105?), Hildebertus Cenomanensis (1056-1133), qui de Sacramento altaris scripserunt, initio sæculi sequentis.

[13] De Wülf, *Histoire de la philosophie médiévale*, Louvain, 1900; P. Féret, t. I, p. 1-164.

[14] *P. L.*, CLVIII et CLIX. Cf. Card. d'Aguirre, *Theol. S. Anselmi*, Salamancæ, 1678-1681; Franz. R. Hasse*, *Anselm von Canterbury*, Leipzig, 1843-1852; G. W. Church*, *S. Anselm*, London, 1870; Ragey, *Histoire de St Anselme*, Paris, 1890; Bainvel in *Dict. de Théol. (Vacant)*, t. I, 1327-1360; et in *Rev. de Philosophie*, t. XV, 1909, p. 724-746.

riensis, an. 1109 obiit. Inter ejus opera dogmatica eminent : (a) *Monologium* ubi de Dei naturâ, duce S. Augustino, subtiliter disserit, et *Proslogium*, in quo pro Dei existentiâ celebre proponit argumentum ontologicum ; (b) *De fide Trinitatis* et *de Incarnatione Verbi* contra Roscellinum Compendiensem ; (c) *De casu diaboli* (de mali origine) et *Cur Deus homo* " quo in opere, incarnationis necessitatem nimis urget " [1] ; (d) tandem *de conceptu virginali* et peccato originali ; *de veritate ; de libero arbitrio ; de concordiâ* præscientiæ et prædestinationis necnon gratiæ Dei cum libero arbitrio. Quibus in operibus, quæstiones potiores theologiæ tractantur, dialogi plerumque formâ ; duo principia semper præ oculis habentur : *intellectus quærens fidem* et *fides quærens intellectum.*

34. 2° Hugo a S. Victore [2] (1096-1141), qui, post Gulielmum de Campellis, scholam parisiensem Stⁱ Victoris rexit, et de mysticâ multum scripsit ; in libris *De sacramentis christianæ fidei*, totius theologiæ dogmaticæ et moralis compendium tradidit, sic præludens cum Abælardo *Summis* theologicis quæ post eos citò prodierunt.

35. 3° Paulò antè, methodo dialecticâ, jam in scholâ Beccensi [3] sobriè adhibitâ, ad theologiam exponendam Abælardus (1079-1142) magno plausu usus erat, primum Parisiis, et postea in monasterio S. Dionysii ; non tamen sine excessu : nam, plus æquo rationi tribuens in rebus fidei, in multos errores incidit, præsertim de Trinitate, Incarnatione et gratiâ, quos ei exprobravit S. Bernardus (1091-1153), et plura concilia damnaverunt. Abælardi præcipua opera dogmatica sunt : *Introductio ad theologiam* (prima summa theologica), *Theologia christiana*, et *Sic et Non*. Hoc ultimo opere novam insuper induxit methodum : de variis argumentis theologicis testimonia Patrum colligit sibi opposita, ut discipulus, juxta regulas in prologo propositas, ea conciliare conetur [4].

36. 4° Hâc methodo usi sunt qui, post Abælardum, scripserunt *libros Sententiarum ;* cum hâc tamen differentiâ quod

[1] Hurter, II, 5.

[2] *P. L.*, CLXXV-CLXXVII. Cf. Mignon, *Les origines de la scolastique et Hugues de S. Victor*, Paris, 1895, 2 vol. in-8°.

[3] Lanfranco probabiliter adscribi debet " Elucidarium, seu dialogus summam totius theologiæ complectens ".

[4] G. Robert, *Les Ecoles et l'enseignement de la théologie pendant la première moitié du XIIe s.*, Paris, Lecoffre, 1909 ; Portalié, art. *Abélard*, in *Dict. théol.*, I, col. 35-55 ; Vacandard, *S. Bernard*, II, p. 106-176 ; H. Hayd, *Abälard und seine Lehre in Verhältniss zur Kirche und Dogma*, Ratisbonne, 1863.

oppositas sententias expressè conciliant, plerumque juxta theorias scholæ S^ti^ Victoris [1]. Ita auctor *Summæ sententiarum*, olim Hugoni de S. Victore adscriptæ, nunc probabilius *Othoni*, ejus discipulo; et ROBERTUS PULLUS (1085?-1146) [2].

Inter quos vero eminet PETRUS LOMBARDUS [3] († 1160). *Magister sententiarum* appellatus, qui, in *quatuor libris sententiarum*, fere integrum theologiæ corpus complectitur : de Deo uno et trino (lib. I), de creatione, angelis et homine lapso (lib. II), de incarnatione Verbi, de gratiâ et virtutibus, (lib. III), de sacramentis et novissimis (lib. IV) : quod opus sobriâ eruditione, nitidâ expositione lucidoque ordine conspicuum usque ad XVI^um^ sæc., in scholis magistri commentariis exposuerunt.

37. 5° Post Magistrum Sententiarum, eodem sæculo, citandi sunt RICHARDUS A S. VICTORE († 1173), qui Hugonis sectans exemplum nisus est theologiam mysticam cum scholasticâ copulare [4] : ejus præcipuum opus dogmaticum *De Trinitate* (lib. VI) inscribitur [5]; — ROLANDUS BANDINELLI (Alexander III) († 1181) cui tribuendæ sunt *Sententiæ*, an. 1891 editæ, quæ universæ theologiæ dogmaticæ systema complectuntur [6]; — OMNIBONUS († 1185), cujus *Sententiæ* recenter editæ sunt; — ALANUS AB INSULIS († 1202), vel auctor (Nicolaus Ambianensis?) operis *De arte* (*articulis*) *catholicæ fidei*, *lib. V.* [7]; — PETRUS PICTAVIENSIS († 1205), Lombardi discipulus, *Sententiarum lib. V.* [8]; — ROBERTUS CURTONUS († 1218), *Summa theologica* (inedita); — PRÆPOSITIVUS (Gulielmus, † 1217) quem S. Thomas sæpe laudat [9], cui *Summa theologica scholastica*, et *Postillæ sententiarum* tribuuntur; — GUILELMUS *Alvernus* (origine) seu *Parisiensis* (episcopatu) [10], † 1249, qui plura reliquit opera

[1] " C'est à l'*école d'Abélard* que sont dus principalement les trois perfectionnements essentiels de la nouvelle théologie : l'idée de condenser, dans une *Somme* digne de ce nom, la synthèse de la théologie, l'introduction des procédés plus sévères de la dialectique, et la fusion de l'érudition patristique avec la spéculation rationnelle... D'autre part, seule, l'*école de S. Victor* eut la gloire de sauver la nouvelle méthode, mise en grand péril par les témérités doctrinales d'Abélard ". **Portalié**, art. cit., col. 54-55.

[2] *P. L.*, CLXXXVI, c. 639-1010.

[3] **Protois**, *Pierre Lombard*, Paris, 1881.

[4] **Hurter**, II, 159. Cf. **Féret**, op. cit., I, p. 120-129.

[5] *P. L.*, CXCVI. Ex suis operibus mysticis (Benjamin minor, Benjamin major) præsertim celebris est. — [6] **Hurter**, II, 163.

[7] *P. L.*, CCX. Forsan idem est Alanus ab Insulis ac **Alanus de Podio**, cujus est *Summa de fide catholicâ*, *lib. IV* (*P. L.*, CCX. 305-430).

[8] *P. L.*, CCXI, 789-1280. — [9] **Hurter**, II, 224.

[10] **Noël Valois**, *Guillaume d'Auvergne* Paris, 1880; **Féret**, I, p. 252-262.

(*De Universo*, *De Trinitate*, *De Fide*, *De Sacramentis*) methodo tamen scholasticâ non satis elaborata' ; — et GUILELMUS *Antissiodorensis* († 1230), cujus *Summa aurea* jam rigidam methodum ævi sequentis prænuntiat.

§ II. THEOLOGIÆ SCHOLASTICÆ ÆTAS AUREA (XIII° S.)

38. 1° Ab exordio invenimus ALEXANDRUM HALENSEM, natione anglum, ordinis S. Francisci, qui Parisiis theologiam docuit, et ob ingenii subtilitatem, eruditionis vastitatem, doctrinæque præstantiam, *irrefragabilis* appellatus est. Hortante Innocentio IV, ut fertur, *Summam theologiæ* condidit, omnium totius medii ævi amplissimam, quam concinnavit ex prolixis suis commentariis (ineditis) in Magistri sententias : verùm, morte interveniente (1245), eam non absolvit[2]. Scholæ franciscanæ pater merito habetur, et S. Thomas in scribendâ suâ Summâ, Alexandri opus præ oculis habuisse dicitur.

39. 2° S. BONAVENTURA[3] (1221-1274), scholæ franciscanæ magister præcellens, et splendidissimum (cum S. Thomâ) theologiæ scholasticæ lumen, Alexandri Halensis, cujus vestigia semper sectatus est, forsan fuit discipulus in universitate Parisiensi (1242-1245), in quâ etiam, cum S. Thomâ, per plures annos (1248-1255), Scripturam sacram et libros Sententiarum commentatus est. Potiora ejus opera[4]

---

[1] **Hurter**, II, 262.

[2] **Wadding**, *Scriptores Ordinis Minorum; Hist. littéraire de la France*, t. XVIII, p. 312-328; **Simler**, *Des sommes de théologie*, Paris, 1871, p. 97-133; **Pr. de Martigné**, *La scolastique et les traditions franciscaines*, Paris, 1888, p. 41 sq.; **Vacant**, *Dict. de Théol.*, t. I. 772-785; **Hurter**, II, 257.

Ab ejus discipulis, in primis a *Guilelmo de Melitona* († 1260), hæc Summa continuata, non tamen perfecta fuit. En ejus divisio : Post proœmium de theologia, in I^a parte agitur *de Deo* uno (q. 2-41) et trino (q. 42 sq.); in II^a, *de creatione* (q. 1-93) et in specie *de malo* (q. 94-107); in III^a, *de Christo* (q. 1-25) et de reductione creaturarum ad Deum per legem, gratiam, et virtutes (q. 26-69); tandem in IV^a *de Sacramentis*.

[3] **L. Marangoni**, *Vita di S. Bonaventura*, Padova, 1874; **L. de Chérancé**, *Saint Bonaventure*, Paris, 1899; **Ch. Werner**, *Die Psychologie und Erkenntnisslehre des Joannes Bonaventura*, Vienne, 1876; **Prosp. de Martigné**, op. cit., p. 116 sq.; **E. Smeets** in *Dict. de Théol. (Mangenot)*, t. II, 961-986; **Féret**, II, p. 273-302.

[4] Ejus operum editio accuratissima in decem volumin. prodiit, Quaracchi, 1882-1902 : in quatuor primis invenitur *Commentarius* in libros quatuor sen-

theologica sunt : *Commentarius* in libros quatuor Sententiarum, opus prægrande et præcipuum, in quo plerumque presse assectatur Alexandrum Halensem, sed accuratiore atque concisiore expositione eminet [1]; — *Quæstiones disputatæ* (De scientiâ Christi, De mysterio Trinitatis, De perfectione evangelicâ); — *Breviloquium*, in quo per summa capita (De Trinitate Dei, De creaturâ mundi, De corruptelâ peccati, De incarnatione Verbi, De gratiâ Spiritus Sancti, De medicinâ sacramentali, De statu finalis judicii) coarctatur commentarius in Sententias; tandem, *Itinerarium mentis in Deum*, in quo de speculatione et contemplatione Dei profunde agit doctor *seraphicus*.

In suis operibus, intendit S. Bonaventura communes et approbatas opiniones retexere, et S. Augustino plerumque adhæret; Platonicæ philosophiæ potiùs quam aristotelicæ favet, voluntatem intelligentiæ præponit, et mysticæ contemplationi præ theoricâ speculatione incumbit [2].

40. Cui affinis est, etsi scholæ franciscanæ discipulus non sit, Henricus Gandavensis (c. 1220-1293), doctor *sollemnis* nuncupatus, cujus *Quodlibeta* et *Summa theologiæ* (in quâ prolegomena tantum et doctrinam de Deo fusè tractat, sed novâ et profundâ methodo) ingenium sagax et subtile produnt [3].

41. 3° Eodem tempore Albertus Magnus [4] (1193-1280), Ordinis Prædicatorum, vir miræ eruditionis, doctor universalis, variis in locis (Hildeshemii, Friburgi Brisgoviæ, Ratisbonæ, Argentinæ, Coloniæ) summâ cum laude philosophiam ac theologiam docuit : cujus præcipua laus fuit philosophiam aristotelicam ab erroribus commentatorum arabum expurgare, eamque ad usus theologicos accommodare.

---

tentiarum, et in quinto alia opera propriè theologica (Quæstiones disputatæ, Breviloquium, Itinerarium mentis in Deum etc.) — [1] **Hurter**, II, 325.

[2] **Dante** (Parad., cant. 11) inter S. Thomam et S. Bonaventuram hanc instituit comparationem " L'un fu tutto serafico in ardore, — L'altro per sapienza in terra fue — Di cherubica luce un splendore ".

[3] **Hurter**, II, col. 396-400. Cf. **de Wulf**, *Histoire de la philosophie scolastique dans les Pays-Bas et la Principauté de Liège jusqu'à la Révolution française*, Louvain et Paris, 1895, p. 46-272; **Féret**, II, 227-246.

[4] **J. Sighart**, *Albertus Magnus, sein Leben und seine Wissenschaft*, Ratisbonne, 1857, gallice redditum, *Albert le Grand*, Paris, 1862; **K. Werner**, *Der heilige Thomas von Aquino*, Ratisbonne, 1858; **Féret**, op. cit., t. II, p. 421-444; **Mandonnet**, in *Dict. de Théol. (Vacant)*, t. I, 666-674.

S. Thomam Aquinatem Coloniæ (1244), et Parisiis (1245-1248) discipulum habuit, eumque iterum Coloniæ recepit (1248-1250), ubi S. Thomas philosophiam, Scripturam ac sententias, sub Alberto, interpretari cœpit. Præter prolixa commentaria in Aristotelem, in Dionysium Areopagitam, in Scripturam Sacram, et varia opuscula mystica, *Summæ* duæ Alberto adscribuntur, scilicet : *Summa theologiæ*, ultimum fortè ejusdem opus, cœptum post Summam S. Thomæ, quam quadamtenus complet, non tamen absolutum, et *Summa de creaturis* (I. de materiâ primâ, tempore, cœlo et angelo; II, de homine), quæ est magis philosophica quam theologica.

42. 4° S. THOMAS [1], Doctor angelicus, omnium scholarum catholicarum patronus, theologiæ princeps, an. 1225, in arce Rocca secca prope Aquinum natus est. Neapoli, ordinem S. Dominici ingressus est an. 1243. Ab Alberto Magno, tum Coloniæ, tum Parisiis in philosophiâ et theologiâ eruditus, (1244-1248), mox ibidem et ipse Aristotelem, Scripturam et Sententias exponere cœpit. Postea vero, variis in locis (Romæ, Parisiis, Neapoli etc.) usque ad mortem (1274) docere et scribere non destitit.

Inter ejus innumera opera (exegetica, philosophica, polemica, concionatoria [2]), theologica tantum indicabimus, scilicet : *Commentarium in libros 4 Sententiarum*, quem junior (1253-1256) composuit; — *Quæstiones disputatæ* de potentiâ Dei (5), de malo (16), de spiritualibus creaturis, de animâ, de unione Verbi, de Virtutibus in communi, et præsertim de veritate (29), in quibus de præcipuis theologicis quæstionibus fusius, subtilius ac profundius tractat S. Doctor; — *Summam catholicæ fidei contra gentiles* an. 1261-1264 exaratam in usum eorum qui Maurorum conversioni operam dabant, in quâ religionis christianæ fundamenta ac præcipuæ veritates non minus solide quam concise probantur : vix enim aliud opus exstat, in quo tot veritates tam

[1] Quétif, I, p. 271-348; Werner, *Thomas von Aquin;* de Rubeis, *Dissert. variæ in S. Th.;* Touron, *Vie de S. Thomas*, Paris 1737; Féret, II, p. 443-486. Hurter, II, 307-320.

[2] Cf. Mandonnet, *Des écrits authentiques de S. Thomas*, in *Rev. Thomiste*, Janvier 1909-Mai 1910.

paucis paginis continentur [1]; tandem *Summam theologicam*, præcipuum S. Thomæ opus, ad usum quidem *incipientium* scriptum, sed ipsis theologiæ magistris utilissimum, quod præ ceteris nomen ejus reddidit immortale, etsi non fuerit omnino absolutum.

Ad quod complendum adjectum fuit *Supplementum*, quod complectitur ea quæ deerant de sacramento pœnitentiæ, et reliquis sacramentis, necnon et eschatologiam, ad verbum collectum ex commentario in libros Sententiarum [2]. His operibus adjici debent *quæstiones quodlibetales* (12), et varia opuscula (v. g., *contra errores Græcorum*, expositio symboli, de differentiâ divini verbi et humani, etc.) inter quæ eminet *Compendium theologiæ* ad fratrem Reginaldum, cujus primam partem (de credendis) tantum absolvit.

Doctrina S. Thomæ excellit eruditionis vastitate, simplicitate simul ac profunditate, speculationis securitate, argumentorum soliditate, rerum logico ordine, expositionis nitiditate, moderamine in opinionibus seligendis et propugnandis. Rationem a fide apprime distinguens, utramque tamen amice consocians, antecessorum doctrinas velut dispersa cujusdam corporis membra in unum collegit, miro ordine digessit et magnis incrementis adauxit. Ideoque a Summis Pontificibus ejus doctrina indesinenter summis laudibus celebrata et commendata fuit.

43. Inter primos S. Thomæ discipulos annumerandi sunt: Petrus de Tarentasia [3] (1225-1276), ejus coævus et in religione frater ac socius, cujus est *commentarius in 4 libros Sententiarum*, Parisiis (1265-1269) exaratus, qui postea Summus Pontifex (Innocentius V) electus est; - Ulricus de Argentina († c. 1275) cujus est *Summa theologiæ*, recenter edita [4]; — et præsertim Ægidius Columna,

[1] In priori parte, agit de veritatibus quæ *naturaliter* probari possunt, nempe de Deo (l. I), de creaturis (l. II) et de motu creaturarum in Deum (l. III); in posteriori parte, de veritatibus quæ nonnisi revelatione probari valent, de Trinitate, Incarnatione, gratiâ et gloriâ (l. IV).

[2] Summam theologicam jam delineavimus, in *Synop. theol. dogm. fundam.*, p. 10.

[3] **Quetif**, I, 350 sq.; **Touron**, *Hist. des hommes illustres de l'Ordre de S. Dominique*, I, 344 sq.; **Féret**, II, 487-495; **Hurter**, II, p. 389.

[4] Cf. **Grabmann**, in *Zeitschr. f. k. Theol.*, t. XXIX (1905), ubi (p. 485-492) exhibetur conspectus Summæ theologiæ Ulrici.

(c. 1247-1316), romanus, doctor *fundatissimus*, ordinis S. Augustini, " primis theologiæ scholasticæ luminaribus accensendus[1] ", qui S. Thomæ Parisiis fuerat discipulus, et post ejus mortem doctrinam magistri (necnon et S^ti Augustini) strenue defendit, quin tamen in omnibus eam assectetur. Præter multa opuscula, philosophica et theologica, *commentarium* (imperfectum) in *libros sententiarum* composuit, et tractatum *de potestate ecclesiasticâ*, in quo jura primatûs bene exponit et tuetur. Scholæ augustinianæ merito fundator et pater habetur.

44. 5° JOANNES DUNS SCOTUS[2], post S. Bonaventuram ordinis seraphici gloria, circa an. 1265 in Scotiâ natus, sub Guilelmo Warrone Oxonii studuit, cui in cathedrâ successit. Inde Parisios vocatus (c. 1301), et ibidem lauream consecutus, aliquot annis docuit, et postea Coloniam profectus est, ubi mox decessit (1308). Tam paucis annis, multa opera conscripsit quæ in 12 in-fol. continentur. Ad theologiam præcipuè spectant *Opus oxoniense* (t. V-X), seu commentarius in 4 libros sententiarum, quem Oxonii composuit; — *Opus parisiense* (t. XI), prioris operis epitomen, in quâ, omissis prolixis quæstionibus philosophicis, quæstiones theologicas easdem clarius et concisius tractat[3]; — tandem 21 *quæstiones quodlibetales* (t. XII), quæ affines sunt quæstionibus disputatis S. Thomæ.

Ob ingenii subtilitatem, communi suffragio *Doctor subtilis* salutatus est. Doctrinam ferè universam S. Thomæ, Henrici Gandavensis, S. Anselmi, Richardi a S. Victore, Aristotelis, a cujus auctoritate se satis emancipat, *critice* expendit, et ab eâ plus minusve recedit, sed absque studio et irâ, solius veritatis inquirendæ vel determinandæ ratione habitâ : unde certo solidum et accuratum theologiæ studium haud parum promovit et dilatavit, novamque scholam fun-

[1] **Hurter**, II, 481-486. Cfr. **Nic. Mattioli**, O. S. Aug., *Antologia Agostiniana*, t. I, *Studio critico sopra Egidio Romano*, Rome, 1896; *Hist. litt. de la France*, XXX, 421-566; **Féret**, III, p. 459-476.

[2] **Wadding**, *Annales Ordinis Minorum*, an. 1304-1304; **Pros. de Martigné** *La scolastique et les traditions franciscaines*, p. 249-427; **P. Déodat de Basly**, *Etude sur J. Duns Scot*, Rome, 1903; **R. Seeberg**, *Die Theologie des Duns Scotus*, Leipzig, 1900; **P. M. Sevesi**, *Sulla dottrina e santità del B. G. Duns Scoto*, Rome, 1903; **P. Raymond**, in *Dict. de Théol. (Mangenot)*, t. IV, 1865-1947.

[3] **Hurter**, II, 457. Cùm Operis Parisiensis liber 3us a Scoto perfectus non fuerit, ex majori opere Oxoniensi reliqua suppleta sunt.

davit, quæ a veteri Alexandri Halensis et S. Bonaventuræ satis differt [1]. Quamvis enim non statim ab initio habitus fuerit in suo ordine pro duce et magistro communi, maximam postea adeptus est auctoritatem; innumeros habuit commentatores et discipulos, et multi nisi sunt ejus doctrinam ad quamdam summam revocare et in systema redigere.

45. Eodem fere tempore florebat ROGERUS BACON († 1294), O. M., doctor *mirabilis*, eruditionis prodigium, non tamen a temerariis opinionibus liberum. Ejus præcipuum opus, *Opus majus* dictum, est verè encyclopædicum : in *opere minori* quod prioris est velut compendium, inter peccata quæ in studio s. theologiæ locum habere solent, recenset corruptionem textûs S. Scripturæ, perversas illius interpretationes, ignorationem linguarum, neglectum mathematicæ. Passim cum contemptu loquitur de Aristotelis philosophiâ, de Alberto M. et S. Thomâ (quos pueros vocat), de summâ Alexandri Halensis : propter quod sæpe præcursoribus Reformationis, immeritò tamen, accensetur [2].

46. 6° Contra Scotum pro S. Thomâ stetit inter alios THOMAS DE JORZ, O P., *anglicus* a patriâ dictus († 1310), in *Commentariis super 4 libros sententiarum* [3]. Sed et Scotus mox apologetas reperit [4], inter quos eminent PETRUS AUREOLUS, O. M. (1280-1340?), doctor *facundus*, qui Parisiis et Tolosæ Sententias exposuit, et Occami nominalismo minutâ suâ subtilitate viam paravit [5]; — ANTONIUS ANDREAS, O. M., patriâ hispanus, doctor *dulcifluus* († 1320); — RICHARDUS DE MEDIAVILLA, O. M., anglus († 1307), doctor *solidus* qui Oxoniæ et Parisiis philosophiæ, jurisprudentiæ et theologiæ scholasticæ operam dedit, et inter alia in Sententias commentaria scripsit; inter luminaria sui ordinis recensetur, Scoto tamen paulo inferior [6]. — Medius autem inter thomistas et scotistas stat GERARDUS DE BONONIA [7], ord. carmelitarum († 1317), magister in theologiâ Parisiensi valdè *sollemnis*, qui utriusque scholæ opiniones conciliare nititur.

---

[1] **Hurter**, II, 458 sq. — De discrimine inter doctrinam S. Thomæ et Scoti cfr. **Scheeben**, op. cit., n. 1062; **P. Raymond**, l. cit., 1872-1939.

[2] **Hurter**, II, 392-395; **Féret**, II, 329-370.

[3] **Hurter**, II, 462. — [4] *ib.*, 463 sq.

[5] **Hurter**, II, 463-465; **Féret**, III, 352-357.

[6] *Ibid.*, 468. Cf. **Féret**, II, p. 379-384. Inter classicos theologos annumerari non potest **Raymundus Lullus** (1235-1315) licet de theologiâ (sicut de omni re scibili) multa scripserit: " Nititur eliminare philosophiam aristotelicam ex theologiâ, illiusque terminis substituit alios hactenus inauditos, quibus sæpe conceptus nullus, nisi imaginarius, respondet ". **Hurter**, II, 475.

[7] **Hurter**, II, 487.

§ III. Theologiæ scholasticæ prolapsus (XIV°-XVI° s.)

47. Ineunte sæculo XIV, doctrina scholastica paulatim prolapsa est in cavillationes et subtilitates. Cujus causa præcipua fuit *nominalismi* reviviscentia, sæculo prævio fere exstincti. Nominalistæ *realismum* Thomistarum et *formalismum* Scotistarum æque rejicientes, docebant universalia esse mera ingenii commenta, conceptus vel voces singularibus similibus communes; quapropter priorum magistrorum sanam tutamque doctrinam despicientes, sæpe meras dialecticæ argutias discutiebant.

Hâc ætate duo periodi distingui possunt : prior, in quâ theologia *paulatim decidit;* posterior, in quâ jam *instaurari* incipit.

I. Toto sæculo XIV et ineunte XV, paulatim in subtilitates decidit theologia scholastica. Breviter recensebimus theologos qui *in variis ordinibus religiosis* et *extra hos ordines* celebriores fuerunt.

48. 1° Ex ordine *seraphico*, theologi quidam ultra Scotum et Petrum Aureolum progredientes, *nominalismo* favent excidiumque solidæ theologiæ scholasticæ præparant. Ita Franciscus Mayron, *magister abstractionum* († 1327), sed imprimis Guilelmus de Ockam (1280-1350?), vir ingenii sagacis, " quo tamen nimis abreptus, æqui limites excessit ". Prætermissis operibus polemicis contra pontificiam potestatem, in quibus in apostolicam Sedem et in Joannem XXII totum virus effudit, de quæstionibus theologicis *subtilissimè* egit in Commentariis *in Magistrum sententiarum*, in *centiloquio theologico*, (quo omnem theologiam speculativam sub centum conclusionibus complexus est), et in variis tractatibus (De sacramento altaris, de prædestinatione etc.)[1]. Haud pauci tamen inveniuntur ejusdem ordinis qui Scoti doctrinam orthodoxè exponunt : ita, v. g., Guilelmus de Rubione (fl. c. 1333), Joannes de Bassolis († c. 1347), Joannes de Colonia[2] (convent.), Gerhardus Odonis († 1348)[3], et præ aliis Petrus de Aquila († 1370)[4], qui Scoti opus satis

[1] Hurter, II, 525-530; Féret, III. 339-350. In suo ordine (ex quo an. 1331 expulsus est) Occamus adversarios habuit, inter quos citatur *Richardus Coningtonus* († 1330). Inter scriptores qui contra jura Sedis apostolicæ tunc scripserunt, Occamo adjungendi sunt *Marsilius Patavinus* et *Joannes de Janduno*, contra quos, inter alios, scripsit *Alvarus Pelagius*, O. M. († 1352).

[2] Hurter, II, 524. — [3] *ib.*, 532. — [4] *ib.*, 624.

pulchrè et sententiosè abbreviavit, unde et *Scotellus* (sicut et ipsum opus) appellatus fuit [1].

49. 2° In ordine **S. Dominici**, DURANDUM A S. PORCIANO († 1334) invenimus, qui S. Thomæ primum defensor, postea vero, proprio sensui nimium adhærens, acerrimus fuit impugnator, et singularium opinionum, immo et errorum, patronus tenax. Ita negavit concursum Dei cum causis creatis immediatum, et causalitatem sacramentorum [2]. Contra eum scripsit HERVEUS NATALIS, O. P. († 1323). Alius dominicanus hujus temporis, cujus doctrina non semper ab errore immunis esse videtur, est ROBERTUS HOLCOTH († 1349), qui ad Occami nominalismum accusatur deflexisse, et in quæstionibus de scientiâ Dei et prædestinatione a placitis S. Thomæ descivisse [3]. S. Thomæ vestigiis pressiùs inhæserunt : JOANNES DE NEAPOLI († 1325), PETRUS PALUDANUS († 1342) et alii multi [4].

50. 3° Eodem tempore, jam incipit splendescere **Carmelitarum** familia cum GERARDO BONONIENSI (de quo supra, n. 46), post quem citandi sunt, JOANNES BACO (*Baconthorp*) († 1346), doctor *resolutus*, qui tamen nominalismo ansam præbet, et a S. Thomâ sæpe dissentit [5]; GUIDO DE PERPINIANO († 1342) " suo tempore famosissimus super omnes magistros parisienses [6] ", sæpe *de Terrenâ* propter familiam dictus; PETRUS DE CASA († 1348); FRANCISCUS DE BACHONE († 1372),doctor *sublimis;* et JOANNES BALLESTER († 1374).

51. 4° In ordine **S. Augustini**, post JACOBUM CAPOCCI, Viterbiensem († 1307), cujus præclara opera inedita manserunt [7], eminent HENRICUS DE FRIMARIA († c. 1350), GERARDUS SENENSIS († 1336) [8], THOMAS DE ARGENTINA († 1357), ALPHONSUS DE VARGAS (*Toletanus*), † 1366, qui Ægidii Romani doctrinam in suis commentariis illustrant; quibus adjungendus est GREGORIUS ARIMINENSIS [9] († 1358), ob suam duriorem de infantium non baptizatorum sorte *infantium tortor* appellatus, qui S. Augustini doctrinam de gratiâ nimis ad litteram et perperam interpretans, Baianismi et Jansenismi præcursor a multis habetur.

52. 5° Inter innumera opera et opuscula DIONYSII DE RYCKEL [10], (1402-1471), *carthusiani*, qui dictus est *doctor extaticus*, ad theolo-

---

[1] **Antonius de Fantis**, qui non fuit ordinis Minorum, scripsit *Tabulam generalem scotiæ subtilitatis* (1430).

[2] **Hurter**, II, 535. Scripsit *Commentaria in libros 4 sententiarum*, tractatum *de jurisdictione ecclesiasticâ et de legibus*, alia ejusdem opera (v.g. *de statu animarum sanctarum, quæstiones theologicæ etc.*) inedita manserunt.

[3] **Hurter**, II, 539. — [4] Ib., II, 537 sq.; 628; 678. — [5] Ib., II, 544 — [6] Ib., II, 546. — [7] Ib., II, 486 — [8] Ib., II, 541. — [9] Ib., 620.

[10] **Hurter**, II, 915. Dionysii Carthusiani operum nova editio, in t. 48 distribuenda, ab anno 1896 prodire cœpit; quæ mox absoluta erit.

giam dogmaticam spectant : *Commentarii in libros Sententiarum*, in quibus summam tradit et epitomen controversiarum temporis præcedentis, deinde suam modeste exponit sententiam eamque probat ; et (aliis omissis) *Summa fidei orthodoxæ*.

53. Tandem commemorari debet GABRIEL BIEL (1425?-1495), qui academiam Tubingensem noviter erectam illustravit, et circa finem vitæ *Congregationi clericorum vitæ communis* se adjunxit. A quibusdam vocatur ultimus scholasticus; rectiùs diceretur ultimus *nominalista*. Ejus præcipuum opus *Collectorium* inscribitur, seu Epitome ex Guilelmo Occam in libros sententiarum [1].

54. 6° **Extra ordines religiosos**, eminet PETRUS DE ALLIACO (1350-1420), non tam ob profunditatem doctrinæ, quam ob partem quam habuit in componendo Occidentis schismate. Ejus opera, (quorum multa inter opera *Joannis Gersonii*, ejus discipuli, inveniuntur) utilia sunt pro temporis illius historiâ, sed carent pretio theologico [2]. Tuetur enim multos errores, v.g., de valore rationis, de concordiâ rationis cum fide, de auctoritate concilii supra Pontificem.

JOANNES GERSONIUS (1363-1429), ejus discipulus, et successor (1395) in cathedrâ et munere cancellarii universitatis Parisiensis, una cum ipso anima fuit concilii Constantiensis (1414 sq.), eosdemque errores de ecclesiâ, primatu et conciliis propugnavit. Multa reliquit opera, præsertim ascetica et mystica [3].

RAYMUNDUS SABUNDÆ († 1437) in *Libro naturæ*, agit de homine et de iis quæ necessaria sunt ad cognoscendum seipsum et Deum, necnon officia exponit erga Deum et proximum [4].

Hic etiam nominandus est ALPHONSUS TOSTATUS (1399-1455), abulensis episcopus, eruditionis prodigium, qui in *Commentariis* in Scripturam, datâ occasione, innumeras quæstiones dogmaticas scholasticâ methodo pertractavit [5].

55. II. Mox, favente Deo, subsequitur lætissima **theologiæ scholasticæ instauratio.** Cœpit S. Thomas jam in scholis splendere, et loco *Sententiarum*, sæpe explicatur *Summa Theologica* [6].

---

[1] Hurter, II, 985. — [2] Ib., II, 727-733; P. Féret, IV, p. 181-222.

[3] Hurter, II, 791-798; P. Féret, IV, 223-274. In epistolis tribus *de reformatione theologiæ* hortatur studentes collegii Navarræ, ut posthabitis recentioribus, antiquiores legant (Guil. Alvernum, Bonaventuram, Durandum, Henricum Gandavensem, S. Thomam). ib., col. 795. His epistolis affine est opusculum Nicolai de Clemangis (1367-1435?), Petri de Alliaco et Gersonii discipuli, *ac studio theologico*, quod edidit *d'Achery* (Spicileg., I, p. 473)

[4] F. Cicchiti-Suriani, *Sopra R. Sabunda teologo, filosofo e medico del sec. XV studio storico-critico*, Aquila, 1890. — [5] Ib., II, 918-921.

[6] Non desunt tamen illo ævo, etiam in ordine S. Dominici, commentaria Petri Lombardi. Cfr. Hurter, II, 1215 sq.

In ordine **Prædicatorum,** cui palma est tribuenda, huic instaurationi jam viam paraverat strenuus S. Thomæ apologeta, JOANNES CAPREOLUS († 1444) *princeps thomistarum*, qui in *Commentariis in libros Sententiarum* (Rutheni confectis) divi Thomæ doctrinam plerumque cum ipsis verbis magistri, clarè et concisè exponit, et ab omnibus tuetur impugnationibus [1].

Cui adjungendus est JOANNES DE TURRECREMATA, O. P. (1388-1468), hìspanus, an. 1439 cardinalis creatus, a Romanis Pontificibus in majoribus Ecclesiæ negotiis adhibitus, cujus est *Summa de Ecclesiâ*, dives armamentarium pro tuendis Romani Pontificis juribus, et varii tractatus theologici et polemici [2].

56. Sed agmen theologorum ducit THOMAS DE VIO, seu CAJETANUS [3] (a patriâ Gaëta), ac thomisticæ doctrinæ galeatus defensor (1469-1534), qui cardinalis creatus (1517) et in negotiis gravissimis a R. Pontificibus in consilium adhibitus, a studendo et scribendo nunquam destitit. Exegeta fuit laboriosus, non tamen traditionali sensui Scripturæ semper innixus, sed præsertim acutissimus interpres Summæ theologicæ; ejus commentaria in ed. leoninâ S. Thomæ inserta sunt. Multa insuper reliquit opuscula theologica de variis argumentis.

Post eum citandi sunt CONRADUS KÖLLIN [4] (1476-1536), qui Heidelbergæ et Coloniæ *Summam theologicam* exposuit (quam expositionem lucidissimam et subtilissimam an. 1512 publici juris fecit), et Lutheri varios errores confutavit; — SILVESTER FERRARIENSIS (1474-1526) qui classico commentario *Summam contra Gentiles* illustravit [5]; DIDACUS DE DEZA [6] (1444-1523), qui apologiam divi Thomæ adversus Scotistas aliosque in suis scriptis (*Novæ defensiones, Defensorium...*) instituit.

[1] Hurter, II, 805. Cfr. *Revue thomiste*, 1899, pp. 68 sq.; 317 sq.; 507 sq.; 1900, pp. 50, 288, 505. — [2] Hurter, II, 880.

[3] Hurter, II, 1201-1209. Cfr. Quétif-Echard, t. II, p. 14; Touron, op. cit., t. IV, p. 1-76; Mandonnet, in *Dict. de Theol.*, II, 1313-1329.

[4] Hurter, II, 1204. Cfr. Limbourg, *Zeitschr. für k. Theol.* 1880, IV, 239 sq. — [5] Hurter, II, 1212. — [6] Ib., II, 1213.

Art. III. Ætas Moderna (sæc. XVI-XX) [1].

57. **Hujus ætatis indoles.** Theologia scholastica, quæ sæpius in subtilitates deciderat, ob falsas Nominalium theorias, sæculo XVI exspergefacta per Humanistarum et Protestantium impugnationes, mox novas vires suscepit, suamque methodum complevit, speculationes philosophicas cum criticâ investigatione textuum Scripturæ et Traditionis harmonice consociando. Cujus catholicæ instaurationis præcipuæ causæ fuerunt : (a) *artis typographicæ* inventio, quæ criticas editiones Bibliorum atque Patrum multiplicando, multo faciliorem reddidit textuum collationem; (b) *classicorum scriptorum reviviscentia*, et doctæ antiquitatis studium quæ catholicæ exegesi haud parum profuerunt, litteralem antiquorum documentorum sensum magis ac magis patefaciendo; (c) necessitas contra Protestantes posteaque Rationalistas strenue propugnandi ipsa fidei fundamenta, ex quâ orti sunt novi tractatus de *Locis theologicis*, de *Ecclesiâ* et de *Revelatione* seu de *Verâ Religione;* (d) *distinctio* inter theologiam *dogmaticam* et *moralem*, quæ ob utriusque incrementum instituta est, posteaque utriusque progressum iterum promovit; pariter distinctio inter theologiam *mere scholasticam*, et theologiam *positivam*, cujus ope biblica et patristica argumenta fusius et accuratius exposita sunt; (e) *multiplicatio specialium tractatuum* de tali vel tali dogmate, ad penitius adversariorum difficultates solvendas et veritatem catholicam distinctius elucidandam.

58. **Divisio.** In hâc ætate, tres periodi distinguuntur : 1° periodus *progressiva*, sæc. XVI et XVII, in quâ, sub

[1] Præter **Hurter**, **Schwane** et **Scheeben**, cfr. **Gandolfus**, *Diss. historica de ducentis augustinianis scriptoribus*, Romæ, 1740; **Ungarelli**, *Bibliotheca scriptorum e cong. cler. reg. S. Pauli* (seu Barnabitarum), Romæ, 1838; **Ziegelbauer**, *Historia rei literariæ ord. S. Bened.*, Viennæ, 1754; *Dict. de Théol.*, art. *Benédictins*, II, 602 sq.; **Sommervogel**, S. J., *Bibliothèque de la Cie de Jésus*, Bruxelles; **Quétif Echard**, *Scriptores Ord. Prædicatorum*, Paris, 1719-21; **A. Touron**, *Hist. des hommes illustres de l'Ordre de St Dominique*, Paris, 1743; **Dupin**, *Hist. de l'Eglise et des auteurs ecclésiastiques*, Paris, 1703; **C. Werner**, *Geschichte der kath. Theologie Deutschlands seit dem Trienter Concil*, 1866; **P. Féret**, *La Faculté de théologie de Paris et ses docteurs les plus célèbres*, Époque moderne, 7 vol. Paris, 1900-1910; aliaque opera infra citanda.

influxu C. Tridentini et catholicæ reformationis, theologia in dies succrescit; 2° periodus *paulatim decidens*, a sæc. XVIII ad sæc. XIX priorem partem, per quam, ob perturbationes civiles catholicarumque Universitatum prolapsum, theologia minus scientifice excolitur; 3° periodus *instaurationis*, quæ jam ab anno 1830 cœpit, et, ut speramus, per totum sæculum XX^um^ continuabitur.

§ I. Periodus progressiva (sæc. XVI-XVII).

59. Errores hâc ætate prævalentes sunt : (a) *Protestantismi* variæ sectæ, Lutheranismus scilicet, Calvinismus, Anglicanismus, quæ, occasione prædicationis indulgentiarum ortæ, revera negaverunt auctoritatem Ecclesiæ, S. Pontificis et Traditionis, Scripturam pro solâ fidei regulâ habentes, simulque adulterârunt veram notionem prædestinationis, gratiæ et justificationis, necnon sacramentorum; (b) *Baianismus*, qui est quædam attenuatio Lutheranismi, docens supernaturalia dona esse humanæ naturæ debita, et ita ordinem supernaturalem cum naturali permiscens; (c) *Jansenismus*, Lutheranismo pariter affinis in rebus ad prædestinationem et gratiam spectantibus, qui exaggerans infirmitatem humanæ naturæ lapsæ, docet voluntatem hominis non esse liberam sed necessario trahi a gratiâ vel concupiscentiâ.

Catholici theologi istos errores impugnaverunt diversimode : 1° *Controversistæ* directe contra Protestantes probaverunt auctoritatem Ecclesiæ, existentiam et efficaciam septem sacramentorum, genuinamque declaraverunt justificationis naturam; 2° *Scholastici* discrimen inter *naturale* et *supernaturale* distinctius exposuerunt, et inter se disputârunt de efficaciâ gratiæ et ejus concordiâ cum libero arbitrio; 3° *Positiva theologia* singula dogmata ex Scripturâ et Traditione accuratius probavit. Ita sub his variis aspectibus verus adfuit progressus.

I. De Controversistis.

Contra **Protestantes,** statim ac suos errores docuerunt de indulgentiis, de justificatione, de numero et efficaciâ sacramentorum, et præsertim de auctoritate Pontificis,

Ecclesiæ et Traditionis, multi surrexerunt defensores fidei catholicæ, inter quos eminent :

60. (A) In Germaniâ :

Joannes Eckius[1] (1486-1543), vir eruditissimus, qui usque ad mortem strenuus et indefessus contra Lutherum in Germaniâ et Zwinglium in Helvetiâ decertavit, cujus præcipuum opus fuit *Enchiridion locorum communium adversus Lutheranos;* — Joannes Faber[2] (1478-1541) qui, inter cetera opera, scripsit *Malleum in hæresim lutheranam;* — cui in sede viennensi, cujus erat episcopus, successit Fridericus Grau (seu *Nausea*)[3], 1480-1552, qui et ipse multa contra hæreticos scripsit; — Joannes Dobneck[4] (*Cochlæus* dictus a loco patrio Wendelstein in Franconiâ), 1479-1552, laboriosissimus forte post Eckium fidei catholicæ apologeta, cujus præcipuum opus est *De actis et scriptis Lutheri;* — Michael Helding[5] (*Sidonius* dictus), 1506-1561, insignis plane concionator; — Joannes Gropper (1503-1559); — ex Ordine Prædicatorum, Joannes Mensing († 1541), et præsertim Joannes Fabri (Schmidt), 1504-1558; — ex ordine S. Augustini, Conradus Treger (1480-1542) et Joannes Hoffmeister (1509-1547); — inter carmelitas, Eberhardus Billick († 1557)[6]; — Fridericus Staphylus (1512-1564), laicus, qui forsan ipsum Eckium superavit; ejus opera præcipua, germanice scripta dein latine versa, sunt : *De dissidiis hæreticorum*, *Theologia M. Lutheri trimembris*[7]; — postea B. Petrus Canisius[8], S. J., 1521-1597, cujus celeberrimum opus *Summa doctrinæ christianæ* inscribitur.

61. (B) In Belgio[9] innotescunt : Albertus Pighius († 1542), qui pontificiam potestatem eximie propugnavit in *Hierarchiæ eccles. assertione,* sed in libris de *Gratiâ et libero hominis arbitrio* cautè legendus est, quippe qui de peccato originali et justificatione non semper solidam tradat doctrinam; — Jodocus Clichtovæus[10] († 1543), qui Parisiis didicit et docuit, et primus e theologis parisiensibus contra Lutherum scripsit; — Ruardus Tapper (1488-1559), qui omnes alios fortè præcellit; — Jacobus Latomus (1475-1544); — Guilelmus Damasus Lindænus (1525-1588), primis hujus temporis controversistis accensendus[11]; — Georgius Cassander[12] († 1566) laicus qui erudite de rebus controversis scripsit, sed nimio pacis amore abreptus, plura doctrinæ capita plus æquo emollivit, spe lucrandi Protestantes; quos errores ante mortem retractavit; — Martinus

[1] **Hurter**, II, 1396-1401. Cfr. **Wiedemann**, *Dr. Johann Eck*, Ratisbon, 1865.
[2] **Hurter**, II, 1402; **Kettner**, *De J. Fabri vitâ et scriptis*, Leipzig, 1735.
[3] **Hurter**, II, 1404. — [4] Ib., II, 1411-1414. — [5] Ib., II, 1416. — [6] II, 1422-1442. — [7] Ib., III, 19. — [8] Ib., III, 196 sq. — [9] Ib., II, 1442 sq. — [10] **P. Féret**, II, 30-42. — [11] **Hurter**, III, 186. — [12] Ib., III, 34.

Becanus[1], S. J. († 1624), brevitate simul et soliditate necnon nitidâ argumentorum expositione conspicuus, qui de omnibus dogmatibus a Protestantibus impugnatis scripsit; præ ceteris vero ejus operibus *Manuale controversiarum* utilissimum est; — tandem, Adrianus et Petrus van Walenbusch[2], duo fratres eruditione inclyti, qui *Tractatus generales de controversiis fidei* (1670) ediderunt, opus classicum et methodicum quod securim ad ipsam errorum radicem ponit.

In Poloniâ, Stanislaus Hosius[3] († 1579) doctrinam catholicam verbo et calamo tam egregie defendit, ut dicœcesim suam *Varmiensem* ab hæreticâ lue præservaverit; C. Tridentino sollicite profuit et sacram purpuram meruit; cujus inter opera eminent : *Confessio catholicæ fidei christianæ* et *Confutatio prolegomenon Brentii.*

62. (C) In Anglià, contra Lutherum scripsit rex Henricus VIII[4] librum minime spernendum, cui titulus *Assertio septem sacramentorum s. rom. Ecclesiæ;* sed ipse mox, libidine victus, in schisma et hæresim prolapsus est. Inter eos qui, sive contra Lutherum sive contra Calvinum et anglicanismum strenue dimicârunt, eminent : J. Fisher, Roffensis episcopus[5], qui martyr occubuit an. 1535; non minus solide quam eleganter scripsit *Assertionis lutheranæ confutationem, de Eucharistiâ* contra Œcolampadium, *Sacerdotii defensionem* contra Lutherum, etc.; — Guilelmus Allen (Alanus)[6], 1532-1594, acerrimus Elizabeth reginæ adversarius, cujus opera præcipua sunt : *Certain brief reasons concerning the catholic faith, a Treatise made in defense of the lawful power and authority of priesthood to remit sins,* sed præsertim tractatus *de sacramentis in genere*, et *de sacramento Eucharistiæ;* — Reginaldus Polus[7] (1500-1558) qui, inter alia opera, contra Henricum VIII, *Pro ecclesiasticæ unitatis defensione lib. 4* conscripsit, opus plane insigne; — Gregorius Martin[8] († 1582) qui, præter optimam versionem anglicam S. Scripturæ, edidit opuscula quædam, v. g. *A Treatise of schism.*

Thomas Stapleton[9] (1545-1598) Bellarmino et Duperonio haud impar, cujus potiora opera sunt : *Principiorum fidei doctrinalium demonstratio methodica*, ubi luculenter demonstrat omnes de religione controversias supremâ auc-

[1] Hurter, III, 720-723; Sommervogel, I, 1091-1111.

[2] Hurter, IV, 81. — [3] Ib., III, 44.

[4] L. O'Donovan, *Henry VIII's Defence of the Seven Sacraments*, New-York, 1908.

[5] Hurter, II, 1269. Cf. Baumstark, *John Fisher, Bischof von Roff.*, Friburgi, 1879; Bridgett, *Life of Bl. John Fisher*, London, 1888.

[6] Hurter, III, 172. — [7] Ib., II, 1466. — [8] Ib., III, 278.

[9] Hurter, III, 175; cfr. H. Hollandus, *Vita Th. Stapleton;* Gillow, *Biogr. Dict. of the English Catholics*, V, 526-529; Leuridan, *Rev. des Sc. ecclésiastiques*, LXXXIII, 1896, 331-349; LXXXVII, 1898, 193-211, 327-342.

toritate finiendas esse ; *Universa justificationis doctrina hodie controversa, De magnitudine Ecclesiæ romanæ, Antidota evangelica contra horum temporum hæreses.*

63. (D) **In Gallià**, contra Calvinistas dimicârunt :

Claudius d'Espence (Espencæus) † 1571, qui de eucharistiâ et ejus adoratione, de privatâ et publicâ missâ erudite scripsit[1]; — Claudius de Sainctes[2], (Sanctesius), can. regularis O. S. Aug. (1525-1591), cujus inter opera eminent : *Examen doctrinæ calvinianæ et bezanæ de cœnâ Domini, De rebus eucharistiæ controversis repetitiones*, ubi omnes priores theologos superat ; — Fr. Feuardentius[3], O. S. Fr., Constantiæ natus (1539-1610), qui, præter commentaria in Scripturam, eruditum opus edidit, cui titulus : *Theomachia calvinistica profligata*, ubi errores sectæ diligenter excutiuntur et refelluntur ; — Nic. Coeffeteau, O. P.[4] († 1623), cujus præcipuum opus, etsi non absolutum, fuit *Pro sacrâ monarchiâ Ecclesiæ*, adversus rempublicam M. A. de Dominis.

Jacobus Davy du Perron[5] (1556-1618), ex nobili Normanniæ familiâ ortus, controversistarum Galliæ facile princeps, qui, post conversionem ab hæresi calvinianâ in quâ eruditus erat, gloriose *Duplessis-Mornay*, Calvinistarum ducem, devicit, et, inter alia opera, scripsit : *Traité du S. Sacrement de l'Eucharistie, Réplique au roi de la Grande Bretagne, Acta colloquii cum Mornæo ;* pariter jura S. Pontificis adversus Richerium[6] strenue propugnavit. Ejus stili puritatem, conceptuum sublimitatem et logicam connexionem, necnon historicam eruditionem laudant non solum catholici sed et protestantes non pauci.

Card. Armandus Richelieu[7], († 1642), qui, etsi politicis negotiis implexus, scripsit quædam haud spernenda opera : *Les principaux points de la foi catholique, Méthode la plus facile et la plus assurée pour convertir ceux qui se sont séparés de l'Eglise*, ubi notas Ecclesiæ lucide exponit ; — Franciscus Veronius[8] (1575-1649) ardentissimo zelo æstuans, disputator sagax et promptus, erudite et acriter contra Protestantes scripsit, præsertim : *Règle générale de la foy catholique, Preuve de la Ste Messe, Méthode de controverses*, ubi

[1] Hurter, III, 17; P. Féret, II, 101-118.
[2] Hurter, III, 181; P. Féret, II, 123-130.
[3] Hurter, III, 414; Féret, II, 244-255. — [4] Féret, V, 207-225.
[5] Hurter, III, 405-411; Féret, *Le Card. du Perron*, Paris, 1877; C. Constantin in *Dict. de Théol. (Mangenot)*, t. IV, 1953.
[6] Féret, IV, 1-25. — [7] Hurter, III, 988; Féret, IV, 25-53.
[8] Hurter, III, 984; Féret, IV, 53-93.

ostendit impossibile esse Protestantibus sua asserta ex Scripturis probare.

J. B. BOSSUET [1] (1627-1704), aquila Meldensis, docilium protestantium doctor, contumacium malleus, in opusculo *Exposition de la doctrine catholique* tam nitide et solide catholicam exponit doctrinam ut multorum hæreticorum præjudicia removerit; in insigni opere *Histoire des Variations des Eglises Protestantes*, Protestantismi genesim, mutationes et contradictiones aperte ostendit et exinde ejus falsitatem invicte demonstrat. Inter cetera ejus opera, specialiter commemoranda sunt : *Avertissements aux Protestants*, *Traité de la Communion sous les deux espèces*, *Instruction pastorale sur les promesses de Jésus-Christ à son Eglise*. — Auctores famosi libri *Perpétuité de la foi de l'Eglise catholique sur l'Eucharistie* [2] (1669 sq.), nempe jansenianismi præcipui fautores, ANTON. ARNALDUS († 1694) et P. NICOLE († 1695), qui, dum controversia de gratiâ per aliquod tempus sopita erat, contra Calvinismum doctrinam catholicam de Eucharistiâ aliisque sacramentis erudite et solide vindicârunt; quod opus postea complevit EUSEB. RENAUDOT († 1720).

64. (E) In **Hispaniâ**, præter DOMINICUM SOTO et MELCHIOREM CANUM, de quibus infra ubi de theologiâ scholasticâ, contra reformatores disputarunt :

ALPH. RUIZ DE VIRUES [3], O. S. B., † 1545, qui, in *philippicis disputationibus*, Phil. Melanchtonis errores confutavit; — præsertim vero PETRUS SOTO [4], O. P., † 1563, firmissimum adversus Protestantes propugnaculum, cujus potiora opera sunt : *Institutiones Christianæ*, *Assertio catholicæ fidei*; — MARTINUS PEREZ DE AYVLA [5] (1504-1566), *De divinis, apostolicis atque ecclesiasticis traditionibus*; — ANDREAS DE VEGA [6], O. M. († 1560), Segoviæ natus, Salmanticæ studuit et docuit, ubi ALPHONSUM DE CASTRO, potens hæreticorum flagellum, († 1558) collegam habuit. Ad Conc. Tridentinum a Carolo V missus, magnum momentum attulit cum Dom. Soto, a quo tamen in multis dissidebat, ad decidendam controversiam de justificatione. Doctrinam autem a Tridentino definitam commentatus est in magno opere (bipartito) *De justificatione*, quod theologi magnis extollunt euco

[1] **Hurter**, IV, 752-767. **C^al Bausset**, *Histoire de J. B. Bossuet*, Paris, 1814; **A. Rebelliau**, *Bossuet*, Paris, 1900; **A. Largent**, *Dict. de Théol.*, II, 1049-1089.

[2] **Hurter**, IV, 437-447. Cfr. **Féret**, t. IV, p. 249-279. — [3] **Hurter**, II, 1461. [4] Ib., II. 1462. — [5] Ib., III, 52. — [6] Ib., II, 1390-1392.

miis; — Didacus de Paiva de Andrada[1] († 1578) qui Tridentino interfuit concilio, et post *Orthodoxarum explicationum lib. X*, scripsit *Defensionem tridentinæ fidei catholicæ lib. V.*

In Lusitaniâ floruit Caspar Casal[2], O. S. Aug., qui eruditum opus scripsit *de quadripartitâ justitiâ* (1563), ubi contra Protestantes catholica doctrina de justificatione erudite probatur, — posteaque *de sacrificio Missæ*, præsertim adversus Melanchton.

65. (F) In **Italiâ**, jam Cajetanus, de quo supra, n. 56, lutheranos errores moderate quidem, sed docte confutaverat in variis opusculis *de sacramentis, de missæ sacrificio et ritu, de fide et operibus, de communione sub utrâque specie, de invocatione sanctorum.*

Quam confutationem perfecit Ambrosius Catharinus[3] (1487-1553), O. P., patriâ Senensis, qui Concilio Tridentino interfuit theologus eruditissimus, et de omnibus fere quæstionibus theologicis scripsit, præcipuè tamen *de peccato originali, de justificatione, de prædestinatione, de novissimis.* Vir singularis ingenii (cujus tamen opera sunt cautè legenda) contra Lutherum, B. Ochinum, aliosque hæreticos multùm dimicavit, sed cum multis etiam catholicis theologis (non exceptis sodalibus, v.g., Cajetano, Dom. Soto, etc.) acres controversias habuit, in quibus aliquando singulares immo erroneas opiniones (v. g. de intentione ministri sacramentorum) tuetur, aliquando veritatem (v.g., Immac. Concept.) solidè demonstrat. — Dignus etiam laude est Thomas Bozio[4], Orat., qui præclarum opus scripsit de signis Ecclesiæ (1591).

Omnes tamen superat Robertus Bellarminus[5] S. J. (1542-1621), qui, peractis studiis, Lovanium missus est (1569), ubi Summam S. Thomæ explicavit; post septennium vero Romam reversus, de controversiis fidei magno cum plausu prælectiones suscepit. Has *Disputationes de controversiis fidei* edidit, ex quibus theologi et polemici argumenta sua hauserunt, ut Protestantes confundant. In hoc opere non satis laudando, non agit auctor, ut dicit in Præfatione, " de metaphysicis subtilitatibus quæ sine periculo ignorari, et interdum etiam cum laude oppugnari possunt, sed de Deo, de Christo, de Ecclesiâ, de Sacramentis, de justificatione, de auxilio gratiæ, de arbitrii libertate, deque aliis permultis

[1] Hurter, III, 59. — [2] Ib., III, 162.
[3] Hurter, II, 1378. — [4] Ib., III, 464.
[5] Hurter, III, 678-695; J. de la Servière, *La théologie de Bellarmin*, Paris, Beauchesne, 1908.

gravissimis et difficillimis quæstionibus quæ ad ipsa fidei pertinent fundamenta".

Defensionem Bellarmini a Protestantibus impugnati suscepit Jacobus Gretser, S. J. (1562-1625), Germanus, Ingolstadii professor, cujus tota vita jugis cum protestantibus pugna fuit. Innumera opera reliquit (17 vol. in fol.) inter quæ eminent *de SS. Cruce lib. V.*, in quibus " capita omnia controversiæ hujus quæstionis exhaurit " [1], magis tamen erudite quam critice.

Nec prætermitti debet Dominicus Gravina, O. P. († 1643), Siculus, cujus sunt, præter alia opera, *Catholicæ præscriptiones* adversus omnes veteres et nostri temporis hæreticos [2].

66. Inter *Græcos catholicos*, quidam fuerunt qui contra Protestantes aut Schismaticos erudita opera scripserint. Inter quos : P. Arcudius [3] Corcyrensis (Corfou), qui decennis Romam venit ibique obiit 1634; cujus potiora opera *De concordiâ Ecclesiæ occidentalis et orientalis*, et *De purgatorio*, erudite quidem sed stilo nimis acerbo scripta sunt; — Matthæus Caryophilus [4], Cretensis († 1636), qui scripsit *de primatu papæ* et *censuram confessionis fidei* seu potius perfidiæ calvinianæ, quæ nomine Cyrilli patriarchæ constantinopolitani circumfertur; — Demetrius Pepanus [5], Chius († post 1667), qui contra Calvinum scripsit : *In illud symboli : Credo in unam... Ecclesiam; De processione Spiritus S.; De magno et tremendo sacr. S. Eucharistiæ;* — Leo Allatius [6], Chius (1586-1669), cujus inter opera præcipua sunt : *De Ecclesiæ occidentalis atque orientalis perpetuâ consensione*, *De utriusque Ecclesiæ perpetuâ in dogmate de Purgatorio consensione*, *Concordia nationum christianarum Asiæ, Africæ et Europæ in fide catholicâ;* erudite, sed prolixe et satis acerbe scripsit.

II. De theologis scholasticis.

67. Theologia scholastica hâc ætate a *Regularibus* exculta fuit, non solum in antiquis Ordinibus, sed etiam, et quidem eximie, in Societate Jesu recenter a S. Ignatio fundatâ; et insuper a *sæcularibus* non paucis. Semotis, ut plurimum, otiosis quæstionibus, theologi S. Thomam, S. Bonaventuram aut Scotum exponunt, et non pauci, præsertim inter eminentiores, biblica et patristica argumenta simul cum speculativis rationibus amice consociant.

[1] Petavius, *De Incarn.*, XV, 7. Cfr. Hurter, III, 728.
[2] Hurter, III, 998. — [3] Ib., III. 702. — [4] Ib., III, 706. — [5] Ib. IV, 130.
[6] Hurter, IV, 122.

68. (A) Inter **Dominicanos** floruerunt : FRANCISCUS DE VICTORIA [1] (c. 1480-1546), hispanus, qui, post studia Parisiis peracta, ibidem exposuit Sententias; postea vero, Hispaniam reversus, tanto lumine Salmanticensem scholam perfudit ut ejus parens censeri possit. Scientiâ theologicâ clarus, methodo (jam ex parte positivâ) clarior, discipulis et fructibus quos per eos retulit theologia, fuit clarissimus. Præter *relectiones XII theologicas* in quibus inter alia de jure belli præclare disserit, commentaria conscripserat in S. Thomæ Summam, et in libros Sententiarum, quæ manserunt inedita.

MELCHIOR CANO [2] (1509-1560), qui Francisci de Victoriâ Salmanticæ fuerat discipulus, et (postquam aliquot annis Pinciæ et Compluti docuisset) eidem successit, splendorem hujus academiæ plurimum auxit. Ad concilium Tridentinum a Carolo V missus, ibi haud parum emicuit. Celeberrimum ejus opus *De locis theologicis lib. XII* inscribitur, quo parens fuit novæ theologicæ disciplinæ, quæ postea vocata est theologia fundamentalis seu introductio in theologiam : opus *vere classicum* ex quo etiam hodierni multa depromunt.

DOMINICUS SOTO [3] (1494-1560), Melchioris Cani Salmanticæ collega fuit, et cum eo sedit (ut theologus Ordinis) in Concilio Tridentino, in quo facundia et doctrina maximè emicuit, ita ut ei reserendarum difficultatum ingruentium conficiendorumque decretorum (præsertim sess. VI) onus subinde demandaretur. Præter *commentarios in libros Sententiarum*, edidit *de naturâ et gratiâ lib. 3*, in quibus decreta Tridentina (sess. V et VI) contra Lutheranos et Pelagianos commentatur [4].

DOMINICUS BANNEZ [5] (1528-1604), in theologiâ magistros habuit Melchiorem Cano et utrumque Soto, condisci-

[1] **Hurter**, II, 1367-1370; **E. Dupin**, XIV, 172-175.

[2] **Hurter**, II, 1370-1372; **F. Caballero**, *Vida del ill. M. Cano*, Madrid, 1871; *Dict. de Théol.*, II, 1537.

[3] **Hurter**, II. 1372-1376. Cf. **A. Viel**, *Dominique Soto*, in *Revue thomiste*, 1904-1907. Distinguendus est ab homonymo **Petro Soto**, de quo supra, n. 64.

[4] Quod opus occasio fuit controversiæ cum **Ambrosio Catharino** (n. 65) et **Andreâ de Vega** (n. 64) de interpretatione mentis Concilii Tridentini in his quæstionibus.

[5] **Hurter**, III, 389. Cf. **Eleutherius** (Livinus Meyer, S. J.) *Hist. controv. de divinæ gratiæ auxiliis*, Anvers, 1705; **Aug. Le Blanc** (Hyacinthe Serry,

pulum Bartholomæum a Medina. Ipse autem in variis locis, Salmanticæ præsertim, theologiam professus est, et *scholastica commentaria* in varias partes S. Thomæ edidit. Ex hoc autem præsertim notus est quod Molinæ opinionem *de concordiâ gratiæ cum libero arbitrio* acerrime impugnavit, ut pelagianam, eique opposuit theoriam *præmotionis physicæ*, a Molina ut calvinianam rejectam : hinc enatæ sunt controversiæ de gratiæ auxiliis.

69. Doctrinam S. Thomæ pariter exposuerunt : in *Hispaniâ* et *Lusitaniâ :* Barth. a Medina [1] († 1581), qui egregie primam secundæ commentatus est; Petrus de Ledesma [2] († 1616) præsertim in *Tr. de divinâ perfectione, infinitate et magnitudine*, et *de divinæ gratiæ auxiliis*; Didacus Alvarez [3] († 1616) in Disp. theologicis *de Incarnatione* et *de auxiliis divinæ gratiæ;* Thomas de Lemos [4] († 1629), qui in *Panopliâ gratiæ* de prædestinatione et gratiâ strenue thomisticas doctrinas propugnavit; Joannes a S. Thoma [5] (1589-1644), qui, præter cursum philosophicum, cursum theologicum edidit, in quo non minus nitide quam solide totam fere summam S. Thomæ elucidat; Xantes Mariales [6] († 1660), qui in *Bibliothecâ interpretum ad universam Summam S. Thomæ*, critice expendit quæ a scriptoribus antiquis et recentibus de scholasticâ theologiâ evulgata fuerant; Fr. de Arauxo [7] († 1664), Salmanticæ professor, et postea episcopus Segobiensis, qui docta *commentaria* reliquit; — in *Italiâ*, Seraphinus Capponi [8], *a Porrectâ* (solo natali in Italiâ) dictus (1536-1614), cujus sunt *Elucidationes formales* in Summam Theologicam; — in *Galliâ*, Joannes Viguerius, [9] qui diu (1527-1550) Tolosæ docuit, et *Institutiones* ad naturalem et christianam philosophiam, maxime vero ad scholasticam theologiam, concinnavit, quæ postea sæpius editæ sunt; Ludov. Bail [10] († 1669), qui, præter *Summam omnium conciliorum*, et aliqua opera contra Jansenianos, pium opus edidit : *La theologie affective ou St Thomas en méditation;* Vincentius Contenson [11] (1641-1674), cujus est *Theologia mentis et cordis*, in quâ unicuique quæstioni considerationes asceticas subjicit : caute tamen legendus est, nam passim jansenianis favet; Petrus Labat [12], Tolosanus († 1670), qui *Theologiam scholasticam* edidit; sed in primis Joannes B. Gonet [13] († 1681), strenuus thomis-

O. P.), *Hist. controv.*, Anvers, 1709; *Dict. de Théol.*, II, 140; **P. de Régnon**, S. J., *Bannez et Molina*, Paris, 1888; **Gayraud**, *Thomisme et Molinisme*, Paris, 1889.

[1] **Hurter**, III, 144. — [2] Ib., III, 391. —[3] Ib., III, 659. — [4] Ib., III, 667. [5] Ib., III, 915. — [6] Ib., III, 937. — [7] Ib., IV, 5. — [8] Ib., III, 369. — [9] Ib., II, 1378.

[10] **Hurter**, IV, 191; **Féret**, IV, 184-192.

[11] **Hurter**, IV, 35. — [12] Ib., IV, 36. — [13] Ib., IV, 318.

ticæ theologiæ propugnator, cujus opera classica sunt : *Clypeus theologiæ thomisticæ*, *Apologia Thomistarum*, *Manuale Thomistarum :* Anton. Massoulié, †1706, *D. Thomas sui interpres;* et Joan. Nicolai [1] (1594-1673), doctor parisiensis, qui opera S. Thomæ notis illustravit, et Jansenianos impugnavit præsertim in *Thesibus theologicis de gratiâ.*

70. (B) **Societatis Jesu professores** doctrinam S. Thomæ generatim sequuntur, quin tamen adstrictos se esse intelligant nunquam ab eo recedere. Inter theologos qui in novâ societate emicuerunt, speciali laude digni sunt :

Card. Fr. Toletus [2], † 1596, doctrinæ profunditate atque eruditionis amplitudine illustris, præter commentaria philosophica et biblica, reliquit plura inedita scripta, e quibus Jos. Paria, S. J., digessit *Enarrationem in summam theol. S. Thomæ;* Jacobus Lainez [3] (1512-1565), cujus auctoritas tanta fuit in C. Tridentino, scripsit *Disputationes Tridentinas* recenter Œniponte editas, 1886.

Franciscus Suarez [4] (1548-1617), vir planè *eximius* sanctitate et doctrinâ, philosophiam Segoviæ et theologiam Abulæ, Segoviæ, Romæ, Compluti, Salamanticæ et Conimbricæ successivè per 42 annos professus est. Principis instar inter recentioris scholæ theologos eminet, *profunditate* ingenii, quâ omnia fere tangit quæ in unâquâque materiâ apte dici possunt, *claritate* plane insigni, *eruditione* immensâ, quâ omnes in quâlibet quæstione cujusvis ætatis sententias dilucide refert cum argumentis quæ modeste dein omnes in partes extendit [5].

Gabriel Vasquez [6] (1551-1604), Suarezii quodam sensu æmulus, per triginta annos D. Thomæ theologiam docuit Compluti et Romæ, maximâ auditorum admiratione et fructu. A nonnullis, propter ingenii acumen et profunditatem, *alter Augustinus* appellatus est. *Commentarium et*

[1] **Hurter**, IV, 39; **Féret**, V, 232-240.

[2] **Hurter**, III, 247-255. — [3] Ib., III, 6.

[4] **Hurter**, III, 376-385; cfr. **Werner**, *Franz Suarez.*

[5] Editio recens habetur operum F. Suarez (Parisiis, 1856, 28 vol. in-4°), quorum maxima pars *Commentarium ac disputationes in Summam Theologicam D. Thomæ* complectitur. — Martinus Becanus (de quo n. 61) in suâ *Summâ theologiæ scholasticæ* clarè Suarezii disputationes constrinxit.

[6] **Hurter**, III, 385-389.

disputationes in Summam Theologicam S. Thomæ edidit (10 v. in fol., Lugduni, 1631), in quibus se prodit quædam opinandi singularitas, quâ nonnunquam sententias minus tutas vel etiam erroneas tuetur. Suarezii sententias sæpe crisi subjicit, et ita fere se habet ad Suarezium ut Duns Scotus ad S. Thomam.

71. GREGORIUS DE VALENTIA[1] (1551-1603), in Hispaniâ natus, ferè totam vitam in Germaniâ (Dilingæ et Ingolstadii) duxit, ubi rem catholicam prælectionibus, disputationibus, scriptis strenuè promovit. Multa opuscula polemica *de fidei controversiis* scripsit contra Novatores, sed insuper *Commentaria theologica*, quæ claritate, profunditate, et ingenii subtilitate conspicua sunt.

LUDOVICUS MOLINA[2] († 1600), discipulus philosophi Petri Fonseca, præter tractatum *de Justitiâ et jure*, commentaria scripsit in I p. D. Thomæ, præsertim vero famosum opus, cui titulus : *Concordia liberi arbitrii cum gratiæ donis, divinâ præscientiâ, providentiâ, prædestinatione et reprobatione;* ubi suam theoriam exponit quæ postea *molinismus* appellata est, et acerrime impugnata est a Bannezio aliisque Thomistis; subtile et clare quæstiones illas difficillimas pertractat.

LEONARDUS LESSIUS[3] (1554-1623), in Brabantiâ natus, postquam per septem annos (1574-1581) Duaci philosophiam docuisset, theologiam Romæ didicit sub Suarezio, quam ipse posteà Lovanii per longos annos tradidit. Ejus doctrinam de gratiâ facultas Lovaniensis (instante Baio?) et facultas duacena (instante Estio) censurarunt : nam a baianismo toto cælo distabat. Lessii opera [*De perfectionibus moribusque divinis, de Dei nominibus*, variaque alia opuscula *de gratiâ* etc., necnon et commentaria (posthuma) in D. Thomam] "excellunt idearum nobilitate, expositionis nitore atque candore, comparationum luminibus; non solùm mentem illuminant, sed et affectum pascunt et accendunt cor".

JOANNES DE LUGO[4], S. J. (1583-1660), qui Vallisoleti et

[1] Hurter, III, 401-404. — [2] Ib., III, 148-151. — [3] Ib., III, 619-31.
[4] Ib., III, 911.

Romæ (in collegio romano, 1621-1641) theologiam magno cum plausu professus est, et ab Urbano VIII (1643) Cardinalis creatus est. In theologiâ morali et dogmaticâ æque celebris, præsertim in *Tr. de Fide*, "aliorum theologorum opiniones atque argumenta accuratæ planè atque solidæ crisi subjicit, quæque ei probantur expolit, ultimâque veluti appositâ manu perficit, adeo ut in quæstionibus quas ipse pertractat, prætermitti nequeat".

72. Post quos, mentione etiam digni sunt : in *Galliâ*, Franciscus Annatus [1] (1590-1670), ruthenensis, qui strenuè Jansenianos confutavit; — in *Italiâ*, Sfortia Pallavicinus [2] (1607-1667), qui præter celeberrimum opus *Istoria del Concilio di Trento* ad intelligentiam decretorum Concilii valde utile, scripsit *Assertiones theologicas* minime spernendas; — in *Germaniâ*, Adamus Tanner [3] (1571-1632), Gregorii de Valentiâ discipulus, qui Ingolstadii theologiam eximiâ cum laude docuit, cujus est *Universa theologia scholastica, speculativa, practica ad methodum S. Thomæ*, opus plane egregium. Scripsit etiam *Disputationes theologicas* in omnes partes Summæ theologicæ, et alia opera polemica; — sed præsertim, in *Hispaniâ*, Didacus Ruiz de Montoya [4] (1562-1632) qui Cordubæ et Hispali professus est : *De Trinitate* scripsit opus vere aureum et plures quæstiones 1ª partis Summæ theologicæ profundis ornavit commentariis; Joannes Martinez de Ripalda [5] (1594-1648), propter egregium opus *De ente supernaturali* celebris, in quo de gratiâ subtiliter et profunde disputat, aliquando tamen contra communem theologorum sententiam.

73. (C) Inter **Franciscanos**, alii Scotum, alii Bonaventuram sequuntur. Inter priores recensentur : J. Malafossa [6], O. Min., qui, sub nomine Jacobi Bargii, edidit *Enarrationem expositionemque in l. 1 Sent. Scoti* (an, 1560), in quo 130 apparentes Magistri contradictiones solvere nititur; Jos. Angles [7], O. Min., qui scripsit *Flores theologicarum quæstionum* (1584-1585); Fr. de Herrera [8], O. Min. reg. observ., cujus sunt *commentaria in 1 et 2 lib. Sentent.*, necnon *Manuale theologicum;* Joannes Ponce [9] † 1660, qui cursum theologicum scripsit ad mentem Scoti; Bonav. Belluti [10], O. Min. conv., qui scripsit *de Incarnatione Verbi* (1645); Barthol. Mastrius [11], ejusdem ord., qui *disputationes theologicas* elaboravit ad mentem Scoti, 1655-1664; Matthæus Ferchius [12], ejusd. ord., qui *Apologiam pro J. D. Scoto* edidit, necnon *Epitome theologiæ* (1647); Brancatius de Lauria [13] ejusdem ord., qui scripsit *Commentaria in 3 et 4 l. sentent.* (1653-

[1] Hurter, IV, 74. — [2] Ib., IV, 192. — [3] Ib., III, 638-640. — [4] Ib., III, 661. — [5] Ib., III, 928. — [6] Ib., III, 5. — [7] Ib., 142. — [8] Ib., 143. — [9] Ib., 961. — [10] Ib., IV, 20. — [11] Ib., 20-21. — [12] Ib., 21. — [13] Ib., 351-355.

1682), ubi solide et docte de Incarnatione agit, de virtutibus et de sacramentis; JOANNES BOSCO [1], O. Min. Recol., qui fuse et docte de theologiâ sacramentali disseruit ad mentem Scoti (1665); GUILELMUS HERINCX [2], O. Min., *Summam theologiæ scholasticæ et moralis ad mentem Scoti* edidit (1660-1663), quæ stili nitore et spirituali unctione conspicua est.

74. Alii vero propius S. Bonaventuram, immo et S. Thomam, accedunt, præsertim inter Capuccinos; quales sunt : J. MARIA ZAMORA [3], O. Cap., qui, in *Tr. de Deo Uno et trino* componit controversias inter S. Thomam, S. Bonaventuram et Scotum (1626); cujus est etiam doctum piumque opus *de eminentissimæ Deiparæ V. Mariæ perfectione* (1629); — L. WADDINGUS [4], Ord. Min., († 1657) qui, præter *Annales Minorum* (opus eruditissimum), de B. Virgine præclara scripsit; — THEOD. FORESTI [5], O. Cap. († 1637), qui de *SS. Trinitatis mysterio* commentaria edidit juxta mentem S. Bonaventuræ, ubi seraphicam doctrinam cum S. Thomæ placitis conciliat; BARTHOL. A BARBERIIS [6], O. Capuc., qui *cursum theologicum* ad mentem d. Bonaventuræ (1687) publici juris fecit; MARCELLUS REGIENSIS, O. Cap., qui in *Summâ seraphicâ* (1669) S. Bonaventuræ doctrinam lucide exponit; MARCUS A BAUDUNIO [7], O. Cap., præter *paradisum philosophicum*, vulgavit *paradisum theologicum* unius ac trium doctorum angelici, seraphici et subtilis (1654); FRANCISCUS MACEDO [8], O. M. († 1681), qui *Collationes doctrinæ S. Thomæ et Scoti* edidit, cum differentiis inter utrumque, et diligenter excussis commentariis Cajetani, Suarii et Vasquez; CAROLUS JOS. TRICASSINUS, O. Cap., († 1691), qui, contra Jansenianos, doctrinam S. Augustini de prædestinatione, de hominis lapsi libertate, de gratiâ omnibus et singulis datâ, de naturâ originalis peccati erudite vindicavit [9]; MATHIAS HAUZEUR [10], O. Min. († 1676), qui propter librum cui titulus *Collatio totius theologiæ* (qui tamen ordinis et methodi defectu laborat) " Alensis, Bonaventuræ, Scoti subtilissimus et profundissimus conciliator " meruit appellari.

75. Ex ordine S. Augustini : BASILIUS PONTIUS [11], Hispanus, eruditione nemini secundus, inter alia suæ scientiæ monumenta, reliquit : *De sacramento matrimonii*, cum appendice de matrimonio catholici cum hæreticâ (1624); necnon *de sacramento confirmationis*.

76. In ordine S. Benedicti notandi sunt : AUGUST. REDING [12], Helvetus, cujus præcipuum opus *Theologia scholastica universa* (1687) thomisticam doctrinam rigidam fuse ac solide propugnat; CÆLESTINUS SFONDRATI [13], 1644-1696, qui Rom. Pontificis jura contra

[1] Hurter, 331. — [2] Ib., IV, 48. — [3] Ib., III, 943. — [4] Ib., III, 962. — [5] Ib., III, 649. — [6] Ib., IV, 355. — [7] Ib., IV, 33. — [8] Ib., IV, 361-367. — [9] Ib., IV, 449. — [10] Ib., IV, 82. — [11] Ib., III, 890. — [12] Ib., IV, 332. — [13] Ib., IV, 384-390.

Gallicanos defendit in opere *Regale sacerdotium Rom. Pontifici assertum*, cujus vero opus posthumum *Nodus prædestinationis* acriter impugnatum fuit tanquam pelagianæ hæresi favens, sed immerito, ut videtur; SAENZ DE AGUIRRE Cardinalis (1630-1699), cujus est *Theologia S. Anselmi*, magni æstimata, et *Defensio cathedræ S. Petri*, contra declarationem gallicanam an. 1582.

77. In Carmelitarum familiâ tunc floruerunt egregii philosophi ac theologi, qui cursum philosophicum et theologicum ediderunt, ubi doctrinas thomisticas solide et strenue propugnaverunt [1]. *Cursûs theologici Salmanticensis* (1631 1679) auctores præcipui traduntur esse : ANTONIUS A MATRE DEI († 1641), DOMINICUS A S. THERESIA († 1654) et JOANNES AB ANNUNTIATIONE († 1701) : hi miram d. Thomæ doctrinam fuse, nitide ac solide exponunt et contra impugnatores vindicant, præsertim contra Scotum, Molinam et Suarez. Brevius opus, *Summa theologiæ Thomisticæ*, quam PHILIPPUS A SS. TRINITATE concinnavit (1653), soliditate ac perspicuitate insigne est [2]. Pariter DOMINICUS A SS. TRINITATE (1616-1687), in *Bibliothecâ theologicâ*, ea omnia lucide tradit quæ hodie in Tr. de Locis theologicis aut in Introductione in theologiam exponuntur [3].

78. (D) Extra ordines religiosos, commemorandi sunt : NIC. YSAMBERTUS [4], Aurelianensis (1569-1642), eruditus in Sorbonâ theologiæ professor, cujus celeberrimum opus est *Commentarium in S. Thomæ Summam*; ISAAC HABERT [5] († 1668), Doctor sorbonicus et episcopus Vabrensis, qui contra Jansenianos strenue et erudite dimicavit, et, præter alia, scripsit : *De la chaire et de la primauté unique de St Pierre*, *Theologia Græcorum Patrum vindicata circa universam materiam gratiæ*; FR. SYLVIUS [3], Belga, 1581-1649, qui *commentarios* scripsit *in Summam S. Thomæ*, breves quidem, sed doctos ac solidos, necnon opuscula *de motione primi motoris*, *de statu hominis post peccatum*.

GUIL. ESTIUS [7] (1542-1613), belga, Scripturæ (præsertim S. Pauli) celeberrimus interpres, qui edidit etiam egregios *Commentarios in 4 lib. Sententiarum* : solidus theologus scholasticus, immò doctor fundatissimus (Ben. XIV), cautè tamen legendus est, nam ab erroribus Baii, cujus fuerat discipulus, non est omninò immunis.

PETRUS MORINUS [8] (1531-1608), Parisiensis, præter erudita opera de conciliis, tractatum digessit *De bono usu et abusu scientiarum*, ubi de ordine et methodo studendi et scientiam theologicam adipiscendi sapienter disserit.

79. CASPAR SCIOPPIUS [9], Palatinus († 1649), e Lutheranismo conversus, acriter contra Protestantes scripsit : *Pro auctoritate Ecclesiæ*

[1] **Hurter**, III, 918-920. — [2] Ib., IV, 37-38. — [3] Ib., IV, 423. — [4] Ib., III, 948. — [5] Ib., IV, 65-67; cf. **Féret**, IV, p. 305. — [6] **Hurter**, 953. — [7] Ib., III, 484. — [8] Ib., III, 505. — [9] Ib., III, 1020.

in decidendis fidei controversiis, — *Syntagma de cultu et honore sanctorum.* Franciscus Hallier [1], Carnotensis, doctor sorbonicu († 1659), egregium et eruditum opus edidit : *De sacris electionibus et ordinationibus*, necnon *de Hierarchiâ ecclesiasticâ.*

III. De theologiâ positivâ.

80. Eâdem ætate fundata est theologia *positiva*, ea nempe quæ, relictis philosophicis quæstionibus, tota versatur in exponendis ac probandis dogmatibus ex fontibus Revelationis.

Cujus parens merito habetur Dionysius Petavius [2], S. J. (1583-1652), " aquilæ in morem alios prætervolans multumque post se relinquens ". Aureliani natus, post studia Parisiis peracta, biennio Biturici philosophiam edocuit. Natus 22 annos, societatem Jesu ingressus est (1605). Post novitiatum, theologiam in Mussipontano collegio audiit (1607-1610), et rhetoricam (1610-1621) docuit. Postea tandem Parisiis theologiam per longos annos (1621-1644) professus est : quibus elapsis, magnum suum opus *Theologica dogmata* edere cœpit (1644-1650).

Inter ejus opera, omissis *editionibus* criticis veterum scriptorum (Synesii, S. Nicephori, S. Epiphanii, Juliani imper.), in quibus tamen nonnullas dissertationes (v.g., de pœnitentiâ publicâ) notatu dignas inseruit, — omissis etiam operibus ad *chronologiam* et historiam spectantibus, ad *historiam dogmatum et theologiam dogmaticam* referuntur sequentia : variæ dissertationes *De potestate consecrandi et sacrificandi*, *De ecclesiasticâ hierarchiâ*, *De libero arbitrio*, *De lege et gratiâ*, etc, sed imprimis *Theologicorum dogmatum tomi 4*, in quibus de Deo uno et trino, — de Incarnatione, — de angelis et de opificio mundi, — et de ecclesiasticâ disciplinâ successivè disserit. Opus eruditum, sincerum atque eleganti stylo scriptum, in quo invenies fere quidquid notatu dignum apud Patres de dogmatibus fidei invenitur; fons e quo etiamnum theologi præcipua sua argumenta depromunt.

---

[1] Hurter, 1184; Féret, t. IV, p. 305-311.
[2] Hurter, III, 965-978; J. Martin, Pétau, Paris, Bloud, 1911.

81. Ejusdem societatis, ei tamen valde inferior, THEOPH. RAYNAUDUS [1] (1587-1683) qui Lugduni et Romæ philosophiam et theologiam docuit, innumeraque reliquit opera, quæ aucta et emendata vulgavit *P. Bertet;* inter quæ recensentur : *Theologia Patrum*, ad templorum et scholarum usum, *Christus Deus-homo;* et *de attributis Christi :* ibi erudita et curiosa inveniuntur, sed quandoque obscura, nec omnino probata.

Dogmata theologica a L. THOMASSINO [2], Orat., digesta (1680-1689), ubi agitur de Incarnatione Verbi, de Deo Deique proprietatibus, de SS. Trinitate et gratiâ, stupendâ quidem eruditione conspicua sunt, necnon sublimitate in concipiendo et claritate in exponendo, sed quandoque diffusiori stilo scripta, nec semper omnino accurate.

Omittendus non est JOANNES MORINUS [3], Cong. Orat. (1591-1659) qui Rupellæ ex parentibus calvinianis natus, ad veram fidem ex lectione operum Du Perronii conversus (1617), multa conscripsit ad Scripturam illustrandam, et Ecclesiæ doctrinam historicis disquisitionibus defendendam. Theologo maximè utiles sunt — modo cum delectu legantur — ejus commentarii historici *de disciplinâ in administratione sacramenti pœnitentiæ*, et *de sacris Ecclesiæ ordinationibus.*

82. Quibus addendi sunt eruditi viri qui Patrum opera secundum sanæ criticæ regulas investigârunt et publici juris fecerunt, omninomodæ eruditionis apparatu illustrârunt Inter quos : MARGAR. DE LA BIGNE, Doctor Sorbonicus, an. 1672 vulgavit *SS. Patrum qui temporibus apostolicis floruerunt opera* edi, a et non edita; L. D'ACHERY, O. S. Ben., edidit *Spicilegium veterum aliquot scriptorum*, qui in Galliæ bibliothecis, maxime Benedictinorum, latuerant; F. COMBEFIS [4], O. P., 1605-1679, multas editiones et traductiones græcorum operum concinnavit; JAC. SIRMOND, S. J., 1559-1651, totius antiquitatis curiosus et sapiens indagator, contra Salmasium veræ critices jura defendit; PETRUS POUSSINES (Possinus), S. J., 1609-1686; JOAN. GARNERIUS (1612-1681), S. J., inter alia, edidit *Marii Mercatoris Augustino æqualis opera;* PET. FR. CHIFFLET, S. J., † 1682; JACOBUS DU FISCHE, O. S. B., † 1693; J. GARET, O. S. B. † 1694; LUC. HOLSTEIN, Hamburgensis † 1661, vir singularis doctrinæ et eruditionis [5].

83. Nec prætermittendi sunt qui Patrum doctrinam critice exponendo de theologiâ patristicâ bene meruerunt : LE NAIN DE TILLEMONT [6] (1637-1698), cujus præstantissimum opus est : *Mémoires pour servir à l'Histoire ecclésiastique des six premiers siècles;* opus valde

[1] Hurter, III, 978.
[2] Hurter, IV, 416-423; cfr. J. Martin, *Thomassin*, Paris, Bloud, 1911.
[3] Hurter, III, 1153-1158. — [4] Ib., IV, 161-170.
[5] De quibus cfr. Hurter, IV, 478-499. De Sirmond et Holstein, cfr. Hurter, III, 1073, 1081.
[6] Hurter, IV, 509.

eruditum, sagaci diligentiâ concinnatum, notis criticis generatim accuratis ornatum, in quo tamen aliquando mens janseniana apparet, præsertim ubi de Romanæ Sedis auctoritate agitur; Ludov. Maimbourg[1] (1610-1686), quarumdam hæreseon historiam diligenter texit, v. g, *Histoire de l'Arianisme*, *Histoire de l'hérésie des Iconoclastes*, *Histoire du Luthéranisme;* in opere *Traité historique de l'établissement et des prérogatives de l'Eglise de Rome*, Calvinianos quidem confutat, sed gallicanismo nimis favet.

§ II. Periodus paulatim decidens (1680-1830).

84. **Hujus periodi indoles.** Sæculo XVII° jam ad finem vergente, theologia a suo splendore paulatim defecit : cujus rei præcipuæ causæ esse videntur : acerbæ nimis controversiæ a Jansenianis suscitatæ, — contemptus theologiæ scholasticæ quem induxerunt non pauci scientiarum ac litterarum cultores, — disputationes nimis subtiles inter diversas scholas ex quibus factum est ut gravissimæ quæstiones nonnisi obiter attingerentur, — rationalismi progressus, necnon civiles perturbationes quæ primum in Galliâ, postea vero per totam Europam sævierunt. — Præcipui errores hoc sæculo vigentes fuere, præter Protestantismum, et Jansenismum nondum penitus exstinctum : (a) *Gallicanismus* in Galliâ, *Febronianismus* in Germaniâ, et *Josephismus* in Austriâ, quibus plus æquo minuebatur auctoritas R. Pontificis et ex adverso nimia privilegia auctoritati civili tribuebantur in rebus religiosis; (b) *Rationalismus* seu *Deismus* qui revelationem, miracula et omne supernaturale rejiciebat. Rationalistas confutaverunt christiani Apologetæ, de quibus in *Theol. Fundamentali* egimus, n. 65, sive in *Tr. de Verâ Religione* aut *de Revelatione*, sive in specialibus monographiis. Ceteri autem theologi, contra Gallicanismum, in suis Prælectionibus aut in particularibus Tractatibus, auctoritatem Rom. Pontificis ejusque independentiam in rebus religiosis asseruerunt; insuper, contra Jansenismum, notiones ordinis supernaturalis et gratiæ elucidare non destiterunt; ita etiam sub hoc respectu aliquis fuit progressus.

Præcipuos theologos recensebimus tum *intra* tum *extra* Ordines religiosos.

[1] Hurter, IV, 514.

85. (A) Inter **Dominicanos**: Jo. Thomas de Rocaberti[1] (1624-1699), in Catalaunîâ natus, post magnum opus *De romani pontificis auctoritate* (3 in fol.), *Bibliothecam maximam pontificiam* edidit (21 in fol.), in quâ auctores melioris notæ qui hactenus pro romanâ sede scripsesunt ferè omnes continentur; — Natalis Alexander[2] (1639-1724), præter historiam ecclesiasticam, vulgavit *Theologiam dogmaticam et moralem* secundum ordinem catechismi Tridentini; — Car. Ren. Billuart[3] (1685-1792) hodiernis academiarum moribus accommodavit *Summam S. Thomæ*, ubi clare et solide doctrinam thomisticam propugnat contra Scotistas, Molinistas et Hon. Tournely; — Michael Le Quien († 1733), *Panopliam* scripsit contra Schisma Græcorum, necnon *Orientem christianum;* — V. Lud. Gotti[4], Italus (1664-1742) scripsit *Theologiam scholastico-dogmaticam*, non minus perspicuitate quam soliditate conspicuam; — Ren. Hyac. Drouin[5] († 1742) opus eruditum reliquit *de re sacramentariâ* contra perduelles hæreticos; — Bern. Maria de Rubeis[6], *S. Thomæ opera theologica* edidit Venetiis, 1745-60, eaque notis criticis et apologeticis exornavit, et, præter varia eruditionis opera, eximium tractatum scripsit *de peccato originali*, 1762; — Th. Maria Mamachi[7], in libro *Originum et antiquitatum christianarum* Binghami errores correxit (1749-1755), et contra Febronium erudite scripsit *de ratione regendæ christianæ reipublicæ deque legitimâ R. Pontificis potestate*, 1776-78.

86. (B) **Patres Societatis** Jesu theologiæ maxime operam dederunt: — Edm. Simonnet[8] († 1733) *Institutiones* edidit ad usum seminariorum; — Fr. Noel († 1729) compendium vulgavit operum Suarez valde utile; — Jac. Platelius[9] egregiam Synopsim cursus theologici reliquit, 1661; — Steph. Dechamps[10] contra Jansenianos edidit *Defensionem censuræ s. Facultatis Parisiensis* (sub nomine *A. Ricardi*), 1645; quod opus postea expolivit atque inscripsit *De hæresi Jansenianâ;*— Alvarus Cienfuegos[11], Cardin. (1657-1739), præter *Ænigma Theologicum*, ubi obscure de Trinitate disserit, in *Vitâ absconditâ* mira sed singularia scripsit de vitâ Christi in Eucharistiâ et de unione communicantis cum animâ Christi; — J. J. Scheffmacher[12] (1668-1733) edidit *Lettres d'un Docteur allemand de l'Univ. cath. de Strasbourg*, ubi stilo ab omni acerbitate alieno, solide simul et clare de omnibus inter Protestantes et Catholicos controversis præclare disserit; — P. G. Antoine[13], Lunævillensis (1679-1743), cujus *Theologia universa speculativa et dogmatica* ob perspicuitatem et

[1] **Hurter**, IV, 375. — [2] **Hurter**, IV, 1173; *Dict. théol.*, I, 769.
[3] **Hurter**, IV, 1346; *Dict. de Théol.*, II, 890. — [4] **Hurter**, IV, 1353.
[5] **Hurter**, IV, 1405.
[6] **Hurter**, t. III 2æ ed. (tertia editio hujus tomi nondum edita est), 9-14.
[7] **Hurter**, IV, 404. — [8] Ib., 1114. — [9] Ib., 327. — [10] Ib., 772. — [11] Ib., 1020. — [12] Ib., 1046. — [13] Ib., IV, 1351.

soliditatem merito laudatur; — nec minori laude digna est *Theologia Wirceburgensis*[1] quam ediderunt H. Kilber († 1783), Th. Holtzclau († 1783) et Ign. Neubauer († 1795); — pariter *Theologia dogmatico-scholastica*, Romæ, 1767-1777, a J. B. Gener[2], hispano, edita, eruditione literariâ et sagaci monumentorum archæologicorum usu commendata; — Sigism. Storchenau[3], germanus, contra Rationalistas eruditum et solidum opus edidit *Die Philosophie der Religion*, 1775-81, et *Zugaben zur Philosophie der Religion*, 1785-88; — Joan. Vinc. Bolgeni[4], Italus, contra Jansenistas scripsit *Esame della vera idea della Santa Sede*, 1784; in opere *Della Carità* (1788) contendit proprium caritatis actum esse amorem concupiscentiæ aliaque singularia in aliis opusculis expressit; — Alph. Muzzarelli[5], divinis humanisque litteris ornatus, religionis et jurium Ecclesiæ fervens apologeta, multa scripsit opera, inter quæ : *Il buon uso della Logica in materia di Religione*, 1787; *Primato e infallibilità del Papa; L'Emilio disingannato*, etc.; — Laurent. Veith († 1796), inter cetera opera, edidit : *De primatu et infallibilitate Rom. Pontificis et Edm. Richeri systema de ecclesiasticâ et politicâ potestate confutatum;* — Car. Plowden († 1821), cujus est : *Considerations on the modern opinion of the fallibility of the Holy See.*

87. (C) Inter Benedictinos, alii *speculativam* theologiam excolunt : Ludov. Babenstuber[6] († 1726) philosophiam et theologiam Salisburgi docuit, et, præter *Philosophiam thomisticam*, lucidos tractatus theologicos scripsit de Deo uno et trino, de peccato originali, de Verbo incarnato, de S. missæ sacrificio; Virg. Sedlmayr[7] († 1772) edidit *Systema theologiæ dogmatico-scholasticæ* juxta methodum Thomæ Aq., necnon *Theologiam marianam* et *Catalogum hæresum* unacum methodo disputandi cum acatholicis. — Alii *positivam* theologiam illustrant : Joannes Mabillon[8] († 1707), vir eruditissimus, qui, præter historica opera, scripsit *De re diplomaticâ et de studiis monasticis*, criticamque editionem operum S. Bernardi confecit, quæ veluti exemplar aliorum ejusdem generis habita fuit; Th. Ruinart († 1709), Mabillonii discipulus, cujus præcipuum opus *Acta primorum martyrum sincera et selecta*, critice exaratum multum theologis prodest; Edm. Martene († 1739), cujus opus *De antiquis Ecclesiæ ritibus in re sacramentariâ* theologis utilissimum est; Car. Chardon († 1711) cujus est *Histoire des Sacrements*, opus criticum et eruditum etiam nunc theologis valde utile; Remigius Ceillier, de theologiâ patristicâ bene meritus, scribendo eruditum opus : *Histoire générale des auteurs sacrés et ecclésiastiques* (usque ad medium sæc. XIII), Paris, 1729-1763; Prud. Maranus († 1762) cujus opera (*Dissertations sur les Semiariens*, *La divinité de J. C.*, etc. et multæ Patrum

[1] Hurter, III², 226. — [2] Ib., 257. — [3] Ib., 242. — [4] Ib., 530. — [5] Ib., 535. — [6] Ib., IV, 1006. — [7] Ib., III², 18.

[8] E. de Broglie, *Mabillon et la Société de St Germain-des-Prés*, Paris, 1888.

editiones) magni æstimantur [1]; Ren. Massuet († 1715) et Bernardus Montfaucon [2] († 1741) qui in edendis criticis Patrum editionibus maximam celebritatem merito adeptus est ob suam eruditionem et sagacitatem.

Postea vero Martinus Gerbert († 1793) theologiam simul speculativam et positivam satis feliciter consociavit in his et similibus operibus : *Theologia vetus et nova circa præsentiam Christi, — Demonstratio veræ religionis veræque Ecclesiæ, — Principia theologiæ dogmaticæ, Principia theologiæ sacramentalis;* Marianus Dobmayr, germanus († 1805) reliquit *Theologiam dogmaticam*, opus satis eruditum.

88. (D) In Congregatione **Oratorii**, duo sunt inter alios celebres : Caspar Juenin [3] († 1707) qui vulgavit *Institutiones theologicas*, in quibus non pauci janseniani erroris vestigia detegunt, sed præsertim eruditum *Commentarium historicum et dogmaticum de sacramentis in genere et in specie* contra antiquos et recentiores hæreticos; — Pet. Lebrun [4] († 1729), qui eruditissimum, methodicum et pium opus scripsit : *Explication littérale, historique et dogmatique des prières et des cérémonies de la Messe.*

89. (E) **Augustiniani** [5] tres recensendi sunt : Henricus Norisius [6], († 1704) qui in *Historiâ pelagianâ et diss. de synodo V œcum.* doctrinam S. Augustini de gratiâ vindicat, et ostendit Origenis et Theod. Mopsuesteni errores de gratiâ merito damnatos fuisse : opus eruditum, in quo tamen Augustini opiniones exaggerat; Joan. Laurentius Berti [7] († 1766) qui, jussu Superiorum, opus edidit *De theologicis disciplinis*, ubi scholæ Augustinianæ doctrina, præsertim de libero arbitrio et gratiâ, solide exponitur; cum in nonnullis capitibus ad Baii et Jansenii errores accedere videretur, aliud opus scripsit, nempe *Augustinianum systema de gratiâ* ab iniquâ Bajani et Janseniani erroris insimulatione vindicatum; Engelbertus Klupfel [8] (1733-1811), cujus sunt : *De statu naturæ puræ, — De eximiis dotibus humanæ naturæ ante peccatum, — Institutiones theologiæ dogmaticæ*, breves, sed eruditæ.

---

[1] **Hurter**, IV, 1452.

[2] **E. de Broglie**, *B. de Montfaucon et les Bernardins*, Paris, 1891.

[3] **Hurter**, IV, 737. — [4] Ib., IV, 1313.

[5] Augustiniani hujus temporis specialem docent doctrinam de gratiâ et libero arbitrio, quam ex operibus S. Augustini desumptam esse affirmant. Contendunt nempe : (a) gratiam aliaque privilegia Adamo innocenti concessa non quidem ex justitiâ sed ex quâdam Creatoris decentiâ esse debita; (b) ideoque hominem lapsum non solum gratuitis fuisse spoliatum, sed vere in naturalibus vulneratum; (c) in præsenti statu hominem non posse sese determinare absque efficaci Dei præmotione, efficaciam autem gratiæ non ex motione physicâ, sed ex *victrici delectatione* oriri; (d) gratiam vere sufficientem non omnibus dari; (e) opera non esse supernaturalia nisi ex caritate saltem virtualiter eliciantur. Cfr. Portalié, in *Dict. de Théolog.*, voce *Augustinianisme.*

[6] **Hurter**, IV, 855. — [7] Ib., III[2] 1-5. — [8] Ib., III[2], 564.

90. (F) **Franciscani** non solum Scotum exponunt et defendunt, sed etiam theologiam positivam excolunt. Joan. Gabriel Boyvin [1] *Theologiam Scoti* edidit, a prolixitate, subtilitate et obscuritate liberam et vindicatam, 1678; — Claudius Frassen [2] († 1711), præter *Cursum philosophicum*, reliquit *Scotum Academicum*, in quo doctrinam Scoti exponit, dictisque Patrum sagaciter exornat, et contra adversarios vindicat; — Barthol. Durand († 1720) cujus est *Clypeus scotisticæ theologiæ* contra novos ejus impugnatores; — Fr. Maria Assermet [3], qui *Cursum theologiæ scholastico-positivæ* aggressus est, cujus tantummodo prodierunt *De Deo uno et trino*, *De divinâ gratiâ*; — Fr. Henno [4], qui *Theologiam dogmaticam et scholasticam* elaboravit, principiis scotisticis et thomisticis, in quantum licuit, accommodatam; — Laurentius Cozza [5] (1654-1729), Cardinalis, *Historiam polemicam de Græcorum schismate* scripsit, in quâ omnes controversiæ inter Orientalem et Occidentalem Ecclesiam erudite discutiuntur; necnon *Commentarios historico-dogmaticos in libr. S. Augustini de hæresibus.*

91. (G) Societas **presbyterorum a S. Sulpitio** nuncupatorum, sæc. XVII° fundata ad clericorum institutionem, non paucos suscepit Doctores sorbonicos de theologiâ optime meritos. Quos inter : Petrus de la Fosse [6] (1701-1745), cujus sunt *Prælectiones theologicæ de Deo ac divinis attributis*, ad usum Seminariorum, opus soliditate ac perspicuitate merito commendatum; — Cl. Lud. de Montaigne [7] (1689-1767), " vir eruditus, studii et solitudinis amantissimus [8] ", cujus sunt quædam ex operibus Tournelio tributis : *Prælectiones theol. de septem Ecclesiæ sacramentis* (ab H. Tournely); *Prælect. de mysterio SS. Trinitatis et de Angelis* (ab H. Tournely); *Prælect. de Opere sex dierum* (ab H. Tournely); *Prælect. de Gratiâ Christi Salvatoris;* quæ quidem opera eruditione, claritate et moderamine in seligendis opinionibus conspicua sunt; — Ludov. Legrand [9] (1711-1780), præter censuras quas, nomine Sorbonæ, adversus Rousseau et Marmontel, redegit, elaboratum et lucidum scripsit tractatum *De Incarnatione Verbi*, necnon *De Ecclesiâ* et *De existentiâ Dei;* — Claudius Regnier [10] (1718-90), præter præclarum et accuratum opus *Certitude des principes de la Religion*, exaravit *Tr. de Ecclesiâ*, quem commendant sapiens methodus, delectus probationum et stili nitor; in quo, etsi gallicanorum moderatorum theorias sectatur (prout mos erat inter Sorbonicos), independentiam potestatis ecclesiasticæ in rebus sacris strenue propugnat [10].

[1] Hurter, IV, 321. — [2] Ib., IV, 653; Féret, V, 194.
[3] Hurter, 656. — [4] Ib., 647. — [5] Ib., 1040.
[6] L. Bertrand, *Bibliothèque Sulpicienne*, Paris, Picard, 1900, p. 278-282.
[7] *Ibid.*, p. 338-348; Féret, t. VII, p. 449. — [8] Hurter, III², 52.
[9] L. Bertrand, op. cit., p. 361-394; Féret, VII, 452. — [10] Hurter, p. 442-449.
[10] Hurter, III² 267; Féret, VII, 475.

Inter **Lazaristas** eminet PETRUS COLLET[1] († 1770), qui, præter opera biographica et moralia, scripsit *diss. de Jansenii systemate, propositionibus et censurâ*, necnon *Institutiones theologico-scholasticas* eruditione et perspicuitate præstantes.

92. (H) Inter *Barnabitas* eminet HYAC. SIGISM. GERDIL[2] († 1802), qui adversus incredulos plura scripsit, v.g., *Introduzione allo studio della religione*, — *Breve esposizione de' caratteri della vera religione;* et insuper jura pontificia strenue vindicavit in opere *De sacri regiminis ac præsertim pontificii primatûs proprio ac singulari jure.*

Cisterciensis STEPHANUS WIEST, germanus, edidit *Institutiones theologicas* eruditione refertas[3].

Fundator *Cong. SS. Redemptoris*, S. ALPHONSUS MARIA DE LIGORIO[4] (1696-1787), præter opera moralia, de quibus in Theol. Morali egimus, pauca nec spernenda vulgavit apologetica, polemica et dogmatica, qualia sunt *Verità della fede*, — *Vindiciæ pro supremâ Pontificis potestate*, adversus Febronium, — *Del gran mezzo della preghiera*, ubi suam de gratiâ efficaci proponit theoriam, — *Trionfo della Chiesa.*

B. JOS. MARIA THOMASIUS, *Theat.* (1649-1713), de liturgiæ historiâ optime meritus, edidit etiam *Institutiones theologicas antiquorum Patrum*, seu collectionem opusculorum Patrum secundum ordinem temporum simul et theologiæ dispositam[5].

MAURUS CAPPELLARI[6], *Camald.*, qui postea S. Pontifex creatus est sub nomine Gregorii XVI, jura Ecclesiæ erudite propugnavit in egregio opere : *Il trionfo della S. Sede e della Chiesa*, Romæ, 1799.

EUSEBIUS AMORT[7], *can. regul. cong. lateran.*, germanus († 1775), præter multa opera moralia, eruditum concinnavit tractatum *de origine, progressu, valore ac fructu indulgentiarum*, necnon *regulas de revelationibus, visionibus et apparitionibus.*

93. (I) **Extra ordines religiosos**, apud varias Gentes catholicas, non pauci theologi speciali mentione digni sunt.

In Galliâ : J. B. DUHAMEL[8] (1623-1705) Viriæ in Normanniâ natus cujus *Theologia speculatrix et practica*, stilo nitido scripta, methodum scholasticam cum positivâ conjungit ; — CAR. WITASSE[9] († 1716), Doctor Sorbonicus, jansenianis erroribus infectus, lucidos tractatus reliquit *de Deo uno et trino, de Incarnatione, de sacramentis* Eucharistiæ, pœnitentiæ et ordinis; — LUDOV. HABERT[10] († 1718), pariter Jansenianus, *Theologiam dogmaticam et moralem* scripsit; — JAC. BOILEAU[11] († 1716) multa vulgavit theologica opuscula, inter quæ *Historiam confessionis auricularis* contra Dallæum calvinianum, et *De adoratione eucharistiæ;* — C. DU PLESSIS D'ARGENTRÉ

[1] Hurter, III², 53. — [2] Ib., III², 522-530. — [3] Ib., III², 234. — [4] Ib., III², 463-471. — [5] Ib., IV, 977-984. — [6] Ib., III², 1003. — [7] Ib., 203-204. — [8] Ib., IV, 658. — [9] Ib., IV, 739. — [10] Ib., 740. — [11] Ib., 741.

(† 1740), episcopus Tullensis, qui, præter alia opera theologica, exaravit *Collectionem judiciorum de novis erroribus*, qui ab initio sæc. XII ad an. 1713 proscripti sunt : opus eruditum theologis valde utile[1]; — Hon. Tournely[2], († 1729), cujus *Prælectiones theologicæ* satis amplæ (16 in-8) merito laudantur pro suâ eruditione, doctrinæ soliditate, stilique perspicuitate, et ex quibus non pauci theologi argumenta deprompserunt; — Sylvester Bergier[3] († 1790), qui, præter opera apologetica, reliquit *Dictionnaire théologique*, opus vastæ eruditionis, in quo tamen paucæ inveniuntur opiniones parum tutæ; — Jos. de Maistre[4] († 1821), vir antiquæ fidei et traditionum tenax, sagacitate ingenii et literario stilo præfulgens, inter alia opera, scripsit præclarum opus *Du Pape*, in quo demonstrat quanti momenti fuerit et sit primatûs institutio pro bono sociali populorum; necnon *Les Soirées de St Pétersbourg*, ubi divinam Providentiam extollit; — Card. de la Luzerne[5] († 1821), origine normannus, Lingoniensis episcopus, eruditus et prolixus scriptor, plurima scripsit mentione digna, præcipue : *Diss. sur l'existence et les attributs de Dieu, — sur la spiritualité de l'âme et la liberté de l'homme, — sur l'excellence de la religion, — sur les Eglises catholique et protestante, — sur l'amour pur de Dieu.*

In Belgio, Emman. Scheelstrate († 1692), Antwerpiensis, vir in antiquitate ecclesiasticâ admodum eruditus, jurium primatûs adversus Gallicanos fuit strenuus vindex[6].

94. In Italiâ : Ludov. Ant. Muratori[7] († 1750) de antiquitatibus multa erudite scripsit, præsertim de *Liturgiâ romanâ vetere;* — Fr. Scipio Maffeius[8] († 1755), de theologiâ bene meritus propter historiam theologicam doctrinarum de gratiâ primis V sæc.; — Fratres Ballerini (Petrus † 1769 et Hieronymus † 1781) scripserunt eruditos tractatus *De vi et ratione primatus R. Pontificis; de potestate ecclesiasticâ Rom. Pontificum et Conciliorum generalium*, adversus Febronium, plurimaque alia opera historica et moralia[9]; — Jos. Assemanus, Tripoli in Syriâ natus, Romam vero adolescens adductus, collegit *Codicem liturgicum Ecclesiæ universæ*, opus eruditum, non autem absolutum, in re sacramentariâ valde utile; — Joannes Marchetti († 1829), vir magnæ eruditionis, Jansenistas impugnavit juraque sedis apostolicæ strenue defendit, præsertim in operibus : *L'autorità suprema del rom. pontefice, — Esercitazioni ciprianiche, — I tre capitoli.*

[1] **Hurter**, 1003; **Féret**, VII, 235.
[2] **Hurter**, 1111; **Féret**, VII, 207-217. — [3] **Hurter**, 270.
[4] **Hurter**, ibid., 727; cfr. **A. de Margerie**, *Le Comte de Maistre, sa vie, ses écrits, ses doctrines*, Paris, 1883.
[5] **Féret**, t. VII, 449-452.
[6] **Hurter**, IV, 550. — [7] Ib., IV, 1471-1491. — [8] Ib., 1491-1500. — [9] Ib. III², 93-98.

§ III. Periodus instaurationis[1] (1830-1890).

95. Indoles hujus periodi. Post perturbationem gallicam et bella quæ tempore Napoleonis totam Europam agitârunt, pax tandem rediit, et cum eâ Theologia in catholicis universitatibus et Religiosis Ordinibus iterum floruit.

Duæ præsertim causæ *internæ* ejus progressum promoverunt : ex unâ parte studia historica et biblica viam paraverunt theologiæ positivæ instaurationi ; et, ex alterâ, innovatio philosophiæ scholasticæ, præsertim thomisticæ, ejusque accommodatio recentioribus humani ingenii inventis, speculativam theologiam multo tutiorem et fecundiorem reddidit : ita enim amice consociari potuerunt duo elementa quæ scientificam theologiam constituunt. Jamvero studia critica primum in Germaniâ, deinde in Galliâ aliisque regionibus floruerunt, philosophiæ vero scholasticæ instauratio in Italiâ incœpta, postea in Lovaniensi Universitate peracta est. — Causa vero *externa* quæ maxime fovit theologiæ profectum, fuit Concilium Vaticanum, præcipue infallibilitatis pontificiæ definitio : supremâ enim auctoritate Pontificis ab omnibus acceptâ, jam multo fidelius theologi doctrinis romanis parent, atque ita tutius præcaventur errores.

96. Errores tunc grassantes sunt : *indifferentismus religiosus*, sive *absolutus*, qui contendit Deum de nostris obsequiis parum curare, ideoque religionem ut rem inutilem negligit, sive *mitigatus* qui docet cuivis licere religionem quam libuerit profiteri ; ex quo nascuntur *positivismus*, *agnosticismus*, immo, *materialismus* et *atheismus* : neglecto enim cultu, mox ratio humana sese imparem declarat ad cognoscendas res suprasensibiles, Dei existentiam, animæ spiritualitatem et immortalitatem, etc. ; quia nihilominus sensus religiosus in multis manet, nova exsurgit theoria, *Modernismi* nempe, quæ profitens humanâ ratione Deum cognosci non posse, asserit tamen hominem, *sensûs religiosi* ope, ad divinum aliquod ens et ad idealem quamdam perfectionem pertingere posse. Theologi itaque intelligunt quantum necesse sit ipsa religionis fundamenta demonstrare,

[1] Cùm de vivis æquum ferre judicium temerarium sit, de eis generatim tacemus.

videlicet humanæ rationis vim et efficaciam ad probandam Dei existentiam animæque immortalitatem, necessitatem et naturam religionis non solum naturalis sed et supernaturalis, religionis christianæ divinitatem et necessitatem ei exclusive adhærendi, necessitatem supremæ et infallibilis alicujus auctoritatis ad quam recursus haberi possit : in his igitur omnibus profectus erit theologicus, quem secundum varias gentes exponemus.

97. (A) In **Germaniâ**, instaurationem theologiæ inchoavit B. F. L. LIEBERMANN (1759-1844) in suis *Institutionibus theologicis*, quæ doctrinæ sanitate et expositionis claritate merito commendantur [1]. — Inter ejus discipulos recensetur NIC. WEISS [2] († 1869), qui fasciculos literarios *Katholik* jam an. 1821 edere cœpit, et, cum A. RAESS, collegit *Bibliothek der katholischen Kanzelberedsamkeit*, 1829-1833. — Hos tamen superavit JOANNES ADAMUS MOEHLER (1796-1838) qui Tubingæ et Monachi magnâ cum laude historiam ecclesiasticam cum disciplinis adnexis docuit. Inter ejus eximia opera (Die Einheit der Kirche, Athanasius der Grosse, Patrologie [imperfecta], et variæ dissertationes) unum eminet *Symbolik* nuncupatum, in quo fidem protestantium et catholicorum juxta eorum symbola eruditè, nitidè, absque ullâ acrimoniâ exponit et dogmata catholica invictè defendit [3]. — Dignissimus Moehleri successor fuit HENRICUS KLEE (1800-1839), cujus sunt inter alia *Lehrbuch der Dogmengeschichte*, et *Katholische Dogmatik*, opus eruditum, etsi paucis erroribus maculatum, quo plurimum contulit ad excitandum denuò in Germaniâ verum spiritum theologicum [4]. — FR. ANTON. STAUDENMAIER († 1856) multa opera edidit, inter quæ *Die christliche Dogmatik*, opus eruditum, sed non absolutum [5].

98. Hâc tamen ætate, quidam theologi, Kantianâ philosophiâ imbuti, in errorem inconsiderate lapsi sunt. Ita GEORGIUS HER-

[1] **Hurter**, III², 921. — [2] Ib., *ibid.*, 956.

[3] **Hurter**, l. c., 769-773, qui animadvertit hujus libri lectione innumeros catholicos nutantes in fide confirmatos, et plurimos protestantes conversos esse. Cfr. **Werner-Gams**, *J. H. Moehler*, Ratisb., 1866; **Goyau**, *L'Allemagne religieuse*, Le Catholicisme, t. I, p. 24 sq.; et *Moehler*, Bloud, 1909.

[4] **Hurter**, l. c., 773-775. — [5] Ib., 927.

MES[1] († 1831) qui in Introductione ad theologiam, *Einleitung in die Theologie*, erravit de naturâ fidei et motivorum credibilitatis, de argumentis quibus probari valeat Dei existentia, de gratiæ necessitate, etc.; quos errores postea damnavit Gregorius XVI[2]. Haud dissimiles errores docuit ANTONIUS GUNTHER[3] († 1863), qui nimiam auctoritatem rationi tribuens in materiis fidei, falsas notiones tradidit de distinctione inter scientiam et fidem, de dogmatum evolutione, de cognoscibilitate mysteriorum fidei, etc., quas reprobavit Pius IX[4]. Gunther laudabiliter se subjecit; sed duo ex ejus discipulis, *Baltzer* et *Froschammer* pertinaciter istis erroribus adhæserunt. Contra quos scripserunt, inter alios, Perrone, de quo infra, et Kleutgen.

JOS. KLEUTGEN[5] S. J. († 1883), scholasticæ philosophiæ et theologiæ in Germaniâ instaurator, inter alia opera, scripsit : *Die Theologie der Vorzeit vertheidigt*, in quo catholicam doctrinam de fide, de Deo uno et trino, de Deo creante et elevante, necnon de Verbo incarnato strenue propugnat contra scholam Hermesii et Guntheri; *Instit. theologicæ de Deo uno et trino.* — Cui impar non fuit MATHIAS JOS. SCHEEBEN[6] († 1888), in omni fere theologicâ disciplinâ singulariter versatus, cujus præcipua opera sunt : *Mysterien des Christenthums*, ubi sublimem doctrinam christianæ antiquitatis de mysteriis fidei declarat; et *Handbuch der catholischen Dogmatik*, opus valde eruditum et profundum, non tironibus accommodatum, sed iis valde utile qui in studiis theologicis proficere volunt, nondum tamen absolutum (1876-1885). — Opus simile publici juris facere cœperat J. B. VINC. HEINRICH († 1891), *Dogmatische Theologie*, eruditione, sanâ doctrinâ, argumentorum copiâ et expositionis nitore merito commendatum, sed pariter non absolutum.

99. J. B. SCHWETZ[7] († 1890), in Universitate Viennensi professor, reliquit, præter *Theologiam fundamentalem*, *Theologiam dogmaticam catholicam*, doctrinâ et concisione conspicuam. — Fusiorem expositionem, nec minus eruditam, tradit ALBERTUS KNOLL A BULSANO[8], Cap., in *Instit. theologiæ dogmatico-polemicis*, 1853-1859.

[1] **Hurter**, 779; cfr. **Goyau**, op. cit., p. 6-12.
[2] **Denz.-Ban.**, n. 1618-1621 (1486-1487).
[3] **Hurter**, 936. Cfr. **Knoodt**, *Gunther*, 2 vol., Vienne, 1880.
[4] **Denz.-Ban.**, n. 1655-1658 (1509-1511).
[5] **Hurter**, 1223. — [6] Ib., 1232. — [7] Ib., 1234. — [8] Ib., 931.

— JOANNES DE KUHN († 1887), præter plurima historica et philosophica, reliquit *Katholische Dogmatik*, opus eruditum quidem et (speculativum) sed scholasticis theoriis satis oppositum [1].

Opera historica theologis utilissima ediderunt : Jos. ANTONIUS SCHWANE († 1891), *Dogmengeschichte*, ubi dogmatum historiam in quatuor periodos distribuit, nempe ante-nicænam, patristicam, mediam et recentiorem ætatem [2]; CAR. JOS. HEFELE [3] († 1893), *Conciliengeschichte*, quod continuavit HERGENROETHER [4] († 1890) usque ad Tridentinum, opus valde eruditum, ad rcte intelligenda Conciliorum decreta perutile; GER. SCHNEEMANN [5], S. J. († 1884), *Acta et decreta conciliorum recentiorum*, collectio *Lacensis* dicta, cui TH. GRANDERATH adjecit *Acta et decreta conc. Vaticani* necnon historiam ejusdem concilii; CAR. WERNER [7] († 1888), qui historica opera valde erudita de principibus theologiæ scholasticæ reliquit, v. g. : *Der h. Thomas von Aquin; Franz. Suarez;* et alia de historiâ apologeticæ et theologiæ in Germaniâ, *Geschichte der apologetischen und polemischen Literatur der christl. Theologie, — Geschichte der Kath. Theologie Deutschlands seit dem Trienter Concil.* Nec prætermitti debet HENR. JOS. DENZINGER [7] († 1883), cujus *Enchiridion symbolorum et definitionum* theologiæ studiosis valde utile est.

In **Hungariâ**, AUG. DE ROSKOVANY († 1892) documenta multa de variis quæstionibus, v. g., de primatu, de cælibatu, de matrimonio, de B. Virgine, sapienter collegit.

100. (B) In **Italiâ** catholicæ theologiæ instauratio in Collegio Romano Patrum Soc. Jesu incœpta fuit. JOANNES PERRONE († 1876), in præfato collegio professor, *Prælectiones theologicas* edidit, postea in Compendium redactas, in quibus omnia dogmata lucide exponit, solide Scripturâ et Traditione probat, et ab impugnationibus Protestantium et Rationalistarum vindicat, prætermissis tamen scholasticis quæstionibus ad intimam dogmatum intelligentiam necessariis; inter alia ejus opera, citari possunt : *de immaculato B. Mariæ conceptu, — de R. Pontificis infallibilitate, — de D. N. J. Christi divinitate — L'Ermesianismo* [8].

In eodem collegio RAPHAEL CERCIA, neapolitanus († 1886), quosdam tractatus dogmaticos reliquit in quibus scholasticæ quæstiones

[1] Hurter, 1229.

[2] Hurter, 1235. In unâquâque periodo successivè disserit de Deo, de Christo, de Homine, de Ecclesiâ et Sacramentis. Opus gallice redditum est in 6 vol. a *Degert*, Paris, Beauchesne, 1903.

[3] Hurter, 1341. — [4] Ib., 1311. Novam versionem gallicam cum notis criticis edit *D. Leclercq*.

[5] Hurter, 1311. — [6] Ib., 1049. — [7] Ib., 1178. — [8] Ib., 1219.

non omittuntur, *de Ecclesiâ, de Rom. Pontifice, de Trinitatis mysterio, de gratiâ Christi*[1]. — Ibi etiam docuit CAR. PASSAGLIA, postea politicis opinionibus a Societate Jesu et Ecclesiâ aversus, qui tamen obiit cum Ecclesiâ reconciliatus, 1887; cujus potiora opera sunt : *De Ecclesiâ Christi*, opus eruditum, sed non absolutum, — *De immaculato Deiparæ semper virginis conceptu*, valde eruditum, sed "suâ mole lectorem opprimens"[2].

101. Illustrissimus vero omnium fuit JOANNES F. FRANZELIN 3, ob ejus scientiam creatus cardinalis († 1886), cujus opera sunt : *De Deo uno, de Deo trino, de Verbo Incarnato, de Sacramentis in genere, de Divinâ Traditione et Scripturâ*, et *Theses* (posthumæ) *de Ecclesiâ Christi*, in quibus tractatibus, doctrinæ soliditate et eruditione conspicuis, specialiter evolvitur argumentum ex traditione desumptum.

DOMINICUS PALMIERI, in eodem collegio professor, edidit : *de Romano Pontifice, de Deo Creante et Elevante, de sacramento Pœnitentiæ, de Matrimonio christiano;* opera sane valde erudita, sed in quibus non satis stricte scholasticæ doctrinæ adhæret; CAMILLUS MAZZELLA, ejus successor in Collegio Romano, scholasticis doctrinis, præsertim suarezianis, strictius adhæret, ejusque expositio est nitida et accurata, sed argumenta ex Scripturâ et Traditione non sunt satis critice expensa; reliquit : *De verâ religione et Ecclesiâ, De Deo Creante et Elevante, de Virtutibus infusis;* DE AUGUSTINIS ejus collega, scripsit *de re sacramentariâ*, et quidem satis erudite.

ANGELUS BIGONI, O. Min. (1779-1860), magnum opus theologicum concinnavit ex Scripturâ et Patribus de *Christo reparatore* in quo novo ordine de universâ fere theologiâ disserit[4].

Hodie, Romæ præsertim, theologia positiva simul et scholastica egregie docetur tum in Collegio Romano, tum in Collegio Angelico.

102. (C) In Galliâ nonnisi sero incepta est vera theologiæ instauratio. Facultas enim theologica, quæ in antiquâ Sorbonâ diu floruerat, nonnisi post an. 1876 de novo canonice instituta fuit; in Seminariis autem tantummodo elementa theologiæ tradi poterant. Pauci igitur theologi inveniuntur, et hi nonnisi obiter de rebus theologicis agunt. Nam præcipuum certamen est cum Rationalistis et Positivistis, et alibi recensuimus apologetas qui istos errores confutaverunt.

Alii tamen fuerunt errores, nempe *traditionalismus* et *fideismus*, vim rationis plus æquo extenuantes. *Traditionalismum* propugnavit L. DE BONALD († 1840), ratus omnem cognitionem, saltem quoad excitationem et primam explicationem, promanare a primitivâ quâdam revelatione quæ per traditionem transmissa fuit.

[1] Hurter, 1221. — [2] Ib., 1222. — [3] Ib., 1228. — [4] Ib., 1002.

Pariter F. DE LAMENNAIS († 1854), dum necessitatem religionis contra indifferentismum probare vellet, rationem individuam pronunciavit fallacem, et criterium veri esse universalem generis humani rationem[1]. Quem errorem confutavit, inter alios, P. D. BOYER, S.S. († 1842), *Examen de la doctrine de M. de Lamennais considérée sous le triple rapport de la philosophie, de la théologie et de la politique*, opus eloquenter, sed forsan nimis festinate scriptum[2].

P. GERBET († 1864), qui primum traditionalismo adhæserat, judicio Sedis Apostolicæ humiliter se subjecit, et opus plane egregium scripsit, nempe *Considérations sur le dogme générateur de la piété catholique, suivies de vues sur le dogme de la pénitence.* JOAN. L. DE ROZAVEN, S. J. († 1851), qui traditionalismum confutaverat qualis a P. Gerbet propugnabatur, alia scripsit opera vere theologica, inter quæ : *La Vérité défendue et prouvée par les faits contre les calomnies anciennes et modernes, — L'Eglise catholique justifiée contre les attaques d'un écrivain qui se dit orthodoxe.* — Traditionalismum pariter impugnavit M. A. CHASTEL, S. J. († 1861), in operibus : *De l'origine des connaissances humaines*, et *De la valeur de la raison humaine.*

Fideismum innovavit L. BAUTAIN († 1867), docens solo rationis lumine cognosci non posse Dei existentiam, animæ spiritualitatem et immortalitatem, sed nonnisi *revelatione* has veritates certo nobis innotescere; laudabiliter tamen judicio S. Sedis se subjecit, et opera moralia stilo elegante scripsit, de quibus alibi. — Inter laicos, AUG. NICOLAS, qui nimis tamen traditionalismo favit, plurima scripsit opera partim apologetica et partim theologica, quæ multos in fide confirmaverunt aut ad veram fidem adduxerunt; inter quæ : *Etudes philosophiques sur le Christianisme*, 1842; *L'Art de croire*, 1866; *La Vierge Marie et le Plan divin*, 1870.

103. Inter theologos qui theologiæ compendia scripserunt, recensentur : J. B. BOUVIER, episcopus Cenomanensis † 1854; CARDINALIS GOUSSET († 1866); VINCENT SS. († 1869) et BONAL S.S. († 1904); in his operibus doctrina Ecclesiae clare quidem et methodice exponebatur, sed argumenta ex Scripturâ et Traditione non satis critice expendebantur. HILARIUS PARISIENSIS, O. Cap., edere cœpit *Theologiam universalem* satis amplam et eruditam, 1870, sed opus non absolvit; CL. SCHRADER, S. J., origine germanus, sed in Galliâ professor, *de Unitate Romanâ* et *de Triplici ordine naturali, præternaturali* et *supernaturali* eruditè scripsit.

Theologiam *positivam* excoluerunt : J. M. A. GINOULHIAC († 1875), qui scripsit *Histoire du dogme catholique* usque ad Nicænum Concilium; THEOD. DE REGNON, S. J., († 1893), qui opus valde eruditum de Trinitate edidit, *Etudes de théologie positive sur la*

[1] **Hurter**, 995.

[2] Hurter, 997; **L. Bertrand**, *Bibliothèque Sulpicienne*, t. II, p. 140-149.

Ste Trinité; J. CORBLET († 1886), *Histoire dogmatique, liturgique et archéologique du Sacrement de Baptême... de l'Eucharistie*, 1901. J. P. MIGNE († 1875), etsi ipse non theologus, positivæ theologiæ profectui maxime adlaboravit novas editiones Patrum et Theologorum incudendo : præter *Theologiæ cursum completum*, ubi collegit celebrium theologorum optimos tractatus, aliaque hujusmodi, *Patrologiæ cursum completum* edidit, in quo inveniuntur opera omnium scriptorum latinorum usque ad Innocentium III (an. 1216), et omnium græcorum usque ad Concil. Florentinum : verus theologiæ patristicæ thesaurus. — Ita via parabatur studiis criticis et historicis quibus gradatim instauratur theologia catholica. Hodie facultates theologicæ, Parisiis, Lugduni et Tolosæ institutæ, studium *positivæ* theologiæ maxime promovent, quin tamen theologiam proprie *scholasticam* negligant : hæc autem speciatim colitur Andegavi et Insulis. Plurima jam opera valde utilia prodierunt, quæ in variis Tractatibus allegabuntur.

104. (D) In **Belgio**, Universitas catholica Lovaniensis maxime studia philosophica et theologica promovet. Theologiæ instaurationi præiverat J. B. MALOU [1] (1809-1864), Brugensis episcopus, qui non solum traditionalismum strenue impugnavit, sed etiam eximia scripsit opera ad fidem catholicam exponendam et vindicandam, inter quæ : *La fausseté du protestantisme démontrée*, — *L'Immaculée Conception de la B. V. Marie.* NICOL. JOS. LAFORET [2] (1823, 1872), inter alia, reliquit : *De methodo theologiæ*, sive de auctoritate Ecclesiæ Catholicæ tanquam regula fidei christianæ; *Les dogmes catholiques*, opus in varias linguas versum, in quo apologetice exponuntur et probantur singula dogmata. BERNARDUS JUNGMANN († 1895), Professor in Univ. Lovaniensi, completum edidit cursum *Institutionum dogmaticarum*, positivum simul et scholasticum, soliditate simul et perspicuitate commendabilem.

V. AUG. DESCHAMPS [3], Cong. SS. Redempt., Cardinalis (1810-1883), multa et opportuna edidit opera, nitide scripta, contra protestantes, liberales et incredulos, inter quæ : *Entretiens sur la démonstration catholique de la révélation*, — *L'infaillibilité et le Concile*, — *La question d'Honorius;* CORLUY, S. J., *Spicilegium dogmaticobiblicum* reliquit, ubi critice ad trutinam revocat præcipuos textus ad probanda dogmata usitatos.

Nostris diebus in Universitate Lovaniensi philosophia neo-scholastica docetur, auspice Emo Card. Mercier, et tractatus particulares eduntur in quibus argumenta critica cum sanâ philosophiâ conjunguntur. — In **Hollandiâ** pariter florere incipiunt studia theologica, ut constat ex operibus DE GROOT, G. VAN NOORT, et aliorum, quæ in decursu hujus operis allegabuntur.

[1] Hurter, 976. — [2] Ib., 1238. — [3] Ib., 1197.

105. In Hispaniâ eminebat initio sæc. XIX[1] Jac. Balmès (1810-1848), qui etsi in ætatis flore exstinctus, plurima scripsit opera ingenio suæ ætatis omnino accommodata, præsertim vero *El Protestantismo comparado con el Catholicismo en sus relaciones con la civilisacion europea*, ubi, contra Guizot, erudite ostendit quantum Ecclesiæ debeat genus humanum[1]; — Valentinus Casajoana, S. J. († 1889) *disquisitiones scholastico-dogmaticas* scripsit de theologiâ fundamentali et de Ecclesiâ, quæ in parte scholasticâ magis conspicuæ sunt quam in parte historicâ.

106. (E) In **Majori Britanniâ**, duo ad profectum theologiæ contulerunt : major libertas catholicis concessa, et multorum Protestantium conversio qui in Universitatibus, præsertim Oxoniensi, educati fuerant.

Primus ecclesiasticorum studiorum instaurator fuit Nicolaus Wiseman[3] (1802-1865), vir eruditus, qui adhuc juvenis edidit *Horas syriacas*, ubi refellebat Protestantes qui ad linguam syriacam confugiebant ut negarent realem Christi præsentiam in Eucharistiâ, posteaque : *Lectures on the Catholic doctrine*, ubi agit de rebus inter Catholicos et Protestantes controversis; *Strictures on the High Church movement in Oxford*, ubi ostendit ecclesiam anglicanam esse schismaticam et jurisdictione carentem; *Lectures on the real presence*, ubi invicte Scripturâ realem præsentiam demonstrat. W. B. Ullathorne, O. S. B. (1806-1889), intrepide propugnavit jura et doctrinas Ecclesiæ, et, inter alia, scripsit : *The Immaculate Conception of the Mother of God*, — *The anglican theory of Union*, — *The Endowments of Man.*

Inter conversos Oxonienses, eminent : J. H. Newman[4] (1801-1890) cujus literaria fama non solum Majorem Britanniam, sed et totum mundum pervasit; inter theologica ejus opera recensentur : *Apologia pro vitâ suâ*, ubi motiva suæ conversionis exponit; *On the development of christian doctrine*, in quo incrementi dogmatum leges sapienter determinat; *On the doctrine of Justification*, ubi catholicam et protestanticam justificationis notionem simul confert; *Two Essays on Miracles*, ubi de miraculis cùm biblicis tùm ecclesiasticis agit; *The Arians of the Fourth Century*, opus ad controversiæ arianæ intelligentiam valde utile; *Difficulties of Anglicans*, ad solvendas Anglicanorum difficultates optime accommodatum; — H. E. Manning (1808-1892) plurima quoque egregia scripsit, inter quæ : *The grounds of faith*, — *The temporal Mission of the*

[1] **Hurter**, 1010. — [2] Ib., 1222.

[3] **Hurter**, 970; **W. Ward**, *Life and Times of Cardinal Wiseman*, London, 1897.

[4] **Hurter**, 1189; **W. Barry**, *Newman*, London, 1904, et brevius in *The Cathol. Encyclopædia*, t. X, p. 764-800; **Brémond**, *Newman*, Paris, 1907.

H. Ghost, — The internal Mission of the H. Ghost, — Petri privilegium, — The glories of the Sacred Heart, in quibus catholicam doctrinam tuto et simpliciter exponit; — W. G. WARD[1] (1812-1882), cui etsi laico concredita est cathedra theologiæ, quædam opera edidit, in quibus non solum pro catholicâ doctrinâ, sed etiam pro scholasticâ theologiâ invicte stetit : *Essays on the Church's doctrinal authority, — Essays on Religion and Literature, — Witnesses to the Unseen, — On nature and grace, — Science, Prayer, Free Will and Miracles;* — J. B. DALGAIRNS[2] († 1876) nitida et pia scripsit opera de sacrâ communione et de SS. Corde Jesu, *The Holy communion, — The devotion to the Sacred Heart.*

107. (F) In Statibus Americæ fœderatis, ante fundationem Universitatis Catholicæ, nonnisi pauca inveniuntur theologica opera, quia sacerdotes, ministerii officiis indesinenter irretiti, vix aliquid scribere potuerunt. Commendantur tamen, inter alios : J. ENGLAND, episcopus Carolopitanus († 1842), cujus scripta, præsertim apologetica et polemica, stilo nitido exarata, primum edita in *The Catholic Miscellany*, post ejus mortem in t. V vulgata sunt[3]; J. HUGHES, episcopus Neoeboracensis († 1865), qui invicte contra Breckenridge, pastorem presbyterianum, doctrinam catholicam defendit; *Fr. P. Kenrick*[4], archiepiscopus Baltimorensis († 1863), qui præter *Theologiam dogmaticam* methodice et nitide exaratam, primatum Apostolicæ Sedis erudite demonstravit in *Primacy of the Apostolic See Vindicated;* M. J. SPALDING[5] († 1872), archiepiscopus Baltimorensis, intrepide fidem catholicam variis operibus defendit : *Evidences of Catholicity, History of Protestant Reformation; D'Aubigné's History of the Reformation reviewed and refuted*; FRID. BRAMBRING[6], S. J., *de Incarnatione Verbi*, Woodstock, 1886; CARD. GIBBONS, cujus nitidum opus *The Faith of our Fathers* multos ad catholicam fidem convertit. Inter conversos eminebat ORESTES BROWNSON[7] († 1876), qui fundavit et diu redegit ephemeridem *Quarterly Review* et postea scripsit in *American Catholic Quarterly Review;* multas dissertationes ibi edidit tum contra Protestantes, tum ad Liberalismum confutandum, et insuper quosdam libros : *The Convert,* ubi suæ conversionis historiam et motiva declarat, *Liberalism versus the Church, The Spirit Rapper.* — In collegio Woodstock docuerunt et quædam ex suis operibus scripserunt CARD. MAZZELLA et DE AUGUSTINIS, de quibus jam diximus n. 101.

[1] Hurter, 1194; W. Ward, *W. G. Ward and the Oxford Movement*, London, 1889. — [2] Hurter, 1250.

[3] Cfr. Messmer, *The Works of the Rt. Rev. John England*, Cleveland, *1908;* Hurter, 973; *The Cath. Encyclop.*, t. V, p. 470. — [4] Hurter, 974.

[5] Hurter, 1216; J. L. Spalding, *The Life of the M. Rev. M. J. Spalding.*

[6] Hurter, 1217.

[7] Cf. H. F. Brownson, *Brownson's Early, Middle and Latter Life*, Debroit, 1898-1900.

108. **Conclusio.** Concilium Vaticanum (1870) novum impetum theologicis studiis dedit; aliunde opera critica Protestantium et Liberalium de rebus catholicis theologos moverunt ad accuratius investigandos theologicos fontes, nempe Scripturam et Traditionem, ut ita efficacius solverentur innumeræ difficultates contra dogmata propositæ. Quia vero multæ ex his difficultatibus e falsâ philosophiâ oriuntur, præsertim e subjectivismo Kantistico, Catholici, ducibus Romanis Pontificibus, necessitatem intellexerunt ad traditionalem philosophiam redeundi, eam tamen hodiernis experimentis et moribus accommodando. Hodie igitur jam multi in suis operibus harmonico nexu consociant theologiam *positivam*, critice in suis fontibus expensam, et theologiam *scholasticam*, præsertim thomisticam : ita præcavetur *Modernismus*, qui, ut alibi probavimus, ex falsâ philosophiâ et ex falsâ criticâ oritur. Aliunde, in variis Universitatibus Catholicis, variæ eduntur *monographiæ* et *speciales* tractatus, in quibus quæstiones maximi momenti fuse discutiuntur sive historice sive speculative [1]; *Dictionaria* et *Encyclopediæ* [2] digeruntur in quibus omnia fere documenta elucidantur quæ ad completam theologicam synthesim desiderantur. Nihil igitur optandum manet nisi ut novus Aquinas oriatur qui hæc omnia veluti dispersa membra in unum corpus, in unam synthesim methodice et nitide colligat, novamque nobis præbeat Summam theologicam vere hodiernis moribus accommodatam.

[1] Ita, in Facultate theologicâ *Parisiensi*, Patres Societatis Jesu edere cœperunt *bibliothecam historicæ theologiæ;* pariter, ex Facultate *Tolosanâ* plurima exierunt opera theologiæ positivæ. Aliunde, in his Facultatibus non prætermittitur theologia scholastica, ut constat non solum ex operibus editis, sed etiam e compendiis lithographice a professoribus exaratis. Romæ, in Collegio Romano, S. J., et in collegio Angelico, O. P., docetur theologia præsertim Scholastica, quin tamen negligatur theologia positiva. Ita etiam in Universitate Lovaniensi.

[2] In Galliâ, *Diction. de Théologie* (*Vacant-Mangenot*); in Germaniâ, *Kirchenlexicon* (*Wetzer* et *Welte*), cujus secunda editio a *Card. Hergenröther* incepta, et a *Kaulen* continuata, 12 vol. complectitur; in Statibus Americæ Fœderatis, *The Catholic Encyclopædia.*

De Fide

Brevis historia Tractatus delineatur.

109. Quamvis methodicos tractatus de Fide Patres non scripserint, dispersa tamen in eorum operibus inveniuntur varia elementa ex quibus Scholastici integram synthesim colligere potuerint. Ita **Apologetæ** *varia motiva credibilitatis* proponunt ad demonstrandam, contra Judæorum et Gentilium impugnationes, fidei christianæ veritatem[1]. *Controversistæ*, cum **S. Irenæo** (sæc. II°), *regulam fidei*, nempe apostolicam traditionem, in Ecclesiis, præsertim vero in Ecclesiâ Romanâ, fideliter servatam, egregie declarant[2]. *Notionem fidei* et *relationes inter fidem et scientiam*, inter alios, **Clemens Alexandrinus** describit in *Stromatibus* (sæc. III). Fidei *dignitatem*, *necessitatem* et *efficaciam* commendat **S. Cyrillus Hierosolymitanus** († 386) in *Catechesibus* ad Illuminandos. Pariter **S. Hilarius Pictaviensis** († 366) de *fidei necessitate* in libro *de Trinitate* disserit. Præclara de fide scribunt in sermonibus aut homiliis : **S. Basilius** († 379), *homil. de Fide;* **S. Ephraem** († 373), Sermones 7 *de Margaritâ* seu de Fide, Sermones tres *de Fide;* **S. Chrysostomus** († 407), *Homiliæ tres de verbis Apostoli* " *Habentes eumdem spiritum fidei.*"

S. Augustinus († 430) jam fusiùs et magis methodice de fide disserit, præsertim in libris *de Fide et Symbolo*, *de Fide, spe et caritate*, *de utilitate credendi* : in quibus aliisque operibus, præclare scribit de fontibus fidei, de ipsâ fide ejusque relationibus cum scientiâ. — Quæstiones autem practicas et morales de fide diserte exponit **S. Cæsarius Arelat.** († 542) in *Sermonibus de Fide et necessitate bonorum operum.*

Sæc. VIII, in Oriente, **S. Joannes Damascenus** jam integrum habet tractatum *de Fide orthodoxâ*, in quo non solum de ipsâ fide, sed et de præcipuis mysteriis fuse disserit.

110. Theologi catholici, jam a sæc. XIII scientifice de Fide disseruerunt, ut *virtute theologicâ*, cujus objectum, actum, subjec-

---

[1] Quæ breviter exposuimus in *Syn. Theol. Fund.*, n. 45-46.

[2] *Syn. Theol. Fund.*, n. 668-676.

tum, naturam ac necessitatem declarant. Inter quos : — **Alexander Halensis** O. M. († 1230), *Summa theologiæ*, part. III, q. 68 sq.; **S. Thomas Aq.**, O. P. († 1274), 2^a $2^æ$, q. 1-16; *De Veritate*, q. 14; **S. Bonaventura**, O. M. († 1274), *In Sent.* III, dist. XXIII sq.; **Michael de Medina**, O. M., *Christiana Parænesis*, sive *de rectâ in Deum fide*. Venetiis, 1564; **J. Maldonat**, S. J. († 1583). *Disputatio de Fide;* **Fr. Suarez**, S. J. († 1617), *De Fide;* **Gregorius de Valentia**, S. J. († 1603), *Analysis Fidei catholicæ;* **Mart. Becanus**, S. J. († 1624), *Summa Theologiæ*, part. III, *De Virt. theol.*; **Joannes de Lugo**, S. J. († 1660), *De virtute Fidei divinæ:* **Salmanticenses**, *Cursus theologicus, de Fide*, Lugduni, 1679; **J. B. Gonet**, O. P. († 1681). *Clypeus Theologiæ Thomisticæ, de Virtutibus theolog.*, disp. I-VIII; **C. R. Billuart**, O. P. († 1757), *Summa S. Thomæ, De Fide:* **H. Kilber**, S. J. († 1783), *De Fide*, in *Theologiâ Wirceburgensi;* **Holden**, († 1662), *Divinæ Fidei Analysis*, ap. *Migne. Theol. Curs.*, VI, p. 791 sq; **D'Argentré** († 1740), *Analyse de la Foi divine.*

111. In præfatis tractatibus generatim etiam agebatur, præsertim a tempore Reformationis, de *regulâ fidei*, nempe de Ecclesiâ, de S. Pontifice, de Conciliis. Sed sæc. XVIII°, cum hujusmodi quæstio, utpote maximi momenti, fusius tractaretur, speciales tractatus de Ecclesiâ digesti sunt. Insuper, divisione factâ inter theologiam dogmaticam et moralem, quæstionibus practicis alibi remissis, solæ quæstiones speculativæ in *Tr. de Fide* hodie disputari solent. Hæ vero multa incrementa susceperunt ex novis controversiis recenter agitatis, nempe circa psychologiam fidei et naturam profectumque dogmatum, ut in decursu Tractatûs patebit. — Inter recentiores auctores laudantur : **M. Scheeben**, *Handb. der Kath Dogmatik*, t. I (gallice redditum); **C. Mazzella**, S. J., *De virtutibus infusis*, Romæ, 1884; **T. Bouquillon**, *De virt. theologicis*, Brugis, 1890; **J. Nienhaus**, *De actu fidei divinæ*, Monast., 1891; **J. Bainvel**, S. J., *La foi et l'acte de foi*, Paris, 1898 et 1908; **G. Wilmers**, S. J., *De fide christianâ*, Ratisbonæ, 1902; **L. Billot**, S. J., *De virtutibus infusis*, Romæ, 1901; **S. Schiffini**, *De virtutibus infusis*, Friburgi, 1904; **Van Noort**, *De Font. revel. et de Fide divinâ*, Amsteldami, 1906; **C. Pesch**, *Prælect. dogm.*, t. VIII, ed. 3^a, 1910; **DD. Turinaz**, *La foi catholique*, 1905.

Concilii Vaticani decreta et canones de Fide (*Sess. III.*) [1]

Cap. III. De Fide.

112. Definitio fidei.

Cùm homo a Deo tanquam Creatore et Domino suo totus dependeat, et ratio creata increatæ Veritati penitus subjecta sit, plenum

[1] Integrum textum C. Vaticani invenies ad calcem *Synopsis Theol. Fundamentalis.*

revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium fide præstare tenemur. Hanc vero fidem, quæ humanæ salutis initium est, Ecclesia catholica profitetur virtutem esse supernaturalem, qua, Dei aspirante et adjuvante gratiâ, ab eo revelata vera esse credimus non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli nec fallere potest. "Est enim fides, testante Apostolo, sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium."[1]

113. *Motiva credibilitatis.*

Ut nihilominus fidei nostræ obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritus Sancti auxiliis externa jungi revelationis suæ argumenta, facta scilicet divina, atque imprimis miracula et prophetias, quæ cum Dei omnipotentiam et infinitam scientiam luculenter commonstrent, divinæ revelationis signa sunt certissima et omnium intelligentiæ accommodata. Quare tum Moyses et Prophetæ, tum ipse maxime Christus Dominus multa et manifestissima miracula et prophetias ediderunt; et de Apostolis legimus: Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis[2]. Et rursum scriptum est: Habemus firmiorem propheticum sermonem, cui bene facitis attendentes quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco[3].

114. *Necessitas gratiæ ad fidem.*

Licet autem fidei assensus nequaquam sit motus animi cæcus, nemo tamen evangelicæ prædicationi consentire potest, sicut oportet ad salutem consequendam, absque illuminatione et inspiratione Spiritus Sancti, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo et credendo veritati[4]. Quare fides ipsa in se, etiamsi per caritatem non operetur, donum Dei est, et actus ejus est opus ad salutem pertinens, quo homo liberam præstat ipsi Deo obedientiam, gratiæ ejus, cui resistere posset, consentiendo et cooperando.

115. *Objectum fidei.*

Porro fide divinâ et catholicâ ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesiâ sive sollemni judicio, sive ordinario et universali magisterio, tanquam divinitus revelata credenda proponuntur.

116. *Necessitas fidei.*

Quoniam vero sine fide impossibile est placere Deo, et ad filiorum ejus consortium pervenire, ideo nemini unquam sine illâ contigit justificatio, nec ullus, nisi in eâ perseveraverit usque in finem, vitam æternam assequetur.

117. *Ecclesia fidei custos et magistra.*

Ut autem officio veram fidem amplectendi, in eâque constanter perseverandi satisfacere possemus, Deus per Filium suum unigenitum Ecclesiam instituit, suæque institutionis manifestis notis instruxit, ut ea tanquam custos et magistra verbi revelati, ab omnibus posset agnosci. Ad solam enim catholicam Ecclesiam ea pertinent omnia, quæ ad evidentem fidei christianæ credibilitatem tam multa et tam mira divinitus sunt disposita. Quin etiam Ecclesia per se

[1] *Hebr.*, XI, 1. — [2] *Marc.*, XVI, 20. — [3] *II Petr.*, I, 19. — [4] *Syn. Arausic. II*, can. 7.

ipsa, ob suam nempe admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, ob catholicam unitatem invictamque stabilitatem, magnum quoddam et perpetuum est motivum credibilitatis, et divinæ suæ legationis testimonium irrefragabile. Quo fit, ut ipsa veluti signum levatum in nationes[1], et ad se invitet eos qui nondum crediderunt, et filios suos certiores faciat, firmissimo niti fundamento fidem, quam profitentur.

118. *Gratia datur ad fidem.* Cui quidem testimonio efficax subsidium accedit ex supernâ virtute. Etenim benignissimus Dominus et errantes gratiâ suâ excitat atque adjuvat, ut ad agnitionem veritatis venire possint; et eos, quos de tenebris transtulit in admirabile lumen suum, in hoc eodem lumine ut perseverent, gratia sua confirmat, non deserens nisi deseratur.

119. *Nulla justa causa fidem deserendi.* Quocirca minime par est conditio eorum, qui per cæleste fidei donum catholicæ veritati adhæserunt, atque eorum, qui ducti opinionibus humanis, falsam religionem sectantur; illi enim, qui fidem sub Ecclesiæ magisterio susceperunt, nullam unquam habere possunt justam causam mutandi aut in dubium fidem eamdem revocandi. Quæ cum ita sint, gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine, tantam ne negligamus salutem, sed aspicientes in auctorem fidei et consummatorem Jesum, teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem.

Cap. IV. De Fide et Ratione.

120. *Distinctio fidem inter et rationem.* Hoc quoque perpetuus Ecclesiæ Catholicæ consensus tenuit et tenet, duplicem esse ordinem cognitionis, non solum principio, sed objecto etiam distinctum : principio quidem, quia in altero naturali ratione, in altero fide divinâ cognoscimus; objecto autem, quia præter ea, ad quæ naturalis ratio pertingere potest, credenda nobis proponuntur mysteria in Deo abscondita, quæ, nisi revelata divinitus, innotescere non possunt. Quocirca Apostolus, qui a gentibus Deum per ea, quæ facta sunt, cognitum esse testatur, disserens tamen de gratiâ et veritate, quæ per Jesum Christum facta est[2], pronuntiat : Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit : nobis autem revelavit Deus per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei[3]. Et ipse Unigenitus confitetur Patri, quia abscondit hæc a sapientibus et prudentibus, et revelavit ea parvulis[4].

121. *Fides est supra rationem.* Ac ratio quidem, fide illustrata, cum sedulo, pie et sobrie quærit, aliquam, Deo dante, mysteriorum intelligentiam eamque fructuosissimam assequitur, tum ex eorum, quæ naturaliter cognoscit, analogiâ, tum e mysteriorum ipsorum nexu inter se et cum fine hominis ultimo; nunquam tamen idonea redditur ad ea perspicienda

[1] *Isa.*, XI, 12. — [2] *Joan.*, I, 17. — [3] *I Cor.*, II, 7-9. — [4] *Matth.*, XI, 25.

instar veritatum, quæ proprium ipsius objectum constituunt. Divina enim mysteria suâpte naturâ intellectum creatum sic excedunt, ut etiam revelatione tradita et fide suscepta, ipsius tamen fidei velamine contecta et quâdam quasi caligine obvoluta maneant, quamdiu in hâc mortali vitâ peregrinamur a Domino : per fidem enim ambulamus, et non per speciem[1].

122. *Nulla dissensio inter fidem et rationem.*

Verum etsi fides sit supra rationem, nulla tamen unquam inter fidem et rationem vera dissensio esse potest : cum idem Deus, qui mysteria revelat et fidem infundit, animo humano rationis lumen indiderit; Deus autem negare seipsum non possit, nec verum vero unquam contradicere. Inanis autem hujus contradictionis species inde potissimum oritur, quod vel fidei dogmata ad mentem Ecclesiæ intellecta et exposita non fuerint, vel opinionum commenta pro rationis effatis habeantur. Omnem igitur assertionem, veritati illuminatæ fidei contrariam, omnino falsam esse definimus[2]. Porro Ecclesia, quæ, una cum apostolico munere docendi, mandatum accepit fidei depositum custodiendi, jus etiam et officium divinitus habet falsi nominis scientiam proscribendi, ne quis decipiatur per philosophiam, et inanem fallaciam[3]. Quapropter omnes christiani fideles hujusmodi opiniones, quæ fidei doctrinæ contrariæ esse cognoscuntur, maxime si ab Ecclesiâ reprobatæ fuerint, non solum prohibentur tanquam legitimas scientiæ conclusiones defendere, sed pro erroribus potius, qui fallacem veritatis speciem præ se ferant, habere tenentur omnino.

123. *Fidei et ratio mutuam opem sibi ferunt*

Neque solum fides et ratio inter se dissidere nunquam possunt, sed opem quoque sibi mutuam ferunt, cum recta ratio fidei fundamenta demonstret, ejusque lumine illustrata rerum divinarum scientiam excolat; fides vero rationem ab erroribus liberet ac tueatur, eamque multiplici cognitione instruat. Quapropter tantum abest, ut Ecclesia humanarum artium et disciplinarum culturæ obsistat, ut hanc multis modis juvet atque promoveat. Non enim commoda ab iis ad hominum vitam dimanantia aut ignorat aut despicit; fatetur immo, eas, quemadmodum a Deo, scientiarum Domino, profectæ sunt, ita si rite pertractentur, ad Deum, juvante ejus gratiâ, perducere. Nec sane ipsa vetat, ne hujusmodi disciplinæ in suo quæque ambitu propriis utantur principiis et propriâ methodo; sed justam hanc libertatem agnoscens, id sedulo cavet, ne divinæ doctrinæ repugnando errores in se suscipiant, aut fines proprios transgressæ, ea quæ sunt fidei occupent et perturbent.

124. *Qualis progressus est admittendus.*

Neque enim fidei doctrina, quam Deus revelavit, velut philosophicum inventum proposita est, humanis ingeniis perficienda, sed tanquam divinum depositum, Christi Sponsæ tradita, fideliter custodienda et infallibiliter declaranda. Hinc sacrorum quoque dogmatum is sensus perpetuo est retinendus, quem semel declaravit sancta Mater Ecclesia, nec unquam ab eo sensu, altioris intelligentiæ

[1] *II Cor.*, V, 7. — [2] *Conc. Lat.*, Bulla *Apostolici Regiminis.* — [3] *Coloss.*, II, 8.

specie et nomine, recedendum. Crescat igitur et multum vehementerque proficiat, tam singulorum, quam omnium, tam unius hominis, quam totius Ecclesiæ, ætatum ac sæculorum gradibus, intelligentia, scientia, sapientia; sed in suo dumtaxat genere, in eodem scilicet dogmate, eodem sensu, eâdemque sententiâ [1].

Canones : De Fide.

125. *1.* Si quis dixerit, rationem humanam ita independentem esse, ut fides ei a Deo imperari non possit; anathema sit.

2. Si quis dixerit, fidem divinam a naturali de Deo et rebus moralibus scientiâ non distingui, ac propterea ad fidem divinam non requiri, ut revelata veritas propter auctoritatem Dei revelantis credatur; anathema sit.

3. Si quis dixerit, revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse, ideoque solâ internâ cujusque experientiâ aut inspiratione privatâ homines ad fidem moveri debere; anathema sit.

4. Si quis dixerit, miracula nulla fieri posse, proindeque omnes de iis narrationes, etiam in Sacrâ Scripturâ contentas, inter fabulas vel mythos ablegandas esse; aut miracula certo cognosci nunquam posse, nec iis divinam religionis christianæ originem rite probari; anathema sit.

5. Si quis dixerit, assensum fidei christianæ non esse liberum, sed argumentis humanæ rationis necessario produci; aut ad solam fidem vivam, quæ per caritatem operatur, gratiam Dei necessariam esse; anathema sit

6. Si quis dixerit, parem esse conditionem fidelium atque eorum, qui ad fidem unice veram nondum pervenerunt, ita ut catholici justam causam habere possint, fidem, quam sub Ecclesiæ magisterio jam susceperunt, assensu suspenso in dubium vocandi, donec demonstrationem scientificam credibilitatis et veritatis fidei suæ absolverint; anathema sit.

De Fide et Ratione.

1. Si quis dixerit, in revelatione divinâ, nulla vera et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam e naturalibus principiis intelligi et demonstrari; anathema sit.

2. Si quis dixerit, disciplinas humanas eâ cum libertate tractandas esse, ut earum assertiones, etsi doctrinæ revelatæ adversentur, tanquam veræ retineri, neque ab Ecclesiâ proscribi possint; anathema sit.

3. Si quis dixerit, fieri posse, ut dogmatibus ab Ecclesiâ propositis, aliquando secundum progressum scientiæ sensus tribuendus sit alius ab eo, quem intellexit et intelligit Ecclesia; anathema sit.

[1] Vinc. Lirin., *Commonit.*, n. 28.

Objectum, utilitas et divisio Tractatûs.

126. **Objectum.** Veritatibus a Deo revelatis, quæ in Traditione et Scripturâ tanquam in fontibus inveniuntur, *firmum assensum* præbere debemus, actum *fidei* eliciendo. In quo consistat hujusmodi actus, quomodo eliciatur, quænam sint ejus dotes, quid sint dogmata et quo sensu proficere valeant, quænam sint tandem relationes inter fidem et theologiam, hic expendere oportet.

127. **Utilitas** hujus disputationis elucet : (A) ex ipsâ *dignitate objecti :* fides enim est (a) " *humanæ salutis initium*, fundamentum et radix omnis justificationis, sine quâ impossibile est placere Deo et ad filiorum ejus consortium pervenire "[1]; (b) *novum lumen* rationis lumini superadditum, quo veritates humanæ rationi impervias attingere valeamus : sicut igitur ratione distinguimur a brutis, ita fide ab incredulis et filiis hujus sæculi secernimur; (c) *tutum præsidium* contra multiplicium errorum pericula, et veluti stella maris recti itineris semitam salutisque portum, inter errorum procellas, ostendens; (d) *speciale Dei donum* et simul *rationis* nostræ præstantissimum *obsequium*, quo voluntatem et intellectum divinæ auctoritati subjicimus; (e) *roboris et solatii fons perennis :* fides enim, æterna præmia vel tormenta præ oculis exhibendo, vires voluntati addit; siquidem credentes, ut ait *S. Paulus*, " per fidem vicerunt regna, operati sunt justitiam, adepti sunt repromissiones... "[2]; iterum, mentis cordisque desideria satiando, pacem inducit et per animam diffundit; (f) *aurora et prælibatio visionis beatificæ ;* nam vita æterna essentialiter consistit in visione Dei : " hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum et quem misisti Jesum Christum "[3]; atqui per fidem jam incipimus profunda Dei scrutari, Deum unum et trinum modo obscuro cognoscere, et quem misit Jesum Christum. Tan-

[1] *Trident.*, sess. VI, cap. 8; cujus integrum textum vide initio *Tr. de Gratiâ*
[2] *Hebr.*, XI, 33. Integrum legas caput.
[3] *Joan.*, XVII, 3.

tum igitur thesaurum investigare quanti sit momenti nemo non videt[1].

(B) *Ex erroribus* de fide hodie grassantibus. Nostris enim diebus, omnes fere controversiæ quæ catholicos inter et acatholicos agitantur, ad fidem reducuntur. *Positivistæ* seu *Agnostici* omnem prorsus fidem religiosam eliminant, asserendo solum cognoscendi modum vere scientificum esse *experientiam* rerum sensibilium; *Deistæ* seu *Rationalistæ* contendunt solam rationem esse modum cognoscendi legitimum, ideoque fidem, imaginationi aut emotioni innixam, inanem esse, immo et rationi contrariam; *Protestantes liberales* naturam fidei, jam a Luthero et Calvino adulteratam, funditus evertunt, eam in vago quodam sensu religioso reponentes, et naturalem dogmatum evolutionem propugnantes; quorum errores tantisper emollire et inter Catholicos spargere conati sunt *Modernistæ*. Maximi igitur interest fidei naturam accurate exponere, veramque dogmatum eorumque incrementi notionem tradere, ut contra præfatos errores catholica doctrina vindicetur, simulque via paretur conversioni eorum qui a veritate deflexerunt.

128. **Divisio**. Hic de ipsâ virtute fidei vitiisque eidem oppositis diserte non agemus, cùm de his Moralistæ disserant[2]; sed præcipue de *actu fidei* necnon de *formulis* quibus fides exprimitur seu de *dogmatibus*.

Paucis de generali fidei notione prænotatis, in priori parte, quo melius innotescat fidei actus, quatuor declarabimus : 1° ejus *objectum*, sive *formale* seu motivum propter quod ultimo credimus; sive *materiale* seu id quod credere debemus; 2° *modum quo fidei actus producitur*, seu id quod recentiores vocant *psychologiam* fidei; 3° ejus *proprietates*; 4° *subjectum* a quo elici potest.

In parte alterâ, tria exponemus : 1° *naturam* dogmatum; 2° eorum *incrementum;* 3° *relationem inter dogmata et scientiam theologicam.*

[1] **Lacordaire**, 12e Conférence; **Bouquillon**, *De virt. theologicis*, n. 198-204; **M. d'Hulst**, Confér. 1892, p. 123-129; **Mgr Gay**, *Vie et Vertus chrét.*, t. I, l. III, De la Foi.

[2] Cfr. *Syn. theol. Moralis*, t. II, ed. A, et t. I, ed. B, De virtute fidei, n. 614 sq.

- De *actu* fidei
  - Objectum
    - Formale
      - De motivo fidei.
      - De signis credibilitatis.
    - Materiale
      - De veritatibus revelatis
        - formaliter.
        - virtualiter.
        - privatim.
        - ab Ecclesiâ definitis.
  - Modus quo producitur
    - Ab intellectu,
    - sub imperio voluntatis,
    - cooperante gratiâ.
    - Diversæ theoriæ.
  - Proprietates
    - Certitudo.
    - Obscuritas.
    - Libertas et supernaturalitas.
  - Subjectum
    - Inter vivos.
    - Inter defunctos.
- De *formulis* fidei (dogmatibus)
  - Natura dogmatum.
  - Profectus.
  - Habitus inter dogmata et theologiam.

Prævia de fidei notione.

Tria declaremus oportet : 1° *varias acceptiones vocabuli fidei;* 2° *genuinam fidei notionem;* 3° *falsas fidei notiones.*

1. Variæ acceptiones vocis fidei [1].

129. Vocabulum *fides*, ex verbo *fido*, græce πίστις (πείθω, persuadeo, πείθομαι, fido, mihi persuasum habeo), etymologice designat sive *confidentiam*, sive *persuasionem.*

[1] **S. Thom.**, 2ª-2æ, q. 2, a. 1; **Suarez**, *de Fide*, disp. I, sect. I; **Bouquillon**, *De virtutibus theologicis*, Brugis, Beyaert, 1890, n. 4-9; **L. Billot**, S. J., *De virtutibus infusis*, Romæ, 1901, p. 201-210; **S. Harent**, in *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), verbo *Croyance*, t. III, 2364-2396; *Foi*, t. VI, 56-83.

1° Apud auctores *sacros :* (A) In *Vetere* Testamento, raro invenitur vocabulum fides in sensu religioso. Ubi autem reperitur, v. g. : " Justus autem in suâ *fide* vivet "[1], significat eam dispositionem quâ justus non in seipso, sed in Deo confidit.

(B) In *Novo* Testamento frequenter adhibetur, et quidem ad varia designanda. Ita significat : (a) *fidelitatem* seu firmam voluntatem adimplendi promissa : " Numquid incredulitas eorum *fidem* Dei evacuabit? "[2]; (b) *promissionem* ipsam : " Primam *fidem* irritam fecerunt "[3]; (c) *fiduciam*, quam gignit fidelitas in promissis : " Modicæ *fidei* quare dubitâsti "[4]; (d) *persuasionem* de rerum *liceitate* vel *illiceitate :* " Omne quod non est *ex fide*, peccatum est "[5]. (e) Sed fides designat etiam *assensum mentis* quo credimus aliquid esse verum; ita in *ep. ad Hebræos* legitur : " Sine *fide* impossibile est placere Deo; credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, et inquirentibus se remunerator sit "[6].

130. 2° Jamvero hic ultimus sensus in usu *ecclesiastico* prævaluit. Hìc autem operæ pretium est animadvertere fidem, quatenus assensum designat, quadruplici sensu intelligi : — (a) Sensu *latissimo*, significat *quemlibet assensum*, sive propter auctoritatem loquentis, sive propter intrinsecam evidentiam, præstitum; quo sensu intelligi potest illud *Augustini*[7] : " Ipsum *credere* nihil aliud est quam cum assensione cogitare "; ita pariter *S. Thomas* scribit : " Et adhuc magis extenso nomine, omnis certitudo quæ fit per rationem humanam, etiamsi ad visionem inducat, dicitur fides "[8]. In præsenti tractatu non agitur de fide hoc latissimo sensu acceptâ.

(b) *Lato* sensu, significat *assensum non omnino certum*, sed plus minusve probabilem; ita, juxta S. Thomam, dicitur fides *opinio vehemens*[9], et sæpe apud vulgus, credere idem

[1] *Habac.*, II, 4. — [2] *Rom.*, III, 3. — [3] *I Tim.*, V, 12. — [4] *Matth.*, XIV, 31. [5] *Rom.* XIV, 23. — [6] *Hebr.*, XI, 6.

[7] *De Prædest. sanctorum*, c. 2, *P. L.*, XLIV, 963.

[8] *In IV Sent.*, l. III, dist. 23. — Apud hodiernos, vox fides eodem sensu haud raro adhibetur, ut videre est ap. Ollé-Laprune, *De la certitude morale*, Paris, 1880, p. 212-216; ita, v. g., *Stuart Mill* ait (Examen de la philos. de Hamilton), p. 75 : " Nous croyons tout ce à quoi nous donnons notre assentiment. " — [9] Ibid.

sonat ac *opinari*. De fide hoc sensu acceptâ pariter non agimus.

(c) Sensu *magis proprio*, designat assensum *certitudini morali* innixum, qui, ex unâ parte, *omne excludat dubium* et ita ab *opinione* differat, et, ex alterâ, suo objecto firmiter non adhæreat nisi *ex imperio voluntatis;* ita distinguitur a *scientiâ*, quæ, etiam sine prævia dispositione morali, firmiter alicui veritati assentit[1]. Ad rem scribit *S. Thomas*[2] : " Alio modo intellectus assentit alicui, non quia sufficienter moveatur ab objecto proprio, sed per quamdam electionem voluntarie declinans in unam partem magis quam in aliam; et si quidem hoc sit cum dubitatione et formidine alterius partis, erit opinio; si autem sit cum certitudine absque tali formidine, erit fides. " Jamvero fides divina, de quâ hic agimus, suo objecto firmiter adhæret ex imperio voluntatis, ideoque ad certitudinem moralem accedit, sed aliquid speciale præ se fert.

(d) Sensu *stricto*, fides denotat omnem assensum *testimonio innixum :* duplici enim ex motivo alicui veritati assentimus, ex *intrinsecâ* evidentiâ (tunc habetur *scientia*), et ex *extrinsecâ* evidentiâ seu testimonio (quo casu habetur *fides*). Jamvero si testimonium est *humanum*, fides humana dicitur (v. g., fide humanâ credimus Cæsarem Gallos devicisse); si *divinum*, fides divina vocatur (ita, v. g., credimus Christum vere esse Filium Dei).

Fides igitur divina est assensus omnino certus certitudine morali, divino testimonio innixus.

131. Hæc autem divina fides triplici sensu accipitur : ut *actus* quo credimus : " Secundum *fidem* vestram fiat vobis "[3]; ut *habitus* quo ad credendum inclinamur : " Nunc autem manent tria hæc : *fides*, spes, caritas "[4]; ut *objectum* quod credimus, immo ut summa totius christianæ religionis :

[1] De quâ certitudine morali diximus in *Synopsi Theol. Fund.*, n. 17-18.

[2] 2ª 2æ, q. 1, a. 4. — Quam adhæsionem hodierni vocant *croyance, belief.* Ita P. Janet, *Principes de métaphysique et de psychologie*, t. I, p. 72, eam definit : " toute forme de conviction qui ne dépend pas exclusivement de la raison et de l'examen, et qui est l'œuvre commune de la raison, du sentiment et de la volonté. "

[3] *Matth.*, IX, 29. — [4] *I Cor.*, XIII, 13.

" Non negâsti *fidem* meam "[1]; " Multa etiam turba sacerdotum obediebat *fidei* "[2].

In præsenti Tractatu sermo erit de fide sub hoc triplici respectu spectatâ, speciatim tamen de *actu* et de *objecto*, cum de *habitu* in Theologiâ morali acturi simus.

II. Genuina fidei notio[3].

Quo clarius fidei notio elucidetur, exponemus : 1° descriptionem fidei a *S. Paulo* traditam; 2° Vaticanam definitionem; 3° *scholasticam* definitionem; 4° varias fidei *species*.

132. 1° **Paulina descriptio.** Secundum auctorem *ep. ad Hebræos*, " est autem fides *sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* "[4], seu ἐλπιζομένων ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων.

Quæ definitio seu potius descriptio varie a variis auctoribus intelligitur : (a) Juxta *S. Chrysostomum* aliosque Græcos, Apostolus significat fidem esse *firmam mentis persuasionem* quâ futura bona anticipatam subsistentiam in mente fidelium nanciscuntur, et *adhæsionem rebus quæ non videntur*[5]. (b) *S. Thomas* putat nomine *substantiæ* designari primam inchoationem in nobis cælestium bonorum quæ speramus, et vocem *argumentum* sumi pro argumenti effectu seu convictione, ita ut Paulina descriptio in hanc definitionem reduci possit : fides est habitus mentis quo inchoatur vita æterna in nobis, faciens intellectum assentire non apparentibus[6]. (c) Non pauci moderni exegetæ censent, textu et contextu inspectis, ita intelligendam esse præfatam descriptionem : fides est vera inchoatio vitæ æternæ in nobis, et *pro argumento* habetur rerum non apparentium[7]. Quæ expositio non multum differt a secundâ, et aliunde litteralem sensum græci textûs melius retinet.

---

[1] *Apoc.*, II, 13. — [2] *Act.*, VI, 7.

[3] **S. Thom.**, 2. 2., q. 4, a. 1-6; **J. de Lugo**, *De virtute fidei*, disp. VIII, n. 30-35; **Suarez**, disp. VI, sect. 1-3; **Bainvel**, *La Foi et l'Acte de Foi*, Paris, 1908, p. 23-97; **C. Labeyrie**, *La Science de la Foi*, 1903, p. 177-187; **C. Alibert**, *Rapport sur les Conf. eccles. de Paris*, an. 1905, p. 1-25.

[4] *Hebr.*, XI, 1.

[5] De quo vide **Corluy**, *Spicilegium dogmatico-biblicum*, Gandavi, 1884, p. 210.

[6] **S. Thom.**, 2. 2., q. 4, a. 1.

[7] Ita **F. Prat**, *La Théologie de St Paul*, t. I, Paris, 1908, p. 542-544, ubi ait : " La foi est la réalité des choses que nous espérons, la preuve de celles que nous ne voyons pas... La foi est donc non seulement un gage, mais encore un acompte des biens espérés. Elle est, selon l'expression de St Thomas, un commencement de vie éternelle en nous; parce que, suivant l'expression de St Augus-

133. 2° **Vaticana definitio.** Quo lucidius confutarentur rationalistarum et semi-rationalistarum errores, præsertim Hermesii et Guntheri, Vaticanum concilium definivit fidem " virtutem esse supernaturalem quâ, Dei aspirante et adjuvante gratiâ, ab eo revelata vera esse credimus, non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis "[1]. Asserendo fidem esse virtutem *supernaturalem*, quâ veritates revelatas credimus *non propter intrinsecam rerum veritatem*, sed *propter auctoritatem Dei revelantis*, rejicit æquivocationes *rationalistarum*, qui nomine *fidei* non aliud intelligunt quam rationalem scientiam rerum ad Deum et ad religionem pertinentium; et *semi-rationalistarum*, qui contendunt fidem esse in nobis statum certitudinis seu persuasionis de veritate rei cognitæ, in quem statum inducimur per necessarium assensum rationis speculativæ vel per necessarium consensum rationis practicæ[2].

134. 3° **Scholastica definitio.** Fides spectari potest ut *actus* et ut *habitus*.

(A) *Actus* fidei a S. Thomâ dicitur[3] : " *actus intellectûs assentientis veritati divinæ ex imperio voluntatis a Deo motæ per gratiam*." Verbis *veritati divinæ* designantur *objectum* et *motivum* fidei. Itaque fides ut actus definiri potest : *assensus supernaturalis quo mens, sub imperio voluntatis et influxu gratiæ, firmiter adhæret veritatibus revelatis propter auctoritatem Dei revelantis*. — In hâc definitione inveniuntur essentialia fidei elementa, nempe ejus *natura*, *causæ* ad ejus productionem concurrentes, intellectus et voluntas simulque Dei gratia, ejus tandem *objectum* materiale et formale.

---

tin, croire ce que l'on ne voit point, c'est mériter de voir ce que l'on croit. La foi est encore la preuve des choses qui ne se voient pas... Sans les avoir vues, nous savons par la foi qu'elles existent : la foi nous tient lieu de preuve. "

[1] Sess. III, cap. III, supra, n. 112.

[2] Id constat ex Actis *C. Vaticani*, ed. Lac., p. 527; cfr. **Granderath**, *Constit. dogmaticæ*, p. 82, n. 1; **Vacant**, *Etudes théol. sur les Const. du C. du Vatican*, Paris, 1895, t. I, p. 124-134. — Errores Hermesii jam reprobati fuerant a *Gregorio XVI*, 1835 et a *Pio IX*, 1846 (**Denz.-Bann.**, nn. 1618-1634 [1480, 1490] ; errores autem Guntheri a *Pio IX*, 1856 (**Denz.-Bann.**, n. 1655 [1509]).

[3] *S. Thom.*, 2. 2., q. 2, a. 9. — Quæ quidem definitio hîc proponitur tanquam synthesis totius tractatûs, sed nonnisi ex infra dicendis probabitur.

(a) Fides est genus quoddam *cognitionis* et proprie *ab intellectu* elicitur, modus tamen cognoscendi omnino specialis. Distinguitur enim : a *scientiâ*, quæ veritatibus ordinis naturalis adhæret propter *intrinsecam* earum evidentiam; ab *opinione*, quæ certitudine caret, dum fidei assensus est omnino certus ac firmus; a *religioso sensu*, qui imaginationi et sensibilitati potiusquam rationali motivo innititur; a *certitudine historicâ*, quæ humano innitur testimonio, dum fides soli divinæ auctoritati innititur; a *visione beatificâ*, quæ clare et immediate percipit ea quæ nonnisi obscure et mediate fides cognoscit.

135. (b) Fides non est actus solius intellectûs, sed totius mentis, qui nonnisi sub imperio *voluntatis* perficitur; et ex hoc capite certitudini morali affinis est (supra, n. 130 c.). Cum enim veritati adhæreat non propter ejus intrinsecam evidentiam, sed propter auctoritatem Dei, id fieri nequit nisi pie et reverenter voluntas auctoritatem Dei accipiat, et intellectum inclinet ad credendum. — Et ita requiritur etiam *gratiæ* influxus : hic enim agitur de modo cognoscendi *supernaturali*, ad quem nullum jus habemus, et cujus propriis viribus incapaces sumus. Deus itaque gratiâ suâ ad fidem nos *vocat* trahitque, mentem illuminando et voluntatem movendo : " Nemo tamen evangelicæ prædicationi consentire potest sicut oportet ad salutem consequendam, *absque illuminatione et inspiratione Spiritûs Sancti*, qui dat omnibus suavitatem in consentiendo et credendo veritati "[1]. — Merito igitur ait *S. Thomas*[2] : " Ipsum autem credere est actus intellectûs assentientis veritati divinæ, ex imperio voluntatis a Deo motæ per gratiam. "

136. (c) *Objectum* fidei *materiale* sunt omnes et solæ veritates divinitus revelatæ, sensu infra explicando; *objectum* vero *formale* seu *motivum* non est intrinseca rerum evidentia, nec testimonium hominum, sed ipsa auctoritas Dei qui nec falli nec fallere potest, cui proinde tuto fidere valemus.

---

[1] *Vaticanum*, sess. III, cap. 3 de Fide.
[2] *Sum. theol.*, 2ª 2æ, q. 1. a. 9.

137. (B) Quo facilius autem eliciatur fidei actus, Deo placuit in ipsâ justificatione infundere *fidei habitum*, cujus ope mens nostra primum *disponitur* ad assentiendum veritatibus revelatis, posteaque repetitis actibus ad id prompte et suaviter præstandum inclinatur.

Fides ut habitus definiri potest : *virtus supernaturalis et theologica, mentem disponens ad assentiendum firmiter, propter divinam auctoritatem, omnibus a Deo revelatis.* Dicitur :

(a) *Virtus*, id est qualitas bona ex se permanens, et sic ab actu fidei distinguitur, qui ex se transitorius est.

(b) *Supernaturalis*, id est vires et exigentias totius naturæ creatæ superans, ratione *objecti*, quod est revelatum et mysteria complectitur superrationalia; ratione *motivi*, quod est auctoritas Dei revelantis proindeque medium cognoscendi nobis prorsus indebitum; ratione *principii*, quod est non mens sola, sed mens supernaturali virtute et auxilio adjuta.

(c) *Theologica;* nam virtus theologica ea est cujus objectum *materiale* est ipse Deus, et objectum *formale* seu motivum unum ex Dei attributis; atqui objectum primarium fidei est ipse Deus, motivum autem auctoritas Dei revelantis, ut infra probabitur.

(d) *Disponens mentem*, id est totam animam, sive intellectum, sive voluntatem ad assentiendum veritatibus divinitus revelatis.

Cetera patent ex dictis de actu fidei.

138. 4° **Variæ divisiones fidei.** Fides divina secundum diversos respectus spectari potest : (A) Ratione *objecti*, fides est (a) simpliciter *divina*, quando id quod creditur, est a Deo revelatum, sed nondum ab Ecclesiâ authentice definitum, sive sollemni judicio, sive ordinario et universali magisterio, v. g., S. Pontificis infallibilitas ante Conc. *Vaticanum;* (b) *divina simul et catholica* seu simpliciter *catholica*, quando id quod creditur, non solum est a Deo revelatum, sed etiam ab Ecclesiâ definitum, v. g., infallibilitas S. Pontificis post Conc. *Vaticanum.* — Quæ divisio est solum *accidentalis :* diversus enim modus quo veritas revelata nobis proponitur, ipsam fidei naturam non mutat.

139. (B) Ratione *subjecti*, fides dividitur in: (a) *formatam*, seu *vivam*, quæ cum caritate seu gratiâ sanctificante conjungitur; caritas enim est veluti forma virtutum, vitaque animæ, ut declaratur in *Tr. de Virtutibus;* (b) *informem*, seu *mortuam*, quæ sine caritate in peccatoribus existit. — Hic tamen animadvertere licet caritatem *non* esse formam *intrinsecam* seu *constitutivam* fidei, sed tantum formam *extrinsece* eam perficientem, quatenus nempe per caritatem fides ita completur ut vitam æternam mereri possit. Fides igitur informis vere est fides: "Fides ipsa in se, ait *Vaticanum*[1], etiamsi per caritatem non operetur, donum Dei est, et actus ejus est opus ad salutem pertinens." Parum igitur probabilis est opinio dicentium fidem formatam esse *alium habitum* a fide informi, et, adveniente caritate, destrui habitum fidei informis eique succedere habitum fidei formatæ: caritas enim fidem complet eo sensu quod ejus actum imperet, ad finem ultimum referat et ita meritorium reddat; sed id omne præstare potest incipiendo movere fidem ipsam hucusque informem.

(C) Ratione *modi* quo credimus, fides est: (a) *explicita*, quando alicui veritati formaliter in se cognitæ assentimus, v. g., si quis Incarnationem Verbi *cognoscens* eidem assentit; (b) *implicita*, quando alicui articulo assentimus qui in alio explicite credito continetur, v. g., qui explicite in auctoritatem Ecclesiæ credit, implicite omnibus veritatibus quæ ab Ecclesiâ docentur assensum præbet.

III. Fidei falsæ notiones[2].

Fidei notionem adulteraverunt *antiqui Protestantes*, *Rationalistæ*, et *Semi-Rationalistæ*, *hodierni Protestantes*, necnon *Modernistæ*.

140. 1° *Protestantes antiqui* contendebant fidem esse *fiduciam* quâ quisque certo confidat sibi imputata esse merita Christi.

[1] Sess. III, cap. 3.

[2] Quoad *veteres* Protestantes, vide **Moehler**, *Symbolik*, gallice *La Symbolique*, trad. Lachat, § 15-19; quoad *hodiernos*, cfr. **E. Doumergue**, *Les Etapes du Fidéisme*, Paris, Fischbacher, s. d.; **E. Ménégoz**, *Le Fidéisme et la notion de la Foi*, 1905; **Babut**, *De la notion biblique et de la notion symbolo-fidéiste de*

Triplicem videlicet fidem distinguebant : *fidem historicam*, quæ versatur circa res olim gestas, comminationes divinas, pœnas peccatoribus inflictas, etc.; *fidem miraculorum*, quâ credimus esse divinæ omnipotentiæ opera naturæ vires excedentia; *fidem promissionum*, quæ iterum duplex est : *generalis*, quâ creditur salutem omnibus in Christum credentibus fuisse promissam; et *specialis*, quâ *quisque confidit sibi, per imputatam Christi justitiam, peccata fuisse condonata.* Hæc est, inquiunt, fides vere salvifica[1], — Quem errorem damnavit *Tridentinum*[2] : " Si quis dixerit fidem justificantem nihil aliud esse quam fiduciam divinæ misericordiæ, peccata remittentis propter Christum,... anathema sit. "

141. 2° *Rationalismus*, e Protestantico *privati judicii* principio dimanans, fidei notionem non solum adulteravit, sed etiam penitus destruxit.

(A) Inter *rationalistas*, alii, nempe *Deistæ*, fidem vocant quamlibet cognitionem rationalem naturaliter de Deo rebusque divinis habitam. Rati enim solius rationis ope veritates religiosas acquiri posse, duplicem distinguunt rerum divinarum cognitionem, *vulgarem* quâ simplices, sub involucris symbolicis, imperfecte Deum cognoscunt, et *scientificam* quâ docti rationalem obtinent cognitionem rerum divinarum : hæc est proprie fides religiosa.

(B) Alii vero, *Kantianâ* philosophiâ imbuti, contendunt *ratione speculativâ* demonstrari non posse objectivam existentiam Dei rerumque divinarum; sed hominem in se experiri *quasdam exigentias quæ Deum postulant*, eumque Deo adhærere non per cognitionem rationalem, sed per *cognitionem affectivam* quam *fidem* appellant. Hæc cognitio oritur, juxta *Kant*, ex *conscientiâ moralis obligationis;* secundum *Schleiermacher*, ex *internâ experientiâ propriæ dependentiæ;* juxta alios, ex quodam *instinctu religioso*, ab intellectu et voluntate distincto.

142. 3° *Semi-rationalistæ* dicuntur quidam catholici theologi qui, cùm præfatos errores confutare vellent, plus æquo tamen rationis munus extulerunt in rebus fidei.

---

la Foi, 1904: **Snell**, *Essai sur la foi dans le Catholicisme et dans le Protestantisme*, Paris, Téqui, 1911, p. 30-99.

[1] Ita **Melanchton**, Lutheri discipulus, de fide scribit *(Loc. theol.*, p. 93) : " Habes in quam partem fidei nomen usurpet Scriptura, nempe pro eo quod est fidere gratuitâ Dei misericordiâ, sine ullo operum nostrorum, sive bonorum sive malorum, respectu : quia de Christi plenitudine omnes accipimus. " — Fusius **Calvinus**, *Instit.*, l. III, c. 2, § 7; " Nunc justa fidei definitio nobis constabit si dicamus esse divinæ erga nos benevolentiæ firmam certamque cognitionem, quæ gratuitæ in Christo promissionis veritate fundata, per Spiritum sanctum et revelatur mentibus nostris et cordibus designatur. "

[2] Sess. VI, can. 12, **Denz. Bann.**, 822 (704).

Horum antesignanus, *Hermesius* nempe, fidem excogitavit *mere intellectualem*, asserendo rationem practicam unicum esse medium quo homo assequi possit supernaturalium veritatum cognitionem. Quare duplicem distinguebat fidem : fidem *cognitionis* et fidem *cordis* : prior consistit in consensu necessario qui *naturaliter* inducitur per argumenta *mere rationalia* pro veritatibus religionis christianæ, et in necessariâ persuasione de veritate demonstratâ; posterior, quæ per caritatem operatur, ideoque *adjuvante gratiâ*, plenam et liberam supponit submissionem veritatibus revelatis plenumque hominis obsequium divinæ auctoritati. Unde, juxta ipsum, assensus intellectualis veritatibus revelatis datus, gratiæ tribui non debebat. Quem errorem renovârunt *Gunther* et *Froschammer*, docendo ratione rite excultâ percipi, intelligi et demonstrari posse veritates fidei, etiam mysteria, qualia sunt Trinitas et Incarnatio. Ita, juxta eos, fides cognitionis non vere a scientiâ distinguitur, sed est assensus rationalis qui sine gratiâ et libero voluntatis imperio præberi valeat[1]. Istos errores, jam a Gregorio XVI et Pio IX reprobatos, damnavit *Vaticanum*[2] : "Si quis dixerit in revelatione divinâ nulla vere et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam e naturalibus principiis intelligi et demonstrari, anathema sit."

143. 4° Inter *hodiernos Protestantes*, diversæ sunt omnino fidei notiones apud *mysticos*, *orthodoxos* et *liberales*.

(a) *Mystici*, ut Methodistæ, Baptistæ aliæque hujusmodi sectæ, lutheranam fiduciam nimis extollentes, docent fidem esse vividum *religionis sensum* quo *sensibiliter experimur* nos a Christo esse justificatos; ideoque in cœtibus suis hanc sensibilem fiduciam hymnis, prædicationibus, suggestione excitare conantur[3].

(b) *Orthodoxi*, quales sunt Anglicani, Presbyteriani aliique, contendunt fidem primario quidem in fiduciâ consistere, sed secundario in assentiendo quibusdam veritatibus revelatis, iis præsertim quæ in authenticis symbolis continentur. — In hoc autem non sibi cohærent : si enim privatum judicium pro fundamentali principio habent, quænam auctoritas hujusmodi symbola definiet atque aliis credenda imponet?

---

[1] De Hermesianismo et Guntherianismo videre est **J. M. Vacant**, *Etudes théologiques sur les Constit. du C. du Vatican*, Paris, 1895, t. I, n. 101-107; **G. Goyau**, *L'Allemagne religieuse*, Le Catholicisme, 1905, t. II, p. 6-12; 43-53.

[2] **Denz. Bann.**, 1816 (1663); 1618 sq. (1486 sq.); 1634 sq. (1496 sq.); 1655 sq. (1509 sq.); 1666 sq. (1524 sq.)

[3] **J. Rogues de Fursac***, *Un Mouvement mystique contemporain*, Paris, Alcan, 1907; **W. James***, *Varieties of religious experience*, gallice redditum ab **Abauzit**, *L'expérience religieuse*, Paris, Alcan, 1906; cujus criticam synopsim tradit **D. Sabatier** in *Annales de Phil. chrét.*, Juin, Sept. 1908, pp. 225, 593.

(c) Quam difficultatem percipiunt et urgent *Liberales*, ideoque asserunt fidem minime esse assensum veritatibus revelatis datum, sed actum fiduciæ et amoris quo Deum tanquam Patrem amplectimur eique intime conjungimur; eamque nasci in animâ ex intimo contactu cum ente divino, et manifestari *emotionibus* reverentiæ, timoris, adorationis atque amoris, quæ postea sub formâ intellectualis conceptûs exprimuntur; intellectuales vero conceptus perpetuo mutabiles esse, nec ad salutem requiri[1]. — Inter eos, nonnulli hodie *Dei personalis* existentiam non agnoscunt, sed nomine Dei seu potius *divini*, quidquid veri, pulchri et boni est, intelligunt, et ita in pantheismum prolabuntur.

144. 5° *Modernistæ*, Liberalium vestigiis inhærentes, profitentur fidem, "quæ initium est ac fundamentum cujusvis religionis, in sensu quodam intimo collocari debere, qui ex *indigentiâ divini* oriatur." Hæc porro divini indigentia latet primo infra conscientiam seu in *subconscientiâ*, postea, prævertente mentis judicio, peculiarem quemdam commovet *sensum* quem *religiosum* appellant : hic autem sensus divinam ipsam realitatem tanquam objectum suique causam intimam in se implicatam habet, atque hominem quodammodo cum Deo conjungit. Revelatio itaque nihil aliud est nisi actio quædam alicujus entis divini in nobis; fides vero nil nisi conscientia hujus actionis. Dogmata autem sunt "interpretatio quædam factorum religiosorum quam humana mens laborioso conatu sibi comparavit"[2].

Ex hoc sensu religioso ortæ sunt omnes religiones, etiam christiana : hæc siquidem in conscientiâ Christi, electissimæ naturæ

[1] Ita, inter alios, **A. Sabatier**, cujus theoriam exposuimus in *Synopsi Theol. Fund.*, p. 702. Ita etiam **Ménégoz***, *Publications diverses sur le fidéisme*, Paris, Fischbacher, 1909, t. I. p. 83 : "Croire au Ressuscité sans l'avoir vu, voilà l'Idéal de la foi chrétienne. Mais celui dont la foi ne saurait atteindre à cette perfection et dont l'esprit est travaillé par des doutes, c'est une grande consolation de savoir que ces doutes ne l'excluent pas du royaume de Dieu, pourvu qu'il soit un vrai disciple de Jésus-Christ et qu'il serve son Maitre avec l'amour et le dévouement d'un Thomas." Immo, juxta eum, salvari potest qui bonâ fide existentiam Christi negat (ibid., p. 274), aut de Dei existentiâ dubitat, dummodo Enti divino se totum tradat (ibid., p. 48). Aliis tamen locis (t. I. p. 9, t. II, p. 191) asserit generatim fidem non dari sine aliquo intellectuali assensu.

[2] Quam fidei notionem expositam et damnatam invenies in Decreto *Lamentabili* (n. XXII) et Encycl. *Pascendi;* eam vero esse theoriam a Modernistis propugnatam colligi potest ex iis quæ de Modernistarum erroribus exposuimus in *Synopsi Theol. Fund.*, ed. 1910, p. 705 sq. Cf. **Denz. Bann.**, 2001 sq., 2071 sq.

viri, vitali processu immanentiæ nata est. Singuli autem fideles, Christi experientiam in se renovantes, sensu religioso veluti quodam intuitu, Dei realitatem attingunt, eique adhærendo actum fidei eliciunt[1].

Caput j.

DE FIDEI ACTU.

Cùm actus specificetur ab *objecto*, sive materiali sive præsertim *formali*, dicemus 1° de fidei *objecto*, ut ita clare innotescat natura fidei; 2° de *modo quo producitur* fides, seu de psychologiâ fidei; 3° de *proprietatibus* fidei; 4° de *subjecto* seu de iis qui credere possunt.

Art. I. De fidei objecto.

145. Objectum fidei duplex est : *materiale* seu *id quod* creditur, et *formale* seu *motivum propter quod* creditur[2]. Prius dicitur *materiale*, quia est veluti materia quam fides attingit; posterius vocatur *formale*, quia fidei dat formam specificam, assensum fidei ab aliis distinguendo.

De *objecto formali* seu *motivo* primum agimus, quia objectum materiale non attingitur a mente nisi per objectum formale : ita non credimus mysterium Incarnationis (objectum materiale) nisi propter auctoritatem Dei revelantis (objectum formale). Postea de objecto *materiali* dicemus.

[1] Quorum mentem sic exponit protestans **Bonifas***, *De la valeur religieuse des doctrines chrétiennes*, p. 4-5 : " La religion n'est pas une connaissance, c'est un sentiment. C'est le sentiment du divin. Et le divin, c'est tout ce qui est bon, tout ce qui est vrai, tout ce qui est beau, c'est la perfection, c'est l'idéal, c'est l'infini... Déistes et panthéistes se rencontrent ici sur le même terrain. " Cfr. E. **Doumergue***, *Les Etapes du Fidéisme*, Paris, Fischbacher, s. d., p. 7-11.

[2] **J. de Lugo**, disp. I, sect. 1, n. 1, rem comparatione declarat : si amatur medicina *propter* sanitatem, medicina est objectum *materiale* quod amatur, sed sanitas est objectum *formale*, quia quasi informat et vestit medicinam, quæ secundum se non moveret voluntatem. — Non pauci theologi vocant motivum fidei *objectum formale quo* aut *sub quo*, et *objecto formali quod* designant objectum fidei materiale primarium, nempe Deum, ad quem ceteræ veritates revelatæ referuntur : quod quidem scitu necessarium est quando veteres theologi leguntur

§ I. De objecto formali seu motivo fidei.

146. Assensus fidei, cùm sit genus quoddam cognitionis, non est cæcus animi motus, sed rationabili innititur motivo, quod vocatur motivum fidei. Sedulo autem distinguendum est inter *ipsum motivum fidei*, seu rationem propter quam credimus, — et *motiva* seu *signa credibilitatis*, quorum ope judicamus aliquam veritatem esse revelatam proindeque credibilem vel credendam : hæc præcedunt quidem actum fidei, eique viam parant; motivum autem fidei est essentiale elementum ipsam fidem ingrediens ac specifice determinans. Quia vero hæc duo intime connectuntur, dicemus : 1° de *ipso motivo fidei;* 2° de *motivis* credibilitatis.

I. De ipso motivo fidei[1].

147. **Status quæstionis.** Motivum fidei est causa *objectiva* quæ intellectum movet ad assentiendum veritatibus revelatis; ideoque distinguitur a causis *subjectivis* quæ nos impellunt et juvant ad credendum, quales sunt gratiæ actuales et habitus fidei, de quibus infra, n. 153.

(A) Jamvero dupliciter alicui veritati assentire possumus, nempe propter intrinsecam evidentiam, vel propter auctoritatem humanam aut divinam. Si prius, adest scientia; si posterius, habetur fides humana aut divina. Cùm autem hic agatur de fide divinâ, C. *Vaticanum* aperte definivit, motivum fidei esse *auctoritatem Dei revelantis*, id est ejus *infallibilitatem in cognoscendo* et *veracitatem in dicendo*[2] : " Revelata vera esse credimus non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed *propter auctoritatem ipsius Dei revelantis, qui nec falli, nec fallere potest.*" Quæ declaratio percellit tum rationalistas (supra, n. 141) tum semi-rationalistas seu Guntherianos

[1] Cf. **Suarez**, disp. III; **Lugo**, disp. 1; **Salmanticenses**, *De Fide*, disp. I, n. 49-80; **Kilber**, p. I, c. 3, p. 513 sq. ed. *Migne*; **Mazzella**, n. 301-353; **Scheeben**, op. cit., n. 667 sq.; **Bouquillon**, op. cit., n. 47 sq.; **Vacant**, op. cit., n. 560 sq.; **Didiot**, *Morale surnaturelle spéciale*, Paris, 1897, p. 158 sq.; **Billot**, *De virtutibus infusis*, th. 9; Bainvel, op. cit., p. 79-98; **Labeyrie**, *La Science de la Foi*, 1903, p. 202-218. — [2] Sess. III, cap. 3, supra, n. 105.

(n. 142); ex hâc enim clare colligitur motivum propter quod credimus, non esse intrinsecam rerum evidentiam, sive immediate perceptam, ut fit in primis principiis, sive mediate, ut fit in conclusionibus a primis principiis logice deductis; sed *auctoritatem ipsius Dei*, qui sive externe sive interne, sive mediate sive immediate nobis revelat veritates credendas. Assensus autem datus veritatibus a Deo revelatis merito vocatur *fides*, quia qui credit non videt intrinsecam rei evidentiam, sed *fidens* divinæ veracitati, ejus testimonio acquiescit.

Ita fides distinguitur a *scientiâ*, quæ intrinsecæ evidentiæ innititur, a *visione beatificâ*, quæ divinam essentiam directe contemplatur, a cognitione *mere historicâ*, quæ humano testimonio fundatur.

(B) Etiam post C. Vaticanum, quædam quæstiones inter theologos disputatæ manent : (a) utrum revelationis factum sit *partiale fidei motivum* an tantummodo *conditio sine quâ non;* (b) num propositio veritatis revelatæ ab Ecclesiâ si. partiale motivum fidei; (c) utrum fidei motivum sit *evidentia divini testimonii* an *auctoritas* ipsius testificantis. Ut certa ab incertis secernamus, prius *thesim catholicam*, posterius quæstiones *disputatas* exponemus.

148. I. *Thesis catholica :* **Motivum fidei est auctoritas Dei revelantis (seu infallibilitas in cognoscendo et veracitas in dicendo).** *De fide* est ex *Vaticano*[1] : " Si quis dixerit, fidem divinam a naturali de Deo et rebus moralibus scientiâ non distingui, ac propterea ad fidem divinam non requiri, ut revelata veritas propter auctoritatem Dei revelantis credatur; anathema sit. " — Probatur :

149. 1° **Script.** (A) Ex doctrinâ Christi apud *Joannem.* Dominus de spirituali regeneratione ad Nicodemum loquens, aperte declarat hanc non posse humanâ ratione intelligi, sed *propter auctoritatem Dei credendam esse*, nempe auctoritatem Christi quæ eadem est ac auctoritas Dei. Dicit enim Nicodemo : " Amen, amen dico tibi, quia *quod scimus* loquimur, et *quod vidimus* testamur "[2]; quasi dice-

[1] Denz. Bann., 1811 (1656). — [2] *Joan.*, III, 11.

ret : ea quæ doceo credere potes, quia ea certissime scio (en infallibilitas in cognoscendo); alibi addit : " Qui me misit *verax* est, et ego quæ audivi ab eo, hæc loquor in mundo "[1] (en veracitas in dicendo). Christi autem testimonium idem esse ac Dei, constat ex his et similibus verbis : " Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est[2]... Et si judico ego, judicium meum verum est, quia solus non sum, sed ego et qui misit me Pater "[3]. Eamdem doctrinam Judæis inculcat, dum affirmat se esse missum a Deo, in quem omnes credere debent, testimonium suum verum esse, quia Pater hujusmodi testimonium ratum habet[4].

(B) Ex doctrinâ *S. Pauli*. (a) Hic enim, fidem Abrahæ extollens, animadvertit eum Deo credidisse, non obstante apparente impossibilitate rerum quæ promittebantur, quia nempe Ei omnino fidebat[5]. Jamvero, etsi hìc agitur de fide *in promissis*, eadem est ratio credendi *præsentia* aut *præterita* quæ non videntur, videlicet auctoritas dicentis, cui plane fidimus. (b) Insuper dum Paulus Evangelium prædicaret, fidem expostulabat non propter intrinsecam rerum evidentiam, aliudve motivum, sed propter revelationem Christi Jesu ac proinde *auctoritatem Dei* : " Notum enim vobis facio, fratres, evangelium... neque enim ego ab homine accepi illud, sed *per revelationem Jesu Christi* "[6] ; et alibi : " Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi "[7]. Hinc fideles credebant non propter argumenta intrinseca, vel humanum testimonium, sed propter testimonium ipsius Dei : " Cum accepissetis a nobis verbum auditus Dei, accepistis illud *non ut verbum hominum, sed, sicut est vere, verbum Dei* "[8].

Hanc vero fidem esse omnino tutam ex eo probant Apostoli quod testimonium Dei majus sit hominum testimonio : " Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei majus est; quoniam hoc est testimonium Dei, quod majus est, quoniam testificatus est de Filio suo... Qui non credit Filio mendacem facit eum, quia non credit in testimonium quod Deus testificatus est de Filio suo "[9].

---

[1] *Joan.*, VIII, 26. — [2] *Joan.*, III, 33. — [3] *Joan.*, VIII, 18. — [4] *Joan.*, VIII, 12-59. — [5] *Rom.*, IV, 18-26. — [6] *Galat.*, I, 11-12. — [7] *Rom.*, X, 17. — [8] *I Thess.*, II, 13. — [9] *I Joan.*, V, 9-10.

150. 2° **Tradit.** Patres sæpe duplicem cognitionis modum distinguunt : *scientiam* quæ ratione acquiritur et *fidem* quæ auctoritate Dei innititur. Quapropter ad fidem excitandam, sæpe ad auctoritatem Dei provocant, cui magis quam hominibus plene fidere valeamus. Ita, inter **Græcos,** *S. Theophilus Antiochenus* sic alloquitur Autolycum, qui mortuorum resurrectionem credere nolebat [1] : " Sed cur non credis? An ignoras rebus omnibus fidem præire?... Quis autem ægrotans sanari potest nisi prius se ipse medico crediderit, aut quam artem quis aut disciplinam ediscere potest, nisi se prius tradiderit et crediderit magistro?... Non vis tu te credere Deo, tot ac tantis pignoribus ab eo acceptis? " — Inter **Latinos,** *S. Ambrosius*, loquens de fide in divinitatem Christi divino testimonio manifestatâ, ait : " Si Deo non credimus, cui credimus? Omnia enim quæ credimus, vel visu credimus, vel auditu : visus sæpe fallitur, auditus in fide est. An asserentis persona discutitur? Si viri boni dicerent, nefas putaremus non credere : Deus asserit, probat Filius, refugiens sol fatetur, tremens terra testatur " [2]. Ita etiam *S. Augustinus* declarat fidem in genere testimonio inniti, fidem vero christianam testimonio ipsius Dei : " Creduntur ergo illa quæ absunt a sensibus nostris, si videtur idoneum quod eis *testimonium* perhibetur... [3] Caritas quæ omnia credit, non omni spiritui credit; ac per hoc omnia quidem credit, sed *Deo* (credit) " [4].

151. 3° **Rationi consentaneam** esse hanc doctrinam facile intelligitur. Id enim pro motivo fidei merito habetur per quod efficaciter movemur ad credendum Deo loquenti. Atqui auctoritas Dei nos efficaciter movet ad credendum : nam ejus infallibilitas in cognoscendo prohibet ne fallatur, ejus autem veracitas prohibet ne nos fallat, et sic divina auctoritas omnem formidinem errandi removet. Utrumque autem necessarium est : nam si posset falli, etsi non posset fallere, aut si posset fallere, etsi non posset falli, ejus verbis firmissime assentire non possemus; utroque autem habito,

[1] *Ad Autolyc.*, l. I, n. 8, *P. G.*, VI, 1035-1038.
[2] *In Lucam*, l. IV, n. 71, *P. L.*, XV, 1634.
[3] Epist. CXLVII, 7, *P. L.*, XXXIII, 599.
[4] *De spiritu et litterâ*, c. XXXII, n. 55, *P. L.*, XLIV, 236.

assensus noster jam firmissimus evadit. Si enim tot veritates ex testimonio hominum accipimus, nonne irrationabilem sese exhibet qui testimonium Dei, validioribus etiam argumentis firmatum, prorsus rejicit?

152. Corollarium. Rejicienda sunt igitur quorumdam antiquorum systemata, qui contendebant motivum fidei non in auctoritate Dei ultimo resolvendum esse, sed in attributo divino a quo pendet ejus auctoritas.

(a) Ita *Gulielmus Parisiensis* († 1249) asserebat motivum fidei ultimo consistere *in supremo Dei dominio; Cajetanus* et *Ripalda* docebant hujusmodi motivum consistere in summâ veritate quam Deus habet *in essendo.* Quæ opiniones cum *Vaticano* non concordant nec cum rectâ ratione : cùm enim inquiritur de motivo cur credamus, non est quæstio de ultimâ ratione ontologicâ, sed de proximâ ratione quæ nos moveat ad assentiendum veritatibus revelatis : hæc autem non est prima veritas in essendo aut supremum Dei dominium, quibus per se intellectualis assensus non innititur; sed auctoritas Dei qui nec falli nec fallere potest, quæ nobis sufficiens motivum credendi præbet, ex jam dictis.

153. (b) Neque admitti potest, cum *Bannez, habitum fidei* esse simul cum auctoritate Dei partiale motivum fidei, — aut, cum *Molina,* fidem ultimo resolvi in *gratiam actualem* quæ mentem movet ad credendum. Etenim habitus fidei et gratia actualis concurrunt quidem ad productionem actûs fidei, per modum *causæ efficientis,* sed non quatenus motivum : ad quæstionem *cur* credamus nemo rationabiliter respondet : quia gratiam credendi habeo (hic enim esset cæcus assensus), sed quia Deus, infallibilis veritas, revelavit.

154. II. Quæstiones disputatæ. 1° Controvertitur utrum *revelatio ipsa* sit *motivum partiale* fidei an tantum *conditio sine quâ non.*

Omnes quidem fatentur factum revelationis esse saltem conditionem sine quâ non fidei; ad hoc enim ut credamus, non sufficit ut Deus sit infallibilis et verax, sed requiritur ut aliquid revelaverit. Sed dubitatur utrum revelatio sit, simul cum auctoritate Dei, partiale motivum fidei, an tantummodo aliquid præsuppositum, quod ex se non moveat intellectum ad assentiendum.

155. (A) *Thomistæ* plerique, cum *Suarez, Lugo, Mazzella,* etc., docent revelationem esse motivum partiale fidei, ita ut actus fidei sic enuntiari debeat : "Credo, quia Deus est verax et revelavit." Probatur : —

(a) *Script.* Id enim est motivum partiale fidei quod æque necessarium est ad credendum ac auctoritas Dei; atqui in textibus supra allatis declaratur fidem fundari non solum super veracitatem Dei, sed etiam supra ejus *testimonium*, ejus *locutionem* : "quia quod scimus loquimur, quod vidimus testamur", super divinam *revelationem* : "per revelationem Jesu Christi", ac proinde eadem vis tribuitur revelationi ac auctoritati divinæ.

(b) *Vaticanum,* quamvis rem non definiverit, insinuare videtur revelationem esse partiale motivum fidei, dum declarat nos credere propter *auctoritatem Dei revelantis.* Insuper in plerisque catechismis revelatio assignatur ut motivum partiale fidei : Credo, quia tu, infallibilis veritas, has veritates revelâsti.

(c) *Rat.* Illud est partiale motivum fidei quod necessario requiritur ut ratio nostra videat connexionem inter auctoritatem Dei et veritatem credendam; atqui talis connexio non apparet nisi per factum ipsum revelationis; nam, ut ait *Lugo*, "non minus assentio mysterio Trinitatis, quia Deus revelat, quam quia Deus est prima veritas, nec minus me movet unum quam aliud, sed utrumque se habet per modum duplicis præmissæ formalis vel virtualis ad credendam Trinitatem."

156. (B) *Scotistæ*[1] autem dicunt revelationem esse solum *conditionem sine quâ non*, ac proinde actum fidei ita exprimendum esse : "credo quia Deus, qui revelavit, verax est" ; dicunt enim illud non esse partiale motivum fidei, quod *ex se* non movet intellectum ad assentiendum veritati revelatæ; atqui factum revelationis *ex se* non movet intellectum ad assentiendum, cùm sola assertio per se non sit probatio; potest esse enim falsa; ergo. — Respondent *Thomistæ* factum ipsum revelationis ex se quidem non esse sufficiens, seu totale fidei motivum, sed sumptum simul cum veracitate divinâ, vere intellectum movere ad credendum; affirmatio enim alicujus personæ veracis certe nos movet ad assentiendum eis quæ dicuntur.

157. *Judicium de hâc controversiâ.* Quæstio hujusmodi est magis philoscphica quam theologica. Ratio dissensûs ex eo procedit quod theologi non eodem modo intelligunt vocem *motivum fidei. Scotistæ* id tantum vocant *motivum* quod *in se* et *per se* continet vim movendi intellectum, dum *conditionem* appellant quidquid assensum trahit per vim aliunde acceptam. *Thomistæ* vero motivi nomine designant quidquid movet ad assensum per modum objecti, undecumque vim habet movendi. Ita quando credimus Christum

[1] Scotus, *In IV Sent.*, lib. III, dist. XXXIII, n. 7. Cf. Aureolus, in Prologo, quæst. de Unit. theol., a. 3; Mastrius, *De fide*, q. II, n. 56-57.

esse Filium Dei, Scotistæ dicunt declarationem Christi : *Ego sum Filius Dei*, esse tantum conditionem, non motivum fidei, quia hæc verba possunt a quolibet proferri, etiam ab amente; Thomistæ autem fatentur præfata verba materialiter sumpta vim non habere movendi ad assentiendum, sed eadem formaliter sumpta quatenus sunt testimonium Christi qui nec falli nec fallere potest, vere concurrere ad assensum, ideoque partiale esse motivum fidei. Dissensus igitur inter theologos non est circa rem ipsam, sed circa modum loquendi.

158. 2° Quæsitum insuper fuit num *propositio veritatis revelatæ*, quæ fit ab Ecclesiâ, sit partiale motivum revelatæ fidei. Affirmative respondit *Michael de Medina*[1]. Negative autem communiter respondent theologi; et merito. (a) Ecclesia enim, veritates revelatas nobis credendas proponendo, eas docet *non suo nomine*, sed nomine Dei, et assensum nostrum postulat *propter auctoritatem Dei revelantis;* ergo auctoritas Ecclesiæ non est motivum cur credamus, sed *authentica fidei norma* quâ scimus aliquam veritatem esse credendam. (b) Id non est motivum fidei quod ad ejus essentiam non pertinet; atqui Ecclesiæ propositio ad ejus essentiam non spectat : nam patriarchæ, prophetæ, immo et apostoli veram fidem habuerunt, et quidem eamdem specifice ac nostram, sine propositione Ecclesiæ; ergo hæc propositio non est absolute necessaria, nec proprie fidei essentiam constituit.

159. **Corollarium.** *Actus fidei divinæ elici potest, sine Ecclesiæ authenticâ propositione*, ab eo qui privatim, per seipsum aut per alium, certo novit aliquam veritatem esse revelatam.

Quod quidem statuitur contra paucos auctores catholicos[2], qui incaute hac de re scripserunt, asserentes nullum fidei actum elici posse ab eis qui etiam bonâ fide ad acatho-

[1] *De rectâ in Deum fide*, l. V, c. 11.

[2] Cf. **Brownson**, *Works*, vol. V, Faith not possible without the Church, p. 573; Müller, *The Cath. Dogma : Extra Ecclesiam*,.., p. 80 sq. et alibi passim. Jam animadvertimus (*De Ecclesiâ*, n. 827) hanc opinionem non solum communi theologorum doctrinæ, sed etiam *Pii IX* declarationibus adversari.

licam sectam pertinent, quia, juxta ipsos, veritas revelata credi nequit, nisi ab Ecclesiâ infallibili proponatur. Quod tamen rejiciendum est; nam : —

(a) Ut quis eliciat actum fidei, requiritur et sufficit, juxta *C. Vaticanum*, ut assentiat veritatibus revelatis *propter auctoritatem Dei revelantis :* atqui, independenter a propositione Ecclesiæ, potest quis cognoscere aliquot veritates fuisse a Deo revelatas, et eisdem assentire propter auctoritatem Dei; quamvis enim auctoritas Ecclesiæ sit ordinarium et optimum medium, quo certiores fieri possumus de revelatione alicujus veritatis, adsunt alia media, v. g., privatum studium, vel propositio privata, quibus certo constare potest Deum locutum fuisse : siquidem *historice* constare potest, ex dictis in *Tr. de Verâ Relig.*, Christum esse divinum legatum, ac proinde quidquid docuit esse verbum Dei, et ut tale credendum; ergo acatholicus, qui in bonâ fide versatur, elicere potest actum fidei divinæ.

(b) Si Ecclesiæ propositio exigeretur ipsâ fidei naturâ, nullus actus fidei, etiam primus, fieri posset sine tali propositione; atqui saltem primus actus fidei fieri potest et debet sine infallibili propositione Ecclesiæ; antequam enim definitiones Ecclesiæ accipiamus ut infallibiles, *logice* necesse est ut fide divinâ credamus, proprio studio, sine ullâ publicâ propositione, esse Ecclesiam infallibilem; secus enim adesset circulus vitiosus.

160. 3° Controvertitur etiam inter theologos utrum *motivum fidei* sit proprie *evidentia testimonii divini* an *auctoritas Dei testificantis.* Ad quod intelligendum, sciendum est nos credere posse dupliciter, propter *evidentiam* testimonii, aut propter *dignitatem* seu *auctoritatem* ipsius testificantis : (a) in priori casu, quando nempe evidenter constat, omnibus perpensis, nec errorem nec fallaciam in testimonio obrepsisse, credens non fidit ipsi testificanti, sed evidentiæ quam habet de testimonii veritate, prout sæpe contingit in factis historicis; (b) in posteriori casu, etsi evidenter constat de testimonii veritate, credens assensum præbet non directe propter affulgentem evidentiam hujus testimonii, sed propter *dignitatem testificantis* et jus quod habet ad docilem mentis assensum; ita puer credit parentibus, et indoc-

tus docto, non quia testimonii veracitatem investigavit, sed quia in eo plane confidit : tunc credens assensum præbet *fidendo*, quasi in manus alterius assensum suum fiducialiter committendo.

161. Jamvero nonnulli theologi, ut *J. de Lugo*[1], docuerunt fidem nostram esse vere *scientificam* seu inniti evidentiâ testimonii divini. Antequam enim credamus, existentiam Dei ejusque veracitatem necnon revelationis factum scientifice investigamus; ideoque actus fidei est *discursivus*, seu conclusio hujus aut similis syllogismi : *Deus est summe verus; atqui Deus Incarnationem revelavit; ergo Incarnationem credere debeo.* In hâc opinione, credo quia *scio* Deum esse veracem et Incarnationem revelavisse.

162. Multi vero hodie censent fidem nostram esse fidem *simplicis auctoritatis*, ideoque inniti *ipsâ auctoritate divinâ*, non autem *cognitione* hujus auctoritatis. Quocumque modo nobis innotuit divina auctoritas, hæc est tanti ponderis ut plenum et filiale obsequium ei præstare debeam : moralis siquidem dignitas Dei, creatoris, supremi domini ac patris nostri, vim suam non mutuat a meâ cognitione, sed independenter ab eâ omnino firma subsistit, et plenum obsequium omnino meretur[2]. Quare statim ac mihi innotescit, sepositis præviis disquisitionibus de veracitate divinâ et facto revelationis, fiducialiter, *absque ullo discursu*, firmum præbeo assensum : *credo quia Deus dixit.*

Quam opinionem ut probabiliorem amplectimur. Videtur enim magis consentanea his verbis *Vaticani*[3] : " Cùm homo a Deo tanquam creatore et domino suo totus dependeat, et ratio creata increatæ veritati penitus subjecta sit, plenum revelanti Deo intellectûs et voluntatis obsequium fide præstare tenemur." Videtur etiam magis *psychologica :* dum enim credimus, nullius syllogistici discursûs conscii sumus. Ita etiam melius intelligitur assensum fidei firmiorem esse quam meretur pondus rationum ad assensum impellentium, ut infra exponemus, n. 260.

---

[1] *De fide*, disp. VII.

[2] Ita præsertim **Billot**, *De virtutibus infusis*, Prolegom. de fide, § 2, p. 203 sq. ed. 1901; **J. V. Bainvel**, op. cit., p. 32 sq.; **Pesch**, n. 327 sq.; **Van Noort**, op. cit., n. 300-301.

[3] Sess. III. De fide, cap. 3 **Denzing.**, 1789 (1638).

II. De motivis seu signis credibilitatis [1].

163. Credimus quidem propter *auctoritatem Dei revelantis;* sed, ut sciamus Deum revelâsse, necesse est ut adsint *signa* quibus dignoscere valeamus aliquam veritatem esse revelatam, qualia sunt miracula, prophetiæ, etc., de quibus jam dictum est in *Tr. de Verâ Religione.* Contendunt autem *Protestantes liberales* motiva credibilitatis *externa* nullius aut saltem infimi esse valoris, nec proinde certitudinem præbere, ideoque homines ad fidem moveri sensu quodam religioso, internâ experientiâ bonorum effectuum quos christiana religio in corde producit, vel contactu cum ente divino. A quibus haud multum recedunt *Modernistæ,* qui dicunt miracula jam præsupponere fidem et homines ad christianismum amplectendum induci internâ experientiâ, quia nempe ibi inveniunt optima media ad fovendum sensum religiosum. Contra quos doctrinam catholicam exponemus de *credibilitate revelationis per signa externa*, posteaque expendemus *qualem certitudinem* præbere debeant motiva credibilitatis ad actum fidei eliciendum.

1° *De credibilitate revelationis.*

164. *Thesis :* **De fide est revelationem christianam esse certo credibilem, eamque fieri credibilem non solâ internâ cujusque experientiâ aut inspiratione privatâ, sed etiam et præcipue externis signis, præsertim miraculis.**

Dicitur : (a) *certo credibilem*, non autem "*evidenter veram*", quia veritas evidenter vera ea est quæ intrinsecâ evidentiâ gaudet, ut prima principia, vel conclusiones ab eis clare deductæ; jamvero nostræ fidei mysteria non sunt intrinsece evidentia, sed possunt fieri *certo moraliter credibilia*, quando scilicet historice certo apparet ea fuisse a Deo revelata [2];

[1] Suarez, disp. IV, s. 4-6; Lugo, disp. V; Kilber, ed. Migne, p. 543 sq.; Mazzella, n. 677 sq.; n. 727 sq.; Bouquillon, n. 58 sq.; Vacant, n. 566 sq.; Bainvel, op. cit., p. 103-121; A. Gardeil, O. P., *La crédibilité et l'Apologétique*, Paris, Gabalda, 1908, et in *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), t. III, 2201 sq.

[2] Sedulo igitur distinguendum est inter *assensum fidei*, qui datur *propter auctoritatem Dei*, rebus humanæ rationi impervius, et assensum quem præbemus, propter *evidentiam historicam*, motivis credibilitatis quæ humanâ investigatione attingi valent.

(b) *sed etiam externis signis*, quia Deus generatim utitur aliquot signis externis, utpote naturæ hominis melius accommodatis (*De verâ relig.*, n. 367), ad manifestandum religionis factum; Vaticanum autem non negat aliquando hominem ad fidem moveri internâ experientiâ aut privatâ revelatione.

165. Constat ex *Ecclesiæ variis declarationibus*. Contra Protestantes qui, rejectis externis criteriis, unice provocant ad *sensum religiosum*, ad *testimonium spiritûs*, ad *immediatam certitudinem fidei*, Vaticanum declaravit : (a) Deum internis auxiliis jungi voluisse *externa argumenta*, præsertim miracula et prophetias, quæ sunt revelationis signa certissima : " Ut nihilominus fidei nostræ obsequium rationi consentaneum esset, voluit Deus cum internis Spiritûs Sancti auxiliis externa jungi revelationis suæ argumenta, facta scilicet divina, atque imprimis miracula et prophetias, quæ *divinæ revelationis signa sunt certissima*"; (b) solam internam cujusque experientiam aut inspirationem non sufficere : " Si quis dixerit revelationem divinam externis signis credibilem fieri non posse, ideoque solâ internâ cujusque experientiâ aut inspiratione privatâ homines ad fidem moveri debere, A. S. [1] ".

166. Probatur : (A) Script. (a) Multoties Christus divinæ suæ missionis factum miraculis et prophetiis probavit (*De Verâ Relig.*, n. 399 sq.) multique in eum crediderunt propter miracula ab eo patrata [2]. Aliunde eos reprobavit qui non obstantibus signis, credere nolebant [3]; declaravit vero Judæorum incredulitatem reprehensibilem non fuisse nisi quia hujusmodi signis veritatem doctrinæ suæ demonstraverat : " Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Si autem facio, et si mihi non vultis credere, operibus credite [4]... Si opera non fecissem in iis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent" [5]. Hinc et Apostolis tradidit potestatem miracula patrandi, ut ita veritas eorum prædicationis confirmaretur : " Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino

[1] Denz. Bann., 1790 (1639), 1812 (1659).
[2] *Joan.*, II, 11, 23; III, 2; VII, 31; X, 41-42; XI, 45; XII, 17-18.
[3] *Joan.*, V, 36-37; X, 25, 38; XII, 37; XIV, 10-12; XV, 24.
[4] *Joan.*, X, 37-38. — [5] *Joan.*, XV, 24.

cooperante et sermonem confirmante sequentibus signis "[1]. Joannes, post relata Christi miracula, addit hæc scripta esse "ut credatis quia Jesus est Christus Filius Dei "[2].

(b) Apostoli, ad probandum Christum esse vere Messiam et Filium Dei, pariter ad miracula et prophetias appellant, multique ob miracula ab eis relata aut patrata in Christum credunt[3]; Paulus fatetur fidem quam prædicat vanam esse, nisi Christus vere resurrexerit[4]; Petrus argumenta allegat e miraculo Transfigurationis et e prophetiis desumpta[5].

Ex quibus constat, secundum Christum ejusque discipulos, dari motiva credibilitatis, eaque non exclusive interna sed etiam externa, ad credendum plane sufficientia.

167. (B) **Traditione**. (a) Tribus prioribus sæculis, Apologetæ diversis argumentis, tum extrinsecis tum intrinsecis, divinitatem christianæ religionis probant[6]; et frequenter declarant sine validis argumentis credendum non esse: "Quomodo, ait *S. Justinus*[7], homini crucifixo crederemus eum esse primogenitum ingenito Deo et futurum judicem universi generis, nisi prædictiones circa ipsum confirmatas eventu videremus?". Diserte etiam *Tertullianus*[8] docet nihil temere credendum, "temere porro credi quodcumque sine originis agnitione creditur."

(b) Quarto et quinto sæculis, Patres, quamvis fidei mysteria humanæ rationi impervia esse tradant, ideoque propter auctoritatem Dei credenda, non minus perspicue docent argumentis probandum esse hæc mysteria fuisse divinitus revelata. Ita, inter Græcos, *S. Chrysostomus* miracula declarat esse credibilitatis signa, quæ etiam probis necessaria sunt ut credant[9]: "Viden tunc maxime necessarium fuisse ut miracula ederentur, cum probi homines qui dictis attendebant, aderant? Hi enim et facilius crederent, et gesta accurate observaturi. *Et quomodo notus fuisset*

[1] *Marc.*, XVI, 20. — [2] *Joan.*, XX, 31.

[3] *Act.*, II, 22, 43; III, 16, 21, 26; V. 12-16; VI, 8; VIII, 6-8, 25; XIII, 12; XIV, 3. — [4] *I Cor.*, XV, 17. — [5] *I Petr.*, 16-19.

[6] Quorum brevem conspectum exhibuimus t. I., *Proleg. in Apologeticam*, n. 46 sq. — [7] *Apol.* I, c. 53, *P. G.*, VI, 406.

[8] *Adv. Marcionem*, l. V, c. 1, *P. L.*, II, 468.

[9] *In Joan.*, homil. XXIII, n. 1, *P. G.*, LIX, 139.

sine miraculis?" — Inter Latinos, *S. Augustinus* asserit mysteria credibilia esse, et credi non posse, nisi prius cogitaverimus ea esse credenda : " Nos ergo ad hos refellendos qui prudenter sibi videntur nolle credere quod videre non possunt, etsi non valemus humanis aspectibus monstrare divina quæ credimus, tamen *humanis mentibus etiam illa quæ non videntur credenda esse monstramus* [1]... Quis non videat prius esse cogitare quam credere? *Nullus quippe credit, nisi prius cogitaverit esse credendum* [2].

(c) *Scholasticorum* vero mentem exponit *S. Thomas* dum ait : " Fides non habet inquisitionem rationis naturalis demonstrantis id quod creditur : habet tamen inquisitionem quamdam eorum per quæ inducitur homo ad credendum, puta quia sunt dicta a Deo, et miraculis confirmata [3]... Non enim crederet nisi videret ea esse credenda vel propter evidentiam signorum vel propter aliquid hujusmodi " [4].

2° *De certitudine requisitâ ad fidem.*

168. Status quæstionis. Certitudo quam conferre debent motiva credibilitatis ad fidei actum eliciendum, est *certitudo moralis* [5], quæ testimonio humano et argumentis ordinis moralis innititur, et quasdam morales dispositiones in subjecto supponit. Hæc est autem *vera* certitudo, quæ *omne dubium prudens excludat*, non autem mera probabilitas etiam maxima. Hinc ab *Innocentio XI*, 2 martii 1679, hæc propositio reprobata est : " Assensus fidei supernaturalis et utilis ad salutem stat cum notitiâ solum probabili revelationis, immo cum formidine, quâ quis formidet ne non sit locutus Deus " [6]. Quare merito, in decreto *Lamentabili*, damnata est hæc *Modernistarum* propositio XXV : " Assensus fidei *ultimo innititur in congerie probabilitatum* " [7]. Fatemur equidem, inter argumenta quæ ad revelationem probandam

[1] *De fide rerum quæ non videntur*, n. 1, *P. L.*, t. XL, 171.

[2] *De prædest. sanctorum*, c. II, n. 5, *P. L.*, XLIV, 962. — S. Augustinum hic non agere de solis criteriis *internis*, ut quidam contendunt, inferri potest ex iis quæ dicta sunt *De Verâ Relig.*, n. 50.

[3] *Sum. theol.*, 2. 2., q. 2, a. 1, ad I. — [4] *Ibid.*, 2. 2., q. 1, a. 4, ad 2.

[5] De quâ diximus t. I, Proleg. in Apologet., n. 17-18.

[6] Denzing.-Bann., n. 1171 (1038). — [7] Denz.-Bann., 2025.

adducuntur, quædam esse quæ *singillatim sumpta* sint probabilia tantum; sed, ut rectè ait *Pesch*, n. 292, " falsum est non posse ex multis argumentis per se probabilibus tantum oriri veram certitudinem ", præsertim quando hæc ad unum idemque probandum tendunt [1]. Certitudo igitur ad fidei actum requisita omne prudens dubium excludere debet.

Hæc autem moralis certitudo duplex esse potest : (a) *absoluta*, quæ innititur motivis ita validis, ut excludat dubium respectu cujuslibet intellectûs etiam sagacis et acuti; quæ pariter multos gradus admittit : *scientifica* dicitur si critice et historice expenduntur motiva credibilitatis, ut fit in *Tr. de Verâ Religione; vulgaris* autem, si minus distincte et reflexe eadem percurruntur; (b) *relativa*, quæ licet aliquod dubium in doctiorum mente relinquat, proportionatur captui intellectuali cujusque et sufficit ad certitudinem rationabilem et prudentem producendam in simplicibus, v. g., auctoritas parentum, pastorum, etc.

169. Controversia de relativâ certitudine. Controvertitur inter Theologos utrum sufficiat ad actum fidei certitudo *relativa* motivorum credibilitatis, an requiratur *absoluta*.

(A)Pauci theologi, præsertim antiqui, docuerunt requiri *absolutam* certitudinem. Nam certitudo relativa excludit quidem dubium actuale, non autem radicitùs impedit omne dubium in futurum : qui enim credit cum certitudine tantum relativâ, v. g., ex auctoritate pastoris, potest, mutatis circumstantiis, concipere dubium circa fidem suam; atqui ad fidem veram requiritur illa certitudo quæ excludit omne dubium; secus fides debitâ firmitate careret.

170. (B) Plerique tamen theologi moderni, ut *Suarez*, *Lugo*, *Kilber*, *Mazzella*, *Franzelin*, etc., docent *relativam* sufficere certitudinem [2]. Etenim (a) ex *Script.* apparet Deum voluisse homines ab aliis hominibus edoceri, et ex ore eorum accipere doctrinam revelatam : " Labia sacerdotis custodient scientiam et *legem requirent ex ore ejus* " [3]; " Interroga patrem tuum et annuntiabit tibi, majores tuos, et dicent

[1] Quod lucide exponit **J. H. Newman**, *Grammar of Assent*, London, 1874, p. 410 sq.; trad. française par Mme Paris, p. 327 sq.

[2] Cf. **Suarez**, disp. IV, sect. 5-6; **Lugo**, disp. V, n. 25; **Kilber**, ed. Migne, p. 545 sq.; **Mazzella**, n. 750; **Harent**, in *Dict. de Théol.*, VI, 215.

[3] *Malach.*, II, 7.

tibi "[1]; Christus ipse ad turbas et discipulos dicebat : " Super Cathedram Moysi sederunt Scribæ et Pharisæi. Omnia quæcumque dixerint vobis, servate et facite "[2]. Ex his aliisque textibus, et ex generali praxi, sub Antiquâ et Novâ Lege, veritates revelatas accipiendi quales a parentibus et sacerdotibus traduntur, constat hujusmodi auctoritatem, quæ nonnisi relativam præbet certitudinem, sufficiens esse credibilitatis motivum.

171. (b) Ad rationabiliter firmiterque credendum, sufficit firma mentis adhæsio quæ prudens dubium *actu* excludat. Atqui hanc præbet certitudo *relativa*, cùm, ex hypothesi, datis subjecti dispositionibus, mentem quietare valeat.

Quod quidem confirmatur ex eo quod secus fides plerisque impossibilis evaderet. Quomodo enim possent *pueri* et *rudes* diu et attente motiva credibilitatis expendere ut absolutam certitudinem acquirerent, quando carent tum ingenii acumine tum tempore necessario? Christus tamen voluit eos ad fidem venire, cùm regnum suum non doctis tantum, sed etiam et præcipue parvulis offerat : " Abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis "[3]. — Insuper multi, inter *doctiores*, propter *præjudicia* et *errores* quibus imbuti sunt, majorem quam rudes experiuntur difficultatem ad certitudinem adipiscendam : nihil enim aptitudinem videndi verum magis obtundit quam nimiæ subtilitates, præsertim e Kantianâ philosophiâ ortæ. Si igitur absoluta et scientifica certitudo exigeretur, pauci essent admodum, etiam inter doctos, qui credere valerent. — Quoad *paganos*, sæpe non aliud motivum credibilitatis habent quam missionariorum auctoritatem vitæ sanctitate firmatam.

In his et similibus casibus non habetur nisi *relativa* certitudo; sed, cùm hæc sufficiat ad prudens dubium excludendum, nil prohibet quin ad fidem sufficiat. Si, in rebus humanis et scientificis, plerique homines etiam doctissimi longe plurima quæ nôrunt *aliorum auctoritate* acceperunt, absque personali investigatione, nonne æquum est ut, in rebus religiosis, parentum aliorumve magistrorum etiam fallibilium auctoritati fidamus?

[1] *Deuter.*, XXXII, 7. — [2] *Matth.*, XXIII, 2-3. — [3] *Matth.*, X, 25.

172. (c) Ceteroquin si quid deest ex parte objectivæ certitudinis, *Deus supplet per gratiam*[1], dummodo homines faciant quod in ipsis est. Gratia quidem non efficit ut motiva *ex se* insufficientia fiant sufficientia, sed duo præstat, nempe ut vis motivorum objective sufficientium *magis perspicue apprehendatur*, et insuper ut motiva ad certitudinem *absolutam* gignendam imparia, sufficientem certitudinem conferant hominibus qui sedulo veritatem inquirunt. Quo sensu intelligi possunt verba *S. Thomæ*[2]: "Qui credit, inducitur auctoritate divinæ doctrinæ miraculis confirmatæ, et quod plus est, interiori instinctu Dei moventis."

173. *Solvuntur difficultates.* (a) Nec dicatur ad veram fidem requiri certitudinem quæ omne dubium, non solum præsens, sed etiam futurum excludat. Certitudo enim relativa, quæ præsens dubium expellit, dubia etiam futura præcavere potest. Nam, si, mutatis circumstantiis, simplices majore indigent evidentiâ, Deus providebit eis præbendo media ad majorem certitudinem acquirendam, v. g., eos inducendo ad consilium exquirendum doctiorum qui eos docebunt quomodo magis scientifice fidei fundamenta investigare valeant. Deus enim neminem deserit, ut ait *Vaticanum*[3]: "Etenim benignissimus Dominus et errantes gratiâ suâ excitat et adjuvat, ut ad agnitionem veritatis venire possint, et eos, quos de tenebris transtulit in admirabile lumen suum, in hoc eodem lumine ut perseverent, gratiâ suâ confirmat, non deserens nisi deseratur."

(b) Si res ita se habet, etiam *falsa religio*, ut Mahumetanismus, potest esse *sufficienter credibilis*, utpote parentum testimonio innixa. — Non diffitemur quidem hujusmodi religionem esse aliquando *subjective* credibilem; sed putamus eos qui *bonâ fide* eam colunt, paulatim Deo juvante, amplexuros christianismum, aut saltem eas veritates quæ necessariæ sunt ad salutem; magnum tamen esse discrimen inter eos et Catholicos, cùm hi certitudinem adipiscantur non solum *subjective*, sed etiam *objective* sufficientem.

174. *In praxi* autem sacerdotes, docendo catechismum, pueris proponere satagent motiva credibilitatis eorum menti

[1] De quo agit **A. Gardeil**, *La Crédibilité et l'Apologétique*, Paris, Gabalda, 1908, p. 97-130. Quo sensu autem gratia suppleat motivis insufficientibus, definiri poterit e controversiâ inter **J. V. Bainvel**, in *Rev. prat. Apologét.*, t. VI, 1908, p. 163-181, et **A. Gardeil**, ibid., t. VII, 1908, p. 178-201, 271-281. — **P. Rousselot**, in Facultate theologicâ Parisiensi professor, non admittit quidem relativam certitudinem, sed asserit per lumen fidei oculos simplicium ita illuminari ut certitudinem acquirant æqualem certitudini quam habent doctiores. Juxta ipsum siquidem, vim motivorum credibilitatis percipere nequimus sine gratiâ: accedente autem gratiâ, simplices sicut et docti æque agnoscunt divinum interventum, et oculis fidei vident revelationem esse certo credibilem. (*Recherches de Science religieuse*, mai-juin 1910, p. 248-252).

[2] *Sum. theol.* 2. 2., q. 2, a. 8, ad 3. — [3] Sess. III, cap. 3; **Denz. Bann.**, 1794 (1642).

accommodata, quæ etiam absolutam certitudinem conferre valeant, præsertim miraculum resurrectionis Christi mirabilemque christianismi diffusionem; simulque eos monebunt ut, insurgentibus difficultatibus et dubiis, ad doctiores recurrant quorum ope firmi in fide maneant, et ad Deum qui confirmare eos valeat. Nostris enim diebus, quibus acerbior imminet fidei impugnatio, amplior et solidior requiritur juniorum in rebus religiosis institutio.

§ II. De objecto materiali fidei [1].

175. Prænotandum. (A) Principium generale est *objectum materiale fidei divinæ esse omnia eaque sola quæ divinitus revelata sunt;* nam, ex dictis de motivo fidei (n. 147), id proprie creditur quod accipitur *propter auctoritatem Dei revelantis* seu quod proprie *cădit sub testimonio Dei.*

(B) Omnes etiam fatentur objectum *primarium* fidei, (seu, ut aiunt Scholastici, *subjectum* vel *objectum attributionis*, vel *objectum formale quod*) esse Deum, eo sensu quod omnes veritates revelatæ ad Deum tanquam ad centrum referuntur. Etenim quæcumque revelata sunt, aut sunt *proprie divina* aut *ad meliorem Dei notitiam* et *amorem* conferunt. Tota siquidem revelatio est vitæ divinæ manifestatio : hæc vita contemplatur in Deo, tanquam in fonte, — in Christo, qui ideo in mundum venit ut hanc vitam nobis largiretur : "Ego veni ut vitam habeant, et abundantius habeant" [2], — in hominibus qui eamdem vitam, nempe gratiam per sacramenta accipiunt, per virtutum praxim et bona opera augent, et ita ad vitam æternam disponuntur, ubi Deum perpetuo videbunt atque diligent : "Hæc est autem vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum et quem misisti Jesum Christum" [3]. — Merito igitur ait *S. Thomas* [4] : "Si consideremus materialiter ea quibus fides assentit, non solum est ipse Deus, sed etiam multa alia, quæ tamen sub assensu fidei non cadunt, nisi secundum

[1] **S. Thom.**, 2. 2., q. 1, a. 1-2; **Suarez**, disp. I; **Lugo**, disp. III; **Salmantic.**, disp. I, n. 1-47; **Kilber**, p. 1, a. 2, p. 441 sq. ed. Migne; **Mazzella**, n. 354-439; **Bouquillon**, n. 20-46; **Billot**, th. 10; **Labeyrie**, *La Science de la foi*, 1903, p. 188, 201.

[2] *Joan.*, X, 10. — [3] *Joan.*, XVII, 3. — [4] *Sum. theol.*, **2. 2., q. 1, a. 1.**

quod habent aliquem ordinem ad Deum, prout scilicet per aliquos divinitatis effectus homo adjuvatur ad tendendum in divinam fruitionem."

176. (C) Deus autem præcipue cognoscitur *in Christo* et *per Christum;* Dei enim attributa ejusque vita intima et supernaturales cum creaturis relationes nobis manifestata sunt in Verbo Incarnato : ita ex eo quod Christus sit vere Filius Dei, novimus Deum vere esse Patrem; et ex eo quod conceptus fuerit virtute Spiritûs Sancti, novimus Trinitatem personarum in Deo. Insuper Christus, qui tanquam Verbum secreta Patris apprime cognoscebat, eadem nobis manifestavit : " Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare "[1]. Christus igitur est, post Deum, principale fidei objectum, simulque scala quâ ad ipsum Deum pertingimus.

177. Divisio. Quibus expositis, expendamus oportet quo sensu veritas revelari debeat ut sit fidei objectum. Hic agitur de revelatione *proprie dictâ*, non autem de *voce conscientiæ* quam advocant *Liberales* et *Modernistæ*[2]. Quæstio est utrum nempe ad fidem requiratur revelatio *immediata* an sufficiat *mediata;* — utrum requiratur *formalis* an sufficiat *virtualis;* — utrum requiratur *publica* an sufficiat *privata;* quid tandem requiratur ut aliqua veritas sit objectum fidei *catholicæ?*

Revelationem *mediatam* plane ad fidem sufficere, nec requiri privatam revelationem cuique factam, constat non solum ex iis quæ diximus de possibilitate et convenientiâ mediatæ revelationis (*De Verâ Relig.*, n. 202-204), sed etiam ex toto Tractatu *de Ecclesiâ*, ubi probavimus infallibilem auctoritatem a Christo institutam esse ad proponendas authentice singulis hominibus veritates revelatas. Fides igitur est plerumque *ex auditu* seu ex externâ prædicatione verbi divini; in casibus tamen extraordinariis, ex internâ illuminatione concipi potest.

Manet ergo dicendum 1° de veritatibus *formaliter* revelatis; 2° de *virtualiter* revelatis; 3° de *privatis revelationi-*

[1] *Matth.*, XI, 27.
[2] Quod jam exposuimus *De Verâ Relig.*, n. 191-196, ed. 1910.

bus; 4° de requisitis ut aliqua veritas sit objectum fidei *divino-catholicæ.*

I. De veritatibus formaliter revelatis.

178. 1° **Prænotanda.** (a) Veritas **formaliter** seu **in se** revelata ea est quæ directe *in suo proprio conceptu* a Deo declarata fuit; sic, v. g., quando dicitur : " Verbum caro factum est ", formaliter Incarnatio Verbi revelatur. Veritas **virtualiter** seu **in aliâ** revelata ea est quæ non directe in proprio suo conceptu revelatur, sed ex aliâ propositione formaliter revelatâ, mediante tamen propositione non revelatâ, *vere deducitur :* in eâ enim continetur tanquam in principio, causâ vel radice; sic, v. g., arguere possum : de fide est Christum esse simul Deum et hominem; atqui homo-Deus est omnino impeccabilis; ergo Christus est impeccabilis; hæc conclusio *virtualiter* revelata dici potest, quia, etsi non fuit in suo proprio conceptu a Deo declarata, logice deducitur ex aliâ propositione revelatâ : Christus est homo-Deus.

(b) Iterum veritas *formaliter* revelata potest revelari explicite aut implicite : *explicite* quando propriis terminis a Deo enuntiatur : sic divinitas Verbi formaliter-explicite continetur his verbis : " In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et *Deus erat Verbum* "[1] : *implicite,* quando termini *æquivalent* terminis explicite revelatis, aut propositiones æquivalent propositionibus explicite revelatis; ita, si revelatur Christum esse hominem, eo ipso implicite revelatur eum constare *corpore* et *animâ,* quibus constituitur homo.

Hæc autem enuntiari potest *clare,* ita ut ab omnibus statim intelligi valeat, vel *obscure,* ita ut non appareat nisi per accuratam analysim, vel decursu temporum.

179. 2° **Asserta.** (A) *Certum est omnes veritates formaliter-explicite revelatas esse objectum fidei divinæ.* Illud enim est objectum fidei divinæ quod cadit sub testimonio Dei revelantis, ideoque *propter ejus auctoritatem* creditur, ut patet ex dictis de motivo fidei; atqui ita est de propositione

[1] *Joan.,* I, 1.

formaliter-explicite revelatâ, cùm a Deo propriis terminis aut proprio conceptu proferatur.

180. (B) *Certum est pariter veritates formaliter-implicite revelatas esse quoad se objectum fidei*, excepto forsan casu speciali infra explicando, n. 183. Etenim illud est objectum fidei quod cadit sub testimonio Dei revelantis; atqui ita est de veritatibus formaliter-implicite revelatis, quippe quæ a Deo proponantur non quidem proprio conceptu, sed *æquivalenter* et quoad sensum. Deus enim loquitur more humano, et ejus verba ex communi sensu hominum sunt interpretanda; vult igitur nobis manifestare omnem veritatem quæ, quoad sensum, eadem est ac ea quam expresse revelavit aut formaliter sub eâ comprehenditur.

Quod quidem melius patebit percurrendo præcipuos casus in quibus aliqua veritas implicite revelata dicitur.

181. (a) Quando explicite revelatur propositio, *implicite* revelantur omnes veritates quæ sunt *synonymæ* seu *substantialiter eumdem sensum* habent ac propositio explicite revelata : v. g., si dicitur "Verbum *caro* factum est"[1], implicite revelatur Verbum *hominem* factum fuisse, quia in præsenti casu *caro* idem significat ac *homo*.

(b) Si duo termini sunt *correlativi*, uno revelato, alter eo ipso revelatur; v. g., quando Deus Messiam sic alloquitur : "Filius meus es tu"[2], implicite revelat se esse ejus Patrem, quia termini *filius* et *pater* sunt *correlativi*, ita ut unus non possit sine alio revelari.

(c) Revelatâ unâ e duabus *contradictoriis*, eo ipso damnatur altera, et vice versâ; ita si revelatur insipiens esse in corde suo dicere : "non est Deus"[3], implicite declaratur sapiens esse Dei existentiam agnoscere; nam duæ contradictoriæ non possunt esse simul falsæ, proindeque qui revelat unam e contradictoriis esse falsam, eo ipso declarat alteram veram esse et vice versâ.

(d) Quando explicite revelatur *totum actuale*, id est *in se* habens partes actu existentes, eo ipso implicite revelantur omnes partes ejus *essentiales*, nam totum nec esse nec concipi potest sine hujusmodi partibus; sic Deus revelando Christum esse hominem, *implicite* declarat eum corpore et animâ constitui, cum hæ sint essentiales hominis partes. Idem vero dici nequit de partibus *accidentalibus*, sine quibus totum existere potest.

(e) Positâ revelatione *totius potentialis*, quod habet *sub se* partes subjectivas, qualia sunt genus respectu specierum, species respectu individuorum, propositiones universales respectu singularium,

[1] *Joan.*, I, 14. — [2] *Ps.* II, 7. — [3] *Ps.* 13, 1.

implicite revelantur omnes partes quæ *essentialiter* in eo continentur; sic, v. g., revelatâ universali propositione "omnes homines resurgent", implicite declaratur Petrum esse resurrecturum.

182. (C) Quando *duæ præmissæ* alicujus syllogismi *explicite revelantur, implicite revelatur conclusio* quæ ex eis legitime deducitur, nam conclusio in hoc casu solummodo clarius declarat quod jam in præmissis dicitur; v.g., si revelatur omnes Apostolos Spiritum S. accepisse et simul Petrum unum ex Apostolis esse, eo ipso implicite revelatur Petrum accepisse Spiritum Sanctum.

183. (D) Remanet tamen *casus dubius* expendendus: num videlicet propositio particularis in universali contenta, *mediante aliquo facto contingenti*, sit objectum fidei; v. g., num hæc propositio singularis "Pius X est infallibilis" contenta in propositione universali "omnis S. Pontifex rite electus est infallibilis", mediante facto contingenti, nempe facto canonicæ electionis, sit de fide?

184. (a) Quidam inter antiquos theologos, v. g., *Bannez*, *Cajetanus*, negaverunt; nam, aiebant, ut aliqua propositio sit objectum fidei, necesse est ut sit absolute vera : atqui propositio singularis, de quâ agitur, non est absolute vera, cum ejus veritas a facto contingenti pendeat, quod incertum esse potest; ergo.

185. (b) Hodie autem theologi *communiter* affirmant talem propositionem esse de fide, dummodo factum contingens sit *absolute certum* certitudine omnem formidinem excludente, sed eamdem de fide non esse, si factum contingens sit dubium. Etenim statim ac factum contingens certo constat, eo ipso evidenter apparet propositionem particularem contineri in universali, ac proinde a Deo revelatam fuisse; v. g., in casu allato, statim ac factum canonicæ electionis Pii X certum evadit ex unanimi consensu Ecclesiæ, eo ipso evidenter apparet Pium esse unum ex his legitimis Pontificibus, qui a Christo privilegio infallibilitatis donati sunt. Si vero factum contingens non est certum, tunc omnino verificatur ratio a prima opinione allata, scilicet conclusio incerta remanet nec de fide esse potest.

186. *Corollaria :* (a) Hinc, juxta hanc ultimam sententiam, quæ communior est, de fide est hæc propositio singularis, aliæque simi-

ies : "C. *Vaticanum* est infallibile," quia certo continentur in propositionibus universalibus revelatis.

(b) Non est vero de fide *quoad nos*[1] Christum esse præsentem sub tali hostiâ, quia non absolute constat talem hostiam fuisse valide consecratam; aut hunc puerulum neo-baptizatum esse in statu gratiæ, quia non absolute certum est eum fuisse valide baptizatum, nisi forsan pro sacerdote qui Baptismum ministravit : ipse enim scire potest certitudine omnem formidinem excludente baptismum rite fuisse collatum.

II. De veritatibus virtualiter revelatis.

187. 1° **Definitio.** Veritas virtualiter tantum revelata seu *conclusio theologica* stricte sumpta definitur : *propositio deducta certo et evidenter e duabus præmissis, quarum una est formaliter revelata et altera naturaliter cognita, nec aliunde formaliter revelata.* Dicitur :

(a) *Deducta*, id est illata per verum discursum, per syllogismum vere *discursivum*, non autem mere expositivum. V. g., si dico : "omnes homines resurgent; atqui Petrus est homo; ergo Petrus resurget"; talis syllogismus non est vere deductivus sed solum expositivus, ostendens videlicet propositionem particularem in universali esse contentam. Si autem dico : "Deus reddet unicuique secundum opera sua; atqui Deus non potest ita agere nisi homo sit liber; ergo homo est liber"; hæc propositio est vere conclusio theologica, quia ex præmissâ revelatâ deducitur per discursivum syllogismum, in quo scilicet minor non est expositiva, sed continet conceptum distinctum ab eo qui in majori exprimitur.

(b) *Certo et evidenter*, ut sic theologica conclusio distinguatur a merâ hypothesi, vel probabilitate.

(c) *E duabus præmissis*, etc.; ita theologica conclusio differt a conclusione quæ defluit ex duabus præmissis revelatis, aut a conclusione rationali, quæ ex duabus præmissis naturali ratione cognitis deducitur.

(d) *Nec aliunde formaliter revelata :* si enim illa conclusio aliunde formaliter revelaretur, etiamsi posset sub aliquo respectu vocari conclusio theologica, non haberetur ut conclusio mere et stricte theologica, sed nomen nobilius assumens, vocaretur formaliter revelata.

Exempla conclusionum theologicarum esse possunt sequentes propositiones : Christus nunquam caruit gratiâ efficaci; Christus est

[1] Aliquid est *de fide quoad se* tantum, quando sufficienter revelatur quin tamen hæc revelatio nobis sufficienter constet; est vero *de fide quoad nos*, quando de revelatione et ejus sensu sufficienter nobis constat.

impeccabilis; Christus etiam ut *hic homo*, dici nequit filius Dei adoptivus; Christi scientia immunis fuit ab errore : hæc enim ex veritate revelatâ deducuntur, mediante aliâ non revelatâ, nec aliunde sunt formaliter revelatæ.

Hinc una eademque propositio potest esse simul philosophice certa, conclusio theologica, et tandem formaliter revelata; v. g., existentia humanæ libertatis est veritas philosophica, insuper deducitur ex principio revelato "reddet unicuique secundum opera ejus"[1], ac proinde sub hoc respectu est conclusio theologica; et tandem est veritas formaliter revelata, ut constat ex textibus allatis in *Tr. de Act. Humanis.*

188. 2° Num conclusiones theologicæ sint objectum fidei? Controvertitur inter Theologos utrum veritas virtualiter revelata, seu conclusio mere theologica, sit objectum fidei divinæ necne, et quidem non tantum *quoad se*, sed etiam *quoad nos.* Tres sunt hac de re opiniones :

189. (A) Juxta *M. Canum*, *Vega*, aliosque,[2] conclusio theologica est objectum fidei, etiam ante definitionem Ecclesiæ. Illud enim, aiunt, est objectum fidei quod est sufficienter revelatum et propter Dei auctoritatem credi potest et debet : atqui ita est de conclusione theologicâ : nam (a) sufficienter revelatur, quia Deus, utpote cognoscens necessariam connexionem inter præmissam revelatam et conclusionem, non potest unam revelare quin alteram revelet; (b) aliunde credi potest et debet propter auctoritatem Dei, quia quando Deus revelat aliquam propositionem, eo ipso vult nos credere quidquid cum eâ necessario connectitur. Unde negans conclusionem videtur negare ipsam præmissam revelatam. Quæ sententia communiter hodie rejicitur propter argumenta negantium hic et nunc afferenda.

190. (B) Plerique *Thomistæ*, cum multis theologis omnium scholarum[3], absolute negant conclusionem theologicam esse objectum fidei. Etenim (a) illud non est objectum fidei divinæ quod credi nequit *unice* propter auctoritatem Dei revelantis; atqui conclusio theologica credi nequit *unice* propter auctoritatem Dei revelantis, quia creditur partialiter

[1] *Matth.*, XVI, 27.

[2] Cf. **Melch. Cano**, *De locis theol.*, lib. VI, c. 8, ad 10; **Vega**, *in Trident.*, l. IX, c. 39; **Vasquez**, I p., disp. 5, c. 3.

[3] Cf. **Salmanticenses**, *de Fide*, disp. I. n. 124-133; **Kilber**, p. I, a. 3; **Montagne**, *de Censuris*, apud *Migne*, *Theol. Curs.*, vol. I. 1140.

quidem propter ejus testimonium, sed partialiter etiam propter evidentiam naturalem unius e præmissis ex quibus deducitur et propter consequentiam syllogismi.

(b) Ut aliquid sit objectum fidei, necesse est ut Deus intendat illud nobis revelare, et hæc intentio certo constet; atqui neutrum existit in præsenti casu; nam, etsi theologica conclusio connexa est cum præmissâ revelatâ, ab eâ tamen distinguitur realiter, ac proinde Deus unam revelare potest quin eo ipso revelet alteram; quamvis enim ipse cognoscat necessariam connexionem inter utramque, liberum ipsi est unam manifestare et alteram humanæ rationis investigationi relinquere; ergo non constat Deum velle tanquam fidei objectum proponere conclusionem mere theologicam. ' Quare dici nequit eum qui negat conclusionem hujusmodi eo ipso negare præmissam revelatam; potest enim negare vel præmissam ratione notam vel consequentiam argumenti : porro neutrum a Deo revelatum est.

191. (C) Alii tamen cum *Suarez* et *Lugo*[1] distinguunt : tenent theologicas conclusiones non esse quidem fidei objectum ante definitionem Ecclesiæ, bene vero post hanc definitionem. Priorem partem thesis probant iisdem argumentis ac Thomistæ, posteriorem autem sic demonstrant :

(a) Deus ipse testificatur et suâ auctoritate firmat quidquid ab Ecclesiâ definitur, juxta illud : " Ille (Spiritus S.) vos docebit omnia et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis "[2]. Atqui, ex hypothesi, conclusio theologica fuit ab Ecclesiâ definita; ergo cadit sub auctoritate Dei, et est objectum fidei divinæ. Ita *Suarez*.

(b) *Lugo* paulo aliter suum argumentum exponit : de fide est, inquit, omne quod ab Ecclesiâ definitur esse infallibiliter verum; atqui conclusio theologica de quâ agitur, fuit ab Ecclesiâ definita : ergo de fide est illam conclusionem esse veram ac proinde objectum fidei divinæ.

192. Huic autem duplici argumento *Thomistæ* respondent : (a) Suarezium et Lugonem duas res plane distinctas omnino confundere, nempe inspirationem et assistentiam divinam. Ecclesia

[1] Cf. Suarez, *de Fide*, disp. III, sect. XI; de Lugo, disp. I, n. 268-277.
[2] *Joan.*, XIV, 26.

quidem *assistentiæ* privilegio gaudet, proindeque errare nequit, sed *non inspiratur* a Deo; hæc autem assistentia non efficit ut objectum sit revelatum, sed ut Ecclesia errare nequeat circa veritates cum revelatione connexas. — Reapse Ecclesia aliquam veritatem duplici modo definit, uno modo declarando eam fuisse a Deo revelatam, et hæc est objectum fidei divinæ; altero modo declarando eam esse simpliciter veram, vel connexam cum aliâ veritate revelatâ, et hæc certa est, immo objectum fidei *ecclesiasticæ* [1], sed non est objectum fidei divinæ.

(b) Insuper addunt : Ecclesia nova non condit dogmata, sed solum explicat et proponit fidei nostræ veritates jam in se revelatas; atqui Ecclesia nova conderet dogmata, si per aliquam definitionem de fide faceret quod antea divinæ fidei non erat objectum; ergo.

193. Conclusiones. Patres Concilii *Vaticani* hanc quæstionem obiter attigerunt, eamque definire noluerunt : quisque igitur in suo sensu abundet. — Attamen (a) non datur stricta obligatio credendi tanquam *objectum fidei divinæ* conclusiones theologicas, antequam ab Ecclesiâ definiantur; qui tales conclusiones negat, errat tamen, et propositio quæ directe opponitur conclusioni theologicæ merito erronea vocatur (infra n. 205).

(b) Quando Ecclesia definit aliquam theologicam conclusionem ut veram, hæc, stricte loquendo, non fit objectum fidei divinæ, et qui hanc negat non est proprie loquendo hæreticus; sed merito vocatur *præsumptive hæreticus*, quia præsumitur negare infallibilem Ecclesiæ auctoritatem eamdem definientis.

(c) Aliquando contingit ut veritas, quæ primum tanquam virtualiter revelata habita fuerat, postea, re melius perpensâ, ceu formaliter implicite revelata videatur. Tunc nil prohibet quin, accedente Ecclesiæ definitione, fiat objectum fidei catholicæ. Ita, v. g., Immaculata Conceptio B. Mariæ Virginis, primum habita est tanquam conclusio ex dignitate et sanctitate Matris Dei deducta; postea vero perspectum est eamdem veritatem implicite contineri in verbis Evangelii "*gratiâ plena*"; et, accedente Pii IX sollemni definitione, hæc veritas de fide catholicâ evasit.

[1] Fides ecclesiastica est assensus, propter infallibilem Ecclesiæ auctoritatem, iis veritatibus præstitus quæ non sunt revelatæ, sed cum revelatis connectuntur. Cfr. *Tr. de Ecclesiâ*, n. 837.

(d) Unde *in praxi*, quando Ecclesia aliquam veritatem definit tanquam *de fide credendam*, quæ antea tanquam virtualiter revelata censebatur, omnes eam credere tenentur : id patet juxta sententiam Suarezii et Lugonis; id pariter concedunt Thomistæ, quia tunc agnoscent se errâsse dum putarent hanc veritatem esse tantummodo virtualiter revelatam.

III. De revelationibus privatis [1].

194. Hucusque de revelatione *publicâ* diximus, quæ *per se* et directe *ad utilitatem totius Ecclesiæ* tendit; pauca de *revelationibus privatis* addenda sunt, quæ non ad universam Ecclesiam, sed ad *homines privatos diriguntur*, *propter eorum vel aliorum utilitatem*, licet indirecte in bonum totius Ecclesiæ cedere possint. Inquiremus : 1° num sint credibiles; 2° num credendæ; 3° qualis auctoritas approbatis revelationibus accedat.

195. 1° *Revelationes privatæ possunt esse objectum fidei divinæ, et credi eâdem virtute fidei quâ credimus veritates publice revelatas.* Ita communiter contra quosdam, præsertim *Salmanticenses* [2], asserentes assensum eis præstitum non ex fide oriri, sed ex alio lumine vel prophetiæ vel discretionis spirituum.

(A) Auctor *ep. ad Hebræos* laudat fidem Noe, qui, Deo jubente, arcam exstruxerat, fidem Abrahæ, qui "obedivit in locum exire, quem accepturus erat in hereditatem", fidem Saræ etc.[3], et quia hæc in principio tarda fuit in credendo, reprehenditur [4], sicut et reprehensus est Zacharias [5]. Atqui in his omnibus casibus assensus præbebatur revelationibus privatim factis; ergo tales revelationes possunt esse objectum fidei vere divinæ.

(B) *Tridentinum* [6] declarat nonnisi *ex speciali revelatione* sciri posse quos Deus sibi elegerit, et conferendo hanc declarationem cum can. 15 : "Si quis dixerit hominem renatum... teneri ex fide ad credendum se certo esse in numero prædestinatorum; A. S.", colligitur mentem *Tridentini* esse hoc ex speciali seu privatâ revelatione credi posse.

(C) Id omne est objectum fidei divinæ quod propter solam Dei auctoritatem creditur; atqui veritas privatim, æque ac publice revelata, propter solam auctoritatem Dei revelantis creditur; ergo.

196. 2° *Revelationes privatæ, quæ certo constant, credi debent ab eis quibus fiunt, aut ab eis propter quos fiunt* et ad quos diriguntur,

[1] Cf. **Suarez**, *de Fide*, disp. III, sect. 10; **Salmantic.**, *de Fide*, disp. I, n. 134 sq.; **Lugo**, *op. cit.*, disp. I, n. 225 sq.

[2] **Salmant.**, disp. I, dub. 4, n. 104.

[3] *Hebr.*, XI, 7-12. — [4] *Gen.*, XVIII, 13. — [5] *Luc.*, I, 20.

[6] Sess. VI, cap. 12; **Denz. Bann.**, 805 (688), 825 (707).

immo *probabilius ab eis ad quos non diriguntur*, dummodo tamen *sufficientibus argumentis proponantur*. Etenim illud credere debemus quod certo scimus a Deo revelari, propter reverentiam Dei auctoritati debitam; atqui, quando revelatio etiam privata nobis cum sufficientibus argumentis, v. g., miraculis, proponitur, certo scimus illud a Deo revelari; ergo.

Raro autem evenit ut privatæ revelationes cum certitudine probari valeant. Ut de his judicium ferri possit, hæc præsertim attendantur.

197. (A) Ex parte *materiæ*, si res revelata cum sacris Litteris, apostolicis traditionibus, Ecclesiæ definitionibus aut bonis moribus non consentit, manifesta est deceptio, nam, ut ait S. *Paulus*[1] : "Licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit"; idem dic, si unanimi Patrum et theologorum aut communi Ecclesiæ sensui opponitur; si vero sit contra communem theologorum sententiam, suspecta est et severe examinanda. Iterum si revelatio vel mala suadet, vel majus bonum impedit, vel bonis mala miscet, a Deo non est; si circa vana, inutilia et frivola versatur, valde suspecta est. Si revelationes sunt inter se contradictoriæ, prout de facto sunt nonnullæ circa passionem Christi, pro divinis haberi nequeunt, saltem omnes.

198. (B) Ex parte *personæ*, si persona, cui fit revelatio, sit virtutibus, maxime *humilitate* et *obedientiâ* ornata, si a peccatis etiam levioribus abhorreat, si visiones non desideraverit, si sit sanâ mente et recte judicandi facultate prædita, si imaginationi non nimis indulgeat, si nullo morbo præsertim hysterico laboret, ejus testimonium accipi potest.

199. (C) Ex parte *effectuum*, revelatio divina non erit, si ad aliquid indecens vel impudicum excitet, vel superbiam foveat, si animam inquietam relinquat et ad mortificationem non inclinet, si revelationis subjectum de eâ facile loquatur et glorietur : hæc enim omnia spiritui Dei contraria sunt. Caveant igitur animarum directores ne cito revelationibus credant, et a piis feminis decipiantur![2]

200. 3° Quando Ecclesia privatas revelationes approbavit, v. g., revelationes *B. Hildegardis*, *S. Birgittæ*, *S Catharinæ Senensis*, *S. Teresiæ*, "sciendum est approbationem istam nihil aliud esse quam *permissionem* ut edantur ad fidelium institutionem et utilitatem post maturum examen : siquidem hisce revelationibus taliter approbatis licet *non debeatur nec possit adhiberi assensus fidei catho-*

[1] *Galat.*, I. 8.

[2] Regulas hic breviter indicatas evolutas invenies apud **Benedict. XIV**, *de Canon. Sanct.*, l. II, cap. 32; lib. III, cap. ult.; **Schram**, *Institut. theol. mysticæ*, part. II, cap. 4; **Ribet**, *La Mystique divine*, c. XVI.

licæ, debetur tamen assensus fidei humanæ juxta prudentiæ regulas, juxta quas nempe tales revelationes sunt *probabiles* et pie credibiles "[1]. Ex hâc igitur approbatione concludi nequit illas revelationes genuinas et veras esse, sed solum probabiles; possunt tamen pie et prudenter accipi et a fidelibus ad ædificationem legi, nec licet eas contemnere; non possunt autem in probationem alicujus theologicæ thesis ut *certum* argumentum adduci.

IV. De objecto materiali fidei divino-catholicæ.

Cùm ad fidem *catholicam* non sufficiat revelatio divina, sed *authentica Ecclesiæ definitio* insuper requiratur, hujus notio fusius declaranda est; *postea* de propositionibus agemus quæ *fidei catholicæ* plus minusve *adversantur* quatenus *censuris theologicis* plectuntur.

201. 1° **Notio veritatis fidei catholicæ**[2]. Ut aliqua veritas sit objectum fidei catholicæ, duæ conditiones requiruntur et sufficiunt : ut sit a Deo formaliter revelata sensu supra explicato, et ab Ecclesiâ tanquam revelata proponatur sive *sollemni* sive *ordinario* et universali magisterio. Hæc sunt enim verba *C. Vaticani* 3 : " Porro fide divinâ et catholicâ ea omnia credenda sunt, quæ in verbo Dei scripto vel tradito continentur, et ab Ecclesiâ, sive *sollemni* judicio, sive *ordinario* et *universali magisterio*, tanquam divinitus revelata credenda proponuntur."

Jamvero sub nomine *sollemnis* judicii veniunt : (a) *Definitiones ex cathedrâ R. Pontificis*, v. g., definitio dogmatica Pii IX de Immaculata Conceptione B. V. Mariæ; necnon *definitiones dogmaticæ Conc. œcumenicorum.* Non tamen omnia quæ inveniuntur in Pontificum aut Conciliorum decretis sunt de fide, sed solum ea quæ explicite vel implicite declarantur a Deo revelata, dogmata fidei, in verbo Dei

[1] Ita **Bened. XIV,** op. cit. l. II, c. 32, n. 11. — Idem dicendum est de apparitionibus et revelationibus quæ contigisse perhibentur in variis locis, v. g., *Lourdes, La Salette;* respondit enim *S. R. C.* 12 maii 1877, n. 3419, ad 2 : " Ejusmodi apparitiones seu revelationes neque approbatas neque damnatas ab Apostolicâ Sede fuisse, sed tantum *permissas* tanquam pie credendas fide solum humanâ, juxta traditionem quam ferunt, idoneis etiam testimoniis ac monumentis confirmatam." Quod iterum declaravit **Pius X** in encycl. *Pascendi.*

[2] Cf. **Scheeben,** l. I, § 29; **Hurter, I,** n. 503 sq.

[3] Sess. III, c. 3; **Denz. Bann.,** 1792 (1641).

contenta, ab omnibus credenda etc., ut fusius explicatur in *Tr. de Fontibus Revel.* (n. 965 sq.)

(b) *Definitiones Conciliorum particularium dogmaticæ*, quando sunt ab Ecclesiâ *universali receptæ, vel approbatæ a S. Pontifice in formâ sollemni*, ut Conc. *Arausicanum II* adversus Semi-Pelagianos, etc. (*De Font. Revel.*, n. 963.)

(c) *Tandem symbola vel professiones fidei ab Ecclesiâ edita vel approbata* [1].

202. Sub nomine *ordinarii* et universalis magisterii veniunt : (a) *Prædicatio moraliter unanimis Episcoporum*, quando aliquam doctrinam de fide aut moribus tenendam clare proponunt. (*De Fontibus*, n. 977.)

(b) *Praxis universalis Ecclesiæ cum dogmate connexa*, quando scilicet Ecclesia in suâ liturgiâ, aut publicâ sacramentorum administratione, expresse docet aut manifeste supponit existentiam alicujus dogmatis; v. g., existentia angelorum custodum clare proponitur fidei nostræ per festum in eorum honorem institutum. (*De Fontibus*, n. 978 sq.)

(c) *Consensus moraliter unanimis Patrum et theologorum*, aut *Episcoporum, per orbem dispersorum*, quando loquuntur ut divinæ traditionis testes, et asserunt tale vel tale dogma esse a Deo revelatum; v. g., juxta plurimos graves theologos, Assumptio B. V. M. in cælum jam esset de fide propter unanimem consensum Episcoporum [2].

(d) *Definitio implicita*, quæ, juxta communem sententiam theologorum, existit pro omnibus veritatibus quæ in *Scripturâ* aut *Traditione* ita clare continentur, ut ab *omnibus primo intuitu* tanquam *revelatæ* percipiantur, v. g., nativitas Christi in Bethlehem. Ratio est quia quando Ecclesia Scripturam et Traditionem nobis tanquam verbum Dei exhibet, implicite fidei nostræ proponit quæ in eisdem clare et manifeste continentur. — Id tamen negant pauci theologi, tum propter difficultatem practicam discernendi quid in Scripturâ dilucide contineatur, tum quia Ecclesiæ prædicatio, non Scriptura, est proxima fidei regula [3].

---

[1] De quibus agitur in *Tr. de Fontibus Revel.*, n. 970 sq.

[2] *De Fontibus Revel.*, n. 985 sq. Cf. *Acta Concilii Vaticani*, Postulata, n. VIII. — [3] **Van Noort.** *De Fontibus Revel.*, n. 207, n. 2.

203. 2° De propositionibus fidei catholicæ contrariis et de censuris theologicis[1]. Quando propositiones directe et immediate adversantur fidei catholicæ, dicuntur *hæreticæ;* si indirecte tantum plus minusve ab eâ deflectunt, aliis *notis* seu *censuris* inuruntur : de quibus pauca attingemus.

(A) **Censurarum notio.** (a) Duplex distinguitur censura : *ecclesiastica*, quæ *personas* directe afficit[2], et *theologica*, quæ directe ad *doctrinas* refertur, et communiter definitur : *judicium*, seu *sententia*, *quâ nota prava et maligna cuidam inuritur doctrinæ tanquam fidei aliquo modo nocivæ.*

(b) Censura autem *theologica* dividitur in *doctrinalem* et *judicialem :* prior a theologis fertur, et solum vim habet judicii a peritis prolati; hoc munus olim sacræ Universitatum facultates, sub directione magisterii ecclesiastici, exercuerunt, et quidem utilissime contra novos serpentes errores[3]. Prohibetur autem ne privati theologi opinionibus, quæ libere in scholis propugnantur, ullam inurant censuram; nam, ut merito ait *Suarez*[4], " tales censuræ sine delectu prolatæ scandalum generant, et injuriosæ sunt, quia et infamiam inurunt, et interdum inducunt alia incommoda et detrimenta ".

Posterior a legitimâ auctoritate fertur, quæ, si de censurâ *universali* et *infallibili* agitur, non competit nisi Romano Pontifici *ex cathedrâ* loquenti et generali Concilio. Sed insuper S. Pontifex potest, etiam quando *non loquitur ex cathedrâ*, damnare propositiones, et his censuris debetur assensus internus prudentialis, ut declaravimus in *Tr. de Ecclesiâ*, n. 858 sq. Quod etiam præstare potest per Roma-

[1] **Antonius Panormitanus,** *Scrutinium doctrinarum qualificandis assertionibus, thesibus atque libris conducentium,* Romæ, 1709; **Viva,** S. J., *Damnatarum thesium theologica trutina,* Paduæ, 1737; **Cl. Montagne,** *De censuris seu notis theologicis* (*Migne Theol. Cursus,* I, 1111-1222); **H. Quilliet,** in *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), t. II, 2101.

[2] De quâ egimus in *Tr. de Censuris.*

[3] Ita Universitates *Parisiensis*, *Coloniensis*, *Lovaniensis* censuris plexerunt errores Lutheri, ut videre est ap. **Du Plessis d'Argentré,** *Collectio judiciorum de novis erroribus,* t. I, 358.

[4] *De Fide,* disp. XIX, sect. II, n. 21. Cf. decretum *Innoc. XI,* 2 mart. 1676 apud **Denzing.,** 1216 (1083). Hæc pariter attendantur quæ recte scripsit **P. de Smedt,** S. J., *Des devoirs des écrivains catholiques dans les controverses contemporaines,* in periodico *Annales de Philosophie chrétienne,* avril 1886, p. 35.

nas Congregationes, ibid., n. 861 sq.— Episcopi possunt quidem in propriâ diœcesi censuras ferre, non autem infallibiles.

(c) Duplici modo possunt illæ censuræ ferri : propositiones singillatim referendo *singulisque* debitam apponendo censuram, vel propositiones sigillatim referendo easque *in globo* condemnando, asserendo videlicet notas quasdam, in unum congestas, propositionibus respective convenire.

204. (B) De præcipuis censuris in specie. Inter varias censuras, aliæ directe *ipsam doctrinam* propositionum attingunt, aliæ *modum* quo propositiones exprimuntur, aliæ tandem *effectus* quos propositiones producere possunt.

(a) Inter censuras quæ *doctrinam ipsam* afficiunt, præcipuæ ita declarari possunt :

1) *Hæretica* ea est propositio quæ directe et immediate opponitur, sive contrarie sive contradictorie, veritati fidei catholicæ. Sit igitur hæc propositio de fide catholicâ "omnes homines resurgent"; *contraria* propositio "nullus homo resurget", et *contradictoria* "aliquis homo non resurget" sunt hæreticæ, quia in utroque casu directe et immediate negatur quod de fide catholicâ tenendum est. Si vero aliqua propositio ut hæretica damnatur, contradictoria quidem, non autem contraria, de fide catholicâ erit, quia, juxta logicæ leges, duæ contradictoriæ nequeunt esse simul falsæ, dum e contra duæ contrariæ possunt esse simul falsæ.

205. 2) *Proxima hæresi* dicitur ea propositio quæ opponitur veritati ex *communi* consensu theologorum, paucis tamen dissentientibus, de fide tenendæ, vel contradicit veritati non adhuc definitæ sed prope definibili, ut si quis Immaculatum B. Virginis Conceptum negavisset paucis annis antequam definitus fuerit.

3) *Sapiens hæresim* est propositio æquivoca, sensum catholicum et hæreticum admittens, ita tamen ut, ratione circumstantiarum, sensus pravus prævaleat : v. g., "*unus de Trinitate passus est*", "*fides justificat*".

4) *Erronea* autem dicitur ea propositio quæ directe alicui conclusioni theologicæ opponitur, seu veritati virtualiter tantum revelatæ; sic ut erronea damnata fuit a *Pio VI* propositio asserens Episcopum accepisse a Christo omnia jura necessaria pro bono regimine suæ diœcesis [1]. — Ex dictis supra inferri potest quid sit propositio *errori proxima* aut *errorem sapiens*.

[1] Denzing.-Bann., n. 1506 (1369).

5) *Temeraria positive* ea propositio dicitur quæ doctrinæ communiter in Ecclesiâ receptæ adversatur, nec aliunde ullâ ratione vere probabili innititur; sic v. g., ut temeraria damnata fuit a *Pio VI* propositio rejiciens doctrinam de limbo puerorum velut fabulam pelagianam; *negative temeraria* est propositio quæ, sine ullo probabili fundamento, aliquid asserit in rebus theologicis, ut si quis contendat alium, præter B. Virginem, a peccato originali immunem fuisse.

206. (b) Censuræ quæ *modum* attingunt quo propositiones exprimuntur, hæ sunt : *æquivoca, ambigua, præsumptuosa, captiosa, suspecta*, etc.; sed præsertim *male sonans* vel *piarum aurium offensiva*, ea nempe quæ, licet in bonum sensum exponi queat, nihilominus ex circumstantiis malum sensum præ se fert, qui pias aures offendit; sic ab *Alexandro VIII* hâc ratione damnata est propositio : "confessiones, apud religiosos factæ, pleræque vel sacrilegæ sunt vel invalidæ"[1].

207. (c) Censuræ quæ feruntur propter *malos effectus* quos propositiones producere possunt, hæ sunt præsertim :

1) *Scandalosa* vocatur propositio quæ proximo occasionem ruinæ spiritualis præbet, sive inclinando ad peccata, sive a virtutibus avertendo, v. g. : "Si Deus prævidit vos esse damnandos, quidquid feceritis, in peccato vestro moriemini."

2) *Schismatica* ea est propositio quæ unitati Ecclesiæ adversatur viamque scissioni parat; quando negat R. Pontificem supremâ potestate gaudere, *hæretico-schismatica* vocatur, utpote hæresim continens; quando solum obedientiam R. Pontifici detrectat, simpliciter schismatica dicitur.

3) *Seditiosa* ea est quæ ad tumultus in republicâ excitandos tendit : v. g. : "Populares possunt ad suum arbitrium dominos delinquentes corrigere."

4) *Non tuta* ea dicitur quæ, attentis omnibus, propugnari nequit, quia periculosa videtur : hoc modo damnatæ sunt a *S. Offic.* propositiones septem ad Ontologismum pertinentes (18 Sept. 1861)[2], item quatuor dogma transsubstantiationis spectantes (7 Jul. 1875)[3].

Art. II. De productione actûs fidei.

208. Fides, ex dictis, *Dei auctoritate* innititur tanquam *motivo*, et *omnibus formaliter a Deo revelatis* tanquam *objecto* assentit. Quibus dictis, exponendum manet *quomodo eliciatur firmus mentis assensus* veritatibus revelatis, qui dicitur fidei actus. Duo expendemus : 1° quænam sint

[1] Denz., 1310 (1177). — [2] Denz., 1659 (1516). — [3] Denz., 1843 (1864).

principia subjectiva ad actum fidei concurrentia; 2° quomodo *psychologice eliciatur* fidei actus.

§ I. De principiis subjectivis ad actum fidei cooperantibus[1].

209. Tria principia ad fidei productionem concurrunt : 1° *gratia Dei*, quæ hominem vocat et juvat ad fidem ; 2° *voluntas* quæ, bonis dispositionibus præparata et divinitus adjuta, intellectûs attentionem et assensum imperat; 3° *intellectus* qui, post præviam inquisitionem et judicium de motivis credibilitatis, divinâ gratiâ illuminatus et voluntatis imperio motus, assensum præbet veritatibus a Deo revelatis. Quod sic breviter contrahit *S. Thomas*[2] : " Credere est actus *intellectûs assentientis* veritati divinæ *ex imperio voluntatis* a Deo *motæ per gratiam*."

210. *Thesis generalis :* **Actus fidei elicitur ab intellectu, sub imperio voluntatis[3], Dei inspirante et adjuvante gratiâ.** In hâc thesi quædam sunt *de fide*, quædam *certa*, prout infra declarabitur.

Ordinem psychologicum sequentes, exponemus quid *gratia*, quid *voluntas*, quid *intellectus* ad fidem conferat, animadvertendo tamen hæc tria *simul* cooperari.

I. De gratiâ Dei quatenus ad fidem cooperatur.

211. Status quæstionis. Hominem posse sine gratiâ actus *salutares* seu ad salutem æternam conducentes perficere docuerant *Pelagiani*. Quo errore a S. Augustino confutato et ab Ecclesiâ condemnato, quidam e Pelagii discipulis, postea *Semi-pelagiani* dicti, fatentes actus salutares proprie dictos nonnisi gratiâ juvante perfici posse,

[1] Suarez, disp. VI; Lugo, disp. X; Kilber, p. 11, cap. 1; Mazzella, n. 562-593; n. 656-676; Billot, th. 15; Bainvel, p. 122-167; Pesch, n. 124-180; F. Mallet, *Qu'est-ce que la Foi?*. Paris, Bloud, 1907, ubi tamen voluntatis partes in fide nimis extollit.

[2] *Sum. theol.*, 2ª, 2æ, q. 2, a. 9.

[3] Hic præsupponitur *quamdam* esse distinctionem inter intellectum et voluntatem : prior directe in *verum*, posterior in *bonum* primario tendit. Ad fidem vero salvandam, necesse non est *reale* discrimen inter animam ejusque facultates admittere (hæc est quæstio *philosophica*), sed confiteri sufficit animam *intellectu* percipere *verum* et *voluntate* prosequi *bonum*.

nihilominus contenderunt saltem "*initium fidei* ipsumque *credulitatis*[1] *affectum*" seu voluntatem veram credendi (non meram velleitatem), quo ad ipsam fidem præparamur, esse a nobis sine gratiæ influxu. — Quem errorem, jam a conciliis *Arausicano II* et *Tridentino* damnatum, renovavit *Hermesius* qui contendebat *fidem cognitionis* oriri necessario secundum mere naturalem constitutionem humani intellectûs et humanæ rationis, (supra, n. 142) ideoque ad eam minime requiri actualem gratiam. Ecclesia autem catholica docet fidem esse donum Dei, ideoque gratiam requiri tum ad initium fidei tum ad ipsam fidem.

212. *Prima pars thesis :* **Ad actum fidei perficiendum, immo ad initium fidei ipsumque credulitatis affectum, requiritur gratia illuminationis et inspirationis.** *De fide* est ex *Arausicano*, *Tridentino* et *Vaticano* infra citatis.

Script. Modo generali Scriptura docet actus salutares sine gratiâ perfici non posse, ut in *Tr. de Gratiâ* probabimus. Speciatim vero ejus necessitatem quoad fidei actum variis modis declarat. (a) Christus de fide loquens coram Judæis quorum multi credere nolebant, asserit ad fidem requiri divinam operationem : "Nemo potest venire ad me, nisi Pater, qui misit me, traxerit eum... Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt... Propterea dixi vobis, quia nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum a Patre meo"[2]. (b) Paulus sæpe affirmat fidem esse donum Dei, donum gratuitum : "Gratiâ enim salvati estis per fidem, et hoc non ex vobis : Dei enim donum est"[3]; — nec sufficere externam prædicationem, sed requiri internum Dei auxilium : "Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus"[4]; — hominem solis naturalibus instinctibus relictum non posse percipere res divinas : "Animalis homo non percipit ea quæ sunt spiritûs Dei; stultitia est enim illi, et non potest intelligere[5]; — eum imparem esse ad aliquid salutare cogitandum : "Non

[1] Vox *credulitas* hic non significat *nimiam* credendi facilitatem, sed tantum animi affectum quo inclinamur ad credendum : ita **Cicero** ait : "Me libenter præbeo credulum" (*Att.*, 15, 16.)

[2] *Joan.*, VI, 44, 65, 66. — [3] *Ephes.*, II, 5. — [4] *I Cor.*, III, 7. — [5] *I Cor.*, II, 14.

quod sufficientes simus cogitare aliquid a nobis quasi ex nobis, sed sufficientia nostra ex Deo est" [1]. Ex quibus patet actum fidei sine gratiâ Dei elici non posse.

213. **Tradit.** (A) *Patrum* testimonio. (a) Apud **Græcos,** S. *Chrysostomus* animadvertit fidem esse *donum Dei:* "Nec fidei donum est nostrum, sed Dei... Hoc ipsum est Dei donum, ne quis glorietur, ut nos gratos efficiat circa gratiam" [2].

(b) Apud **Latinos,** *S. Augustinus* primum putaverat, ut ipse fatetur, nos posse propriis viribus prædicato Evangelio consentire; sed postea, re melius perpensâ, errorem suum retractavit, et Pelagianorum necnon Semi-pelagianorum hæreses strenue impugnavit : " Quocirca, inquit, sicut nemo sibi sufficit ad incipiendum vel perficiendum quodcumque opus bonum... ita *nemo sibi sufficit vel ad incipiendam vel ad perficiendam fidem*, sed sufficientia nostra ex Deo est" [3]. Alibi testimonia allegat *Cypriani* qui ipsum fidei initium Deo tribuit, *Ambrosii* et *Gregorii Nazianzeni* qui pariter asserunt fidem esse donum Dei; et ita rem concludit : " Isti tales tantique doctores dicentes non esse aliquid, de quo tanquam de nostro, quod nobis Deus non dederit, gloriemur; nec ipsum cor nostrum et cogitationes nostras in potestate nostrâ esse... ut in ipsam Trinitatem credamus et confiteamur etiam voce quod credimus : hæc utique gratiæ Dei tribuunt, Dei munera agnoscunt, ab ipso nobis, non a nobis esse testantur" [4].

214. (B) Præcipuum vero argumentum e *Conciliis* desumitur. (a) *C. Arausicanum II*, an. 529 contra Semipelagianos habitum et a Bonifacio II an. 531 confirmatum, decrevit [5] : " Si quis sicut augmentum, ita etiam initium fidei ipsumque credulitatis affectum, quo in eum credimus qui justificat impium, et ad regenerationem sacri baptismatis pervenimus, non per gratiæ donum, id est per inspirationem Spiritûs Sancti corrigentem voluntatem nostram ab

[1] *II Cor.*, III, 5. — [2] *In Ephes.*, homil. 4, n. 2., *P. G.*, LXII, 33.
[3] *De prædest. sanctorum*, n. 5, *P. L.*, XLIV, 963.
[4] *De dono perseverantiæ*, n. 49-50, *P. L.*, XLV, 1024-1025.
[5] Denz. Pannwart, 178 (148); cfr. n 180 (150).

infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatem, sed naturaliter nobis inesse dicit, Apostolicis dogmatibus adversarius approbatur." — Quod decretum renovavit *Tridentinum* [1] : "Si quis dixerit sine præveniente Spiritûs Sancti inspiratione atque ejus adjutorio hominem credere... posse sicut oportet, ut ei justificationis gratia conferatur, A. S."

(b) Contra Hermesianos, *Vaticanum* declaravit fidem esse virtutem supernaturalem, *etiamsi per caritatem non operetur*, ideoque donum Dei, ita ut nemo evangelicæ prædicationi consentire possit "sicut oportet ad salutem consequendam, absque illuminatione et inspiratione Spiritûs Sancti" [2].

215. **Rat. theol.** Patres et theologi duplici ex capite necessitatem gratiæ ad fidei actum repetunt, nempe ex *supernaturalitate* et ex speciali *difficultate* hujus actûs Sic enim merito arguunt : Gratia actualis necessaria est ad quemlibet actum vere supernaturalem, maxime vero ad actum difficilem et passionibus oppositum, ut probatur in *Tr. de Gratiâ*. Atqui actus fidei : (a) est *vere supernaturalis*, cum sit initium vitæ divinæ in nobis, fundamentum omnium mediorum quibus ad finem nostrum supernaturalem ordinamur, et prælibatio visionis beatificæ quæ vires naturæ cujuslibet excedit; (b) aliunde est actus *valde difficilis*, cum importet intellectûs et voluntatis plenum assensum veritatibus captum hominis superantibus, ideoque superbiæ opponatur, et insuper practicas conclusiones involvat, scilicet vitæ innovationem virtutumque praxim, quæ humanis passionibus maxime adversantur; ergo ad actum fidei requiritur gratia, et quidem duplex, nempe gratia *illuminationis* pro intellectu et gratia *inspirationis* pro voluntate [3].

---

[1] Sess. VI, can. 3; **Denz.-Bann.**, 813 (695).

[2] Sess. III, cap. 3 et can. 5; **Denz.**, 1791 (1640).

[3] Quod egregie declarat **J. H. Newman**, *Discourses to Mixed Congregations*, XI, p. 224 ed. 1886 : "Fides est donum Dei, non vero actus solius virtutis humanæ quem nos pro lubitu ponere possumus; et omnino ab actu rationis distincta, licet hæc illam præcedere debeat. Vim alicujus argumenti divinam Ecclesiæ originem probantis experior, credendi necessitatem profiteor, et fieri nihilominus potest ut credere non valeam. Fides non est tantum rationis convictio, sed firmus assensus, certitudo clara omni certitudine præstantior. Hujusmodi assensus a gratiâ divinâ, et ab eâ tantum generatur in nobis. Dari potest convictio quin actio ipsi respondeat, ita pariter dari potest convictio quin fides

216. 2° **Modus quo gratia ad actum fidei cooperatur.** Ex dictis in thesi, gratia requiritur tum ad *initium fidei*, tum ad *ipsum fidei actum*. Inquirendum autem manet *quænam* requiratur gratia, et num hæc etiam requiratur in præparatione ad fidem et in conservatione fidei.

(A) Gratia ad fidem necessaria non solum medicinalis est, sed etiam elevans[1]: (a) *medicinalis* quidem, quæ nempe *voluntatis* duritiem infringat, perversas ejus inclinationes sanando, et ita incredulitatis radices extirpet, — et quæ pariter *intellectûs* tenebras expellat, errores et præjudicia removendo, quo facilius divina revelatio agnoscatur; constat ex *Arausicano* declarante (n. 214) per gratiam corrigi voluntatem nostram ab infidelitate ad fidem, ab impietate ad pietatem. (b) *Elevans* etiam esse debet : nam, cùm actus fidei sit inchoatio vitæ divinæ in nobis, jam nos *deiformes* reddat et ordinet ad visionem beatificam quæ est omnino supernaturalis, necesse est ut hic actus proportionetur fini ad quem tendit, ideoque sit vere supernaturalis; id vero fieri nequit nisi elevetur per aliquam virtutem seu gratiam supernaturalem. Id saltem constat quoad *ipsum fidei actum*. — Si vero agitur de *pio credulitatis affectu*, res non tam evidenter patet : *ex se* enim posset homo, medicinali gratiâ adjutus, inclinari ad credendum; sed, cùm hujusmodi actus, secundum divinam providentiam, ad ipsum fidei actum et ultimo ad sanctificationem tendat, omnino verisimile est eum perfici sub influxu gratiæ non solum medicinalis, sed etiam elevantis.

Animadvertendum est etiam, in iis qui fidei infusam virtutem habent, assensum fidei non ex solâ gratiâ actuali, sed etiam ex habitu fidei procedere.

---

eam excipiat. Paucis : religionis motiva neminem ad credendum, sicut moralia motiva neminem ad obediendum cogunt. Nemo nisi volens obedit, nemo nisi volens credit. Possumus quidem in fidei materiâ vel obedientiæ quid bonum sit perpendere, minime vero velle sine Dei gratiâ." — Cf. **W. Ward**, *The Wish to believe;* **Dubois**, *La Raison suffit-elle pour aller à la Foi?* in periodico *Science Catholique*, août 1895, p. 811 sq.

[1] *Medicinalis* seu *sanans* dicitur ea gratia quæ conceditur directe ad subveniendum infirmitati naturæ per peccatum originale vulneratæ, viresque præbet ad actus bonos *naturales* quidem sed arduos peragendos ; hæc est supernaturalis *quoad modum*, quia, etsi gratuita, non ordinatur ad aliquid supernaturale in se. *Elevans* autem ea est quæ ita erigit mentem ut eam aptam reddat ad actus vere supernaturales eliciendos.

217. (B) Itaque gratia actualis ad actum fidei cooperatur non solum tempore quo credere incipimus, sed etiam quando præparamur ad fidem et toto decursu vitæ.

(a) Deus omnes homines *vocat* ad fidem, quia omnes vult salvos fieri. Primum quidem nondum baptizatos infideles juvat ut legem naturalem, conscientiæ voce manifestatam, servent; postea in eorum corde pia excitat desideria ad veritatem penitius cognoscendam et bonum perfectius operandum. Mox rationis insufficientiam ad omnia cognoscenda quæ ad salutem requiruntur ostendit, necnon voluntatis moralem impotentiam ad bonum peragendam, et ita totum hominem disponit ad accipiendum lumen et auxilium ab Ente superiori promanans; immo desiderium suggerit utrumque inquirendi. Ita, auxilio *prævenient*e, homo ad fidem præparatur : quod auxilium posset esse naturale, sed, cùm ad opus ultimo supernaturale tendat, *verisimiliter supernaturale* est.

(b) Tempore opportuno, sive externâ prædicatione sive internâ illuminatione, Deus mentem illuminat motiva credibilitatis cujusque ingenio proportionata proponendo, et oculos mentis gratiâ juvando ut connexionem inter hæc motiva, (v. g., miracula aut sanctitatem divini præconis) et veritatem revelatam certo percipiant; simulque voluntatem sollicitat et adjuvat ut intellectûs assensum imperet : et hæc est gratia *adjuvans illuminationis* et *inspirationis*. — In ipso autem actu fidei hominem gratiâ moveri patet ex Conciliorum decretis jam relatis (n. 214).

(c) Actu fidei semel elicito, Deus animam non deserit, sed jugi influxu adjuvat ut fidem servet et augeat, bonaque opera perficiat ad justificationem necessaria. Simul cum justificatione virtutem seu habitum fidei infundit. Si contingit caritatem per peccatum mortale amitti, non eo ipso amittitur habitus fidei, sed manet ut nos disponat ad actus necessarios ad gratiam recuperandam. Immo, si per actum hæresis aut apostasiæ ipse fidei habitus destruitur, non cessat Deus gratiâ actuali iterum sollicitare animam ad veram conversionem : "Totâ die expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem"[1].

II. De voluntate hominis quatenus cooperatur ad fidem[2].

218. Status quæstionis. Fides est non solum donum Dei, sed etiam *opus hominis* ad quod perficiendum concur-

[1] *Rom.*, X, 21.

[2] Præter auctores jam allegatos, cfr. **F. M.Catherinet**, *Le rôle de la volonté dans l'acte de foi*, thèse, 1908; **F. Auffret**, *La liberté et l'acte de foi* in *Rev. du Cl. français*, XXXIX, 653-658; **Dubois**, ibid., XL, 85-91 et 537-545; **M. J. O'Donnell**, *Faith and will*, in *The Irish theol. Quaterly*, t. II,

runt *voluntas* et *intellectus*. — Hic duplex vitari debet excessus : quædam *fideismi* species, quæ docet motiva credibilitatis esse semper insufficientia nec certitudinem parere nisi postquam sub voluntatis imperio, actus fidei jam elicitus fuerit; *merus intellectualismus*, qui voluntatis influxum ad ipsum fidei actum coarctat, asserens prævios actus de motivis credibilitatis absque ullo voluntatis influxu fieri posse. Inter hos excessus media stat veritas catholica.

219. 1° *Thesis secunda pars :* **Actus fidei, quamvis ab intellectu eliciatur, fit sub imperio voluntatis liberæ et bene dispositæ.** *De fide* est, ex *Tridentino* et *Vaticano* infra citatis, actum fidei esse *liberum*, contra *Hermesianos*, qui contendebant *fidem cognitionis* (supra, n. 142) consistere in *necessario consensu* qui inducitur per argumenta pro veritatibus religionis christianæ [1]. Cetera in thesi enuntiata certa sunt.

220. Scriptura sæpe docet ad fidem requiri *bonam voluntatem liberumque consensum.* (a) Posità enim prædicatione, ait *S. Joannes*, alii credunt, alii non credunt : ratio autem hujus discriminis est quod quidam diligunt tenebras dum alii lucem quærunt : " Qui credit in eum, non judicatur; qui autem non credit, jam judicatus est, quia non credit in nomine unigeniti Filii Dei. Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, et dilexerunt homines magis tenebras quam lucem : erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit, odit lucem, et non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus; qui autem facit veritatem, venit ad lucem, ut manifestentur opera ejus, quia in Deo sunt facta " [2]. Eamdem veritatem sæpe inculcat Joannes asserendo Judæos ideo non credere quia gloriam Dei non quærunt, quia ex Deo non sunt, sed ex patre diabolo, quia caritatem in se non habent, uno verbo, quia *bonâ voluntate* carent ad fidem necessariâ [3].

---

jan. 1907, p. 55-71; **C. Alibert**, *La liberté de l'acte de foi*, in Rapport. gén. sur les Confer. ecclés. de Paris, an. 1905, p. 51-65; **R. Hourcade**, *La volonté de croire*, in *Bulletin de lit. ecclés.* (Toulouse), 1911, pp. 229, 268, 317.

[1] *Acta C. Vat.*, p. 529. — [2] *Joan.*, III, 18-21.

[3] *Joan.*, V, 31-44; VII, 16-18; VIII, 42-47, etc.

(b) Itaque actus fidei præcipitur et mercedem accipit, dum infidelitas æternis suppliciis punitur : " Qui crediderit, salvus erit; qui vero non crediderit, condemnabitur " [1] : ex quo sane infertur actum fidei esse vere liberum. (c) Quam veritatem *S. Paulus* sæpe inculcat, laudando fidem Abrahæ quæ, utpote libera et generosa, reputata est illi ad justitiam [2], declarando fide in captivitatem redigi omnem intellectum *in obsequium* Christi [3] (quod S. Paulus alibi obedientiam fidei vocat), ideoque neminem credere nisi volentem, etc. (d) Idem constat ex locis ubi fides *ex corde*, *ex toto corde* oriri dicitur; *cor* enim sæpe *voluntatem*, præsertim *affectuosam*, designat : " Corde enim creditur ad justitiam [4]... Si credis ex toto corde " [5].

221. **Tradit.** (A) *Patrum testimonio.* Inter **Græcos**, *S. Irenæus* diserte libertatem fidei asserit : animadvertit enim vim a Deo non inferri hominibus, sed eos liberos manere non solum in operibus, sed etiam in fide : " Vis enim a Deo non fit... Et non tantum in operibus, sed etiam in fide liberum et suæ potestatis arbitrium hominis servavit Dominus, dicens : *Secundum fidem tuam fiat tibi* " [6].

Clemens Alex. docet non solum fidem esse liberam, sed etiam ad eam requiri morales dispositiones, præsertim humilitatem : " Dicit autem alius propheta : *Nisi credideritis, non intelligetis.* Quomodo enim admirabilem eorum contemplationem capere potuerit anima, si intus adversetur eorum quæ discenda sunt incredulitas? Fides autem, quam Græci calumniantur, existimantes inanem et barbaram, est voluntaria anticipatio, pietatis assensio " [7]. Et postea : " Fide ergo consistit gnosticus : qui se autem existimat sapientem, ea quæ sunt veritatis non attingit, infirmis et instabilibus affectibus abreptus... qui se autem existimat sapientem, ne omnino quidem divina vult audire præcepta " [8].

222. Inter **Latinos**, *S. Cyprianus* fatetur impossibile esse eos ad fidem adducere qui male sunt dispositi : " Certe et labor irritus et nullus effectus offerre lumen cæco, sermonem surdo, sapientiam bruto; cum nec sentire brutus possit, nec cæcus lumen admittere,

[1] *Marc.*, XVI, 16. — [2] *Rom.*, IV, 1-5.
[3] *II Cor.*, X, 5-6; cfr. *Rom.*, I, 5. — [4] *Rom.*, X, 10. — [5] *Act.*, VIII, 37.
[6] *Cont. hæres.*, l. IV, c. 37, nn. 1, 5, *P. G.*, VII, 1099, 1102.
[7] *Strom.*, l. II, c. 2, *P. G.*, VIII, 929. — [8] Ibid., c. 11, 937.

nec surdus audire. Hæc considerans, sæpe conticui... cum nec docere indocilem possem, nec impium religione comprimere"[1]. *S. Augustinus*, inquirens num fides ipsa in nostrâ constituta sit potestate, respondet neminem credere nisi volentem : "Quid est enim credere, nisi consentire verum esse quod dicitur? consensio autem utique volentis est; profecto fides in potestate est"[2]. Et alibi[3] : "Intrare quisquam Ecclesiam potest nolens, accipere sacramentum potest nolens : *credere non potest nisi volens.*" Ceteroquin multoties declarat ad fidem requiri rectas dispositiones, videlicet ut *devote ac pie* ad religionem accedamus[4], "si pius lector accedat, si mitis legat, si non hæretico animo unde rixetur, sed fideli corde unde ædificetur, inquirat"[5].

223. (B) *Concilia* fidei libertatem definierunt : *Tridentinum* contra Protestantes : "Disponuntur ad ipsam justitiam, dum excitati divinâ gratiâ et adjuti, fidem ex auditu concipientes *libere moventur in Deum...*"[6]; *Vaticanum* contra Hermesium declarat fidem esse "opus ad salutem pertinens, quo homo *liberam præstat ipsi Deo obedientiam*, gratiæ ejus, cui resistere posset, consentiendo et cooperando"; et rem ita definit : "Si quis dixerit assensum fidei christianæ non esse liberum, sed argumentis humanis necessario produci... A. S."[7].

224. **Ratione** ostendi potest quomodo *libertas fidei* cum *evidentiâ credibilitatis* concilietur. Actus fidei liber est non solum quoad *exercitium*, quatenus nempe possumus attentionem nostram ab objecto credendo avertere, sed etiam quoad *specificationem*, quatenus nobis inest possibilitas actum contrarium ponendi, dubitando vel negando. In quo tamen explicando theologi in varias abeunt sententias.

(a) Secundum Thomistas, ideo fidei actus liber est quia intellectus non determinatur ad unum nisi per *evidentiam intrinsecam* : hæc autem deficit in fide, cùm testimonium Dei nobis non manifestet intrinsecam veritatis revelatæ evidentiam, sed solum ejus existentiam; unde fit ut intellectus non sit perfecte quietatus, sed

[1] *Ad Demetrianum*, c. 1-2, *P. L.*, IV, 545.
[2] *De spiritu et littera*, c. 31, *P. L.*, XLIV, 235.
[3] *In Joan.*, tr. XXVI, c. VI, n. 2., *P. L.*, XXXIV, 1607.
[4] Cfr. *De utilitate credendi*, c. 6, *P. L.*, XLII, 74.
[5] *Contra Faustum manich.*, l. III, c. 5., *P. L.*, XLII, 217.
[6] Sess. VI, cap. 6. — [7] Sess. III, cap. 3, can. 5 de Fide.

experiri possit dubia, ad quæ expellenda requiritur liber voluntatis interventus [1].

225. (b) *Lugo* autem, aliique ut *Franzelin*, *Bouquillon* [2], putant id non sufficere ad libertatem fidei; sunt enim veritates auctoritate evidenter cognitæ, v. g., existentia Romæ aut Napoleonis, de quibus dubitare non valeamus. Quare dicunt fidei actum ideo esse liberum quia iis ad quos mediate tantum pervenit, divina revelatio, etsi moraliter certa, non est evidens; unde tollit dubium *prudens*, non autem omne dubium : nobis enim non innotescit nisi per considerationem multarum rerum a quâ potest quis facile se avertere. Prophetæ autem et Apostoli, quibus stricto sensu evidentia revelationis esse potuit, potuerunt quidem elicere actum fidei, sed hic actus non fuit liber.

226. (c) Quæ tamen solutio rejicitur a multis, quales sunt *Billot*, *Bainvel*, *Pesch*, *Van Noort* et ii omnes qui admittunt fidem *simplicis auctoritatis*, supra, n. 162; nam, etiam quando adest evidentia revelationis, veritatibus revelatis assentimur non propter evidentiam testimonii, sed propter ipsam auctoritatem Dei cui libere submittimur, ita ut parati simus credere etiam sine tali evidentiâ.

227. (d) Aliter rem explicat *P. Rousselot* [3] : actus fidei *liber* est eo sensu quod homo *libere* eligit se submittere Deo revelanti, et est simul rationabilis, quia clare et certo videt talem assensum esse legitimum. Res sic declaratur : homo vult suum finem consequi et sese ad Deum libere ordinat; ex hâc appetitione finis accipit facultatem recte judicandi de rebus religiosis, et, hujus facultatis ope, motiva credibilitatis, v. g., miracula recte interpretatur tanquam argumenta mundi supernaturalis divinæque revelationis; credit itaque divinam revelationem *libere*, quia voluntate eligit submitti Deo; credit *rationabiliter*, quia mens ejus, lumine divino illuminata, clare videt Deum revelâsse eique fidendum esse. Adest igitur actio reciproca intellectûs et voluntatis : voluntas quidem Deo obedit, sed obeditio dat oculos : et hi duo actus *simul* ponuntur.

[1] **S. Thom.**, 2. 2æ, q. 2, a. 9 ad 2; De veritate, q. 14, a. 1, ubi hæc leguntur : "Non enim assensus (fidei) ex cogitatione causatur, sed ex voluntate, ut dictum est. Sed quia intellectus non hoc modo terminatur ad unum ut ad proprium terminum perducatur, qui est visio alicujus intelligibilis; inde est quod ejus motus nondum est quietatus, sed adhuc habet cogitationem et inquisitionem de his quæ credit, quamvis firmissime eis assentiat; quantum enim est ex se ipso, non est ei satisfactum, nec est terminatus ad unum; sed terminatur tantum ex extrinseco... Inde etiam est quod in credente potest insurgere motus de contrario hujus quod firmissime tenet, quamvis non in intelligente vel sciente.' Cfr. **Salmant.**, disp. V, dub. 1.

[2] **Lugo**, disp. II, sect. 1; **Franzelin**, *De traditione*, p. 668-676; **Bouquillon**, *De virt. theol.*, n. 85-88.

[3] In *Tr. de Fide* lithographice edito, p. 67-68.

228. 2° **Modus quo voluntas ad actum fidei cooperatur,** secundum communem Patrum et theologorum mentem, ita describi potest : —

(A) *Voluntatis rectitudo*, est veluti *remota præparatio* ad fidem, quatenus mentem disponit ad veritatem quærendam et amplectendam. Non enim sollicite verum quærimus nisi *amabile* appareat; jamvero, ut sapienter notat *S. Thomas*[1], "cognoscere veritatem est *secundum se* amabile... sed *per accidens* cognitio veritatis potest esse odibilis, in quantum impedit ab aliquo desiderato".

Hæc autem, inter alia, præstat recta voluntas : (a) animum naturaliter *levem* et curis *externis* et *temporalibus irretitum* avertit a rebus mere mundanis, et applicat *attentæ considerationi* rerum *interiorum* et *æternarum*, ut serio inquirat de verâ hominis felicitate et vitâ futurâ; nihil enim fidei magis inimicum est quam practicus indifferentismus et fascinatio rerum temporalium; (b) *amorem veritatis* inculcat, et quidem *sincerum*, quo præjudicia removeantur de impossibilitate certitudinem acquirendi circa res supramundanas, de repugnantiâ miraculi, etc.; (c) *superbiam refrænat*, quæ mentem inclinat ad rejicienda mysteria, utpote inintelligibilia et humanæ dignitatis imminutiva, necnon leges ab extra impositas quasi essent humanæ autonomiæ opposita; (d) *sensualitatem* et *voluptatem edomat* quibus cor avertitur a religione quæ pravis obstat passionibus[2].

229. (B) Voluntas iterum agit in *præambulis fidei*, ad agnoscendum supremam Dei auctoritatem et revelationis factum, et quidem dupliciter : (a) *intellectum determinando* ad *attente* considerandas rationes quibus Dei existentia et auctoritas demonstretur, aut revelationis factum certo moraliter innotescat : secus, intellectus indifferens maneret ad hoc potius quam illud considerandum; (b) *movendo intellectum ad assentiendum* supradictis veritatibus; nam, quoad existentiam Dei, ut recte ait *L. Billot*[3], "evidentia non eousque perfundit intellectum, ut per ablationem omnis possibilis dubii, quantumvis imprudentis, penitus eliminetur necessitas applicationis quæ a voluntate sit"; quoad factum revelationis, testimoniis extrinsecis probatur, quæ, etsi omne dubium prudens excludant, non adimunt potestatem dubium imprudens concipiendi; ideoque voluntatis interventus requiritur ut, omni prorsus dubio remoto, intellectus firmum præbeat assensum.

---

[1] *Sum. theol.*, Iª 2æ, q. 29, a. 5, ad 2.

[2] Hinc G. F. Romanes, positivista ad fidem christianam conversus, scribebat (*Thoughts on Religion*, 1895, p. 166) : "Now nothing is so inimical to christian belief as unchristian conduct. This is especially the case as regards impurity : for, whether the fact be explained on religious or non-religious grounds, it has more to do with un belief than has the speculative reason."

[3] *De virtutibus infusis*, Romæ, 1901, p. 202.

230. (C) Insuper, secundum probabiliorem sententiam, supra, n. 162, *in ipso fidei actu* voluntas libere intervenit dupliciter : (a) Intellectus enim rei creditæ assentit non quia eam videt evidentem *in se*, aut evidenter e primis principiis deductam, sed propter testimonium Dei, cujus auctoritatem accipimus non præcise propter evidentiam testimonii, seu quia certi sumus de veraci testimonio Dei, sed *propter moralem dignitatem testis*, nempe Dei, qui *plenum jus habet ut fidatur sibi*, et ut mens sibi acquiescat in credendo id quod asserit præcise quia asserit. Jamvero actus hujusmodi, quo Deo *fidimus*, et in cujus manus nos committimus, est actus non solius intellectûs sed *voluntatis*, et quidem actus *liber* quem denegare possumus, actus obedientiæ et amoris saltem incipientis, juxta illud Vaticani[1] : " Cum homo a Deo tanquam Creatore et Domino suo totus dependeat et ratio creata increatæ Veritati penitus subjecta sit, plenum revelanti Deo intellectûs et voluntatis obsequium fide præstare tenemur." (b) Ita etiam voluntas efficit ut assensus fidei firmior evadat quam mereatur pondus rationum seu motivorum credibilitatis ad assensum impellentium[2] : quando enim, propter motiva credibilitatis moraliter certa, concludimus Deum talem aut talem veritatem revelâsse, huic adhæremus non propter motiva credibilitatis, sed propter ipsam auctoritatem Dei, cui *ex toto corde* subjicimur, et quæ majorem nobis confert certitudinem quam ipsa credibilitatis motiva : si enim fides immediate ex motivis credibilitatis eliceretur, rationi fallibili niteretur; si vero nititur divinæ auctoritati prorsus *infallibili*, plenus assensus præbendus est.

231. (D) *Post fidei actum*, voluntas ad fidem servandam cooperatur. Etenim in credente insurgere possunt involuntaria dubia contra veritates fidei : cum enim intellectus non videat intrinsecam rationem mysteriorum revelatorum, non perfecte quietatur, adhuc habet cogitationem et inquisitionem de his quæ credit, quamvis firmissime eis assentiat. Quapropter, ad hæc dubia removenda, necesse est ut voluntas mentem avertat a rationibus dubitandi eamque convertat ad motivum ipsius fidei, nempe auctoritatem Dei quæ plenam fiduciam meretur.

232. *Corollaria :* (a) Hinc intelligi datur *cur tam multi non credant*, etiamsi motiva credibilitatis sufficienter eis proponantur; nam, ex dictis, ad credendum, non satis est veritatis propositio, sed requiritur insuper voluntatis seu cordis recta dispositio, quâ quis ad consideranda credibilitatis motiva efficacius inducatur, et ad assentiendum veri-

[1] Sess. III, cap. 3.

[2] Merito igitur ab *Innocentio XI* damnata est hæc propositio : "Voluntas non potest efficere ut assensus fidei in seipso sit magis firmus quam mereatur pondus rationum ad assensum impellentium. " Denz.-Bann., n. 1171 (1038).

tatibus reve'atis suaviter impellatur; hæc autem dispositio multis deest.

233. (b) Hinc etiam *fides non est in omnibus æqualis*, sed ejus perfectio a dispositionibus voluntatis maxime pendet, et in eodem subjecto augeri potest; unde Apostoli Christo dicebant : " Domine, adauge nobis fidem " [1]. Revera *intellectus*, gratiâ *illuminationis* adjutus, motiva credibilitatis et ipsas veritates revelatas perfectius penetrare valet, et aliunde *voluntas*, gratiâ *inspirationis* roborata, veritatibus revelatis firmius adhærere potest. Recte igitur ait *S. Thomas* [2] : " Potest ergo fides in aliquo dici major uno modo ex parte *intellectûs*, propter majorem certitudinem et firmitatem; alio modo ex parte *voluntatis*, propter majorem promptitudinem, seu devotionem vel confidentiam."

III. De intellectu quatenus actum fidei elicit.

234. Actus fidei, etsi imperatus a voluntate, *proprie ab intellectu elicitur*. Id negant multi *Protestantes*, qui fidem, quam fiduciam vocant, collocant in voluntate. A quibus non satis recedunt *Modernistæ*, qui, etsi a fide non omne elementum intellectuale excludunt, eam tamen potissimum reponunt in quâdam totius hominis tendentiâ in Deum vel in sensu quodam religioso, e latebris subconscientiæ erumpente.

235. 1° *Thesis tertia pars :* **Fides, quatenus est assensus veritatibus revelatis, proprie elicitur ab intellectu.** Certum ac saltem fidei proximum ex *Vaticano* et Constit. Pii X infra citatis, n. 237, immo, juxta quosdam, *de fide* ex eâdem Constit. [3].

Scriptura de fide agens ita loquitur ut manifestum sit eam esse non solum actum voluntatis, sed etiam et præcipue actum intellectûs. Ita, *Petrus*, post audita verba Christi de Eucharistiâ, fidem suam ita exprimit : " Et nos

---

[1] *Luc.*, XVII, 5. — [2] *Sum. theol.*, 2. 2, q. 6, a. 4.

[3] Sensus est actum fidei esse actum *cognitionis*, abstrahendo a quæstione philosophicâ de reali distinctione inter animæ essentiam ejusque facultates. Ecclesia utitur vocibus *voluntate* et *intellectu* secundum communem loquendi modum, ad distinguendos actus cognoscitivos ab actibus voluntariis.

credidimus et *cognovimus* quia tu es Christus, Filius Dei "[1]. *Paulus* fidem describit tanquam obsequium intellectûs : " Et in captivitatem redigentes omnem *intellectum* in obsequium Christi "[2]. Alibi fidem cum visione beatificâ conferens, asserit utrumque esse cognitionis actum : " *Videmus* nunc per speculum in ænigmate : tunc autem facie ad faciem. Nunc *cognosco* ex parte : tunc autem cognoscam sicut et cognitus sum "[3]. In *ep. ad Hebr.* fides exhibetur ut " *argumentum non apparentium* ", quâ " *intelligimus* aptata esse sæcula verbo Dei ", et quâ accedens ad Deum credit " quia est et inquirentibus se remunerator sit "[4]. Jamvero credere non apparentia, credere Deum esse, utpote cognitionis actus, ad intellectum spectant. — *S. Joannes* asserit fidem esse quasi initium et auroram vitæ æternæ : " Quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filii Dei "[5]; porro vita æterna primario consistit in perfectâ Dei cognitione : " Hæc est autem vita æterna : ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum "[6]; ergo et fides primario consistit in cognitione Dei, ideoque ab intellectu elicitur. Sæpe etiam asserit fidem esse cognitionem quamdam testimonio fundatam[7], quâ vere cognoscimus Christum a Patre exiisse[8], et quâ vere percipimus veritates divinitus nobis traditas[9].

236. **Traditione** eadem doctrina confirmatur. (A) *Patres* modo generali multoties asserunt fidem esse assensum veritatibus revelatis, iis præsertim quæ in Symbolo continentur, ideoque Symbolum catechumenis exponunt ut rectam fidem mente concipiant. — Insuper diserte asserunt fidem esse lumen oculos mentis illuminans : " Fides, ait S. *Cyrillus Hierosol.*[10], oculus est conscientiam illuminans et intelligentiam pariens. " *S. Chrysostomus* docet fidem esse visionem eorum quæ per se sunt occulta, et addit : " Fidei enim opus est intelligentia ; ideo dicit : fide intelligimus "[11].

[1] *Joan.*, VI, 70. — [2] *II Cor.*, X, 5. — [3] *I Cor.*, XIII, 12. — [4] *Hebr.*, XI, 1, 3, 6. — [5] *I Joan.*, V, 13. — [6] *Joan.*, XVII, 3. — [7] *Joan.*, III, 11-12; XI, 23-27. — [8] *Joan.*, XVII, 8, 21-23. — [9] *I Joan.*, I, 1-5; V, 1-15.

[10] *Catech.* V, n. 7. *P. G.*, XXXIII, 514.

[11] *In Hebr.*, *P. G.*, LXIII, 151, 155.

Quam doctrinam sic breviter contrahit *S. Augustinus*[1] : " Cogitat omnis qui credit; et credendo cogitat, et cogitando credit." Quæ quidem omnia supponunt fidei actum ad cognitionem referri, et ab intellectu elici.

Inter scholasticos, *S. Thomas* rem sic aperte declarat : " Credere autem immediate est *actus intellectûs*, quia objectum hujus actûs est *verum*, quod proprie pertinet ad intellectum "[2].

237. (B) *Concilia* idem æquivalenter tradunt, præsertim *Vaticanum;* duplicem enim ordinem *cognitionis* distinguit, principio et objecto distinctum; " principio quidem, quia in altero naturali ratione et altero fide divinâ cognoscimus "; declarat nos teneri " plenum revelanti Deo *intellectûs* et voluntatis obsequium fide præstare ", et fidem esse virtutem quâ " revelata *vera esse credimus*, non propter intrinsecam rerum veritatem naturali rationis lumine perspectam, sed propter auctoritatem ipsius Dei revelantis." Atqui hæc omnia supponunt fidem esse cognitionem, actum nempe intellectûs quo veritatibus revelatis assensum præbemus. — Id vero explicite declaratur in professione fidei a Pio X præscriptâ, die 1ª Sept. 1910 : " Certissime teneo ac sincere profiteor fidem non esse cæcum sensum religionis e latebris *subconscientiæ* erumpentem, sed *verum assensum intellectûs* veritati extrinsecus acceptæ ex auditu, quo nempe, quæ a Deo personali, creatore ac domino nostro dicta, testata et revelata sunt, vera esse credimus, propter Dei auctoritatem summe veracis." Ex quo sequitur rem esse certam, immo et prope definibilem, cum satis clare in Scripturâ teneatur et aliunde saltem tánquam certissima jam assensui nostro a Pontifice proponatur.

238. 2° **Modus** autem quo intellectus cooperatur ad fidem, post jam dicta satis facile explicatur. (a) Præeunte divino auxilio, et imperante voluntate, intellectus attente considerat motiva credibilitatis, æquum de eis fert judicium, divinum interventum agnoscit et pronuntiat revelationem christiano-catholicam esse non solum *credibilem*, sed etiam

[1] *De prædestinat. sanctorum*, n. 5, *P. L.*, XLIV, 963. — [2] 2. 2., q. 4, a. 3.

credendam; (b) iterum cooperante gratiâ, et sub imperio voluntatis, etsi non videt intrinsecam rerum revelatarum evidentiam, firmum tamen eis assensum præbet propter auctoritatem Dei : et hic est proprie actus fidei; (c) post elicitum fidei actum, ratio majorem rerum revelatarum intelligentiam quærit, ut fusius exponetur ubi de habitu inter fidem et sacram scientiam.

239. **Conclusio generalis.** Et ita apparet quomodo actus fidei sit vere *actus totius hominis*, ad quem producendum concurrunt intellectus et voluntas, et quidem toto tempore quo homo sese disponit ad fidei actum eumque elicit; et simul *actus Dei*, qui, gratiâ suâ præveniente et adjuvante, non solum nos vocat ad fidem, sed etiam intellectum illuminat voluntatemque adjuvat, ut, omnibus remotis impedimentis, peractisque actibus præparatoriis, fidei actum eliciamus, et in fide perseveremus.

§ II. Psychologicus fidei processus exponitur.

Quo melius declaretur psychologicus fidei processus, duo expendemus : 1° analysim actûs fidei; 2° controversiam de ultimâ fidei resolutione.

I. De analysi actûs fidei.

240. Analysis actûs fidei est designatio *elementorum* quæ ad ejus productionem concurrunt, simulque *processûs* quo, sub eorum influxu, fieri solet actus fidei.

1° **Elementa** requiruntur alia ad *præparationem*, alia in ipsâ *productione* actûs fidei, ut ex jam dictis breviter colligimus.

241. (A) Ad **præparationem** actûs fidei quinque præsertim requiruntur :

(a) *Revelatio alicujus veritatis :* hæc utique *necessaria* est, ut ita nobis præbeatur *objectum* credendum; *sufficit* autem quælibet revelatio *formalis*, sive interna sive externa, sive immediata sive mediata, sive publica sive etiam privata, dummodo tamen certo moraliter constet.

(b) *Propositio revelationis :* si enim deest, revelatio *ignoratur*, nec proinde elici potest fides. Sufficit autem ad fidem *divinam* privata propositio, supra n. 159; sed ad fidem *divino-catholicam*, requiritur

propositio publica seu authentica ab Ecclesiâ facta, ut dictum est n. 201.

(c) *Motiva credibilitatis*, quibus cuique certo moraliter constet revelationis factum : hæc necessaria sunt ut fides nostra sit rationabilis; non enim legitime credimus nisi videamus Deum aliquam veritatem revelâsse.

(d) *Morales dispositiones*, sine quibus vis argumentorum quibus præambula fidei demonstrantur, percipi nequiret : hic enim agitur de certitudine morali, ad quam requiritur *bona voluntas* (*Theol. fundamentalis*, n. 27, et supra, n. 219.)

(e) *Auxilium Dei*, quod potest esse naturale quamdiu agitur de præparatione saltem remotâ ad fidem, sed sæpe supernaturale est, cum ultimo ad finem supernaturalem tendat.

242. (B) In ipsâ **productione** fidei, quatuor requiruntur :

(a) *Motivum* propter quod veritatibus revelatis assentimur, nempe *auctoritas Dei revelantis*, cui libere plenum præstamus obsequium.

(b) *Gratia præveniens* et *adjuvans*, quæ nos vocat ad fidem, pium credulitatis affectum excitat, et facultates nostras illuminat et juvat ad assentiendum.

(c) *Voluntas imperans*, quæ, divino afflante Spiritu, intellectum movet ad credendum.

(d) *Intellectus*, qui, sub imperio voluntatis et influxu gratiæ, proprie elicit actum fidei.

243. 2° **Processus** quo quisque ad fidem pervenit, *diversus* est pro diversâ singulorum *educatione* ac *mente* : docti non eodem modo ac pueri et simplices ad veritatem pertingunt, et, inter doctos, alii aliter, secundum cujusque inclinationes et studia. Insuper *multiformis* est gratia Dei, et alios quidem viâ brevi, immo quandoque miraculosâ, alios vero longiori itinere ad fidem perducit. Non omnes igitur, sed præcipuos processus breviter describemus, nempe processum scientificum, — puerorum ac rudium, — processum extraordinarium et miraculosum.

244. (A) *Processus scientificus* is est quem *nonnulli* amplectuntur *docti* qui fidem christianam quærunt, et *logicam* methodum demonstrationis christiano-catholicæ integre sequuntur. Dico : *nonnulli*, quia revera multi etiam inter doctos viam breviorem assumunt. Supponimus eos esse *recte dispositos*, ita ut veritatem accipere parati sint, etiam præjudiciis aut passionibus oppositam : secus enim vim argumentorum vix capere poterunt. (a) Imprimis voluntate imperante, *Dei existentiam* ejusque *infallibilem veracitatem naturaliter* expendere et agnoscere debent, considerando vide-

licet argumenta quæ in *Prælect. Philosophicis* exponuntur. Ad cognitionem hujusmodi sufficit *per se* concursus Dei naturalis; sed, cum hujusmodi cognitio sit præparatio ad fidem, nil prohibet quin auxilium divinitus datum sit supernaturale. (b) Postea *revelationis factum* investigari debet, historiæ ac criticæ ope, motiva credibilitatis considerando quæ exponuntur in *Tr. de Verâ Religione et de Ecclesiâ*, præsertim argumenta quibus divinitas missionis Christi probatur, necnon auctoritatis infallibilis necessitas. Ad hoc sufficit etiam *per se* concursus Dei naturalis, licet Deus auxilio supernaturali tum intellectum tum voluntatem in hoc studio juvare possit; hinc valde expedit ut auxilium Dei frequenti oratione postuletur. — Ex hâc duplici consideratione jam efformari poterit judicium *speculativum* de *possibilitate* et *obligatione* credendi : nam si Deus infallibiliter verax quasdam veritates revelavit, eisdem assensum præbere tenemur. Tale judicium *in se* est naturale, sed, cùm sit proxima et positiva præparatio ad ipsum actum fidei, facultates nostræ jam gratiâ supernaturali ad illud efformandum plerumque juvantur. Haud raro etiam uno eodemque actu percipitur divinus interventus in aliquo signo miraculoso statimque elicitur actus fidei implicitæ. (c) Judicio *credentitatis* succedit actus *fidei implicitæ*, seu udicium practicum intellectûs assentientis modo generali omnibus veritatibus a Deo revelatis, propter auctoritatem Dei revelantis. Hic est vere actus fidei supernaturalis, ab intellectu elicitus, sub imperio liberæ voluntatis, excitante ac cooperante gratiâ Dei quæ intellectum illuminat ac voluntatem movet. (d) Postea inquirendum remanet quænam sint *in specie* veritates a Deo revelatæ, ut explicite credi valeant. Jamvero una e veritatibus a Christo manifestatis, est *infallibilis auctoritas Ecclesiæ* concessa ad auctoritative proponendas veritates credendas : huic veritati assensus supernaturalis est actus fidei explicitæ ab intellectu elicitus sub imperio voluntatis et influxu gratiæ. Quo peracto, jam facilis erit via ad credendum explicite quidquid Ecclesia infallibilis tanquam de fide proposuerit.

245. (B) *Pueri ac simplices*, id est plerique fideles, methodum scientificam sequi non valent, sive propter ingenii infirmitatem, sive propter defectum temporis, ideoque *viâ auctoritatis* ad fidem accedunt.

(a) Imprimis, quandiu præjudiciis imbuti non sunt, propriam ignorantiam circa religionem libenter agnoscunt, necessitatem alicujus auctoritatis sentiunt, ideoque paratos sese exhibent ea omnia credere quæ a viris gravibus honestisque serio proponuntur. Insuper qui baptismum susceperunt, habent habitum infusum fidei, et actuales gratias recipiunt, quibus facilius credere possunt; immo etiam non baptizati his gratiis actualibus non carent.

(b) Quibus positis, pueri et rudes primum Dei existentiam et ejus perfectam veracitatem cognoscere possunt, sive ratiocinio eorum

intellectui accommodato, sive saltem auctoritate parentum vel parochi.

(c) Insuper, ope ejusdem parochi vel parentum, discunt adesse *Societatem religiosam*, in toto orbe dispersam, quæ Ecclesia catholica vocatur, et docet omnes veritates religiosas scitu necessarias. Hujus auctoritatem facile admittunt simplices : nam ex unâ parte naturaliter sunt veritatis discendæ cupidi, et ex alterâ suam ignorantiam agnoscunt; sufficit igitur ut ipsis ostendatur Ecclesiam *maximâ auctoritate* pollere, tum propter numerum, scientiam et sanctitatem membrorum suorum, tum propter inexhaustam in omnibus bonis fecunditatem, etc.; huic plane fidere non dubitabunt.

(d) Admissâ auctoritate ut ita dicam *humanâ* Ecclesiæ, facile ad ejus *divinam et infallibilem* auctoritatem devenient; illa siquidem Ecclesia, quæ humane loquendo tantâ auctoritate gaudet, testatur se accepisse a Deo infallibilem potestatem docendi quidquid ad religionem pertinet; cùm igitur sit testis omni exceptione major, et aliunde testimonium operibus suis confirmet, rudes ejus divinæ auctoritati assentire rationabiliter possunt, proindeque prudenter credere quidquid definit, propter auctoritatem Dei revelantis, cujus interpres constituta fuit.[1]

246. (C) Quidam tandem acatholici ad fidem perducuntur viâ *extraordinariâ*, immo quandoque *miraculosâ*. (a) Nonnulli, occasione alicujus concionis, aut sacræ ceremoniæ, vel infortunii, a Deo interius illuminantur et *suaviter* ad veram religionem trahuntur, antequam motiva credibilitatis critice perpenderint[2]. Hi postea quidem, duce sacerdote aut pio catholico, argumenta quærunt quibus divina revelatio constare valeat; sed eorum conversio primum divinæ illuminationi tribuenda est.

(b) Alii *quasi inviti* divinâ apparitione immutantur, prout factum est in casu *Pauli*, aut recentius Alphonsi *Ratisbonne*, Judæi catholicæ Ecclesiæ infensi : hæc est conversio *vere miraculosa*, quæ tota tribui debet gratiæ Dei, et sæpe precibus piæ personæ obtenta fuit : ita conversio Pauli precibus Stephani.

---

[1] Hoc sane intellexit **Mallock**, rationalista, qui de Ecclesiâ catholicâ hæc scribit (*Is Life worth living*, c. XII, p. 304) : " Primum quod a nobis postulat Ecclesia, est ut eam cognitam habeamus, in ejus oculis nostros defigamus, verba oris ejus audiamus, vias ejus et opera investigemus, interiorem ejus spiritum experiamur; quo peracto, ait : " Potestisne vos meæ fidei committere? Mihi in omnibus credendum est; illico enim vobis dico me numquam mentitam fuisse. Potestisne usque adeo mihi credere? Audite : meam narrabo vobis historiam."

[2] Ita, ut pauca afferamus exempla, **F. Brunetière** primum attraxit *auctoritas doctrinalis et socialis* quâ catholica Ecclesia gaudet, cujusque necessitatem agnoverat; **Coppée** suavis ac perennis consolatio quam ægrotis et afflictis afferre solet religio christiana; **Huysmans** pulchritudo cultûs ac symbolismi catholicismi; **P. Bourget** fidelitas in servandis antiquis traditionibus, sine quibus ethica stare nequit. Cfr. **A. Crosnier**, *Les Convertis d'hier*, Paris, 1910.

247. Corollarium. *De modo incredulos ad fidem trahendi*[1]. Conversio incredulorum, eorum scilicet qui fidem amiserunt, est opus difficile, ad quod nonnisi prudenter procedendum est : hæc præsertim attendantur : —

(A) *Ante colloquium :* (a) plus orationi quam arti dialecticæ fidendum est, quia fides est donum Dei, precibus præsertim obtinendum; (b) mansuetudo et patientia sunt omnino necessariæ, ne per duras increpationes increduli in malo confirmentur; (c) sedulo inquiri debet quid admittat, quid neget adversarius, ut sciatur unde incipiendum sit : inutile enim foret revelationis factum demonstrare, nisi prius existentia Dei admitteretur.

(B) *In ipso colloquio :* (a) *paranda est via demonstrationi, manifestando perversum agendi modum coryphæorum incredulitatis*, qui ex unâ parte credere nolunt millenis testibus pro religione catholicâ loquentibus et ex alterâ tam facile admittunt, etiam sine sufficienti probatione, ea quæ contra ipsam proferuntur; v. g., originem hominis a simiâ libenter admittunt, et simul dogma catholicum quod omnes homines ab unâ stirpe descendunt impossibile censent; *inculcando quædam principia generalia* circa insufficientiam rationis, præsertim in eis quæ ad alteram vitam referuntur, circa moralem impossibilitatem completum inveniendi legum codicem, absque revelatione; *ostendendo quot veritates ex humano testimonio aut doctiorum auctoritate admittamus*, etiam in rebus humanis, et quàm imprudenter agant qui omne prorsus testimonium religioni Christianæ favens, sine scientificâ inquisitione rejiciunt.

(b) Postea *proponenda sunt quædam motiva credibilitatis*, captui et ingenio adversarii magis accommodata, curando ne de unâ quæstione ad aliam transitus fiat, antequam prior elucidetur; quæ motiva exquiri debent non solum in libris theologicis, sed etiam in exemplis et dictis eorum qui suam conversionem ad fidem christianam vel catholicam narraverunt[2].

(c) Tandem *incredulitatis radices removere oportet;* si causa ejus fuerit *corruptio morum*, in memoriam revocandi sunt dies innocentiæ et pacis, et addendum gratiâ Dei omnia obstacula superari posse; si sit *superbia*, provocare licet ad tot viros doctos, qui post accuratam veritatis inquisitionem, fidem catholicam sunt amplexi strenueque propugnârunt; si *judicii levitas*, animadvertendum est res æternas serio considerandas esse, cùm maxima damna ex earum neglectu oriri valeant; si fuerint *scandala*, quæ etiam inter catholicos immo et sacerdotes non desunt, non negentur qui-

[1] Cf. Hurter, op. cit., vol. I, n. 145 sq.

[2] Inter hujusmodi opera, legi possunt : J. H. Newman, *Apologia pro vitâ suâ;* O. Brownson, *The Convert;* Baunard, *La Foi et ses victoires*, Paris, 5e ed. 1887; Lewengard, *La splendeur catholique*, Paris, 1910; A. von Ruville, *Retour à la Ste Eglise*, Paris, 1911, etc.

dem, quando certo constant, sed humanâ fragilitate explicentur, ipsisque opponantur heroica virtutum exempla a tot christianis præbita.

(C) *Colloquio finito :* (a) cavendum est ne increduli nimis festinanter ad fidem impellantur; conversio enim non est opus unius diei, sed patienter exspectanda; (b) interea inculcanda est orationis necessitas, ut a Patre luminum gratiam fidei obtinere valeant : fides enim est donum Dei omnino gratuitum, nec solius argumentationis fructus.

II. Controversia de ultimâ fidei resolutione.

248. Status quæstionis. Omnes quidem admittunt motivum fidei esse auctoritatem Dei revelantis, supra, n. 148, et actum fidei esse simul *rationalem*, utpote certis motivis innixum, *liberum* et *supernaturalem*. Cùm vero auctoritatem Dei et factum revelationis non perspiciamus immediate, sed argumentis demonstremus, videtur fidem ultimo resolvi in argumenta humana. Quærenti enim cur credam Christum esse Deum, respondeo quidem : *propter auctoritatem Dei qui hanc veritatem revelavit.* Sed si iterum quæsieris undenam noverim Deum esse fide dignum eumque revelâsse divinitatem Christi, respondeo : id novi ex argumentis credibilitatis. Numquid igitur fides ultimo resolvitur in argumenta humana? Si ita est, non videtur esse actus supernaturalis, nec majorem præ se fert certitudinem quam humana argumenta credibilitatis. En difficultas.

Responderi quidem potest motiva credibilitatis esse solum præambula fidei, et præviam conditionem, non autem elementum fidei constitutivum. Sed remanet explicandum quomodo fides, quæ pendet a motivis credibilitatis ratione notis, possit esse *supernaturalis* et *firmior* ipsis motivis.

249. Theologi diversimode rem exposuerunt. 1° *Suarez*, quem multi sequuntur theologi [1], præsupponit hominem, antequam fidei actum eliciat, auctoritatem Dei et factum revelationis novisse argumentis humanis; asserit vero fidelem, *in ipso actu fidei*, non attendere ad hæc argumenta, sed auctoritatem Dei et factum revelationis credi propter ipsam revelationem: Deus enim explicite revelando

[1] Suarez, *De fide*, disp. III, sect. 6 et 12; Scheeben, n. 686; G. M. Jansen, *Prælect. theol. dogmat.*, I, p. 720.

aliquod mysterium, implicite revelat se esse veracem et se revelare. Itaque quando assentimus veritati revelatæ, v. g., mysterio Trinitatis, tres actus fidei elicimus, nempe : credo Deum esse veracem, credo Deum revelasse Trinitatem, credo Trinitatem. — Ratio præcipua quam affert, hæc est : virtus fidei est prorsus supernaturalis : atqui virtus supernaturalis inniti debet motivo supernaturali; ergo motivum fidei debet esse supernaturale; porro supernaturale non esset, si cognosceretur solius rationis ope : ergo per fidem seu revelationem cognosci debet.

250. 2° *J. de Lugo* animadvertit hanc Suarezii theoriam circulum vitiosum includere : " Quæso cur credas Deo dicenti se esse summe veracem? Dicis, quia Deus est summe verax : ecce Deo dicenti credis summam ejus veracitatem, quia ipse summe verax, et rursus hoc totum credis, quia Deus dicit se esse summe veracem; quod, quantumcumque explicetur, *totum est ludere verbis* "[1].

Quare et ipse aliam viam proponit. Asserit quidem auctoritatem Dei, in actu fidei, neque per fidem, neque per discursum cognosci, sed *immediate, ex rationibus intestinis*, eo fere modo quo intelliguntur principia per se nota. Ita *auctoritas Dei* ex ipsâ terminorum apprehensione intelligitur, dummodo sic enuntietur : Si Deus loquitur, dicit verum. Pariter *factum revelationis*, v. g., Deus revelavit divinitatem Christi, etsi non *per se* evidens ex ipsâ apprehensione terminorum, ab Ecclesiâ tamen proponitur tot et tantis miraculis confirmatum, ut intellectus sine discursu percipiat Deum revelâsse hanc divinitatem. Hæc autem cognitio, quamvis immediata, est obscura; aliunde et supernaturalis, cum perficiatur ab intellectu per gratiam elevato et adjuto.

Hæc theoria tamen admitti nequit. Etenim : (a) cognitio quam habemus divinæ auctoritatis factique revelationis non est immediata, sed mediata; Dei veracitas præsupponit ejus existentiam, infinitamque perfectionem, cujus scientifica probatio *difficultatibus* non caret; pariter factum revelationis, etiam miraculis firmatum, non agnoscitur nisi attente expensis quæstionibus criticis et historicis valde implexis. (b) Etiamsi utrumque *immediate* notum esset, adhæsio utrique data esset cognitio mere naturalis, non autem actus fidei; si vero non est actus fidei, redit difficultas, nempe quomodo assensus motivis innixus *ratione* cognitis sit vere supernaturalis.

251. 3° *Thomistæ*[2] felicius difficultatem solvunt, distinguendo inter Deum *auctorem naturæ* et Deum *auctorem or-*

[1] *De fide*, disp. I, n. 82.

[2] **Cajetanus**, *in Sum. theol.*, Iª 2æ, q. 1, a. 1; **Gonet**, *De fide*, disp. 1, a. 2, n. 55; **Salmant.**, disp. I, dub. 5 : **Garrigou-Lagrange** in *Revue Thomiste*, mai 1912, p. 380; mai 1913, p. 319-327.

dinis supernaturalis. Ratione possumus quidem cognoscere auctoritatem Dei *auctoris naturæ* simulque *historicum revelationis factum*, quatenus nempe divinus interventus miraculis probatur; et ita fides nostra est *rationabilis*, quia innititur signis credibilitatis ratione cognoscibilibus. *Fide* autem credimus auctoritatem Dei revelantis quatenus est *auctor ordinis supernaturalis;* et hoc est proprie *motivum fidei*, et quidem omnino *supernaturale*, cùm nonnisi revelatione innotescat. Hoc igitur motivum est simul id *quo* et *quod* creditur : id nempe *quo* creduntur ceteræ veritates revelatæ, et id *quod* creditur seu potius *concreditur*, cùm eodem instanti assentiri possimus auctoritati Dei revelantis et veritati particulari (v. g., divinitati Christi) quam revelat.

Itaque, secundum *Thomistas*, ultima resolutio *formalis* et *intrinseca* actûs fidei fit in *auctoritatem Dei revelantis* prout est id *quo* et *quod* creditur. Attamen, ut fidei assensus prudenter detur, requiritur tanquam *prævia conditio judicium credibilitatis*, quo pronuntiamus hanc aut illam veritatem esse certo credibilem, utpote certo divinitus revelatam.

4° Paulo aliter rem declarant recentes quidam auctores, quales sunt *Card. Billot*, *Pesch*, *Bainvel*, *Van Noort* [1].

Motivum fidei est *ipsa auctoritas Dei revelantis*, ante fidei actum *ratione* vel *humanâ auctoritate* cognita; non autem *cognitio* hujus auctoritatis. Porro auctoritas Dei revelantis, quocumque modo nobis innotuerit, est modus cognoscendi nobis indebitus, proindeque *supernaturalis*, — et meretur assensum *super omnia firmum*. Cùm enim fides nostra sit fides *simplicis auctoritatis* (n. 162), mensura firmitatis adhæsionis est *auctoritas Dei ipsa*, non autem ejus cognitio : hæc enim cognitio est tantum *prævia conditio* ad assensum, *minime* vero *motivum* ipsius assensûs.

Actus igitur fidei præceditur duplici judicio : *judicio credibilitatis*, quo pronuntiatur aliquam doctrinam, statim ac constat eam divinitus esse revelatam, prudenter credi posse seu certo esse credibilem; et judicio *credentitatis* quo pronuntiatur eamdem doctrinam firmiter esse *credendam* propter nostram a Deo dependentiam. Sed ipse actus fidei fit unice *propter auctoritatem Dei* revelantis. Si quæris cur

[1] Billot, *De virt. infusis*, th. 16; Lahousse, *De virt. theologicis*, n, 132 sq.; Pesch, n. 318-354; Bainvel, op. cit., p. 178 sq.; Van Noort, n. 291-304.

Trinitatem credam, respondeo : quia Deus, qui Trinitatem revelavit, dignus est fide super omnia. Responsio est adæquata, nec possibile est ulterius inquirere in eâdem lineâ seu quoad motivum credendi. Nam si quæris undenam noverim Deum revelâsse Trinitatem et esse fide dignum, respondeo hic non amplius agi de motivo fidei, sed tantum de motivis credibilitatis quæ sunt præambula ad fidem seu *conditio sine quâ non*.

Utrumque systema probabile est; sed *Thomistarum* theoria fidei *supernaturalitatem* felicius servare nobis videtur.

252. 5° Recenter nova theoria a *P. Rousselot*[1] proposita est. Juxta eum, actum fidei non præcedit judicium credibilitatis aut credentitatis; sed judicium hujusmodi *simul* cum ipso fidei actu *uno eodemque actu* fit, et quidem modo supernaturali, sub influxu gratiæ. Et sane dari nequit actus fidei naturalis, nec judicium naturale credibilitatis cum sine gratiâ divinum interventum agnoscere non possimus. Sed statim ac, Dei juvante gratiâ, percipimus aliquod factum esse miraculosum seu præternaturale, eo ipso credimus Deum per hoc factum sese manifestâsse, ideoque elicimus actum fidei supernaturalis.

Concedimus aliquid veri in hoc systemate esse, nempe *aliquando* actum fidei immediate elici, sub influxu gratiæ, absque prævio et distincto judicio credibilitatis; sed negamus impossibile esse ut res aliter se habeat. (a) Imprimis fieri potest ut homo recte dispositus et naturali Dei auxilio adjutus, naturaliter perspiciat vim motivorum credibilitatis, quæ, ut ait *Vaticanum*, signa sunt certissima divinæ revelationis; illatio enim, quâ, v. g., e miraculis Christi divinum interventum agnoscimus, proprias vires hominis recte dispositi superare non videtur; immo si negatur id fieri posse naturaliter, nonne eo ipso negatur vis demonstrativa miraculorum? Si miracula sunt *per se* signa revelationis certissima, omnium ingenio accommodata, cur ea percipere naturaliter nequimus? Si nequimus, quomodo rationabilitatem fidei nostræ demonstrare valemus?

(b) Insuper nil prohibet quominus homo, supernaturali gratiâ adjutus, vim demonstrativam talis vel talis miraculi agnoscat, ideoque pronuntiet revelationem christianam esse *credibilem*, quin tamen ei adhæreat, ob præjudicia intellectualia aut passiones morales quibus irretitus ab actu fidei retardatur : aliud est enim *judicare* aliquid esse credendum, et aliud id *credere*.

Art. III. De Proprietatibus actûs fidei[2].

253. Ex dictis de objecto et productione actûs fidei inferri possunt ejus proprietates, nempe *certitudo*, *obscuritas*, *libertas* et *supernaturalitas*. Cum de his ultimis jam

[1] *Les yeux de la Foi*. in periodico *Recherches de sc. religieuse*, mai-juin 1910, p. 253-258. Cf. **Harent**, in Dict. *de Théol.*, VI, 260-275.

[2] **S. Thom.**, 2ª 2 , q. 1, a. 3, q. 4, a. 8; **Suarez**, disp. VI, sect. 5; **Lugo**, disp. IV; **Salmantic.**, disp. II; **Kilber**, p. 570 sq. ed. Migne; **Mazzella**, n. 594 sq.; **Pesch**, n. 355-425.

satis dictum fuerit, nn. 215, 219, de duobus prioribus dicendum manet.

I. De certitudine fidei.

254. Fidei certitudo, de quâ hic agitur, est status mentis sine formidine adhærentis veritati revelatæ propter infallibilem Dei auctoritatem. Excludit proinde omne dubium de veritate fidei nostræ, omnem timorem ne quod credimus falsum sit; non autem investigationem probationum et difficultatum, nec timorem ne propriâ culpâ fidem amittamus. Fidem nostram omnino certam esse constat ex eo quod ipsi Dei auctoritati nitatur, qui nec falli nec fallere potest.

Sed quæstio est insuper num fides sit certior scientiâ naturali. Quæ ut recte solvatur, quatuor in certitudine distingui possunt : *claritas*, seu splendor, quem certitudo intellectui præbet; *exclusio dubii; infallibilitas* seu necessaria connexio cum veritate objectivâ; et tandem *firmitas adhæsionis*.

1° Jamvero sub respectu *claritatis*, fides est scientiâ inferior; nam quædam principia naturalis scientiæ, v. g., "totum est majus suâ parte" ita sunt intrinsece evidentia ut statim omnium mentibus affulgeant; dum mysteria fidei, etsi evidenter credibilia, nobis peregrinantibus obscura manent, ut infra dicemus de fidei obscuritate.

255. 2° Sub respectu *exclusionis dubii* seu *indubitabilitatis*, fides non est certior omni cognitione naturali. Sunt enim quædam veritates tam certæ ut de his naturaliter dubitare non possimus, v. g., bonum est amandum. Veritates autem fidei, quamvis omnino certæ, *possibilitatem dubii* non excludunt, quatenus motus dubitationis in credente oriri possunt, etiam contra ejus voluntatem [1], ut experientiâ constat. Ratio est quia intellectus, non videns intrinsecam rationem veritatis revelatæ, non plene quietatur. Attamen fidelis, gratiâ adjutus, voluntate dubitationes repellit, et exinde non minuitur fidei certitudo.

256. 3° Sub respectu *infallibilitatis*, fides est certior omni naturali cognitione. Hæc aliquando errori obnoxia

[1] S. Thomas, *De veritate*, q. 10, a. 2, ad 6.

est, dum *fidei nunquam subesse potest falsum.* Etenim si quid falsum fidei subesse posset, illud esset vel quia Deus potest falsum revelare, vel quia homo fide verâ credere valet quod existimat revelatum, cum revelatum non sit. Atqui neutrum dici potest; (a) non *prius*, quia, quidquid dixerunt pauci antiqui theologi, Deus nec mentiri nec falsum dicere potest, cum sit ipsa veritas : " Non est Deus quasi homo, ut mentiatur, nec ut filius hominis ut mutetur " [1]; (b) non *posterius :* fatemur equidem aliquid posse credi ab aliquo simplici quod nullomodo revelatum fuit, v. g., posset quis per ignorantiam credere aquam benedictam esse sacramentum; talis autem assensus non esset actus fidei, sed assensus mere naturalis. Nam ad genuinum fidei actum, requiritur assensus veritati non putative sed vere revelatæ datus, ideoque auctoritate Dei innixus; atqui in casu de quo agitur, assensus errori datus, certe auctoritate Dei non innititur, qui talem errorem nunquam revelavit; ergo est assensus merâ existimatione fundatus, non autem actus fidei [2].

257. *Corollaria :* (a) Qui per ignorantiam propositioni falsæ assentit, quam revelatam putat, non peccat, sed, juxta communem sententiam, opus præmio dignum facit, ob piam suam dispositionem : Deus enim intuetur cor.

(b) Qui negaret propositionem quam revelatam esse existimat, licet revelata non sit, esset hæreticus *affective* et in foro interno, quia eo ipso auctoritatem Dei quem putat revelasse negaret.

258. 4° Ratione *adhæsionis*, fides est *firma super omnia*, ideoque *certior omni naturali cognitione*, si forsan excipias veritates metaphysice evidentes.

Declaratur. Fides est assensus *æstimative* seu *appretiative summus*, quatenus auctoritatem Dei pluris facimus quam omne aliud motivum assensus. Dicitur *super omnia* firma, eo sensu quod veritas certo revelata et ab Ecclesiâ

[1] *Num.*, XXIII, 19.

[2] Ita fides differt a virtutibus moralibus, quarum objectum non est verum, sed *bonum;* actus voluntatis etiam falso supposito innixus, v. g., eleemosyna data ei qui falso censetur indigens, est vere actus virtutis, et quidem, in casu, caritatis; virtus autem fidei, cujus objectum primarium est *verum*, non potest proprie exerceri circa *falsum.*

certo proposita est certior omni propositione, imprimis sibi adversante. Unde nulla certitudo certitudini fidei vere adversari potest; nam pugna inter verum et verum accidere nequit; sed, ut ait *Vaticanum* [1], "inanis hujus contradictionis species inde potissimum oritur, quod vel fidei dogmata ad mentem Ecclesiæ intellecta et exposita non fuerint, vel opinionum commenta pro rationis effatis habeantur." — Nunquam igitur in necessitatem adducimur negandi principia naturaliter certa.

Animadvertit *Kilber* [2] assensum fidei non esse firmiorem, etiam ex parte adhæsionis, assensu veritatibus metaphysicis evidentibus dato; nam in vero metaphysice evidenti immobiliter ac indubitabiliter sistit ac quiescit intellectus. Quod quidem verum est si agitur de adhæsione *mere intellectuali;* sed, cùm fidei assensus sit *totius animæ adhæsio*, et quidem sub influxu gratiæ datus (n. 239), ex hoc capite firmior esse potest : multi animam suam dant pro fide, sed pauci admodum pro veritate metaphysicâ.

259. **Script.** *probatur.* (a) Exigitur enim in credentibus firma adhæsio ex his et similibus textibus : "*Certissime* sciat ergo omnis domus Israel quia et Dominum eum, et Christum fecit Deus, hunc Jesum, quem vos crucifixistis" [3]; "si credis ex *toto corde*, licet" [4]; credere enim ex toto corde est firmissime credere. (b) Insuper omnis hæsitatio et dubitatio reprobatur : "Et exprobravit incredulitatem eorum et duritiam cordis, quia iis qui viderant eum resurrexisse non crediderunt" [5]. (c) Tandem ratio cur hæc firma adhæsio requiratur, his verbis declaratur : "Si testimonium hominum accipimus, *testimonium Dei majus est*" [6]; ex quo colligitur fidem, quæ testimonio Dei innititur, majorem certitudinem præbere quam testimonium humanum.

Tradit. Conc. *Vaticanum* ait : "*Plenum* revelanti Deo intellectus et voluntatis obsequium præstare tenemur"; et addit "*firmissimo* niti fundamento *fidem* quam profitentur" [catholici]; (*supra*, nn. 112, 117).

---

[1] Sess. III, cap. 4. — [2] P. 576 ed. *Migne*. — [3] *Act.* II, 36.
[4] *Act.*, VIII, 37. — [5] *Marc.*, XVI, 14; cf. *Luc.*, XXIV, 25.
[6] *I Joan.*, V, 9.

260. **Ratione** ostenditur fidei assensum esse *firmum*, immo assensu scientifico *firmiorem*. (A) Fidei assensum esse *omnino firmum* constat ex *consideratione divinæ Providentiæ*, quæ per modum *principii reflexi*, majorem certitudinem confert quam ipsa motiva credibilitatis, ut sequenti argumento patet. Impossibile est ut *Deus, verus et sapiens*, permittat falsam religionem hominum fidei proponi cum credibilitatis motivis, quæ moralem certitudinem gignere possint; si enim id permitteret, eo ipso nos deciperet in re ad salutem pertinente; atqui mysteria fidei nostræ, v. g., Incarnatio et Redemptio, nobis credenda proponuntur cum motivis credibilitatis, quæ talem certitudinem causare valent. Ergo, attentâ Dei providentiâ, impossibile est ea mysteria esse falsa.

(B) Præterea fidei assensum firmiorem esse generatim assensu scientifico ex duplici capite constat : (a) ex ipso *motivo fidei;* nam tale motivum est auctoritas Dei revelantis ; atqui magis repugnat falsum esse quod sub testimonio Dei cadit quam quod ratione nostrâ cognoscitur ; (b) *ex imperio voluntatis et viribus gratiæ;* voluntas enim per gratiam elevata et adjuta, imperare potest adhæsionem veritatibus revelatis super omnia firmam : gratia enim novas vires facultatibus nostris præbet, quarum ope suo objecto firmius adhærere valent.

II. De obscuritate fidei.

261. 1° *Status quæstionis.* (a) Omnes theologi fatentur fidem esse obscuram, *ratione motivi;* nam fidei motivum non est intrinseca rei evidentia, sed Dei auctoritas; atqui auctoritas Dei rei existentiam quidem manifestat, sed ejus *intrinsecam rationem* non explicat, nec proinde menti nostræ eam claram efficit.

(b) Insuper fides non potest cum visione beatificâ existere. Beatus enim clare videt Deum et res divinas, dum credens non videt ea quæ credit ; nemo autem potest *videre* simul et *non videre* aliquid sub eodem respectu et eodem momento.

(c) Probabilius obscuritas fidei non postulat absentiam perfectæ evidentiæ de facto revelationis. Perfecta enim

evidentia, qualem, v. g., habuit B. Virgo, de mysterio Incarnationis, non manifestat internam mysterii veritatem, v. g., intrinsecam rationem unionis hypostaticæ, ideoque non tollit obscuritatem ei essentialem.

(d) Iterum fatentur omnes fidem esse *generatim* obscuram *ratione objecti*, quia *præcipuæ* veritates revelatæ sunt mysteria quæ rationis captum omnino superant.

Quibus prænotatis, magno æstu inter theologos disputatur num *fidei objectum sit necessario obscurum*, seu aliis verbis, num veritates naturali evidentiâ cognitæ, v. g., Dei existentia, spiritualitas et immortalitas animæ, etc. possint esse simul fidei objectum.

262. 2° *Variæ opiniones.* (A) *S. Thomas*, ejusque discipuli, immo præcipui *Scotistæ*, docent *fidei actum* dari non posse in *eodem subjecto* simul cum *actu scientiæ*, circâ veritatem naturaliter evidenter cognitam [1], v. g., Dei existentiam. Contingere quidem potest ut quod est ab uno naturaliter cognitum, sit *ab alio* creditum; immo ut quis primum per fidem credat aliquod objectum cujus postea scientiam acquiret; aut veritatem sciat sub aliquo respectu et credat sub alio, v. g., sciat Deum esse unum et credat eum esse trinum. Sed non potest existentia Dei *ab eodem simul actu sciri* et *credi;* possumus, inquiunt, hanc admittere veritatem, tum propter evidentiam, tum propter Dei auctoritatem; sed talis actus non est actus fidei. Nam, (a) juxta *S. Paulum*, circa res *non apparentes* fides essentialiter versatur : "Fides est sperandarum substantia rerum; argumentum *non apparentium*" [2]; atqui res naturali evidentiâ demonstratæ, sunt res apparentes; ergo fides circa res evidentes versari nequit; (b) insuper actus fidei debet esse

[1] Thomistarum sententiam egregie propugnârunt inter alios, præter S. Thom., 2ª 2æ, q. 1, a. 4-5, *De veritate*, q. 14, a. 9; Gonet, *Clypeus*, de Fide, disp. I, art. 5-6; Salmanticenses, *de Fide*, disp. III. dub. 2.; Berthier, *de Locis theolog.*, n. 504 sq.; Billot, th. XL. Oppositam autem sententiam advocârunt : Suarez, *de Fide*, disp. III, sect. 8; Mazzella, 638 sq.; R. F. Clarke, *On the obscurity of Faith*, in *American Cath. Quart. Rev.*, july 1893, p. 481 sq. — Concedunt tamen plerique Thomistæ circa idem *habitum scientiæ* in homine mortali cum *habitu fidei* consistere posse, pariter *habitum fidei* cum *actu scientiæ*, aut *actum fidei* cum habitu scientiæ consistere posse.

[2] *Hebr.*, XI, 1.

essentialiter liber; atqui actus, quo assentimus veritati intrinsece evidenti, non est liber, quia intellectum nostrum ad assentiendum evidentia cogit; (c) aliunde veritates de quibus agitur, nempe existentia Dei ejusque providentia, non sunt ita evidentes ut non possint negari; reapse a nonnullis etiam doctissimis hodie rejiciuntur.

263. (B) *Suarez* autem, cum multis Theologis, præsertim modernis, docet fidei actum dari posse simul cum actu scientiæ circa veritatem naturaliter evidentem, dummodo assensus detur, non propter rei evidentiam, sed propter Dei auctoritatem. Nam, (a) ex *S. Paulo*[1], credere debemus Dei existentiam ejusque providentiam : " Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est, et inquirentibus se remunerator sit "; atqui illæ duæ veritates sunt naturaliter evidentes Confirmatur ex eo quod in *Symbolis* et in Concilio *Vaticano* hujusmodi veritates credendæ proponuntur eodem modo ac eæ quæ sunt supra rationem[2]. Thomistæ vero respondent hic agi de Deo, prout est auctor ordinis *supernaturalis;* quæ quidem veritas naturali ratione non percipitur.

(b) Non repugnat ut idem homo veritati evidenti assentiat tum propter ejus intrinsecam evidentiam, tum propter auctoritatem Dei; atqui prior actus erit actus scientiæ, posterior autem fidei actus; ergo. Thomistæ vero secundam minoris partem negant; nam assensus scientificus et fidei assensus sunt contradictorie oppositi, cùm prior sit *clarus*, posterior vero necessario *obscurus;* ergo assensus veritati evidenter cognitæ non erit actus fidei.

264. Utraque opinio probabilis est[3]. In praxi autem veritates hujusmodi accipi possunt, tum propter earum evi-

[1] *Hebr.*, XI, 6.

[2] " Romana Ecclesia credit et confitetur unum esse Deum verum..." (*Vatic.*, sess. III, cap. 1).

[3] Nonnulli contendunt post Conc. *Vaticanum* opinionem thomisticam vix propugnari posse, cùm ibi fidei nostræ propositæ fuerint veritates de Dei existentiâ et attributis, quæ naturali rationis lumine cognosci valeant. Sed immerito; nam ex hoc solummodo sequitur has veritates ab omnibus accipi debere, minime vero eos, qui jam harum veritatum scientiam acquisierunt, teneri de eisdem specialem fidei actum elicere distinctum ab actu scientificæ adhæsionis. Cf. **Vacant**, op. cit., n. 758.

dentiam, tum propter Dei auctoritatem; postea autem divino judicio relinquenda est quæstio utrum talis assensus sit an non actus fidei.

Art. IV. De subjecto fidei [1].

Per subjectum fidei intelligimus eos qui *actum* fidei elicere possunt, aut quibus inest fidei *habitus*. Fidei habitum, quem jam definivimus (supra n. 137) infundi in animam simul cum justificatione probatur in *Tr. de Gratiâ*. Sed quæstio est in quibus fidei habitus maneat, sive inter *vivos*, sive inter *defunctos*.

I. De hominibus viatoribus.

265. Homines in terra degentes sunt vel justi, vel peccatores, vel hæretici, vel infideles. Nulli dubium est *justis* fidei habitum inesse, eosque actus fidei elicere posse, cùm sine fide impossibile sit placere Deo; pariter extra controversiam est *infidelcs* habitu fidei carere, ut ipsa vox indicat. Quæstio igitur solum agitari potest quoad *peccatores* et *hæreticos*.

266. 1° **Fidei habitus in peccatoribus remanere potest, seu, aliis verbis, fides non amittitur per ipsam amissionem caritatis et gratiæ sanctificantis.** *De fide* ex *Tridentino* [2] : "Si quis dixerit amissâ per peccatum gratiâ simul et fidem semper amitti, aut fidem quæ remanet, non esse veram fidem, licet non sit viva, A. S."; quod contra Protestantes dirigitur; dicunt enim solam fidem justificare, proindeque fidem cum justificatione essentialiter connecti, ita ut caritate seu justificatione amissâ, eo ipso amittatur fides vera et sanctificans.

267. Prob. (a) *S. Paulus*, de caritate disserens, hæc habet : "Si habuero omnem fidem ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum" [3]; atqui hæc verba manifeste supponunt fidem sine caritate existere posse. Item *S. Jacobus* [4] dicit : "Quid proderit, fratres mei, si fidem

[1] Suarez, disp. VII, sect. 3-5; Lugo, disp. XVII; Salmantic., disp. VIII
[2] Sess. VI, can. 28. — [3] *I Cor.*, XIII, 2. — [4] *Jac.*, II, 14.

quis dicat se habere, opera autem non habeat?" Ibi enim supponitur fidem sine operibus, ac proinde sine caritate et gratiâ existere posse. Nec dicatur fidem sine operibus *mortuam* esse, juxta eumdem (26), nec proinde veram esse fidem; nam fides a Jacobo mortua dicitur eo quod a caritate non informatur, quæ est animæ vita; hoc autem non impedit quin fides, a caritate separata, sit *vera* fides, licet imperfecta; nam caritas *non* est forma *intrinseca* fidei, sed solum *extrinseca*, ita ut fides vere existere possit quin caritati uniatur (supra, n. 139)[1].

(b) *Ratio* assertionis nostræ in Dei voluntate reponenda est, qui, propter suam misericordiam, voluit per peccatum mortale totum spirituale ædificium non destrui, ut, virtute fidei remanente, peccatores facilius converti possint. Attamen addi potest argumentum valde probabile : peccatum mortale, ex se quidem contrarium caritati est, non autem fidei, cùm auctoritatem Dei revelantis non neget, quæ est objectum formale fidei. Habitus enim non destruuntur nisi per actus sibi contrarios, formale eorum objectum tollentes; v. g., virtus castitatis non tollitur per actus iræ, sed solum per actus luxuriæ.

268. 2° *Fidei habitus destruitur peccato hæreseos formali, non autem peccato hæreseos materiali.* Certum est. Hæresis est *formalis* quando quis *scienter* veritatem revelatam negat aut in dubium vertit; est *materialis*, si *bonâ fide* aut ignoranter rejicitur veritas revelata, ab eo scilicet qui nescit eam esse revelatam.

Prima pars constat (a) ex *S. Paulo*, dicente : " Quam (fidem) quidam repellentes, circa fidem *naufragaverunt :* ex quibus est Hymenæus et Alexander "[2]. Unde sic : hæretici de quibus agitur unum fidei articulum negabant, nempe resurrectionem carnis; atqui tamen dicuntur omnino amisisse fidem : " circa fidem *naufragaverunt* ".

(b) Idem e *Tridentino*[3] constat, ubi declaratur per infidelitatem amitti fidem : vox enim *infidelitas*, ut apparet tum ex usu loquendi tempore Concilii, tum ex contextu, indicat

[1] *S. Theol.*, 2ª 2æ, q. 4, a. 4, ad 2.
[2] *I Tim.*, I, 19. — [3] *Trident.*, sess. VI, cap. 15.

modo generali omne peccatum directe contra fidem, sive sit hæresis, sive apostasia.

(c) *Ratio* idem probat; id enim fidem e medio tollit quod ipsius objectum formale seu motivum destruit; atqui ita est de hæresi : nam qui negat unam veritatem quam scit de fide, eo ipso negat auctoritatem Dei revelantis, quæ est motivum fidei, ideoque ipsum fidei fundamentum evellit [1].

269. *Secunda pars* probatur contra quosdam auctores catholicos qui contendunt fidem amitti etiam per *materialem* hæresim [2].

(a) Unanimi consensu theologorum, qui, sine ullâ distinctione scholarum, uno ore id docent; unus audiatur *Suarez :* " Infidelitas positiva subdistinguenda est in materialem, seu excusabilem a culpâ, et formalem, seu culpabilem; prior est in eo qui, cum receperit aliquando habitum fidei, per ignorantiam invincibilem in erroribus fidei contrariis versatur; nam ille quidem potest hac ratione dici infidelis materialiter, nihilominus tamen ille *numquam poterit privari fide jam habitâ, per illam solam infidelitatem* (sc. materialem) " ; et addit : " hæc certa sunt et extra controversiam " [3].

(b) *Rat. theol.* Status gratiæ et a fortiori fides amitti nequit nisi per peccatum mortale; immo fides non destruitur per quamlibet culpam contra fidem, sed solum per *deliberatam* et *pertinacem* culpam, vi cujus ipsum motivum fidei destruatur; atqui hæresis materialis non est peccatum mortale, cum incurratur sine cognitione ex parte intellectûs et idcirco sine libero voluntatis consensu; nec per eam negatur auctoritas Dei revelantis; ergo. Revera Deus injuste ageret, si fidei habitu privaret eos qui conscientiæ dictamen sequuntur, et parati sunt ea omnia credere quæ ut revelata sibi constabunt.

270. Hinc pariter rejiciendum est quod dicit *Brownson*, scilicet fidei habitum destrui posse *solâ omissione actûs fidei* [4]; talis enim omissio fidem non tollit, nisi quando ex positivo et culpabili oritur dubio contra fidem; si oriatur solum ex negligentiâ, vel humano respectu, vel etiam ne quis christiane vivere cogatur, potest esse peccatum plus minusve grave secundum varias circumstantias, sed non est peccatum directe contra fidem, nec virtutem fidei destruit.

271. *Controvertitur* autem num catholici in religiosis rebus nonnisi imperfecte instructi, et inter hæreticos ver-

[1] S. Thom., 2. 2æ, q. 5, a. 3.

[2] Cf. Müller, *The Catholic dogma : Extra Ecclesiam*, p. 180 et alibi passim; Brownson, *Works*, vol. V, p. 572 et seq.

[3] *De Gratiâ*, l. XI, c. 7, n. 3-4.

[4] Brownson's *Works*, vol. V, p. 573.

santes, ab Ecclesiâ catholicâ secedere valeant *sine formali peccato contra fidem*, quin proinde habitum fidei amittant.

Quidam *negant*, quia, ex unâ parte, nulla est justa causa fidem in dubium vocandi, et, ex alterâ, Deus neminem deserit nisi prius deseratur, ideoque catholicos gratiâ suâ juvat ne in hæresim labantur. Alii *affirmant;* nam dantur juniores catholici qui, insufficienter in fide instructi et roborati, ab hæreticis aut rationalistis multa contra catholicam religionem audiunt, quæ solvere non valent; ita sensim et sine sensu aliquot dubia concipiunt, et mox fidem in Ecclesiæ auctoritatem amittunt, quin tamen *grave* peccatum *formaliter* contra fidem commiserint, quia neminem inveniunt qui propositas difficultates sufficienter solvat.

272. Si mentem in re tam difficili aperire liceat, putamus quidem nullum a verâ fide jam *susceptâ* sine aliquâ culpâ, saltem *imprudentiæ* [1], secedere posse; sed hæc culpa non est semper mortalis, neque contra fidem, ideoque non necessario habitum fidei expellit.

Hanc esse mentem *Vaticani* censemus; ait enim *Vaticanum* [2]: "Etenim benignissimus Dominus et errantes gratiâ suâ excitat atque adjuvat, ut ad agnitionem veritatis venire possint; et eos, *quos de tenebris transtulit in admirabile lumen suum*, in hoc eodem lumine *ut perseverent gratiâ suâ confirmat, non deserens nisi deseratur.* Quocirca minime par est conditio eorum, qui per cæleste fidei donum catholicæ veritati adhæserunt, atque eorum, qui, ducti opinionibus humanis, falsam religionem sectantur; illi enim, qui fidem sub Ecclesiæ magisterio susceperunt, *nullam unquam habere possunt justam causam mutandi*, aut in dubium fidem eamdem revocandi". Ex quibus duo colligere fas est: (a) Deum gratiâ suâ nos juvare ut in fide perseveremus, ita ut, si divino auxilio fideliter cooperemur, eam retinere valeamus; (b) nullam exstare causam *objective justam* fidem in dubium revocandi vel negandi.

Unde animadvertimus, post *Granderath* [3], a Concilio non definitum fuisse, nunquam fieri posse, ut homo catholicus sine *peccato formali contra fidem* divinitatem Ecclesiæ in dubium vocet vel ab

[1] *Imprudentiæ* reus est, v. g., qui, in religione parum instructus, acatholicos frequentare eosque audire non dubitat, qui ephemerides et libros legit fidem impugnantes, nec ad doctum sacerdotem recurrit, quando occurrunt dubia contra fidem.

[2] *Vatic.*, sess. III, cap. 3, **Denzing.** n. 1642.

[3] **Granderath**, *Constitut. C. Vaticani explicatæ*, 1892, p. 61; cfr. **Vacant**, op. cit., t. II, n. 731-737.

eâ deficiat. Siquidem *Vaticanum* hic solum condemnare voluit *Hermesii* errorem, qui causam objective justam dubitandi adesse docuit, immo doctis dubium commendavit, ut aperte declaratur ab ipsis scriptoribus schematis Patribus Concilii propositi : " Neque etiam in propositâ declaratione doctrinæ et condemnatione erroris illud attingitur, quod aliqui veteres theologi concedere non dubitant, posse *per accidens*, et in certis quibusdam adjunctis, conscientiam rudis cujusdam hominis catholici ita induci in errorem invincibilem, ut sectam aliquam heterodoxam amplectatur sine peccato formali contra fidem, quâ in hypothesi fidem non amitteret, nec formalis, sed materialis hæreticus foret (*Tanner*, de fide, q. 2, dub. 5, n. 139; *Platelius*, de fide, n. 61). Hæc quidem nisi cautissime explicentur, periculose disputantur; sed ab hæresi, quæ sacro Concilio examinanda proponitur, sunt alienissima ".

II. De iis qui sunt in termino.

273. 1° *Angeli et Beati non eliciunt actum fidei proprie dictum; saltem circa ea quæ in Verbo clare vident* Certum est.

(a) Ait enim *S. Paulus* : " Ex parte cognoscimus et ex parte prophetamus; cùm autem venerit quod perfectum est (i. e. visio beatifica), evacuabitur quod ex parte est " [1]. Quibus verbis intelligitur fidem esse quid imperfectum relate ad visionem beatificam et per ipsam evacuandam esse; quod ex sequentibus confirmatur : " Videmus nunc per speculum in ænigmate, tunc autem facie ad faciem " [2].

(b) *Ratione.* Fides est assensus testimonio Dei fundatus; atqui angeli et beati in cælo non amplius indigent credere propter auctoritatem Dei, cùm jam clare videant quæ antea credebant; ergo fides jam non amplius existit in cælo, sed ejus vices tenet visio beatifica.

274. 2° *Animæ in Purgatorio detentæ habitum fidei retinent, et fidei actus, licet non meritorios, exercere possunt.* (a) Illæ animæ sunt capaces fidei, cùm ex unâ parte sint in statu gratiæ, et ex alterâ non videant Deum facie ad faciem; ergo nil impedit quin eliciant actus fidei. (b) Attamen illa fides non est meritoria, quia merendi facultas in ipso mortis instanti finem accipit, ut declaratur in *Tr. de Gratiâ*, n. 186.

[1] *I Cor.*, XIII, 9-10. — [2] *Ibid.*, 12.

275. 3° *Dæmones et damnati actum fidei proprie dictum seu supernaturalem elicere non possunt.* Nam actus fidei supernaturalis elici nequit nisi sub influxu gratiæ actualis et ex piâ motione voluntatis; atqui dæmones et damnati gratiam non amplius recipiunt, nec piarum affectionum sunt capaces; ergo, etsi mente veritatibus revelatis assentiant, non possunt amplius supernaturaliter credere. nec proinde facultatem seu habitum fidei retinent; unde credunt et contremiscunt, ait *S. Jacobus*[1], seu credunt evidentiâ credibilitatis quasi coacti.

Caput ij.

DE DOGMATIBUS ET FORMULIS FIDEI.

Prænotanda.

276. 1° **Variæ acceptiones vocabuli dogmatis**[2]. *Dogma* (gr. δόγμα, a verbo δοκέω) quinque præcipue significat : (a) *opinionem* cui firma præbetur adhæsio[3]; (b) *decretum* seu *legem* cui sedulo parendum est[4]: quo sensu leges ab Apostolis latæ in concilio Hierosolymitano vocantur δογματα[5]; (c) omnes *veritates christianas* sive speculativas sive practicas[6]; (d) veritates formaliter revelatas ideoque ab omnibus firmiter credendas; (e) veritates non solum revelatas, sed etiam ab Ecclesiâ *infallibiliter definitas*, seu veritates fidei divino-catholicæ.

Hìc vocabulo dogmatis utimur ad designandas veritates fidei divinæ et præsertim fidei catholicæ. *Formulæ* autem *dogmaticæ* seu *formulæ fidei* sunt propositiones definitæ quibus dogmata modo humano exprimuntur.

---

[1] *Jac.*, II, 19.

[2] Dublanchy, in *Dict. de Théol.-Vac.* (*Mangenot*) voce *Dogme*, 1574; H. Pinard, *Dict. Apologét. (d'Alès)* t. I, 1122.

[3] Epictetus, Dissert. III, c. IX, n. 12.

[4] *Esther*, III, 9, Septuagint. vers. — [5] *Act.*, XVI, 4.

[6] S. Justinus, *I Apol.*, n. 26, *P. G.*, VI, 369; Clem. Alex., *Strom.*, l. VII, *P. G.*, IX, 544.

277. 2° **Hodierni errores de naturâ et evolutione dogmatum.** *Modernistæ*, vestigiis *Liberalium* inhærentes, naturam et stabilitatem dogmatis penitus evertere conati sunt. In eo concordant quod, intellectualem agnosticismum plus minusve profitentes, valorem intellectualem dogmatum negant, simulque eorum indefinitam evolutionem propugnant, aliter tamen et aliter.

(A) *Symbolismum*, post A. Sabatier[1], profitentur præcipui Modernistæ, *A. Loisy*, *G. Tyrrell* et auctores libelli *Il programma dei Modernisti*[2].

(a) Fides, juxta eos, in sensu quodam intimo collocari debet, qui ex *indigentiâ divini* oriatur. Quia vero homo fidem suam *cogitare* debet, id præstat dupliciter : primum quidem, naturali actu et spontaneo, fidem exprimendo sententiâ quâdam simplici ac vulgari; secundo, reflexe ac penitius, cogitationem elaborando et cogitationes enuntiando secundariis sententiis, a primâ simplici derivatis, sed distinctioribus. Quæ secundariæ sententiæ, cùm a magisterio publico sancitæ fuerint utpote communi conscientiæ respondentes, dicuntur dogma. Tria igitur elementa in dogmate inveniuntur : elementum *religiosum*, a sensu intimo ortum; — elementum *intellectuale* et philosophicum, procedens ex intellectûs attentâ cogitatione; — elementum *auctoritativum*, quod ex Ecclesiæ definitione provenit. Ex his, primum et quidem solum est objectum fidei; duo autem alia, formulæ scilicet dogmaticæ, non sunt nisi *symbola* credenti quidem utilia, ut suæ fidei rationem reddere valeat, sed quæ, utpote imperfectæ imagines realitatis, veritatem absolute non continent; possunt dici etiam, relate ad credentem, *instrumenta* seu vehicula veritatis, quibus uti potest ad sensum religiosum fovendum.

(b) Exinde sequitur *formulas dogmaticas*, etiam ab Ecclesiâ definitas, *vicissitudini* esse obnoxias : hæ enim, cum vitales sint, vitæ evolutionem sequuntur, novisque credentium aspirationibus et cogitationibus indesinenter accommodari debent. Unum est quidem elementum immutabile, nempe sensus religiosus vitaque religiosa; formulæ autem dogmaticæ necessariæ sunt quidem ut societatis ecclesiasticæ membra professione ejusdem fidei coadunentur; sed, cum veritatem absolute non exprimant, immutabiles esse nequeunt, sed perpetuâ evolutione immutantur : ut novæ formulæ veræ sint, sufficit ut religioso sensui indesinenter in animâ manenti respondeant. Quapropter cum reverentiâ accipi debent formulæ quas

[1] *Esquisse d'une Philosophie de la Religion.* Cujus systema exposuimus in *Syn. Theol. Fundam.*, p. 702-704.

[2] Quorum errores declaravimus ibidem, p. 705-715.

publicum magisterium aptas ad communem conscientiam exprimendam judicaverit; sed a credente adhibendæ sunt quatenus ipsum juverint ad sensum religiosum fovendum : ad commodum enim datæ sunt, non ad impedimentum. — Ad factum autem quod spectat, hujusmodi formulæ non solum accidentaliter, sed substantialiter immutatæ sunt, et dantur aliæ aliis contradictoriæ.

278. (B) *Pragmatismum*, seu philosophicum systema eorum qui intellectuales notiones interpretantur in ordine ad *actionem*, fidei catholicæ accommodare tentavit *E. Le Roy*[1], eo fine ut efficacius solverentur hodiernorum difficultates contra dogmata nostra.

(a) Animadvertit imprimis hujusmodi difficultates *insolubiles* esse, si admittitur conceptus intellectualis dogmatum, qualis communiter traditur : dogmata enim *intellectualiter* sunt *incogitabilia*, quia exprimuntur terminis philosophicis jam obsoletis et repudiatis, qui, si litteraliter intelliguntur, anthropomorphismo favent, si vero symbolice, in agnosticismum tendunt[2]. Quapropter in dogmaticis formulis duplex sensus distingui debet : prior *negativus*, quo damnantur errores ideoque præcluduntur falsæ viæ doctrinam catholicam exponendi; posterior *positivus*, qui non intellectualiter est intelligendus, sed in ordine ad actionem, quatenus nobis imponit *modum sentiendi, cogitandi et agendi*. Ita dogma præsentiæ realis Christi in Eucharistiâ *negat* hanc præsentiam esse mere symbolicam aut figurativam et insuper *affirmat* fidelem relate ad hostiam consecratam se habere debere sicut ad Christum ipsum visibilem factum[3]. Hic autem dicendi modus, inquit, nec symbolismo nec agnosticismo favet : ideo enim præscribitur talis agendi modus quia sub formulis dogmaticis latent objectivæ realitates huic agendi modo respondentes. Cùm autem hæ realitates non definiantur, anthropomorphismus vitatur.

(b) Exinde intelligi datur quo sensu evolvantur dogmata : immutabilis est quidem *practica directio* quam tradunt, sed mutabiles omnino sunt conceptus intellectuales quibus exprimuntur[4].

---

[1] De quo jam egimus in *Syn. Theol. Fund.*, p. 709-712.

[2] *Dogme et critique*, p. 6-12.

[3] Op. cit., p. 26 : " De même encore le dogme de la présence réelle veut dire qu'il faut avoir en face de l'hostie consacrée une attitude identique à celle qu'on aurait en face de Jésus devenu visible."

[4] " On voit en outre comment les dogmes sont immuables et comment néanmoins il y a une évolution des dogmes. Ce qui est invariant dans un dogme, c'est l'orientation qu'il donne à notre activité pratique, c'est la direction suivant laquelle il infléchit notre conduite. Mais les théories explicatives, les représentations intellectuelles changent incessamment au cours des âges selon les individus et les époques, livrées à toutes les fluctuations et à toutes les relativités que manifeste l'histoire de l'esprit humain." (*Dogme et Critique*, p. 33-34)

279. 3° **Divisio.** Quantum hujusmodi theoriæ a veritate distent, intelligetur ex expositione doctrinæ catholicæ 1° de *naturâ*, 2° de *incremento* dogmatum, 3° de habitu inter dogmata et sacram scientiam seu theologiam.

Art. I. De naturâ dogmatum [1].

Tria præstabimus : 1° thesim catholicam exponemus; 2° principia trademus quibus difficultates solvi valeant; 3° adversariorum systemata confutabimus.

280. I. *Thesis :* **Dogmata catholica sunt veritates objectivæ credendæ, ideoque non mera veritatis symbola, sed primario norma credendi.** *Certum est.*

Dicitur : *non mera symbola*, ut ita excludatur symbolismus sive Liberalium sive Modernistarum; *primario norma credendi*, contra Pragmatismum : non negamus quidem præcipuas veritates fidei *ultimo* revelari ut incitemur ad vitam honeste et sancte agendam; id vero minime prohibet quin dogmata sint veritates ordinis intellectualis quibus primum assentiri debeamus, antequam ex fide vivamus. Ultro tamen concedimus formulas dogmaticas, etsi revelatas, imbecilli nostro ingenio accommodari, nec ideo adæquate exprimere res divinas quæ conceptus nostros transcendunt, sed *analogice* tantum, ut infra declarabimus, n. 287.

281. **Scriptura** hâc de re duo docet : Christum manifestâsse veritates nobis ignotas, et nobis officium incumbere eisdem firmum assensum præbendi.

(A) Christus, seu Filius Dei incarnatus vere revelavit veritates nobis ignotas de Deo rebusque divinis : " Nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare [2]... Deum nemo vidit

[1] Th. de Régnon, S. J., *Etudes de théol. positive*, Paris, 1892, t. I, p. 1-49; J. Lebreton, *Dogme et Critique* in *Rev. prat. d'Apol.*, t. IV, 1907, p. 193-221, 527-535; Wehrlé, *De la nature du dogme*, in *Rev. biblique*, Juil. 1905, p. 323 sq.; L. de Grandmaison, in *Etudes*, 1898, t. 76, p. 341 sq., 478 sq., et in *Bulletin de litt. ecclés.* (Toulouse), Janv. 1906; Portalié, S. J., in *Etudes*, 1905, t. 104, p. 145 sq.; R. Garrigou-Lagrange, *Le sens commun, la philosophie de l'être et les formules dogmatiques*, Paris, Beauchesne, 1909, p. 117-207; A. Gardeil, *Le Donné révélé et la Théologie*, Paris, Gabalda, 1910, p. 77-150.

[2] *Matth.*, XI, 27; cfr. *Luc.*, X, 21-24.

unquam : unigenitus Filius (aliter Deus) qui est in sinu Patris, ipse enarravit[1]... Omnis qui audivit a Patre, et didicit, venit ad me. Non quia Patrem vidit quisquam, nisi is qui est a Deo, hic vidit Patrem"[2]. Nos igitur *audivimus* et *didicimus* ab Eo qui res divinas *videbat*. Deus igitur vere nobis locutus est non solum in prophetis, sed in dilecto Filio suo[3]; dantur itaque veritates e cælo delapsæ quas *ex auditu* discere valemus.

282. (B) Præfatis veritatibus *assensum intellectualem* præbere debemus. Christus enim sub pœnâ damnationis id præcipit : " Euntes in mundum universum, prædicate Evangelium omni creaturæ. Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit; qui vero non crediderit condemnabitur"[4]. — Evangelium autem quod Apostoli prædicant, non est quid vagum et symbolicum, aut solum norma agendi directiva, sed complectitur præcipua facta vitæ Christi, præsertim ejus resurrectionem, et *doctrinam* quam ipse *proposuit* sive speculativam sive practicam; Apostoli sese exhibent tanquam *testes* factorum quæ viderunt et *relatores* seu *expositores* doctrinæ quam ab ipso Magistro acceperunt; docentque neminem salvari posse nisi prius *credat* veritates a Christo revelatas : " Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus nos testes sumus ...[5]. Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem et præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis ...[6]. Quod vidimus et audivimus, annuntiamus vobis ..."[7]. — Quam vero fidem necessariam esse ad salutem, ex his aut similibus verbis constat : " Nolite omni spiritui credere... omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est; et omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est... Quisquis confessus fuerit quoniam Jesus est Filius Dei, Deus in eo manet et ipse in Deo"[8]. Teste igitur Joanne, non sufficit diligere Deum, sed necesse est *credere*, contra Gnosticos et Judaizantes, Jesum esse simul hominem et Filium Dei.

Inter Apostolos, *Paulus* maxime hujus fidei necessitatem

[1] *Joan.*, I, 18. — [2] *Joan.*, VI, 45-46. — [3] *Hebr.*, I, 1. — [4] *Marc.*, XVI, 15-16.
[5] *Act.*, II, 32; cfr. I, 8; III, 15; X, 39, etc.
[6] *II Petr.*, I, 16. — [7] *I Joan.*, I, 3. — [8] *I Joan.*, IV, 1-3; 15.

prædicat. Aperte declarat se nihil tradere nisi quod accepit a Christo [1]. Jamvero, in plerisque epistolis, doctrinam tradit non solum practicam, sed etiam speculativam; speculativos Gnosticorum errores confutat eisque opponit christianam christologiam; vanas quidem et subtiles quæstiones rejicit, sed doctrinam de necessitate fidei et caritatis, de gratiâ Dei per Christum concessâ, de divinitate Christi ejusque sacerdotio et opere satisfactorio lucide exponit, non symbolice, sed intellectualiter. Quare fidem exhibet ut obsequium *intellectûs*, cognitionem imperfectam, per speculum et in ænigmate, sed quæ augeri potest et fieri sapientia, id est, cognitio vere et plene intellectualis [2].

Hùc etiam afferri possunt textus superius relati, n. 235, in quibus asseritur fidem esse assensum intellectûs.

283. **Traditione** idem constat: — (A) *Ex Patrum doctrinâ*, qui aperte docent tanquam hæreticos ab Ecclesiâ ejiciendos esse eos qui a doctrinâ Christi et Apostolorum dissentiunt; fideles teneri, sub pœnâ damnationis, firmiter et immutabiliter adhærere dogmatibus Christi et Apostolorum, qualia ab Episcopis et præsertim ab Ecclesiâ Romanâ tradita fuerunt [3].

284. (B) *Ex praxi Ecclesiæ :* (a) ex modo instruendi catechumenos ante baptismi susceptionem, qualis in *catechesibus* servatus fuit; ex *traditione* et *redditione* symboli, quæ ideo fiebat ut catechumeni præcipuorum fidei articulorum claram expositionem cognoscerent, eisque explicite adhærerent [4].

(b) Ex *damnatione hæreticorum*, qui ab Ecclesia ejiciuntur, plerumque saltem, non propter eorum agendi rationem, sed quia *sensum traditionalem* dogmatum rejiciebant, v. g., negando veram et integram humanitatem Christi, divinitatem

[1] *I Cor.*, XV, 1-8; XI, 23.

[2] *Rom.*, VI, 17; *I Cor.*, II, 6; III, 2; XIII, 12; *II Cor.*, X, 5; *Ephes.*, II, 2; V, 6; *Coloss.*, I, 10; II, 4; VI, 16, etc.

[3] Ita, inter alios, S. Ignatius, *Phil.*, VII, VIII, p. 305, 307 ed. Funk; *ad Magn.*, XIII, p. 240; *ad Ephes.*, XVI, p. 227; S. Irenæus, *Cont. hæres.*, l. I, c. 10; l. III, cc. 1, 24; *P. G.* VII, 549, 843, 966; Tertul., *De præscript.*, cc. 21, 25, 28, 31, 37; *P. L.* II, 33, 37, 40, 44, 50; Clem. Alex., *Strom.*, VII, *P. G.*, IX, 532.

[4] Vacant-Mangenot, *Dict. de Théol.*, t. II, 1981 sq.

Verbi, ejus consubstantialitatem, aut existentiam duarum naturarum et duarum voluntatum in Christo : ad quos errores confutandos, Ecclesia verbis intellectualem sensum exhibentibus utebatur, v. g. ὁμοούσιος, θεοτόκος, ἐν δύο φύσιν, et e sinu suo ejiciebat eos qui eadem accipere nolebant in sensu definito. — Nec satis erat ea accipere tanquam practicam normam agendi. Nestoriani siquidem fatebantur Christum esse adorandum, sed quia vocem θεοτόκος et veram unitatem personæ in Christo rejiciebant, anathemate perculsi sunt, ut constat tum ex actis C. *Ephesini*, tum e canonibus *C. Constantinopolitani II*, in quibus damnantur " Nestoriani Deum Verbum Filium et Christum vocantes, et hominem separatim Christum et Filium nominantes, et duas personas evidenter dicentes, per solam nominationem, et honorem, et dignitatem, et adorationem, unam personam, unum Filium, et unum Christum confingunt dicere : sed non confitentur unitatem Dei Verbi ad carnem animatam animâ rationali et intellectuali, secundum compositionem (συνθεσιν) sive secundum subsistentiam factam esse, sicut sancti Patres docuerunt." Ex quibus similibusque decretis constat Ecclesiam a nobis postulare non solum certam agendi rationem, sed assensum datum propositionibus et verbis quorum sensus clare definitus est.

285. (c) Ex modo quo *præparantur* et *enuntiantur* formulæ dogmaticæ. Quando Ecclesia novas condit fidei formulas, non vacua symbola aut vocabula proponit, sed divinas realitates humanis verbis exprimit, quæ, post longam maturamque investigationem, aptiora judicet ad veritatem revelatam exponendam.

Ita v. g., ad perfectam æqualitatem Filii et Patris exprimendam, vocabulum quærit quo res absque æquivocatione declaretur : plura proponuntur et expenduntur, sed unum eligitur quod præ ceteris hanc æqualitatem enuntiet, nempe ὁμοούσιον ; jamvero ex discussionibus quæ definitionem præcesserunt, ex contextu (Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, etc.), ex disputationibus multis quæ definitionem subsecutæ sunt, sensus hujus vocabuli clarius determinatur, non solum negativus, sed etiam positivus, nec ut norma tantum agendi, sed tanquam regula cogitandi et credendi. Porro idem fere dici potest de ceteris dogmatibus, ut ex infra dicendis de quolibet dogmate melius intelligetur.

286. (C) *Ex recentioribus S. Sedis declarationibus.* (a) Symbolicam Liberalium et Modernistarum hypothesim damnavit S. Officium, decret. *Lamentabili :* " Dogmata quæ Ecclesia perhibet tanquam revelata, non sunt veritates e cælo delapsæ, sed sunt interpretatio quædam factorum religiosorum, quam humana mens laborioso conatu sibi comparavit " (n. 22).

(b) Pragmatica vero dogmatum interpretatio ita reprobatur, n. 26 : " Dogmata fidei retinenda sunt tantummodo juxta sensum practicum, id est tanquam norma præceptiva agendi, non vero tanquam norma credendi." Insuper, in professione fidei jussu Pii X emittendâ, profiteri debemus ut ab Ecclesiâ definitum fidem esse " *verum assensum intellectûs veritati extrinsecus acceptæ ex auditu*, quo nempe, quæ a Deo personali, Creatore ac Domino nostro dicta, testata et revelata sunt, vera esse credimus, propter Dei auctoritatem summe veracis. "

287. II. **Principia ad solvendas difficultates.** (A) Inter duos excessus anthropomorphismi et agnosticismi media stat doctrina catholica, secundum quam formulæ dogmaticæ divinas realitates exprimunt *non univoce, nec æquivoce*, sed *analogice.* Quod colligitur ex Vaticano dicente [1] : " Ratio quidem, fide illustrata, cum sedulo, pie et sobrie quærit, aliquam Deo dante mysteriorum intelligentiam eamque fructuosissimam assequitur tum *ex eorum quæ naturaliter cognoscit analogiâ...* "

Prænotamus tamen inter veritates credendas quædam esse *facta historica*, quæ univoce et sensu obvio accipi debent, qualia sunt, v. g., Christus natus est ex Mariâ virgine, passus, crucifixus, mortuus et sepultus, S. Pontifex est infallibilis, etc.

288. Sed, quando agitur de *mysteriis divinis*, formulæ dogmaticæ *analogice* intelligi debent.

Id jam notaverant, post S. Thomam [2], scholastici theologi de divinis nominibus et attributis agentes, etiam naturali ratione notis. Cùm Deus non sit in eodem genere ac creatura, nihil *univoce* de utroque prædicari potest.

[1] Sess. III, cap. 4. — [2] *S. Thom.*, I, q. 13, a. 5.

Aliunde quæ prædicantur de Deo et creaturis non dicuntur *mere æquivoce*, quia non sunt prorsus diversa; sed *analogice*, id est secundum *quamdam proportionem :* ita Deus dicitur sapiens, quia in eo invenitur quidquid perfectionis est in humanâ sapientiâ, altiori modo, et quidem demptis hujus limitibus et imperfectionibus. Dici autem nequit Deum esse sapientem tantum sensu *negativo*, aut sensu mere *causativo*, quatenus est fons sapientiæ, sed sensu positivo [1].

289. Jamvero idem fere dici potest de iis quæ circa divina mysteria per revelationem novimus. Deus enim non potest ea manifestare in hâc vitâ nisi per conceptus humanos, nostro ingenio accommodatos; hi autem conceptus, e rebus creatis desumpti, non univoce, nec æquivoce, sed analogice Deum repræsentant : — *non univoce*, quia Deus, utpote omnino transcendens, non est in eodem genere ac res creatæ; *non æquivoce*, quia revelatio tunc esset tantum flatus vocis, nihil nobis manifestans; sed *analogice*, id est secundum quamdam proportionem. Ita, v. g., quando revelatur Christum esse vere Filium Dei unigenitum, etsi inter humanam divinamque generationem sint maxima discrimina, adsunt tamen quædam analogiæ, v. g., transmissio ejusdem vitæ ab uno in alium.

Ita vitatur anthropomorphismus, quia a Deo removentur imperfectiones humanæ generationis; et agnosticismus, quia hoc conceptu generationis aliquam notionem, etsi inadæquatam, accipimus relationis inter Patrem et Filium existentis. Non sufficit igitur se gerere erga Filium sicut et erga Patrem, sed credere oportet Deo competere vere paternitatem, etsi altiori modo quam in creaturis.

290. (B) Quando formulæ dogmaticæ verbis philosophicis enuntiantur (v. g., natura, persona, consubstantialis), sufficit hæc verba intelligere secundum *sensum communem fidelium*, qualis ex omnibus historicis adjunctis constat, quin amplectamur integrum systema philosophicum ex quo vocabulum desumptum est. Ita, v. g., vox *persona*, ex omnibus

[1] " Cum igitur dicitur, *Deus est bonus*, non est sensus, Deus est causa bonitatis; vel Deus non est malus. Sed est sensus, id quod bonitatem dicimus in creaturis, præexistit in Deo; et hoc quidem secundum modum altiorem. Unde ex hoc non sequitur quod Deo competat esse bonum, in quantum causat bonitatem; sed potius, e converso, quia est bonus, bonitatem rebus diffundit. " (1, q. 13, a. 2). Quod fusius declaratur in *Tr. de Deo Uno*, n. 385.

adjunctis quæ definitionem præcesserunt, designat ens intellectu præditum, sui juris, quod sibi agere valeat : et hoc quidem ab omnibus accipi debet. Sed, etsi hæc notio ex aristotelicâ philosophiâ aliquatenus mutuata fuerit, necesse non est hanc philosophiam integre accipere; *a fortiori*, quando inter varias scholas quæstio agitatur in quo præcise reponatur essentia personalitatis, minime necesse est unum systema præ aliis amplecti.

291. **III. Confutantur errores de naturâ dogmatum.** 1° *Impugnatur symbolismus.* (A) Symbolicam dogmatum interpretationem *cum fide catholicâ consistere non posse* non solum ex thesi ipsâ jam constat, sed etiam ex iis quæ diximus de *potestate docendi* in *Tr. de Ecclesiâ*, n. 607 sq. et *de Traditione* in *Tr. de Fontibus Revelationis*, n. 947 sq. Ibi enim probatum est a Christo institutam fuisse auctoritatem infallibilem ad doctrinam christianam fideliter custodiendam tanquam sacrum depositum, eamque authentice interpretandam ac tuendam contra falsas adversariorum interpretationes. Revera per novemdecim sæcula, Ecclesia hoc munus strenue implevit, usque ad sanguinem hæreticis resistendo pro tuendo genuino dogmatum sensu, schismata potius tolerando quam dogmaticarum formularum adulterationem. Jamvero si dogmata sunt mera symbola ad pietatem fovendam inventa, insulsum est sane eorum litteralem sensum hoc modo propugnare.

(B) Neque hujusmodi theoria *sibi constat.* Vult siquidem præcipua ethicæ christianæ principia integra servare, simulque eruit fundamenta quibus hæc innituntur. Caritas erga Deum et proximum, æquitas et justitia, modestia, temperantia et castitas, ceteræque virtutes christianæ tanquam fundamenta præsupponunt fidem in Deum omnium hominum Patrem, et in Christum Deum-Hominem, qui pro nobis omnibus passus et mortuus est, necnon in vitam æternam quæ tanquam præmium bene agentibus promittitur. Jamvero si hæc omnia sunt vacua symbola, quæ nihil aliud exprimunt nisi aspirationes nostras versus aliquid divinum, cur necesse est seipsum abnegare ad diligendum, non obstantibus passionibus pravisque tendentiis, ens aliquod plus minusve vagum et proximum frequenter nobis infensum? Ad bo-

num arduum assidue agendum, nonne requiritur auctoritas suprema clare et imperative suam voluntatem manifestans, exemplar virtutis perfectum, sanctio efficax, ut jam probavimus in *Tr. de Verâ Religione*, n. 154 sq.

292. 2° *Confutatur pragmatismus.* Pragmatismus ab E. Le Roy excogitatus difficultatem propositam minime solvit. Contendit siquidem dogmata nobis non innotescere nisi in ordine ad actionem et *sub specie actionis*. Actio autem dupliciter intelligi potest : (a) si intelligitur tantum ut *praxis* quædam, v. g., cultus, adoratio, oratio, tunc habetur agnosticismus : siquidem adoramus Deum Trinum, Filium Dei, Eucharistiam, quin tamen sciamus utrum necne Deus sit vera persona, Filius sit proprie a Deo genitus, Christus realiter et substantialiter præsens in Eucharistiâ ; et ita ratio agendi nostra irrationalis est ; utquid enim adoramus Eucharistiam si dubitamus num Christus realiter in eâ sit præsens? Irrationalis pariter modus agendi Ecclesiæ e sinu suo ejicientis Nestorianos qui adorabant Christum, etsi vocabulum θεοτόκος rejiciebant. (b) Si, nomine actionis, intelligitur etiam actio cogitandi, ex hoc sequitur nobis præcipi non solum normam agendi, sed *normam cogitandi intellectualiter*, et ita incurritur periculum anthropomorphismi, nisi recurratur ad analogiam, sicut supra exposuimus. Neque in hoc casu ratio manet *autonoma :* suam enim normam cogitandi non ab intrinseco, sed ab extrinseco principio accipit, nempe ab Ecclesiâ et a Deo.

Art. II. De incremento dogmatum[1].

293. Status quæstionis. 1° Quo melius doctrinam catholicam statuamus, quædam distinctiones sunt necessariæ. (A) Dogmata dupliciter crescere possunt : (a) *per novam*

[1] **Moehler**, *La Symbolique*, traduction franç., Paris, 1852, t. II, p. 53 sq.; **J. H. Newman**, *An essay on the Development of Christian doctrine*, ed. 1890; **Oxenham**, *The Catholic doctrine of the Atonement*, ed. 1881, Introduction; **Franzelin**, *de Traditione*, th. XXII-XXVI; **Scheeben**, vol. I, n. 597 sq.; **Vacant**, op. cit., n. 838 sq.; **Abbé de Broglie**, *Religion et Critique*, Paris, 1896, p. 293 sq.; **P. de la Barre**, *De la vie du dogme catholique*, Paris, 1898, p. 145-257; **M. Prunier**, *Evolution et immutabilité de la doctrine religieuse de l'Eglise* (coll. Bloud); **Bainvel**, *De Magisterio vivo*, 1905, p. 117-146; **L. Billot**,

revelationem, quando scilicet illud quod antea non erat revelatum, postea a Deo revelatur : tunc adest *progressus simpliciter*, v. g., talis est institutio septem Sacramentorum, quæ in A. Lege abscondita, postea a Christo revelata est ; (b) *per explicitam propositionem* alicujus veritatis antea obscure et implicite revelatæ, et tunc adest *progressus secundum quid*, ut in casu infallibilitatis S. Pontificis, quæ jam a Christo fuerat revelata, sed nonnisi in C. *Vaticano* clare et explicite ut dogma fidei proposita fuit.

(B) Duo tempora distinguere oportet : (a) unum quod ab Adamo usque ad Christi et Apostolorum tempora inclusive se protendit ; (b) alterum ab Apostolis, id est, a morte *S. Joannis*, ultimi Apostolorum, usque ad nos.

294. 2° Jamvero omnes concedunt in *primâ epochâ*, ab Adamo nempe ad Christum, fidei articulos crevisse simpliciter, seu, aliis verbis, revelationem fuisse *successivam* et *progressivam*, Deo benigne hominum ingenio ac necessitatibus sese accommodante, eorumque mentes pedetentim præparante ad altiorum mysteriorum manifestationem. Nostri non est propositi hic revelationis historiam texere ; præcipua stadia breviter recolere satis erit [1].

(A) Prima revelatio facta est *Adamo innocenti*, cui saltem revelata sunt ea omnia quæ necessaria sunt ad salutem, nempe existentia Dei supernaturaliter providi et remuneratoris, et insuper quædam præcepta positiva, ut infra exponetur (*De Deo Creante*). Quantum vero patuerit hæc revelatio et quid ex eâ posteris transmissum fuerit, nescimus.

(B) *Patriarchalis* revelatio, ab Adamo ad Moysen variis patriarchis facta, præter fidem in Deum remuneratorem, complectebatur confusam alicujus redemptoris promissionem, præcepta ritusque, præsertim circumcisionem, ad servandum monotheismum, tuendam notionem *specialis Providentiæ* erga familiam Abrahæ, et præfiguranda quædam ex mysteriis postea revelandis.

S. J., *De sacrâ traditione contra novam hæresim evolutionismi*, Romæ, 1907 ; **L. de Grandmaison**, *Le développ. du dogme chrétien*, in *Rev. prat. d'Apol.*, 1908, t. VI, pp. 5, 81, 401, 881 ; **H. Pinard**, in *Dict. d'Apol. (d'Alès)*, voce *Dogme*, p. 1121-84 ; **E. Dublanchy**, in *Dict. de Théol.*, voce *Dogme*, t. IV, 1599 sq. ; **A. Gardeil**, *Le donné révélé*, p. 151-184 ; **A. Palmieri**, *Il progresso dommatico nel concetto cattolico*, Firenze, 1910.

[1] Quam historiam breviter sed accurate delineavit **J. Touzard** in *Rev. du Clergé fr.*, t. LXVII, 1911, 1 et 15 Juin, 1 et 15 Juillet.

295. (C) *Mosaica* revelatio patriarchalem complectitur et ampliat, distinctius divina attributa manifestando, multaque præcepta moralia, ceremonialia et judiciaria promulgando, quibus populus Israeliticus efficacius ab idololatriâ et polytheismo removeatur (*De Verâ Religione*, n. 499). — Ad hanc revelationem integre servandam, authentice explanandam et successive ampliandam missi sunt *Prophetæ*, qui invicte *monotheismum*, adversùs contrarias Israelitarum tendentias pravaque finitimarum gentium exempla, integrum servaverunt, immo magis ac magis perspicue prædicaverunt. Itaque, decursu temporum, per revelationes Prophetis successive datas, notiones clariores prævaluerunt inter Judæos, præcipue circa Deum ejusque attributa, Providentiam specialem erga populum Israel, Redemptionem et promissi Messiæ regnum. Ita via parabatur christianæ revelationi.

(D) *Christiana* tandem revelatio mosaicam accipit, sublatis tamen ceremonialibus et judiciariis, et mirifice perficit, atque ad omnes populos extendit. Ibi Deus manifestatur non solum ut Dominus ac Creator, sed etiam et præsertim ut *Pater*, qui ex infinitâ bonitate nos in filios adoptavit, et a servitute peccati redemit per *Filium* suum unigenitum qui lavit nos a peccatis nostris in sanguine suo, atque nos indesinenter sanctificat per *Spiritum Sanctum*, qui datus est nobis. Tota lex in duobus præceptis contrahitur : *Deum* videlicet amare debemus ut *Patrem*, homines vero ut *fratres* et *coheredes* ejusdem regni cælestis quod paratum est iis omnibus qui Deum et proximum diligunt. — Hæc autem revelatio fuit primum *dominica*, per Christum scilicet facta, deinceps *apostolica*, nempe per Apostolos divino afflatu inspiratos [1].

296. Itaque ab Adamo ad Christum et Apostolos dogmatum incrementum factum est non solum *quantitativum*, quatenus novæ veritates revelatæ sunt, sed etiam *qualitativum*, in quantum novæ revelationes veteribus perfectiores apparent.

Dici tamen potest omnia dogmata *aliquo modo* et *remote* contineri in duabus veritatibus ab initio revelatis, existentiâ Dei auctoris ordinis supernaturalis, et speciali ejus Providentiâ circa hominum salutem : in *esse* enim divino includuntur omnia quæ in Deo *æternaliter* existunt, et in divinâ

[1] Censent quidam, cum **Palmieri**, novarum veritatum revelationes non amplius factas fuisse post Pentecosten. Communius tamen ac verius alii docent novas veritates manifestatas esse Apostolis usque ad eorum mortem : ita prophetiæ in Epistolis et Apocalypsi contentæ, inspiratio librorum apostolicorum, aliaque hujusmodi nonnisi post Pentecosten manifestata sunt. Cfr. **Bainvel**, *De Magisterio*, n. 125.

ac *supernaturali Providentiâ* omnia quæ *temporaliter* a Deo dispensantur circa hominum salutem.

297. 3° Exponendum igitur manet quodnam incrementum admitti possit in *secundâ epochâ*, id est, *a completâ ætate apostolicâ* usque ad finem temporum. Ad quod luciùs declarandum, dicemus quo sensu dogmata sint *immutabilia*, et quo sensu *progredi* valeant.

§ I. De stabilitate seu immutabilitate dogmatum.

298. Stabilitas dogmatum dupliciter impugnata fuit : (a) *Montanistæ*, *Manichæi*, *Fraticelli* et *præcones evangelii æterni* in Medio Ævo, *Anabaptistæ*, *Swedenborgiani* et *Irvingiani* inter Protestantes, contenderunt, etsi diversimode, novam œconomiam instituendam fore quæ christianæ œconomiæ succederet, et in abundantiori effusione Spiritûs Sancti consisteret ; (b) ii Protestantes qui *privatam inspirationem* admittunt, pariter nonnulli *Modernistæ* putant novas revelationes in christianâ œconomiâ fieri sicut in Veteri Testamento.

299. *Thesis :* **Revelatio divina ita ætate apostolicâ completa est, ut neque nova œconomia exspectanda sit, neque in œconomia præsenti novæ fiant publicæ revelationes.** Thesis, etsi nunquam sub hâc formâ definita, ita manifeste continetur in universali Ecclesiæ prædicatione ut merito *de fide* dicenda sit.

1° **Script.** (A) *Nova œconomia non est instituenda.*

(a) In *Ep. ad Hebræos*, Novum Testamentum cum Veteri comparatur tanquam perfectum et consummatum cum imperfecto et inchoato, ita ut Novum, propter suam perfectionem, sit *firmum* et *immobile*, dum Vetus, propter suam imperfectionem, abrogandum erat : "Nam si illud *prius* (Vetus Test.) culpa vacasset, non utique *secundi* locus inquireretur... Dicendo autem *Novum*, veteravit prius..." [1]. Exinde Apostolus, exponens prophetiam Aggæi ubi dicitur : "Adhuc semel, et ego movebo non solum terram, sed et cælum".

[1] *Hebr.*, VIII, 7, 13.

ait : " Quod autem *adhuc semel* dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, ut maneant ea quæ sunt *immobilia*. Itaque *regnum immobile* suscipientes, habemus gratiam... " [1]. Ergo Novum Testamentum vere est immobile, nec per aliam œconomiam mutandum.

(b) Ibidem [2], sacerdotium tam intime cum religiosâ œconomiâ connectitur, ut, eo immutato, necesse est ut religionis forma seu œconomia pariter immutetur : " translato enim sacerdotio, necesse est ut et legis translatio fiat "; atqui, teste eodem Apostolo, sacerdotium novæ Legis perpetuum est, nec unquam abrogandum : "hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium "; ergo nunquam erit nova religionis forma.

(c) Quod confirmatur ex dictis de indefectibilitate Ecclesiæ (*Tr. de Ecclesiâ*, n. 773 sq.), ubi demonstratum est Ecclesiam in perpetuum duraturam esse et essentialiter talem permansuram qualis a Christo instituta est; id enim excludit novam revelationis œconomiam.

300. (B) Nec augebitur fidei depositum *novis revelationibus*. Nova revelatio non est exspectanda, si Apostolis manifestata fuerint omnia quæ revelanda erant, eorumque successores sint solummodo dogmatum jam revelatorum *custodes* et *expositores*. Atqui utrumque constat. (a) *Prius* quidem, nam Christus aperte declarat se Apostolis jam revelâsse, aut per Spiritum S. revelaturum esse ea omnia quæ manifestare intendit : " Adhuc multa habeo vobis dicere, sed non potestis portare modo. Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem... Ille vos docebit omnia, et suggeret vobis (in memoriam revocabit) omnia quæcumque dixero vobis " [3] ; quæ quidem verba, contextu inspecto, satis clare ostendunt Apostolis revelanda fuisse, sive in die Pentecostes, sive in decursu vitæ, ea omnia quæ Christus revelare volebat. Insuper Apostolis præcipit omnia docere quæ ipsis revelata sunt ita ut nil novi post eorum mortem sit exspectandum : " Docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis " [4]. (b) *Posterius* autem

[1] *Hebr.*, XII, 27-28. — [2] *Hebr.*, VII, 11 sq.
[3] *Joan.*, XVI, 12-13; XIV, 26. — [4] *Matth.*, XXVIII, 20.

constat : 1) ex agendi ratione Apostolorum qui doctrinam prædicant non quasi a se inventam, sed a Christo ipso traditam, cui nil addere, a quâ nil subtrahere fas sit; hanc igitur doctrinam vocant *fidem*, *verbum* seu *normam fidei*, *didascaliam*, *traditionem*[1], ita ut rejiciendum sit omne evangelium ab evangelio Christi diversum : " Sed licet nos, aut angelus de cælo evangelizet vobis præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit "[2]. 2) Ex disertis verbis quibus doctrina christiana tanquam *depositum* perhibetur sedulo custodiendum. " *Formam* habe sanorum verborum, *quæ a me audisti*... O Timothee, *depositum* custodi, devitans profanas vocum novitates "[3]; ex quibus constat Apostolorum successores ea solum, quæ ab eis didicerunt, docere debere, eaque ut sacrum depositum custodire cui nil addi, vel a quo nil detrahi licet. Hinc egregie ait *Vincentius Lirinensis*[4] : " *Depositum*, inquit, *custodi*. Quid est *depositum?* id est quod tibi creditum est, non quod a te inventum : quod accepisti, non quod excogitâsti; rem non ingenii, sed doctrinæ, non usurpationis privatæ, sed publicæ traditionis; rem ad te perductam, non a te prolatam : in quâ non auctor esse debes, sed custos; non institutor, sed sectator; non ducens, sed sequens."

301. 2° **Tradit.** (A) Primis Ecclesiæ sæculis jam expresse credebatur nil addi posse doctrinæ ab Apostolis traditæ, nil ab eâ detrahi. Ita *Clemens Rom.* : " Quare inanes et vacuas curas relinquamus, et ad gloriosam et venerandam *traditionis nostræ regulam* veniamus "[5]. Hæc autem regula nihil aliud est nisi prædicatio Christi et Apostolorum : " Apostoli nobis evangelii prædicatores facti sunt a Domino Jesu Christo, Jesus Christus missus est a Deo "[6]. — Idem urget *S. Ignatius* : " Studete igitur *confirmari in doctrinis Domini et Apostolorum* "[7]. Teste Eusebio[8], discipulos hor-

[1] *I Thess.*, II, 13; *II Cor.*, X, 5; *II Thess.*, II, 14, etc.

[2] *Galat.*, I, 8. — Animadvertendum est tamen his verbis non excludi revelationes fidei depositum augentes, sed tantum eas quæ eidem adversarentur.

[3] *II Tim.*, I, 13; *I Tim.*, VI, 20. — [4] **Vinc. Lirin.**, *Commonit.*, n. 22.

[5] *1ª Ep. ad Corinth.*, VII, 2, ed. Funk, I, p. 109.

[6] Ibid., XLII, 1, ed. Funk, p. 153. — [7] *Magnes.*, XIII, I, Funk, p. 241.

[8] *H. E.*, l. III, c. 26, *P. G.*, XX, 287.

tabatur ut " apostolorum traditionibus tenaciter inhærerent." Necnon *S. Polycarpus :* " Ideo relinquentes vanitatem multorum et falsas doctrinas, ad traditam nobis ab initio doctrinam revertamur "[1]. — Contra Gnosticos, qui philosophicis speculationibus Evangelium adulterabant, *S. Irenæus* lucide docebat regulam fidei ab omnibus tenendam esse doctrinam apostolicam Ecclesiæ commissam ab câque fideliter servatam : " Traditionem quæ est ab Apostolis, quæ per successiones presbyterorum in Ecclesiis custoditur " ; in eâ contineri omnem veritatem, eique firmiter adhærendum esse : " Non oportet adhuc quærere apud alios veritatem, quam facile est ab Ecclesiâ sumere, cum Apostoli, quasi in depositarium dives, plenissime in eâ contulerint omnia quæ sint veritatis : ut omnis quicumque velit, sumat ex câ potum vitæ "[2].

Contra hæreticos, *Tertullianus* plane asserit nil novi inducere licere, sed acceptam a Christo doctrinam fideliter servare : " Nobis vero nihil ex nostro arbitrio inducere licet, sed nec eligere quod aliquis de arbitrio suo induxerit. Apostolos Domini habemus auctores, qui nec ipsi quidquam ex suo arbitrio, quod inducerent, elegerunt "[3]. — *Clemens Alex.* pariter hæreticos impugnat quatenus ecclesiasticæ traditioni oppositos : " Homo Dei esse et Domino fidelis esse desiit qui adversus ecclesiasticam recalcitravit traditionem, et in humanarum hæreseon desiluit opiniones "[4]. Quod non minus clare asserit *Origenes :* " Sed nos illis (hæreticis) credere non debemus, nec exire a primâ et ecclesiasticâ traditione, nec aliter credere nisi quemadmodum per successionem Ecclesiæ Dei tradiderunt nobis "[5].

Ex his multisque aliis testimoniis luculenter patet non solum novam œconomiam, sed nec novas revelationes exspectandas esse.

302. (B) *Ex praxi Ecclesiæ*, quæ non solum e sinu suo expulit omnes qui sive novam œconomiam sive novas revelationes admittebant; sed etiam, quotiescumque de hæresi damnandâ aut de dogmate definiendo actum est, nunquam ad novas revelationes appellavit, sed sedulo inqui-

[1] *Philip.*, VII, 2, Funk, p. 305.
[2] *Adv. hæres.*, l. III, c. 2-4, l. IV, 26, *P. G.*, VII, 847-855, 1053 sq.
[3] *De præscript.*, c. VI, *P. L.*, II, 18. — [4] *Stromat.*, VII, 16, *P. G.*, IX, 531.
[5] *In Matth. comment.*, n. 46., *P. G.*, XIII, 1667.

sivit quid hâc de re in Scripturâ vel apostolicâ Traditione contineretur.

Ita *S. Stephanus* Papa, in decreto contra Rebaptizantes, in memoriam revocat principium jam receptum : " Nihil innovetur, nisi quod traditum est " [1]. *C. Milevitanum II*, 416, declarat " non aliter intelligendum esse quod ait Apostolus... nisi quemadmodum Ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit " [2]. *C. Constantinopolitanum II*, 553, disertius etiam affirmat tenendam esse fidem " ab initio donatam a magno Deo et Salvatore nostro Jesu Christo sanctis Apostolis et ab illis in universo mundo prædicatam ", quam quatuor Concilia explanaverunt, " omnia vero, quæ non consonant his quæ definita sunt ab iisdem quatuor sanctis Conciliis pro rectâ fide... aliena pietatis judicantes, condemnamus et anathematizamus " [3]. Et ita de ceteris.

303. (C) Ex apertis *Ecclesiæ declarationibus*, præsertim *C. Vaticano*, ubi statuitur : " Neque enim Petri successoribus Spiritus Sanctus promissus est, ut eo revelante *novam* doctrinam patefacerent, sed ut eo assistente *traditam* per Apostolos revelationem seu *fidei depositum sancte custodirent, et fideliter exponerent* " [4]. Quare divina revelatio " continetur in libris scriptis et sine scripto traditionibus, quæ ipsius Christi ore ab Apostolis acceptæ, aut ab ipsis Apostolis Spiritu Sancto dictante quasi per manus traditæ, ad nos usque pervenerunt " [5]. Ex quibus collatis patet integram revelationem ætate apostolicâ fuisse completam, ideoque novam minime exspectandam esse.

§ II. De profectu dogmatum.

304. Etsi dogmata sunt substantialiter immutabilia, aliquem tamen progressum accidentalem admittunt. (a) Id negârunt *antiqui Protestantes* qui contendebant " Scripturam eamque solam totam esse Protestantium religionem ", ideo-

[1] *P. L.*, III, 1128; **Denz.-Ban.**, n. 46 (14).
[2] Ibid., n. 102 (66).
[3] **Denz.-Bann.**, n. 212 (171); cfr. n. 220, 221 (179, 180).
[4] Sess. IV, cap. 4, **Denz.-Bann.**, 1836 (1679).
[5] Sess. III, cap. 2, **Denz.-Bann.**, 1787 (1636).

que Ecclesiæ nullum jus esse dogmata auctoritative explicandi, et tanquam totidem corruptelas rejiciebant omnes dogmaticas definitiones. Hodierni tamen Anglicani non pauci concedunt definitiones, a primo ad quintum sæculum ab Ecclesiâ indivisâ conditas, accipiendas esse, ceteras vero, quæ a solâ Ecclesiâ Romanâ procedunt, esse rejiciendas. (b) *Semi-Rationalistæ* autem, duce Gunthero, talem progressum admittunt, ut, scientiarum et philosophiæ ope, dogmatum sensus haberi possit alius ab eo quem antiquitus Ecclesia definierat. Longius procedunt Modernistæ, quorum placita superius jam exposuimus, n. 277.

Contra quos errores, exponemus : 1° *existentiam* et *extensionem* profectûs dogmatici; 2° ejus *occasionem* et *causas;* 3° *modum* quo verus progressus *a corruptelis* distinguitur.

I. De existentiâ et extensione profectûs dogmatici.

305. *Thesis :* **Progressus dogmatum non in eo consistit ut eis sensus tribuendus sit alius ab eo quem intellexit Ecclesia, sed in eo quod uberior et clarior præbeatur eorumdem explicatio.**

1° Pars prior *de fide* est contra *Guntherum*, ex definitione *Vaticana* [1] *:* " Si quis dixerit fieri posse ut dogmatibus ab Ecclesiâ propositis, aliquando secundum progressum scientiæ sensus tribuendus sit alius ab eo quem intellexit et intelligit Ecclesia, A. S."

Theoria guntheriana merito reprobata est. Nam : (a) doctrinam christianam concipit non ut *divinum depositum*, sedulo servandum et auctoritative exponendum, sed magis ut *philosophicam* doctrinam, humanis ingeniis perficiendam; hoc autem Patrum et Conciliorum menti esse omnino contrarium, ex testimoniis supra allatis, n. 301 sq., jam constat.

(b) In explicandâ hujusmodi doctrinâ, præcipuas partes tribuit philosophiæ, et magisterium transfert ab Episcopis ad philosophos, ita ordinem hierarchicum a Christo institutum evertens.

[1] Sess. III, can. 3. De fide et ratione, Denz.-Bann., 1818 (1665).

(c) Nec minus pervertit ordinem inter rationem et fidem; secundum doctrinam catholicam, in rebus divinis ratio fidei subest, ideoque statim ac constat aliquam veritatem esse revelatam, eam credere debemus, ut postea melius eam intelligere valeamus : *Crede ut intelligas;* juxta Guntherum vero, ratio fidei præit, eamque sibi subjicit : *Intellige ut credas.*

(d) Ita etiam evertitur infallibilis auctoritas Ecclesiæ : quando hæc enim aliquam veritatem definit, non verba et inanes formulas, sed veritates per verba sensu obvio expressas fidei nostræ proponit; jamvero, si postea harum definitionum mutatur sensus, jam non est progressus, sed adulteratio; ideoque Ecclesia non est indefectibilis. Ita pariter perit substantialis immutabilitas quam supra vindicavimus.

Cavendum est igitur, et quidem maxime, ab iis Modernistis, qui, sub prætextu progressûs ac criticæ, dogmata intelligere volunt sensu altiori et profundiori quam hucusque ab Ecclesiâ fuerunt intellecta.

306. 2° Pars altera *certa* est, et a C. Vaticano supponitur : "Crescat et multum vehementerque proficiat tam singulorum quam omnium, tam unius hominis quam totius Ecclesiæ, ætatum ac sæculorum gradibus, intelligentia, scientia, sapientia; sed in suo duntaxat genere, in eodem scilicet dogmate, eodem sensu, eâdemque sententiâ" [1].

Ut *existentia* dogmatici progressûs pateat, requiritur et sufficit ut sint aliquæ veritates obscure et implicite tantum in fontibus revelationis contentæ, et aliunde Ecclesia jus habeat easdem dilucide et diserte explicandi et proponendi. Atqui utrumque constat.

307. (A) In fontibus revelatis *veritates quædam obscure tantum et implicite continentur.* (a) Deus enim revelans humano ingenio sese accommodare voluit. Jamvero ea est humani ingenii natura ut veritates apprehendat *non omnes simul, nec integre* et *intuitive*, sed eas *analysi* dividendo, *synthesi* componendo, *comparationibus* et *analogiis* illustrando [2]. Aliunde mens nostra, in his veritatibus perci-

[1] Denz. Bann., 1809 (1647).

[2] Quod optime declarat J. H. Newman, op. cit., præsertim part. I, c. I, p. 33 sq., c. II, p. 55 sq.

piendis, non se habet mere passive, sed *active*, agri instar plus minusve fertilis, in quo idearum semina, proprii laboris et divinæ illuminationis ope, crescere possunt fructusque novos proferre. Deus itaque, ut nostro ingenio se accommodaret, non revelavit simul et synthetice omnia dogmata, sed ea quæ magis necessaria erant *explicite* et *clare* manifestavit; alia autem *implicite* et *æquivalenter*, alia tandem omnino *obscure*, ut homines inducerentur ad intensius mentem suam revelationi applicandam, spe novos aspectus in profunditate depositi christiani reconditos detegendi.

Ut rem illustremus exemplis, Deus quidem lucide revelavit Christum esse Filium suum unigenitum, sed nonnisi implicite et æquivalenter eum esse sibi æqualem et consubstantialem. Clare etiam manifestavit Verbum carnem factum fuisse, sed nonnisi obscure unionem inter divinam et humanam naturam factam esse secundum personam seu hypostasim. Septem esse sacramenta et septem tantum hodie credimus; sed nec distincte nec synthetice horum sacramentorum recensio fit in Scripturâ aut primævâ Traditione, ideoque nonnisi post longam textuum analysim clare omnibus apparebit generalis conceptus sacramentorum eorumque distinctus numerus.

(b) Insuper doctrina catholica, utpote *universalis*, omnibus temporibus et nationibus, omniumque ingeniis accommodari debet; atqui talis accommodatio fieri nequit sine fusiori et lucidiori principiorum explicatione. Ita dogmata Trinitatis, Incarnationis et Eucharistiæ, quæ modo simplici et minime philosophico in Scripturâ declarantur, possunt ac debent, decursu temporis, modo magis scientifico expoliri; quod fit *philosophiæ* ope, quæ verborum sensum accuratius determinat, exponendo videlicet quid sit intelligendum per *naturam*, *personam*, *substantiam*, *accidentia*, etc.; ex quo profundior ac plenior enascitur dogmatum cognitio.

(c) Aliunde veritates revelatæ tam *profundæ* et *multiformes* sunt, ut successu temporum, novi aspectus in earum investigatione detegantur, præsertim cum ratio humana, lumine fidei adjuta, revelationis majorem intellectum assequendi sit cupida. Ita ab initio quidem revelatur Christum esse vere hominem; sed nonnisi post *accuratas* investigationes definietur ei inesse animam vere rationalem voluntatemque a divinâ voluntate distinctam. — Nonne Protestantes ipsi Scripturæ studio incumbunt eo præcise fine ut magis expli-

cite cognoscant ea quæ nonnisi obscure in eâ continentur? Nonne pariter gloriantur falsam suam de justificatione doctrinam per multa sæcula plerisque saltem fuisse penitus ignotam, et a *Luthero* in sacris Litteris tandem feliciter inventam? Porro hoc nihil aliud est nisi admittere progressum in cognitione dogmatum.

308. (B) *Ecclesia jus habet ea quæ obscura et implicita sunt dilucide et diserte definiendi.* Quod patet ex *potestate docendi*, et quidem infallibiliter, divinitus ei collatâ, ut probatum est in *Tr. de Ecclesiâ*, nn. 612 sq., 658 sq. Munus enim docendi in eo situm est ut ambigua dilucide explicentur, implicita distincte proponantur, et insuper revelata contra falsas contradicentium interpretationes propugnentur.

Idem pariter constat *ex praxi Ecclesiæ*, quæ hoc munus a primis sæculis exercuit. Ita *regulam fidei* catechumenis impositam ante baptismi susceptionem decursu temporum ampliavit, ad fusius et lucidius fidem catholicam contra novas hæreses definiendam. Ita pariter, in Conciliis præsertim œcumenicis, novæ dogmatum formulæ indesinenter promulgatæ sunt, quo efficacius errores refellerentur et quo clarius instruerentur fideles : in Nicæno, consubstantialitas Verbi contra Arianos definitur; in Constantinopolitano I, divinitas Spiritûs Sancti contra Macedonianos; in Ephesino, B. Mariæ divina maternitas contra Nestorianos; in Chalcedonensi, duæ naturæ in Christo integræ et inconfusæ contra Eutychianos diserte agnoscuntur, etc.

Jamvero si in dogmatibus maximi momenti quæ recensuimus aliquod fuit incrementum, nonne etiam majus expectandum est in illis fidei veritatibus quæ veluti sunt consectaria fundamentalium dogmatum, v. g., quoad cultum Christi, B. Virginis et Sanctorum, quoad sacramentorum elementa et efficaciam, aliaque hujusmodi? Protestantes plerique hoc legitimum fuisse, immo necessarium primis Ecclesiæ temporibus libenter fatentur, quo melius errores vitarentur; si vero Ecclesia talem habuerit potestatem prioribus sæculis, cur eamdem retinere non potuit et exercere posterioribus? Numquid Spiritus Sanctus, a quo tunc illuminata fuerat, eam subito deseruit contra manifesta Christi

promissa qui Apostolis eorumque successoribus dixerat : " Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi " [1]?

Quod etiam evidentius patebit, modum exponendo quo dogmata creverunt.

309. **Modus describitur quo fit progressus dogmaticus.** (A) Omnes theologi fatentur dogmata crescere saltem triplici modo :

(a) *Lucidâ* et *scientificâ propositione* eorum quæ antea quidem *explicite* credebantur, sed *obscure :* hic habetur progressus ex simplici et populari ad scientificam expressionem dogmatis. Sic mysterium SS. Trinitatis primum obscure traditum fuit sub hâc generali formulâ : " Credo in Deum Patrem, et in Filium et in Spiritum sanctum ", in quâ non declaratur sub quo respectu Deus sit unus, sub quo respectu sit trinus : hinc ortæ sunt controversiæ, et Ecclesia successive definivit Filium Patri esse consubstantialem, Spiritum Sanctum una cum Patre et Filio esse adorandum, Filium a Patre procedere per viam generationis, Spiritum Sanctum ab utroque procedere, etc.; quæ quidem omnia plus minusve obscure in Scripturâ et primitivâ Traditione continebantur. Qui progressus competit etiam veritatibus quæ fide explicitâ a Fidelibus credi debent, quales sunt Trinitas et Incarnatio.

310. (b) *Explicitâ propositione* eorum quæ nonnisi *implicite* in fontibus revelatis continentur : hic habetur major progressus, nempe ex fide implicitâ ad fidem explicitam ; qui quidem pro veritatibus explicite ab omnibus credendis admitti nequit, sed tantum pro aliis, v. g., pro quibusdam consectariis Incarnationis, numero sacramentorum, Immaculatâ Conceptione B. Virginis, etc. Ita, ex eo quod in Christo duplex est natura, divina et humana, concluditur in eo esse pariter duplicem voluntatem.

311. (c) *Disertâ* et *certâ propositione* eorum quæ *obiter*, aut *praxi* tantum proposita fuerant, vel *in dubium* revocata :

[1] *Matt.*, XXVIII, 20. — Quod argumentum optime urget **Oxenham** (op. cit., p. 17) contra Anglicanos; si definitiones Nicænas et Chalcedonenses, necnon symbolum Athanasianum ut fidei normam admittunt, quâ ratione sequioris ævi definitiones rejiciunt?

hic progressus valde affinis est præcedenti, nec proinde competit nisi veritatibus secundariis quas explicite credere necesse non est. Ita, v. g., validitas baptismi ab hæreticis collati non fuerat quidem ab initio diserte tradita, sed implicite continebatur in praxi non rebaptizandi ab hæresi conversos, quæ Romæ et in præcipuis vigebat ecclesiis; postea vero, ortâ inter S. Cyprianum et S. Stephanum controversiâ, res expresse definita fuit. Pariter, quoad canonem Scripturarum, *dubia* orta erant in quibusdam Ecclesiis de inspiratione quorumdam librorum, v. g., libri Sapientiæ, 2ae Petri, Jacobi, Apocalypsis (*De Fontibus Revel.*, n. 1000); hæc autem dubia soluta sunt a Romanis Pontificibus, et res definita fuit in *Tridentino* (ibid., n. 1001).

312. (B) *Controvertitur* autem utrum necne progressus fieri possit veritates *virtualiter tantum revelatas definiendo*, ita ut hæ de fide divinâ credi possint ac debeant. De quâ controversiâ jam supra n. 188 sq. dictum est. Non pauci, ut Suarez, de Lugo, Haunoldus, Schiffini, L. de Grandmaison putant Ecclesiam posse definire non solum tanquam de fide *ecclesiasticâ*, sed etiam tanquam de fide *catholicâ* veritates *virtualiter* tantum revelatas; neque in hoc esse *novam revelationem*, sed *authenticam manifestationem* veritatis jam virtute in objecto formaliter revelato contentæ; hanc autem manifestationem fieri ex assistentiâ Spiritûs Sancti, quæ æquivalet revelationi aut eam consummat [1]. Quæ opinio probabilitate non caret.

Judicio nostro, quando aliquid tanquam de fide ab Ecclesiâ definitur quod antea pro merâ conclusione theologicâ habebatur, vi hujus definitionis percipimus veritatem, de quâ agitur, implicite, etsi obscure, in veritate formaliter revelatâ contineri, ideoque eam credimus non ut conclusionem theologicam, sed propter solam Dei auctoritatem.

313. *Corollarium.* Tria *stadia* in dogmatum profectu distinguere licet. (A) Si agitur de veritatibus *explicite credendis*, v. g., Trinitate, Incarnatione : (a) veritas *simplici* ac *populari* modo creditur, v. g., credo in Jesum Christum

[1] Suarez, De fide, disp. III, sect. XI, n. 1; cfr. Schiffini, *De virtutibus infusis*, Frib. Br., 1903, th. XIV, p. 144 sq.

Filium Dei; (b) investigatur quibus verbis hæc veritas *scientifice* exprimi valeat, v. g., quo sensu Christus dicatur Filius Dei, quænam sint ejus relationes cum Patre; et sæpe dubia aut errores oriuntur, v. g., sabellianismus et subordinatianismus; (c) Ecclesia tandem, re attente consideratâ, unum verbum eligit quo veritas catholica lucide ac scientifice declaratur, v. g., Filius declaratur Patri *consubstantialis*.

(B) Quoad veritates *secundarias* non explicite ab omnibus credendas, tria pariter stadia, modo tamen diverso: *primum*, quando, nullâ urgente controversiâ, veritas implicite solum tenetur vel in principio universaliori, vel in usu et praxi magis quam in distinctâ prædicatione; *secundum*, quando doctrinæ punctum obscure vel implicite antea propositum a nonnullis impugnatur, ita ut per aliquod tempus veritas apud multos obscurior fiat; *tertium*, quando, inquisitione factâ, sub assistentiâ Spiritûs S., res sive sollemni judicio sive communi Ecclesiæ sensu in manifestam prædicationem transit et omnibus credenda proponitur.

II. De causis et occasione hujus profectûs.

314. 1° *Causæ*. (A) Progressûs dogmatici *causa principalis* et invisibilis est *assistentia Spiritûs Sancti*, qui superiorum et fidelium mentes illuminat et dirigit, ita ut lucidior obtineatur intelligentia dogmatum, juxta promissum Christi: "Ille vos docebit omnia et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis"[1].

315. (B) Cùm autem Ecclesia novas revelationes non accipiat in munere Doctoris exercendo, fontes revelationis investigare debet. Hæc investigatio fit præcipue per *theologos*, qui id præstant multipliciter: (a) Scripturam et scripta Patrum aut decreta Conciliorum attente considerando: ita enim, duce Spiritu Sancto, lucidius et explicitius intelligitur quid Deus revelare voluerit; (b) philosophiæ et humanis scientiis operam dando, quia mentes, quo melius sunt excultæ, eo aptiores sunt ad veritates, etiam revelatas, plenius intelligendas et exponendas, — et insuper quia humanæ scientiæ præbent subsidia ad accuratius cognoscenda dog-

[1] *Joan.*, XIV, 26.

mata : omnis enim veritas, sive naturalis sive supernaturalis, ab eodem Patre luminum descendit, et utraque mutuam opem sibi fert. — Theologi tamen magisterio Ecclesiæ subjici debent, eorumque scripta ab Episcopis et Rom. Pontifice dijudicantur, ad quos pertinet discernere quænam inter theologicas speculationes doctrinis revelatis consentaneæ sint.

316. (C) Alia *causa secundaria* profectûs dogmatici est *fidelium devotio.* Spiritus enim Dei dirigit non solum Episcopos et theologos, sed etiam fideles, præsertim in iis quæ ad cultum et devotionem spectant. Ita, relate ad privilegia B. Mariæ Virginis et ad theologiam Sacratissimi Cordis Jesu, non parum profuit piorum devotio : amor enim oculos mentis acuit et præparat ad melius intelligenda omnia mysteria quæ pietatem fovent. Fidelium vero devotio externo Ecclesiæ magisterio dirigi debet, secundum hæc verba *Leonis XIII* [1] : " Sancti Spiritûs admonitiones et impulsiones plerumque non sine quodam externi magisterii adjumento ac veluti comparatione persentiuntur. Ipse, ad rem Augustinus, in bonis arboribus cooperatur fructum, qui et forinsecus rigat atque excolit per quemlibet ministrum et per se dat intrinsecus incrementum. "

317. 2° Inter *occasiones*, quæ ad dogmatum profectum conferunt : (A) recenseri debent *hæreses*, secundum hæc notissima Augustini verba [2] : " Multa quippe ad fidem catholicam pertinentia, dum hæreticorum callidâ inquietudine exagitantur, ut adversus eos defendi possint, et considerantur diligentius, et intelliguntur clarius, et instantius prædicantur : et ab adversario mota quæstio, discendi existit occasio. " — Reapse hæreses Sabellianorum et Arianorum occasiones fuêre definiendi relationes inter Patrem et Filium ; errores Nestorianorum et Eutychianorum opportunitatem præbuerunt clare exponendi unionem hypostaticam Verbi cum humanâ naturâ ; errores Pelagianorum et Semi-pelagianorum impugnando, S. Augustinus expolivit doctrinam

[1] Litt. apost. *Testem benevolentiæ*, 22 Jan. 1899.

[2] *De civit. Dei*, l. XVI, c. 2, n. 1, *P. L.*, XLI, 477; cfr. *De dono perseverantiæ*, c. XX, n. 53, *P. L.*, XLV, 1026.

de peccato originali et de necessitate gratiæ, etc. Ad confutandos enim istos errores, Scripturam, Patres et Concilia penitius introspicere necesse est, et connexionem unius dogmatis cum altero perpendere : ex quibus clariorem consequimur dogmatum intelligentiam.

(B) Dantur tamen aliæ occasiones, v. g., profectus naturalium disciplinarum, præsertim philosophiæ, quorum ope accuratius exponuntur veritates revelatæ; ita *transsubstantiationis* notio elucidatur distinctione inter substantiam et accidentia. Pariter definitioni infallibilitatis Pontificiæ viam paravit socialis evolutio, vi cujus in dies augetur centralis Imperii civilis auctoritas, ad unionem servandam inter dissitas reipublicæ partes.

III. De criteriis quibus genuinus profectus ab adulterationibus distinguitur.

318. Ex dictis verus est progressus in explicatione dogmatum et aliunde nulla substantialis immutatio. Criteria igitur esse debent quibus genuinus profectus ab adulteratione secernatur. Septem a *Card. Newman* exponuntur[1] : —

(a) *Typi ejusdem conservatio :* Ecclesia hodierna cum Ecclesiâ apostolicâ collata multum quidem crevit, sed secundum eumdem typum, sicut adultus idem est substantialiter ac parvulus. Rem ita exposuerat *Vincentius Lirinensis*[2] : " Multum interest inter pueritiæ florem et senectutis maturitatem; sed iidem tamen ipsi fiunt senes qui fuerant adolescentes; ut quamvis unius ejusdemque hominis status habitusque mutetur, una tamen nihilominus eademque natura, una eademque persona sit. Parva lactentium membra, magna juvenum. Quot parvulorum artus, tot virorum ".

(b) *Constantia seu continuitas in iisdem principiis fundamentalibus*, præcipue in principio dogmatico, quo indubitanter asseritur fides catholica, in principio auctoritatis, in principio interpretationis Scripturæ per Traditionem : in his omnibus Ecclesia semper sibi constans fuit.

(c) *Facultas assimilationis* seu potentia quâ gaudet fides catholica, *eadem semper manens*, sibi assimilandi et accommodandi quidquid veri et boni est in philosophicis systematibus præsertim Græcorum : ita philosophiæ platonicæ quibusdam placitis usa est ad exponendum SS. Trinitatis mysterium, præsertim Verbi divini naturam et generationem, philosophiæ aristotelicæ ad expoliendas

[1] Op. cit., cap. V sq., p. 171-445. — [2] *Commonitorium*, n. 23.

notiones naturæ et personæ, substantiæ et accidentium, etc. Quibus tamen usa est ad lucidius et magis scientifice exprimenda, non autem ad adulteranda dogmata; et ita rejicitur Modernistarum error qui contendunt philosophiâ hellenicâ substantialiter immutatam esse fidem Ecclesiæ.

(d) *Consequentia logica*, quâ doctrinæ posteriori ævo explicatæ perfecte cohærent cum principiis ab Ecclesiâ primitivâ expositis; ita Papatûs privilegia logice sequuntur e potestate Petro concessâ, et modus hodiernus remittendi peccata ab antiquâ pœnitentiali disciplinâ.

(e) *Anticipatio futurorum*, quatenus nempe in doctrinis aut in praxi veteris Ecclesiæ jam inchoationes apparent recentiorum doctrinarum; ita cultûs reliquiarum, sanctorum et B. Mariæ Virginis prima initia invenire est in primævis temporibus.

(f) *Vis conservatrix recentiorum definitionum*, quæ, antiquis dogmatibus nedum adversentur, ea potius confirmant et illustrant; sic trinitatem personarum propugnando, fides non minus diserte divinam unitatem manifestat, et cultum B. Mariæ Virginis fovendo, divinitatem Christi non velat sed illustrat.

(g) *Inexhaustus vigor* quo gaudet fides catholica, quæ, senescentibus et pereuntibus humanis systematibus, nec perit nec senescit, sed vires acquirit eundo.

Art. III. De habitu inter dogmata et theologiam.

319. Assensum præbendo veritatibus a Deo revelatis, aliquam cognitionem veritatum fidei adipiscimur, quæ ad salutem plane sufficit. Sed, præter hanc simplicem intelligentiam, datur explicitior et magis methodica rerum divinarum cognitio, quæ *theologia* dicitur.

Theologiæ notionem, partitiones et præstantiam jam alibi exposuimus (*Theol. fundam.*, n. 1-13). Ibi pariter animadvertimus, n. 3, theologiam a fide distingui : (a) ratione *objecti*, cum theologia attingat non solum veritates formaliter revelatas, sed etiam *conclusiones* ex eis deductas; (b) ratione *motivi*, cùm theologia his conclusionibus adhæreat non propter solam Dei auctoritatem, sed etiam propter veritatem illationis vi cujus logice e principiis eruuntur; (c) ratione *modi* quo suum objectum apprehendit : dum enim fides, sine discursu, simplici mentis actu veritatibus revelatis assentitur, theologia scientifice procedit, analysi, comparatione, synthesi, demonstratione, discursu, deductione. — Quod discrimen melius patebit, disserendo de *fontibus*

theologicis prout a fontibus revelationis distinguuntur, necnon de *methodo theologicâ*.

§ I. De fontibus theologicis.

320. Theologia utitur imprimis et *potissimum* duobus fontibus revelationis, alibi descriptis (*Theol. Fundam.*, n. 942 sq.), nempe *Traditione* et *Scripturâ* : ibi enim inveniuntur dogmata quæ exponere et probare debet theologus. Cùm autem *rationis* ope *conclusiones* e veritatibus revelatis deducat, variisque analogiis illustret, *philosophia* ei multum hâc in re prodest; ad veritates hujusmodi efficacius detegendas aut probandas, sæpe utitur *historiâ*; immo, quia veritates revelatæ cum quibusdam factis scientificis connectuntur, ad *scientias naturales* quandoque recurrendum est. Tres sunt igitur *subsidiarii* fontes theologici : *philosophia*, *historia*, *scientiæ quædam naturales*.

I. De usu philosophiæ in theologiâ[1].

Philosophia distinguitur quidem a theologiâ, tum ratione *objecti*, quia versatur circa veritates ordinis naturalis dum hæc primario veritates supernaturales et mysteria fidei attingit, tum ratione *principii*, quia philosophia solo rationis lumine, dum theologia revelatione utitur. Attamen *philosophia* (quam hic sumimus *sensu lato* pro quolibet rationis exercitio in rebus suprasensibilibus) *theologo utilis est eique multa præbet argumenta.*

321. 1° **Ejus utilitas auctoritate ostenditur.** (A) Hanc Paulus intellexerat; siquidem, coram Atheniensibus de *ignoto Deo* disserens, philosophicis utitur argumentis, simulque allegat auctoritatem unius ex gentilibus poetis ac philosophis (Arati)[2]; alibi alios citat auctores (Menan-

[1] **M. Canus**, *De locis theologicis*, lib. IX, c. 1 sq.; **De Groot**, *Summa apologet. de Ecclesiâ*, q. XX, a. 2 sq.; **Berthier**, *Tr. de loc. theol.*, n. 522 sq.; præsertim vero **Leo XIII**, Encycl. *Æterni Patris*, 4 Aug. 1879, (*Acta Leonis XIII*, ed. Desclée, vol. I, p. 92 sq.); cf. **Dadolle**, *L'Œuvre Doctrinale de Léon XIII*, Lyon, 1887, p. 18 sq.; **J. Hogan**, *Clerical Studies*, Philosophy, p. 21 sq.

[2] " Sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt : ipsius enim et genus sumus " (*Act.*, XVII, 28). Unde et **Hieronymus** (*ep. ad Magnum*) scribit :

drum et Epimenidem)[1]; sed præsertim sæpe in Epistolis non solum doctrinam fidei exponit, sed modo philosophico arguit, v. g., cùm probat Dei existentiam et attributa per ea quæ facta sunt intelligi posse[2], aut Gentibus naturalem inesse legem in cordibus scriptam[3], vel justificationem gratuitam esse[4], aut prædestinationem divinis attributis non repugnare[5], vel corporum resurrectionem admittendam esse[6].

(B) Nec aliter *Patres*[7]; Hieronymus enim parem disputandi morem magnopere commendat in *Quadrato*, Apostolorum discipulo, in *Justino*, in *Irenæo* aliisque permultis[8]. Gregorius Neocæsariensis laudat *Origenem* hoc nomine, quod plura ex ethnicorum placitis ingeniose decerpta, quasi erepta hostibus tela, in patrocinium christianæ sapientiæ et perniciem superstitionis singulari dexteritate retorserit[9]. Revera *Apologetæ*, duce *Justino*, ab humanâ quoque sapientiâ argumenta sumpserunt, quibus constituerunt unum Deum omni perfectionum genere præstantissimum esse colendum; res omnes e nihilo omnipotenti virtute productas, ejus sapientiâ vigere, singulasque ad proprios fines dirigi ac moveri. *Controversistæ*, præeunte *Irenæo*, origines hæreseon, et ex quibus philosophorum fontibus emanarint, explicant, nec solum auctoritate, sed etiam ratione confutant. Sequentibus autem sæculis, Patres sive Græci, sive Latini, artem dialecticam excolunt, mysteria variis analogiis illustrant, et concordiam rationis cum fide sedulo ostendunt, sæpe adversariorum difficultates philosophiæ ope confutantes[10]. Inter quos eminet *Augustinus*, qui, ingenio prepotens, et sacris profanisque disciplinis ad plenum imbutus, contra omnes suæ ætatis errores acerrime dimicavit fide summâ, doctrinâ pari, ac humanæ scientiæ fundamenta et firmitudinem in tuto collocavit[11].

" Ductor christiani exercitus Paulus et orator invictus, pro Christo causam agens, etiam inscriptionem fortuitam arte torquet in argumentum fidei; didicerat enim a vero David extorquere de manibus hostium gladium, et Goliath superbissimi caput proprio mucrone truncare ".

[1] *I Cor.*, XV, 33; *Tit.*, I, 12. — [2] *Rom.*, I, 20. — [3] *Rom.*, II, 14.

[4] *Rom.*, III, 20 sq. — [5] *Strom.*, IX, 14-33. — [6] *I Cor.*, XV, 12 sq.

[7] Hic breviter contrahimus ea quæ præclare exponit **Leo XIII**, Encycl. cit., pp. 95, 100 sq.

[8] *Ep. ad Magnum.* — [9] *Orat paneg. ad Origen.*

[10] Ita **Clemens Alex.**, *Strom.*, I, 28, *P. G.*, VIII, 923, ait : " Accedens autem græca philosophia veritatem non fecit potentiorem; sed, cùm debiles efficiat sophistarum adversus eam argumentationes, et propulset dolosas adversus veritatem insidias, dicta est vineæ apta sepes et vallus. "

[11] **S. Augustinus**, *De doctrinâ christianâ*, l. II, c. 40, *P. L.*, XXXIV, 63, declarat quidquid ab Ethnicis philosophis recte dictum fuerit in usum fidei catholicæ convertendum esse, sicut aurea vasa atque ornamenta Ægyptiorum in

Hoc autem præcipue *Scholastici* præstiterunt, ducibus *S. Thoma* ac *S. Bonaventura*, qui magnæ molis opus aggressi sunt, nimirum segetes doctrinæ fecundas et uberes, amplissimis SS. Patrum voluminibus diffusas, diligenter congerere, congestasque uno velut loco condere, scientiam humanam ac divinam arctissimo inter se vinculo conjungentes; quod sane peragere non potuissent, si mancam atque imperfectam aut levem philosophiam adhibuissent.

322. 2° **Modus quo philosophia theologiæ prodest.** Quo melius autem usus philosophiæ in rebus theologicis intelligatur, ea quæ egregie tradit *Leo XIII*[1], breviter exponemus. Imprimis tanta humanæ philosophiæ vis non est tribuenda, ut cunctis omnino erroribus evellendis par esse judicetur; nam, ut jam exposuimus, duplex est ordo cognitionis plane distinctus, naturalis scilicet et supernaturalis, danturque *mysteria fidei*, quæ ratio etiam rite exculta neque intelligere neque directe saltem demonstrare valet; unde " ab omnipotenti potissimum virtute et auxilio Dei exspectandum est, ut mortalium mentes, sublatis errorum tenebris, resipiscant ". Attamen spernenda non sunt naturalia adjumenta quæ ratio humana subministrat. Quatuor præsertim præstat : fundamenta fidei demonstrat; aliquam intelligentiam mysteriorum præbet; eadem contra adversarios tuetur; theologiæ naturam scientiæ præbet.

323. (A) *Philosophia fidei fundamenta demonstrat.* Tria enim fides supponit, nempe Dei existentiam ac veracitatem, alicujus religionis necessitatem, necnon christianæ religionis atque Ecclesiæ catholicæ veritatem. Porro philosophia ad hæc demonstranda non parum confert.

(a) Ratio enim Dei existentiam ac veracitatem invicte probat : " A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit Creator horum videri "[2]. Deinde Deum ostendit omnium perfectionum cumulo singulariter excellere, infinitâ sapientiâ ac justitiâ, ideoque Eum non solum veracem esse, sed ipsam veritatem falli et fallere nesciam : ideoque humanam rationem verbo Dei plenissimam fidem præstare debere. (b) Pariter ex analysi hominis aspirationum, necnon relationibus inter Deum et hominem, philoso-

usum Judæorum conversa sunt, et addit : " Nonne aspicimus quanto auro et argento et veste suffarcinatus exierit de Ægypto Cyprianus doctor suavissimus et martyr beatissimus? quanto Lactantius? quanto Victorinus, Optatus, Hilarius, ut de vivis taceam? Quanto innumerabiles Græci? "

[1] Encycl. *Æterni Patris*, p. 93 sq. — [2] *Sap.*, XIII, 5.

phice deducitur necessitas religionis, tum ut erga primam causam officia adimpleamus, tum ut finem nostrum attingere valeamus. (c) Simili modo philosophia possibilitatem ac moralem revelationis necessitatem demonstrat, simulque determinat quibus signis genuina revelatio detegi possit; postea vero declarat evangelicam doctrinam mirabilibus signis, tanquam certis certæ veritatis argumentis, ab ipsâ origine emicuisse, ideoque omnes qui Evangelio credunt, non temere sed rationabili prorsus obsequio judicium suum divinæ subjicere auctoritati; Ecclesiæ etiam auctoritatem accipiendam esse probat ob suam admirabilem propagationem, eximiam sanctitatem et inexhaustam in omnibus locis fecunditatem, ob catholicam unitatem invictamque stabilitatem

324. (B) *Philosophia seu ratio aliquam mysteriorum intelligentiam præbet.*

(a) Applicando leges criticæ et hermeneusis, modo distinctiori nobis proponit veritates revelatas quæ nonnisi confuse et implicite in Scripturâ et Traditione percipiebantur. (b) Quamvis mysteria comprehendi non possint, ratio, altiorem verborum intelligentiam dando, lucidiorem nobis exhibet sensum veritatis credendæ, juxta illud *S. Augustini*[1]: "Credimus enim Jesum Christum natum de virgine quæ Maria vocabatur; quid sit autem *virgo*, quid sit *nasci*, et quid sit *nomen proprium* non credimus, sed *novimus*." Ita, v.g., si agitur de mysterio *SS. Trinitatis*, ratio investigabit quid sit *essentia*, quid *persona* sive in genere, sive in Deo; ideoque dabit intelligentiam hujus propositionis: "Tres sunt personæ in unâ et eâdem divinâ essentiâ"; si de *Transsubstantiatione*, declarabit quid nomine *substantiæ*, *accidentium* et *specierum* intelligendum sit. (c) Eadem illustrat analogiis ex rebus naturalibus desumptis; quod quidem Christus ipse præstitit, dum turbas docebat parabolis et similitudinibus ex rebus terrenis desumptis; ita Ecclesiam comparabat *grano sinapis* quod in arborem crescit, vel *regno*, aut *civitati*, vel *domui*, ut exinde melius intelligeretur ejus natura. Ita etiam Patres mysterium Incarnationis illustrabant comparatione unionis quæ inter corpus et animam existit. (d) Sed insuper ratio comparando mysteria ad invicem, aut cum ultimo fine hominum, majorem intelligentiam uniuscujusque præbet; sic, v. g., comparando mysterium Trinitatis cum Incarnatione, melius utrumque intelligimus; item cognitio mysterii gratiæ aliquo modo illustrat mysterium Trinitatis et vice versa.

Hæc autem dogmatum intelligentia *sobrie* et *pie* quæri debet, ut monet Vaticanum[2].

---

[1] *De Trinitate*, l. VIII, c. 5, *P. L.*, XLII, 952.

[2] Sess. III, cap. 4. Quod optime declarat S. **Anselmus** (*Prolog.*, c. 1): "Non tento, Domine, penetrare altitudinem tuam, quia nullatenus comparo illi intellectum meum; sed desidero aliquatenus intelligere veritatem tuam,

325. (C) Insuper ad philosophicas disciplinas pertinet veritates divinitus traditas *religiose tueri contra adversarios.*

Sicut enim inimici catholici nominis bellicos apparatus contra religionem, plerumque a philosophicâ ratione mutuantur, ita theologi plura e philosophiâ depromere debent, quibus revelata dogmata valeant propugnare; quod præstari potest dupliciter, ostendendo videlicet ea quæ opponuntur vel esse falsa, vel saltem non necessaria; nam, ut ait *S. Thomas*[1], " sicut ea quæ fidei sunt, non possunt demonstrative probari; ita *quædam* contraria his non possunt demonstrative ostendi esse falsa; sed potest ostendi non esse ea necessaria ".

326. (D) Philosophia pariter theologiæ præbet *naturam ingeniumque veræ scientiæ.* Ad scientiam enim tria præsertim desiderantur : conclusiones ex propriis principiis logice derivatæ, arcto inter se nexu connexæ, invictis argumentis confirmatæ.

Porro multum ad hæc philosophia confert. (a) Præeunte Logicâ, veritates fidei sive cum aliis veritatibus revelatis sive cum principiis naturalibus comparamus, et ex hâc comparatione multas conclusiones logice deducimus quæ theologiæ campum non parum extendunt. (b) Has autem conclusiones, tum Logicæ tum Ontologiæ ope, scientifice coordinamus, et in unum veluti corpus colligimus, ut suis quæque locis convenienter dispositæ, apto inter se nexu cohæreant. (c) Tandem has veritates, non ratione quidem, sed auctoritate probare valemus, Philosophiâ duce, quæ regulas tradit ad argumenta in suo pleno robore exponenda. Immo ratio, fidei lumine adjuta, convenientias invenit inter dogmata revelata et sanæ philosophiæ principia, ex quibus non parum illustratur fides nostra.

327. 3° **Regulæ quibus moderatur usus philosophiæ in theologia.** Verum, ut pretiosis hisce fructibus afferendis par inveniatur philosophia, majora se scrutari ne audeat, neque veritates ordinis supernaturalis rationi impervias negare aut propriâ virtute metiri, sed eas plenâ atque humili fide suscipiat.

(a) In rebus enim revelatis *ratio fidei subordinari* debet. Nam fides infallibili Dei testimonio innititur, ratio autem, etiam in rebus philosophicis, sed *a fortiori* in rebus theolo-

quam credit et amat cor meum. Neque enim quæro intelligere, ut credam; sed credo, ut intelligam : nam et hoc credo, quia, nisi credidero, non intelligam. '

[1] *In Boet.*, de Trin., q. II, a. 3.

gicis, fallibilis est; potest igitur et debet a fide in religiosis rebus manuduci et corrigi.

Revera fides sæpe maximam opem rationi præstat : 1) eam *ab erroribus liberando*, v.g., polytheismo, materialismo, sensismo, polygamiâ, divortio, etc., ut jam probavimus in *Tr. de Verâ Relig.*, nn. 214 sq., 257-262 ; 2) eam *multiplici cognitione instruendo* circa veritates fundamentales, quales sunt Dei natura et perfectiones, creatio, Providentia, animæ spiritualitas et immortalitas, etc. Philosophia igitur in rebus religiosis fidei subordinata maneat.

328. (b *Nulla vera dissensio esse potest inter fidem et rationem, dum suis utraque finibus se contineant :* utraque enim Deum habet auctorem, utraque ad verum per legitima media tendit. Attamen *aliquando* adest *apparens contradictio*, sive ex *culpâ theologorum* qui tanquam de fide habent ea quæ revera non sunt de fide, ut in noto casu *Galilei*, sive ex culpâ philosophorum aut scientiæ cultorum qui *meras hypotheses* pro indubiis factis exhibent, asserendo, v. g., hominem e simiâ originem ducere. Recte igitur cum *Leone XIII* concludere fas est[1] : " Nulla quidem theologum inter et physicum vera dissensio intercesserit, dum suis uterque finibus se contineant, id caventes, secundum S. Augustini monitum, ne aliquid temere et incognitum pro cognito asserant... ".

329. (c) Hinc excolenda est philosophia *christiana antiqua;* nam, ut ait *Leo XIII*[2], " divinarum veritatum splendor, animo exceptus, ipsam juvat intelligentiam, cui non modo nihil de dignitate trahit, sed nobilitatis, acuminis, firmitatis plurimum addit. " Revera ratio fide adjuta comparari potest astronomo qui telescopo utens plures stellas et quidem distinctius videt. Cujus philosophiæ christianæ semina jam apud *Patres* invenire est, et plenam evolutionem apud *Scholasticos* Doctores, maxime autem apud *S. Thomam;* nam " quidquid vere dictum aut prudenter disputatum a philosophis ethnicorum, ab Ecclesiæ Patribus et Doctoribus, a summis viris qui ante ipsum floruerunt, non modo ille penitus dignovit, sed auxit, perfecit, digessit tam luculentâ perspicuitate formarum, tam accuratâ disserendi ratione, et tantâ proprietate sermonis, ut facultatem imitandi posteris reliquisse, superandi potestatem ademisse videatur "[3].

[1] Encycl. *Providentissimus*, 18 Nov. 1893.

[2] Encycl. *Æterni Patris.*

[3] Leo XIII, *Litteræ Apostolicæ de S. Thoma Aq. Patrono studiorum*, 4 Aug. 1880. — Hinc scholasticæ philosophiæ studere debet quicumque in

Hæc est enim vere *philosophia perennis*, quæ sensu communi ad altiora assurgit.

Neque tamen omnino spernenda est philosophia *recens*, quæ in plurimis, præsertim vero in rebus psychologicis, cosmologicis ac sociologicis, Scholasticorum doctrinas ampliavit hodiernisque moribus accommodavit : sicut enim Angelicus Doctor philosophica systemata sui temporis didicit, correxit atque theologiæ adaptavit, ita et moderni theologi philosophicas disciplinas nostri temporis excolere debent, ut quidquid falsi in eis inveniatur corrigant, quidquid autem veri ad expoliendam doctrinam fidei accommodent; nam, ut ait *Leo XIII*, "edicimus libenti gratoque animo excipiendum esse quidquid sapienter dictum, quidquid utiliter fuerit a quopiam inventum atque excogitatum"[1]. Sed cavendum est omnino a philosophiâ *Kantianâ* quæ *subjectivismum* propugnat, et in *agnosticismum* ultimo tendit relate ad notiones metaphysicas; necnon a *phænomenismo* qui, rejectâ notione substantiæ, nil aliud nisi diversa phænomena admittit; aut ab *hegelianismo* aut quolibet systemate in quo veritas dicitur *in fieri* potiusquam in actu : istis enim systematibus evertuntur simul fundamenta fidei et rationis.

330. (d) Duo tamen vitia, monente Cano[2], maxime vitanda sunt. Unum *ne incognita pro cognitis, incertaque pro certis habeamus;* cavendum est præsertim ne dogmata theologica ita incertis opinionibus alligentur, ut, his rejectis, dogmata ipsa periclitari videantur. Sapiens ea quæ sibi probabilia sunt, amplecti potest, sed simul quæ contra suam opinionem proponuntur, non arroganter improbat, neque alios prohibet ne aliam amplectantur sententiam aliumque modum dogmata exponendi. Alterum est vitium quod quidam nimiam operam in res obscuras atque difficiles conferunt, easdemque non necessarias. Quid enim prodest has similesve quæstiones expendere "num Deus materiam possit facere sine formâ, num plures angelos ejusdem speciei condere, num continuum in omnes suas partes dividere, num relationem a suo subjecto separare, aliasque multo vaniores, quas scribere hic nec libet, nec decet, ne qui in hunc forte locum inciderint, ex quorumdam ingenio omnes scholæ auctores æstiment"[3]? Otiosis igitur ac subtilibus sedulo omissis, theologus hodiernos errores exponere ac confutare sata-

theologicis studiis vult proficere : secus enim neque etiam intelliget opera a plerisque theologis scripta.

[1] Encycl. *Æterni Patris*, ed. Desclée, p. 111.

[2] *De Locis theol.*, lib. IX, c. 7, p. 552 ed. *Migne.*

[3] Ita **Canus**, l. c., p. 553, ubi etiam ait : "Quæ ego etiam, cum nec essem ingenio nimis tardo, nec his intelligendis parum temporis et diligentiæ adhibuissem, animo vel informare non poteram. *Puderet me dicere non intelligere, si ipsi intelligerent, qui hæc tractârunt*".

get[1], suumque in usum vertere quidquid veri apud ipsos adversarios inveniet.

II. De usu historiæ in theologiâ [2].

331. Historia, quæ est scientifica enarratio rerum præteritarum, theologo haud parum prodest, quatenus facta refert sive religiosa, sive profana cum religiosis connexa, quæ ad demonstrationem aut lucidiorem expositionem religionis catholicæ conferunt. Dicendum : 1° de historiâ *profanâ;* 2° de historiâ *ecclesiasticâ;* 3° de *regulis* in utriusque studio servandis.

332. 1° **De usu historiæ profanæ.** Historia etiam profana, cùm sit " testis temporum, lux veritatis, vitæ memoria, magistra vitæ ", intime connectitur cum factis religiosis quæ ceteros eventus pervadunt; et ad tria præsertim prodest :

(**A**) *Ad probandam naturam* et *necessitatem* alicujus religionis, ut ostendimus in *Tr. de Vera Relig.*, n. 97-189.

(**B**) *Ad demonstrandam credibilitatem religionis christianæ.* Siquidem :

(a) revelatio christiana est *factum historicum*, cum aliis factis connexum, ideoque historicis argumentis probari debet, quorum quædam ex Scripturis sacris, alia autem e profanis scriptoribus desumuntur; præterea facta a sacris auctoribus relata sæpe confirmantur, elucidantur ac complentur ex annalibus Gentium[3], ut jam ostendimus in *Tr. de Verâ Religione;* ergo, ait *Canus*[4], viri omnes docti consentiunt, rudes omnino theologos esse, in quorum lucubrationibus historia muta est. (b) Divinitas religionis christianæ luculenter confirmari potest comparatione cum aliis religionibus quæ in mundo prævaluerunt aut etiam hodie vigent : ad hoc autem requiritur ut

---

[1] " Si quid enim est a Doctoribus Scholasticis vel nimiâ subtilitate quæsitum, vel parum considerate traditum, si quid cum exploratis posterioris ævi doctrinis minus cohærens, vel denique, quoquo modo non probabile, id nullo pacto in animo est ætati nostræ ad imitandum proponi ". **Leo XIII,** l. c., p. 111.

[2] **M. Canus,** op. cit., lib. XI, c. 2 sq., p. 587 sq.; **Berthier,** op. cit., n. 637 sq.; **De Groot,** q. XXII; **De Smedt,** *Principes de critique historique;* id. *Introductio ad histor. eccles.*, Gandavi, 1876; **Ad. Tardif,** *Notions élémentaires de critique historique*, 1883; **E. A. Freeman***, *The methods of historical study*, London, 1886; **H. Bancroft***, *Literary Studies*, a memoir, New York, 1891.

[3] Quod luculenter ostendit **F. Vigouroux,** *La Bible et les découvertes modernes en Palestine, en Egypte et en Assyrie*, Paris, 5e éd. 1889; *Le N. Testament et les découvertes archéologiques*, Paris, 1890; *Mélanges Bibliques*, Paris, 1889. Cf. **Geikie,** * *Hours with the Bible*, etc.

[4] **M. Canus,** l. c., p. 587.

theologus profanam historiam perlustret, eaque præsertim discat quæ ad *Religionum historiam* spectant. Nonnulli quidem vanum timorem concipiunt ex illâ novâ disciplinâ, quam nobis inimicam putant; sed quo profundius huic studio incumbemus, eo disertius constabit christianam religionem omnibus aliis præstantiorem esse ac divinitus revelatam, ut jam constat ex dictis in *Tr. de Verâ Religione*, n. 111-148. (c) Nec minus prodest historia ad demonstrandam *catholicæ Ecclesiæ* divinam originem, miram propagationem atque efficaciam in instaurandâ societate; necnon actionem Dei providentissimam in Ecclesiâ contra persecutiones hæresesque tuendâ: "Clamat enim quodammodo omnis historia, ait *Leo XIII*[1], Deum esse qui rerum mortalium varios perpetuosque motus providentissime regit eosque vel invitis hominibus ad Ecclesiæ suæ incrementa transfert. Item e dimicationibus illatâque vi Pontificatum Romanum semper evasisse victorem; oppugnatores ejus, dejectos de spe, suam sibi perniciem comparavisse".

(C) *Ad confirmanda quædam e dogmatibus christianis.* Quædam enim antiquis populorum traditionibus haud parum illustrantur, qualia sunt, v. g., lapsus protoparentum ex altiori statu in quo conditi fuerant, sacrificiorum necessitas ad Numen placandum, exspectatio messianica atque alicujus Redemptoris necessitas, et alia hujusmodi. Cùm vero hodierni Rationalistæ his traditionibus abutantur, ut ex eis inferant dogmata nostra nihil aliud esse nisi naturalem superstitionis evolutionem, historicis argumentis redarguendi sunt: "Etenim cùm hostilia tela, uti diximus, potissimum ab historiâ peti soleant, oportet ut æquis armis congrediatur Ecclesia, et quâ parte oppugnatur acrius, in eâ sese ad refutandos impetus majore opere muniat"[2].

333. 2° **De usu historiæ ecclesiasticæ.** Hæc theologo magis etiam prodest, quatenus nobis exhibet qualis fuerit Ecclesiæ fides in variis temporibus, describitque religionis christianæ originem atque diffusionem, dogmatum progressum, hæreseon causas, incrementa et exstinctionem, mores atque usus fidelium: ex his enim argumenta certa aut probabilia deduci possunt quoad præcipua fidei dogmata.

Ut hoc fonte recte utamur, artis criticæ regulis sedulo attendendum est, tum ut genuina documenta ab apocryphis secernantur, tum ut varia historicorum testimonia simul conferantur eorumque auctoritas expendatur. Non enim unus aut alter historicus, etiam gravis, certum præbet argu-

[1] *Epist. de studiis historicis*, 18 aug. 1883, ed. Desclée, t. II, p. 28
[2] Ibid., p. 27.

mentum, sed solum probabile : si vero omnes moraliter in eamdem rem gestam concurrunt, certum habetur argumentum; et si agitur de re dogmaticâ vel morali, quæ ut manifestatio fidei Ecclesiæ existimari possit, divinæ Traditionis habetur criterium. Quod ut melius intelligatur, pauca de præcipuis documentis dicenda sunt, quibus theologus uti potest.

334. (A) *De Actis Martyrum.* Hoc nomine designantur scripta in quibus consignantur ea quæ in interrogationibus et suppliciis Martyrum acta fuerunt.

Jam enim a primis temporibus Pontifices et episcopi summo studio adlaborârunt, ut gesta Martyrum diligentissime perquirerentur ac integerrime conscriberentur [1]. Multa tamen ex Actis tam sollicite collectis, non solum diuturnitate temporum, sed etiam persecutorum malitiâ periêre. Pace deinde Ecclesiæ restitutâ, Christiani hanc jacturam reparare conati sunt, studiose colligendo ea quæ in tabulis publicis adhuc supererant, vel e variis testimoniis nova Acta conficiendo. Iterum nonnulla ex iis documentis tempore Barbarorum perierunt, posteaque alia confecta sunt quæ ad priorum auctoritatem non pertingunt. Unde criticâ editione uti necesse est, et ex variis adjunctis vera a falsis et dubiis secernenda sunt [2].

Quibus prænotatis, certum est Martyres, in suis responsis coram judicibus, ut *fidei testes* merito haberi : pro fide enim mori parati erant, et ea quæ a Pastoribus de dogmatibus christianis audierant, candide exponebant, ita ut ex collatis eorum testimoniis quid Ecclesia de præcipuis fidei mysteriis teneret, certo colligi possit. Si igitur omnes fere consentiunt in quædam dogmata affirmanda, v. g., divinitatem Christi, æternitatem pœnarum inferni etc., invictum habetur christianæ fidei argumentum.

[1] Ita in Catalogo Felicis IV, in vitâ Clementis hæc leguntur : " Hic fecit septem regiones et divisit notariis fidelibus Ecclesiæ, qui gesta Martyrum sollicite et curiose unusquisque per regionem suam diligenter perquireret ". Alia testimonia vide ap. **De Smedt**, *Introd. ad Hist. eccles.*, p. 112 sq.

[2] Huic discretioni instituendæ multum adlaborârunt socii **Bollandiani**, *Acta Sanctorum*, Antuerp. 1643 sq.; Parisiis, 1867 sq.; **Ruinart**, *Acta primorum Martyrum sincera*, Paris., 1689, Ratisbon. 1859; **E. Le Blant**, *Les Actes des Martyrs*, Paris, 1882; **P. Allard**, *Histoires des Persécutions*, Paris, 1885-1890; cfr. **Van den Gheyn**, S. J., ap. *Vacant*, Dict. de théol., vocabulo *Actes des Martyrs;* **H. Leclercq**, in *Dict. d'Archéol. chrétienne* (Cabrol), t. I, p. 373 sq., ubi et alia opera allegata invenies.

335. (B) De Archæologia sacra[1]. His verbis designatur scientia rerum antiquarum vel monumentorum veterum ad res sacras spectantium.

Monumenta hujusmodi præcipua sunt : (a) *ædificia* religiosa a Christianis erecta vel excavata, qualia sunt templa, basilicæ, baptisteria, altaria, catacumbæ, cryptæ, sepulchra, cubicula etc. Specialis momenti sunt *Romanæ Catacumbæ*, in quibus inveniuntur tot vestigia christianæ fidei ac praxis, ex quibus non pauca dogmata confirmari possunt[3]; (b) *imagines sculptæ aut depictæ*, prout sunt statuæ, sarcophaga, vasa, picturæ murales, picturæ in vitris et alia hujusmodi[3]; (c) *mobilia et utensilia*, ut vasa sanguinem martyrum continentia, martyrii instrumenta, reliquiæ et reliquiaria; (d) *numismata et inscriptiones*, quibus antiqui fideles summâ sinceritate ad perennem memoriam suam fidem exprimere consueverant[4].

Omnia hæc monumenta, licet in se disertam non semper exhibeant doctrinæ expositionem, si separatim sumuntur, sæpe vividiori luce percellunt animos quam libri scripti, quia vitam religiosam veterum Christianorum, ideoque eorum fidem oculis subjiciunt. Expedit tamen ut, ad meliorem horum monumentorum intelligentiam, plurima comparentur, simulque legantur quæcumque Patres de eisdem scripserunt : sic enim non solum probabile, sed aliquando

---

[1] **C. M. Kaufmann**, *Handbuch der Christlichen Archäologie*, Paderborn, 1905; **H. Leclercq**, *Manuel d'archéologie chrétienne*, Paris, Letouzey, 1907; **D. Cabrol**, *Diction. d'Archéologie chrétienne*, Paris, 1907 sq.

[2] De quibus vide **A. Bosio**, *Roma sotterranea*, Roma, 1632; **P. Aringhi**, *Roma subterranea*, Romæ, 1651; **Perret**, *Les Catacombes de Rome*, Paris, 1852; præcipue vero **J. B. de Rossi**, *Roma sotterranea cristiana*, 1864 sq., *Bullettino di Archeologia;* **Northcote and Brownlow**, *Roma sotterranea;* **P. Allard**, *Rome souterraine*, Paris, 1877; **Armellini**, *Gli antichi cimiteri di Roma e d'Italia; Lezioni di archeologia cristiana*, Roma, 1897; **H. Marucchi**, *Eléments d'Archéologie Chrétienne*, Paris, 1900; **H. Leclercq**, in *Dict. d'Archéol.*, t. II, 2376 sq. cum auctoribus ibi allegatis.

[3] **Buonarotti**, *Osservazioni sopra alcuni frammenti di vasi antichi...* Firenze, 1716; **A. Bottari**, *Sculture e pitture sagre...* Roma, 1734-54; **R. Carucci**, *Vetri ornati di figure...* Roma, 1858; **J. B. de Rossi**, *Immagini scelte della B. V. Maria*, Roma, 1863; **Durand et Dridon**, *Manuel d'Iconographie chrétienne*, Paris, 1845; **Husenbeth**, *Emblems of Saints*, London, 1860; **Wilpert**, *Fractio panis*, Freiburg, trad. franç., Paris, 1896; *Die Malereien der Katakomben Roms*, 1903.

[4] **Zaccaria**, *De veterum christianarum inscriptionum usu in rebus theologicis*, Pezzana, 1761; **A. Mai**, *Inscriptiones christianæ;* **J. B. de Rossi**, *Inscriptiones christianæ*, Romæ, 1861; **E. Le Blant**, *Inscriptions chrétiennes de la Gaule antérieure au VIIIe s., Nouveau recueil des inscript. de la Gaule*, Paris, 1892; *750 inscript. de pierres gravées*, Paris, 1896; **Kraus**, *Die christli-*

certum erui potest argumentum, quando videlicet tot sunt testimonia de uno et eodem dogmate, ut negari non possit hoc ab universali Ecclesiâ creditum fuisse. Ita, v. g., inscriptiones quæ in Catacumbis inveniuntur, simul collatæ, ac Patrum testimoniis corroboratæ, clare ostendunt jam a primis temporibus Sanctos a Fidelibus fuisse invocatos, preces fuisse pro defunctis oblatas, ideoque fidem in Purgatorii existentiam jam viguisse [1].

336. (C) *De historiâ dogmatum.* Ad intelligentiam theologiæ, multum conferre historiam dogmatum satis evidenter constat. Adest enim quidam progressus in veritatum fidei expositione (supra, n. 309 sq.) quatenus veritates quæ primum implicite et obscure propositæ fuerant, decursu temporum, sive occasione hæreseon, sive applicatione philosophiæ ad theologiam, magis explicite ac diserte declarantur. Illa igitur pars historiæ ecclesiasticæ, quæ dogmatum historiam ac progressum accurate describit, multum prodest ad secernenda fidei dogmata a meris opinionibus eademque contra Protestantes ac Rationalistas defendenda; nec perfecte intelligi potest cujuslibet dogmatis expositio, nisi prius ejus delineetur historia [2].

Idem dic de *historiâ hæreseon.* Hæretici enim duplici modo testes esse possunt fidei in Ecclesiâ vigentis : (a) quoad dogmata quæ *impugnant :* si enim aliquam doctrinam negârunt, propterea que a sinu Ecclesiæ ejecti sunt, jam invictum habemus argumentum fidei quæ tunc temporis communiter accipiebatur ; ita, quando Sabelliani ideo damnati sunt quia realem distinctionem trium divinarum personarum negabant, clare intelligitur Ecclesiam communiter hanc realem distinctionem ut dogma fidei credidisse; (b) quoad dogmata quæ *retinent;* nam si, post secessionem ab Ecclesiâ, articulos invenimus ab hæreticis simul et Catholicis creditos, certum habemus argumentum antiquæ illius fidei, quæ in Ecclesiâ vigebat antequam ab eâ expulsi sunt. Hinc quo antiquiores sunt hæretici, eo certiores sumus doctrinas ipsis et Catholicis communes, esse

chen Inschriften der Rheinlande, etc.; **Bour**, in *Dict. de Théol. (Mangenot)* voce *Epigraphie chrétienne*, t. V, 300-358.

[1] Argumenta ex archæologiâ desumpta breviter exponimus *de Verbo Incarn.*, n. 305, *de Sacramentis*, n. 21, *de Eucharistiâ*, n. 32, *de Deo Remunerat.*, n. 41, etc.

[2] Cfr. **J. Hogan.**, op. cit., p. 155 sq.; **P. de la Barre**, S. J., *La vie du dogme catholique*, Paris, 1898.

apostolicas. Ita Docetæ, qui II° sæc. realitatem humanæ naturæ Christi negabant, quia putabant Deo indignum esse naturæ humanæ personaliter uniri, eo ipso ejus divinitatem simul cum Ecclesiâ agnoscebant tanquam indubitatam veritatem : quod certe probat hoc dogma jam hâc ætate fuisse communiter creditum.

Unum addere sufficiat, videlicet hodiernis temporibus valde utile esse dogmatum historiam delineare, ut confutentur tum Rationalistæ, qui contendunt catholica dogmata, humanorum systematum more, naturaliter orta esse ac crevisse, tum Protestantes, qui asserunt multa ex dogmatibus nostris esse corruptelas doctrinæ apostolicæ inconsiderate superadditas[1].

337. 3° **Regulæ in historiæ studio sequendæ.** Ad proficiendum autem in studiis historicis, requiruntur præcipue : (a) *amor veri :* " Illud in primis scribentium observetur animo *primam esse historiæ legem ne quid falsi dicere audeat : deinde ne quid veri non audeat ; ne qua suspicio gratiæ sit in scribendo, ne qua simultatis* "[2]. Itaque, si quæ inveniuntur facta quæ *primâ facie* religioni aut Ecclesiæ nocere videantur, non exinde neganda sunt, si bene probantur, neque distorquenda, sed honeste exponenda : nihil enim detrimenti ex sincerâ veritatis relatione oriri potest, sed ex factis etiam scandalosis catholicæ religionis divinitas firmari potest. Requiritur proinde animus tranquillus et præjudiciorum expers. (b) *Assiduus labor* vel in *fontibus adeundis*, vel in legendis saltem iis scriptoribus qui fontes investigârunt. Experientiâ enim constat falsas narrationes aliquando per longa sæcula prævaluisse, eo quod primi relatores genuinos fontes non adierant ; hinc, ut merito ait *Leo XIII*[3], " jejunæ narrationi opponatur investigationis labor et mora ". (c) *Judicium prudens ;* quandoque enim dissentiunt inter se testimonia, vel documenta talia sunt ut certitudinem non gene-

[1] Hac de re legi possunt **Natalis Alexander**, *Historia eccles. cum notis Roncaglia et Mansi*, Lucæ, 1739, Venetiis 1749; **Petavius**, *Dogmata theologica*, Paris, 1644, 1865; **L. Thomassinus**, *Dogmata theologica*, Paris, 1680, 1864; **Klee**, *Manuel de l'Histoire des Dogmes chrétiens;* **Ginoulhiac**, *Histoire du Dogme catholique*, Paris, 1866; **J. Schwane**, *Dogmengeschichte*, 1862, 1892; trad. française *A. Degert:* **J. Tixeront**, *Histoire des Dogmes*, 1905-1909, Inter Protestantes; **A. Harnack***, *Dogmengeschichte*, anglice versum *History of Dogma; Grundriss der Dogmengeschichte*, anglice *Outlines of the History of Dogma*, New-York, 1893; hic auctor tamen, utpote rationalista, caute legendus est; **G. P. Fisher***, *History of Christian Doctrine*, New York, 1896.

[2] **Leo XIII**, *Ep. de studiis historicis*, p. 26. — [3] Ibid, p. 26.

rent, saltem seorsim sumpta, aut certitudo moralis nonnisi ex variis adjunctis obtineri potest; quandoque causæ rerum sunt maxime absconditæ, nexus eventuum valde intricatus. Omnia igitur æquâ lance librare oportet animo tranquillo ac præjudiciis experte; nec tanquam certa tradere licet quæ incerta manent, sed omnia prout sunt aut apparent, post naturæ rerum investigationem, candide exponere. Historia, sic exculta, multum sane theologo proderit, " conatusque adversus veritatem diu susceptos ipsa tandem per se superabit et franget veritas, quæ obscurari aliquandiu potest, exstingui non potest " [1].

III. De usu scientiarum naturalium in theologiâ [2].

Inter naturales scientias, tres sunt quæ theologo præcipue utiles sunt, quippe quæ disserant de rebus cum theologiâ connexis : *geologia*, quæ cum origine et antiquitate mundi connectitur, *biologia*, quatenus vitæ originem, evolutionem ac naturam describit, *anthropologia*, quæ speciatim disserit de iis omnibus quæ ad hominem referuntur.

338. 1° **Scientiarum naturalium utilitas in theologiâ.** (a) *Scientias naturales theologo prodesse* constat in primis exemplo *Patrum*, qui eas excoluerunt, iisdemque usi sunt in exponendis Scripturis fideique veritatibus confirmandis.

Ita, inter alios, Clemens Alexandrinus, Origenes, iique Doctores qui mosaicam cosmogoniam explicare tentârunt in homiliis de *Hexäemeron*, vel in Commentariis supra Genesim.

Constat etiam exemplo *Scholasticorum*, qui Medio Ævo scientias naturales sub nomine *Artium* præservârunt, atque etiam coluerunt : inter quos Albertus Magnus, S. Thomas aliique Scholasticorum principes " non ita se contemplationi philosophiæ dediderunt, ut non etiam multum operæ in naturalium rerum cognitione collocârint : immo non pauca sunt in hoc genere dicta eorum et scita, quæ recentes magistri probent, et cum veritate congruere fateantur " [3].

---

[1] Ibid, p. 28.

[2] Berthier, op. cit., n. 527 sq.; De Groot, q. XVIII, a. 3; F. Duilhé de Saint Projet, *Apologie scientifique*, Introduct., c. III, p. 35 sq. et alibi passim; Reusch*, *Bibel und Natur*, opus *gallice* et *anglice* versum; C. de Kirwan, *La Théologie et la Synthèse des Sciences*, Louvain, 1895.

[3] **Leo XIII**, Encycl. *Æterni Patris*, p. 110, ed. Desclée.

(b) Revera, harum scientiarum studio, sensuum facultates ipsiusque intellectûs vis non parum acuuntur, tum attentâ assiduâque phænomenorum observatione, tum habitu varia facta comparandi et ex effectibus ad causam ascendendi; quibus dotibus utens theologus efficacius religionem propugnare valet.

Insuper sæpe legitimo scientiarum usu theologus *quædam fidei dogmata confirmare* potest, v. g., materiæ creationem, Dei providentiam etiam in rebus minimis, divini interventûs necessitatem quoad vitæ originem, humanæ speciei unitatem aliaque hujusmodi, ut dicemus præsertim in *Tr. de Deo Creante*[1]. Quandoque etiam dogmata comparationibus ac analogiis illustrari possunt, quæ ex his disciplinis desumuntur : ita, v. g., quæ de vitâ naturali in *Biologiâ* traduntur ad expoliendam doctrinam de vitâ gratiæ non parum inserviunt. Sed maxime prodest ad tuendas fidei doctrinas contra physicorum impugnationes : cùm enim multæ, nec spernendæ difficultates adversus catholica dogmata ex scientiis mutuentur[2], adversariorum tela *scientificis* argumentis, in quantum possibile est, repellere oportet; argumenta enim mere theologica sæpius ab inimicis despiciuntur.

339. 2° **Regulæ in studio scientiarum sequendæ.** Ut theologus autem scientiis naturalibus recte utatur, hæc attendere debet : (a) In rebus *mere scientificis* quæ cum dogmatibus catholicis non necessario connectuntur, scientiæ naturales propriis uti possunt principiis propriâque methodo, ut aperte tradit *Vaticanum*. Hinc si aliqua veritas vere a physicis demonstrata fuerit, v. g., terræ rotunditas, ejus mobilitas aut maxima antiquitas, theologus hanc rejicere nequit eo prætextu quod Scripturæ opponi videtur[3]; nam, ut supra diximus (*Theol. Fundam.*, n. 1019),

[1] Ita **J. Guibert**, *Les Croyances religieuses et les Sciences de la nature*, Paris, Beauchesne, 1908; *Les Origines*, 6e éd., Paris, Letouzey, 1910; **A. d'Alès**, *Dict. d'Apologétique.*

[2] Quas collegerunt, inter alios **J. Draper***, *History of the conflict between science and religion*; **A. D. White***, *History of the Warfare between science and theology; gallice* versum, *Histoire de la lutte entre la Science et la Théologie*, Paris, 1899; **F. le Dantec***, *Le Conflit*, Paris, Colin.

[3] Quam regulam sæpe tradit **Augustinus** : " Plerumque accidit ut aliquid de terrâ, de cælo, de ceteris mundi hujus elementis... etiam non christianus ita noverit, ut certissimâ ratione vel experientiâ teneat. Turpe est autem nimis et perniciosum ac maxime cavendum, ut Christianum de his rebus quasi secundum christianas litteras loquentem ita delirare quilibet infidelis audiat, ut, quemadmodum dicitur, toto cælo errare conspiciens, risum tenere vix possit ". (*De Genesi ad litteram*, lib. I, c. 19; cf. lib. II, c. 9; *P. L.*, XXXIV, 261, 270.) Ita etiam ait **Suarez**, *De opere sex dierum*, l. II, c. 7 : " Sententiæ magis philosophicæ et rationi magis inhærendum est, quando Scriptura non cogit. "

Scriptura de rebus scientificis non scientifice loquitur, sed *populari* modo et *secundum ea quæ apparent.* Itaque conclusioni scientificæ *certæ* anteponi non debet probabilis interpretatio Scripturæ. Immo si scientifica hypothesis sit vere probabilis, non debet biblicis argumentis oppugnari, ne fides irrisioni infidelium inutiliter exponatur[1]; sed si theologis non placet, solummodo propter rationes scientificas rejiciatur.

(b) In iis autem quæ essentialiter *cum aliquo dogmate connectuntur*, v. g., si agitur de humanæ speciei unitate, quam necessario supponit doctrina catholica de originali peccato, theologus jus habet argumenta adducendi ex Scripturâ et Traditione, cùm in rebus hujusmodi Ecclesia sit infallibilis. — Nec veritati *fidei catholicæ* anteponi debet *hypothesis* scientifica *mere probabilis.* — Quoad *scientificas difficultates* ab adversariis propositas, expedit quidem eas scientifice solvere, dummodo præsto sint argumenta vere solida; si autem deficiunt eo quod res mature adhuc expendi non potuit, melius est sane nullam afferre rationem quam inanem aut falsam : nemo tenetur statim omnia dubia solvere, sed sufficit pro tempore animadvertere multas ex iis difficultatibus, quæ tanquam insolubiles olim habitæ fuerant, decursu temporis omni prorsus fundamento carentes inventas fuisse.

(c) Dum theologus *scientificas theorias Scripturarum interpretationi accommodat*, cavere debet ne dogmata fidei ita iis theoriis alliget, ut, his rejectis, ipsa dogmata periclitentur[2] : fides enim non scientiis, sed Dei auctoritate innititur : ita, v. g., Concordistæ, qui dies-periodos admittunt ad primum caput Geneseos exponendum, minime suam opinionem tradere debent ut solum modum rem

[1] Ita systema quod *Galilæus* propugnabat de mobilitate terræ, tunc temporis solummodo probabile erat : attamen theologi prudenter egissent, si illud argumentis biblicis non impugnâssent.

[2] Quod jam animadverterat S. Augustinus : " Et in rebus obscuris atque a nostris oculis remotissimis, si qua inde scripta etiam divina legerimus, quæ possint salvâ fide, quâ imbuimur, alias atque alias parere sententias, in nullâ earum nos præcipite affirmatione ita projicianus, ut si forte diligentius discussa veritas eam recte labefactaverit, corruamus : non pro sententiâ divinarum Scripturarum, sed pro nostrâ ita dimicantes, ut eam velimus Scripturarum esse quæ nostra est, cum potius eam quæ Scripturarum est, nostram esse velle debeamus ". *(De Gen. ad lit.*, lib. I, c. 18.) Cf. *S. Thom.*, I, q. 68, a. 1.

explicandi, ne hoc systemate rejecto, fides ipsa labefactari videatur; alii sunt enim modi mosaicam narrationem vindicandi.

§ II. De methodo theologica.

340. Methodus in theologiâ sequenda ea est quam *positivo-scholasticam* alibi appellavimus (*Theol. Fund.*, n. 9), in quâ nempe positiva et historica dogmatum expositio cum *scholasticâ* eorumdem expolitione harmonice consociatur. Ad quam melius intelligendam, sciendum est tria in theologiâ distinguenda esse : 1° *catholicorum dogmatum* expositionem et probationem; 2° *conclusiones theologicas* e veritatibus revelatis deductas; 3° *systemata* a theologis excogitata ad difficiliores quæstiones solvendas.

I. De modo exponendi et probandi dogmata catholica.

341. 1° Veritas fidei catholicæ exponenda est secundum *recentiores Ecclesiæ definitiones :* cùm enim quidam sit profectus in intelligentiâ dogmatum, lucidior ac plenior expositio merito exspectatur in recentissimis definitionibus. Quo melius autem genuinus dogmatum sensus intelligatur, hæc attendantur : (a) Cùm definitiones plerumque erroribus opponantur, istos errores sedulo exponere juvat, quo lucidius mens Concilii aut Pontificis definientis apprehendatur. Recurrendum est igitur tum ad ipsos adversariorum libros, tum ad Acta Concilii in quibus præfati errores expenduntur. Ita, ad rectam interpretationem decretorum C. Tridentini circa justificationem, errores Lutheri, Calvini aliorumque Protestantium cognoscere oportet sive ex eorum libris sive ex Actis Concilii.

(b) *Sensus verborum* quæ Concilium aut Pontifex adhibuit sedulo investigandus est tum ex recepta significatione quæ ipso tempore definitionis prævalebat, tum ex disceptatione quæ inter Patres Concilii obtinuit, tum ex variis expositionibus et interpretationibus quæ post definitionem receptæ sunt (cf. *Theol. Fund.*, n. 967).

Ex quibus omnibus exponetur quid sit *de fide* tenendum, quid vero liberæ discussioni relinquatur.

342. 2° Ad probandam veritatem fidei catholicæ, requiritur et sufficit *auctoritas Ecclesiæ* eam tanquam divinitus revelatam proponentis sive *sollemni judicio*, sive *ordinario et universali magisterio*, ut alibi exposuimus, *Theol. Fund.*, n. 962 sq.

Cùm autem Ecclesia nobis non proponat credenda nisi quæ in *Verbo Dei scripto vel tradito* continentur, ostendi debet veritatem definitam in verbo Dei reapse inveniri.

Hic autem operæ pretium est animadvertere *non omnia dogmata in Scripturâ contineri*, præsertim clare et explicite, sed quædam nonnisi in *Traditione*, secundum illud *Vaticani :* " Ea omnia credenda sunt quæ in verbo Dei scripto *vel* tradito continentur ". Errant igitur qui *quamlibet* thesim *Scripturâ apodictice* demonstrare volunt. — Immo etiam in Traditione primitivâ non omnia lucide et explicite continentur, sed quædam obscure et implicite, ut supra diximus, n. 307.

Necesse igitur non est ut in Scripturâ aut primitivâ Traditione reperiantur testimonia explicita circa omnia et singula dogmata, sed sufficit ut, quando agitur de veritatibus quarum explicita cognitio ad salutem non requiritur, implicita allegentur testimonia ex Scripturâ *vel* ex Traditione.

Quibus prænotatis, declarandum est quomodo ex *Scripturâ* et *Traditione* probari valeant veritates revelatæ.

343. **De biblicis argumentis.** " Illud autem maxime optabile est et necessarium, ait *Leo XIII*, ut ejusdem divinæ Scripturæ usus in universam theologiæ influat disciplinam *ejusque prope sit anima* ". (a) Ut res ita se habeat, non sufficit unum aut alterum textum exhibere, sed, quoad veritates præcipuas, necesse est *integram Scripturæ doctrinam* breviter contrahere, allegando textus principales ; et quidem generatim *ordine chronologico*, quo melius pateat progressiva veritatis manifestatio, atque efficacius refellantur adversarii : hi enim sæpe opponunt Synoptica evangelia Joanni, S. Paulum Petro, etc. ; quapropter hodie, saltem quoad theses principales, varias auctoritates distinguere expedit et ostendere essentialia discrimina inter eas non esse.

(b) Textus allati thesim probare non valent nisi eam contineant sensu *litterali*, aut saltem sensu *typico* cujus legitimi-

tas demonstretur (*Theol. Fund.*, n. 1033). Si clare et explicite rem declarant, eos adducere sufficit; si vero nonnisi obscure et implicite, ita elucidari debent ut clare percipiatur thesim ex eis inferri. Si vero nonnisi *probabiliter* rem evincunt, id candide asseratur : non enim necesse est singula dogmata apodictice Scripturâ demonstrare.

Quomodo vero genuinus Scripturæ sensus detegi possit ex variis versionibus, ex contextu, ex locis parallelis, necnon ex traditione, jam exposuimus. (*Theol. Fundam.*, n. 1035-1043.)

344. **De argumentis ex Traditione.** Hic sedulo distinguendum est inter documenta quæ, etiam seorsim sumpta, irreformabilia sunt, qualia sunt Symbola fidei et definitiones Conciliorum œcumenicorum aut Pontificum; et ea quæ singulatim sumpta errori sunt obnoxia, qualia sunt decreta Conciliorum particularium aut testimonia Patrum (*Theol. Fundam.*, n. 963-994). In priori casu, unum sufficit testimonium clarum ut thesis de fide sit; in posteriori autem, v. g., si agitur de Patribus, theologis, vel de monumentis sacris, non sufficit unum aut alterum testimonium, sed requiruntur tot et tanta testimonia ut certo constet veritatem expositam, fuisse, saltem per notabile tempus, ab universali Ecclesiâ creditam; secus enim non plenum habebitur argumentum, ex dictis supra. Hæc arguendi ratio vix usurpari potest in *Compendiis* theologiæ[1]; quapropter in quæstionibus *majoris momenti* procedendi modum delineabimus, præcipua simul testimonia citando; in aliis autem pauca tantum verba in medium proferemus, magis ad illustrandam quam ad probandam thesim, eaque seligemus quæ veritatem non solum exponunt, sed analogiis, comparationibus vel argumentis expoliunt.

345. Traditionis argumentum duplici modo proponi potest, nempe *viâ descendente*, exhibendo testimonia a primis sæculis usque ad tempus quo res ab Ecclesiâ definita

[1] Hoc autem probationum genus exhibent, inter alios, *Petavius* et *Thomassinus*, in operibus citatis, necnon auctores operis *Perpétuité de la Foi* quoad Eucharistiam, et recenter ii omnes qui positivam aut historicam theologiam excoluerunt.

fuit; et *viâ regressionis* seu *præscriptionis*, regrediendo a definitione ad superiora sæcula.

(A) *Viâ descendente* uti expedit quoties testimonia priorum sæculorum ad thesim contra adversarios stabiliendam sufficientia sunt. Cùm enim Protestantes et Rationalistæ contendant dogmata nostra decursu temporum fuisse inventa, ostendere oportet eadem æquivalenter ab *antiquioribus* Patribus jam proposita esse : *historice* enim et *apologetice*, quo antiquiora sunt documenta, eo majorem sibi vindicant auctoritatem, cùm proximiora sint apostolicis temporibus, quibus pura Christi doctrina prædicabatur. (a) Hinc expedit *ordinem chronologicum* sequi, et ostendere quomodo, occasione hæreseon, Patres et Concilia explicitiori modo fidem catholicam exposuerint, et ita profectus doctrinæ delineetur. Pariter testimonia *ordine geographico* exhiberi debent, ita ut appareant tanquam professiones fidei variarum ecclesiarum africanæ, syræ, alexandrinæ, romanæ, etc.; aut variarum scholarum, ideoque *universalis Ecclesiæ*.

(b) Iterum, in omni casu, *genuina* tantum documenta alleganda sunt, non autem dubia vel apocrypha[1], ideoque criticæ Patrum editiones adhibendæ sunt, ubi opera dubia sedulo a genuinis secernuntur.

(c) Traditione uti potest theologus non solum ad demonstrandum aliquid esse de fide, sed etiam ad confirmanda et illustranda religionis nostræ dogmata. Quando enim videmus viros, Apostolorum ævo proximos, eruditione ac sanctitate illustres, easdem veritates profiteri quas hodie tenet Ecclesia, non parum exinde firmatur fides nostra, etiamsi probare non valeamus has fuisse ab *omnibus* Patribus edoctas; exinde pariter constat, contra Protestantes, has non esse corruptelas recenter inventas. Insuper in Patrum operibus multæ inveniuntur comparationes, analogiæ ac rationes, quibus dogmata vividis coloribus exponuntur, ad majorem fidelium instructionem et ædificationem.

[1] Excusari quidem possunt veteres theologi qui, propter defectum completæ et accuratæ Patrum collectionis, a falsariis quandoque decepti, apocrypha documenta allegarunt; sed eadem hodie in medium proferre *vincibilem* ignorantiam arguit.

346. (B) *Viâ regressionis* seu *præscriptionis* brevius et efficacius proceditur, præcipue quando priorum sæculorum documenta ita obscura sunt ut nonnisi subsequioris ævi testimoniis clara et certa evadant. Ita, v. g., quoad confessionem sacramentalem, ostendi potest eam fuisse certo in usu an. 1215, tempore quo *C. Lateranense* ejus necessitatem determinavit, sed ab eo non fuisse inventam, cùm Concilia particularia sæc. IX, VIII, VII de ejus utilitate aut necessitate canones condiderint, libri pœnitentiales sæc. VI eam describant, eamque commemoraverint antiquiores Patres, etsi verbis minus claris et disertis.

Præscriptio apud juristas est argumentandi ratio, quâ e *facto possessionis* concluditur ad *jus*, eo quod, omnibus rite inspectis, usurpatio moraliter impossibilis fuit. Ita pariter, in rebus fidei, quando Ecclesia, per longa sæcula, in possessione fuit alicujus dogmatis, quod universim credebatur, merito infertur dogma illud vere esse apostolicum et a Christo ipso dimanare, eo quia mutatio seu adulteratio, omnibus rite inspectis, est moraliter impossibilis.

Quod argumentum specialem vim obtinet, quando veritas, de quâ agitur, *practica* est et *gravissimi momenti*, et non solum ab Ecclesiâ Romanâ, sed etiam a *Græcis schismaticis* et *Orientalibus* sectis tanquam fidei dogma accipitur. Tunc enim mutatio multo difficilior erat, cùm Fideles mutationem hujusmodi non sine protestationibus admisissent, et insuper neque Latini a Græcis, neque hi a Latinis, neque Orientales ab utrisque hanc adulterationem accipere voluissent, propter infensissimas quibus laborabant dissensiones. Remanet igitur ut hæc veritas ab Apostolis et ipso Christo originem ducat, juxta illud Augustini[1] : " Quod universa tenet Ecclesia, nec Conciliis institutum est, sed semper retentum est, nonnisi Apostolicâ auctoritate traditum rectissime creditur ".

Nonnunquam vero adversarii vim argumenti infringere conantur, hujus dogmatis originem tali vel tali auctori assignando ; quæ difficultas dupliciter solvi potest : *negative*, exigendo ab adversariis hujus assertionis proba-

[1] S. August., *Contra Donatist.*, lib. IV, c. 24, *P. L.*, XLIII, 174.

tiones easque historice confutando, ostendendo, v. g., ex omnibus adjunctis talem auctorem non potuisse, tali tempore, hanc novitatem in Ecclesiam universalem diffundere; *positive*, auctores allegando antiquiores, qui jam idem dogma docuerant.

Quo argumento Patres haud raro usi sunt, præsertim *Tertullianus*[1] : " Ecquid verisimile est ut tot ac tantæ (ecclesiæ) in unam fidem erraverint? Nullus inter multos eventus unus est exitus : variasse debuerat error doctrinæ Ecclesiarum. Ceterum quod apud multos unum invenitur non est erratum, sed traditum ".

347. **De argumentis convenientiæ.** Expositis ac probatis veritatibus de fide catholicâ, expedit earum intelligentiam quærere variis analogiis et convenientiis, vestigiis inhærendo Patrum et Scholasticorum : *fides enim quærit intellectum*. Quod ut fiat *pie* et *sobrie*, ad mentem Vaticani hæc animadvertantur : (a) analogiæ et convenientiæ ex probatis auctoribus, ex Patribus et Doctoribus desumantur, in quantum fieri potest : hi enim, Spiritu Dei illuminati, et approbante Ecclesiâ, res divinas magis perspicue contemplati sunt et rectius exposuerunt. Ita, v. g., inter Latinos, S. Augustinus, S. Thomas et S. Bonaventura, et, ex Græcis, S. Athanasius, Didymus, S. Basilius, S. Gregorius Naz. et S. Joannes Damascenus, mysterium SS. Trinitatis præ ceteris illlustrârunt. Attamen analogias e scientiis modernis mutuari licet (v. g., vitam deiformem e biologiâ illustrare), dummodo dogmata fidei minime a recto sensu detorqueantur, sub prætextu eadem accommodandi novis theoriis.

(b) Præ mente semper habeatur ex analogiis etiam perfectissimis nonnisi conceptum analogicum mysteriorum obtineri posse (supra, n. 279) et ex argumentis convenientiæ non demonstrari mysteria fidei, sed solum apparere ea, nedum rationi repugnent, quamdam affinitatem præ se ferre cum rationalibus principiis aut cum altissimis humanæ naturæ aspirationibus.

[1] *De Præscript.*, c. 28, *P. L.*, II, 40.

II. De methodo sequendâ quoad conclusiones theologicas.

348. Veritates fidei catholicæ, semel expositæ et demonstratæ, sunt veluti *principia* ex quibus eruuntur conclusiones theologicæ : has educere et logice ordinare est speciale munus theologiæ [1].

1° Nostris diebus quidam theologi, nimium forsan positivæ theologiæ addicti et diffidentes se erga rationem habentes, de his conclusionibus parum curant, easque tanquam inutile et ponderosum onus dogmatibus adjunctum respiciunt. Immerito tamen; nam : — (a) ea est *natura humani ingenii* ut in merâ dogmatum expositione sistere non valeat, sed ex eis, analysis et deductionis ope, consectaria eruere nitatur ; (b) quod sane præstiterunt *Patres et Scholastici*, quorum multi consectariis hujusmodi deducendis intenti fuerunt, et quidem non sine magno fidei catholicæ emolumento; nam non pauca ex his consectariis, accedente Ecclesiæ definitione, tanquam credenda proposita sunt, qualia sunt, v. g., existentia duplicis naturæ in Christo, duplicis voluntatis et operationis, infallibilitas Pontificia, etc.; (c) conclusionibus theologicis legitime deductis et logice coordinatis multo melius intelliguntur dogmata revelata : non enim amplius jacent sicut dispersa corporis membra, sed unum efformant corpus doctrinæ, et quælibet particularis veritas, ex suâ cum toto connexione, lucidiorem conceptum menti exhibet; (d) ita etiam via paratur novis definitionibus : quædam enim e consectariis tam certa apparent, tam indivulse cum revelatione connexa ut implicite, licet obscure, revelatæ appareant, et, tempore opportuno, definiantur.

Multum igitur expedit ut theologi sedulo huic operi incumbant.

349. 2° *Regulæ sequendæ quoad conclusiones theologicas.* (a) Veritates revelatæ pro *principiis inconcussis* haberi debent et sunt veluti una e præmissis syllogismi, cujus altera præmissa erit aliqua veritas naturali ratione percepta. Ut certa sit conclusio, necesse est igitur ut certa sit propositio naturaliter cognita. Hæc itaque mutuari debet non a systemate philosophico plus minusve probabili, sed a *philosophiâ perenni* quæ omnibus subjacet systematibus; secus incerta erit conclusio : pejorem sequitur semper conclusio partem.

[1] Ad rem **S. Thomas**, 1, q. 1, a. 8 : " Hæc doctrina (theologia) non argumentatur ad sua principia probanda, quæ sunt articuli fidei; sed ex eis procedit ad aliquid aliud probandum; sicut Apostolus ex resurrectione Christi argumentatur ad resurrectionem communem probandam. "

Necesse est insuper ut *illatio* ipsa, vi cujus conclusio deducitur, sit logice certa, inspectis dialecticæ regulis. Si alterutra probabilis est tantum, conclusio ipsa probabilis tantum erit.

Ex ipsis conclusionibus theologicis aliæ conclusiones erui possunt, quæ campum theologiæ extendunt; ita ex eo quod sit duplex natura et duplex voluntas in Christo, inferri potest duplicem pariter esse operationem; ex eo quod duplex in eo sit natura, voluntas et operatio et tamen una persona, infertur in eo admittendam esse idiomatum communicationem. Quæ quidem conclusiones quando logice deducuntur, pariter certæ sunt. Attamen quo remotiores sunt a principio revelato, eo majus est periculum a veritate recedendi, propter infirmitatem humani ingenii. Ad quod periculum vitandum, conferre oportet hujusmodi conclusiones cum principiis revelatis et aliis conclusionibus : si perfecte cum his omnibus cohærent, earum auctoritas et certitudo haud parum firmatur.

350. (b) Nec satis est conclusiones theologicas eruere, sed eas accurate explicare oportet. Quod fieri potest opera Patrum et Doctorum attente legendo, easque explicationes colligendo quæ melius inter se et cum aliis veritatibus revelatis cohærent. — Declarari insuper possunt principiorum ope philosophiæ christianæ cùm antiquæ tùm modernæ, vestigiis inhærendo Patrum et theologorum qui mysteria fidei analogiis e sanâ philosophiâ desumptis illustrare solebant : cùm enim Deus sit auctor rationis simul ac fidei, veritates ordinis supernaturalis sæpe melius intelliguntur ex comparatione cum rebus naturalibus.

351. (c) Varias tandem conclusiones simulque veritates fidei ita logice disponere oportet ut unum corpus doctrinæ constituant. Id jam tentaverant, quoad præcipua dogmata, quidam Patres, ut Augustinus, S. Joannes Damascenus et S. Anselmus; sed opus perfecerunt Scholastici, præsertim Petrus Lombardus, Alexander Alensis, Albertus Magnus, S. Thomas, S. Bonaventura. Synthesis quæ nobis perfectissima videtur ea est quam tradit Angelicus Doctor in Summâ theologicâ, quamque jam exposuimus (*Theol.*

Fundam., n. 10.) Aliæ tamen sunt notatu dignæ, inter quas ea quam exponit *Schecben* in suo Theologiæ Manuali.

III. De methodo sequendâ in exponendis systematibus[1].

352. Præter conclusiones certas, invenire est apud theologos varia et sibi invicem opposita *systemata*, qualia sunt, v. g., thomismus et molinismus, scotismus, augustinianismus, etc. Quæ quidem nata sunt ex imperfectione mentis nostræ quæ integram veritatem adæquate non comprehendit, præcipue ubi de divinis agitur, simulque ex innato desiderio plura cognoscendi. Cùm enim veritas sub multiplici aspectu spectari possit, et unus respectus aliquando alteri adversari videatur (v. g., liberum arbitrium et gratia in actu humano) necessario in curiosis mentibus dubia et problemata exsurgunt, ad quæ solvenda excogitantur systemata.

Duplex hâc de re excessus vitandus est : (a) eorum qui, breviter expositis veritatibus de fide catholicâ et conclusionibus certis, maximum tempus terunt in studio systematum, sicuti contigit nonnullis theologis sæculi XIV[i] et XV[i]; (b) aliorum qui, omnia systemata tanquam incerta et inutilia existimantes, ea omnino prætermittunt aut brevius æquo exponunt.

353. *Accurate* igitur, *etsi breviter*, exponenda sunt præcipua scholarum systemata : (a) ita enim melius intelligitur quousque se extendat veritas catholica, et quid sit certum quid controversum; (b) accuratâ discussione systematum efficacius præcaventur errores : ita thomismus, a molinistis impugnatus, tutius jansenismum vitat; pariter molinismus, a thomistis impugnatus, a pelagianismo securius arcetur; (c) ita etiam lucidior obtinetur dogmatum cognitio : v. g., thomistarum et molinistarum argumenta expendendo, tùm de supremo Dei dominio ejusque supremâ et universali causalitate, tùm de libertatis humanæ juribus et exercitio, accuratiorem consequimur notionem.

---

[1] Bainvel, *Comment enseigner la Théologie dans les Grands Séminaires*, in *Compte-Rendu* du IIIe Congrès de l'Alliance des Sém., 1908, p. 107-108; A. Gardeil, *Le Donné révélé*, p. 252-284.

354. Ad hunc finem assequendum : (a) systemata tanquam *hypotheses*, non autem tanquam dogmata aut veritates certæ proponantur : (b) sedulo definiatur *in quo concordent* et *in quo dissentiant* systemata, ut accurate statuatur status quæstionis ; (c) argumenta *pro* et *contra sincere* exponantur, non autem plus minusve imminuta aut adulterata ; (d) quodcumque systema eligitur, oppositum non exhibeatur ut hæreticum, erroneum aut absurdum, sed tantum ut minus probabile ; præ mente retineatur dictum : *in dubiis libertas.*

Corollaria.

Ex superius expositis duo fluunt corollaria : 1° de necessitate scientiæ theologicæ ; 2° de dispositionibus ad proficiendum in eâ.

355. 1° De necessitate scientiæ theologicæ. *Scientia theologica vere competens est absolute necessaria sacerdotibus qui in Ecclesiâ ex officio alios fidem docere debent ; et laicis, præsertim doctioribus, valde utilis.* Nomine scientiæ *competentis* designatur ea quæ ad varia ecclesiastica ministeria obeunda desideratur ; proinde diversa esse potest pro varietate hujusmodi officiorum, major quidem in Episcopis et magistris, aut etiam in pastoribus qui majori præsunt parœciæ, minor in sacerdotibus qui communiora obeunt ministeria, ea tamen quæ sufficiat ut quis casus ordinarios difficultatesque communiter propositas solvere queat, et in difficilioribus dubitet doctiorumque consilia exquirere valeat.

(A) *Scientia competens est necessaria sacerdotibus.* (a) Jam enim sacerdotibus A. Legis dictum fuerat : " Labia enim sacerdotis custodient *scientiam*, et *legem* requirent ex ore ejus, quia angelus Domini exercituum est "[1]. Quæ quidem verba diserte affirmant speciale munus fideles edocendi tum veritates credendas, tum leges servandas sacerdotibus incumbere. Immo ignorantia sufficiens erat causa cur sacerdotes a Deo repellerentur : " Quia tu scientiam repulisti, repellam te ne sacerdotio fungaris mihi "[2]. Quod Christus ipse confirmavit dum Apostolis, eorum successoribus, iisque omnibus qui apostolicum munus obituri erant, aperte dixit : " Euntes ergo, docete omnes gentes... docentes eos servare omnia quæcumque mandavi vobis "[3] ; jamvero nemo doctrinam Christi recte docere potest nisi prius eam apprime didicerit, cùm Deus miracula patrare non soleat scientiam pigrorum mentibus infundendo. Nec aliter rem Apostoli intellexerunt : Paulus enim de Episcopis, proindeque de illis clericis qui Episcoporum adjutores sunt in ministerio

[1] *Malach.*, II, 7. — [2] *Osee*, IV, 6. — [3] *Matt.*, XXVIII, 19-20.

verbi, ait : "Oportet Episcopum sine crimine esse .. amplectentem eum, qui secundum doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrinâ sanâ, et eos qui contradicunt arguere"[1]; ex quo sequitur sacerdotes pastorale munus obeuntes, talem scientiam comparare teneri, quæ sufficiat non solum ad fideles instruendos, sed etiam ad hæreticorum et infidelium difficultates solvendas, saltem magis communes.

356. (b) Nec mirum est proinde Concilia tam generalia quam particularia theologiæ studium non solum commendavisse sed etiam præscripsisse. Ita *Tridentinum* decrevit (sess. XXIII, c. 7) ordinandos diligenter examinandos esse non solum quoad mores, sed etiam quoad *doctrinam* et fidem; quod disertius declaratur sess. XXIV, cap. 14 : "Sed etiam ad populum docendum ea quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, ac ad ministranda Sacramenta, diligenti examine præcedente, idonei comprobentur". Pariter statuit (sess. XXIV, cap. 18) ne vacantes parœciæ sine diligenti examine cuiquam conferrentur; posteaque *Benedictus XIV* formam determinavit pro examine in concursu eligendorum ad ecclesias parochiales servandam. Multa etiam hâc de re a particularibus Conciliis decreta sunt. Inter quæ legere oportet quæ habent Concilia plenaria Baltimorensia, præsertim vero tertium n. 40 sq.; 135 sq.; 166 sq.; 182 sq.; 186, 189 etc. Hæc inter alia attendantur (n. 189) : "At parum clericis proderit sacris scientiis ineunte ætate sedulam operam navasse, si cùm annis provectiores sunt, doctrinæ et lectioni non attendant". Ad rem *Benedictus XIV* : "Aliqui nempe sacerdotes qui initio præclarissime *confessarii* munus susceperunt, inde post diuturnum tempus, omni studiorum curâ neglectâ, pristinam moralis theologiæ scientiam amittunt, ita ut qui in ejusmodi arte peritissimi fuerant, tandem exiguâ solum confusâque ipsius artis scientiâ primisque rudimentis instructi, vix inter tyrones adnumerentur"[2]. Quæ de confessariis scite declarat, apte congruunt *prædicatoribus* qui libris et considerationi valedicunt.

357. (c) *Ratione* confirmatur. Sacerdotes enim curam animarum habentes, sunt fidei *doctores*, spirituales *medici* et *judices*. Atqui munia hujusmodi scientiam competentem sane requirunt. *Doctores* fidem implantare et implantatam conservare debent; atqui ad hoc requiritur ut fidei fundamenta clare proponant et demonstrent argumentis uniuscujusque captui accommodatis, simulque argumenta solvant quæ in contrarium afferri solent; secus enim infideles ad veritatem trahi communiter non poterunt, immo fideles non pauci, incredulorum sophismatibus decepti, naufragium in fide patientur. Quod quidem nostris præsertim diebus magis necessarium est propter multitudinem errorum qui ubique grassantur.

[1] *Tit.*, I, 7-9. — [2] Bened XIV, *Instit.*, XXXII, n. 4.

cùm enim adversarii omnibus scientiis utantur ad veritates fidei impugnandas, jam non sufficit, ad eos redarguendos, ars bene dicendi vel *a priori* argumentatio, sed desideratur rerum divinarum ac humanarum cognitio, præsertim vero Scripturæ sacræ atque historiæ accurata notitia. Hinc merito ait *Leo XIII*[1] : "Revera fidei catholicæ defensio, in quâ laborare maxime sacerdotum debet industria, et quæ est tantopere his temporibus necessaria, doctrinam desiderat non vulgarem neque mediocrem, sed exquisitam et variam; quæ non modo sacras, sed etiam philosophicas disciplinas complectatur, et physicorum sit atque historicorum tractatione locuples. Eripiendus est enim error hominum multiplex, singula christianæ sapientiæ fundamenta convellentium : luctandumque persæpe cum adversariis apparatissimis, in disputando pertinacibus, qui subsidia sibi ex omni scientiarum genere astute conquirunt".

Nec minor requiritur moralis scientia ut sacerdotes spirituales *medici* et *judices* esse valeant, ut diximus in *Synopsi Theol. Mor.*, ubi *de Pœnitentiâ*.

358. (B) *Scientia theologica laicis doctioribus valde utilis est.*

(a) *Ad meliorem humanarum disciplinarum intelligentiam;* scientiæ enim ita sunt intime connexæ ut quis in unâ vix proficere valeat nisi aliarum saltem elementa cognoscat; quod de theologiâ præsertim verum est, cùm altas agat radices in omnes fere scientias, præsertim vero metaphysicas, historicas, ethicas, et politicas, ita ut nonnullæ notiones, ad hujusmodi disciplinas spectantes, theologicis studiis maxime elucidatæ fuerint. Hinc nulla esse debet studiorum Universitas hoc nomine digna, quæ theologiæ facultatem non complectatur[2].

(b) *Ad fidei defensionem;* cùm enim hodie fides a multis laicis impugnetur scientificis argumentis, multum sane expedit ut a laicis quoque propugnetur, quorum scripta peculiari favore a multis excipiuntur; hoc autem fieri nequit, nisi dogmata fidei, quæ defendere volunt, apprime calleant[3] : secus enim et ipsi in errorem alios inducere possent.

(c) *Ad propriam ædificationem.* Nulli enim dubium esse potest quin cognitio de Deo rebusque divinis omnis sanctitatis sit fundamentum : nam eo ferventius Deum amamus quo melius eum cognoscimus; propterea eo perfectior esse poterit sanctitas quo perfectior erit theologiæ cognitio[4]. Concludamus igitur, cum Angelico Doctore[5], theologiæ studium ceteris esse perfectius, sublimius,

[1] Encycl. *Etsi nos*, 15 Febr. 1882.

[2] Quod egregie probat **J. H. Newman**, *op. cit.*, dis. III-IV.

[3] Quod eloquenter urget **Leo XIII**, Encycl. *Providentissimus*, 18 nov. 1893, circa finem.

[4] Cfr. **H. E. Manning**, *The Glories of the S. Heart*, New-York 1871, lect. III, Dogma the Source of Devotion, p. 85.

[5] *C. Gentiles*, lib. I, c. 2.

utilius et jucundius : "*Perfectius* quidem, quia, in quantum homo sapientiæ studio dat se, in tantum veræ beatitudinis jam aliquam partem habet. Unde Sapiens dicit[1] : *Beatus vir qui in sapientiâ morabitur. Sublimius* autem est, quia per ipsum homo ad divinam similitudinem præcipue accedit, qui omnia in sapientiâ fecit. Unde quia similitudo causa est dilectionis, sapientiæ studium præcipue Deo per amicitiam conjungit; propter quod dicitur quod *sapientia est infinitus thesaurus hominibus; quo qui usi sunt, facti sunt participes amicitiæ Dei*[2]. *Utilius* autem est, quia per ipsam sapientiam ad immortalitatis regnum pervenitur; *concupiscentia* autem *sapientiæ deducet ad regnum perpetuum*[3]. *Jucundius* autem est, quia *non habet amaritudinem conversatio illius, nec tædium convictus illius, sed lætitiam et gaudium*"[4].

359. 2° De dispositionibus requisitis ad proficiendum in studiis theologicis[5]. Dispositiones animi ad theologiæ studium magis necessariæ, sunt : (A) *recta intentio*, quæ alia esse nequit nisi gloriam Dei promovendi ardens desiderium zelusque animarum : cùm enim scientia hujusmodi supernaturalis sit tum ratione objecti, tum ratione principii, ejus acquisitio supernaturalis esse debet ratione finis intenti. Quod sic optime declarat *S. Bernardus*, vel quicumque est auctor explanationis Cantic. quæ inter ejus opera reperitur[6]; "Sunt qui scire volunt eo fine tantum ut sciant, et turpis curiositas est; et sunt qui scire volunt ut sciantur ipsi, et turpis vanitas est; et sunt qui scire volunt ut scientiam suam vendant, verbi causâ pro pecuniâ, pro honoribus : et turpis quæstus est. Sed sunt quoque qui scire volunt, ut ædificent : et caritas est. Et item qui scire volunt, ut ædificentur : et prudentia est".

360. (B) *Sincerus veritatis amor;* nam si omnes scientiæ ad verum tendunt, id proprio jure sibi vindicat theologia, quæ de Deo disserit, quatenus est suprema veritas. Hinc sincere exponenda et expendenda sunt argumenta adversariorum, sive sint infideles, vel hæretici, aut catholici. Non desunt theologi qui contradicentium difficultates plus minusve extenuent, ut eas facilius solvant; et textus vel facta torqueant, ut promptius sit responsum; aut vim certam tribuant rationibus quæ nonnisi probabiles sunt. Jamvero hæc omnia perfecta sinceritas respuit, et melius est fateri responsiones datas esse tantum probabiles, quam textus et facta contorquere ad fucum faciendum; veritas mendaciis nostris non eget ut defendatur.

361. (C) *Humilitas;* cùm enim theologia auctoritate fundetur, docilem exigit assensum omnibus Ecclesiæ decisionibus, immo et

[1] *Eccles.*, XIV, 22. — [2] *Sap.*, VI. 21. — [3] *Sap.*, VI, 21. — [4] *Sap.*, VIII, 16.
[5] Cf. Migne, *Theol. Cur.*, I, p. 62 sq.; XXVI, p. 1145 sq.; J. H. Newman, *Idea of a University*, Discipline of mind, p. 480 sq.
[6] Serm. XXXVI in Cantic., n. 3.

reverentiam erga Patres et Theologos communiter aliquam doctrinam docentes. Aliunde Deus mysteria sapientiæ suæ a superbis abscondit et parvulis revelat, juxta illud Christi : "Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus et revelasti ea parvulis"[1]. Quæ humilitas sponte ad Deum *ferventi oratione* recurret, nam "si quis vestrum indiget sapientiâ, postulet a Deo qui dat omnibus affluenter"[2]. *Caritatem* pariter gignet, juxta illud vere aureum : "*In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*"; videlicet statim ac Ecclesiæ infallibilis auctoritas rem definivit aut determinavit, nulli viro catholico licet anceps remanere; sed in rebus vere dubiis, unicuique liceat in sensu suo abundare, novasque etiam, si voluerit, expositiones proponere, dummodo sensui catholico non sint oppositæ : sic enim via patebit vero progressui; et ita caritas in omnibus salva erit, quia, licet ab aliis dissentiamus, non ita supra sensum extollemur, ut nihil nisi absurdum in opponentium argumentis videamus[3].

362. (D) *Proficiendi studium;* nemo enim in theologicis studiis vere proficiet, nisi velit hisce indesinenter et ardenter incumbere. Nec dicatur nil novi in hujusmodi scientiâ reperiri posse; licet enim veritates fidei antiquæ sint, novo tamen modo exponi et propugnari possunt, hodiernorum mentibus magis accommodato. Studio igitur incumbant theologiæ candidati, nec memoriam solum exerceant, sed ingenium, fontes Revelationis investigando, Scripturam, Patres et theologos non solum assidue legendo, sed argumenta ad formam syllogisticam vel inductivam reducendo, eorum vim discutiendo, eorum logicam connexionem investigando, uno verbo methodum scientificam adhibendo, quam exposuimus[4].

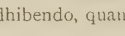

[1] *Matt.*, XI, 25.

[2] *Jac.*, I, 5.

[3] Pauca hic addere liceat ex opusculo LXI *S. Thomæ* desumpta (ed. Vivès, vol. 28, p. 467), in quo S. Doctor idoneum proponit medium scientiam acquirendi : "Tardiloquum te ésse jubeo et tarde ad locutorium accedentem : conscientiæ puritatem amplectere, orationi vacare non desinas, cellam frequenter diligas, si vis in cellam vinariam introduci. Omnibus te amabilem exhibe, nihil quære penitus de factis aliorum, nemini te multum familiarem ostendas, quia nimia familiaritas parit contemptum et subtractionis a studio materiam subministrat... Non respicias a quo audias, sed quicquid boni dicatur, memoriæ commenda. Ea quæ legis fac ut intelligas, de dubiis te certificans; et quicquid poteris in armariolo mentis reponere satage, sicut cupiens vas implere".

[4] Non sufficit igitur *passive* legere vel audire ea quæ proponuntur sed oportet ea *active* expendere, discutere et digerere; secus enim potest quis innumeras prælectiones audire, vel innumeros libros legere quin exinde doctior evadat, ut acute animadvertit J. H. Newman, *Idea of a University*, l. c., p. 489.

De Deo Uno.

Conspectus historicus doctrinarum de Deo uno.

363. Inter **Patres** : — **S. Clemens papa**, *in suâ 1ª Epistolâ*, agit de Dei potentiâ, ac præsertim de bonitate et misericordiâ; **Hermas**, *Pastor*, Dei misericordiam extollit, ac simul de Dei unitate ac creatione tractat. — Secundi autem sæculi **Apologetæ**, philosophiâ duce, ad Deum assurgunt tùm causalitatis argumento (*Aristides*, *Tatianus*, *Theophilus*) tùm argumento teleologico (*Minucius Felix*), eum concipiunt ut super omnia præcellentem, incomprehensibilem, ineffabilem (*Minucius*, *Aristides*, *S. Justinus* in Apol., *Tatianus*), in Eo agnoscunt prædivitem fontem omnium perfectionum physicarum et moralium quibus fulget creatura (*Aristides*, *Theophilus*), eum repræsentant ut omnes creaturas e nihilo educentem, non immediate, sed mediante Verbo suo. — **Athenagoras**, *Legatio pro Christianis*, repellit accusationem atheismi christianis illatam et unitatem divinam contra polytheistas statuit. — **S. Iræneus** autem, *Adversus Hæreses*, profitetur nos verè Deum cognoscere ope revelationis, inadæquate tamen : " Est autem et super hæc et propter hæc ineffabilis ". Hic autem summus et unicus Deus, justus simul et bonus, omnia creavit, et in ejus opere elucet vera convenientia et consonantia.

364. Sæculo III°, **Clemens Alexandrinus**, *Pædag.*, *Stromat.*, Deum more platonicorum concipit, nimiâ scilicet subtilitate et abstractione. — **Origenes** autem, *Contra Cels.*, *De princip.*, excedit et ipse allegoriâ et abstractione; errat quoad omnipotentiam quam impossibilem æstimat absque creatione ab æterno; agnoscit tamen hominem, quippe creatum ad imaginem Dei, naturaliter ad Dei cognitionem assurgere pro tenore quo a materiâ sese expedit.

Tertullianus paulò duriùs de Deo loquitur, ipsi corporeitatem adscribens : quod tamen verisimiliùs intelligi debet de substantialitate (*Adv. Praxeam*, *Apol.*, *Adv. Hermogenem*). — **Adamantius**, *De rectâ in Deum fide*, agnoscit unum Deum, justum pariter et bonum, mundi et ipsius materiæ primæ creatorem : malum enim,

quod non est substantia, sed accidens, oritur e libertate angelicâ vel humanâ, non verò e bono essentiali. — **Arnobius**, *Adv. nationes*, de Deo, quem reputat ineffabilem, alte et magnifice sentit. — **Lactantius**, *Institutionum divin. libri VII*, confutat polytheismum; *Liber de Irâ Dei*, rejicit impassibilitatem Dei ad mentem Epicuri; *De opificio mundi*, probat Providentiæ existentiam per mirabilem constitutionem animæ et corporis hominis.

365. Apud **S. Athanasium**, *Contra Arianos*, Deus est unus, una monas indivisibilis, cùm sit unum principium, una monarchia suprema. — **S. Augustinus**, philosophiâ platonicâ et Scripturarum doctrinâ imbutus, proponit varias probationes existentiæ Dei, argumentum scilicet teleologicum (*Sermo* CXLI, 2; *Enarr. in psalm.* XLI, 7, 8), argumentum metaphysicum (*Confess.*, X, 8-10); et imprimis ac frequentiùs probationem e gradibus perfectionis sumptam (*De trinitate*, VIII, 4, 5; *De civit. Dei*, XI, 2; VIII, 7), et probationem psychologicam, idæis necessariis innixam (*De libero arbitrio*, 7-14; *Enarr. in psalm.* XLI, 8). Attente autem considerantibus satis evincitur S. Doctorem in hâc ultimâ probatione scopulos ontologismi et inneismi devitâsse, suum verò conceptum insufficienter explicâsse. Quoad Dei attributa, simplicitatem, æternitatem, immensitatem, profundissime philosophatur Augustinus, ac Deum intime amplectitur corde ut Summum Bonum, intellectu et contemplatione ut Primam Veritatem, Primum Esse, Primam Vitam (*De civit. Dei*, VIII, 10, 2)[1].

366. De Deo disseruerunt etiam : **S. Gregorius Naz.**, *Orationes de Theologiâ*, præcipue orat. I et II[a], in quibus statuit existentiam, naturam et attributa Dei, ex lumine rationis; **S. Gregorius Nyssenus**, *Oratio catechetica magna*, in Prologo, ubi feliciter contra adversarios propugnat fundamentalia dogmata; **S. Chrysostomus**, *Homiliæ VI* in illud : " Vidi Dominum " (Isaïæ c. VI); *Homiliæ XII contra Anomœos*, seu de Incomprehensibili; **Salvianus**, *De Gubernatione Dei*, ubi calamitates publicas et barbarorum vastationes cum sapientissimâ divinæ Providentiæ ordinatione componit; **Pseudo-Dionysius**, *De divinis nominibus*, ubi esse et attributa Dei explicantur; **Boetius**, *De Consolatione philosophiæ libri V*, ubi statuitur Deum esse omnium rerum finem et omnes eventus ejus Providentiâ disponi ad bonum nostrum; **S. Joann. Damascenus**, *Expositionis Fidei Orthodoxæ liber primus.*

367. Inter **Theologos**, utiliter consulentur : — *Sæc. XII*, **S. Anselmus**, *Monologium*, seu de Divinitatis essentiâ; *Proslogium*, seu alloquium de Dei existentiâ; **Petrus Lombardus**, *Sententiarum*

[1] **J. Tixeront**, *Histoire des dogmes*, vol. I et II. Cf. etiam **S. Augustinum**, *Epistolæ* 92, 118, 147, 148, 160, 162, 187.

libri IV, opus a plerisque Scholasticis expositum. — *Sæc. XIII*, Alexander Halensis, O. M., *Summa theologiæ;* S. Thomas Aq.; O. P., *Summa theol.*, cum Commentariis *Cajetani*, I, q. 1-26; *Contra Gentiles*, cum Commentariis *Ferrariensis*, lib. I; *de Veritate*, q. 2, 5, 6; S. Bonaventura, O. M., *Commentaria in Magistrum Sentent.*, lib. I. — *Sæc. XIV*, Joannes Duns Scotus, O. M., *In quatuor libros Sentent.*, lib. I. — *Sæc. XV*, Joannes Capreolus, O. P., *In quatuor libros Mag. Sentent.*, lib. I. — *Sæc. XVII*, Suarez, S. J., *Commentaria ac Disputationes in I p. D. Thomæ;* L. Lessius, S. J., *de Perfectionibus moribusque divinis;* D. Ruiz de Montoya, S. J., *Commentaria et disput.*, De Ideis, de veritate ac de vitâ Dei; de Voluntate Dei et propriis ejus actibus; de Visione et nominibus Dei; de Prædestinatione ac reprobatione; Dionysius Petavius, *Theologica dogmata*, De Deo Deique attributis; L. Thomassinus, Orat., *Dogmata theologica*, De Deo Deique proprietatibus; Gonet, O. P., *Clypeus theologiæ Thomist.*, de Nat. et attributis divinis; Goudin, O. P., *Tractatus theologici*, De Scientiâ Dei, etc. — *Sæc. XVIII*, Salmanticenses, O. Carm., *De Scientiâ Dei; de Visione Dei; de Voluntate Dei; de Prædestinatione;* Billuart, O. P., *Summa*, De Deo; Lafosse, S.S., *De Deo ac divinis attributis*, ap. *Migne*, Theol. Curs., t. VII; Kilber, S. J., *De Deo uno et trino*, in *Theologiâ Wirceburgensi;* V. Gotti, O. P., *Theologia scholastico-dogmatica.* — *Sæc. XIX*, Perrone, S. J., *Prælectiones theologicæ*, De Deo; F. P. Kenrick, *Theologia dogmatica*, t. II, De Deo Creatore; Liebermann, *Institut. theol.*, De Deo et divinis attributis; Knoll, O. M., *Institut. theolog.*, De Deo; Franzelin, S. J., *De Deo Uno;* Kleutgen, S. J., *De Deo Uno;* Stentrup, S. J., *Prælect. dogmat.*, de Deo Uno, 1879; Hontheim, S. J., *Institut. Theodiceæ*, Friburgi, 1893; Billot, S. J., *De Deo Uno et Trino*, Prati, 1895; Solesmenses, *De Deo Uno*, Solesmis, 1895; Vacant, *Etudes théol. sur les Constitutions du C. du Vatican*, t. I, Paris, 1895; Scheeben, *Dogmatik*, vol. II; Card. Satolli, *In Summam S. Thomæ*, vol. I, De Deo Uno; A. Farges, S. S., *Idée de Dieu d'après la raison et la science*, Paris, 1894; Pesch, *Prælect. dogmat.*, De Deo Uno secundum naturam, 1895; Ginoulhiac, *Histoire du Dogme Catholique*, 2e ed., Paris, 1866, vol. I, De Dieu considéré en lui-même; Buonpensiere, *Comm. in I p. S. Thomæ*, Romæ, 1902; Jungmann, Hurter, Egger, aliique Compendiorum auctores[1].

Alia opera in decursu Tractatûs allegabuntur.

[1] De plerisque horum theologorum operibus cfr. *Brevis historia Theologiæ dogmaticæ*, supra, p. 1 sq. — In recognitione hujus Tractatûs, notis E.-M. Quévastre, in Seminario Constantiensi professoris, maxime usi sumus.

Concilii Vaticani decreta et canones.

(*Sess. III.*)

Cap. I. De Deo rerum omnium Creatore.

368. Sancta, Catholica, Apostolica, Romana Ecclesia credit et confitetur, unum esse Deum verum et vivum, Creatorem ac Dominum cæli et terræ, omnipotentem, æternum, immensum, incomprehensibilem, intellectu ac voluntate omnique perfectione infinitum; qui cum sit una, singularis, simplex omnino et incommutabilis substantia spiritualis, prædicandus est re et essentiâ a mundo distinctus, in se et ex se beatissimus, et super omnia, quæ præter ipsum sunt et concipi possunt, ineffabiliter excelsus.

Hic solus verus Deus bonitate suâ et omnipotenti virtute non ad augendam suam beatitudinem, nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona, quæ creaturis impertitur, liberrimo consilio simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam spiritualem et corporalem, angelicam videlicet et mundanam, ac deinde humanam quasi communem ex spiritu et corpore constitutam.

Universa vero, quæ condidit, Deus providentiâ suâ tuetur atque gubernat, attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter. Omnia enim nuda et aperta sunt oculis ejus, ea etiam, quæ liberâ creaturarum actione futura sunt.

Canones.

1. Si quis unum verum Deum visibilium et invisibilium Creatorem et Dominum negaverit : anathema sit.

2. Si quis præter materiam nihil esse affirmare non erubuerit : anathema sit.

3. Si quis dixerit, unam eamdemque esse Dei et rerum omnium substantiam vel essentiam : anathema sit.

4. Si quis dixerit, res finitas, tum corporeas tum spirituales, aut saltem spirituales, e divinâ substantiâ emanasse;

aut divinam essentiam sui manifestatione vel evolutione fieri omnia;

aut denique Deum esse ens universale seu indefinitum, quod sese determinando constituat rerum universitatem in genera, species et individua distinctam : anathema sit.

5. Si quis non confiteatur, mundum, resque omnes, quæ in eo continentur, et spirituales et materiales, secundum totam suam substantiam a Deo ex nihilo esse productas;

aut Deum dixerit, non voluntate ab omni necessitate liberâ, sed tam necessario creasse, quam necessario amat seipsum;

aut mundum ad Dei gloriam conditum esse negaverit : anathema sit.

E cap. II, can. 1. Si quis dixerit, Deum unum et verum, Creatorem et Dominum nostrum, per ea quæ facta sunt, naturali rationis humanæ lumine certo cognosci non posse : anathema sit.

Objectum, utilitas et divisio Tractatûs.

369. *Objectum.* Primarium fidei nostræ objectum est Deus unus et trinus, juxta illud : " Fides autem catholica hæc est, ut unum Deum in trinitate, et trinitatem in unitate veneremur." *(Symb. Athanas.)* Absolutis igitur ad fidem præambulis, et explicato fidei actu, de *Deo uno* agendum est. Cùm vero multa jam de Deo in *Philosophicis Institutionibus* tradita fuerint, hìc ea tantum seligimus quæ, ad hodiernos errores confutandos, magis opportuna judicamus de ejus *existentiâ*, *attributis* et *operationibus.*

370. *Utilitas* dicendorum facile colligi potest : (a) ex *dignitate objecti;* nam eo præstantior et utilior est scientia quo excellentius est ejus objectum; atqui nihil est Deo melius, cùm sit ipse omnis perfectionis fons et origo, ita ut quidquid veri, boni et pulchri in entibus fulgeat, nihil aliud sit nisi vestigium quoddam divinarum perfectionum; hinc merito Deus ipse homines sic alloquitur : " Non glorietur sapiens in sapientiâ suâ, et non glorietur fortis in fortitudine suâ, et non glorietur dives in divitiis suis : sed in hoc glorietur, qui gloriatur, *scire et nosse me*, quia ego sum Dominus "[1]. (b) Ex *effectibus hujus scientiæ*[2] *:* Dei enim contemplatio *a rebus terrenis mentem avocat*, quæ, dum ad res cælestes comparantur, ut stercora existimantur : " Propter quem omnia detrimentum feci et arbitror ut stercora, ut Christum lucrifaciam "[3]; ad *amorem Dei* cor rapit, cùm Supremum Bonum cognosci nequeat quin diligatur, et consequenter ad *virtutum praxim* ducit, præsertim humilitatis, reverentiæ, confidentiæ et obedientiæ erga divinam majestatem : " Nosse enim te consummata justitia est, et scire justitiam et virtutem tuam, radix est immortalitatis "[4], et ita nos *ad finem nostrum* dirigit, qui Deus est : " Hæc est

[1] *Jerem.*, IX, 23 sq. — [2] Cf. **Lessius**, *op. cit.*, Præfat.
[3] *Philipp.*, III, 8. — [4] *Sap.*, XV, 3.

autem vita æterna ut cognoscant te, solum Deum verum, et quem misisti, J. Christum" [1]. (c) *Ex erroribus circa Deum:* prætermissis enim *atheismo* et *pantheismo*, qui alibi confutantur, *Rationalistæ* de divinis perfectionibus, præsertim de ejus scientiâ et providentiâ multipliciter errant; quos errores exponere et refellere necesse est.

371. *Divisio.* Angelicus Præceptor [2] tribus quæstionibus doctrinam de divinâ essentiâ absolvit : *an* Deus sit, *quomodo* sit, quid *operetur;* ejus vestigiis inhærentes de *existentiâ* Dei [3], de divinis *attributis*, et *operationibus* agemus.

- Cap. I. De Dei existentiâ.
  - Ejus demonstrabilitas.
  - Argumenta quibus demonstratur.
  - De divinis nominibus.
- Cap. II. De naturâ et attributis Dei.
  - 1. De constitutivo formali essentiæ divinæ.
  - 2. De attributis negativis
    - Simplicitate.
    - Immutabilitate.
    - Æternitate.
    - Immensitate.
    - Infinitate.
  - 3. De attributis positivis
    - Sapientiâ.
    - Potentiâ.
    - Sanctitate.
    - Bonitate.
    - Justitiâ.
- Cap. III. De divinis operationibus.
  - de Scientiâ
    - objectum.
    - dotes.
    - medium.
  - de Voluntate.
  - de Providentiâ.
  - de Prædestinatione.

[1] *Joa.*, XVII, 3. — [2] *S. Thom.*, I., q. 2., procem.

[3] In præviis editionibus argumenta de Dei existentiâ prætermisimus, cùm ad Philosophiam pertineant; suggerentibus tamen quibusdam professoribus, ea breviter exponimus, quo melius intelligantur ea quæ de divinis attributis ac operationibus sequuntur.

Caput j.

DE DEI EXISTENTIA.

Dicemus : 1° de possibilitate ac modo demonstrandi Dei existentiam rationis ope; 2° de argumentis quibus Dei existentia demonstratur; 3° de divinis nominibus.

I. De possibilitate ac modo demonstrandi Dei existentiam naturali humanæ rationis lumine.

1° *De possibilitate naturalis Dei cognitionis* [1].

372. Nonnulli contenderunt existentiam Dei non posse naturali rationis lumine certo demonstrari; inter quos præcipue recensentur *Empiristæ*, *Kantistæ*, *Modernistæ*, *Fideistæ* et *Traditionalistæ*.

(a) Empiristæ, profitentes omnem cognitionem in genere nihil aliud esse ac sensuum et phantasiæ imaginem nomine quodam stipatam (*nominalismus empiricus*), et speciatim causalitatis ideam reduci ad successionis phænomenicæ invariabilis imaginem nomine causæ designatam, inferunt causalitatis principium valere tantùm in ordine phænomenico [2] et consequenter nos vi ipsius non posse assurgere ad causam ontologicam et transcendentalem, seu sitam extra et supra phænomena. Ita *Hume*, *Stuart Mill*, *Spencer*, *James*, *Comte*, *Littré* [3].

373. (b) Kantius vero contra Empiristas tenet principium causalitatis esse necessarium, sed hanc necessitatem contra dogmaticos sumit ex constitutione nostræ mentis; et ita, cum Empiristis consentit in denegando huic principio, sicut et omnibus conceptibus, omnem valorem ontologicum et transcendentalem. Exinde, præ defectu intuitionis

[1] S. Thomas, 1, q. 2, a. 2; Hurter, n. 5; Pesch, n. 3; Solesm., p. 60; Vacant, n. 267 sq.; Granderath, *Constit. dogmaticæ C. Vatic.*, Friburgi, 1892, p. 32.

[2] Empiristæ scilicet totam cognitionem nostram restringunt ad sensuum experimenta seu phænomena.

[3] *Dict. Apol.* (ed. d'Alès), t. I, 968-975.

intellectualis *noumenorum* [1], probatio metaphysica existentiæ Dei est mera illusio. Probatur tamen existentia Dei, sed probatione practicâ seu morali quâ producitur tantùm *fides moralis* cujus certitudo, etsi objective insufficiens, subjective sufficiens est. Et quidem, sine Deo non staret obligatio moralis et virtus donari nequiret felicitate perfectâ in alterâ vitâ : ergo Dei existentia supponitur et postulatur ut fundamentum morum, ac eo firmiùs a nobis admittitur quò rectiùs vivimus [2].

374. (c) Juxta **Modernistas**, qui ad mentem Empiristarum simul et Kantii philosophantur, ratio humana, utpote phænomena prætergrediendi incapax, assurgere nequit ad Dei existentiam cognoscendam ex creaturis : unde Deus non est objectum scientiæ, sed sensûs (*sentiment*) tantùm et ita non existit, addit modernista *mere philosophus*, nisi in animâ credentis. Modernista vero *credens* admittit Deum existere etiam in se, independenter ab animâ sentiente et affirmante, et de hâc existentiâ se certissimum dicit, non tamen ex ratione et creaturis, sed ex experientiâ individuali, ex cordis intuitu quo immediate attingitur realitas Dei [3]. Unde, juxta modernistam credentem, immanentia et transcendentia non sunt contradictoriæ [4].

Qui methodo immanentiæ exclusive utuntur, denegant *rationi* vim attingendi Dei existentiam : unde ut meras subtilitates dialecticas despiciunt argumenta Scholæ et

[1] *Noumena* a Kantio intelliguntur res, ut sunt *in se* et independenter a mente concipiente; dùm *phænomena* sunt res *ut nobis apparent* ex mentis nostræ constitutione quæ posset esse alia ac est.

[2] *Dict. Apol.*, t. I, 976-977.

[3] Jam **Molinos** Modernistarum præluserat agnoscitismo et pseudomysticismo. Cf. **Denzinger**, 1238 (1105), 1239. Ita etiam **Schleiermacher**, sensui præ ratione confidebat ad cognoscendas res religiosas et morales. (*Theol. fund.*, p. 701.)

[4] Quod ita explicat *Le Roy* : " Immanence et transcendance ne sont plus contradictoires; elles répondent à deux moments distincts de la durée : l'immanence, *au devenu*, la transcendance, *au devenir*. Si nous déclarons Dieu immanent, c'est que nous connaissons de Lui ce qui est devenu en nous et dans le monde; mais pour le monde et pour nous, il reste toujours un infini à devenir, un infini qui sera création proprement dite, non simple développement; et de ce point de vue Dieu apparaît comme transcendant; et c'est comme transcendant que nous devons surtout le traiter dans nos rapports avec lui, selon ce que nous avons reconnu à propos de la personnalité divine." *Revue de metaphys. et de morale*, juillet 1907, p. 512; *Dict. Apolog.*, t. I, p. 951.

philosophiæ traditionalis qualia exposita sunt a *Platone*, *S. Thomâ*, *Leibnitzio*.

375. (d) **Traditionalistæ** *rigidiores* contendunt cognitionem veritatum suprasensibilium et imprimis existentiæ Dei fundari immediate in auctoritate sociali et ultimò in revelatione divinâ : unde vocantur etiam *fideistæ*. Ita *Lamennais* et *Bautain* [1]. — *Mitiores* autem Traditionalistæ dicebant magisterium sociale esse *conditionem* requisitam ad cognitionem claram et certam existentiæ Dei primò accipiendam, postea verò solâ ratione hanc veritatem posse demonstrari. Ita *Ventura*, *Bonnetty* [2], *Ubaghs*, *Laforêt* [3].

Contra quos statuitur sequens thesis.

376. *Thesis :* **Existentia Dei per ea quæ facta sunt, naturali rationis humanæ lumine certo cognosci potest.** [4] *De fide est*, juxta illud *Vaticani* [5] : " Si quis dixerit Deum unum et verum, Creatorem et Dominum nostrum, per ea quæ facta sunt, naturali rationis humanæ lumine certo cognosci non posse, A. S." — Insuper, ex *Motu proprio* Pii X, 1 Sept. 1910, declaratur Deum " certo cognosci, adeoque *demonstrari* etiam posse " [6].

Scripturâ. (a) Sapientia [7] declarat vanos esse, id est stultos (gr. μάταιοι) illos homines qui Deum ignorant nec ejus existentiam ex ipsius operibus intelligere potuerunt : " *Vani* autem sunt omnes homines in quibus non subest scientia Dei; et de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est, neque *operibus* attendentes agnoverunt quis esset artifex. " Atqui homines vani ac stulti vocari nequeunt ex eo quod Deum ignorent, nisi hæc veritas ita certo

[1] Denzinger, 1622, 1627 (1488, 1493). — [2] Denzinger, 1640, 1651 (1505, 1507).

[3] *Dict. de théol. cath.* (*Mangenot*), t. IV, voce *Dieu*, 808-809. — Quæ opiniones de *imbecillitate rationis humanæ*, quibus jam præluserant *Huet* et *Malebranche*, affines sunt quoad substantiam theoriis *Calvini*, *Baii* et *Jansenii* de sequelis peccati originalis.

[4] S. Thomas, 1, q. 2, a. 2; Hurter, n. 5; Pesch, n. 3; Solesm., p. 60; Vacant, n. 267 sq.; Granderath, *Constit. dogmaticæ C. Vatic.*, Friburgi, 1892, p. 32.

[5] *Vatic.*, can. 1 de Revelat.

[6] De quo vide R. Garrigou-Lagrange in *Rev. p. d'Apolog.* t. XII, 1911, p. 481-497.

[7] *Sap.*, XIII, 1.

cognosci valeat ut sapiens de eâ dubitare nequeat; aliunde hic agitur de naturali Dei cognitione, de eâ scilicet quæ ex ejus *operibus* agnosci potest. Hinc alibi[1] dicitur solum insipientem hanc veritatem negare : " Dixit *insipiens* in corde suo : non est Deus."

(b) Paulus[2] pariter docet Gentiles, qui revelationis lumine carebant, Deum e rebus creatis agnoscere potuisse, et de facto generatim agnovisse : " Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis; Deus enim illis manifestavit. Invisibilia enim ipsius, a creaturâ mundi, *per ea quæ facta sunt*, intellecta conspiciuntur; sempiterna quoque ejus virtus et divinitas : ita ut sint inexcusabiles, quia, cum cognovissent Deum, non sicut Deum glorificaverunt." Jamvero Dei cognitio, quæ *per ea quæ facta sunt* obtinetur, est cognitio naturalis et deductiva.

377. *Trad.* (a) Patres idem tradunt præsertim in suis Commentariis in *Ep. ad Rom.* Ita *Chrysostomus*, inquirendo quâ ratione Deus Gentilibus sese manifestaverit, scribit[3] : " Vocemne ad illos emisit? Minime; verum id effecit, quod magis illos quam vox quælibet attrahere poterat : creatum orbem in medio posuit : ita ut sapiens, idiota, scytha, barbarus ex solo visu visibilium pulchritudinem edoctus, ad Deum conscendere posset."

(b) *Vaticanum* id etiam definivit, ejusque doctrinam ex *Actis* ipsius Concilii exponere juvat. Declaravit siquidem " Deum, rerum omnium *principium* et *finem, naturali* humanæ *rationis* lumine e *rebus creatis certo cognosci* posse "[4]. Hic non est quæstio *de facto*, num singuli homines cognitionem Dei hauriant e rebus creatis, sed de *potentiâ* rationis, quando jam fuit *sufficienter evoluta;* dicitur " *naturali* ", nec Patres addere voluerunt " uti nunc est, vel in statu naturæ lapsæ ", " cùm ea, quæ in istâ doctrinâ docentur, generatim vera habenda sint, sive sumatur homo in statu naturæ puræ sive in statu naturæ lapsæ "[5]. Itaque doce-

[1] *Ps.* XIII, 1. — [2] *Rom.*, I, 19-21.

[3] **Chrysost.**, *homil. 3 in ep. ad Rom.*, n. 2; *P., G.* LX, 412.

[4] *Sess. III*, cap. de Revelatione.

[5] Ita Rmus **Gasser**, Episc. Brixinensis, in Actis et Decretis Concilii Vaticani (tom. septimo *Collectionis Lacensis*), p. 131.

tur a Concilio Deum ratione humanâ *rectè evolutâ*, etiam in statu *naturæ lapsæ*, *e rebus creatis* cognosci posse, atque id quidem *cum certitudine*. Quæ quidem definitio dirigitur contra eos qui Dei existentiam nullis firmis argumentis probari dicunt, nec proinde certo cognosci; *directe* igitur attingit non solùm *Empiristas*, *Kantistas* et *Modernistas*, sed etiam illos *fideistas* et *traditionalistas* qui docuerunt certitudinem de existentiâ Dei haberi non posse nisi per fidem. Quoad *mitiores traditionalistas*, qui tenent humanam rationem ad certam Dei cognitionem pervenire non posse nisi priùs excolatur ac juvetur *magisterio sociali* et *traditionibus* in societate humanâ existentibus, si dicant illas traditiones non a supernaturali revelatione acceptas esse, sed naturali quâdam viâ, a Concilio non damnantur; si vero admittant illas traditiones nonnisi a revelatione accipi potuisse, indirecte a Concilio damnantur.

Quæri potest etiam num definitum fuerit ratione naturaliter cognosci posse Deum esse *creatorem* (can. 1). Jamvero in expositione rationum, quæ Patribus propositæ sunt ad hunc canonem explicandum, hæc leguntur : " Etsi in canone legatur vocabulum *creator*, non ideo definitur creationem proprie dictam ratione demonstrari posse; sed retinetur vocabulum, quo Scriptura (*Sap.*, XIII, 5) hanc veritatem revelans utitur, nihil ad ejus sensum adjecto "[1]. Non definitum fuit igitur naturaliter certo cognosci posse Deum *ex nihilo* res produxisse.

2° *De modo quo Deum cognoscere possumus.*

378. *Anomœi*, seu *Eunomiani*, quorum duces fuerunt *Aetius* et *Eunomius* (IV sæc.), contendebant se perfecte Deum divinamque essentiam in hâc vitâ videre et comprehendere. *Ontologistæ* nonnulli tenebant mentem humanam posse in præsenti vitâ naturali quâdam et directâ visione Deum videre[2]. — *Cartesius* autem existentiam Dei infert ex

[1] Cf. *Acta C. Vatic.*, p. 79.

[2] Ontologismi præcipui defensores fuerunt **Malebranche, Gioberti, Ubaghs** : — **Malebranche** (1638-1715) docuit omnia in Deo immediate videri, essentiam autem divinam a nobis videri non absolute ut in se est, sed ut est idea archetypa omnes res creatas repræsentans; **Ubaghs**, cum Ontologistis moderatis, tenuit non singularia, sed solum universalia in ideis divinis videri. Cf.

ideâ Dei seu entis summe perfecti quam contendit esse in nobis innatam. " Tota vis argumenti, ait ipse Cartesius, in eo est, quod agnoscam fieri non posse ut existam talis naturæ, qualis sum, nempe ideam Dei in me habens, nisi revera Deus etiam existeret." Si quidem Deus solus est causa proportionata et sufficiens talis ideæ. Ceterùm, existentia necessario continetur in tali ideâ : " Ex eo solo quod (mens) percipiat existentiam necessariam et æternam in entis summe perfecti ideâ contineri, plane concludere debet ens summe perfectum existere "[1]. Ut videtur, talis processus est applicatio theoriæ platonicæ Kantismo oppositæ, juxta quam ordo objectivus existit, omnino quadrans in ordinem nostrarum idearum. Ita fere senserunt ante Cartesium *S. Anselmus*, et post Cartesium, *Leibnitzius*.

Contra quos statuuntur tres sequentes assertiones.

379. *Thesis I[a]* : **Intellectus humanus non potest, in hac mortali vitâ, Deum in se naturaliter intueri.** *Certum est contra Ontologistas.*

Prob. : (a) *Scriptura* enim Deum perhibet ut Regem immortalem et *invisibilem*, qui lucem inhabitat *inaccessibilem*, quem *nullus* hominum *vidit*, sed *nec videre potest* : " Regi sæculorum immortali et *invisibili*, soli Deo honor et gloria... qui solus habet immortalitatem et lucem inhabitat inaccessibilem, quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest "[2]; atqui hæc verba generalia sunt, et excludunt visionem non solum per oculos corporeos, sed etiam per intellectum, cùm ratio pro illâ invisibilitate assignata, sit ipsa eminentia naturæ divinæ quæ omnibus hominibus est prorsus inaccessibilis; ergo. (b) Asseritur insuper Deum solum seipsum videre, ita ut nemo ipsum cognoscere valeat prout in se est nisi per revelationem supernaturalem : " Deum nemo vidit unquam, Unigenitus qui est in sinu Patris, ipse enarravit "[3]; quibus verbis excluditur naturalis Dei visio. (c) Hinc ex declaratione *S. Officii* (18 Sept. 1861) tuto tradi

Zigliara, *Summa philos.*, Theol. nat., lib. I, c. I, 1; *Della luce intellettuale e dell' Ontologismo.*

[1] *Principia philos.*, p. 1[a], § 14.

[2] *I Tim.*, I, 17; VI, 15-16.

[3] *Joan.*, I, 18; cf. *Joan.*, VI, 46; *Matt.*, XI, 27.

non potest hæc ontologistica propositio : " Immediata Dei cognitio, habitualis saltem, intellectui humano essentialis est, ita ut sine eâ nihil cognoscere possit ; siquidem est ipsum lumen intellectuale "[1]. Insuper, 14 Dec. 1887, damnatæ sunt nonnullæ propositiones ejusdem generis ex operibus *Rosminii* excerptæ[2]. — Ex *Actis* autem *Concilii Vaticani* constat Patres noluisse directe suo decreto *Ontologismum* proscribere, immo emendationem rejecerunt, quâ condemnabatur, " quia, inquit Relator, gravissimum hoc systema ontologismi non potest quasi accidentaliter et incidenter pertractari "[3]; indirecte tamen, canone n. 376 citato, attingitur illa Ontologismi forma, quæ negat Deum e rebus creatis naturali rationis lumine certo cognosci posse.

380. *Thesis II[a]* : **Prima Dei cognitio est quidem nobis aliquo sensu congenita, non tamen stricto sensu innata, sed vere acquisita.** Ita *communiter contra inneistas.*

Prob. 1[a] pars, scilicet primam, non verò reflexam et scientificam, cognitionem Dei esse nobis *quadamtenùs congenitam.*

(a) Hoc satis innuit Sacra Scriptura quando dicit invisibilia Dei esse *manifesta* hominibus, *videri*, *intelligi*, *conspici*[4] ab eis, eos esse *vanos*[5] quibus non subest scientia Dei. Quæ quidem verba significant cognitionem Dei esse nobis facilem et planam, quasi naturalem et congenitam, saltem eo sensu quod non longo et difficili studio addiscitur, in mente cujuslibet sanâ ratione et bonâ voluntate prædití[6] sponte oritur, " in quantùm per principia nobis innata de facili percipere possumus Deum esse "[7]. (b) In hoc sensu locuti sunt multi Patres, quorum unus audiatur : " Hæc est vis veræ divinitatis, ut creaturæ rationali ratione

[1] **Denz.-Bann.**, n. 1659 (1513), Argumenta ex ratione desumpta vide apud Philosophos. — Cf. **S. Th.**, I, q. 12, a. 11; *Contra Gentil.*, lib. III, c. 45.

[2] Cf. *Acta S. Sedis*, t. XX, p. 397 sqq.; **Denz.**, 1891 sq. (1736.)

[3] *Acta C. Vatic.*, p. 128. — [4] *Rom.*, I, 19-21. — [5] *Sap.*, XIII, 11.

[6] *Syn. Theol. Fundam.*, n. 27.

[7] **S. Thomas**, *in Boet. de Trin.*, procœmium, q. 1, a. 3, ad 6. Unde dicit **Scheeben** : " La preuve nécessaire à tout homme pour acquérir une pleine certitude est si facile et si claire, qu'on s'aperçoit à peine du procédé logique qu'elle implique, et que les preuves scientifiquement développées, bien loin de donner à l'homme la première certitude de l'existence de Dieu, ne font qu'éclaircir et consolider celle qui existe déjà. " *Dogmatique*, II, n° 29.

jàm utenti non omninò ac penitùs possit abscondi"[1]. (c) *Confirmatur* ex hoc facto quòd generatim non meminimus horæ quâ primo Deum cognovimus.

Hinc certum est nostram physicam potestatem cognoscendi Deum ex creaturis, quam docet S. Paulus et definit *Vaticanum*, facile erumpere in actum, etiam absque adminiculo socialis auctoritatis aut magisterii[2]. Propterea Patres tanquam peccatum damnant ignorantiam Dei : " Hæc est summa delicti, nolle agnoscere, quem ignorare non possis "[3].

381. *Prob. 2ª pars*, scilicet hanc Dei cognitionem *non esse stricto sensu innatam, sed acquisitam.*

Nonnulli quidem verba modo citata et alia Patrum testimonia sensu Cartesiano intellexerunt, ut *Thomassinus, Klee, Staudenmaier, Kuhn.* Sed perperam, ut apparet ex contextu ipso textuum a Kuhn allatorum. Ita *Clemens Alex.* revera docet Dei cognitionem esse *insitam citra institutionem*, sed id explicat paulò antea dicens : "Cùm sit manifesta divina providentia ex aspectu omnium, quæ videntur, effectorum "[4]. Fatetur sane *Tertullianus* : "Animæ *a primordio* conscientia Dei dos est"; sed rationem paulo antea reddit : " Siquidem *a primordio rerum* conditor earum cum ipsis pariter compertus est, ipsis ad hoc prolatis ut Deus cognosceretur "[5]. Ceterùm in philosophiâ demonstratur modum cognoscendi per species innatas non esse naturalem composito humano.

382. Nequit tamen Cartesianismus censurâ theologicâ inuri. Concilium enim *Vaticanum* decrevit de *potestate* cognoscendi Deum, sed sedulo abstinuit ab omni determinatione circa conditiones et exercitium hujus potestatis. Præterea theologi ferè unanimiter Cartesianismum repellunt utpote non fundatum in traditione patristicâ, et philosophice falsum; sed nullâ censurâ eum impetunt, dummodò non

[1] S. Augustinus, *in Joan.* tract. 106, n. 4; *P. L.*, XXXV, 1910.

[2] Cf. *Dict. de théol. cath.*, voce *Dieu*, 834 sq.

[3] S. Cyprianus, *De idol. vanit.* n. 9; *P. L.*, IV, 577. Cf. Tertullianus, *Apolog.*, c. XVII; *P. L.*, I, 376. Quod confirmatur ex factis narratis ab Andrew Lang, *The making of religion*, P. Schmidt, *Anthropos*, 1908-1909. DD. Le Roy, *La religion des primitifs*. Cf. *Dict. Apol.*, t. I, 943.

[4] *Stromat.*, 5, 14, 260; *P. G.*, IX, 15.

[5] *Advers. Marc.*, I. 10; *P. L.*, II. 257. Cf. Pesch., *De Deo uno*, n. 22.

excludatur demonstratio sumpta ex creaturis. Quinimò in Concilio Vaticano, Relator declaravit textum propositum non trahere damnationem argumenti Sancti Anselmi et hâc declaratione adduxit Patres Cartesiano argumento faventes ad suum suffragium conferendum [1].

383. *Thesis III^a^.* **Intellectus humanus, in hâc mortali vitâ, Deum indirecte et analogice cognoscit per causalitatem, remotionem et eminentiam.**

Probatur. (a) Viâ *causalitatis;* est enim nobis a naturâ insitum, ut viso aliquo effectu, causam ejus investigare incipiamus; inspecto igitur mundo, cum ordine et pulchritudine ejus, concludimus aliquam esse *causam primam*, quæ illum creaverit; insuper ex cognitione perfectionum, quæ creaturis insunt, aliquid de *naturâ et perfectione causæ* a quâ procedunt cognoscere valemus, sicut ex inspectione picturæ nonnullas pictoris qualitates merito concludimus; sed hæc cognitio est valde imperfecta, cùm effectus creati virtutem causæ adæquare non possint. Hanc methodum Scriptura commemorat, dum dicit : " Invisibilia enim ipsius a creaturâ mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus et divinitas..." [2]; " A magnitudine enim speciei et creaturæ cognoscibiliter poterit creator horum videri " [3].

(b) Viâ *remotionis*, quatenus omnes creaturarum imperfectiones removemus a Deo; cùm enim Deus sit *actus purus*, nulla imperfectio in eo concipi potest; hoc modo dicimus Deum esse *infinitum*. seu nullis limitibus circumscribi; *simplicem*, id est, omnem compositionem excludere; *immutabilem*, id est, nulli mutationi obnoxium esse, etc.; quo sensu dicitur : " Apud Patrem luminum non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio " [4]. Notandum est tamen illis negationibus verissimas perfectiones includi, v. g., dum negamus Deum spatio circumscribi, ejus omnipræsentiam et immensitatem affirmamus, et sic de ceteris.

(c) Viâ *excellentiæ*, quatenus quidquid perfectionis est in creaturis, hoc *eminentiori* modo Creatori tribuimus; ita, v. g.,

[1] *Dict. de théol. cath.* (Mangenot), t. IV, 840-841; *Dict. Apolog.*, t. I, 947.
[2] *Rom.*, I, 20. — [3] *Sap.*, XIII, 5. — [4] *Jac.*, I, 17.

quia in creaturis est essentia, sapientia, potentia, affirmamus Deum esse superessentiam, supersapientiam et omnipotentiam. Quo sensu dicitur : " Glorificantes Dominum quantumcumque potueritis, *supervalebit enim adhuc...* major est omni laude " [1].

Notari tamen oportet tres illos Deum cognoscendi modos simul uniendos esse, ut non solum ejus existentiam, sed et essentiam atque perfectiones meliori quo fieri potest modo cognoscamus. Cujus rei exemplum exhibetur apud *S. Thomam* [2] : " Tripliciter ista de Deo dicuntur, primo quidem *affirmative*, ut dicamus : Deus est sapiens; quod quidem de eo oportet dicere propter hoc quod in eo est similitudo sapientiæ a Deo fluentis; quia tamen in Deo non est sapientia, qualem nos intelligimus et nominamus, potest vere *negari* ut dicatur : Deus non est sapiens. Rursum quia sapientia non negatur de Deo quia ipse deficiat a sapientiâ, sed quia *supereminentius* est in ipso quam dicatur aut intelligatur, ideo oportet dicere quod Deus sit *supersapiens*."

384. Dicitur in thesi Deum cognosci *indirecte* et *analogice* : (a) *indirecte*, id est, non in se et per se, sed *in* creaturis et *ex* creaturis; (b) *analogice*, id est, per notiones quæ eum repræsentant, non univoce, nec etiam æquivoce, sed secundum positivam approximationem aut proportionem : de quo paulo fusiùs dicendum est.

385. Exponitur quo sensu analogice Deum cognoscamus. Notandum est : 1) notiones quæ Deo applicantur esse *transcendentales*, non quidem sensu Kantiano [3], sed sensu scholastico. Scilicet aliqua notio est transcendentalis quin cesset idcircò esse objectiva, prout falso contendebat Kantius, quando nempe transcendit limites non solùm speciei determinatæ, sed etiam cujuslibet generis etiam supremi, et ita invenitur proportionaliter tantum in quolibet genere.

Sunt autem sex tantum proprie transcendentalia : *ens*, *res*, *unum*, *aliquid*, *bonum* et *verum*. Sed habentur insuper

[1] *Eccli.*, XLIII, 32-33. — [2] *Quæst. disp.*, de Potent., q. 7, a. 5, ad 2.

[3] Juxta Kantium, inquisitio est transcendentalis quæ fertur non in objecta, sed in modum nostrum ea cognoscendi. (*Critique de la raison pure*, Introduct., 2. 7).

notiones metaphysicæ, *causæ* scilicet, *intellectûs*, *voluntatis*, quæ, etsi non proprie transcendentales (cùm non inveniantur in omnibus generibus), definiuntur tamen per relationem immediatam cum uno e transcendentalibus : causa scilicet respectu entis cujus est effectrix, intellectus respectu veri quod cognoscit, voluntas respectu boni quod appetit. Hæ notiones, *sic consideratæ*, non restringuntur ad unum genus, ideoque dici possunt transcendentales. Nihil ergo obstat quin notiones causæ, intellectûs, voluntatis sicut et notiones entis, veri et boni applicentur rei quæ omne creatum transcendat. Cur enim notio entis, quæ de se nullum limitem includit, non applicaretur enti omnis potentialitatis experti, et notio intellectûs intellectui qui adæquetur et identificetur huic enti actualissimo? Et ita porro de reliquis notionibus quæ sunt absolute aut respective transcendentales.

386. 2) Sed quomodo illæ notiones possunt Deo applicari? Non sane modo *univoco*, ut somniârunt *Kantius* et *Spencer*, inde deducentes talis applicationis ut anthropomorphismo faventis impossibilitatem, sed modo *analogico*. Scilicet illæ notiones non sunt *univocæ*, seu designantes in omnibus rebus rationem simpliciter eamdem, sed *analogicæ*, seu designantes eamdem rationem modo proportionato unicuique rei. Ex eo enim quòd transcendunt genera, omnibus rebus insunt, sed diversimode, pro cujusque rei modo, aliter in generibus, aliter in differentiis specificis, aliter in individuis, unde secùndum proportionem, κατ' ἀναλογιαν. Nil igitur obstat quin ipsi Deo applicentur transcendentalia. Possunt esse et in Deo κατ' ἀναλογιαν, eo nempe modo qui Deo convenit, seu potiùs sine modo, *absolute* formaliter tamen, sed formaliter eminenter. Si enim Deus est causa creaturarum, ut mox sumus demonstraturi, inter Deum et creaturas adest quædam similitudo, cùm omne agens agat sibi simile [1]. Et si creaturæ exigunt causam præ suâ contingentiâ, earum causa debet esse non contingens, ideoque analogice, non vero univoce similis [2].

[1] *Sum. th.*, 1ª p., q. 4, a. 5.

[2] Unde deficit philosophia **Scoti** et **Suarezii** quæ non satis agnoscit hanc profundam distinctionem inter analogum et univocum. (Cf. *Dict. d'Apol.*, 1013.)

3) Igitur ope conceptuum analogorum, jure ac merito demonstramus existentiam Dei, ejusque attributorum aliqualem cognitionem positivam et formalem acquirimus [1].

II. De argumentis quibus existentia Dei demonstratur [2].

387. Inter varia argumenta quæ a diversis afferuntur ad Dei probandam existentiam, ea seligimus quæ S. Thomas exposuit, utpote efficaciora. Desumuntur autem e rebus mundanis quintuplici modo spectatis : videlicet e rebus *mobilibus* ascendimus ad primum Motorem immobilem; e *causis efficientibus* assurgimus ad primam Causam efficientem; e *contingentibus* ad Ens necessarium devenimus; e rebus *plus minusve perfectis* Ens supreme perfectum attingimus; e rebus *ordinatis* ad supremum Gubernatorem concludimus.

388. Advertendum est hæc argumenta : (a) esse *metaphysica*, cùm procedant a quolibet *ente* creato et deducant in quinque prædicata (immobile, non causatum, necessarium, perfectum, supremum gubernans) quæ non possunt convenire nisi Ei qui est ipsum *Esse* subsistens; (b) reduci ad

[1] Cf. I, q. 12, a. 12; *C. Gent.*, l. III, c. 49; *in 1 dist.* 35 q. 1, a. 1. Ex hoc intelligitur omnino falli *Agnosticos* dum dicunt *Primam Causam* a nobis cognosci non posse : comprehendi quidem seu perfecte et adæquate intelligi nequit; sed tum ex dictis, tum ex dicendis manifestum est Eam ita cognosci posse, ut a quolibet alio ente secernatur, et appareat esse *supreme intelligens*, et eminenter possidere quidquid perfectionis in creaturis elucet; nam, ut acute notat *Max Müller*[(in *Nineteenth Century*, Dec. 1894, p. 893) causa fortuita et intelligentiâ carens, neque explicat, neque unquam explicare poterit *certa intelligentiæ facta*, quæ in homine invenire licet : "*Sa Majesté le Hasard*, i. e., fatum, jamdiu e solio excidit in rebus scientificis; nec *Selectio naturalis*, nec *Pugna pro existentiâ*, nec *Medii efficacia*, aut similia sesquipedalia verba nunquam rationem referent τοῦ Logos, cogitationis nempe, qui per naturæ translucens velum innumeris oculis nos conspicit, postulans ut ὁ Logos qui in nobis est ipsum agnoscat." — Agnosticismi confutationem invenies apud **G. W. Ward**, *Essays on Theism;* **G. J. Lucas**, *Agnosticism and Religion*, Baltimore, 1895; **P. d'Alès**, *Dict. apol.*, voce *Agnosticisme*, t. I, 1-75.

[2] **S. Thom.**, I, q. 2, a. 3; *C. Gent.*, lib. I, c. 13, 15, 16, 44; lib. II, c. 15; lib. III, c. 44; *De Veritate*, q. 52, a. 2; *De Potentiâ*, q. 3, a. 5; *Compendium theologiæ*, c. 3; *Physic.*, lib. VII, lect. 2; lib. VIII, lect. 9 sq.; *Metaphys.* lib. XII, lect. 5 sq.; **Billot**, th. 4; **Hontheim**, n. 181 sq.; **Solesm.**, p. 65 sq.; **Farges**, p. 59 sq.; **Pesch**, p. 15 sq.; *Diction. Apolog.*, t. I, art. *Dieu*.

unum argumentum generalissimum quo Dei existentia concluditur e principio : *Quod est non per se, est ab alio quod est per se.* Sic institui potest hoc argumentum : Experimur entia ordinis cujuscumque (physici scilicet, vegetativi, sensitivi, intellectivi) nasci et mori. Ergo non sunt ex se, sed ab alio qui ex se habet esse, vitam et intellectum.

1° *Argumentum ex parte motûs*[1].

389. Motus, prout a scholasticis hic intelligitur, non est solum mutatio localis, seu translatio ab uno loco in alium, sed quilibet transitus de potentiâ in actum, sive in corporalibus, sive in spiritualibus[2] : " movere, ait *S. Thomas*[3], nihil aliud est quam educere aliquid de potentiâ in actum ". Unde sic : *Certum est aliqua moveri in hoc mundo. Atqui hic motus supponit primum motorem immobilem;* nam *omne quod movetur, ab alio movetur; et aliunde non est possibile procedere in infinitum in moventibus et motis; ergo est primum movens immobile.* Declaratur et probatur per partes : — (a) *Certum est aliqua moveri :* experientiâ enim externâ et internâ constat esse motus, non tantùm locales ; — sed et *qualitativos*, qualis est motus ad sanitatem, ad scientiam, ad virtutem et rectitudinem moralem; — et *quantitativos*, prout est motus incrementi in plantis et animalibus ; — et *substantiales*, qualis est generatio et corruptio corporum.

(b) *Omne quod movetur, ab alio movetur.* Hoc patet consideranti naturam motûs seu τοῦ *fieri*. Etenim : 1) motus seu τὸ fieri est unio successiva diversorum; v. g., quod est hic, postea est illîc (motus localis), album fit nigrum, intellectus nihil sciens acquirit paulatim scientiam (motus qualitativi). Exinde apparet motum non habere *in se* suam essendi rationem : secùs enim elementa *ex se diversa* essent simul *quid ex se unum*, et sic everteretur principium identitatis seu contradictio vinceret. 2) Motus seu τὸ fieri, cùm sit transitus ex potentiâ ad actum, ex indeterminatione ad determinationem, expostulat omnino rationem essendi extrinse-

[1] De hoc argumento cf. S. Thom., *Physic.* lib. VII, lect. 1 et 2; lib. VIII, lect. 9, 12, 13, 23.

[2] Cf. 1-2, q. 9, a. 4; q. 79, a. 4; q. 82, a. 4; q. 105, a. 5. — [3] 1, q. 2, a. 3.

cam quâ actuetur et determinetur. Repugnat enim quòd unum et idem ens sit simul sub eodem respectu in potentiâ seu indeterminatum et in actu seu determinatum. Evincitur ergo unum et idem ens non posse sub eodem respectu esse motorem et motum : unde si movetur, ab alio movetur. Quod si in eodem ente una pars alteram movet, ut contingit in vivente, pars movens et ipsa movetur motu alius ordinis qui exigit motorem extrinsecum, ut constat in vivente, sentiente et intelligente. Ergo quidquid movetur, ab alio movetur [1].

(c) *Non est possibile procedere in infinitum in moventibus et motis*, seu aliis verbis, non est possibile in infinitum regredi per seriem motorum actualiter et essentialiter subordinatorum. Nam repugnat motum habere suam rationem sufficientem in serie, etiam infinitâ [2], motorum, qui et ipsi moverentur. Si enim omnes motores recipiunt influxum quem transmittunt, ita ut non sit motor motum dans quin cum receperit, nunquam erit motus. Ita horologium, etiam cum numero infinito rotarum, non movebitur sine machinâ motrice (*ressort*).

(d) Deveniendum est igitur ad primum motorem immobilem, non eâ immobilitate potentiæ quæ præcedit motum et imperfectionem importat, sed eâ immobilitate actûs qui non expostulat fieri, cùm jàm sit, — seu ad motorem qui per se agit, et consequenter per se est, est actus purus et ipsum Esse.

2° Argumentum ex ordine causarum effivientium [3].

390. Hic jam non agitur de mutationibus, quæ in mundo occurrunt, sed de causis efficientibus a quibus procedunt res *permanentes*, ut plantæ, animalia, homines : unde probatio non incipit præcise a consideratione motûs seu τοῦ fieri, sed τοῦ esse quod est terminus τοῦ fieri et post illud manet ; et exinde deducitur non tantùm causa prima τοῦ fieri (ut in pro-

[1] Studuimus dare hujusce principii demonstrationem quæ valorem *absolutum* habeat, et idcirco non adhibuimus quædam asserta nec evidentia nec probata, ut *principium inertiæ*. Cf. *Dict. Apolog.*, t. I, 1030-1036.

[2] " Si (la série) des êtres corruptibles est éternelle, elle est éternellement insuffisante ". *Dict. Apol.*, 1022.

[3] Cf., q. 104, a. 1 et 2, ubi hæc probatio egregie exponitur.

batione præcedenti) sed etiam conservationis in esse. Processus verò deductionis est fere idem ac in demonstratione ex motu sumptâ. Sic proceditur : *Invenimus in mundo causas efficientes sibi invicem subordinatas*, v. g., omnes influxus cosmicos subordinatos qui sunt necessarii ad productionem et conservationem plantæ, animalis, ut generatio, gradus pressionis atmosphericæ, activitas chimica aeris et alimentorum. *Atqui hujusmodi causæ supponunt causam primam incausatam.* Nam ex unâ parte impossibile est ut aliquid sit causa efficiens suiipsius, quia si res ita se haberet, aliquod ens esset prius seipso; ex alterâ autem parte impossibile est in causis efficientibus procedere in infinitum, sed admitti debet causa prima incausata. Si rejicitur enim talis causa, restat ut admittatur tantùm series causarum causatarum et effectuum vel in lineâ rectâ vel in lineâ circulari; atqui neutrum dici potest : non *prius*, nam in causis efficientibus ordinatis, primum est causa medii et medium causa ultimi, ita ut si removeatur prima causa, eo ipso removeantur causæ intermediæ et effectus; — non *posterius*, quia in hâc hypothesi duo entia causa et effectus sibi mutuo simul essent. Pone, v. g., circulum quatuor entibus *a*, *b*, *c*, *d* constantem; *a* proxime generat *b*; *b* generat *c* et *c* generat *d*; ergo *a* remote generat *d*; aliunde *d* in hoc circulo generat *a*; proindeque *d* simul generat *a* et ab ipso generatur : quod repugnat. Ergo constat minor. Ergo admittenda est, extra seriem mundanam causarum efficientium, *causa prima* quæ causam non habeat, seu *causa incausata*. Causa autem incausata eo ipso habet per se esse, est ipsum esse et actus purus : quæ merito vocatur Deus.

3° *Argumentum ex existentiâ entium contingentium.*

391. *Contingens* id dicitur quod potest esse et non esse, esse hoc vel alio modo, seu indifferens est ac indeterminatum ad esse vel non esse, ad esse tali vel tali modo. *Necessarium* autem est id quod non potest non esse, quia habet in se rationem suæ existentiæ seu est *a se*. Quibus positis, sic arguitur : *invenimus in rebus quædam quæ sunt contingentia*, id est, quæ *possunt esse vel non esse;* teste enim scientiâ, tempus fuit quo non erant in mundo creaturæ ratio-

nales, quo non erant animalia vel plantæ, quo corpora cælestia non existebant qualia sunt, sed solum in statu nebuloso; aliunde quotidie viventia pereunt, seu desinunt esse, proindeque multa sunt entia quæ esse vel non esse, aut etiam hoc vel alio modo esse possint. *Atqui hæc contingentia* præsupponunt ens necessarium; nam quod contingens est, non habet in se rationem sufficientem suæ existentiæ : ergo eam habet, vel immediate, vel mediante serie aliorum contingentium, in alio quod est necessarium, a se existens. Hoc autem ens necessarium : (a) non est collectio entium contingentium, etiamsi numero esset infinito, quia multiplicatio contingentium illa relinquit in suâ contingentiâ ; (b) non est lex contingentium, cùm ea lex pendeat et ab ipsis contingentibus; (c) non est quoddam *fieri* phænomenis subjacens, ut volunt *Bergson* et *Le Roy*, cùm τὸ *fieri* non habeat in se rationem τοῦ esse ad quod terminatur : *plus* enim in *minore* non continetur nec actu nec virtute; — sed est Ens a contingentiâ segregatum, per se necessarium, a se existens et in sæcula sæculorum exstiturum : quod vocamus Deum[1].

4° *Argumentum e gradibus perfectionis in entibus.*

392. Prænotamus perfectiones duplicis esse generis. Quædam non suscipiunt majus et minus, v. g., animalitas et rationabilitas, substantia, corpus, etc. In homine scilicet animalitas non est de se perfectior quam in leone, licet homo animal sit perfectius ex rationis adjunctione; item rationabilitas est æqualis in omnibus hominibus, utpote uni et eidem prorsus objecto commensurata, sive proprio (quod est rerum sensibilium essentia), sive adæquato (quod est esse); tandem aurum non est magis corpus et substantia quam cuprum. Aliæ verò perfectiones magis et minus suscipiunt, qualia sunt præcipua transcendentalia, ut esse, unitas, veritas, bonitas[2]. Jamvero argumentum nostrum hisce posterioribus perfectionis gradibus innititur.

Invenitur in rebus aliquid magis et minus bonum, et verum et nobile. Ita tenore diverso, diverso gradu bonitatem habent lapis, fructus, equus, magister, sanctus; ita per varios gradus

[1] *Dict. Apol.*, 1042-1043. — [2] 2-2, q. 52, a. 1; *Dict. Apolog.*, 1040.

nobilitatis increscit vita in plantis, brutis, hominibus; unitate præcellit spiritus corpori; in necessariis locupletiora sunt veritate principia et conclusiones quam in contingentibus.

Atqui *hi varii perfectionum gradus arguunt existentiam alicujus entis summe perfecti, a quo entia imperfecta suum perfectionis limitatum gradum accipiunt.* Nam magis et minus dicuntur de diversis secundum quod appropinquant diversimode ad aliquid quod est maxime perfectum; v. g., quod est solum partialiter bonum, ita vocatur quia est participatio quædam limitata supremæ bonitatis. Quod sic illustrari potest : id quod est minus in aliquâ perfectione, ut in veritate, bonitate, hanc perfectionem limitatam ex seipso non habet; secùs enim haberet in se rationem et exigentiam essentialem hujus perfectionis et ejus negationis seu limitis, aliis verbis ex se haberet simul et non haberet hanc perfectionem : quod repugnat principio identitatis Ergo quod est minus in aliquâ perfectione, hanc perfectionem ab alio habet. Hoc autem aliud vel est infinitæ perfectionis, vel non : si prius, habemus intentum; si posterius, hoc aliud, utpote limitatâ perfectione gaudens, suam bonitatem ab alio accepit, et ita deinceps, usquedum perveniatur ad Ens summe et infinite perfectum quod aliis communicet varios perfectionis gradus. Ergo existit *Ens summe et infinite perfectum.*

Hoc argumentum toto cælo distat ab argumento Anselmiano : in hoc enim consideratur solummodo *idea* entis perfecti, et fit transitus de ordine ideali ad realem : quod logicum non est. S. Thomas vero proficiscitur a *realibus* perfectionis gradibus, ideoque reale Ens perfectum attingit; sicut enim rivuli aquarum a fonte reali, non ideali, originem ducunt, ita entia imperfecta sed actualiter existentia a reali perfectionis Fonte originem trahunt [1].

5° *Argumentum e gubernatione rerum.*

393. Si, post considerationem mundi sub variis respectibus, ejus ordinem attendimus, *videmus corpora naturalia,*

[1] Hanc probationem S. Thomas *applicat* intellectui (1ª, q. 79, a. 4), veritati (*Contra Gent.*, lib. II, cap. 84), bono (1-2, q. 2, a. 7 et 8), legi naturali (1-2, q. 91, a. 2). Cf *Dict. Apolog.*, t. I, 1023-1024, 1053-1063.

quæ cognitione carent, operari propter finem. Atqui id fieri nequit, nisi dirigantur ab aliquo supremo intellectu, qui sit a mundo distinctus, et qui merito Deus vocatur.

Major declaratur : Corpora naturalia, etiam cognitione carentia, operantur propter finem. Nam in universo datur evidentissima ordinatio mediorum ad finem, ut variæ scientiæ testantur. Si astronomiæ studeas, miraris sane quanto ordine planetæ, cum satellitibus suis, circa solem rotent et quomodo vis centrifuga ac centripeta ita moderentur ut in suo orbe astra incredibili celeritate simul ac perfectâ tranquillitate moveantur. Si geologiæ attentionem præbeas, haud ægre percipis quantâ curâ ac providentiâ terra, per longa sæcula variasque vicissitudines, disposita fuerit ut hominis habitaculum fieret. Prætermittendo scientias chimicas, physicas ac mechanicas, quanta unitas simul ac varietas in viventibus! Nonne systematice a viventibus imperfectissimis ad perfectissima per omnes gradus ascendimus? Si unumquodque viventium attente consideres, maxima sapientia evidenter apparet sive in evolutione ovi, quod virtualiter totum organismum continet, sive in ipsis organis, quæ, pro diversis viventium speciebus, ad diversas functiones aptissime adaptantur. Idem dici debet a fortiori de homine, qui solus inter animalia erectus stat ut cælum tueri possit, de ejus oculis ad videndum tam recte dispositis, manibus ad palpandum et multiplicem artem exercendam, pedibus ad ambulandum, etc.

Minor probatur : hæc ordinata dispositio mediorum ad finem arguit ens supramundanum supreme intelligens. Etenim hæc ordinatio vel a casu procedit, vel a naturâ ipsâ, vel ab ente supramundano ac supreme intelligenti. Atqui duo priora repugnant : — (**a**) *prius*, nam casu fieri nequit ut elementa, cognitione carentia, non semel, sed frequentius aut semper ad finem tendant eumque attingant mediis proportionatis; v. g. casu fieri nequit ut, si confusa multitudo characterum in terram projiciatur, frequentius ita inter se disponantur ut efforment orationem quamdam logico ordine compositam vel poema versibus apte dispositum. Hinc si quis legat poemata Virgilii aut Homeri, vel orationes Tullii, statim agnoscet ea ab aliquo intelligente ordinata esse; si

quis videat horologium accurate horas diei ac astrorum motum indicans, statim intelligentem artificem agnoscet. Atqui singula entia organica vel inorganica ordine pulchriori ordinantur quam poemata Homeri vel orationes Tullii, et tota machina mundi sane perfectiorem intellectum supponit quam perfectissimum horologium. (b) Nec *posterius* dici valet, nempe ordinem hujusmodi esse *a naturâ :* hoc enim nomine designatur : 1) vel tota collectio entium intellectu carentium; atqui impossibile est res *ex se diversas* et inertes *ex se ad unitatem* ordinis redigi, et quidem modo habituali et stabili; 2) vel causa intelligens intramundana, scilicet homo; atqui impossibile est hominem esse causam ordinis universi, tum quia pleraque entia jam existebant et ordinata erant antequam homo existeret, tum quia homo, nedum sit par efficiendo ordini mundi et ejus singularum partium, fere ignorat ordinem ac structuram intimam membrorum pulicis et culicis, ut lepide dicit S. Augustinus [1]. Remanet ergo ut sit Ens extra et supra mundum, supreme intelligens, quo cetera entia ad suum finem dirigantur.

394. Hæc sunt præcipua argumenta ad quæ omnia alia reducuntur. Ea exposuimus quàm brevissime, ac modo scientifico potiùs quàm populari. Sed eo facilius verbis planis ac simplicibus eadem argumenta proponent prædicatores quò clariùs et præcisius ea intellexerint [2]. Ceterùm maximi interest crisi Kantianæ subjectivistarum opponere solidam argumentationem in quâ appareat existentiæ Dei solidaritatem et cohærentiam cum ipso principio non-contradictionis. Negare enim existentiam primi motoris est simul affirmare motum (quem admittere experientiâ tùm externâ tùm internâ cogimur) et negare (cùm excluso primo motore motus remaneat sine ratione sufficienti). Et ita porrò de aliis argumentis. Unde omnino necessarium est eligere inter existentiam Dei et commentum hegelianum quo identitas contrariorum erigitur in legem fundamentalem cogitationis et rerum.

[1] *Enarrat. in Psalm.* 148, n. 10; *P. L.*; XXXVII, 1944.

[2] Hæc argumenta sub formâ simpliciori inveniuntur apud **Monsabré**, *Carême 1873;* **Villard**, *Dieu devant la science et la raison*, 1894.

Ex dictis hucùsque deducitur : (a) quòd non possunt esse, nisi forte ad breve tempus, athei *theoretici negativi*, homines scilicet qui invincibiliter et inculpabiliter ignorant Deum : aciem enim sani intellectûs nimis perstringunt probationes sive populares sive scientificæ existentiæ Dei; aliunde Sacra Scriptura atheos omnes vocat *insipientes, vanos, inexcusabiles;* (b) quòd possunt esse, saltem ad tempus, homines qui sint athei *theoretici positivi*, quorum scilicet ratio, sophismatibus deformata, judicet aut dubitet Deum esse : existentia enim Dei nec sensui nec intellectui immediate evidens est, unde circa eam cæcutire potest mens "depravata"[1]. (c) Luctuosa autem experientia nos satis docet esse atheos *practicos*, qui scilicet non curant de Deo glorificando et serviendo.

Conclusio : Deus est ens infinitum ac unicum.

395. Omnes igitur creaturæ clamant Deum esse, et quidem infinitum, si omnia argumenta simul sumuntur. (a) Entia enim *mobilia*, quæ transeunt de statu potentiæ in actum, clamant esse *primum motorem immobilem*, seu *actum purum*, qui non indiget transire de statu potentialitatis in actum; atquì hoc soli infinito convenit; nam si aliquod ens sit finitum, eo ipso est in potentiâ relate ad aliquam perfectionem et potest transire de potentiâ in actum. (b) *Causæ efficientes* arguunt existentiam Causæ primæ incausatæ, id est *entis a se*, et entia contingentia probant existentiam *entis necessarii;* porro ens a se et necessarium est infinitum; cùm enim non causetur ab alio, sed in seipso inveniat rationem suæ existentiæ, a nullo alio potest limitari; aliunde cùm sit *de se* necessarium, non potest seipsum limitare; habet igitur plenitudinem entis; sed illam plenitudinem non haberet, si esset limitatum, cùm omnis limitatio sit negatio et restrictio entis. (c) Entia *imperfecta* pariter arguunt existentiam *entis supreme perfecti;* porro ens supreme perfectum habet plenitudinem entis, nec eam habere potest nisi sit illimitatum seu infinitum.

396. Ex quo pariter sequitur Deum esse ens unicum, seu unum esse Deum. Ens enim infinitum totam entis pleni-

[1] S. August., *in Joan. tract. 106*, n. 4; *P. L.*, XXXV, 1910.

tudinem in se continet, ita ut nulla perfectio in ullo ente inveniatur quod non sit saltem æqualiter in ipso. Jamvero non possunt esse duo entia hujusmodi, cùm non haberent quo differrent; utrumque videlicet eamdem entis plenitudinem possideret. Ergo Deus est infinitus ac unicus.

Corollarium : Judicium de argumentis a simultaneo.

397. Nonnulli philosophi putârunt existentiam Dei demonstrari posse, si non a priori, saltem *a simultaneo*, id est ex ipsâ notione Dei. Ita inter alios *S. Anselmus* [1] sic arguit : Nomine Dei intelligitur id quo nihil majus cogitari potest. Atqui id quo majus cogitari nequit, existit non solum in intellectu, sed in re; si enim in solo intellectu est, potest cogitari esse et in re; quod majus est : nam quod existit in intellectu et re simul, certo majus est quam quod existit in mente solum. Ergo existit aliquid quo majus cogitari non valet, et in intellectu et in re; quod vocatur Deus.

Idem argumentum sub aliâ formâ renovavit *Cartesius* [2] : De aliquo ente affirmare debemus quidquid in ideâ clarâ hujus entis continetur. Atqui existentia necessario in Dei conceptu continetur, cùm sit vera perfectio. Ergo.

Leibnitzius [3], qui Cartesianum argumentum ut insufficiens habebat, ita instauravit argumentum : Ens, ex cujus essentiâ sequitur existentia, si possibile est, id est si habet essentiam, eo ipso existit. Atqui Deus est ens e cujus essentiâ sequitur existentia, cùm sit ens necessarium, aliunde Deus est possibilis, cùm a nobis concipiatur. Ergo.

398. Jamvero omnia hujusmodi argumenta eodem substantiali vitio laborant, scilicet de ordine ideali ad ordinem realem transeunt : quod logice fieri nequit. Siquidem prædicatum convenit subjecto in ordine in quo subjectum ipsum ponitur; v. g., si subjectum ponitur in ordine reali, quæcumque de ipso prædicabuntur, erunt etiam in ordine reali; si subjectum in ordine ideali consideratur, quæcumque

[1] **S. Anselmus**, Proslog., c. 2-3; *lib. apologet. contra Gaunilonem*, c. 1; cf. **Bainvel**, in *Dict. de Théol.* (Vacant), t. I, voce *Anselme (S.)*

[2] **Descartes**, *Médit.*, V^e^; *Princip. phil.*, p. 1, c. 14, 18.

[3] **Leibnitz**, *Monadol.*, *Nouveaux Essais*, l. IV, c. 9, 7.

de eo prædicabuntur, erunt solum in ordine ideali; ita conceptum trianguli invenire possumus et ex eo trianguli proprietates deducere; sed ex hoc conceptu nullo modo concludi potest existentia trianguli. Atqui in argumentis *a simultaneo*, principium demonstrationis est solum *idea* Dei, ut ex dictis patet. Ergo ex hoc conceptu deducere quidem possumus quædam Dei attributa in ordine ideali, non autem ejus realem existentiam.

III. De divinis nominibus[1].

Deus non solum per rationem, triplici modo supra exposito, cognoscitur, sed etiam per *revelationem :* pauca igitur de nominibus, quibus Deus in *Scripturâ* appellatur, præmittere oportet. His nominibus non plures dii, sed variæ perfectiones unius et ejusdem Numinis designantur.

399. (A) *El* videtur esse antiquissimum nomen Supremo Numini a Semitis datum[2]; aliquoties, sed raro, usurpatur a sacris scriptoribus in formâ plurali *Elîm ;* sed exinde non sequitur Hebræos primitus fuisse polytheistas; nam illud nomen construitur cum adjectivis et verbis in singulari, et est plurale *majestativum* vel *intensivum*, indicans in divinâ essentiâ multiplicem esse virtutem. Prædicatur aliquando de vero et unico Deo, juxta illud : " Scito ergo hodie quod Dominus sit Deus (*Elîm*) in cælo sursum et in terrâ deorsum, et non sit alius "[3]; sed haud raro dicitur etiam de falsis *numinibus*[4], et analogice de *angelis* et forsan de *magistratibus*, quatenus auctoritatem divinam aliquo modo participant[5]. Unde probabiliter inferri potest *El* et *Elîm* designare eum qui *potens est.* — *Elohah*, juxta plerosque, idem significat; sed nonnisi raro invenitur in formâ *singulari ;* in formâ autem plurali *Elohim* sæpe verum Deum designat. *El-Elyon*, vel simpliciter *Elyon* idem significat ac *Altissi-*

[1] Cf. **Franzelin**, th. XXII; **Corluy**, *Spicilegium*, I, 97, 167 sq.; **Oehler**, *Theology of the O. Testament*, § 36 sq.; **Vigouroux**, *La Bible et les Découvertes modernes*, t. III, c. 4, p. 42-63 ed. 1889.

[2] *Gen.* IV, 8; XXV, 13; XXXVI, 43. De radice hujus vocabuli silemus, quia hâc de re disputant eruditi, et adhuc sub judice lis est, ut fatetur recens editor **Gesenii**, Leipzig, 1895.

[3] *Deut.*, IV, 39. — [4] *Exod.*, XXII, 20.

[5] *Ps.* XCVI, 7; VIII, 6; *Exod.*, XXII, 8.

mus, et est nomen quo Melchisedech Supremum Numen designat [1]. *El-Shaddai*, quod, juxta plerosque, venit ab hebraicâ voce *shâdâh* (vehemens, potens), *Omnipotentem* designat, quatenus virtutem suam modo extraordinario manifestat; attamen, juxta alios, venit a *shad* (ubera), et ubertatem seu fecunditatem designat.

400. (B) *Jehovah*, quod, juxta eruditos, pronuntiandum est *Jahweh* vel *Yahweh* [2], derivatur a formâ *simplici* radicis *havah (fuit)*, et, juxta multos, significat illum cujus proprium est *esse*, nullis limitibus circumscriptum, seu eum qui habet plenitudinem entis; sed, juxta hodiernos non paucos, *Jahweh* est forma *hiphilica*, seu causativa, et significat *qui causat esse*, seu creator. Quidquid est, hoc verbum cùm sit *præteritum imperfectum (verbe à l'imparfait)*, exprimit *perseverantiam in esse*, ideoque Ens quod perpetuo existit vel perpetuo causat esse. Deus ipse hoc nomen Moysi revelavit, quando eum jussit ut filios Israel educeret de servitute Ægypti : " Dixit Deus ad Moysen : *Ego sum qui sum.* Ait : sic dices filiis Israel : *Qui est* misit me ad vos "..., et postquam declaravit se esse *Jahweh*, addit : " hoc nomen mihi est in æternum, et hoc memoriale meum in generationem " [3]. Igitur *Jahweh* nomen est quo Deus designatur, quatenus est specialis protector Israelis, a quo salutem et victoriam sperant. Exinde quæritur nùm hoc nomen Israelitis ante Moysen fuerit ignotum; ratio dubitandi desumitur ex his verbis quæ postea Dominus ad Moysen locutus est [4] : " Ego Dominus, qui apparui Abraham, Isaac, et Jacob in Deo omnipotente, et nomen meum Adonai (hebr. *Jahweh*) non indicavi eis." Probabilior sententia est hoc nomen jam fuisse notum quibusdam patriarcharum

[1] *Gen.*, XIV, 18.

[2] Nomen illud apud Judæos Alexandrinos vocabatur *tetragrammaton*, quia ex quatuor litteris *consonantibus* constabat (*vocales* enim non scribebantur); et hi non audebant, propter reverentiam, illud pronuntiare, ita ut quando occurrebat in Scripturâ legerent *Adonai* : hinc vera ejus pronuntiatio plerisque ignota erat. Vocales vocis *Adonai* in *tetragrammaton* insertæ, dederunt pronuntiationem *Jehovah*, quæ proinde non est vera pronuntiatio, nec aliunde in usu fuit ante sæc. XVI. Attamen in plerisque libris servatur adhuc lectio *Jehovah*, quia jam communis evasit.

[3] *Exod.*, III, 14-15. — [4] *Exod.*, VI, 2-3.

tribubus, sed plenam ejus explicationem eis non fuisse manifestatam; nam occurrit 160ies in Genesi, et expresse declaratur [1] Enos, filium Seth, invocare cœpisse nomen *Jahweh*. Cùm *Jehovah* designet sive *Supremum Esse*, cui competit tum æternitas tum immutabilitas, sive *Creatorem*, nomen est incommunicabile, quod nunquam de creaturis prædicatur [2].

401. (C) *Adonai* idem significat ac *Dominus* (*the Lord*), proindeque supremum Dei dominium designat [3].

(D) *Yahweh élohé Sabaoth* primâ vice occurrit in I *Reg.* I, 2, et in Vulgatâ redditur "*dominus exercituum*": quo nomine declarabatur antiquitus Deum esse dominum castrorum Israel, et postea, sub influxu Prophetarum, dominum etiam corporum cælestium et angelorum, ut constat ex his verbis: "Tu ipse, Domine solus, tu fecisti cælum, et cælum cælorum, et omnem exercitum eorum; terram et universa quæ in ea sunt... et exercitus cæli te adorat" [4]. Ita agnoscebatur ut omnipotens, κύριος παντοκράτωρ.

Ex iis quæ diximus de præcipuis Dei nominibus, liquet Deum exhiberi in Scripturâ ut *potentem* et *fortem*, qui in unitate essentiæ suæ *multiplici virtute* gaudet, ut *Altissimum*, cui omnes servire debent, ut *Omnipotentem*, qui præter leges naturæ operari valet, ut *Ens simpliciter*, quod habet plenitudinem entis, et est *causa* aliorum entium, ut *Dominum* qui mundum *regit et gubernat*, populumque suum specialiter protegit, qui *exercitibus præest*, dat victoriam cui vult, *cœlestia corpora regit*, et *angelos ministros habet*.

Ex quibus evidenter colligimus Judæorum theologiam toto cælo distare a Paganorum mythologiis: in his enim plures dii, et quidem multis vitiis obnoxii agnoscuntur, dum apud Judæos unus perfectusque Deus agnoscitur: "Scito ergo et cogitato in corde tuo, quod Dominus ipse sit Deus

[1] *Gen.*, IV, 26.

[2] Circa nomen *Jehovah*, cf. **J. P. Van Kasteren**, *Jahve et El-Shaddai*, ap. *Science Catholique*, 15 mars 1894, p. 296; **Ch. Robert**, *La Révélation du nom divin Jehovah, in Revue Biblique*, avril 1894, p. 161; **Driver**, *Origin and nature of the Tetragrammaton, in Studia Biblica*, Oxford, 1885, vol. I, II.

[3] *Gen.*, XV, 2. — [4] *Nehem.*, IX, 6.

in cælo sursum et in terrâ deorsum, et *non sit alius*... Videte quod ego sim *solus*, et non sit alius Deus præter me"[1].

Caput ij.

DE NATURA ET ATTRIBUTIS DEI.

Art. I. De naturâ seu essentiâ Dei.

402. Dei existentiâ probatâ, de ejus naturâ seu essentiâ inquirendum est. Divinæ naturæ conceptui proprio et quidditativo comparando naturaliter impares sumus; analogicum vero acquirere valemus per viam negationis et eminentiæ. De Deo scilicet utpote primâ et universali causâ negare oportet quascumque imperfectiones in effectibus creatis existentes, affirmare verò ac simul omni impuritate potentiæ seu defectûs exuere omnes perfectiones. Ita multis conceptibus perfectionum cumulum Deo attribuimus, quæ in Deo sunt una ac simplicissima perfectio, seu actus unicus et purus. In Deo ergo non est distinguenda realiter essentia seu natura a proprietatibus; in eo tamen, quidquid opponunt *Nominalistæ* tum veteres tum recentes, concipere fas est attributum quod est quasi constitutivum formale essentiæ divinæ. Aliis verbis, in Deo concipimus perfectionem fundamentalem ac plenissimam e quâ ceteræ quasi oriuntur ad modum proprietatum.

403. Quænam sit essentiâ divina sic intellecta? Alii dicunt hanc esse infinitatem, alii intellectionem actualem, alii libertatem, alii esse subsistens.

404. *Thesis.* **Essentia divina merito concipitur ut ipsum esse subsistens.** Ita communius.

1° Ex dictis enim, essentia Dei est perfectio maxime fundamentalis quam prius intelligimus et ex quâ perspicimus

[1] *Deut.*, IV, 39; XXXII, 39; *Exod.*, XX, 1-6. — Cf. Abbé de Broglie, *Conférences sur l'Idée de Dieu dans l'Ancien Test.*, Paris, 1891.

cetera attributa oriri. Atqui hæc non est libertas, nec intellectualitas actualis, nec infinitas aut aseitas. (a) Non est *libertas;* nam libertatem non possumus concipere etiam in Deo nisi ut fundatam in intellectione, intellectio ipsa supponit esse quod intelligit et intelligitur. Constat igitur in Deo priùs concipi ipsum esse, ac deinde ex ordine intellectionem, libertatem et cetera attributa, et consequenter esse subsistens meritò reputatur essentia Dei.

(b) Rejicitur etiam sententia *Suarezii*[1] ponentis essentiam divinam in *substantiali et actuali intellectualitate infinitâ*, eâ de causâ quia conceptus ipsius esse nimis confusus est et majore determinatione indiget. Etenim intellectualitas nec concipitur primò in Deo, nec signat originem ceterorum attributorum. Aliunde, aliter concipimus *esse commune*, quod est confusum, aliter *esse divinum* quod intelligitur ut incausatum, inconditionatum, illimitatum, actualissimum sine ullâ mixtione potentialitatis et defectûs : quod analogice quidem, sed tamen expresse distinguit Deum a quocumque alio ente.

(c) Minus probabilis videtur sententia reponens essentiam divinam in infinitate aut etiam aseitate. Infinitas enim et aseitas concipiuntur potius ut modi alicujus rei subjectæ, dùm ipsum esse apprehenditur ut quid maxime intimum et fundamentale.

Remanet igitur ut essentia divina sit *ipsum esse subsistens.*

405. 2° Infertur ex Scripturâ in quâ Deus inducitur sibi ipsi imponens nomen Iahweh (*Qui est*), immò et definiens semetipsum : "Ego sum qui sum", quasi diceret : "Sum qui est", "Sum is cujus essentia est esse". "Non vult solùm dicere se non esse nihil ; nàm hoc sensu omnia alia quoque sunt entia, sed se esse τὸν ὄντα per excellentiam seu per maximam oppositionem ad nihilum"[2].

406. 3° Confirmatur auctoritate Patrum et theologorum : "Deus dicitur ὁ ὤν, quia esse et quidem totum esse essentialiter proprium est Dei neque ullatenus terminatum et

[1] *De Deo uno*, 1, 3. — [2] C. Pesch, S. I., *De Deo uno*, n. 117.

circumscriptum, quod sit sive ante ipsum sive post ipsum"[1]. — " Principalius omnibus, quæ de Deo dicuntur nominibus, est *qui est :* totum enim in seipso comprehendens habet esse velut quoddam pelagus substantiæ infinitum et indeterminatum "[2]. — " Quanto aliqua nomina sunt minus determinata, et magis communia et absoluta, tantò magis proprie dicuntur de Deo a nobis... Sed hoc nomen, *qui est* nullum modum essendi determinat, sed se habet indeterminate ad omnes, et ideo nominat ipsum pelagus substantiæ infinitum "[3].

407. *Explicatur et confirmatur thesis reapse deducendo attributa Dei e τῷ Esse subsistenti.*

Eo ipso quod est Ens subsistens, Deus : 1° est *omninò simplex :* quod enim est ipsa forma, et quidem formalissima, seu esse, nullam potentiam involvit; sed partes compositi sunt quid materiale ideoque potentiale relative ad totum[4]; 2° est *universaliter perfectus :* quod enim est ipsum esse per se subsistens, totam perfectionem essendi, et consequenter omnes perfectiones in se continet[5]; 3° est *summum bonum* simpliciter, et non solùm in aliquo genere vel ordine rerum : omne enim ens est bonum in quantùm est in actu et perfectum; sed Deus est ipsum esse et cumulus omnium perfectionum; 4° est *infinitus,* cùm esse divinum sit simul maxime formale omnium et non receptum in aliquo[6]; 5° est *in omnibus rebus,* cùm sit ipsum esse per suam essentiam et consequenter omne esse creatum sit proprius ejus effectus[7]; 6° est *omninò immutabilis :* siquidem eo ipso quod sit ipsum esse, Deus in tantùm est quòd amplius esse nequeat; et cùm hujusmodi esse sit ipsa essentia Dei, nullo modo imminui potest : Deus ergo moveri nequit nec in melius nec in pejus; 7° est *æternus* æternitate proprie dictâ quæ definitur interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio : cùm enim Deus sit suum esse, statim et in perpetuum totum suum esse habet quod est summe vivere; 8° est

[1] S. Greg. Naz., *Orat.* 30, n. 18; *P. G.* XXXVI, 127; *Orat.* 45, n. 3; *P. G.*, XXXVI, 626.
[2] Damasc., *De orthod. Fid.*, lib. I, cap. 9.
[3] S. Thomas, Ia p., q. 13, a. 11. — [4] *Sum. th.*, Ia pars, q. 3, a. 7.
[5] *Ibid.*, q. 4, a. 2. — [6] *Ibid.*, q. 7, a. 1. — [7] *Ibid.*, q. 8, a. 1.

unus : si enim essent plures dii, necessario inter se distinguerentur per aliquam perfectionem quæ in uno esset et in altero deficeret; sed eo ipso nullus esset Deus, cùm Deus comprehendat in se totam perfectionem essendi; 9° est *summe intelligens :* cùm enim Deus sit ipsum esse subsistens, eo ipso est in summo formalitatis et immaterialitatis, et consequens in summo cognitionis[1]; 10° est *omnipotens*. unicuique enim potentiæ activæ correspondet possibile ut objectum proprium, secundùm rationem illius actûs (seu perfectionis essentialis) in quo fundatur potentia activa : esse autem divinum, super quod ratio divinæ potentiæ fundatur, est esse infinitum : unde quidquid habet vel potest habere rationem entis, continetur sub possibilibus absolutis, respectu quorum Deus dicitur omnipotens[2]; 11° est *summe beatus :* beatitudo enim est bonum perfectum intellectualis naturæ; utrumque autem excellentissime Deo convenit, scilicet perfectum esse et intelligentem[3]. 12° Ex his omnibus ultimò deducamus **pantheismum** repugnare : ex Deo enim actu purissimo ac simplicissimo nihil proprie emanare potest ad extra; et in Deo ab æterno et essentialiter quàm perfectissimo nulla evolutio potest inveniri.

Art. II. De attributis divinis.

408. *Prænotanda :* (A) Attributa Dei sunt perfectiones, quæ, juxta nostrum concipiendi modum, divinam essentiam consequi intelliguntur. Sub diversis respectibus dividi possunt : (a) alia sunt *negativa*, quibus scilicet imperfectiones a Deo removentur, ut simplicitas, immensitas, etc.; alia *affirmativa*, seu *positiva*, quibus perfectiones de Deo prædicantur, v. g., sapientia, amor, etc.; (b) alia sunt *absoluta*, quæ Deo in seipso spectato conveniunt, ut simplicitas, æternitas; alia *relativa*, quæ relationem implicant inter ipsum aliaque entia, ut creatio, providentia, etc.; (c) quædam sunt *quiescentia*, quæ exprimunt modum quo Deus est, ut infinitas, æternitas; alia vero *actuosa*, quæ ejus modum operandi declarant.

[1] Ia pars, q. 14, a. 1. — [2] Ia pars, q. 25, a. 3. — [3] *Ibid.*, q. 26, a. 1.

(B) Quæri potest quomodo attributa divina tum ab essentiâ tum inter se distinguantur. Jamvero *Gilbertus Porretanus* (1070-1154), Pictaviensis episcopus, tenuit attributa divina *realiter* ab essentiâ et inter se distingui, propterea quæ a Concil. *Remensi* (1148) damnatus fuit; in eumdem errorem incidit *Abbas Joachim* sæc. XII, in C. *Lateranensi IV* damnatus. Insuper *Scotistæ* docuerunt divina attributa ab essentiâ et inter se distingui *formaliter* [1]. Contra quos statuimus *attributa divina nec ab essentiâ nec inter se realiter distingui, sed virtualiter.*

a) *Certum est imprimis attributa divina nec ab essentiâ nec inter se realiter differre.* Nam in Sacris Litteris essentia divina et attributa de se invicem prædicantur in abstracto : "Ego Sapientia habito in consilio [2]; Deus lux est... Deus caritas est [3]; Ego sum via, veritas et vita" [4]; atqui si esset distinctio realis inter essentiam et attributa divina, non possent de se invicem prædicari, seu identificari. Hinc *Eugenius III* in Conc. *Remensi* errorem *Gilberti* his verbis damnavit [5] : "Credimus et confitemur simplicem naturam divinitatis esse Deum, nec aliquo sensu catholico posse negari quin *Divinitas sit Deus, et Deus divinitas*".

b) *Communiter tenetur divina attributa ab essentiâ et inter se virtualiter distingui.* Nam in Scripturis Deus exhibetur ut diversis attributis ornatus, imo opposita de illo prædi-

[1] *Distinctio realis* ea est quæ existit inter unam rem et aliam; dividitur in *realem majorem*, quæ viget inter substantiam et substantiam, vel inter substantiam et accidens, aut inter accidentia ejusdem substantiæ, et *realem minorem*, quæ existit inter rem et modum ejus, v. g. inter lineam et ejusdem lineæ curvitatem. Distinctio *logica* ea est quæ existit inter varios conceptus ejusdem rei; si fundamentum sit in ipsâ re ad illos diversos conceptus distinguendos, distinctio est *cum fundamento*, seu *rationis ratiocinatæ*: ita v. g. anima humana, licet *una realiter, virtualiter* triplex dici potest, cum revera sit simul rationalis, sensitiva et vegetativa; si vero nullum sit fundamentum in re, distinctio est *mere logica*, seu *rationis ratiocinantis*, qualis v. g. existit inter hominem et animal rationale : nam a *parte rei* nulla differentia existit inter hominem et animal rationale. Hæc communiter admittuntur; sed *Scotus* aliam præterea distinctionem excogitavit quam vocat *formalem ex natura rei*, quasi mediam inter distinctionem realem et distinctionem rationis : ita, juxta illum hæcceitas principium individuationis distinguitur a materiâ, formâ et composito sicut "aliqua entitas positiva", "ultima realitas entis". Cf. **Gonzalez**, *Historia de la filosofia*, t. II, p. 266-267.

[2] *Prov.*, VIII, 12. — [3] *I Joan.*, I, 5; IV, 8. — [4] *Joan.*, XIV, 6.

[5] Apud **Labbe**, *Concilia*, t. X, p. 1108.

cantur : dicitur enim justus et misericors, parcens et puniens, etc. "Qui facis misericordiam in millibus, et reddis iniquitatem patrum in sinum filiorum eorum post eos : fortissime, magne et potens, Dominus exercituum nomen tibi"[1]; atqui illud fieri nequit nisi fundamentum habeatur pro variis hisce appellationibus; ergo.

Revera distinctio virtualis ea est quæ fundamentum habet in re ipsâ; atqui tale fundamentum in Deo existit : nam divina natura, propter suam infinitatem, æquivalet omnibus perfectionibus quæ in creaturis divisim reperiuntur. Quod sic declarat *S. Thomas*[2] : "Omnia enim hujusmodi dicuntur de Deo et creaturis non æquivoce, sed secundum rationem analogiæ. Unde cùm in creaturâ ratio sapientiæ non sit ratio bonitatis, oportet quod etiam hoc in Deo sit verum. Sed in hoc differt quod in Deo idem sunt re, in creaturis autem differunt re, et non solum ratione."

(c) *Rejicienda est igitur Nominalistarum et Scotistarum opinio.* Nominalistæ, ut *Ockamus* et *Gregorius Ariminensis*, negârunt ullam esse distinctionem inter essentiam divinam et attributa vel inter attributa ipsa, quæ nihil aliud sunt nisi varia nomina eamdem rem designantia. Hoc autem admitti nequit; nam si nullum sit fundamentum distinctionis divinorum attributorum, revelatio divina, quâ hujusmodi attributa manifestantur, vana est, et theologia, quæ de eis disserit, nihil aliud est nisi verborum congeries. *Scotistæ* autem admittunt inter essentiam divinam et attributa distinctionem specialem, quam vocant *formalem ex naturâ rei*, quæ neque realis est neque solius rationis. Sed si res attente consideratur, satis patet illam distinctionem nihil aliud esse nisi eam quæ *virtualis* dicitur, distinctionem videlicet logicam cum fundamento in re; jamvero novæ distinctiones non sunt multiplicandæ sine ratione.

§ I. De attributis Dei negativis.

Quinque numerari possunt : *simplicitas*, *immutabilitas*, *æternitas*, *immensitas*, *infinitas*, quibus a Deo removentur imperfectiones *compositionis*, *mutationis*, *temporis*, *mensurationis*, et *limitationis*.

[1] *Jerem.*, XXXII, 18. — [2] *In lib. I Sent.* Dist. XXII, q. 1, a. 3 ad 4.

I. De Simplicitate Dei[1].

409. 1° *Notio.* Simplicitas compositioni opponitur, et illud dicitur simplex quod non est compositum. Tres sunt autem species compositionis, *physica*, *metaphysica* et *logica*, proindeque tres species simplicitatis : simplicitas *physica*, eam compositionem excludens, quæ ex partibus quantitativis realiter distinctis oritur, et invenitur, v. g., in lapide ex variis moleculis constituto; *metaphysica*, eam compositionem rerum sive materialium sive immaterialium excludens, quæ resultat ex reali distinctione potentiæ et actûs, substantiæ et accidentium, essentiæ et existentiæ; *logica*, illam compositionem excludens quæ oritur, v. g., ex genere proximo et differentiâ specificâ.

Jamvero Dei simplicitatem negaverunt *Pagani* communiter, etiam Platonici, qui putârunt Deum esse universalem mundi animam ubique diffusam. Circa idem dogma erraverunt monachi quidam Ægyptii, *anthropomorphitæ* dicti (sæc. IV), qui ignorantiâ laborantes, humanam figuram Deo affinxerunt; *Gilbertus Porretanus*, qui realem distinctionem inter essentiam et attributa divina docuit, necnon *Joachim Abbas*, qui inter essentiam divinam et personas realem distinctionem posuisse videtur.

410. 2° *Thesis :* **Deus est substantia omnino simplex, et a quacumque compositione immunis.** *De fide est* ex *Vaticano :* " Qui cum sit una, singularis, *simplex omnino* et incommutabilis substantia spiritualis " (*supra*, n. 368).

(A) *Script.* (a) Imprimis a Deo *removetur* quidquid *corporeum* est : " Cui ergo similem fecistis Deum? Aut quam imaginem ponetis ei? "[2] " Genus ergo cum simus Dei, non debemus æstimare auro, aut argento, aut lapidi, sculpturæ artis et cogitationis hominis, Divinum esse simile "[3]; quibus verbis declaratur Deum nullo modo repræsentari posse, eo quia immaterialis omnino sit. Huc pariter pertinent ea

[1] Cf. S. Th., I p., q. 3; *C. Gent.*, l. I, c. 16 sq.; Suarez, l. I, c. 5; Billuart, disp. III. a. 1; Lafosse, ed. Migne, 118 sq.; Petavius, lib. II; Franzelin, th. 26-27; Hurter, n. 39 sq.; Pesch. n. 123 sq.; A. Farges, *op. cit.*, p. 311 sq.; Solesm., p. 104 sq.

[2] *Isa.*, XL, 18. — [3] *Act.*, XVII, 29.

omnia quæ Deo æternitatem, immensitatem et immutabilitatem adscribunt, cùm hæ dotes compositionem physicam excludant. (b) Sed insuper Deus dicitur *spiritus purus* et proprie dictus : " *Spiritus* est Deus, et eos qui adorant eum, in spiritu et veritate oportet adorare " [1]; item Apostolus ostendit christianam œconomiam esse spiritualem, eo quod Deus spiritus sit : " Dominus autem spiritus est " [2]; atqui vocem *spiritus* hic proprie intelligendam esse tum *contextus*, tum *scopus* Christi et Pauli aperte demonstrant. (c) Præterea Deus ita simplex et spiritualis est, ut in eo non sit compositio ex essentiâ et attributis; creaturæ quidem habere dicuntur vitam, sapientiam, veritatem, caritatem ceterasque perfectiones, sed Deus est *ipsa sapientia*, *ipsa vita*, *ipsa veritas*, *ipsa lux*, *ipsa caritas* [3]; atqui si distinctio realis esset inter essentiam et attributa divina, Deus posset quidem dici sapiens, vivens, verus etc., non autem sapientia, vita, veritas; ergo. (d) Quod nervose sic contrahit *S. Augustinus* : " Ideo simplex dicitur Deus, quoniam quod habet, hoc est " [4].

411. (B) *Rat.* Angelicus Præceptor [5] hanc Dei simplicitatem multis probat argumentis, quæ breviter sic contrahimus : (a) In Deo *nulla est compositio physica :* nam physica compositio ea est quæ ex partibus quantitativis reipsa distinctis exsurgit, et reperitur in materiâ, vel corporibus, vel componentibus; atqui Deus *non est materia*, cùm hæc sit pura potentia, dum Deus est actus purus; *nec corpus*, cùm hoc pariter includat potentiam, v. g., propter suam divisibilitatem; *nec pars compositi*, v. g., anima mundi, nam Deus est *causa efficiens* omnium rerum : porro causa efficiens non potest esse simul causa formalis intrinseca sui effectûs.

412. (b) In Deo *nulla est compositio metaphysica :* 1) non compositio *actûs et potentiæ ;* nam actus perficit potentiam

[1] *Joan.*, IV, 24. — [2] *II Cor.*, III, 17.
[3] *Prov.*, I, 20; *Joan.*, I, 4, 8-9; XIV, 6; *I Joan.*, IV, 8.
[4] S. August., *De Civit. Dei*, lib. XI, c. 10, n. 1.; *P. L.*, XLI, 325. Cetera Patrum testimonia et argumenta videre est apud Petavium, l. c., c. 1-2.
[5] Cf. *S. Theol.*, I p., q. 3; *C. Gentil.*, lib. I, cc. 16-27.

eâque vicissim completur; atqui Deus, cùm sit ipsum esse subsistens, est actus purus sine admixtione ullius defectûs et potentiæ; 2) non compositio *substantiæ et accidentium :* nam Deus est per essentiam omnimoda perfectio; unde esset supervacaneum et Deo indignum *participem* esse ulterioris perfectionis per accidentia; 3) nec compositio *essentiæ et existentiæ :* nam ubi existentia et essentia differunt, essentia comparatur ad existentiam sicut potentia, in quâ existentia recipitur; atqui in essentiâ divinâ nulla est potentialitas, cùm Deus sit actus purus; ergo.

413. (c) In Deo *nulla est compositio logica;* seu aliis verbis Deus *non est in aliquo genere, neque directe*, sicut species quæ sub genere continentur; nam in iis quæ sub aliquo genere continentur invenitur genus, quod est quædam potentia, et differentia specifica, quæ est veluti actus, aliquid generi addens; atqui in Deo nec est nec etiam concipi debet compositio actûs et potentiæ; ergo; — *neque indirecte*, sicut principia quæ ad aliquod genus reducuntur; nam principium, quod ad aliquod genus reducitur, non se extendit ultra illud, dum Deus intra nullum genus coarctatur, cùm transcendat omnia genera, utpote esse, et quidem subsistens.

Hinc Deus est quidem *ens*, sed modo prorsus diverso ac creaturæ; siquidem est ens infinitum, a se subsistens, imparticipatum, necessarium, dum creaturæ sunt entia finita, dependentia, contingentia. Iterum Deus est *substantia*, sed modo perfectiori quam creaturæ; subsistit enim non solum in se, sed a se, et per se, dum substantiæ creatæ non a se, sed a Deo accipiunt ex quo subsistere valeant [1].

414. 3° *Solv. diffic.* Scriptura manifeste supponit Deum esse extensum, figuratum, membris et sensibus præditum : " Excelsior cælo est, et quid facies? Profundior inferno, et unde cognosces? Longior terrâ mensura ejus et latior mari [2]. Faciamus hominem ad

[1] Quod intellexit **H. Spencer**, qui scribit (*First Principles*, New-York, 1888, p. 81) infinitum non posse in aliquo genere poni cum finito, nec absolutum cum relativo. Exinde auctor quidem concludit Ens infinitum et absolutum minime cognoscibile esse; sed hæc conclusio in præmissis non continetur; nam cognoscere *Ens absolutum* esse super omne genus, nullisque limitibus circumscribi, est cognitio quædam, licet imperfecta, Supremæ Causæ.

[2] *Job.*, XI, 8.

imaginem et similitudinem nostram [1]. Oculi Domini super justos, et dextera Domini fecit virtutem "[2].

415. Respondet *S. Thomas* [3] : "Sacra Scriptura tradit nobis spiritualia et divina sub similitudinibus corporalium. Unde, cùm trinam dimensionem Deo attribuit, sub similitudine quantitatis corporeæ quantitatem virtualem ipsius designat; utpote per profunditatem, virtutem ad cognoscendum occulta; per altitudinem, excellentiam virtutis super omnia; per longitudinem, durationem sui esse; per latitudinem, affectum dilectionis ad omnia. Vel, ut dicit *Dionysius* (De div. nom., cap. 9) : "Per profunditatem Dei, intelligitur incomprehensibilitas ipsius essentiæ; per longitudinem, processus virtutis ejus omnia penetrantis; per latitudinem vero, superextensio ejus ad omnia, inquantum scilicet sub ejus protectione omnia continentur".

Ad *secundum* dicendum, quod homo dicitur esse ad imaginem Dei non secundum corpus, sed secundum id quo homo excellit alia animalia. Unde (*Gen.*, I, 26) postquam dictum est : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram*, subditur, *ut præsit piscibus maris*, etc. Excellit autem homo omnia animalia quantum ad rationem et intellectum. Unde secundum intellectum et rationem, quæ sunt incorporea, homo est ad imaginem Dei.

Ad *tertium* dicendum, quod partes corporeæ attribuuntur Deo in Scripturis, ratione suorum actuum secundum quamdam similitudinem; sicut actus oculi est videre. Unde oculus de Deo dictus significat virtutem ejus ad videndum modo intelligibili, non sensibili; et simile est de aliis partibus.

Ad *quartum* dicendum, quod etiam ea quæ ad situm pertinent, non attribuuntur Deo, nisi secundum quamdam similitudinem; sicut dicitur *sedens*, propter suam immobilitatem et auctoritatem; et *stans*, propter suam fortitudinem ad debellandum omne quod adversatur ei.

Ad *quintum* dicendum, quod ad Deum non acceditur passibus corporalibus, cum ubique sit, sed affectibus mentis; et eodem modo ab eo receditur. Et sic accessus et recessus sub similitudine localis motus designant spiritualem affectum."

II. De Immutabilitate Dei [4].

416. 1° *Notio.* Immutabilitas mutationi opponitur; mutatio autem est transitus ab uno statu essendi ad alium,

[1] *Gen.*, I, 26. — [2] *Ps.* XXXIII, 16; CVII, 16. Cf. *Isa.*, III, 13; VI, 1 et alibi passim. — [3] *S. Theolog.*, I, q. 3, a. 1., ad 1, 2, 3, 4, 5.

[4] Cf. S. Th., I, q. 9; Suarez, l. II, c. 3; Billuart, disp. III, a. 7; Petavius, l. III, c. 1-2; de Augustinis, *De Deo uno*, p. II, a. 8; Liebermann, *de Deo et divinis attributis*, c. 3, a. 1, l. I, § IV; Hurter, p. 68 sq.; Pesch, n. 159 sq.; A. Farges, op. cit., p. 325 sq.

scilicet a potentiâ ad actum. Doctrina catholica est Deum esse *immutabilem* non solum quoad *substantiam*, sed etiam quoad *cognitionem* et *volitionem*, quatenus nil novi cognoscere aut decernere valet, cùm omnia a totâ æternitate cognoverit et decreverit. Hanc immutabilitatem negârunt *Stoici* inter Gentiles, quos secuti sunt *Hegel* et *Renan* cum hodiernis sophistis, qui contendunt ens perfectum non esse *actu*, sed *in fieri* [1]; et *Sociniani* inter Christianos; contendunt enim Deum esse mutabilem in suis decretis, ut sic facilius ejus libertatem explicent.

417. 2° *Thesis :* **Deus est omnino immutabilis.** *De fide est ex Vaticano* (supra, n. 368) : " Qui cum sit una, singularis, simplex omnino et *incommutabilis* substantia ". Probatur :

(A) *Script.* (a) ex verbis : " Ego sum qui sum " [2] : nam, ut ait *S. Augustinus* (serm. 7, n. 7), " *Esse* est nomen *immutabilitatis*. Omnia enim quæ mutantur, desinunt esse quod erant, et incipiunt esse quod non erant. Esse verum, esse sincerum, esse germanum non habet nisi qui non mutatur... Quid est : *ego sum qui sum*, nisi æternus sum; quid est : *ego sum qui sum*, nisi mutari non possum? " (b) Ex verbis, in quibus omnis mutatio de Deo negatur : " Ego Dominus (Yahweh) et non mutor " [3]; " Apud quem non est transmutatio, nec vicissitudinis obumbratio " [4]. (c) Præsertim ex locis, ubi consilii mutatio denegatur : " Porro triumphator in Israel non parcet et *pœnitudine non flectetur;* neque enim homo est, ut agat pœnitentiam " [5]; " Non est Deus quasi homo ut mentiatur, nec ut filius hominis ut mutetur " [6]. (d) Hinc *S. Augustinus* ait [7] : " Non invenis in Deo aliquid mutabilitatis; non aliquid quod aliter nunc sit, aliter paulo ante fuerit. Nam ubi invenis aliter et aliter, facta est ibi quædam mors : mors enim est, non esse quod fuit " [8].

418. (B) *Rat.* (a) Sic arguit S. Doctor [9] : omne quod mutatur, est aliquomodo in potentiâ ad statum novum qui

[1] **Renan,** *Averrhoès*, Préf., p. VII. — [2] *Exod.* III, 14.
[3] *Mal.*, III, 6. — [4] *Jac.*, I, 17. — [5] *I Reg.*, XV, 29. — [6] *Num.*, XXIII, 19.
[7] **S. August.**, in *Joa.* tr. XXIII, 9., *P. L.*, XXXV, 1588.
[8] Cetera Patrum testimonia vide apud **Petavium**, l. c. — [9] Cf. **S. Th.**, I, q. 9, a. 1.

acquiritur, et insuper motu suo aliquid novi acquirit; atqui in Deo nulla est potentialitas, cùm sit actus purus, nulla possibilitas aliquid acquirendi, cùm sit infinite perfectus; ergo Deus non mutatur. — Ex quo patet hanc immutabilitatem soli Deo convenire; cetera enim entia, utpote contingentia et imperfecta, sunt in potentiâ tum relate ad esse tum relate ad perfectiones acquirendas. (b) Ratio autem cur Deus in decretis suis sit immutabilis, in eo sita est quod ens intelligens voluntatem suam non mutat, nisi motiva, antea ignota, ejus menti occurrant, quibus a proposito desistere movetur; atqui Deus, a totâ æternitate, omnia illa motiva perfecte unicâ intellectione cognoscit; ergo et unâ volitione immobili omnia decernit [1].

Licet autem immotus in se permanens, velle potest rerum mutationem; siquidem ab æterno vult creationem fieri in tempore, variasque rerum mutationes successive occurrere. Hinc haud inutilis est oratio; cùm enim Deus preces nostras ab æterno prævideat, eventus secundum petitiones nostras dirigere valet.

419. 3° *Solv. diffic.* In Scripturâ Deo tribuuntur effectus iræ, vindictæ, pœnitentiæ, qui mutationem involvunt; ergo.

Resp. Hanc difficultatem quoad pœnitentiam sic solvit *S. Thomas* [2]: " Illud verbum Domini *metaphorice* intelligendum est secundum similitudinem nostram. Cum enim nos pœnitet, destruimus quod fecimus; quamvis hoc esse possit absque mutatione voluntatis, cum etiam aliquis homo absque mutatione voluntatis interdum velit aliquid facere, simul intendens postea illud destruere. Sic igitur Deus pœnituisse dicitur, secundum similitudinem operationis, in quantum hominem, quem fecerat, per diluvium a facie terræ delevit ". Quod quidem principium aliis affectibus, qui de Deo prædicantur, applicari potest; hinc recte *S. Augustinus* [3] de Deo scribit : " Immutabilis mutans omnia, nunquam novus, nunquam vetus, innovans omnia... amas nec æstuas, zelas et securus es, pœnitet te et non doles, irasceris et tranquillus es, opera mutas nec mutas consilium ".

[1] S. Th., q. 19, a. 7. — [2] Cf. S. Th., q. 19., a. 7, ad 1.
[3] S. August., *Confes.* l. I, c. 4; *P. L.*, XXXII, 662.

III. De Æternitate Dei [1].

420. 1° *Notio.* Æternum multa significat : (a) *lato sensu* interdum sumitur pro longâ duratione utrimque tamen terminatâ : quo sensu possessio Palæstinæ Judæis promissa fuit *in æternum;* sæpe significat id quod, licet initium habuerit, fine tamen carebit : quo sensu justorum gaudia malorumque tormenta æterna dicuntur ; (b) *stricto autem sensu* æternum dicitur quod initio simul et fine caret, et insuper sine successione seu vicissitudine durat. Omnibus nota est æternitatis divinæ notio a *Boetio* [2] tradita : " interminabilis vitæ tota simul et perfecta possessio ". Dicitur *interminabilis*, quia nec principium nec finem habet; *tota simul*, quia non est successiva, prout creaturarum existentia quæ perpetuo fluit, sed simultanea : Deus enim vitam infinitam totaliter possidet in uno instanti, ita ut in divinâ essentiâ nihil præteriti vel futuri sit, sed perpetuum præsens; *perfecta possessio* ; eo ipso enim quòd Deus uno instanti permanenti vivit, totâ suâ vitâ simul fruitur, et exinde infinite perfectiùs ac si quasi guttatim duraret, etiam per infinita momenta et sæcula.

421. 2° *Thesis :* **Deus est vere et perfecte æternus.** *De fide* est ex *Vaticano :* " Sancta Catholica Apostolica Ecclesia credit et confitetur unum esse Deum verum et vivum... omnipotentem, *æternum*, immensum... " Probatur :

(A) *Script.* (a) " Ego sum α et ω, principium et finis, dicit Dominus Deus, qui est et qui erat, et qui venturus est " [3] ; quibus verbis significatur Deum principio et fine carere, ita ut præsens sit omnibus rebus præteritis, præsentibus ac futuris. (b) Iterum Scripturæ dicunt Deum ante omnia tempora fuisse et post tempora futurum esse : " Priusquam montes fierent aut formaretur terra et orbis, a sæculo et usque in sæculum tu es Deus [4]. Opera manuum tuarum

[1] Cf. S. Th., q. 10; Suarez, l. II, c. 4; Billuart, l. c., a. 8; Petavius, l. III, c. 3-6; Liebermann, l. c., § II; Pesch. n. 164 sq., A. Farges, p. 331; Solesm., p. 174 sq.

[2] *De Consol. philos.*, lib. V, pr. 6. — [3] *Apoc.*, I, 8. — [4] *Ps.* LXXXIX, 2.

sunt cæli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, et omnes sicut opertorium mutabis eos, et mutabuntur : tu autem *idem ipse es*, et anni tui non deficient"[1]; quibus verbis pariter declaratur æternitatem Dei carere successione : " tu autem idem ipse es ".

(B) *Rat.*[2] Æternitas Dei ex ejus summâ perfectione et immutabilitate necessario dimanat; nam quod est infinite perfectum, actus purus ac propterea immutabilis, nihil omnino acquirere aut amittere potest; sed acquireret aliquid incipiendo aut successive existendo, aliquid amitteret desinendo. Ergo Deus est perfecte æternus[3]. — Ex quo sequitur æternitatem proprie dictam ac plenam soli Deo competere. Nam radix hujus æternitatis est omnimoda immutabilitas, quæ solius Dei est.

422. 3° *Corollarium.* Quando de Deo loquimur, usurpare possumus *verba temporis tum præsentis, tum præteriti, tum futuri.* Quod sic illustrat *S. Augustinus* (in *Joa.*, tr. 99, n. 5) : " In eo autem quod sempiternum est, sine initio et sine fine, cujuslibet temporis verbum ponatur, sive præteriti, sive præsentis, sive futuri, non mendaciter ponitur. Quamvis enim natura illa immutabilis et ineffabilis non recipiat *fuerit* et *erit*, sed tantum *est* : ipsa enim veraciter est, quia mutari non potest... tamen, propter mutabilitatem

[1] *Ps.* CI, 26-28; cf. *II Petr.*, III, 8; *Joan.*, VIII, 58; *I Tim.*, VI, 16, etc.

[2] Cf. **S. Th.**, I, q. 10, a. 2; *Cont. Gentil.*, l. I, c. 15.

[3] Divinam æternitatem egregie describit **J. H. Newman** (*Discourses to Mixed Congreg. XIV*, p. 287 sq.) : " Cum Deus ab æternitate existat et in principio temporis omnia creaverit, ante creationem in æternum vixit. O cogitatio obstupescens! Erat aliquando talis rerum conditio in qua Deus solus erat, et nihil aliud præter seipsum. Terra non erat, nec firmamentum, nec sol, nec sidera, nec spatium, nec tempus, nec creatura aliqua, nec homo nec Angeli, nec Seraphim : non ministri, non famuli ejus circumstabant thronum. Undequaque silentium, undequaque quies : Deus tantum erat!... Æternitatem vixit; æternus non premitur somno! Suam potestatem nec detinet, nec suspendit. Numquam suipsius satietate, neque suæ infinitatis tædio afficitur. Ab æterno erat semper actuosus et semper quietus, semper in tranquillitate et profunda ac ineffabili, in spiritûs sibi perenniter præsentis actuosâ vitâ, semper sui dominus, semper sui compos, se ipsum intelligens, vim habens in hac intellectione perseverandi, semper in quiete ac eam in se ipse inveniens, sibimet dives, finis ac suæ contemplationis et beatitudinis objectum. " — Cf. **Fénelon**, *Traité de l'Existence de Dieu*, IIe Part., ch. 5. a. 3, p. 143-148, vol. I, ed. Vivès, 1854.

temporum, in quibus versatur nostra mortalitas et nostra mutabilitas, non mendaciter dicimus et *fuit*, et *erit* et *est*. Fuit in præteritis sæculis, est in præsentibus, erit in futuris. Fuit, quia nunquam defuit; erit, quia nunquam deerit; est, quia semper est".

IV. De Immensitate Dei[1].

423. 1° *Notio.* Immensitas est illud attributum, vi cujus Deus nullo loco circumscribitur, sed est præsens substantialiter omnibus rebus existentibus, et præsens esse potest omnibus rebus possibilibus. Triplex immensitas in Deo distinguitur : siquidem ubique est non tantum ratione *scientiæ*, quatenus omnia cognoscit, aut ratione *potentiæ*, quatenus in omnibus entibus agit, sed ratione *substantiæ*, quatenus omnibus rebus substantialiter præsens est non *circumscriptive*, modo corporum quorum variæ partes variis loci partibus respondent, neque *definitive* (sicut Angeli, qui licet toti in quâlibet parte loci sint, in loco tamen continentur), sed modo quodam ineffabili, quatenus *totus* est *ubique*, *totus in omni loco*, et *totus sine loco*, cùm in loco non contineatur[2] Hanc Dei immensitatem impugnârunt non solum antiqu philosophi qui Deum in *primo cælo* collocabant, sed etiam quidam *Calvinistæ*, ut *Vorstius* et *Sociniani*, juxta quos Deus per suam substantiam summo cælo insidet, et nonnisi *potentiâ* terris præsens est; et nonnulli *Rationalistæ*, inter quos *Hauréau*, *Rémusat*, *Crombie*[3], qui dicunt Deum non esse ubique per suam substantiam.

424. 2° *Thesis :* **Deus est vere immensus, rebusque omnibus præsens est per scientiam, potentiam et essentiam.** *De fide* est ex *Vaticano* Deum esse immensum; modus autem quo præsens est, certo Scripturâ ac ratione determinatur.

(A) *Script.* (a) Deus omnibus præsens est *cognitione* : ' Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus : omnia

[1] Cf. **S. Th.**, I p. q. 8; *C. Gent.*, lib. III, c. 68; **Suarez**, l. II, c. 2; **Petavius**, lib. III, c. 7-10; **Billuart**, disp. III, a. 6; **Ginoulhiac**, *Histoire du Dogme Cathol.*, Paris, 1866, vol. I, p. 97 sq.; **Hurter**, n. 61 sq.; **A. Farges**, p. 338.

[2] Cf. **Liebermann**, lib. I, c. 3, a. 1, § III.

[3] **Crombie**, *Natural Theology*, I, p. 64.

autem nuda et aperta sunt oculis "[1]; (b) ubique præsens est *potentiâ*, quatenus omnia ipsi sunt subjecta: "Attingit a fine ad finem fortiter et disponit omnia suaviter... portans omnia verbo virtutis suæ"[2]; (c) in omnibus adest per *essentiam*: "Non longe est ab unoquoque nostrum; in ipso enim vivimus, et movemur, et sumus"[3]; nec tamen rebus creatis circumscribitur: "Si cælum et cæli cælorum non te capiunt, quanto magis domus ista, quam ædificavi?"[4]. Graphice describitur illa ubiquitas in *Psalmis*: "Quo ibo a spiritu tuo et quo a facie tuâ fugiam? Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades. Si sumpsero pennas meas diluculo et habitavero in extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me et tenebit me dextera tua"[5]. Hinc *S. Augustinus*[6] merito ait: "Sic est Deus per cuncta diffusus... in solo cælo totus, et in solâ terrâ totus, et in cælo et in terrâ totus: et nullo contentus loco, sed in seipso ubique totus".

425. (B) *Ratione.* Deus, utpote causa prima et universalissima, et quidem totius *fieri* et *esse*, in omnibus rebus agit ad eas producendas, conservandas et regendas; atqui non potest agere ubi non est; oportet enim omne agens conjungi ei in quod immediate agit, et suâ virtute illud contingere; jamvero virtus Dei ab ejus essentiâ non distinguitur, ut probatum est ubi de simplicitate; ergo Deus est in omnibus etiam per essentiam. Neque hoc Pantheismo favet, ut quidam Rationalistæ contendunt, nam substantia divina, licet ubique præsens, est ab omnibus substantiis creatis realiter distincta, nec proprie in eis continetur, sed potius eas continet, ut recte ait *S. Thomas*[7].

426. 3° *Solv. diff.* Objicitur quidem Deum esse in cælo tantum, ita ut de cælo descendat, quando homines visitat: "Dominus in cælo sedes ejus"; "descendit autem Dominus, ut videret civitatem et turrim"[8]. Sed merito respondetur Deus esse in cælo *non exclu-*

[1] *Hebr.*, IV, 13. — [2] *Sap.*, VIII, 1; *Hebr.*, I, 3.
[3] *Act.*, XVII, 27. — [4] *II Parap.*, VI, 18.
[5] *Ps.* CXXXVIII, 7 sq.; cf. *Jer.*, XXIII, 24; *Isa.*, XL, 12; *III Reg.*, VIII, 27; *Baruch*, III, 25.
[6] *Ep. ad Dardan.*, n. 14; *P. L.*, XXXIII, 837.
[7] *Sum. theol.*, I, q. 8, a. 1, ad 2. — [8] *Ps.* X, 5; *Gen.*, XI, 5.

sive, sed *excellentiæ*, quia ibi potentiæ ac munificentiæ suæ divitias perfectius exhibet; "Descendere dicitur, ait *S. Augustinus*[1], quando curam humanæ fragilitatis habere dignatur"; insuper *metaphorice* propius accedit animæ oranti, quatenus ejus preces exaudire paratus est, juxta illud : " prope est Dominus invocantibus eum "[2]; modo speciali in animâ justi habitat tanquam amicus et protector, ut probabitur in *Tr. de Deo Trino;* sed hæc omnia cum perfectâ Dei immensitate non pugnant.

427. 4° *Corollaria.* Divinæ præsentiæ consideratio est maxime virtutis incentiva, juxta illud : " Ambula coram me, et esto perfectus "[3]. Siquidem (a) *gaudium* affert : quis enim in rebus angustis, vel quando tentationes occurrunt, lætitiam non concipiet, si recolatur in animâ suâ, in corde suo, in omnibus animæ viribus adesse Deum ipsum unum et trinum, quem protectorem et solatium habere possit? (b) *Fiduciam* excitat : " Si enim Deus non solum intra nos est, intime nos penetrans et sustentans, sed etiam undique exterius circumdat et ambit, quis poterit nobis nocere, nisi ipse id peculiariter permittat? Quod si permiserit, certe de manu ipsius patienter et libenter debemus accipere, qui facit ut diligentibus ipsum omnia cooperentur in bonum "[4]. (c) Nos *a peccato removet*, nam, ut Scriptura testatur[5], ideo peccamus quia Dei præsentiam non recordamur : " Non est Deus in conspectu ejus : inquinatæ sunt viæ illius in omni tempore ". Quis enim peccare auderet, dum recogitat Deum nobis esse præsentem, corda et renes scrutantem, brachioque potenti armatum, ad nos pœnâ æternâ plectendos? (d) Ad *majorem perfectionem* incitat; qui enim de Deo cogitat, quem sanctitatis fontem esse noscit, melius intelligit se omnibus virtutibus ornatum esse debere, ut divinæ majestati placeat : "Estote ergo perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est "[6]; præterea sicut miles magis strenue certat sub oculis ducis, ita et nos ad majores conatus incitamur dum cogitamus ducem nostrum nobis certantibus adesse. " Unde qui attente hanc Dei præsentiam considerat, eamque semper ob oculos habet, nunquam audebit illum offendere : sed assidue ad ejus amorem et timorem excitabitur "[7].

V. De Infinitate Dei[8].

428. 1° *Notio.* Infinitum in genere est id quod limitibus caret. Duplex distingui potest : infinitum *absolute*, seu

[1] *Serm. V*, in Append., n. 6; *P. L.*, XXXIX, 1749.

[2] *Ps.* CXLIV, 18. — [3] *Gen.*, XVII, 1.

[4] Cf. **Lessius**, op. cit., ubi egregie de divinis attributis disputat, lib. II, c. 3, n. 21.

[5] *Ps.* IX, 26. — [6] *Matt.*, V, 48. — [7] **Lessius**, l. cit., n. 22.

[8] Cf. **S. Thom.**, I p., q. 7; **Suarez**, l. II, c. 1; **Billuart**, disp. III, a. 2; **Lessium**, lib. I, c. 6; **Hurter**, n. 34 sq.

in ratione entis, quod omnibus modis infinitum est; infinitum in *certo genere*, quod continet omnem perfectionem possibilem in illo genere. Jamvero Deus est infinitus priori sensu, seu *absolute* : nullos habet limites, sed totam entis plenitudinem complectitur, omnesque perfectiones, et quidem gradu infinito. Porro perfectiones triplicis generis distingui possunt[1] : (a) *simpliciter simplices*, quæ nullam habent sibi adjunctam imperfectionem, et quas melius est habere quam non habere, quales sunt sapientia, bonitas, justitia, etc.; (b) *simplices*, quæ nullam habent adjunctam imperfectionem, sed quæ possunt per alias æque perfectas suppleri, quales sunt relationes divinæ paternitatis, filiationis, etc.; (c) *mixtæ* seu *secundum quid*, quæ aliquid habent imperfectionis, et majori perfectioni opponuntur, ut vis ratiocinandi, quæ in homine perfectio est, sed in se multo imperfectior virtute res uno intuitu intelligendi. His positis, Deus possidet perfectiones simplices *formaliter*, i. e. secundum suum proprium conceptum, perfectiones autem mixtas *eminenter*, i. e. non cum imperfectionibus, quas adjunctas habent, sed altiori modo.

429. 2° *Thesis* : **Deus est infinite perfectus, seu omnes perfectiones possidet, et quidem gradu infinito.** *De fide est ex Vaticano* declarante Deum esse "intellectu ac voluntate *omnique perfectione infinitum*". Probatur :

(A) *Script.* (a) ex verbis Dei ad Moysen jam pluries citatis : "Ego sum qui sum"; his enim verbis declaratur, juxta Patres ac theologos, Deum esse τὸ esse simpliciter, seu plenitudinem entis habere[2]; porro qui plenitudinem entis habet nullâ perfectione carere potest; (b) ex illis textibus, in quibus ita extollitur Dei magnitudo ut nullos limites habeat : "Magnus Dominus et laudabilis nimis et magnitudinis ejus non est finis"[3]; (c) ex locis ubi repræsentatur tanquam omnis boni dator, a quo omnis perfectio fluit : "Ipse dat omnibus vitam, inspirationem et omnia"[4], præ-

[1] Cf. **S. Anselmus**, *Monologium*, c. 13.

[2] Qui vero dicant his verbis directe significari Deum ut *Causam totius entis*, eamdem conclusionem deducere possunt : Deus enim non potest causare quidquid existit, nisi in se habeat plenitudinem entis.

[3] *Ps.* CXLIV, 3. — [4] *Act.*, XVII, 25; cf. *Rom.*, XI, 36; *I Cor.*, VIII, 6.

sertim cùm alibi addatur eum esse ipsam vitam, sapientiam, caritatem, etc. (*supra*, n. 410) : quod dici nequit nisi de eo qui est infinite vivens, infinite sapiens etc.; (d) ex verbis quibus asseritur eum esse *solum* potentem, justum, æternum : " beatus et *solus* potens... qui solus habet immortalitatem " [1]; hæc enim omnia ostendunt illas perfectiones soli Deo competere per antonomasiam, seu gradu excellentissimo.

430. (B) *Ratione.* Illud est infinitum simpliciter et absolute quod neque ab extrinseco neque ab intrinseco limitatur; atqui Deus non limitatur *ab extrinseco*, quia est prima causa absolute independens; neque *ab intrinseco*, nàm, utpote causa prima, nullam in se habet potentialitatem, quæ sane involveret respectum ad causam altiorem. Ceterum, cùm sit ipsum esse in actu, habet omnes omnino perfectiones et sine ullo defectu aut limitatione. Quod sic illustrat Angelicus Doctor [2] : " Manifestum est enim quod si aliquod calidum non habeat totam perfectionem calidi, hoc ideo est, quia calor non participatur secundum perfectam rationem; sed, si calor esset per se subsistens, non posset ei aliquid deesse de virtute caloris. Unde cùm Deus sit ipsum esse subsistens, nihil de perfectione essendi potest ei deesse." Cfr. supra n. 395.

431. 3° *Corollaria.* Triplex præsertim fructus, juxta *Lessium*, (l. cit.) ex consideratione divinæ infinitatis colligi potest : (A) Primus est ut summâ reverentiâ et humilitate cum Deo agamus : quo enim major princeps, eo majorem ei reverentiam exhibemus. Itaque cùm Dei majestas sit infinita, infinito honore dignus est. Porro

[1] *I Tim.*, VI, 15-16; cf. *II Mac.*, I, 8.

[2] **S. Th.**, I, q. 4, a. 2; cf. q. 7, a. 1-2; *C. Gent.* l. I, c. 43. Infinitam Dei perfectionem accurate describit **J. H. Newman** (*Idea of a University*, Dis. II, p. 36 ed. 1888) : " Deus est ens individuum, a nullo nisi a se dependens, omnino perfectum, immutabile, intelligens, vivens, personale et præsens; omnipotens, omnia videns et omnium memor. Deum inter et creaturas abyssus profunda jacet. Principio carens, sibimet est absolute sufficiens. Universa creavit et servat; unumquemque nostrum serius ocius judicabit secundum legem boni et mali scriptam in cordibus nostris. Regnat absolute, potenter operatur etiam absque legibus quibus non subjacet. Omnia sunt in manibus ejus; in eventibus consilium, in actionibus finem habet, atque ita se referre voluit ad cujuslibet scientiæ objectum. Ob miram ejus perennis actionis potentiam, creationis historiæ, naturæ constitutioni, mundi vitæ, societatis origini, nationum vicissitudinibus adest."

ad reverentiam excitandam, duo concurrere debent : consideratio divinæ excellentiæ, et nostræ vilitatis, juxta illud : "Loquar ad *Dominum* meum, cùm sim pulvis et cinis"[1].

(B) Secundus est ut Deum supra omnia sincerissimâ caritate et benevolentiâ amemus. Quo enim excellentius est aliquid, eo dignius amore. Jamvero in Deo est omne bonum, omne pulchrum, omne delectabile, omnes thesauri, omnis nobilitas, omnis sapientia, omnis bonitas, quidquid possumus concupiscere, et infinite amplius. Ergo super omnia diligendus est; ex quo amore sequetur promptitudo ad vires omnes vitamque ipsam expendendam, ut gloria Dei maxime promoveatur, ejusque bonitas ab omnibus agnoscatur. Quæ conclusio eò magis nos urget quòd Deus, eo ipso quòd sit ipsum esse et bonum infinitum, nos cum libertate plenâ et summâ benevolentiâ creaverit, ac sibimetipsi nos attemperaverit ut fini ultimo et bono nostro universaliter satiativo. Uno verbo, Deus est summum bonum ac nostrum summum bonum.

(C) Tertius fructus est, ut cognoscamus Dei servitium esse nobilissimum : quo enim princeps aliquis est major, eo nobilius est ei famulari. Quare, cùm Deus sit præstantior omnibus regibus terræ, infinite nobilius est ei servire quam alicui principi; imo Deo servire, regnare est. Quod quidem obsequium præstabimus præsertim per religionis officia et custodiam mandatorum.

§ II. De attributis Dei positivis.

Quinque præcipua numerari possunt : *sapientia*, *potentia*, *sanctitas*, *bonitas* et *justitia*, de quibus seorsim disputandum[2].

I. De Sapientiâ Dei[3].

432. 1° *Notio.* Sapientia sæpe sumitur pro notitiâ rerum per altissimas causas : de hâc agetur, ubi de divinis operationibus. Sapientia autem, de quâ nunc disputamus, est summus amor ordinis, quo fit ut Deus fines intendat naturæ suæ perfectionis respondentes, eosdemque assequatur per media optima. Sapientia igitur supponit *scientiam*, quæ perfecte cognoscit quid sit bonum, quid melius, et quæ sint optima ad finem assequendum media; supponit *voluntatem*,

[1] *Gen.*, XVIII, 27.

[2] De his attributis plerique theologi silent, vel obiter solum disserunt ubi de intellectu et voluntate Dei; pauca tamen de eis tradere juvat, ut sic natura Dei melius nobis innotescat.

[3] Cf. **Ruiz**, *de Scientiâ Dei*, disp. 18; **Liebermann**, op. cit., c. III, a. 3, § I; **Knoll**, p. I, s. I, c. 3, a. 10; **Scheeben**, n. 469 sq.

quæ fertur in bonum, necnon *potentiam*, cùm in rebus agendis versetur.

433. 2° *Thesis* : **Deus est infinite sapiens in omnibus viis suis et operibus.** *Certum est.*

(A) *Script.* (a) In sacris Litteris sæpe dicitur Deum omnia in sapientiâ fecisse, immo ejus sapientiam esse infinitam : " Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in *sapientiâ* fecisti... et *sapientiæ* ejus *non est numerus*...[1] O altitudo *sapientiæ* et scientiæ Dei!"[2] (b) Sed insuper additur eum esse omnis sapientiæ fontem : " Omnis sapientia a Domino Deo est, et cum illo fuit semper, et est ante ævum...[3] Si quis autem vestrûm indiget sapientiâ, postulet a Deo, qui dat omnibus affluenter "[4]. (c) Tandem fuse et graphice divinæ Sapientiæ natura, dotes et beneficia describuntur in *Prov.*, III, 10 sq., *Sapient.*, VII-VIII; *Eccli.*, XXIV.

434. (B) *Ratione.* (a) Ex consideratione Dei operum, in quibus pulcherrimus ordo et optima mediorum ad finem adaptatio cernitur, ut probatur ubi de existentiâ Supremi Rectoris : porro hæc omnia sapientem ordinatorem exhibent, sicut domus bene exstructa sapientem architectum demonstrat. (b) Præterea ibi perfecta sapientia est, ubi intelligentia summa est, cum voluntate optimâ et virtute operandi conjuncta; atqui hæc tria in Deo invenire est, ex infra dicendis; ergo.

Deum autem non teneri ad optimum in operibus ad extra, probabitur ubi de libertate divinâ.

435. 3° *Corollaria.* (A) Si non intelligimus cur et quomodo Deus hæc vel illa agat aut permittat, hoc tribuendum est infirmitati mentis nostræ, quæ secreta Dei scrutari non valet, nec operum ejus universalitatem complecti : " Sapientiam Dei præcedentem omnia quis investigavit? "[5] Ignorantiam igitur nostram fateamur, sed Dei sapientiam non impugnemus.

(B) In rebus adversis, aut si videamus impiis prospera cedere, non conqueramur : Deus enim sapientissime omnia disponit; quidquid decernit, vel permittit, id facit vel ut peccata castiget, vel nos ad bonum excitet[6]. Aliunde impiorum felicitas cito transit : " Vidi

[1] *Ps.* CIII, 24; CXLVI, 5. — [2] *Rom.*, XI, 33. — [3] *Eccli.*, I, 1. — [4] *Jac.*, I, 5. [5] *Eccli.*, I, 3. — [6] Cf. **Lessius**, op. cit., l. VI, c. III, n. 28.

impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani; et transivi, et ecce non erat"[1].

II. De Potentiâ Dei[2].

436. 1° *Notio.* Potentia in genere duplici sensu accipitur : quatenus *activa*, est principium ad aliquid producendum; quatenus *passiva*, est principium ad aliquid recipiendum. Nulla est in Deo potentia passiva, quippe quæ imperfectionem involvat. Potentia autem activa vera est perfectio, proindeque in Deo existit et quidem infinito gradu, quia operatio sequitur esse. Deus vere est *omnipotens*, quia facere potest omnia possibilia absolute, i. e. quidquid habet, vel habere potest rationem entis, non autem quod contradictionem involvit : "ea vero quæ contradictionem implicant sub divinâ potentiâ non continentur, quia non possunt habere possibilium rationem. Unde convenientius dicitur quod ea non possunt fieri, quam quod Deus ea non possit facere"[3].

437. 2° *Thesis :* **Deus est omnipotens, seu facere potest quidquid non est impossibile,** i. e. quod nec in se repugnantiam habet, nec contrarietatem cum divinis attributis. *De fide est* tum ex variis Symbolis, tum ex *Vaticano* quod confitetur "unum esse Deum verum et vivum, Creatorem cæli et terræ, *omnipotentem*." Probatur :

(A) *Script.* (a) In V. Test. plusquam septuaginta loca numerantur in quibus Deus vocatur *Shaddai*, id est, omnipotens, v. g. : "Ego Deus omnipotens"[4]; (b) declaratur Deum omnia posse, ita ut nihil difficile aut impossibile sit apud eum, et nemo possit ejus voluntati resistere : "Omnia quæcumque voluit, Dominus fecit in cælo, et in terrâ, in mari et in omnibus abyssis...[5] Numquid Deo quidquam est difficile?...[6] Non erit impossibile apud Deum omne verbum...[7]; Domine, rex *omnipotens*, in ditione enim tuâ cuncta sunt posita, et non est qui possit tuæ resistere voluntati"[8].

---

[1] *Ps.* XXXVI, 35-36.

[2] Cf. S. Thom. I p. q. 25; Suarez, l. III, c. 9.; Petavius, l. V, c. 5-11; Scheeben, n. 346 sq.; Solesm., p. 423.

[3] S. Th. I, q. 25, a. 3. — [4] *Gen.*, XVII, 1. — [5] *Ps.* CXXXIV, 6.

[6] *Gen.*, XVIII, 14. — [7] *Luc.*, I, 37. — [8] *Esth.*, XIII, 9.

438. (B) *Ratione.* Tantùm ac taliter aliquod ens agere valet quantùm et qualiter est : *operatio* enim *sequitur esse;* atqui Deus est essentialiter ipsum esse infinitum; ergo potest agere quidquid habet rationem entis, seu est omnipotens [1].

Contendit *J. S. Mill* [2] Deum omnipotentem non esse, eo quia *mediis* utitur ad finem suum attingendum : nam qui omnia potest, effectus producere valet absque mediis. Hoc esse sophisma nemo est qui non videat; licet enim Deus phænomena producere valeat sine causis secundis, et quandoque id faciat, v. g., miracula patrando, potest sane mediis uti ad finem suum attingendum aptis, ut sic sapientiam suam manifestet, dùm ordinatissime inferiora per superiora administrat et suis creaturis causalitatis participatæ honorem communicat; sicut enim sapiens magister, qui, per discipulos quos ipse instituit, populum docet aliquas veritates quas directe ipse docere valeret, impotentiæ minime arguitur; ita pariter Supremus Artifex, causis secundis utendo quas ipse condidit, non potest dici minus potens quam si immediate ageret : immo major vis ac virtus elucet in producendis causis secundis idoneis ad effectus determinatos peragendos, quam in iisdem effectibus directe causandis.

439. 3° *Corollaria.* (A) Potentia Dei infinita est tum ratione *sui*, cùm sit ipsa essentia divina; tum ratione *actionis et modi agendi*, cùm sit plane independens, nullo egeat instrumento, nullâ præjacente materiâ, statimque uno verbo omnia producere valeat : " Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt " [3]; tum ratione *objecti*, quia alia perfectioraque sine fine producere potest, cùm esse divinum sit in infinitum participabile.

Frustra objicitur Deum multa non posse, quæ tamen in se possibilia sunt, v. g. nec dolere, nec mori, nec mentiri valet; respondet enim *S. Augustinus :* " Deus omnipotens est, et cum sit omnipotens, mori non potest, falli non potest, et quod ait Apostolus [4], seipsum negare non potest. Quam multa non potest! Et omnipotens est; et ideo omnipotens est, quia ista non potest " [5].

Theologi distinguunt potentiam Dei *ordinatam* ab ejus potentiâ absolutâ : prior ea est quæ versatur circa ordinem a Deo, pro suâ sapientiâ, electum; posterior circa ordinem quem potuisset eligere; ita v. g. potuisset, *potentiâ absolutâ*, homini assignare finem natura-

[1] **S. Th.**, l. cit., a. 2. — [2] *Essays on Religion*, p. 176-177. — [3] *Ps.* XXXII, 9. [4] *II Tim.*, II, 13. — [5] *De Symb. ad catech.*, n. 2; *P. L.*, XL., 627.

lem; non potest autem id facere *potentiâ ordinatâ*, quia de facto alium elegit ordinem.

440. (B) Ex consideratione divinæ potentiæ duo potissimum nascuntur affectus[1] : (a) *humilis Deo submissio :* " Humiliamini sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis "[2]; quis enim cogitans suam imbecillitatem et illius omnipotentiam, non ei submittat se in omnibus, tanquam habenti in nos summum jus et summam potestatem? (b) *fiducia in Deum :* si enim omnipotens nobis assistit, qui omnium causarum continet habenas, ita ut absque ejus nutu nil agere valeant, cur timeamus? Nihil enim nobis inferri potest mali nisi ipse annuerit; non annuet nisi id nobis ad vitam æternam conferat : " Diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum "[3].

III. De Dei Sanctitate.

441. 1° *Notio.* Sanctitas, quæ sæpe justitia in S. Litteris nuncupatur, est immunitas ab omni malo morali, et conformitas cum supremâ regulâ morum. Cùm autem Deus ipse sibi sit lex, sanctitas divina bene dicitur immutabilis voluntas perfectionibus suis conformiter agendi[4]. Ex quo sequitur magnum discrimen esse inter sanctitatem Dei et sanctitatem creaturarum : (a) Deus est sanctus per seipsum, seu per essentiam suam, dum creaturæ sanctæ fiunt per infusionem supernaturalis qualitatis. (b) Sanctitas Dei, utpote infinita, nec crescere nec minui potest, dum creaturarum sanctitas potest crescere sine termino, minui, immo et amitti.

442. 2° *Thesis :* **Deus est infinite et substantialiter sanctus.** *Certum est*[5].

(A) *Script.* (a) Deus *ab omni malo morali immunis* prædicatur : " Deus fidelis, et absque ullâ iniquitate justus et rectus "[6]; " Mundi sunt oculi tui, ne videas (cum approbatione) malum : et respicere ad iniquitatem non poteris "[7]. (b) Ut *Sanctus* ab Angelis adoratur : " Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum "[8]. Nec dici potest in his et similibus textibus agi non de sanctitate propriâ, sed

[1] **Lessius,** *op. cit.*, lib. V, c. 3. — [2] *I Petr.*, V, 6.
[3] *Rom.*, VIII, 28. — [4] Cf. **Liebermann,** l. c. a. 3, § 2.
[5] **Lessius,** op. cit., lib. VIII; **Liebermann,** l. cit.; **Scheeben,** n. 656 sq.; **Ginoulhiac,** op. cit., p. 190 sq.; **Pesch,** n. 312.
[6] *Deut.*, XXXII, 4. — [7] *Habac.*, I, 13. — [8] *Isa.*, VI, 3.

de majestate Dei; nam hanc sanctitatem imitari jubemur : " Sancti estote, quia ego sanctus sum..." [1]; " Et ipsi in omni conversatione sancti sitis : quoniam scriptum est : sancti eritis, quoniam ego sanctus sum " [2].

443. (B) *Ratione.* Sanctitas consistit in conjunctione cum Bono per affectum, et conformitate voluntatis cum supremâ regulâ morum; atqui Deus, cognitione, voluntate et essentiâ, cum Supremo Bono identificatur, et aliunde ejus voluntas deficere non potest a regulâ morum, quæ ab ipsâ divinâ voluntate non distinguitur; ergo Deus est essentialiter sanctus.

444. 3° *Coroll.* Infinitam Dei sanctitatem non solum admirari sed etiam, in quantum licet, imitari debemus : " Estote ergo vos perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est " [3]. Quod fieri nequit nisi per separationem a creaturis et unionem cum Deo. " Munditia enim necessaria est ad hoc quod mens Deo applicetur, quia mens humana inquinatur ex hoc quod inferioribus rebus conjungitur, sicut quælibet res ex immixtione pejoris sordescit, ut argentum ex immixtione plumbi. Oportet autem quod mens ab inferioribus rebus abstrahatur, ad hoc quod supremæ rei possit conjungi; et ideo mens sine munditiâ Deo applicari non potest " [4].

IV. De Dei Bonitate et Misericordiâ [5].

445. 1° *Notio :* Triplex bonitas distingui solet : *naturalis* quæ in ipsâ naturæ perfectione cõnsistit; *moralis*, quæ est voluntatis conformitas cum regulâ morum, et a sanctitate non differt; et *relativa*, quæ est propensio ad aliis impertiendum bona. De bonitate Dei naturali jam egimus ubi de infinitâ ejus perfectione, de bonitate morali ubi de sanctitate; dicendum igitur superest de *bonitate ejus relativâ*, quæ idem est ac *amor Dei* erga creaturas : nam in quantum eas diligit, in tantum eis bona vult et confert. Hæc divina bonitas varia accipit nomina : dicitur *benevolentia*, quatenus in affectu voluntatis consistit, *beneficentia*, dum factis sese manifestat *gratia*, cùm creaturis non merentibus bona supernaturalia dispensat, *liberalitas*, cùm copiose beneficia largitur, *mise-*

[1] *Levit.*, XI, 44.—[2] *I Petr.*, I, 15.—[3] *Matt.*, V, 48.—[4] S. Th., 2. 2, q. 81, a. 8.
[5] S. Thom., I., q. 21, a. 3; Liebermann, l. c., § IV; Knoll, l. c., a. XIV; Lessius, op cit., l. IX et XII; Scheeben, n. 619 sq.

ricordia, quando miseris succurrit, *patientia* seu *longanimitas*, cum malos punire retardat, *clementia* seu *magnanimitas*, quando peccata condonat pœnasque remittit.

446. 2° *Thesis :* **Deus est infinite bonus et misericors.** *De fide est ex ordinario Ecclesiæ magisterio.*

(**A**) *Script.* (a) Modo generali Deus dicitur omnes creaturas diligere, omnibusque bona sua largiri : " Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti..." [1]; " Oculi omnium in te sperant, Domine ; et tu das escam illorum in tempore opportuno : aperis tu manum tuam, et imples omne animal benedictione " [2]. (b) Exhibetur ut *pater* optimus, qui nos tanquam filios carissimos diligit, et dat superabundanter ea quibus indigemus : " Numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, et fecit, et creavit te?... Tu, Domine, pater noster, redemptor noster, a sæculo nomen tuum... Numquid oblivisci potest mulier infantem suum ut non misereatur filio uteri sui? et si illa oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui " [3]. (c) Sæpe etiam vocatur *misericors*, *clemens*, *patiens*, *longanimis*, et innumera misericordiæ exempla in S. Litteris referuntur : " Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se; Domine Deus, misericors et clemens, patiens et multæ miserationis... Apud Dominum misericordia et copiosa apud eum redemptio... Misereris omnium, quia omnia potes, et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam... Miserator et misericors Dominus : longanimis et multum misericors, non in perpetuum irascetur, neque in æternum comminabitur ", etc.[4] (d) Idem constat ex parabolâ boni Pastoris amissam ovem quærentis, et eamdem humeris suis impositam ad ovile reportantis; ex ratione agendi Christi cum *muliere samaritanâ*[5], *Magdalena*[6], *Zachæo*[7], *latrone* in cruce[8], etc.; sed præsertim ex eo quod Deus " proprio Filio suo non pepercit,

---

[1] *Sap.*, XI, 25. — [2] *Ps.* CXLIV, 15-16.

[3] *Deut.*, XXXII, 6; *Isa.*, LXIII, 16; XLIX, 15.

[4] *Ps.* CII, 13; *Exod.*, XXXIV, 6; *Ps.* CXXIX, 7; *Sap.*, IX, 24. Cf. *Ps.* CII et CXXV ex integro; *Isa.*, LV, 7; *Ezech.*, XXXIII, 11; *Joel*, II, 12-13; *Matt.*, V, 45; *Luc.*, V, 31; *Rom.*, II, 4; *II Petr.*, III, 9; *II Cor.*, I, 3, etc.

[5] *Joan.*, IV. — [6] *Luc.*, VII, 37 sq.

[7] *Luc.*, XIX, 2 sq. — [8] *Luc.*, XXIII, 42.

sed pro nobis tradidit illum "[1]. Quæ quidem omnia sic optime contrahit *Contenson*[2] : " Deus autem bona sua non parce sed effusissime emittit : nam quod magnum est, *omnibus* beneficia donat; quod majus est, donat *indignis;* quod maximum est, donat *ingratis;* quod maximo majus, donat *invitis;* quod divinum est, post dona sua dat seipsum, dat Filium suum, dat osculum cordis sui, qui est Spiritus S.: ire ulterius non potest divina misericordia, nisi aliquid quæramus post omnia ".

447. (B) *Rat. conven.* (a) Ex dictis in Philosophiâ, Deus est summum Bonum supreme perfectum; atqui bonum est sui diffusivum; ex eo enim quod res sit perfecta in se, naturaliter propendet ad communicationem sui, sicut vas perfecte plenum ad effusionem liquoris quem continet; ergo Deus naturaliter ad diffusionem suarum perfectionum tendit. Nec tamen ex hoc colligi potest communicationem bonorum creaturis factam, esse necessariam; nam Deus seipsum totaliter Filio et Spiritui S. communicat, et hoc plene sufficit ad divinæ bonitatis exercitium, quin aliquid creaturis largiri teneatur. (b) Quoad misericordiam, Deo tribuenda est secundum *effectum,* non autem secundum passionis affectum. Siquidem misericors ille dicitur qui de miseriâ alterius quasi sibi propriâ tristatur, et exinde ejus miseriam tollere nititur; atqui tristari de miseriâ alterius Deo non competit, quia est impassibilis, sed hanc miseriam tollere ei convenit, quia bonus est; ergo [3].

448. 3° *Coroll.* (A) Nihil est quod nos magis ad *amorem Dei* sollicitet quam consideratio divinæ bonitatis; quis enim, multiplicia Dei beneficia, ejusque paternum amorem recogitans, non exclamabit : sic nos amantem quis non redamabit? " Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus dilexit nos "[4].

(B) Ex eâdem consideratione *fiducia* excitatur; quis enim fiducialiter ad Deum accedere formidabit, dum divinam liberalitatem et misericordiam recordatur, præsertim vero parabolam filii prodigi? Surgant igitur peccatores, et ad patrem suum redeant, et ille misericordiâ motus, obviam illis occurret, pacis osculum daturus : " Adeamus ergo cum fiduciâ ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur et gratiam inveniamus in auxilio opportuno "[5].

[1] *Rom.*, VIII, 32. — [2] *Theolog. mentis et cordis*, l. I, dis. 3, c. 2., spec. 3.
[3] S. Th., I, q. 21, a. 3. — [4] *I Joan.*, IV, 19. — [5] *Hebr.*, IV, 16.

(C) Bonitatem et misericordiam Dei *imitari* etiam oportet; non enim propius ad eum accedere possumus quam aliis benefaciendo et parcendo : " Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, et orate pro persequentibus et calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est, qui solem suum oriri facit super bonos et malos "[1].

V. De Dei Justitiâ[2].

449. 1° *Notio.* Justitia *lato sensu* omnium virtutum complexum significat, et sic a sanctitate non distinguitur; *stricte sumpta* est virtus quâ voluntas inclinatur ad reddendum unicuique suum. Duplex est : *commutativa*, quâ ad æqualitatem redditur alteri quod ei debetur pro accepto vel ablato, et *distributiva*, quâ communitatis Rector officia et onera, præmia vel pœnas pro meritis rependit. Justitia *commutativa* proprie Deo non competit, quia nihil a nobis accipere potest : " Quis prior dedit illi, et retribuetur ei ?[3] " Opera quidem nostra, ex gratiâ facta, juste remunerantur, sed cùm ex se non præmium adæquent, et nonnisi ex promissione divinâ vitam æternam mereantur, potius sub justitiâ distributivâ cadunt. Justitia autem *distributiva* vere in Deo est, sive *remuneratoria*, sive etiam *vindicativa*, ut asseritur contra *Hermesium*, qui contendit hanc in Deo existere non posse, quia, inquit, Deus amore nostri operatur quidquid operatur.

450. 2° *Thesis :* **Admittenda est in Deo justitia distributiva.** *Certum est.*

(A) *Scriptura* (a) modo generali declarat Deum justum esse : " Justus es Domine, et rectum judicium tuum... "[4]; " Justus es, Domine, et omnia judicia tua justa sunt, et omnes viæ tuæ misericordia, et veritas, et judicium "[5]. (b) Affirmat modo speciali esse in Deo justitiam *remuneratoriam :* " In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illâ die justus judex "[6]; immo et *vindicativam :* " Mihi vindicta : ego retribuam... "[7]; " Odisti omnes qui operantur iniquitatem : perdes omnes qui lo-

[1] *Matt.*, V, 46; cf. *I Joan.*, IV, 7, 11, 16.
[2] S. Th., I, q. 21, a. 1-2, Lessius, op. cit., lib. XIII; Scheeben, n. 630 sq.; Ginoulhiac, lib. IV, c. 4, p. 218 sq.; Solesm., p. 417.
[3] *Rom.*, XI, 35. — [4] *Ps.* CXVIII, 137. — [5] *Tob.*, III, 2.
[6] *II Tim.*, IV, 8. — [7] *Rom.*, XII, 19.

quuntur mendacium "[1]. Quod luculenter exemplis confirmatur; nam Deus "angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos"[2]; iterum protoparentes e paradiso ejecit, homines diluvio punivit, Sodomam delevit, etc.

451. (B) *Rat.* (a) Voluntas divina, utpote sanctissima, essentialiter bonum amat malumque odio prosequitur; atqui in Deo amare est velle et facere bonum, odisse autem est subtrahere gratiam pœnamque infligere; ergo Deus bonos remunerat malosque punit. — Nec tamen dicendum est vindictam in Deo aliquid inordinatum esse; nihil aliud est enim nisi illius justitiæ manifestatio, quæ in sapientibus communitatis rectoribus fulgere debet : nisi enim puniantur rei, leges impune violantur moxque tota societas perturbatur.

(b) Si autem quæritur quomodo justitia cum misericordiâ concilietur, respondetur cum Angelico Doctore "quod Deus misericorditer agit, *non* quidem *contra* justitiam suam faciendo, sed aliquid *supra* justitiam operando : sicut si alicui, cui debentur centum denarii, aliquis ducentos det de suo : talis non contra justitiam facit, sed liberaliter vel misericorditer operatur. Et similiter si aliquis offensam in se commissam remittat. Qui enim aliquid remittit, quodammodo donat illud"[3].

452. 3° *Coroll.* Divinæ justitiæ meditatio duos præsertim effectus nata est producere : (a) *timorem Dei*, de quo dictum est : "Initium sapientiæ timor Domini"[4]; hoc enim salutari timore a peccato deterremur, et ad pœnitentiam excitamur, ut constat ex conversione Ninivitarum[5], prædicatione Joannis Baptistæ[6], et ipsius Christi verbis : "Si pœnitentiam non egeritis, omnes similiter peribitis"[7]; qui enim amore a peccato nondum cohibetur, timore saltem æternæ pœnæ compescitur : hinc exclamat *Psalmista*[8] : "Confige timore tuo carnes meas : a judiciis enim tuis timui"; (b) *spem*, nam si in hâc vitâ rebus adversis obruimur, certissime scimus passiones hujus temporis nihil aliud esse nisi totidem gradus quibus majorem gloriam consequi possumus, cùm præmia laboribus et conatibus proportionentur; hinc, cum Apostolo[9], "gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem. Spes autem non confundit".

[1] *Ps.* V, 7; cf. *Rom.*, I, 18. — [2] *II Petr.*, II, 4.
[3] S. Th., I, q. XXI, a. 3, ad 2. — [4] *Ps.* CX, 10. — [5] *Jon.*, III, 4 sq.
[6] *Matt.*, III, 7. — [7] *Luc.*, XIII, 5. — [8] *Ps.* CXVIII, 120. — [9] *Rom.*, V, 3-5.

Caput iij.

DE OPERATIONIBUS DIVINIS.

453. (A) Duplex distinguitur operatio : *immanens*, cujus terminus in ipso agente sistit, et *transiens*, cujus terminus est extra principium a quo procedit. Operationes Dei ad extra sunt *creatio*, *conservatio*, *concursus*, *gubernatio*, *redemptio*, etc., de quibus alibi dicitur. Operationes autem ad intra sunt *scientia*, quæ ad *intellectum* pertinet, *volitio*, quæ ad *voluntatem* refertur, necnon *providentia* et *prædestinatio*, quæ ad utrumque spectant. Quæ quidem immanentes operationes vere *vitales* sunt, vitamque divinam constituunt.

454. (B) Vita enim in actu secundo, est *sese movere;* vita in actu primo definitur principium intrinsecum substantiale, vi cujus ens seipsum movet; hinc recte ait *S. Thomas*[1] : " Illa proprie sunt viventia, quæ seipsa secundum aliquam speciem motûs movent; sive accipiatur motus proprie, sicut motus dicitur actus imperfecti, id est existentis in potentiâ; sive motus accipiatur communiter, prout motus etiam dicitur actus perfecti, prout intelligere et sentire dicuntur moveri ".

Infimus vitæ gradus est in *plantis*, " quæ secundum formam inditam eis a naturâ movent seipsas, solum habito respectu ad executionem motûs secundum augmentum et decrementum "[2]; quæque triplici facultate gaudent *nutritivâ*, *augmentativâ* et *generativâ*. *Secundo* gradu sunt *animalia*, quorum motûs principium est forma, non a naturâ indita, sed per sensum accepta, licet non per seipsa præstituant sibi finem suæ operationis, sed instinctu a naturâ indito ducantur; præter dotes quæ plantis insunt, triplici gaudent facultate *sensitivâ*, *appetitivâ* et *locomotivâ*. Supra animalia sunt illa entia quæ movent seipsa, etiam habito respectu ad finem quem sibi præstituunt, ut sunt *entia*

[1] S. Th., I., q. 18, a. 1. — [2] S. Th., l. c., a. 3.

intellectu ac voluntate prædita. Unde perfectior modus vivendi est eorum quæ habent intellectum, quia perfectius movent seipsa. Moventur tamen ab extrinseco hæ nobiles creaturæ, cùm necessario determinentur ad primum actum intellectûs et voluntatis, et recipiant hoc intellectionis principium quod nuncupatur species intelligibiles. In Deo verò nulla motio invenitur ab extrinseco accepta : de se est ab æterno in actu perfectissimo intellectionis et volitionis, ita ut in Ipso principium vitæ, vitæ terminus seu objectum, ac vita ipsa omnino identificentur; ergo in Deo maxime est vita.

Art. I. De scientiâ divinâ [1].

455. In Deo perfectissima est scientia. Etenim in tantum ens cognoscitivum est, in quantum est immateriale; cognitio enim perficitur in quantum forma cogniti est in cognoscente; atqui quo immaterialior est aliqua substantia, eo facilius in seipsâ recipere potest formam alterius rei; hinc plantæ cognoscere nequeunt propter suam materialitatem, bruta jam cognoscunt quia eorum anima minùs materiæ immergitur, et intellectus est entis universaliter cognoscitivus, quia separatus est a materiâ. Intellectus tamen creati, licet materiæ corporalis expertes, sunt tamen omnes plus minusve potentialitati immixti. Sed Deus est in summo immaterialitatis et actualitatis gradu ut supra probatum est; ergo est summe intelligens. Dicemus de *objecto*, *dotibus*, *speciebus* ac *medio* scientiæ divinæ.

I. De objecto divinæ scientiæ.

456. 1° *Status quæstionis.* (A) Duplex est objectum divinæ scientiæ : Deus ipse et res extra Deum. Deus seipsum intuitive et adæquate cognoscit, et comprehendit : " Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis

[1] Cf. **S. Th.**, I, q. 14: **Suarez**, l. III, c. 1-5; **Petavius**, l. IV; **Salmantic.**, *de Scientiâ Dei;* **Billuart**, disp. V-VI; **Franzelin**, th. 40-46; **de Augustinis**, part. III, p. 173 sq.; **Ginoulhiac**, l. III, c. 2-7; **Scheeben**, n. 405 sq.; **Pesch**, n. 177 sq.; **A. Farges**, p. 346 sq.; **Monsabré**, *8e Conférence*, Caréme, 1874; **Solesm.**, p. 309 sq.

qui in ipso est? ita et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi Spiritus Dei "[1]. De hoc nemo dubitat. Relate ad res externas, Deus pariter omnia cognoscit, sive *existentia*, præterita, præsentia et futura, sive *possibilia*, sive etiam *futura conditionata*.

457. (B) Nonnulli tamen hâc de re sunt errores : (a) Multi Gentiles, inter quos *Cicero*, quidam hæretici ut *Marcion* et *Sociniani*, et plerique hodierni *Rationalistæ* futurorum præscientiam Deo denegârunt, quo melius humanam libertatem salvarent; de quibus prædicari potest quod *S. Augustinus* de Tullio scripsit[2] : " dum vult facere liberos, fecit sacrilegos ". (b) Pauci inter Thomistas, ut *Ledesma*[3], putârunt Deum non cognoscere cum absolutâ certitudine futura contingentia conditionata, id est ea quæ sub certâ conditione futura essent, sed de facto nunquam futura sunt, quia conditio a quâ pendent nunquam verificatur; hujusmodi exemplum habemus in his Christi verbis : " Si in Tyro et Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis, olim in cinere et cilicio pœnitentiam egissent "[4]. Contra quos duæ erunt theses.

458. 2° *Thesis 1ª* : **Deus omnia cognoscit, etiam futura libera.** *De fide est ex Vaticano*, supra, n. 368 : " Omnia enim nuda et aperta sunt oculis ejus, ea etiam quæ *liberâ creaturarum actione futura sunt* ".

(A) *Script.* (a) Modo generali asseritur Dei scientiam esse *universalem* : " Cognovit Dominus omnem scientiam... non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus; omnia autem nuda et aperta sunt oculis ejus "[5]. (b) Cognoscit *omnes creaturarum actiones*, immo et *arcanas cogitationes* : " Vidit omnes filios hominum... qui finxit singillatim corda eorum, qui intelligit omnia opera eorum... omnia corda scrutatur Dominus, et universas mentium cogitationes intelligit... scrutans corda et renes Deus "[6]. (c) Cognoscit omnia *futura* sive *necessaria* sive *libera* : " Ecce, Domine

[1] *I Cor.*, II, 10-11. — [2] *De Civ. Dei*, l. V, c. 9; *P. L.*, XLI, 150.
[3] *Lib. de auxiliis*, disp. 2 de scientiâ fut. conting., p. 582.
[4] *Matt.*, XI, 21. — [5] *Eccli.*, XLII, 19; *Hebr.*, IV, 13.
[6] *Ps.* XXXII, 13-15; *I Reg.*, XVI, 7; *I Parap.*, XXVIII, 9.

tu cognovisti omnia, novissima et antiqua"; scit etc. et de futuris æstimat : "intellexisti cogitationes meas de longe... et omnes vias meas prævidisti [1]"; hinc de Christo dicitur : "Sciebat ab initio Jesus qui essent non credentes" [2]. (d) Novit etiam *possibilia*, nam dicitur : "Vocat *ea quæ non sunt*, tanquam ea quæ sunt" [3].

459. (B) *Rat.*[4] (a) Deus enim perfecte seipsum intelligit; alioquin suum esse non esset perfectum, cùm suum esse sit suum intelligere; atqui seipsum perfecte cognoscere nequit nisi etiam cognoscat omnia ad quæ virtus sua se extendit, id est, omnia entia tum existentia, tum possibilia, cùm virtus ipsius ad hæc omnia se extendat; ergo. (b) Omnia quæ sunt, vel erunt in tempore, ab æterno sunt Deo præsentia; nam æternitas tota simul existens ambit totum tempus, et omnibus instantibus præteritis et futuris respondet, ita ut Deus e speculâ æternitatis suæ tanquam *præsentia* videat ea omnia quæ fuerunt vel erunt; ergo futura tam clare et certo cognoscit ac præsentia.

460. 3° *Thesis 2ª* : **Deus infallibiliter cognoscit futura conditionate libera.** Ita communis et certa sententia.

(A) *Script.* (a) Ex textu supra allato (n. 457) colligitur Christum certo cognovisse Tyrios Sidoniosque pœnitentiam acturos fuisse, si apud illos facta fuissent miracula quæ in Corozain et Bethsaida facta sunt; (b) ex eis quæ de David narrantur [5]; cùm ingressus esset Ceilam, a Domino postulat num, si remaneret in civitate, Saul esset venturus ad eam obsidendam, et num in hoc casu Ceilitæ illum tradituri essent : "et ait Dominus : descendet... tradent"; atqui hoc importat cognitionem futurorum conditionatorum; ergo.

461. (B) *Rat.* Deus cognoscit quidquid est verum et habet rationem entis; atqui futura conditionata sunt in se aliquid verum; quod adeo certum est, ut a nobis conjecturaliter prævideri possint; ergo Deus ea cognoscit, et cùm ejus scientia perfecta sit, ea non conjecturaliter, sed infallibiliter prænoscit.

[1] *Ps.* CXXXVIII, 3-5.
[2] *Joan.*, VI, 65. — [3] *Rom.*, IV, 17.
[4] S. Th., I, q. 14, a. 5, 6, 9, 13. — [5] *I Reg.*, XXIII, 11 sq.

4° Conciliatio divinæ præscientiæ cum libertate.

462. Difficilis admodum sive indoctis sive etiam doctis semper visa est hæc conciliatio. Sed notandum est imprimis utramque veritatem esse certam tum ex revelatione, tum ex ratione : tota difficultas est circa modum quo ambæ veritates consistunt; jamvero ignorantia modi non tollit certitudinem facti [1]. His positis :

(A) Deus cognoscit omnia futura perfectè, et exinde sub modo quo futura sunt, et cùm actiones humanæ sint liberæ, eas prævidet ut liberas : igitur præscientia Dei, quia infallibilis, non aufert, sed supponit ac relinquit libertatem : falleretur enim Deus, si actiones quas futuras esse liberas prænoscit, libere non peragerentur.

463. (B) Cùm respectu Dei omnia futura sint præsentia, scientia divina se habet ad futura sicut scientia nostra ad præsentia; atqui ea quæ a nobis videntur, licet non possint non existere tempore quo ea cernimus, libere tamen a suis agentibus peraguntur, v. g., video jacentem aliquem : necessitas ei non infertur a visione meâ ut jaceat, sed potius a jacente mihi infertur necessitas ut videam; ergo idem dicendum est de scientiâ futurorum in Deo. Quod *S. Augustinus* [2] comparatione illustrat : " Sicut enim tu memoriâ tuâ non cogis facta esse quæ præterierunt, sic Deus præscientiâ suâ non cogit facienda quæ futura sunt ".

[1] Quod lucide declarat **Bossuet**, *Traité du Libre arbitre*, ch. IV, ubi ait : " C'est pourquoi la première règle de notre logique, c'est qu'il ne faut jamais abandonner les vérités une fois connues, quelque difficulté qui survienne, quand on veut les concilier; mais qu'il faut au contraire, pour ainsi parler, tenir toujours fortement comme les deux bouts de la chaîne, quoiqu'on ne voie pas toujours le milieu, par où l'enchaînement se continue."

[2] *De libero arbit.*, l. III, c. 4. — **S. Thomas** (*In Perihermen. Aristotelis*, lib. I, lect. 14) rem egregie exponit : " Deus est omnino extra ordinem temporis, quasi in arce æternitatis constitutus, quæ est tota simul, cui subjacet totus temporis decursus, secundum unum et simplicem intuitum. Et ideo uno intuitu videt omnia, quæ aguntur secundum temporis decursum, et unumquodque secundum quod est in seipso existens, non quasi sibi futurum... sed omnino æternaliter sic videt unumquodque eorum quæ sunt, sicut oculus humanus videt Socratem sedere in seipso, non in causâ suâ. Ex hoc autem quod homo videt Socratem sedere, non tollitur ejus contingentia, quæ respicit ordinem causæ ad effectum... Sic igitur relinquitur, quod Deus certissime et infallibiliter cognoscat omnia quæ fiunt in tempore, et tamen ea quæ in tempore eveniunt, non sunt vel fiunt ex necessitate, sed contingenter ".

464. (C) Tandem, ad solvendas difficultates, sedulo distinguendum est inter id quod *infallibiliter* atque id quod *necessario* contingit : *prius certo* quidem evenit, sed potest esse necessarium vel liberum prout agens ex necessitate vel ex liberâ electione sese determinat; *posterius* non solum certo contingit, sed etiam ita ut non fuerit in agente facultas ad oppositum. Atqui quod Deus prævidet, *infallibiliter* quidem, i. e. *certo* eveniet, sed non semper necessario : quædam enim prævidet ut certo simul et libere eventura.

465. (D) Ex hoc intelligi datur quomodo solvi possit hæc trita objectio : Deus prævidit me vel salvum fore, vel damnandum; si prius, quidquid egerim, in tuto est salus mea; si posterius, quidquid fecerim, certa est damnatio mea. Minor siquidem hujus argumenti omnino falsa est; nam si Deus prævidit me salvum fore, eo ipso prævidit me bene acturum, pariter si prævidit me esse damnandum, prævidit etiam me male acturum; proinde minor contradictionem involvit. Ut vero hujus sophismatis vitium detegatur, contra arguentem sic retorqueatur : Deus prævidit te futurum esse divitem vel non : si prius, quidquid feceris, dives eris; si posterius, frustra desudas, nam semper remanebis pauper; ergo otiosam vitam agere debes. Falsa est conclusio; ergo peccat argumentum.

II. De dotibus scientiæ divinæ.

466. Quinque præcipuæ sunt; videlicet scientia Dei est non solum universalis, seu omnia omninò comprehendens, ut probatum est, sed etiam :

1° *Una et simplicissima*, quatenus *unico actu* immutabiliter permanente Deus seipsum videt, et in *suâ essentiâ* cognoscit essentias omnium, et quæcumque eis accidere possunt; nam in Deo idem est esse et intelligere, ut probatum est ubi de ejus simplicitate; atqui esse divinum est unum et simplex; ergo et ejus intelligere. "Et sic patet ex omnibus præmissis quod in Deo intellectus, intelligens, et id quod intelligitur, et species intelligibilis, et ipsum intelligere, sunt omnino unum et idem" [1].

[1] S. Th., I, q. 14, a. 4.

Sunt tamen plures ideæ in mente divinâ; nam Deus cognoscit suam essentiam non solum secundum quod in se est, sed secundum quod est participabilis a creaturis. Jamvero unaquæque creatura habet propriam speciem, secundum quod modo proprio participat divinæ essentiæ similitudinem. Ergo Deus intelligit plures rationes proprias rerum, et sub hoc respectu plures habet ideas. Hæc autem pluralitas divinæ simplicitati non officit; nam pluralitas se tenet ex parte objectivorum conceptuum, seu ex parte eorum quæ objective intelliguntur, non autem ex parte ipsius intellectûs divini.

467. 2° *Intuitiva, non autem discursiva,* quatenus *unico intuitu,* sine ullo discursu seu ratiocinio, omnia plene perspicit; discursus enim duplicem imperfectionem involvit, scilicet successionem idearum, et progressum a magis noto ad minus notum; atqui in Deo nulla est successio, nihil ignotum; ergo uno intuitu omnia simul perfecte intelligit [1].

468. 3° *Independens,* i. e. nullo externo indigens objecto, a quo ideas suas emendicare debeat; nam, ex dictis, Deus perfecte suam essentiam comprehendit; atqui omnes creaturæ sunt in essentiâ divinâ sicut in causâ efficiente simul et exemplari, quatenus Deus eas creare potest, et quidem secundum exemplaria, seu ideas quæ in ipso sunt; "si Deus indigeret respicere in aliquod exemplar extra se, esset imperfectum agens; sed hoc non contingit, si essentia sua exemplar omnium rerum ponatur" [2]. Ergo omnia in suâ essentiâ cognoscere valet, quin ideas a rebus externis emendicet.

469. 4° *Infallibilis,* seu nulli errori obnoxia; nam veritas est adæquatio rei et intellectûs; atqui inter res et intellectum divinum perfecta est adæquatio; nam intelligere divinum est mensura et causa omnis alterius esse, et omnis alterius intellectûs. Unde sequitur quod non solum sit in ipso veritas, sed quod ipse sit prima et summa veritas; ergo scientia Dei est infallibilis.

[1] S. Th., l. c., a. 7.
[2] S. Th., *I Sent.,* dist. 36, q. 2, a. 1, ad 2.

5° *Efficax*, quatenus est causa rerum, non per se sola, sed in quantum adnexam sibi habet voluntatem [1]. Etenim scientia Dei se habet ad res creatas sicut scientia artificis se habet ad artificiata. Atqui scientia artificis est causa artificiatorum; siquidem artifex operatur per suum intellectum, seu per ideam mente conceptam, nec instrumentis indiget et morâ et laborioso conatu contra materiæ resistentiam nisi propter infirmitatem voluntatis suæ. Cùm igitur mens supremi Artificis tanta sit ut valeat exterius producere quidquid vult et quomodo vult, plene et prævalenter est effectiva rerum quas vult producere. — Scientia quidem *per se* sola non est effectiva, quia per se non agit, sed solum mediante voluntate; secus enim, etiam possibilia existerent, cùm a Deo cognoscantur, et Deus esset causa mali, quia malum cognoscit. Unde scientia, quæ est causa rerum, est scientia cum voluntate conjuncta, seu scientia approbationis. Et ita explicari possunt Patrum dicta quæ videntur sibi opposita : quando loquuntur de scientiâ speculativâ, absque cooperatione voluntatis, dicunt res non fieri, sed supponi a scientiâ divinâ; cùm autem loquuntur de scientiâ practicâ, dirigente voluntatem, asserunt res non supponi, sed fieri a scientiâ divinâ.

470. Divinæ scientiæ consideratio *piis solatium*, et *impiis terrorem* affert : (a) novit enim Deus justorum vota, lacrymas, luctam adversus vitia, bona opera, omniaque, etiam potum aquæ frigidæ remunerabit; novit pariter quibus gratiis indigeamus : " Scit Pater vester quia his omnibus indigetis " [2]; et si speremus in eum, non confundemur; (b) sed videt pariter impiorum cogitationes etiam secretissimas, et secreta eorum delicta stricte puniet [3].

III. De speciebus et medio scientiæ divinæ.

471. Quamvis scientia Dei sit simplicissima ex parte *cognoscentis*, ex parte tamen *cogniti* divisionem admittit. Sic distingui solet scientia *speculativa*, quæ res contemplatur, et scientia *practica*, quæ, quatenus cum voluntate conjungitur, res operatur; iterum scientia est *approbationis*, quando adjunctum habet actum voluntatis *complacentiæ*, et

[1] S. Thom., q. 14, a. 8. — [2] *Matth.*, VI, 32.
[3] Cf. Knoll, l. c., c. III, a. 6, § 35, *nota;* Monsabré, Carême 1874, 7e *Conf.*.

improbationis seu *reprobationis*, quæ adjunctum habet actum *displicentiæ* seu aversionis. Sed in scholis potior est alia *divisio*, quæ desumitur ex *medio in quo* Deus perspicit res a se distinctas.

472. Medium *quo* Deus omnia cognoscit est essentia divina, quæ veluti *species intelligibilis* omnia perfecte repræsentat. Medium autem *in quo* est id cujus cognitio includit cognitionem alterius. Quo posito, theologi inquirunt *in quo* Deus omnia a se distincta cognoscat. Jamvero omnes fere theologi omnium scholarum hodie hæc admittunt : (a) Essentia divina est medium, saltem aliquo sensu, *in quo cognito* Deus cognoscit omnia a se distincta; res enim creatæ veritatem non habent nisi participatam ex essentiâ divinâ, proindeque Deus, essentiam suam videndo, in eâdem essentiâ videt omnes res creatas quæ suam essentiam aliquo modo participant. (b) Deus novit res *uti sunt in seipsis*, seu in propriâ naturâ, quæ, *qua tales*, non sunt medium sed *terminus* cognitionis divinæ [1]. Si enim Deus cognosceret res in seipsis tanquam in medio cognito, hæc cognitio a rebus ipsis emendicaretur, nec esset perfecta, cùm res non cognoscerentur per suam altissimam causam, quæ est essentia divina. (c) Deus cognoscit *futura necessaria* et in essentiâ suâ quatenus participabili, et in decreto suæ voluntatis quo hujusmodi futurorum causas necessarias præparavit. Sed difficultas est quoad *futura contingentia* et *libera;* hâc de re magna est controversia inter *Thomistas* et *Molinistas* [2].

473. 1° Juxta *Thomistas*, duplex est tantum scientia :

(A) Scientia *simplicis intelligentiæ*, quâ Deus videt omnes essentias rerum *possibilium;* eas videt in suâ essentiâ, quæ est omnis entis creabilis exemplar; siquidem, cùm Deus suam essentiam perfecte cognoscat, eam contemplatur non

[1] Id negârunt quidam Scotistæ ac Molinistæ; sed hodie hæc sententia communis est etiam inter Molinistas. Cfr. **Pesch**, n. 231.

[2] Thomistarum opinionem inter alios advocant **Alvarez, Bannez, Gonet, Salmanticenses**, *de Scientiâ Dei*, disp. VII-XII; **Goudin**, *de Scientiâ Dei*, q. II.; **Billuart**, *de Deo*, disp. V-VI. Molinistarum autem systema propugnant **Molina**, *Concordia;* **Suarez**, *Opusculum de Scientiâ Dei;* de **Augustinis**, *de Deo uno*, th. XXV-XIX; **Franzelin**, th. XLV-XLVI; **Pesch**, n. 244 sq.

solum prout in se est, sed etiam prout participabilis est a creaturis : quod idem est ac videre possibilia.

(B) Scientia *visionis*, quâ cognoscit omnia *existentia* sive sint præsentia, sive præterita, sive futura. Quæ quidem videt non præcise in suâ essentiâ, sed in libero *decreto* suæ voluntatis : seu aliis verbis ideo ab æterno ea cognoscit, quia ipse ab æterno voluit et determinavit ea esse futura [1]. Etenim Deus videt omnia *in seipso* tanquam *in medio :* secus enim scientiam suam e rebus creatis emendicare cogeretur; atqui non potest ea cognoscere in suâ essentiâ ut essentia est, quæ directe nonnisi possibilia repræsentat, neque in intellectu, qui ex se nihil aliud continet nisi archetypa possibilium; ergo ea cognoscit in voluntate, quatenus ab æterno decrevit quædam possibilia præ aliis producere in actum. Si quæritur quomodo peccata prævideantur, respondent ea cognosci *non* in decreto *approbativo*, sed in decreto *permissivo*, quatenus Deus ab æterno sapienter et juste decernit in tali vel tali casu denegare speciale auxilium, quo vitaretur peccatum. Quoad futura conditionata, dicunt ea cognosci in decretis subjective absolutis et objective conditionatis; v. g., ab æterno Deus vult quod Tyrii convertantur, si ipsis Evangelium prædicetur; decretum illud est absolutum subjective " volo Tyrios converti ", sed conditionatum ex parte objecti " posito quod ipsis Evangelium prædicetur " [2].

474. *Objiciunt* quidem Molinistæ his decretis destrui libertatem; si enim voluntas divinis decretis determinatur ad agendum, non videtur quomodo se determinet. *Respondent* Thomistæ : quidquid Deus ab æterno decernit,

[1] **Zigliara**, *Summa Philos.*, Theol., n. 24.

[2] Alii tamen rem aliter exponunt, dicentes Deum videre *futura contingentia* in eorum *rationibus intelligibilibus* penes se existentibus, suppositâ tamen *liberâ determinatione divinæ voluntatis* ad alteram partem contradictionis; nam ideæ divinæ, quæ per se non repræsentant nisi quidditates rerum earumque essentiales proprietates, non possunt rerum existentias cunctaque accidentia contingentia repræsentare, nisi supposito actu divinæ voluntatis, ex quo omnia ista dependent. *Futura autem conditionata* Deus in seipso cognoscit, *supposito actu cooperativo suæ voluntatis*, objective conditionato, seu qui effectum sortiretur, positâ conditione. Ita **Card. Pecci**, *S. Tommaso circa l' influsso divino e la scienza media;* **Card. Satolli**, op. cit.; **A Paquet**, *De Deo Uno et Trino*, Quebeci, 1895, disp. IV, q. I, a. 6-7, p. 241 sq.

certo quidem et infallibiliter evenit, non autem necessario. Siquidem, ut ait *S. Thomas* [1] : " Cùm igitur voluntas Dei sit efficacissima, non solum sequitur quod fiant ea quæ Deus vult fieri, sed et quod eo modo fiant quo Deus ea fieri vult. Vult autem quædam fieri Deus necessario, quædam contingenter, ut sit ordo in rebus ad complementum universi. " *S. Augustinus* rem illustrat exemplo Petri, pro cujus perseverantiâ in fide Christus oravit : quæ quidem oratio fuit efficax ita ut Petrus certo et infallibiliter in fide perseveraverit, sed efficacitas orationis libertatem ejus non destruxit sed potius perfecit : " Quando rogavit ergo ne fides ejus deficeret, quid aliud rogavit nisi ut haberet in fide liberrimam, fortissimam, invictissimam, perseverantissimam voluntatem? Ecce quemadmodum secundum gratiam Dei, non contra eam, libertas defenditur voluntatis " [2]. Quod de efficacitate orationis Christi prædicatur, de decretis divinis pariter dici potest. Aliunde Deus movet quidem voluntatem ad agendum ut *prima causa*, sed modo proportionato naturæ voluntatis quæ et ipsa simul sese movet libere, sed dependenter a Deo : non enim de essentiâ causæ secundæ, etiam liberæ, est ut agat independenter a primâ causâ [3].

475. 2° Juxta *Molinistas*, præter scientiam simplicis intelligentiæ et visionis, alia admittenda est, quæ versatur circa futura conditionata, et *media* vocatur, quia ejus objectum inter mere possibilia et absolute futura interjacet. Docent siquidem futura libera non in divinis decretis cognosci, sed in seipsis, in suâ *veritate objectivâ*. Hoc, inquiunt, non significat ea non videri in essentiâ divinâ tanquam in medio; " sed significat, ait *Pesch* (n. 271), ea non videri in ullo

[1] S. Th., I, q. 19, a. 8.

[2] *De Corrept. et grat.*, c. VIII, n. 17; *P. L.*, XLIV, 926.

[3] Nil dicimus de famosâ distinctione sensûs *compositi* ac *divisi*, quæ communiter a Thomistis affertur, quia ejus expositio nobis paulisper obscura visa est : principium S. Thomæ supra enuntiatum, aptius videtur ad difficultatem solvendam, in quantum solvi potest. Quod rectè intellexit **Bossuet** (*Traité du Libre Arbitre*, c. 8) qui ait nos ideo liberos esse quia Deus vult nos esse liberos, et actiones nostras ideo liberas esse quia Deus facit easdem esse liberas. Hæc quidem mysterio plena sunt, sed, ut ait idem auctor (ibid., c. 4), prima logicæ regula est firmiter adhærendum esse veritatibus semel cognitis, quamvis difficile sit eas simul conciliare; ac diligenter tenenda esse duo extrema catenæ, quamvis annuli quibus connectuntur, minime videantur.

medio, quod præcedat eorum futuritionem, sed videri in eo tantum signo rationis, quod simultaneum est cum eorum futuritione". Quod varie a variis auctoribus explicatur; sed hodie generatim sic arguunt : Deus ab æterno cognoscit quidquid est determinate verum; atqui futura libera sunt in seipsis determinate vera; hæc enim aliquando erunt vera, quando scilicet adimplebuntur; atqui quod est determinate verum in tempore, potest a Deo ab æterno videri, cùm ejus æternitas omnia tempora coæquet. Idem docent quoad *conditionate futura :* Deus siquidem ea cognoscit immediate in seipsis, ante ac independenter ab omni actuali decreto; sic enim arguunt : ex duabus propositionibus contradictoriis, ex. g., " si Petrus in his adjunctis constitueretur, *peccaret* ", et " si Petrus constitueretur in his adjunctis, *non peccaret* ", una est determinate vera, et altera determinate falsa; atqui Deus cognoscere potest quidquid est determinate verum.

476. *Respondent* autem Thomistæ futura hujusmodi non esse determinate futura nisi ex decretis divinis; sumatur enim hæc propositio : " Petrus in his adjunctis peccabit vel non "; in *se* non est certe vera, neque certe falsa, sed indeterminata, cùm voluntas libera Petri sit essentialiter indifferens ad oppositos actus; proindeque non potest fieri determinata nisi ex divinis decretis. Quod tamen Molinistæ negant; nam, ait *Pesch* (n. 278), " hoc non provenit ex decreto Dei, sed ante omne decretum Dei verum est, neque ullo decreto Dei mutari potest. Nam cùm sit impossibile, ut res in ullis circumstantiis existat indeterminate, sed necessario habeat determinatam existentiam, etiam Deus hoc non potest mutare, quia non potest impossibilia et contradictoria reddere possibilia ".

477. Meritò concludunt thomistæ molinistas satis evidenter egredi quæstionem. Quæstioni enim : in quo medio Deus cognoscit futura, respondent potiùs certò et necessario hæc futura esse determinata et a Deo cognosci : quod est respondere alteri quæstioni præviæ : num Deus ea cognoscat. Non quæritur autem num Deus cognoscat futura, sive absoluta, sive conditionata, sed in quo medio Deus hæc

cognoscat. Cui quæstioni directiùs satisfit per argumentum sequens : Futura libera Deus cognoscit vel in seipsis, vel in voluntate creatâ, vel in essentiâ divinâ, vel in decretis suis. Atqui non cognoscit futura in seipsis, cùm Deus suam scientiam non emendicet ab extrinseco; nec in voluntate creatâ, quæ est de se indifferens et indeterminata; nec in suâ essentiâ quæ res tantùm exhibet ut possibiles et abstrahendo ab existentiâ. Restat igitur ut Deus futura omnia, sicut et omnia præterita et omnia præsentia, cognoscat in decreto objective multiplici suæ voluntatis. Ergo superflua est scientia media.

Art. II. De voluntate divinâ [1].

478. Voluntatem esse in Deo ratio facile demonstrat; nam, ut recte ait *S. Thomas* [2], voluntas intellectum consequitur, proindeque in quolibet habente intellectum est voluntas, sicut in quolibet habente sensum est appetitus animalis. Voluntas autem Dei nec ab essentiâ nec ab intellectu realiter distinguitur, sed " sicut suum intelligere est suum esse, ita et suum esse est suum velle ". Dicemus de *objecto*, *prærogativis* et *divisionibus* divinæ voluntatis.

I. De objecto divinæ voluntatis.

479. 1° Objectum voluntatis divinæ *bonum* esse, nemo est qui dubitet, cùm Deus, utpote essentialiter sanctus (n. 442) nonnisi bonum appetere valeat. Duplex autem objectum divinæ voluntatis distingui potest : *primarium* est ipsa divina essentia seu bonitas, *secundarium* sunt creaturæ. Voluntas enim perfectissima, prout est voluntas Dei, fertur in objectum pro modo et mensurâ boni quod ipsi inest; atqui essentia divina est summum bonum, dum creaturæ non habent nisi bonum participatum; ergo Deus vult se primario, creaturas autem secundario. Quod sic breviter

[1] Cf. **S. Th.**, q. 19; **Suarez**, l. III, c. 6-8; **Petavius**, lib. V, c. 1-4; **Billuart**, disp. VII; **de Augustinis**, p. IV; **Hurter**, n. 95 sq.; **Scheeben**, n. 503 sq.; **Ginoulhiac**, l. III, c. 8-9; l. IV, c. 1 sq.; **A. Farges**, p. 383 sq.; **Pesch**, n. 299 sq.; **Monsabré**, op. cit., 9e *Confér.*

[2] **S. Th.**, I, q. 19, a. 1.

contrahit *S. Thomas* : " Sic igitur vult et se et alia : sed se ut *finem*, alia vero ut *ad finem* " [1].

480. 2° Relate ad *malum*, hæc statuenda sunt : *Deus nullum malum per se intendit; malum physicum, seu defectus naturales et malum pœnæ vult per accidens; malum autem culpæ non intendit neque per se neque per accidens, sed solum permittit.* Certum est contra antiquos hæreticos, sc. *Florinianos*, qui II° sæculo docuerunt Deum creasse mala et auctorem esse peccati, necnon nonnullos ex *Novatoribus*, qui tenuerunt Deum ab æterno velle, decernere et prædestinare peccata, et in tempore creaturas directe vel indirecte ad peccatum impellere[2].

481. (A) *Deus nullum malum per se intendit;* nam voluntas appetere nequit nisi quod est bonum sive reale sive apparens : jamvero nihil mali Deo tanquam bonum apparere potest, cùm nullus error in ejus intellectum cadere possit[3].

482. (B) *Deus malum physicum non intendit, nisi per accidens.* Illud enim per accidens appetitur quod quis vult non ratione sui, sed propter conjunctionem cum alio; atqui Deus non vult malum ratione sui, ut probatum est, sed, cùm majus bonum, sive physicum sive morale, ex aliquo malo physico sequi possit, nil impedit quin malum physicum *per accidens* velit propter majus bonum; quo sensu dicitur : " Deus mortem non fecit, nec lætatur in perditione vivorum "... " Bona et mala, vita et mors, paupertas et honestas a Deo sunt... Ignis, grando, fames et mors, omnia hæc ad *vindictam* creata sunt " [4] : his enim et similibus verbis declaratur mala physica, de quibus agitur, intenta fuisse non per se, sed in pœnam peccati.

483. (C) *Deus malum morale non intendit, sed solum permittit.* De fide est ex *Trident.* [5] : " Si quis dixerit... mala

[1] S. Th., l. c., a. 2.

[2] Ita **Melanchthon**, — qui postea tamen in *Augustanâ Confessione* hunc errorem repudiavit, — **Zwinglius**, **Calvinus**, etc. "Unum igitur atque idem facinus, puta adulterium aut homicidium, quantum Dei auctoris, motoris, impulsoris opus est, crimen non est, quantum autem hominis est, crimen ac scelus " (**Zwinglius**, *de Providentiâ*, c. VI, Opera, t. I, p. 365).

[3] S. Th., l. c., a. 9. — [4] *Sap.*, I, 13; *Eccli.*, XI, 14; XXXIX, 35.

[5] *Trid.*, sess. VI, c. 6.

opera ita ut bona Deum operari, non permissive solum, sed etiam proprie et per se, adeo ut sit proprium opus ejus non minus proditio Judæ quam vocatio Pauli, A. S. "

(a) *Scriptura* enim diserte affirmat Deum odisse et abominari peccatum : " Quoniam non Deus volens iniquitatem tu es, neque habitabit juxta te malignus... Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus " [1]; Deum neminem tentare : " Nemo cum tentatur, dicat quoniam a Deo tentatur, Deus enim intentator malorum est : ipse autem neminem tentat " [2]; immo Deum non posse ad iniquitatem respicere, sed eam æternis suppliciis punire : " Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, et respicere ad iniquitatem non poteris " [3]... " An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? " [4] Atqui hæc omnia omnem prorsus peccati volitionem excludunt.

484. *Objici* solet in divinis Litteris nonnulla esse loca, in quibus asseritur Deum homines excæcare, indurare, etc.; hæc autem omnia, inspecto contextu, significant Deum permittere homines excæcari et indurari. Sumamus v. g. casum Pharaonis, de quo dicitur : " Induravitque Dominus cor Pharaonis " [5]; hoc de eo non prædicatur nisi postquam pluries declaratum est Pharaonem cor suum indurâsse, v. g. " Videns autem Pharao quod data esset requies, *ingravavit cor* suum, et non audivit eos, sicut præceperat Dominus " [6]; ipse Pharao rem agnoscit, dicendo : " *Peccavi* etiam nunc; *Dominus justus* : ego et populus meus, impii " [7]; hinc merito auctor *Sapientiæ* [8] infert Deum Ægyptios plagis afficiendo eorum correctionem et pœnitentiam intendisse.

485. (b) Peccata autem fieri *permittente Deo*, constat ex eo quod nihil contingat nisi Deo volente vel permittente, qui est omnium Supremus Rector et Gubernator : " non fit aliquid, ait *S. Augustinus* [9], nisi omnipotens fieri velit, vel *sinendo ut fiat*, vel *ipse faciendo* ". Si autem inquiratur cur Deus peccatum permittat, hæ rationes cum *Lessio* [10] afferri possunt : " *Prima* causa est generalis ; quia decet gubernatorem universalem et supremum, ut, postquam res optime et sufficientissime ad omne bonum instruxit, sinat eas agi

[1] *Ps.* V, 5, 7. — [2] *Jac.*, I, 13. — [3] *Hab.*, I, 13. — [4] *I Cor.*, VI, 9.
[5] *Exod.*, IX, 12. — [6] *Exod.*, VIII, 15, 19, 32 etc.
[7] *Exod.*, IX, 27. — [8] *Sap.*, XI, 5, 15.
[9] *Enchiridion*, cap. XCV; *P. L.*... XL, 276. — [10] *Op. cit.*, l. XI, n. 27.

suis motibus : alioquin auxilium collatum non videretur fuisse sufficiens, et bonum opus videretur coactum, nec esset tantâ laude dignum. *Secundo*, ut creatura rationalis sese excitet ad bonum faciendum et malum vitandum, semper intenta et sollicita ne gratiæ desit... *Tertio*, quia ex malo novit elicere maxima bona ". Unde ait *S. Augustinus*[1] : " Neque Deus omnipotens... rerum cui summa potestas, cum summe bonus sit, ullo modo sineret mali aliquid esse in operibus suis, nisi usque adeo esset omnipotens et bonus, ut bene faceret etiam de malo ". Præcipua vero bona quæ ex malo eliciuntur sunt ostensio *justitiæ* in puniendis peccatis, aut *misericordiæ* in eis condonandis, virtutum exercitium, v.g. *patientiæ* ex afflictionibus irrogatis ab impiis, *humilitatis* ex proprii lapsûs consideratione, etc. Ergo Deus, ut sapiens provisor, peccata permittere potest.

II. De prærogativis divinæ voluntatis.

486. Voluntas Dei plurimis gaudet prærogativis : cùm Deus sit actus purus, ejus voluntas ab ejus essentiâ non differt, nec voluntas ab actu, ita ut in Deo *unicus sit actus*, qui, suâ infinitâ virtute, innumeris æquivalet distinctis actibus amoris vel odii, misericordiæ vel justitiæ etc. Notandum est tamen Deum non vere commoveri, irasci vel tristari, sed solum metaphorice, quatenus externos effectus producit quos in hominibus commotis vel iratis invenire est. Insuper voluntas divina necessario cum suo primario objecto, seu supremo bono, conjungitur, ita ut cum eo identificetur et ita eo plenissime fruatur[2]. Alia autem prærogativa est libertas. *Libertas*, de quâ agitur, est immunitas a necessitate tum externâ tum internâ, et definiri potest *potestas inter plura eligendi.* Deum non esse liberum in operibus ad intra ab omnibus conceditur : necessario enim seipsum vult et amat, sed in *operibus ad extra est vere liber*, licet, ex dictis, malum morale facere non possit, propter perfectionem suæ naturæ. Hanc libertatem negârunt *Abœlardus* (1116), *Wicleffus* (1375), *Calvinus* (1536), qui docuerunt Deum fa-

[1] *Enchiridion*, cap. XI; *P. L.*, XL, 236.
[2] **Dupeyrat**, *Manuductio*, Theologia, p. II, c. II, a. 6.

cere non posse nisi ea quæ fecit; *Leibnitzius* et *Optimistæ*, qui contenderunt Deum esse liberum eo sensu quod possit creare vel non, sed, posito quod creare velit, optimum elicere teneri; præsertim vero *Rationalistæ*, ut *Cousin*, *Saisset*, qui tenent creationem esse necessariam [1].

487. 1° *Thesis :* **Deus liber est in omnibus operibus ad extra.** *De fide est*, quoad creationem, ex *Vaticano :* " Si quis... Deum dixerit non voluntate ab omni necessitate liberâ, sed tam necessario creasse, quam necessario amat seipsum, A. S." .

(A) *Script.* (a) De operibus enim *naturalibus* dicitur : " Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo, in terrâ, in mari et in omnibus abyssis [2]... Juxta voluntatem suam facit, tam in virtutibus cæli quam in habitatoribus terræ " [3]. (b) Idem de operibus *supernaturalibus* declaratur : " Hæc omnia operatur unus atque idem Spiritus dividens singulis prout vult [4]... Operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ " [5] : porro quod operamur ex consilio voluntatis, non ex necessitate volumus. (c) Deum autem *non teneri optimum elicere* colligitur præsertim ex eo quod Incarnatio, quæ est Dei opus optimum, libere decreta fuerit, ut infra probabitur.

488. (B) *Rat.* Voluntas divina, cùm a sapientiâ dirigatur, necessario vult ea quæ necessaria sunt ad finem suum, libere vero ea quæ necessaria non sunt ad finem; sic et nos non ex necessitate volumus ea quæ sunt ad finem, nisi sint et apparcant talia sine quibus finis esse non possit; atqui nihil eorum quæ sunt extra Deum, ipsi necessarium est, cùm nihil ei perfectionis ex eis accrescat : ergo Deus licet *in se* sit ens *absolutum*, alia a se vult libere [6].

489. 2° *Conciliatio libertatis cum immutabilitate Dei.* Difficultas in eo sita est quod, ex unâ parte, quidquid in Deo reperitur, immutabile et necessarium sit, et ex alterâ, actus liber aliquo modo contingens esse debeat, cùm possit esse

[1] " Deus, si causa est, creare potest; et si causa absoluta est, non potest nor creare ". (**Cousin**, *Introd. à l'Hist. de la Philos.*, leç. 5.)
[2] *Ps.* CXXXIV, 6. — [3] *Dan.*, IV, 32. — [4] *I Cor.*, XII, 11.
[5] *Ephes.*, I, 11. — [6] **S. Th.**, I, q. 19, a. 3.

vel non esse. Sed imprimis notandum est veritates jam certo demonstratas negari non posse eo quod conciliari non possint : hoc enim intellectûs imbecillitatem arguit, non intrinsecam rerum impossibilitatem. His positis, duplex systema a theologis excogitatum est ad hanc difficultatem, quam fere insuperabilem esse fatemur, aliquo modo solvendam.

490. (A) *Scotistæ*, cum paucis aliis, duplicem in Deo actum admittunt, unum quidem essentialem et necessarium, quo seipsum vult et amat, alterum vero accidentalem et liberum, quo creaturas vult et diligit. Quo pacto facile libertatem explicant; ad salvandam vero immutabilitatem, dicunt non quamlibet mutationem ab eâ excludi, sed solum eam mutationem, quâ Deus pejor vel melior foret; jamvero actus liber, quo creaturas creat vel diligit, eum nec pejorem nec meliorem facit. Illud tamen systema communius rejicitur, quia in Deo modos accidentales supponit, qui ejus perfectissimæ simplicitati repugnant.

491. (B) *Thomistæ* autem, cum aliis theologis communiter, docent unicum esse actum in Deo, qui, propter suam infinitam perfectionem, potest esse simul necessarius et liber, necessarius, prout ad esse divinum terminatur; liber, prout ad creaturas terminatur. Sic optime salvatur Dei immutabilitas, cùm unus in eo sit actus. Libertas autem sic explicatur : in libero actu tria distinguere licet : subjectum volens, rem volitam, et relationem inter utrumque; jamvero, ut aliqua res libere producatur, sufficit ut relatio inter subjectum et rem volitam sit libera; atqui res ita se habet quando Deus vult creaturas : nam licet actus volitionis, in Deo spectatus, sit necessarius, relatio quam habet ad rem volitam non est necessaria, cùm res illa sit ex se contingens et possit existere vel non[1]. — Ceterum duplex est perfectio et quidem utraque omnino digna Deo : seipsum diligere et velle necessariò, creata verò pro suo merito libere velle : unde nil impedit quin hæ duæ perfectiones in Deo coalescant in unam ac transcendentalem perfectionem, sicut unitas et Trinitas coalescunt in unum ac simplicissimum esse.

[1] Cf. **Billuart**, *de Deo*, disp. VII, a. 4.

III. De divisionibus divinæ voluntatis.

Quamvis voluntas Dei sit in se unus ac simplicissimus actus, multipliciter tamen dividitur ratione *objectorum* ad quæ fertur et *effectuum* quos operatur : quæ tamen divisiones non sunt reales, sed solum *virtuales*, seu secundum nostrum concipiendi modum.

492. 1° Primum dividitur in voluntatem *beneplaciti*, et voluntatem *signi : prior* est voluntas proprie dicta, seu interna volitio; *posterior* est solum externum divinæ voluntatis signum, quod per metaphoram voluntas dicitur. Quinque hujusmodi signa vulgo numerantur :

Præcipit, et prohibet, permittit, consulit, implet,

quæ sic explicat S. Doctor [1] : " Vel potest dici quod *permissio* et *operatio* (implet) referantur ad præsens, permissio quidem ad malum, operatio vero ad bonum. Ad futurum vero *prohibitio* respectu mali; respectu boni necessarii *præceptum;* respectu vero superabundantis boni *consilium* ".

493. 2° Voluntas beneplaciti dividitur in *antecedentem* et *consequentem;* sed hæc divisio non eodem modo declaratur a variis theologis :

(A) Juxta *Thomistas*, voluntas dicitur *antecedens*, quatenus fertur in objectum secundum se consideratum, et præcisum a circumstantiis; *consequens*, quatenus fertur in objectum vestitum omnibus suis circumstantiis; sic v. g. judex *antecedenter* vult omnem hominem vivere, sed consequenter vult homicidam suspendi; similiter Deus considerans homines secundum se, vult *antecedenter* omnes salvare, considerans vero pluribus de causis expedire ut permittat aliquos voluntarie ac libere in peccato remanere, *consequenter* vult quosdam propter peccata sua damnari [2].

(B) Juxta *Molinistas*, voluntas *antecedens* illa est quâ Deus, antecedenter ad absolutam prævisionem boni vel mali usûs libertatis, aliquid decernit facere; voluntas *consequens* ea est quâ Deus vult aliquid, consequenter ad absolutam prævisionem boni vel mali usûs liberi arbitrii [3].

---

[1] **S. Th.**, I, q. 19, a. 12. — [2] Cf. **Billuart**, *de Deo*, dis. VII, a. 5.
[3] Cf. **de Augustinis**, *de Deo uno*, pars IV, a. 6; **Pesch**, n. 321.

494. 3° Voluntas Dei est *conditionata*, si ejus exsecutio ab aliquâ conditione pendet; *absoluta*, si a nullâ pendet conditione. Iterum est *efficax*, quando intentum effectum obtinet, vel *inefficax*, quando intento frustratur effectu.

Quidquid Deus vult simpliciter, absolute et consequenter, semper impletur [1] : quo sensu in Scripturâ legitur : " Omnis voluntas mea fiet... Quæcumque voluit fecit " [2]. Sed illud quod Deus vult antecedenter vel conditionate, aliquando non fit; v. g. : " Mundare te *volui*, et *non es mundata*... Quoties *volui* congregare filios tuos... et *noluisti* " [3].

Art. III. De Providentiâ Dei [4].

495. 1° *Notio.* Providentia definiri solet : *ordinatio rerum ad debitum finem, per media apta ad illum finem assequendum.* Unde Providentia est formaliter actus intellectûs, cujus est *providere* seu excogitare finem et media ad illum proportionata, sed supponit etiam actum voluntatis, quia importat intentionem finis et mediorum. Executio autem in tempore rerum ab æterno prævisarum vocatur a S. Thomâ *gubernatio divina* [5] : " Ad providentiæ curam duo pertinent : scilicet *ratio ordinis*, quæ dicitur providentia et dispositio, et *executio ordinis*, quæ dicitur gubernatio. Quorum primum est æternum ; secundum temporale ".

Existentiam divinæ providentiæ impugnârunt *Epicurei*, qui Deum finxerunt otiosum nec de creaturis curantem ; *Stoici*, qui putârunt nobiliora non autem minuta ipsi curæ esse ; plerique *Deistæ* seu Rationalistæ, juxta quos mundus legibus naturalibus gubernatur sine ullo Dei interventu ; necnon *Pessimistæ*, ut *Schopenhauer* et *Hartmann*, qui contendunt mundum, prout existit, esse absolute malum.

496. 2° *Thesis :* **Deus omnium rerum curam habet, easque ad determinatum finem dirigit.** *De fide est ex*

[1] Cf. **S. Th.**, I, q. 19, a. 6. — [2] *Isa.*, XLVI, 10; *Ps.* CXIII, 3.
[3] *Ezech.*, XXIV, 13; *Matt.*, XXIII, 37.
[4] Cf. **S. Th.**, I, q. 22; **Suarez**, l. III, c. 10; **Petavius**, l. VIII; **Billuart**, disp. IX, a. 1; **Lessius**, l. XI; **A. Farges**, p. 499; **Pesch**, n. 323 sq. ; — **Monsabré**, *Carême 1876*, 19-23e Confér.
[5] **S. Th.**, l. c., a. 1, ad 2.

Vaticano : " Universa vero quæ condidit, Deus providentiâ suâ tuetur atque gubernat, attingens a fine usque ad finem fortiter, et disponens omnia suaviter ".

497. (A) *Script.* (a) Declaratur modo generali Deum *omnibus* rebus providere : " Attingit a fine ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter " ... " Non est alius Deus quam tu, cui cura est de omnibus " [1]. (b) Quæ quidem providentia etiam ad *minima* sese extendit : " Nonne duo passeres asse veneunt, et unus ex illis non cadet super terram sine Patre vestro? " [2] (c) Etiam quæ *fortuita* esse videntur, Deo tribuuntur : " Sortes mittuntur in sinum, sed a Domino temperantur " [3]. (d) *Specialim* tamen *hominibus* prospicit sive quoad temporalia, sive quoad spiritualia : " Ideo dico vobis, ne solliciti sitis animæ vestræ quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini... Scit enim Pater vester quia his omnibus indigetis. Quærite ergo primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis... Vestri enim capilli capitis omnes numerati sunt : nolite ergo timere, multis passeribus meliores estis vos " [4]. (e) Eadem providentia ad *actus liberos* se extendit, quibus homines ad finem suum tendunt : " Cor hominis disponit viam suam, sed Domini est dirigere gressus ejus..." " Sicut divisiones aquarum, ita cor regis in manu Domini " [5]. (f) *Eventus* etiam a Deo diriguntur, et quidem ita ut ad electorum salutem conferant : " Vos cogitâstis de me malum, sed Deus vertit illud in bonum... Per me reges regnant, et legum conditores justa decernunt... Omnia enim propter vos, ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei " [6].

498. (B) *Rat.*[7] (a) Providentia enim duo importat : assignationem finis et mediorum ad finem assequendum; atqui hæc duo supremo Numini conveniunt; cùm enim omne agens agat propter finem, Deus, varia entia creando, finem determinatum habuit ad quem ea ordinavit; insuper qui vult

[1] *Sap.*, VIII, 1; XII, 13. — [2] *Matt.*, X, 29; cf. VI, 25 sq. — [3] *Prov.*, XVI, 33.
[4] *Matt.*, VI, 25 sq.; X, 29 sq. — [5] *Prov.*, XVI, 9; XXI, 1.
[6] *Gen.*, L, 20; *Prov.*, VIII, 15; *II Cor.*, IV, 15; cf. *I Cor.*, III, 22-23.
[7] S. Th., I, q. 22, a. 1-2.

finem, vult media, proindeque Deus media determinavit idonea ad illum finem attingendum, ita ut ipse creaturas ad suum finem dirigat, et de omnibus curam habeat; ergo. (b) Si Deus rebus creatis non provideret, hoc esset ex defectu scientiæ, vel potestatis, vel voluntatis; atqui nullum ex his dici potest : nam Deus, *infinite sapiens*, perfecte novit tum finem attingendum, tum media quibus obtinendus est, tum impedimenta quibus retardari potest, aut media quibus obstacula removentur; utpote *omnipotens*, solo voluntatis nutu omnia quæ sapienter ordinavit efficaciter exsequi valet; nec ipsi deest *voluntas*, nam creaturas quas condidit, despicere et deserere nequit, sine bonitatis aut sapientiæ jacturâ; ait enim *S. Ambrosius* [1] : " Cum aliquid non fecisse nulla injustitia sit, non curare quod feceris, summa inclementia ".

499. 3° *De legibus divinæ Providentiæ.* Has leges nonnisi imperfecte cognoscimus; nam, ut ait *S. Thomas* [2], " etsi ipsæ naturæ rerum essent nobis cognitæ, ordo tamen earum, secundum quod a divinâ providentiâ et ad invicem disponuntur et diriguntur in finem, tenuiter nobis notus esse posset, cùm ad cognoscendam rationem divinæ Providentiæ non pertingamus ". Pauca tamen hâc de re adnotabimus.

500. (A) Finis propter quem Deus omnia creavit, et ad quem omnia tendunt, duplex est : (a) finis *operis* est gloria Dei et bonum hominis, ita tamen ut hoc gloriæ Dei subserviat, juxta illud : " *Gloria* in altissimis Deo, et in terrâ *pax* hominibus bonæ voluntatis... Omnia propter semetipsum operatus est Dominus " [3]. Hinc *Vaticanum* definivit : " Si quis... mundum ad Dei gloriam conditum esse negaverit A. S." (b) Finis autem *operantis*, quem sibi Deus constituit fuit desiderium propriam bonitatem aliis communicandi, ad manifestandam perfectionem suam, non autem aliquid acquirendi [4] : " Hic solus verus Deus, ait *Vaticanum*, bonitate suâ et omnipotenti virtute non ad augendam suam beatitudinem, nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona, quæ creaturis impertitur ", etc. Ex quo sequitur gloriam Dei et veram hominis beatitudinem in idem

[1] *De offic.*, lib. I, c. 13; *P. L.*, XVI, 38. — [2] *C. Gentiles*, l. IV, c. 1.
[3] *Luc.*, II, 14; *Prov.*, XVI, 4. — [4] S. Th., I, q. 44, a. 4.

incidere : nam summa Dei gloria externa est ipsum a nobis perfecte cognosci, amari et gustari; summum autem bonum nostrum est Deum videre, amare et gustare.

501. (B) Deus omnia præordinat, sive naturalia sive supernaturalia, ad salutem animarum; dicitur enim : " Omnia enim propter vos, ut gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei " [1]. Revera opus Dei excellentissimum, ad quod cetera referuntur, sc. Incarnationis mysterium, decretum fuit *propter nos et propter nostram salutem.*

502. (C) Providentia semper assequitur finem *generalem* et *primarium* ad quem omnia dirigit, sc. manifestationem attributorum Dei, nam in ipsâ impiorum reprobatione elucet perfectio justitiæ; sed non semper assequitur finem *specialem* et *secundarium* singulis creaturis assignatum; nam Provisor generalis bonum universale bono privato præferre debet; jamvero bonum universale requirere potest ut adsint leges generales, vi quarum bonum privatum lædatur, aut creaturæ rationales et liberæ a suo fine deficere possint.

503. (D) Licet Providentia ad omnia, etiam infima, sese extendat, et omnibus immediate provideat quoad finis et mediorum *determinationem*, tamen, quoad *ordinem exsecutionis*, inferiora gubernat per superiora, non propter defectum suæ virtutis, sed propter abundantiam suæ bonitatis, ut dignitatem causalitatis etiam creaturis communicet [2]. Hinc *Dionysius* ait [3] : " Lex quidem hæc est sacrosanctæ summæ deitatis, ut per prima, quæ sequuntur ad divinissimam ejus lucem adducantur ". Ita mineralia subserviunt plantis, plantæ animalibus, animalia homini, homo autem Christo, ac tandem Christus Deo : " Omnia enim vestra sunt; vos autem Christi, Christus autem Dei " [4].

504. 4° *Solv. diffic.* Difficultates quæ contra Providentiam urgeri solent, desumuntur præsertim ex *malorum* existentiâ in ordine tum *physico* tum *morali;* et ex *inæquali*, immo injustâ, ut aiunt, *bonorum distributione.* Hæc autem

[1] *II Cor.*, IV, 15. — [2] S. Th., I, q. 22, a. 3.
[3] *De Eccles. hierar.*, cap. V, § 4; *P. G.*, III, 503. — [4] *I Cor.*, III, 22

divinæ Providentiæ non obstant, ut ex sequentibus patebit.

505. (A) *Mala physica*, quatenus sunt defectus naturales, dolores, morbi, calamitates publicæ, etc., ideo dicuntur mala quia sunt contra ordinem particularem alicujus creaturæ, sed in se non sunt essentialiter mala. His positis, sic explicari possunt :

(a) Ordo physicus, utpote inferior ordini morali, ei subjacere debet, proindeque mala in ordine physico per accidens intendi possunt, dummodo illa ad bonum universale et gloriam Dei conducant; atqui res ita se habet; nam, ut ait *S. Thomas* [1], "si omnia mala impedirentur, multa bona deessent universo. Non enim esset vita leonis, si non esset occisio animalium; nec esset patientia martyrum, si non esset persecutio tyrannorum"; ergo Deus, utpote provisor universalis, permittit aliquem defectum in aliquo particulari accidere, ne impediatur bonum totius. Fatemur equidem haud raro nobis ignotas esse rationes cur Deus hoc vel tale malum permiserit, quia nobis non satis innotescit ordo universi; sed, ut recte animadvertit *S. Thomas* [2], "ex hoc quod nescimus quâ de causâ divina Providentia singula dispenset, non est tamen dubium, quin in omnibus bonis et malis, quæ eveniunt sive bonis sive malis, sit recta ratio, secundum quam divina Providentia omnia ordinat. Et quia eam ignoramus, videtur nobis quod inordinate et irrationabiliter eveniant; sicut si aliquis intraret officinam fabri, videretur ei quod instrumenta fabrilia essent inutiliter multiplicata, si nesciret rationem utendi unoquoque: quorum tamen multiplicatio ex causâ rationabili apparet ei qui virtutem artis intuetur".

(b) Posito autem originali peccato, cujus existentia alibi probatur, jam facilius mala physica intelliguntur : sunt enim sequela peccati, proindeque protoparentibus, non Deo ascribenda; vel etiam actualium peccatorum pœna juste irrogata;

[1] S. Th., I, q. 22, a. 2 ad. 2.

[2] *De Veritate*, q. 5, a. 5, ad 6. — Cf. S. August., *de Genesi contra Manich.*, l. I, c. 16; *P. L.*, XXXIV, 184; Fénelon, *Exposition des principales vérités de la foi.*

insuper occasionem præbent satisfactionis et meriti, virtutisque colendæ, cùm homo hujus vitæ miseriis perpetuo admoneatur se non habere hic *manentem civitatem* [1], sed futuram inquirendam esse : sic igitur mala physica ad altioris ordinis bonum conducunt.

506. (B) Quoad *mala moralia*, Deus, ex dictis, ea non vult, sed solum negative permittit, quatenus ea non impedit, licet eadem suâ lege prohibeat. His positis, sic arguimus : in tantum malum morale divinæ obesset Providentiæ in quantum nulla adesset ratio illud permittendi aut nulla possibilitas ex eo bonum eliciendi ; atqui neutrum dici potest ; nam, (a) *adest ratio peccatum permittendi*, et quidem duplex, ex parte Dei et ex parte creaturæ : ex parte *Dei*, nam independentia ipsius postulat ut creaturarum malitiâ impediri nequeat a creandis iis quæ possibilia et utilia sunt ; atqui, si non posset peccatum permittere, creare nequiret illas creaturas quas peccaturas prævidet, et sic ejus potentiæ exercitium creaturarum malitiâ limitaretur ; quod ejus independentiæ repugnat ; — ex parte *creaturæ*, nam " sicut perfectio universitatis rerum requirit ut non solum sint entia incorruptibilia, sed etiam corruptibilia ; ita perfectio universi requirit ut sint quædam quæ a bonitate deficere possint ; ad quod sequitur ea interdum deficere " [2].

(b) Insuper ex peccati permissione *nonnulla bona oriuntur*, tum manifestatio quorumdam Dei attributorum, præsertim vero misericordiæ et justitiæ, tum exercitium specialium virtutum, v. g. pœnitentiæ, ut jam supra (n. 487) diximus.

507. (C) *Inæqualis* autem *bonorum distributio* in se nullomodo divinæ obstat Providentiæ, cùm ad perfectionem universi requiratur ut creaturæ sint aliæ aliis perfectiores.

Sed objicitur pios homines sæpissime calamitatibus affligi, dum impii honoribus et divitiis affluunt.

---

[1] *Hebr.*, XIII, 14. — Quantum prosit patientia in adversis ad virtutis exercitium, et quantum solatium, inter dolores animi vel corporis, religio christiana præbeat, optime inter alios declarant **Mgr Gay**, *Vie et Vertus chrét.*, vol. III, *De la Douleur chrétienne* : **Bougaud**, *Le Christianisme et les Temps présents*, vol. I, ch. XI sq. ; **H. Perreyve**, *La Journée des Malades*.

[2] **S. Th.**, I, q. 48, a. 2.

(a) Notandum est imprimis non semper bona malis et mala bonis obvenire, sed plerumque bona et mala indiscriminatim utrisque evenire, juxta illud : "Qui solem suum oriri facit super bonos et malos, et pluit super justos et injustos" [1]. Ceteroquin, etiam in rebus adversis, justi animi pace et aliis spiritualibus gaudiis fruuntur, dum mali sæpe, inter delicias, conscientiæ remorsu variisque passionibus anguntur. Quod frequenter in Scripturâ, præcipue in Psalmis, diserte exponitur, simulque asseritur malorum felicitatem esse caducam : "Vidi impium superexaltatum, et elevatum sicut cedros Libani; et transivi et ecce non erat" [2].

(b) Sed, dato etiam justos multo plus affligi quam injustos, res sic explicari potest. Præ oculis habendum est bona temporalia non esse finem hominis, sed potius media ad finem attingendum, et præsentem vitam esse probationis, laboris et meriti stadium, non autem remunerationis. Atqui, hoc posito, optime intelligitur Dei agendi ratio erga bonos et malos; nam ex unâ parte, nullus est impiorum qui aliquid boni non fecerit, et convenit ut Deus illis præmium temporale largiatur, cùm ab æternâ beatitudine excludantur; ex alterâ, vix ullus justorum est qui non peccaverit, et convenit eos temporaliter affligi, quo citius æternam adipiscantur beatitudinem; ait enim *S. Augustinus* : "Prosunt ista mala, quæ fideles pie perferunt, vel ad *emendanda peccata* vel ad exercendam *probandamque justitiam*, vel ad demonstrandam vitæ *hujus miseriam*, ut illa, ubi erit beatitudo vera atque perpetua, et desideretur ardentius, et instantius inquiratur" [3]. Aliunde si virtus illico temporalem mercedem acciperet, vitiumque puniretur, plerique non propter Dei amorem virtutisque honestatem, sed propter lucri spem vel pœnarum metum sua implerent officia. Unde *S. Augustinus* ait : "Ista vero temporalia bona et mala utrisque voluit esse communia, ut nec bona cupidius appetantur, quæ mali quoque habere cernuntur, nec mala turpiter evitentur, quibus et boni plerumque afficiuntur... Similiter in rebus

[1] *Matt.*, V, 45.
[2] *Ps.* XXXVI, 35-36. Integer legatur psalmus, pariterque *Ps.* LXXII.
[3] *De Trinit.*, l. XIII, n. 20; *P. L.*, XLII, 1030.

secundis, si non eas Deus quibusdam petentibus evidentissimâ largitate concederet, non ad eum ista pertinere diceremus; itemque si omnibus eas petentibus daret, nonnisi propter talia præmia serviendum illi esse arbitraremur, nec pios nos faceret talis servitus, sed potius cupidos et avaros" [1].

Art. IV. De Prædestinatione et Reprobatione.

508. *Status quæstionis.* 1° Prædestinatio *in genere* est quælibet præordinatio quâ Deus ab æterno decernit quidquid in tempore agit : quod est providentia modo descripta. Sensu autem magis *stricto* significat ordinationem quâ Deus creaturas intellectuales ad finem supernaturalem dirigit; *strictissimo* sensu est actus quo Deus certos homines ad salutem consequendam efficaciter destinat [2]. Prædestinatio igitur nihil aliud est nisi Providentia in ordine supernaturali, duosque complectitur actus, unum *intellectûs*, quo Deus quorumdam salutem disponit et ordinat, alterum *voluntatis*, quo vult illos salvari. Duplex distingui potest, alia *completa*, seu *adæquata*, quæ complectitur totam seriem gratiarum ad salutem perducentium, et salutem ipsam; alia autem *incompleta*, seu *inadæquata*, quæ refertur vel ad gratias singulas, vel ad seriem gratiarum seorsim a gloriâ, vel ad gloriam seorsim spectatam; hinc dari potest prædestinatio ad *fidem*, *ad justificationem* seu *gratiam*, *ad gloriam*. Sæpe sæpius prædestinatio in S. Litteris vocatur *propositum*, *electio*, et prædestinati dicuntur *electi*, *dilecti*, *salvati* [3].

509. 2° *Prædestinationem tum ad gratiam tum ad gloriam exsistere certum est*, immo *de fide divinâ*.

(A) In *Script.* de priori dicitur : " Qui prædestinavit nos in *adoptionem filiorum* per Jesum Christum " [4]; porro prædestinare in adoptionem filiorum idem est ac prædestinare ad gratiam, cùm solâ gratiâ filii Dei adoptivi efficiamur; de posteriori legitur: " Venite, benedicti Patris mei, possidete

[1] *De Civit. Dei*, l. I, c. 8; *P. L.*, XLI, 20.
[2] S. August., *De dono persev.*, c. 14, n. 35; *P. L.*, XLV, 1014.
[3] *Ephes.*, I, 1-11; *Rom*, XI, 5-7; *I Thess.*, I, 4; *I Petr.*, I, 1.
[4] *Ephes.*, I, 5.

paratum vobis regnum a constitutione mundi" [1]; de utrâque: "Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui... quos prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et *justificavit*; quos autem et justificavit, illos et *glorificavit*" [1]. Ibi lucide Apostolus describit varios actus quibus Deus ad nostram salutem cooperatur : *æternum* actum intellectûs *(præscivit)* et voluntatis *(præordinavit)*, quo nos ad gloriam *eligit;* actum quo *in tempore declarat* et *intimat ad extra* æternum prædestinationis decretum (*vocavit*)*; primam executionem* hujus decreti *in tempore*, nempe justificationem *(justificavit);* tandem *consummationem in æternitate (glorificavit)*.[2]

(B) Deus nihil facit in tempore quod ab æterno non præordinaverit; secus enim consilium mutaret; atqui in tempore quosdam præ aliis salvat; ergo hos ab æterno præelegit.

510. 3° De extensione vero et causâ prædestinationis multæ quæstiones agitantur. Ut autem certa ab incertis secernamus, primum catholicam doctrinam contra Protestantes et Jansenistas vindicabimus, postea vero præcipua theologorum systemata exponemus.

I. De voluntate salvificâ Dei doctrina catholica.

511. 1° *Errores.* (A) *Prædestinatiani*, quorum præcipui duces fuere *Lucidus* presbyter, in Conc. *Arelatensi* damnatus (474); et *Gothescalcus*, in Conc. *Moguntino* (848) et *Carisiaco* (849) condemnatus, docuerunt Deum nolle omnes homines salvos fieri, nec Christum pro omnibus, sed pro solis prædestinatis, mortuum fuisse.

512. (B) *Calvinus* eumdem errorem renovavit; ait enim [3] : "Non enim pari conditione creantur homines, sed aliis vita æterna, aliis damnatio æterna præordinatur. Itaque prout in alterutrum finem quisque conditus est, ita vel ad vitam, vel ad mortem prædestinatum dicimus". Ejus

[1] *Matt.*, XXV, 34.
[2] *Rom.*, VIII, 29-30.
[3] *Instit.*, l. III, c. 21, n. 5-7.

discipuli, *Calvinistæ*, qui etiam *Presbyteriani* [1] dicuntur, in duas sectas divisi sunt : (a) *Antelapsarii*, seu *Supralapsarii*, contenderunt, etiam ante lapsum primi hominis prævisum, aliquos ad vitam æternam, alios vero ad pœnas æternas fuisse destinatos, eâ solâ ratione quia Deus vult tum misericordiam, tum justitiam suam manifestare. (b) *Postlapsarii*, seu *Infralapsarii*, quibus præfata doctrina nimis dura visa fuit, docuerunt, nonnisi post lapsum Adami prævisum, Deum aliquos homines ad infernum destinâsse : siquidem ex peccato Adami, omnes homines damnationis rei sunt; ex hâc massâ damnandorum, Deus gratuito quosdam ad æternam beatitudinem eligit, nullo habito respectu meritorum, hosque solos Christus redemit; reliquos vero, justâ voluntate suâ, decrevit in statu damnationis relinquere, quibus proinde nulla datur gratia vere sufficiens ad conversionem. Hæc ultima sententia, post Dordracenæ Synodi decreta (1618-1619), inter Calvinistas invaluit [2]. Nostris diebus nonnulli in Americâ, duce *C. Briggs*, hanc doctrinam emollire, et confessionem fidei Westmonasteriensis tantisper emendare conati sunt : sed in Conventu generali hujusmodi emendationes rejectæ sunt.

513. (C) *Jansenïani*, sic vocati a Cornelio *Jansenio*, episcopo Iprensi, suum errorem tot æquivocationibus dissimulârunt, ut vix intelligi queat. Docuerunt quidem Deum, ante prævisum lapsum, sincere velle salutem omnium, sed, post prævisum lapsum, non velle vere et sincere nisi salutem electorum; ipsis præparat gratias efficaces, aliis autem gra-

[1] Ita vocantur quia presbyteros, non autem episcopos agnoscunt, (*De Ecclesiâ*, n. 568. Eorum historiam breviter delineat **H. Lyon***, *A Study of the Sects*, p. 99 sq., fusius **P. Schaff***, *Creeds of Christendom*, I, pp. 669-816. Cf. **C. A. Briggs***, *American Presbyterianism;* **R. E. Thompson***, *American Church History Series*, vol. VI, *Presbyterians*; **Mestral***, *Tableau de l'Eglise chrét. au XIXe s.*, Lausanne, 1870, p. 620sq.; **Lichtenberger***, *Encycl.*, vol. X, p. 745.

[2] Decreta hujus Synodi legere est apud **Schaff**, *Creeds of Christendom*, vol. III, p. 551 sq. Illa decreta confirmata sunt in Confessione *Westmonasteriensi* (1647), quæ hodie est veluti regula fidei Presbyterianorum; integre refertur in op. citato *Creeds of Christendom*, vol. III, p. 600 sq.; de iis qui non prædestinantur, statuitur (c. III, n. 7) : "Reliquos humani generis Deo placuit, secundum consilium voluntatis suæ inscrutabile, in gloriam supremæ suæ in creaturas potestatis, præterire; eosque ordinare ad ignominiam et iram pro peccatis suis, ad laudem justitiæ suæ gloriosæ".

tias quæ, licet in se sufficientes, non sufficiunt tamen ad concupiscentiam hic et nunc prementem superandam; hinc Christus mortuus est, ut solis electis gratias vere ac relative sufficientes mereretur, aliis vero talia auxilia quibuscum tentationes in præsenti statu urgentes de facto vincere non valent [1].

514. 2° *Thesis :* **Deus voluntate antecedenti verâ et sincerâ vult, etiam post prævisum lapsum, salutem omnium hominum, nec ullum ad æterna supplicia destinat, ante prævisa demerita.** (a) *De fide* est Deum sincere velle salutem quorumdam saltem qui non sunt prædestinati, immo omnium fidelium; nam propositio Jansenii asserens "semipelagianum esse dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse", intellecta eo sensu quod *Christus pro salute duntaxat prædestinatorum mortuus sit*, non solum ut impia et blasphema, sed etiam ut *hæretica* damnata est [2]; insuper omnes fideles Symbolum profiteri tenentur, in quo dicitur : "qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cælis"; ergo de fide est Christum pro omnibus saltem fidelibus mortuum esse, proindeque Deum sincere eorum velle salutem. (b) *Certum est et fidei proximum* Deum sincere velle salutem *omnium adultorum*, etiam infidelium, ut constabit ex argumentis mox afferendis. (c) *Communiter* tenetur Deum sincere velle etiam salutem infantium, qui moriuntur antequam baptizari possint.

515. (A) *Script.* (a) Deus, etiam post originale peccatum, omnes creaturas diligit, omnium miseretur, etiam peccatorum, eis dat locum pœnitentiæ, et ex se omnibus parcere paratus est : "Misereris omnium quia omnia potes; et dissimulas peccata hominum propter pœnitentiam. Diligis enim omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti... Parcis autem omnibus, quoniam tua sunt, Domine, qui amas animas... Quoniam judicans das locum in peccatis pœnitentiæ" [3]; atqui Deus non omnes diligeret, nec omnium misereretur, si ab æterno decrevisset quosdam quidem salvari, alios autem damnari, ante prævisa eorum demerita, sive

[1] Cf. **Lafosse**, *de Deo*, apud *Migne* Theol. Curs., t. VII, p. 424-430.
[2] Ap. **Denzing.**, n. 1096 (970). — [3] *Sap.*, XI, 24-27; XII, 19.

propter beneplacitum suum, sive etiam propter Adæ peccatum; ergo. Confirmatur iis textibus in quibus declaratur Deum nolle mortem impii, nolle aliquem perire, sed e contra vocare non solum justos sed peccatores : " Vivo ego, dicit Dominus, *nolo mortem impii*, sed ut convertatur a viâ suâ et vivat..." [1] Non tardat Dominus promissionem suam... sed patienter agit propter vos, *nolens aliquos perire*, sed omnes ad pœnitentiam reverti... Non enim veni vocare justos, sed peccatores " [2]; porro ibi certo agitur de hominibus lapsis ac peccatoribus, et tamen Deus exhibetur ut sincere volens eorum salutem.

516. (b) Quod speciatim probari potest quoad *fideles* : ex Scripturâ enim clare colligitur Deum sincere velle salutem aliorum quam prædestinatorum; Christus siquidem declarat voluntatem Dei esse, ut omnes, quos Pater ipsi dederat, salvarentur : " Hæc est autem voluntas ejus qui misit me Patris, ut omne quod dedit mihi non perdam ex eo, sed resuscitem illud in novissimo die " [3]. Atqui non omnes de facto prædestinati erant; nam Judas unus ex illis erat et tamen periit, juxta illud : " Quos dedisti mihi, custodivi, et nemo ex iis periit, nisi filius perditionis " [4]. — Confirmatur his Domini verbis : " Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam " [5]. Vox enim *mundum* ad solos prædestinatos restringi non potest, sed extenditur saltem ad omnes credentes, quos proinde Deus vult salvari. Præterea ait *S. Paulus* [6] : " Speramus in Deum vivum qui est salvator *omnium*, maxime *fidelium* "; atqui non omnes fideles sunt prædestinati, sed quidam ex eis damnari possunt, juxta illud : " Noli cibo tuo illum *perdere* pro quo Christus mortuus est " [7]; ergo.

517. (c) Tandem hoc etiam speciatim demonstratur quoad *infideles*, præsertim ex textu *S. Pauli* [8] : " Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes... pro *omnibus* hominibus, pro *regibus* et omnibus qui in sublimi-

[1] *Ezech.*, XXXIII, 11. — [2] *II Petr.*, III, 9; *Matth.*, IX, 13.
[3] *Joan.*, VI, 39-40. — [4] *Joan.*, XVII, 12. — [5] *Joan.*, III, 16.
[6] *I Tim.*, IV, 10. — [7] *Rom.*, XIV, 15. — [8] *I Tim.*, II, 1-6.

tate sunt... Hoc enim bonum et acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui *omnes* homines vult *salvos fieri*, et ad *agnitionem veritatis* venire." In hoc textu S. Paulus obsecrat ut fiant orationes pro *omnibus*, quia Christus dedit semetipsum *redemptionem* pro *omnibus*, proindeque agitur etiam de homine lapso; atqui, ex contextu apparet vocem illam *omnibus* complecti etiam *infideles*, quia in versiculo secundo agitur de regibus et magistratibus hujus temporis, qui adhuc infideles erant. Aliunde agitur (vers. 4) de illis qui ad agnitionem veritatis venire indigent, et proinde de infidelibus. Tandem ratio cur Deus velit omnes salvos fieri hæc est: " Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit *redemptionem* semetipsum pro *omnibus* " (5-6); atqui Deus est Deus omnium, Christus pariter omnium est mediator, et dedit semetipsum redemptionem pro omnibus; ergo nullus excluditur a voluntate Dei salutiferâ [1].

518. (d) Christi sententia in ultimo judicio manifeste supponit reprobos nonnisi propter opera sua mala damnandos esse, non autem ex beneplacito Dei, vel originali peccato; sic enim Christus eos alloquetur [2]: " Discedite a me maledicti in ignem æternum... esurivi enim et non dedistis mihi manducare " etc.; atqui unica causa hic assignata pro eorum reprobatione est neglectus bonorum operum; ergo non reprobantur nisi post prævisum hujusmodi neglectum.

[1] Contra hanc interpretationem opponitur S. Augustini auctoritas, apud quem triplex alia reperitur verborum S. Pauli interpretatio: (a) omnes qui salvantur, nonnisi per Deum salvantur; (b) Deus ex omni hominum genere aliquos vult salvari; (c) Deus facit ut velimus omnes homines salvari. Notamus imprimis hanc ultimam interpretationem nostræ non adversari; nam Deus, per gratiam suam, desiderium omnes salvandi causare nequit, nisi tale desiderium suæ voluntati sit consentaneum. Animadvertendum insuper S. Doctorem alibi (v. g. *de Spiritu et lit.*, c. 33, n. 58; *P. L.*, XLIV, 258; *de Catech. rudibus*, n. 52; *P. L.*, XL, 345; *contra Julian.*, l. VI, 8, 14, 24; *P. L.*, XLIV, 825, 830, 836, etc.) aperte docere Deum velle omnium salutem, ita ut **S. Prosper** fidelis ejus discipulus, tanquam ineptam calumniam repellat accusationem, a nonnullis contra Augustinum latam, eum sc. contrariam opinionem tenuisse (*Object. vinc.*, c. 1, 2). Igitur quando S. Doctor negare videtur Deum velle omnes homines salvari, verba S. Doctoris intelligenda sunt *non* de voluntate Dei *antecedente*, quæ ad omnes sese extendit, sed de voluntate *consequente*, quæ ad eos limitatur qui usque ad finem sunt perseveraturi. Cf. **Hurter**, *de Deo*, n. 118-121; **Faure**, *in Enchirid. S. August.*, c. 103. — [2] *Matt.*, XXV, 41 sq.

519. (B) *Tradit.* (a) C. *Arausicanum II* (529), sollemniter a Bonifacio II confirmatum, hæc habet : " Aliquos vero ad malum divinâ potestate prædestinatos esse, non solum non credimus, sed etiam, si sunt, qui tantum malum credere velint, cum omni detestatione illis anathema dicimus " [1]. Item in Epistolâ Conc. *Arelatensis*, circa a. 475 habiti, legitur : " Anathema illi qui dixerit quod Christus non pro omnibus mortuus est, nec omnes homines salvos esse velit ".

(b) Inter *Patres* [2], nullus Græcorum thesim nostram negavit, fatentibus adversariis, imo nullus Latinorum usque ad Augustini ætatem, sed e contra omnes, datâ opportunitate, diserte affirmant Deum, propter bonitatem suam, omnium salutem sincere velle, nec aliam esse rationem cur aliquot damnentur, nisi eorum peccata nunquam expiata. Cùm vero Protestantes et Janseniani conclament a *S. Augustino* negari Deum velle omnium salutem, pauca ex ejus scriptis excerpimus : in libro de *Catechiz. rudibus*, quem scripsit (a. 400), jam a quinque annis Episcopus, postquam errorem Semipelagianorum exuerat, dicit : " A quo interitu, hoc est pœnis sempiternis, Deus misericors volens homines liberare, *si sibi ipsi non sint inimici*, et *non resistant misericordiæ* Creatoris sui, misit Unigenitum suum " [3]. Nec minus aperte in opere *de Spiritu et Litterâ* (a. 412) loquitur : " Vult autem Deus *omnes homines salvos fieri* et in agnitionem veritatis venire; non sic tamen ut eis adimat liberum arbitrium, quo vel bene vel male utentes, justissime judicantur " [4]. Similia invenire est in aliis operibus S. Doctoris. Si quæ igitur sint dubia loca, explicanda sunt per clariora; nec mirum est aliquando S. Augustinum nostram thesim negare videri; nam contra Pelagianos scripsit, qui prædestinationem negabant, docentes Deum non magis velle salutem prædestinatorum quam reproborum; quos errores confutando, ipse verba adhibet quæ ex contextu et aliis locis emolliri debent [5].

520. (C) *Rat. theol.* (a) Imprimis aperte constat supralapsariorum systema manifeste divinis attributis adversari : *bonitati*, cùm crudele sit aliquot creaturas, ante ullum peccatum prævisum, suppliciis æternis devovere; nec dicatur hoc

[1] Cf. **Denzing**, n. 200 (169).

[2] Patrum testimonia collecta habes apud **Petavium**, *de Deo*, l. X, c. 4-5; *de Incarn.* l. XIII, c. 1-14; **Passaglia**, *De partitione divinæ voluntatis*, Romæ, 1851; brevius apud **Franzelin**, (th. L-LII), **de Augustinis**, *de Deo*, th. XXXVII-XXXVIII.

[3] c. 26, n. 52. — [4] c. 33, n. 58.

[5] Ad fusiorem mentis S. Augustini expositionem vide **Petavium**, lib. X, c. 7 sq.; **Franzelin**, th. 51-52.

fieri ad justitiam Dei manifestandam; nam ab æterno decernere alicujus reprobationem, ante prævisa ejus demerita, est potius injustitiæ actus, cùm nemo nisi reus positive puniri possit; *sapientiæ*, nam sapiens legislator non intendit pœnas, nisi quatenus necessariæ sunt ad peccatum puniendum; *sanctitati*, quia Deus, quosdam ad infernum prædestinando, eosdem ad peccatum prædestinare debet, sicque fit auctor peccati; tandem *justitiæ*, licet enim Deus non teneatur creaturas ad finem supernaturalem destinare, si de facto eis finem supernaturalem assignet, sibimetipsi debet ut media supernaturalia ad hunc finem attingendum necessaria concedat.

521. (b) Similia argumenta etiam contra infralapsariorum systema militant. Nam Deus, etiam post lapsum, in *S. Litteris* exhibetur ut bonus et providens Pater, qui sapienter de omnibus hominibus curat, omnes diligit, et nonnisi reluctanter eos, propter gravia ipsorum peccata, pœnis afficit; atqui, si post originale peccatum, Deus nonnisi aliquos ex iniquitatis massâ salvare intendat, ubi est ejus *sapientia?* ex unâ parte homines ad finem supernaturalem destinati manent, et ex alterâ, propter culpam non personalem sed capitis sui, incapaces sunt hunc finem assequendi; ubi ejus *bonitas?* cùm enim facillime omnibus media ad salutem necessaria præparare valeat, mediumque redemptionis de facto instituerit quod ex se omnibus prodesse potest, positive et directe multos ab hoc medio prohibet; ubi ejus *amor?* qui enim amat, benefacere vult; jamvero Deus, in hâc hypothesi, quosdam quidem diligit, eos eligendo, alios vero odio habet, et quidem absque ullâ eorum culpâ, cùm eos, ante prævisum personalem lapsum, æternis horrendisque devoveat suppliciis! Cum Psalmistâ igitur concludamus: " Quomodo miseretur pater filiorum, misertus est Dominus timentibus se; quoniam ipse cognovit figmentum nostrum, recordatus est quoniam pulvis sumus " [1].

522. 3° *Solv. diffic.* (A) Calvinistæ et Janseniani argumentantur præsertim ex *Ep. ad Rom.* [2] ubi *S. Paulus* explicans cur multi Judæi in Christum credere renuerint, dum multi Gentiles in Ecclesiam sunt ingressuri, hæc inter alia habet:

[1] *Ps.* CII, 13-14. — [2] *Rom.*, IX, 6-33.

" Cum enim nondum nati fuissent, aut aliquid boni egissent aut mali... non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei : quia major serviet minori, sicut scriptum est : Jacob dilexi, Esau autem odio habui... igitur non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei... ergo cujus vult miseretur, et quem vult indurat... An non habet potestatem figulus luti ex eâdem massâ facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam ? "

523. *Resp.* (a) Notandum est imprimis a S. Paulo alibi clare et diserte doceri, Deum velle omnes homines salvari, Christum pro omnibus mortuum esse, etiam pro eis qui perire possunt, ut ex thesi patet; prohibent igitur hermeneuticæ leges ne caput IX ita exponatur ut præfatæ doctrinæ adversetur, præsertim si alia ac magis obvia interpretatio ex ipso contextu colligi possit; atqui res ita se habet. Nam ex contextu, et ex toto Epistolæ decursu, liquet S. Paulum sermonem habere non de prædestinatione ad gloriam, sed de prædestinatione *ad gratiam*, et præsertim de *vocatione ad fidem;* totamque ejus argumentationem eo tendere, ut demonstretur *vocationem ad fidem* esse omnino *gratuitam :* quod omnes catholici libenter concedunt. Præterea, in hoc capite nono, explicat quomodo Israel a fide defecerit culpâ suâ, quia sc. opera legalia, non fidem sectatus est (30-33), et nonnulla exempla adducit ad ostendendum Deum injuste non egisse, Israelitas, operibus legalibus nimis confidentes, rejiciendo, Gentilesque ad fidem vocando. Porro hæc omnia catholicæ thesi non adversantur, cùm Deus fidei donum tum Israelitis tum Gentilibus obtulerit, et priores nonnisi propriâ culpâ illud amiserint.

524. (b) Loca difficiliora exponamus [1] : " Jacob dilexi, Esau autem odio habui " (13); sensus est : Jacob ejusque progeniem dilexi, bonisque terrenis plurimis donavi, Esau autem ejusque sobolem odio habui, i. e. minus dilexi, minoribusque beneficiis prosecutus sum, sicque explicatur quod v. 12 dictum fuerat : " quia major serviet minori " [2]. Quæ

[1] Cf. **Corluy,** op. cit, t. I, p. 126 sq.

[2] Quod hodie admittunt optimi Protestantium exegetæ : " Absoluta Jacob electio (amor erga Jacob, odium in Esau), est simplex unius præ altero electio

quidem comparatio ostendit Deum, etiam in ordine supernaturali, non omnes homines æqualiter diligere, sed aliis plures, aliis pauciores gratias conferre; sed ex hoc colligi nequit quosdam omni gratiâ, omnibus mediis ad salutem privari.

(c) Additur: " Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei " (16); cujus sensus est Dei gratiam non pendere ab operibus naturalibus vel legalibus, sed a misericordiâ Dei, cùm gratuito concedatur [1], et quidem omnibus, ut alibi probatur (*de Gratiâ* n. 75-92). Postea rem confirmat exemplo Pharaonis, concluditque : " cujus vult miseretur, et quem vult indurat " (18), id est, indurari permittit, ulteriorem et abundantiorem gratiam denegando, ut supra (n. 463) probavimus.

(d) Quoad comparationem *figuli* (21), ita explicari potest : sicut figulus nil debet massæ luti et de eâ pro libitu disponit, ita Deus massæ generis humani nullam supernaturalem gratiam debet; ergo, sine ullâ injustitiâ, plus uni minusque alteri concedere potest. Nil igitur ex his comparationibus contra thesim nostram concludi potest, et aliunde nonnulla in hoc et sequenti capite scribit Apostolus quæ eam potius confirmant, v. g.: " Quos et vocavit nos non solum ex Judæis, sed etiam ex Gentibus... Non enim est distinctio Judæi et Græci; nam idem Dominus *omnium*, dives in *omnes* qui invocant illum... totâ die expandi manus meas ad populum non credentem, et contradicentem " [2]. Porro hæc omnia probant Deum omnibus esse bonum et misericordem, etiam illis qui ejus gratiæ resistunt.

---

ut is stirpis electæ caput evaderet et majoribus donaretur privilegiis : quod minime ad salutem æternam se refert. In textu originali, cui Sanctus Paulus alludit, Esau est synonymon Edom ". (**Gore**, *Studia biblica*, III, p. 44, in *The Internat. Critical Commentary*, Romans, by **Sanday**, New York, 1895, p. 245.)

[1] Quod pariter hodierni Protestantes concedunt; legitur enim in opere mox citato, p. 254 : " Sanctus Paulus principii instar docet Dei gratiam necessario nonnisi ab ejus voluntate ortum habere; non quatenus Deus dona sua inconsulto distribuat, sed quatenus in hac distributione quæ sine ullo nostro merito fit, ab alia ratione seu motivo ipse non movetur, quam a sua voluntate cui jus est eos qui ad se pertinent pro lubitu habendi ". (*Hammond.*)

[2] *Rom.*, IX, 24; X, 12, 21.

525. (B) Objiciuntur etiam verba Christi [1] : " Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo " ; sed immerito, nam ex eo quod Dominus hâc vice non oraverit pro mundo, minime sequitur eum nunquam pro illo orasse, præsertim cùm postea addiderit : " non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui credituri sunt per verbum eorum in me... ut credat *mundus* quia tu me misisti " (20) ; ex quo colligitur eum pro mundo orâsse, non quatenus malus est, sed ut fidem acciperet, quæ ad salutem ducit.

526. (C) Opponuntur pariter hæc verba Domini : " Hic est sanguis meus novi Testamenti, qui pro *multis* effundetur in remissionem peccatorum " [2] ; ergo non pro omnibus. *Resp.* Vox *multi* aliquando significat magnam multitudinem, et quandoque significat omnes, ut colligitur ex *Ep. ad Rom.* [3] ubi S. Paulus de peccato originali et redemptione disserens, dicit : " Sicut per unius delictum in *omnes* homines in condemnationem... sicut per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt *multi* " : ex quo liquet " *multi* et *omnes* " eodem sensu sumi ; revera græca vox οἱ πολλοί (cum articulo) significat omnes. Aliunde sensus hujus vocabuli ex parallelis locis determinari debet ; jamvero in multis aliis locis dicitur Christum pro omnibus sanguinem suum fudisse, ut constat ex thesi.

Difficultates desumptas ex modo quo salvari possunt infideles vel infantes, qui moriuntur antequam baptizari possint, in *Tr. de Gratiâ* solventur.

II. Theologorum de prædestinatione Systemata.

527. *Status quæstionis.* Sciendum est imprimis in quibus omnes catholici theologi conveniant : (a) Prædestinatio ad primam gratiam fit ante prævisionem omnis meriti, cùm hæc gratia nullo modo mereri possit. (b) Prædestinatio ad ultimam gratiam seu ad perseverantiam finalem, non cadit sub merito de condigno ; controvertitur autem num cadat sub merito de congruo. (c) Prædestinatio adæquate sumpta, quatenus totam gratiarum seriem complectitur a primâ gratiâ usque ad gloriam, est gratuita, ideoque fit ante prævisa merita ; nam ordo supernaturalis vires et exigentias naturæ superat, proindeque destinatio ad illum est omnino indebita.

[1] *Joa.*, XVII, 9. — [2] *Matth.*, XXVI, 28. — [3] *Rom.*, V, 18-19.

Quæstio igitur est de prædestinatione *ad gloriam* præcisive sumptam. Hic etiam omnes conveniunt gloriam in *ordine executionis*, propter merita conferri; sed quæstio est utrum Deus ab æterno decreverit gloriam electis dare propter eorumdem prævisa merita supernaturalia, an independenter ab illis. Duo præcipua hâc de re systemata excogitata fuerunt.

528. 1° *Molinistæ*, aliique theologi permulti ut *S. Franciscus Salesius*, *Tournely*, *Frassen*, tenent prædestinationem adultorum ad gloriam esse *post prævisa merita*[1]; sicque ordinant divina decreta : (a) Deus vult, etiam supposito peccato originali, voluntate antecedente verâ et sincerâ omnes homines salvari, eisque præparat media saluti remote vel proxime sufficientia; (b) ex speciali prædilectione aliquibus destinat gratias, quibus prævidet, mediæ scientiæ ope, eos esse consensuros; (c) scientiâ visionis prævidet eos bene acturos, et in statu gratiæ morituros, et, post prævisa eorum merita, eosdem ad gloriam prædestinat; (d) prævidet pariter alios in peccato mortali esse morituros, et, post prævisa eorum demerita, eos ad gehennam condemnat. Sic arguunt :

529. (A) Christus in ultimo judicio electis dicet : " Venite benedicti Patris mei; possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi. Esurivi enim et dedistis mihi manducare, etc. "[2]. Atqui hoc judicium nuda fictio esset, si Deus independenter a meritis electos destinâsset ad gloriam. Nec juvat dicere hic agi tantum de ordine exsecutionis; nam præmium justorum in merita refunditur non minus ac pœna in malorum demerita; atqui nemo dicet pœnam ante prævisa demerita destinatam fuisse reprobis; ergo.

530. (B) Crescit vis argumenti si præfata testimonia conferuntur cum iis quibus vita æterna exhibetur ut *corona*, quæ non datur absque legitimo certamine, ut *merces*, quæ redditur meritis sicut ignis redditur ut justa pœna demeritis[3]; porro malis non destinatur pœna ante prævisa peccata; ergo.

531. (C) Gloria exhibetur ut pendens a nobis, adeo ut ab eâ excidere possimus ; ideo etiam monemur ut magnâ diligentiâ utamur ne forte reprobi efficiamur : " Magis satagite ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis "[4]; atqui talis diligentia esset inutilis, si gloria ante prævisa merita infallibiliter esset destinata; ergo.

---

[1] Quorum argumenta vide apud **Becanum**, *de Deo*, c. 14, q. 4; **Lessium**, *Opusc. de Prædestinatione et Reprob.*; **Franzelin**, th. 59-60; **de Augustinis**, th. 41 sq.; **Pesch**, n. 353 sq.; **Hurter**, 128 sq.: hujusce auctoris argumentorum brevem synopsim exhibemus.

[2] *Matt.*, XXV, 34 sq.

[3] *I Cor.*, IX, 24; *II Tim.*, IV, 8; *I Cor.*, III, 8; *Rom.*, II, 5.

[4] *II Petr.*, I, 10.

532. (D) Huc accedunt verba *S. Pauli*[1] : " Quos præscivit et prædestinavit... "; in quæ ita scribit *S. Ambrosius*[2] : " Non ante prædestinavit quam præsciret, sed quorum merita præscivit, eorum præmia prædestinavit ".

533. (E) Si sententia opposita admittatur, exhortationes vim suam amittunt, torpor et incuria salutis inducitur, nam quis sic arguere potest : vel sum prædestinatus, vel non : si prius, quidquid fecero, salvabor; si posterius, quidquid fecero, non salvabor; quare vivam pro arbitrio.

534. 2° *Thomistæ*, *Augustiniani* et *Congruistæ*, aliique multi ut *Salmanticenses*, *Scotistæ* non pauci, etc., tenent prædestinationem ad gloriam fieri ante prævisa merita, licet reprobatio positiva prævisionem meritorum sequatur[3]. *Thomistæ* sic decreta divina ordinare solent : (a) Deus voluntate antecedenti, verâ et sincerâ, omnes creaturas rationales ad æternam felicitatem ordinat, etiam supposito originali peccato, eisque gratias vere sufficientes præparat; (b) quasdam vero præ aliis eligit, quas decreto absoluto et efficaci vult salvare; (c) et eisdem gratias præparat *ex se* efficaces, quibus infallibiliter, etsi libere, bene agant et salventur; (d) prævidens, in suis decretis, electos bona opera acturos et usque ad finem perseveraturos, decernit in ordine exsecutionis illis gloriam ut mercedem conferre; (e) cùm vero pariter in decretis prævideat alios in statu mortalis peccati morituros, eos ad pœnas æternas destinat.

Congruistæ eodem fere modo decretorum ordinem componunt, cum hâc tamen exceptione quod Deus futura conditionata non in suis decretis, sed *scientiæ mediæ* ope cognoscit.

535. Ita argumentantur : (A) Apostolus de prædestinatione hæc habet[4] : " Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem, *ut* essemus sancti... qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum, secundum propositum voluntatis suæ, in laudem gloriæ gratiæ suæ... " Ex quibus habes, ait *Billuart*, *l. c.*, (a) Deum nos elegisse, non quia futuri eramus sancti, aut quia prævidit nos fore sanctos, sed *ut* essemus sancti; (b) nos elegisse secundum propositum voluntatis suæ, id est gratuitâ voluntate, ut gratiam suam commendaret.

536. (B) Sed præ ceteris illustre est testimonium ejusdem Apostoli ad *Rom.*, c. 8, 9 et 11, ubi ex proposito de prædestinatione gratuitâ agens, eam *explicat*, *probat* et contra impugnantes *defendit* : (a) eam definit *propositum Dei*[5], *propositum secundum electionem*

[1] *Rom.*, VIII, 29. — [2] *De Fide*, l. 5, c. 6, n. 83; *P. L.*, XVI, 665.

[3] Cf. **Alvarez**, *de Auxiliis*, disp. 37; **Gonet**, *de Voluntate Dei*, disp. 5; **Salmanticenses**, *de Prædestinat.*, disp. IX; **Goudin**, *de Providentiâ*, q. II; **Billuart**, *de Deo*, diss. IX, a. 4; **Bellarminus**, *de Grat. et lib.*, l. II, c. 10, 15; **Suarez**, *de Auxiliis*, lib. 3, de Prædest., c. 8.

[4] *Ephes.*, I, 4 sq. — [5] *Rom.*, VIII, 28.

Dei [1], *electionem gratiæ*, id est gratuitam, nam, ut subdit, "Si gratia, jam non ex operibus : alioquin gratia jam non est gratia" [2]; varias ejus *dotes* explicat, hujusmodi vocatis omnia cooperari in bonum : "Quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum, iis qui secundum propositum vocati sunt sancti" [3]; declarat ex tali proposito fluere vocationem efficacem, justificationem et glorificationem : "Quos prædestinavit, hos et vocavit; et quos vocavit, hos et justificavit; quos autem justificavit, illos et glorificavit" [4]; (b) deinde quærens cur ex Israelitis tam pauci in Christum credant, respondet non omnes fuisse efficaciter prædestinatos, sed aliquos tantum præ aliis a Deo gratis electos; et hanc gratuitam electionem variis illustrat exemplis [5]; (c) tandem objectiones contra gratuitam prædestinationem solvit, more Thomistarum, tum principio generali : "O homo, tu quis es qui respondeas Deo" [6]? tum exemplo figuli qui ex eodem luto fingit aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam [7]. Porro hæc omnia nihil aliud sunt nisi ipsissima Thomistarum thesis; supponunt enim Deum nos eligere ad gloriam e beneplacito suo, omnia bona fluere ex hac electione, etiam merita nostra.

(C) Confirmatur his Apostoli verbis [8] : "Quis te discernit? Quid habes quod non accepisti?" his enim discretio electorum a reprobis non meritis nostris, sed gratuito Dei beneficio adscribitur; nam si electio nostra fieret post prævisa merita, posset quis dicere : ego me ipsum discerno, scil. meritis meis.

537. (D) Quicumque prudenter et ordinate agit, prius intendit finem quam media; atqui Deus prudenter et ordinate agit, et aliunde merita sunt media, gloria est finis; ergo prius intendit gloriam quam merita.

538. 3° *Conclusio.* His breviter relatis, unusquisque in suo sensu abundet, dummodo sententiæ oppositæ nullam censuram inurat. Fatemur enim mysterium Prædestinationis esse inscrutabile. S. Paulus, postquam illud exposuerat verbis quæ diverso modo a diversis scholis intelliguntur, hæc addidit quæ imbecillitatem ingenii nostri in solvendis hujusmodi quæstionibus manifeste ostendunt : "O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei! Quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? Aut quis ejus consiliarius fuit" [9]? Duo ex Scripturâ certo colliguntur, scilicet salutem nostram esse tum in manu Dei, tum in manu consilii nostri. Deus certo non deficiet, sed e contra gratias non solum sufficientes, sed etiam abundantes nobis largietur; remanet igitur ut per bona opera certam nostram vocationem et electionem faciamus.

[1] *Rom.*, XI, 11. — [2] *Rom.*, XI, 5-6. — [3] *Rom.*, VIII, 28.
[4] *Rom.*, VIII, 30. — [5] *Rom.*, XI, 6-18. — [6] *Rom.*, IX, 20.
[7] *Rom.*, IX, 21. — [8] *I Cor.*, IV, 7. — [9] *Rom.*, XI, 33-34.

539. 4° *Corollaria :* (A) Disputatur etiam de *numero prædestinatorum;* nil certi hâc de re statui potest. (a) Magnum esse electorum numerum ex his verbis colligitur : " Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat ex omnibus gentibus, et tribubus et populis, et linguis, stantes ante thronum et in conspectu Agni " [1].

540. (b) Communiter asseritur pauciores esse electos quam reprobos, si *universum genus humanum* spectetur; sed textus Scripturæ, ex quibus hoc colligitur, vim demonstrativam non habent ; verba " multi sunt vocati, pauci vero electi " [2], inspecto contextu, significant multos, immo omnes Judæos ad fidem in Christum vocari, sed paucos Ecclesiam esse ingressuros. Difficilius quidem explicantur hæc verba : " Intrate per angustam portam, quia lata porta et spatiosa via est quæ ducit ad perditionem, et multi sunt qui intrant per eam. Quam angusta porta et arcta via est quæ ducit ad vitam, et pauci sunt qui inveniunt eam " [3]. Attamen dici potest Christum hic loqui non de toto genere humano et pro omnibus sæculis, sed de Judæis tunc temporis viventibus, quorum pauci arctam consiliorum et præceptorum viam, quam supra descripserat, ingredi volebant. Unum extra dubium est, videlicet nullum adultum, etiam inter infideles, damnatum iri, nisi scienter et volenter contra leges sibi cognitas graviter deliquerit, atque in suo peccato pertinaciter usque in finem perseveraverit. Hinc ait *Gener* [4] : " Neque vero tot sunt reprobi... quot vulgo declamantur; nam Ecclesia habet innumeros filios occultos, de quibus ipsa dicet in die novissimo : Quis genuit mihi istos, et isti ubi erant? "

541. (c) Si agitur de solis *catholicis*, communiter docetur cum *Suarez*, etiam inter adultos, plures esse electos quam reprobos; licet enim major pars hominum mortaliter peccent, tamen in sacro tri-

[1] *Apoc.*, VII, 9. — [2] *Matt.*, XXII, 14; cf. **Maldonat** et **Knabenbauer**, in h. loc.
[3] *Matt.*, VII, 13, 14.
[4] *Theol. dogmat. scholast.*, 2, 342 ss. — Cf. **Hurter**, n. 145, not. 2; **Lacordaire**, *Conférences, 1851*, Résultats du Gouv. divin; **Bergier**, *Dict. théol.*, verbo *Elus;* **Godts**, C. SS. R., *De paucitate salvandorum*, Bruxelles, 1899; **Castelein**, S. J., *Le rigorisme, le nombre des élus et la doctrine du salut*, Bruxelles, 1899; *Dict. de théol. (Mangenot)*, art. *Elus*, t. IV, 2350. **Faber**, *Creator*, B. III, c. 2, ubi legitur : " Si ab Evangelii parabolis ratiocinationis fundamentum sumendum esset, non pro parvo sed magno servandorum hominum numero concludere deberemus. Bonorum et malorum separationem in extremo judicio faciendam, boni seminis separationi a zizaniâ Jesus Christus comparat. Jam ager studiose cultus numquam copiosior est zizaniâ quam bono semine. Comparationem quoque instituit bonorum et malorum piscium : jam cuinam piscatori malos pisces majori numero piscari contingit? E decem virginibus quæ ad nuptias vocatæ sunt, quinque sponsi domum ingrediuntur. In talentorum parabolis, duo servi præmio, unus tantum pœnâ afficitur; in alterâ convivii, unus tantum invitatorum ejicitur ".

bunali resurgunt, et pauci sunt qui in fine vitæ de peccatis suis sincere non doleant et sacramenta recipere recusent [1].

542. (d) Si quæstio est de omnibus *christianis*, sive catholicis, sive schismaticis, sive hæreticis, multi tenent damnatorum numerum majorem esse quam electorum. Contraria tamen sententia aliis probabilior videtur; nam tertia pars eorum, antequam rationis usum attigerint, moriuntur, et cùm plerique baptizati fuerint, salvantur; insuper eis qui inter Acatholicos versantur satis compertum est, multos inter Protestantes vel Schismaticos in bonâ fide versari : possunt igitur, etiam quando in peccatum mortale lapsi sunt, Deo reconciliari per actum contritionis perfectæ, immo si de schismaticis agatur, per absolutionem, quæ saltem in articulo mortis valida erit, cùm Ecclesia omnibus hoc instanti suppleat jurisdictionem; aliunde Deus in necessariis non deficit, proindeque ultimo vitæ instanti speciales gratias eis concedet, quibus pœnitere possint; ergo nil prohibet multos ex eis salvari. Si nonnulli Patres contrarium docere videantur, de hæreticis *formalibus*, *non* autem de *materialibus* loquuntur. Neque inter sectas *non christianas* electi deerunt : *Judæi* siquidem et *Mahumetani*, qui non solum monotheismum, sed etiam fragmenta quædam primitivæ vel mosaicæ revelationis adhuc retinent, credere possunt in *Deum remuneratorem supernaturalem*, et actus contritionis perfectæ, Deo juvante, elicere [2]. *Ethnici* autem, qui nulla revelationis vestigia servârunt, si legis naturalis præcepta custodierint, ad fidem, *internâ revelatione* aliisve mediis Deo notis, perduci possunt, ut exponitur in *Tr. de Gratiâ*.

543. (B) *De signis prædestinationis*. Licet nemo possit, absque speciali revelatione, de suâ salute certus esse [3], dantur tamen probabilia signa, ex quibus de eâ bene sperare possumus. Hæc sunt modo generali ea omnia quæ ad vitam æternam nos ducere valent : (a) *timorata conscientia*, quæ tanquam a facie colubri fugit pecca-

[1] Suarez, *de Prædestinat.*, lib. VI, c. 3. Cfr. Faber, l. c., ubi recte ait : " Sedulo distinguendum est inter catholicos qui de rectâ viâ actu divertunt et eos qui æternam salutem adepturi sunt... Perplures sunt qui scelestissimam vitam per decem aut viginti annos duxerunt, et illico ad bonam frugem redeunt, veluti si ignita materia omnino in eis consumpta fuerit."

[2] Quod jam aperte docebat Lugo (*De Fide*, disp. XII, sect. 5, n. 50-51) : " Denique *Turcæ* et *Mahumetani*, si qui essent qui invincibiliter etiam errarent circa Christum et ejus divinitatem, non est cur non possint verâ fide supernaturali credere unum Deum remuneratorem supernaturalem : hoc enim non credunt propter argumenta ex creaturis naturalibus desumpta, sed dogma hoc ex traditione habent; quæ traditio processit a verâ Ecclesiâ fidelium et ad ipsos usque pervenit, licet alii errores admixti sunt in eorum sectâ... et consequenter poterunt aliquando in actum contritionis perfectæ ex tali fide prodire ". Cf. Dublanchy, op. cit., p. 322 sq., ubi erudite de statu religioso sectarum non-christianarum disserit.

[3] *Trident.*, sess. VI, can. 16.

tum[1]; nam solum peccatum causa damnationis esse potest. (b) *Patientia* in adversis et voluntaria *mortificatio;* dicit enim Apostolus : " Si tamen *compatimur*, ut et conglorificemur "[2]. (c) Sincera veraque *humilitas*, quâ gratiam ad salutem necessariam abundanter obtinere valeamus : " humilibus autem dat gratiam "[3]. (d) *Inimicorum dilectio* et *misericordia* in pauperes; nam qui aliorum offensas dimittit, a Deo veniam peccatorum consequetur juxta illud : " Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris...[4] Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur "[5]. (e) *Zelus* pro salute animarum : " Qui converti fecerit peccatorem ab errore viæ suæ, salvabit animam ejus a morte, et operiet multitudinem peccatorum "[6]. (f) *Devotio* singularis erga *SS. Cor Jesu* et *B. Virginem :* prior enim Christi amorem maxime fovet; porro qui Christum amat, cum *S. Paulo* fiducialiter dicere potest : " Quis ergo nos separabit a caritate Christi?... Certus sum enim quia neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes, neque instantia, neque futura, neque fortitudo, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu "[7]. Idem fere dici potest de devotione erga B. Virginem; cùm enim hæc sit *mediatrix ad Mediatorem* et aquæductus gratiæ, qui ei adhærebit, gratiâ ad salutem necessariâ nunquam carebit, tutoque ad Christum ibit.

" Quapropter, fratres, magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem et electionem faciatis : hæc enim facientes non peccabitis aliquando. Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri et Salvatoris Jesu Christi "[8].

[1] *Eccli.*, XXI, 2. — [2] *Rom.*, VIII, 17.
[3] *I Petr.*, V, 5. — [4] *Matt.*, VI, 12. — [5] *Matt.*, V, 7.
[6] *Jac.*, V, 20. — [7] *Rom.*, VIII, 35-39. — [8] *II Petr.*, I, 10-11.

De Deo Trino.

Historia Tractatus breviter delineatur.

544. *Patrum ætate*, tribus primis sæculis, de trinitate personarum in genere, et præsertim de *Verbo* ejusque *consubstantialitate* agitur; quarto sæculo, non solum de Verbo, sed etiam de Spiritu S. diserte fit quæstio. Sæculis quinto et sequentibus, jam methodice et philosophice expolitur doctrina catholica.

Quæ de SS. Trinitatis mysterio, in N. Testamento et Patribus apostolicis, modo simplici exposita fuerant, more magis philosophico, contra Judæos, declaravit **S. Justinus** († 163) in *Dialogo cum Tryphone*, ubi de divinitate Verbi præclare disserit, etsi, philosophiâ platonicâ deceptus, in subordinatianismum propendere videatur. Contra Gnosticos, **S. Irenæus**, Traditioni magis quam philosophiæ fidens, genuinam et apostolicam doctrinam vindicat in *Tr. adversus Hæreses* (176-199). Magis philosophice et theologice rem exponit **Clemens Alex.** in *Pædagogo* et *Stromatibus*. Ita pariter **Origenes**, præsertim in opere *De Principiis*, ubi trinitatem personarum et Verbi æternam generationem lucide probat, sed subordinatianismo favet; ejusque discipulus, **S. Dionysius Alex.**, cujus exstant tantummodo fragmenta ex libris quatuor adversus Sabellium.

Contra *Modalistas* et *Sabellianos*, qui realem personarum distinctionem negabant, scripserunt : **S. Hippolytus**, *Contra Noetum*, ubi tamen temporalem Verbi generationem profiteri videtur; **Tertullianus**, *Adversus Praxeam*, ubi notionem et realem divinarum personarum distinctionem diserte exponit; **Novatianus**, qui *de Trinitate* methodice disserit.

545. *Sæculo IV°*, *Arianismum*, qui divinitatem Verbi ejusque cum Patre æqualitatem negabat, strenue impugnaverunt : **S. Athanasius**, *Orationes quatuor contra Arianos; Liber de Trinitate et Spiritu S.; Epistola de Nicænis decretis; Historia Arianorum*, etc.; **S. Hilarius Pictav.**, *Libri 12 de Trinitate; Liber de Filii et Patris unitate;* **S. Cyrillus Hierosol.**, *Catecheses ad Illuminandos, catech.* 6-7, 11, 16-17; **S. Basilius Cæsar.**, *Libri quinque adversus Eunomium* (quorum tres priores certo genuini sunt, *posteriores* autem *duo dubii*); **S. Ambro-**

sius, *Libri V de Fide* (alias de Trinitate); **S. Gregorius Nazianz.**, *Orationes V de theologiâ* (orat. III-IV); **S. Gregorius Nyss.**, *Oratio catechetica magna: Libri 12 contra Eunomium;* **Didymus Alex.**, *Libri 3 de Trinitate.* — Eodem sæculo, divinitatem Spiritûs Sancti, jam indirecte ab Arianis negatam, et explicite a Macedonianis impugnatam, diserte Patres propugnaverunt, inter quos : **S. Athanasius,** in *Epistolis ad Serapionem;* **S. Basilius Cæsar.**, *Liber de Spiritu S.;* **S. Ambrosius**, *Libri tres de Spiritu S.;* **Didymus**, *Liber de Spiritu S.*

Sæc. V°, amplissime et methodo fere scholasticâ de SS. Trinitate disserunt : in *Oriente*, **S. Cyrillus Alex.**, *Thesaurus de Sanctâ et Consubstantiali Trinitate*, ita dictus quia omnium argumentorum hucusque prolatorum summam ditissimam exhibet; *de Trinitate dialogi 7; Opusculum de SS. et vivificâ Trinitate;* — in *Occidente*, **S. Augustinus**, *Libri 15 de Trinitate*, in quibus, demonstratâ Trinitatis veritate ex Scripturâ, aliquam hujus mysterii intelligentiam tradere nititur ex ipsâ naturâ mentis humanæ quæ est Trinitatis imago. — Postea contra Vandalos arianismo imbutos scripsit **Vigilius Tapsensis** *Dialogum contra Arianos.*

Sæculis VI°-IX°, præter tractatus *polemicos* quos **S. Fulgentius Rusp.** contra Arianos vulgavit : *Libri tres ad Trasimundum, regem Vandalorum, Lib. de Trinitate ad Felicem notarium*, etc., — inveniuntur opera magis philosophica quæ Scholasticis facem jam prætulisse videntur, præcipue **Boetii** tractatus, nempe *Liber quomodo Trinitas unus Deus ac non tres dii; Utrum Pater et Filius ac Spiritus S. de divinitate substantialiter prædicentur;* quibus adjungi debent **Alcuini** opera *de Fide sanctæ et individuæ Trinitatis, Libellus de processione Spiritûs S.* — In *Oriente* vero doctrinam catholicam methodice exponit **S. Joannes Damascenus**, *Liber de SS. Trinitate, de hymno trisagio*, et in l. I *de Fide orthodoxâ.*

546. Inter *theologos*, qui *scholastice* hoc mysterium exposuerunt, præ ceteris laudantur : *sæc. XII :* **S. Anselmus**, *Liber I de fide Trinitatis; Liber I de processione Spiritûs S.;* **Richardus a S. Victore**, *Libri 6 de Trinitate.* — *Sæc. XIII :* **S. Thomas Aq.**, O. P., *Summa theol.*, I, q. 27-43, cum Commentariis Cajetani; *Cont. Gentes*, lib. IV, c. 2-26; **S. Bonaventura**, O. M., *In I lib. Sententiarum;* **Ægidius Romanus**, *In I Sentent.* — *Sæc. XIV :* **J. D. Scotus**, O. M., *In I Sentent.;* **Petrus Paludanus**, O. P., *In I Sententiarum.* — *Sæc. XV :* **Card. Bessarion**, *Liber de Spiritu S. contra Marcum Ephesinum.* — *Sæc. XVII :* **Greg. de Valentia**, S. J., *Analysis fidei catholicæ de SS. Trinitate;* **Suarez**, S. J., *de SS. Trinitatis mysterio;* **Becanus**, S. J., *Summa theologica*, de SS. Trinitate; **D. Ruiz**, S. J., *Commentaria de Trinitate*, opus profundum et eruditum; **Petavius**, S. J., *Dogmata theologica*, ubi positivam theologiam de Trinitate præclare exponit; **Thomassinus**, Orat., *Dogmata theologica*, ubi pariter doctrinam Patrum de divinâ et SS. Trinitate fuse declarat; **Joannes a**

S. Thoma, O. P., *Comment. in I p. S. Thomæ:* Salmanticenses, *de S. Mysterio Trinitatis. — Sæc. XVIII :* Witasse. *De SS. Trinitate*, ap. *Migne*, Theol. Curs., t. VIII; Kilber, S. J., *De Deo Uno et Trino* (in Theol. *Wirceburgensi*); Billuart, O. P., *de SS. Trinitatis mysterio. — Sæc. XIX :* Perrone, S. J., *Tr. de SS. Trinitate;* Franzelin, S. J., *de Deo Trino;* Knoll, *De Deo Trino;* Jungmann, *Tr. de Deo Trino;* J. H. Newman, *Arians of the 4 th Century; Annotated translation of St. Athanasius;* Ginoulhiac, *Histoire du Dogme Catholique*, 2e éd., t. II et III; Scheeben, *Handbuch der catholischen Dogmatik*, vol. II, n. 680 sq.; J. H. Oswald, *Die Trinitätslehre*, Paderborn, 1888; F. Stentrup, *De SS. Trinitatis mysterio*, Œniponte, 1898; Th. de Régnon, S. J., *Etudes de théologie positive sur la S. Trinité*, Paris, 1892; Delatte, (Solesm.) *De Deo Trino*, Solesmis, 1897; Billot, S. J., *De Deo Uno et Trino;* Pesch, *Prælect. dogmat.*, ed. 3a, t. II; L. Janssens, *De Deo Trino*, Friburgi, 1899-1900; H. Buonpensiere, O. P., *Comment. in 1am Part. Sum. theol.*, Romæ, 1902; G. Van Noort, *Tr. de Deo uno et trino*, Amstelodami, 1907.

Excerpta ex symbolo Athanasiano [1].

547. 1) Quicumque vult salvus esse, ante omnia opus est ut teneat catholicam fidem : quam nisi quisque integram inviolatamque servaverit, absque dubio in æternum peribit.

2) Fides autem catholica hæc est : ut unum Deum in Trinitate, et Trinitatem in unitate veneremur; neque confundentes personas neque substantiam separantes.

3) Alia est enim persona Patris, alia Filii, alia Spiritus Sancti.

4) Sed Patris, et Filii, et Spiritus Sancti una est divinitas, æqua lis gloria, coæterna majestas.

Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus Sanctus.

Increatus Pater, increatus Filius, increatus Spiritus Sanctus.

Immensus Pater, immensus Filius, immensus Spiritus Sanctus.

Æternus Pater, æternus Filius, æternus Spiritus Sanctus.

Et tamen non tres æterni, sed unus æternus.

Sicut non tres increati, nec tres immensi, sed unus increatus, et unus immensus.

Similiter omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus Sanctus.

Et tamen non tres omnipotentes, sed unus omnipotens.

Ita Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus Sanctus.

Et tamen non tres dii, sed unus est Deus.

Ita Dominus Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus Sanctus.

Et tamen non tres domini, sed unus est Dominus.

[1] Cf. Denzinger, n. 39 (135-136). — De origine et auctoritate hujus Symboli vide *Tr. de Fontibus Revel.*, n. 974.

Quia sicut singillatim unamquamque personam, Deum ac Dominum confiteri christiana veritate compellimur; ita tres deos aut dominos dicere catholica religione prohibemur.

5) Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus.

Filius a Patre solo est, non factus, nec creatus, sed genitus.

Spiritus Sanctus a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens.

6) Unus ergo Pater, non tres Patres : unus Filius, non tres Filii : unus Spiritus Sanctus, non tres Spiritus Sancti.

7) Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus: sed totæ tres personæ coætemæ sibi sunt et coæquales.

Ita ut per omnia, sicut jam supra dictum est, et Unitas in Trinitate, et Trinitas in Unitate veneranda sit.

Qui vult ergo salvus esse, ita de Trinitate sentiat.

Conc. Lateranensis iv (œcum. xii), 1215, Decretum de errore Abbatis Joachim [1].

548. Nos autem, sacro approbante Concilio, credimus et confitemur cum Petro Lombardo, quod una quædam summa res est, incomprehensibilis quidem et ineffabilis, quæ veraciter est Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus; tres simul personæ, ac sigillatim quælibet earundem : et ideo in Deo solummodo Trinitas est, non quaternitas; quia quælibet trium personarum est illa res, videlicet substantia, essentia seu natura divina : quæ sola est universorum principium, præter quod aliud inveniri non potest : et illa res non est generans, neque genita, nec procedens, sed est Pater qui generat, et Filius qui gignitur, et Spiritus Sanctus qui procedit : ut distinctiones sint in personis, et unitas in natura. Licet igitur alius sit Pater, alius Filius, alius Spiritus Sanctus, non tamen aliud : sed id, quod est Pater, est Filius, et Spiritus Sanctus idem omnino; ut secundum orthodoxam et catholicam fidem consubstantiales esse credantur. Pater enim ab æterno Filium generando, suam substantiam ei dedit, juxta quod ipse testatur : Pater quod dedit mihi, majus omnibus est. Ac dici non potest, quod partem substantiæ suæ illi dederit, et partem ipse sibi retinuerit : cum substantia Patris indivisibilis sit, utpote simplex omnino. Sed nec dici potest, quod Pater in Filium transtulerit suam substantiam generando, quasi sic dederit eam Filio, quod non retinuerit ipsam sibi : aliquin desiisset esse substantia. Patet ergo, quod sine ulla diminutione Filius nascendo substantiam Patris accepit : et ita Pater et Filius habent eamdem substantiam : et sic eadem res est Pater et Filius, nec non et Spiritus Sanctus ab utroque procedens. Cum

[1] Denzing., n. 432 (358). In hoc decreto integram et authenticam habes expositionem mysterii SS. Trinitatis.

vero Veritas pro fidelibus suis orat ad Patrem : Volo (inquiens) ut ipsi sint unum in nobis, sicut et nos unum sumus : hoc nomen "unum" pro fidelibus quidem accipitur, ut intelligatur unio charitatis in gratiâ : pro personis vero divinis, ut attendatur identitatis unitas in naturâ, quemadmodum alibi Veritas ait : Estote perfecti, sicut et Pater vester cælestis perfectus est, ac si diceret manifestius : Estote perfecti perfectione gratiæ, sicut Pater vester cælestis perfectus est perfectione naturæ, utraque videlicet suo modo : quia inter creatorem et creaturam non potest tanta similitudo notari, quin inter eos major sit dissimilitudo notanda. Si quis igitur sententiam vel doctrinam præfati Joachim in hac parte defendere vel approbare præsumpserit, tanquam hæreticus ab omnibus evitetur.

Objectum, utilitas et divisio Tractatus.

549. **Objectum.** Postquam de Deo uno ejusque attributis egimus, jam de *Deo trino* secundum personas, seu de ineffabili *SS. Trinitatis mysterio* disserere debemus, exponendo Dei opera *ad intra*, vitam ejus interiorem, nempe ipsâ profunda Dei, quæ nullus hominum vidit, sed Filius nobis enarravit : quod præstare nequimus nisi lumine fidei adjuti, nec sine magnâ modestiâ et reverentiâ : nam "qui scrutator est majestatis opprimetur a gloriâ" [1].

550. **Utilitas** dicendorum ex iis patet quæ in ipso limine *Tr. de Deo Uno* exposuimus, sed insuper colligitur :

(a) *Ex dignitate objecti :* Nobilius enim objectum cognitionis nostræ nullum esse potest quam Deus *trinus* in suâ *vitâ interiori* spectatus; et, quamvis pauca de hoc mysterio scire valeamus, melius est modicum de Deo, omnis perfectionis fonte, cognoscere quam multa de rebus terrenis. Aliunde vix, sine Trinitatis notitiâ, intelligi possunt alii tractatus theologici : cùm enim in eis agatur de *communicatione vitæ divinæ* creaturis factâ per *Incarnationem*, *gratiam* et *sacramenta*, quomodo hæc intelligi posset communicatio, nisi prius ipsa vita divina in *suo fonte* describeretur?

(b) *Ex necessitate* hoc mysterium cognoscendi; nam omnes tenentur, *saltem necessitate præcepti*, scire ea quæ fides de Trinitate docet; nec mirum, cùm beatitudo nostra in

[1] *Prov.*, XXV, 27.

contemplatione Trinitatis consistat, juxta illud : " Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti, Jesum Christum " [1]. Sedulo igitur hujus tractatûs studio incumbant, qui alios instruere debent, haud immemores horum *S. Augustini* [2] verborum : " Nec periculosius alicubi erratur, nec laborosius aliquid quæritur, nec fructuosius aliquid invenitur ".

(c) *Ex erroribus confutandis :* mysterium SS. Trinitatis, propter ejus sublimitatem, jam ab initio Ecclesiæ ab *hæreticis* oppugnatum, hodie etiam impugnatur ab iis omnibus qui supernaturale rejiciunt, præsertim a *Rationalistis, Protestantibus liberalibus* et *Modernistis*, qui aut aperte illud rejiciunt aut ejus naturam omnino pervertunt : quorum errores detegere et refellere necesse est.

551. Divisio. Modum procedendi in hujus mysterii expositione et defensione breviter delineat *S. Thomas* [3]. " Erit hic modus servandus ut ea quæ in sermonibus S. Scripturæ sunt tradita, quasi *principia* sumantur, et sic ea quæ in sermonibus prædictis occulte nobis traduntur studeamus utcumque mente capere, a laceratione infidelium defendendo, ut tamen præsumptio perfecte cognoscendi non adsit. Probanda enim sunt hujusmodi auctoritate S. Scripturæ, non autem ratione naturali; sed tamen ostendendum est quod rationi naturali non sunt opposita, ut ab impugnatione infidelium defendantur ".

Duo erunt capita : in I°, mysterium SS. Trinitatis *revelatione* demonstrabitur ; in II°, *philosophica* ejus expolitio tradetur.

Prolegomena : brevis expositio mysterii.

I. Doctrina *revelata*
- Prænot. : præparatur revelatio mysterii.
- 1° De trinitate in unitate.
- 2° De divinis processionibus.
- 3° De divinis missionibus.
- Corollaria.

II. *Philosophica* expolitio
- 1° De cognoscibilitate mysterii.
- 2° De analogiis et theoriis quibus illustratur.
- 3° De regulis ad recte loquendum.

[1] *Joan.*, XVII, 3. — [2] *De Trinit.*, l. I, c. 3, *P. L.*, XLII, 822.
[3] *Contra Gentiles*, l. IV, c. 1.

Prolegomena : Brevis expositio mysterii SS. Trinitatis.

Antequam mysterium SS. Trinitatis ex revelationis fontibus demonstremus, ejus notionem breviter delineare expedit, explicando : 1° mysterii *definitionem* ; 2° *sensum verborum* quæ in definitione mysterii adhibentur.

I. Definitio mysterii traditur.

552. *Etymologice*, vox græca τριάς, quæ jam occurrit apud *S. Theophilum Antiochenum* [1], et vox latina *Trinitas*, quam invenimus apud Tertullianum [2], significat, juxta quosdam, trium unitatem, vel, juxta alios et quidem multo probabilius, triadem, seu ternionem, aut ternarium [3].

553. Quoad *rem*, definitio mysterii erui potest ex authenticâ notione quam tradunt Concilia. Fides catholica, jam variis Symbolis diserte expressa, sic a C. *Lateranensi* IV (1215) contrahitur [4] : " Firmiter credimus et simpliciter confitemur, quod *unus solus* est *verus Deus*... Pater, et Filius et Spiritus Sanctus : *tres quidem personæ*, sed *una essentia, substantia* seu *natura* simplex omnino : Pater a nullo, Filius a Patre solo, ac Spiritus Sanctus pariter ab utroque... *consubstantiales* et *coæquales* et coomnipotentes et coæterni... Credimus et confitemur cum Petro Lombardo, quod *una quædam summa res est*, incomprehensibilis quidem et ineffabilis, quæ veraciter est Pater, et Filius, et Spiritus Sanctus, tres simul personæ, ac sigillatim quælibet earumdem : et ideo in Deo solummodo *Trinitas est, non quaternitas* : quia *quælibet* trium *personarum est illa res*, videlicet substantia, essentia seu natura divina ". Quam definitionem complevit, quoad processionem Spiritûs Sancti, *Eugenius IV*, in decreto unionis Græcorum (1439), sacro approbante *C. Florentino* [5] : " Diffinimus ut hæc fidei veritas ab omnibus Christianis credatur... quod Spiritus Sanctus ex Patre et Filio æternaliter est, et essentiam suam suumque esse subsistens habet *ex Patre simul et Filio*, et ex utroque æternaliter tanquam ab *uno principio* et *unicâ spiratione* procedit ".

---

[1] *Ad Autol.*, II, 15, *P. G.*, VI, 1077. — [2] *Adv. Prax.*, c. 2, *P. L.*, II, 157.
[3] Petavius, *De Trinit.*, l. VIII, c. 9. — [4] Denzing., nn. 428, 432 (355, 358)
[5] Denzing., n. 691 (586).

554. Ex quibus documentis SS. Trinitas definitur : mysterium *unius Dei in tribus personis*, seu fusius : mysterium *trium personarum realiter distinctarum in unâ et eâdem numerice substantiâ, naturâ aut essentiâ, quarum secunda a primâ procedit per veram generationem, tertia autem a primâ et secundâ, tanquam ab uno principio, per spirationem.*

Hoc mysterium igitur quatuor importat : (a) *realem distinctionem* inter tres divinas personas ; (b) perfectam *unitatem naturæ*, non solum genericam, aut specificam, sed etiam *numericam*, quæ dicitur *consubstantialitas ;* (c) *processionem secundæ* personæ a primâ per veram *generationem ;* (d) *processionem tertiæ* personæ a primâ et secundâ, tanquam ab uno principio, per *spirationem.* Quæ quidem omnia sunt *de fide catholicâ*, et melius intelligentur ex infra dicendis.

II. Explicantur vocabula philosophica in definitione adhibita [1].

Alia ad unitatem naturæ, alia ad trinitatem personarum spectant. Ad quod magis perspicue declarandum, rem exponemus cùm *historice* tùm *philosophice.*

1° Delineatur historia discriminis inter naturam et personam.

555. (A) In Ecclesiâ *Occidentali*, jam ineunte sæculo tertio, reale discrimen instituebatur inter *personam* et *substantiam* seu naturam : sedulo enim Tertullianus, adversus Praxeam, asserebat tres esse in Deo distinctas personas, unam vero et indivisam substantiam [2]. — Vocabulum *persona* (græce πρόσωπον), prius quidem designabat *larvam* (*masque*) quam induebant histriones seu comœdi qui famosos homines repræsentabant ; postea vero hoc nomen impositum est iis qui aliquâ dignitate decorabantur, tandem iis omnibus qui *naturâ individuali gaudent*, juridice non erant

[1] Th. de Régnon, *Etudes de théol. positive sur la Ste Trinité*, 1892, t. I, p. 113-245 ; J. Tixeront, in *Rev. d'Hist. et de Lit. relig.*, t. VIII, 1903, p. 582 sq. ; et *Hist. des Dogmes*, t. II, p. 77 sq. ; L. Labauche, *Dieu, La Très Ste Trinité*, Paris, Bloud, 1911, p. 5-21.

[2] *Adv. Prax.*, c. 12-13, *P. L.*, II, 168-170. — Idem fere, etsi non tam perspicue, apud S. Hippolytum, *Contra Noet.*, 7, *P. G.*, X, 813.

res, sed *jurium capaces* [1]. Eamdem fere notionem, modo tamen magis philosophico, postea Boetius tradidit docens personam esse *naturæ rationalis individuam substantiam* [2].

556. (B) In Ecclesiâ *Orientali*, aliqua verborum confusio prioribus sæculis prævaluit. Sæpe enim voces οὐσία et ὑπόστασις promiscue usurpabantur ad designandam essentiam seu naturam; aliunde πρόσωπον etymologice *faciem* aut *larvam* significabat, proindeque non videbatur satis perspicue reale discrimen inter divinas personas exprimere. Attamen jam apud *Origenem* et *S. Dionysium Alex.*, vox ὑπόστασις divinas personas designabat, οὐσία autem naturam [3]. Sed Concilium *Nicænum* utrique voci eumdem sensum tribuisse videtur [4]. Quam occasionem arripientes Ariani, vocem ὑποστασιν intellexerunt de substantiâ, dixeruntque tres in Deo esse substantias, quarum una tantum plenitudine divinitatis gaudebat. Ad quem errorem vitandum, Occidentales optabant ut Græci adhiberent vocem πρόσωπον ad designandas divinas personas; hi autem nolebant, ne forte Sabelliani inde concluderent tres personas non esse nisi tres varios aspectus ejusdem substantiæ. Tandem, suadente *Athanasio* [5], placuit nomine οὐσία designari naturam, verbo autem ὑπόστασις significari personas.

Postea vero discrimen inter naturam et personam expolire Patres Græci tentaverunt. (a) *S. Basilius* docuit οὐσία designari id quod est *commune* (τό κοινόν) individuis ejusdem speciei, et *hypostasi* quidquid est singulis individuis *proprium* [6]. Quæ quidem notio, etsi explicitior quam ea quæ hucusque accipiebatur, incompleta tamen erat : natura enim humana, a Verbo assumpta, etsi *individua*, non erat persona. (b) Quo facilius autem vitarentur errores hæreticorum qui in Christo naturam et personam confundebant, *Leontius Bysantinus* docuit hypostasim esse substantiam non solum *individuam*, sed etiam *per se* (καθ' ἑαυτὸν) existentem [7], ideoque vere incommunicabilem.

557. (C) Inter *Scholasticos*, *S. Thomas*, doctrinam Boetii perficiens, tradit personam esse substantiam *individuam* et

[1] " Omne jus quo utimur, vel ad *personas* pertinet, vel ad *res*, vel ad actiones ". (*Digest.*, I, tit. V. 1.)

[2] *Lib. de personâ et duabus naturis*, *P. L.*, LXIV, 337 sq.

[3] **Origen.**, *In Joan.*, *P. G.*, XIV, 128; **Dionys. Alex.**, ap. **S. Basilium**, *De Spiritu S.*, c. XXIX, 72, *P. G.*, 32, 201.

[4] **Denzing. Bann.**, 54.

[5] Quod refert **S. Gregor. Nazianz.**, *In laudem Athanasii*, or. XXI, 35, *P. G.*, XXXV, 1124-1125.

[6] Epist. XXXVIII, 1, 3, 4, *P. G.*, XXXII, 325-329.

[7] *Contra Nestor. et Eutych.*, *P. G.*, LXXXVI, 1280-1289. Cfr. **Ermoni**, *De Leontio Bysantino*, Paris, 1885, p. 134-144.

rationalem, quæ *per se existat* et *per se agat*, ita ut sit *domina sui actûs* et *incommunicabilis* [1].

Quæ quidem notio ab omnibus recepta fuit. Sed postea quæsitum est quid personalitas naturæ individuæ addat, et in quo proinde consistat personalitas. Scotus hanc in aliquo *negativo* sitam esse putavit, in eo quod nempe natura individua et rationabilis ab aliâ superiore *non assumatur*, seu alteri *non communicetur* [2].

Thomistæ vero eam reponunt in aliquo *positivo*, etsi diversimode. *Cajetanus* putat personam constitui per *modum realiter distinctum* tum a naturâ, tum a principiis individualibus, tum ab esse existentiæ, modum nempe qui reductive ad substantiam pertineat, et per quem substantia singularis fiat incommunicabilis [3]. — *Suarez* autem censet personalitatem esse *modum quemdam substantialem* supervenientem enti in suo esse substantiali jam constituto [4]. — Tandem, juxta *Card. Billot*, " persona est subsistens distinctum in naturâ intellectuali ... subsistens (autem) dicitur in creaturis id quod habet *esse in se*; in divinis vero importat id quod est *suum esse* [5] ".

558. (D) *Moderni* non pauci, post Cartesium et Kantium, essentiam personalitatis in *conscientiâ psychologicâ* reponunt, quâ subjectum cogitans seipsum suasque operationes percipit. Sed in hoc falluntur : conscientia enim, quatenus aliquid percipit, est actus, non autem aliquid subsistens; insuper hic actus directe manifestat naturam, seu principium *quo* agimus, et nonnisi indirecte personam, quæ est ultimum principium *quod* agit.

Remanet igitur ut *philosophice* exponamus discrimen inter naturam et personam.

559. 2° **Philosophice declaratur discrimen inter naturam et personam** [6].

A) Tres voces quæ *unitatem naturæ* in Deo exprimunt nempe *essentia*, *natura*, *substantia*, eamdem realitatem signi-

[1] *Sum. theol.*, I, q. 29, a. 1, 2; *Quæst. disp.*, de Potent., a. 1-4.

[2] In Sentent., III, dist. I. Quam sententiam proponit et propugnat Franzelin, *De Verbo Incarnato*, thes. 29, corol. 3.

[3] *Comment. in tertiam partem Sum. theol.*, q. 4, a. 2.

[4] *De Incarnat.*, disp. II, sect. 3.

[5] *De Deo uno et trino*, ed. 5ª, 1910, p. 135.

[6] D. Mercier, *Ontologie*, n. 148; L. Billot, *De Deo uno et trino*, ed. 5ª, p. 42° ; Dubois, *Le concept de personnalité* in *Rev. du Cl. fr.*, 1 Oct. 1904; V. Bernies, *La notion de personnalité*, in *Rev. du Cl. fr.*, 1 Juil. 1905.

ficant. Hæc realitas dicitur *essentia*, quando respicitur ut principium quo res est id quod est; vocatur *natura*, quatenus est principium operationis; *substantia* autem, quatenus existit in se et non in alio. Quod quidem paulo fusius declaramus.

(a) *Essentia* est *id per quod res est id quod est, et a quâlibet aliâ re discernitur :* v. g., essentia hominis est animalitas simul et rationalitas, quia hæ proprietates hominem constituunt id quod est, et illum distinguunt tum ab Angelis, qui animalitate carent, tum a brutis, quæ rationalitate privantur.

(b) *Natura* (a voce *nascor*), quæ etymologice designat *nativitatem* et ea omnia quæ cum nativitate connectuntur, est *principium intrinsecum et essentiale operationis et passionis*, seu fons internus omnium quæ ens elicit et patitur; v. g., in homine natura est simul corpus et anima, quia tum corpus tum anima sunt principia intrinseca omnium quæ homo facit aut patitur. Ex hoc apparet essentiam *non realiter* distingui a naturâ, sed tantum *virtualiter;* natura siquidem nihil aliud est nisi essentia sub diverso respectu considerata, videlicet essentia est *principium essendi*, et natura est *principium operandi.*

(c) *Substantia* (a vocibus *sub stare*) est *res cui convenit esse in se, et non in alio.* In rebus creatis substantia opponitur *accidentibus*, quibus convenit esse in alio tanquam in subjecto; v. g., in homine substantia est illud intimum, quod absconditum invenitur sub accidentibus corporis et animæ et ea sustentat.

In Deo autem nulla sunt accidentia, ac proinde substantia nihil aliud est nisi essentia, vel natura, quatenus consideratur ut *in se exsistens* et a quolibet alio ente distincta, ut expositum est in Tr. *de Deo uno*, n. 412. In Deo proinde essentia, natura et substantia non differunt realiter, sed solum diversi sunt aspectus sub quibus consideratur una et eadem res; unica igitur est essentia, unica natura, unica substantia.

560. (B) Tria sunt præsertim explicanda relate ad *personalitatem :* notio personæ in creaturis, distinctio inter naturam et personam, notio personæ in Deo.

(a) *Notio personæ in creaturis.* Quando substantia existit non solum *in se*, sed etiam *sibi*, ita ut completa sit in suâ specie, individua, sui juris et incommunicabilis, vocatur *suppositum* aut *persona : suppositum* dicitur de entibus sive irrationalibus sive rationalibus, sed magis frequenter de prioribus; *persona* de solis entibus intellectu præditis.

Persona igitur definiri potest : *substantia singularis, completa, sui juris, et intellectu prædita.*

Dicitur substantia *singularis*, quia substantiæ universales, ut humanitas, nonnisi in abstracto exsistunt, nec proinde possunt esse attributionis centra; *completa*, nam, inter substantias, aliæ sunt incompletæ eo sensu quod indigent uniri alteri substantiæ ut possint proprias operationes exercere, v. g., anima brutorum, manus in homine, et hæ non possunt esse personæ, cùm non *sibi* agant, nec sint *attributionis* centra; aliæ autem sunt completæ quia possunt per se operationes exercere sibi consentaneas, et hæ possunt esse personæ, v. g., angelus, homo; *sui juris*, seu *incommunicabiliter* subsistens, id est, habens dominium sui et suarum actionum; quod quidem evenit, quotiescumque substantia ita completa est ut non assumatur a superiori personâ : tunc enim exsistit operaturque *sibi* et habet propriam subsistentiam, eique tribuuntur omnes actiones quas elicit; *intellectu prædita*, in hoc persona differt a *mero supposito*, cui conveniunt omnes qualitates supra descriptæ, exceptâ tamen ratione, v. g., canis, arbor, lapis sunt suppositа.

Personalitas igitur, quæ subsistentia etiam dicitur, est perfectio quâ natura intellectualis, singularis et completa *est sui juris* seu *incommunicabilis*[1]. Hâc de re omnes theologi hodie consentiunt. Utrum vero personalitas essentialiter consistat in aliquo *negativo* an in elemento *positivo*, controvertitur, ut supra notavimus, n. 556.

De hâc controversia opportunius agetur in *Tr. de Verbo Incarnato*.

561. (b) *Distinctio inter naturam et personam.* 1) *Solâ ratione* inspectâ, videmus quamdam esse distinctionem, saltem *virtualem*, inter naturam et personam. Nam natura potest esse substantia incompleta, dum persona est semper substantia completa : v. g., corpus humanum, seorsim spectatum, est natura quædam, sed non persona, quia non est substantia completa. — Sed insuper et *præcipue* natura, etiam completa, *ex se* non est sui juris, non est centrum attributionis et imputationis, sed est solum *principium quo* quis utitur ad agendum, dum persona est *principium quod agit, cui* proinde tribuuntur omnes actiones, ac proinde est centrum attributionis et imputationis. Ita compositum humanum, quod resultat ex unione corporis et animæ, potest considerari sub duplici respectu : ut principium *quo* cogitamus, sentimus et deambulamus, et est *natura humana*

[1] Notandum est tamen vocabulum *subsistentiam* aliquando opponi *accidentibus* et tunc designare quidquid non est accidens, seu quamlibet substantiam; quo sensu dicitur quandoque a Patribus humanam Christi naturam *subsistere*, quamvis persona non sit. Cf. Petav., l. IV, c. 1-2; Newman, *Arians*, Appendix, not. 4, p. 432.

completa; et insuper ut ultimum operationis et attributionis centrum, id est, *principium quod* cogitat, sentit, deambulat et *cui* uno verbo tribuuntur omnes actiones sive corporis sive animæ : tunc dicitur *persona.*

Attamen *solâ ratione* inspectâ, dubitari potest nùm discrimen inter naturam completam et personam sit *reale :* experientiâ enim teste, ubi est una natura individua intelligens, ibi una persona invenitur; ubi vero duæ vel tres naturæ, ibi tres pariter personæ humanæ.

2) *Revelatione* autem novimus in Christo duas esse naturas et unam personam; et exinde colligitur in creaturis discrimen esse reale inter naturam et personam.

562. (c) *Notio personæ in Deo.* 1) Deum esse personam omnes deistæ concedunt. Sed quæstio est *quo sensu* notio personæ Deo tribuatur. Cùm Deus creaturas omnino transcendat, persona de eo prædicatur, non eodem sensu ac de creaturis, sed sensu *analogico*, et modo excellentiori [1].

Non eodem sensu ac de creaturis. Revera in creaturis cum personâ multiplicatur natura, et ideo tot sunt naturæ quot sunt personæ humanæ. In Deo autem non multiplicatur natura, licet distinguantur personæ, ideoque, quamvis sint tres divinæ personæ, non sunt tres dii seu tres naturæ divinæ.

Sensu autem *analogico*, videlicet ad exprimendam realem distinctionem inter Patrem, Filium et Spiritum Sanctum, qui, ob actus *proprios*, ut infra exponetur, sunt vere tria attributionis centra. Siquidem S. Augustinus animadvertit Patres nomine *personarum* usos fuisse ad designandum Patrem, Filium et Spiritum S., non quia hoc verbo perfecte exprimitur divina realitas, sed quia alium modum aptiorem non inveniebant quo enuntiarent verbis quod sine verbis intelligebant [2].

[1] Ad rem **S. Thomas**, I, q. 29, a. 3 : "Unde, cum omne illud quod est perfectionis Deo sit attribuendum, eo quod ejus essentia continet in se omnem perfectionem, conveniens est ut hoc nomen *persona* de Deo dicatur; non tamen eodem modo quo dicitur in creaturis, sed excellentiori modo; sicut et alia nomina quæ creaturis a nobis imposita, Deo attribuuntur".

[2] *De Trinitate*, l. V, n. 10; l. VII, n. 8-9; *P. L.*, XLII, 918, 939. "Non audemus dicere unam essentiam, tres substantias; sed unam essentiam vel subs-

563. 2) Quæritur autem *in quo* præcise *consistat realis distinctio inter divinas personas.* Ecclesia hâc de re nil definivit; sed S. Augustinus, S. Thomas et theologi communiter, ex fontibus revelatis arguentes, hanc distinctionem reponunt in *relationibus originis.* Hæc enim distinctio consistere nequit in aliquâ differentiâ perfectionis, sive substantialis, sive accidentalis, cum tres divinæ personæ eamdem habeant substantiam, nec accidentia in Deo inveniantur. Aliunde revelatione novimus secundam personam a primâ procedere per generationem, tertiam a Patre et Filio per spirationem, ut infra probabitur. In his ergo *relationibus originis* reponi debet distinctio inter divinas personas.

564. 3) Ulterius quæri potest *quomodo relationes originis divinas constituant personas.*

Relatio in *humanis* est modus essendi quo aliqua res ad aliam refertur. Triplex elementum requirit : *subjectum,* quod ad aliud refertur; *terminum,* ad quem subjectum refertur; *fundamentum,* quod est ratio seu causa cur unum ad alterum refertur. Ita in relatione paternitatis, *subjectum* est *pater* generans, *terminus* est *filius* genitus, et *fundamentum* est *generatio,* quâ filius a patre oritur. Relatio triplex est : *stricte realis,* cujus subjectum et terminus sunt res realiter existentes ac distinctæ, et fundamentum in utrâque existit, independenter ab intellectu, qualis est relatio inter patrem et filium; *logica* seu *rationis,* quæ non existit nisi in apprehensione intellectûs nostri, prout est relatio inter pacem et olivam; *mixta,* quando ratio propter quam duo subjecta referuntur est *realis ex parte unius,* sed logica tantum ex parte alterius; ita, quando cognosco domum, mutationem realem hanc cognitionem adipiscendo passus sum, sed domus ipsa minime mutata fuit.

Quæ notio *analogice* tantum Deo tribuitur. In creaturis, relationes supponunt personas jam constitutas, ideoque sunt quid accidentale personis accedens. In Deo autem, in quo nihil accidentale invenitur, relationes sunt vere subsistentes, simul ac sunt *inter se oppositæ* et *incommunicabi-*

tantiam, tres autem personas; quemadmodum multi Latini ista tractantes et digni auctoritate dixerunt, cum alium modum aptiorem non invenirent, quo enuntiarent verbis quod sine verbis intelligebant. Revera enim cùm Pater non sit Filius, et Filius non sit Pater, et Spiritus sanctus... nec Pater sit nec Filius, tres utique sunt... Tamen cùm quæritur quid tres, magnâ prorsus inopiâ laborat eloquium. Dictum est tamen, tres personæ, non ut illud diceretur, sed ne taceretur".

les : unde sunt ipsæ divinæ personæ, quales revelatione nobis innotescunt.

Sic, v. g., persona Patris est relatio paternitatis ut subsistens, id est, ut principium operationis sibi omnino propriæ, seu aliis verbis est Deus quatenus active generat Filium ; item persona Filii est relatio filiationis ut subsistens, seu est Deus quatenus a Patre genitus; tandem, persona Spiritus Sancti est relatio spirationis passivæ ut subsistens, seu Deus quatenus spiratus tum a Patre tum a Filio.

565. Quamvis igitur tres sint in Deo personæ, non dantur tres dii, prout Tritheistæ contendebant, cùm unica sit divina substantia seu natura. Aliunde divinæ personæ non sunt tres diversi respectus aut modi quibus Deus se manifestat aut quibus operatur, prout dicebant Modalistæ, sed sunt tres relationes internæ, reales et subsistentes, quæ vere sunt sui juris, simulque operationis et attributionis centra. Ita etiam vitatur *pragmatismus* recentiorum, qui contendunt nil positivi nobis notum esse de divinis personis.

Quæ quidem omnia, hic breviter exposita, melius intelligentur tum ex probatione hujus mysterii tum ex ejus philosophicâ expositione.

Caput j.

MYSTERIUM SS. TRINITATIS REVELATIONE PROBATUR.

566. Mysterium SS. Trinitatis nonnisi sub Novâ Lege a Christo plene fuit revelatum [1]. Via tamen huic revelationi parata est tùm in Vetere Testamento, per quasdam adum-

[1] Ita communiter Patres, inter quos : **Tertullianus**, *Adv. Praxeam*, 31, *P. L.*, II, 196; **S. Gregor. Naz.**, *Orat. theol.*, V, 26, *P. G.*, XXXVI, 161; **S. Basilius**, *Adv. Eunom.*, II, 22, *P. G.*, XXIX, 620; **S. Chrysostomus**, *De incomprehens.*, hom. V, 3, *P. G.*, XLVIII, 740; **S. Hilarius**, *De Trinit.*, V, 27, *P. L.*, X, 147; **S. Gregor. M.**, *In Ezech.*, II, 4, 9, *P. L.*, LXXVI, 979. Quorum doctrinam contrahit **S. Thomas**, 2^a $2^{æ}$, q. 174, a. 6 : "Postmodum vero tempore gratiæ ab ipso Filio Dei revelatum est mysterium Trinitatis".

brationes, tùm inter Gentiles, per vagas obscurasque theorias quibus mens ad quamdam pluralitatem in Deo agnoscendam disponebatur. De quibus proinde aliquid primum attingemus. Posteaque, ex doctrinâ Christi, agemus : 1° de *trinitate* personarum in *unitate* naturæ, quæ est veluti substantia hujus mysterii; 2° de divinis *processionibus*, quibus constituuntur personæ; 3° de divinis *missionibus* quibus divinæ personæ ad nostram sanctificationem cooperantur. In his enim tribus contrahitur revelata doctrina de SS. Trinitate.

Prænotanda : via paratur revelationi hujus mysterii.

Tria exponemus : 1° quomodo mysterium SS. Trinitatis *adumbratum* fuerit in *Vetere Testamento;* 2° quid hâc de re inveniatur in doctrinâ *rabbinicâ*; 3° quid in philosophiâ *judæo-hellenicâ.*

I. Mysterium SS. Trinitatis in Vetere Testamento adumbratum [1].

567. Deus Judæis mysterium SS. Trinitatis expresse proponere noluit, ne forte putarent tres deos proponi colendos : historiâ enim constat eos, propter nationes paganas quibus circumdabantur, ad polytheismum maxime pronos fuisse. Attamen, tum *verbis* tùm *theophaniis*, aliquam esse pluralitatem in divinis primum *obscure innuit*, secundum communem Patrum interpretationem; posteaque magis dilucide *secundam* saltem esse personam in Deo gradatim manifestavit, ut ita via pararetur plenæ hujus mysterii revelationi.

1° *Quædam pluralitas in Deo innuitur.*

568. In nonnullis V. Test. locis quædam *pluralitas* in Deo insinuatur. Prætermittimus ea quæ nonnulli Patres de primis versiculis Genesis exposuerunt : dicebant siquidem *in principio* idem sonare ac *in Filio*, et vocabulum *spiritus Dei* de tertiâ SS. Trinitatis personâ intelligebant; sed apud linguæ hebraicæ peritos, hæc

[1] J. Lebreton, *Les origines du dogme de la Trinité*, p. 89-125; L. Labauche, op. cit., p. 24-36.

expositio jam est antiquata [1]. Neque ex plurali formâ *Elohim* aliquid certi deduci potest : Judæi enim et plerique interpretes dicunt plurale hoc esse majestaticum aut intensivum, indicans in divinæ essentiæ unitate multiplicem esse virtutem [2].

Aliis tamen in locis hæc pluralitas subobscure insinuatur.

(a) Deus, antequam hominem crearet, dixit : " *Faciamus* hominem ad imaginem et similitudinem *nostram* " [3]; item quando jam in eo erat ut expelleret protoparentes ex paradiso, ait : " Ecce Adam quasi *unus ex nobis* " [4]; tandem post ædificationem turris Babel, Deus ita loquitur : " *Venite* igitur, *descendamus* et confundamus ibi linguam eorum " [5]. Atqui, licet stricte loquendo, illud plurale in linguâ hebraicâ adhiberi possit ab unicâ personâ, vel majestatis causâ, vel ad intensitatem exprimendam, melius tamen explicatur si de facto admittantur plures in Deo personæ, præsertim ubi dicitur *unus ex nobis* [6]. Revera plerique *Patres* ita præfata verba intellexerunt; inter quos *S. Augustinus* [7] : " Neque enim frustra non est dictum, *Faciamus hominem* ad imaginem tuam, tanquam Pater Filio loqueretur; aut ad imaginem meam; sed dictum est ad imaginem nostram : quod ex personâ ipsius Trinitatis rectissime accipitur ". Nec dici potest hic Deum alloqui Angelos; nam nulla neque præcessit, neque sequitur Angelorum mentio. Aliunde, ut notat *Augustinus* [8], homo ad imaginem Dei, non angelorum factus est.

569. (b) In libro *Numerorum* [9] invenitur formula benedictionis, quam sacerdotes super populum recitabant, et in quâ ter repetitur nomen Jehovæ; atqui Patres in hoc viderunt aliquam adumbrationem mysterii Trinitatis, præsertim cùm tria dona, quæ per hanc benedictionem impertiuntur, scilicet custodia, misericordia et pax optime approprientur tribus divinis personis. Eodem sensu Patres

[1] Cf. Corluy, *Spicilegium*, I, p. 165. — [2] Cf. Corluy, *op. cit.*, p. 167.

[3] *Gen.*, I, 26. — [4] *Gen.*, III, 22. — [5] *Gen.*, XI, 7.

[6] Quod ita declarat P. Lagrange, *Rev. bibl.*, 1896, p. 387 : " S'il (Dieu) emploie le pluriel, cela suppose qu'il y a en lui une plénitude d'être telle qu'il peut délibérer avec lui-même comme plusieurs personnes délibèrent entre elles. Le mystère de la Trinité n'est pas expressément indiqué, mais il donne la meilleure explication de cette tournure ".

[7] *Contra serm. Arian.*, 16, *P. L.*, XLII, 695. Alia Patrum testimonia vide ap. Petav., lib. II, c. 7, n. 4-9.

[8] *De Civit. Dei*, lib. XVI, c. 6, n. 1, *P. L.*, XLI, 484. — [9] *Num.*, VI, 23-26.

nonnulli intellexerunt visionem apud *Isaiam*[1] relatam, in quâ scilicet Deus trina appellatione "Sanctus, Sanctus, Sanctus" a Seraphim salutatur, et auditur vox Domini dicentis : "*quem* mittam, et quis ibit *nobis?*" Unde *S. Ambrosius*[2] scribit : "Quid sibi vult sub uno nomine sanctitatis trina repetitio? Si trina repetitio, cur una laudatio? Si una laudatio, cur trina repetitio? Trina repetitio, cur, nisi quia Pater, et Filius et Spiritus S. sanctitate unum sunt? Non dixit semel, ne Filium sequestraret; non bis, ne Spiritum præteriret; non quater, ne creaturas conjungeret".

570. (c) Aliud argumentum desumitur ex *theophaniis* in Scripturâ relatis. Sic Yahweh dicitur apparuisse Abrahæ in valle Mambre[3] : "apparuit ei Dominus", statimque additur : "cumque elevâsset oculos, apparuerunt ei tres viri stantes prope eum; quos cum vidisset, cucurrit in occursum eorum de ostio tabernaculi, et adoravit in terram" (1-2). Jamvero quidam Patres, præsertim *S. Augustinus* et *S. Ambrosius*[4], hoc intelligunt de manifestatione Trinitatis : cui interpretationi favet Breviarium romanum, dum, post relatam hanc apparitionem, dicit : "tres vidit, et unum adoravit"[5].

Sed insuper frequenter in Scripturâ commemoratur *Angelus Domini* (*Malʾak*), qui variis sensibilibus signis manifestatur, scilicet formâ humanâ, flammâ ignis, sensibili voce etc., et seipsum Deum esse declarat : "Ego sum Deus Bethel... Ego sum qui sum... Deus Abraham, Deus Isaac..."[6]. Porro plerique Patres, præsertim antiqui, docuerunt illum Angelum esse divinam personam, a Patre missam ideoque ab Eo distinctam, hominibus sese manifestantem, ut sic ad Incarnationis mysterium præpararentur; multi, præsertim Veteres, putârunt solum Verbum sic apparuisse. Sed *S. Augustinus*, ad refellendas difficultates Arianorum qui ex visibilitate Verbi ejus inferioritatem inferebant, ostendit tum Filium, tum Spiritum S. æque invisibiles esse oculis corporeis ac ipsum Patrem, tres autem divinas personas posse sub creatâ similitudine apparere, et nonnisi ex contextu quænam ex divinis personis distincte apparuerit determinandum esse[7]. Quidquid est, in his theophaniis pluralitas

[1] *Isa.*, VI, 1-9. — [2] *De Fide*, lib. II, c. 12, n. 107. *P. L.*, XVI, 582.

[3] *Gen.*, XVIII, 1 sq.

[4] S. Augustinus, *de Trinit.*, l. II, n. 19-20, *P. L.*, XLII, 858; S. Ambrosius, *De excessu Satyri*, l. II, n. 96, *P. L.*, XVI, 1342. — Attamen quidam alii aliter hunc textum interpretantur. Ita, inter alios, S. Hilarius, *de Trinit.*, IV, 25 (*P. L.*, X, 113) : "Abraham conspectis tribus unum adorat, et Dominum confitetur. Scriptura adstitisse viros tres edidit; sed patriarcha non ignorat, quis et adorandus sit et confitendus". Quam interpretationem et S. Ambrosius alibi tradit, *De fide*, I, 13, 80, *P. L.*, XVI, 547.

[5] *Brev. Rom.*, Domin. Quinquag., resp. 2.

[6] *Gen.*, XXXI, 11-13; *Exod.*, III, 2 sq.

[7] *De Trinit.*, lib. II, n. 15-35, *P. L.*, XLII, 854-868. Cfr. Petavius, l. VIII, c. 2; Franzelin, th. 6. — Lagrange, *Rev. bibl.*, 1903, p. 212-225, asserit *exegetice* mysterium SS. Trinitatis ex his manifestationibus minime inferri posse.

quædam in divinis adumbrabatur, sed non ita perspicue ut Judæi ibi Trinitatem agnoscere potuerint.

2° Secunda persona in Deo innuitur.

Paulo lucidius secunda persona, a primâ distincta, innuitur in locis ubi agitur de *Sapientiâ* Dei, de *Verbo* Dei, de *Messiâ*.

571. (A) **De divinâ Sapientiâ.** In quibusdam libris Vet. Testamenti ita exhibetur Dei *Sapientia*, ut haud improbabiliter inferri possit, omnibus locis simul collatis, eam non esse merum Dei attributum, sed quamdam divinam personam.

Ita, in libro *Job* [1], describitur Sapientia ut homini præexistens, cujus pretium est inæstimabile, abscondita ab oculis hominum, per quam omnia creata et ordinata sunt. Pariter, in libro *Baruch* [2], tanquam attributum Dei exhibetur, quo rectè omnia reguntur, et liber mandatorum Dei, lex æterna, quæ postea hominibus visa est et cum eis conversata. Quæ quidem, si sola inspiciuntur, de attributo divino *personificato* intelligi possunt.

572. Sed, in libris *sapientialibus*, non ut *mera proprietas*, sed quasi persona describitur. In *Proverbiis* [3], Sapientia, tanquam divinus præco, in excelsis et in mediis semitis stans, clamitat et ad se vocat homines, ut audiant veritatem; quo efficacius alliciat homines, suas dotes commemorat, suamque æternam originem, promittitque bona quæ solus Deus concedere valet : "Ego Sapientia, habito in consilio, et eruditis intersum cogitationibus. Per me reges regnant... Ego diligentes me diligo... Mecum sunt divitiæ et gloria... Dominus *possedit me* in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio : *ab æterno* ordinata sum... nondum erant abyssi et ego jam *concepta eram*... quando appendebat fundamenta terræ, cum eo *eram cuncta componens*... Nunc ergo filii audite me... Qui me invenerit inveniet vitam, et hauriet salutem a Domino. Qui autem in me peccaverit, lædet animam suam". Jamvero hujusmodi verba valde hyperbolica essent, si de *poeticâ personificatione* intelligerentur, præsertim ea quibus Sapientia dicitur a Deo *concepta* et *genita;* aliunde eidem tribuitur

[1] *Job.*, XV, 7-8; XXVIII, 12-18; XXXVIII-XXXIX.
[2] *Bar.*, III, 15, 29, 32-35; V, 1-2. — [3] *Prov.*, VIII, 1-36.

vis creativa : " cum eo eram cuncta componens... ego feci ut oriretur lumen "; *supremum dominium super reges* : " per me reges regnant "; *æternitas* : " Ab æterno ordinata sum ". Haud improbabiliter igitur præfata verba de divinâ hypostasi intelliguntur. Aliunde plerique *Patres*, scilicet plusquam viginti ab *Athenagora* ad *Augustinum*, præfata verba audierunt de divinâ personâ a Patre distinctâ, licet pauci de mero attributo divino ea intellexerint [1].

573. Confirmatur ex iis quæ in libro *Ecclesiastici* [2] de eâdem Sapientiâ dicuntur. Hæc enim in ecclesiis Altissimi, in medio Angelorum, aperit os suum : " Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam... Ego in altissimis habitavi... Tunc præcepit et dixit mihi Creator omnium... : In Jacob inhabita et in Israel hæreditare, et in electis meis mitte radices. Ab initio et ante sæcula creata sum, et usque ad futurum sæculum non desinam ". — Pariter, in libro *Sapientiæ*, ejus natura, dotes et distinctio ab ipso Deo describuntur : ut *spiritus* [3] exhibetur, emanatio quædam claritatis omnipotentis Dei, candor lucis æternæ, speculum sine maculâ Dei majestatis, et imago bonitatis illius [4]; omnia potest, et in se permanens omnia innovat, disponit omnia suaviter, doctrix est disciplinæ Dei et electrix atque artifex (τεχνῖτις) operum illius [5], primum hominem a delicto suo eduxit, populumque electum omnipotenti atque paternâ providentiâ direxit [6].

Quæ quidem omnia, simul sumpta, personam a Deo distinctam eique æqualem, non quidem evidenter ex solo textu, sed valde probabiliter arguunt [7]. Hanc conclusio-

[1] Cfr. Patrizi, *De interpret. Script.*, l. II, q. 2, n. 10. — Ariani ipsi de Verbo intelligebant præfata verba; sed, quia versio græca habebat κύριος ἔκτισέ με (creavit me), dicebant Filium a Patre creatum esse, ideoque Ei inferiorem. Catholici autem admittebant hæc verba ad Filium referenda esse, sed vocem ἔκτισε exponebant eo sensu quod divina Sapientia a Deo concepta, genita aut formata esset, non autem proprie creata.

[2] *Eccli.*, XXIV, 1-47. — [3] *Sap.*, I, 6; VII, 22; IX, 17. — [4] *Sap.*, VII, 25-26. [5] *Sap.*, VII, 27; VIII, 1-6. — [6] *Sap.*, X-XI.

[7] Ad rem J. Lebreton, op. cit., p. 118 : " Ce n'est point à dire que toute la Trinité soit là. Seule la Sagesse se distingue de Dieu, et encore n'a-t-elle pas tout le relief d'une personnalité vivante... Cependant c'est bien dans ce livre que nous trouvons le pressentiment le plus net du dogme chrétien, et bientôt l'interprétation authentique de l'épître aux Hébreux y fera apparaître

nem certam postea facient tum prologus S. Joannis et Epistola ad Hebræos, tum communis Patrum interpretatio.

574. (B) De Verbo Dei. In Genesi, creatio mundi jam *verbo Dei* tribuitur[1]. Sed, in aliis locis, huic divino verbo *actio propria* assignatur. Ita, apud *Isaiam*[2]: " Sic erit *verbum meum* quod egredietur de ore meo : non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcumque volui ". In *psalmis*, describitur verbum Dei tanquam a Deo missum ad sanandos homines[3], aut nuntius a Deo missus qui velociter currit[4]. Præsertim vero in libro *Sapientiæ*, æquiparatur divinæ sapientiæ, cujus potestate omnia facta sunt[5] : " Qui fecisti omnia verbo tuo "; ei tribuitur omnipotentia ad puniendos eos qui Deo resistunt : " omnipotens sermo tuus de cælo, a regalibus sedibus, durus debellator in mediam exterminii terram prosilivit... "[6]. — Et sane hujusmodi verba, stricte loquendo, de mero Dei attributo poetice descripto intelligi possent; cùm autem *parallela* sint verbis superius relatis de *Sapientiâ*, eodem modo accipi possunt : viam nempe paraverunt doctrinæ a S. Joanne expositæ de Verbo divino.

575. (C) De Messiâ. Prophetæ, dum Messiam annuntiant, aliquando ita eum extollunt supra homines ut Deo ipsi æquipararc videantur. Ab eis enim vocatur non solum Emmanuel (Deus nobiscum)[7], sed etiam " Admirabilis, Consiliarius, Deus fortis, Pater futuri sæculi, Princeps pacis "[8]. Ejus origo antiquissima est : " Et egressus ejus ab initio, a diebus æternitatis "[9]. Eidem, qui a Daniele vocatur *Filius hominis*, competit suprema potestas : " Et dedit ei potestatem, et honorem et regnum; et omnes po-

---

en pleine lumière cette théologie du Verbe que nous n'avons pu y distinguer qu'obscurément ". — Nec aliter **J. Touzard**, in *Rev. du Cl. fr.*, t. LXVII, 15 juil. 1911, p. 146 : " Ainsi donc, à côté de Dieu et en lui, sans d'ailleurs que son unité si sacrée aux Juifs, en soit atteinte, la Sagesse se dresse; œuvre de Dieu, sortie de sa bouche comme la parole qui manifeste l'intelligence, elle l'accompagne dans la création, elle y préside à côté de lui. Faisons la part de la personnification poétique; mais reconnaissons aussi que l'idée de la Sagesse divine dépasse de beaucoup celle d'un simple attribut ".

[1] *Gen.*, I, 3. — [2] *Isa.*, LV, 11. — [3] *Ps.* 106, 20. — [4] *Ps.* 147, 15-19.

[5] *Sap.*, IX, 1. — [6] *Sap.*, XVIII, 15.

[7] *Isa.*, VII, 14; VIII, 8. — Quæ appellatio *per se* posset esse symbolica, et nihil aliud exprimere nisi fiduciam in Deum qui nobiscum est, ut animadvertit **J. Lebreton**, op. cit., p. 122. — [8] *Isa.*, IX, 6. — [9] *Mich.*, V, 2.

puli, tribus et linguæ ipsi servient : potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, et regnum ejus quod non corrumpetur" [1]. Jamvero hæc omnia, etsi a Judæis recte non intellecta, optime congruunt Verbo incarnato, et haberi possunt tanquam præparatio ad revelationem evangelicam mysterii SS. Trinitatis.

576. *Scholion.* De *Spiritu Dei* frequenter sanè agitur in Vetere Testamento [2] : hic nempe, tempore creationis, ferebatur super aquas, ut eas fecundaret [3], postea describitur ut *principium vitæ*, sine quo nil subsistere potest, a quo facies terræ renovatur [4]; tanquam *cælestium donorum distributor*, qui super Messiam requiescet, eique dona spiritualia impertietur [5]; illuminans prophetas [6], sanctificans homines [7], etc. Sed distinctio personalis Spiritûs Sancti, solis exegeseos regulis, vix ex his textibus inferri potest, et reipsa nonnisi accedente luce Novi Testamenti percepta fuit.

577. **Conclusio.** Omnia hæc de Sapientiâ, de Verbo Dei, de Messiâ et de Spiritu Sancto, nobis apparent tanquam varia elementa, quæ simul coordinata, mentem optime disponebant ad pleniorem mysterii SS. Trinitatis manifestationem. Judæi tamen non videntur ea plene intellexisse, nec in unum corpus doctrinæ coadunâsse [8]; quapropter nonnisi obscuros et vagos conceptus de quâdam pluralitate in Deo habuerunt, ut ex eorum scriptis constat.

II. Rabbinorum Palæstinensium doctrina de Deo et Messiâ exponitur [9].

578. Hujusmodi doctrina invenitur in Veteris Testamenti *versionibus* et *paraphrasibus* linguâ aramaicâ scriptis

[1] *Dan.*, VII, 13-14. Quæ quidem verba Christus sibi applicat (*Matt.*, XXVI, 64.)

[2] **J. F. Wood** *, *The Spirit of God in biblical literature*, London, 1904; H. B. **Swete***, *Holy Spirit*, in *Hastings Dict. of the Bible*, t. II, p. 402 sq. **J. Lebreton**, op. cit., p. 100-110; **Labauche**, op. cit., p. 34-36.

[3] *Gen.*, I, 2. — [4] *Ps.* 144, 29-30; *Isa.*, XXXII, 15, etc.

[5] *Isa.*, XI, 2-3; LXI, 1. — [6] *II Reg.*, XXIII, 2; *Os.*, IX, 7.

[7] *Ezech.*, XI, 19; XXXVI, 26.

[8] Ad rem **J. Lebreton**, op. cit., p. 125 : " Je ne vois pas que la doctrine de l'Esprit se soit développée parallèlement à celle de la Sagesse, ni que la théologie de la Sagesse ait enrichi le messianisme et se soit combinée avec lui. Tous ces traits devront bientôt se fondre dans l'unité d'une même croyance, mais seulement après nous être apparus dans l'unité d'une même personne ".

[9] **M. Hackspill**, *Etudes sur le milieu religieux et intellectuel contemporain du N. Test.*, in *Rev. bibl.*, 1902; **J. Lebreton**, op. cit., p. 126-152; **L. Labauche**, p. 26-32.

circa finem primi sæculi post Christum (*Targums*), in quibus traduntur opiniones tempore Christi in Palæstinâ vigentes [1]; necnon in *Apocryphis* paulo ante vel post Christum redactis, præcipue in libro *Henoch*, ubi agitur de Messiâ [2]. Ex his fontibus constat doctrinam de Sapientiâ, Verbo Dei et Messiâ in libris sacris expositam, haud parum fuisse falsis conceptibus obnubilatam.

579. 1° **De Deo.** Rabbini imprimis Dei transcendentiam sæpe inculcant, ideoque omnia verba quæ divinæ majestatis aliquid detrahunt aut anthropomorphismo favent, e medio tollunt aut temperant. Nomen Dei proprium *Iawheh* pronuntiare non audent, sed ei substituunt *Adonaï* (*Dominum*). Pariter inter Deum et hominem immediatas relationes esse nolunt : Deus non proprie apparet hominibus, sed coram eis sua manifestat attributa; homines non loquuntur Deo, sed coram Domino; hic non extendit brachium ad rebelles puniendos, sed mittit potentiam suam; non dicitur amplius Deum aliquid velle, sed aliquid Ei placere. Ita attributa Dei, quæ inter Eum et homines quasi media stant, potius velant quam manifestant ejus majestatem.

Sapientia Dei plerumque non ut persona sed ut poetica personificatio exhibetur; immo mox ei æquiparatur aut substituitur *Lex* seu *Thora*. — *Verbum Dei*, quod vocatur *Memra*, non amplius Sapientiæ comparatur, sed prædicatur de ipso Deo ad designandæ præsertim divinæ Providentiæ opera externa : v. g., fœdus inter Deum et Noe aut Abraham dicitur fœdus inter *Memra Dei* et patriarchas; ubi antea dicebatur Deum per *os suum* locutum esse, legitur Deum per *Memra* locutum fuisse. Itaque Verbum Dei non habetur pro personâ mediâ inter Deum et homines, sed pro velamento quo divina actio tegitur [3].

Spiritus Dei vocatur Spiritus Sanctus, ejusque actio sanctificans agnoscitur; sed non amplius prophetas inspirat, et ejus personalitas mox evanescit locumque cedit spiritibus bonis et malis, de quibus frequenter agitur tempore quo Christus apparet.

580. 2° **De Messiâ.** (A) In apocryphis (præcipue libro *Henoch* et quarto libro *Esdræ*) non invenitur generatim nomen Messiæ, sed describitur persona a Deo electa, quæ nomine ipsius regnabit; in

[1] Celebriores sunt paraphrases ab *Onkelos* et *Jonathan* redactæ.

[2] De Apocryphis in genere vide **Nau**, in *Dict. d'Apolog.* (A. d'Alès), t. I, p. 161 sq.; de libro Henoch speciatim cfr. **F. Martin**, *Le Livre d'Henoch*, Paris, Letouzey, 1906.

[3] Addit tamen **J. Lebreton**, op. cit., p. 147 : " Sans doute la pente était glissante, qui entraînait à personnifier ces abstractions, et peut-être la Memra eût été plus ou moins traitée comme une hypostase, si cette conception s'était librement développée. Il n'en fut pas ainsi ".

quibusdam locis tanquam homo depingitur, in aliis (quæ forsan sunt interpolata) ut ens transcendens. Attamen, in parte libri *Henoch*, quæ dicitur *liber parabolarum*[1], Messias annuntiatur hominibus valde superior, ab angelis distinctus, ante creationem a Deo electus et in æternum regnaturus; vocatur Filius hominis, et judicabit in æquitate non solum homines sed et angelos, secundum opera sua. Notandum est autem hujusmodi testimonium esse unicum, et a plerisque Judæis prætermissum.

(B) In *Targumim* et *Psalmis Salomonis*, Messias depingitur ut merus homo a Deo electus ad liberandum populum Israel eumque in praxi legis dirigendum, minime vero ut persona divina.

III. Doctrina judæo-hellenica de Deo et λόγῳ declaratur[2].

Tempore Christi, apud Græco-Romanos, duo præcipua systemata vigebant, nempe *stoicismus* et *neo-platonismus*, quibus adjungi debet *Philonismus*, seu systema quo *Philo* Judaicos conceptus græcæ philosophiæ accommodare tentavit

581. 1° *Stoicismus* docebat mundum esse ens animâ et ratione præditum; hanc autem animam mundi non esse spiritum, sed subtilem materiam et quasi ignem rationis compotem omnia pervadentem; omnia entia ab uno eodemque Ente oriri, ad quod pariter tendunt atque ultimo redibunt; principium *activum* seu *animam* mundi, quatenus est animus seu flatus, dici πνεῦμα, et, quatenus est rationabile, vocari λόγον. Secundum Stoicos igitur, λόγος est anima mundi activa, ratio universalis, e qua omnis anima humana dimanat et ad quam reverti debet.

582. 2° *Neo-platonismus* admittit Deum esse ens a mundo distinctum atque *transcendens*, et quidem ita ut *directe* et *per se* in mundum agere nequeat, sed solum mediante aliquo ente spirituali quod λόγος dicitur. Hujusmodi λόγος est simul Dei *idea* et *organum* : *idea* nempe seu archetypus et exemplar mundi, *organum* seu instrumentum et demiurgus, quo conduntur omnia. Hic pervadit omnes creaturas, præsertim vero hominem. Quia vero in homine simul invenitur materia, certamen instituitur inter λόγον, seu principium bonum, et materiam seu principium malum : et ita in homine et in mundo quidam *dualismus* invenitur.

583. 3° *Philonismus*. Philo, Judæus Alexandrinus, an. 20 ante Christum natus, monotheismum Judæorum cum philosophiâ helle-

[1] F. Martin, op. cit., p. 79 sq.; cfr. p. XXXVIII sq.
[2] J. Lebreton, op. cit., p. 1-88, cum multis auctoribus ibi allegatis.

nicâ Alexandriæ vigente, conciliare conatus est. Deum unum et verum, revelatione simul et ratione cognitum, agnoscit et colit. A Scripturâ mutuatur doctrinam de Deo uno, personali, bono et benefico, misericorde, sancto, provido et homines diligente. Sed cum Græcis philosophis admittit Deum ita esse a creaturis remotum ut inter eum et mundum quasi media sint quædam entia, (*virtutes* seu *potestates*), inter quæ eminet ὁ λόγος. Secundum Philonem, entia ontologice ita ordinantur : supremo gradu, Deus ipse; secundo, ὁ λόγος; tertio, vis creatrix; quarto, potestas regia; quinto, potestas benefaciens; sexto, potestas punitiva; septimo, mundus seu κοσμος. Quænam sit autem natura hujusmodi *potestatum* non facile perspicitur : ex unâ parte, describuntur tanquam rerum creatarum *exemplaria* seu archetypi, et ex alterâ tanquam *vires* quibus mediantibus mundus creatus est. Utrum vero necne sint propriâ personalitate præditæ, non tam clare constat; sed multo probabilius videtur eas nihil aliud esse quam varios aspectus divinitatis, quos mens nostra, propter suam infirmitatem, seorsim considerat. Idem dicendum de λόγῳ : hic enim est verbum Dei, exemplar rerum quas creavit, vis quæ omnia fecundat, et per quam omnia subsistunt, et veluti anima quæ totum mundum pervadit, vivificat et in unum colligat. Attamen, quanquam ter vocatur Deus aut Deus secundarius (θεός, δεύτερος θεός), multo probabilius videtur hunc λόγον esse, sicut alias virtutes, proprietatem quamdam; nam Philo docet multiplicitatem in Deo esse apparentem tantum, non realem, ita ut mens nostra, si satis perspicax esset, nihil aliud in Deo perciperet nisi perfectam unitatem.

Art. I. De trinitate personarum in unitate naturæ.

584. **Status quæstionis.** Mysterium SS. Trinitatis, ex dictis supra, n. 554, in eo essentialiter situm est quod in Deo *tres sunt et tres tantum personæ realiter ab invicem distinctæ, unica* autem *natura* non solum specifice, sed etiam *numerice*, ita ut tres personæ sint *consubstantiales* et *coæquales*.

Quia vero humanæ rationi difficile est unitatem naturæ divinæ cum trinitate personarum conciliare, multi prodierunt errores : alii, ut melius salvarent unitatem naturæ, *unicam in Deo personam* esse contenderunt sub *diverso respectu spectatam*, quales fuêre *Modalistæ, Unitarii* et *Rationalistæ*; alii, ut distinctionem personarum in tuto ponerent, earum *inæqualitatem* propugnaverunt, ut *Gnostici, Subordinatiani* et *Ariani;* alii tandem, distinctionem simul et æqualitatem servare volentes, plus minusve in *tritheismum* propenderunt,

talem distinctionem inter personas instituendo ut exinde inferri logice possit tres esse deos.

Antiquos errores suo loco exponemus argumentum Traditionis evolvendo.

585. Sed pauca de *recentioribus* erroribus dicenda sunt.

(a) *Rationalistæ*, qui revelationem negant, Trinitatem rejiciunt; sed quandoque, ad fucum faciendum, nomen retinent, ejus sensum penitus mutando. Ita, secundum *Kant*, Deus *creator* et *legislator* est Pater, quatenus *gubernator* dicitur Filius, et ut *justus judex* vocatur Spiritus.

(b) *Pantheistæ* suam trinitatem habent. Juxta *Hegel*, Idea-Ens, quod se determinando rerum universitatem constituit, triplici stadio suam evolutionem prosequitur : primum stadium est *Idea abstracta* seu *Deus in se*, secundum est *Idea ad extra* prolata seu *Natura*, tertium est *Idea in se reversa*, sui conscia facta in *Homine!*

Cui theoriæ affine est *Theosophiæ* systema, quod propugnat *Annie Besant*[1] : unum est Ens æternum, infinitum, incognoscibile, quod sese manifestando fit *Logos*, et evolvendo fit *triplex : primus Logos* est radix essendi; *secundus* est *primitiva dualitas*, nempe *spiritus-materia*, principium *activum-passivum*, *pater-mater* mundorum; tertius est *intellectus universalis*, thesaurus omnium exemplarium quæ successive apparebunt. Hæc est, inquiunt, antiqua et esoterica sapientia, fundamentum omnium religionum!

586. (c) Inter *Protestantes*, alii, ut *Lutherani*, *Calvinistæ*, *Anglicani* et omnes qui *Orthodoxi* dicuntur, catholicam de Trinitate profitentur doctrinam; alii vero, nempe *Liberales*, Socinianorum et Unitariorum vestigiis inhærentes, contendunt Christum non esse Deum, sed prophetam eximiæ sanctitatis, Spiritum vero esse virtutem aut operationem Dei [2].

(d) Idem fere docent *Modernistæ*, qui, post *Harnack*, *Holtzmann* et *Loisy*, fidem christianorum in Trinitatem ita explicare conantur [3]. Christus, inquiunt, minime docuit

[1] Cfr. G. Busnelli, S. J., *Manuale di Teosofia* : p. II, Teosofia e cristianesimo, Roma, 1911.

[2] Cfr. F. Lichtenberger*, *Encyclopédie des Sc. religieuses*, Paris, 1882, t. XII, vocabulo *Trinité*.

[3] Ita, inter alios, Ant. Dupin (quicumque est), in *Rev. d'hist. et de litt. relig.*, 1906. — Quem confutatum vide in *Confér. Apologétiques* par Bourchany, Périer, Tixeront, Paris, Gabalda, 1910, p. 291 sq.

Deum esse trinum, sed tantummodo Eum esse omnium Patrem, simulque Spiritum. Ejus discipuli ab initio credebant quidem in Deum Patrem, et in hominem Jesum Christum divinum legatum, et in Spiritum seu virtutem et operationem Dei, sed tres hujusmodi terminos non habebant ut personas distinctas, immo nec in eâdem formulâ fidei conjungebant. Circa an. 80, jam apparet in Evangelio Matthæi formula baptismi in quâ simul connumerantur Pater, Filius et Spiritus sanctus, quin tamen hi pro totidem divinis personis haberentur. Paulo post quidam christiani, Philonis systemate imbuti, Christum putârunt esse *Logon* seu ens inter Deum et hominem quasi medium; alii, hellenicis theoriis addicti, censuerunt eum esse *Filium Dei* sensu litterali, ideoque Patri æqualem : quæ theoria, post multas disceptationes, a Nicæno Concilio fuit definita. Spiritus, qui primum pro Dei virtute habitus erat, tertio sæculo, ducibus Clemente Alex., Origene et Tertulliano, tanquam *hypostasis divina* a pluribus agnitus est, non tamen sine maximis controversiis, et res plene non fuit definita nisi an. 381. Dogma igitur Trinitatis nihil aliud est nisi theoria judæo-hellenistica, per quatuor priora sæcula lente elaborata!

Contra quos errores ostendemus ex doctrinâ ipsius Christi et Apostolorum, qualis a Traditione authentice intellecta fuit, *tres esse in Deo terminos vere distinctos* qui merito *personæ* vocantur, et hos tres esse *coæquales* et *consubstantiales*, ideoque *unum Deum*. Quæ quidem eâdem thesi comprehendemus, ne bis aut ter eosdem textus allegare et explicare cogamur : multi enim ex his textibus simul trinitatem personarum et unitatem naturæ declarant.

587. *Thesis :* **Tres sunt in Deo personæ realiter ab invicem distinctæ, nempe Pater, Filius et Spiritus Sanctus, in unâ eâdemque numerice naturâ.**

Tria in thesi includuntur : (a) unum esse Deum; (b) Patrem, Filium et Spiritum sanctum esse tres terminos vere distinctos; (c) hos tres ejusdem numerice naturæ esse æqualiter consortes, ideoque consubstantiales. — De fide est ex *Symbolis* et *C. Lateranensi IV* jam allegato, n. 552.

§ I. Thesis ex Novo Testamento demonstratur [1].

Prænotamus mysterium SS. Trinitatis ibi revelari ex suâ cum mysterio Incarnationis connexione. Directe quidem sacri scriptores agunt de *Christo*, sed ejus vitam aut doctrinam describendo, tres divinas personas diserte commemorant.

I. Ex Evangeliis synopticis.

588. Synoptica percurrendo, magnum apparet discrimen inter doctrinam in eis contentam et doctrinam Vet. Testamenti. Deus quidem ibi exhibetur ut *unus*, sed simul ut *Pater*, *Filius* et *Spiritus Sanctus*. Diversæ operationes his tribus terminis assignantur, realem distinctionem involventes, simulque divinæ perfectiones tribuuntur, ita ut exinde conclusio sponte inferatur, nemper Deum esse simul *unum* et *trinum*. — Inter textus allegandos, alii ad *tres* personas, alii speciatim ad Filium aut Spiritum Sanctum referuntur.

1° *Testimonia in quibus de tribus personis agitur.*

(A) In mysterio *Annuntiationis* : (a) *trinitas personarum* satis probabiliter enuntiatur; ibi enim videmus Angelum a Deo *Patre* missum : " Missus est Angelus Gabriel a *Deo* in civitatem Galilææ " [2]; deinde exhibetur *Spiritus Sanctus* ut efformaturus animam et corpus Christi in utero Virginis : " *Spiritus Sanctus* superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi " [3]; tandem *Filius* annuntiatur ut ex virgine nasciturus : " Ideoque et quod nascetur ex te Sanctum vocabitur *Filius Dei* " [4].

(b) Earumdem *consubstantialitas* non potest quidem evidenter demonstrari ex hoc solo textu; sed jam innuitur, quia secunda persona vocatur *Filius* Dei; hanc vero appellationem intelligendam esse sensu *proprio* ex parallelis locis

[1] **Maldonatus, Knabenbauer** aliique commentatores in Evangelia; **Corluy,** *Spicilegium dogmatico-biblicum*; **J. Lebreton,** op. cit., p. 207 sq.; **L. Labauche,** p. 38 sq.

[2] *Luc.*, I, 26.

[3] *Luc.*, I, 35. — Fatendum est tamen non paucos ex antiquis Patribus putasse Spiritu hic designari ipsum Verbum quatenus in utero Virginis incarnatum est. Ita *S. Justinus*, Apol., I, 33, 6; *Tertullianus*, Prax., XXVI; *S. Athanasius*, De Incarnat., XVIII, *P. G.*, XXV, 128. Cfr. **J. Lebreton,** op. cit., p. 252.

[4] *Luc.*, I, 35.

alibi probabimus, et jam inferri potest ex eo quod infra Maria vocatur *mater Domini* [1], seu mater Dei : ergo ejus Filius est vere Deus. Divinitas autem Spiritûs S. subobscure significatur verbis quibus vocatur *Spiritus Altissimi*, sicut Filius dicitur *Altissimi Filius*.

589. (B) *Ex Baptismo Christi* clare etiam apparet : (a) *realis distinctio* trium personarum, non solum variis *nominibus* quibus designantur, sed etiam *operationibus* plane distinctis quas efficiunt; siquidem *Pater* loquitur de cælo : "Et ecce vox de cælis dicens : hic est Filius dilectus, in quo mihi complacui" [2]; *Filius* autem baptizatur a Joanne Baptista et ascendit de aquâ : "Baptizatus autem Jesùs confestim ascendit de aquâ" [3]; tandem *Spiritus Sanctus* ab utroque distinguitur, nam dum Pater de cælo loquitur, Ipse descendit super Christum, et quidem sub corporali specie columbæ : "Et descendit Spiritus Sanctus corporali specie sicut columba in ipsum" [4]; evidens est igitur illos tres non esse unam personam, sed tres personas realiter distinctas.

(b) *Unitas* autem *naturæ* ibi non quidem tam clare sed tamen aliquo modo apparet; nam Christus asseritur Filius Dei, et quidem per excellentiam ; vocatur enim ὁ υἱός cum articulo, et additur : "in quo mihi complacui", ut declaretur eum esse Filium *proprium* et præ omnibus dilectum [5].— Spiritus autem vocatur *Spiritus Dei*, seu a Deo ipso procedens, ut plenius alibi explicabitur, ac proinde substantiæ divinæ particeps.

590. (C) *Ex verbis de baptismo*, a Christo prolatis antequam ad cælos ascenderet, dum apostolos mittebat ad prædicandum evangelium : "Euntes ergo docete omnes gentes baptizantes eos in nomine (εἰς τὸ ὄνομα) Patris et Filii et Spiritus Sancti [6]. (a) Ibi enim apparet personarum *trinitas;* nam in textu græco tum conjunctio καί tum articulus

[1] *Luc.*, I, 43. — [2] *Matth.*, III, 17. — [3] *Matth.*, III, 16. — [4] *Luc.*, III, 22.

[5] Recte ait Maldonatus in h. loc.: "Ostendit enim gemino articulo se non de quovis, sed de naturali, de unico, de æterno, de sibi æquali filio loqui. Ἀγαπητόν, dilectum... Athanasius unigenitum interpretatur. Hoc enim epitheto non apud Homerum solum, sed etiam in S. Litteris unigenitos filios solitos appellari, sicut e contrario Joannes unigenitum posuit pro carissimo" (*Joan.*, III, 16; *I Joan.*, IV, 9).

[6] *Matt.*, XXVIII, 19.

τοῦ repetuntur ante nomen cujuslibet personæ; repetitio autem articuli tam emphatica vix explicari potest sine reali distinctione personarum; insuper Pater certo est alius a Filio, et si ita est, tertius terminus, seu Spiritus S., debet esse persona a duabus aliis distincta, quippe cùm eis annumeretur. (b) Ex iisdem verbis deducitur etiam naturæ *unitas;* nam 1) baptizari in nomen (εἰς τὸ ὄνομα) alicujus est ei devoveri cultu religioso qui soli Deo debetur, ut constat præsertim ex doctrinâ S. Pauli circa justificationem et baptismum[1]; 2) insuper, secundum eumdem Apostolum, baptizari est justificari a peccato et gratiam sanctificantem accipere[2]; jam vero gratia non potest dari nisi in nomine, seu virtute, seu auctoritate Dei[3]; ergo tres personæ, in quarum nomine datur gratia, sunt realiter Deus, ac proinde unius divinæ naturæ æqualiter participes[4].

2° *Textus in quibus speciatim de Filio Dei aut Spiritu Sancto agitur.*

591. (A) *Christus*, secundum Synopticos, est utique omnino distinctus a Patre, sed insuper eidem æqualis. Etenim

[1] *Rom.*, VI, 3-13; *I Cor.*, I, 12-15; *Gal.*, III, 26-28. — [2] *Tit.*, III, 5-7.

[3] Ratio cur Christus voluerit hâc formâ dari baptismum fuit " ut declararet unde vim baptismus haberet, nimirum ex Patre qui Filium suum misit, ut pro hominibus moreretur; ex Filio, qui baptismum instituit, et quodammodo sanguine irrigavit, et fertilem, uberem, efficacem effecit; ex Spiritu S., qui, sicut aqua extrinsecus corpora, ita ipse intrinsecus animos sanctificando lavat. " (**Maldonat.**, in h. l.). Quod quidem implicite tradit *S. Paulus* (*I Cor.*, 12-13), dum Corinthios reprehendens, asserit eos non in nomine alicujus creaturæ, sed in nomine Dei baptizatos esse.

[4] *Rationalistæ* et *Liberales*, vim hujus textûs percipientes, ejus genuinitatem negare conati sunt, præsertim ex eo quod Eusebius verba Christi ita allegat : " baptizantes eos in ***nomine meo***". Sed incassum; nam : a) omnes codices textum receptum referunt; b) pariter omnes Patres qui Eusebium præcesserunt inter quos : **S. Irenæus**, *Hæres.*, III, 17, 1, *P. G.*, VII, 929; **Hippolytus**, *C. Noët*, 14, *P. G.*, X, 821; **Tertullianus**, *P. L.*, I, 1215; **Origenes**, *in Rom.*, V, 2, *P. G.*, XIV, 1024; c) sæculo IV, Patres orthodoxi sæpe eo utuntur contra Arianos, quin isti ejus genuinitatem negaverint; d) Eusebius ipse aliquando breviorem formam et aliquando formam receptam allegat, secundum scopum quem sibi præfinit : ipse igitur genuinitatem textûs agnoscebat. Cfr. **E. Riggenbach***, *Der trinitarische Taufbefehl, Mt., 28, 19, nach seiner ursprünglichen Textgestallt und seiner Authentic untersuche*, Güterlosh, *1903;* **Chase***, *The Lord's command to baptize*, in *The Journal of Theol. studies*, VI, 1905, p. 481-521; **J. Lebreton**, op. cit., p. 478-489.

depingitur tanquam regni spiritualis *supremus legislator*, propriâ auctoritate leges condens[1], *thaumaturgus* propriâ virtute miracula patrans[2], *Filius Dei vivi* sensu prorsus diverso ac homines [3]; *peccata remittit*, et quidem nomine proprio, sicut Deus ipse[4]; *homines judicaturus* est tanquam supremam potestatem in eos exercens. Pariter solus, inter omnes creaturas, perfecte Patrem novit sicut et Pater ipsum novit : " Omnia mihi tradita sunt a Patre meo. Et nemo novit Filium nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius et cui voluerit Filius revelare " [5]. Hæc enim mutua et perfecta Patris et Filii cognitio supponit amborum æqualitatem. — Hujusmodi testimonia multaque alia fuse exponentur ubi de divinitate Christi in *Tr. de Verbo Incarnato*.

592. (B) Etsi *Spiritus Sanctus* minus frequenter commemoretur quam Filius Dei (quia non incarnatus), manifestatur tamen etiam ut distinctus a Patre et Filio, eisque coæqualis, cùm ei tribuantur divina opera, præsertim prophetia et sanctificatio animarum. Ita Joannes Baptista, Elizabeth et Zacharias dicuntur Spiritu Sancto repleti [6]; Simeon *propheticum responsum* acceperat *a Spiritu Sancto*, et venit *in Spiritu* in templum [7]. Joannes Baptista annuntiat excellentius baptisma in Spiritu Sancto conferendum [8]. Christus a Spiritu agitur in desertum, posteaque in Galilæam [9]. Declarat verbum contra Filium hominis remitti posse, minime vero blasphemiam contra Spiritum Sanctum [10]; et exinde Patres quarti sæculi inferunt Spiritum esse vere Deum. Annuntiat Spiritum Sanctum discipulis auxilium præsturum, quando ad præsides et ad reges ducentur propter nomen

[1] *Matt.*, V, 21-22; 27-29; 31-32; 43-44; *Luc.*, VI, 20-36.
[2] *Matt.*, VIII, 1-5, 7; IX, 28; *Marc.*, V, 41; *Luc.*, VI, 19; VII, 14, etc.
[3] *Matt.*, VI, 32; VII, 11; X, 33; XIV, 33; *Marc.*, VIII, 38; *Luc.*, XXII, 29; XXIV, 49; sed præcipue *Matt.*, XVI, 13-17; XXVI, 63; *Marc.*, 61-62.
[4] *Matt.*, IX, 2-8; *Marc.*, II, 5-12; *Luc.*, V, 20-26; VII, 36-50.
[5] *Matt.*, XI, 27; cfr. *Luc.*, X, 22. — Hunc textum esse genuinum tum ex Patribus qui eum allegant, tum ex variis codicibus ostendit J. Lebreton, op. cit., p. 470-477.
[6] *Luc.*, I, 15, 41, 67.
[7] *Luc.*, I, 26-27.
[8] *Matt.*, III, 11; *Marc.*, I, 8; *Luc.*, III, 16.
[9] *Matt.*, IV, 1; *Marc.*, I, 12; *Luc.*, IV, 1, 14.
[10] *Matt.*, XII, 31-32; *Marc.*, III, 28-30; *Luc.*, XII, 10.

Christi : " Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis " [1].

Porro hæc omnia, præsertim si conferuntur cum verbis supra allegatis ubi Spiritus simul cum Patre et Filio commemoratur quasi eâdem pollens auctoritate, satis clare ostendunt Spiritum non solum distingui a Patre et Filio, sed etiam utrique æqualem esse.

II. Ex Evangelio Joannis.

Ibi *multo distinctius* enuntiatur trinitas simul ac divinitas personarum in Deo.

593. 1° S. Joannes *distinctionem* Verbi a Patre ejusque *divinitatem* clare et multoties asserit :

(A) *In prologo Evangelii* hæc scribit : " In principio erat Verbum et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt; et sine ipso factum est nihil quod factum est; in ipso vita erat, et vita erat lux hominum... " [2]. Ibi clare exhibetur : (a) *distinctio Verbi a Patre*, nam dicitur " Verbum erat *apud* Deum "; nemo enim recte dicitur esse *apud semetipsum;* aliunde illud vocabulum paulo infra (18) his verbis declaratur : " unigenitus Filius, qui est *in sinu* Patris, ipse enarravit "; ex quibus evidenter colligitur Verbum a Patre realiter distingui, cùm inter Patrem et Filium, inter sinum Patris et Illum qui in sinu Patris est, realem distinctionem admittere necessarium sit.

(b) *Perfecta æqualitas cum Patre;* nam Verbum vocatur *Deus;* " Et Deus erat Verbum "; in quo inciso sine dubio *Verbum* (ὁ λόγος) est *subjectum*, et *Deus prædicatum*, ut constat tum ex connexione sermonis, tum ex articulo ὁ qui *Verbum* præcedit; aliunde vox *Deus* suam propriam retinet significationem, ut patet ex parallelismo : " Verbum erat apud *Deum*, et *Deus* erat Verbum ", cujus sensus est :

---

[1] *Matt.*, X, 20; *Luc.*, XII, 11-12.

[2] *Joan.*, I, 1-5. Hoc argumentum egregie tractârunt S. Augustinus, *tr. 1 in Joan.;* S. Thomas, *Comment. in Joan.*, cap. I; Maldonat., in h. l.; Corluy *Spicileg.*, I, 138 sq.; Patrizzi, *de Evangeliis*, l. III, dis. 8; Th. Calmes, *L'Evangile selon St Jean*, 1904, p. 81-144. J. Lebreton, op. cit., p. 382-397.

Verbum non minus Deus est ac ille apud quem fuit a principio. — Ejus *æternitas* pariter asseritur : " *In principio erat* Verbum"; nonnulli Patres et theologi hæc verba eodem modo accipiunt ac si diceretur " *in æternitate* ", suamque interpretationem firmant loco parallelo[1] ubi dicitur : "annuntiamus vobis *vitam æternam*, quæ erat apud Patrem"; alii eadem intelligunt de initio temporis seu creationis, ita ut sensus sit : quando nondum aliquid factum erat, jam erat Verbum; *directe* igitur asseritur Verbum exstitisse ante creationis tempus, et *indirecte* a totâ æternitate, cùm Scriptura hoc modo loquendi utatur ad æternitatem designandam[2]. " Quod a principio est, ait *Theophylactes*, ejus nullum omnino tempus inventum est quando non erat ". — Insuper eidem ascribitur *vis creatrix* : " omnia *per ipsum* facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est ", quasi Joannes voluerit hæreticorum exceptiones rejicere, ac dicere nihil omnino, nullâque exceptâ re, factum fuisse quod sine ipso factum fuerit[3]. — Ei pariter tribuitur *origo vitæ* tam naturalis quam supernaturalis : " *in ipso vita erat* " ; quæ quidem verba alibi[4] ab ipso Christo sic declarantur : " Sicut Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso "; seu aliis verbis, Verbum est ipsa vita subsistens, et auctor vitæ æque ac Pater. Quod non solum de vitâ naturali prædicatur, sed etiam de *supernaturali*, nam additur : " *et vita erat lux hominum* " ; siquidem Verbum erat " lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum " (9), ea revelans quæ ratio humana attingere nequit, præsertim secreta Dei ; " Deum nemo vidit unquam; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit "[5]. — Ipse est pariter nostræ *justificationis auctor*, cùm per eum efficiamur filii Dei adoptivi. " Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem

[1] *I Joan.*, I, 2.

[2] Cf. *Joan.*, XVII, 7; *Ephes.*, I, 4; *Col.*, I, 17; *Eccli.*, XXIV, 14.

[3] Frustra objicitur præpositionem *per* (διὰ) causam *instrumentalem*, non efficientem designare; sæpe enim hæc particula causam efficientem principalem significat, v. g. " Fidelis Deus, *per quem* vocati estis in societatem Filii ejus ". *I Cor.*, I, 9; cf. *II Cor.*, I, 1; *Galat.*, I, 1; *Rom.*, XI, 36. etc.

[4] *Joan.*, V, 26.

[5] *Joan.*, I, 18. — Cfr. *Joan.*, III. 11-13; VI, 46; VIII, 23, 38; XVI, 30.

filios Dei fieri "[1]. Porro hæc omnia soli Deo conveniunt; ergo Verbum est vere Deus vereque Patri æquale.

594. (B) Eamdem æqualitatem *per totum Evangelium* Joannes affirmat. Christus omnia quidem accepit a Patre, sed eo ipso omnia agit quæ Pater operatur : " Pater diligit Filium; et omnia dedit in manu ejus...[2] Quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit "[3]. Ita, sicut Pater, potestate gaudet suscitandi mortuos, et homines judicandi : " Sicut enim Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat. Neque enim Pater judicat quemquam; sed omne judicium dedit Filio "[4]. Nec mirum; nam ejusdem naturæ est ac Pater : " Ego et Pater unum sumus "[5]. — Nec dicatur postea Christum sua verba emollivisse. citando textum Scripturæ, in quo etiam homines dicuntur dii; hoc enim, inspecto contextu, est argumentum *a minori ad majus*, quasi diceret : si homines, quibus Deus locutus est, possunt aliquo sensu vocari filii Dei, nonne a *fortiori* vocari possum Filius Dei, et quidem in sensu proprio? Nam, addit : " si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; si autem facio, operibus credite, ut cognoscatis et credatis, quia Pater in me est et ego in Patre "[6]; quæ quidem verba important Christum vere Filium Dei esse, æqualem Patri, cùm faciat ipsa opera Patris, et in Patre seu in sinu Patris habitet, ex dictis supra. Quod et Christus in ultimâ Cœnâ his verbis confirmat : " Qui videt me, videt et Patrem... Non creditis quia ego in Patre et Pater in me est... Alioquin propter opera ipsa credite "[7]. Nulli igitur bonæ fidei dubium esse potest Christum seu Filium Dei, secundum Joannem esse simul a Patre distinctum eique æqualem.

595. 2° De *Spiritu Sancto* clare pariter, etsi minus diserte quam de Filio, agitur. In primis quidem capitibus nonnisi obiter Spiritus Dei commemoratur, v. g., occasione baptismi Christi et baptismi christiani : " Super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto[8] ... Nisi quis renatus fuerit ex

[1] *Joan.*, I, 12. — [2] *Joan.*, III, 35. — [3] *Joan.*, V, 19.
[4] *Joan.*, V, 21-22; cfr. 25-30. — [5] *Joan.*, X, 30. — [6] Ibid., 37-38.
[7] *Joan.*, XIV, 9, 10, 12. — [8] *Joan.*, I, 33.

aquâ et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei" [1]. — Sed, in sermone ad discipulos in ultimâ Cœnâ, explicite annuntiatur Spiritus Sanctus, tanquam alius a Patre et Filio, eisque tamen æqualis, et cum eis ad sanctificationem animarum cooperans : " Et ego rogabo Patrem, et alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere... Paraclitus autem Spiritus Sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia quæcumque dixero vobis" [2].

(A) Ibi clare et certo apparet trium personarum *distinctio*. Alius est enim Pater qui *mittit* Spiritum, et alius Filius qui *rogat* Patrem ut mittatur Spiritus, alius est et Spiritus qui a Patre *mittitur*, nomine Filii; nam mittens a misso, Pater a Filio distinguitur; aliunde Spiritus dicitur *alius* a Filio ejusque opus perfecturus; est igitur vera persona [3]; et ita tres habemus personas vere distinctas.

(B) Ex contextu apparet etiam trium personarum æqualitas : Filium esse Patri æqualem jam supra ostendimus, n. 594. Spiritum esse Deum pariter constat : (a) nam Spiritus Sanctus vocatur *Spiritus veritatis* [4], quasi nempe esset *fons veritatis*, Eique tribuitur illa scientia perfecta quæ necessaria est ad Apostolos illuminandos de omnibus ad fidem pertinentibus, etiam de rebus futuris : " Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos *omnem veritatem* : non enim loquetur a semetipso : sed quæcumque audiet, loquetur, et quæ ventura sunt annuntiabit vobis" [5]. (b) Ex toto contextu, eadem vita divina tribus personis communis est, cum Filius et Spiritus a Patre procedant. Itaque tanquam synonymi habentur sequentes modi loquendi : " Veniam ad vos... Ad eum veniemus (ego et Pater) et mansionem apud eum faciemus... Cum autem venerit Para-

[1] *Joan.*, III, 5. — [2] *Joan.*, XIV, 16, 17, 26; cfr. XV, 26; XVI, 7-15.

[3] Ad rem J. Lebreton, op. cit., p. 423 : " Une étude attentive du détail ne fait que fortifier cette impression : on remarque d'abord que, malgré la proximité du nom neutre τὸ πνεῦμα, Saint Jean se sert toujours du pronom masculin ἐκεῖνος, pour désigner le Saint-Esprit... Saint Jean perd de vue le terme grammatical qu'il a choisi, et ne voit que la personne qu'il décrit ".

[4] *Joan.*, XV, 26. — [5] *Joan.*, XVI, 13.

clitus, quem ego mittam vobis a Patre... Paraclitus sanctus quem mittet Pater in nomine meo... Ego rogabo Patrem et alium Paraclitum dabit vobis "[1]. Hæc enim supponunt tres divinas personas simul venire in justorum animas, ideoque eas esse substantialiter unum et mutuo in seipsis habitare.

III. Ex Apostolorum prædicatione.

596. Post acceptum Spiritum Sanctum in die Pentecostes, Apostoli doctrinam a Magistro acceptam non solum Judæis, sed etiam Gentilibus prædicant. Primum quidem in eo insistunt quod Christus a mortuis *surrexerit* et vere sit *Messias* a prophetis annuntiatus. Mox tamen ita de Christo et de Spiritu Sancto loquuntur, ut ex eorum dictis et scriptis mysterium SS. Trinitatis clare demonstretur.

597. 1° *Divinitatem Christi* non obscure declarant, ut fuse probabimus in *Tr. de Verbo Incarnato*. Hic paucos textus ad scopum nostrum præsentem referre sufficiat. (a) S. Paulus, in *ep. ad Romanos*, non solum vocat Christum *proprium Dei Filium*[2], sed etiam *Deum* : " Quorum patres, et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est *super omnia Deus benedictus* in æternum "[3]. (b) In *ep. ad Colossenses*, aperte declarat ejus *perfectam cum Patre similitudinem, æternitatem, potentiam creatricem* : " Qui est *imago Dei invisibilis*, primogenitus omnis creaturæ; quoniam *in ipso* condita sunt universa in cælis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive throni, sive dominationes... omnia *per ipsum* et *in ipso* creata sunt, et ipse est *ante omnes*, et omnia in ipso constant "[4]. Quæ quidem attributa soli Deo competunt.

[1] *Joan.*, XIV, 18, 23; XV, 26; XVI, 7, 8, 13; XIV, 16, 26. — [2] *Rom.*, VIII, 32.

[3] *Rom.*, IX, 5. — Unitarii et Rationalistæ contendunt hæc verba non de Christo, sed de Deo Patre prædicari, ac proinde punctum ponendum esse ante pronomen *qui;* sed hoc repugnat auctoritati *Codicum*, cùm inter 250 Codices quatuor tantum interpungant aliter ac in Vulgatâ, auctoritati *versionum* antiquarum quæ eumdem sensum exhibent ac Vulgata; regulis *grammaticæ*, cùm pronomen *qui* referendum sit ad nomen proxime præcedens; tandem *contextui*, cùm nihil indicêt inopinatam sermonis mutationem. Cfr. Corluy, *Spicileg.*, t. II, p. 24 sq.; Sanday-Headlam*, *Romans*, p. 233-238; A. Durand, *La divinité de J.-C. dans St Paul*, in *Rev. biblique*, 1903, p. 550-570; J. Lebreton, op. cit., p. 317.

[4] Cfr. Lightfoot*, *Colossians*, p. 139-158; Prat, *La Théol. de St Paul*, t. I, p. 398 403; Lebreton, op. cit., p. 301.

(c) In *ep. ad Philippenses*, æqualitatem Christi cum Patre aperte declarat, et exinde infert divinos honores ipsi deberi : ' Qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se *æqualem Deo*... Propter quod et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum " [1].

598. 2° Frequenter etiam commemorant *Spiritum sanctum*, Spiritum Domini, Spiritum Jesu, qui effunditur super omnem carnem, præsertim super justos, ut hi prophetare valeant ; qui homines sanctificat eosque replet sapientiâ, fide et gaudio; qui olim futura prædixit per os prophetarum; qui nunc inspirat discipulos, novos apostolos seligit, eosque regit ac dirigit, et episcopos constituit atque juvat in regendâ Ecclesiâ [2].

Hunc autem Spiritum non esse *merum Dei attributum*, sed personam vere *distinctam* ac *divinam*, constat non solum ex superius dictis, sed etiam ex Apostolorum dictis et scriptis.

(A) *Distincta personalitas* ex eis locis apparet ubi Spiritui ascribuntur proprietates et operationes quæ non merum attributum sed verum suppositum arguunt. Siquidem ipsi tribuitur *intellectus* : " Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei " [3] ; eidem *voluntas et operatio* assignatur : " Hæc omnia *operatur* unus atque idem Spiritus, dividens

[1] *Philipp.*, II, 6-7. — Pauca de interpretatione hujus textûs. Græca vox μορφή, directe *gloriam* ac *majestatem* significat, quam Verbum ab æterno habuit, et quæ in naturâ humanâ refulgere debuisset, nisi Christus eam sub infirmitatibus carnis velâsset; vel etiam aliquid intimius, scilicet expressionem harum notarum quæ divinitatem constituunt; indirecte tamen *naturam* divinam designat, cùm gloria nihil aliud sit nisi fulgor ex ipsâ naturâ oriens. Incisum " *non rapinam arbitratus est*..." potest sic reddi : Christus, licet per omnia Deo æqualis, non tamen existimavit illam æqualitatem pretium, cui insistere debebat, sed se ipsum exinanire voluit. Cfr. **Velasquez**, *Comment. in Ep. ad Philip.* in h. l.; **Corluy**, *Spicileg.*, vol. II, p. 64 sq.; **Lightfoot***, *Philippians;* **Prat**, op. cit., p. 438-451. Hic recte animadvertit, p. 439, hæc verba de divinitate Christi nonnisi *obiter* in epistolâ parænetica inveniri, et exinde merito infert hanc veritatem esse unam ex iis quæ omnino notæ supponebantur inter primævos Christianos.

[2] *Act.*, II, 4, 17-18, 38; IV, 8, 31; V, 2; VI, 3, 5, 10; VIII, 39; XIII, 2-4; XVI, 6-7; XX, 22, 23, 28, etc.

[3] *I Cor.*, II, 10.

singulis prout *vult*" [1]; ei pariter speciales tribuuntur operationes : ... " Dixit illis Spiritus S. : Segregate mihi Saulum et Barnabam " [2] ... " In quo vos Spiritus S. posuit episcopos regere Ecclesiam Dei " [3].

(B) Spiritus S. est *vere Deus*, ac proinde Patri et Filio æqualis; nam : (a) vocatur *Deus;* siquidem S. Petrus diserte asserit mentiri Spiritui Sancto idem esse ac mentiri Deo : " Anania, cur tentavit Satanas cor tuum mentiri te Spiritui S.?... Non es mentitus hominibus, sed Deo " [4]. (b) Ipsi tribuitur *omniscientia* circa res divinas : " Spiritus omnia scrutatur (id est, perfecte comprehendit), etiam profunda Dei " [5]. (c) Eidem assignatur opus *regenerationis, justificationis* et *sanctificationis*, quod Deo proprium est, utpote vera deificatio : " Abluti estis, justificati estis in nomine D. N. Jesu Christi, et in *Spiritu Dei nostri* " [6]. (d) Eidem debetur cultus *latriæ;* siquidem, ex S. Paulo [7], corpora nostra templum sunt Spiritûs S. · " An nescitis quoniam membra vestra *templum sunt Spiritûs S.* qui in vobis est? "; atqui templum soli Deo ædificatur; ergo Spiritus S. est Deus : quæ quidem conclusio ab ipso S. Paulo deducitur, quando post verba citata addit : " glorificate et portate Deum in corpore vestro ". (e) Ei pariter ascribitur *futurorum prædictio*, quæ soli Deo competit : " Spiritu S. inspirati locuti sunt sancti Dei homines " [8] ... " Oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus S. per os David " [9]. (f) Ei tandem tribuuntur *varia charismata*, omniaque *dona miraculosa* quæ primis Christianis concedebantur : " Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus... Alii quidem per Spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ... alii gratia sanitatum in eodem Spiritu; alii operatio virtutum, alii prophetia... Hæc autem omnia operatur unus, atque idem Spiritus " [10]. Ergo Spiritus S. est vere Deus.

599. 3° Nec desunt textus in quibus *tres divinæ personæ* simul connumerantur, tanquam simul operantes in homini-

[1] *I Cor.*, XII, 11. — [2] *Act.*, XIII, 2.
[3] *Act.*, XX, 28: cf. *Act.*, XIX, 2; *Rom.*, VIII, 26, etc.
[4] *Act.*, V, 3-4. — [5] *I Cor.*, II, 10. — [6] *I Cor.*, VI, 11. — [7] *I Cor.*, VI, 19.
[8] *II Petr.*, I, 21. — [9] *Act.*, I, 16; cf. *Act.*, IV, 25; *Act.*, XX, 20-23.
[10] *I Cor.*, XII, 4 sq.

bus opus justificationis et sanctificationis, quod est opus vere divinum : " Justificati estis in *nomine Domini* nostri *J. Christi*, et in *Spiritu Dei* nostri... Qui autem confirmat nos vobiscum in *Christo*, et qui unxit nos *Deus*, qui et signavit nos et dedit pignus *Spiritûs* in cordibus nostris... Gratia Domini nostri Jesu Christi et caritas Dei et communicatio sancti Spiritûs sit cum omnibus vobis... Petrus Apostolus Jesu Christi... secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritûs "[1]...

Pariter S. Paulus, de variis charismatibus loquens, declarat ea per tres divinas personas distribui : " Divisiones vero gratiarum sunt, idem autem Spiritus. Et divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus (Jesus). Et divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus "[2].

Ex his aliisque textibus constat Apostolos, recte Magistri doctrinam intelligentes, docuisse Deum esse quidem unum, sed simul trinum, Patrem nempe, Filium et Spiritum sanctum.

600. Scholion. In editione authenticâ Vulgatæ mysterium SS. Trinitatis ita enuntiatur : " Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cælo : Pater, Verbum et Spiritus sanctus, et hi tres unum sunt "[3]. Hunc textum esse *dogmatice authenticum*, quatenus nempe jam a multis sæculis in Vulgatam et in libros liturgicos receptus fuit, ideoque firmum præbere argumentum fidei Ecclesiæ in præfatum mysterium, dubitari nequit[4]. — Sed quæstio est nùm hic versus

[1] *I Cor.*, VI, 11; *II Cor.*, I, 21-22; XIII, 13; *I Petr.*, I, 1-2. — Cfr. *Rom.*, VIII, 9-11; 15-17; *Ephes.*, III, 14-17; *Tit.*, III, 4; *Hebr.*, IX, 13.

[2] *I Cor.*, XII, 4-6. — [3] *I Joan.*, V, 7.

[4] Quo sensu intelligi potest responsum *S. Officii:* proposito nempe dubio : " Utrum tuto negari, aut saltem in dubium revocari possit esse *authenticum* textum S. Joannis in epistola prima cap. V, vers. 7, quod sic se habet : *Quoniam tres sunt...* ", S. Cong. Officii feriâ IV, die 13 Januarii 1897, respondendum mandavit : *Negative* ". — Cùm autem Protestantes non pauci et quidam catholici, post editum hujusmodi decretum, contenderent jam non licere catholicis *critice* historicam genuinitatem hujus commatis expendere, *Card. Vaughan* aperte declaravit hunc non esse sensum præfati decreti : " I have ascertained from an excellent source that the decree of the Holy Office on the passage of the *Three Witnesses*, which you refer to, is not intended to close the discussion on the authenticity of that text, the field of Biblical criticism is not touched by this decree ". (*Rev. biblique*, 1898, p. 149.)

(qui dicitur *comma Johanneum*) sit *historice genuinus*, seu a S. Joanne apostolo scriptus. Hâc de re magna orta est controversia.

(A) *Adversarii genuinitatis* sic arguunt : textus ille deest in omnibus *codicibus græcis* qui aliquâ auctoritate gaudent; nam 193, quibus 60 lectionaria accedunt, eo carent, dum 4 tantum illum continent, ex quibus duo juniores sunt (sæc. XV-XVI), duo alii illum habent in margine scriptum manu recenti; deest pariter in multis *latinis codicibus*, præsertim in *Fuldensi* et *Amiatino*, qui sunt simul antiquissimi (sæc. VI) et accuratissimi, et si inveniatur in junioribus codicibus plerisque, id tribuendum est *Prologo Galeato* in epist. catholicas, qui sub Hieronymi nomine a falsario fuit confectus; deest etiam in præcipuis versionibus *Syriacâ*, *Philoxenianâ*, et *Copticis*; nunquam ab ullo Orientali Patre adhibitus est, nec certum ejus vestigium in latinâ Ecclesiâ ante sæc. V invenitur; atqui constans hoc et unanime silentium, tempore quo controversiæ de Trinitate agitabantur, evidenter ostendit hunc versum fuisse penitus ignotum; valde probabiliter illud comma, quod nunc in textu legitur, erat solummodo *explicatio marginalis* vers. 8, quæ postea in ipsum textum irrepsit.

(B) *Authentiæ patroni* dicunt : Illud comma semper exstitit in versione latinâ, quæ antiquitate græcos codices superat; nam in plerisque *latinis codicibus* reperitur, a multis Patribus commemoratur, *Tertulliano*, *Cypriano*, *Augustino*, *Eugenio* et 450 Episcopis, qui in professione fidei regi Ariano Hunnerico oblatâ (a. 484) eumdem allegant et explicant, et a sæc. IX a plerisque scriptoribus usurpatur. Omissio versus in græcis codicibus facile explicatur quia versus 7 et 8 sunt *homoioteleuti*, id est eodem modo terminantur, ita ut scriptores a fine versus 7 ad initium v. 9 facile transilierint. Aliunde a *Tridentino* jubemur libros sacros " integros cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesiâ catholicâ legi consueverunt et in *vetere vulgatâ* editione latinâ habentur pro sacris et canonicis suscipere ".

Hodierni tamen theologi, cum *Cornely*, *Pesch* aliisque, fatentur a *Tridentino* nil hâc de re decisum fuisse, quia Con-

cilium de illis partibus agebat, quæ a Protestantibus tunc rejiciebantur[1].

§ II. Traditione mysterium SS. Trinitatis invicte probatur.

601. Contra *Unitarios, Liberales* et *Modernistas* contendimus Ecclesiam ab initio credidisse et prædicâsse mysterium SS. Trinitatis, non quidem modo *scientifico*, utendo verbis *naturæ, personæ* et *trinitatis*, sed modo simplici et populari, docendo *unum* esse Deum, sed simul Deum esse Patrem, ejusque Filium Jesum Christum, ab Eo distinctum, esse vere Deum, pariterque Spiritum Sanctum, ab utroque distinctum, esse Deum. Cùm autem divinitas Filii in C. *Nicæno* (325), et divinitas Spiritûs S. in C. *Constantinop.* (381) sollemniter definita fuerit, concedunt adversarii jam ab illo tempore fidem in tres divinas personas universalem evasisse. Duo itaque tempora distinguemus: *ante* et *post* Concilium Nicænum.

I. Testimonia ante-Nicæna.

602. Hic sedulo distinguendum est inter documenta quæ ipsam Ecclesiæ fidem referunt, et ea quæ simul cum fide philosophicas theorias miscent. In prioribus, fides modo *simplici*, plus minusve distincte, *recte* tamen exponitur. In posterioribus, substantia quidem mysterii recte declaratur, sed aliquando accidentales inveniuntur errores in modo mysterium conciliandi cum philosophicis doctrinis. Nec mi-

[1] Ad rem **Pesch**, n. 466; "Alii vero negant hanc conclusionem et statuunt textus dogmaticos, qui critice dubii erant, hoc decreto non esse declaratos authenticos; neque enim certum aliquod exemplar Vulgatæ declaratum esse authenticum, sed generatim veterem vulgatam editionem. Unde cùm dubium sit, nùm hoc comma ad veterem Vulgatam editionem pertineat, immo probabilius sit non pertinere, de commate nihil esse decisum". Ad quæstionem critice expendendam, cf. **Wiseman**, *Essays*, Two letters on I John, V, 7; Franzelin, h. 4; **Le Hir**, *Etudes bibliques*, Les trois témoins célestes; **Forster***, *A new plea for the authenticity of the text*; Bisping, *Exeget. Handbuch*, Munster 1871, VIII, p. 365 sq.; **Schanz**, *Abeele's Einleitung*, Freiburg 1877, p. 124 sq.; **Scrivener***, *Introduction to the textual Criticism of the N. T.*, 3rd ed., p. 648-655; **Tischendorf***, *N. Testam. græce*, ed. 8 critica major, t. II, 1872, p. 337 sq.; J. P. Martin, *Introd. à la critique textuelle*, t. 5; **Cornely**, *Introd.*, III, n. 231 sq.; **K. Kunstle**, *Das comma Joan.*, Freiburg, 1905.

rum; tunc enim sensus verborum *naturæ* et *personæ* non erat clare definitus; præterea, cùm difficile admodum sit conciliare unitatem naturæ cum personarum trinitate, quidam inter Patres, ad *trinitatem* distinctius affirmandam, *subordinationem* quamdam Filii et Spiritûs Sancti admittunt; alii vero, ad unitatem securius tuendam, distinctionem personarum nimis attenuare videntur.

1° *Praxi Ecclesiæ mysterium SS. Trinitatis probatur.*

Quæ praxis invenitur in *modo baptizandi*, *symbolis* et *doxologiis*.

603. (A) **In modo baptismum conferendi.** Ecclesia, mandatis Christi obediens, docuit et baptizavit, fidem in Trinitatem profitendo et a catechumenis exigendo.

(a) Baptismus enim conferebatur *trinâ* immersione aut ablutione, ad designandas tres divinas personas. Legitur enim in *Didache*[1] : " De baptismo autem, sic baptizate : hæc omnia postquam antea dixistis, baptizate in nomine Patris et Filii et Spiritûs Sancti in aquâ vivâ... *Effunde* in caput *ter* aquam *in nomine Patris et Filii et Spiritûs sancti.*" Pariter *Tertullianus*[2] : " Non semel, sed *ter*, ad singula nomina, in *personas singulas* tingimur ". *S. Basilius* vero declarat hunc ritum non ex Scripturâ sed ex antiquâ traditione originem ducere[3] : " Ter immergi hominem... ex quâ scripturâ habemus? Nonne a tacitâ secretâque traditione? " — Idem constat ex antiquissimis canonibus et constitutionibus[4].

(b) Conferebatur sub *invocatione trium divinarum personarum*, ut constat ex testimoniis jam supra allegatis, aliisque permultis; v. g., *S. Justinus* testatur christianos ablui non solum in nomine Patris, " sed et in nomine Jesu Christi sub Pontio Pilato crucifixi, et in nomine Spiritûs sancti, qui per prophetas omnia ad Jesum spectantia prænuntiavit[5] "; *Firmilianus Cæsar.* pariter asserit baptizatum gratiam

[1] *Did.*, VII, 1-3, ed. Funk², t. I, p. 16. — [2] *Adv. Prax.*, c. 26, *P. L.*, II, 190.
[3] *De Spiritu sancto*, c. XXVII, 66, *P. G.*, XXXII, 187.
[4] Cfr. P. de Puniet, in *Dict. d'Archéol.* (*Cabrol*), voce *Baptême*, t. II, 251-346.
[5] *Apol.*, I, 61, *P. G.*, VI, 422.

consequi " invocatâ trinitate nominum Patris et Filii et Spiritûs sancti "[1]. Idem constat ex omnibus *ordinibus baptismi*, etiam antiquissimis[2].

(c) Insuper catechumeni, antequam baptizarentur, professionem fidei emittere debebant in mysterium SS. Trinitatis. Ab eis siquidem postulabatur : " Credis in Deum Patrem omnipotentem?... Credis in Jesum Christum Filium Dei?... Credis in Spiritum sanctum Paraclitum? "... Baptizandi autem respondebant : Credo [3].

Porro ex his omnibus constat fidem in Trinitatem tam necessariam existimatam esse, ut nullus, absque hujus professione, in Ecclesiam reciperetur. Aliunde hæc fides ita exprimebatur ut simul unitatem Dei et trinitatem terminorum seu personarum in Deo involveret. Ergo ab initio Ecclesia vere docuit mysterium SS. Trinitatis.

604. (B) In variis Symbolis. Jam sæculo secundo commemoratur quædam *regula fidei*, ab apostolis eorumque discipulis accepta, quam christiani profiteri debebant per universum orbem[4]. Jamvero hæc primario complectebatur, teste *Irenæo* [5], fidem in Trinitatem, nempe " in unum Deum, Patrem omnipotentem, qui fecit cælum et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt; et in unum Jesum Christum Filium Dei, incarnatum pro nostra salute; et in Spiritum sanctum, qui per prophetas prædicavit dispositiones Dei ". Eamdem regulam fidei *Tertullianus* commemorat, " quam Ecclesia ab Apostolis, Apostoli a Christo, Christus a Deo tradidit ", quæ est veluti *tessera* quâ signantur fideles. Hujus autem summa hæc est : " Unum Deum novit, creatorem universitatis, et Christum Jesum ex virgine Mariâ Fi-

[1] Inter epist. S. Cypriani, ep. 75, ed. Hartel, p. 818.

[2] Quos vide ap. **P. de Puniet**, l. c. — [3] Ibidem, 261-262.

[4] De quâ **S. Irenæus**, *Cont. hæres.*, l. I, c. 9, 4 (*P. G.*, VII, 546) scribit : " Sic autem et qui regulam veritatis immobilem apud se habet, quam per baptismum accepit ". — Cfr. **Caspari***, *Quellen zur Geschichte des Taufsymbols*, Christiana, 1866; **A. Hahn***, *Bibliothek der Symbole und Glaubensregeln der alten Kirche*[3], Breslau, 1897; **H. B. Swete***, *The Apostles' Creed*, Cambridge, 1899; **Vacandard**, *Les origines du Symbole des Apôtres*, in opere *Etudes de critique*, 1905, et *Rev. des Q. hist.*, Janvier 1908; et in *Dict. d'Apol.*, (*d'Alès*), t. I, p. 272-283.

[5] *Cont. hæres.*, l. I, c. 10, 1, *P. G.*, VII, 549.

lium Dei creatoris... eam aqua signat, Sancto Spiritu vestit, eucharistia pascit ". — Jamvero hujusmodi regula, paulatim ampliata ad nascentes hæreses efficacius expugnandas, vocata est symbolum fidei, *symbolum apostolorum*, quippe quæ fidem ab apostolis traditam authentice exponeret atque interpretaretur. Hæc autem nihil aliud est nisi explicita fidei professio in unitatem Dei et divinarum personarum trinitatem, ut constat ex variis formis hujus symboli apud diversas ecclesias. Omnes enim fidem profitentur in Deum Patrem omnipotentem, — et in Jesum Christum, Filium ejus unicum, Dominum nostrum, — et in Spiritum sanctum qui locutus est per prophetas. Ita manifeste distinguuntur personæ, simulque earum æqualitas asseritur, tum quia sunt æque objectum ejusdem fidei, tum quia de singulis prædicantur quædam divina attributa.

Quod præsertim illustratur egregiâ fidei professione quam circa 265 expolivit *S. Gregorius Thaumaturgus*[1] : " Unus Deus Pater Verbi viventis, sapientiæ subsistentis, et virtutis suæ et figuræ : perfectus perfecti genitor, Pater Filii unigeniti. Unus Dominus, solus ex solo, figura et imago deitatis, Verbum perpetrans (seu efficax), Sapientia comprehendens omnia, quâ tota creatura fieri potuit... Unus Spiritus sanctus, ex Deo substantiam habens, et qui per Filium apparuit : imago Filii perfecti, perfecta viventium causa. sanctitas sanctificationis præstatrix... Trinitas perfecta, majestate et sempiternitate et regno minime dividitur, neque abalienatur. Igitur neque factum quid aut serviens in Trinitate, neque superinductum, tanquam antehac quidem non subsistens, postea vero superingressum. Neque ita defuit unquam Filius Patri; neque Filio Spiritus sanctus : sed invertibilis et immutabilis eadem Trinitas semper ".

605. (C) In doxologiis. A temporibus Apostolorum. Christiani in cultu cùm publico tùm privato, utebantur variis *doxologiis*, quibus Deum unum et trinum glorificabant. (a) Quas in usu fuisse a primis temporibus constat ex actis martyrii S. Polycarpi, S. Joannis discipuli, qui supra rogum exclamavit : " Domine Deus omnipotens, pater dilecti ac

[1] *P. G.*, X, 983-988.

benedicti filii tui Jesu Christi... benedico tibi... te glorifico per sempiternum et cælestem pontificem *Jesum Christum dilectum tuum filium*, per quem tibi cum ipso et *Spiritu sancto* gloria et nunc et in futura sæcula. Amen " [1].

Aliunde *S. Basilius* testatur hanc doxologiam frequentatam accepisse a Clemente Romano, Dionysio Romano et Alexandrino Dionysio[2].

(b) Ex iis autem doxologiis infertur christianos mysterium SS. Trinitatis credidisse : tres enim personæ ibi recensentur non solum ut *distinctæ*, sed etiam ut *æquales*, cùm *eadem gloria* seu idem cultus cuilibet reddatur. Id patet quoad formam : *Gloria Patri et Filio et Spiritui Sancto.* Altera vero forma : *Gloria Patri per Filium in* (aut *cum*) *Spiritu sancto*, sensum orthodoxum præ se fert, cùm ordinem relationum seu processionum significet, non vero personarum inæqualitatem[3]. Quia vero Ariani eâ abusi sunt, ad suos errores propagandos, prior in Ecclesiâ prævaluit.

Præter doxologiam *minorem* seu *Gloria Patri*, in Ecclesiâ jam a sæculo II° recitabatur *Doxologia major* seu *Gloria in excelsis Deo*[4], in quo fusius declaratur fides in Trinitatem.

2° *Doctrina Patrum ante-nicænorum de Trinitate.*

606. In doctrinâ Patrum ante-nicænorum, tria veluti stadia distingui possunt : (a) *Patres apostolici*, more Apostolorum, mysterium SS. Trinitatis modo simplici exponunt; (b) *Apologistæ* et *Controversistæ* idem vindicantes contra paganos et gnosticos, quosdem *philosophicos* conceptus expositioni fidei miscent; (c) *Patres tertii sæculi*, contra hæreticos qui unitatem aut trinitatem impugnant, dogma modo jam scientifico exponere incipiunt.

---

[1] *Martyr. S. Polyc.*, n. 14, ed. Funk, p. 330-332. — Similis doxologia refertur a Smyrnensibus qui martyrium S. Polycarpi descripserunt : " Optamus, fratres, vos valere ac incedere in evangelico sermone Jesu Christi, cum quo gloria sit Deo et Patri et Spiritu sancto " (Ibid., p. 340-341). Ex quo merito infertur hanc doxologiam esse satis communiter notam. Cfr. **S. Clement.**, *I ad Cor.*, XX, XXII, XXXVIII, XLIII, etc.; *Didache*, IX, X.

[2] *De Spiritu Sancto*, XXIX, 72, *P. G.*, XXXII, 201. Eam etiàm commemorant *Constitutiones Apostol.*, l. VIII, c. 12-13.

[3] Quod jam animadvertebat **S. Basilius**, *De Spiritu S.*, II-VII, *P. G.*, XXXII, 734.

[4] In libro Pontificali (ed. *Duchesne*, I, 129) dicitur Papam Telesphorum jussisse ut *Gloria in excelsis* die Nativitatis Christi recitaretur.

607. (A) Patres **apostolici,** Apostolorum vestigiis inhærentes, modo quidem simplici, sed tamen explicito, unitatem Dei simulque trinitatem personarum docent. Ita *S. Clemens Rom.* asserit Patrem esse omnium creatorem, resurrectionis auctorem, omnipotentem et immensum [1]; Filium esse angelis excellentiorem, splendorem divinæ majestatis, immo et Deum [2]; Spiritum sanctum locutum esse per prophetas [3]; et ita cuique diversas operationes assignando, sedulo *tres distinguit personas.* Aliunde earum *unitatem* et *æqualitatem* affirmat: "Nonne unum Deum habemus, et unum Christum et unum Spiritum gratiæ super nos effusum?... Sicut enim Deus vivit et Dominus Jesus Christus vivit et Spiritus" [4]... — *S. Ignatius* martyr pariter *tres terminos* in Deo agnoscit: "Præparati in Dei Patris ædificium, sublati in alta per machinam Jesu Christi, quæ est crux, Spiritu sancto pro fune utentes" [5]; "Studete confirmari in doctrinis Domini... in Filio et Patre et in Spiritu" [6]. Alibi diserte *unitatem Dei* affirmat: "*Unus est Deus*, qui seipsum manifestavit per Jesum Christum Filium suum, qui est Verbum ejus e silentio progressum" [7]. Præterea hujus Filii divinitatem frequenter asserit. Dubitari igitur nequit mysterium SS. Trinitatis ab eo fuisse prædicatum. — Testimonia *S. Polycarpi* et *Doctrinæ duodecim Apostolorum* jam retulimus, n. 605.

Auctor ignotus *Canticorum Salomonis* [8], circa finem primi aut initium secundi sæculi, doctrinam S. Pauli et S. Joannis consocians, docet tres divinas personas ad nostram sanctificationem cooperari: vitam nempe divinam nobis communicari tùm per *Christum*, qui alius non est a Verbo divino, quod a principio erat in sinu Patris et omnia sapienter ordi-

[1] *Cor.*, XXIV, XXVI-XXVIII.

[2] *Cor.*, XXXVI. Ibid., II, 1, secundum lectionem vetustissimi manuscripti, quam accipit *Harnack*, Christus vocatur Deus.

[3] *Cor.*, VIII, 1; XLV, 2.

[4] *Cor.*, XLVI, 6; LVIII, 2. — [5] *Ephes.*, IX, 1.

[6] *Magnes.*, XIII, 1. — [7] *Magnes.*, VIII, 2.

[8] Quæ cantica recenter invenit et publici juris fecit **Rendel Harris***, *The Odes and Psalms of Solomon now first edited from the Syriac version*, Cambridge, 1909. Cfr. **Batiffol** et **Labourt** in *Rev. biblique*, oct. 1910, janv., avril 1911; **A. de Boysson**, *Les Odes de Salomon*, in *Rev. prat. d'Apol.*, t. XII, 1911, p. 497-503.

navit; tum per *Spiritum Sanctum*, qui nos renovat et perficit in vitâ immortali.

608. (B) Apologistæ rem paulo fusius declarant, non solum quatenus *fidei testes*, sed etiam quatenus *philosophi*.

(a) Ut *fidei testes*, doctrinam orthodoxam referunt et docent. Ita *S. Justinus* imprimis *unitatem Dei* disertissime asserit : " Nec alius unquam erit Deus, nec alius a sæculo exstitit præter eum qui hanc universitatem fecit ac disposuit. Neque alium nobis, alium vobis (Judæis) Deum esse ducimus, sed ipsum illum qui patres vestros eduxit e terrâ Ægypti "[1]... Attamen in Deo *tres terminos* esse profitetur, Patrem, Verbum seu Filium et Spiritum sanctum : " Sed eum (Patrem) et Filium qui ab eo venit ac nos ista docuit, et ceterorum qui illum assectantur eique assimilati sunt, bonorum angelorum exercitum, et Spiritum propheticum colimus et adoramus "[2]. Præterea speciatim agit de Verbo seu Filio Dei, a Patre numerice distincto[3] simulque vere Deo, ejusque divinitatem contra Tryphonem Judæum variis argumentis e Vetere Testamento demonstrat[4].

Eamdem doctrinam expolit *Athenagoras*, qui, ad probandum christianos non esse atheos, scribit[5] : " Unum ingenitum et æternum tenemus Deum, invisibilem et impassibilem... Agnoscimus et Dei Filium... Sed est Filius Dei Verbum Patris in ideâ et operatione; ab eo enim et per eum facta omnia, cum Pater et Filius unum sint... Atqui ipsum illum Spiritum sanctum, qui in prophetis operatur, effluentiam Dei esse dicimus, emanantem et redeuntem veluti radium solis. Quis igitur non miretur, cùm atheos vocari audiat eos qui Deum Patrem, et Filium Deum et Spiritum sanctum asserunt, ac eorum in unione potentiam et in ordine distinctionem demonstrant? "

Tandem *S. Theophilus Antiochenus*, qui prior, ut videtur, nomen Τριάς adhibuit, ait : " Similiter tres illi dies, qui ante luminaria fuerunt, imago sunt Trinitatis, Dei, ejus Verbi, ejusque Sapientiæ "[6].

[1] *Dial. cum Tryph.*, 11, *P. G.*, VI, 498.

[2] *Apol.* I, 6; cf. 13. — Hic S. Justinus recenset angelorum exercitum non ut personam divinam, sed quia hic ostendere vult Christianos non esse atheos, sed colere, præter Deum, ipsos angelos qui sub aliquo respectu assimilantur Filio Dei qui et ipse angelus vocatur. Cfr. **Tixeront**, I, p. 243.

[3] *Dial.*, 56. — [4] *Dial.*, 55-66.

[5] *Legat. pro christ.*, 10, *P. G.*, VI, 908-909. Similia habet n. 12

[6] *Ad Autolyc.*, l. II, 15; *P. G.*, VI, 1077.

609. (b) Quatenus autem *philosophi*, quando nempe dogma catholicum cum philosophiâ platonicâ aut stoicâ conciliare volunt, modis loquendi quandoque utuntur qui postea merito reprobati sunt.

1) Siquidem, dum relationes inter Patrem et Verbum explicare conantur, *æquivoce de æternâ generatione* Verbi loquuntur. Verbum, juxta eos, est quidem æternum quatenus *insitum* (ἐνδιάθετος), sed quatenus *prolatitium* (προφορικός), paulo ante creationem prolatum est et factum est Filius Dei, ut per ipsum omnia crearentur[1]; ipse vero non est creatura, sed a Patre genitus atque vere Deus. 2) Dicunt pariter Filium genitum esse *voluntate* et *potentiâ* Patris, et exinde inferunt Ipsum *Patri ministravisse* in creatione Eique aliquo modo esse inferiorem[2]. 3) Addunt Verbum, quatenus a Patre prolatum, *visibiliter apparuisse* in Vetere Testamento, Patrem vero esse omnino invisibilem[3].

610. Duplici modo hic modus loquendi explanatus est : 1) quidam theologi putant hæc omnia *sensum orthodoxum* præ se ferre : generatio Verbi, inquiunt, duplex a Patribus distinguitur : prior quâ procedit a Patre, et hæc æterna est; posterior, quâ Verbum constitutum est creator mundi, et hæc fuit in tempore. — Ex eo quod Patres affirmant Patrem *voluntate* genuisse Filium, non sequitur hanc generationem fuisse *liberam* et *temporaneam;* non enim loquuntur de voluntate liberâ, sed de voluntate *naturali*, quæ coactioni opponitur, et ab æterno operatur. — Tandem quando dicunt Patrem *invisibilem*, Filium autem *visibilem* esse, non significant Verbum, ratione propriæ naturæ, esse visibile, sed ratione naturæ assumptæ vel assumendæ.

2) Alii autem asserunt quasdam saltem ex hujusmodi locutionibus *erroneas* esse, eas præsertim quæ ad temporalem generationem Verbi spectant; hujusmodi errores circa rem nondum definitam oriri ex falsis conceptibus philosophiæ græcæ circa transcendentiam Dei, quos supra exposuimus, n. 581; — exinde vero nil contra Ecclesiæ auctoritatem objici posse : nam, ut diximus in *Tr. de Fontibus Revel.*, n. 987-988, singuli Patres non sunt infallibiles, præsertim quando more philosophorum arguunt; — nec etiam inferri posse hujusmodi Patres mysterium SS. Trinitatis ignorâsse aut negâsse, sed solum inhabiles fuisse ad conciliandum dogma cum philosophiâ; vidimus enim eosdem diserte affirmavisse simul unitatem Dei atque realem distinctionem trium terminorum in Deo, immo et Verbum esse vere Deum; — nec *a fortiori* Ecclesiam errâsse de mysterio tanti momenti : hæc enim, ut supra ostendimus, non philosophice

[1] **S. Just.**, *Apol.* II, 6; *Dial.*, 61; **Athenag.**, *Exhort.*, 10.
[2] **S. Just.**, *Dial.*, 56, 60, 71, 127, 128; *Apol.* I, 13.
[3] **S. Just.**, *Dial.*, 60, 127; **Theoph.**, II, 22.

quidem. sed modo simplici jam a primævis temporibus quæ ad fidei substantiam spectant aperte docebat.

611. Inter **controversistas** eminet *S. Irenæus*, Lugdunensis episcopus, qui adversus Gnosticos, præsertim Valentinianos, librum scripsit contra hæreses (176-179).

Gnosticismus [1], cujus commune consilium erat doctrinam christianam cum theoriis philosophicis conciliare, et scientiam γνῶσιν fide perfectiorem instituere e duplici diverso fonte oriebatur : (a) ex theoriis *rabbinicis* quæ contendebant Deum inter et mundum esse entia veluti media, angelos nempe, Christum vero esse unum ex his angelis aliis excellentiorem; (b) e philosophicis placitis *Stoicorum* et *Neo-Platonicorum*, qui docebant entia inferiora a Deo emanare per longam seriem *eonum* plus minusve perfectorum, Christum autem et Spiritum inter perfectiores *eones* esse. Ita multi inter Gnosticos quamdam trinitatem admittebant, sed *subordinatianismo* favebant. Quos jam impugnaverant Apostoli in suis epistolis [2], et quidam Patres secundi sæculi; diserte vero eos confutavit S. Irenæus, simulque genuinam de Trinitate exposuit doctrinam.

Unus et *idem*, inquit, est Deus, justus simul ac misericors, Creator cæli et terræ, qui a prophetis prædicatus est et ab evangelistis annuntiatus [3]. In eo tamen *tres termini* vere distinguuntur, Pater, Filius, et Spiritus sanctus. — Filius qui etiam Verbum dicitur a Patre genitus, et quidem ab æterno, est et ipse vere Deus; per eum omnia facta sunt; per eum Deus sese angelis et hominibus manifestavit. Spiritus sanctus, etsi ab Irenæo non vocatur Deus, divinis tamen attributis præditus apparet : æternus est, simul cum Patre ad creationem hominis concurrit, et locutus est per Prophetas [4] : vere igitur Deus est.

612. (C) **Tertio sæculo**, quidam hæretici nempe *Noetus*, *Praxeas*, *Epigonus*, *Cleomenes* et *Sabellius*, dum Dei unitatem simulque Verbi divinitatem in tuto collocare vellent, theoriam introduxerunt quæ personarum realem distinctionem plus minusve aperte negabat.

---

[1] **Tixeront**, *Hist. des Dogmes*, I, p. 176-201.

[2] *Coloss.*, II, 8; *Ephes.*, VI, 12; *I Tim.*, I, 20; *II Tim.*, II, 17; IV, 4; *II Petr.*, II, 10-11; *I Joan.*, I, 18, 19, 22, 23; IV, 3, 15, etc.

[3] *Cont. hæres.*, III, 9-15, 25; IV, 9-15.

[4] *Cont. hær.*, I, 10, 1; IV, 20, 1; V, 6, 1. Fidei formulam quam S. Irenæus ab Ecclesiâ recepit, jam retulimus, n. 604.

Asserebant enim Patrem et Filium non vere distingui, sed esse *diversa nomina* ad eamdem personam designandam : " Duos unum volunt esse ut idem Pater et Filius habeatur "[1]; Patrem itaque incarnatum esse, passum et mortuum (quare hic error *Patripassianismus* dictus est). Cùm vero eis opponerentur textus Scripturæ quibus Pater a Filio distinctus exhibetur, dixerunt in Christo duplex esse elementum : *carnem*, quæ Jesus dicitur, et *divinum elementum* quod est Christus : " Ut æque in unâ personâ utrumque distinguant Patrem et Filium, dicentes Filium carnem esse, id est hominem, id est Jesum, Patrem autem spiritum, id est Deum, id est Christum[2]... Filius sic quidem patitur, Pater vero compatitur "[3]. Quæ hæresis dicta est etiam *Modalismus*, quia non personas distinctas, sed tantum *accidentales modos* in Deo admittebat; aut *Monarchianismus*, quia *monarchiam*, non trinitatem profitebatur; vel *Sabellianismus*, ob Sabellium qui istum errorem acerrime propugnavit. — Postea idem error modo magis philosophico expositus est : dixerunt nempe Modalistæ *unam esse* in Deo *personam*, eam vero *triplici modo sese manifestâsse*, ut *Legislatorem* in Veteri Testamento (Patrem), ut *Redemptorem* in Novo (Filium), et ut *Sanctificatorem* animarum (Spiritum Sanctum).

613. In **Occidente,** contra hæresim Noeti scribens, *S. Hippolytus* personarum trinitatem et divinitatem diserte asserit : " Necesse est ergo ut, quamvis nolit, confiteatur *Patrem Deum omnipotentem*, et *Christum* Jesum Filium Dei, *Deum factum hominem*, cui omnia Pater subjecit præter se, et *Spiritum sanctum;* et hos esse *vere tres* "[4].

Declarat Verbum esse a Deo genitum, non creatum, ideoque vere ab eo distinctum; nec tamen duos esse deos, sed unum : " Cum alium dico, non duos deos dico; sed tanquam lumen ex lumine, et aquam ex fonte, aut radium a sole. Una enim virtus quæ ex toto est; totum vero Pater, ex quo virtus Verbum "[5]. Attamen temporali generationi Verbi et subordinatianismo favere videtur; propterea que a Papâ Callixto reprehensus est[6]. De Spiritu sancto non tam diserte loquitur, quia controversia cum Noeto erat de solo Filio. Expresse quidem non dicit Spiritum esse personam sed *œconomiam*[7]; ex contextu autem et ex toto tractatu apparet Spiritum vere esse Deum sicut Patrem et Filium : " Ergo Verbum incarnatum cernimus; Patrem per eum intelligimus; Filio credimus; *Spiritum sanctum adoramus*".

---

[1] **Tertul.**, *Adv. Praxeam*, 5. — [2] *Adv. Prax.*, 27. — [3] *Ibid.*, 29.
[4] *Contra Noet.*, 8, *P. G.*, 816. — [5] *Ibid.*, 11, *P. G.*, 817.
[6] Cfr. **A. d'Alès**, *La Théologie de St Hippolyte*, Paris, 1906.
[7] " Duos quidem deos non dicam, sed unum; personas vero duas; œconomiam tertiam, gratiam dico Sancti Spiritûs " (*C. Noet.*, 14, *P. G.*, 822).

614. *Praxeam* strenue impugnavit **Tertullianus** (213-225) in libro ubi non minus lucide *unitatem substantiæ* quam *trinitatem personarum* asserit et variis comparationibus illustrat : " *Unicum* quidem Deum credimus, sub hâc tamen dispensatione quam œconomiam dicimus". Hanc porro œconomiam ita declarat : " Custodiatur œconomiæ sacramentum, quæ *unitatem in trinitatem disponit*, tres dirigens, *Patrem*, et *Filium*, et *Spiritum Sanctum*. Tres autem *non statu*, sed *gradu;* nec *substantiâ*, sed *formâ;* nec *potestate*, sed *specie : unius* autem *substantiæ*, et unius *potestatis*, quia unus Deus, ex quo et gradus isti et formæ et species, in nomine Patris et Filii et Spiritûs sancti deputantur "[1]. Distinctio inter personas est *numerica :* " Duos quidem definimus, Patrem et Filium, et jam tres cum Spiritu sancto, secundum rationem œconomiæ, quæ facit *numerum*". Hi vero tres sunt *unus Deus :* " Et Pater Deus, et Filius Deus, et Deus unusquisque "[2]. Et infra[3] : " Ita connexus Patris in Filio, et Filii in Paracleto, tres efficit cohærentes, alterum ex altero, qui tres *unum* sint, non unus; quomodo dictum est : *Ego et Pater unum sumus*, ad substantiæ unitatem, non ad numeri singularitatem". — Speciatim *Spiritus sancti divinitatem* diserte asserit ejusque processionem a Patre per Filium[4]. Tertullianus igitur certo docet personarum trinitatem et substantiæ unitatem.

Attamen, quando *philosophice* relationes inter Patrem et Filium explicat, minus recte loquitur de generatione Verbi, quam temporalem supponit, et de ejus perfectâ æqualitate cum Patre : " Pater enim tota substantia est, Filius vero derivatio totius et portio, sicut ipse profitetur, " Quia Pater major me est "[5]. Exinde etiam infert invisibilem esse Patrem, pro plenitudine majestatis, visibilem vero Filium, pro modulo derivationis[6]. Sed, ut jam diximus, imperfectus hic loquendi modus in rebus nondum definitis tantummodo arguit difficultatem dogma conciliandi cum philosophiâ[7].

[1] *Adv. Prax.*, 2, *P. L.*, II, 156-157. — [2] *Ibid.*, 13, *P. L.*, 169.
[3] *Ibid.*, 25, *P. L.*, 188.
[4] *Adv. Prax.*, 2, 3, 4, 8, *P. L.*, 156, 158, 159, 163.
[5] Ibid., 9, *P. L.*, 164. — [6] Ibid., 14, *P. L.*, 171.
[7] Ad rem **A. d'Alès**, *La Théologie de Tertullien*, p. 103 : " Il se meut dans le sillage des anciens Apologistes... D'une part, il a voulu venger, contre les Monarchiens, la Trinité des personnes divines; d'autre part, il craint tout ce qui paraîtrait compromettre la majesté du Dieu unique. Entre ces deux posi-

615. **Novatianus**, unus e Tertulliani discipulis, Romæ *Sabellium* confutavit in tractatu *De Trinitate*, magistri doctrinam fusius et aliquando accuratius exponens, etsi ejus errores de generatione et in ferioritate Verbi non penitus correxit : "Regula exigit veritatis ut primo omnium credamus in *Deum Patrem* et Dominum omnipotentem, id est, rerum omnium perfectissimum conditorem[1]... qui est sublimitate omni sublimior et altitudine omni altior, et profundo omni profundior[2]... Etiam in *Filium Dei*, Christum Jesum Dominum Deum nostrum, sed Dei Filium"[3]. Postea Christum esse verum Deum verumque hominem late probat. Addit nos credere debere "etiam in *Spiritum sanctum*, olim Ecclesiæ repromissum, sed statutis temporum opportunitatibus redditum"[4]. Quanquam Spiritum non proprie nominat Deum, eum vocat divinam æternitatem, cælestem virtutem, illuminatorem rerum divinarum. — De Filii generatione hæc habet : "Hic ergo, cum sit genitus a Patre, semper est in Patre. Semper autem sic dico, ut non innatum sed natum probem... Semper enim in Patre, ne Pater non semper sit Pater : quin et Pater illum etiam (quâdam ratione) præcedit, quod necesse est (quodammodo) prior sit qua Pater sit... Hic ergo quando Pater voluit, processit ex Patre; et qui in Patre fuit, processit ex Patre"[5]. Propius igitur veritatem accedit quam Tertullianus, quin tamen ejus loquendi modus sit omnino accuratus.

616. In **Oriente**, dogma SS. Trinitatis duplici errore impugnatus est : *sabellianismo* et *unitarianismo*. Contra Sabellii errorem seu modalismum scripserunt præsertim Origenes et S. Dionysius Alexandrinus.

Origenes, scholæ alexandrinæ decus, ad modalistas alludit quando scribit quosdam esse qui existiment "numero non differre Filium a Patre, sed utrumque non solum substantiâ, sed etiam subjecto unum, secundum quasdam intelligentias, non secundum hypostasim diversos"[6]. Quibus doctrinam catholicam opponit : "Nos autem qui tres personas, Patrem et Filium atque Spiritum sanctum esse credimus"[7]... Postea ostendit Filium vere a Patre distingui, cùm ab eo *generetur* et quidem *ab æterno :* "Non enim dicimus, sicut hæretici putant, partem aliquam substantiæ Dei in Filium versam, aut ex nullis substantibus Filium procreatum a Patre, id est, extra substantiam suam, ut fuerit aliquando quando non fuerit; sed,

---

tions bien sûres, il cherche avec plus ou moins de bonheur à marquer la ligne du dogme. Son langage est tranchant, et, à considérer sa teneur objective, parfois grossièrement inexact; mais ces faiblesses de détail n'atteignent pas le fond du mystère".

[1] *De Trinit.*, 1, *P. L.*, III, 886. — [2] Ibid., 2, *P. L.*, 890.
[3] Ibid., *P. L.*, 900. — [4] Ibid., 29, *P. L.*, 943. — [5] Ibid., 31, *P. L.*, 949-950.
[6] *In Joan.*, X, 21, *P. G.*, XIV, 375. — [7] *In Joan.*, II, 6, *P. G.*, 127.

abscisso omni sensu corporeo, ex invisibili et incorporeo Verbum et sapientiam genitam dicimus absque ullâ corporali passione, velut si voluntas procedat a mente... Sed et Joannes indicat quia Deus lux est, et Paulus designat quia Filius splendor lucis æternæ sit. Sicut ergo lux nunquam sine splendore esse potuit, ita nec Filius quidem sine Patre intelligi potest, qui et figura expressa substantiæ ejus, et Verbum et sapientia dicitur"[1]. Verbum itaque vere est Deus, et quidem quoad substantiam καθ' οὐσίαν ἐστὶ θεός[2]; ipse enim cœlorum rex est, et ipsa sapientia est et ipsa justitia, et ipsa veritas[3]. Immo vere est ὁμοούσιος, id est unius substantiæ cum Patre : "Sic et Sapientia ex Deo procedens ex ipsâ substantiâ Dei generatur. Sic nihilominus et secundum similitudinem aporrhoeæ esse dicitur, aporrhoea gloriæ omnipotentis pura et sincera. Quæ utræque similitudines manifestissime ostendunt communionem substantiæ esse Filio cum Patre. Aporrhoea enim ὁμοούσιος videtur, id est unius substantiæ cum illo corpore ex quo est aporrhoea vel vapor"[4]. — De Spiritu sancto quidem non tam diserte loquitur, sed ex omnibus attributis quæ ei assignat, merito infertur eum esse Deum. Asserit siquidem Eum esse æternum, omnia etiam futura cognoscentem, sanctum sicut Patrem et Filium, iisdemque honoribus dignum[5]; et alibi addit[6] : "Ex quibus omnibus didicimus tantæ esse auctoritatis et dignitatis substantiam Spiritûs sancti, ut salutaris baptismus non aliter nisi excellentissimæ omnium Trinitatis auctoritate, id est, Patris, et Filii, et Spiritûs sancti cognominatione compleatur, et ingenito Deo Patri, et unigenito ejus Filio nomen quoque Spiritûs sancti copuletur. Quis ergo non obstupescat quanta majestas sit Spiritûs sancti, cum eum qui dixerit verbum in Filium hominis, audiat sperare veniam posse, eum vero qui in Spiritum sanctum blasphemaverit, veniam non habere neque in præsenti sæculo, neque in futuro".

Attamen fatendum est Origenem, dum distinctionem personarum tam diserte asserit, in quemdam subordinatianismum propendere, docens Filium aliquo modo inferiorem esse Patri et Spiritum Filio[7]. Quâ in re, Philonis influxum subire videtur.

617. **Dionysius Alexandrinus,** Origenis discipulus tanto studio Modalismum impugnavit ut a quibusdam in subordinatiasmum incidere visus sit, et hâc de causâ Romano Pontifici Dionysio denuntiatus. Sed mentem suam clarius exposuit in *Apologiâ* quam

[1] *De principiis*, IV, 28, *P. G.*, XI, 402-403.
[2] *Selecta in Psalmos*, homil. XIII, 134. — [3] *In Matt.*, XIV, 7.
[4] *In epist. ad Hebr. fragm.*, *P. G.*, XIV, 1308.
[5] *De principiis*, I, 3, 3-4; II, 2, 1; II, 7, 3; IV, 28; V, 35.
[6] *De princip.*, I, 3, 2, *P. G.*, XI, 147.
[7] *In Joan.*, XXXII, 18, *P. G.*, XIV, 821; *in Joan.*, II, 6, *P. G.*, XIV, 132.

ad S. Pontificem scripsit. (a) Ibi declarabat se *æternitatem Verbi* semper propugnâsse : "Cum sit splendor lucis æternæ, et ipse omnino æternus est. Luce enim semper existente, manifestum est et splendorem semper existere"[1]. (b) Pariter *consubstantialitatem Verbi* minime negasse : comparationes forsan minus aptas ad veritatem exprimendam adhibuisse, et voce ὁμοούσιος non usum esse, etsi rem ipsam admitteret, quia hoc vocabulum in Scripturâ non invenerat. Ceteroquin hâc utitur analogiâ[2] : "Verbum quippe est mentis emanatio, et (ut humano more loquamur) ex corde per os emittitur. Mens vero quæ per linguam prosilit, diversa est a verbo quod in corde existit... non tamen alterum ab altero distat, nec se invicem privantur : neque mens sine verbo est, neque verbum sine mente... Ac mens quidem est quasi pater verbi, in seipsâ existens : verbum autem quasi filius mentis, non ante ipsam quidem, sed neque extra ipsam factum esse potest, sed cum ipsâ existit et ab ipsâ germinavit. Eodem quoque modo Pater ille maximus, et mens illa universalis, ante omnia Filium habet, Verbum, interpretem et angelum suum". (c) Affirmabat pariter se nunquam cogitâsse Deum esse creatorem Filii[3].

Ita autem suam de Trinitate doctrinam contrahebat[4] : "Patrem dixi, et priusquam Filii mentionem facerem, jam illum in Patre significaram : Filium adjunxi, ac etiamsi Patrem non prius nominassem, is tamen in Filii nomine comprehensus fuerat : Spiritum sanctum addidi, sed simul et unde et per quem processerit adjunxi... Sic quidem nos *indivisibilem unitatem in Trinitatem* dilatamus, et *Trinitatem* iterum, quæ imminui nequit, *in unitatem* contrahimus". Diserte igitur asserebat personarum trinitatem, simulque consubstantialitatem et circuminsessionem, immo et generationem Verbi per mentem.

618. *Modalismum* simul et *subordinatianismum* docuit *Paulus Samosatenus*, episcopus Antiochenus : unica nempe in Deo est persona, in quo tamen duo attributa distinguere licet, Verbum et Sapientiam. Verbum dici potest a Deo genitum, sed non est magis subsistens quam verbum humanum : inspiravit Moysen et prophetas, sed speciatim Jesum, in eoque tanquam in templo habitavit. Christus est quidem merus homo, sed ceteris hominibus, ob sua munera virtutesque, multo excellentior; quare accepit nomen super

[1] Ap. S. Athanasium, *De sent. Dionysii*, 15, *P. G.*, XXV, 502. — Apologia Dionysii periit, sed excerpta quædam ab Athanasio allegantur in præfato opere.

[2] Ibid., 23, *P. G.*, XXV, 514-515. — [3] Ibid., 20, 21, *P. G.*, 510-511.

[4] Ibid., 17, *P. G.*, 505-506.

omne nomen, et divinos honores, factus est judex vivorum ac mortuorum, ideoque Deus vocari potest [1]. — Qui quidem errores haud dissimiles sunt ab iis quos postea *Sociniani* et *Unitarii* advocaturi erant. — Damnati sunt in triplici Synodo Antiochenâ (264-269); ibi tamen recepta non fuit vox ὁμοούσιος, non quia *in se* erronea erat, sed quia a Paulo Samos. usurpata fuerat ad favendum modalismo [2].

619. Hic operæ pretium est animadvertere **Papam Dionysium** fidem catholicam, contra sabellianos, tritheitas et subordinatianos, strenue propugnâsse. In *ep. contra sabellianos* [3] (an. 260), tres istos errores diserte reprobat, et rem ita concludit : " Neque igitur admirabilis et divina unitas in tres divinitates est separanda, neque factionis vocabulo dignitas ac summa magnitudo Domini est diminuenda : sed credendum est in Deum Patrem omnipotentem, et in Christum Jesum ejus Filium, et in Spiritum Sanctum : Verbum autem Deo universorum esse unitum. Quippe " *Ego*, inquit, *et Pater unum sumus*", et " *Ego in Patre, et Pater in me est*". Ita scilicet divina Trinitas et sancta monarchiæ prædicatio integra servabitur ".

620. **Conclusio.** Doctrina Patrum ante-nicænorum sic contrahi potest : divinarum personarum realis distinctio, simulque earum divinitas, Deique perfecta unitas diserte jam credebantur et prædicabantur; et exinde *logice* sequebatur trium personarum perfecta æqualitas et consubstantialitas. Attamen quidam Patres, et si affirmarent Filium et Spiritum sanctum vere esse Deum, non satis clare intellexerunt hanc conclusionem in præmissis contineri, sed, a philosophiâ græcâ decepti, subordinatianismo faverunt : ex quo natus est Arianismus.

Dici autem nequit ante-nicænos Patres mysterium SS. Trinitatis ignoravisse aut in *essentialibus* adulteravisse; ex allatis enim testimoniis constat eorum fidem rectam

[1] Ejus doctrina invenitur in fragmentis quæ collegit **Routh**, *Reliquiæ sacræ*, III, p. 286-367; et exponitur a **S. Epiphanio**, *Hæres.*, LXV.

[2] Cfr. **S. Athan.**, *De synodis*, XLIII, *P. G.*, XXVI. 768; **S. Hilar.**, *De synodis*, LXXXI, LXXXVI, *P. G.*, X, 535, 538; **S. Basil.**, *Epist.*, LII, 1, *P. G.*, XXXII, 392.

[3] *P. G.*, XXV, 462 sq.; **Denz.-Bann.**, n. 48-51.

fuisse, sed tantummodo quorumdam philosophica tentamina ad explicandum dogma catholicum fuisse imparia. — Quod etiam *historice* constat ex eo quod defensores fidei orthodoxæ, tempore arianæ controversiæ, confidenter adversarios suos ad Patrum anteriorum fidem et traditionem provocarunt. Ita, v. g., *S. Athanasius*[1] : " Vos autem, o novi Judæi, quos demum assertionum vestrarum patres ostendere valetis? Ne unum quidem e prudentibus et cordatis nominare potestis ". E contra Ariani fraudibus utebantur, ut suam occultarent hæresim simplicesque deciperent[2]. Atqui hæc duo manifeste supponunt tunc temporis generalem persuasionem fuisse, Patres priorum sæculorum Trinitati omnino favere; ergo. Revera *S. Augustinus*[3] scribit : " Omnes quos legere potui, qui ante me scripserunt de Trinitate, quæ Deus est, divinorum librorum veterum et novorum tractatores, hoc intenderunt secundum Scripturas docere, quod Pater et Filius et Spiritus Sanctus unius ejusdemque substantiæ inseparabili æqualitate divinam insinuant unitatem, ideoque non sunt tres dii, sed unus Deus, quamvis... Pater non sit, qui Filius est... Spiritus Sanctus nec Pater sit, nec Filius, sed tantum Patris et Filii Spiritus Sanctus... Hæc est fides mea, quando hæc est *catholica* fides ".

II. Catholica traditio a C. Nicæno ad C. Lateranense IV breviter delineatur.

Tria exponenda : 1° controversia *ariana;* 2° controversia *macedoniana;* 3° *Tritheismi* condemnatio.

1° *Ariana controversia*[4].

621. (A) Arianismus exponitur. Arius, e Lybiâ ortus Luciani Antiocheni discipulus, Alexandrinus presbyter, gnostico principio imbutus quod Deus, præ suâ excellentiâ, non

[1] *De decret. Nic. Synodi*, 27, *P. G.*, XXV, 465.

[2] Cfr. S. Athanas., *Epist. ad Episc. Ægypt.*, 18; S. Hilar., *de Trinitate*, VI, 4, 7.

[3] *De Trinit.*, lib. I, n. 7, *P. L.*, XLII, 824.

[4] J. H. Newman, *The Arians of the fourth century;* Moehler, *Athanase le Grand* (trad. de l'allemand), Paris, 1840; Melvill Gwatkin*, *The arian controversy*, London, 1898; Le Bachelet, *Arianisme*, in *Dict. de théol.* (*Vacant*).

possit directe inferiores creaturas producere et regere, subordinatianismum renovavit atque exaggeravit. Contendebat enim solum Patrem esse ingenitum atque æternum, solum proprie Deum; Verbum autem, utpote genitum, initium habuisse, ideoque non esse æternum, nec infinite perfectum, sed præcellentissimam creaturam, quam Pater non e propriâ substantiâ sed ex nihilo voluntate suâ creaverat; Deum Verbo usum fuisse tanquam organo ad creandum mundum hominesque redimendos; Spiritum sanctum esse pariter creaturam, non solum Patri, sed Filio inferiorem, cui nec divina substantia nec divina gloria competit. Cujus errores strenue impugnaverunt : *Alexander*, Alexandriæ episcopus qui coacta synodo centum fere episcoporum, Arium pertinaciter hæresi adhærentem excommunicavit; et præcipue *Athanasius*, hujus ecclesiæ tunc diaconus, postea episcopus, qui non solum eruditis operibus, sed etiam multarum persecutionum patienti toleratione, dogma catholicum invicte propugnavit. Non pauci tamen episcopi et sacerdotes, præsertim Ægyptiaci et Syriaci, subordinatianismo plus minusve infecti, novam hæresim amplexi sunt et propagârunt. Cui etiam faverunt ii omnes qui plus minusve erroribus gnosticis, sabellianis, subordinatianis imbuti erant, necnon quidam e Græcis exemplo Constantini conversi, sed ab hellenicæ philosophiæ erroribus non satis alieni. Ita mox late diffusus est Arianismus.

622. (B) **Concilium Nicænum.** Ad pacem Ecclesiæ reddendam, an. 325, *Nicææ* in Bithyniâ, congressum est *primum universale concilium*, in quo acriter Arius suos errores defendit, Athanasius vero non minus fortiter impugnavit. Primum quædam formulæ fidei propositæ sunt, quas Ariani in sensum hæreticum detorquebant; tandem, post multas disceptationes, definitum est Verbum esse Patri *consubstantiale*, ὁμοούσιον, ut ita omnis æquivocatio tolleretur. Fidei formula hæc erat[1] : " Credimus in unum Deum Patrem omnipotentem, omnium visibilium et invisibilium factorem. Et in unum Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei, natum ex Patre unigenitum, hoc est de sub-

[1] Secundum versionem *Hilarii Pictav.*, *P. L.*, X, 536; **Denz-Bann.**, n. 54.

stantiâ Patris, Deum ex Deo, lumen ex lumine, Deum verum de Deo vero, natum, non factum, unius substantiæ cum Patre, quod Græce dicunt *homousion*, per quem omnia facta sunt... Et in Spiritum sanctum... "

623. (C) **Arianismus postnicænus.** Quidam tamen ex Arianis Nicæno decreto acquiescere noluerunt, inter quos ipse Arius, Eusebius Nicomediensis, Theognis, qui, primum a Constantino in exsilium missi, postea in patriam revocati, astute hæresim iterum propagârunt, juvante præsertim Constantio imperatore. Quibus accesserunt Eusebii Cæsareensis aliique Subordinatianismo faventes. Quorum ope, jussuque Constantii, Athanasius damnatus est, multique defensores catholicæ fidei in exsilium missi.

Intestina autem dissidia orta sunt inter Arianos, qui in tres præcipuas sectas divisi sunt : (a) *Strictiores* Ariani (*Anomœi*, *Eunomiani*) dicebant Verbum esse omnino Patri *dissimile* ἀνόμοιον. (b) *Semi-Ariani*, quorum duces fuêre Basilius Ancyranus et Auxentius Mediolanensis, hanc impietatem reprobantes, docebant Filium Dei creaturam non esse ; dicere tamen nolebant eum esse Patri consubstantialem, sed *Ei similem* ὁμοιούσιον. (c) Inter oppositas sectas tertia mox apparuit, duce Acacio Cæsareensi, secta *homœorum* qui, ad conciliandos omnes Anti-nicænos, dicebant Filium esse *Patri similem*, ὅμοιον. — Diversæ igitur fidei formulæ a diversis sectis confectæ sunt, inter quas quædam æquivocæ, quæda vero heterodoxæ erant.

Defuncto autem Constantio imperatore, exsules episcopi in patriam revocati sunt, fidemque catholicam iterum invicte prædicârunt ; et non obstante Valentis imperatoris persecutione, orthodoxia in Imperio prævaluit. Tandem hæresis ariana, quæ Germanas tribus invaserat, sæculo VI prorsus evanuit.

624. Præcipuus orthodoxiæ defensor contra Arianos fuit *S. Athanasius*, cujus doctrina de Trinitate sic breviter contrahitur[1] : — (a) *Verbum*, utpote *nos deificans* seu deos efficiens *per participationem*, est Deus ac Dei Filius vere et naturâ (seu per essentiam). Cùm sit *Filius*, numericè distinguitur a Patre ; item, cùm sit Filius, est ejusdem substantiæ ac Pater, immo est ipsa Patris substantia quæ est omnino divisionis ac diminutionis expers. Unde Verbum a

[1] **Tixeront**, *Histoire des dogmes*, II, p. 67-76 ; de **Régnon**, *Etudes de théologie positive sur la Sainte Trinité*, Etudes XIII-XX, pp. 74, 200, 300 ; Etudes XXI-XXVII, passim.

Patre procedit non per creationem, sed *per generationem :* Qui enim producit imaginem sui perfectam, et quidquid est in se communicat, substantiam scilicet, naturam et gloriam, ille meritò dicitur generare. Præterea generat Pater *necessariò* simul et *libenter*, sicut seipsum necessariò ac libenter vult et amat. Ex his sequitur hanc generationem esse æternam, cùm Deus semper fuerit Pater : lumen enim non potest non lucere, fons non potest non effluere; sequitur etiam quod Filius totam Patris substantiam possideat, et sit Patri ὁμοούσιος : quæ vox indicat Patrem et Filium unam et eamdem substantiam numericam habere, et unum ab altero oriri [1]. (b) Similiter, *Spiritus sanctus*, cùm nos per inhabitationem suam, divinitatis participatione vivificet, ipse est Deus per essentiam : quod confirmatur ex eo quod Spiritus sanctus cum Patre et Filio connumeretur. Ita Spiritus sanctus est ὁμοούσιος Patri et Filio, æternus sicut Pater et Filius : unde nihil creatum in Trinitate inveniri potest, cùm sit tota unus Deus : ὅλη γὰρ εἷς θεός ἐστι [2].

Quæ doctrina, etsi omnino orthodoxa, complemento indigebat [3].

2° *Controversia macedoniana.*

625. (A) **Macedonianismus exponitur.** Jam Arius et Eunomius ex principiis suis deduxerant Spiritum sanctum non esse Deum, sed creaturam a Filio Dei factam eique inferiorem. Cùm autem controversia præcipue de divinitate Verbi ferveret, hæc conclusio parum animos commovit. Sed, circa an. 360, multi semi-ariani explicite docuerunt Spiritum esse creaturam angelis similem, Deique ministrum. Eodem fere tempore, in Africâ, quidam fideles et pastores, etsi recte

[1] Πλήρης γὰρ καὶ τέλειός ἐστιν ὁ Πατὴρ καὶ πληρωμα θεότητός ἐστιν ὁ Υἱός. *Cont. Arian.*, or. III, 1.

[2] *I ad Serapion.*, § 17, *P. G.*, XXVI, 569.

[3] Nam solum Patrem Athanasius per excellentiam Deum appellat, terminos οὐσία et ὑπόστασις indiscriminatim adhibet ad substantiam divinam designandam, aliunde vocem πρόσωπον, ad meliùs cavendum Sabellianismum, respuit : unde proprio termino caret ad significandas divinas personas. Ceterùm non inquirit quid sit divinarum personarum constitutivum, quomodo hæ inter se opponantur et distinguantur, quomodo, etiam per remotas analogias, possimus concipere mysterio plenas operationes quibus procedant.

Hæc omnia labore et ingenio *Cappadocum* in Oriente et *S. Augustini* in Occidente perficienda erant, ut infra declarabitur, nn. 692, 696.

de Filio cogitarent, eumdem errorem amplexi sunt. Quos strenue confutavit S. Athanasius in epistolis ad Serapionem. Semi-Ariani divinitatem Spiritûs impugnantes, dicti sunt *Pneumatomachi*, et *Macedoniani*, quia putabatur *Macedonium* istum errorem tenuisse (etsi id minime certum est), vel *Marathoniani*, quia ducem agnoscebant Marathonem Nicomediensem.

(B) **Macedonianismus damnatur**. Jamvero hujusmodi hæresis, a S. Athanasio, S. Basilio, S. Ambrosio aliisque impugnata, damnata fuit a *Damaso* Pontifice, et a C. *Constantinopolitano*.

S. Damasus, in C. Romano IV (an. 380) catholicam veritatem contra Macedonianos sic definivit [1] : " Si quis non dixerit Spiritum sanctum de Patre esse vere ac proprie, sicut Filius, de divinâ substantiâ et Deum verum, anathema sit. Si quis non dixerit omnia posse Spiritum sanctum, omnia nosse et ubique esse, sicut Filium et Patrem, A. S.... Si quis non dixerit Patris et Filii et Spiritûs sancti unam divinitatem, potestatem, majestatem, potentiam..., A. S.... Si quis tres personas non dixerit veras Patris et Filii et Spiritus sancti *æquales*, semper viventes, etc., A. S... " Ibi non solum divinitas et consubstantialitas Spiritûs sancti, sed etiam perfecta æqualitas trium personarum lucide definiuntur.

C. Constantinopolitanum, œcumenicum secundum (an. 381) anathematizavit " omnem hæresim, et specialiter Eunomianorum vel Anomœorum, et Arianorum vel Eudoxianorum, et *Macedonianorum vel Spiritui sancto resistentium* " [2]. Præterea accepit et rata habuit hæc verba, quæ jam paulo antea Symbolo Nicæno addita fuerant ad Macedonianos errores repellendos : " Et in Spiritum sanctum, Dominum et et vivificantem, ex Patre procedentem, cum Patre et Filio adorandum et conglorificandum " [3].

Quibus definitionibus in tuto posita est fides catholica de trinitate personarum in unitate naturæ, de perfectâ consubstantialitate Patris et Filii et Spiritûs sancti.

---

[1] *P. L.*, XIII, 358 sq.; **Denz-Bann.**, 74 sq. (38 sq.)
[2] **Mansi**, Concilia, III, 566; **Denz-Bann.**, 85 (46).
[3] **Mansi**, ibid., 565; **Denz-Bann.**, 86 (47).

Ejusdem temporis *Patres* non solum unitatem in trinitate profitentur, sed etiam mutuam trium personarum in se invicem inhabitationem seu *circumincessionem*, unitatem operationis *ad extra*, æternam generationem Filii a Patre, pariter æternam processionem Spiritûs a Patre per Filium, ita ut sequentibus sæculis nonnisi in *secundariis* punctis profecerit doctrina de Trinitate[1].

3° *Tritheismus damnatur.*

627. Quia tamen confusæ adhuc erant philosophicæ notiones *personæ et naturæ*, quidam novi errores occasione datâ apparuerunt.

(A) Ita, mediante sæculo VI, *Joannes Philoponus*, Alexandrinus, philosophiæ magister, naturam et hypostasim confundens, docuit tres esse naturas in Deo sicut et tres personas; ita viam parabat tritheismo, proptereaque in Conc. œcumenico V ut hæreticus damnatus est[2].

(B) Sæc. XI, *Roscellinus*, Nominalium Doctor celebris, docuit tres in divinitate personas esse tres realitates, eo fere modo inter se distinctas, quo tres animæ et tres angeli differunt (secus enim, tres divinæ personæ, non sola Verbi persona, incarnatæ fuissent); eas vero, utpote unâ potentiâ et voluntate præditas, aliquid unum efformare. Quem errorem S. Anselmus impugnavit[3] et damnavit Synodus *Suessionensis*, 1092.

(C) Abbas *Joachim* (XII sæc.), putans theoriis Petri Lombardi in Deo induci quamdam quaternitatem, essentiam videlicet quæ non esset neque Pater, neque Filius, neque Spiritus Sanctus, huncque errorem vitare volens, in alium inci-

[1] Doctrinam theologicam Ecclesiæ *Græcæ* circa Trinitatem sic contrahit **J. Tixeront** : " En Dieu, trois hypostases, une seule substance, un seul Dieu : les trois hypostases incluses, en quelque sorte, l'une dans l'autre (circumincession), et n'ayant qu'une même action, comme une même connaissance et une même volonté; égales d'ailleurs et également adorables : le Père inengendré, source de la Trinité, le Fils éternellement engendré, le Saint-Esprit éternellement procédant du Père par le Fils : les trois personnes consubstantielles : telles sont les grandes lignes de la doctrine à laquelle les siècles suivants n'ajouteront que des compléments d'importance secondaire. " (*Histoire des dogmes*, II, p. 88).

[2] Cf. **Hurter**, *Nomenclator*[3], t. I, p. 466, not. 2.

[3] In *Tr. de Fide Trinitatis*, *P. L.*, CLVIII, 259-284.

dit; docuit enim inter tres personas divinas exsistere tantum unitatem moralem, eam scilicet quæ oritur ex consensu voluntatis, et exsistit inter christianos : ex quo pariter sequebatur tot esse naturas distinctas quot sunt personæ in Deo : damnata fuit ejus hæresis in Conc. *Lateranensi IV* (1215), ubi definitum est in Deo Trinitatem esse, non quaternitatem; et distinctionem esse realem in personis, non autem in naturâ, quæ eadem est identice in tribus personis (supra, n. 548).

628. Conclusio : Mysterium SS. Trinitatis, jam clare in Scripturâ contentum, et a Patribus ante-Nicænis traditum, *distinctius* expositum est occasione Arianismi et Macedonianismi : definiendo *consubstantialitatem Filii* et *Spiritûs sancti* cum Patre, simulque *realem distinctionem* Filii qui a Patre generatur et Spiritûs sancti, qui a Patre et Filio procedit, Ecclesia sæculo quarto jam declaraverat quidquid essentiale est in hoc mysterio. Attamen, cùm voces *natura* et *persona*, præsertim in Oriente, nonnisi confuse a multis intelligerentur, per aliquot sæcula, antiqui errores inter quosdam christianos viguerunt, novique errores, etsi minoris momenti, usque ad sæculum XII, a paucissimis admissi sunt.

Post definitionem C. Lateranensis IV, nullus inter Catholicos ortus est error de personarum trinitate et naturæ unitate, sed solum de processionibus, ut infra dicetur, nn. 635, 641.

Art. II. De divinis processionibus.

629. Expositâ substantiâ mysterii SS. Trinitatis in thesi præcedente, intimiorem et accuratiorem hujus notitiam adipisci nitemur, *divinas processiones* investigando, quibus Filius a Patre oritur, Spiritus autem ab utroque.

Doctrina catholica de processionibus his verbis Symboli *Athanasiani* continetur : " Pater a nullo est factus, nec creatus, nec genitus. Filius a Patre solo est, non factus nec creatus, sed genitus. Spiritus S. a Patre et Filio non factus, nec creatus, nec genitus, sed procedens ". De fide est ergo *Patrem* a *nullo* procedere, *Filium* a *Patre* procedere per generationem, et *Spiritum ab utroque* per simplicem processionem.

630. Ad cujus intelligentiam, quid sit processio sive in genere sive in Deo declarandum est.

(A) Processio (ἐκπόρευσις, προβολή) in genere est origo unius ab altero : sic, v. g., lux a sole, filius a patre procedit. Duplex distinguitur : (a) *transiens* seu ad extra, quando effectus extra causam producitur, v. g., in humanis, filius est extra patrem ; (b) *immanens* seu ad intra, quando effectus remanet intra causam seu principium, ut cogitatio quæ manet intra mentem.

(B) In Deo pariter duplex processio distinguitur : (a) una ad *extra*, quâ creaturæ ab ipso procedunt sicut effectus a causâ; (b) altera ad *intra*, quâ una persona procedit ab alterâ tanquam principiatum a principio, et remanet intra divinam essentiam. Unde processio in Deo, *passive* spectata, definiri potest : *origo unius personæ divinæ ab aliâ vel a duabus aliis per ejusdem numero naturæ communicationem. Active* autem spectata, est *operatio immanens, quâ vita divina communicatur personæ quæ procedit.*

Patrem a nullo procedere tota Traditio diserte asserit, docens Patrem esse ἀγέννητον vel ἀγέννητον, idest nec creatum nec genitum. Quare in *decreto pro Jacobitis, Florentinum* declaravit : " Pater, quidquid est aut habet, non habet ab alio, sed ex se, et est principium sine principio " [1].

Remanet igitur ut dicamus de *processione Filii per generationem*, et de *processione Spiritûs Sancti per spirationem.*

§ I. De processione Filii per generationem.

631. In *creaturis*, generatio *stricto sensu* intellecta, ea scilicet quæ prædicatur de *viventibus*, definitur : *origo viventis a principio vivente et conjuncto, in similitudinem naturæ.*

Explicatur : (a) origo *viventis* a *vivente :* quibus verbis significatur tum generantem, tum genitum vitâ præditos esse debere; sic Adam e luto factus, sed non genitus dici potest, quia lutum vitâ caret.

(b) a *principio conjuncto,* id est generans debet genito conjungi per activam communicationem propriæ substantiæ aut saltem partis illius substantiæ; hinc Eva, ex Adami costâ efformata, ejus filia dici

[1] Denzinger, n. 704 (598).

nequit, quia in illo opere Adamus passive se habuit; Angeli pariter dici nequeunt filii Dei sensu proprio, quia divinam substantiam a Deo non acceperunt.

(c) *in similitudinem naturæ :* duo hic exprimuntur, genitum similem esse debere generanti per receptionem ejusdem naturæ saltem specificæ, et insuper generationem *ex se* tendere debere ad illam similitudinem producendam.

Quæ quidem notio *analogice* in Deum transfertur, demptis omnibus imperfectionibus, eo sensu quod Pater totam suam vitam et naturam absque ullâ imminutione Filio communicat, et quidem ab æterno, ita ut Filius *eamdem numerice* habeat *naturam* ac Pater, et ab Eo non differat nisi in quantum *accipit* vitam quam dat Pater.

632. *Thesis.* **Secunda persona S. Trinitatis a primâ procedit a totâ æternitate per veram generationem.** De fide est ex C. *Nicæno* jam citato (n. 622) contra Arianos et omnes qui dixerunt Verbum seu Christum vocari Filium Dei sensu lato, seu per adoptionem. Probatur : —

633. 1° **Scripturâ.** Ille est Filius Dei verus et non adoptivus tantum qui vocatur filius *simpliciter* et per excellentiam, filius *proprius*, et filius *genitus;* atqui hæc tria de Verbo prædicantur :

(A) Dicitur *filius* Dei *simpliciter*, et quidem modo excellentiori quam nos; nam de illo legimus : "Pater diligit *Filium* et *omnia dedit* in manu ejus"[1], dum de hominibus dicitur : "Accepistis Spiritum *adoptionis* filiorum in quo clamamus : Abba, Pater"[2]. Ex quo patet maximam esse differentiam inter Verbum Dei et nos; Ipsum siquidem vocatur Filius *sine addito*, dum homines *filii adoptionis* dicuntur; insuper Ipsi omnis potestas datur, "*omnia dedit in manu ejus*", dum filii Dei adoptivi orare debent ut a misericordiâ Dei quæcumque necessaria obtineant. Præterea homines non efficiuntur filii Dei nisi per Ipsum : "quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri"[3]; ergo Verbum non est Filius Dei eodem sensu ac homines, sed est vere et generatione talis.

[1] *Joan.*, III, 35. — [2] *Rom.*, VIII, 15.
[3] *Joan.*, I, 12.

(B) Dicitur filius *proprius*, *verus filius familias* per comparationem ad filios adoptivos, qui sunt tantum famuli : " Qui etiam *proprio* Filio suo non pepercit... Filius Dei venit ut cognoscamus verum Deum, et simus in *vero* Filio ejus "[1]; et alibi : " Moyses quidem fidelis erat in totâ domo ejus tanquam famulus... Christus vero tanquam *Filius in domo suâ* "[2]; jamvero filius proprius et verus filius familiæ est filius naturalis, non adoptivus.

(C) Dicitur tandem filius *genitus*, immo et *unigenitus* : " *Unigenitus* qui est in sinu Patris ipse enarravit "[3] ... " Sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum *unigenitum* daret "[4]; atqui hæc verba veram et propriam generationem indicant; filii enim adoptivi multi sunt, nec generantur. Fatemur equidem in uno vel altero loco homines dici etiam genitos esse a Deo, sed statim adduntur verba, quæ metaphoram indicant, ut in *Jacobo* : " *voluntarie* enim nos genuit *verbo veritatis* "[5], ubi tum *voluntarie* tum *verbo veritatis* manifeste indicant hic agi de adoptione tantum, dum e contra verba adhibita pro generatione Verbi ex contextu novam vim accipiunt, ut ex dictis apparet.

Quod confirmatur omnibus textibus supra allatis de divinitate et consubstantialitate Verbi, nn. 591, 593, 594, 597.

634. 2° **Traditione.** Præter *Symbola*, jam allegata, quæ aperte hanc generationem asserunt, Patres sæpe eam commemorant, etsi quidam, philosophicis theoriis decepti, eam in tempore locum habuisse doceant, ut supra animadvertimus, nn. 609, 614, etc.

Ita *Tatianus* scribit[6] : " Quemadmodum enim ex unâ face multi ignes accenduntur, nec tamen primæ facis, ob plures accensas faces, lux imminuitur : sic Verbum ex Patris potentiâ prodiens, genitorem Verbi expertem non fecit ". — *Origenes*[7] : " Magis ergo sicut voluntas procedit e mente, et neque partem aliquam mentis secat, neque ab

[1] *Rom.*, VIII, 32; *I Joan.*, V, 20.
[2] *Hebr.*, III, 5. — [3] *Joan.*, I, 17.
[4] *Joan.*, III, 16; cf. *I Joan.*, IV, 9. — [5] *Jac.*, I, 18.
[6] *Orat. adv. Gr.*, 5, *P. G.*, VI, 818.
[7] *Periarchon*, l. I, c. 2, n. 8, *P. G.*, XI, 135.

eâ separatur aut dividitur, tali quâdam specie putandus est Pater Filium genuisse, imaginem scilicet suam, ut sicut ipse invisibilis est per naturam, ita imaginem quoque invisibilem genuerit. Verbum enim est Filius, et ideo nihil in eo sensibile intelligendum est. Sapientia est, et in Sapientiâ nihil corporeum suspicandum est". Et alibi [1] : " Salvator noster splendor est gloriæ, splendor autem non semel nascitur, et deinceps desinit nasci : quotiescumque ortum fuerit lumen, ex quo splendor oritur, toties oritur et splendor gloriæ. Salvator noster sapientia est Dei. Sapientia vero splendor est lucis æternæ. Si igitur Salvator semper nascitur... si semper ex Patre nascitur Dominus"... — *S. Athanasius* [2], Arianorum difficultates contra generationem Verbi solvit, animadvertendo in hâc generatione minime inveniri imperfectiones quæ humanæ generationi insunt : " Nec enim hominum similis est Deus, nec Pater ex patre est, unde nec patrem geniturum gignit... Hinc in solâ divinitate Pater proprie pater est, et Filius proprie filius, atque in his solis constans firmaque est Patris et Filii conditio, ita ut Pater sit semper pater, et Filius semper filius... Si omnes fatentur Deum non eo modo esse quo nos sumus, sed esse ut Deum, nec creare ut homines creant, sed creare ut Deum : similiter quoque clarum est eum gignere, non ut gignunt homines, sed ut gignit Deus".

S. Augustinus, contra Arianos, ostendit non solum generationem Verbi esse æternam, sed etiam distinctionem Filii a Patre diversitatem substantiæ minime involvere, cùm discrimen sit in *relativo* non autem in naturâ : " Dicitur enim ad aliquid, sicut Pater ad Filium, et Filius ad Patrem, quod non est accidens : quia et ille semper Pater, et ille semper Filius... Quamobrem, quamvis diversum sit Patrem esse et Filium esse, non est tamen diversa substantia : quia hoc non secundum substantiam dicuntur, sed *secundum relativum;* quod tamen relativum non est accidens, quia non est mutabile" [3].

[1] *In Jerem.*, homil. IX, 4, *P. G.*, XIII, 355.
[2] *Cont. Arianos*, or. I, 21-28, *P. G.*, XXVI, 54-71.
[3] *De Trinit.*, l. V, c. 4, *P. L.*, XLII, 914.

Corollaria.

635. 1° *Rejiciendus est error*, nunc omnino antiquatus, *Harduini* et *Berruyerii*[1] docentium ideo Jesum Christum appellari Filium Dei in Scripturis, non quia Verbum a Deo æternaliter procedit per veram generationem, sed propter unionem humanitatis suæ hypostaticam cum secundâ divinâ personâ; actionem nempe, quâ Deus naturam humanam Christi in utero Virginis efformavit Verboque univit, veram generationem dici posse ac debere. — Hujusmodi error merito a *Clemente XIII* reprobatus est tanquam veritati catholicæ præjudicium inferens.

(a) Etenim *Symbola*, *Concilia* et *Patres*, ex jam dictis, diserte asserunt Jesum Christum ideo esse Filium Dei quia idem est ac Verbum (incarnatum) *ex Patre natum ante omnia sæcula.* — Patres quidam antiqui affirmaverant quidem Verbum non ab æterno, sed ante creaturas fuisse genitum; in hoc autem ab Ecclesiâ reprehensi sunt, ut dictum est supra, nn. 548, 624; et aliunde hæc opinio multum ab errore Harduini differebat.

(b) Insuper actus quo Deus efformavit humanam naturam Christi in sinu B. Mariæ Virginis non est vera generatio, quia humanitas Christi non est ejusdem naturæ ac Deus, ac proinde deficit ultima conditio ad generationem requisita, scilicet *similitudo naturæ;* ergo Verbum non factum est Dei filius in ipso Incarnationis instanti, sed talis jam erat ante sæcula.

636. 2° *Verbum seu Filius procedit a Patre per generationem intellectualem seu ab intellectu Patris.* Theologice certum est contra *Durandum* qui contendebat Filium procedere a naturâ Patris præintellectâ intellectui et voluntati.

(A) Ex *Scripturâ* infertur tanquam *conclusio theologica.* Etenim idem qui dicitur *Filius* vocatur etiam *Verbum*[2]. Atqui hic non agitur de verbo *exterius* prolato, ut ex contextu patet, sed de verbo *immanente.* Verbum autem immanens est fœtus *intellectûs*, ut merito docent Patres "πρὸς νουν λόγος"[3].

637. (B) Diserte Patres hanc doctrinam asserunt, eamque colligunt ex eo quod Filius dicitur non solum *Verbum* sed etiam *Sapientia* et *imago* Patris.

---

[1] Harduini et Berruyerii errores fuse exponuntur et confutantur a **Legrand**, *de Incarnatione* (*Migne, Theol. Curs.*, IX, 1027 sq.).

[2] *Joan.*, I, 1, 14; *I Joan.*, I, 1, 3.

[3] Ita, inter alios, **S. Gregor. Naz.**, *Orat. theol.*, 4, versus finem, *P. G.*, XXXVI, 129; **S. August.**, *De Trinitate*, XV, 10-17, *P. L.*, XLII, 1069-1079.

Ita *S. Athanasius*[1] : " Neque enim extrinsecus depicta est *Dei imago*, sed ipse Deus ejus est genitor, in quâ seipsum intuens eâdem delectatur, sicut ipse Filius dicit : Ego eram, quâ delectabatur. Quando igitur non videbat seipsum Pater in suâ imagine aut quando non delectabatur, ut quis dicere audeat : Ex nihilo est imago, neque delectabatur Pater antequam esset imago? Quomodo enim seipsum videat factor et creator in creatâ et factâ substantiâ? Talem namque necesse est esse imaginem qualis ejus Pater est. " — Pariter *S. Hilarius*[2] : " *Viventis vivens imago* est, et ex eo natus non habet naturæ diversitatem, et in nullo diversus tenet naturæ ejus, ex quâ non diversus est, potestatem. Quod ergo imago est, eo proficit, ut Patrem Deum unigeniti Dei significet nativitas, significet autem ut forma ipse et imago invisibilis Dei; et per hoc non amittit naturæ unitam similitudinem, quia nec careat virtute naturæ ". Clarius etiam *S. Cyrillus Alex.*[3] : " Quid, obsecro, de Joanne statues, qui Filium vocat Verbum atque hanc *maxime propriam appellationem* ei tribuit, quæque essentiam ejus maxime manifestet? " Et alibi[4] : " Verbum et sapientia et splendor et character atque virtus Patris Filius appellatur. Verbum quippe et sapientia dicitur propterea quod ex mente et in mente est proxime et individuse, et propter mutuam, ut ita dicam, immissionem ". — Tandem *S. Basilius*, rem ita contrahit[5] : " Quis erat in principio? Verbum, inquit... Cur Verbum? Ut perspicuum sit processisse ex mente. Cur Verbum? Quia citra passionem genitum est. Cur Verbum? Quia imago est genitoris, totum in se genitorem ostendens, nihil inde separans et per se perfectum subsistens ".

638. Hic operæ pretium est divinum Verbum cum verbo mentis nostræ conferre, ut in quibus conveniant et in quibus discrepent pateat[6].

(A) Hæc sunt utrique *communia* : (a) utrumque verbum est expressa cognitio, seu terminus cognitione productus, similitudinem habens rei quæ mente percipitur. (b) Sicut verbum nostrum rei cognitæ expressa est imago, ita Verbum divinum est perfectissima Patris imago et figura. (c) " Quemadmodum verbum nostrum a mente gignitur, nec idem est omnino quod ipsa mens, nec plane diversum; nam cùm a mente proficiscatur, aliud est quam mens; et cùm mentem ipsam indicat, non est prorsus ab illâ diversum, sed cùm sit unum naturâ, aliud tamen subjecto est; sic et Dei Verbum,

[1] *Orat. 1 cont. Arian.*, *P. G.*, XXVI, 54.
[2] *De Trinit.*, l. VII, n. 37, *P. L.*, X, 251.
[3] *Thesaurus*, assert. 19, *P. G.*, LXXV, 314.
[4] *In Joan.*, l. I, c. 5, *P. G.*, LXXIII, 82.
[5] *Homil.* in illud : *In principio erat Verbum*, *P. G.*, XXXI, 475.
[6] Cf. **S. Thom.**, *C. Gent.*, IV, c. 13; **Petav.**, l. VI, c. 2; **Hurter**, n. 255; **Monsabré**, *Confér.*, Car. 1874, p. 180.

qui Filius est, quatenus propriâ subsistit personâ, ab eo distinguitur a quo genitum est; quatenus autem illa in se exprimit quæ cernuntur in Deo, unum naturâ cum illo est"[1]. (d) Sicut verbum mentis sine corruptione concipitur et paritur, ita Filius modo intellectuali ac virgineo a Patre est genitus. (e) " Potest esse verbum nostrum quod non sequatur opus; opus autem esse non potest, nisi præcedat verbum; sic et Verbum Dei potuit esse nullâ existente creaturâ, creatura vero nulla esse posset, nisi per ipsum, per quod facta sunt omnia "[2].

(B) Nonnulla tamen sunt *discrimina* inter Verbum Dei et nostrum: (a) creatum verbum non ex ipsâ procedit essentiâ dicentis, sed ex ejus scientiâ, proindeque accidens est, dum Verbum Dei ex ejus essentiâ prodit, cùm in eo esse et intelligere sint quid unum et idem, et est vere subsistens. (b) Creatum verbum non est coævum illi a quo producitur, nec perpetuum, sed identidem oritur atque interit; dum Verbum Dei est Patri cœternum et immutabile, perpetuoque gignitur. (c) Verbum nostrum ex indigentiâ producimus, Pater vero ex abundantiâ et fecunditate Verbum dicit et profundit.

639. 3° *Non est alia distinctio inter Patrem et Filium ac distinctio originis.* Etenim Filius procedit quidem a Patre, ut diximus, ac proinde ab ipso originem ducit, sed simul totam naturam divinam, et quidem infinitam, a totâ æternitate accipit, ac proinde sub respectu naturæ, temporis, dignitatis, potentiæ, est perfecte Patri æqualis, juxta illud Christi : " Omnia quæcumque habet Pater, mea sunt "[3].

Unde dici nequit Filium a Patre esse *dependentem* proprio sensu, eâ nempe dependentiâ quæ ex indigentiâ et imperfectione oritur. Nam tantæ perfectionis est esse divinum ut exigat subsistere in tribus personis, ita ut Filius tam necessario existat quam Pater : omnes enim operationes *ad intra*, quatenus Deum ipsum spectant, necessariæ sunt, ut dictum est in *Tr. de Deo Uno* (n. 486); insuper Verbum a Patre naturam accipit non quasi prius non habens et postea accipiens, sed quia hoc ipsum quod est, ab æterno totum simul habet a Patre[4].

[1] S. Joan. Damascen., *de Fide Orthodoxâ*, l. I, c. 6.
[2] S. August., *de Trinit.*, l. XV, c. 11, *P. L.*, XLII, 1073.
[3] *Joan.*, XVI, 15. — Cfr. S. Thom., *Sent. lib. 1*, dist. 9, q. 2, a. 1; *Contra errores græc.*, l. I, c. 2; I p., q. 42, a. 2.
[4] Cf. S. Thom., *de Pot.*, q. 10, a. 1 ad 13.

640. *Objiciunt* quidem adversarii ex doctrinâ superius expositâ sequi, alias personas SS. Trinitatis intellectu carere, cùm *intelligere* sit *proprium* Patris. Ut difficultas solvatur, sciendum est duplex *intelligere* in Deo distingui posse : (a) intelligere *absolutum* seu essentiale, quod nihil aliud est nisi essentia divina intelligens, et illud commune est tribus personis; (b) intelligere *relativum* seu notionale, quod consistit in illo speciali actu quo Deus, seipsum cognoscendo, generat Verbum, et illud soli Patri convenit.

§ II. De Processione Spiritus Sancti.

641. **Status quæstionis**[1]. Doctrina catholica est Spiritum *procedere tum a Patre tum a Filio*, et quidem *tanquam ab unico principio et unicâ spiratione.*

Jamvero olim *Eunomiani* et *Macedoniani* negaverunt Spiritum S. a Patre procedere; sed cùm contrarium expressis verbis in Scripturâ doceatur, " mittam vobis a Patre Spiritum veritatis, *qui a Patre procedit*"[2], statim ille error in C. *Constantinop.* (381) damnatus est. Postea *Theodoretus* (fl. c 434) et *Monothelitæ* processionem Spiritûs S. a Filio impugnârunt, quin tamen res ex professo disputata fuerit : tunc enim temporis totus controversiæ æstus circa unionis hypostaticæ quæstionem ferebatur. Qui tamen error ab *Iconoclastis* (VIII s.) renovatus fuit.

Quare in quibusdam conciliis provincialibus Hispaniæ, Galliæ et Germaniæ quæstio ventilata fuit nùm Spiritus S., sicut procedit a Patre, ita procedat a Filio. Ad rem definiendam, primum in Hispaniâ, posteaque in Galliâ et Germaniâ, particula *Filioque* Symbolo Nicæno addita fuerit, ut expresse declararetur Spiritum tum a Patre, tum a Filio procedere. Quam quidem additionem *Leo III* primum sancire noluit, etsi explicite fidem suam de processione Spiritûs S. ab utroque professus fuit[3], ne Ecclesiæ particulares in recitatione Symboli ab Ecclesiâ Romanâ differrent; successu tamen temporis (IX s.), Romani Pontifices eam receperunt et approbârunt.

Eodem vero sæculo *Photius*, iniquus Sedis Constantinop. invasor, et a Nicolao I juste damnatus, a Latinâ Ecclesiâ sese sejunxit, inter alios errores docens Spiritum S. a Filio non procedere; post ejus mortem, unio inter utramque Ecclesiam restituta est, sed iterum fracta *Michaelis Cærularii* pessimâ ambitione; et licet præfatus error in Conc. Œcumenicis *Lugdunensi* (1274) et *Florentino* (1439), quibus Græci aderant, damnatus fuerit, adhuc in Orientali Ecclesiâ hodie retinetur[4].

---

[1] Cf. **Petav.**, lib. VII, c. 1; **Knoll**, § 104, nota 2. — [2] *Joa.*, XV, 26.

[3] Cf. **Natal. Alex.**, diss. 10 in sæc. 15.

[4] Ita, v. g., *Anthimus*, Patriarcha Constantinopol., qui in Epistolâ Encyclicâ et Synodali (in periodico *Neologos* 12 Oct. 1895 editâ) rationes exponit cur Ec-

642. *Thesis :* Spiritus S. non solum a Patre sed etiam a Filio vere procedit, tanquam ab uno principio et unicâ spiratione[1]. *De fide est ex C. Lugdun. II* (1274) : " Fatemur quod *Spiritus Sanctus* æternaliter *ex Patre et Filio*, non tanquam ex duobus principiis, sed tanquam *ex uno principio*, non duabus spirationibus, sed *unicâ spiratione procedit*". Quæ ultima verba addita sunt ad solvendam difficultatem Græcorum quorumdam, qui ideo formulam *ex Patre Filioque* rejiciebant quia falso putabant ita statui duo principia Spiritûs Sancti. Sensus igitur thesis est non dari in Patre et Filio duplicem vim spirativam, sed *unam* tantum, quæ utrique communis est : in Deo enim omnia communia sunt, ubi non obstat relationis oppositio; atqui producendo Spiritum S., Pater et Filius non sibi mutuo opponuntur; ergo producunt Spiritum S. per *modum unius principii.* Ex quo sequitur eos producere Spiritum *unicâ spiratione;* cùm enim unica sit vis spirandi, utrique communis, exerceri nequit nisi ab utroque simul agente.

643. 1° Script. Spiritum Sanctum a Patre procedere disertis verbis exprimitur[2], et insuper ex iis textibus infertur quibus declaratur *Spiritus Patris :* " Non enim vos estis qui loquimini, sed *Spiritus Patris* vestri qui loquitur in vobis "[3]. Quod a Græcis libenter conceditur. Remanet igitur probandum Spiritum Sanctum etiam a Filio procedere; triplici utemur argumento : —

(a) In pluribus Scripturæ locis, Spiritus vocatur *Spiritus Filii.* vel *Spiritus Christi Jesu :* " Misit Deus *Spiritum Filii*

---

clesia Orthodoxa (schismatica) Romanæ Ecclesiæ uniri non possit, hanc primam allegat, videlicet, doctrinam de processione Spiritûs S. a Filio fuisse, absque ullo fundamento, Symbolis additam, et particulam *Filioque*, primum a Leone III reprobatam, temerarie Symbolo additam fuisse. Cf. *Amer. Eccles. Review*, march 1896, p. 223; Duchesne, *Eglises séparées*, Paris, 1896, p. 58 sq., ubi pariter causæ græci schismatis erudite investigantur.

[1] Cf. S. Thom., I p., q. 36, a. 2-4; *C. Gent.*, l. IV, c. 24-25; *de Potent.*, q. 10, a. 4; *Opusc.* I, c. 49-51; II, c. 49; Bessarion, *de Processione Spiritûs S.*, ap. Migne, *P. G.*, CLXI, p. 338 sq.; Suarez, l. X; Petav., l. VII, c. 3-11; Ruiz, disp. 67; Franzelin, th. 32-41, et *Paralipomenon* seu *Examen doctrinæ Mac. Bulgakow*, etc.; Hurter, n. 194 sq.; Magliano, *La Chiesa greca e la processione eterna dello Spirito Santo;* Van der Mœrens, *Diss. theol. de Processione Spiritûs S.*, Lovanii, 1864.

[2] *Joan.*, XV, 26. — [3] *Matth.*, X, 20.

sui..." [1]; "Non permisit eos *Spiritus Jesu*" [2]. Atqui Spiritus Sanctus dici non potest Spiritus Filii nisi quia procedit ab Eo; nam, fatentibus ipsis Græcis, idem Spiritus vocatur Spiritus Patris quia procedit a Patre; ergo a pari Spiritus dicitur Spiritus Filii quia procedit a Filio [3]. Quod confirmatur ex alio loco, ubi S. Paulus, postquam Spiritum S. vocavit *Spiritum Dei*, addit : "Spiritum, *qui ex Deo est*" [4], quasi hæ locutiones synonymæ essent.

644. (b) Iterum Spiritus dicitur missus a Filio sicut a Patre [5] : "Si abiero, inquit Christus, mittam eum ad vos..." "Cum venerit Paracletus, quem ego mittam vobis a Patre"; atqui missio in divinis importat processionem personæ missæ a mittente; nam missio supponit quemdam influxum mittentis in missum : jamvero in Deo nullus alius est influxus unius personæ in aliam nisi ille qui venit ex origine seu processione : nam, præter relationes originis, omnia sunt tribus personis communia, ex supra dictis. Hinc ait *S. Augustinus* [6] : "Pater .. non dicitur missus; non enim habet de quo sit, aut de quo procedat", sic diserte declarans missionem sine processione fieri non posse.

645. (c) Tandem, apud *S. Joannem* [7], leguntur hæc verba Christi de Spiritu S. loquentis : "Ille me clarificabit, quia de meo accipiet et annuntiabit vobis. Omnia quæcumque habet Pater mea sunt; propterea dixi : quia de meo accipiet, et annuntiabit vobis". Unde sic : hic clare asseritur Spiritum S. aliquid a Filio accipere; atqui in divinis persona ab alterâ aliquid accipere nequit, nisi ab ipsâ procedat, cùm, præter relationem originis, omnia sint tribus personis communia.

---

[1] *Galat.*, IV, 6; cfr. *Rom.*, VIII, 9. — [2] *Act.*, XVI, 7.

[3] Quod argumentum jam urgebat **S. Augustinus**, *In Joan.*, tr. 99, nn. 6, 7, *P. L.*, XXXV, 1888 : "Habes ipsum Dominum dicentem : Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis. Habes et Apostolum : Misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra. Numquid duo sunt, alius Patris, alius Filii? Absit... Cur ergo non credamus quod etiam de Filio procedat Spiritus S., cùm Filii quoque ipse sit Spiritus"?

[4] *I Cor.*, II, 11-12. — [5] *Joan.*, XV, 26; XVI, 7.

[6] S. **August.**, *De Trinit.*, l. IV, c. 20, n. 28, *P. L.*, XLII, 908.

[7] *Joa.*, XVI, 14.

Nec dicatur hic agi tantum de communicatione scientiæ futurorum, " et *annuntiabit vobis* "; nam Spiritus nequit a Filio accipere hanc scientiam, nisi simul ab eo accipiat divinam naturam, quæ in Deo cum scientiâ identificatur.

Confirmatur ex verbis sequentibus : " omnia quæcumque habet Pater, mea sunt, etc.", quorum hic est sensus : hucusque ex V. Testamento edocti fuerant discipuli futurorum scientiam soli Deo tribuere; dicendo autem : " omnia quæcumque habet Pater...", Christus sibi hanc scientiam ascribit; et addendo : " propterea dixi : de meo accipiet, et annuntiabit vobis ", reddit rationem cur Spiritus S., qui de Verbo accipit, eamdem divinam scientiam, proindeque eamdem naturam participet [1]. Hæc est Patrum interpretatio; sic, v. g., *Didymus* ait [2] : " *non enim loquetur ex semetipso;* qui non ex se est, sed *ex Patre et ex me;* hoc enim ipsum quod subsistit et loquitur, *a Patre et a me* illi est ":

646. 2° **Tradit.** (A) *Ex Patribus;* cùm adversarii concedant thesim nostram diserte a Patribus latinis edoceri, satis erit Græcorum testimonia referre. Hi autem dogma catholicum tradere incipiunt sæc. IV°, tempore scilicet quo impugnatur divinitas Spiritûs Sancti.

(a) Ita *S. Athanasius* declarat Spiritum Sanctum esse Spiritum Filii, ejus vim sanctificatricem et illuminatricem, a Patre procedentem et a Filio missum et datum [3]; Spiritum eamdem habere relationem ad Filium quam Filius habet ad Patrem [4] : " Qualem scimus proprietatem esse Filii ad Patrem, eamdem ad Filium habere Spiritum S. comperiemus ". Alibi [5] Filium vocat *fontem Spiritûs Sancti.* Pariter *S. Gregorius Naz.* asserit Spiritum ex duobus, Patre et Filio, esse connexum ἐξ ἀμφοῖν συνημμένον [6]. *S. Gregorius Nys.* rem comparatione explicat : Pater, Filius et Spiritus sunt veluti tria luminaria, quorum secundum accenditur a primo, tertium autem a secundo [7].

[1] Cf. **Maldonat.**, in h. loc.; **Corluy,** *Spicil.*, t. I, p. 158. Immerito etiam Græci "*quia de meo accipiet*" intelligunt de meo *Patre;* nam grammaticæ regulæ non patiuntur ut pronomen τοῦ ἐμοῦ referatur ad nomen in phrasi non expressum; aliunde verba sequentia "*quæcumque habet Pater, mea sunt*" nostram interpretationem dilucide confirmant.

[2] *De Spiritu S.*, l. II, n. 34, *P. G.*, XXXIX, 1063.

[3] *Ad Serap.*, ep. I, 20, *P. G.*, XXVI, 576.

[4] *Ad Serap.*, ep. III, n. 1.

[5] *De Incarnat.*, n. 9.

[6] *Orat.*, 31, n. 2, *P. G.*, XXXVI, 136.

[7] *Adv. Macalon.*, 6, *P. G.*, XLV, 1308.

(b) Magis diserte quidam Patres quarti et quinti sæculi docent Spiritum procedere ex Patre et Filio. Ita *Didymus Alex.*, supra, n. 645. Ita etiam *S. Epiphanius :* "Spiritus vero *ab ambobus* (Patre et Filio)... Spiritus Sanctus veritatis, lumen tertium, *a Patre et Filio*[1]... Spiritus *ex Patre et Filio*[2]". Sed rem præsertim multoties declarat *S. Cyrillus Alex.*, Nestorianos impugnando : "Cùm igitur Spiritus S. in nobis inhabitans conformes nos Deo reddat, *procedat vero is ex Patre et Filio*, manifestum est ex divinâ essentiâ eum esse essentialiter, in ipsâ et ex ipsâ procedentem, sicut halitus ex humano ore prodiens, etsi humile et non dignum tantâ re sit hoc exemplum"[3].

(c) Plerique tamen Græci eamdem doctrinam alio modo exponunt, dicentes Spiritum Sanctum *procedere ex Patre per Filium.* Quâ formulâ abusi sunt Photiani, quasi nempe diversam doctrinam exprimeret. Immerito tamen. Nam quandoque et ipsi Latini eâdem utuntur formulâ, et quidem sensu catholico[4]. Insuper Græci clare explicant hâc formulâ se significare Patrem esse principium non principiatum, Filium vero esse principium principiatum, et ita *ordinem originis* inter personas spirantes describere[5]. Quod et in *C. Florentino*, Græcis approbantibus, declaratum est[6] : "Id quod sancti Doctores et Patres dicunt, ex Patre per Filium procedere Spiritum S., ad hanc intelligentiam tendit, ut per hoc significetur Filium quoque esse, secundum Græcos quidem causam, secundum Latinos vero principium subsistentiæ Spiritûs S., sicut et Patrem. Et quoniam omnia quæ Patris sunt, Pater ipse unigenito Filio suo gignendo dedit, præter esse Patrem, hoc ipsum quod Spiritus S. procedit ex Filio, ipse Filius a Patre æternaliter habet, a quo etiam æternaliter genitus est".

647. (B) *Ex synodis et Conciliis :* — (a) *Ante schisma Græcorum* habitis. Sæc. V°, in *fidei professione* quam *Africani episcopi* Hunnerico regi tradiderunt, legebatur[7] : "Inge-

[1] *Hæres.*, 74, nn. 7, 8, *P. G.*, XLII, 490.

[2] *Ancoratus*, nn. 8, 9, 11, 67, 72; *P. G.*, XLIII, 30 sq. — Auctoritas S. Epiphanii hâc in re maxima est, cùm Symbolum Constantinopolitanum ab eo sit mutuatum.

[3] *Thesaurus*, assert. 34, *P. G.*, LXXV, 585. — Notandum est tamen græcam vocem πρόεισι, quæ latine redditur *procedat*, litteraliter significare *oriatur;* Græci siquidem tenent Spiritum *principaliter* procedere (ἐκπορεύεσθαι) a Patre, et *secundarie* oriri (προιέναι) a Filio.

[4] **Tertul.**, *Adv. Prax.*, c. 4, *P. L.*, II, 159; **Hilarius**, *De Trinit.*, l. XII, n. 57, *P. L.*, X, 472.

[5] Ita **S. Basilius**, *de Spiritu S.*, c. 8, n. 21, *P. G.*, XXXII, 106; **S. Chrysost.**, *homil. V in Joan.*, n. 2, *P. G.*, LIX, 56.

[6] **Denzinger**, n. 691 (586).

[7] **Victor Vit.**, *De persec. Vand.*, l. III, n. 1, *P. L.*, LVIII, 219.

nitum Patrem et de Patre genitum Filium, et *de Patre et Filio procedentem Spiritum S.* unius credimus esse substantiæ". — Synodus *Alexandrina* S. Cyrilli epistolam approbavit, in quâ dicebatur Spiritum "a Filio atque a Deo Patre procedere"; Synodus *Ephesina* eamdem approbavit, damnavitque Symbolum Nestorianum in quo docebatur Spiritum "neque Filium esse neque per Filium existentiam habentem"; item S. Cyrilli epistola laudata fuit a Conc. *Chalcedonensi* et *Constantinop. II.* — C. *Toletanum I*, circa finem sæc. quarti, fidei professionem edidit, in quâ legitur: "Est ingenitus Pater, genitus Filius, non genitus Spiritus Paracletus, sed *a Patre Filioque* procedens". Quod confirmatum fuit a variis Conciliis in Lusitaniâ, Galliâ, Angliâ et Germaniâ habitis [1].

(b) *Post schisma* habitis: ex *Lateranensi IV* (1215), cui multi Orientales Episcopi et Abbates interfuerunt [2]: "Pater a nullo, Filius autem a solo Patre, ac *Spiritus S. pariter ab utroque"; Lugdunensi II* jam citato; *Florentino*, ubi, cum Græcorum consensu, definitum est quod: "Spiritus S. ex Patre et Filio æternaliter est, et essentiam suam, suumque esse subsistens habet ex Patre simul et Filio, et *ex utroque æternaliter tanquam ab uno principio et unâ spiratione procedit*" [3].

648. Corollaria. 1° *Jure meritoque particula "Filioque" Symbolo addita fuit.* Patet ex declaratione C. *Florentini*, a Græcis Latinisque subscriptâ [4]: "Definimus insuper explicationem verborum illorum *Filioque* veritatis declarandæ gratiâ, et imminente tunc necessitate, licite ac rationabiliter symbolo fuisse appositam".

Frustra Græci schismatici opponunt decretum C. *Ephesini*, quo prohibebatur ne *altera fides* conscriberetur [5]: "definivit S. Synodus *aliam fidem* nemini licere proferre aut componere præter definitam a SS. Patribus, qui in Nicæâ cum Spiritu S. congregati sunt". — Respondetur enim hoc decreto prohiberi ne alia, id est *contraria* fides, non autem *magis explicita* proponatur; quod colligitur (a) ex *occasione* hujus decreti, quod conditum fuit ad condemnandum *Theodori Mopsuest.* symbolum hæresim nestorianam manifeste con-

[1] Denzing., nn. 277 (224); 345 (293). — [2] Denzing., 428 (355).
[3] Denzing., n. 691 (586). — [4] Ibid. — [5] Ap. Harduinum, I, 1526.

tinens; (b) ex *Conciliorum praxi*, nam, sicut in *Nicæno* plura Symbolo Apostolorum addita fuerant, ita C. *Constantinopolitanum* novis additamentis *Nicænum* auxit [1], et ita de aliis Conciliis, prout se dabat opportunitas novos errores condemnandi; (c) ex *ipsâ naturâ rei*, nam in *Tr. de Fide* probavimus Ecclesiæ infallibili jus inesse doctrinam catholicam modo magis explicito formulis et symbolis fidei proponendi.

649. 2° *Spiritus Sanctus a Patre Filioque procedit per modum voluntatis.* Hæc est *conclusio theologica* quam *communiter* Patres et Theologi e Scripturâ deducunt, nempe ex variis *nominibus* et *operationibus* quæ Spiritui tribuuntur.

(a) Nomen *Spiritûs*, quod sensu *generico* tribus personis convenit, quando *specifice* per oppositionem ad intellectum sumitur, actum voluntatis designat; et merito : nam, in rebus *corporeis*, *impulsum quemdam* et *vim motivam* designat; vis autem motiva in *spiritualibus* ad voluntatem spectat.

(b) Insuper Spiritus sæpe dicitur *Sanctus*, eique tribuuntur sanctificationis opera. Porro sanctitas, etsi in totâ animâ residet, magis proprie in voluntate, sicut sapientia in intellectu.

(c) Vocatur etiam *donum*, et quidem, secundum Patres, non solum quia in tempore datus est (quod verum est etiam de Filio), sed quia ab æterno ex *personali* proprietate donum est, utpote *ex amore* procedens. Jamvero amor *voluntate* proprie elicitur. Quam doctrinam sic breviter contrahit *Catechismus Romanus* [2] : " Cùm Spiritus Sanctus *a divinâ voluntate veluti amore inflammatâ procedat*, perspici potest eos effectus, qui proprie ad Spiritum Sanctum referuntur, a summo erga nos Dei amore oriri ".

Quæ vero respiciunt discrimen inter processionem Verbi et processionem Spiritûs aliaque ejusmodi, opportunius declarabuntur ubi de *philosophicâ* mysterii expositione.

Corollaria de tribus personis.

650. 1° *Admittenda est divinarum personarum circumincessio*, περιχώρησις ἐνυπαρξις. Circumincessio est mutua divinarum personarum in invicem coexistentia et cohabitatio, ita ut Pater sit in Filio, Filius in Patre, et uterque in Spiritu S., pariterque Spiritus in Patre et Filio. *De fide est ex*

[1] Mens *Concil. Constantinop.* fuit hæreticos damnare exponendo doctrinam de divinitate Spiritûs S., qualis ex Scripturâ colligitur, non autem definire utrum necne Spiritus a Patre Filioque procedat : hæc igitur quæstio postea definiri poterat absque ullo periculo contradicendi Concilio.

[2] *Catech. Rom.*, p. I, c. 9, n. 7.

Florentino[1] : " Propter hanc unitatem (naturæ) Pater est totus in Filio, totus in Spiritu S.; Filius totus est in Patre, totus in Spiritu S.; Spiritus totus est in Patre, totus in Filio ".

Quæ doctrina *directe* asseritur in *Scripturâ* pro Patre et Filio[2] : " Non creditis quia ego in Patre et Pater in me est "? Idem *implicite* docet Paulus quoad Spiritum S., dum tradit Eum in Deo esse, sicut spiritus hominis in homine est[3].

651. Hæc autem circumincessio ex triplici fonte oritur, nempe ex personarum *consubstantialitate*, *origine* et *relationibus* : (a) *E consubstantialitate;* nam, ut recte ait *S. Thomas*[4], " secundum *essentiam* Pater est in Filio et Filius in Patre, quia Pater est sua essentia, et communicat eam Filio, non per aliquam suam transmutationem. Unde sequitur quod, cùm essentia Patris sit in Filio, in Filio sit Pater. Et similiter, cùm Filius sit sua essentia, sequitur quod sit in Patre, in quo est ejus essentia "; (b) e personarum *origine* : cùm enim Filius et Spiritus sint *termini operationum immanentium*, necessario manent in principio unde procedunt : " Filius est in Patre, ait S. Thomas[5], sicut originatum in originante, et e converso Pater in Filio sicut originans in originato "; (c) ex earum *relationibus* : cùm enim in *correlativis* relatio esse nequeat sine suo termino, manifestum est quod " unum oppositorum relative est in altero secundum intellectum "[6] (seu logice) : ita Pater concipi nequit *ut Pater* sine Filio et vice versâ, idecque Pater *generans* et Filius ab eo *genitus* in se invicem habitant.

Non sufficit igitur circuminsessionem ultimo explicare per *immensitatem divinam*, prout quidam dixerunt cum *Suarez* et *Ruiz;* nam, ut recte ait *Petavius*[7], " etsi *loci* et *ubi* notio omnis excludatur animo, ac solæ per se absoluteque spectentur hypostases divinæ, nihilominus tamen περιχώρησις et mutua in seipsis existentia personarum illic erit. Quippe et unâ positâ poni necesse erit alteram, nec a se invicem separari poterunt, et altera intime conjuncta erit alteri, in eâque inerit et existet ".

[1] **Denzing.**, n. 704 (598). — [2] *Joan.*, XIV, 10; cfr. X, 30, 38.
[3] *I Cor.*, II, 10-11. — [4] *Sum. theol.*, I, q. 42, a. 5.
[5] *In I Sent.*, dist. 19, q. 3, a. 2. — [6] *Sum. theol.*, I, q. 42, a. 5.
[7] *De Trinit.*, l. IV, 16. 5.

652. 2° *Tres divinæ personæ sunt perfecte coæquales.* De fide est ex *Symbol. Athanasiano.* " Et in hac Trinitate nihil prius aut posterius, nihil majus aut minus, sed totæ tres personæ *coæternæ* sibi sunt *et coæquales... Æqualis gloria, coæterna majestas* ".

Sequitur ex dictis. Nam singulæ personæ sunt vere Deus, seu *totam* possident naturam divinam, quæ est infinitæ perfectionis : atqui personæ eamdem infinitam naturam integre possidentes sunt eo ipso perfecte æquales, quia non solum easdem qualitates habent, sed etiam eamdem quantitatem perfectionis, ita ut in eis non sit majus et minus.

Immo, teste *Augustino*[1], unaquæque persona divina tantam habet perfectionem quantam habent omnes simul : " Tantus est solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus S. quantus est simul Pater, Filius et Spiritus Sanctus ".

Singulæ igitur personæ et tota Trinitas sunt æque adorabiles et eodem cultu prosequendæ[2].

Quomodo vero perfecta personarum æqualitas cum distinctione personarum et relationum quadret, opportunius infra declarabitur, n. 681.

653. 3° *In Deo una eademque est operatio ad extra, quæ tribus personis communis est.* De fide ex *Symb. Athanasiano :* " Omnipotens Pater, omnipotens Filius, omnipotens Spiritus S. : et tamen *non tres Omnipotentes, sed unus Omnipotens* ".

(a) Etenim operationes ad extra producuntur ab omnipotentiâ, ac proinde a naturâ, in quâ omnipotentia residet; atqui ex dictis, est una natura in Deo; ergo est una operatio ad extra. Illa autem unica operatio ad extra, tribus divinis personis, sicut natura ipsa, communis est.

(b) Confirmatur ex eo quod in sacris Litteris eadem opera nunc Patri, nunc Filio, nunc Spiritui S. ascribuntur; ita v. g. *creatio* Patri et Filio tribuitur; hinc Christus ait : " *Pater* meus usque modo *ope-*

[1] *De Trinit.*, l. VI, c. 8, *P. L.*, XLII, 929.

[2] Hinc S. Pontifices sollemnia quædam honori Patris propria postulantibus omnino recusârunt, ne quis forte a distinguendis personis ad divinam essentiam distinguendam prolaberetur. Festa sunt quædam specialia ad recolenda Verbi incarnati mysteria, non autem ad celebrandum Verbum secundum divinam naturam tantum; pariter sollemnia Pentecostes Spiritûs S. externam missionem commemorant. Cfr. **Leo XIII**, Encycl. *Divinum illud munus*, 9 Mai 1897.

ratur, et *ego operor*"; i. e. eadem opera ac Pater operor; pariter *prophetiæ* seorsum tribuuntur *Patri* : " Multifariam multisque modis olim *Deus* loquens Patribus in *prophetis*"; simulque Spiritui S. : " Spiritu S. inspirati locuti sunt sancti Dei homines ".

(c) Quam veritatem Patres variis illustrant comparationibus : " Ut lux omnia splendore illuminat, nihilque sine splendore potest illuminari : ita et Pater veluti per manum omnia in Verbo efficit nihilque sine illo facit ". Alii vocant Filium *brachium* seu *manum* Patris, et Spiritum Filii *digitum*, ut sic melius significent Patrem *per* Filium *in* Spiritu S. omnia operari.

Art. III. De divinis Missionibus[1].

654. Divinæ missiones, etsi ad intrinsecam Trinitatis naturam non spectant, ab eâ tamen defluunt eamque manifestant, cùm processiones supponant et eas nobis clarius revelent; aliunde, cùm ad nostram sanctificationem vitæque divinæ communicationem ordinentur, abs re non erit de eis catholicam et communem doctrinam exponere. Quia vero duæ sunt missionum species in Deo, scilicet missio invisibilis, et missio visibilis, dicemus : 1° de missionibus *in genere*, 2° de missione *invisibili*, 3° de missione *visibili*.

I. De Missionibus in genere.

655. 1° **Notio.** (A) Missio *in genere* (a voce *mittere*) est motio vel egressio alicujus entis ab alio cum destinatione ad aliquem terminum; tria igitur includit : terminum *a quo*, terminum *ad quem* et *nexum causalem* inter utrumque.

Triplex distinguitur : (a) *physica*, quæ fit per physicam impulsionem, v. g., lapis missus a brachio; (b) *moralis*, quæ fit per impulsionem moralem sive per imperium, sive per consilium; sic, v. g., servus mittitur a domino per imperium; rex mittitur a consiliariis per consilium; (c) *substantialis*, quæ fit per quamdam *originem*, seu *emanationem* ex ipsâ substantiâ mittentis, sic flos emittitur ab arbore, radius a sole.

Missiones divinæ sunt missiones substantiales, *analogice* tamen et sine defectibus quæ in creaturis inveniuntur. In humanis " missio importat minorationem in eo qui mittitur,

[1] Cf. S. Th., I, q. 43; Suarez, l. XII; Salmantic., disp. XIX; Petav., l. VIII; Billuart, diss. VI, a. 4; Franzelin, th. 42-48; Scheeben, n. 1057; Solesm., p. 225 sq., Pesch., n. 649-690.

secundum quod importat processionem a principio mittente aut secundum imperium aut secundum consilium, quia imperans est major, et consilians est sapientior. Sed in divinis non importat nisi processionem originis, quæ est secundum æqualitatem[1]". In creaturis persona missa aliquam mutationem patitur, quatenus incipit esse ubi non erat, aut saltem eo modo quo nondum ibi erat. Sed in Deo nulla est mutatio; persona divina missa novo quidem modo in creaturis existit, sed mutatio totam se habet ex parte ipsius creaturæ.

656. (B) Itaque missio in *divinis* est *processio unius personæ ab aliâ, cum destinatione ad aliquem temporalem effectum, seu cum novo existendi modo.* Dicitur : (a) *processio unius personæ ab aliâ,* vel a duabus aliis, nam missio importat influxum realem personæ mittentis in personam missam; atqui, in Deo, nullus est influxus unius personæ in alteram nisi per processionem; ergo missio supponit processionem. Effectus temporalis, utpote tribus personis communis, *per se* non sufficeret ad missionem constituendam. (b) Cum *destinatione*, etc.; missio enim supponit destinationem ad aliquem terminum, seu ad aliquid novum faciendum, et cùm in Deo nihil novi sit faciendum, destinatio illa est ad aliquem temporalem effectum, ad nostram videlicet sanctificationem, ut infra exponetur. (c) Cum novo *existendi modo;* temporalis ille effectus non potest consistere in mutatione loci, cùm divinæ personæ jam sint ubique, neque in productione alicujus substantiæ, nam talis productio communis est tribus personis ut opus naturæ divinæ; consistit igitur in eo quod persona missa *novo modo existat* in creaturis, vel per manifestationem præsentiæ, vel per specialem conjunctionem cum creaturâ, ita tamen ut mutatio totam se habeat in termino; sic, v. g., missio Filii per Incarnationem consistit in eo quod Verbum Divinum, quod jam antea erat super terram, *novo modo* incœpit esse in aliquâ parte terræ, sese *hypostatice uniendo humanæ naturæ*, quin ullam *in se* pateretur mutationem.

[1] S. Thom., I, q. 43, a. 1, ad 1.

657. 2° *Thesis :* **Inter divinas personas, Pater mitti nequit, Filius autem et Spiritus mitti possunt; e contra Pater et Filius mittere possunt, sed S. Spiritus mittere nequit.** *Certum est.*

(A) *Pater mitti nequit.* Non enim legitur in Scripturâ quod mittatur, sed solum quod veniat ad nos : " Ad eum *veniemus* et mansionem apud eum faciemus " [1]. Jamvero magnum discrimen est inter *venire* et *mitti :* Pater ad nos venire potest et seipsum dare, aliquem effectum gratiæ producendo; at *mitti* non intelligitur, ex dictis, nisi ea persona quæ ab alterâ procedit.

Hinc *S. Augustinus* [2] ait : " Solus Pater non legitur missus : quia solus non habet auctorem, a quo genitus sit, vel a quo procedat ". Cujus rationem sic reddit *S. Thomas* [3] : " In omni missione oportet quod ponatur aliqua auctoritas alicujus ad ipsum missum. In divinis autem personis non est auctoritas nisi secundum originem. Et ideo nulli personæ divinæ convenit mitti nisi ei quæ est (i. e. procedit) ab alio, respectu cujus potest in alio designari auctoritas, et ideo Spiritus S. et Filius dicuntur mitti, et non Pater vel Trinitas ipsa ".

658. (B) *Filius et Spiritus S. mitti possunt.* (a) De Filio dicitur : " Misit Deus Filium suum factum ex muliere " [4]; de Spiritu Sancto : " Spiritus S. quem mittet Pater in nomine meo " [5]. (b) Illæ personæ mitti possunt quæ ab aliâ procedunt, et ab eâ accipiunt tum potestatem, tum impulsum eundi; atqui Filius et Spiritus S. ab aliâ personâ procedunt, et ab eâ accipiunt, simul cum naturâ, omnipotentiam et impulsum seu destinationem ad effectum temporalem.

659. (C) *Pater et Filius mittere possunt.* Etenim (a) de Patre dicitur : " Misit Deus Filium suum " [6]; de Filio : " Si autem abiero, mittam eum (Spiritum S.) ad vos " [7]. (b) Insuper illæ personæ mittere possunt, ex quibus procedit alia persona; atqui ex Patre Filius procedit, et ex Patre Filioque Spiritus S. procedit; ergo.

---

[1] *Joa.*, XIV, 23. — [2] *Lib. contra Sermon. Arian.*, c. 4, *P. L.*, XLII, 686.
[3] *In I Sent.*, dist. 15, q. 2, a. unic.; cf. I, q. 43, a. 4.
[4] *Galat.*, IV, 4. — [5] *Joan.*, XIV, 26.
[6] *Galat.*, IV, 4. — [7] *Joan.*, XVI, 7.

660. (D) *Spiritus S. mittere nequit.* (a) Nullibi enim legitur Spiritum S. aliam personam divinam misisse. Dicitur quidem apud *Isaiam*[1] in loco qui, juxta quosdam, refertur ad Christum: "Et nunc Dominus Deus misit me et Spiritus ejus"; sed hìc, ex contextu, agitur de missione propheticâ Isaiæ. (b) Insuper ille solus mittere potest divinam personam, ex quo procedit alia divina persona; atqui nulla persona procedit a Spiritu Sancto.

II. De Missione invisibili.

661. Missio *invisibilis* ea est quæ fit interno modo, sine ullâ exteriori manifestatione, ut est missio Spiritus Sancti ad nos, quando effundit in animas nostras gratiam sanctificantem; missio *visibilis* ea est quæ fit cum aliquâ externâ manifestatione personæ missæ, v. g., Incarnatio Verbi, descensus Spiritûs S. super Apostolos.

662. *Thesis:* **Tunc fit missio invisibilis divinarum personarum cùm infunditur gratia sanctificans in animam.** *Ita communiter.*

Declaratur. Quoties gratia habitualis infunditur, sive prima, in ipso instanti justificationis, sive secunda, quæ nihil aliud est nisi primæ augmentum, tres divinæ personæ animæ illabuntur, Filius quidem et Spiritus S. quatenus *missi*, Pater autem ut a seipso *veniens* et *datus;* nam in utroque casu personæ divinæ novo et magis intimo modo in animâ incipiunt esse. Gratia vero actualis ad missionem divinam non sufficit, quia per ipsam Spiritus S. stat quidem ad ostium animæ et pulsat[2], sed novo modo non habitat in animâ. Per gratiam sanctificantem tres divinæ personæ simul in corde nostro habitant; attamen hæc inhabitatio, proindeque hæc missio *speciatim* Spiritui S. tribuitur, quia est opus amoris et sanctificationis, quod tertiæ personæ appropriatur. Nonnulli quidem theologi, post *Petavium*[3], eam esse Spiritui S. *propriam* dicunt; sed eorum opinio communius ab aliis rejicitur[4].

---

[1] *Isa.*, XLVIII, 16. — [2] *Apoc.*, III, 20.
[3] Petav., l. VIII, c. 6, n. 5-8.
[4] Franzelin, th. 45; Pesch, n. 685 sq.

663. *Probatur.* (A) Ex *Scripturâ* enim patet (a) gratiam sanctificantem, seu caritatem essentialiter connecti cum habitatione Spiritûs S. in nobis : dicitur enim de *peccatore :* " In malevolam animam non intrabit sapientia, nec habitabit in corpore subdito peccatis "[1]. E contra de *justo :* " Si quis diligit me... Pater meus diliget eum, et ad eum veniemus, et mansionem apud eum faciemus "[2]; et iterum : " Nescitis quia templum Dei estis, et Spiritus Dei habitat in vobis "?... " Caritas Dei diffusa est in cordibus vestris per Spiritum S. qui datus est nobis "[3]... " Quem (Spiritum) effudit in nos abunde per Jesum Christum salvatorem nostrum "[4]. Ex hoc igitur concludere licet Spiritum S. non esse (speciali modo) in peccatoribus, sed ad nos mitti, quotiescumque gratiam habitualem seu caritatem accipimus; ejus enim adventus vel inhabitatio connectitur cum dilectione Dei, cum caritate erga Deum, quæ, ut probatur in *Tr. de Gratiâ*, a gratiâ sanctificante non disjungitur.

(b) *Ipsa persona Spiritûs S.*, non solum ejus dona, nobis communicatur; nam : 1) in præfatis textibus sedulo distinguitur inter *caritatem*, seu donum creatum, et *Spiritum S.*, seu tertiam personam SS. Trinitatis, et declaratur utrumque nobis dari, ita tamen ut caritas ab ipso Spiritu dispensetur, ideoque ab eo distinguatur sicut *effectus* a *causâ*. 2) Præterea Spiritus S. ab ipso Christo annuntiatus fuerat ut *alius Paracletus*, in nobis mansurus, ut ejus missionem compleret : " Et ego rogabo Patrem, et *alium Paracletum* dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum..."[5]; ergo Spiritus ipse, non solum gratia ejus, nobis datur. 3) Eo modo datur ut *in nobis habitet* sicut in templo, ibique *operetur :* " Nescitis quia templum Dei estis et *Spiritus* Dei habitat in vobis?[6]" Hic autem Spiritus adjuvat infirmitatem nostram, postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus, scrutatur corda[7], etc.

(c) Non solum Spiritus S., sed *duæ aliæ personæ* nobis per gratiam dantur : " *ad eum veniemus* ", ut probatur in *Tr. de*

[1] *Sap.*, I, 4. — [2] *Joa.*, XIV, 23. — [3] *I Cor.*, III, 16; *Rom.*, V, 5.
[4] *Tit.* III, 6. — [5] *Joan.*, XIV, 16.
[6] *I Cor.*, III, 16; cfr. VI, 19; *II Cor.*, VI, 16. — [7] *Rom.*, VIII, 26, 27.

Gratiâ. Hinc *S. Athanasius* [1] scribit : " Profecto cum Dominus ait : *veniemus ego et Pater*, simul venit Spiritus non alio modo quam ut Filius in nobis habitaturus... Cum vero Filius in nobis est, Pater quoque simul est, dicente Filio : ego in Patre et Pater in me ".

664. (B) *Ratione theologicâ* confirmatur : Ad missionem requiritur ut persona divina, ab aliâ procedens, novo modo existat in creaturis ; atqui, per gratiam sanctificantem, Spiritus S. novo modo habitat in nobis, scilicet ut *amicus* et *specialis protector.*

Quod sic optime *S. Thomas* declarat : " Est enim unus communis modus quo Deus est in omnibus rebus per essentiam, potentiam, et præsentiam... Super istum autem modum communem est unus specialis, qui convenit naturæ rationali, in quâ Deus dicitur esse sicut cognitum in cognoscente, et amatum in amante. Et quia cognoscendo et amando, creatura rationalis suâ operatione attingit ad ipsum Deum, secundum istum specialem modum Deus non solum dicitur esse in creaturâ rationali, sed etiam habitare in eâ sicut in templo suo [2]... Ad dationem Spiritûs S. non sufficit quod sit nova relatio, qualiscumque est, creaturæ ad Deum ; sed oportet quod referatur in ipsum sicut *ad habitum*, quia quod datur alicui, habetur aliquo modo ab illo. Persona autem divina non potest haberi a nobis nisi vel ad fructum perfectum, et sic habetur per donum *gloriæ*, aut secundum fructum imperfectum, et sic habetur per donum *gratiæ* gratum facientis " [3].

665. *Modus* autem *specialis* quo Spiritus in nobis habitat per gratiam in eo consistit quod veniat : (a) ut *amicus* apud amicum : " Si quis audierit vocem meam, et aperuerit mihi januam, intrabo ad illum et cœnabo cum illo, et ipse mecum " [4] ; hæc amicitia postulat intimam Dei præsentiam in animâ ; (b) ut *protector* specialis : nam de ratione amici est ut super amicum speciali modo vigilet, eumque ab hostibus protegat ; quod sane Deus egregie præstat, juxta illud : " Omnem sollicitudinem vestram projicientes in eum, quoniam *ipsi cura est de vobis* " [5] ; (c) ut *Deus* in templo ; nam licet Spiritus S. veniat ut amicus, suam dignitatem non

[1] S. Athanas., *ep.* I *ad Serap.*, 31, *P. G.*, t. XXVI, 601. Alia testimonia profert Franzelin, th. 43. — [2] S. Th., I. q. 43, a. 3.
[3] *In I Sent.*, dist. 14, q. 2, a. 2.
[4] *Apoc.*, III, 20. — [5] *I Petr.*, V, 7.

amittit, et jus habet ut specialiter in animâ nostrâ adoretur : " Membra vestra templum sunt Spiritûs Sancti... glorificate et portate Deum in corpore vestro " [1].

III. De Missione visibili.

666. 1° *Notio :* Ad missionem visibilem tria requiruntur : (a) signum aliquod *visibile* : secus esset missio invisibilis ; (b) signum *novum*, id est aut non existens antea, aut saltem non existens eodem modo : nam missio visibilis exigit signum aliquo modo extraordinarium ; (c) *respectus ad sanctificationem*, quia missio divina non fit nisi ad sanctificationem animarum.

667. 2° *Species :* Duæ sunt missionum visibilium species :

(A) Una est visibilis *substantialiter*, qualis est missio Verbi Divini in mysterio Incarnationis, quia in illâ missione Filius Dei non solum repræsentatus est modo visibili, sed substantialiter unitus fuit humanæ naturæ, ut explicabitur in *Tr. de Verbo Incarnato.*

(B) Altera est visibilis *repræsentativa*, qualis fuit missio Spiritûs S. sese manifestantis sub formis sensibilibus, quibus tamen non erat substantialiter unitus.

Quatuor numerantur præcipuæ missiones Spiritûs S. : (a) apparitio in Baptismo Christi, sub specie *columbæ* [2], ad ostendendam gratiæ abundantiam ei antea collatam ; (b) apparitio in Transfiguratione sub specie *lucidæ nubis* [3], ad declarandam doctrinæ abundantiam, quæ Christo competit : quæ fuerunt *mere repræsentativæ*, quia non contulerunt gratiam, sed solum gratiam antea Christo datam repræsentabant ; (c) collatio Spiritûs S. sub specie *flatûs*, quando Christus dixit : " Accipite Spiritum Sanctum " [4] ; (d) descensus Spiritûs S. in die Pentecostes sub specie *linguarum ignearum* [5] : quæ fuerunt simul *repræsentativæ et effectivæ*, quia gratiam internam contulerunt [6].

668. *Corollaria :* (A) In collatione Sacramentorum non est missio visibilis Spiritûs S., quia signum sensibile adhibitum non est novum nec extraordinarium, sed solum missio invisibilis, quatenus per ea gratia habitualis confertur.

(B) Sub antiquâ lege non adfuerunt missiones visibiles Spiritûs S., quia conveniebat ut Filius prius manifestaretur quam Spiritus. Fuerunt quidem apparitiones divinæ, sed non directe ad sanctificationem significandam aut producendam sed ad aliquid aliud manifestandum, nempe ad designandam Trinitatem aut aliquid hujusmodi.

[1] *I Cor.*, VI, 19-20. — [2] *Matt.*, III, 16. — [3] *Matt.*, XVII, 5.
[4] *Joan.*, XX, 22. — [5] *Act.*, II, 3. — [6] S. Thom., I, q. 43, a. 7, ad 6

Caput IV.

PHILOSOPHICA EXPOLITIO MYSTERII SS. TRINITATIS.

669. Expositis veritatibus quas Scriptura et Traditio de SS. Trinitate docent, quid *ratio humana* de hoc mysterio cognoscere valeat, inquirendum superest. In triplici articulo dicemus : 1° de *cognoscibilitate* mysterii SS. Trinitatis; 2° de *analogiis* et *philosophicis theoriis* quibus explanatur; 3° de *regulis ad recte de eo loquendum* servandis.

Art. I. De cognoscibilitate mysterii SS. Trinitatis.

670. **Errores.** Non defuerunt theologi, qui ingenio suo nimis fidentes, existimârint illud mysterium philosophicis argumentis demonstrari posse; inter quos numerantur: (a) *P. Abælardus* (1142), mente subtilis, sed audax novitatum amator, juxta quem philosophi gentiles, ac præcipue Platonici propriis viribus invenerunt SS. Trinitatis mysterium quale intelligitur ab Ecclesiâ catholicâ [1], et Trinitas est veritas naturaliter ab hominibus credita [2]; (b) *S. Anselmus*, qui frequenter de Trinitate autumat instituere demonstrationes peremptorias ac necessarias : in quo saltem verbis excedit et ejus cogitatio quâdam obscuritate involvitur [3]; (c) *Richardus a S. Victore* (1173), qui in opere de Trinitate "non modo probabilia, sed etiam necessaria argumenta" exhibere conatur, licet a quibusdam ejus verba benignius intelligantur; (d) *Raymundus Lullus* (1314), qui "Sanctam Trinitatem" "per veras rationes", "per rationes necessarias" demons-

---

[1] *Theologia christiana*, lib. I, cap. 5; cfr. **Gonzalez**, *Historia de la filosofia*, II, p. 130.

[2] *Theol. christ.*, lib. V, *P. L.*, CLXXVIII, 1123; *Introductio*, l. II et III, *P. L.*, ibid., 1051-1086. Nec mirum est Abælardum tàm superbe philosophantem, graviter errasse circa Trinitatem. Cf. *Capitula Abelardi a Concilio Senonensi a. 1141 ab Innocentio II damnata*, **Denz.-Bann.**, 368 sq. (310 sq.)

[3] **J. Bainvel, S. J.**, in *Dict. de théol.*, t. I, 1346. Cf. tamen **Gonzalez**, *Historia de la filosofia*, II, 135, qui contendit S. Anselmum sobrie de Deo ratiocinari.

trare[1] nititur; (e) nostris temporibus *Günther* putabat dogma Trinitatis, prout a se expositum, jam non ignominiam, sed decus humanæ mentis fore : philosophici systematis ope, quod ad mentem Cartesii, Kantii et Hegelii constituerat, non dubitavit altissima fidei mysteria explicare; speciatim SS. Trinitatem penitùs intelligere gloriatus est et demonstrare; sed reapse, Tritheismum sub novâ formâ suscitavit[2]; (f) *Rosmini* docuit SS. Trinitatis mysterium, postquam revelatum est, posse demonstrari argumentis mere speculativis, *negativis* quidem et *indirectis*, hujus tamen modi ut per ipsa veritas illa ad philosophicas disciplinas revocetur atque fiat propositio scientifica sicut ceteræ[3]; (g) novissime *Schell* ex aseitate studuit probare Trinitatem[4].

Ex adverso *Rationalistæ* et *Unitarii* contendunt hoc mysterium aperte rationi contradicere.

Unde probabimus dogma SS. Trinitatis esse quidem *supra*, *non* autem *contra rationem*.

671. *Thesis 1ª :* **Mysterium SS. Trinitatis non potest solâ ratione intelligi vel demonstrari.** *Certum est*[5].

Dicitur : non potest *demonstrari*, quatenus ejus existentia nonnisi revelatione innotescit; nec *intelligi*, cùm, etiam revelatâ mysterii existentiâ, ejus intima natura maneat fidei velo et obscurâ caligine obtecta[6]. — Probatur :

1° *Script.* Illud enim per solam rationem cognosci nequit quod est notum soli Deo, aut illi cui Deus illud revelare voluit; atqui ita est de mysterio Trinitatis, ut constat ex

[1] *De contemplatione Dei*, lib. V, cap. 317. Protestatur tamen Lullus se articulos fidei non probare " per causas "; unde, juxta **Marium André**, *Le Bienheureux Raymond Lulle*, " Lulle voulait surtout affirmer que les articles de la foi ne pouvaient être détruits par les raisons nécessaires ", p. 176. Non est certum damnationis sententiam contra errores Lulli fuisse latam a Gregorio XI. Cf. **Gonzalez**, ibid., p. 293; **Vasquez**, *Comment. in 1ᵃᵐ part. Sum. th.*, disp. 133, cap. 4.

[2] *Vorschule*, I, 121. Cf. **Vacant**, *Etudes théol. sur les Constitutions du Concile du Vatican*, I, p. 130.

[3] **Denz. Bann.**, 1915 (1760).

[4] *Kathol. Dogmatik*, II, Paderborn, 1890, 21, 31 sq. Cf. **Pesch**, *op. cit.*, p. 274.

[5] Cf. **S. Th.**, I, q. 32, a. 1; **Billuart**, diss. procem., a. 4; **Knoll**, § 114; **Pesch**, n. 488 sq.

[6] Quam explicationem desumimus ex ep. *Pii IX*, 11 dec. 1862, contra errores **Frohschammer**, ap. **Denzing.**, n. 1673 (1527).

his textibus : " Deum nemo vidit unquam : Unigenitus Filius, qui est in sinu Patris ipse enarravit " ... " Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare " [1]. Præterea, ad cognoscendum Trinitatis mysterium, divinitas Verbi nosci debet; atqui, teste Christo, hæc notitia supernæ revelationi ascribi debet; postquam enim Petrus hanc divinitatem professus fuit, ait illi : " Beatus es, Simon Bar-Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est " [2].

672. 2° *Tradit.* (a) Patres idem diserte asserunt; *Athanasius* dicit [3] : " O stulti, atque ad omnia audaces et præcipites! Quare non potius SS. Trinitatem curiose scrutari desinitis, eamque esse duntaxat creditis, magistrum Apostolorum hâc in re imitati, cujus hæc sunt verba : credere enim oportet primum Deo quia est...?" De eodem mysterio aiunt *S. Gregorius Nyss.* : " Nullo sermone declarari potest ineffabilis profunditas mysterii " [4]; *S. Hilarius* : " Extra significantiam sermonis est, extra sensûs intentionem, extra intelligentiæ conceptionem " [5].

(b) Declaravit *Vaticanum* quædam mysteria esse quæ per rationem *neque intelligi neque demonstrari possunt* [6]; atqui, ex omnium confesso, mysterium Trinitatis est omnium difficillimum et altissimum; ergo per rationem neque inveniri neque demonstrari potest. Unde recenter damnata fuit sequens propositio *Rosmini* : " Revelato mysterio SS. Trinitatis, potest ipsius existentia demonstrari argumentis mere speculativis, negativis quidem et indirectis, hujusmodi tamen ut per ipsa veritas illa ad philosophicas disciplinas revocetur, atque fiat propositio scientifica sicut ceteræ " [7].

673. 3° *Ratione.* (A) Omnis demonstratio fit vel a priori, vel a simultaneo, vel a posteriori; atqui existentia SS. Tri-

---

[1] *Joan.*, I, 18; *Matt.*, XI, 27. — [2] *Matt.*, XVI, 17.
[3] *Ep. ad Serapionem 1°*, n. 18, *P. G.*, XXVI, 574.
[4] *Orat. catech.*, c. 3, *P. G.*, XLV, 18.
[5] *De Trin.*, l. II, n. 5; *P. L.*, X, 54.
[6] " Si quis dixerit in revelatione divinâ nulla vera et proprie dicta mysteria contineri, sed universa fidei dogmata posse per rationem rite excultam e naturalibus principiis intelligi et demonstrari, A. S." (*De Fide et Rat.*, can. 1.)
[7] Cf. S. Off. decretum 14 dec. 1887. **Denz.-Bann.**, 1915 (1760).

nitatis non potest demonstrari *a priori*, seu per causam, quia Deus nullam causam habet; nec *a simultaneo*, seu ex ipsâ notione Dei, quam habemus nimis analogam ut ex eâ eruamus tres esse personas in Deo; neque *a posteriori*, seu per effectus, quia effectus a Deo producti causantur a Deo, non quatenus trinus sed quatenus unus est : causantur scilicet ab omnipotentiâ quæ ad naturam, non ad personas pertinet. Merito igitur concludit *S. Thomas* [1] : " Per rationem igitur naturalem cognosci possunt de Deo ea quæ pertinent ad unitatem essentiæ, non autem ea quæ pertinent ad distinctionem personarum. Qui autem probare nititur Trinitatem personarum naturali ratione, fidei dupliciter derogat. 1° Quidem quantum ad dignitatem ipsius fidei, quæ est ut sit de rebus invisibilibus, quæ rationem humanam excedunt... 2° Quantum ad utilitatem trahendi alios ad fidem. Cùm enim aliquis ad probandam fidem inducit rationes quæ non sunt cogentes, *cedit in irrisionem infidelium*. Credunt enim quod hujusmodi rationibus innitamur, et propter eas credamus. Quæ igitur fidei sunt, non sunt tentanda probari nisi per auctoritates his qui auctoritates suscipiunt. Apud alios verò sufficit defendere non esse impossibile quod prædicat fides ".

674. (B) *Confirmatur* ex insufficientiâ rationum quibus præfati auctores, n. 670, SS. Trinitatem demonstrare tentârunt : — (a) *Abælardus*, comparatione potiùs et appropriatione quam demonstratione, Deum concipit non ut Trinitatem personarum, sed ut *Trinitatem nominalem attributorum* : " Sicut eadem oratio est propositio, assumptio et conclusio, ita eadem essentia est Pater, et Filius et Spiritus Sanctus " [2]; " Pater scilicet est potentia, Filius est sapientia, Spiritus Sanctus est bonitas " [3]; immò in arianum subordinatianismum prolabitur, dicendo : " Quòd Pater sit plena potentia, Filius quædam potentia, Spiritus Sanctus nulla potentia " [4].

(b) *Lullus* sic ratiocinatur : Sicut bonitas finita est ratio bono finito quòd producat naturaliter et de se bonum finitum, ita bonitas infinita est ratio bono infinito quòd producat naturaliter et de se

[1] 1 p., q. 32, a. 1.

[2] Ita **Otto Freising.**, discipulus et interpres *Abælardi*. Cf. **Gonzalez**, *op. cit.*, p. 127.

[3] **Abælardus**, *Introductio ad theologiam*, lib. I, *P. L.*, CLXXVIII, 989; lib. II, 1086; *Theologia christiana*, l. II, *P. L.*, 1259-1261, 1278.

[4] **Denz.-Bann.**, 368 (310).

bonum infinitum; ergo Deus, cùm sit bonum infinitum, producit bonum infinitum et per consequens æquale et *idem* sibi, cùm non possint esse duo vel plura infinita per essentiam differentia; sed inter *producens* et *productum* oportet esse distinctionem suppositorum, cùm idem non possit seipsum producere; in divinis ergo est suppositum producens et suppositum productum; sequitur ergo personarum pluralitas [1]. Hæc autem deductio *Lulli* est legitima; immò primum principium a quo incipit, scilicet bonitatem divinam esse intrinsece fecundam, verum est et inconcussum; sed illud cognoscimus *solâ revelatione*, non ratione : unde argumentum non demonstrat *solâ ratione* SS. Trinitatem.

675. (c) *Günther* ita ratiocinatur : Qui sui conscientiam habet, seipsum concipit; qui seipsum concipit intellectuali generatione, aliquid sibi opponit, sed simul cognoscit hoc oppositum esse seipsum. Hæc autem tria; subjectum, objectum, identitas, in Deo sunt substantialia. Itaque *subjectum* est Pater, *objectum substantiale* est Filius, *identitas substantialis* est Spiritus Sanctus [2]. — Ad quæ reponimus : 1) homo qui intelligit, aliquid sibi opponit seu profert intra se aliquid a se distinctum : concedimus de *verbo mentali*, negamus de *objecto ipso cognitionis;* 2) ratio quidem nos docet Deum seipsum cognoscere, sed tacet de verbo in cognitione divinâ producto : ex eo enim quod intelligendo homo concipit verbum, non sequitur ita esse in Deo, cùm in infinitum Deus simplicitate creaturam transcendat. Ergo Güntheri ratiocinium nihil revera concludit de Trinitate christianâ; 3) immò concludit contra rationem : cùm enim, juxta *Güntherum*, persona etiam in Deo, sit conscientia sui [3], sequitur tres esse conscientias in Deo, tres intellectus, tres substantias, tres deos : quod est *tritheismus*. Unde satis constat Güntherum non dogma catholicum explicâsse et probâsse, sed longe a veris rationis et fidei documentis de Deo aberrasse.

(d) *Rosminii* ratiocinium consistit in eo quòd philosophiæ *Kantianæ* principia adhibet ad explicationem vel potius ad deformationem mysterii. "Tres supremæ formæ *esse*, ait, nempe subjectivitas, objectivitas, sanctitas; seu realitas, idealitas, moralitas, si transferuntur ad esse absolutum (divinum), non possunt aliter concipi nisi ut personæ subsistentes et viventes" [4]. Hæc autem theoria, ut satis apparet, resolvitur in Trinitatem *mere nominalem* aut in *tritheismum*.

(e) *Schell* autem studet probare Trinitatem ex *aseitate* intellectâ modo a ratione et a doctrinâ traditâ alieno. Scilicet aseitas, juxta

[1] *De articulis fidei*, cap. VII.
[2] *Op. cit.*, 108, 109, 119. Cf. **Pesch**, n. 494.
[3] *Op. cit.*, II, 296; cf. **Pesch**, *op. cit.*, n. 495.
[4] *Propos. 25* ex damnatis in decreto *S. Off.* 14 dec. 1887; **Denz.-Bann.**, 1916 (1761).

eum, est causalitas quâ ens perfectum seipsum causat, et quidem ex logicâ necessitate. In quantùm autem hanc necessitatem *cogitando dicit* et est principium in divinâ principiatione sui ipsius, vocatur Pater; in quantùm cogitando hanc logicam necessitatem in æternâ existentiâ *principiatur*, exsistit ut Filius; in quantùm per necessitatem ethicam et moralem *voluntatis actionem principiatur*, est Deus Spiritus Sanctus"[1]. Tantùm valet hæc explicatio, satis obscura, quantùm notio aseitatis ex quâ eruitur[2].

676. *Thesis 2ª* : **Demonstrari nequit ullam repugnantiam esse in dogmate SS. Trinitatis recte exposito**[3]. Probatur :

(A) *Auctoritate.* Jam enim a novemdecim sæculis illud dogma creditur non solum a rudibus sed a viris præstantissimis, non solum in Theologiâ, sed etiam in Philosophiâ et scientiis naturalibus versatis, qui difficultates contra illud allatas perpenderunt et confutarunt; atqui repugnat tot tantosque viros admisisse dogma absurdum, rationi contrarium, præsertim cùm minime passionibus faveat, sed ipsis opponatur. — Nec dicatur eosdem non semel circa res scientificas erravisse; nam ex eo quod moderna inventa ignoraverint, minime sequitur eos inhabiles fuisse ad judicandum, ex conceptibus et principiis rationis, de repugnantiâ vel non repugnantiâ propositionis quæ non ad physicas scientias spectat, sed ad naturam divinam. Temeritatis certe rei sunt qui in rebus mere religiosis absurdam esse declarant doctrinam quam animo professi sunt palamque propugnârunt doctissimi viri quales fuerunt *S. Justinus*, *Origenes*, *S. Athanasius*, *S. Augustinus*, sexcentique alii Patres, necnon *S. Thomas*, aliique Scholastici Doctores, aut etiam *Cartesius*, *Leibnitzius*, uno verbo plerique philosophi aut scientiarum cultores qui nomine christiano gloriantur.

677. (B) *Ratione.* Adesset quidem repugnantia in mysterio SS. Trinitatis, si probaretur in ejus enuntiatione contineri terminos inter se incompossibiles et se invicem exclu-

[1] *Kathol. Dogmatik*, II, 21, 31 sq.

[2] In textu *Doct. Schell*, qualis adducitur a **Pesch**, ibid., p. 274, adumbrantur tamen notiones processionis et relationis, sed extenuatæ ac deformes.

[3] Cf. **S. Th.**, *C. Gentil.*, cc. 10, 14, 16, 23; **Billuart**, *diss. prœm.*, a. 3, § 3; **Perrone**, 131 sq.; **Knoll**, § 115; **Franzelin**, th. 20.

dentes; atqui non est ita; nam non dicimus tres esse in Deo naturas et simul unam naturam, aut tres personas et unam personam, sed dicimus Deum esse unum sub respectu naturæ, et trinum sub respectu personarum; jamvero aliquod ens potest esse unum sub aliquo respectu et multiplex sub alio. Sic, v. g., in homine adest duplex substantia, substantia spiritualis seu anima, et substantia materialis seu corpus, et tamen adest unica persona. Ut igitur contradictio esset in hoc mysterio, probari deberet nullam esse distinctionem, ne virtualem quidem[1], inter naturam et personam : quod quidem fieri nequit, ex jam dictis.

678. *Solvuntur difficultates.* (A) *Objiciunt Unitarii :* Mysterium SS. Trinitatis contradictionem involvit; nam, juxta communem loquendi modum, persona est ens aliquod, seu substantia; atqui, juxta doctrinam supra expositam, tres sunt personæ in Deo; ergo tria entia, tres substantiæ; aliunde asseritur in Deo esse unam naturam, unam substantiam; ergo adest contradictio[2].

Resp. : Illa difficultas manifeste supponit nomen personæ de Deo prædicari eodem omninò sensu ac de creaturis : quod quidem falsum est; nam, ut diximus, persona in Deo est relatio ut subsistens, v. g., persona Patris est relatio paternitatis, quæ sane in Deo non est accidens inhærens subjecto, sed est divina essentia : unde est subsistens. Igitur ex eo quod in Deo tres sint personæ, concludere licet tres esse relationes reales et subsistentes quæ sunt sui juris, non vero tres substantias seu res absolutas substantiales. Nec mirum est personæ notionem aliquo modo mutari quando de Deo prædicatur, nam idem fit quoad omnes perfectiones quæ a creaturis ad Deum transferuntur, propter infinitam ejus perfectionem; aliunde persona, in quâcumque naturâ, significat id quod est distinctum et incommunicabile in naturâ illâ : jam vero illa essentialis proprietas servatur in definitione personæ prout Deo applicatur; distinctio enim in divinis non fit nisi per relationes originis.

679. (B) *Instant :* Si talis dicendi modus accipitur, Deus est unum ens, quod tribus modis sese manifestat : porro hoc nihil aliud est nisi Modalismus seu Unitarianismus, solo nomine mutato.

Resp. : Concedo quidem Deum esse unum, id est unam substantiam, sed nego Trinitatem nostram consistere solum in tribus diversis modis quibus Deus se manifestat, aut quibus operatur; consistit

[1] Ea autem distinguuntur *in Deo* virtualiter (seu ratione ratiocinatâ, seu cum fundamento in re), quæ, cùm sint una res, tamen æquivalent *in nobis* pluribus rebus realiter distinctis.

[2] J. F. Clarke, *Orthodoxy*, Appendix, p. 489.

enim in tribus relationibus internis, realibus et subsistentibus, quæ plenissime gaudent privilegiis personalitatis; doctrina igitur nostra non est Unitarianismus, vel Modalismus, quia in Deo tres subsistentes inter se realiter distinctos agnoscimus, seu tria centra specialis et respectivæ attributionis; aliunde a Tritheismo differt, cùm unicam substantiam seu naturam in Deo admittamus : doctrina igitur catholica media stat inter duos istos errores.

680. (C) *Instant* iterum : Talis loquendi modus prorsus inintelligibilis est, non solum mysterio sed fallaciâ plenus.

Resp. Nego suppositum; mysterium non quidem comprehensibile, sed aliquatenùs intelligibile est iis omnibus qui sanæ philosophiæ studuerunt, et inter naturam et personam aliquam differentiam percipere valent; potest enim sic exprimi : adest in Deo una natura quæ possidetur a tribus personis; seu tria sunt *attributionis centra*, quæ ad agendum eâdem naturâ utuntur. Jamvero hæc propositio est quidem mysterio plena, sed non inintelligibilis.

681. (D) *Instant iterum :* Quæ sunt eadem uni tertio sunt eadem inter se; atqui tres divinæ personæ sunt quid unum et idem cum essentiâ; ergo sunt idem inter se.

Resp.: Distinguo majorem : quæ sunt eadem uni tertio sub omni respectu, sunt eadem inter se, *concedo;* quæ sunt eadem sub aliquo respectu et differunt sub alio, *nego.* Jamvero personæ sunt idem cum naturâ sub aliquo respectu, quatenus scilicet æqualiter divinam possident naturam, sed *virtualiter* differunt ab eâ, quia non possident divinam naturam eodem modo, v. g. : Pater active generando *dat* illam naturam Filio, Filius eam *accipit;* jamvero inter *dare* et *accipere* realis adest distinctio. Illustratur comparatione : *Actio* et *passio* distinguuntur *virtualiter* tantum a *motu*, nam actio est motus datus et passio est motus receptus; attamen actio et passio *realiter* distinguuntur ab invicem; ita pariter divinæ personæ virtualiter distinguuntur a naturâ, et realiter ab invicem; licet enim paternitas sit idem secundum rem cum essentiâ divinâ, et similiter filiatio; tamen hæc duo important oppositos respectus; videlicet paternitas est *activa* communicatio vitæ, dum filiatio est *passiva* ejus acceptio; unde distinguuntur ab invicem[1]. Rem alio modo illustrat *Perrone* (n. 142) : " Sic, ex. gr., longitudo idem est cum spatio quod afficit, altitudo pariter idem est cum spatio, id ipsum dic de magnitudine, quæ ex utrâque exsurgit, longitudo tamen non est latitudo, nec vicissim; quod æque valet in magnitudine, quæ præcise neque altitudo est, neque longitudo, sed ex utrâque coalescit ". Ita personæ divinæ *idem sunt cum naturâ divinâ*, et sub hoc respectu sunt pariter idem inter se; at idem non sunt in *modo subsistendi*, seu in personalitate, quâ inter se relative distinguuntur.

[1] S. Thom., 1., q. 28, a. 3, ad 1.

682. (E) *Instant :* Deus est admodum simplex; atqui trium personarum existentia divinæ obstat simplicitati, quia tunc fit compositio ex essentiâ et personis; ergo.

Resp. Hanc ipsissimam difficultatem jam solverat *S. Thomas*[1] : "Dicendum quod in Filio est aliquid commune Patri, sc. *essentia*, et aliquid per quod a Patre distinguitur, sc. *relatio*. Non tamen est ibi compositio, quia relatio est secundum rem essentia". Seu aliis verbis, divina simplicitas excludit quidem omnem compositionem realem, quâ personæ realiter ab essentiâ distinguerentur, non autem virtualem differentiam inter essentiam et proprietates sive essentiales sive personales; atqui divinæ personæ, licet realiter ab invicem distinctæ, nonnisi virtualiter seu secundùm modum intelligendi et significandi ab essentiâ distinguuntur : ex eo enim quòd relationes translatæ ad Deum sunt substantia, optime infertur eas esse ipsam substantiam et essentiam divinam, ita ut solâ ratione ab eâ distinguantur.

683. (F) Sic *tandem arguunt* Unitarii : Id quo personæ realiter ab invicem differunt est vel perfectio, vel imperfectio; atqui non est imperfectio, cùm nulla imperfectio in Deo esse possit; aliunde non est perfectio, quia tunc duæ aliæ personæ eâ privarentur, proindeque imperfectæ essent[2].

Resp. : Hæc difficultas duplici modo solvi potest :

684. (a) Juxta multos *Thomistas*[3], proprietates personales non habent perfectionem distinctam ab ipsâ perfectione quæ existit in essentiâ divinâ : v. g., paternitas et vis generandi jam eminenter continetur in essentiâ divinâ tribus personis communi : talis igitur proprietas non facit ut Pater sit perfectior realiter quam Filius et Spiritus S., licet eum sufficienter ab utroque distinguat. Quod sic declaratur a *S. Thomâ*[4] *:* " Paternitas igitur est dignitas Patris, sicut et essentia Patris. Nam dignitas est absoluta, et ad essentiam pertinet. Sicut igitur eadem essentia quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio; ita eadem dignitas quæ in Patre est paternitas, in Filio est filiatio. Vere ergo dicitur quod quidquid dignitatis habet Pater, habet Filius. Nec sequitur : paternitatem habet Pater : ergo paternitatem habet Filius. Mutatur enim *quid* in *ad aliquid*. Eadem enim est essentia et dignitas Patris et Filii, sed in Patre est secundum relationem dantis, in Filio secundum relationem accipientis".

In hoc systemate solvitur ergo difficultas dicendo : id quo personæ distinguuntur non est quidem imperfectio, sed perfectio quæ,

---

[1] *De Potent.*, q. 10, a. 1, ad 12. — [2] **Clarke**, l. cit., p. 497.

[3] Cf. **Gonet**, disp. III, a. 2, § 4; **Billuart**, diss. 3, a. 5; **Card. Aguirre**, *Theol. S. Anselmi*, vol. I, disp. 26, sect. 3.

[4] **S. Thom.**, 1, q. 42, a. 4, ad 2.

quatenùs perfectio est, jam *eminenter* in essentiâ divinâ invenitur, proindeque in personis ipsis : *formaliter* tamen invenitur in personâ, cui propria est, ut sic ab aliis distinguatur.

685. (b) Juxta alios multos, relationes, quibus personæ constituuntur, veræ sunt perfectiones ab essentiâ virtualiter distinctæ, sed æqualis dignitatis, ita ut v. g., non sit major perfectio in paternitate quam in filiatione : nam generatio, seu paternitas, est traditio vitæ, filiatio est ejusdem vitæ receptio; atqui in Deo tam perfectum est accipere quam dare, cùm utrumque sit infinitum; ergo illæ proprietates non obstant perfectæ personarum æqualitati. Quod sic declarat *Pesch* (n. 630) : " Quælibet persona in se habet, quidquid quomodocumque est perfectionis in aliis personis, et solus ordo et modus habendi hanc perfectionem est diversus. Ita Pater habet non solum eamdem essentiam quam Filius, sed etiam relativam perfectionem Filii, non tamen habet eam *sicut* eam habet Filius; nam Pater habet eam ut dans, Filius ut recipiens... " Ceterum hic agitur de mysterio quod perfecte intelligi nequit.

Art. II. Analogiæ et explicationes philosophicæ.

686. Suppositâ revelatione, mysterium SS. Trinitatis potest comparationum et analogiarum ope rudibus suaderi: fidelibus autem magis excultis et edoctis ope philosophiæ fructuosiùs et jucundiùs exponi. Unde duplex paragraphus.

§ I. Comparationes et analogiæ.

687. Has analogias invenimus tum in universalitate rerum creatarum quæ præ se ferunt *vestigia* SS. Trinitatis, tùm speciatim in homine qui insignitur *imagine* illius.

688. (A) In rerum creatarum universalitate apparet (a) quoddam vestigium quòd in causâ producente inveniantur principium verbi, verbum et amor. Etenim harum creaturarum substantia limitata et finita monet eas a principio quodam (vestigium Patris) procedere; earum species seu typus specificus demonstrat ideam seu verbum facientis (vestigium Filii), sicut forma domûs demonstrat conceptionem artificis; earum finalitas seu ordo ad finem et bonum demonstrat voluntariam inclinationem seu amorem auctoris (vestigium Spiritus sancti), quo effectus ordinatur ad bonum, sicut usus ædificii demonstrat artificis voluntatem[1].

689. (b) Præter hoc trium Personarum vestigium quod apparet in omnibus creaturis, etiam quàm maxime infimis, ut arena maris,

[1] *Sum. theol.*, I, q. 93, a. 6.

Deus, quasi ludens in orbe terrarum, ternarii sacri signum diversimode in creatione impressit. Sic mundum visibilem tribus operationibus complevit : productione, distinctione, ornatu; tria suprema genera condidit : substantiam spiritualem seu angelum, substantiam corporalem, et substantiam mixtam ex corpore et spiritu seu hominem. In qualibet creaturâ sunt esse, potentia, actus; unitas, veritas, bonitas. Sunt tres mensuræ durationis, tempus, ævum, æternitas; in tempore distinguuntur præteritum, præsens et futurum. In quantitate : linea, superficies, corpus; in corpore : longitudo, latitudo, profundum. In musicâ, tonica, tertia, quinta constituunt perfectam harmoniam. In terrâ sunt tria regna : minerale, vegetale, animale. In naturâ angelicâ sunt tres hierarchiæ, in unâquaque hierarchiâ tres chori, in unoquoque choro, tres operationes : purificare, illuminare, perficere. In homine sunt tres vitæ naturales : vegetativa, sensitiva, rationalis. Una eademque aqua est fons, rivus et lacus[1].

In sole tria sunt, *substantia* solis, lumen et calor; in quolibet radio, *lumen*, *calor* et *motus*. — In sacris Scripturis Verbum nobis exhibetur ut *character* substantiæ divinæ, ut *speculum* et *imago* divinæ Bonitatis, *vapor* virtutis Dei, *candor* lucis æternæ, *emanatio* claritatis omnipotentis Dei sincera[2].

690. (B) In homine verò, sicut in Angelo, præter vestigium, elucescit *imago* SS. Trinitatis; angelus enim et homo Deo assimilantur non solùm in quantùm sunt et vivunt, sed etiam in quantùm sapiunt vel intelligunt, id est secundùm ultimam differentiam : unde similes sunt Deo "secundùm *speciem*"[3], et ita præ sè ferunt illius imaginem. Quod fuse explicant, post *S. Augustinum*[4], *S. Thomas*[5] ac *Bossuetius*[6].

[1] Quod vestigium sic explicat **S. Anselmus.** : "Constat quia una eademque aqua est, quæ et fons et rivus et lacus dicitur. Discernamus itaque inter fontem, rivum et lacum, et videamus quid singula hæc, cùm tria sint, in unâ intelligantur aquâ. In fonte quidem aqua de abysso ascendens ebullit; in rivo de fonte descendens fluit; in lacu colligitur et manet... Videmus autem quia rivus non est de hoc, unde aqua fons dicitur, sed de hoc, quod est, id est de aquâ; nec lacus est de hoc, unde aqua dicitur fons aut rivus, sed de ipsâ aquâ, quæ una et eadem est in fonte et rivo... Sic itaque, cùm dicitur Deus Pater aut Filius aut Spiritus sanctus, una in tribus intelligitur essentia et unus Deus... sed in Patre intelligitur gignens, in Filio genitus, et in Spiritu sancto singulari quodam et ineffabili modo procedens". *De process. Spir. Sancti*, c. 17.

[2] Quæ **Bossuetius** eloquenter commentatur, *Elévations sur les mystères*, 2e semaine.

[3] *Sum. theol.*, I, q. 93, a. 2.

[4] *De Trinitate*, libri IX-XV.

[5] Ia p., q. 93.

[6] *Elévations sur les mystères*, 2e semaine, 6e Elévation.

Tripliciter autem invenitur in homine imago SS. Trinitatis : (a) in quantùm ex *notitiâ* quam habemus habitualiter in memoriâ, cogitando interiùs *verbum* formamus et ex hoc in *amorem* prorumpimus [1]; (b) in quantùm etiam non actu, sed habitu tantùm intelligimus et volumus : quo sensu imago SS. Trinitatis ad solam memoriam pertinet, ut loquitur *S. Augustinus* [2]; (c) præcipue in quantùm actualiter intellectu et voluntate ferimur in Deum : in hoc enim casu attenditur divina imago in homine non secundùm verbum et amorem creaturas respicientia, sed secundùm verbum conceptum de Dei notitiâ, et amorem exinde derivatum : quod est quasi specifice Deo assimilari. Hæc autem assimilatio erit in ultimo perfectionis gradu quando in cælo videbimus Deum sicuti est facie ad faciem [3].

§ II. Explicationes philosophicæ seu Theologia dogmatis SS. Trinitatis.

691. Has explicationes invenimus apud Patres tùm *Orientales*, inter quos eminent SS. Basilius, Gregorius Nazianzenus et Gregorius Nyssenus seu *Cappadoces;* tùm *Occidentales* quorum princeps est *S. Augustinus;* — apud *Scholasticos* etiam, quibus præsunt *SS. Bonaventura* et *Thomas.*

I. Theoria Cappadocum.

692. Doctores qui Cappadocibus præiverunt, S. Athanasio non excepto, fidem potiùs quàm theologiam statuerunt, Sacræ Scripturæ documenta simul ac Traditionis coordinantes, non verò proprie explicantes ope philosophiæ cui diffidebant. Cappadoces verò philosophari cœperunt, et

[1] I[a] p., q. 93, a. 7.

[2] *De Trinitate*, lib. XIV, c. VIII sq., *P. L.*, XLII, 1044 sq.

[3] " Alors donc nous serons réduits à la parfaite unité et simplicité. Mais dans cette simplicité nous porterons la parfaite image de la Trinité, puisque Dieu uni au fond de notre être et se manifestant lui-même, produira en nous la vision bienheureuse qui sera en un sens Dieu même, lui seul en étant l'objet comme la cause : et par cette vision bienheureuse il produira un éternel et insatiable amour, qui ne sera encore autre chose en un certain sens que Dieu même vu et possédé; et *Dieu sera tout en tous*, et il sera tout en nous-mêmes : un seul Dieu uni à notre fond, se produisant en nous par la vision et se consommant en un avec nous par un éternel et parfait amour ". **Bossuet**, *Elévation & de la 2e semaine.*

quidem satis feliciter, apprime *distinguentes* inter *naturam* et *personam* quarum notionem evolverunt et SS. Trinitati applicârunt.

693. Hi (a) primo accurate definiunt voces οὐσία et ὑπόστασις. Per vocem οὐσία *S. Basilius* intelligit quod est commune individuis ejusdem speciei. Hypostasis autem est ad οὐσίαν sicut proprium (τὸ καθ' ἕκαστον) ad commune. Unde οὐσία divina non est de se hypostasis quia, etsi individua, non secundùm se et in se existit, sed in personis quibus est communis. Apertius *S. Gregorius Nazianzenus* nobis exhibet hypostases divinas ut "completas, subsistentes in se, numero distinctas, divinitate autem non distinctas". (b) Sunt ergo in Deo tres hypostases, tria πρόσωπα (ut concedit S. Gregorius), inter se opposita propriis characteribus. Hi autem characteres, juxta S. Gregorium Nazianzenum, sunt ἀγεννησία, γεννησία aut γέννησις, et ἐκπόρευσις aut ἔκπεμψις. (c) Hi characteres (γνωριστικα σημεια, *notiones*) personarum divinarum distinctivi intellectu sunt difficiles; immò impossibile est præcise signare in quo ἐκπόρευσις Spiritûs Sancti a Verbi generatione differat. Constat saltem hos characteres referri ad *originem* et *oppositionem personarum.* (d) Cappadoces, respectu originis, dùm æqualitatem personarum reverà profitentur, quamdam præcellentiam videntur Patri attribuere, qui nobis exhibetur ut πηγή, ἀρχή, αἰτία τῆς Θεότητος, τὸ αἴτιον, κυρίως θεος, dùm Filius et Spiritus Sanctus sunt αἴτιατά et ad Patrem referuntur. (e) Quoad *processionem Spiritûs Sancti*, docet S. Gregorius Nyssenus Filium esse Patris instrumentum, et quidem agens ex virtute a Patre communicatâ; hanc autem causalitatem communicatam perbelle componi cum causalitate Patris qui remanet primum principium Spiritûs Sancti. Hæc autem conceptio communis evasit in Ecclesiâ Græcâ.

II. Theoriæ Patrum Latinorum, imprimis S. Augustini.

694. (A) Prætermissis S. Hilario et S. Ambrosio, qui, Græcorum vestigiis insistentes, fidem potiùs quàm theologiam de SS. Trinitate adstruunt, ad *Victorinum*[1] statim venimus qui, ope philosophiæ, contra *Candidum* arianum explicat quomodo generatio Verbi non repugnet immutabilitati et simplicitati divinæ, nec Verbi consubstantialitati et divinitati.

695. Victorinus statuit omnem motum non esse *mutationem :* unde Deus semper movetur tùm creando mundum, tùm generando

[1] **Tixeront,** ibid., p. 265-273.

Verbum, quin mutetur. Et concludit : "Ὁμοούσιον ergo et Filius et Pater, et semper ita, et ex æterno et in æternum". "Unum ergo et simplex ista duo". Cum istâ unitate componitur Trinitas; Verbum enim realiter distinguitur a Patre ut ejus "imago, forma et λόγος", ut "alteritas nata" quæ tamen "cito in identitatem revenit", quia est imago repræsentans Patri seipsum. Aliunde procedit Filius "non a necessitate naturæ sed voluntate magnitudinis Patris", et ita est unigenitus, quia est unica in Deo voluntas.

696. (B) Hunc autem prædecessorem simul ac Doctores Græcos valde exsuperavit *S. Augustinus* qui tàm exacte ac profunde unitatem naturæ cum trinitate personarum conciliavit earumque personarum notionem ope theoriæ relationum illustravit ut theologiam SS. Trinitatis fere completam reliquerit[1].

(a) In suâ theologicâ expositione, Sanctus Doctor non incipit sicut Græci, a Patre, sed ab unitate divinæ *naturæ*[2], quam æstimat meliùs vocari *essentiam* seu *substantiam*[3]; et sic radicitùs subordinatianismum prævertit. Hæc autem essentia, individua ac determinata, est numerice identica in tribus personis[4]; non iis tamen connumeratur ut quartus terminus, sed est Pater, Filius et Spiritus sanctus, vel potiùs unaquæque persona est hæc essentia sub certo respectu considerata : unde Trinitas nihil est aliud ac essentia divina sub suis omnibus respectibus considerata[5].

697. (b) Ex hâc autem unicitate et identitate naturæ in tribus personis, S. Augustinus deducit : 1) divinas personas habere *ad extra unam voluntatem unamque operationem* : "Ubi nulla naturarum, nulla est diversitas voluntatum"[6]; unde in theophaniis non Verbum solum, sed totam Trinitatem apparuisse[7]; 2) incarnationem et missionem Filii a totâ Trinitate effectam esse[8]; 3) unamquamque personam esse tantam quanta est Trinitas tota, cùm unaquæque sit Deus : "Tantus est solus Pater, vel solus Filius, vel solus Spiritus sanctus, quantus est simul Pater et Filius et Spiritus sanctus"[9]; 4) esse in Trinitate *circumincessionem*, seu divinas personas esse

[1] **Tixeront**, *ibid.*, p. 362-368; de **Régnon**, Etudes XX, XXIV.
[2] *Contra sermon. arian.*, III, 4, *P. L.*, XLII, 685; *De Trinitate*, V, 9, *P. L.*, XLII, 916.
[3] *De Trin.*, VII, 10; *P. L.*, XLII, 942.
[4] *De Trin.*, VII, 11; *P. L.*, XLII, 943.
[5] *Epist. CXX*, 13, 17, *P. L.*, XXXIII, 458 sq.
[6] *Contra Maximinum*, II, 10, 2, *P. L.*, XLII, 765.
[7] *De Trin.*, II, 12 sq., *P. L.*, XLII, 853.
[8] *De Trin.*, II, 8, 9, *P. L.*, XLII, 849.
[9] *De Trin.*, VI, cap. 8, *P. L.*, XLII, 929.

"semper in invicem"[1]; 5) quodcumque refertur ad naturam seu exprimit quid absolutum, enuntiandum esse in singulari, cùm natura divina sit unica[2].

698. (c) Sed quid sunt eæ personæ inter se realiter distinctæ, et tamen non dividentes unitatem et simplicitatem divinam? S. Augustinus respondet huic quæstioni theoriam *relationum* afferendo. Divinæ scilicet personæ sunt relationes, cum essentiâ non confusæ, cùm non sint quid absolutum, et tamen non accidentia, cùm sint Deo essentiales, æternæ ac necessariæ : "Non secundum substantiam hæc dicuntur quia non quisque eorum ad seipsum, sed ad invicem atque ad alterutrum ista dicuntur : neque secundum accidens, quia et quod dicitur Pater et quod dicitur Filius æternum atque incommutabile est... Hæc non secundum substantiam dicuntur, sed secundum relativum; quod tamen relativum non est mutabile"[3]. Ita dicitur Pater *ad Filium*, Filius *ad Patrem*, Spiritus Sanctus *ad Patrem et Filium*. "Tres utique sunt... tamen cùm quæritur quid tres, magna prorsùs inopia humanum laborat eloquium. Dictum est tamen tres *personæ*, non ut illud diceretur, sed ne taceretur"[4]. Vox scilicet persona analogice sumenda est.

699. (d) De generatione autem Filii nihil novi dicit S. Augustinus; secùs vero de *processione Spiritûs Sancti*. Primus enim inter Doctores ratiocinando ostendit Spiritum sanctum *procedere et a Filio* : "Nec possumus dicere quòd Spiritus sanctus et a Filio non procedat : neque enim frustra idem Spiritus et Patris et Filii Spiritus dicitur"[5]. Non tamen sunt duo principia Spiritûs Sancti[6], cùm actio productiva sit communis Patri et Filio. Virtus autem productiva communicatur Filio a Patre a quo exinde procedit Spiritus principaliter[7]. In quonam vero differat processio Spiritûs sancti a Filii generatione, non liquet, mysterium est[8].

III. Theoria S. Bonaventuræ.

700. S. Bonaventura de SS. Trinitate philosophatur tùm in *Breviloquio* et *Itinerario mentis in Deum*[9], tùm in *Commentario in I librum Sententiarum*[10].

---

[1] *De Trin.*, VI, 9; *P. L.*, XLII, 929.
[2] *De Trin.*, V, 9; *P. L.*, XLII, 917.
[3] *De Trin.*, V, 6, 16, 17; VII, 24; *P. L.*, XLII, 913, 922, 934.
[4] *De Trin.*, V, 10; VII, 8, 9; *P. L.*, XLII, 918, 940.
[5] *De Trin.*, IV, 29, *P. L.*, XLII, 908.
[6] *De Trin.*, V, 15, *P. L.*, XLII, 921.
[7] *De Trin.*, XV, 29, *P. L.*, XLII, 1081.
[8] *De Trin.*, XV, 45, *P. L.*, XLII, 1092.
[9] *Tria opuscula Seraphici Doctoris S. Bonaventuræ*, Quaracchi, 1911.
[10] Cf. novam editionem *Operum omnium* S. Bonaventuræ, tom. I, p. 40 sq., Quaracchi.

(A) Conceptio autem peculiaris Seraphici Doctoris quasi contrahitur in cap. VI *Itinerarii*, ubi non incipit, sicut S. Augustinus, ab unitate essentiæ, sed ab illo effato mysticorum ducis, *Pseudo-Dionysii : Bonum dicitur diffusivum sui*, unde statim concludit : " Summum igitur bonum summe diffusivum est sui ". Sed nisi in summo bono æternaliter esset productio actualis et consubstantialis ita quòd esset producens per modum generationis et spirationis, genitus et spiratus, hoc est Pater, Filius et Spiritus Sanctus, summum bonum non summe se diffunderet. In Deo igitur " necesse est propter summam bonitatem esse summam *communicabilitatem*, et ex summâ communicabilitate summam *consubstantialitatem*, et ex summâ consubstantialitate summam *configurabilitatem* (seu identitatem), et ex his summam *coæqualitatem*, ac per hoc summam *coæternitatem*, atque ex omnibus prædictis summam *cointimitatem*, quâ unus est in altero necessario per summam circumincessionem et unus operatur cum alio per omnimodam indivisionem *substantiæ*, et *virtutis* et *operationis* ipsius beatissimæ Trinitatis ". Præterea " ibi est summa *communicabilitas* cum personarum proprietate, summa *consubstantialitas* cum hypostasum pluralitate, summa *configurabilitas* cum discretâ personalitate, summa *coæqualitas* cum ordine, summa *coæternitas* cum emanatione, summa *cointimitas* cum emissione ". Sic S. Bonaventura ex effato dionysiano eruit et explicat tùm unitatem, tùm pluralitatem SS. Trinitatis.

701. (B) In *Commentario autem Sententiarum* fuse explicat Seraphicus Doctor tùm generationem Verbi, tùm processionem Spiritûs Sancti, tùm discrimina inter utramque processionem. Quæ brevissime contrahimus.

702. (a) Quoad *Verbi generationem :* 1) Falsa est hæc propositio : essentia generat essentiam, quia generatio non est formæ, sed suppositi. 2) Pater autem generat Filium generatione necessariâ simul et voluntariâ : necessariâ necessitate omnino *intrinsecâ*, quæ scilicet inest rei ex propriâ naturâ; voluntariâ voluntate *concomitante* et *acceptante :* approbat enim et acceptat voluntas divina omne bonum sive creatum sive increatum, sive contingens sive necessarium. 3) Potentia generandi *probabiliùs* significat tùm relationem quàm substantiam, sed in recto relationem : essentia scilicet et proprietas

personæ constituunt *principium quo* productionum *totale*, et quidem ita ut essentia sit quasi fundamentum et initium, proprietas verò ratio completiva et quasi formalis. 4) In divinâ substantiâ, propter suam summam simplicitatem, potest esse generatio communicans eamdem substantiam *totam :* tanta est enim divinæ essentiæ simplicitas ut in eâ suppositum non addat ad essentiam et exinde nec ipsam coarctet, nec limitet, nec multiplicet. 5) Generatio tamen realem distinctionem inducit inter generantem et genitum, quia repugnat eum qui est ab alio, esse illum a quo est; hæc autem distinctio est quantum ad personam, non quantùm ad essentiam, quia generare et generari, cùm dicant relationem per modum actionis et passionis, dicunt eam in supposito et respectu suppositi. 6) Generatio in divinis est æterna propter generantis et geniti summam actualitatem in quâ non distat actus a potentiâ nec posse antecedit esse. 7) Quia Filius est purus actus, omnino idem est in ipso nasci et natum esse; et ideo semper nascitur et semper est natus et semper est, nec unquàm desinit nec cessat generari, nec Pater generare.

703. (b) Quoad *processionem Spiritûs Sancti :* 1) per modum liberalitatis et voluntatis procedit tertia persona, quæ dicitur *Donum;* 2) si autem ponitur in divinis emanatio per modum voluntatis, necesse est quòd sit per modum amoris. 3) Insuper tertia persona procedit per modum mutuæ caritatis inter Patrem et Filium. 4) Unde dilectio in divinis accipitur et *essentialiter*, quia quilibet diligit se; et *notionaliter*, quia Pater et Filius concordant in spirando Spiritum sanctum, quæ concordia amor sive dilectio est; et *personaliter*, quia is qui producitur per modum perfectæ liberalitatis, non potest esse nisi amor sive dilectio. 5) Spiritus Sanctus proprie dicitur nexus Patris et Filii, quia est amor mutuus, amor unicus et substantificus : aliunde, quamvis Pater et Filius non conveniant formaliter in personâ unâ, tamen originaliter conveniunt, quia Spiritus Sanctus oritur *ab utroque uno et eodem modo.* 6) Spiritus sanctus procedit a Patre et a Filio, non quatenus sunt distinctæ personæ, sed quatenus in eis est *una fecunditas* voluntatis sive una spiratio activa. 7) Spiritus Sanctus *auctoritate* quidem prius procedit a Patre quàm a Filio, quia quamvis Pater et Filius sint unum in producendo, tamen hoc accipit Filius a Patre; — non vero prius *durationc* vel *causalitate*, quia prioritas durationis et causalitatis in Deo esse omnino non potest; vel etiam *origine*, quia Pater et Filius sunt unum originale principium, seu, ut ait Scotus, "in eodem signo originis simul spirant". 8) Spiritus sanctus dici potest procedere a Patre *principaliter* et *per se;* non tamen *plenius* procedit a Patre nec *perfectius*[1].

[1] Præcisius **Petrus a Tar.**, hic, q. 1, a. 3 : "Respiciendo ad principium *quo* spirant, æque immediate procedit Spiritus Sanctus a Patre, sicut a Filio; respiciendo ad ipsos *Spirantes*, similiter æque immediate procedit a Patre sicut a Filio, sed nihilominus etiam *mediate* procedit a Patre, quia non solum per se spirat, sed etiam mediante Filio".

704. (c) *Quoad differentiam inter utramque processionem :* 1) Filius procedit a Patre per modum naturæ, concomitante voluntate; et quia per modum naturæ procedit, procedit ut omnino similis Patri et perfecta ipsius imago. Spiritus Sanctus verò producitur per modum voluntatis, concomitante naturâ, similis quidem, immò idem omnino in naturâ, tamen sic quòd vi processionis ratio imaginis completiùs sit in Filio. 2) Secundùm rationem intelligendi prior est generatio Filii spiratione Spiritûs Sancti, tùm quia Verbum est Spiritûs Sancti principium, tùm quia Verbum procedit per modum naturæ, sed Spiritus Sanctus per modum liberalis voluntatis. 3) Sicut Spiritus Sanctus non est Filius, ita nec processio Spiritûs Sancti est generatio. 4) Ratio quare sunt in divinis generatio et spiratio est vera fecunditas naturæ et voluntatis. Ratio quare differunt est duplex : una, quia generatio est emanatio per modum perfectæ assimilationis et ideo ad unum principium respicit, dùm spiratio est emanatio per modum connexionis, et ideo est a duobus; altera, quia Spiritus Sanctus spiratur ut nectens et ita in alterum tendens, et exinde procedit ut donabilis, dùm Filius generatur, et generatio non respicit tertium. — Per has autem differentias necessario elicitur harum emanationum *concomitantia.* Quia spiratio dat præintelligere generationem (non enim nectuntur nisi distincti et similes, et ita illi quorum unus est ab altero per generationem), similiter generatio dat consequenter intelligere spirationem : necesse est enim, distinctos et omninò similes per deliciosum amorem conjungi.

IV. Thomistica et communis explicatio.

705. Theologica explicatio SS. Trinitatis quam proponit *S. Thomas* in *Summâ theologicâ* ita ordine, soliditate et profunditate præcellit, ut videatur Sancti Augustini mirabili doctrinæ cumulos addidisse. Animadvertens Angelicus Doctor quòd Personæ divinæ secundùm relationes originis distinguuntur, priùs considerandum esse æstimat de *origine* seu *processione*, secundo de *relationibus* originis, tertio de *personis.*

706. 1° **De processionibus.** (A) Teste Scripturâ, intra ipsum Deum est processio; — ergo secundùm actionem quæ non transit ad extra, sed manet in ipso agente; — ergo secundùm actionem spiritualem : cùm enim Deus sit super omnia, ea quæ de Deo dicuntur, sunt intelligenda secundùm similitudinem supremarum creaturarum, quæ sunt intellectuales substantiæ. (a) Accipienda est ergo processio in Deo secundùm emanationem *intelligibilem*, utpote *verbi*

intelligibilis a dicente, quod manet in ipso; et sic fides catholica primam processionem ponit in divinis. (b) Hæc autem processio intellectualis jure ac meritò dicitur *generatio;* siquidem per eam habetur origo alicujus viventis a principio vivente *conjuncto* (per activam scilicet communicationem propriæ substantiæ) in similitudinem naturæ specificæ. Dicitur : *in similitudinem naturæ.* Cognitio enim, tota quanta est, assimilativa est : unde de se tendit ad terminum seu verbum quod sit perfecta imago sui principii : quod plenissime verificatur in Deo, ubi Verbum est substantialiter et numerice identicum suo Principio. Unde, Verbum divinum propriissime dicitur Filius [1].

707. (B) *Voluntas* autem sequitur intellectum, etiam in Deo : unde, positâ existentiâ Verbi in Deo per emanationem intellectualem procedentis, a *priori* verisimile est in Deo esse et *processionem voluntatis :* de quo ceterùm certi sumus *traditione Ecclesiæ,* quæ nos docet processionem Spiritûs Sancti et Spiritum Sanctum vocat *Amorem :* amor enim pertinet ad voluntatem [2]. (a) Ex eo quòd procedit per modum voluntatis, Spiritus Sanctus recte a fide nobis exhibetur ut *non generatus,* seu ut *non procedens in similitudinem* naturæ : processus enim voluntatis non est, ut

[1] Hic autem ulterius progrediuntur theologi, et inquirunt ex *quarum rerum cognitione* Verbum a Patre procedat. Omnes quidem concedunt illud procedere saltem ex cognitione essentiæ divinæ et attributorum. Sed quidam, præsertim *Scotus* et *Vasquez,* contendunt Verbum non procedere *formaliter* ex cognitione relationum, seu personarum, neque ex cognitione possibilium. *Thomistæ* autem, cum multis aliis theologis, tenent Verbum procedere *formaliter* ex cognitione non solum divinæ essentiæ sed etiam personarum divinarum ac rerum possibilium. Nam, ut arguit S. Doctor, Verbum formaliter procedit a cognitione omnium eorum quæ Deus necessario ac per se contemplatur; atqui Deus unico intuitu ab æterno contemplatur suam essentiam et omnia quæ in eâ sunt ac repræsentantur, i. e., tum divinas personas, tum possibilia; ergo. Præterea quidam, ut *Ruiz* et *Witasse,* addunt Verbum procedere etiam formaliter ex cognitione creaturarum futurarum, quatenus ipsæ etiam in divinâ essentiâ repræsentantur; quod tamen negant plerique Thomistæ, quia creaturæ existentes nonnisi *contingenter* et *concomitanter* in divinâ essentiâ repræsentantur.

[2] " Secundum autem operationem voluntatis invenitur in nobis quædam alia processio, sc. processio amoris, secundum quam amatum est in amante; sicut per conceptionem verbi res dicta vel intellecta est in intelligente. Unde et præter processionem Verbi ponitur alia processio in divinis, quæ est processio amoris " (S. Th., I^a p., q. 97, a. 3).

cognitionis processus, assimilativus, sed *impulsivus ad rem ipsam*, non ejus similitudinem, amplectendam et tenendam. (b) Unde, sicut amor seu terminus actionis voluntariæ est quasi pondus nos impellens ad rem, quam amamus, amplectendam, ita Spiritus Sanctus est unus amor reciprocus Patris et Filii quo diligendo feruntur unus ad alterum et connectuntur fruitione beatissimâ [1]. (c) *Procedit tamen Spiritus Sanctus ut similis* suo Principio, immò et perfectissime ac substantialiter et numericè Patri et Filio identicus : in Deo enim quidquid est, est Deus; procedit Spiritus Sanctus non duratione, naturâ et dignitate, sed ordine Patri et Filio posterior, sicut Filius non duratione, naturâ et dignitate, sed ordine procedit posterior Patri. Etsi enim in Deo non realiter distinguantur intellectus et voluntas, de naturâ tamen processionis voluntariæ est ut oriatur a processione intellectuali. Unde Pater est prima persona, Filius est secunda persona, Spiritus Sanctus est tertia persona unius et perfecte æqualis Trinitatis [2].

---

[1] " Et ideo quod procedit in divinis per modum amoris, non procedit ut genitum, velut Filius, sed magis ut *Spiritus*. Quo nomine quædam vitalis motio et impulsio designatur, prout aliquis ex amore dicitur moveri vel impelli ad aliquid faciendum ". **S. Thomas**, 1 p., q. 27, a. 4.

[2] Totam hanc materiam eloquenter exponit **Lacordaire** (*Conférences de N. Dame*, 48e Conf., De la Vie intime de Dieu; *angl.* vers. Conf. on God, The Inner Life of God), ubi hæc inter alia dicit : " Deus spiritus est, et ideo primus ejus actus est intelligere. At ejus cogitatio nequit, sicut nostra, esse multiplex, continue nascens moritura, et moriens rursus nascitura. In nobis multiplex est, quia, cum entia finita simus, singula cognoscibilia singillatim tantum nobis præsentia exhibere possumus; in nobis moritur, quia nostrarum idearum, unâ aliam urgente, altera primam e solio, et tertia alteram præcipitem dejicit. In Deo e contra, cujus vita actuosa infinita est, spiritus uno actu cogitationem ipsimet æqualem gignit, quæ eum totum integrum sibi præsentem exhibet; nec altera desideratur, cum prima rerum cognoscibilium abyssum, idest infiniti abyssum perfecte repræsentet. Hæc cogitatio unica et absoluta, prima et novissima ex Dei spiritu oborta, ante eum tamquam sui ipsius perfecta repræsentatio in æternum manet, vel ut Librorum sacrorum verbis utamur, tamquam sui imago, splendor gloriæ et figura substantiæ ejus... In homine imperfecta tantum adest distinctio inter mentem et cogitationem, hæc enim finita est; in Deo cogitatio, seu verbum, perfecte distinguitur a principio cogitante, quia infinita est : scilicet in homine cogitatio ad dignitatem personæ non pervenit sicut in Deo... Cogitatione absolutâ, alter actus oritur : amor... Amor cum a mente tum a cogitatione distinguitur... et nihilominus ab utrâque procedit, aliquid unum cum eis efformans... Item in Deo. Ex æterno intuitu Patris et Filii tertius oritur relationis terminus, ab utroque procedens, realiter ab utroque distinctus, infinitatis vi ad personæ dignitatem evectus, quique est Spiritus Sanctus, idest sanctus

708. (C) In Deo sunt *duæ tantùm processiones :* nàm tot sunt processiones in Deo quot sunt actiones immanentes ; atqui duæ sunt tantùm actiones immanentes in Deo, intellectio et amor; nam *sentire* nequit esse in Deo qui est omnino spiritualis et immaterialis; pariter non possunt esse plures intellectiones aut volitiones numero distinctæ, cùm Deus omnia uno et simplici actu intelligat et velit, ac proinde in ipso est unica intellectio, unicus amor : " Unde in eo non potest esse processio Verbi ex Verbo, neque amoris ex amore. Sed est in eo solum unum Verbum perfectum, et unus amor perfectus. Et in hoc ejus perfecta fecunditas manifestatur " [1].

709. Controversia. Duæ sunt in Deo processiones; sed quæstio agitatur inter theologos quodnam sit *principium quo* proximum divinarum processionum, seu quænam sit, juxta nostrum concipiendi modum, potentia quâ divina persona generat aut spirat [2]. Jamverò omnes conveniunt *principium quod* divinarum processionum esse personas divinas, videlicet Patrem esse *principium quod* generationis Filii, Patrem et Filium esse *principium quod* spirationis Spiritûs Sancti; omnes pariter fatentur *principium quo*, saltem remotum, esse naturam divinam. Sed controversia est de *principio quo proximo.* (a) *Durandus* contendit illud principium esse ipsam naturam divinam, præintellectam intellectui et voluntati, ita ut præcisis per mentem his attributis, Filius et Spiritus nihilominùs procedere valerent. Quod tamen merito a theologis rejicitur communiter, utpote minùs conforme C. Lat. IV declarationi [3] : " Et illa res (essentia) non est generans, neque genita, nec procedens, sed est Pater qui generat, et Filius qui gignitur ". (b) Communis vero sententia est *principium quo proximum divinarum processionum non esse naturam divinam ut sic, sed intellectum et voluntatem, prout modificantur relationibus paternitatis et spirationis.* Hæc ultima verba adduntur quia, cùm intellectus et voluntas sint tribus personis communes, assignanda est ratio cur intellectus in Patre generet, non autem in Filio et Spiritu S. ; jamvero intellectus in Patre generat, quatenus *modificatur relatione paternitatis.* Ratio fundamentalis hujus doctrinæ a *Salmanticensibus* traditur : processiones in divinis debent

---

profundissimus ac purissimus divini amoris motus. Sicut Filius in Deo cognitionem, Spiritus sanctus amorem exhaurit, et per eum vitæ divinæ et fecunditatis circulus clauditur " .

[1] *Sum. theol.*, I, q. 27, a. 5, ad 3.

[2] *Sum. theol.*, I, q. 41, a. 5; Salmantic., disp. I, dub. 2; Billuart, diss. II, a. 2; Knoll, § 107; Kleutgen, *De ipso Deo*, n. 1065-1071.

[3] Denzing., n. 432 (358).

esse actus illarum virium, ex quibus ratio reddi possit cur una earum sit prior, et alia posterior, cur una sit generatio, alia vero non, cur tandem duæ sint tantum processiones. Atqui, positâ *Durandi* opinione, hæc explicari nequeunt, dum e contra in sententiâ nostrâ sufficienter declarantur; etenim, si processiones immediate sunt a naturâ, nulla est ratio cur una sit prior alterâ, vel cur una sit generatio, altera non, cùm per utramque natura communicetur et quidem ab eodem principio, vel cur non sint plures quam duo; si enim divina fecunditas unicâ processione non satiatur, cur duplici satietur? E contra si processiones immediate fluunt ab intellectu et voluntate, hæc omnia aliquo modo inteliguntur : nam, cùm intellectio sit logice volitione prior, processio per intellectum logice prior est processione per voluntatem; cùm processio per intellectum sit aliquomodo *conceptus*, non est mirum quod generatio vocetur; cùm in naturâ pure intellectuali duæ sint tantum potentiæ, intelligitur quomodo duæ tantum sint processiones, ut supra explicavimus.

710. 2° **De relationibus originis.** (A) Ex eo quod in Deo sunt duæ processiones, *quatuor relationes* exsurgunt : relatio scilicet Patris ad Filium seu *Paternitas*, relatio Filii ad Patrem seu *Filiatio*, relatio Spirantis ad Spiritum Sanctum seu *Spiratio activa*, relatio Spiritûs Sancti ad Spirantem, seu *Spiratio passiva* quæ dicitur etiam *Processio* [4]. (a) Illæ autem relationes *non sunt accidentia*, cùm in Deo nihil sit nisi substantiale ; sunt tamen *realitates*, cùm Deus sit vere Pater, vere Filius, vere Spiritus Sanctus; unde sunt realitates subsistentes ipsâ subsistentiâ essentiæ divinæ, ita ut relationes divinæ sint ipsa substantia divina. (b) A substantiâ tamen divinâ *virtualiter distinguuntur :* suo enim proprio conceptu non dicunt substantiam divinam, sed merum respectum *(ad) :* unde locus relinquitur distinctioni reali quâ relationes inter se distinguuntur. Paternitas enim, utpote opposita Filiationi, realiter a Filiatione distinguitur; Spiratio activa, utpote opposita Spirationi passivæ, ab ipsâ realiter distinguitur : quod enim producit, necessario distinguitur ab eo quod producitur. Spiratio autem activa, utpote non opposita Paternitati et Filiationi, ab

[4] *Processio* Spiritûs Sancti, utpote minùs nota, iisdem nominibus exprimitur ac *relationes* qui ex eâ oriuntur. Processio autem Filii, cujus est analogum non tantùm in conceptione mentis, sed et in generatione viventium, distinctius cognoscitur : unde exprimitur vocibus *generare* et *generari ;* et relationes ex eâ orientes vocantur *Paternitas* et *Filiatio.*

ipsis non realiter distinguitur. Unde tres tantùm relationes sunt inter se *realiter* distinctæ : *Paternitas* scilicet et *Filiatio* qui immediate inter se opponuntur, *Spiratio passiva* tandem qui opponitur Paternitati et Filiationi ratione *Spirationis activæ* cui identificantur. (c) Ex his apparet Paternitatem, Filiationem et Spirationem passivam inter se distingui non quatenus sunt subsistentes, cùm subsistant unâ et eâdem substantiâ divinâ; sed quatenus sunt *respectus ad invicem oppositi;* unde distinctio *realis* inter divinas Personas dicitur a Sancto Thomâ "quàm minima". Nulla autem alia distinctio, præter *relativam*, in Deo esse potest : distinctio enim absoluta esset distinctio *substantialis* et consequenter Divinitatem multiplicaret seu polytheismum implicaret. Unde axioma : *In Deo sunt omnia unum ubi non obviat oppositio relativa.*

711. (B) Ex eo quòd Pater et Filius nullâ oppositione relativâ distinguuntur quoad productionem Spiritûs sancti, sequitur *Spiritum Sanctum a Patre et Filio procedere* et quidem *unâ spiratione*, ita ut Pater et Filius sint unum principium Spiritûs sancti[1]. (a) Si enim Spiritus sanctus a Filio non procederet, nullomodo posset ab eo distingui. Etenim personæ in divinis non distinguuntur realiter ab invicem nisi per relationes oppositas : quidquid enim in Deo absolute dicitur ad unitatem essentiæ pertinet; aliunde relationes quæ non sunt oppositæ, non sufficiunt ad distinguendas personas; ita, v. g., generatio activa et spiratio activa, quæ sibi invicem non opponuntur, non constituunt duas personas, sed unam tantum. Atqui relationes oppositæ non

[1] Sunt tamen duo *spirantes*, non autem duo *spiratores*, quia, ut ait S. Thomas (q. 36, a. 4, ad 7), videtur melius dicendum quòd quia *spirans* adjectivum est, *spirator* verò substantivum, possumus dicere quòd Pater et Filius sunt duo spirantes, non autem duo spiratores, propter unam spirationem. Quod luculenter explicat S. Doctor : " Si attendatur virtus spirativa, Spiritus Sanctus procedit a Patre et Filio in quantum sunt *unum* in virtute spirativâ, quæ quodammodo significat naturam cum proprietate. Neque est inconveniens unam proprietatem (scilicet virtutem spirativam) esse in duobus suppositis quorum est una natura. Si verò considerentur supposita spirationis, sic Spiritus Sanctus procedit a Patre et Filio ut sunt *plures :* procedit enim ab eis ut amor unitivus duorum. " 1 p., q. 36, a. 4, ad 1, ad 7. Cf. *annotationes* IV, V, VI, VII, VIII, IX Cajetani in hunc articulum; S. Franciscus Sales., *Traité de l'amour de Dieu*, liv. III, ch. 13me.

dantur in divinis nisi relationes *originis*, quatenus una persona ab aliâ procedit; ergo Spiritus S. non realiter a Filio distinguitur, nisi ab eo procedat. " Quod ex hoc patet, ait *S. Thomas*[1], quia Pater habet duas relationes quarum una refertur ad Filium et alia ad Spiritum S. : quæ tamen, quia non sunt oppositæ, non constituunt duas personas, sed ad unam tantum personam Patris pertinent. Si autem in Filio et Spiritu S. non esset invenire nisi duas relationes, quibus uterque refertur ad Patrem, illæ relationes non essent ad invicem oppositæ, sicut neque duæ relationes, quibus Pater refertur ad illos. Unde sicut persona Patris est una, ita sequeretur quod persona Filii et Spiritûs S. esset una, habens duas relationes oppositas duabus relationibus Patris. Hoc autem est hæreticum, cum tollat fidem Trinitatis ".

(b) Præterea, ex dictis, Spiritus S. procedit per modum *volitionis* seu *amoris;* atqui amor, etiam in homine, procedit non solum a voluntate sed etiam a cognitione objecti amati, juxta illud : " nil volitum quin præcognitum ". Ergo in Deo Spiritus S. debet procedere non solum a Patre, sed etiam a divinâ intellectione, seu a Verbo.

712. 3° **De personis divinis.** (A) Cùm autem relationes divinæ oppositæ sint subsistentes in naturâ divinâ, recte, etsi analogice, dictæ sunt a Patribus et Doctoribus *personæ.* Persona enim definitur a Boetio : *naturæ rationalis individua substantia;* seu, aliis verbis, persona est quid substantiale, intellectuale, in se indistinctum et ab aliis distinctum. Atqui relationum oppositarum quæ sunt in Deo unaquæque est quid : (a) *substantiale :* in Deo enim repugnat esse accidens, seu quid participatum, limitans et limitatum; cùm enim Deus sit per essentiam omnimoda perfectio, repugnat Eum esse participem ulterioris perfectionis per accidentia; unde quidquid est in Deo est ipsa Dei substantia; aliunde " relationes prædicantur de aliquo ut *ad alterum*, et sic compositionem *in ipso* de quo dicuntur, non important[2]; (b) *intellectuale :* quidquid enim est in Deo, est natura divina quæ est in summo immaterialitatis et intellectualitatis gradu;

[1] *Sum. theol.*, 1, q. 36, a. 2. — [2] S. Thomas, 1, q. 30, a. 1, ad 3.

aliunde relationes divinæ fundantur in operationibus intellectûs et voluntatis; (c) *in se indistinctum :* in Deo enim est una Paternitas, una Filiatio, una Spiratio passiva, cùm sit unus Pater, unus Filius, unus Spiritus sanctus; (d) *ab aliis distinctum :* Paternitas enim et Filiatio, utpote oppositæ, inter se realiter distinguuntur; ita Spiratio passiva distinguitur a Paternitate et Filiatione quatenus ambæ identificentur Spirationi activæ.

713. (B) Ex eo quod constituunt personas, Paternitas, Filiatio et Spiratio passiva dicuntur *proprietates personales.* Spiratio verò activa est tantùm proprietas communis duarum primarum personarum, cùm identificetur Paternitati et Filiationi jàm priùs prioritate naturæ constitutis.

(C) Cùm vero, ex unâ parte, relationes personales præsupponant suum fundamentum, generationem scilicet et spirationem seu actus notionales, et actus notionales, ex alterâ parte, præsupponant personas quarum sunt (actiones enim sunt suppositorum), personæ divinæ constituuntur per relationes non consideratas præcise ut relationes, sed per relationes consideratas ut *subsistentes* in naturâ divinâ[1].

714. *Corollarium.* Jam probavimus *quatuor relationes* esse in Deo, quarum *tres tantum realiter ab invicem distinguuntur*, tresque constituunt personas. *Quinque* sunt etiam in Deo *notiones*, et *duo actus notionales.*

(a) *Notiones divinæ* sunt *notæ*, seu *characteres proprii, quibus personæ dignoscuntur et ab invicem distinguuntur :* ab ipsis relationibus fluunt et aliquam dignitatem important, quæ est propria uni personæ vel duabus tantum. 1) Duæ Patri conveniunt : *Innascibilitas*, quia Pater a nullo procedit; *Generatio* seu paternitas, quia generat Filium; et etiam *Spiratio activa*, quæ tamen non realiter distinguitur a generatione, cùm ipsi non opponatur. 2) Duæ Filio : *Filiatio*, quia a Patre procedit per veram generationem; *Spiratio activa*, quæ ipsi communis est cum Patre quia una cum illo spirat Spiritum Sanctum. 3) Una Spiritui Sancto, scilicet *Spiratio passiva*, seu simplex processio, quia Spiritus spiratur a Patre et Filio.

(b) *De actibus notionalibus*[2]. Duo sunt actus notionales seu personales : Illi sunt enim per quos divinæ personæ producuntur et distinguuntur : atqui duo sunt actus hujusmodi, *generatio* scilicet quâ producitur Filius, et *spiratio*, quâ Spiritus sanctus producitur.

[1] S. Thom., I, q. 29, a. 4.

[2] S. Th., I p., q. 41; Suarez, l. VI, c. 3-4; Salmant., *Comment.* in q. 41; Billuart, loc. cit.

715. *Notandum* est etiam cum doctrinâ scholasticâ de processionibus intime connecti theoriam de *missionibus* : hanc autem sufficienter exposuimus in priori parte hujus tractatûs, n. 654 sq., ubi, propter rerum intimam connexionem, positivam simul et philosophicam missionum notionem tradidimus.

Art. III. Regulæ ad recte loquendum de SS. Trinitate.

716. 1° **Prima regula** est adhibere divina nomina sive *propria*, sive *appropriata*, qualia traduntur a Scripturâ et Traditione [1].

Nomina enim divinarum personarum duplicis sunt generis : alia sunt *propria* seu *notionalia*, quæ ita conveniunt uni personæ ut de aliâ prædicari nequeant; alia autem sunt *appropriata*, quæ ex se tribus personis sunt communia, sed uni tamen personæ præ aliis tribuuntur, propter specialem relationem cum nominibus propriis. Cujuslibet igitur personæ breviter describemus tum nomina propria, tum nomina appropriata.

(A) **Nomina primæ personæ.** (a) *Propria :* 1) Vocatur *primum principium* relative ad duas alias personas seu fons totius Trinitatis, quia ab illâ procedunt Filius et Spiritus S.; dicitur autem principium, non causa vel auctor Filii, quia illæ voces in linguâ latinâ important in causato diversitatem et dependentiam naturæ [2]. 2) *Ingenitus*, *Innascibilis*, quia a nullo procedit. 3) *Pater*, quia generat Filium; et sane paternitas in Deo perfectior est quam in creaturis, cùm Deus sit Pater absque ullo consortio maternæ subministra-

[1] S. Th., I, q. 33-38; **Suarez**, l. IX-XI; **Billuart**, diss. V; **Knoll**, § 117-119; **Solesm.**, p. 147 sq.; **De Régnon**, op. cit., t. 3, p. 153 sq.

[2] "Unde hoc nomen *causa* videtur importare diversitatem substantiæ, et dependentiam alicujus ab altero, quam non importat nomen *principii*. In omnibus enim causæ generibus semper invenitur distantia inter causam et id cujus est causa, secundum aliquam virtutem aut perfectionem. Sed nomine principii utimur etiam in his quæ nullam hujusmodi differentiam habent, sed solum secundum quemdam ordinem. Sicut cùm dicimus punctum esse principium lineæ..." (S. Th., I, q. 33, a. 1.) — "Notandum est, ait Card. **Bessarion** (sess. XXV C. *Florent.*), quod SS. Doctores orientales etiam in divinis utantur nomine causæ aut causati large modo, non quidem ut limitationem et dependentiam importat, sed prout productionem et emanationem a principio significat".

tionis, vel lentâ progressione vel ullo ex defectibus qui cum humanâ generatione connectuntur.

(b) *Appropriata :* 1) *Omnipotens*, quia potentia est veluti summum principium Dei operum et ideo convenit specialiter Patri, qui est principium totius Trinitatis. 2) *Creator*, quia creatio est præsertim opus potentiæ. 3) *Æternus :* æternitas enim, quæ initio caret, convenit Patri qui sine principio est.

717. (B) Nomina secundæ personæ. (a) *Propria :* 1) Nominatur *Filius*, quia procedit a Patre per veram generationem. 2) *Verbum*, quia procedit per viam intellectionis; atqui actus intellectus vocatur verbum internum seu conceptio mentis. 3) *Imago* [1] Patris, quia vi ipsius originis, Filius est perfecte Patri similis; vocatur etiam *splendor gloriæ* et *figura substantiæ* [2], quia est imago splendidissima et substantialis Patris [3].

(b) *Appropriata :* 1) *Sapientia*, quia sapientia pertinet ad intellectum; atqui Verbum procedit per intellectum. 2) Quare ei tribuuntur omnia *opera sapientiæ*, v. g., ordo in mundo existens.

718. (C) Nomina tertiæ personæ [4]. (a) *Propria :* 1) Vocatur *Spiritus*, quia procedit per viam spirationis seu amoris [5]. 2) *Amor*, quia est terminus substantialis illius unicæ dilectionis quâ Pater amat se et Filium et quâ Filius amat se et Patrem, ideoque merito vocatur amor subsistens. Vocatur etiam *nexus*, *unio*, *amplexus*, quia est veluti nexus quo Pater et Filius invicem se complectuntur. 3) *Donum*, quia procedit per viam amoris; atqui amor nihil aliud est nisi sui ipsius donum.

(b) *Appropriata :* 1) *Caritas* seu bonitas, quia caritas optime convenit Spiritui qui procedit per viam amoris. 2) Itaque ei appropriantur : omnia *opera caritatis ;* 3) præsertim vero opus *sanctificationis*, quia sanctificatio nostra

[1] *Coloss.*, I, 15. — [2] *Hebr.*, I, 3.
[3] S. Thom., I, q. 34-35. — [4] S. Thom., I, q. 37-38.
[5] Nomen illud *Spiritus*, quatenus spiritualem substantiam designat, convenit quidem tribus divinis personis; sed hic sumitur quatenus significat motionem et impulsionem amantis in rem amatam.

est opus amoris. Hinc etiam vocatur *Paracletus*, seu consolator et advocatus, quia nos per gratiam consolatur, et postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus; *non* tamen *exclusive*, cùm hoc nomen pariter Filio tribuatur.

719. 2° **Secunda regula** : Cùm mysterium SS. Trinitatis essentialiter in *unitate naturæ* et *personarum distinctione* situm sit, ea omnia vitari debent quibus utrumve dogma lædatur.

(A) Nomina *substantiva*, directe exprimentia divinam essentiam, vel attributa absoluta, adhiberi debent numero singulari, non autem plurali. Nam divina essentia est una, pariter attributa absoluta non multiplicantur in Deo; v. g., dici debet : unus est Deus, unus creator, unica omnipotentia; et dici nequit : tres sunt dii, tres sunt deitates, etc.

(B) Nomina *adjectiva*, quæ *directe personas* designant et indirecte tantum naturam, numero plurali enuntiari possunt. Ratio est quia hæc nomina referuntur ad personas. Atqui plures sunt personæ. Ergo dici debet, v. g. : tres sunt personæ æternæ, omnipotentes. Inveniuntur quidem in symbolo *Athanasiano* hæ expressiones : " Non tres æterni, sed unus æternus "; sed ibi *æternus* sumitur tamquam nomen substantivum, ita ut sensus sit : una est æterna natura.

(C) Vocabula *relativa*, quæ exprimunt operationes proprias personarum et earum relationes, de essentiâ non debent prædicari, sed solum de personis, vel de Deo; v. g., dici nequit : essentia generat, procedit etc., sed dici debet : Deus generatur, aut Filius generatur [1].

(D) Nomina distinctionem exprimentia ita caute adhiberi debent ut distinctionem naturæ et inæqualitatem personarum non importent. (a) Ita adhibendæ sunt voces trinus, trinitas, non autem triplicitas, triplex, quia hæc ultima verba plures esse naturas supponunt. (b) Dicitur : alius Pater, alius Filius, non autem aliud, quia genus neutrum naturam designat; Filius autem non habet aliàm naturam

[1] Patres nonnulli hâc de re minus accurate aliquando locuti sunt, sed sunt benigne interpretandi; v. g., si dicitur sapientiam genuisse sapientiam, aut si Filius dicitur sapientia de sapientiâ, propositio ita est explicanda : Pater, qui est ipsa sapientia, genuit Filium, qui, utpote Deus, est etiam ipsa sapientia. Cf. **Hurter**, n. 261.

ac Pater. (c) Dici vero nequit : " Pater est unus cum Filio ", quia genus masculinum communiter refertur ad personam; jamvero Pater non est una persona cum Filio. (d) Vitandæ sunt expressiones : " Deus est singularis, solus, solitarius ", quia talia verba excludunt pluralitatem personarum. (e) Dici nequit : tres sunt personæ diversæ, quia diversitas supponit multiplicationem naturæ. (f) Dici nequit etiam personas esse similis substantiæ, quia similitudo in casu multiplicitatem substantiæ importat; sed dici debet tres personas esse unius substantiæ. (g) Nec dicere licet in Deo esse *tria individua*, quia individua designant naturam specie unam, diversam tamen numero, dum in Deo una est natura non solum specifica, sed etiam numerica.

Conclusio : Corollaria pietatis.

720. (A) Si mysterium SS. Trinitatis in *suo complexu* consideramus, ait Contenson [1] : (a) " duplici operationi, cognitioni scilicet et amori innititur. Sic, ut Trinitatem, ad cujus imaginem conditi sumus, et in cujus nomine baptizamur, vere imitemur, de Deo assidue cogitare, ipsumque amore complecti necesse est. Hæ sunt duæ spiritales pennæ quas sibi dari optabat propheta [2] : " Quis mihi dabit pennas sicut columbæ, et volabo et requiescam "? Quibus suspensus, et a terrenis elatus, ad centrum divinæ bonitatis perpetuo mentis impetu extra se rapitur animus æternitatis candidatus ".

(b) Dum perfectam trium personarum *unitatem* recolimus, præ oculis habeamus orationem Christi : " Ut omnes unum sint, sicut tu Pater in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint... ut sint unum sicut et nos unum sumus " [3] ; et hanc unitatem tam Deo caram pro posse imitemur per fraternæ caritatis praxim.

(c) Iterum divinarum personarum *circumincessionem* imitari valemus, si hisce verbis attendimus : " Societas nostra sit cum Patre, et cum Filio ejus Jesu Christo " [4]. Si enim Deo conjungi conamur per caritatem, Ipse in nobis manebit, nos sibi arctiori vinculo uniet, nam " Deus caritas est, et qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo " [5].

(B) Quoad personas *sigillatim sumptas*, frequenter meditemur has pias elevationes :

(a) " Nemo tam pius, tam pater nemo quam Deus ", ait *Tertullianus;* proindeque eum ut Patrem agnoscere debemus, eo magis quia voluntarie genuit nos verbo veritatis. Cum Christo ergo dicamus :

---

[1] Contenson, *Theol. mentis*, l. III, d. II, c. I, spec. I.
[2] *Ps.* LIV, 7. — [3] *Joa.*, XVII, 21-22. — [4] *I Joa.*, I, 3. — [5] *I Joa.*, IV, 16.

" honorifico Patrem "[1]; quod præstabimus : 1) *confessione laudis* et *gratiarum actione :* " Confiteor tibi, Pater, Domine cæli et terræ "[2]... " Pater, gratias ago tibi quoniam audisti me "[3]; 2) *amore et dilectione,* quæ non verbis tantum sed et *voluntatis conformitate* manifestetur : " ut cognoscat mundus quia diligo Patrem, et sicut mandatum dedit mihi Pater, sic facio "[4]; 3) *zelo gloriæ Dei :* " nesciebatis quia in his quæ Patris mei sunt oportet me esse "[5]?

(b) Ille idem qui in æternitate Filius Dei est non confunditur nos vocare fratres; cum esset solus Dei hæres, et filius unicus per naturam, nos filios voluit esse per gratiam, qui naturâ filii eramus diaboli. Injuste tamen nomen fratrum Christi usurpamus, nisi vita nostra divinæ generationis exprimat characteres, Christumque, primogenitum in multis fratribus, pro posse imitemur : " hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu "[6]...

(c) De muneribus quæ Spiritus in Ecclesiâ adimplet et officiis quæ ipsi solvere debemus, præclare scribit *S. Augustinus*[7] *:* " Sicut spiritus nostra omnia membra vegetat, per oculos videt, per aures audit, per nares olfacit, per linguam loquitur, etc., vitam dat omnibus, officia singulis : sic est Spiritus in totâ Ecclesiâ. In aliis sanctis facit miracula, in aliis loquitur veritatem; in aliis hoc, in aliis illud, singuli propria operantur, sed pariter vivunt. Sed videte quid caveatis, quid timeatis. Membrum præsectum de corpore humano non sequitur animus, sic nec Spiritus S. sequitur membrum de Ecclesiâ amputatum; si ergo vultis vivere de Spiritu S., *tenete caritatem, amate veritatem, desiderate unitatem,* ut perveniatis ad æternitatem ".

(d) Ut invisibili divinarum personarum missione frui valeamus, hæc attendamus : " tunc invisibiliter ad nos mittitur Spiritus S., cum mundo morimur, non separatione corporis ab animâ, sed affectu a sæculo; cum odisse incipimus quæ mundus amat...; cum non desinimus cælestia sitire, et humana fastidire...; cum utimur hoc mundo tamquam non utentes, et nostra conversatio in cælis est "[8].

[1] *Joa.*, VIII, 49. — [2] *Matt.*, XI, 25. — [3] *Joa.*, XI, 41.
[4] *Joa.*, XIV, 31. — [5] *Luc.*, II, 49. — [6] *Philipp.*, II, 5.
[7] S. **August.**, *Serm. 186* de temp. De devotione erga Spiritum S. præclare scribit **C. Manning**, *Internal Mission of the H. Ghost*, XVII.
[8] **Contenson,** op. cit., diss. VI, c. 2, spec. 2, reflex.

De Deo creante et elevante.

Historia hujus tractatus breviter delineatur.

721. Inter **Patres**, *tribus prioribus sæculis*, nonnisi *fragmenta* invenimus systematis theologici de creatione et elevatione ad statum supernaturalem. Ita **Hermas**, in *Pastore*, de creatione et præsertim de angelis satis confuse disserit; — **Apologetæ** autem, præcipue **S. Justinus**, in *Apologiis* et *Dialogo cum Tryphone*, aperte docent mundum *ex nihilo* creatum fuisse per Verbum, et sæpe agunt de *angelis* et cultu eis debito, necnon de *homine*, ejus creatione et lapsu; — **S. Iræneus**, contra Gnosticos, existentiam mali in mundo explicat per *hominis liberum arbitrium* et *peccatum originale;* — **Origenes**, maxime in *de Principiis*, creationem *ab æterno* docet, animarum præexistentiam, quarum multæ prolapsæ sunt, peccatum originale ejusque transmissionem in Adæ posteros; — **S. Methodius** errores Origenis confutavit in opere *de libero arbitrio*, ubi ostendit unicam mali causam esse libertatis abusum, et in *libro de rebus creatis* (cujus excerpta tantummodo supersunt) in quo demonstrat rerum universitatem Deo coæternam non esse; — **Tertullianus**, in opere *contra Marcionem*, doctrinam de creatione egregie exponit.

Sæc. IV°, nonnulli Patres jam *magis diserte* commentariis declarant mosaicam narrationem de opere sex dierum; inter quos : **S. Basilius M.**, *Homilia IX in Hexaëmeron* qui insuper, in *lib. X cont. Julian. imperat.*, de origine mundi præclare disserit; — **S. Gregorius Nyssen.**, *Explicatio apologetica*, seu *liber in Hexaëmeron;* et *De opificio hominis;* — **S. Ambrosius**, *Hexaëmeron*, et *De paradiso;* — **S. Gregorius Nazianz.** scribit *Poemata dogmatica* de Creatione, de Angelis bonis, de Hominis creatione et lapsu, etc. — **S. Ephræm**, in *Sermonibus de paradiso Eden*, delicias paradisi et protoparentum lapsum describit.

Sæc. V°, **S. Augustinus**, eruditе ac profunde omnes fere quæstiones theologicas de origine mundi, de creatione, elevatione et lapsu hominis attingit, præsertim in his operibus : *de Civitate Dei*, ubi disserit de angelorum creatione, naturâ et lapsu, de hominis creatione ac statu primitivo, etc.; *de Genesi contra Manichæos; Libri XII*

de Genesi ad litteram; Liber imperfectus de Gen. ad litteram; lib. III de libero arbitrio; lib. IV de animâ et ejus origine; lib. II de gratiâ Christi et peccato originali, etc. — Cujus discipulus, **Prosper Aquitanus**, opus magistri complevit, Semi-pelagianorum errores confutando, præcipue in *libro contra Collatorem* et *Carmine de ingratis*, ubi catholicam doctrinam propugnat de peccato originali et eius sequelis necnon de libero arbitrio. — Paulo post vulgata sunt opera *Pseudo-Dionysii*, qui, in *libro de cælesti hierarchiâ*, de angelis eorumque ordinibus ac muneribus fuse disserit.

722. Inter **Theologos**, qui doctrinam de creatione mundi et elevatione hominis ad statum supernaturalem ejusque lapsu systematice exponunt, legi possunt : *Sæc. XII :* **S. Anselmus**, *Monologium*, c. 5-9; **P. Lombardus**, *Sententiarum lib. II.* — *Sæc. XIII :* **S. Thomas Aq.**, O. P., *Summa theol.*, I p., q. 45 sq.; *Cont. Gentes*, lib. II et alibi passim; **S. Bonaventura**, O. M., *Comment. in Magistrum Sentent.*, lib. II. — *Sæc. XVII :* **Gregorius de Valentia**, S. J., t. I, disp. 3 sq.; **F. Suarez**, S. J., *De Angelis, De Opere sex dierum, de Animâ;* **M. Becanus**, S. J., *Summa de Angelis, de Homine in statu innocentiæ;* **Salmanticenses**, O. C., *de Angelis;* **Petavius**, S. J., *de Angelis, de Opere sex dierum;* **Bellarminus**, S. J., *Controversiæ*, de Gratiâ primi hominis, de Amissione gratiæ; **J. B. Gonet**, O. P., *Clypeus*, De Angelis, De Homine. — *Sæc. XVIII :* **Billuart**, O. P., De Angelis, De Opere sex dierum; **Neubauer**, S. J., De Angelis, in *Theol. Wirceburgensi.* — *Sæc. XIX :* **Perrone**, S. J., *De Deo Creatore;* **F. P. Kenrick**, *De Deo Creatore;* **Jungmann**, *De Deo Creatore;* **A. Knoll**, O. M., *De Deo Creatore;* **Scheeben**, *Dogmatik*, lib. III-IV; **Palmieri**, S. J., *De Deo Creante et Elevante;* **Mazzella**, S. J., *De Deo Creante;* **Hurter**, S. J., *De Deo Creatore;* **A. Paquet**, *Disputationes theologicæ in Summam S. Thomæ*, De Creatione; **Pesch**, *De Deo Creante;* **Van Noort**, *De Deo Creatore;* **P. Pesnelle**, *Le Dogme de la Création et la Science contemporaine*, Arras, 1891; **L. Janssens**, *De Deo creante et elevante*, Friburgi, 1905; **R. Martinez Vigil**, *La Creación, La Redención y la Iglésia ante la Ciencia*, Madrid, 1892; **J. M. A. Vacant**, *Etudes théologiques sur les Constitutions du C. du Vatican*, Paris, 1895, vol. I, n. 193 sq.; **J. Guibert**, S. S., *Les Origines*, Paris, 1896, 1910; **Abbé de Broglie**, *Confér. sur la vie naturelle*, t. II; **L. Labauche**, *Leç. de Théol. dogmat.*, t. II, L'homme, 3e éd , 1911; **H. Pinard**, *in Dict. de Théol.* (*Mangenot*), t. III, 2034-2201, voce *Création.*

CONC. MILEVITANI II (416) AB INNOC. I APPROBATI ET C. CARTHAGINENSIS XVI (418) A ZOSIMO APPROBATI CANONES DE PECCATO ORIGINALI[1].

723. *Can. 1.* (Placuit) Ut quicumque dicit, Adam primum hominem mortalem factum, ita, ut, sive peccaret, sive non peccaret, moreretur in corpore, hoc est de corpore exiret, non peccati merito, sed necessitate naturæ, anathema sit.

Can. 2. Item placuit, ut quicumque parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod regenerationis lavacro expietur, unde sit consequens, ut in eis forma baptismatis " in remissionem peccatorum " non vera, sed falsa intelligatur, anathema sit. Quoniam non aliter intelligendum est quod ait Apostolus : Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors, et ita in omnes homines pertransiit, in quo omnes peccaverunt : nisi quemadmodum Ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit. Propter hanc enim regulam fidei etiam parvuli, qui nihil peccatorum in semetipsis adhuc committere potuerunt, ideo in peccatorum remissionem veraciter baptizantur, ut in eis regeneratione mundetur, quod generatione traxerunt.

CANONES C. ARAUSICANI II (529) A BONIFACIO II CONFIRMATI[2].

724. *Can. 1.* Si quis per offensam prævaricationis Adæ non totum, id est secundum corpus et animam, in deterius dicit hominem commutatum, sed animæ libertate illæsa durante, corpus tantummodo corruptioni credit obnoxium, Pelagii errore deceptus adversatur Scripturæ dicenti : Anima, quæ peccaverit, ipsa morietur. Et : Nescitis, quoniam, cui exhibetis vos servos ad obediendum, servi estis ejus, cui obeditis? Et : A quo quis superatur, ejus et servus addicitur.

Can. 2. Si quis soli Adæ prævaricationem suam, non et ejus propagini asserit nocuisse, aut certe mortem tantum corporis, quæ pœna peccati est, non autem et peccatum, quod mors est animæ, per unum hominem in omne genus humanum transiisse testatur, injustitiam Deo dabit, contradicens Apostolo dicenti : Per unum hominem peccatum intravit in mundum et per peccatum mors, et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt.

EXCERPTA EX C. LATERANENSI IV (1215) DE CREATIONE[3]

725. Firmiter credimus et simpliciter confitemur... unum universorum principium : creator omnium visibilium et invisibilium,

[1] **Denz. Bann.**, n. 101-102 (65-66).

[2] **Denz. Bann.**, n. 174-175 (144-145).

[3] **Denzing.**, n. 428 (355). — *Vaticanum* decretum de Creatione retulimus initio *Tr. de Deo uno*, n. 368.

spiritualium et corporalium : qui suâ omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam, spiritualem et corporalem : angelicam videlicet et mundanam : ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam. Diabolus enim et alii dæmones a Deo quidem naturâ creati sunt boni, sed ipsi per se facti sunt mali. Homo vero diaboli suggestione peccavit...

DECRETUM TRIDENT. DE PECCATO ORIGINALI (*Sess.* V)[1].

726. Ut fides nostra catholica, sine quâ impossibile est placere Deo, purgatis erroribus, in suâ sinceritate integra et illibata permaneat, et ne populus christianus omni vento doctrinæ circumferatur, cum serpens ille antiquus, humani generis perpetuus hostis, inter plurima mala, quibus Ecclesia Dei his nostris temporibus perturbatur, etiam de peccato originali ejusque remedio non solum nova, sed vetera etiam dissidia excitaverit : sacrosancta œcumenica et generalis Tridentina Synodus, in Spiritu Sancto legitime congregata, præsidentibus in eâ eisdem tribus Apostolicæ Sedis Legatis, jam ad revocandos errantes, et nutantes confirmandos accedere volens, Sacrarum Scripturarum, et Sanctorum Patrum ac probatissimorum Conciliorum testimonia, et ipsius Ecclesiæ judicium et consensum secuta, hæc de ipso *peccato originali* statuit, fatetur, ac declarat.

Can. 1. Si quis non confitetur, primum hominem Adam, cum mandatum Dei in paradiso fuisset transgressus, statim sanctitatem, et justitiam, in quâ constitutus fuerat, amisisse, incurrisseque per offensam prævaricationis hujusmodi iram, et indignationem Dei, atque ideo mortem, quam antea illi comminatus fuerat Deus, et cum morte captivitatem sub ejus potestate, qui mortis deinde habuit imperium, hoc est, diaboli, *totumque* Adam, per illam prævaricationis offensam, secundum *corpus* et *animam in deterius* commutatum fuisse : anathema sit.

Can. 2. Si quis Adæ prævaricationem sibi *soli* et *non ejus propagini*, asserit nocuisse, et acceptam a Deo sanctitatem, et justitiam, quam perdidit, sibi soli, et non *nobis* etiam eum perdidisse; aut inquinatum illum per inobedientiæ peccatum, mortem et pœnas corporis tantum in omne genus humanum transfudisse, non autem et *peccatum*, quod *mors est animæ :* A. S. : cum contradicat Apostolo dicenti : "Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransiit, *in quo omnes peccaverunt*".

Can. 3. Si quis hoc Adæ peccatum, quod origine unum est, et *propagatione*, non imitatione, transfusum omnibus, inest *unicuique*

[1] **Denzing.**, n. 787-792 (669-674).

proprium, vel per humanæ naturæ vires, vel per aliud remedium asserit tolli, quam *per meritum* unius mediatoris Domini nostri Jesu Christi, qui nos Deo reconciliavit in sanguine suo, factus nobis justitia, sanctificatio, et redemptio; aut negat ipsum Christi Jesu meritum per Baptismi Sacramentum in formâ Ecclesiæ rite collatum, tam adultis quam parvulis applicari; A. S. : quia "non est aliud nomen sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri". Unde illa vox : "Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi". Et illa : "Quicumque baptizati estis, Christum induistis".

Can. 4. Si quis parvulos *recentes ab uteris matrum* baptizandos negat, etiam si fuerint a baptizatis parentibus orti, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed *nihil ex Adam trahere originalis peccati*, quod regenerationis lavacro necesse sit *expiari ad vitam æternam consequendam*, unde fit consequens, ut in eis forma Baptismatis, in remissionem peccatorum, non vera, sed falsa intelligatur; A. S. : quoniam non aliter intelligendum est id, quod dixit Apostolus : "Per unum hominem peccatum intravit in mundum, et per peccatum mors; et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt" : nisi quemadmodum Ecclesia catholica ubique diffusa semper intellexit; propter hanc enim regulam fidei ex traditione Apostolorum etiam parvuli, qui nihil peccatorum in semetipsis adhuc committere potuerunt, ideo in *remissionem peccatorum veraciter baptizantur*, ut in eis regeneratione mundetur, quod generatione contraxerunt. "Nisi enim quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei".

Can. 5. Si quis per Jesu Christi Domini nostri gratiam, quæ in Baptismate confertur, *reatum originalis peccati remitti negat;* aut etiam asserit non tolli totum id quod *veram et propriam peccati rationem* habet : sed illud dicit tantum *radi*, aut *non imputari*, A. S. In renatis enim nihil odit Deus : quia nihil est damnationis iis, qui vere consepulti sunt cum Christo per Baptisma in mortem, qui non secundum carnem ambulant, sed veterem hominem exuentes, et novum, qui secundum Deum creatus est, induentes, innocentes, immaculati, puri, innoxii, ac Deo dilecti effecti sunt hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi, ita ut nihil prorsus eos ab ingressu cæli remoretur.

Manere autem in baptizatis concupiscentiam, vel fomitem hæc sancta Synodus fatetur, et sentit : quæ, cùm ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Jesu gratiam repugnantibus, non valet; quinimo qui legitime certaverit, coronabitur.

Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus *peccatum* appellat, sancta Synodus declarat Ecclesiam Catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod *vere et proprie in renatis peccatum sit;* sed quia *ex peccato est* et *ad peccatum inclinat*. Si quis autem contrarium senserit, A. S.

Declarat tamen hæc ipsa sancta Synodus, non esse suæ intentionis, comprehendere in hoc decreto, ubi de peccato originali agitur, *beatam et immaculatam Virginem Mariam*, Dei genitricem, sed observandas esse constitutiones felicis recordationis Sixti Papæ IV sub pœnis in eis constitutionibus contentis, quas innovat.

Objectum, Utilitas et Divisio Tractatûs.

727. Objectum. In Tractatu *de Deo Trino* diximus de operationibus Dei *ad intra;* in præsenti autem Tractatu de operibus ejus *ad extra* disputandum est, scilicet de creaturarum *productione* et *elevatione* ad statum supernaturalem. Creaturæ autem triplicis sunt generis : *mere materiales*, scilicet mundus corporeus ; *mere spirituales* seu angeli ; *materiales simul et spirituales* seu homines. Cùm de *Creatione in genere* satis fuse disserant Philosophi, hìc ea tantum exponemus quæ fides docet de *opificio mundi*, *de Angelis* et *Homine*.

728. Utilitas dicendorum patet : (a) ex eo quod *creaturæ* sunt veluti *specula divinarum perfectionum*, in quibus elucent ejus potentia, magnitudo et majestas : " Invisibilia enim ipsius per ea quæ facta sunt intellecta conspiciuntur " [1] .. ita ut, per creaturarum scalas, ad Deum ascendere valeamus [2], et ex eis discere quomodo eum cognoscamus et amemus, juxta præclara *S. Augustini* verba [3] : " Cælum et terra, et omnia quæ in eis sunt, ecce undique mihi dicunt, ut te amem : nec cessant dicere omnibus, ut sint inexcusabiles "; (b) ex *necessitate confutandi errores* qui hâc nostrâ ætate ubique grassantur de rerum omnium origine, præsertim vero de hominis creatione et statu primigenio, necnon de generis humani lapsu : cùm enim hæc omnia dogmata ab *Agnosticis*, *Rationalistis* et *Liberalibus* multiplici ex capite impugnentur, a nobis strenue propugnari debent.

729. Divisio. In triplici capite agemus : 1° de creaturis *non spiritualibus* seu de *opificio mundi ;* 2° de creaturis *mere spiritualibus* seu de *angelis ;* 3° de creaturis *materialibus simul et spiritualibus* seu de *homine*.

[1] *Rom.* I, 20.

[2] Lege pium **Bellarmini** opusculum *de Ascensione mentis in Deum per scalas creaturarum*.

[3] *Confess.*, lib. X, cap. 6, *P. L.*, XXXII, 782.

- CAP. I. De opificio mundi.
  - ART. I. De Cosmogoniâ mosaicâ.
  - ART. II. De Transformismo.
- CAP. II. De Angelis.
  - ART. I. De Angelis in genere.
  - ART. II. De Angelis custodibus.
  - ART. III. De Angelis malis.
- CAP. III. De Homine.
  - ART. I. De hominis origine.
    - Creatio.
    - Unitas generis humani.
    - Natura hominis.
    - Ortus singulorum hominum.
  - ART. II. De Hominis elevatione.
    - Existentia gratiæ in Adamo.
    - Existentia donorum præternaturalium in Adamo.
    - Concordia cum scientiis.
  - ART. III. De Hominis lapsu.
    - Existentia.
    - Effectus.
    - Natura.
    - Concordia cum ratione.

Caput I.

DE OPIFICIO MUNDI.

In *Institutionibus philosophicis* demonstratum est mundum fuisse ex nihilo creatum, et quidem liberrime, ad Dei gloriam; hic autem inquirere intendimus quid *fides* doceat de *origine mundi*, necnon de *origine vitæ*, variarumque viventium *specierum*, quo tutius limites determinentur intra quos tum scientiarum cultores, tum theologi sistere debent.

Art. I. De Cosmogoniâ mosaicâ[1].

730. *Prænotamus*, secundum recens *Commissionis de re biblicâ* responsum[2], minime excludendum esse *sensum litteralem historicum* trium priorum capitum libri Geneseos; non omnia tamen et singula verba, quæ in prædictis capitibus occurrunt, semper et necessario accipienda esse sensu proprio, sed ab eo discedere licere quando locutiones ipsæ manifesto apparent improprie, seu metaphorice vel anthropomorphice usurpatæ, præsertim si Patres ipsi allegorice hæc verba intellexerunt; præcipue vero in primo Geneseos capite non fuisse sacri auctoris mentem scientifico more do-

---

[1] **S. Thomas**, I, q. 66-74; **Petavius**, *De sex dierum opificio*, lib. I; **Pianciani**, *In historiam creationis mosaicam Commentatio*, initio Commentarii Cornelii a Lapide (ed. Vivès); **Molloy**, *Geology and Revelation;* **Vigouroux**, *Mélanges Bibliques*, Cosmog. mosaïque; **Motais**, *Origine du monde d'après la Tradition*, avec Introd. sur la Cosmogonie biblique par *Ch. Robert;* **J. A. Zahm**, *Bible, Science and Faith*, gallice redditum a *Flageolet*, 1897; **J. Guibert**, *Les origines*, Paris, 1910, p. 1-66; **Meignan**, *Le Monde et l'Homme primitif;* **Pozzy**, *La Terre et le Récit biblique;* **Castelein**, S. J., *La première page de Moïse*, Louvain, 1884; **De Foville**, S. S., in *Revue des Questions Scientifiques*, oct. 1882, p. 504; jan. 1883, p. 118; apr. 1884, p. 380; **Card. Gonzalez**, *La Biblia y la ciencia*, Madrid. 1891; **Lagrange**, *Hexaméron*, in *Rev. biblique*, t. V, 1896, p. 381-407; **Vacant**, voce *Création*, in *Dict. de la Bible* (*Vigouroux*), t. II, 1101; **H. Pinard**, in *Dict. de Théol.* (*Mangenot*), t. III, 2034-2201; et in *Dict. Apolog.* (*A. d'Alès*), t. I, 722-734.

[2] Die 30 Jun. 1909, *A. A. S.*, t. I, p. 567-569.

cere intimam rerum constitutionem ordinemque creationis completum, sed potius suæ genti tradere notitiam *popularem*, prout communis sermo per ea ferebat tempora, sensibus et captui hominum accommodatam; tandem vocem *yôm* (diem) sive sensu proprio pro die naturali, sive sensu improprio pro quodam temporis spatio sumi posse.

Quibus principiis innixi in duplici thesi declarabimus quid certo et evidenter in Scripturâ et præsertim in primo Genesis capite de origine mundi doceatur, quid autem libere, salvâ fide, disputari possit. Sic enim melius apparebit mosaicam narrationem recte intellectam cum disciplinis naturalibus minime pugnare.

731. *Thesis 1ª;* **In primo capite Genesis quatuor præsertim de opificio mundi revelantur: 1° mundum et omnia quæ in eo sunt ex nihilo fuisse a Deo creata; 2° et quidem non ab æterno, sed in tempore; 3° omnia a Deo solo creata fuisse; 4° eaque bona esse [1].**

1° *Mundum et omnia quæ in eo sunt a Deo fuisse creata* Moyses, contra *Pantheistas* ac *idololatras*, his verbis declarat : " In principio creavit Deus *cælum* et *terram*" [2] : hæc enim ex usu biblico *universitatem rerum* designant; aliunde, ne res incerta maneat, auctor sacer varias res, de quibus dubium esse poterat, successive commemorat, nempe *lucem*, *firmamentum*, *maria*, *terram*, *solem et luminaria*, omniaque *animantia* (2-27), et omnia fuisse a Deo facta diserte affirmat.

Jamvero hic agi de verâ creatione *ex nihilo* colligitur [3] :

(A) *Ex ipso textu;* vox enim hebraica *bara* (creavit) in formis *kal* et *niphal* nunquam usurpatur in Scripturâ nisi de *operatione Dei propriâ;* videlicet quadragies septies in V. Test. occurrit, ibique prædicatur de operatione Dei tum naturali tum supernaturali : quotiescumque de ordine naturali fit sermo, operatio de quâ agitur est vel stricte creativa,

[1] Alia quæ in I cap. Gen. revelantur de origine vitæ, vel de origine hominis. infra expenduntur, ubi de *Transformismo* et de *Homine*.

[2] *Gen.*, I, 1.

[3] Palmieri, *De Deo Creante*, th. 2; Corluy, *Spicileg.*, vol. I, p. 166; Hummelauer, S. J., *Comment. in Genes.*, Paris, 1895, p. 86 sq.; A. Van Hoonacker, *De rerum creatione ex nihilo*, Louvain, 1886.

ut hic et infra (*Gen.*, I, 27), vel talis qualis a creaturâ perfici nequeat, v. g. " Formans montes et *creans* ventum... Ego Dominus et non alter, formans lucem, et *creans* tenebras "[1]; quando agitur de ordine supernaturali, actio tam prodigiosa est ut creationi æquivalens censeri debeat : v. g. " Cor mundum *crea* in me, Deus "[2]. Ergo illa vox aptissima est ad designandam productionem *ex nihilo*, quæ est actio prorsus Deo propria[3]. Attamen ex vocabulo solo argumentum apodicticum deduci non potest.

(B) Sed ex *contextu* firmatur argumentum. (a) Vult enim auctor sacer *primam rerum originem* describere, ut patet ex voce " *In principio* ", quæ, inspecto contextu, designat initium creationis rerum visibilium. Nec tamen ullam præexistentem materiam, ex quâ mundus formatus fuerit, commemorat, sed implicite saltem eam excludit. Quando enim de aliis operibus loquitur, materiam ex quâ confecta fuerant indicat, v. g. : " Formavit igitur Dominus Deus hominem *de limo terræ*... formatis igitur, Dominus Deus, *de humo* cunctis animantibus terræ "[4]; sed quando commemorat creationem cæli et terræ, de materiâ præjacente prorsus silet, eamque æquivalenter saltem excludit.

(b) *Amplitudo terminorum* (*cælum et terram*) ostendit hic agi de omnium rerum productione, non autem de materiæ jam existentis elaboratione. (c) *Modus* quo fit creatio, nempe *unico verbo (dixit)*, denotat potentiam quæ materiâ præjacente non indiget. (d) *Finis* quem sibi proponit auctor, nempe *dualismum* rejicere, postulat ut ipsa materia a Deo creata fuerit.

733. (C) Tandem ex *locis parallelis* res omnino certa evadit : (a) Prophetæ sæpe *creatricem potentiam* Dei extollunt, et quidem verbis ita amplis ut omnem dualismum ex-

[1] *Amos*, IV, 13; *Isa.*, XLV, 6-7. — [2] *Ps.* L., 12.

[3] Quod aperte declarat **Wellhausen** (*Prolegom. zur Geschichte Israel*, Berlin, 1883, p. 321) : " Liber Genesis propriâ utitur voce ad solam actionem Dei creatricem designandam ". Merito igitur **Lagrange**, l. c., p. 381 : " Il est aujourd'hui reconnu par tout le monde que le verbe *bara* exprime mieux qu'aucun mot des langues anciennes l'action propre de Dieu qui produit quelque chose de nouveau ".

[4] *Gen.*, II, 7, 19.

cludant, clareque appareat Deum esse omnium rerum auctorem, etiam lucis et tenebrarum [1]. (b) Eadem doctrina invenitur in *Psalmis*, ubi omnia *simplici verbo* Dei facta esse dicitur[2]; in *libris sapientialibus*, ubi asseritur Deum omnia fecisse, etiam abyssos, immo et ea quæ nobis videntur mala (grando, fames et mors)[3]. (c) Lucidius etiam in *libro Machabæorum* : mater enim Machabæorum unum ex filiis suis sic alloquitur : " Peto, nate, ut aspicias ad cælum et terram, et ad omnia quæ in eis sunt, et intelligas quia *ex nihilo* fecit illa Deus "[4]. Quæ quidem verba clare ostendunt quomodo versiculus primus Genesis a piis Judæis intelligeretur[5]; et cùm mater Machabæorum *sapientiâ repleta* dicatur, ejus verba probare Spiritus S. censendus est.

Neque objici possunt verba quibus orbis terrarum dicitur *ex materiâ* creatus : " Non enim impossibilis erat omnipotens manus tua, quæ creavit orbem terrarum *ex materiâ invisâ* ... "[6]. Nam duplex creatio distingui potest : prior, proprie dicta, quâ res producitur ex nihilo sui et subjecti, posterior improprie dicta, quâ materia jam existens formatur; atqui in textu allato, de posteriori agitur, cùm alludatur ad vers. 2 : " Terra autem erat inanis et vacua "; ideoque agitur de formatione rerum ex materiâ quam Deus creavisse dicitur in vers. 1; quod ex auctoris scopo colligitur; vult enim Sapiens ibi probare Deo impossibile non esse multitudinem ursorum aut audaces leones immittere, ad puniendos Ægyptios : provocare igitur sufficiebat ad creationem secundam, seu productionem animalium.

Hinc mirum non est creationem ex nihilo esse dogma fidei, jam expressum in variis symbolis : " Credo in Deum, *creatorem* cæli et terræ ", et magis explicite definitum in C. *Lateran. IV* et *Vaticano* : " utramque *de nihilo* condidit creaturam " (supra, nn. 725 et 368).

734. 2° *Mundum non ab æterno, sed in tempore, seu potius cum tempore fuisse creatum*[7], patet ex his verbis[8] : " *In*

[1] *Amos*, IV, 13; IX, 5-7; *Jerem.*, X, 12-17, LI, 15-20; *Isa.*, XL-LVI.
[2] *Ps.* XXXII, 6, 9; CIII; CXIII, 3; CXXXV, 5-10.
[3] *Prov.*, VIII, 22-32; *Eccli.*, XXXIX, 30-39. — [4] *II Machab.*, VII, 28.
[5] " Concesserim, ait **Knabenbauer** (*In Genes.*, p. 87), non omnes lectores hebræos vim vocis *bara* h. l. adhibitæ satis perpendisse, sicut non omnes christiani dogmata sua satis nôrunt ".
[6] *Sap.*, XI, 18.
[7] **Patrizi**, *De interpret. Script.*, t. 2, q. 1, a. 1; Palmieri, th. 13; **Mazzella**, n. 80 sq.; **Pesch**, n. 58 sq. — [8] *Gen.* I, 1.

principio creavit Deus cælum et terram"; nam *principium* intelligi debet de principio temporis :

(A) Talis est enim *sensus obvius* hujus vocis, qui aliunde minime repugnat, sed potius *contextu* confirmatur; nam ab eo principio numerantur deinde dies sex, qui quomodocumque intelliguntur, aliquot temporis intervalla designant; sermo igitur est de initio temporis, seu de initio operum Dei visibilium, quorum formatio infra describitur.

(B) *Locis parallelis* pariter comprobatur; nam hæc expressio "*in principio*" alibi [1] redditur per "*in die*", quâ certe designatur tempus. Præterea ubicumque creatio commemoratur, talia verba adhibentur quibus mundum initium habuisse certo constet; v. g. : "Priusquam montes fierent aut formaretur terra et orbis" ... "Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio" ... "Elegit nos in ipso *ante mundi constitutionem*" [2].

(C) Accedit *Patrum auctoritas*. Ita *S. Irenæus* contra Gnosticos explicite asserit solum Deum esse sine initio et fine, creaturas vero initium accepisse in tempore [3] : "Quæ autem sunt ab illo omnia, quæcumque facta sunt et fiunt, initium quidem suum accipiunt generationis, et per hoc inferiora sunt ab eo qui ea fecit, quoniam non sunt ingenita". Pariter *S. Athanasius* [4], contra Arianos, qui contendebant creaturas dici posse ab æterno creatas si Verbum ab æterno genitum esse admittatur, statuit rem ita se habere non posse : "Illæ enim ex nihilo sunt, nec erant antequam fierent : quæ autem non erant antequam fierent, quomodo simul cum Deo, qui semper est, possint existere... At vero Filius, cùm non opus, sed naturæ Patris sit proprius, semper idcirco est". Item *S. Basilius* [5] : "Et quia complures mundum ab æterno una cum Deo existere opinati sunt... errorem certe hujusmodi corrigens propheta, hoc accurato verborum delectu usus est, dicens : *In principio...*". Nec

[1] *Gen.*, II, 4. — [2] *Ps.* LXXXIX, 2; *Prov.*, VIII, 22; *Ephes.*, I, 4.
[3] *Adv. hæres.*, l. II, c. 34, n. 2, *P. G.*, VII, 835.
[4] *Cont. Arianos*, orat. I, c. 29, *P. G.*, XXVI, 71.
[5] **S. Basil.**, *in Hexaëmeron*, hom. I, n. 7, *P. G.*, XXIX, 18. Alia testimonia lege apud **Petavium**, l. I, c. I, n. 12 sq.

aliter *S. Ambrosius*[1] :" Ad tempus refertur, si velis dicere in quo tempore Deus fecit cælum et terram, id est, in exordio mundi, quando fieri cœpit ".

Nonnulli Patres intellexerunt quidem *in principio* eodem modo ac si esset *in Verbo*[2]; sed illa expositio jam antiquata est, et aliunde nostræ non contradicit, sed, ex eisdem Patribus, eam potius includit.

Hinc Conc. *Lateran. IV* rem contra *Albigenses* definit : " *Ab initio temporis* utramque de nihilo condidit creaturam " (*supra*, n. 725); quam definitionem innovavit *Vaticanum* (n. 368).

735. 3° *Deum solum esse creationis causam efficientem*[3], ita ut nullius creaturæ ministerio usus fuerit ad creandum, constat pariter : (A) *Scripturâ :* (a) ex *silentio* auctoris sacri qui, dum alibi sæpe commemorat angelos tanquam Dei adjutores in gubernatione mundi, hìc de eorum interventu in creando prorsus tacet; (b) ex *locis parallelis* 1) ubi declaratur *ad Dei nutum* omnia facta esse : " Quoniam ipse dixit et facta sunt; ipse mandavit et creata sunt "[4]; hoc enim quamlibet causam instrumentalem excludit; 2) ubi expresse significatur Deum *solum* esse factorem cæli et terræ : " Tu ipse, Domine, *solus*, tu fecisti cælum et cælum cælorum, et omnem exercitum eorum " ... " Ego Dominus, faciens omnia, extendens cælos *solus*, stabiliens terram et nullus mecum "[5].

(B) *Traditione.* Patres sæpe asserunt fabricatum non esse mundum ab Angelis vel ab aliâ creaturâ, sed *a Patre per Verbum*, et exinde divinitatem Verbi inferunt, cùm actio

[1] *Hexaëm.*, l. I. c. 4, n. 12. *P. L.*, XIV, 128.

[2] **S. Thom.**, I, q. 46, a. 3. — Hic non expendimus quæstionem philosophicam inter theologos agitatam, num mundus ab æterno creari potuerit. Hâc de re, lege, si placet, **S. Th.**, I, q. 46, a. 1-2, ubi ait : " Mundum non semper fuisse solâ fide tenetur et demonstrative probari non potest ". Cfr. *C. Gent.*, l. II, c. 34, 37; *De potent.*, q. III, a. 17; opusc. *De æternitate mundi contra murmurantes;* **Billuart**, diss. I, a. 6; **Zigliara**, *Summa philos.*, Cosmol., 10. Alii vero putant evidenter probari repugnantiam mundi ab æterno producti; quorum rationes exponit **Hontheim**, *Theodicæa*, 710 sq.

[3] **S. Thom.**, I, q. 45, a. 5; *C. Gent.*, l. II, c. 21; *de Potent.*, q. 3, a. 4; **Mazzella**, n. 49 sq.; **Palmieri**, th. 6; **Hurter**, n. 276; **Pesch**, n. 24 sq.

[4] *Ps.* XXXII, 9. — [5] *II Esdr.*, IX, 6; *Isa.*, XLIV, 24.

creatrix sit propria Deo. Ad rem *S. Irenæus* [1] : " Nullius indigens Deus, Verbo condidit omnia et fecit, neque Angelis indigens adjutoribus ad ea quæ fiunt... Proprium est enim hoc Dei supereminentiæ non indigere aliis organis ad conditionem eorum quæ fiunt : et idoneum est et sufficiens ad formationem omnium proprium ejus Verbum ". Ita etiam *S. Athanasius* creationem dicit solius Dei esse [2] : " Nam ministrare rerum factarum est tanquam servorum : res vero producere et *creare* solius Dei est propriique ejus Verbi et Sapientiæ. Hinc nemo alius in rebus creandis occurrit præter solum Dei Verbum ". Nec minus lucide *S. Augustinus* [3] " Angeli autem nullam omnino possunt creare naturam, solus enim unus cujuslibet naturæ seu magnæ seu minimæ creator est Deus, id est ipsa Trinitas, Pater et Filius et Spiritus sanctus... Creare naturam tam nullus angelus potest quam nec se ipsum ". — Merito igitur ait *S. Thomas* [4] : " Secundum *fidem catholicam* ponimus quod omnes substantias spirituales et materiam corporalium Deus *immediate* creavit : *hæreticum* reputantes, si dicatur per angelum, vel aliquam creaturam aliquid esse creatum ".

736. **Controversia.** Hìc autem ulterius inquiri potest num aliqua creatura creare possit. Jamvero certum est, contra *Durandum* et *Biel*, nullam creaturam posse creationis causam esse *principalem;* Patres enim, contra Arianos arguendo, sæpe demonstrant Filium Dei non esse creaturam, quia vi creatrici pollet; quod certo supponit vim creandi ita Deo propriam esse, ut nulli competat creaturæ; ita, v. g., *S. Athanasius* [5] : " Neque enim vel Angeli possunt creare, cùm ipsi sint creati ". Communiter etiam, contra *P. Lombardum*, asseritur nullam creaturam posse creationis causam *instrumentalem* esse. Quod sic probari potest, duce S. Thomâ [6] : Causa instrumentalis non potest adhiberi ad aliquid faciendum, nisi ex se aliquam proportionem habeat ad effectum producendum, et per aliquid sibi proprium dispositive ad eumdem effectum concur-

[1] *Cont. hæres.*, l. II, c. 2, 4, 5, *P. G.*, VII. 714, 715.
[2] *Cont. Arianos*, orat. II, 27, *P. L.*, XXVI, 203.
[3] *De Gen. ad litt.*, l. IX, c. 15, nn. 26, 28, *P. L.*, XXXIV, 403, 404.
[4] *De Potent.*, q. 2, a. 4.
[5] S. Athan., *Contra Arian.*, or. II, n. 21, *P. G.*, XXVI, 191; cf. S. Basil., *Contra Eunom.*, l. IV., c. 3; S. August., *De Gen. ad lit.*, l. IX, c. 15, n. 26-28, etc.
[6] *S. theol.*, I, q. 45, a. 5; *C. Gent.*, l. II, c. 21.

rat; ita securis non potest esse causa instrumentalis ad scindendum nisi in quantum acuitate suâ aliquid concurrat ad incidendum. Atqui creatura ex se nihil prævium efficere potest quod sit dispositio ad creationem : nam nullum est medium inter *nihilum* et *ens*, proindeque nulla creatura potest prævie disponere *nihilum* ut fiat *ens*. Ergo nulla creatura tanquam causa instrumentalis creationis assumi potest.

737. 4° *Omnes tandem creaturas bonas esse* patet ex his verbis, quæ sæpe in hoc capite repetuntur[1] : " Et vidit Deus quod esset bonum.. Vidit Deus cuncta quæ fecerat, et erant valde bona ". Constat pariter ex dicendis infra de angelis et hominibus qui a Deo creati sunt boni et nonnisi propriâ culpâ facti sunt mali. Quod quidem errorem excludit eorum qui, cum *Zoroastre* posteaque *Manichæis*, creaturas quasdam malas esse, et a principio malo factas esse impie asserebant.

Hinc *C. Later. IV* dixit : " Diabolus et alii dæmones a Deo quidem naturâ creati sunt boni, sed ipsi per se facti sunt mali " (*supra*, n. 725).

Revera Deus, utpote summe Bonus, malum velle nequit, ut alibi probavimus (*De Deo uno*, n. 479 sq.). Difficultates vero ex malorum existentiâ desumptæ, solutæ manent ex dictis ubi de *Providentiâ* (n. 504 sq.).

Ex hoc tamen non sequitur mundum a Deo creatum esse omnium perfectissimum. Cùm enim bonitas et potentia Dei infinitæ sint, per opus finitum exhauriri nequeunt, ideoque Deus alias creaturas perfectiores, alioque perfectiori modo ordinatas facere posset. — Dici tamen potest mundum esse *relative* optimum, quatenus nempe Deus optima media elegit ad consequendum finem quam sibi creando proposuerat.

738. *Conclusio.* Ex dictis colligi potest quantum Cosmogonia mosaica ceteris, quæ apud varios populos inveniuntur, præcellat[2]. Siquidem in his tum *materiæ æternitas*,

[1] *Gen.*, I, 10, 12, 18, 21, 25, 31.

[2] Cf. **Vigouroux**, *Les Livres Saints et la Critique*, t. III, c. 3, a. 2, § 1. Traditiones apud varios populos vigentes circa originem mundi referunt **Lenormant**, *Hist. de l'Orient*, t. I, l. I, c. 2, § 1 : Les Origines de l'Histoire, Append. I; **Lagrange**, O. P., *Etudes sur les relig. sémitiques*, Paris, 1903, c. IX-X; **Meyer**, *Die eddische Kosmogonie*, Freiburg-im Br., 1891; **J. P. Arendzen**, in *Catholic Encyclop.* (Appleton) verbo *Cosmogony*, t. IV, 405-413.

tum *polytheismus*, vel *dualismus*, vel *pantheismus*, multaque alia consignantur quæ Deum prorsus dedecent. Mosaica autem narratio, licet rudis populi ingenio adaptata, nil præ se fert nisi Deo dignum, præcipuosque errores inter paganas gentes sparsos excludit. Ita dogma creationis in tuto collocando, æternitatem materiæ condemnat; cùm Deus solus res omnes creaverit, ipse solus omnium Dominus est, et sic rejicitur tum polytheismus, tum pantheismus; tandem, cùm omnia a Deo creata sint bonitate prædita, manichæismus e medio tollitur. Quæ quidem omnia adeo diversa sunt a ceteris cosmogoniis iisque superiora ut, nonnisi Deo inspirante, a Moyse scribi potuerint [1].

739. **Corollaria.** 1° *Deus mundum libere creavit.* De fide est contra Abælardum, Wiclefum, Güntherum, Hermesium, Rosmini aliosque [2]. Nam, juxta *Vaticanum*, Deus "liberrimo consilio simul ab initio temporis utramque de nihilo condidit creaturam"; et infra : "Si quis Deum dixerit non voluntate ab omni necessitate liberâ, sed tam necessario creâsse quam necessario amat seipsum, A. S." [3].

Revera creatio est opus Dei *ad extra.* Actio quidem creatrix *in se* spectata est *formaliter immanens*, quia est actus intelligentiæ et voluntatis; sed in *suo termino* est *virtualiter transiens*, quia effectum suum *ad extra* producit. Atqui Deus est liber in omnibus operibus ad extra, ut probatum est in *Tr. de Deo uno*, n. 487.

[1] Quod libenter concedit Dillmann (*Genesis*, p. 9), qui, licet rationalisticis faveat ideis, de mosaicâ cosmogoniâ scribit : "A tempore quo scriptores describere conati sunt, verbis humano intellectui accommodatis, creationis opus, quod semper nobis erit mysterium, impossibile evasit majori magnificentia aut dignitate illud exhibere. Merito igitur ex hac narratione argumentum eruitur quod sit revelata; nisi enim Deus seipsum manifestet, ejus opus recte delineari nequit. Opus equidem est Spiritus revelantis."

[2] *Abælardus* contendebat "quod ea solummodo possit Deus facere vel dimittere, vel eo modo tantum, vel eo tempore quo facit et non alio" (**Denzing.**, n. 374, (316). *Wiclefus* dicebat omnia de necessitate absolutâ evenire (**Denz.**, n. 607, (503). *Guntherus* asserebat Deum ex bonitate suâ cogi ad creandum. Secundum *Rosmini*, amor quo Deus se diligit etiam in creaturis, et qui est ratio quâ se determinat ad creandum, moralem necessitatem constituit, quæ in ente perfectissimo semper inducit effectum (**Denz.**, 1908 (1753).

[3] **Denz.**, 1783 (1632), 1805 (1652).

740. 2° *Deus mundum creavit secundum ideas æternas*, ideoque *est causa exemplaris mundi.* Certum est.

Deus enim non operatur cæco instinctu, sed ex intentione ideoque prius mente concipit quod vult efficere; " non enim, ait *Augustinus* [1], quicquam extra se positum intuetur, ut secundum id constitueret quod constituebat; nam hoc opinari sacrilegum est ". Effectus autem a Deo productus imitatur ideam divinam, quæ proinde est *causa exemplaris* omnium rerum creatarum.

741. 3° *Finis primarius creationis est bonitas Dei manifestanda et glorificanda, finis autem secundarius est bonum creaturarum.*

(A) Quoad *primarium finem*, Vaticanum declarat Deum creâsse " non ad augendam suam beatitudinem nec ad acquirendam, sed ad manifestandam perfectionem suam per bona quæ creaturis impertitur "; et definit : " Si quis mundum ad Dei gloriam conditum esse negaverit, A. S. " [2].

Deus enim, cùm sit plenitudo entis, plane sibi sufficit, et in suî contemplatione et possessione perfectam beatitudinem invenit; non igitur creat ad aliquid sibi acquirendum. Hanc autem plenitudinem entis manifestare potest, creaturis bona impertiendo. Quod quidem in ipsius gloriam redundat : in quantum enim creaturæ a Deo *producuntur*, ejus bonitatem *participant*, et in quantum Ei aliquo modo *similes* sunt, eamdem *manifestant.* Hæc est gloria Dei *externa :* ejus enim *interna* gloria, quæ consistit in cognitione quam ipse habet suæ infinitæ perfectionis, augeri nequit. Gloriam Dei externam *objective* promovent creaturæ *irrationales*, quatenus vestigium exhibent ejus perfectionum; creaturæ autem *intellectuales formaliter* seu conscie Creatorem glorificant laude, cultu et amore.

742. (B) *Finis secundarius creationis est bonum creaturarum.* (a) Deus enim non potest suam gloriam intendere quin simul velit creaturarum bonum : in tantum enim hæ gloriam Dei manifestant in quantum ejus bonitatem participant. Quod confirmatur ex iis Scripturæ locis ubi asseritur

[1] In *libro 83 quæst.*, q. 46, n. 2, *P. L.*, XL, 30.
[2] Denz., 1783 (1632), 1805 (1652).

Deum diligere creaturas : " Diligis omnia quæ sunt, et nihil odisti eorum quæ fecisti...[1] Quid est homo quod memor es ejus? aut filius hominis quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis; gloriâ et honore coronasti eum "[2]. Jamvero amare est bene velle alicui; et, si de Deo agitur, bene velle idem est ac bene facere.

(b) Aliunde creaturæ, Deum glorificando, suam perfectionem et beatitudinem consequuntur. In tantum enim sunt perfectæ,ac consequenter beatæ,in quantum finem suum ultimum seu suum bonum consummatum prosequuntur et propius accedunt; atqui eo ipso quod creaturæ hujusmodi finem seu bonum attingunt, Deum imitantur, manifestant, glorificant Eique inserviunt de quo dictum est : *cui servire regnare est.*

Quamvis autem Deus omnia propter semetipsum ultimo operatus sit, non est tamen *egotismi* reus, prout falso dixerunt *Günther* et *Hermes :* " Non enim, ait *S. Irenæus*[3], quasi indigens Deus hominis, plasmavit Adam, sed ut haberet in quem collocaret sua beneficia... ipse autem sequentibus et servientibus sibi vitam, et incorruptelam et gloriam æternam attribuit, beneficium præstans servientibus sibi ob id quod serviunt, et sequentibus ob id quod sequuntur, sed non beneficium ab eis percipiens ". Quod et *S. Thomas*[4] sic contrahit : " Unde patet quod Deus suam gloriam non quærit propter se, sed propter nos ".

Attamen Deus vult *primario* gloriam suam et *secundario* nostram, quia amor recte ordinatus vult ut bona participata amentur propter bonum imparticipatum.

743. 4° *Creatio est actio tribus divinis personis vere communis.* Certum est et fidei proximum contra Günther, qui, pro suo falso Trinitatis conceptu (supra, n. 675) singulis divinis personis diversas operationes adscribebat. Jam enim *Florentinum* declaraverat : " Pater et Filius et Spiritus Sanctus non (sunt) tria principia creaturæ, sed *unum principium* "[5]. — Revera in Trinitate omnia sunt communia ubi non obviat relatio originis; atqui creatio, utpote opus intellectûs et voluntatis et quidem *ad extra*, non dicit relationem originis divinarum personarum, ideoque non distinctæ personæ, sed toti naturæ divinæ tribui debet.

[1] *Sap.*, XI, 25. — [2] *Ps.* VIII, 5.
[3] *Adv. hæres.*, l. IV, c. 14, n. 1, *P. G.*, VIII, 1010.
[4] *S. theol.*, 2. 2., q. 132, a. 1, ad 1. — [5] **Denz.**, 704 (598)

Attamen Græci dicere solebant Patrem creare *per* Filium *in* Spiritu Sancto, ut ita significarent *virtutem creandi* a Patre communicari Filio, et ab utroque Spiritui Sancto. Id vero minime prohibet quominus ipsa *actio creandi* sit tribus communis.

744. 5° Ex quibus colligitur : (a) *causam efficientem* creationis esse *Deum trinum;* (b) causam *exemplarem* vero esse *ideas æternas;* (c) causam *finalem* esse gloriam Dei; (d) *nullam* vero esse *causam materialem*, cùm mundus sit *ex nihilo*.

745. *Thesis* 2ª : **In capite I Genesis non describitur scientifico more intima rerum constitutio ordoque creationis completus, sed delineatur narratio historico-popularis, captui hominum hujus temporis accommodata.** Certum est ex responso *Commissionis de re biblicâ*, n. 730.

746. 1° Narratio mosaica est *historica*, seu res vere gestas tradit " quæ objectivæ realitati et historicæ veritati respondeant " [1]. Id enim constat : (a) ex generali *indole historicâ Geneseos*, ubi, toto decursu libri, facta, non fabulæ aut mythi, referuntur, nempe generationes vere historicæ Adam, Noe et filiorum ejus, Sem, Thare, Ismael, Isaac, Esau et Jacob ; quando igitur prima rerum origo necnon generationes cæli et terræ describuntur, hæ pariter pro historicis habendæ sunt; (b) ex peculiari trium priorum capitum inter se et cum sequentibus capitibus nexu : sicut enim in sequentibus capitibus narratur prima populi judaici origo, ita et in prioribus delineatur origo totius generis humani et mundi ipsius; pariter si conferuntur inter se priora capita, satis clare apparet ibi describi successivam creationem massæ confusæ et informis, postea vero productionem diversorum entium, primi hominis primæque mulieris formationem, præceptum eis datum, eorum tentationem et lapsum; porro hæc omnia inter se connectuntur tanquam historica facta; (c) ex aliis locis Scripturæ, in quibus pariter ut historica commemorantur facta in prioribus capitibus relata : ita sæpe laudatur opus creationis a Deo peractum [2], recensetur Adami formatio ejusque lapsus [3], etc.

[1] *Commis. bibl.*, 30 jun. 1909, ad II.

[2] *Gen.*, XIV, 19; *Isa.*, XLII, 5; XLV, 18; *Prov.*, III, 19; VIII, 22; *Sap.*, IX, 9; *Ps.* XXXII, 9; CXLV, 5; *II Mac.*, VII, 28. — [3] *Sap.*, X, 1-2.

Ex quo sequitur narrationem biblicam : (a) non esse *fabulas*, ex veterum populorum mythologiis et cosmogoniis depromptas et ab auctore sacro, expurgato quovis polytheismi errore, doctrinæ monotheisticæ accommodatas, prout quidam cum *Lenormant* contendebant; (b) nec *allegorias* et *symbola*, fundamento objectivæ realitatis destituta, sub historiæ specie ad religiosas et philosophicas veritates inculcandas proposita, prout asserunt ii qui *symbolice* dogmata interpretantur (supra, n. 277); (c) nec *legendas* ex parte historicas et *ex parte fictitias* ad animorum instructionem et ædificationem libere compositas, sicut quidam Idealistæ putabant. Hæc enim omnia non satis cum indole historicâ libri consistunt.

747. 2° *Hæc autem narratio est simul popularis, non scientifica. Declaratur.* Scopus enim auctoris sacri non est docere *scientias physicas*, astronomiam, geologiam aut biologiam, etc., sed veritates necessarias ad salutem. Quare de origine et formatione mundi loquitur *populari modo :* (a) non describit igitur *scientifico more* intimam adspectabilium rerum constitutionem, v. g., naturam luminis aut firmamenti seu cæli, strata geologica aut leges biologicas; sed res prout *apparent*, seu prout communis sermo per ea ferebat tempora; (b) nec *ordinem creationis completum* describit, proindeque non recenset omnia entia aut phænomena, sed solum ea quæ populo magis nota sunt, nempe diem et noctem, lucem et tenebras, cælum et terram, maria et aridam, plantas et arbores, solem, lunam et stellas, reptilia et volatilia, pisces et aves, et postremo hominem, ut longâ hujusmodi recensione vividius inculcare valeat omnia vere esse a Deo; (c) nec semper sequitur ordinem *stricte chronologicum :* ita quando lux facta dicitur primâ die, luminaria autem quartâ die, inferri nequit ex solâ hujusmodi narratione lucem præcessisse ipsam formationem solis; vult enim primario auctor sacer ostendere lucem et luminaria Deum habere auctorem; (d) aliquando adhibentur locutiones *metaphoricæ* aut *anthropomorphicæ*, ad modum *dialogi* ut res vividiori modo describantur, v. g., *dixit : fiat lux; et facta est lux;* quæ proinde non possunt litteraliter accipi; sed, præsupposito historico sensu, nonnullorum locorum inter-

pretatio allegorica admitti potest, præfulgente sanctorum Patrum et Ecclesiæ ipsius exemplo.

748. *Probatur.* (A) Jam *S. Thomas* (a) animadverterat nihil certi circa modum et ordinem creationis ex Scripturâ erui posse, quia quæ in eâ hâc de re dicuntur, diversimode a Patribus exponuntur : " Circa mundi principium aliquid est quod ad *substantiam fidei* pertinet, scilicet mundum incepisse creatum, et hoc omnes sancti concorditer dicunt. Quo autem *modo et ordine* factus sit, non pertinet ad fidem nisi per accidens, in quantum in Scripturâ traditur, cujus veritatem *diversâ expositione* sancti salvantes, diversa tradiderunt " [1]. Quod quidem ex variorum systematum expositione magis patebit. (b) Pariter asserebat Moysen, quando de rebus astronomicis agit, non doctiorum morem, sed communem loquendi modum sequi : " Moyses autem rudi populo condescendens secutus est quæ sensibiliter apparent " [2]. Quod principium *Leo XIII* sancivit in Encyc. *Providentissimus*, ubi ait : " De cujus æquitate regulæ in consideratione sit primum scriptores sacros, seu verius " Spiritum Dei, qui per ipsos loquebatur, noluisse ista (videlicet intimam aspectabilium rerum constitutionem) docere homines, nulli saluti profutura " [3]; quare eos, potiusquam explorationem naturæ recte persequantur, res ipsas aliquando describere et tractare aut quodam *translationis* modo, aut sicut *communis sermo* per ea ferebat tempora, hodieque de multis fert rebus in quotidianâ vitâ, ipsos inter homines scientissimos " [4].

749. (B) Res autem aperte declarata est a *Commissione de re biblicâ*, 30 Jun. 1909, ad VII, ubi, proposito dubio : " Utrum, cùm in conscribendo primo Geneseos capite non fuerit sacri auctoris mens intimam adspectabilium rerum constitutionem ordinemque creationis completum scientifico more docere, sed potius suæ genti tradere notitiam popularem, prout communis sermo per ea ferebat tempora,

[1] *In lib. II Sent.*, dist. XII, q. 1, a. 2. — [2] *Sum. theol.*, I, q. 70, a. 1, ad 3.
[3] S. Augustin., *De Gen. ad lit.*, II, 9, 20, *P. L.*, XXXIV, 270.
[4] *S. D. N. Leonis Papæ XIII Allocutiones, Epistolæ* ..., vol. V, p. 219 (éd. Desclée).

sensibus et captui hominum accommodatam, sit in horum interpretatione adamussim semperque investiganda scientifici sermonis proprietas? Responsum est: *Negative*". Declaratum est pariter, ad VIII, sumi posse vocem *Yôm* (diem), sive sensu proprio pro die naturali, sive sensu improprio pro quodam temporis spatio [1].

750. **Corollarium**: *judicium de variis systematibus* a Catholicis excogitatis ad conciliandum primum Geneseos caput cum scientiis hodiernis.

Principium generale est libere propugnari posse omne systema quod, ex unâ parte, servet sensum *historicum* et *litteralem* hujus capitis, et ex alterâ, non aperte contradicat factis certo probatis [2].

Jamvero hæc systemata ad tria revocari possunt: *litterale, allegoricum*, et systema *periodistarum* seu *concordistarum*.

751. 1° *Litterales* dicuntur illæ expositiones quæ verba Moysis *litteraliter* interpretantes, tenent dies genesiacos stricte esse dies 24 horarum: duæ sunt.

(A) *Prior* sat communis fuit inter Patres ecclesiarum Syriæ et Cappadociæ, præcipuosque propugnatores habuit *S. Basilium Cæsariensem, S. Chrysostomum* et *S. Ambrosium* [3]; insuper a plerisque scholasticis et theologis usque ad initium sæculi nostri approbata fuit, et hodie paucos etiam defensores habet. Juxta eos, materia omnium rerum simul creata fuit, ut in 1° versu Genesis describitur, et ex eâ singulæ res eductæ sunt intra spatium sex dierum naturalium. Moderni tamen, qui hoc systema adhuc propugnant, addunt facta geologica et palæontologica recentius observata, *diluvio universali* satis explicari [4].

---

[1] *A. A. SS.*, I, 567.

[2] Quod jam suo tempore innuebat **S. Thomas**, I, q. 68, a. 1: "Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus docet, in hujusmodi quæstionibus duo sunt observanda. Primum quidem, ut veritas Scripturæ inconcusse teneatur. Secundum, cùm Scriptura divina multipliciter exponi possit, quod nulli expositioni aliquis ita præcise inhæreat, ut si certâ ratione constiterit hoc esse falsum quod aliquis sensum Scripturæ esse credebat, id nihilominus asserere præsumat; ne Scriptura ex hoc ab infidelibus derideatur, et ne eis via credendi præcludatur".

[3] Cf. **Vigouroux**, *Mélanges bibl.*, La Cosmogonie, III-IV, 1889, p. 38-58.

[4] **A. Bosizio**, in Periodico *La Scienza italiana*, 1878-1879; **Laurent**, *Etudes géologiques... sur la Cosmogonie de Moïse*, 1863; **G. J. Burg**, *Biblische Chronologie*, 1894.

(B) *Posterior*, quæ *theoria restaurationis* dicitur, et præcipuos auctores habuit *Buckland*, *Wiseman* et *Westermayer* [1], tria docet : (a) in 1° vers. Gen. tradi *originem* totius mundi et omnium stratorum formationem; (b) vers. 2 ejusdem, *ruinam* describi, quæ nonnisi post multa sæcula evenit; (c) in sequentibus autem, mundi collapsi *restaurationem*.

752. Utrumque tamen systema merito communiter hodie rejicitur. (a) *Prius* enim Geologiæ et Palæontologiæ certis factis repugnat. 1) Qui enim *Geologiæ* studuerunt norunt imam *terræ corticem* ex massâ lapideâ constare, quæ primum igne resoluta, paulatim coaluit ad ingentem altitudinem; super quam ab inundantibus aquis effusa sunt strata telluris parallela decursu temporis solidata, novisque stratis cooperta quæ pariter maximam altitudinem attigerunt. In hisce stratis sepultæ inventæ sunt vegetalium et animalium reliquiæ petrificatæ, quas *fossilia* vocant : quod quidem longa tempora supponit, nam multæ inveniuntur species quæ amplius non existunt, et quæ ita sunt dispositæ ut una alteri successerit; immo integræ insulæ ex animalculorum coacervatis reliquiis natæ sunt, quales sunt insulæ madreporicæ et coralicæ; creta ipsa, cujus ingentes moles in terræ visceribus exstant, nihil aliud est nisi animalculorum acervatio [2]. Quis vero credat strata illa terrestria, cum omnibus fossilibus ibi inventis, cum reliquiis escarum in stomachis animalium repertis, immediate simulque a Deo creata fuisse? Nonne tunc Deus esset deceptor? Nec ad miraculum confugere licet; nam, ut recte ait *S. Thomas* [3], " in primâ institutione naturæ non quæritur miraculum, sed quid natura rerum habeat, ut Augustinus dicit ".

2) Aliunde diluvium non potest hæc omnia explicare; nam fossilia ita disposita inveniuntur, ut violentam perturbationem saltem universalem excludant, sed successivum progressum postulent; præterea, si omnia fossilia sunt postdamitica, certe inter ea inveniri deberent ossa humana : porro nulla inventa sunt in stratis tertiariis aut antiquioribus; tandem omnes geologi, etiam catholici, concedunt multo longiores periodos requiri ad stratorum efformationem quam ab illis auctoribus conceditur.

753. (b) *Posterius* autem pluribus etiam laborat difficultatibus : 1) vers. 2 statum terræ describit antequam formari inciperet, non autem statum ad quem post multas vicissitudines per supervenien-

[1] Cf. **Buckland**, *Geology and Mineralogy*, vol. I, c. 2; **Wiseman**, *Lectures on the connection between science* etc., l. 5; **A. Westermayer**, *Das Alte Testament und seine Bedeutung*, 1861.

[2] Vide varios Geologiæ auctores, quorum doctrinas contrahit **Corluy**, op. cit., I, p. 187; præsertim **A. de Lapparent**, *Traité de Géologie*, 2. p., sect. I, c. 2; *Abrégé de Géologie*, l. 2, p. 159; **Dana**, *New text-book of Geology*, 4ª edit., p. 93.

[3] *Sum. theol.*, I, q. 67, a. 4, ad 3; q. 68, a. 2, ad 1.

tem turbationem redacta fuerit : nihil enim in textu aut contextu talem perturbationem indicat. 2) Strata telluris nullam destructionem hujusmodi universalem ostendunt, nec separationem inter fossilia specierum destructarum et specierum actualium. 3) Minus probabile est tellurem, jam ornatam vitâque plenam, a Deo destructam fuisse antequam homo crearetur, et statim intra sex naturales dies modo *miraculoso* fuisse restauratam; miracula enim non sunt multiplicanda sine necessitate.

754. 2° *Allegoricum*, seu *idealisticum* systema, plurimis modis fuit propugnatum.

(A) Doctores sive Judæi, ut *Aristobulus et Philo*, sive Christiani scholæ *Alexandrinæ*, ut *Clemens Alex.*, *Origenes*, *Athanasius*, *Gregor. Nyss.*, et, inter latinos, *S. Augustinus*, docuerunt mundum integrum *uno instanti* creatum fuisse, Moysen vero sex dies distinguere, ut ordinem logicum in suâ descriptione ponat; "commodissime in illo libro, ait *S. Augustinus*[1], quasi morarum per intervalla factarum a Deo, rerum digesta narratio est, ut ipsa dispositio, quæ ab inferioribus animis contemplatione stabili videri non poterat, per hujusmodi ordinem sermonis quasi istis oculis cerneretur". *Albertus Magnus*, paucique alii theologi eamdem sententiam amplexi sunt; *S. Thomas* eam ut probabiliorem in *Comment. in librum Sentent.*[2], ut probabilem in *Summâ theol.*[3], admisit.

755. (B) Moderni nonnulli, ut *Michelis*, *Faye*, *Hummelauer*, aliique[4] putant Moysen non chronologicam rerum successionem describere voluisse, sed *logicum ordinem* aut ordinem subjectivum *visionum* propheticarum, quibus creatio ipsa revelata est : ordo autem ille non est chronologicus, sed logicus, ab imperfectioribus creaturis ad perfectiores gradum faciens.

Res ita concipi potest : Adamus, cui revelata est, *visionis* ope, prima rerum origo, primum videt lucem fieri, Deo ita jubente, et terram conspicit aquis coopertam; lux recedit, finemque accipit prima dies. Lux prophetica redit : Adamus videt Deum dividentem aquas; luce recedente, desinit secunda dies. Iterum lux effulget, videtque Adamus terram ex aquis ascendentem plantasque in eâ crescentes; hæc est tertia dies, et ita de ceteris. Dies igitur sunt visiones diversæ; *mane* et *vespere* lucem propheticam apparentem et evanescentem designant. Ordo autem quem Moyses in visiones referendo sequitur, est *logicus* potiusquam chronologicus;

[1] *De Genesi ad litteram lib. imperf.*, c. 7, *P. L.*, XXXIV, 231.

[2] *In Sent.*, lib. II, dist. 12, a. 2. — [3] I, q. 74, a. 2.

[4] **Michelis**, *Natur und Offenbarung;* **H. Faye**, *Sur l'origine du monde;* **Hummelauer**, op. cit., p. 70 sq.; **Reusch**, qui primum dies-periodos admiserat, sed in tertiâ editione sui operis (*Bibel und Natur*, 1870) Idealistarum systema propugnavit; **Semeria**, *La Cosmogonie Mosaïque*, in *Revue Biblique*, oct. 1893, p. 487 sq.; avril 1894, p. 182 sq.

seu, aliis verbis, quod objective his diebus respondet, sunt divina opera in sex classes distributa. — Quod satis consentaneum est iis quæ tradit *S. Thomas*[1]. Triplex opus, juxta eum, in primo capite Genesis describitur : opus *creationis*, per quod cælum et terra producta leguntur; opus *distinctionis*, per quod cælum et terra sunt perfecta; opus *ornatûs*, per quod cælum et terra decorem accipiunt. Opus creationis tria complectitur : cælum, terram et aquam. Opus distinctionis tria pariter : primo die lux dividitur a tenebris, secundo aquæ superiores dividuntur ab inferioribus, tertio mare distinguitur ab aridâ. Similiter in opere ornatûs : quarto die, producuntur luminaria, ad ornatum cæli, quinto aves et pisces, ad ornatum aeris et aquæ, sexto animalia, ad ornatum terræ[2].

756. (C) Huic systemati affinis est sententia *Clifford*, *Cliftoniensis* episcopi, qui tenet mosaicam descriptionem non esse historicam narrationem, sed *carmen liturgicum* singulos hebdomadis dies singulis Creatoris operibus dedicans; siquidem Moyses, populum Judæum avertere volens ab Ægyptiorum superstitionibus, qui singulos hebdomadis dies septem planetis, quasi diis, sacrabant, singulos illos dies voluit ad præcipua opera unius Dei Creatoris referre, simulque sabbaticam requiem commendare exemplo ipsius Dei, qui, postquam sex diebus operatus est, die septimâ quievit.

757. Systema allegoricum, prout a S. Augustino traditum, hodie nullâ probabilitate gaudet, propter argumenta supra (752) allata, ex quibus certo constat mundum nonnisi per longa sæcula fuisse efformatum. — Hodierna autem idealistica systemata reformari debent secundum recens decretum *Commissionis de re biblicâ*.

Admitti quidem potest Deum Adamo revelâsse opus creationis in sex visionibus; sed simul fatendum est in his visionibus inveniri *historicam* et *popularem* descriptionem operum Dei. Ordinem vero logicum cum chronologico componi posse, patet ex eo quod historici, vitam alicujus principis narrando, sæpe non describunt quid hic egerit singulis diebus et annis, sed primum referunt quid præstiterit ut dux exercitûs, quid ut legislator, quid ut persona privata. Moyses igitur eodem fere modo narrare potuit quid Deus fecerit quoad *creationem*, *distinctionem* et *ornatum* creaturarum.

Pariter fieri potest ut auctor sacer opus creationis in sex dies distribuerit, eo fine ut totam hebdomadam, secundum præcipua creationis opera, ad Deum referret. Sed dici nequit narrationem mosaicam esse *tantummodo carmen liturgicum;* fatendum est eam esse historicam, etsi auctor simul forsan sibi proposuerit singulos dies hebdomadæ Deo speciatim consecrare.

---

[1] *S. Theol.*, I, q. 65.

[2] Cf. *Dublin Review*, April. 1881, April. 1883; **P. de Foville**, l. c., *Les jours de la Semaine et les Œuvres de la Création; Encore les jours de la Création.*

758. 3° Systema *concordistarum* seu *periodistarum* multi recentioris ævi interpretes propugnarunt, quales sunt *Pianciani*, *Palmieri*, *Meignan*, *Vigouroux*, *Corluy*, *Hamard*, *J. d'Estienne*, *Pozzy*, aliique [1]. Dicebant siquidem sex dies creationis non esse dies 24 horarum, sed periodos indeterminatæ durationis. Siquidem vox hebraica *yôm* (dies) non solum durationem 24 horarum, sed etiam temporis spatium indefinitum designat, ut ex nonnullis Scripturæ locis patet; sic, v. g., dicitur : " *In die* quo fecit Dominus cælum et terram ", ubi *in die* idem sonat ac *in tempore;* " Erat Abraham senex, *dierumque* multorum " [2], i. e. ejus vita jam longa fuerat. Immo eruditi contendunt in linguâ hebraicâ non aliud esse vocabulum ad *periodum* designandam quam *yôm* [3]. Præterea tres primi dies non possunt esse dies sensu communi accepti, cùm absente sole elapsi fuerint. Aliæ autem voces *éreb* (vespere) et *bôqer* (mane) eodem modo intelligi debent : *vespere* siquidem *finem* operis, *mane* autem *initium* designat, cùm homines mane soleant opera incipere, et vespere ab eis cessare. Hinc dies septimus mane quidem habuit, vesperam autem nullam. Nec dicatur voces illas talem non pati significationem; nam alibi sensu analogico adhibentur : " Visio vespere et mane... Usque ad *vesperam et mane* dies duo millia trecenti " [4].

Quibus prænotatis, ostendi potest concordiam esse inter Genesim et scientias naturales saltem *quoad magna lineamenta.* Cùm enim scopus Moysis esset veritates religiosas tradere, de quibus in 1ª thesi, non de omnibus a Deo creatis disseruit, sed de iis solum quorum cognitio majoris erat momenti, et ordinem chronologicum nonnisi per summa capita delineavit [5]. Sic, v. g., vita animalis incœpisse dicitur quinto die, dum constat fossilia non pauca animalium in stratis silurianis et devonianis inventa fuisse, quæ ad epocham primariam pertinent; ratio est quia sacer auctor in quâcumque periodo ea solum descripsit quæ præ ceteris huic veluti propria erant, de aliis tacendo; jamvero ætatis primariæ pars ultima vegetalium copiâ præ ceteris viguit, dum ætas secundaria reptilibus insignis fuit, tertiaria autem et quaternaria quadrupedibus abundavit.

[1] **Pianciani**, *In historiam creationis Mosaicam;* **Palmieri**, th. 16; **Meignan**, *Le monde et l'homme primitif;* **Vigouroux**, *Man. Bibl.*, I, n. 263 sq.; **Hamard**, apud *Jaugey*, *Dictionnaire apologétique*, verbo *Jours de la Création;* **J. d'Estienne**, *Comment s'est formé l'univers*; **Pozzi**, *La terre et le récit biblique*, **Raingeard**, *Notions de Géologie*, c. 22; **Corluy**, *Spicilegium*, I, p. 185 sq.; **Ch. Robert**, *La Création d'après la Genèse et la Science*, in *Revue Biblique*, juil. 1894, p. 387.

[2] *Gen.*, II, 4; XXIV, 1; cf. *Exod.*, X, 6; *Lev.*, VII, 35-36; *Deut.*, IX, 24; XXXI, 17, 18; XXXII, 7 etc.

[3] Cf. **Vigouroux**, *Man. bibl.*, I, n. 267. — [4] *Dan.*, VIII, 14, 26.

[5] Cf. **Corluy**, l. cit., p. 225; **Paquet**, disp. V, q. 3, p. 293-294. Jam dixerat *S. Thomas* (I, q. 69, a. 2 ad 3) : " Moses ea tantum proposuit quæ in manifesto apparent ".

Multi tamen catholici hodie hoc systema rejiciunt, quia, juxta scientias naturales, plantæ et animalia sive aquatica, sive terrestria jam primis periodis simul apparuerunt, dum, si admittitur Concordismus, plantæ, animalia aquatica et terrestria diversis periodis assignantur. — Insuper narratio *popularis*, Judæorum ingenio accommodata, scientifica non est, nec proinde varias phases geologicas describit, etiam quoad magna lineamenta.

759. **Conclusio.** Ad difficultates solvendas, necesse non est *positivam* concordiam quærere inter primum caput Genesis, in quo res non describuntur scientifico modo, et scientias naturales; sed sufficit ostendere discrepantiam nullam argui posse inter narrationem, historicam quidem, sed *popularem*, quæ stricte ordini chronologico non adhæret, et scientias quæ seriem stricte chronologicam describere conantur.

Si igitur contendunt increduli longa tempora necessaria fuisse ad intimam mundi constitutionem, et ordinem a Moyse descriptum minime respondere ordini quem geologia et palæontologia manifestant, respondetur Moysen non excludere hujusmodi longas periodos, ut constat ex variis interpretationibus superius allatis; et aliunde *non omnia* descripsisse, sed solum *præcipua* quæ oculis magis apparent, eaque non more physicorum, sed prout communiter a vulgo intelligi possunt. Aliunde non constat auctorem sacrum voluisse ordinem stricte chronologicum sequi; proindeque ab eo exspectari nequit scientifica cosmogoniæ expositio.

Art. II. De Transformismo [1].

760. *Status quæstionis.* Hucusque de origine mundi : nunc de origine viventium agendum est. Viventia omnia,

[1] Evolutionem *sine restrictione*, inter alios, propugnant : **Lamarck**, *Philosophie zoologique*, 1809; *Histoire des animaux sans vertèbres*, 1816-1822; **Ch. Darwin**, *Origin of species by means of natural selection*, 1859; **A. R. Wallace**, *Darwinism, an Exposition of the theory of natural selection*, 1889; **T. H. Huxley**, *Man's place in nature*, 1863; **H. Spencer**, *Principles of Biology*, 1898; **E. Hæckel**, *Generelle Morphologie der Organismen*, 1866; *Natürliche Schöpfungsgeschichte*, 1868; gallice *Morphologie générale; Histoire de la création des êtres organisés*, Paris, Schleicher; **A. Weismann**, *Vorträge über Descendenztheorie*², 1904; **K. von Nägeli**, *Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre*, 1884; **Yves Delage**, *Structure du protoplasme*, Paris, Schleicher; **Le Dantec**, *Lamarckiens et Darwiniens*, Paris, Alcan, 1904; **Bergson**, *L'évolution créatrice*, Paris, Alcan, 1907.

sive vegetabilia sive animalia a Deo creata fuisse ex primo capite Genesis certo constat, ut jam probavimus. Nostris autem diebus ortum est systema, quod *Transformismum* vel *Evolutionismum* vocant, cujus auctores tenent species hodiernas ex uno vel pluribus typis primitivis, per modum progressivæ evolutionis, derivatas fuisse.

Jam nonnulli antiqui Philosophi, ut *Anaximander Milesius*[1], et *Empedocles* transmutationes hujusmodi admiserant. *Linnæus* eamdem theoriam tanquam conjecturam proposuit : "Suspicio est quam diu fovi neque jam pro veritate indubiâ venditare audeo, sed per modum hypotheseos propono, quod scilicet omnes species ejusdem generis ab initio unam constituerint speciem, sed postea per generationes hybridas propagatæ sint"[2].

Sed præcipui hujus theoriæ auctores fuêre *Lamarck*, *Darwin*, *A. Wallace*, *H. Spencer*, *G. Mivart*, quos sequuntur scientiæ cultores permulti; non omnes tamen eodem modo evolutionem explicant. *Lamarck* admittit *generationem spontaneam* quoad infimas viventium formas; viventia autem e formis simplicioribus ad formas magis complexas successive transire, secundum ordinem a Creatore præfixum; hanc evolutionem partim adscribendam esse *adjunctis externis*, quæ indigentias quasdam (*des besoins*) procreant; indigentiâ vero facultates et organa generari, quæ usu et consuetudine perficiuntur.

Juxta *Darwin*, duæ sunt præcipuæ causæ mutationis specierum : *luctа pro existentiâ* (struggle for life), quâ ani-

Mitigatam evolutionem advocant : **Mivart**, *On the Genesis of species*, London, 1871; **A. Gaudry**, *Les enchaînements du monde animal dans les temps géologiques*, Paris, 1883-1895; *Essai de paléontologie philosophique*, 1896; **Cochin**, *L'évolution et la vie;* **Orban**, *Transformism*, Philadelphia, 1891; **Maisonneuve**, *Création et Evolution*, 1896; **Guillemet**, *Pour la théorie des ancêtres communs*, 1894; **Zahm**, *Evolution and Dogma*, Chicago, 1896; **P. Leroy**, *L'Evolution restreinte*, 1891; **Abbé Leroy**, *Pour et contre l'Evolution*, Paris, Bloud, 1901; **Wasmann**, S. J., *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*, Freiburg-im-Br., Herder, 1906; *Der Kampf um das Entwicklungsproblem in Berlin*, 1907; *Die psychischen Fähigkeiten der Ameisen*, 1909; **A. de Lapparent**, *La Providence créatrice*, Paris, Bloud, 1907; **C. Depéret**, *Les Transformations du Monde animal*, Paris, Flammarion, 1908; **Lebrun**, *Création et Evolution*, Paris, Gabalda, 1909; **J. Guibert**, *Les Origines*, Paris, Letouzey, 1910; **O. Daumont**, *Les preuves, les principes et les limites de l'Evolution*, 1910.

[1] Cf. **Plut.**, *Quæst. Symp.*, VIII, 8, 4; **Euseb.**, *Præpar. evang.*, I, 8. 2.

[2] **Linnæus**, *Amœnit. Acad.*, vol. VI, p. 296 (ed. 1763).

mantia perpetuo conflictantur cum elementis et inter se, ut vitam servare et amplificare possint : quâ in pugnâ ii victores et superstites evadunt qui ceteris superiores sunt; et *selectio naturalis*, vi cujus ea animalia inter se copulantur, quæ eisdem pollent differentiis, ita ut hæreditate transmittantur et augeantur illæ qualitates quæ sunt ipsis speciales, novæque species efformentur. Hæc autem evolutio duplici modo fieri potest, *lente* aut *subito* per saltum. *Wallace*, legi continuitatis innixus, docet perfectiora per lentam transmutationem ex imperfectioribus orta fuisse. *Mivart* admittit species quasdam, sine transitu, et quasi *per saltum*, *subito* in species perfectiores transmutatas esse : videlicet omnes organismi ab initio simul sunt conditi, non eo sensu quod actu exstiterunt, sed quatenus in potentiâ materiæ continebantur : successive autem ex hâc potentiâ educti sunt temporibus locisque a Deo prædefinitis, causis extrinsecis concurrentibus. Quod systema recenter confirmavit *H. de Vries*, qui, ex unicâ specie plantarum a se excultâ, nempe Œnotherâ Lamarckianâ, duodecim diversas species eduxit [1].

Duplex etiam esse potest evolutio : *monophyletica* seu ex unico principio (*monerâ*) ex quo omnes plantæ omniaque animalia exorta essent; aut *polyphyletica*, nempe ex diversis speciebus a Deo creatis. Multi hodie hanc ultimam evolutionismi formam propugnant, utpote notis factis magis consentaneam [2].

Cæteroquin notandum est non *eamdem speciei definitionem* a diversis auctoribus tradi, et sæpe *speciem* ab aliis dici quod *varietas* ab aliis vocatur.

761. Ut æquum de hâc theoriâ feratur judicium, duplex transformismi forma distingui potest : transformismus *absolutus* qui primæ causæ existentiam rejiciens, æternitatem

[1] Quæ species sunt : œnothera lævifolia, — lævifolia-brevistylis, — nanella, gigas-rubrinervis, — albida, — oblonga, — semilata, — leptocarpa, — lata, scintillans. Cfr. **Hugo de Vries** *, *Espèces et variétés, leur naissance par mutation* (traduct. *Blaringhem*), Paris, Alcan, 1909.

[2] **Schmitt**, *Das Zeugnis der Versteinerungen gegen den Darwinismus*, Freiburg-im-Br., 1908; **Waagen**, *Die Entwicklungslhere und die Tatsachen der Paläontologie*, München, 1909.

materiæ, spontaneam generationem viventium ex solis materiæ viribus, et successivam specierum transmutationem sine Dei interventu admittit; transformismus *mitigatus*, qui Supremæ Causæ existentiam agnoscens, tenet primum vivens vel prima viventia fuisse a Deo creata, immo vitam animalem non potuisse, sine Dei interventu, a vitâ vegetativâ evolvi, Deumque pariter intervenisse in efformatione corporis humani. Unde duplex erit thesis.

762. *Thesis 1ª :* **Transformismus absolutus, omnem Dei interventum negans, non minus fidei quam rationi aperte contradicit.**

Etenim tale systema tria supponit : *materiæ æternitatem*, *spontaneam generationem* et *fortuitam specierum evolutionem;* atqui hæc tria repugnant. Primum satis constat ex Philosophiâ et ex dictis supra, *de Deo uno*, n. 387 sq.

763. 1° *Spontanea* seu *æquivoca generatio*, quâ tenetur animalcula minima, ut infusoria, ex materiâ generari, sine ullo ovo vel semine, et citra Dei interventum, tum Scripturæ, tum naturalibus scientiis repugnat :

(A) *Scripturæ.* Sic enim refertur prima viventium origo : " Et ait (Deus) : germinet terra herbam virentem, et facientem semen, et lignum pomiferum faciens fructum juxta genus suum " [1]... De quibus verbis hæc scribit *Corluy*[2] : " Sacer textus dubium relinquit utrum tertio illo die Deus semina tantum vegetalium produxerit et terræ mandaverit, an plantas integras in sinu terræ creaverit, an demum *dederit terræ virtutem extraordinariam primas plantas e sinu suo absque semine educendi*, ex quibus deinde orirentur prima semina. Hoc ultimum magis obvium facit litera textus "[3]. Quomodocumque vero hæc verba in-

[1] *Gen.*, I, 11. — [2] Cf. **Corluy,** l. cit., vol. I, p. 198.

[3] Ex quo sequitur generationem spontaneam, eo sensu acceptam quod Deus ipse materiæ dederit facultatem, in certis circumstantiis, viventia producendi, non esse fidei contrariam. Ad rem **Gladstone** (*Introduction to the People's Bible History*) : " Supponatur paulisper probatum fuisse, aut saltem scientiâ progrediente, concedi posse, imperfectiores et simpliciores vitæ formas esse materiæ non viventis immediatam evolutionem. Quænam sacræ Scripturæ propositio hac speculatione in discrimen veniret? Quid hoc probaret nisi nonnullas inanimatas substantias vim accepisse, quando cum aliis miscentur, mu-

terpretemur, patet virtutem plantas producendi ab ipso Deo acceptam fuisse. Quod idem de animalibus dici potest.

764. (B) *Experientiæ;* nam inductione universali et perpetuâ perspicuum est omne vivens ex alio vivo oriri, juxta illud effatum : *omne vivum ex ovo.* Generationis spontaneæ defensores experimentis quidem probare conati sunt, nonnullas *infusoriorum* species ex certis quibusdam substantiis, sine ullo ovo aut germine, generari. Sed *Pasteur*, *Tyndall* aliique periti novis experimentis demonstrârunt (a) in aere plurima esse suspensa ova et semina; (b) nulla viventia generari ubi omnia ova et semina destructa sunt : ex quo sequitur animalcula quæ sæpe sæpius in aere dicuntur generata, non ex materiâ inorganicâ, sed ex ovis in aere depositis, oriri[1].

Fatemur equidem nonnullos Patres et plerosque Scholasticos generationem spontaneam docuisse, putantes animas sensitivas animalculorum, per virtutem cælorum, e materiæ potentiâ erui; sed hoc tenuerunt propter imperfectam cognitionem rerum naturalium, simulque docuerunt virtutem has formas educendi e potentiâ materiæ fuisse *a Deo acceptam;* quod neque fidei neque rationi directe opponitur.

---

tari in quasdam infimas viventium formas, quæ tamen præclarissimis vitæ prærogativis carent? Homini recte cogitanti unica rationabilis conclusio hæc erit, Omnipotentem opportunum duxisse vires quasdam in nonnullis adjunctis concedendas (quas in aliis denegat) materialibus elementis ab eo creatis, quorum existendi conditiones, generationis vim, operationis ambitum et modum determinare ipsius refert ".

[1] Cf. **Pasteur**, *Les corpuscules organisés qui existent dans l'atmosphère*, Paris, 1862. De ejus experimentis hoc judicium tulit Alma Parisiensis Academia : " Facta quæ retulit Pasteur, quæque Pouchet, Joly et Musset negaverant, certissima sunt ". Quod idem dilucide probavit in alio opere (*Etudes sur la Bière*, Paris, 1876, c. 3, § 5). Hinc **Huxley** * ipse ait (*Origin of species*, lect. III) : " Pasteur ad hanc claram conclusionem pervenit, omnes hujusmodi manifestationes (prout in casu vermium in carne), nihil aliud esse nisi germina ab aere translata atque in liquidis demissa, ubi postea visenda se præbent. Experimenta Pasteur præ oculis habenti mihi affirmandum videtur ejus conclusiones esse admittendas, simulque concludendum doctrinam de generatione spontaneâ explosam esse ". — Idem demonstravit aliis experimentis **J. Tyndall** * *Essays on the Floating-Matter of the air*, Appleton, 1892, qui (p. 126) aperte dicit : " Nullus casus pseudo-spontaneæ generationis mihi sese obtulit, quin eum diversimode explicare potuerim ". Cf. **D. Cochin**, *L'Evolution et la Vie*, p. 225; **A. Farges**, *La vie et l'évolution*, p. 120 sq.; **Guibert**, op. cit., p. 67 sq.

765. 2° Repugnat etiam *fortuita specierum evolutio.*

(A) *Scriptura* enim, post verba quæ retulimus, hæc addit: " Et protulit terra herbam virentem, et facientem semen juxta genus suum, lignumque faciens fructum, et habens unumquodque sementem secundum speciem suam " ...[1] Jamvero hæc verba, quomodocumque intelligantur, nihil aliud sunt nisi divini imperii, versu præcedenti expressi, exsecutio, certoque divinum supponunt interventum.

(B) Insuper *ratio* ipsa sufficienter ostendit omnes species hodie existentes non potuisse *fortuito casu* ex unâ vel pluribus ortum habuisse; inter illas siquidem mirificus exstat ordo coordinationis et subordinationis : similis ordo præhistoricis temporibus viguit, ut ex fossilibus patet; item in quâlibet specie organa perfecte coordinantur, et pleraque saltem, si non omnia, ad determinatum finem adaptantur; atqui hæc omnia casui tribui nequeunt, sed causam intelligentem supponunt; immo specierum evolutio ex uno vel pluribus typis majorem intelligentiam videtur requirere quam stabilium specierum productio[2] : supponit enim Auctorem naturæ prævidisse omnes mutationes, quæ sæculorum decursu occurrerunt, simulque primis viventibus, a se creatis, illas indidisse vires quæ, causarum naturalium ope, spectabilem hodiernarum specierum varietatem producere possent; quod sane maximam sapientiam ac potentiam arguit.

766. Nec selectio naturalis ad omnes species explicandas sufficit : nam, (a) quando animalia naturalem instinctum sequi permittuntur, generatim abhorrent a commixtione cum animalibus alterius speciei, et *hybridæ* ex hoc commercio nati, vel pereunt vel ad primitivum typum redeunt[3]; (b) insuper, dato etiam per naturalem selectionem novas species formari posse, hoc per accidens eveniret, nec

[1] *Gen.*, I, 12.

[2] Quod ab ipsis transformistis agnoscitur, v. g., **Huxley**, *The Academy*, Octob. 1869, apud **Mivart**, *Gen. of species*, p. 291. Idem alibi asserit, *Darwiniana*, p. 110; cf. **Mivart**, *On Truth*, pp. 493, 509, 519 et alibi passim; **Cl. Bernard**, *La Science expérimentale*, p. 53; **Zahm**, *Evolution and Dogma*, p. 372 sq.

[3] Cf. **Mivart**, *Genesis of species*, ch. V, p. 127 sq.

varietatem specierum perfecte coordinatarum producere posset hujusmodi selectio, nisi vi legum naturalium quæ *sapientem legislatorem* certo requirunt; (c) tandem multa sunt in evolutionis theoriâ, quæ selectione naturali aliâve theoriâ explicari nequeunt, ut aperte declarant nonnulli transformistæ[1], qualia sunt, v. g., mirabilis instinctus, qui in nonnullis brutis apparet, eisque innatus esse videtur, et *a fortiori* humanus intellectus, aliaque hujusmodi quæ divinum interventum certo supponunt.

767. *Thesis 2ª :* **Transformismus mitigatus divinum interventum admittens, non evidenter fidei adversatur, sed ut hypothesis probabilis propugnari potest.**

768. 1° *Fidei non evidenter opponitur.*

(A) Verba Genesis quæ retulimus (n. 763) ostendunt quidem aliquam distinctionem esse inter species, voluntate divinâ causatam, sed non evidenter asserunt omnes species fuisse immediate a Deo creatas, ut fatentur optimi hodierni interpretes. Ait siquidem *Corluy* (l. cit., p. 198) : " Unde transformismus Darwinianus dicendus est sensui Scripturæ *obvio* contradicere; non tamen aperte textui sacro adversari : tacet enim Scriptura modum quo terra varietatem illam specierum produxerit, an statim, an decursu temporis, an cum specierum firmitate omnimodâ, an cum relativâ dumtaxat. Sed et de sensu disputari posset quem Scriptura hæc assignet nomini *min* (*genus*)". Revera hoc verbum tunc temporis non habebat determinatam significationem quam diebus nostris, post multas scientificas investigationes, obtinuit. Idem dicunt nonnulli catholici scriptores, ut *Vigouroux*, *Jean d'Estienne*, *Duilhé de Saint-Projet*, *Lahousse*, *Mivart* aliique[2]. Immo antiqui auctores, ut *Calmet*, post quosdam Ecclesiæ Patres, hoc idem docuerunt : " Minor

[1] De quibus vide **Mivart**, op. cit., passim, et præsertim c. XI, ubi breviter contrahuntur argumenta contra selectionem naturalem; *On Truth*, p. 514 sq. — Hodie fere omnes admittunt selectionem naturalem non sufficere, sed alio modo evolutionem explicare conantur.

[2] Cf. **Vigouroux**, *Man. bibl.*, l. c.; *Les Livres saints et la Crit.*, edit. 2ª, 1886, vol. II, p. 593; J. d'**Estienne**, *Revue des Quest. scientif.*, april. 1886, p. 584; D. de **Saint-Projet**, *Apologie Srientif.*, 2ª edit. 1885, p. 305; **Lahousse** *Psychol.*, n. 274; **Mivart**, *Gen. of species*, c. 12.

profecto quam pro opinione primitivorum animantium numerus est; neque enim genera omnia luporum, canum et felium Deum creasse opus fuerat. Commode illa in certum unum genus convenire possunt et ex uno derivari, ut homines temperamento, colore, figurâ, vultu, proceritate varii inter se, ab uno Adam et Evâ "[1].

(B) Aliud argumentum desumimus ex *Lahousse*[2]: "Quarumdam specierum ab aliis derivatio non impedit quin dicatur Deus has species creasse determinatâ die sive epochâ. Præsciebat enim ab æterno has posteriores species esse orituras : prælucente hâc scientiâ, priores creavit, ideoque hunc ortum voluisse dicendus est". Addi potest Deum non solum id præscivisse, sed dedisse speciebus a se creatis virtutem alias producendi, et ita has etiam mediate creavisse.

769. (C) Aliunde Patres nonnulli, et Scholastici fere omnes, generationem spontaneam animalculorum admiserunt, et ut probabile saltem tenuerunt species quasdam viventium ex speciebus inferioribus originem duxisse. Ita *S. Augustinus* ait : "Terrestria similiter animalia (creavit), tanquam ex ultimo elemento mundi ultima : nihilominus *potentialiter*, quorum numeros tempus postea visibiliter explicaret "[3]. Nec aliter *S. Thomas*[4]: "Species etiam novæ, si quæ apparent, præexstiterunt in quibusdam activis virtutibus; sicut et animalia putrefactione generata, producuntur ex virtutibus stellarum et elementorum..." Dici ergo nequit specierum aliquam transmutationem, vi legum a Deo conditarum effectam, evidenter Scripturæ adversari.

770. 2° *Ut probabilis hypothesis propugnari potest :* quod ut probemus, satis erit brevi compendio exhibere præcipua argumenta quæ utrinque in medium proferuntur.

771. (A) Transformistæ arguunt primum ex *embryogenia*. Embryones perfectiorum animalium certas phases percurrunt, in quibus similitudinem præ se ferunt cum aliquâ inferiori specie, cujus

[1] Cf. **Calmet**, *Comment. litt. in libros N. T.*, Wirceburg., 1789, I, 62.
[2] *Psychologia*, n. 264 sq.
[3] *De Gen. ad lit.*, lib. V, c. 5, n. 14; cf. c. 23, n. 45, etc., *P. L.*, XXXIV, 326, 338. — [4] *S. theol.*, I, q. 73, a. 1, ad 3.

reliquiæ sunt in aliquo strato geologico; v. g., embryo equinus primum similis est inferioribus viventibus posteaque formam assumit equinam; atqui hoc facile explicatur si admittitur specierum transmutatio, vi cujus equus successive ex inferioribus typis ortum habuerit : evolutio enim cujuslibet embryonis est veluti compendiosa historia evolutionis totius speciei [1]. Quod confirmatur ex *organis rudimentariis*[2], quæ in plerisque hodiernis speciebus inveniuntur, et prorsus inutilia sunt; atqui talium membrorum existentia facile explicatur in evolutionis systemate, si dicatur ea esse vestigia organorum, quæ parentibus olim utilia fuerunt, postea vero per nonusum paulatim attenuata et *atropha* facta sunt.

Respondent autem *stabilitatis specierum defensores*, illâ embryonum evolutione non probari transformismum, cùm semper intra eosdem limites et eodem modo fiat : sed ex eâ solummodo inferri posse superiores species continere inferiorum perfectiones, et hâc de causâ phases prædictas percurrere. Insuper ex eo quod alicujus organi usum ignoremus, non sequitur illud esse de facto inutile; multa enim mysteria undique nos circumdant.

772. (B) Ex *palæontologiâ* (et hoc est *palmare* argumentum). Species animalium in stratis terræ inventæ, ita aliæ aliis succedunt ut perfectiores ex imperfectioribus ortas esse merito concludatur. Quod illustrari potest exemplo equi, qui, ut ex fossilium studio constat, nonnisi pedetentim qualitates, quibus hodie fulget, adeptus est : temporibus enim primævis staturâ major non erat quam vulpes et tum genibus tum pedibus et ungulâ valde differebat ab hodiernis equis; deinde sequiori ætate factus est *orohippus*, postea *mesohippus*, *miohippus*, *protohippus*, *pliohippus*, et tandem quaternariâ ætate in perfectum equum mutatus est [3]. Ita etiam *brachyodus* maximas mutationes subiit, quæ ita a doctis recensentur : brachyodus *crispus*, brachyodus *porcinus*, brachyodus *borbonicus*, brachyodus *onoideus*[4].

Respondetur ex hoc sequi perfectiora *post* imperfectiora, non autem *ex* imperfectioribus ortum habuisse. Præterea non semper perfectiora post imperfectiora exstiterunt, sed aliquando simultanee; aliquoties etiam perfectiora minus perfecta præcesserunt.

---

[1] Ita præsertim **E. Hæckel**, *Histoire de la création des êtres organisés*, Paris, Schleicher, qui tamen *fraude* usus est in diversos embryones depingendo, propterea que severe ac juste a peritis reprehensus est. — Hoc argumentum esse satis debile hodie multi evolutionistæ fatentur, v. g., **Depéret**, op. cit., p. 44-61.

[2] Inter organa *rudimentaria* recenseri possunt oculus *pinealis* in cervice quorumdam animalium positus, dentes quorumdam cetorum, digiti in canium equorumve pedibus, etc.

[3] **Le Conte**, op. cit., p. 126-128; **Gaudry**, op. cit., chap. V, p. 124 sq.; **R. Hœrnes**, *Manuel de Paléontologie*, trad. par *Dollo*, Paris, 1886, p. 712 sq.

[4] **Depéret**, op. cit., p. 181-184.

773. (C) Ex *anatomiâ morphologicâ :* organismi omnes secundum eumdem typum ita constructi videntur ut species ad genera, genera ad ordines, ordines ad familias, familiæ ad classes, classes autem ad regna facile reducantur; atqui mirabilis illa uniformitas prodit communem originem vel ab unâ stirpe vel saltem a paucis : sunt veluti diversi rami ab uno stipite orti.

Respondetur similitudines quidem existere inter varias viventium classes, ita ut ad paucos fundamentales typos revocari possint, sed simul dissimilitudines esse etiam inter vicinas species sive externe sive interne. Aliunde talis fundamentalis unitas non supponit necessario animantia originem a communi parente ducere, sed Deum, viventia creando, voluisse, ad perfectionem universi, ita omnia ordinare ut adesset simul varietas et unitas.

774. (D) Ex *distributione geographicâ specierum :* animalia ejusdem regionis vel vicinarum regionum inter quas facilis est transitus, maximam similitudinem præ se ferunt, dum e contra animalia regionum dissitarum dissimilia sunt; atqui facta hujusmodi probant species externis circumstantiis ita modificari ut novæ species gradatim oriantur; ergo.

Respondetur hæc omnia sufficienter explicari si plura creationis centra admittuntur[1] : Deus enim in variis regionibus illas animalium species creavit quæ temperiei, solo, ceterisque adjunctis attemperari poterant.

775. (E) Ex *mutabilitate specierum hodiernarum. Selectione artificiali* permultæ producuntur in speciebus jam existentibus proprietates novæ, quæ per plures generationes ita augentur, ut *paulatim* novæ varietates et mox novæ species oriantur; immo ex commixtione vicinarum specierum *subito* novæ de facto creatæ sunt species, et licet generatim fecundæ non sint, aliquot dantur exempla illimitatæ fecunditatis hybridarum sive in plantis sive in animalibus[2].

[1] Quod jam **Suarez** docuerat, *de Opere sex dier.*, l. II, c. 7, n. 8 : "Quantum enim experientia docet, verisimile est non omnes vegetabilium et brutorum species ubique esse productas, sed quasdam in hoc hemisphærio, et alias in alio, et simili modo in variis utriusque regionibus, juxta sapientissimam Dei distributionem productas fuisse."

[2] Exempla hujusmodi referunt **Wallace** *, *Darwinism*, c. 7, p. 159; **Duval**, *Revue Scientifique*, Jan. 1884; *Encyclop. Britan.*, voce *Siredon; Revue des Quest. Scientif.*, Jan. 1892. Ad rem **Claus-Sedgwick**, *Text-book of Zoology*, London, 1892, t. I, p. 142 : "Non desunt tamen exceptiones contra hybrid sterilitatem quæ solidum argumentum in speciebus immutabilitatem objicere videntur. Experimenta circa leporis et cuniculi copulationem Engolismæ a Roux peracta, eorum prolem, cuniculum-leporem fœcunditate optime gaudere demonstraverunt. Hybridi ex lepore et cuniculo procreati, conjuncti fuerunt, eumdemque typum, post plures generationes, rursus procrearunt. Insuper industriæ observationes circa hybridas plantas, et præsertim investigationes

Porro, si res ita se habet etiam hodie, quando species majori jam stabilitate gaudent, quanto majores mutationes esse potuerunt primitivis temporibus, quando scilicet species magis flexibiles erant, utpote juniores.

Resp. Selectione naturali *varietates* ejusdem speciei producuntur quidem, sed *non novæ species* diversis organis vel facultatibus præditæ; insuper varietates hujusmodi, industriâ hominum obtentæ, citissime evanescere solent, si sibi permittantur. Quoad hybridas, qui ex mixtione variarum specierum oriuntur, generatim fertiles inter se non sunt, ita ut stabilem speciem constituere nequeant, et pauca facta quæ in contrarium proferuntur nihil aliud sunt nisi generali regulæ exceptiones, quibus nihil demonstrative probari possit [1].

776. His igitur utrinque expositis, putamus Transformistarum argumenta spernenda non esse, licet demonstrativa non sint, et aliunde stabilitatis specierum defensores probabilia afferre responsa, et immerito quasi ignorantiæ reos ab adversariis existimari : inter eos enim invenire licet geologos et physicos maximâ scientiâ præditos [2]. Pergant igitur naturalium disciplinarum cultores rem scientificis argumentis expendere, dummodo Ecclesiæ judicio obedire parati sint : veritas veritati adversari nequit.

W. Herbert probant multas hybridas species ita inter se fœcundas esse, ut species puras." **Wassmann**, S.J., *Die moderne Biologie und die Entwicklungstheorie*, Freiburg, Herder, 1906, ostendit quosdam parasitas formicarum evolutionem subiisse. **H. de Vries**, op. cit., quasdam pariter describit in plantis mutationes quæ novas species post unam aut alteram generationem constituunt.

[1] Hinc evolutionista **Yves Delage**, *L'hérédité et les grands problèmes de Biologie générale*, p. 184, note, scribit : " Je suis absolument convaincu qu'on n'est ou qu'on n'est pas transformiste, non pour des raisons tirées de l'histoire naturelle, mais *en raison* de ses opinions philosophiques. Je reconnais sans peine que l'on n'a jamais vu une espèce en engendrer une autre, ni se transformer en une autre, et que l'on n'a aucune observation absolument formelle démontrant que cela ait jamais eu lieu. J'entends une vraie bonne espèce, fixe comme les espèces naturelles, et se maintenant comme elles sans le secours de l'homme. "

[2] Paucos commemorare sufficiat : **Agassiz**, *Essay on the classification...* 1869; **J. D. Dana**; **J. W. Dawson**; **Flourens**, *Examen du livre de Darwin*, 1864; **A. de Quatrefages**, *Ch. Darwin et ses précurseurs ...* 1870; **Faivre**, *La variété des espèces et ses limites;* **De Nadaillac**, *Le Problème de la Vie;* **Blanchard**, *La vie et les êtres animés;* **Dr Jousset**, *Evolution et transformisme;* **J. J. Bianconi**, *La théorie darwinienne*, 1874; **J. H. Fabre**, *Souvenirs Entomologiques*, Paris, Delagrave; **Lecomte**, *Le Darwinisme et l'origine de l'homme*, Bruxelles, 1873; **Farges**, *La vie et l'évolution*, Paris, Berche; **A. Wagner**, **Ehrenberg**, **Griesebach**, **F. Pfaff**, etc. Fatendum est tamen hodie plerosque naturalium disciplinarum cultores transformismo plus minusve favere, quamvis concedant selectionem naturalem ad omnia explicanda imparem esse. -- Quid hodierni sentiant de evolutione et darwinismo erudite declaratur in *Revue de Philosophie (E. Peillaube)*, *Etudes sur le Darwinisme*, sept.-oct. 1910; *L'Evolutionisme dans les Sciences Morales*, sept.-oct. 1911.

Caput tj.

DE ANGELIS.

Dicemus : 1° de Angelis *in genere;* 2° de Angelis *custodibus;* 3° de Angelis *malis.*

Art. I. De Angelis in genere.

Dicemus de eorum *notione, existentiâ, dotibus, elevatione* ad gratiam et *lapsu,* necnon de eorum *ordinibus.*

I. Angelorum definitio.

777. 1° *Quoad nomen.* (A) *Etymologice* vox angelus (græce ἄγγελος, hebraice *mal'âk*) idem sonat ac nuntius Hinc prædicatur : (a) de *Verbo Incarnato,* quod vocatur Angelus Testamenti [1], quia mittitur a Patre tanquam nuntius, ad novum testamentum condendum; (b) de *hominibus,* qui speciali modo *Deum repræsentant* et sunt veluti ejus nuntii, ut Prophetæ, Apostoli, Sacerdotes, S. J. Baptista [2].

(B) Sensu *usuali, angelus* designat spiritus præsertim bonos, quia hi sunt nuntii Dei, quibus utitur ad mundum gubernandum [3].

(C) In hoc tractatu et in sensu theologico, vox *angelus* significat omnes creaturas mere spirituales sive bonas, sive malas, id est, sive bonos Angelos sive dæmones.

778. 2° *Quoad rem,* Angelus definiri solet *substantia creata, mere spiritualis, intellectualis et subsistens.* Dicitur substantia : (a) *creata,* ut sic Angelus distinguatur a Deo, qui est ens a se; (b) *mere spiritualis,* i. e. nullo modo ad informandum corpus ordinata; nàm, etsi non sit de fide Angelos esse puros spiritus, hoc saltem certum est ex Conc. *Later. IV* et *Vatic.,* et ex hoc differt Angelus ab omnibus creaturis corporalibus; (c) *intellectualis,* in quo differt ab hominibus qui plerasque veritates non intuitu intellectuali,

---

[1] *Malach.,* III, 1. — [2] *Malach.,* II, 7; *Isa.,* XLII, 19; *Matt.,* XI, 10.

[3] S. Augustinus (*in Ps. CIII, Enar. I,* n. 15, *P. L.,* XXXVII, 1348) : "Cum Spiritus sunt, non sunt Angeli; cum mittuntur, fiunt Angeli, Angelus enim officii nomen est, non naturæ. Quæris nomen hujus naturæ, Spiritus est; quæris officium, Angelus est."

sed ratiocinio acquirunt; (d) *subsistens*, seu personalitate gaudens, et sic asseritur Angelum esse substantiam *completam*, quæ per seipsam suas operationes exercere valet, et *sui juris*, seu dominium habere suarum actionum.

II. Angelorum existentia [1].

779. 1° *Errores.* (A) Olim non solum *Epicurei*, sed etiam *Sadducæi* negaverunt existentiam Angelorum : " Sadducæi dicunt non esse resurrectionem, neque Angelum, neque spiritum " [2].

(B) Hodie existentia Angelorum negatur non solum ab *Atheis*, sed etiam a *Rationalistis*, qui contendunt Judæos a Gentilibus suam opinionem de Angelis, tempore exsilii, accepisse; immo a *Protestantibus Liberalibus*, qui asserunt Angelos, de quibus sermo fit in Scripturâ, esse vel bonas inspirationes a Deo missas, vel homines a Deo missos ad alios erudiendos.

(C) Quidam antiqui Patres et theologi de quibus infra, n. 786, erraverunt non quidem circa *existentiam*, sed circa *naturam* Angelorum, putantes eos uniri corporibus subtilibus; quâ in re decepti sunt vel a philosophiâ platonicâ, vel a quibusdam Scripturæ textibus quos rectè non intellexerunt, præsertim ubi legitur [3] : " Videntes *filii Dei* filias hominum quod essent pulchræ, acceperunt sibi uxores "; putabant enim *filios Dei* de quibus agitur, esse Angelos, propter versionem alexandrinam, quæ ita præfata verba reddiderat.

780. 2° *Thesis* : **De fide est existere Angelos, seu creaturas intellectuales a Deo distinctas et hominibus præstantiores; certum est Angelos esse mere spirituales.**

C. *Later. IV* his verbis rem definivit, n. 725 : "Qui suâ omnipotenti virtute simul ab initio temporis utramque de nihilo

[1] **S. Thom.**, I, q. 50, a. 1; **Suarez**, *de Angelis*, lib. I, c. 1; **Palmieri**, *De Deo Creante*, th. 17-18; **Pesch**, n. 356 sq.; **A. Guillemin**, *Les Anges de la Bible*, 1854; **Oswald** *, *Angelologie*, 2ª ed., Paderborn, 1889; **Haag** *, *Théol. biblique*, 1870, § 96, 108, 121, 132; **Vacant**, ap. *Vigouroux*, *Dict. de la Bible*, voce *Ange*; et in *Dict. de Théol.*, t. I, 1189 sq.; **Gmeiner**, *The Spirits of Darkness*, 1886, p. 6.

[2] *Act.*, XXIII, 8. — [3] *Gen.*, VI, 2.

condidit creaturam, spiritualem et corporalem : angelicam videlicet et mundanam : ac deinde humanam, quasi communem ex spiritu et corpore constitutam ". In hac definitione, a concil. *Vaticano* confirmata, tria sunt notanda : (a) aperte definitur existentia Angelorum, ac proinde illa veritas est de fide; (b) ex eâdem definitione certo eruitur Angelos esse mere spirituales; nam asseritur Angelos distingui tum a creaturis corporalibus, tum ab homine, qui est simul corporalis et spiritualis; atqui talis distinctiò fundata non esset, si Angeli non essent mere spirituales; ergo. Attamen illa ultima pars non est de fide, quia Concilium nihil aliud expresse voluit definire quam unitatem primi principii contra Manichæos. (c) Ex hâc autem definitione erui nequit Angelos eodem tempore fuisse creatos ac homines, ut ex *Actis C. Vaticani* liquet : cùm enim nonnulli Concilii Patres quærerent : " quo jure asseratur Angelos et homines simul esse creatos ", consultor *Franzelin* explicavit *simul* temporis simultaneitatem non importare. Revera hoc vocabulum significare potest *paritatem creationis*, ita ut sensus sit Deum *æque* Angelos et homines creavisse, ut alibi dicitur : " Qui vivit in æternum, creavit omnia *simul* (*gr.* κοινῇ i. e. æqualiter) " [1]. Præterea etiamsi *simul* ut particula temporis accipiatur, hoc est verbum incidens quod sub definitione non cadit; tandem postea additur *deinde humanam*, ex quo sequitur homines post Angelos creatos fuisse, quin determinetur quodnam tempus inter utramque creationem intercesserit [2].

781. Prob. 1° Scripturâ. (A) Quod attinet ad *Vetus Testamentum*, existentia Angelorum diserte asseritur et in libris qui ante exsilium scripti sunt et in libris qui post exsilium sunt editi.

(a) Ante exsilium, memorantur Angeli vel nomine ipso angelorum [3] (ἄγγελος, mal'âk), vel nomine filiorum Dei [4],

[1] *Eccli.*, XVIII, 1.

[2] Cf. Granderath, *Const. Sacr. C. Vatic.*, p. 75, not. 3; Vacant, *Etudes sur les Constit. du C. du Vatican*, vol. I, n. 203 sq.

[3] *Genes.*, XVI, 7, 9; XIX, 1, 15; XXI, 17; XXII, 11-15; XXIV, 7, 40; XXVIII, 12; XXXI, 11; XXXII, 1; XLVIII, 16.

[4] *Job*, I, 6; II, 1.

aut spirituum [1]; exhibentur ut præ multitudine innumerabiles [2]; eorum diversi ordines innuuntur [3]; sicut eorum creatio [4]; exhibentur ut hominibus superiores [5], spirituales [6], cælestes [7] et ad thronum Dei religiose adsistentes [8], ut decreta Dei omnipotentis exsequentes [9], voluntatem Dei nuntiantes [10], hominibus auxiliantes [11].

Ex quibus satis apparet quàm falso aliqui *Rationalistæ* contenderint Judæos *in exsilio* a Persis mutuasse suam doctrinam de angelis [12].

(b) Post exsilium, ex omnium confesso, testimonia de Angelorum existentiâ invenire est apud Danielem [13], II Esdr. [14], Tobiam [15], Zachar. [16], Machab. [17]

782. (B) In *Novo Test.* frequentiùs et apertiùs asseritur Angelorum existentia. (a) In *Evangeliis*, Angelus apparet Zachariæ ad prædicendam nativitatem Joannis, et B. Virgini ad annuntiandum Incarnationis mysterium [18]; necnon Joseph [19] ut ipsum edoceat de miraculosâ Christi conceptione et de morte Herodis; Angeli apparent pastoribus dicentes : " Gloria in excelsis Deo " [20]; ministrant Christo, post ejus tentationem [21]. Multoties apparent ad nuntiandam Christi resurrectionem [22].

[1] *Ps.* CI, 6. — [2] *Genes.*, XXVIII, 12.

[3] *Genes.*, III, 24; *Exod.*, XXV, 22; *Ezech.*, X, 1-20; *Isai.*, VI, 2, 6.

[4] *Genes.*, I, 1; *Exod.*, XX, 11.

[5] *Genes.*, XXI, 17; XXII, 11; XXIV, 7, 40; *Jud.*, VI, 12-21; *Ps.* VIII, 6.

[6] *Num.*, XXII, 31; *Jud.*, VI, 21; XIII, 16, 20.

[7] *Genes.*, XXI, 17; XXII, 11; *Job*, I, 6; II, 1.

[8] *Job*, I, 6; II, 1; *Isai.*, VI, 3.

[9] *Genes.*, XVI, 7; XIX, 1; XXI, 17; XXII, 15; *Num.*, XXII, 22; *Jud.*, II, 1.

[10] *Genes.*, XXII, 15; *Num.*, XXII. 35; *Jud.*, VI, 12.

[11] *Genes.*, XXIV, 7, 40; *Exod.*, XXIII, 20, 23; XXXII, 34; XXXIII, 2; *Genes.*, XLVIII, 16; *Judith*, XIII, 20.

[12] " La croyance à l'existence des anges chez les Hébreux n'est pas du tout le résultat du contact des captifs avec les conquérants perses; ils y croyaient longtemps auparavant, et s'il fallait absolument chercher ailleurs que dans les traditions israélites l'origine de cette croyance, ce serait évidemment du côté de la religion chaldéenne que les recherches devraient porter, puisque les Hébreux sont sortis de la Chaldée; mais en ce cas, il faudrait convenir que l'emprunt a été purifié de tout élément polythéiste." J. Souben, O. S. B., in *Dict. apolog.* (*A. d'Alès*), tom. I, p. 126.

[13] III, 57, 58, 95; VI, 10; VII, 10; VIII, 13; X, 13, 21, 51; XIV, 33

[14] IX, 6. — [15] III, 25; XII, 15, 19, 20; XIII. — [16] I, 9.

[17] I, VII, 41; II, XV, 23. — [18] *Luc.*, I, 11, 26 sq.

[19] *Matth.*, I, 20; II, 13, 19. — [20] *Luc.*, II, 13. — [21] *Matt.*, IV, 11.

[22] *Matth.*, XXVIII; *Marc.*, XVI; *Luc.*, XXIV; *Joan.*, XX, XXI.

Præterea, teste Christo et Evangelio, sunt in cælo plus quàm duodecim legiones angelorum [1], angeli puerorum semper vident faciem Patris [2], gaudium est coràm angelis Dei super peccatore pœnitentiam agente [3], angelus descendebat in piscinam ad movendam aquam [4], apostoli visuri erant cælum apertum et angelos ascendentes et descendentes supra Filium hominis [5], angeli in die judicii separabunt malos de medio justorum [6], filii resurrectionis erunt æquales angelis [7], Christus confitebitur justos coràm angelis Dei [8]. (b) In *Actibus Apostolorum*, videmus Angelum aperientem per noctem apostolis januas carceris [9], alterum loquentem ad diaconum Philippum [10], alium liberantem Petrum [11], alium percutientem Herodem [12], alium nocte astantem Paulo in mari periclitanti [13]; Sadducæi reprehenduntur quòd dicant non esse angelos [14]. (c) *In Apocalypsi*, multoties apparent angeli tubâ canentes, phialas plenas iracundiæ Dei effundentes, incensum offerentes, adorantes, in sole stantes, testificantes, in circuitu throni Dei stantes, cum dracone præliantes [15]. (d) *S. Petrus*, in 1ª Epistolâ, nobis angelos ostendit Incarnationis et Redemptionis cognitione et attentâ contemplatione gaudentes [16], et Christum dominantem "angelis, et potestatibus et virtutibus [17]".

(e) Plura de *ordinibus* et *officiis* Angelorum tradit *S. Paulus*. Diversi sunt Angelorum ordines, "sive throni, sive dominationes, sive principatus, sive potestates"; in Verbo, tanquam rerum omnium causâ ideali, exemplari, æternâ, creati sunt [18]; — angeli sunt spiritus intellectu præditi, cùm cognoscant et adorent Deum; sunt longe inferiores Filio [19], cùm sint summi Regis ministri, quibus Deus opera sua perficienda committit præsertim in gratiam eorum qui salutem adepturi sunt [20]; — mali autem angeli hominum incredulorum mentem excæcant ut Evangelii lumen non perspiciant [21]; — et

[1] *Matth.*, XXVI, 53. — [2] *Matth.*, XVIII, 10. — [3] *Luc.*, XV, 10.
[4] *Joan.*, V, 4. — [5] *Joan.*, I, 51.
[6] *Matth.*, XIII, 49; cf. *Matth.*, XIII, 41; XXIV, 31.
[7] *Luc.*, XX, 36. — [8] *Luc.*, XII, 8, 9. — [9] V, 19. — [10] VIII, 26.
[11] XII, 7-15. — [12] XII, 23. — [13] XXVII, 23. — [14] XXIII, 8.
[15] VII, 11; VIII, 4; XI, 15; XII, 7; XV, 7; XXII, 6, 8, 16.
[16] I, 12. — [17] III, 22. — [18] *Coloss.*, I, 16. — [19] *Heb.*, I, 4-7.
[20] *Heb.*, I, 14. — [21] *II Cor.*, IV, 4.

ad facilius decipiendos homines, Satanas, angelus tenebrarum et perversitatis, in angelum lucis et sanctitatis se quandoque transfigurat[1]; unde, necesse est induamus armaturam Dei ut possimus stare adversùs insidias diaboli [2], "quoniam non est nobis colluctatio adversùs carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversùs mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ [3]" (seu "spiritus nequissimos", ut ait S. Thomas); — in ultimis autem temporibus, antichristus, ope Satanæ, innumera operabitur mala, varia faciet pseudo-miracula atque prodigia fallacia, quibus multos ad iniquitatem seducet[4]; — sed gratiâ Christi, Deus Satanam sub pedibus nostris brevi conteret[5].

783. (C) Angeli autem, quales in Scripturis exhibentur, sunt (a) veræ *substantiæ*, non autem meræ abstractiones mentis; nam liberant Loth, eum manuducendo ex Sodomâ[6], custodiunt homines[7], Deum adorant [8]; quidam ex ipsis peccant et in infernum detruduntur [9] : porro hæc omnia non possunt dici de meris abstractionibus, sed solum de entibus realibus, de veris substantiis; sunt enim actus vere personales.

(b) Sunt substantiæ *Deo inferiores*, nam ab ipso *creantur*. et mittuntur tanquam *famuli* : "In ipso condita sunt universa... sive Throni, sive Dominationes"; "Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi" [10]?

(c) Sunt substantiæ *hominibus præstantiores*, nam dicitur de homine : "Minuisti eum paulo minus ab Angelis" [11]; de Angelis autem : "Angeli fortitudine et virtute cùm sint majores" [12]..

(d) Sunt *mere spirituales*, tum quia nusquam de eorum corpore loquitur Scriptura; asserit quidem Angelos apparuisse sub corporali specie, non autem eos esse corpori naturaliter seu personaliter unitos [13]; tum quia sæpe vocantur

[1] *II Cor.*, XI, 14. — [2] *Ephes.*, VI, 11.
[3] *Ephes.*, VI, 12. Cfr. *Comment. S. Thomæ* in h. loc.
[4] *II Thessal.*, II, 9-10. — [5] *Rom.*, XVI, 20. — [6] *Gen.*, XIX, 16.
[7] *Ps.* XC, 11-12. — [8] *Hebr.*, I, 6. — [9] *II Petr.*, II, 4.
[10] *Heb.*, I, 14; *Col.*, I, 16. — [11] *Ps.* VIII, 6. — [12] *II Petr.*, II, 11.
[13] Ita *Raphael* angelus Tobiæ dicit (*Tob.*, XII, 19) : "*Videbar* quidem vobiscum manducare et bibere, sed ego cibo invisibili, et potu qui ab hominibus videri non potest, utor"; ex quo inferre licet Angelos non vere uti cibo humano, nec habere corpus sibi naturaliter unitum, sed apparens. — Cf. **dom Legeay**, O. S. B., *L'Ange et les Théophanies d'après la doctrine des Pères*, in *Revue thomiste*, X, 138 sq., 405 sq.

spiritus; atqui illa vox quando de naturis intellectualibus prædicatur, prout sunt Angeli, designat semper substantiam omnino incorpoream, v. g. : " Spiritus est Deus "[1]; homines autem qui corpus habent, non vocantur spiritus nisi post mortem, quando jam a corpore separantur : " existimabant se *spiritum* videre "[2]. Ergo Scripturâ constat Angelos existere, tales quales supra definiti fuerunt. — Verba autem Genesis superius (n. 779) citata, juxta communem sententiam, intelligi nequeunt de matrimonio *angelorum* cum filiabus hominum, sed potius de unione *Sethitarum*, qui filii Dei vocantur quia verum Deum colebant, cum *Cainitis*, qui dicuntur filiæ hominum[3].

784. Documentis autem authenticis Scripturæ canonicæ *libri Judæorum apocryphi* elementa addunt phantasiæ potius quam traditioni adscribenda. Ita Michaeli, Gabrieli, Raphaeli connumerant Urielem[4]; plures angeli luxuriâ lapsi sunt[5], quorum duces fuerunt Azazel, Semiaza, Mastema seu Satan, Beliar[6]. Hi autem mali angeli, etsi in inferno alligati, nos tamen ad malum incitant, et imprimis filii ab iis procreati seu dæmones[7].

Juxta Philonem[8], angelorum alii aerem inhabitant; alii in sublimioribus sphæris, unice Deum colunt; alii terræ cùm essent viciniores, animæ hominum facti sunt : animæ autem malorum hominum sunt dæmones.

---

[1] *Joa.*, IV, 24.

[2] *Luc.*, XXIV, 37-39.

[3] Attamen quidam moderni exegetæ contendunt hebraicam vocem *benê-Elohim* (filii Dei) vere Angelos designare, et *benoth-hâdâm* (filiæ hominum) non specialem familiam, sed filias hominum in genere significare; addunt tamen hanc narrationem mythicam esse, et in sacrum textum, amanuensium culpâ, irrepsisse. Cf. **Ch. Robert**, *Les Fils de Dieu et les Filles de l'homme*, in *Revue Biblique*, 1895, p. 340 sq., p. 525 sq.; vide tamen in contrarium **De Moor**, *Etude exégétique sur le passage du livre de la Genèse*, IV, 1-14, in *Science Catholique*, jan. 1896, p. 151 sq.; **Hummelauer**, *in Genes.*, in h. loc., p. 211 sq.

[4] *Enoch.*, IX, 1. Cf. **Leclercq**, *Anges*, in *Dict. d'arch. chrét.*, tom. I, 2083, 2086, 2153.

[5] *Jub.*, V, 5-11; *Enoch.*, VI-XVI; *Apoc. Baruch.*, LVI, 12, 13.

[6] *Enoch.*, VIII, 1; IX, 6; VI, 7; *Jub.*, X, 8; XVII, 16; X, 18; *Testam. duodecim Patriarch.*, Simeon, 5; Levi, 19, etc.

[7] *Enoch.*, XV, 8; XVI, 4; *Jub.*, X, 1 sq. Cf. **Hackspill**, in *Revue biblique*, 1902, p. 527 sq.

[8] Cf. **Tixeront**, *Histoire des dogmes*, I, 52 sq.; **Herriot**, *Philon le Juif*, Paris, 1898.

785. 2° **Traditione.**[1] (A) Usque ad VII[um] sæculum fere omnes Patres Angelos memorant, sed breviter (excepto tamen Pseudo-Dionysio, qui librum composuit de *Hierarchiâ cælesti*), ac præterea de illorum naturâ sæpe hæsitando aut etiam erronea admittendo, quæ a libris apocryphis et neoplatonicis mutuantur.

(a) Angeli scilicet *a Deo* creati sunt, intellectu et libertate prædíti, juxta omnes. Ad *tempus* quod spectat, simul cum mundo corporeo conditi fuere, juxta *Clementem Alexand.*[2]; ante mundum corporeum, juxta *Origenem*[3] ac plerosque Patrum Græcorum, item juxta *SS. Ambrosium*[4], *Hilarium*[5], *Hieronymum*[6]. Difficultate metaphysicâ notionis temporis irretitus, *S. Augustinus* anceps manet, et tanquam probabilius putat angelos post mundum materialem conditos esse[7]. Juxta *Pseudo-Dionysium*, angeli creati fuerunt *in ævo*, et consequenter ante tempus et res temporales[8]; *S. Gregorius Magnus* sententiæ Clementis adhæret[9].

786. (b) *Spiritualitas* autem absoluta Angelorum non clare asseritur a Patribus non paucis, præsertim quia difficile concipiebant aliquam creaturam esse realem quin simul adjunctum haberet corpus, saltem tenue et æthereum. Ita *S. Justinus*[10], *Athenagoras*[11], *S. Irenæus*[12], *Tertullianus*[13], *Clemens Alex.*[14], *S. Cyprianus*[15], *Lactantius*[16], *S. Ambrosius*[17], corpus quoddam æthereum, lucidum, cæleste, spirituale Angelis attribuunt, unde filios procreare potuerint ex

[1] Cf. **Bareille**, *Angélologie d'après les Pères*, in *Dict. de théol. cath.*, I, 1192 sq. — Nonnisi caute legi potest **J. Turmel**, *Histoire de l'Angélologie des temps apost. à la fin du Ve s.*, in *Rev. d'Hist. et de Lit. relig.*, 1898, pp. 289, 407, 533.

[2] *Strom.*, VI, 16, *P. G.*, IX, 369.

[3] *Princip.*, lib. III, c. V, 3, *P. G.*, XI, 327.

[4] *Hexam.*, I, 5, *P. L.*, XIV, 131.

[5] *In Psalm.*, *CXXXV*, 8, *P. L.*, IX, 772; *Cont. Auxent.*, VI, *P. L.*, X, 612.

[6] *In Tit.*, I, *P. L.*, XXVI, 560.

[7] *De Genes. imp.*, VII, 8, *P. L.*, XXXIV, 222; *De civit. Dei*, XI, 9, 33, *P. L.*, XLI, 325, 347.

[8] *P. G.*, III, 853. — [9] *Moral.*, XXXII, 16, *P. L.*, LXXVI, 645.

[10] *Apol.*, II, 5, *P. G.*, VI, 432. — [11] *Leg.*, 24, *P. L.*, VI, 984.

[12] *Hær.*, III, 20, 4, *P. G.*, VII, 944.

[13] *Idol.*, IX, *P. L.*, I, 671; *Cult. femin.*, I, 2, *P. L.*, I, 1305.

[14] *Ped.*, III, 2, *P. G.*, VIII, 576; *Strom.*, III, 7, *P. G.*, VIII, 1161; V, 1, *P. G.*, IX, 24.

[15] *De hab. Virg.*, 14, *P. L.*, IV, 857. — [16] *Div. inst.*, II, 15, *P. L.*, VI, 333.

[17] *De virgin.*, I, 8, *P. L.*, XVI, 203.

filiabus hominum [1]. *Origenes* ipse plane videtur angelis adscribere corpus subtilissimum quod alimentis intellectualibus enutritur [2]. *S. Hilarius* in angelis corpoream substantiam agnoscit, " quia, ait, omne quod creatum est, in aliquo sit necesse est " [3]. *S. Ambrosius* putat nihil materialis compositionis immune atque alienum esse, " præter illam solam venerandæ Trinitatis substantiam " [4]. *S. Hieronymus* Angelos existimat habere corpora ætherea quibus erunt similia corpora hominum glorificata [5]. Item *S. Augustinus* Angelis tribuit corpus cæleste, spirituale, angelicum [6].

Post quartum sæculum, Patres Græci angelos profitentur incorporeos, immateriales, spirituales [7]. *S. Chrysostomus* absurdam et blasphematoriam vocat sententiam juxta quam Angeli habuerunt commercium carnale [8]. Attamen, ex diversis textibus apparet hanc spiritualitatem a Patribus Græcis admissam esse tantum relativam [9]. *Pseudo-Dionysius* ipse supponit potius quam diserte affirmat spiritualitatem absolutam [10]. *S. Gregorius Magnus* dicit : " Ipsi (angeli), comparatione quidem nostrorum corporum, spiritus sunt; sed comparatione summi et incircumscripti Spiritûs, corpus " [11].

(B) A sæculo VII° ad XII^um^, doctrinis Pseudo-Dionysii, quas jam amplexi erant S. Gregorius Magnus et S. Damascenus, nihil fuit additum, nihil immutatum. S. Isidorus [12] et Rabanus Maurus [13] de Angelis nonnisi obiter sermonem habent.

(C) Sæculo autem XII°, incipiunt theologi tractare de Angelis, et eorum disquisitiones satis feliciter contrahit *Petrus Lombardus* [14], qui

[1] Sic interpretabantur, post *Pseudo-Enoch*, vers. 2 cap. VI *Geneseos*.

[2] *De princip.*, IV, 27, *P. G.*, XI, 401; *in Joan.*, XIII, 33, 34, *P. G.*, XIV, 457. — [3] *In Matth.*, V, 8, 58, *P. L.*, IX, 946.

[4] *De Abraham.*, II, 8, *P. L.*, XIV, 482.

[5] *Epist.*, LXXV, 2, *P. L.*, XXII, 687.

[6] *In Psalm. CXLV*, 3, *P. L.*, XXXVII, 1185; *Retract.*, I, 26, *P. L.*, XXII, 626. — Forsan quædam Patrum expressiones, quæ materialitatem angelorum significare videntur, explicari possunt eo sensu quod angeli dicuntur corpora habere quatenus sunt in loco circumscripti, in oppositione ad Deum qui incircumscriptus est. Quod inferri potest ex sermone *Joannis Thessal.* coram Nicæno concil. II, ubi ait : " Solus Deus incorporeus et incircumscriptus est, intelligibiles vero creaturæ non penitus incorporeæ sunt et invisibiles sicut Deus; ideo in loco sunt et circumscribuntur " (**Harduin**, IV, 294).

[7] Ita, v. gr. **Didymus**, *de Spirit. Sancto*, I, 5, 6, *P. G.*, XXXIX, 1037; **Eusebius Caesar.**, *Dem. evang.*, IV, 1, *P. G.*, XXII, 252; **S. Basilius**, *Hom. Quod Deus non sit auctor mali*, 9, *P. G.*, XXXI, 349. Cfr. **Tixeront**, *Hist. des dogmes*, t. II, p. 33.

[8] *In Genes.*, homil. XXII, 2, *P. G.*, LIII, 187.

[9] Ita **S. Cyrillus Hierosol.**, *Catech.*, XVI, 16, *P. G.*, XXXIII, 939.

[10] *Cael. Hier.*, XV, *P. G.*, III, 328-340.

[11] *Moral.*, II, 3, *P. L.*, LXXV, 557.

[12] *Etymol.*, VII, 5, *P. L.*, LXXXII, 272-274.

[13] *De Universo*, I, 5, *P.L.*, CXI, 28-32.

[14] *II Sent.*, dist. II-XI, *P. L.*, CXXI, 655.

et ipse autumat angelos habere corpus aereum, unde possunt dæmones igne inferni torqueri.

(D) Post sæculum XII, communiter theologi docent angelos esse omnino incorporeos. Tria autem magna systemata de angelis concinnata fuerunt a S. Thomâ, Scoto et Suarezio[1]. *S. Thomas* profitetur immaterialitatem absolutam angelorum[2]; juxta *Scotum*, angeli, etsi mere spirituales, componuntur ex formâ et materiâ incorporeâ[3], quatenus in eis invenitur aliquid potentiale (*materia*) et actuatio potentialitatis (*forma*); *Suarez* cum S. Thomâ sentit, præterquam in suâ theoria de intellectu et voluntate angelorum.

787. Conclusio. Ex his satis apparet auctores ecclesiasticos semper ab initio docuisse Angelos existere et esse naturæ saltem sublimioris et subtilioris, usque dùm concilium *Later. IV*, S. Thomas et deinceps theologi omnes angelorum *absolutam spiritualitatem* ut certam habuerunt.

788. 3° Ratione. (a) Sine angelis, series ascendens creaturarum appareret abrupta et quasi indigna sapientiâ et omnipotentiâ Creatoris. Videmus enim creaturas visibiles perfectione sensim increscere a materiâ inorganicâ usque ad hominem qui in se colligit omnes gradus inferiores iisque addit *rationem*. Sed ratio est participatio valde deficiens luminis intellectualis, cùm paucissimas veritates simplici intuitu attingamus, plerasque vero laborioso conatu ratiocinii. Nonne ergo oportuit, ad complendum opus Dei, esse creaturas mere spirituales et intellectuales quæ veritatem universaliter simplici contemplatione perciperent[4]?

(b) Sine angelis, mundus non præ se ferret quàm perfectissimam imaginem Intellectûs divini a quo procedit. Homo enim videtur esse imago nimis deficiens, cùm sit *rationalis* potiùs quàm *intellectualis*.

(c) Sine angelis, opus Dei non esset plene cognitum et exinde laus Dei esset manca et imperfecta. Homo enim longe est a cognoscendo adæquate mirabilia creationis[5].

---

[1] Lege **Vacant**, *Angélologie d'après les Scolastiques*, in *Dict. de théol.*, I, 1228-1248.

[2] *Sum. th.*, 1ª p., q. 1. — [3] *De rerum principio*, q. VII, n. 27.

[4] "Au-dessous de nous, nous voyons les êtres décroître; ils pourraient croître au-dessus de nous et former de magnifiques hiérarchies". **Lacordaire**, *19e Confér.*

[5] S. Thom., I, q. 50, a. 1; *C. Gent.*, II, c. 46.

III. De Dotibus Angelorum naturalibus.

789. 1° *Angeli intellectu gaudent, quo hominibus præstantiores sunt.* Hoc innuitur in Scripturâ, ubi mulier sic David alloquitur : "Tu rex sapiens es, sicut habet sapientiam Angelus Dei, ut intelligas omnia super terram"[1]. Juxta communem theologorum doctrinam[2], Angeli per ideas innatas naturaliter cognoscunt Deum, alios Angelos et homines, et futura necessaria quæ tanquam effectus necessarii in causâ continentur. Non vero cognoscunt futura libera vel secreta cordium cum certitudine, sed tantum conjecturaliter; talis enim cognitio ut proprium Divinitatis signum asseritur : "Annuntiate quæ ventura sunt in futurùm, et sciemus quia Dii estis" ... "Tu enim *solus* nosti corda filiorum hominum"[3]. Ratio idem confirmat; nam, ut ait *S. Thom.*[4], creatura rationalis soli Deo subjacet, et est domina suorum actuum; atqui si secreta cordium ab Angelis cognosci possent, voluntas humana jam non esset perfecte domina suorum actuum.

Possunt pariter ad invicem loqui : "clamabant alter ad alterum"[5]; quod faciunt, conceptus mentis proprios, non quidem locutione externâ, sed libero voluntatis actu aliis Angelis manifestando, modo nobis ignoto.

790. 2° *Angeli pariter voluntate liberâ gaudent*[6].

Constat ex eo quod, teste Scripturâ, quidam inter Angelos peccaverint et puniti fuerint, dum alii perseveraverunt et visione beatificâ fruuntur[7] : meritum enim et demeritum libertatem manifeste supponunt.

791. 3° *Angeli sunt in loco, non circumscriptive, sicut corpora, sed definitive;* i. e., non sunt ubique, quia finitâ tantum virtute gaudent; sed in determinato loco, ita tamen ut toti sint in qualibet parte loci quod occupant, sicut anima nostra tota est in qualibet parte nostri corporis. Possunt agere in diversis locis simul, intra tamen sphæram suæ virtutis, sicut homo simul agere potest in plura objecta inter se distantia, dummodo ad ea brachia sua extendere valeat[8]. Hæc quidem ad fidem non spectant, sed sunt conclusiones ex ipsâ naturâ spirituum deductæ.

792. 4° *Angeli naturaliter potentiâ præstant hominibus.* Hoc enim expresse declarat S. Petrus[9] : "Angeli fortitudine et virtute cùm

---

[1] *II Reg.*, XIV, 20.

[2] De Angelorum cognitione præclare disserit **Angelicus Doctor**, I, q. 34-58; de eorum locutione, q. 107.

[3] *Isa.*, XLI, 23; *II Parap.*, VI, 30. — [4] I, q. 57, a. 4. — [5] *Isa.*, VI, 3.

[6] De Angelorum voluntate et amore egregie disputat **S. Thomas**, I, q. 59-60.

[7] *II Petr.*, II, 4; *Matt.*, XVIII, 10.

[8] Cf. **S. Th.**, I, q. 52-53, ubi dilucide exponitur quomodo Angeli sint in loco, et localiter moveri possint. — [9] *II Petr.*, II, 11.

sint majores". Quod quidem illustrari potest variis factis, v. g., "Angelus percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia" ... "Et apprehendit eum Angelus Domini in vertice ejus, et portavit eum capillo capitis sui, posuitque eum in Babylone"[1]. Quousque eorum virtus sese extendat nescimus; sed, cùm sint creaturæ, nil possunt agere contra Dei voluntatem.

IV. De Angelorum gratiâ et lapsu.

793. Doctrina quam tenet Ecclesia hâc de re his verbis *Catech. Trident.*[2] comprehenditur : "Præterea spiritualem naturam, innumerabilesque Angelos, qui Deo ministrarent, atque assisterent, ipse ex nihilo creavit, quos deinde *admirabili gratiæ suæ* et *potestatis munere auxit atque ornavit*... Sed quamvis omnes ii cælestibus donis ornati fuerint, plurimi tamen, qui a Deo parente et creatore suo *defecerunt*, ex altissimis illis sedibus deturbati, atque in obscurissimum terræ carcerem inclusi, æternas superbiæ suæ pœnas luunt".

794. I° *Angeli non fuerunt creati in supernaturali beatitudine, seu beatificâ visione fruentes, sed quasi in viâ ad hunc terminum, ornati scilicet gratiâ sanctificante et donis supernaturalibus.* Certum est.

(A) *Prius* sic probatur : "De ratione beatitudinis est stabilitas, sive confirmatio in bono. Sed Angeli non statim ut creati sunt, fuerunt confirmati in bono; quod casus quorumdam ostendit. Non ergo Angeli in suâ creatione fuerunt beati"[3]. Quod quidem optime convenit, nam decet ut nemo, libero arbitrio gaudens, coronetur, nisi legitime certaverit[4].

(B) *Posterius* constat : (a) ex locis ubi Angeli dicuntur *filii Dei*[5], *sancti*[6], *angeli lucis*[7]; his enim prædicatis designatur status gratiæ sanctificantis, ut infra probabitur; (b) ex textibus ubi describuntur tanquam beatificâ visione fruentes : "Angeli enim eorum in cælis semper vident faciem Patris mei, qui in cælis est[8]"; nemo enim gloriâ frui potest, nisi prius ad statum supernaturalem per gratiam fuerit evectus.

795. Quo tempore vero gratiâ ornati fuerint, non potest cum certitudine determinari : "Quamvis super hoc sint diversæ opiniones, quibusdam dicentibus quod creati sunt Angeli in naturalibus tantum, aliis vero quod sunt creati in gratiâ : hoc tamen probabilius videtur tenendum, et magis dictis sanctorum consonum est quod

---

[1] *Isa.*, XXXVII, 36; *Dan.*, XIV, 35; cf. *Matt.*, XXVIII, 2.
[2] P. I, a. 1, n. 11. — [3] S. Thom., I, q. 62, a. 1. — [4] *II Tim.*, II, 5.
[5] *Job.*, XXXVIII, 7. — [6] *Dan.*, VIII, 13; *Marc.*, VIII, 38.
[7] *II Cor.*, XI, 14.
[8] *Matth.*, XVIII, 10; cf. *I Tim.*, V, 21; *Marc.*, XII, 25; *Luc.*, XX, 36; *Hebr.*, XII, 22.

fuerint creati in gratiâ gratum faciente "[1]. Ita *S. Augustinus*[2] scribit : " Qui eos (Angelos) cum bonâ voluntate, id est cum amore casto, quo illi adhærerent, creavit, simul in eis et condens naturam, et largiens gratiam ".

796. Angelis omnibus gratia collata est, omnibusque concessum fuit *viæ et probationis* tempus. Multi inter illos fideles Deo permanserunt, et sic visionem beatificam meruerunt. Juxta *S. Thomam*[3], tempus probationis longum non fuit : " Respondeo dicendum quod Angelus post primum actum caritatis, quo beatitudinem meruit, statim beatus fuit. Cujus ratio est, quia gratia perficit naturam secundum modum naturæ... Est autem hoc proprium naturæ angelicæ quod naturalem perfectionem non per discursum acquirat, sed *statim* per naturam habeat ".

797. 2° *Alii vero Angeli propriâ culpâ peccaverunt, et suppliciis æternis fuerunt deputati*[4].

(A) Prius sic a *C. Lateran. IV* declaratur : " Diabolus enim et alii dæmones a Deo quidem naturâ creati sunt boni, sed *ipsi per se facti sunt mali* ". Quomodo autem Angeli, naturalibus donis et gratiâ eximie ornati, peccare potuerint, optime declarat *S. Thom.*[5] : " Peccare nihil aliud est quam declinare a rectitudine actûs, ita ut ille solus impeccabilis sit cujus regula est ipsa voluntas agentis; atqui nulla voluntas creata est sua regula, sed a voluntate divinâ regulatur, sicut quælibet voluntas inferioris debet regulari secundum voluntatem superioris; divina autem voluntas sola est regula sui actûs, quia non ordinatur ad superiorem finem. Sic igitur in solâ voluntate divinâ peccatum esse non potest; in quâlibet autem voluntate creaturæ potest esse peccatum ".

798. (a) Quærunt theologi *quale peccatum Angeli commiserint.* Communiter respondetur primum Angelorum peccatum fuisse *superbiam;* nam, teste Scripturâ, superbia initium est omnis peccati : " Superbiam nunquam in tuo sensu, aut in tuo verbo dominari permittas; in ipsâ enim initium sumpsit omnis perditio... quoniam initium omnis peccati est superbia "[6]. Cujus ratio est quia illa solum peccata in malis angelis esse possunt ad quæ contingit affici spiritualem naturam; atqui spiritualis natura non afficitur ad bona sensibilia quæ sunt corpori propria; ergo afficitur tantum ad spiritualia; proindeque diabolus peccavit inordinate spiritualia appetendo, seu superbiendo. Quod sic explicat *S. Thomas :* Angeli peccaverunt considerando, amando et volendo suam perfectionem quin consi-

[1] **S. Thom.**, I, q. 62, a. 3.
[2] *De Civit. Dei*, lib. XII, c. 9, *P. L.*, XLI, 357.
[3] **S. Thom.**, I, q. 62, a. 5.
[4] Cf. **F. Nau**, *Démons*, in *Dict. Apolog.* (*A. d'Alès*), I, 917 sq.
[5] I, q. 63, a. 1. — [6] *Tob.*, IV, 14; *Eccli.*, X, 15.

derarent, amarent et vellent normam supernaturalem juxta quam, ex voluntate positivâ Dei, hæc perfectio erat prosequenda [1].

799. (b) Iterum inquirunt *in quo fuerit illud superbiæ* peccatum. Respondet *Angelicus Præceptor* diabolum peccavisse appetendo inordinate divinam similitudinem. Noluit quidem esse ut Deus per *æqualitatem*, quia hoc esse impossibile naturali cognitione scivit, sed per *similitudinem* [2], et quidem modo inordinato : " In hoc appetiit indebite esse similis Deo, quia appetiit ut finem ultimum beatitudinis id ad quod virtute suæ naturæ poterat pervenire, avertens suum appetitum a beatitudine supernaturali, quæ est ex gratiâ Dei; vel si appetiit ut ultimum finem illam Dei similitudinem quæ datur ex gratiâ, voluit hoc habere per virtutem suæ naturæ, non ex divino auxilio secundum Dei dispositionem " [3].

800. Juxta Suarez [4], aliosque quos citat theologos, diabolus primum peccavit circa unionem hypostaticam, vel eam inordinate appetendo, vel Christo Domino ipsis revelato obedire denegando. Quod tamen minus probabile est. Nam primum peccatum Angeli debuit versari circa finem ultimum ipsius : prius enim voluntas fertur circa finem quam circa media ad ipsum; atqui unio hypostatica non est ultimus finis Angeli, neque naturalis, ut patet, neque supernaturalis, qui in visione beatificâ consistit; ergo [5].

801. (B) Post peccatum suum, mali angeli æternis suppliciis fuerunt deputati : " Deus angelis peccantibus non pepercit, sed rudentibus inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos " [6]; " Angelos vero qui non servaverunt suum principatum, sed dereliquerunt suum domicilium, in judicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reservavit " [7]. Probabilius a Patribus et theologis docetur angelis lapsis pœnitentiæ spatium non fuisse, quia cùm immobiliter intelligant, et immobiliter volunt atque eligunt : " Differt autem apprehensio Angeli ab apprehensione hominis in hoc quod Angelus apprehendit immobiliter per intellectum, sicut et nos immobiliter apprehendimus prima principia, quorum est intellectus; homo vero per rationem apprehendit mobiliter, discurrendo de uno ad aliud,

---

[1] Cf. **S. Th.**, I, q. 63, a. 2 et 3. — Antiqui Patres docebant primum diaboli peccatum fuisse *invidiam*, quam concepit videndo primi hominis felicitatem, ideoque eum non peccasse nisi post creationem protoparentum : " Sic etiam diabolus..., invidens homini, apostata a divinâ factus est lege " (**S. Irenæus**, *Adv. Hæres.*, V, 24, *P. G.*, VII, 1188). Sed **Origenes** (*De princip.*, l. I, V, 5, *P. G.*, XI, 163) contendit hanc invidiam e *superbiâ* ortam fuisse et in probationem adduxit cap. XIV Isaiæ, quod de diabolo intellexit.

[2] Scripturæ textus (*Isa.*, XIV, 13-14; *Ezech.*, XXVIII, 2) a multis theologis allati ad hoc probandum, sensu *litterali* non de diabolo, sed de regibus Babylonis et Tyri prædicantur.

[3] **S. Th.**, I, q. 63, a. 3. — [4] Cf. **Suarez**, *de Angelis*, l. VII, c. 13.

[5] Cf. **S. Th.**, 2. 2., q. 163, a. 1; **Salmantic.**, *de Angelis*, disp. X, dub. 3.

[6] *II Pet.*, II, 4. — [7] *Judæ*, 6.

habens viam procedendi ad utrumque oppositorum. Unde et voluntas hominis adhæret alicui mobiliter, quasi potens etiam ab eo discedere et contrario adhærere, voluntas autem angeli adhæret fixe et immobiliter"[1].

V. De ordinibus Angelorum[2].

802. (A) Ingentem esse Angelorum multitudinem colligitur tum ex eo quod Scriptura eos sub figurâ exercitûs repræsentet[3], tum ex his aut similibus verbis : "Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei"[4]. "Et hujus ratio est, ait *S. Thomas*[5], quia cum perfectio universi sit illud quod præcipue Deus intendit in creatione rerum, quanto aliqua sunt magis perfecta, tanto in majori excessu sunt creata a Deo". Angelos autem societatem perfectissime ordinatam constituere nulli dubium est, cùm ordo in omnibus rebus a Deo creatis inveniatur.

803. (B) Quomodo autem Angeli ordinentur, non tam clare constat. Scriptura quidem in variis locis variis nominibus Angelos appellat, ex quibus inferunt Patres et theologi diversos ordines esse spirituum; sic commemorantur *Seraphim*[6], *Cherubim*[7], *Throni*, *Dominationes*, *Principatus*, et *Potestates*[8]; *Virtutes*[9], *Archangeli*[10], *Angeli*[11]. Porro hæc varia nomina diversam dignitatem diversaque munera designant. Patres pariter varia nomina variaque officia Angelis assignant, licet nonnulli fateantur se ignorare quomodo inter se distinguantur : sic *S. Augustinus*[12] scribit : "Quid inter se distent quatuor illa vocabula, quibus universam ipsam cælestem societatem videtur Apostolus[13] esse complexus, dicant qui possunt, si tamen probare possunt quod dicunt : *ego me ista ignorare confiteor*".

804. *Pseudo-Dionysius* vero (de Cælesti Hierarch.) docuit Angelos omnes in *tres hierarchias* distribui, quæ et ipsæ in *tres ordines* seu choros dividuntur, ita ut adsint *novem Angelorum chori;* quem secuti sunt Patres sequioris ævi, præsertim *S. Gregorius M.*[14] et Scholastici fere omnes, ita ut doctrina hæc communis evaserit, licet fidei dogmatibus accenseri non possit, nec etiam ut certa haberi. Rem sic declarat *S. Thomas*[15] : *prima* hierarchia inspicit rationes rerum seu ordinationes divinæ Providentiæ in ipso Deo, *secunda* vero in causis universalibus, *tertia* vero secundum determinationem ad speciales effectus.

---

[1] S. Thomas, I, q. 74, a. 2.
[2] Cf. S. Th., I, q. 108; Suarez, *de Angelis*, l. I, c. 11-14; Petavius, *de Angelis*, l. II, c. 1-5; Mazzella, n. 291 sq.; Palmieri, th. 23-24.
[3] *III Reg.*, XXII, 19; *Matt.*, XXVI, 53; *Luc.*, II, 13. — [4] *Dan.*, VII, 10.
[5] I, q. 50, a. 3. — [6] *Isa.*, VI, 2. — [7] *Gen.*, III, 24; *Ezech.*, X, 3.
[8] *Col.*, I, 16. — [9] *Ephes.*, I, 20-21. — [10] *I Thess.*, IV, 15.
[11] *Rom.*, VIII, 38, etc. — [12] *Enchir.*, 58, *P. L.*, XL, 259. — [13] *Col.*, I, 16.
[14] *Hom. 34 in Evang.* — [15] S. Thom., I, q. 108, a. 9.

805. Prima hierarchia quæ *Deum contemplatur*, complectitur *Seraphim*, *Cherubim* et *Thronos* : *Seraphim* (a radice *incendentes*, vel ab arabicâ voce *sharupha* nobiles) in hoc excellunt quod est omnium supremum, sc. Deo uniri per caritatem; *Cherubim* (etymologice *sapientiæ pleni*, vel, juxta modernos, *strenui*) supereminenter divina secreta cognoscunt[1]; *Throni* autem elevantur ad hoc quod Deum familiariter in seipsis recipiant.

Secunda hierarchia quæ in *gubernatione mundi* occupatur, tribus pariter ordinibus consistit : *Dominationes* ea determinant quæ agenda sunt; *Virtutes* præbent facultatem ad implendum; *Potestates* ordinant media quibus ea quæ præcepta sunt impleri possint.

Tertia hierarchia in *exsecutione divinorum consiliorum* versatur. In exsecutione autem cujuslibet actûs, sunt quidam quasi incipientes actionem et alios ducentes, et hoc pertinet ad *Principatus;* alii vero sunt qui simpliciter exsequuntur, et hoc pertinet ad *Angelos;* alii vero medio modo se habent, quod ad *Archangelos* pertinet. Hæc ingeniosa quidem, sed non certa.

Art. II. De Angelis custodibus[2].

Angeli boni Deo assistunt in gubernatione mundi et hominum custodiâ; dicemus igitur : (a) de Angelorum custodum *existentiâ*, (b) de eorum erga nos *obsequiis*, (c) necnon de *officiis* quæ erga eos adimplere tenemur.

I. Existentia Angelorum custodum.

1° *Quoad singulos homines.*

806. *Thesis :* **Sancti Angeli deputantur in custodiam hominum viatorum** (id est in terrâ viventium). *Certum est*, immo juxta multos, *de fide*, propter institutionem festi Angelorum custodum et consensum Ecclesiæ universalem. Hic tamen non asseritur cuique homini suum esse angelum custodem (de quo infra), sed Deum aliquot saltem hominibus præponere angelos custodes.

(A) *Scriptura* aperte docet Angelos bonos esse ministros Dei quoad salutem hominum, quin tamen asserat cuique homini suum esse angelum custodem. (a) In *Psalmis*[3] enim

[1] De etymologiâ et muneribus Seraphim et Cherubim vide **Oelher***, *O. T. Theology*, § 119, 199.

[2] Cf. **S. Thom.**, I, q. 113; **Suarez**, *de Angelis*, l. VI, c. 17-19; **Petavius**, *de Angelis*, l. II, c. 7-10; **Mazzella**, n. 444 sq.; **Palmieri**, th. 61-62; **Pesch**, n. 403 sq.; **Tepe**, n. 938 sq. — [3] *Ps.* XC, 11-12.

dicitur : " Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis " ; atqui hæc verba referuntur ad omnes justos qui confidunt in Deum, ut patet ex initio Psalmi et communi Patrum interpretatione.

(b) *Christus* ipse in Evangelio[1] monet pueros minime scandalizandos esse, quia " Angeli eorum (id est qui vigilant super eos) semper vident faciem Patris ". Quæ verba *S. Hieronymus* exponens (in h. loc.) ait : " Magna dignitas animarum, ut unaquæque habeat ab ortu nativitatis in custodiam sui Angelum delegatum "[2].

(c) *Apostolus*[3] aperte declarat Angelos esse administratores spiritus a Deo missos, ad vigilandum super homines qui destinantur ad cælum : " Nonne omnes sunt administratorii spiritus, in ministerium missi, propter eos qui hereditatem capient salutis "? Quæ verba communiter intelliguntur non solum de electis, sed de iis omnibus qui sunt destinati ad salutem.

807. (B) Omnia testimonia *Traditionis*[4] quasi contrahuntur et confirmantur facto institutionis *Festi SS. Angelorum Custodum*, et imprimis oratione officii : " Deus qui ineffabili providentiâ Sanctos Angelos tuos ad nostram custodiam mittere dignaris ". Hoc autem festum, concessum a Paulo V (1608), toti demum Ecclesiæ a Clemente X præceptum (1670), jam præcesserat Solemnitas S. Michaelis et omnium Angelorum VI° sæculo instituta simul cùm dedicatione ecclesiarum Montis Gargani et Circi Romani; antiquior autem erat festivitas S. Michaelis diei 29 Septembris adscripta quâ colebantur Virtutes cælorum[5]. In his autem festivitatibus non solùm colebantur, sed et invocabantur Angeli ut nostri custodes et auxiliatores. Ita in oratione festi S^ti Michaelis dicimus : " Deus... concede... ut a quibus tibi ministrantibus in cælo semper assistitur, ab his in terrâ vita nostra muniatur ". Unde in Ecclesiâ semper persuasum fuit nos a Sanctis Angelis custodiri ac defendi.

---

[1] *Matt.*, XVIII, 20. — [2] *P. L.*, XXVI, 170. — [3] *Hebr.*, I, 14.

[4] Patrum testimonia refert **Petavius**, l. II, c. 7.

[5] In Oriente, 6ª die Septemb., memoratur apparitio S. Michaelis Chonii in Phrygiâ, et 8ª die Nov. celebratur *Synaxis* Michaelis, militiæ cælestis principis, et ceterarum potestatum incorporearum.

808. (C) *Ratione thesis confirmatur.* (a) Deus inferiora per superiora gubernare solet; atqui Angeli sunt hominibus superiores; ergo Deus gubernat et protegit homines per Angelos. (b) Quando homines iter faciunt per viam non tutam, custodes ad eorum protectionem deputantur; atqui, in hâc vitâ, quasi viatores sumus ad cælum tendentes, per viam arduam, et latronibus seu dæmonibus infestatam; ergo indigemus custodibus. Nec dicatur cum *Calvino*, posito hoc dogmate, Dei tutelam insufficientem apparere; nam Deus utitur causis secundis, non quasi eis indigeat, sed quia id ejus bonitati et sapientiæ convenit[1].

809. *Corollaria :* (A) Quoad *numerum* Angelorum custodum, hæc statuenda sunt : (a) Certum est *singulos fideles justos* habere suum proprium Angelum custodem. Illud innuitur in textibus Scripturæ allatis et constat præsertim ex unanimi Patrum consensu, et communi fidelium sensu. Unus audiatur *S. Basilius*[2] : " quod singulis fidelium adsit Angelus nemo contradicet "; ac proinde illud negari nequit absque temeritate.

(b) Communiter idem asseritur pro *peccatoribus* et pro *infidelibus*; nam Christus mortuus est pro omnibus, etiam infidelibus, et omnibus meruit media ad salutem; atqui unum ex his mediis, in præsenti dispensatione, est angelica custodia; ergo.

(c) Communiter asseritur *Christum* non habuisse Angelum custodem, quia ejus humanitas directe regulabatur et protegebatur a Verbo Dei. Sed B. Virgo habuit Angelum custodem, quem S. Bernardus putat fuisse Gabrielem.

810. (B) Quoad *tempus* angelicæ custodiæ.

(a) Incipit a momento nativitatis, juxta *S. Thomam* et plerosque theologos: ante nativitatem, infans protegitur in sinu materno ab Angelo matris, quia est adhuc veluti pars matris[3].

(b) Continuatur per totam vitam, eo saltem sensu quod Angelus custos nunquam clientem suum totaliter deserit, quamvis possit illum ad tempus dimittere, eum scilicet minus juvando, punitionis causâ[4].

(c) Proprie loquendo cessat in morte, cùm eo instanti desinat probationis tempus.

---

[1] Cf. S. Th., I, q. 113, a. 1-2; *C. Gent.*, l. III, c. 78-79; *Catech. Rom.*, p. IV, c. 9, n. 4 sq.

[2] *C. Eunom.*, III, 1. — [3] Cf. S. Th., I, q. 113, a. 5. — [4] S. Th., l. c., a. 6

2° *Quoad communitates.*

811. (A) Valde probabiliter tenent Doctores adesse specialem Angelum custodem pro *Ecclesiâ*, scilicet S. Michaelem. (a) Revera ex Scripturâ videtur S. Michaelem fuisse olim præpositum Synagogæ', quia vocatur princeps populi Judaici, et dicitur habere specialem ejus curam; atqui Ecclesia Synagogæ successit; ergo. (b) Verba, quæ adhibentur ab Ecclesiâ in officio S. Michaelis, saltem insinuant illum Archangelum specialem esse protectorem Ecclesiæ.

(B) Satis probabiliter etiam docetur singulis *regnis* et nationibus, immo et *communitatibus* alicujus momenti, v. g., ecclesiis particularibus, religiosis communitatibus, præpositos esse speciales Angelos custodes. Ratio est quia illæ societates sunt veluti corpora moralia, quæ speciali assistentiâ indigent. Hinc populo Israelitico per desertum itineranti Deus Angelum tanquam protectorem dedit: " Ecce ego mittam Angelum meum, qui præcedat te et custodiat in viâ, et introducat in locum quem paravi "[2]. Alias nationes habere etiam Angelos custodes, colligitur ex his et similibus locis: " Princeps autem regni Persarum restitit mihi viginti et uno diebus: et ecce Michael unus de principibus primis, venit in adjutorium meum, et ego remansi ibi juxta regem Persarum "[3]. Quod sic declarat *Theodoretus* (in h. loc): " Archangelis vero illud munus est impositum, ut gentium sint præfecti, sicut B. Moyses docuit[4], cujus dictis item B. Daniel consentit, cum dicit ipse regni Persarum principem et rursus paulo post principem Græcorum, Michaelem quoque principem Israelis vocat ".

II. Angelorum custodum erga homines obsequia.

812. 1° *Quoad corpus.* (a) Angelus custos a nobis avertit damna exteriora, aut, si jam inciderimus in illa, ab illis

---

[1] *Dan.*, X, 21; XII, 1. — [2] *Exod.*, XXIII, 20.

[3] *Dan.*, X, 13. — " Secundum *Gregorium* (*Moral.*, l. XVII, c. 8), princeps regni Persarum bonus Angelus fuit custodiæ regni illius deputatus. Ad videndum igitur qualiter unus Angelus alteri resistere dicitur, considerandum est quod divina judicia circa diversa regna et diversos homines per Angelos exercentur. In suis autem actionibus Angeli per divinam sententiam regulantur. Contingit autem quandoque quod in diversis regnis, vel in diversis hominibus contraria merita vel demerita inveniuntur, ut unus alteri subdatur aut præsit. Quid autem super hoc ordo divinæ sapientiæ habeat, cognoscere non possunt, nisi Deo revelante; unde necesse habent super his sapientiam Dei consulere. Sic igitur, in quantum de contrariis meritis et sibi repugnantibus divinam consulunt voluntatem, resistere sibi invicem dicuntur; non quia sint eorum contrariæ voluntates (cum in hoc omnes concordent quod Dei sententia impleatur); sed quia ea, de quibus consulunt, sunt repugnantia ". (S. Th., l. c., a. 8.)

[4] *Deut.*, XXXII, 8. Cf. *Zach.*, I, 12; *Act.*, XVI, 9.

nos eripit : " Angelus qui eripuit me de cunctis malis " ... " Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te "...[1] Illud autem facit, vel avertendo objecta nociva, vel immittendo cogitationem per quam malum imminens vitari possit. (b) Aliquando nos etiam juvat in negotiis sæcularibus, præsertim quando ad salutem inserviunt, ut apparet exemplo Tobiæ[2].

813. 2° *Quoad animam.* (a) Angeli custodes arcent dæmones, ne nobis noceant aut saltem ne tam graviter tententent[3]. (b) Sanctas cogitationes suggerunt, nos excitando ad bonum[4], nos etiam avertendo a malo, per consilia et correptiones : quod quidem facere possunt immediate agendo in organon phantasiæ, ut excitentur phantasmata idonea ad tales vel tales cogitationes immittendas. (c) Offerunt Deo nostras orationes, aut nostra bona opera, non quidem ut Deus ea cognoscat, nam per seipsum cognoscit omnia, sed ut ipsi suas preces nostris addant, et sic majorem vim precibus nostris conferant : " Ego obtuli orationem tuam Domino " 5. (d) Medicinales pœnas quandoque infligunt : hoc enim est opus misericordiæ, et saluti nostræ inservit[6]. Pœnæ autem vindicativæ generatim per malos angelos infliguntur. (e) Tandem in ipso articulo mortis specialiter nos adjuvant contra ultimas tentationes, et ultimas diaboli impugnationes, et animas nostras ad cælum vel ad purgatorium ducunt[7].

III. Officia nostra erga Angelum custodem.

814. A *S. Bernardo* his verbis exponuntur : " Quantam tibi debet hoc verbum inferre reverentiam, afferre devotionem, conferre fiduciam! Reverentiam pro præsentiâ, devotionem pro benevolentiâ, fiduciam pro custodiâ "[8].

---

[1] *Gen.*, XLVIII, 16; *Ps.* XC, 11; cf. *Tob.*, VI, 8 etc.

[2] *Tob.*, XII, 3 etc. — Integer *Tobiæ* liber legendus est ut in eo graphica inveniatur descriptio eorum quæ nobis divina Providentia præstat mediante Angelorum ministerio.

[3] *Tob.*, VIII, 3. — [4] *Tob.*, VI, 16. — [5] *Tob.*, XII, 12. — [6] *II Reg.*, XXIV, 16.

[7] *Luc.*, XVI, 22. Cf. **J. H. Newman**, *Dream of Gerontius*, ubi non minus theologice quam poetice describitur luctamen animæ christianæ cum diabolo ante mortem. Cf. Leclercq, in *Dict. d'arch. chrét.*, Les anges psychagogues, I, 2121 sq. — [8] *Sermo 12* in Ps. 90, n. 6.

1° *Reverentiam pro præsentia :* siquidem Angelus custos est semper nobiscum, et quia est spiritus purus et sanctus, vitare debemus quidquid illum contristare posset : " In quovis diversorio, in quovis angulo, Angelo tuo reverentiam habe... Tune audeas illo præsente quod videntе me non auderes? An præsentem esse dubitas quem non vides? Quid si audires?... Si fidem consulas, ea tibi angelicam probat præsentiam non deesse "[1].

2° *Fiduciam pro custodiâ :* nam potens est ad nos succurrendos et simul nobis devotissimus; igitur illum deprecari, et ad illum confugere in rebus dubiis et angustiis debemus : " Adsunt igitur et adsunt tibi, non modo tecum, sed etiam pro te. Adsunt ut protegant, adsunt ut prosint... Ceterum etsi tam parvuli sumus, et tam magna nobis, nec modo tam magna, sed et tam periculosa via restat : quid tamen sub tantis custodibus timeamus? Nec superari, nec seduci, minus autem seducere possunt, qui custodiunt nos in omnibus viis nostris. Fideles sunt, prudentes sunt, potentes sunt, quid trepidamus? "[2]

3° *Devotionem seu amorem pro benevolentiâ :* nam angelus custos est pro nobis veluti benefactor, amicus et frater, et erit postea particeps ejusdem hæreditatis in cælo; ergo illum diligere debemus, de illo cogitare, et ejus inspirationibus obedire : " Simus ergo devoti, simus grati tantis custodibus: redamemus eos, honoremus eos quantum possumus, quantum debemus... In ipso (Deo) itaque, fratres, affectuose diligamus Angelos ejus, tanquam futuros aliquando cohæredes nostros, interim vero actores et tutores a Patre positos et præpositos nobis "[3].

Corollaria.

815. (A) *Doctrina de Angelis custodibus a platonicis philosophis non fuit mutuata.* Licet enim nonnulli Platonici egregia de Angelo custode per transennam scripserint[4], Patres non ex eorum commentis catholicam doctrinam hâc de re probant, sed ex Scripturâ, ut jam notavimus, fusiusque ostendit *Petavius*[5]; proindeque Gentilium traditiones, quæ aliunde satis confusæ sunt, nihil aliud sunt nisi reliquiæ revelationis primitus hominibus factæ.

816. (B) *Angelorum cultus minime superstitiosus est, sed rationabilis valdeque utilis.* Quod contra Novatores dirigitur, qui, duce *Calvino*, contendunt per Angelorum cultum a Dei cultu nos

[1] **S. Bernard.**, *ibid.* — [2] **S. Bernard.**, *ibid.*

[3] De Angelis custodibus pium opusculum scripsit **Chardon**, *Mémoires d'un Ange Gardien, anglice* redditum " Memoirs of a Guardian Angel ". Baltimore, 1871. Legatur etiam *Meditatio de sanctis Angelis atque de iis imprimis, qui hominum custodiæ præsunt*, in opusculo cui titulus : **S. Aloysii Gonzagæ** *Opera omnia*, Coloniæ, apud Heberle, 1801.

[4] Cf. **Petav.**, *de Angelis*, l. II, c. 7; **Hurter**, n. 448. — [5] *Loc. cit.*, c. 7.

averti : " Quam igitur præposterum est ab Angelis nos abduci a Deo, qui in hoc sunt constituti, ut præsentiorem ejus opem nobis testentur? " Hoc enim falsum est, cùm Angelos ut Dei nuntios et ministros veneremur, ita ut gloria eis reddita in ipsum Deum redundet, ut jam animadvertit *S. Bernardus*[1] : " Totus tamen ei (Deo) reddatur et amor et honor noster, *a quo tam ipsis* quam *nobis est totum*, unde honorare possumus vel amare, unde amari honorarive meremur ". Nec dicere juvat cum *Hodge*[2] Angelos non magis honorandos esse quam ventos et fulgura, quæ sunt pariter ministri Dei; clarus enim auctor animadvertere debuisset magnum esse discrimen inter ministros inanimatos, et animatos liberosque ministros de quibus Scriptura ipsa dicit[3] : " Nimis honorificati sunt amici tui, Deus, nimis confortatus est principatus eorum ".

Art. III. De Angelis malis[4].

Angeli mali[5] seu Dæmones hominem impugnant dupliciter : modo ordinario per tentationem, extraordinario per possessionem et magiam ; de his seorsim dicemus.

I. De tentatione diabolicâ.

817. 1° *Thesis :* **Sæpe sæpius dæmones hominem ad peccatum incitant, seu tentant.**

(A) *Script.* Existentia tentationis diabolicæ luculenter Scripturâ demonstratur. In *Vet. Test.* videmus protopa-

[1] *Loc. cit.*

[2] **Hodge**, *Systematic Theology*, vol. I, 642. — Cultum Angelorum legitimum esse Patrum auctoritate **Petavius** demonstrat (l. c. c. 9), et nos demonstrabimus in *Tr. de Verbo Incarnato.*

[3] *Ps.* CXXXVIII, 17. Cf. **Leclercq**, *loc. cit.*, Culte des Anges, 2144 sq.; **Bareille**, *Le Culte des Anges à l'époque des Pères de l'Eglise*, in *Revue thomiste*, VIII, 41 sq.

[4] **S. Thom.**, I, q. 63-64; **Suarez**, *De Angelis*, l. VII-VIII; **Palmieri**, th. 59-60, 63-64; **Pesch**, n. 408-415; **E. Mangenot**, **T. Ortolan**, in *Dict. de Théol.*, t. IV, 322-414; **F. Nau**, *Démons*, in *Dict. d'Apol.* (d'Alès), t. I, 917-928; **W. H. Kent**, *Demon, Demoniacs, Devil*, in *The Cathol. Encycl.*, Appleton, t. IV, 710 sq.

[5] Angeli mali varia sortiti sunt nomina; vocantur *dæmonia* vel *dæmones* (*Deut.*, XXXII, 17; *Luc.*, VIII, 33; *Matt.*, VIII, 31); *spiritus nequam* (*Luc.*, XI, 26; *Act.*, XIX, 12); *spiritus immundi* (*Luc.*, VIII, 29); *mundi rectores tenebrarum harum, spiritualia nequitiæ* (*Ephes.*, VI, 12). Unus ex illis tanquam eorum dux habetur, vocaturque *princeps hujus mundi* (*Joa.*, XII, 31; XIV, 30); *princeps dæmoniorum* (*Matt.*, IX, 34); *Satanas* (*Luc.*, XI, 18); *diabolus* (*Matt.*, XIII, 39); *deus hujus sæculi* (*II Cor.*, IV, 4); *draco magnus, serpens antiquus* (*Apoc.*, XII, 9). Cf. **Mazzella**, n. 426, n. I.

rentes ad peccandum a diabolo induci [1], et pium Job variis modis pariter ab eo tentari. In *Nov. Test.* diabolus impugnat ipsum Christum [2], Judam proditorem ad magistrum tradendum incitat [3], et Ananiam ut mentiatur Spiritui S. [4].

Insuper modo generali S. Petrus et S. Paulus nos admonent ut a diabolicâ tentatione caveamus : " Adversarius vester diabolus tanquam leo rugiens, circuit quærens quem devoret... Quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ ... " [5]. Ex quibus clare colligitur nos non solum concupiscentiâ tentari, sed etiam diabolo, qui concupiscentiâ rebusque externis utitur, ut nos ad malum alliciat.

818. (B) *Ratione* suadetur. (a) *Ex parte Dei :* Illud convenit ex parte Dei, quod manifestat excellentiam et necessitatem gratiæ, necnon divinam sapientiam; atqui hoc præstat diabolica tentatio, quia homines, a diabolo tentati, melius intelligunt gratiæ necessitatem ad dæmoni resistendum, et aliunde Deus, succurrendo homini tentato, nobis ostendit quomodo sciat ex malo majus bonum elicere. (b) *Ex parte hominis :* nam per hujusmodi tentationes, ejus *virtus* exercetur, perficitur et roboratur; melius sentit propriam infirmitatem et ita ad veram *humilitatem* excitatur; tandem, resistendo tentationi, *pœnitentiam* agit pro peccatis præteritis. (c) *Ex parte ipsius dæmonis :* nam, quamvis diabolus aliquando vincat homines, tamen sæpe sæpius vincitur, et ultimo per merita Christi vincetur, et ita majorem confusionem experietur [6].

819. 2° *Modus quo fit tentatio diabolica* [7].

(A) Diabolus non potest agere directe in intellectum et voluntatem; nam intellectus et voluntas sunt facultates mere spirituales, immediate a Deo creatæ, et sui juris, ita ut a Deo solo dependeant qui solus potest in eas agere.

---

[1] *Gen.*, III, 1-6. — De aliis dæmonum manifestationibus sive in Scripturâ sive in Apocryphis, cf. **F. Nau**, *Dict. d'Apol.*, t. I, p. 917 sq.

[2] *Matt.*, IV, 3-10. — [3] *Joa.*, XIII, 2, 27. — [4] *Act.*, V, 3.

[5] *I Petr.*, V, 8 9; *Ephes.*, VI, 12; cf. *Luc.*, XXII, 31; VIII, 12.

[6] Quæ argumenta dilucide exponit **Suarez**, *de Angelis*, l. VIII, c. 18, n. 18-26.

[7] Cf. *Catech. Trident.*, p. IV, sexta petit., n. 5; **Schram**, *Institt. theol. myst.*, § CXIV sq.; **S. Bonavent**, *in 2 Sent.*, dist. 8, p. 2, a. 1.

(B) Diabolus autem potest agere : (a) in *sensus internos*, scilicet memoriam et imaginationem; nam illæ facultates sunt facultates *organicæ et corporeæ* et natura sensibilis et corporea obedit Angelis. Diabolus potest igitur malas imaginationes proponere nobis etiam invitis. (b) in *appetitum sensibilem*, qui et ipse est corporeus, passiones commovendo, et humores corporis humani disponendo ita ut ad peccandum inclinemur. Attamen, in his omnibus casibus, homo servat suam libertatem, et potest, cum gratia Dei, tentationem superare : " Fidelis est Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet etiam cum tentatione proventum "[1].

II. De obsessione et possessione diabolicâ[2].

820. 1° *Notio.* (A) Obsessio est actio dæmonis, qui ab extra veluti obsidet et impugnat hominis corpus, diversis molestiis illud afficiendo, simulque animam gravibus tentationibus vexando, ut refertur, v. g., in historiâ S. Antonii.

(B) Possessio est actio dæmonis, qui corpus hominis intrat, in illo habitat, ibique operatur, sensibus et membris utendo, insolitosque actus producendo. Signa diabolicæ possessionis, juxta *Rituale* Romanum, sunt " ignotâ linguâ loqui pluribus verbis vel loquentem intelligere, distantia et occulta patefacere, vires supra ætatis seu conditionis naturam ostendere et alia id genus quæ cum plurima occurrunt, majora sunt indicia ". Sed simul *Rituale* exorcistam monet " ne facile credat aliquem a dæmonio obsessum esse, sed nota habeat ea signa, quibus obsessus dignoscitur ab iis qui vel atrâ bile, vel morbo aliquo laborant " (*De exorcis. obs.*). Quod quidem hodie eo magis necessarium est quod in somno hypnotico phænomena producantur, quæ possessionem dæmoniacam imitari videntur[3].

---

[1] *I Cor.*, X, 13.

[2] Cf. Thyræus, *de Dæmoniacis;* D. Calmet, *Nouvelles dissert.*, Diss. sur les possess., a. 2; Schram, *Instit. theol. myst.*, § CCV sq.; Ribet, *La Mystique divine*, t. III, c. 9-11; Kitto, *Cyclopædia of Biblical Literat.*, verbo *Demoniacs;* Trench*, *Miracles of O. Lord*, Appleton, 1890, pp. 161, 246, 389 etc.; Alexander, *Demonic possession in the New Testament*, 1912; H. Laehr, *Die Dämonischen des N. T.*, Leipzig, 1894.

[3] Cfr. Véronnet, *La possession diabolique*, in *Rev. du Cl. français*, t. XXXVII, 1904, p. 570 et t. XXXIX, p. 423.

821. 2° *Existentia.* Veritatem diabolicæ possessionis impugnant non solum *Rationalistæ*, sed etiam *Protestantes* præsertim *liberales*, immo *aliquot Catholici* qui contendunt dæmoniacos, de quibus Evangelium loquitur, fuisse simpliciter ægrotos et Christum et Apostolos Judæorum opinioni se accommodasse. Contra quos sit :

822. *Thesis :* **Possessiones dæmoniacæ admittendæ sunt, non tantum ante, sed etiam post Christum.**

(A) *Scripturâ.* (a) Sæpe enim in Evangeliis fit mentio obsessorum a dæmone, prouti ab ægrotis distinguuntur : " Obtulerunt ei omnes male habentes, variis languoribus et tormentis comprehensos, et qui dæmonia habebant " [1].

(b) Insuper Christus exhibetur ut dæmones alloquens, eos increpans, vetansque ne loquantur, aut eis præcipiens ut exeant : " Dæmonia multa ejiciebat, et non sinebat ea loqui, quoniam sciebant eum... Surde et mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, et amplius ne introeas in eum " [2].

(c) Tandem Christus Apostolis tradit potestatem dæmones ejiciendi, ut distinctam a potestate morbos curandi, simulque media præscribit quibus ejici possint[3]. Atqui si dæmoniacæ possessiones nihil aliud sint nisi morbi naturales, Christus certe Judæos et Apostolos suâ agendi ratione suisque verbis decepisset; quod quidem repugnat; ergo,

Nec dici potest Dominum errori Judæorum se accommodâsse : nam Deus potest quidem se accommodare hominibus quoad modum loquendi, ut melius ab eis intelligatur : sed non ita ut eos decipiat. Jamvero Christus manifeste populum et discipulos decepisset, si, dum nôsset diabolicas possessiones esse imaginationis figmentum, ita locutus esset ut eorum errorem confirmasset. Quod aliquot exemplis illustratur : v. g., postquam ejecerat dæmonium [4], calumniantibus Pharisæis eum in Beelzebub hoc miraculum patrâsse, non negat se ejicere dæmones, sed solum negat se id facere potestate Satanæ : deinde regnum suum opponit regno Satanæ, suamque divinam missionem ex eo probat quod in digito Dei ejiciat dæmonia. Atqui tota illa argumentatio deceptoria et illusoria esset, si nullæ essent diabolicæ possessiones. Accedit quod Christus non solum coram populo sed etiam privatim cum solis discipulis eodem modo locutus fuerit; sic quando discipuli, peractâ præ-

[1] *Matt.*, IV, 24; VIII, 16. — [2] *Marc.*, I, 34; IX, 24; *Luc.*, VIII, 30.
[3] *Matt.*, X, 1; *Marc.*, XVI, 17; XVI, 17. — [4] *Luc.*, XI, 14-26.

dicatione, reversi sunt ad illum cum gaudio, dicentes : " Domine, etiam dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo "[1], nedum eorum opinionem corrigeret, eam potius confirmavit dicens : " Videbam Satanam sicut fulgur de cælo cadentem ".

(d) Tandem res confirmatur exemplo Apostolorum qui spiritus immundos multoties ejecerunt [2], et ne ullum dubium maneret de dæmonis præsentiâ, narratur quid Judæis quibusdam exorcistis contigerit, qui Paulum imitari volebant : " Respondens spiritus nequam dixit eis : Jesum novi et Paulum scio : vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo, *in quo erat dæmonium pessimum*, invaluit contra eos... "[3]. Ergo certum est tempore Christi et Apostolorum nonnullos fuisse homines a dæmonibus infestatos.

823. (B) *Traditione* constat veras fuisse dæmonum possessiones in primis sæculis, Christianosque potestatem habuisse spiritus immundos expellendi; ait enim *Tertullianus*[4] : " Edatur hic aliquis sub tribunalibus vestris, quem a dæmone agi constet : jussus a quolibet Christiano loqui, spiritus ille tam se dæmonem confitebitur de vero, quam alibi Deum de falso... Nisi se dæmones confessi fuerint, Christiano mentiri non audentes, ibidem illius Christiani procacissimi sanguinem fundite. Quid isto opere manifestius? Quid hâc probatione fidelius"? Multa alia testimonia hujusmodi exhiberi possent, ex quibus demonstrari valeret hanc fuisse Patrum communem persuasionem. Idem constat ex *praxi Ecclesiæ*, quæ specialem ordinem *Exorcistarum* instituit ad dæmones abigendos, et in *Rituali* preces speciales habet ad liberandos obsessos a diabolo; necnon ex *historiâ*, quæ plures possessionis casus refert, de quorum veritate dubitare difficile est[5].

824. (C) *Ratione.* Ratio non potest quidem existentiam diabolicæ possessionis demonstrare, sed ejus possibilitatem, positâ dæmonum existentiâ. Cùm enim diabolus magnâ sagacitate et potestate polleat, certe multo plura stupenda

[1] *Luc.*, X, 17. — [2] *Act.*, V, 16; XIX, 12. — [3] *Act.*, XIX, 15-16. — [4] *Apologet.*, c. 23; *Ad. L.*, I, 413. — [5] Cf. **Ribet**, *op. cit.*, p. 198 sq.; **Leriche**, *Etude sur les Possessions en général et sur celle de Loudun en particulier*, Paris, 1859; **J. Segaud**, *Une manifestation diabolique* (thèse), Lyon, 1899.

præducere potest quam hypnotismi cultores; atqui isti personam magnetizatam ita regere possunt, ut vires ejus physicas et psychicas pro libitu dirigant, etiam contra ipsius inclinationem; ergo idem a fortiori valet diabolus.

Si inquiritur autem cur Deus possessionem permittat, respondet *S. Bonaventura*[1] : " Permittit autem hoc Dominus sive ad gloriæ suæ ostensionem (*Joa.*, IX, 3), sive ad peccati punitionem, sive ad peccantis correptionem (*I Cor.*, V, 3), sive ad nostram eruditionem ".

825. 3° *Remedia*[2] quæ adhiberi solent ad dæmones arcendos sunt : (a) conscientiæ purgatio per confessionem sacramentalem; (b) usus Eucharistiæ; (c) oratio cum jejunio; (d) Sacramentalium usus, præsertim aquæ benedictæ; (e) tandem exorcismi, qui tamen caute adhibendi sunt, nec sine licentiâ Episcopi, saltem si publice et soliemniter fiant.

III. De magiâ, magnetismo, spiritismo et hypnotismo[3].

826. **Status quæstionis.** 1° *Magia*[4] in genere est *potestas mira et insolita patrandi.* Duplex distinguitur : *naturalis*, quâ mira efficiuntur per occultas naturæ vires[5], vel dexteritatis ope; *diabolica*, seu *nigra*, quâ prodigia pròducuntur dæmonis ope. Nos autem de magiâ naturali non agimus, sed de diabolicâ.

Theologi communiter distinguunt inter *crimen*, *artem* et *factum* magiæ. (A) *Crimen magiæ* est impius conatus mira patrandi ope dæmonis, sive effectus sequatur sive non. Dupliciter committi potest: pacto *explicito*, quando quis cum dæmone loquitur vel reipsa, vel per imaginationem; pacto *implicito*, quando quis media adhibet, quæ neque per se neque ex Dei vel Ecclesiæ institutione, virtutem habent producendi effectum qui exspectatur : talis enim effectus nonnisi a malignis spiritibus produci potest. Tale crimen com-

[1] *In 2 Sent.*, dist. 8, p. 2, a. 1, q. 1.

[2] Cf. Ribet, *op. cit.*, c. 11, p. 233 sq.; Schram, § CCIX sq.

[3] Cf. S. Thom., 2. 2, q. 95-96; Suarez, *de Religione*, l. II; Del Rio, *Disquisit. magicæ*; Bergier, *Dict. de théol.*, verbo *Magicien*; Ribet, *Mystique div.*, c. 12-23; Knoll, *de Deo Creatore*, § 184 sq.; Jungmann, *de Deo Creat.*, n. 151 sq.

[4] Cf. *Encyclopædia Britan.*, verbo *Magic.*

[5] Nonnulli scientiarum cultores in suspicionem commercii cum diabolo venerunt, quia ex diligenti virium naturalium investigatione quædam facere potuerunt, quæ a communi plebe tanquam prodigia existimabantur.

mitti posse, colligitur ex legibus quibus Deus illud prohibuit : " Non declinetis ad magos, nec ab ariolis aliquid sciscitemini... Vir sive mulier, in quibus pythonicus vel divinationis fuerit spiritus, morte moriantur " [1]. Revera homines pravi, curiositate, honorum vel pecuniæ amore, aliâve passione allecti, eo usque impietatis venire possunt, ut sibi persuadeant a dæmone consequi posse auxilia, quibus prava sua desideria explere valeant.

(B) *Ars* autem *magica* definitur facultas, positis quibusdam signis, miros effectus, dæmonis ope, *certo* et *constanter* producendi. Hoc sensu intellecta, non debet facile admitti. Nam virtus dæmonum est limitata, nec aliquid præter naturam agere valent, nisi Deo permittente, ut diserte docet *S. Augustinus* [2] : " Firmissime tamen credendum est omnipotentem Deum omnia posse facere quæ voluerit sive vindicando, sive præstando, nec dæmones aliquid operari secundum naturæ suæ potentiam ..., nisi quod ille permiserit cujus judicia occulta multa sunt, injusta nulla ". Quod approbat *S. Thomas* [3]. Jamvero quis dicere præsumet, Deum certâ lege et semper permissurum esse dæmonibus ut suam malitiam et potestatem exerceant, quotiescumque determinatis signis magi usi fuerint? Aliunde spiritus mali neque omniscii nec ubique præsentes sunt, immo mendaces sunt et infideles; unde sæpe sæpius contingere potest ut signa ab improbis hominibus posita, aut non advertant, aut non attendant. Quam stulti igitur sunt qui diabolo confidunt!

(C) Nonnulla vero esse *facta magica*, ope dæmonis patrata, vix negari potest, quidquid pauci theologi dixerunt post *Eng. Klüppel* [4]. Etenim Scriptura nonnulla hujusmodi facta commemorat : " Vocavit autem Pharao sapientes et maleficos, et fecerunt etiam ipsi per incantationes ægyptiacas et arcana quædam similiter " [5]; item in N. T. agitur de operibus magicis a Simone, Elyma et puellâ pythonissâ patratis [6]; et a Christo Pauloque prænuntiatur signa magna et prodigia futura esse tempore Antichristi, " ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi " [7]. Hinc *S. Augustinus* de hisce prodigiis loquens ait [8] : " Addimus enim ad istam lucernam inextinguibilem et humanarum et magicarum, id est per homines dæmoniacarum artium, et ipsorum per se ipsos dæmonum multa miracula : quæ si negare voluerimus, eidem ipsi, cui credimus, sacrarum litterarum adversabimur veritati ". Multa hujusmodi facta a scriptoribus ecclesiasticis narrantur, et licet quædam fabulosa sint, non

[1] *Lev.*, XIX, 31; XX, 27; cf. *Deut.*, XVIII, 10-11.
[2] *De Civit. Dei*, lib. XVIII, c. 18, *P. L.*, XLI, 574.
[3] *S. Theol.*, I, q. 110, a. 2.
[4] *Instit. th. dogm.*, l. I, § 77, not. 4, ubi dicit : " Arbitramur quæcumque de eo rerum genere venditantur, esse commentitia aut somnia delirantis phantasiæ "
[5] *Exod.*, VII, 11. — [6] *Act.*, VIII, 9, 11; XIII, 8; XVI, 16.
[7] *Matt.*, XXIV, 24; *II Thess.*, II, 9.
[8] *De Civit. Dei*, l. XXI, c. 6, *P. L.*, XLI, 717.

pauca a viris doctrinâ et pietate conspicuis referuntur, quæ fidem sibi commendant [1].

827. 2° Nostrâ ætate, sub nomine *magnetismi*, *spiritismi*, et *hypnotismi*, multa publici juris facta sunt phænomena, de quibus inquiri potest utrum sint diabolica an non.

(A) *Magnetismi animalis* inventor agnoscitur *Antonius Mesmer*, Vindobonensis medicus, qui circa finem sæc. XVIII, novos quærens curandi modos, putavit se mirum invenisse medium in fluido quodam subtilissimo, quod fluido magnetico simile est, et supponitur ex animalium corporibus manare, immo omnia prorsus corpora pervadere. Quod systema evolverunt ejus discipuli, præsertim *Puységur*, et *J. Braid* [2]. Tria sunt præsertim phænomena magnetismo adscripta, quæ sive manuum gesticulationibus, vel magnetizatis substantiis, aut etiam simplici voluntatis nutu verbis expresso, producuntur : *convulsiones*, variique physiologi effectus qui pro diversâ infirmorum conditione varii sunt; status quidam *paralysis et catalepsis*, in quo membra rigida fiunt, et sensibilitas evanescit; *somnus magneticus*, in quo magnetizatus, licet sensuum usu destitutus, videt tamen, audit et loquitur, immo mira cognoscit quæ antea ipsi ignota erant, actionesque perspicit quæ occulte vel procul peraguntur.

828. (B) *Spiritismus* modernus [3] ortum habuit in Statibus Fœderatis Americæ. Jam anno 1832 tres pueri, ludentes manu superpositâ cuidam mensæ, eam rotare fecerant, praxisque hujusmodi illico longe lateque per Americam diffusa est. Sed an. 1848 nova ejusdem rei phasis incœpit in oppidulo Statûs Neo-Eboracensis *Hydesville* nuncupato; videlicet in domo quam incolebat familia

[1] Nostri non est propositi facta hujusmodi discutere, variasque magiæ formas exponere; hâc de re lege **Görres**, *die christliche Mystik*, vol. 4; **Ribet**, *l. cit.*; **de Mirville**, *Des Esprits et de leurs manifestations*; **Bizouard**, *Des rapports de l'homme avec le démon*, 6 vol. in-8°, Paris, 1863-64; **Perrone**, *de Virtute Religionis*, p. II, s. I, c. 2 et s. 2.

[2] Cf. **Deleuze**, *Histoire critique du magnétisme animal*, Paris, 1813; **Puységur**, *Mémoire pour servir à l'histoire... du magnétisme*, Paris, 1830; **J. Braid**, *Neurypnology, or the Rationale of nervous sleep...*, London, 1843; **A. Wood**, *What is Mesmerism*, Edinburg, 1851; **Heidenhain**, *Animal magnetism*, London, 1880: **Perrone**, *op. cit.*, n. 400 sq.; **Gasc-Desfossés**, *Magnétisme vital*, Paris, 1897; **Surbled**, *Morale*, t. IV, ch. 6.

[3] Cf. **E. W. Capron**, *Modern Spiritualism*, Boston, 1855; **Edmonds and Dexter**, *Spiritualism*, N.-York, 1854-55; **Allan Kardec**, *Le livre des esprits*, *Le livre des médiums*, Paris 1864-1865; **O. Brownson**, *The Spirit Rapper*; **Crookes**, *Researches on the Phenomena of Spiritualism*; **E. Dupouy**, *Sciences occultes et physiologie psychique*, Paris, 1898; **Gibier**, *Le Spiritisme*, Doin, 1904; **Maxwell**, *Les phénomènes psychiques*. — Modernas spiritismi theorias exponit **L. Denis**, *Christianisme et spiritisme*, Paris, 1903; **Grasset**, *Le spiritisme devant la science*, Paris, Masson, 1904.

Fox e sectâ Methodistarum, crepitus et rumores auditi sunt : stupefactæ quidem, sed non perterritæ, duæ adolescentulæ quæ ibi degebant, putantes adesse *spiritum*, ab eo postulârunt ut distinctis ictibus vellet respondere; quod quidem ita successit, ut *mediatrices* inter spiritus et personas quæ cum spiritibus communicare vellent. paulo post evaserint. Exinde res non solum in Americâ, sed in totâ Europâ crebuit, et annis 1852-54 communis facta fuit. Ubique notatum est præcipua phænomena nonnisi præsentibus quibusdam personis fieri; quæ personæ *media* seu *mediatores* appellantur, cùm nonnisi his *mediantibus* phænomena producantur. Nec singula *media* æqualem vim seu aptitudinem ad ea patranda habent, sed alia aliis peritiora sunt; insuper eadem media non videntur æque apta ad eosdem effectus in quâlibet sessione producendos, sed plus minusve succedunt secundum varias circumstantias. — Diversæ autem fuerunt spiritismi formæ : aliquando enim spiritus responsa edebant mediantibus mensis rotantibus, sive varios ictus percutiendo, sive scribendo pennæ vel styli ope, aut per manum *medii;* nonnunquam autem directa fiebat spirituum evocatio et apparitio. Attamen minime dubitandum est plurimas fraudes in his omnibus intervenisse, et difficile est sæpe verum a falso secernere[1].

Inter phænomena quæ *scientifice* perpensa fuerunt, et a fraudibus immunia esse existimantur, hæc præsertim recenseri possunt :

Phænomena physica : (a) *strepitus* tabulæ, cujus pes se erigens et postea declinans, terram percutit et ita responsa profert; qui motus et strepitus aliquoties occurrunt non solum quando astantes suas palmas super tabulam extendunt, sed etiam quando jam ab eâ recesserunt[2]. Aliquando etiam tabula rotans percutit unum aut alterum ex astantibus. (b) Objecta parietibus affixa, aut ea quæ sunt in cubiculo, decidunt aut confuse moventur, non sine magno strepitu; post aliquod temporis, omnia ad pristinum statum redeunt[3]. (c) Aliquoties scamnum vel tabula, ubi *medium* sedet, in aera levatur (quod *levitatio* dicitur), quin ulla appareat causa motus[4]. (d) Haud raro apparent in cubiculo obscuro flammæ vel lumina

[1] Non paucæ enim ex personis quæ *media* se esse jactitant, non solum simplices, sed etiam doctos decipere conantur; aliæ, quæ vere *media* sunt, fraudibus utuntur ad amplificanda phænomena quæ producunt. Cfr. *Proceedings Soc. f. psych. researches*, VI, p. 253; XIII, p. 45; **Maxwell**, op. cit., p. 116 et 256-312. Ita, quoad sorores *Fox*, quidam americani medici dixerunt ; " Les raps doubles étaient produits par un mouvement rapide de déboîtement et de remboîtement du genou". (**Maxwell**, op. cit., p. 258).

[2] **Maxwell**, op. cit., p. 67-85.

[3] Facta hujusmodi a testibus fide dignis observata refert **Maxwell**, op. cit., p. 232-255. Huc spectant phænomena quæ dicuntur *hantise*, *maison hantée*, *haunted house*, de quibus vide **E. Dupouy**, op. cit., p. 273-309; **Surbled**, *Hantise*, in *Science Catholique*, 1899; *Civiltà cattolica*, Serie XVII, vol. IV, p. 436, etc. — [4] **Maxwell**, p. 87-92.

diversi coloris [1]. (e) Quandoque apparent manus humanæ, pedes, caput; immo, licet raro, integrum corpus humanum, ordinarie longis et latis vestibus indutum, ambulans, cum adstantibus loquens, quod *photographicam* suî impressionem relinquit, sive in papyro, sive in cerâ, aut gypso, et ceteroquin tangi potest [2] : quæ phænomena vocantur *spirituum materializationes*, quia censentur esse corporea apparitio alicujus spiritûs aut animæ defunctæ. Multis vero persuasum est hos spiritus nihil aliud esse nisi personas humanas quæ *media* dicuntur, vestimentis specialibus et larvis indutas; rem ita se habere in nonnullis casibus compertum est [3].

Phænomena intellectualia. Percussionibus tabulæ rotantis, aut scripturâ medii, vel etiam conversatione cum eodem, quædam occulta aut secreta cognosci possunt. (a) Aliquando manifestantur *facta* quæ in loco *distanti* occurrunt, v. g., morbus aut mors alicujus personæ [4]; alias deteguntur *objecta* quæ *amissa* aut in *occulto* loco posita fuerant. (b) Sæpe res indifferentes et parum inter se connexæ proferuntur; haud raro falsa cum veris miscentur [5]. (c) Generatim responsa data accommodantur menti, ingenio et dispositionibus adstantium; si sunt christiani et devoti, nil dicitur contra religionem, sed potius commendatur Christi doctrina et cultus erga Deum. Si vero adsunt impii aut increduli, negantur quædam dogmata catholica, præsertim pœnarum æternitas, indissolubilitas matrimonialis vinculi; Dei nomen retinetur, sed paulo post pantheismus proponitur [6]. Tandem, præsentibus viris parum honestis, turpia quandoque proferuntur et commendantur. (d) Alias revelatur præsentia spiritûs nequam et res sacras ac religiosas horrentis, ut constat ex *convulsionibus* tabulæ quando ei imponuntur rosaria benedicta, etc.; quædam enim hujusmodi facta ab *oculatis* testibus fide dignis relata sunt [7]. — Utrum vero necne secreta cordium et

---

[1] **Maxwell**, p. 118-146.

[2] **Maxwell**, p. 135-162 et 209-212. — Celebris est præsertim apparitio, per tres annos, spiritûs qui se dicebat *Katie King;* ejus varias manifestationes descripsit notissimus *W. Crookes*, qui affirmat se non pauca discrimina animadvertisse inter corporalem formam hujus spiritûs et *medium*, videlicet *Miss Cook*. (Apud **Dupouy**, op. cit., p. 216-231). Quidam tamen putant doctissimum *Crookes* deceptum fuisse : ita **Davis**, *La fin du monde des esprits*, Paris, 1887, p. 39-90; idem auctor exponit, p. 224, quomodo Neo-Eboraci instituantur qui spirituum apparitionibus vulgus decipere volunt.

[3] Cfr. **Davis**, op. cit., p. 163 sq.

[4] **Dupouy**, op. cit., p. 115 126 et 140-143, 151-173; **Gurney, Myers, Podmore**, *Phantasms of the living*, gallice redditum a *L. Marillier* sub titulo *Hallucinations télépathiques*, Paris, Alcan.

[5] **Maxwell**, op. cit., p. 202-212; 242-255.

[6] Quod constat v. g. ex operibus ab **Allan Kardec** editis, *Le livre des esprits*, *Le livre des mediums*.

[7] **D.D. God. St Marc**, *Rapport épiscopal sur les tables tournantes et parlantes*, 6 jul. 1853, ex archiviis *Cancellariæ Rhedonensis*.

futuri eventus cum certitudine revelentur, non tam certo constat; facta siquidem allegata quibusdam videntur nihil aliud esse nisi ea quæ probabiliter ex jam notis detegi aut prævideri possunt.

829. (C) *Hypnotismus* nostris diebus peritorum attentionem excitavit[1]. Somnus hypnoticus variis inducitur mediis, vocis imperio, oculorum aspectu, manuum contrectatione, præsertim premendo zonas quæ hypnogenæ dicuntur, aut etiam simplici mentali suggestione. Generatim asseritur neminem, in statu vigiliæ hypnotizari posse, nisi prius consensum saltem implicitum præbuerit; sed somnus naturalis in hypnoticum mutari potest, absque dormientis consensu. Non omnes hypnotizari possunt, sed multi tamen, nec solum feminæ sed etiam viri, præsertim ii qui voluntate debiles sunt, vel nervoso morbo laborant.

Hypnotismi phænomena triplicis distinguuntur generis : *somatica*, *intellectualia*, vel *mixta* (a) Priora, quæ sic vocantur quia corpus (σωμα) præsertim afficiunt, sunt *catalepsis*, *lethargia* et *somnambulismus*. In statu *cataleptico*, corpus immobile manet, statuæ instar, illumque modum sese habendi servat qui ipsi imprimitur; omnino iners et insensibile apparet. In statu *lethargico*, oculi antea clausi aperiuntur et ad hypnotizantem quasi necessario sese vertunt; membra veluti ceream flexibilitatem acquirunt. Si alicujus motus membris imprimitur, eumdem perficit aut complet hypnotizatus; ita si manus jungantur, ut fit generatim orationis tempore, totum corpus sese habet perinde ac si mens contemplationi vacaret. Tandem, in statu *somnambulismi*, hypnotizatus videtur esse quasi e somno excitatus : audit, videt, loquitur et agit; sed non est sui compos, nam imperio hypnotizantis fere absolute paret.

(b) In ordine *intellectuali*, præcipuum phænomenon est *mentalis suggestio*, quæ præsertim in statu somnambulismi fieri potest. Videlicet hypnotizatus ea omnia audit et exsequitur quæ ab hypnotizante suggeruntur et imperantur; v. g., objectum vere in cubiculo præsens videt vel non, *ad nutum* hypnotizantis; si hic jusserit ut furtum committatur, primum juidem resistit, sed plerumque victus a potentiori voluntate, furtum patratur. Immo suggestiones post hebdomadem vel mensem exequendas, fideliter adimplet præfixo tempore.

---

[1] Charcot, *Les leçons sur les maladies du système nerveux*, etc ; Ch. Richet, *L'homme et l'intelligence*; P. Richer, *Etudes cliniques sur la grande hystérie*, Paris 1885; Méric, *Le merveilleux et la science*; Toiroude, *L'hypnotisme*; Mortin, *Le nouvel hypnotisme*; Björnström, *Hypnotism*; Bernheim, *De la suggestion et de ses applications à la thérapeutique*; A. Moll, *Der Hypnotismus*, anglice redditum *Hypnotism*, 1893; Enrico Morselli, *Il magnetismo animale, la fascinazione e gli stati ipnotici*; Lelong, *La vérité sur l'hypnotisme*; P. Coconnier, *L'Hypnotisme franc*, Paris, 1898, ubi multa alia opera citata invenies; Grasset, *L'hypnotisme et la suggestion*, Paris, Doin., 1903.

(c) Phænomena *mixta* dicuntur ea quæ in corpore, mediante imaginatione, producuntur, v. g., sudor sanguineus, quem, suggerente hypnotisante, quis patitur.

Quibus sic breviter expositis, quid de his omnibus sentiendum sit declarabit sequens thesis.

830. 3° *Thesis :* **Phænomena magnetismi, spiritismi vel hypnotismi quibus occulta, remota ac futura deteguntur, diabolica sunt; cetera vero leges naturales transcendere non videntur.**

Probatur : (A) *Auctoritate.* Thesis enim nostra clare deduci videtur ex variis *S. Officii* responsis de magnetismo. Siquidem die 23 jun. 1840, *S. C. Officii* ad quæstionem : Utrum magnetismus, generatim acceptus et in se censeri debeat licitus aut illicitus, respondit : " Remoto omni errore, sortilegio, explicitâ aut implicitâ dæmonis invocatione, usus magnetismi, nempe, merus actus adhibendi media physica aliunde licita, non est moraliter vetitus, dummodo non tendat ad finem illicitum, aut quomodolibet pravum. Applicatio autem principiorum, et mediorum pure physicorum ad res et *effectus vere supernaturales*, ut physice explicentur, non est nisi deceptio omnino illicita et hæreticalis. " Quæ decisio 28 jul. 1847 renovata fuit. Ex quo patet non omnem magnetismi (idem dic de hypnotismo) speciem condemnari, sed solum eam ex quâ effectus *vere supernaturales* exspectantur.

Quinam vero sint illi effectus supernaturales, declaratur in Encyclicâ *S. Officii*, feriâ^4^, die 30 jul. 1856 ed^ta^, et ad omnes Episcopos missâ : " Quanquam generali hoc decreto satis explicetur licitudo aut illicitudo in usu aut abusu magnetismi; tamen adeo crevit hominum malitia, ut neglecto licito studio scientiæ, potius curiosa sectantes magnâ cum animarum jacturâ, ipsiusque civilis societatis detrimento, ariolandi, divinandique principium quoddam se nactos glorientur. Hinc *somnambulismi* et *claræ visionis*, uti vocant, *præstigiis* mulierculæ, gesticulationibus non semper verecundis abreptæ, se *invisibilia* quæque *conspicere* effutiunt, ac de ipsâ religione sermones instituere, *animas mortuorum evocare*, responsa accipere, *ignota* ac *longinqua detegere*, aliaque id genus *superstitiosa* exercere ausu *temerario* præsumunt. In hisce omnibus, quâcunque demum utantur arte vel illusione, *cum ordinentur media physica* ad effectus *non naturales*, reperitur *deceptio* omnino *illicita* et *hæreticalis*, et *scandalum* contra honestatem morum "[1]. Ex quibus

[1] Cf. *Acta S. Sedis*, vol. I, p. 177.

sequitur præstigia *claræ visionis*, quibus *invisibilia*, seu *occulta*, *ignota*, *longinqua* aut alia hujusmodi deteguntur, esse vere superstitiosa seu diabolica, proindeque omnino illicita : de aliis vero phænomenis prudenter tacuit S. Congregatio, quia videlicet, licet nonnulla mira esse videantur, non evidenter tamen constat ea leges naturales, adhuc parum notas, prætergredi.

Præ oculis etiam habenda sunt ea quæ dicit C. *Baltimorense II* (n. 36) : " Bene vero videtur esse exploratum plura, quæ in circulis spiritismi exhiberi phænomena miranda dicuntur, esse vel omnino mentita et operatorum inter se collusione fraudulentâ producta, vel personarum quæ dicuntur media imaginationi et spectatorum credulitati esse præsertim ascribenda, vel demum manuali cuidam dexteritati, qualis apud præstigiatores usu venit, esse tribuenda. Vix dubitandum tamen videtur quædam saltem ex eis a Satanico interventu esse repetenda, cum vix alio modo explicari possint ".

831. (B) *Ratione.* (a) *Prima pars* sic probatur : Quando inter effectum cognitum et causam naturalem nulla est proportio, profecto recurrendum est ad agens superius; atqui cognitio *occultorum*[1], *longinquorum ac futurorum* vires naturales excedit tum magnetizantis, tum magnetizati, vel cujuscumque fluidi. Licet enim non omnes leges naturæ nobis sint notæ, perfecte tamen novimus, in hoc præsenti statu, facultates nostras ita limitatas esse ut præfata cognoscere non valeamus. Cognitiones enim non acquirimus nisi vel sensuum ope, vel ideis jam acquisitis utendo ad novas adipiscendas quæ jam virtualiter in illis continentur ; atqui ex hypothesi neque hypnotizans neque hypnotizatus res de quibus agitur cognoscunt; aliunde res occultæ vel absentes sensus nostros afficere nequeunt; secreta vero cordium aut futura nullo modo sub apprehensione nostrâ cadunt, nisi forsan conjecturando; ergo horum cognitio, si detur, causæ intelligenti superiori adscribenda est[2].

[1] Nomine *occultorum* designamus ea quæ vere sunt occulta, nec ab homine cognoscibilia, prout sunt secreta cordium et alia hujusmodi; non autem ea quæ opacis corporibus celantur : fieri enim potest ut hæc naturaliter videantur, ope videlicet radiorum X vel alio modo.

[2] Quod sic illustrat **D. Thomas** : " Ex quibuscumque formis imaginatis non potest alicui provenire intellectualis cognitio ultra facultatem naturalem vel acquisitam sui intellectûs; quod et in somniis patet, in quibus, etsi sit aliqua præfiguratio futurorum, non tamen quicumque videns somnia eorum significata intelligit. Per hujusmodi autem visa vel audita quæ apparent in operibus magorum, plerumque advenit alicui intellectualis cognitio aliquorum quæ sui intellectûs facultatem excedunt, sicut revelatio occultorum thesaurorum, mani-

Nec dicere juvat in somno hypnotico facultates ita superexcitari ut mira peragere valeant; nam etiam superexcitatæ facultates non possunt, contra leges naturæ, videre secreta cordium, aut res longinquas vel futuras. Aliunde hæc produci nequeunt a fluido magnetico, si existat; nam tale fluidum, quantumcumque subtile fingitur, est materiale, et impar intellectualibus phænomenis producendis, quæ, ut in Philosophiâ probatur, nonnisi spirituali substantiæ tribui possunt. Ad superiorem igitur causam recurrere necesse est. Illa neque Deus neque bonus Angelus esse potest, nam in usu magnetismi vel illius hypnotismi qui ad *occultorum* detectionem adhibetur, tot sunt nugatoria, indecora, inhonesta ut Deum ejusque Angelos prorsus dedeceant. Remanet igitur ut causa illa sit ipse diabolus[1].

832. (b) *Secunda pars* etiam constat : " Nam, ut recte ait *Lehmkuhl*[2], plane insolita accidere posse in homine nervorum et cerebri alteratione atque omnino naturali modo, certissimum est; immo hallucinationes stupendas aliquando naturali omnino modo fieri constat. Sive autem putas quemlibet hominem facili ratione in ejusmodi statum se inducere posse, sive potius morbidam quamdam nervorum affectionem requiri : semper habes naturalem agendi modum". Sane principium generale est nihil ut supernaturale habendum esse nisi quod aliter explicari nequeat. Atqui phænomena, sive mechanica, sive physiologica, quæ supra descripta sunt, ut convulsiones, lethargia, catalepsis, immo sudor sanguineus, plerumque explicari possunt per nervorum excitationem et imaginationis influxum in sensus et ipsum corpus; hic enim influxus, etiam tempore vigiliæ, adeo vehemens est ut ad morbum causandum haud raro plane sufficiat[3]. Immo suggestio ipsa nihil miraculosi præ se fert, cùm sit aliquo modo similis iis quæ in statu naturalis somnii occurrant; siquidem dormientibus contingit ut ima-

festatio futurorum; et quandoque etiam de aliquibus documentis scientiæ alicujus vera respondentur. Oportet ergo quod vel illi apparentes et colloquentes non videantur secundum imaginationem tantum, vel saltem quod hoc fiat virtute a icujus intellectûs superioris quod homo per hujusmodi imaginationes in cognitionem talium adducatur ... " (*C. Gentes*, l. III, c. 104.)

[1] Cf. Perrone, *op. cit.*, n. 470-620; Méric, *op. cit.*, l. II, c. 3.

[2] *Theolog. moralis*, n. 501 (994, not. 1).

[3] Quod jam notaverat S. Thomas, *C. Gentil.*, lib. III, c. 99 : " Ex hoc quod anima imaginatur aliquid et vehementer afficitur ad illud, sequitur aliquando immutatio in corpore ad sanitatem vel ægritudinem, absque actione principiorum corporalium quæ sunt nata in corpore ægritudinem vel sanitatem causare ". Cf. Coconnier, O. P., *L'hypnotisme franc.*

ginarias rerum similitudines, quæ in eorum phantasiâ repræsentantur, tanquam *reales* habeant, variosque actus sub influxu horum phantasmatum perficiant; quod quidem ex hoc contingit quod ratio, quæ sola judicare et discernere potest, ligatis sensibus, a suo actu impeditur[1]. Jamvero hypnotizatus, suggerente hypnotizante, cujus vocem audit, in phantasiâ suâ vivide percipit similitudines rerum quæ describuntur,easque tanquam reales existimans,eodem modo agit ac si res ipsas vere perciperet. Auctoritas autem quam hypnotizans in hypnotizatum exercet, explicatur tum per consensum initio ab hypnotizato datum,quo propriam voluntatem veluti abdicat, tum per influxum quem hypnotizans directe in sensus ac nervos, *indirecte* in voluntatem subjecti obtinet[2]. Nec absolute repugnat *suggestio in distans tempus*,dummodo in memoriam hypnotizati uno vel altero medio revocetur; ejus enim efficacia virtualiter perseverare potest.

Aliunde phænomena, quæ regulariter et modo fere constanti scientificis experimentis producuntur, in quibus actores neque explicite neque implicite pactum cum diabolo pepigerunt, non facile dæmonibus tribuenda sunt; atqui pleraque hujusmodi phænomena ita obtineri testantur testes fide digni, medici, catholici scriptores, immo sacerdotes qui rem penitus investigârunt[3].

833. Nonnulli quidem ex eo quod quædam magnetismi facta sint diabolo tribuenda arguunt omnia ab eo causari[4]. Quod tamen argumentum manifesto vitio laborat. Dæmones enim, qui saluti nostræ insidiantur, omnibus rebus, etiam bonis et sacris ad homines tentandos utuntur; haud raro, v. g., visionum vere divinarum occasionem arripiunt ad superbiæ sensus excitandos, posteaque in Angelos lucis sese transformantes diabolicis fraudibus incautos decipiunt; sed ex hoc nemo vere sapiens concludet omnes visiones diabolicas esse. Idem dic de hypnotismo : licet enim diabolus eo uti possit ad incautos decipiendos, non exinde sequitur omnia hypnotismi phænomena diabolo tribuenda esse.

[1] Contingit etiam ut homo dormiens et somnians colloquium ineat cum altero vigile, dummodo hic filum somnii non abrumpat.

[2] Cf. **Méric**, *op. cit.*, l. II, c. 2; *Revue des questions scientif.*, Octob. 1881, 413-438; **Coconnier**, *L'Hypnotisme franc*, p. 347 sq.

[3] Cf. **P. Coconnier**, in *Revue thomiste*, 1895, pp. 413 sq., 577 sq., 693 sq.; *L'hypnotisme franc;* **Méric**, *op. cit.*, l. I, c. 1-4.

[4] Ita **Franco**, *op. cit.*, cujus tamen argumenta egregie confutantur a **P. Coconnier**. l. c.

Caput iij.

DE HOMINE.

Post dicta de Angelis, de homine disputare licet. Relictis autem quæstionibus quæ in Philosophiâ expenduntur, satis erit disserere de ejus *origine*, *elevatione* et *lapsu*.

Art. I. De Hominis origine.

Circa originem hominis, quatuor breviter exponemus : 1° protoparentum *creationem;* 2° humani generis *unitatem;* 3° *naturam* hominis; 4° *ortum* singulorum hominum.

I. De protoparentum creatione.

834. *Status quæstionis.* Prætermissis antiquis erroribus, pauca de transformistarum theoriis attingere debemus.

(A) Quidam inter ipsos, qui *materialistæ* vel *positivistæ* vocantur, contendunt tum corpus tum animam hominis, per naturales evolutionis leges, absque ullo Primæ Causæ interventu, originem ducere, sive a simio sive a communi parente; ita, v. g., *Darwin, Spencer, Haeckel, Vogt*[1]. Talis error evidenter mosaicæ narrationi opponitur, et jam in Philosophiâ confutatus est.

(B) Alii, qui *spiritualistæ* seu *mitigati* transformistæ dicuntur, tenent corpus hominis originem ducere a brutis, eo sensu quod, sub actione legum a Deo conditarum, corpus alicujus bruti ita gradatim fuerit evolutum donec aptum fuerit ad recipiendam animam rationalem directe a Deo creatam : ita *Mivart*, paucique alii[2].

835. *Thesis :* **Protoparentes fuerunt a Deo creati tum quoad corpus tum quoad animam : communis et vera sententia est etiam corpus hominis fuisse a Deo immediate creatum**[3].

---

[1] Cf. **Darwin**, *The descent of man...*, 1871 : **H. Spencer**, *The principles of Biology;* **Haeckel**, *Natürliche Schöpfungsgeschichte;* **Vogt**, *Lectures on man;* **Huxley**, *Man's places in nature.*

[2] Cf. **Mivart**, *Lessons from nature*; *Genesis of species.*

[3] Cf. **Palmieri**, th. 25; **Hurter**, n. 306-307; **Mazzella**, n. 492 sq.; **Thein**, *Christian Anthropology*, c. 3-6; **Schanz**, *A Christian Apology*, vol. I, c. 9; **Pozzy**, *La Terre et le Récit biblique*, c. XI; **Fabre**, *Origines de la terre...*, Propos. XXI; **F. Dierckx**, *L'Homme Singe* (*Revue des Quest. Scientif.*, an. 1894, p. 518 sq.); **P. Caterini**, S. J., *Dell' origine dell' uomo secondo il trasformismo;* **Guibert**, *op. cit.*, IV, L'origine de l'homme.

Hominem fuisse a Deo creatum, saltem mediate, jam probatum est supra, ubi de creatione mundi, et insuper tam clare declaratur in Scripturâ ut a nullo christiano negari possit; siquidem legitur in *Genesi*[1] : " Et creavit Deus hominem ad imaginem suam, ad imaginem Dei creavit illum, masculum et feminam creavit eos ".

836. Sed insuper communiter tenetur Deum immediate formavisse corpus Adæ ex limo terræ, ejusque animam creavisse spiraculo vitæ.

1° *Scriptura* enim non solum modo generali declarat hominem fuisse a Deo creatum, sed etiam speciatim describit immediatam formationem corporis protoparentum : " Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ "... " Tulit unam de costis ejus, et replevit carnem pro eâ. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem "[2]. Porro sensus obvius illorum textuum est corpus Adami directe ex limo terræ, id est, ex materiâ inorganicâ non autem ex corpore alicujus bruti, formatum fuisse, et corpus Evæ ex Adami costâ. Nam (a) textus hebraicus idem sonat ac : Deus formavit hominem pulverem de terrâ, seu Deus dedit pulveri formam hominis; porro hoc ægre intelligi potest de formatione mediatâ, vi cujus Deus successu temporum pulverem in varia corpora, postea in corpus animale, et tandem in corpus hominis transmutâsset. (b) Præterea quando ibidem legitur " inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ ", hæc verba de actione Dei immediata intelliguntur; ergo a pari, vi parallelismi, prior versiculi pars eodem modo interpretari debet. (c) Iterum constat Evam fuisse immediate a Deo formatam quoad corpus, non autem ex bruto; atqui sicut ipsa dicitur *de viro sumpta*, ita Adamus dicitur de *limo terræ* formatus; ergo et ipse fuit immediate a Deo formatus.

[1] *Gen.*, I, 27.

[2] *Gen.*, II, 7; 21-22. — Hic notandum est, ex decreto *Commis. bibl.*, 30 jun. 1909, sensum litteralem historicum trium priorum capitum Geneseos non posse in dubium vocari, speciatim ubi agitur de *peculiari creatione hominis* et de *formatione primæ mulieris* ex primo homine.

837. 2° Accedit *Patrum* et *theologorum* interpretatio fere unanimis, exceptis *Origene*, *Cajetano* paucisque aliis. Sic *S. Irenæus* dicit[1] : "Sumpsit Deus *limum de terrâ*, et formavit hominem". *S. Basilius* sensum allegoricum mosaicæ narrationis rejicit, dicens[2] : "Ego, cum fœnum audio, fœnum intelligo, et plantam, et piscem, et bestiam et pecus, omnia uti dicta sunt, sic accipio; non enim erubesco Evangelium".

838. 3° *Ratio* id confirmat. Ubi enim sunt *essentiales* differentiæ inter duo entia, ibi admitti nequit origo a communi parente. Atqui inter hominem et simium essentiales sunt differentiæ sive quoad *corpus* sive quoad *animam*. (A) Inspectis *corporibus* simii et hominis, improbabile est hunc ab illo descendere[3] : Siquidem (a) simii sunt *scandentes* (*grimpeurs*, *climbers*) et quatuor manibus prædíti (*quadrumanes*) dum homines sunt *incedentes* seu *ambulantes* (*marcheurs*, *walkers*) et duabus tantum manibus prædíti (*bimanes*); porro entia tam diversa in suâ osseâ constitutione non possunt unum ab alio originem ducere. (b) Homo et simius evolvuntur diverso, immo contrario ordine : sic angulus *sphenoidalis* post nativitatem minuitur in homine, dum augetur in simio; item illa lineamenta cerebri quæ in homine prima habentur, in simio ultima apparent. (c) Adsunt

[1] *Adv. hæres.*, l. V, c. 3, n. 2, *P. G.*, VII, 1129.

[2] *Hexaëm.*, homil. 9, n. 1. — Ad complendum argumentum Traditionis, cf. **Journel**, nn. 250, 360, 361, 687, 1149, 1232, 1696.

[3] Quod sic egregie ostendit **A. de Quatrefages**, *L'Espèce humaine*, Paris, 1878, c. XI, p. 78, *anglice* redditum *The Human species*, Appleton, 1890, c. XI, p. 107 sq.: "Jam homo et simiæ quoad *typum* manifestam præ se ferunt discrepantiam. Organa constitutiva, uti diximus, pene rigorose in utrisque sibi mutuo respondent, at diverso consilio disposita sunt. In homine ita ordinantur ut ipse necessario sit *ambulator* (*marcheur*); in simiis vero ut eadem necessitate sint *scandentes* (*grimpeurs*)... Animal *ambulans nequit* descendere ab animali *scandente*... Welkerii investigationes quoad *angulum sphenoidalem* Wirchowii idem probant; hic angulus enim in homine decrescit a nativitate, dum in simiâ continue crescit adeo ut aliquando nullus evadat... In simia *circumvolutiones temporo-sphenoidales* medianum lobum efformantes, apparent et complentur ante circumvolutiones anteriores lobum frontalem efformantes. In homine e contra circumvolutiones frontales primæ apparent, illæ vero lobi mediani ultimo delineantur. Evidens est, præsertim ex potissimis doctrinæ darwinisticæ principiis, ens organis præditum descendere non posse ab alio ente cujus evolutio contrarium omnino suæ evolutioni iter aggreditur. Quapropter homo inter majores suos qualemcumque simiarum typum recensere nequit." Cf. **Curtis**, *Creation or Evolution*, c. III.

pariter differentiæ inter anatomicam structuram simii et hominis, ita ut multi transformistæ agnoscere cogantur hominem non a simiâ, sed a remoto communi parente descendere; quisnam autem sit communis parens, dicere nequeunt, cùm hic parens in stratis geologicis minime inventus fuerit; (d) Tandem homo *facultate loquendi*, seu exterius clare et distincte ideas et sensationes exprimendi gaudet, dum simius eâ caret. Atqui hæ differentiæ, aliæque hujusmodi, quas physiologi agnoscunt, sufficienter ostendunt communem originem utrique ascribi non posse.

(B) *Præcipua* tamen differentia inter brutum et hominem in eo sita est quod hic *rationali intellectu* gaudet, ideoque *moralitatis* et veri *progressûs* est capax, illud autem ratione caret. (a) Siquidem, teste intimo sensu, cognoscimus *inextensa* et *universalia*, essentias rerum abstractas a notis individuantibus, notiones substantiæ et accidentis, causæ et effectûs, boni et honesti aliasque hujusmodi, quæ sensum sine dubio transcendunt; ideas acquirimus comparando, dividendo, judicando et ratiocinando; quæ quidem omnia facultatem inextensam et spiritualem supponunt, ut probatum est in *Prælect. philosophicis;* proindeque homo est animal *rationale*, ideoque *morale*, discrimen inter bonum et malum percipiens, — *progressivum*, nova inventa perficiens, sibique vires naturales subdens, — et *religiosum*, ut probavimus in *Tr. de Verâ Religione*, n. 111 sq. (b) E contra bruta cognoscunt solummodo *particularia*, et quidem concreto modo prout sensus afficiunt, *extensa* et quidem extenso modo, seu cum notis individuantibus; hinc veri progressûs, moralitatis et religiositatis sunt incapacia : opera sua eodem prorsus modo perficiunt ac cetera bruta ejusdem speciei ante mille annos conficiebant; nec ullum remorsûs sensum unquam experiri videntur, aut religionis actum perficere. Atqui ubi tantum est discrimen inter hominum et brutorum animas, impossibile est ut, sine Dei interventu, priores ex posterioribus oriantur[1].

[1] Quod admittitur ab A. Wallace, qui, licet Darwinismum advocet, aperte docet facultates hominis intellectuales minime ab inferiorum animalium instinctu derivari : " Peculiares facultates de quibus locuti sumus, aliquid esse in homine clare demonstrant, quod minime a majoribus suis brutis originem duxe-

839. Exinde intelligere licet quid de opinione *Mivart* censere oporteat : (a) *Theologice* non est hæretica, quia hucusque Ecclesia a re definiendâ abstinuit, sed ex dictis videtur primâ facie mosaicæ narrationi contraria. Hinc *Palmieri* de hâc opinione dicit (th. 25) : " Noluimus simpliciter affirmare quod ex solâ inspectâ narratione Moysis fiat evidenter manifesta falsitas hujus opinionis; negari tamen nequit hunc (litteralem) esse ejusdem obvium sensum, qui, nisi aliqua prudens ratio obstet, tenendus est." Præterea Rom Congregationes pluries hanc opinionem reprobârunt, prohibendo ne catholici scriptores eam propugnarent [1].

(b) *Philosophice* non est impossibilis : non enim absolute repugnat Deum speciali interventu corpus hominis formasse ex corpore bruti potiusquam ex limo terræ, aut organismo animali infudisse vim quâ paulatim in corpus humanum immutaretur. — Attamen improbabile videtur, etiam cum Dei interventu, corpus hominis ex bruti corpore evolutum fuisse. Si res enim ita se haberet, dicendum esset vel animam, quæ primum belluina fuit, eamdem postea evasisse rationalem; vel animæ belluinæ existenti superadditam esse animam rationalem, duplicemque homini inesse animam; vel animam primam destructam esse et illius loco humanam subrogatam fuisse : quæ omnia repugnant.

(c) *Scientifice* est mera et gratuita hypothesis, cùm conjecturis potiusquam factis innitatur; nam etiamsi generalis theoria evolutionis admitteretur, non exinde sequeretur hominem ab aliquo bruto descendere : non enim adhuc inventi sunt annuli intermedii per

---

rit; aliquid scilicet quod magis congruenter appellare non possumus quam nomine naturæ aut essentiæ spiritualis, facultatem habens progressu sese evolvendi, modo circumstantiæ permiserint. Admissâ hujus naturæ spiritualis hypothesi, naturæ animali hominis superadditæ, optime intelligere possumus, quod secus arcanum est, aut percipi nequit, præsertim cum de homine agitur, videlicet maximam efficaciam idearum, principiorum et opinionum in ejus vitam et actiones. Atque ita nos veritatis amorem, pulchritudinis perceptionem, justitiæ studium, voluptatis sensum ob animosum sacrificium, a sublimiori naturâ in nobis generari intelligimus quam ea quæ luctat pro materiali existentiâ ". — Cf. **Lahousse**, *Psycholog.*, n. 286-297; **Quatrefages**, *op. cit.*, c. 33-35; **H. Joly**, *L'homme et l'animal*, Paris, Hachette, 1886; **Mivart**, *The origin of the Human reason*, ubi delucide confutantur argumenta quibus **Romanes**, (*Mental evolution in Man*) probare contendit humanam rationem ex brutorum intellectu naturaliter evolutam fuisse; **P. Carbonelle**, *La différence essentielle entre l'homme et les animaux* in *Revue des Quest. scientif.*, jan. 1880; **Farges**, *Le Cerveau, l'Ame et les Facultés;* **Guibert**, *op. cit.*, p. 209 sq.; **C. de Kirwan**, *L'Instinct, La Connaissance et la Raison*, in *Congrès scientif. internat.*, 1891, Sc. philosophiques, p. 111 sq.; *L'Homme et l'Animal*, in *Congrès scient. intern.*, 1894, Anthropologie, p. 31 sq.; **Angelo Simoncelli**, *L'Uomo ed il Bruto;* **Wasmann**, *Instinkt und Intelligence im Tierreich*[3], Freiburg, 1906.

[1] Ita *Leroy* et *Zahm*, qui hanc opinionem ut probabilem defendebant, mandatum acceperunt ut suos libros a mercaturâ removerent. Cfr. **Pesch**, n. 108.

quos homo cum animalibus irrationalibus connecti dicitur, ut ipsi Transformistæ fateri coguntur[1].

II. De unitate generis humani.

840. Status quæstionis. Scriptura docet non solum protoparentes a Deo creatos esse, sed etiam totum genus humanum ab Adamo et Evâ originem sumere. Attamen unitas humani generis negata fuit : tum a *Præadamitis*, qui, duce *Isaaco de la Peyrère* (1655)[2] calviniano (postea ad fidem catholicam converso), contenderunt jam ante Adamum aliquos exstitisse homines, et Adamum esse quidem patrem Judæorum, non autem Gentilium; tum a *Coadamitis*, seu *Polygenistis*, secundum quos plures simul humanæ familiæ exstiterunt Adamo coævæ, ita ut Adam non sit pater omnium hominum[3]. Hodie tamen pauci sunt admodum qui huic theoriæ faveant.

841. *Thesis :* **Universum genus humanum ab uno protoparente Adam ortum habuit.** Certum est et fidei proximum.

1° *Script.* (a) *Directe* in S. Litteris asseritur nullum exstitisse hominem quando Adam creatus fuit. " Et homo non erat qui operaretur terram " ... " Adæ vero non inveniebatur adjutor similis ejus "[4]. Hinc Adam vocatur pater

[1] " Hæc animalia exstincta quæ, velut intermedii annuli, hominem simiæ conjungere deberent, frustra investigavimus; homo primigenius, proto-anthropos, adhuc inventus non est. Affirmare interea licet, inter antiquos populos, simiæ propinquiorem neminem esse quam ipsi sumus. Omnis stirps (*race*) quæ est, humana est, licet quosdam characteres aut formas simiæ proprias nonnullæ præ se ferant. Attamen exinde affirmandum non est illos homines simiis similes esse ". Ita **Virchow** (*Congrès d'Anthropologie*, Vienne 1889); cf. **Thein**, *op. cit.*, n. 128.

[2] In opere cui titulus : *Præadamitæ, vel systema theologicum ex præadamitarum hypothesi.* Quem errorem dilucide exposuit confutavitque **F. A. Zacharias**, in dissertatione quæ reperitur inter opera *Petavii* (edit. Vivès, vol. 4, p. 123 sq.).

[3] Cf. **Morton**, *Crania Americana;* **Nott and Gliddon**, *Types of Mankind;* **Pouchet**, *De la pluralité des races humaines*, Paris, 1858, anglice *Plurality of the Human Race;* **A. Winchell**, *Pre-Adamites*, Chicago, 1881; **Agassiz**, *Memoir inserted at the beginning of Types of Mankind.* — In Statibus Americæ Fœderatis non pauci hujusmodi theoriam amplexi erant, quia, ob innata contra *nigros* præjudicia, admittere nolebant istos a communi protoparente descendere.

[4] *Gen.*, II, 5, 20.

orbis terrarum et Eva mater cunctorum viventium [1]. Iterum S. Paulus directe asserit omnes homines ex uno descendere: " Fecit ex uno omne genus hominum habitare super terram " [2]. (b) *Indirecte* idem constat ex doctrinâ S. Pauli, quam confirmat catholica Traditio, de peccato originali secundum quam omnes nascuntur originali labe infecti, eo quod omnes ex eodem capite naturam peccato infectam trahunt [3].

842. Nec valent argumenta ab *Isaaco de la Peyrère* prolata; (a) objicit primum hominem, cujus creatio describitur *Gen.*, I, 27, non esse eumdem ac eum, cujus creatio describitur *Gen.*, II, 7. Sed contra, ex contextu apparet sacrum scriptorem, postquam modo generali descripsit in cap. I creationem omnium entium, homine non excepto, exponere modo speciali, in cap. II, creationem protoparentum. Insuper dato, non concesso, discrepantias esse inter caput I et caput II, ex hoc non sequitur duos homines plane distinctos describi, sed solum duplicem narrationem ejusdem facti admittendam esse: quod revera tenent illi qui putant Genesim variis constitui documentis. (b) Arguit pariter ex eo quod Cain uxorem habuerit, quam ex aliâ familiâ seligere debuit, cùm propriam sororem in uxorem ducere nefas sit. Jamvero longe antea, *S. Augustinus* animadverterat in initio, legitimum fuisse sororem in matrimonium ducere; hoc enim non opponitur juri naturali primario, et, necessitate compellente, licitum fuit [4]. (c) Addit verba Cain, quibus exprimit se timere ne occidatur, evidenter supponere tunc temporis alios fuisse homines : quod confirmatur ex eo quod civitatem paulo post ædificaverit [5]. Hoc autem nil contra nostram thesim probat : prævidere enim poterat homines brevi multiplicandos esse, et quosdam ex propriis nepotibus vitæ suæ insidiaturos esse; quamvis enim Scriptura distincte tantum loquatur de tribus filiis Adam, multo plures fuisse colligitur ex eo quod modo generali dicitur genuisse filios et filias; præterea, cùm illis temporibus homines diutissime viverent, ante mortem Cain, jam genus humanum multas numerabat familias. Aliunde civitas, de quâ agitur, non erat urbs ingens, sed quarumdam domorum collectio pro familiâ

[1] *Sap.*, X, 1; *Gen.*, III, 20. — [2] *Act.*, XVII, 26.

[3] *Rom.*, V, 12.

[4] " Cum igitur genus humanum post primam copulam... marium femina-rumque conjunctione opus haberet ut gignendo multiplicaretur, nec essent ulli homines, nisi qui ex illis duobus nati fuissent : viri sorores suas conjuges acceperunt, quod profecto quanto est antiquius compellente necessitate, tanto postea factum est damnabilius religione prohibente. " (*De Civit. Dei*, l. XV, c. 16, *P. L.*, XLI, 457).

[5] *Gen.*, IV, 12, 17.

suâ, pro filiis scilicet et nepotibus; vox enim hæbraica *ir*, quæ per "civitatem" redditur, hunc sensum habet, ut testatur ipse *Gesenius* [1].

843. 2° *Ratione confirmatur.* Hodie siquidem omnes fere docti alicujus nominis fatentur *omnibus hominibus*, cujuscumque coloris aut linguæ, plura inesse *communia* et *specifice propria*, nempe : anatomicam corporis structuram, physiologicas operationes, leges generationis et partûs, loquendi facultatem, indefinitam fecunditatem matrimoniorum quæ inter homines diversarum varietatum contrahuntur, vim ratiocinandi, sensum moralem et religiosum, etc. [2]. — Aliunde discrimina inter diversas varietates hominum quæ ab adversariis proferuntur ad nostram thesim impugnandam non valent :

(A) Arguunt ex corporis *organismo et colore*, quem ita diversum judicant, ut varias hominum species agnoscere necesse sit. (a) Sed contra, ex recentibus physiologicis studiis, constat discrimina quæ inter varias Gentes existunt, accidentalia esse et climatis aliarumque naturalium causarum influxu explicari, præsertim si duo attendantur : humanam scilicet naturam in principio fuisse magis flexibilem, et illas varietates nonnisi gradatim et successu temporis productas fuisse, donec tandem hereditate stabiles effectæ fuerint. (b) Quoad *colorem* speciatim, hæc animadvertere liceat : color non sanguine, nec pelle ipsâ causatur, sed *pigmento* quod infra cutem invenitur; jam vero color ipsius pigmenti ex multis accidentalibus causis pendet, præsertim vero æstu solis, urente frigore, vitæ genere aliisque hujusmodi [3]. Insuper extremæ stirpes invicem comparatæ

[1] "Est enim proprie *vigilia*, custodia, locus excubitorum et custodum, qui muro vallove cinctus vel turris in modum extructus erat (*Gen.*, XXXV, 12; *II Parap.*, XXVI, 10), ut gregum custodes a feris tuti essent : dein *locus muro vallove septus*, quo Nomades gregesque a ferarum hostiumque incursionibus se defenderent, pagus Nomadum munitus; denique *oppidum* idque sæpe minoris moduli, ut vel ex eo colligas quod in terrâ Cananeâ 31 urbes regiæ, in unâ tribu Judæ 124 *arim* recensentur". **Gesenius**, *Thesaurus linguæ hebr.*, p. 1005.

[2] Cf. **Prichard**, *Researches into the physical History of Mankind;* de **Quatrefages** *Unité de l'Espèce humaine; L'espèce humaine*, anglice *The Human Species;* **Reusch**, *Bibel und Natur*, XXVIII sq.; **Vigouroux**, *Man. Bibl.*, n. 301 sq.; *Les Livres Saints et la Crit.*, vol. III, c. 5; **Thein**, n. 233 sq.; **Verneau**, *Les races humaines;* **Guibert**, *op. cit.*, V, Unité de l'Espèce humaine; **Hamard**, *Polygénisme et Monogénisme*, in *L'Université Catholique*. juin, juil. 1889.

[3] Quod fatentur ipsi materialistæ v. g. **Topinard**, *Rev. d'Anthropologie*, Oct. 1886. Hic etiam referre juvat ea quæ **Darwin** (*Descent of Man*, p. I, c. 7) modo generali animadvertit de discrepantiis quæ inter homines vigent : "Licet humanæ stirpes, quæ modo sunt, multiplici ratione inter se differant,

et seorsim a mediis stirpibus, maximam quidem differentiam exhibent; sed si ratio habeatur mediorum quæ extrema jungunt, hujusmodi differentiæ gradatim minuuntur, et sat evidenter apparet quomodo color successive mutari potuerit, donec tamen per hereditatem magis stabilis evaserit. (c) Idem dici potest de aliis discrepantiis quæ ex *cerebri volumine* aut *pondere* vel ex *faciali angulo* desumuntur : hæc enim explicari possunt diverso vitæ genere, labore intellectuali, vi cujus cerebrum augeri potest, et tandem hereditariâ transmissione.

844. (B) Arguunt insuper *ex linguarum varietate*, quæ tam dispares sunt ut ab uno stipite oriri non potuerint. (a) Hæc autem disparitas explicari potest per populorum dispersionem : experientiâ enim constat populos ejusdem originis, qui ab initio eâdem linguâ utebantur, gradatim ita mutavisse primitivum sermonem, ut, post aliquod tempus, novam veluti linguam creaverint. (b) Aliunde quo longius progreditur philologia comparata, eo clarius apparet linguas, quæ valde diversæ primo intuitu videbantur, communem habere originem. Ita, v. g., linguis Semiticis et Indo-Germanicis tot sunt communia elementa fundamentalia, ut linguistæ valde probabiliter inferant eas ex communi fonte oriri[1]. Immo in omnibus linguis invenire est quædam communia elementa : nonnulli sunt soni identici vel valde similes, præsertim quoad exclamationes : nonnullæ pariter sunt metaphoræ et constructiones, quæ communem originem prodere videntur. (c) Tandem ex eo quod omnes et soli homines loquendi facultate polleant, haud leve colligitur argumentum eos ex communi parente oriri.

845. (C) Tandem arguunt ex *impossibilitate ab unico centro ad dissitas insulas*, necnon in *Americam* perveniendi. Respondetur autem talem impossibilitatem non existere. (a) Nam qui geographiæ sedulo studuerunt, etiam acatholici, fateri coguntur *Americam* incolas ex Asiâ accipere potuisse; siquidem angustum fretum Americam ab Asiâ separat, et per Kamtchatka et Alaska utræque regiones fere conjunguntur; aliunde constat, etiam temporibus nostris, scaphas et naves ab Asiâ, vi ventorum et currentium, ad Americana littora propulsas fuisse. Huc accedit consuetudines, mores, ritus

---

ut colore, capillis, cranii formâ, corporis proportione etc., attamen ubi earum corporis integram structuram consideramus, similes in pluribus invenimus. Plura hujusmodi similitudinis capita adeo parvi ponderis ac peculiaria sunt, ut ea singulatim ac independenter a diversæ originis stirpibus acquisita fuisse, maxime improbabile censendum sit. Quæ animadversio similitudine morali quæ in stirpibus admodum diversis reperitur, etiam atque etiam confirmatur ".

[1] Cfr. **Humboldt**, apud *Thein*, op. cit., n. 277; **Max Müller**, *Wissenschaft der Sprache*, et **Steinthal**, *Ueber den Ursprung der Sprache; Encyclop. Britan.*, vocabulo *Anthropology*, V; **Giesswein**, *La Réductibilité des langues*, in *Congrès scientif. internat.*, 1891, Philologie, p. 24 sq.

religiosos nonnullos, qui in Asiâ floruerunt, apud Mexicanos aliosque Indos repertos fuisse : tales sunt requies sabbati, jubilæi celebratio, et apud quosdam circumcisio [1]. (b) Idem fere dici potest de insulis maris *australis* seu *Oceaniæ;* incolæ enim harum insularum parvis navibus immensa maris spatia hodie etiam percurrunt, et, quamvis insulas maxime dissitas incolant, vere ejusdem sunt stirpis. Nil igitur prohibet quominus primi harum insularum incolæ ab Asiæ littoribus transfretaverint.

Scholion. Nihil diximus de *antiquitate* hominis, quæ est quæstio historica magis quam theologica. (a) Hucusque homines exstitisse in tertiariâ epochâ non probatum fuit; si autem hoc aliquando probaretur, admitti posset hos homines, Adamo anteriores, omnes periisse ante protoparentum creationem; fides enim catholica unum asserit, scilicet genus humanum *actuale* ab Adamo ortum habuisse. Sed ad talem hypothesim recurrere necesse non est. (b) Hodie catholici interpretes generatim concedunt genus humanum antiquius esse quam communiter olim credebatur; sed de hoc nulla est difficultas, cùm iidem teneant nihil certi esse quoad Biblicam chronologiam ab Adamo usque ad Abraham, tum propter lacunas quæ in genealogiis inveniuntur, tum propter lectiones variantes, et præsertim quia mens auctoris sacri non fuit accuratam tradere chronologiam [2]. Res igitur historice expendi potest a Catholicis, dummodo tamen intra veræ scientiæ limites maneant.

III. De natura hominis.

Scriptura, præter ea quæ tradit de origine hominis, ejus *naturam* delineat exponendo quomodo ex corpore et animâ constet; quas notiones expoliens, Traditio declarat quo sensu anima corpori uniatur, ita scilicet ut sit ejus forma substantialis. Hæc duo breviter explicare juvat.

846. *Thesis 1ª :* **Homo constat ex corpore organico et animâ rationali, spirituali et immortali, in unam naturam coalescentibus.** Certum est.

[1] Cf. **Quatrefages**, *op. cit.*, c. 16-18.

[2] Cf. **Vigouroux**, *Man. bib.*, n. 314 sq.; *Les Livres Saints*, c. 4; **Brucker**, *La Chronologie des premiers âges de l'humanité*, in periodico *La Controverse*, mart. 1886, sept. 1886; **Güttler**, *Naturforschung und Bibel*, Friburgi, 1877, p. 315-316; **Southall**, *Origin of man;* **Argyll**, *Primeval man*, p. 111; **Thein**, *op. cit.*, n. 114 sq.; **Zahm**, *The age of the Race*, in *Cath. Quarterly*, jul. 1893; **De Nadaillac**, *Le Problème de la vie*, c. 5; **Boulay**, *L'ancienneté de l'homme d'après les sciences naturelles*, Paris, 1894; **de Lapparent**, *Les silex taillés et l'ancienneté de l'homme*, Paris, Bloud, 1907; **Guibert**, *op. cit.*, VI, p. 300 sq. — Juxta textum hebraicum, ab Adamo ad Christum numerantur circa 4000 annorum, secundum Septuaginta 5400, secundum Martyrol. Romanum 5199, etc.

1° *Scriptura* enim sæpe recenset hæc duo elementa, et supponit ex horum unione unum coalescere hominem.

(a) Creationem primi hominis describens, asserit Deum formâsse *corpus* Adami ex limo terræ, eique inspirâsse *spiraculum vitæ* seu *animam*, et ita "factus est homo in animam viventem" [1]. Hanc autem animam esse spiritualem infertur ex eo quod homo dicatur *imago Dei*, qui spiritus est, et aptus ad dominandum universæ terræ et omnibus animalibus [2]. Corpus et anima *in unam naturam* coalescunt : "Et factus est homo in animam viventem". Quod quidem confirmatur ex eo quod, in toto decursu Scripturæ, uni et eidem homini tribuuntur actiones sive corporis sive animæ, atque operationes non solum sensitivæ sed et intellectivæ : id enim fieri nequit nisi in eo anima et corpus unicum operationis principium, unicam naturam efforment.

(b) *Judæis veteribus* persuasum erat animam a corpore distingui, et post mortem descendere in locum qui dicebatur *Sheol;* quia vero ibi Deum non intuebantur nec cælum ingredi poterant ante mortem Christi, hujusmodi locus habebatur, etiam pro animabus justis, tanquam locus *exsilii;* ideoque prospectus vitæ futuræ, utpote parum jucundus, non sæpe commemorabatur. Attamen quæ de *sheol* prædicantur supponunt animæ immortalitatem; ita qui moriuntur dicuntur congregari ad patres suos, ad populum suum, etiam quando non in eodem loco sepeliuntur [3]; et Jacob, de morte Joseph certior factus, ait : "Descendam ad filium meum lugens in infernum" [4]. Idem constat ex factis miraculosis quibus mortui quidam resuscitantur [5]; aut ex praxi mortuos evocandi [6].

(c) Apud *Prophetas* et in libris *sapientialibus* distinctio animæ a corpore ejusque immortalitas frequentius et diser-

[1] *Gen.*, II, 7. — [2] *Gen.*, I, 26-28.

[3] *Gen.*, XV, 15; XXV, 8; XXXV, 28; XLIX, 32; *Num.*, XX, 26; *Judic.* II, 10, etc.

[4] *Gen.*, XXXVII, 3. — Aliunde, cùm Gentiles, quibuscum Judæi conversabantur, animæ immortalitatem profiterentur, hanc inculcare non tam necesse erat quam doctrinam de unitate Dei.

[5] Ita Elias suscitat filium viduæ in Sarepta (*III Reg.*, XVII, 17-24); Eliseus suscitat filium Sunamitidis (*IV Reg.*, IV, 17-37); tactu ejus ossium cadaver revivit (*IV Reg.*, XIII, 20-21).

[6] *Deut.*, XVIII, 11; *I Reg.*, XXVIII, 8; *Isa.*, XIV, 9.

tius asseruntur. Ita, quando apud *Ezechielem* describitur mortuorum resurrectio, prius junguntur nervi et carnes sine spiritu, deinde " ingressus est spiritus in ea et vixerunt "[1]. In libris sapientialibus spiritus dicitur corpore multo nobilior : " Corpus quod corrumpitur aggravat animam, et terrena habitatio deprimit sensum multa cogitantem "[2]. Ibi etiam extollitur animæ immortalitas contra impios : " Justorum autem animæ in manu Dei sunt, et non tanget illos tormentum mortis. Visi sunt oculis insipientium mori... illi autem sunt in pace. Etsi coram hominibus tormenta passi sunt, spes illorum immortalitate plena est... Justi autem in perpetuum vivent, et apud Dominum est merces eorum "[3]. Quando moritur homo, ait *Ecclesiastes*, " revertitur pulvis in terram suam unde erat, et spiritus redit ad Deum qui dedit illum "[4]. Ita affirmatur spiritualitas simul et immortalitas animæ. In eodem libro inveniuntur quidem textus qui in dubium revocare videantur animæ immortalitatem, hominem brutis æquiparando quoad mortem[5]. Sed hi explicari possunt vel de solâ externâ similitudine inter hominum brutorumque mortem, vel de incertâ spe *beatæ* immortalitatis.

(d) In libris *Machabæorum*, juxta omnes, diserte immortalitas et indirecte spiritualitas animæ asseritur; v. g, mater Machabæorum suos filios ad martyrium his verbis hortatur : " Creator... et spiritum vobis iterum cum misericordiâ reddet et vitam "[6].

(e) In *Novo Testamento*, anima immaterialis et immortalis sedulo distinguitur a corpore : " Nolite timere eos qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere "[7]. Insuper anima est principium *cognoscens*, et sub hoc respectu Deo comparatur : " Quis hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ Dei sunt, nemo novit nisi Spiritus Dei "[8]. Immortalitas autem animæ sive explicite sive implicite sæpe affirmatur : totus

[1] *Ezech.*, XXXVII, 10. — [2] *Sap.*, IX, 15.
[3] *Sap.*, III, 1-4; V, 16; cf. *Prov.*, XII, 28; XIV, 32.
[4] *Eccles.*, XII, 7. — [5] *Eccles.*, III, 19-21.
[6] *II Mac.*, VII, 23; cfr. VI, 26; XII, 43-46.
[7] *Matt.*, X, 28. — [8] *I Cor.*, II, 11.

est enim Christus in hortando ut temporalia despiciantur ad vitam æternam consequendam[1].

847. 2° *Tradit.* (A) *Spiritualitatem* et *immortalitatem* animæ ore unanimi docent Patres, tanquam fundamenta religionis, cujus primarius scopus est homines ad beatitudinem æternam ducere. *Tertullianus* quidem putavit animam, etsi simplicem et immortalem, esse simul aliquomodo corpoream[2]; sed hunc errorem a Stoicis mutuatus est, et ceteri Patres eum reprobant; v. g., *S. Hilarius* de animâ scribens[3] : " Nihil in se habet corporale, nihil terrenum, nihil grave." Pariter in *Const. Apostolorum* legitur[4] : " Confitemur animam in nobis incorpoream et immortalem ."

(B) Hominem *constare ex corpore et animâ stricto nexu coadunatis* haud raro etiam affirmant. Sic auctor *Tr. de Resurrectione* (S. Justinus vel alius scriptor sæc. II[1]) ait[5] : " Ecquid enim aliud est homo quam ex animâ et corpore animal rationale? " — *Tatianus*[6] : " Sine carne est perfectus Deus, homo autem caro; vinculum carnis anima; continens autem animam, caro. " — *Athenagoras*[7] : " Omnis communiter hominum natura ex animâ immortali constat et corpore, quod cum animâ in creatione conjunctum fuit. " — Cùm vero aliqui contenderent tertium esse in homine elementum, animam nempe sensitivam ab animâ intellectuali distinctam, id Patres strenue impugnaverunt; ita *Gennadius*[8] : " Neque duas animas esse dicimus in homine, sicut quidam Syrorum scribunt... sed dicimus unam esse eamdemque animam in homine, quæ et corpus suâ societate vivificet, et semetipsam suâ rationedisponat " 9. — Ita via parabatur definitioni Viennensi de unione substantiali animæ et corporis.

[1] Quod fuse probabitur in *Tr. de Gratiâ*, ubi de merito, et in *Tr. de Deo Remuneratore.*

[2] *De animâ*, c. 4, *P. L.*, II, 652. **S. Augustinus** eum excusare conatur, licendo corporale ei fuisse idem ac ens reale (*De hæres.*, c. 86, *P. L.*, XLII, 47).

[3] *In Ps. 129*, n. 6, *P. L.*, IX, 721.

[4] *Const. Apost.*, l. VI, c. 11; *P. G.*, I, 938.

[5] *P. G.*, VI, 1585; **de Journel**, *Enchiridion patristicum*, Herder, 1911, n. 147.

[6] *Adv. Græcos*, 15, *P. G.*, VI, 837; **de Journel, n.** 159.

[7] *De resurrect.*, 15, *P. G.*, VI, 1004; **de Journel,** n, 179.

[8] *Lib. eccles. dogmat.*, 15, *P. L.*, LVIII, 984. **de Journel**, n. 2225.

[9] Ad complendum argumentum Traditionis cf. **de Journel**, n.n. 216, 217, 218 *Indicis theolog.*

848. *Thesis 2ª :* **Homo constituitur corpore et anima, quæ ita uniuntur ut anima intellectiva sit per se et essentialiter humani corporis forma.**

De fide est ex C. *Viennensi* (1311-12) : " Porro doctrinam omnem, seu positionem temere asserentem, aut vertentem in dubium quod substantia animæ rationalis, seu intellectivæ, vere ac per se humani corporis non sit forma, velut erroneam ac veritati catholicæ inimicam fidei, prædicto sacro approbante concilio reprobamus : definientes... quod quisquis deinceps asserere, defendere, seu tenere pertinaciter præsumpserit, quod anima rationalis seu intellectiva non sit forma corporis humani per se et essentialiter, tanquam hæreticus sit censendus "[1]. — Doctrinam Patrum de unione corporis et animæ Scholastici per theoriam de materiâ et formâ explicârunt, docendo animam esse *formam substantialem* corporis humani. Quem loquendi modum suum fecit *C. Viennense*, cujus mentem exponere necesse est.

In hâc definitione tria directe includuntur : (a) animam humanam esse *formam corporis humani* seu substantialiter corpori uniri, sicut forma materiæ unitur, non autem tantummodo sicut motor mobili; ideoque corpori communicare suum esse, unam cum eo naturam constituens; (b) et quidem *per se*, id est non per aliud, non mediante aliquo alio principio sensitivo aut vegetativo, aut mediatore plastico, sed directe, immediate per seipsam; (c) *essentialiter*, nempe per suam essentiam (non vero per aliquam facultatem [2], aut operationum conscientiam [3], vel accidentalem influxum), ita ut essentia animæ vere eliciat actiones non solum intellectuales, sed etiam sensitivas et vegetativas simul cum corpore cui unitur; secus enim non servaretur

[1] **Denzing.**, n. 481 (409). Quam definitionem confirmavit *C. Lateranense V* (1512-1517), ap. **Denzing.**, n. 738 (621).

[2] Quod docebat *P. J. Olivi*, a C. Viennensi damnatus, asserens nempe animam rationalem informare corpus non per se, sed per facultates sensitivas et vegetativas. Quam opinionem impugnat **Scotus**, in opusc. *De rerum principio*, q. 9-11, ostendens ex eâ logice sequi tres esse in homine formas, ideoque tres animas.

[3] Ita Rosmini, qui hanc propositionem enuntiavit a Leone XIII damnatam : " Unio animæ et corporis proprie consistit in immanenti perceptione, quâ subjectum intuens ideam, affirmat sensibile, postquam in hâc ejus essentiam intuitum fuerit. " **Denzing.**, n. 1914 (1759).

unitas humanæ naturæ : non enim haberetur unum et idem subjectum sentiens simul et intelligens, sed animal vivum accidentaliter alicui principio intellectivo unitum.

849. *Corollarium.* Ex quo sequitur unicam esse animam in homine, nec admitti posse *trichotomiam*, vi cujus homo tribus substantiis componitur, *spiritu*, *animâ* et *corpore*, prout docuerunt, diversimode tamen, post Græcos philosophos, *Philo*, *Apollinaris*, *Protestantes* nonnulli, et *Güntherus* [1]. Qui error definitione *Viennensi* attingitur : nam si anima *intellectualis* sit forma corporis, eo ipso est principium omnis vitæ, sensûs et motûs corporis, nec proinde datur anima sensitiva vel vegetativa ab intellectuali distincta. Hinc *Pius IX* (in Ep. ad Ep. Wratislaw. 30 apr. 1860) declaravit doctrinâ Güntheri " lædi catholicam sententiam ac doctrinam de homine, qui corpore et animâ ita absolvatur, ut anima eaque rationalis sit vera, per se, atque immediata corporis forma ".

850. *Controversia de mente C. Viennensis.* Hæc apud omnes catholicos certa sunt. Certum est pariter C. Viennense noluisse *thomisticum* systema definire contra Scotistas. Libere igitur controvertitur utrum anima sit forma *corporeitatis*, id est, det corpori non tantum ut sit corpus vivum et humanum, sed ut sit ens et corpus in actu (quod dicunt Thomistæ); an sit forma corporis in suo esse jam constituti prioritate naturæ. De quâ controversiâ lege Philosophos.

Remanet tamen dubium circa Concilii mentem [2]. Juxta *Card. Zigliara*, Concilium definivit animam esse formam corporis *sensu*

[1] Nonnulli voluerunt *trichotomiam* biblicis argumentis probare, iis locis videlicet ubi distinctio fit inter *animam* (ψυχή) et *spiritum* (πνεῦμα). Animadvertimus imprimis non exquirendam esse in Scripturâ scientificam Psychologiæ expositionem, sed modum loquendi communiter hâc de re usurpatum. Hoc autem posito, quandoque hæc duo vocabula eumdem sensum præ se ferunt, ut, v. g., quando B. Virgo dixit : " Magnificat *anima* mea Dominum, et exsultavit *spiritus* meus in Deo salutari meo " (*Luc.*, I, 46-47); hinc etiam exhalare *animam* et emittere *spiritum* idem significant. Quandoque etiam *anima* designat principaliter principium inferioris vitæ, seu vitæ naturalis, *spiritus* autem principium superioris seu supernaturalis vitæ (*I Cor.*, II, 14-15; XV, 46); non sunt igitur duæ animæ realiter distinctæ, sed duo status, seu duo aspectus unius ejusdemque animæ. Cf. **Pesch**, n. 110-116; **Schleusner**, *Lexicon in N. Test.*, vocibus πνεῦμα et ψυχή; **Vacant**, apud **Vigouroux**, *Diction. de la Bible*, voce *Ame*, I, pp. 454, 458.

[2] Cf. **Zigliara**, *de Mente C. Viennensis*, n. 129 sq.; **Palmieri**, *de Deo Creante*, th. 26, et Append., p. 769; **Mazzella**, n. 601 sq.; **Lahousse**, *Psychol.*, n. 606; **Pesch**, n. 123 sq.; **Vacant**, *Constit. du Vatican*, vol. I, n. 236 sq.

stricte scholastico, ita ut anima uniatur corpori sicut forma unitur materiæ primæ, ideoque sit *forma corporeitatis*, corpori suum esse tribuens. Juxta *Palmieri*, qui, cum modernis atomistis, putat corpus hominis esse *aggregatum* quoddam e variis atomis compositum, Concilium tria tantum definivit, nempe unitatem principii vitæ in homine, — principium hoc unicum esse ipsum principium intellectivum, — hoc autem intellectivum principium uniri cum corpore non per accidens, non ad modum motoris, non alio mediante, sed tanquam formam ipsius per se et essentialiter; non autem declaravit animam esse formam corporeitatis corpori tribuens formaliter ipsum esse corporis Nostri non est litem dirimere; putamus tamen Concilium noluisse definire quæstionem mere philosophicam, proindeque opinionem Palmieri, salvâ fide, defendi posse[1].

851. *De mente S. Thomæ.* Angelicus Doctor certe docuit sententiam quæ *thomistica* dicitur; ait enim : " Unde dicendum est quod nulla alia forma substantialis est in homine nisi sola anima intellectiva, et quod ipsa sicut virtute continet animam sensitivam et nutritivam, ita virtute continet omnes inferiores formas, et facit ipsa sola quidquid imperfectiores formæ in aliis faciunt "[2]. Quod probat sequenti argumento : si præter animam intellectivam, præexisteret quæcumque alia forma substantialis in homine, sequeretur quod anima non daret esse simpliciter, quod non esset forma substantialis, et quod per adventum animæ non esset generatio simpliciter, neque per ejus recessum corruptio simpliciter, sed solum secundum quid; atqui hæc omnia sunt manifeste falsa. Et alibi[3] addit : " Una enim et eadem forma est per essentiam, per quam homo est ens actu, et per quam est corpus, et per quam est vivum, et per quam est animal, et per quam est homo ".

IV. De propagatione generis humani, seu de ortu singulorum hominum[4].

852. Humani generis propagationem et singulorum hominum ortum describit Traditio, Scripturæ innixa. *Corpus* singulorum hominum per *generationem* propagari nulli dubium est; sed quæstio est *quomodo anima oriatur*. Prætermissis veterum Philosophorum erroribus, qui putabant animam vel esse emanationem a Deo, vel substantiam

[1] **Garrigou-Lagrange**, *Le sens commun...*, p. 128-131.

[2] *Sum. theol.*, I, q. 76, a. 4; cf. *C. Gent.*, l. II, c. 58; *de Spirit. creat.*, q. un., a. 3; *De animâ*, l. II, lect. 1.

[3] *Sum. theol.*, I, q. 76, a. 6, ad 1.

[4] Cf. **S. Thomas**, I, q. 118; **Palmieri**, th. 28; **Mazzella**, n. 548 sq.; **Hurter**, n. 313 sq.; **Lahousse**, *Psychol.*, n. 660 sq.; **A. Vacant**, op. cit., n. 220 sq.

a cælo delapsam, 1° breviter exponemus præcipua systemata quæ inter Christianos viguerunt; 2° doctrinam catholicam proponemus.

853. 1° **Antiquata systemata.** (A) *Origenistæ* et *Priscillianistæ* docuerunt *præexistentiam animarum*, videlicet : animas per se spiritus incorporeos esse et ab initio omnes a Deo creatas : in pœnam autem suæ defectionis, in corporibus inclusas fuisse.

(a) Quæ opinio ut *hæretica* damnata est a C. *Constantinop.*, œcum. V, an. 553 (can. 1) : " Si quis fabulosam animarum præexistentiam, et quæ ex illâ consequitur, monstruosam restitutionem asseruerit, A. S."[1]. Quod jam reprobaverat *Leo M.*[2] (b) Et merito; nam talis opinio non tantum omni fundamento caret in Scripturâ, sed etiam doctrinæ circa originale peccatum adversatur, juxta quam homines, antequam nascantur, peccaverunt quidem in Adamo, non autem propriâ voluntate. (c) Hanc vero opinionem sanæ philosophiæ esse contrariam sic ostendit *S. Thomas*[3] : animæ humanæ naturale est corpori uniri, cùm sit forma corporis, ita ut sine corpore existens connaturalem non habeat perfectionem; atqui non decebat ut Deus ab imperfectis suum opus inchoaret : non enim fecit hominem sine manu, aut sine pede, quæ sunt naturales partes hominis; ergo multo minus fecit animam sine corpore.

854. (B) Juxta *Traducianismum*, anima humana de substantiâ parentum producitur : juxta quosdam, ex ipso semine corporali, juxta alios directe ab animâ parentum : quod ultimum systema vocatur etiam *generatianismus*. Quam opinionem tenuerunt nonnulli Ecclesiæ Patres, *Tertullianus*, *Rufinus*, *S. Augustinus* dubitative tamen[4], *S. Fulgentius*. Recentiori ætate nonnulli Protestantes, et pauci Catholici, ut *Klee* et *Hermes*, eam professi sunt putantes sic facilius explicari originale peccatum. Nihilominus hanc opinionem jam reprobaverat *Anastasius II*, hæreticam vocans sententiam dicentium a parentibus animas tradi ex semine[5].

Generatianismo affinis est sententia quâ *Froschammer*[6] cum paucis aliis putabat animam ab ipsis parentibus creari, per vim peculia-

[1] Denzing., n. 187 prior. edit. Eumdem errorem damnavit *Vigilius* ap. Denzing., (nov. ed.), n. 203.

[2] *Ep. dogm. ad Turib.*, ap. Denzing., n. 107 prior. ed.

[3] *S. Theol.*, I, q. 118, a. 4.

[4] Scribit enim ad Hieronymum qui creatianismum invicte docebat (ep. 166, n. 25, *P. L.*, XXXIII, 731) : " Unde illa de novarum animarum creatione sententia, si hanc fidem fundatissimam (peccati originalis) non oppugnat, sit et mea; si oppugnat, non sit tua. " Igitur et ipse hanc doctrinam libenter amplexus fuisset si intellexisset hanc posse cum doctrinâ peccati originalis conciliari. Cf. Tixeront, II, 477-478.

[5] Ap. Thiel, *Epist. roman. pontif.*, I, 634. Cfr. Denzing. (nov. ed.), n. 170.

[6] *Ueber den Ursprung der menschlichen Seele.*

rem sibi a Deo inditam; quæ opinio a *Pio IX* reprobata fuit in Brevi ad Archiep. Monac. *Gravissimas*, 11 Dec. 1862[1]. Reprobata est etiam hæc sententia Rosmini[2]: " Non repugnat ut anima humana generatione multiplicetur, ita ut concipiatur eam ab imperfecto, nempe a gradu sensitivo, ad perfectum, nempe ad gradum intellectivum, procedere ".

855. 2° *Thesis :* **Communis et vera sententia est animas humanas a Deo creari quando corporibus infunduntur**[3].

(A) Nullus *Scripturæ* textus diserte et evidenter nostram sententiam demonstrat. Nonnulli tamen Patres argumentum desumunt ex his verbis[4] : " Revertatur pulvis in terram suam, unde erat : et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum "; quem in locum scribit *S. Hieronymus*[5] *:* " Ex quo satis ridendi sunt qui putant animas cum corporibus seri et non a Deo, sed a corporum parentibus generari. Cum enim caro revertatur in terram et spiritus redeat ad Deum, qui dedit illum : manifestum est Deum patrem esse animarum, non homines ".

856. (B) *Patres* autem et *theologi communiter* docent animas immediate a Deo creari. (a) Licet pauci inter Patres contrarium docuerint, et quidam alii dubii hæserint, plerique tamen nostram sententiam diserte docuerunt. Ita, inter alios, *Lactantius, S. Ambrosius, S. Hieronymus, S. Hilarius, S. Gregorius Naz., S. Cyrillus Alex.*[6]. — Ut pauca afferamus exempla, legitur in *Const. Apostol.* (V, 7) : " Qui in utero hominem ex exiguo semine format, et animam ex non ente creans ipsi indit... idem et omnes homines ad vitam revocabit "[7]. Opposita sententia a nonnullis inter hæreses aut fabulas annumeratur; sic *Theodoretus* ait[8] :

[1] Ibi enim dicitur : " Cùm enim alius ejus liber *de animarum origine* fuisset *damnatus*, non solum se minime submisit, verum etiam non extimuit eumdem errorem in his etiam libris denuo docere " (*Actes Pontificaux cités dans l'Encyclique*, Paris, 1865, p. 420).

[2] Denzing., n. 1910 (1755).

[3] Hic autem non expendimus *quo instanti* anima infundatur. Antiqui putabant id fieri paucis hebdomadis post conceptionem (S. Thom., I, q. 118, a. 2); moderni probabiliter tradunt id fieri in ipso conceptionis momento.

[4] *Eccles.*, XII, 7. — [5] *P. L.*, XXIII, 1112.

[6] *P. L.*, VII, 73; X, 358; XIV, 366; *P. G.*, XXVII, 552; LXXVII, 22, etc.

[7] *P. G.*, I, 850, Journel, 1232.— [8] *Hæretic. fab*, V, 9; *P. G.*, LXXXIII, 478.

" Ecclesia divinis verbis obtemperans, horum (hæreticorum) doctrinam summopere detestatur et aliorum quoque fabulas aversatur : divinæ vero Scripturæ fidem præbens animam dicit una cum corpore creari, non quæ ex seminis materiâ causam habeat creationis, sed quæ auctoris voluntate post corporis existat formationem ".

(b) Breviter et accurate Patrum doctrinam *Petrus Lombardus* contrahit : " Catholica Ecclesia animas docet in corporibus infundi et infundendo creari "[1]. *S. Thomas*, post relatas tres sententias, *generatianismum*, *præexistentianismum* et *creatianismum*, addit[2] :" Quæ quidem opiniones, quamvis aliquo tempore sustinerentur, et quæ earum esset verior in dubium verteretur (ut patet ex Augustino in decimo super Genesim ad litteram, et in libris quos scripsit de origine animæ); tamen primæ duæ postmodum judicio Ecclesiæ sunt damnatæ et tertia approbata ". Quod ceteri Scholastici approbant.

(c) Nec aliter locuti sunt, datâ opportunitate, R. Pontifices; ita *Benedictus XII*, inter errores quos rejiciendos Armenis præscripsit, illum recenset " quod anima humana filii propagetur ab animâ patris sui, sicut corpus a corpore "; et in Episcoporum responso legitur : " Hic error quod anima hominis propagetur ab animâ patris sui sicut corpus a corpore... semper fuit excommunicatus in Ecclesiâ Armenorum, et maledictus sit "[3]. Habemus igitur consensum utriusque Ecclesiæ, occidentalis et orientalis, a quo temerarium esset recedere.

857. (C) *Ratione* thesis confirmatur[4]. Si enim animæ hominum a parentibus trahantur, vel a corpore, vel ab animâ trahuntur; atqui neutrum dici potest; non *prius*, quia principium intellectivum in homine est principium transcendens materiam; atqui quod materiam trancendit non potest ex semine materiali generari; *nec posterius*, nam anima infantis non potest creari ab animâ parentum, cùm virtus creativa soli Deo competat, nec est emanatio ex animâ

[1] *Sentent.*, lib. II, d. 18, n. 8.
[2] *De Potent.*, q. 3, a. 9; cfr. *S. Theol.*, I, q. 118, a. 2.
[3] Cf. Raynaldi, *Ann. Eccles.*, an. 1341, n. 50 sq.; Denzing., n. 533.
[4] Cf. S. Th., l. c., a. 2; Bellarminus, *de Amiss. Gratiæ*, l. IV, c. 11.

parentum, cùm anima sit substantia simplex, partium expers, ex quâ proinde nil detrahi potest; ergo animæ non a parentibus trahuntur, sed a Deo creantur.

Attamen parentes rectè dicuntur generare hominem. Cùm enim homo sit compositum substantiale ex animâ et corpore, qui actione suâ efficit ut tale compositum existere incipiat, et quidem ex propriâ substantiâ, rectè dicitur hominem generare. Atqui parentes e suâ substantiâ producunt corpus ita dispositum ut ei, vi legis naturalis a Deo positæ, infusio animæ necessario sequatur. Et sane eodem jure parentes hominem generare dicuntur quo homicida, corpori vulnus letale infligens, occidit hominem.

858. **Corollarium.** Ex his omnibus sequitur quanta sit *hominis dignitas :* (A) ex *modo quo fuit conditus;* siquidem (a) ultimo loco creatus fuit, ita ut ceteræ creaturæ ad ipsum tanquam ad finem (intermedium) referantur : " Ut ingressuro in civitatem aliquam rege, operæ pretium est præmitti satellites aliosque omnes, ut bene adornatâ regiâ rex in eam adveniat : simili modo Deus nunc quasi regem et principem aliquem rebus terrenis præfecturus prius omnem hunc ornatum fabricavit, et tandem iis præficiendum hominem produxit, declarans factis istis quanto honore animal hoc prosequatur "[1]. (b) Nec sine consilio et deliberatione conditus fuit : " O rem admirandam ! Sol creatur nullâ deliberatione præcedente eodemque pacto cælum, quibus duobus nihil esse par creatis in rebus potest... Solius ad hominis fabricationem creator ille universitatis rerum quâdam cum consideratione accedit "[2] (c) Unde non solo nutu, sed Dei speciali interventu creatus fuit, ut esset typus futuri Christi : " Quodcumque enim limus exprimebatur, Christus cogitabatur homo futurus "[3].

(B) Ex ejus *ad mundum relatione :* homo enim videtur esse centrum mundi visibilis, μικρόκοσμος, seu *mundus abbreviatus*, quippe qui habeat commune esse cum mineralibus, vivere cum plantis, sentire cum animalibus, intelligere cum Angelis, et sit veluti vinculum quo mundus materialis cum spirituali conjungitur. Hinc a Patribus consideratur ut vicarius universæ naturæ visibilis relate ad Deum, et sacerdos per quem sine fine creaturæ Deum laudant.

(C) Ex ejus *naturâ*, quæ corpore simul et animâ constituitur. Jamvero elegantiam et admirabilem corporis humani structuram

[1] **S. Chrysostomus**, *In Gen.*, hom. 8, n. 2, *P. G.*, LIII, 71. Alia testimonia lege apud **Petavium**, *de Opif. sex dier.*, l. II, c. 1; Hurter, n. 324.

[2] Cf. **Greg. Nyss.**, *de opif. hominis*, c. 3 sq., *P. G.*, XLIV, 135; **Lactantius**, *de opif. Dei;* **S. Bonaventura**, *Breviloq.*, p. II, c. 10.

[3] **Tertul.**, *De Resur. carnis*, c. 6, *P. L.*, II, 802; **Journel**, 361.

certatim Patres, Philosophi et Poetæ prædicaverunt Anima autem tum simplicitate suâ, tum intellectu et voluntate liberâ, quibus gaudet, est imago Dei. Hinc eleganter scribit *Ambrosius*[1] : " Fugiamus ergo hæc mala, et exaltemus animam nostram ad illam imaginem Dei et similitudinem. Fuga malorum similitudo Dei est, et virtutibus imago Dei acquiritur ".

Art. II. De Hominis elevatione ad statum supernaturalem[2].

Cùm Deo placuerit hominem non solum dotibus naturalibus ornare, sed etiam *supernaturalibus*, remanet ut ejus elevationem ad ordinem supernaturalem exponamus. Quia vero protoparentibus concessa sunt dona tum *proprie supernaturalia*, tum *præternaturalia*, de utrisque successive agemus, præhabitis tamen quibusdam notionibus de ordine naturali et supernaturali.

§ I. Præviæ notiones ad ordinem supernaturalem spectantes[3].

Tria sunt declaranda : 1° *notio ordinis naturalis et supernaturalis;* 2° *varii status in quibus homo constitui potuit relate ad suum finem;* 3° *errores circa ordinem supernaturalem.*

I. De notione ordinis naturalis et supernaturalis.

Duo exponemus : 1° quid sit *naturale* et *supernaturale*, 2° quid *ordo naturalis* et *supernaturalis*.

1° *De naturali et supernaturali.*

Declarabimus quid sit *natura*, quid *naturale*, quid *supernaturale*.

---

[1] *De bono mortis*, cap. 5, *P. L.*, XIV, 548.

[2] Doctrina hujus articuli intime connectitur cum doctrinâ de gratiâ et gloriâ in altero volumine exponendâ. Hinc quidam auctores hæc tria simul complectuntur sub nomine *Anthropologiæ supernaturalis*.

[3] Cf. Ripalda, *de Ente supernaturali*, l. I, disp. I; Schrader, *de Triplici ordine:* Scheeben, *Dogmatik*, § 158; Wilhelm-Scannell, *Manual of Cath. theology*, § 130; Palmieri, th. 30-35; Mazzella, n. 662 sq.; Abbé de Broglie, *Conférences sur la vie surnaturelle*, Paris, 1889; J. V. Bainvel, *Nature et surnaturel*[3], Paris, Beauchesne, 1905 p. 1-77; L. Labauche, *L'Homme*[3], Paris, Bloud, 1911, p. 7-18. — Maxime etiam profuerunt notæ quas libenter nobis tradidit A. Verriele, theologiæ professor in Seminario Parisiensi.

859. (A) **Notio naturæ.** Natura (a voce *nascitura*, *nasci*) *etymologice* significat creaturam quatenus est nascitura, abstractam ab omnibus accidentibus et notis individuantibus quæ ante nativitatem ignorantur.

Quoad rem, tria designat : naturam *individuam*, naturam *collective* sumptam, *auctorem* naturæ : (a) naturam *individuam*, et quidem sub triplici respectu : 1) creaturam in suâ *essentiâ* consideratam, seu quatenus est *principium essendi*; 2) creaturam quatenus est *principium operandi* (nam agere sequitur esse, immo esse est quodammodo actus), principium autem *internum* et *permanens* quod sub ipsis operationibus latet; 3) *complexum facultatum* et *operationum* quibus extrinsecus manifestatur alicujus entis activitas; (b) *collectionem omnium substantiarum creatarum* (*la nature*), quatenus efformant veluti universale operationis principium : sicut enim natura individua habet suum principium essendi et operandi, ita universus mundus seu κόσμος per *modum unius* concipi potest, singulis naturis utens tanquam facultatibus, ad aliquem communem finem prosequendum; (c) tandem, sed magis improprie, nomine naturæ designatur Deus ipse quatenus est *auctor naturæ*. Sensus igitur illius vocis ex contextu determinandus est.

860. (B) **Notio naturalis.** Prænotamus *naturale* et *supernaturale* hic definiri sub *respectu morali*, inquirendo nempe quid, attentis Dei sapientiâ et justitiâ, vel ejus bonitate et misericordiâ, *debeatur* alicui creaturæ, vel sit *gratuitum*. Acatholici, præsertim rationalistæ, rem aliter considerantes, sæpe naturale vocant, sub respectu *cognitionis*, quod est sensibile, supernaturale autem quidquid experientiam prætergreditur; sub respectu autem *metaphysico*, naturale dicunt quidquid finitum est, supernaturale autem quod est infinitum. Ad has confusiones vitandas, præ mente habeatur hic naturale et supernaturale definiri quoad ea quæ alicui creaturæ debentur vel non.

Naturale *proprie dictum*, quod latius patet quam natura, est id quod, positâ creatione, est *debitum alicui naturæ aut personæ*, seu fusius illud quod est *secundum essentiam*, *vires*, *exigentias* et *meritum* alicujus naturæ creatæ. Dicitur :

(a) secundum *essentiam*, id est quidquid requiritur ad *constituendum* aliquod ens in suâ specie; v. g., in homine corpus et anima rationalis sunt quid naturale, quia constituunt ipsam essentiam hominis;

(b) ... vires seu *facultates*, id est quidquid ab ipsâ essentiâ dimanat, aut requiritur ut ens aliquod possit suam activitatem exercere suumque finem obtinere; v. g., in homine; intellectus, voluntas, etc., sunt quid naturale, quia dimanant ab essentiâ hominis;

(c) ... *exigentias*, videlicet omnia auxilia necessaria ad naturale facultatum exercitium, v. g., concursus divinus, sine quo facultates exerceri non possent. Hæc tria vocantur *debitum naturæ*, quia Deus, posito quod velit aliquod ens creare, sibimetipsi debet ei dare quidquid eidem essentiale est ejusque naturam constituit, aut requiritur ad operandum.

(d) ... et *meritum*, id est quidquid aliquod ens, per modum sanctionis moralis, adipisci potest; v. g., virtutum moralium acquisitio et finis assecutio sunt aliquid naturale, quia sunt veluti sanctio ordinis moralis divinitus instituti. Quod ita obtinetur vocatur generatim *debitum* seu *meritum personæ* quia videlicet debetur personæ legitime suas facultates exercenti.

861. *Notandum.* Cum vox *naturale* idem sonet ac *originale*, seu id quod cum origine connectitur, aliquando sensu lato et improprio adhibita fuit ad designandum: 1) donum *vere supernaturale*, quod *cum origine connectitur;* v. g., sanctitas originalis Adamo collata in suâ creatione a quibusdam Patribus hoc sensu vocata est naturalis[1]; 2) donum *gratuitum* quod perficit naturam intra limites suæ nativæ conditionis, v. g., immunitas a concupiscentiâ. Hodie vero, ad tollendas æquivocationes, talis dicendi modus sedulo vitari debet.

862. (C) **Notio supernaturalis**[2]. *Supernaturale* vocatur, ut vox ipsa sonat, quidquid est *supra naturam.*

Proprie **definitur** id quod, etiam suppositâ ejus creatione, *est prorsus indebitum sive naturæ sive personæ*, ideoque *superat essentiam, vires, exigentias et meritum* alicujus naturæ.

[1] Quo sensu **S. Thomas** scribit 3, q. 3, a. 12: "Dicitur *naturalis* gratia in Christo, in quantum eam *a nativitate* habuit".

[2] Cf. **Montagne**, *de Gratiâ*, ap. *Migne, Theol. Curs.*, vol. X, p. 18 sq., ubi dilucide etiam exponuntur et confutantur nonnullæ falsæ definitiones supernaturalis; **Palmieri**, th. 33; **A. Mercier**, *Le Surnaturel*, in *Rev. Thomiste*, 1902 p. 125 sq.

Dicitur : (a) quod *superat*, non autem quod opponitur, quia supernaturale non est contra naturam, sed solum supra, eamque perficit; (b) *essentiam*, *vires*, *exigentias et meritum* id est, illud omne quod non solum transcendit constitutionem alicujus entis, sed neque exigi aut ab illo acquiri potest, ut supra explicatum est; proinde supernaturale in genere est illud quod alicui enti conceditur *præter* et *supra debitum naturæ et meritum personæ*.

863. Supernaturale **dividitur** in duas species, prout superat exigentias *unius* vel *totius* naturæ, nempe in supernaturale *relativum* seu *secundum quid*, et supernaturale *simpliciter* seu *absolutum*. (a) *Prius illud est quod alicujus duntaxat, non totius naturæ vires et exigentias superat;* sic cognitio infusa est homini supernaturalis secundum quid, cùm sit supra conditionem hominis viatoris, non autem Angeli : quo sensu aliquid potest esse homini supernaturale et Angelo naturale. — Ad supernaturale *relativum* refertur *præternaturale*, id nempe quod, etsi indebitum, non excedit tamen limites perfectibilitatis naturalis, sed aliquod ens perficit *in suâ specie*[1] : donum immortalitatis corporeæ, Adamo collatum, erat *in se* quid naturale, utpote continuatio vitæ naturalis, ideoque eum perficiens in suo ordine, sed ratione *subjecti*, cui conferebatur, erat supernaturale, quia immortalitas enti de se corruptibili minime debetur.

(b) *Supernaturale simpliciter* seu *absolutum*, est illud *quod superat exigentias et vires totius naturæ creatæ et creabilis*. Quando supernaturale absolutum est tale, non tantum quoad modum [2], sed etiam *in se*, in *suâ entitate*, non potest

[1] Dantur et *gradus* in supernaturali relativo; si homini concederetur scientia infusa ceu modus cognoscendi habitualis, haberetur gradus *superior* supernaturalis relativi, quo homo gratuito elevaretur ad perfectionem *altioris speciei ;* si vero homo immunis fit a concupiscentiâ, habetur gradus inferior supernaturalis relativi, quo quis perficitur in *suâ specie* tantum. — In *Tr. de Verâ Religione* n. 366 sq. egimus de aliâ formâ præternaturalis, nempe de *miraculo*, quatenus est signum divinæ revelationis; etsi miraculum soli Deo ultimo referatur, sæpe est tantum supernaturale *quoad modum*, quia effectus (v. g., curatio ægroti) est quid in se naturale, et tantum ratione modi quo fit, superat vires creaturæ.

[2] Concipi enim potest aliquid supernaturale absolutum, v.g., aliquod miraculum, quod superet vires totius naturæ, etsi effectus miraculosus sit *in se* quid naturale.

esse nisi aliquid divinum, seu participatio quædam divinitatis, quia omne quod non est divinum, potest naturaliter convenire alicui creaturæ perfectissimæ. De facto, non dantur nisi tres casus supernaturalis absoluti *in se*, scilicet *unio hypostatica* humanæ naturæ cum Verbo divino (de quâ dicemus in *Tractatu de Verbo Incarn.*), *gratia* et *visio beatifica* de quibus fuse suo loco disseremus.

Pro præsenti hæc notare sufficiat : visio beatifica est *clara et intuitiva Dei cognitio prout in se est;* hæc est donum omnino supernaturale, quia nulli creaturæ debetur. Gratia in genere est donum supernaturale, creaturæ intellectuali a Deo concessum *in ordine ad vitam æternam seu ad gloriam.* Gratia habitualis, seu status gratiæ, est qualitas supernaturalis, permanenter et intrinsece animæ inhærens, per quam efficimur *divinæ participes naturæ*, et exinde immediate *apti ad actum divinum visionis beatificæ.* Gratia actualis est auxilium quoddam supernaturale et transiens, quo Deus illuminat intellectum et voluntatem adjuvat ad eliciendos *actus supernaturales.* (Cf. *Tr. de Gratiâ.*)

2° *De statu* seu *ordine naturali et supernaturali.*

864. *Status* hìc sumitur pro complexu omnium conditionum quæ hominem ordinant ad suum finem. *Ordo* autem est apta dispositio mediorum ad finem, et hìc quidem ad finem ultimum. Ad talem ordinem quatuor requiruntur : *agens*, scilicet homo, *finis* ad quem agens tendit, *medium* per quod agens tendit in finem, *lex* per quam media rectè ordinantur ad finem. (A) Itaque *ordo naturalis* est apta dispositio mediorum naturalium ad finem naturalem : pro homine ita constituitur : (a) finis est possessio Dei, non per visionem intuitivam, sed per solam rationem modo discursivo cogniti ; (b) agens est natura humana, cum facultatibus et viribus propriis ; (c) medium est exercitium facultatum, præsertim vero intellectûs et voluntatis, sub influxu concursûs Dei naturalis ; (d) lex est lex naturalis, omnium cordibus insita, cum consectariis quæ ex eâ deduci possunt.

865. (B) *Ordo supernaturalis*, qui est apta dispositio mediorum supernaturalium ad finem supernaturalem, sic

constituitur pro homine : (a) finis est cognitio Dei, non imperfecto et discursivo, sed perfecto et intuitivo modo, facie ad faciem, et amor Dei ejusdem generis, quia amor sequitur cognitionem; (b) agens est natura humana ad altiorem operandi modum elevata per gratiam sanctificantem, virtutes infusas et dona Spiritûs sancti; (c) medium est exercitium facultatum, sub influxu supernaturalis Dei concursus, seu gratiæ actualis; (d) lex est non solum complexus legum naturalium, sed etiam complexus præceptorum positivorum, quæ Deus legi naturali addere potest.

II. De variis statibus humanæ naturæ relate ad gratiam et dona præternaturalia [1].

866. Sex sunt status in quibus humana natura concipi potest relate ad gratiam et dona præternaturalia :

1° *Status naturæ puræ*, in quo neque gratia neque dona præternaturalia conferuntur; qui proinde consistit in possessione cujuslibet boni humanæ naturæ debiti, et in absentiâ omnis boni indebiti. Hinc in illo statu homo habuisset finem naturalem, media naturalia ad hunc finem attingendum, et legem naturalem; sed fuisset subditus ignorantiæ, concupiscentiæ, infirmitatibus et morti, nec ullum habuisset jus strictum ad auxilium efficax et perseverantiam finalem. De facto ille status etsi possibilis, n. 890, nunquam exstitit, ut dicemus infra.

2° *Status naturæ integræ* includit præter perfectiones naturæ puræ, amplificationem earum in suâ specie, ultra exigentias naturæ, nempe : *immunitatem a concupiscentiâ, ab ignorantiâ, infirmitatibus et morte*, licet integritas proprie loquendo specialiter immunitatem a concupiscentiâ designet.

3° *Status simpliciter supernaturalis*, in quo homo ad finem supernaturalem destinaretur, mediisque instrueretur ad hunc finem attingendum, absque privilegiis naturæ integræ.

4° *Status naturæ innocentis*, in quo gratia et dona præternaturalia simul conferuntur; supponit igitur *destinationem ad finem supernaturalem*, et media supernaturalia, scilicet,

[1] Cf. **Suarez**, *de Gratiâ*, prolegom. 4, de statibus nat. humanæ; **Mazzella**, n. 652 sq.; **Goudin**, *de Gratiâ Dei*, q. II.

gratiam sanctificantem, virtutes infusas, etc.; et insuper *immunitatem a concupiscentiâ, ab ignorantiâ, infirmitatibus et morte.* Hic status de facto exstitit in Adamo: vocatur status *naturæ innocentis* quia non poterat subsistere simul cum peccato; status *justitiæ* seu sanctitatis *originalis*, quia ab origine homo justus constitutus est.

5° Status *naturæ lapsæ et reparatæ.* Ille status, in quo nunc versamur, consistit in eo quod homo remanet destinatus ad finem supernaturalem, sed simul incapax *per se* hunc finem attingendi, cùm nascatur originali peccato infectus; capax tamen, *per Christum*, recuperandi gratiam, non autem dona præternaturalia, saltem in præsenti vitâ.

6° Status *naturæ lapsæ non reparatæ* fuisset idem ac quintus, sed absque ullâ redemptione[1]. Revera ille status non duravit, cùm paulo post lapsum Deus promiserit Redemptorem.

III. Errores circa ordinem supernaturalem.

Quo facilius catholica doctrina intelligatur, errores huic contrarios breviter recensere oportet.

Duo sunt præcipui sibi invicem oppositi, sed in idem tendentes, nempe negationem supernaturalis : *naturalismus* et *pseudo-supernaturalismus;* quibus addi possunt quædam systemata plus minusve periculosa, nempe *augustinianismus* et *immanentismus.*

867. 1° *Naturalismus* modo generali quidquid supernaturale est rejicit aut valde extenuat. Diversimode advocatur a rationalistis et atheis seu positivistis.

(A) *Pelagiani* olim negârunt hominis elevationem ad statum supernaturalem et peccati originalis transmissionem[2]. Quos errores renovârunt *Unitarii* et *Liberales*, necnon *Modernistæ* qui docent supernaturale nihil aliud esse nisi emanationem quamdam ex intimo quodam sensu erumpentem[3]. *Rationalistæ*, qui omnem revelationem respuunt, contendunt

[1] Differt proinde a statu *naturæ puræ* in eo quod homo destinatus manet ad finem supernaturalem, ita ut carentia gratiæ sit in eo privatio et habeat rationem peccati (n. 935).

[2] Tixeront, II, p. 436 sq. — [3] Encycl. *Pascendi*, Denzing, n. 2074 sq.

hominem ad statum supernaturalem nunquam evectum fuisse, nec proinde ex hoc statu excidisse.

(B) *Athei* et *positivistæ* ulterius progredientes, asserunt primos homines, e quodam bruto sponte evolutos, in statu barbariæ diu vixisse et nonnisi post longa sæcula excultos fuisse, ideoque tanquam fabulam respuunt narrationem biblicam de statu protoparentum.

868. 2° *Pseudo-supernaturalismus* admittit quidem hominem fuisse conditum in statu originalis justitiæ et integritatis, sed simul asserit hunc fuisse homini naturalem ideoque per ejus amissionem naturam humanam fuisse totaliter corruptam. (a) Secundum *Lutherum*, gratia et dona per peccatum amissa ad *essentiam* humanæ naturæ pertinent : gratia enim consistit in cognitione et amore Dei; jamvero cognoscere et amare Deum tam naturale est homini quam naturale est oculis videre; (b) juxta *Calvinum*, gratia et dona ad naturam humanam *completam* spectant [1]; (c) *Baius* contendit ea ex justitiâ homini deberi, etsi ejus naturam non constituant [2]; (d) *Jansenius*, ejusque discipuli docebant ea deberi non cuique individuo sed naturæ integræ et sanæ, ideoque esse debita naturæ non personæ [3].

In his variis systematibus, gratia habetur ut quid necessarium, aut saltem debitum, proindeque non est quid supernaturale : et ita logice negatur supernaturale.

869. 3° *Systemata plus minusve periculosa.* (a) Quidam theologi, præsertim ex ordine S. Augustini, propterea que *Augustiniani* dicti, inter quos Card. Noris et Berti, docuerunt gratiam et dona protoparentibus concessa, et per peccatum amissa, *ex decentiâ* Creatoris deberi; Deus *ex potentiâ absolutâ* potuisset quidem ea homini denegare, sed ex potentiâ *ordinatâ*, attentis scilicet ejus sapientiâ et bonitate, nequibat. Hoc systema, Romanis Pontificibus delatum et ab eis sedulo perpensum, nunquam damnatum fuit. Attamen periculis non vacat; quod enim ex quâdam decentiâ

[1] A. Baudrillart, *Calvinisme*, in *Dict. de Théol. (Mangenot)* t. II, 1400 sq.

[2] Le Bachelet, *Baius*, in *Dict. de Théol. (Mangenot)*, t. II, 67 sq.

[3] J. Paquier, *Le Jansénisme*, Paris, Bloud, 1909, p. 121 sq. cf. DD. Fuzet. *Les Jansénistes du XVIIe siècle*, 1876.

debetur, omnino gratuitum non est, et ita extenuatur gratiæ supernaturalitas [1].

(b) Recenter quidam catholici, *methodum immanentiæ* propugnantes (cfr. *Theol. Fundament.*, n. 85-90), dixerunt gratiam, quamvis supernaturalem, et supra vires et exigentias nostras, *postulari* tamen a naturâ humanâ, non quidem in abstracto sumptâ, sed in suo statu præsenti, in quo videlicet ad finem supernaturalem destinata manet. Quid de hâc methodo sentiendum sit, et quomodo eâ uti valeamus ad viam psychologice parandam *historicæ demonstrationi* facti Revelationis, jam ibi declaravimus.

§ II. Existentia gratiæ in Adamo

Ad probandum, contra præfatos errores, gratiam fuisse Adamo collatam, duo ostendemus : 1° protoparentes in statu *sanctitatis* et *justitiæ* fuisse constitutos, 2° illum statum esse *gratuitum* seu *supernaturalem.*

870. *Thesis I*ª : **Protoparentes in statu sanctitatis et justitiæ constituti fuerunt** [2]. *De fide ex Tridentino* [3] : " Si quis non confitetur primum hominem Adam... sanctitatem et justitiam, in quâ constitutus fuerat, amisisse... A.S." Dicitur *constitutus*, ut significetur protoparentes *aliquo saltem tempore* gratiâ habituali fuisse ornatos, non autem *creati*, quia non absolute constat eos a primo instanti creationis gratiam accepisse.

Script. (A) In *Vet. Test.* argumenta *probabilia* jam invenimus, accedente præsertim analogiâ fidei et Patrum interpretatione. (a) Ex *Genesi* constat inter Deum et hominem quamdam fuisse *familiaritatem* [4], cui successit status miseriæ et reprobationis [5]; ex quo infertur primævum statum moralem hominis excellentiorem esse statu in quo postea homines versati sunt.

---

[1] **E. Portalié**, *Augustinianisme*, in *Dict. de Théol. (Mangenot)*, t. I, 2487; **H. Ligeard**, *La Théologie scolastique et la transcendance du surnaturel*, Paris, 1908, p. 60-65.

[2] Cf. **S. Thom.**, I, q. 95, a. 1; *Quodl.*, I, a. 8; **Suarez**, *de opere sex dierum*, l. III, c. 17; **Petavius**, *de Opificio sex dier.*, l. II, c. 1-4; **Mazzella**, n. 694 sq.; **Palmieri**, th. 48; **Ullathorne**, *The Endowments of man*, I. II-III; **Scheeben**, § 183; **Pesch.**, n. 169 sq.; **Bainvel**, op. cit., p. 78 sq.

[3] Sess. V, can. 1, **Denz.** 788 (670).

[4] *Gen.*, II, 18-24; III. 8 - [5] *Gen*, III, 21-24.

(b) Insuper homo creatus dicitur ad *imaginem* et *similitudinem* Dei [1] : " Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram ", seu, juxta vim hebraici textus, ad imaginem simillimam nostram. Atqui, ex modo loquendi Scripturæ, illa similitudo de gratiâ probabiliter intelligi debet; nam : 1) etsi per naturam aliquo modo Dei imaginem in animâ nostrâ gerimus, non efficimur tamen ipsi perfecte similes nisi, juxta generalem sensum Scripturæ, per gratiam et gloriam, ut constat ex his et similibus textibus : " Ut per hæc (dona gratiæ) efficiamini divinæ consortes naturæ [2]... similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est " [3]; ex quo patet nos fieri similes Deo per visionem beatificam ad quam jus et coaptationem confert gratia habitualis [4].

2) Quod confirmatur *communi Patrum interpretatione;* alii enim, inter imaginem et similitudinem distinguentes, priorem de naturâ, posteriorem de gratiâ intelligunt; alii imaginem simul et similitudinem ad modum unius accipientes, utramque de gratiâ interpretantur. Inter priores citare sufficiat *Anastasium Sinait.* [5] : " Id quidem quod est ad imaginem Trinitatis in essentiâ animæ nostræ omnes homines habemus similiter; id autem quod est ad similitudinem ii soli habent qui *Deum habent in se inhabitantem*, et *gratiâ* quodammodo sunt veluti Christi, in divinitate simul et humanitate ". Ex posterioribus audiatur *S. Ambrosius* [6] : " Illa anima a Deo pingitur, quæ habet in se virtutum gratiam renitentem, splendoremque pietatis. Illa anima bene picta est, in quâ est splendor gloriæ, et paternæ imago substantiæ. Secundum hanc imaginem Adam ante peccatum "... Huic præiverat *S. Irenæus*, qui de Filio Dei incarnato scribit : " Longam hominum expositionem in seipso recapitulavit, in compendio nobis salutem præstans, ut quod per-

[1] *Gen.*, I, 26. Cfr. *Eccli.*, XVII, 1-12.

[2] *II Petr.*, I, 4. — [3] *I Joan.*, III, 2.

[4] Argumentum ex *Genesi* per se non est certum, quia, cùm auctor sacer ibi describat originem mundi *visibilis*, forsan nihil aliud significare voluit, per illam imaginem, nisi dominium super creaturas inferiores, de quo agitur in sequenti versu : " Et præsit piscibus maris " etc. Cf. **Hummelauer**, *in Genes.*, ibi, p. 110. Attamen, si alii textus inspiciuntur, hoc argumentum, quod ex *analogiâ fidei* sumitur, legitimum est : cùm enim idem Spiritus totam Scripturam inspiraverit, vagos et obscuros textus recte intelligimus secundum eos qui, etsi multo posterius, lucidius et explicitius rem exponunt; Deo siquidem placuit multas veritates nonnisi pedetentim manifestare. Res probabilior forsan evadit si ratio habetur *ligni vitæ* in paradiso (*Gen.*, III, 22), a quo, ob peccatum, homo arcetur, quodque in *Apocalypsi* (II, 7) vitam æternam significat.

[5] *In Hexam.*, l. VI, *P. G.*, LXXXIX, 931.

[6] *Hexaem.*, l. VI, c. 7, *P. L.*, XIV, 258, **Journel**, 1318.

dideramus in Adam, id est secundum imaginem et similitudinem esse Dei, hoc in Christo Jesu reciperemus[1]".

(c) In libro *Ecclesiastici* legitur[2]: "Hoc inveni quod fecerit Deus hominem *rectum*"; atqui, licet vox *rectum* intelligi possit de rectitudine morali ordinis naturalis, *probabiliter* tamen, ex usu loquendi biblico satis constante, rectus dicitur qui gratiâ sanctificante ornatur et ad æternam beatitudinem vocatur[3].

(B) Probatur ex *N. Test.*: (a) ex totâ œconomiâ christianâ; siquidem Scripturâ constat genus humanum non esse in eo statu in quo conditum est[4]; sed per Adamum omnes peccavisse, et per Christum redemptos fuisse; finem vero Redemptionis fuisse genus humanum *renovare*, *regenerare*, *restituere* in statum in quo *primus homo* fuerat[5]; atqui renovatio illa consistit in infusione *gratiæ sanctificantis*, quâ peccata remittuntur[6]: "Justificati gratis per *gratiam* ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu"; ergo genus humanum in eâdem gratiâ constitutum erat.

(b) S. Paulus, neo-conversos alloquens, hæc habet: "*Renovamini* autem spiritu mentis vestræ, et induite *novum hominem* qui secundum Deum *creatus est in justitiâ et sanctitate veritatis*[7]". Jamvero quidam interpretes per novum hominem intelligunt Adamum, et tunc evidens est ex textu, illum constitutum fuisse in statu gratiæ. Alii tamen hunc novum hominem Christum esse dicunt; hoc dato, non concesso, vis argumenti non destruitur; nam semper remanet verum neo-conversos *renovari* (ἀνανεοῦσθαί) per gratiam, in pristino quodam statu in quo humanum genus ab initio fuerat constitutum, et illum statum esse *statum justitiæ*, seu

[1] *Adv. Hæres.*, l. III, c. 18, n. 1, *P. G.*, VII, 932. Quod infra, l. V, c. 6, n. 1, *P. G.*, 1137, declarat, dicens hominem non esse secundum imaginem et similitudinem Dei nisi per effusionem Spiritûs S. seu gratiæ.

[2] *Eccli.*, VII, 30.

[3] Ita recti æquiparantur *justis*, qui nempe justitiam supernaturalem colunt (*Ps.* XXXII, 1); generatio *rectorum* benedicetur non solum in tempore, sed in sæculum sæculi (*Ps.* CXI, 2, 3, 7); cfr. *Prov.*, XIV, 2; XXI, 18; *Sap.* X, 10, etc. — Ita etiam Patres, v. g., S. Augustinus, *De corrept. et gratiâ*, c. XI, n. 32, *P. L.*, XLIV, 935, Journel, 1955.

[4] *Rom.*, V, 12 sq.: quem textum infra exponemus (n. 905).

[5] *Ephes.*, IV, 23; *II Cor.*, V, 18-19; *Coloss.*, I, 13-14.

[6] *Rom.*, III, 24-25. — [7] *Ephes.*, IV, 23-24.

gratiæ et *sanctitatis*. — Ad rem *S. Augustinus* [1] : " Hanc imaginem in spiritu mentis impressam perdidit Adam per peccatum, quam recipimus per *gratiam justitiæ* ".

871. Tradit. (A) In *Ecclesiâ græcâ*. Contra *Gnosticos*, qui originem mali *eonum* theoriâ explicabant, *S. Irenæus* ostendit causam malorum esse amissionem divinæ similitudinis ex culpâ Adami ortam, et declarat primum hominem Deo similem fuisse per participationem Spiritûs Sancti seu gratiæ [2]. Ita etiam *S. Athanasius* declarat hominem ab initio in divinam similitudinem fuisse creatum, hanc autem per peccatum amissam esse, nobisque restitui per Christum [3]; ex quo merito infertur hanc similitudinem nihil aliud esse nisi gratiam, quæ per Incarnationem nobis datur.

(B) Inter *Latinos*, *Tertullianus* et *S. Cyprianus* asserunt malum in mundum introivisse per inobedientiam Adami, et homines ante peccatum, constitutos esse in statu nobiliori qui per gratiam baptismi restituitur [4]. — *S. Hieronymus* diserte affirmat nos Spiritûs Sancti *gratiâ* recipere " imaginem et similitudinem,ad quam in exordio conditi sumus" [5]. Quod et ait *S. Augustinus* [6] : " Hoc agit Spiritus gratiæ, ut imaginem Dei, in quâ naturaliter facti sumus, instauret in nobis ".

Post Augustinum vero, hæc doctrina communis evadit inter Patres; eamque contra Pelagianos definit *Conc. Arausicanum II*, can. 19 : " Natura humana, etiamsi in illâ *integritate, in quâ est condita*, permaneret, nullo modo seipsam, Creatore non adjuvante, servaret. Unde cùm sine gratiâ Dei *salutem non posset custodire, quam accepit*, quomodo sine Dei gratiâ poterit reparare quod perdidit " [7]. Vis hujus canonis melius percipitur quando confertur cum can. 2, ubi *mors animæ* seu privatio gratiæ sanctificantis tribuitur peccato Adæ [8].

---

[1] *De Gen. ad lit.*, l. VI, c. 27, n. 38, *P. L.*, XXXIV, 355.
[2] *Adv. hæres.*, l. III, c. 18, 1-2; l. V, c. 6, 1; *P. G.*, VII, 932, 1137.
[3] *Orat. de Incarnat.*, 3, 4, 8, 44, *P. G.*, XXV, 101 sq.
[4] Tertul., *Adv. Marcion.*, I, 22; *De animâ*, 40; *P. L.*, II, 270, 719. S. Cyprianus, Ep. LXIV, 5; *Ad Donatum*, 3; *De opere et eleemos.*, 1, Journel, 586, 563.
[5] *In Ephes.*, IV, 30, *P. L.*, XXVI, 514.
[6] *De spiritu et lit.*, c. 27, *P. L.*, XLIV, 229, Journel, 1732.
[7] Denzing., n. 192 (162). — [8] Denz., n. 175 (145).

872. Corollaria. (A) *De tempore* quo protoparentes in gratiâ constituti sunt dissentiunt theologi. (a) Quidam, cum *S. Bonaventura* [1], docuerunt gratiam non fuisse Adamo collatam in primo instanti creationis suæ, sed solum post aliquod tempus, ut sic ad gratiam suscipiendam sese præparare posset : ab initio tamen eum donum integritatis accepisse, seu immunitatis a concupiscentiâ.

(b) *S. Thomas* vero [2], et cum illo communiter theologi, tenent Adamum in statu gratiæ fuisse a Deo creatum; præcipui enim textus supra allati hoc declarare videntur : " *Faciamus* hominem ad imaginem et similitudinem nostram... qui *creatus* est in justitiâ et sanctitate ". Aliunde consonat cum iis quæ de Angelis *Augustinus* scribit [3] : " Deus simul erat in eis condens naturam et largiens gratiam ". Nec tamen homo sine proprio consensu sanctificatus est, quia, primo instanti quo conscius fuit, gratiæ sibi inditæ consensit.

873. (B) Præter gratiam sanctificantem, protoparentes habuerunt *virtutes infusas*, quibus eorum facultates disponebantur ad eliciendos actus supernaturales fini supernaturali consequendo proportionatos. Nam, ut dicemus in *Tr. de Gratiâ*, gratia habitualis est habitus entitativus, non immediate operativus, proindeque nativæ facultates virtutibus supernaturalibus ad actus ejusdem generis disponi debent.

Virtutes, quæ ex se nullam imperfectionem important, ut caritas et justitia, erant in Adamo simpliciter, quantum ad habitum et quantum ad actum. Virtutes, quæ aliquam imperfectionem involvunt, sed statui innocentiæ minime contrariam, ut fides et spes, erant pariter in eo quoad actum et habitum; nam perfectio primi statûs non se extendebat ad hoc ut videret Deum per essentiam. Tandem virtutes, quæ perfectioni primi status repugnabant, ut pœnitentia, quæ peccatum supponit, erant in Adamo innocente quoad habitum tantum, quatenus, v. g., erat sic dispositus ut, si peccaret, eum pœniteret de peccato.

Pariter protoparentes, utpote in statu probationis, mereri poterant et in gratiâ crescere [4].

---

[1] S. Bonavent., *In 2 l. Sent.*, dist. 29, a. 2, q. 1. Ita et Scotus, *In 2 l. Sent.*, dist. 29. — [2] *Sum. theol.*, I, q. 95, a. 1.

[3] *De Civit. Dei*, XII, c. 9, *P. L.*, XLI, 357, Journel. 1755.

[4] S. Thom., I, q. 95, a. 3-4.

874. *Thesis 2ª* : **Status justitiæ originalis protoparentibus collatus, erat gratuitus et vere supernaturalis**[1]. De fide est præsentem gratiæ ordinem esse supra exigentias naturæ lapsæ, contra *Pelagianos*. Certum est contra *Protestantes, Baium* et *Jansenistas* ordinem gratiæ esse supra vires et exigentias naturæ humanæ etiam innocentis; damnata est enim a *S. Pio V* sequens Baii propositio 21 : " Humanæ naturæ sublimatio et exaltatio in consortium divinæ naturæ debita fuit integritati primæ conditionis, et proinde naturalis dicenda est, non supernaturalis "[2]; vera est igitur contradictoria, scilicet : talis elevatio est supernaturalis. Pariter reprobata est propos. 35 Quesnellii : " Gratia Adami est sequela creationis, et erat debita naturæ sanæ et integræ "[3]. Communiter tenetur contra *Ripalda* paucosque alios[4], eumdem esse supra vires et exigentias cujuslibet creaturæ etiam possibilis.

875. **(A) Script.** Supponimus gratiam Adamo collatam ejusdem esse generis ac eam quæ nobis per Christum datur : nullibi enim Scriptura inter utramque distinguit, sed, inspectis textibus supra allatis (n. 870), docet nos per gratiam renovari et instaurari in statu sanctitatis antea protoparentibus collato. Atqui gratia nobis collata vere est supernaturalis. **(a)** De eâ enim dicitur : " Videte qualem caritatem dedit nobis Pater, ut *filii Dei* nominemur et simus "[5]. Unde sic : per gratiam vere efficimur *filii Dei adoptivi;* atqui nulla creatura jus habet ad talem adoptionem; nam naturaliter homo est Dei *servus*, non filius; alioude adoptio

[1] Plerique theologi hâc de re disputant ubi de visione Dei, seu de visione beatificâ. Cf. **S. Thom.**, I, q. 12, a. 4; *C. Gent.*, l. III, c. 52; **Suarez**, *de Divinâ Substantiâ*, l. II, c. 9; **Salmantic.**, *de Visione Dei*, disp. III; **Palmieri**, th. 37-39; **Mazzella**, n. 704 sq., 847 sq.; **Scheeben**, *Dogmatik*, § 162 sq.; **Wilhelm** and **Scannell**, *Manual of Cath. theology*, § 139; **Casini**, *de Statu puræ naturæ*, inter opera *Petavii*, edit. Vivès, vol. IV, art. 6-7.

[2] **Denzing.**, 1021 (901). Quæ Baii propositiones damnatæ sunt *proprio verborum sensu ab assertoribus intento*, tanquam respective hæreticæ, erroneæ, suspectæ, temerariæ, scandalosæ, in pias aures offensionem immittentes; nulla igitur tuto sustineri potest. — Constat etiam ex damnatione propos. 16 *Syn. Pistoriensis*, **Denz.**, 1516 (1379).

[3] **Denzing.**, n. 1385 (1250).

[4] Cf. **Ripalda**, *De Ente Supernaturali*, disp. XXIII, ubi invenientur præcipuæ auctoritates *pro* et *contra*. — [5] *I Joa.*, III, 1.

alicujus extranei est essentialiter libera et indebita; unde *S. Jacobus* [1] dicit : " *voluntarie* genuit nos verbo veritatis "; ergo nulla creatura jus habet ad gratiam. Quo argumento ipsi Patres utuntur; nam rectè animadvertunt creaturas intellectuales naturaliter esse *servos* Dei, non filios; ita, v. g., *S. Athanasius* [2] : " Verbi enim *serva* est res omnis creata. "

(b) Insuper per gratiam transformamur, et evehimur ad statum superiorem, nempe ad *consortium divinæ naturæ*, juxta illud : " ut per hæc efficiamini divinæ consortes naturæ " [3]; id est, apti efficimur ad videndum et diligendum Deum sicut tres divinæ personæ se cognoscunt et amant : " Similes ei erimus, quoniam videbimus eum sicuti est " [4]. Atqui hoc naturale est soli Deo : " Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare " [5]. Nulla igitur creatura jus habet ut elevetur ad ordinem divinum : " Sic enim necesse est, ait *S. Thomas*, quod solus Deus deificet, communicando consortium divinæ naturæ per quamdam similitudinis participationem, sicut impossibile est quod aliquid igniat nisi solus ignis " [6].

(c) De ordine gratiæ scribit Apostolus [7] : " Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam non hujus sæculi... sed sicut scriptum est [8], quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascendit quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum. Nobis autem Deus revelavit per Spiritum suum : Spiritus enim omnia scrutatur etiam profunda Dei. Quis enim hominum scit quæ sunt hominis nisi spiritus hominis qui in ipso est? Ita et quæ sunt Dei nemo novit nisi Spiritus Dei ". Jamvero sapientia, de quâ hic agitur, est œconomia fidei, evangelii et gratiæ sanctificantis, quæ consummatur et perficitur in visione intuitivâ Trinitatis; atqui illa sapientia ita excedit hominis vires ut, teste Apostolo, nec oculus viderit, nec auris audierit, nec cor ejus cogitârit, quæ Deus iis qui gratiâ et gloriâ fruuntur, præparavit; immo hujusmodi sapientia cujuslibet creaturæ vires ita transcéndit, ut solus Spiritus eam manifestare potuerit; ergo est absolute supernaturalis.

[1] *Jac.*, I, 18. — [2] *Orat. II cont. Arian.*, 10, *P. G.*, XXVI, 167.
[3] *II Petr.*, I, 4. — [4] *I Joa.*, III, 2. — [5] *Matt.*, XI, 27; cf. *Joa.*, 1, 18.
[6] S. Thomas, 1ª 2æ, q. 112, a. 1. — [7] *I Cor.*, II, 6-12. — [8] *Isa.*, LXIV, 4.

876. (B) **Tradit.** (a) *Patres* eamdem doctrinam variis modis docent, præsertim vero aperte declarando neque homines, neque Angelos suâ naturâ sanctos esse posse, sed potestatem sanctificandi, seu gratiam conferendi soli Deo esse propriam, proindeque gratiam esse super exigentias cujuslibet creaturæ. Sic *S. Basilius* affirmat *sanctificationem* non esse absque *Spiritu* : " Neque enim Virtutes cælorum *suâpte naturâ sanctæ* sunt; alioquin *nullâ ratione differrent a Spiritu sancto*... Sanctificatio quæ est *extra substantiam illorum*, perfectionem illis affert per *communicationem Spiritus* "[1].

(b) Quoad opinionem *Ripaldæ*, nunquam damnata fuit, sed ut ipse fatetur[2], " magna sunt testimonia quæ favent sententiæ neganti (aliquam creaturam possibilem esse cui gratia deberetur), ideoque merito stando auctoritati affirmans sententia absolute posthabenda ". Cui addi potest, a tempore Ripaldæ, nullum fere theologum alicujus nominis ejus opinionem amplexum fuisse; unde sententia nostra vere communis evasit.

877. (C) **Ratione theologicâ confirmatur.** Gratia, Adamo collata, fuit ab ipso amissa non solum sibi, sed etiam ejus posteris; ergo ad naturam humanam non pertinebat, seu non erat ipsi debita; non potest enim sine injustitiâ totum genus humanum, culpâ non personali, privari perfectione necessariâ ad finem suum naturalem attingendum.

§ III. De dono integritatis protoparentibus concesso.

878. Quo facilius protoparentes in statu gratiæ perseverarent, in eoque feliciores essent, Deus eis concessit dona quædam gratuita quæ *statum integritatis* constituunt (supra, n. 865, 3°). Quæ dona quatuor erant : quoad *animam*, immunitas ab inordinatâ concupiscentiâ et ab ignorantiâ; quoad *corpus*, immunitas a morte et miseriis hujus vitæ; quibus addebatur quoddam dominium in animalia viresque naturæ. Duo igitur exponemus : 1° horum donorum *existentiam*; 2° eorum *gratuitatem*.

[1] *De Spirit. S.*, c. 16, *P. G.*, XXXII, 136; **Journel**, 950.
[2] *De ente supernaturali*, disput. XXIII, n. 58.

879. *Thesis 1ª :* **Protoparentes constituti sunt in statu naturæ integræ, id est, immunes a concupiscentiâ, ignorantiâ, dolore et morte**[1].

880. 1° *Immunes fuerunt ab effrenatâ concupiscentiâ,* cui hodie subjicimur, id est, a motibus *inordinatis* quibus appetitus ad sensibilia aut ad honores et alia bona magis spiritualia fertur independenter ab imperio voluntatis, etiam contra rationis ordinem. Certum est.

Probatur : (A) Ex *Script.*[2], in quâ tria declarantur : (a) *ante lapsum* protoparentes de suâ nuditate non erubuisse : " Erat autem uterque nudus, Adam scilicet et uxor ejus, et non erubescebant "; (b) eosdem *post lapsum* suam nuditatem animadvertisse : " Et aperti sunt oculi amborum; cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus "; (c) causam cur hoc animadverterint, ipsorum inobedientiam fuisse : " Quis indicavit tibi, quod nudus esses, nisi quod ex ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti "? Porro hæc omnia nihil aliud significare possunt nisi protoparentes ante peccatum stimulos concupiscentiæ non expertos fuisse; nam evidenter minime cæci[3] erant, antequam peccarent, neque pudore carentes; sed libidinis stimulos non fuerant experti.

Quod confirmatur iis locis in quibus dicitur Adamum conditum esse in statu *rectitudinis*, cùm immoderata concupiscentia huic rectitudini sit opposita; necnon ex doctrinâ S. Pauli infra exponendâ, n. 905, ex quâ mors et concupiscentia per peccatum Adami in mundum introierunt.

(B) *Ex Tradit.* (a) Patres generatim concupiscentiæ originem ex peccato desumunt. Ita *Tertullianus*, post-

[1] **S. Thom.**, I, q. 94; **Suarez**, op. cit., c. 9-16; **Petavius**, c. 5-8; **Palmieri**, th. 49-53; **Mazzella**, n. 721 sq.; **Pesch.**, n. 187 sq.; **L. Labauche**, p. 49-51; **Abbé de Broglie**, op. cit., t. II, conf. 2e; **J. V. Bainvel**, p. 78-86.

[2] *Gen.*, II, 25; III, 7, 11.

[3] " Non est credendum, ait *S. Thomas* post *Augustinum*, quod primi parentes essent producti clausis oculis; præcipue cum de muliere dicatur quod vidit lignum quod esset pulchrum, et bonum ad vescendum. Aperti ergo sunt oculi amborum ad aliquid intuendum et cogitandum, quod antea nunquam adverterant, scilicet ad invicem concupiscendum, quod antea non fuerat." (**S. August.**, *de Gen. ad lit.*, l. XI, c. 31, *P. L.*, XXXIV, 446; **S. Th.**, 2ª 2æ, q. 164, a. 2, ad 9).

quam concupiscentiam descripsit, ait : " Malum igitur animæ... *ex originis vitio* antecedit, naturale quodammodo "[1]. *S. Augustinus* declarat quomodo concupiscentia carnis malam voluntatem seu peccatum secuta fuerit : " Præcessit mala voluntas, quâ serpenti subdolo crederetur; et secuta est mala concupiscentia, quâ cibo inhiaretur illicito "[2].

(b) *Conc. Arausicanum II* definivit (can. 1) per prævaricationem Adæ totum hominem in deterius commutatum esse, et (can. 13) arbitrium voluntatis in primo homine infirmatum[3]. Quod confirmatum est a *Tridentino* declarante liberum arbitrium, per peccatum Adami, non esse quidem amissum et extinctum, sed *viribus attenuatum et inclinatum*[4]; et concupiscentiam ab Apostolo peccatum vocari, " quia *ex peccato* est et ad peccatum inclinat "[5]; jamvero si ex peccato est, ante peccatum non existebat.

(C) *Ratio* convenientiam hujus immunitatis ostendit : in statu innocentiæ voluntas hominis perfecte Deo subdebatur; atqui decebat ut, quamdiu homo manebat Deo subjectus, rationi vires inferiores obedirent, et animæ corpus, ut sic ordo esset perfectus; porro immunitas a concupiscentiâ in hac subjectione inferiorum virium sita est[6].

881. 2° *Immunes fuerunt ab ignorantiâ*, eo sensu quod ab initio acceperint a Deo infusam scientiam tum naturalem, tum supernaturalem, *suo statui proportionatam*, id est notitiam rerum religiosarum ac moralium ad sui filiorumque instructionem necessariam; scientiam autem rerum physicarum sufficientem ad operandum in paradiso, eumque custodiendum. (a) Quod inferri potest ex illis textibus in quibus significatur Adamum constitutum fuisse caput morale hu-

[1] *De animâ*, c. 41, *P. L.*, II, 720.
[2] *Op. imperfectum*, l. I, c. 71, *P. L.*, XLV, 1095.
[3] **Denzing.**, 174 (144), 186 (156).
[4] Sess. VI, can. 5, ap. **Denzing.**, n. 815 (697).
[5] Sess. V, can. 5, supra, p. 431.
[6] **S. Thom.**, I, q. 95, a. 1. Quomodo Adam appetitum sensitivum rationi perfecte subditum habuerit declarat **Suarez** (l. cit., c. 12, n. 17 sq.) : (a) Deus providebat ne objecta animi pacem et tranquillitatem perturbantia occurrerent; (b) facultates hominis per intrinsecos habitus perficiebat, ita ut ratio ad recte judicandum inclinaretur, voluntas ad sequendam rationem, et appetitus ad utrique prompte obediendum.

mani generis, sicut Christus caput omnium hominum institutus est [1]; tantum enim officium intelligere et implere non potuit, nisi scientiâ huic muneri proportionatâ præditus fuerit saltem in rebus morum et fidei. Aliunde hanc scientiam *statim* acquirere non poterat propriis viribus; ergo scientiam infusam habuit [2]. — Nihil tamen probat eum cognovisse omnes naturales scientias, quæ nunc a peritis coluntur; talis enim cognitio ipsi necessaria non fuit ad rectam vitæ institutionem.

(b) Patres multi scientiam protoparentis extollunt. Ita, inter Latinos, *S. Augustinus* scribit [3] : "Neque secundum christianam cogitatis fidem qualis sit factus Adam, qui universis generibus animarum vivarum nomina imposuit : quod excellentissimæ fuisse indicium sapientiæ, in sæcularibus etiam litteris legimus... Et quis dubitet christianus, eos qui in hoc sæculo erroribus ærumnisque plenissimo ingeniosissimi apparent, quorum tamen corruptibilia corpora aggravant animas, si illius ingenio comparentur, distare longe amplius quam celeritate a volucribus testitudines distant?" — Inter Græcos, *S. Cyrillus Alex.* [4] : "Primus Pater Adam, non in tempore sicut nos, sapientiam consecutus esse videtur, sed statim a primis ortûs sui temporibus perfectus in intelligentiâ ostenditur, illuminationem a Deo naturaliter datam illibatam et puram in se ipso servans, et integram habens naturæ dignitatem".

882. 3° *Immunes fuerunt a necessitate moriendi*, eo sensu quod, expleto probationis tempore, vivi ad vitam immortalem translati fuissent. *De fide est* ex Conciliis, præsertim ex *Tridentino*, [5] definiente primum hominem per peccatum incurrisse "iram et indignationem Dei atque ideo mortem, quam antea illi comminatus fuerat Deus".

Probatur (A) *Script.*, sive *directe*, ubi dicitur : "Deus creavit hominem inexterminabilem... Invidiâ autem diaboli mors introivit in orbem terrarum" [6]; sive *indirecte*, ex locis in quibus declaratur *mortem* esse *pœnam peccati* : "In

[1] *Rom.*, V, 12-19; *I Cor.*, XV, 21-22. — Hodie vero satis communiter admittitur thesim probari non posse ex *Gen.*, II, 19-20, ubi refertur Adamum dedisse nomina animantibus (cf. Hummelauer, in h. loc.); neque ex *Eccli.*, XVII, 6, cùm verba "*creavit illis scientiam spiritus*"... apud *Septuaginta* non inveniantur, textus autem hebraicus deficiat.

[2] S. Thom., I, q. 94, a. 3.

[3] *Op. imperfect.*, l. V, c. 1, *P. L.*, XLV, 1432; Journel, 2011.

[4] *In Joan. comment.*, I, 9, *P. G.*, LXXIII, 128; Journel, 2104.

[5] Sess. V, can. 1, Denzing., n. 788 (671). — [6] *Sap.*, II, 23-24.

quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris" [1]; mortem vero de quâ agitur, esse mortem corporis colligitur ex contextu, ubi dicitur : "In sudore vultûs tui vesceris pane, donec revertaris in terram de quâ sumptus es; quia pulvis es et in pulverem reverteris" [2].

(B) *Tradit.* (a) Patres sæpe et diserte asserunt hominem, ex naturâ suâ mortalem, privilegio immortalitatis ornatum fuisse, quod tamen per peccatum amisit, rem ita exponentes ut hæc immortalitas, etsi de facto nunquam fuerit *in actu*, tamen *in potentiâ* exstiterit, quatenus protoparentes ad immortalitatem destinati sunt.

Deus, inquit *S. Theophilus Antioch.* [3], hominem fecit capacem mortalitatis et immortalitatis, "ut, si ad ea ferretur quæ ducunt ad immortalitatem, observando Dei mandata, mercedem ab eo acciperet immortalitatem et deus fieret; si vero deflecteret ad ea quæ ducunt in mortem, non obediens Deo, ipse sibi mortis auctor esset". Ita etiam *S. Irenæus* ait [4] : "Non enim poteramus aliter incorruptelam et immortalitatem percipere, nisi adunati fuissemus incorruptelæ et immortalitati". Nec aliter *S. Athanasius* [5] : "Secundum naturam corruptibiles, gratuitâ tamen communione Verbi vitium illud naturæ, si boni permansissent, evasuri fuissent". — Patrum autem latinorum doctrinam recapitulans S. Augustinus explicat qualis immortalitas protoparenti concessa fuerit [6] : "Mortalis ergo erat conditione corporis animalis, immortalis autem beneficio Conditoris". Quod quidem sæpe contra Pelagianos defendit.

(b) Pelagianis affirmantibus Adamum mortalem futurum fuisse, etiamsi non peccâsset, Synodus generalis africana habita Carthagine a. 418, decrevit : "Placuit... ut quicumque dixerit Adam primum hominem mortalem factum, ita ut sive peccaret, sive non peccaret, moreretur in corpore, hoc est de corpore exiret non peccati merito, sed necessitate naturæ, A. S." [7]

Protoparentes non erant *naturâ* a morte immunes; nam corpus eorum, utpote ex partibus compositum, natura-

[1] *Gen.*, II, 16. — [2] *Gen.*, III, 19.
[3] *Ad Autolyc.*, l. II, c. 27, *P. G.*, VI, 1093; Journel, n. 184.
[4] *Adv. hæres.*, l. III, c. 19, *P. G.*, VII, 939.
[5] *De Incarnat. Verbi*, n. 5, *P. G.*, XXV, 106; Journel, 750.
[6] *De Gen. ad lit.*, l. VI, c. 25, n. 36; *P. L.*, XXXIV, 354; Journel, 1699.
[7] Denzing., n. 101 (65). Hic canon falso adscriptus fuerat Conc. Milevitano II (416).

liter corruptioni obnoxium erat, sed *privilegio* immortales in corpore facti sunt; et *convenienter* quidem. Nam decebat ut, quamdiu anima remanebat perfecte Deo subdita, corpus pariter animæ perfecte subderetur, et ab eâ incorruptibile præservaretur.

883. Inquirunt vero theologi quibus mediis corpus protoparentum immortale servari potuisset. Jamvero homo a morte *violentâ* præservabatur partim quidem per propriam rationem et prudentiam, quâ nociva vitabat, partim per divinam providentiam, quæ sic ipsum tuebatur, ut nihil ei occurreret ex improviso, a quo læderetur. Præservabatur autem a morte *naturali*, scilicet a morbis et senectute, secundum communem theologorum opinionem, per *lignum vitæ*, ut ex his verbis infertur : "Ne forte mittat manum suam et sumat etiam de *ligno vitæ*, et comedat et *vivat in æternum*"[1]. Lignum hujusmodi non solum alebat corpus per modum cibi, sed vires ejus reparabat et confortabat per modum medicinæ. Quia vero ejus virtus finita erat, non præservabat a corruptione nisi ad determinatum tempus : quo finito vel homo translatus fuisset ad spiritualem vitam, vel indiguisset iterum de ligno vitæ sumere[2]. Supponi autem potest transitum ad vitam spiritualem non sine aliquâ immutatione corporis futurum fuisse[3]. — Quidam tamen hodierni *lignum vitæ* metaphorice intelligunt, et putant hic forsan describi modo *populari* vitam gratiæ protoparentibus concessam[4]. — Quidquid est, privilegium ipsum corporeæ immortalitatis nullatenus in dubium vocari potest.

884. 4° *Immunes fuerunt a dolore, singularique felicitate gaudebant.* Ita communiter. Probatur :

(A) *Script.* (a) ex descriptione paradisi, in quo tria præsertim loci amœnitatem exprimunt : arbores fructiferæ, fluvius in quatuor capita divisus, aurum et lapides pretiosi[5];

[1] *Gen.*, III, 22.

[2] Cf. **S. Thom.**, l. c., a. 4; **Suarez**, l. cit., c. 15; **Petavius**, l. c., c. 5; **Mazzella**, n. 762; **Lüken**, *Traditions de l'humanité*, t. I, p. 101; **Vigouroux**, *M. Bibl.*, I, n. 289; *La Bible et les Découvertes*, l. I, c. II, 5ª ed., t. I, p. 224 sq. Putat tamen *Bellarminus* lignum vitæ semel gustatum causaturum fuisse immortalitatem.

[3] **S. Thom.**, I, q. 97, a. 4. — [4] **L. Labauche**, op. cit., p. 33.

[5] *Gen.*, II, 8-16. De *situ Paradisi* inter eruditos disputatur, et probabiliter asseritur eum intra Mesopotamiæ limites collocatum fuisse, ubi Tigris et Euphratis alvei conjunguntur. Cfr. **Petavius**, op. cit., c. 5, n. 7; **Obry**, *Du berceau de l'espèce humaine*... Paris, 1858; **Vigouroux**, *M. Bibl.* n. 287; *La Bible et les découvertes*..., 5ª ed., t. I, p. 212-223; *Les Livres Saints et la Critique*, vol. III, c. 6, a. 4. Aliam tamen opinionem probabilibus argumentis

hæc enim omnia, juxta communem loquendi modum, locum maxime amœnum reddunt : hinc locus ille vocabatur paradisus *voluptatis*. (b) Idem colligitur ex eo quod dolores improbique labores exhibentur ut peccati pœnæ [1]; ante peccatum igitur non existebant ut existunt post lapsum. (c) Aliunde quædam impassibilitas ex immortalitate corporeâ sequi videtur.

(B) Confirmatur ex variis populorum traditionibus circa *auream ætatem*, quas legere est apud profanos auctores [2] :

> "Aurea prima sata est ætas, quæ vindice nullo
> Sponte sua fidens rectumque colebat" [3].

Protoparentum felicitatem in paradiso sic poetice describit *S. Augustinus* : "Vivebat itaque homo in paradiso sicut volebat, quamdiu hoc volebat, quod Deus jusserat : vivebat fruens Deo, ex quo homo erat bonus : vivebat sine ullâ egestate, ita semper vivere habens in potestate. Cibus aderat, ne esuriret; potus, ne sitiret; lignum vitæ, ne illum senecta dissolveret. Nihil corruptionis in corpore, vel ex corpore ullas molestias ullis ejus sensibus ingerebat. Nullus intrinsecus morbus, nullus ictus metuebatur extrinsecus summa in carne sanitas, in animâ tota tranquillitas. Sicut in paradiso nullus æstus aut frigus, ita in ejus habitatore nulla ex cupiditate vel timore accedebat bonæ voluntatis offensio. Nihil omnino triste, nihil erat inaniter lætum; gaudium vero perpetuabatur ex Deo, in quem flagrabat *caritas de corde puro, et conscientiâ bonâ, et fide non fictâ;* atque inter se conjugum fida ex honesto amore societas, concors mentis corporisque vigilia, et mandati sine labore custodia. Non lassitudo fatigabat otiosum, non somnus premebat invitum" [4].

885. 5° Quibus privilegiis quintum addi potest, videlicet *dominium in animalia*, vi cujus homini non invite subjiciebantur; Deus siquidem, postquam hominem creavit, dixit : "Præsit piscibus maris et volatilibus cæli, et bestiis universæque terræ, omnique reptili

---

proposuit **Etienne Brosse**, in *Revue thomiste*, mars, mai, juillet 1895 : *Le site de l'Eden*, juxta quem paradisus in Indiâ locandus est, prope montes *Himalaya*. Tandem **Lagrange**, diversis expositis sententiis, concludit hanc intricatam quæstionem nullatenus solvi posse. (*Rev. biblique*, Juil. 1897).

[1] *Gen.*, III, 16-19.

[2] Illæ traditiones legi possunt apud **F. Lenormant**, *Origines de l'Histoire*, c. II; **Geikie**, *Hours with the Bible*, c. 8; *The Story of Eden*, c. 10, Origin of Man; **Thein**, *Christian anthropology*, n. 138 sq.; **Lüken**, *Traditions de l'Humanité*, t. I, p. 94-111.

[3] **Ovid.**, *Metam.*, 89.

[4] *De Civit. Dei*, lib. XIV, c. 26, *P. L.*, XLI, 434, Journel, 1762.

quod movetur in terrâ... "[1]. Cujus rationem sic reddit *S. Thomas*[2]: decebat siquidem ut, quamdiu homo Deo subdebatur, ea quæ naturaliter homini sunt inferiora, ipsi facilius etiam obedirent. Atqui animalia naturaliter sunt homini subjecta : (a) nam imperfectiora cedunt in usum perfectorum : v. g., plantæ utuntur terrâ ad suî nutrimentum, animalia vero plantis, et homines plantis et animalibus; (b) insuper ordo Providentiæ est ut inferiora per superiora gubernet; unde, cum homo sit supra cetera animalia, convenienter ejus gubernationi subduntur; (c) tandem in homine universalis invenitur prudentia, dum in aliis animalibus reperire est solummodo æstimationem naturalem circa actus particulares; jamvero particularia naturaliter universalibus subduntur.

886. *Thesis 2ª :* **Dona integritatis, protoparentibus collata, erant gratuita et præternaturalia**[3]. Certum est.

(A) *Argumentum generale.* (a) Damnatæ fuerunt sequentes *Baii* propositiones (26,55)[4] : " Integritas primæ creationis non fuit indebita humanæ naturæ exaltatio, sed naturalis ejus conditio "; " Deus non potuisset ab initio talem creare hominem qualis nunc nascitur ". Hìc notandum est propositiones Baii reprobatas esse *sensu ab assertoribus intento.* Jamvero verba *qualis nunc nascitur* in sensu Baii nihil aliud significant quam *sine gratiâ et dono integritatis.* Tuta igitur est contradictoria, nempe integritas non fuit humanæ naturæ debita; sed Deus potuisset hominem creare qualis nunc nascitur, id est, sine gratiâ et dono integritatis, proinde, cum *quâdam* ignorantiâ et concupiscentiâ, infirmitatibus et morte, sed *sine peccato.* Dicitur cum *quâdam* ignorantiâ, non autem necessario cum illo ignorantiæ et concupiscentiæ gradu in quo hodie nascimur; *sine peccato*, cùm carentia gratiæ, quæ in nobis habet rationem privationis et peccati propter destinationem ad finem supernaturalem, non fuisset peccatum in iis qui ad finem mere naturalem ordinati essent. — Damnata est pariter ut falsa et erronea doctrina synodi Pistoriensis " de statu felicis innocentiæ, qualem eum repræsentat in Adamo ante peccatum, complectentem non modo *integritatem*, sed et justitiam interiorem...;

[1] *Gen.*, I, 26-28; cf. *Eccli.*, XVII, 4. — [2] I, q. 96, art. 1.

[3] Casini, *de Statu puræ naturæ* (inter opera *Petavii*, ed. Vivès, vol. IV, p. 509 sq.), ubi egregie fuseque hâc de re disputat; Palmieri, th. 44-46; Mazzella, n. 721 sq.

[4] Denz., nn. 1026 (906); 1055 (935).

quatenus complexive accepta innuit, statum illum sequelam fuisse creationis, debitum ex naturali exigentiâ et conditione humanæ naturæ, non gratuitum Dei beneficium " [1].

(b) Experientiâ constat totum genus humanum dona integritatis per peccatum Adami amisisse; atqui æquum non videtur ut, sine propriâ culpâ, homines amittant dona ipsi humanæ naturæ debita.

887. (B) *Speciatim de immunitate ab ignorantiâ.* Ignorantia, de quâ agitur, est non solum carentia infusæ scientiæ, sed etiam quædam rationis debilitas, quâ existente, homo difficulter ad veri cognitionem pervenit, et in errorem facile labitur. Immunitas autem ab ignorantiâ est specialis acies et rectitudo intellectus, quâ fit ut homo facillime scientiam acquirat. Unde sic : Illud solum est stricte homini debitum quod necessarium est ut possit physice et moraliter finem suum cognoscere, necnon media ad illum attingendum; atqui, etiam cum præfatâ difficultate verum adipiscendi, homo potest finem suum, scilicet Deum, et media ad finem consequendum cognoscere, videlicet præcipua officia; dummodo enim operetur secundum ea quæ novit, nec aliunde negligat nosse quæ debet, bonum formaliter operabitur suumque finem attinget. Ergo immunitas ab ignorantiâ ipsi non debebatur.

Revera homo ita naturâ comparatus est ut pedetentim a rebus sensibilibus ad spiritualia ascendat *ratiocinando, inducendo, syllogizando;* quod quidem excludit exigentiam cujuslibet scientiæ infusæ. Hinc recte *S. Augustinus* [2] contra Pelagianos scribit : " Ad quam miseriam justæ damnationis pertinet *ignorantia* et *difficultas* (id est concupiscentia) quam patitur omnis homo ab exordio nativitatis suæ, nec ab isto malo nisi Dei gratiâ quisquam liberatur... Quamvis ignorantia et difficultas, etiamsi essent hominis *primordia naturalia*, nec sic culpandus Deus, sed laudandus esset ". Ex quo duo eruuntur, videlicet ignorantiam et concupiscentiam ex originali peccato quidem oriri, sed potuisse tamen,

[1] Denz., 1516 (1379).

[2] *Retract.*, lib. I, c. 9, *P. L.*, XXXII, 598, Journel, 1967. Doctrinam S. Augustini hac de re fusius exponit Palmieri, th. 44.

aliquo saltem gradu, existere absque peccato, quia, ut alibi exponit, non sunt malum morale, sed *defectus naturales*, ex quibus exsurgere possit *proficiendi admonitio*, et *perfectionis exordium*.

888. (C) De *immunitate a concupiscentiâ*. Concupiscentia, de quâ hic agitur, est inclinatio appetitûs sensitivi ad bonum sensibile, etiam contra ordinis rationem. His positis, sic argumentari datur : Immunitas a concupiscentiâ in tantum esset homini debita, in quantum concupiscentia repugnaret vel *in se*, vel *libertati*, vel *nativæ hominis conditioni;* atqui nullum ex his dici potest :

(a) Non repugnat *in se;* nam, quidquid dicunt Protestantes, concupiscentia *in se* non est peccatum, sed solum tendentia, quâ ad peccatum inclinamur; ad peccatum enim requiritur cognitio intellectus et liber voluntatis consensus; jamvero, concupiscentia existere potest in nobis quin ei consentiamus; ergo ex se non est peccatum [1].

(b) Nec *libertati;* nam, non obstante concupiscentiâ, homo potest adhuc rectè judicare, et rationis judicium sequi, accedente saltem auxilio divino quod in hoc statu non denegabitur.

(c) Nec *nativæ conditioni hominis;* nam e contra, concupiscentia naturaliter defluit ex hominis constitutione; siquidem, facultates sensibiles hominis naturaliter tendunt ad bonum sensibile, dum facultates intellectuales tendunt ad bonum spirituale; immo in his ipsis ad diversa objecta oriuntur oppositæ tendentiæ. Atqui ex illis contrariis propensionibus pugna naturaliter oritur, quæ concupiscentiam constituit; ergo concupiscentia ex se homini naturalis est.

(D) De *immortalitate*. Item immortalitas non est debita homini; nam duobus modis mors naturaliter evenire potest, vel ab *extrinsecâ* causâ, v. g., per ignem, aquam, ensem. etc., vel ab *intrinsecâ* causâ, scilicet naturali corrup-

[1] " Sed hæc (concupiscentia) etiamsi vocetur peccatum, non utique quia peccatum est, sed quia peccato facta est, sic vocatur... Et ideo jam non sit peccatum, sed sic vocetur, sive quod peccato facta sit, sive quod peccandi delectatione moveatur, etsi ei vincente delectatione justitiæ non consentiatur ". (S. August., *Contra duas Epist. Pelag. ad Bonifac.*, l. I, c. 13, *P. L.*, XLIV, 563; Journel, 1887).

tione corporis; atqui Deus non tenetur hujus duplicis causæ impedire effectum, cùm mors satis convenienter appareat ut transitus a statu viæ ad terminum; ergo homo est naturaliter mortalis.

(E) De *impassibilitate.* Tandem, impassibilitas non erat homini debita. Nam natura humana, utpote sensitiva, naturaliter est obnoxia jucundis aut injucundis sensationibus quæ per agentia naturalia causantur; atqui Deus minime tenetur impedire naturalem cursum agentium naturalium; ergo non tenetur hominem reddere impassibilem.

Corollaria.

890. 1° *Status naturæ puræ est possibilis*[1]. Certum est contra *Baianos* qui absolute tenuerunt non potuisse hominem creari in statu naturæ puræ, et quosdam *Augustinianos*[2], qui contendebant id fieri posse quidem absolute, non autem attentis Dei attributis, ejus præsertim sapientiâ et bonitate.

Constat non solum ex damnatione propositionis *Baii supra* allatæ, sed etiam ratione theologicâ. Etenim status naturæ puræ consistit in eo quod homo ad finem naturalem destinetur, mediaque sufficientia ad hunc finem attingendum accipiat; atqui, Deus non tenetur aliquid amplius dare homini, cùm ex dictis, tum gratia, tum bona præternaturalia sint homini prorsus indebita. Nec in hoc læditur *bonitas* divina, quæ satis manifestatur per largitionem donorum naturalium, aut *sapientia,* quæ requirit solum ut Deus homini præbeat media ad finem suum attingendum necessaria. Neque dici potest in hoc statu concupiscentiam insuperabilem fuisse, cùm hodie nonnisi gratiâ vincatur; nam Deus gratuita auxilia ordinis naturalis præbuisset ad tentationes vincendas, oratione, v. g., obtinenda.

891. 2° *Triplicis generis bona protoparentibus collata sunt.*

(a) Bona *naturalia,* corpus scilicet et anima rationalis, intellectu et voluntate prædita, cum concursu naturali, ut explicatum est in Philosophiâ.

---

[1] Cf. Casini, op. cit.; de Rubeis, *de Peccato origin.*, c. 38; Palmieri, th. 47; Mazzella, n. 680 sq.; Pesch., n. 224 sq.

[2] Berti, *Augustinianum systema vindicatum*, dis. II., c. 1, § 6, n. 8; Norisius, *Vindic. August.*, c. III, § II.

(b) Bona *præternaturalia*, scilicet immunitas ab ignorantiâ, concupiscentiâ, dolore et morte, quibus natura in *suo ordine* perficiebatur.

(c) Bona *supernaturalia*, scilicet gratia sanctificans cum jure ad visionem beatificam, et cum virtutibus infusis aliisque privilegiis quibus ad ordinem *vere supernaturalem* elevabatur.

Corollarium apologeticum : concordia præfatæ doctrinæ cum scientiis [1].

892. **Exponitur difficultas.** Secundum ea quæ diximus, homo creatus est in quodam statu perfectionis, et scientiâ infusâ ornatus; si vero historicis et præhistoricis credimus, primigenii homines in statu infimæ barbariæ vivebant, et nonnisi post multa sæcula exculti fuerunt : aperta est igitur contradictio inter fidem et scientiam !

893. **Respondetur.** (A) Si de *statu innocentiæ* agitur, nulla est nec esse potest contradictio inter fidem et scientiam. Cùm enim hic status brevi tempore duraverit, mirum non est nulla hujus vestigia inventa esse. Scientia igitur nihil novit de statu innocentiæ quem supra ex revelatione descripsimus. — Aliunde vero antiquæ et universales populorum traditiones de *aureâ ætate*, quas breviter retulimus, mosaicam narrationem potius confirmant, nec ita apte explicantur si homines in statu barbariæ creati fuerint.

(B) Si vero agitur de *homine lapso*, non solum non invenitur contradictio inter fidem et scientiam, sed potius concordia quoad facta quædam maximi momenti.

(a) *Non invenitur contradictio.* Nam Scriptura testatur, nedum neget, aliquem fuisse *progressum* in inventione artium [2]; neque asserit protoparentes in omnibus his artibus

[1] **De Quatrefages**, *Introduction à l'étude des races humaines*, Paris, Hennuyer, 1889; *Hommes fossiles et hommes sauvages*, Paris, Baillière, 1884; **de Nadaillac**, *Le problème de la vie*, Paris, Masson, 1893; **Hamard**, *L'âge de la pierre et l'homme primitif*, Paris, Haton, 1883; **J. Déchelette**, *Manuel d'Archéologie préhistorique*, Paris, Picard, 1908; **H. Breuil**, *Les plus anciennes races humaines connues*, in *Rev. des Sc. philos. et théol.*, t. III, 1909, p. 710-758; **Guibert**, op. cit., p. 349-438.

[2] Ita Jabel memoratur tanquam pater habitantium in tentoriis atque pastorum, Jubal ut pater cauentium cithara et organo, Tubalcain ut malleator et faber in cuncta opera æris et ferri (*Gen.*, IV, 20-22).

instructos esse, sed tantum fundamentum præbet ex quo concludimus eos novisse præcipuas veritates religiosas et morales ad rectam vitæ ordinationem necessarias. Si longius procedunt non pauci theologi, eorum opiniones hâc de re nunquam ab Ecclesiâ approbatæ sunt.

Instant tamen adversarii et dicunt barbaras gentes, quæ etiam hodie existunt, reliquias esse priorum hominum et testes primævæ et infimæ eorum conditionis. — 1) Hoc autem plane gratuitum est, immo aperte falsum; multæ enim ex Gentibus, quæ nunc in infimo statu vivunt, antiquitus altiorem civilitatem habuerunt, ut constat tum ex monumentis quæ erexerunt, tum ex linguâ quæ apud ipsos in usu fuit: ita, v. g., Ægyptii, Assyrii, Mexicani, Peruviani, etc. Igitur status ille infimus optime explicari potest per quamdam morum corruptionem, eo magis quia facilius est in deteriorem statum labi quam ab illo in altiorem erigi. Revera historiâ compertum est illas nationes rudes fuisse aut hodiedum etiam esse, quæ a *civilizationis centro depulsæ*, illas remotas terræ partes incolere debuerunt, quæ propter aeris inclementiam vel fundi sterilitatem, aliasque hujusmodi causas, bonarum artium culturæ maxime obstant[1]. Jamvero, si populi, qui duobus vel tribus annorum millibus ante ætatem nostram maxime exculti erant, ut Ægyptii et Assyrii, in infimum statum lapsi sunt, quid prohibet quominus protoparentes intellectualibus donis egregie ornati fuerint, etsi nonnulli ex eorum posteris, e centro civilizationis discedentes, post aliquod tempus in barbariæ statum deciderint?

2) Dato autem, non concesso, præhistoricos homines fuisse infimæ conditionis, notatu dignum est quasdam barbaras gentes, quæ hodie in infimo civilitatis statu existunt, habere aliquando, simul cum industriâ et magicis ritibus præhistoricorum, ideam satis eximiam divinitatis purioresque notiones morales (v. g., *Bantous*, *Pygmées*[2]);

[1] Quæ optime evolvit Argyll, *Primeval man.*, p. IV: "Nihil ex historiâ naturali certius quam hominem moraliter, intellectualiter et physice descendere posse, et reapse sæpe sæpius ex superiori statu ad inferiorem descendere. Hoc de homine in genere et de quolibet in specie, de individuis et de societatibus verum est. Nonnullæ in orbe terrarum regiones sunt quæ exstinctæ civilitatis reliquiis adhuc teguntur. Nonnullæ tribus rudes et barbaræ, templorum ruinas quorum destinationem agnoscere nequeunt, et urbium quæ belluis refugium factæ sunt, attonitis oculis aspiciunt... Quænam igitur rerum vicissitudines præcipue, juxta consuetum naturæ cursum, effectus adeo humano generi ærumnosos gignere potuerunt?... Ex individuorum multiplicatione hoc factum est, unde migrationis necessitas. Equidem debiliores tribus e regione quæ incolis abundat, expelluntur, et quoniam regiones ubi se recipiunt, minus hospitales ac minus frugiferæ sunt, lucta pro vita ibi difficilior evadit. Itaque facto evenit ut, in ordinario rerum cursu, stirpes longissime e centro depulsæ, rudiores et vitæ tantum materialis studio maxime incumbentes fiant".

[2] Quod erudite probat DD. A. Le Roy, *La Religion des primitifs*[2], Paris, 1911

unde evidenter patet nil absolute ex rudioribus primævæ civilitatis vestigiis concludi posse contra antiquam existentiam nobilioris statûs moralis qualis in Scripturâ describitur.

894. (b) *Concordia* invenitur inter fidem et scientiam *quoad facta quædam maximi momenti.* Scriptura videlicet in eo insistit quod primi homines *ratione* et *religiositate* præditi fuerint. Quod quidem non solum *historiâ* sed *præhistoriâ* confirmatur.

1) Ad *rationem* quod spectat, inspectis *craniis* quæ pro antiquissimis habentur, horum capacitas multo major apparet quam perfectissimorum brutorum; multa ex eis ostendunt homines illius temporis haud mediocri ingenio præditos fuisse[1]; si ex quibusdam aliis infertur aliquot homines fuisse infimæ omnino conditionis, id mirum non est, cùm hodie etiam *nigritæ* inveniantur qui ceteris hominibus multo inferiores sint. — Quod confirmant antiquissima vestigia humanæ artis, quæ recenter inventa sunt, præsertim si attendimus plus ingenii ad *primam securim* faciendam requiri quam ad res jam inventas expoliendas[2].

2) Si de *religione* agitur, recentissimi auctores qui hâc de re disserunt, etiam acatholici, candide fatentur ex antiquissimis monumentis quæ primigenii homines reliquerunt, picturis, statuis, sepulchris, evidenter constare *religiositatem* esse unum ex primis et essentialibus attributis humanæ naturæ[3].

Nil igitur timendum habet fides nostra a verâ scientiâ.

---

[1] Quod candide fatetur **Virchow*** (*Discours au Congrès des Anthropol. de Munich*, Sept. 1877): "Quoties hominis quaternarii vestigia investigamus, qui certe primævo homini proximior erat quam nos, semper hominem nostri similem invenimus. Decem fere abhinc annis nonnulla crania in torbicinis (*tourbières*), in depositis lacustribus, vel in antiquissimis cavernis inventa sunt. Docti viri primum de homine silvestri, imperfecte evoluto, hic agi autumarunt; sed hæc opinio cito evanuit. Antiqui troglodytæ, antrorum habitatores, torbicinarum incolæ tamquam viros magna æstimatione dignos sese offerunt. Ipsis talis dimensionis erat cranium, ut plures nostri temporis simile habere gauderent. Quod si humana fossilia, quæ huc usque reperta sunt, cum præsentibus exemplaribus comparentur, haud temere affirmari potest nostris temporibus quamplures esse qui minoris capacitatis cranium habent".

[2] **Guibert**, p. 416 sq.

[3] Ita, inter alios, *Roskoff*, *Réville*, *Sal. Reinach*, *A. Lang*, quorum opera allegavimus in *Tr. de Verâ Religione*, n. 111 sq.

Art. III. De Hominis Lapsu.

Post dicta de elevatione hominis ad statum supernaturalem, de ejusdem *lapsu* disserere oportet : primum quidem de lapsu *protoparentum*, qui peccatum *originale originans* dicitur, quia videlicet peccatum *personale* Adæ *origo* seu causa fuit illius peccati quod in ejus posteros transiit ; postea vero de lapsu *totius generis humani*, qui vocatur peccatum *originale originatum*, eo quod Adæ posteri illud in suâ conceptione seu in suâ origine contrahunt. Disputabimus de *existentiâ* originalis peccati, de ejus *effectibus*, *naturâ* et *concordiâ* cum ratione.

§ I. De Existentia lapsus.

Dicemus : 1° de *existentiâ*, *effectibus* et *naturâ* peccati *protoparentum* ; 2° de *transmissione* peccati in posteros Adæ.

I. De peccato protoparentum [1].

895. 1° **De veritate lapsûs protoparentum : Protoparentes mandatum sibi a Deo datum transgressi sunt ac proinde graviter peccaverunt.** *De fide est ex Tridentino* [2] : " Si quis non confitetur primum hominem Adam, cum mandatum Dei in paradiso fuisset transgressus, statim sanctitatem et justitiam in quâ constitutus fuerat amisisse, incurrisseque, per offensam prævaricationis hujusmodi, iram et indignationem Dei, atque ideo mortem, quam antea illi comminatus fuerat Deus, et cum morte captivitatem sub ejus potestate, qui mortis deinde habuit imperium, hoc est, diaboli, totumque Adam per illam prævaricationis offensam secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse, A. S. " Quibus verbis *peccatum* Adæ ejusque *effectus* præcipui clare definiuntur.

---

[1] Cf. **S. Thom.**, 2ª 2æ, q. 163-165; **Suarez**, *de Opere sex dier.*, l. IV; **Bellarminus**, *Controvers.*, de Amissione Gratiæ, lib. III; **Petavius**, *de Sex dierum opif.*, l. II, c. 9-10; **de Rubeis**, *de Peccato originali* ; **Palmieri**, th. 65; **Mazzella**, n. 901 sq. ; **Hurter**, n. 392 sq. ; **Pesch**, n. 228 sq. ; **Bainvel**, p. 172-193; **L. Labauche**, p. 54-63; **Abbé de Broglie**, t. II, Conf. 3e et 4e.

[2] *Trid.*, sess. V, can. 1, **Denzing.**, n. 788 (670).

Probatur prius 1° *Script.* (A) *Ex Genesi* [1]. Ad thesim demonstrandam, duo sunt probanda : protoparentes verum præceptum accepisse, illudque transgressos fuisse. Atqui utrumque constat : (a) Nam Deus prohibuerat ne, sub pœnâ mortis, protoparentes comederent de ligno scientiæ boni et mali : " In quocumque enim die comederis ex eo, morte morieris " [2].

(b) Aliunde protoparentes præceptum violârunt libere comedendo de illo fructu [3], instigante diabolo sub formâ serpentis : qui primum seduxit Evam, et, mediante Evâ, ejus virum [4].

(B) *Ex aliis libris.* Lapsus protoparentum breviter memoratur in aliis Scripturæ libris : (a) in *Sapientiâ* [5], ubi adscribitur non serpenti, sed diabolo : " Invidiâ autem diaboli mors introivit in orbem terrarum " ; (b) apud *Ecclesiasticum* [6], ubi mulieri initium peccati tribuitur : " A muliere initium factum est peccati, et per illam omnes morimur " ; (c) apud *Tobiam*, ubi declaratur initium perditionis nostræ fuisse superbiam : " In ipsâ (superbiâ) enim initium sumpsit omnis perditio [7] ; (d) apud *S. Paulum*, qui docet per unum hominem peccatum ingressum esse in mundum et nos omnes in Adamo mori [8]; Adamum quidem non esse seductum, sed mulierem seductam esse [9], ut infra exponetur. Certum est igitur protoparentes peccâsse. Nec necesse est Patrum tes-

[1] Cfr. **Lagrange**, *L'innocence et le péché*, in *Rev. biblique*, juil. 1897, p. 341-379.

[2] *Gen.*, II, 17. Multi de morte tum corporis tum animæ præfata verba intelligunt, alii de solâ morte corporis, ita tamen ut sensus sit : morti obnoxius eris. Cf. **Petav.**, op. cit., l. II, c. 10. Vel dici potest Deum comminatum esse mortem pro eo tempore quo Adam peccaret, sed postea sententiæ exsecutionem ex misericordiâ distulisse.

[3] *Gen.*, III, 6. — [4] *Gen.*, III, 1-6.

[5] *Sap.*, II, 24. — Pariter, *Apoc.*, XX, 2, dicitur serpentem antiquum esse diabolum ; cfr. XII, 3-9.

[6] *Eccli.*, XXV, 33.

[7] *Tob.*, IV, 14. Quod confirmatur *Eccli*, X, 15 (sec. Vulgatam) : " Quoniam initium omnis peccati est superbia ". — Adami lapsus in libris apocryphis describitur, præsertim *Henoch* (IX, 6-8; X, 8; LXIX, 11), ubi asseritur primos homines, immortales a Deo creatos, nonnisi per peccatum mortales factos esse, eos vero ad peccandum per angelos inductos esse. (**F. Martin**, *Le Livre d'Hénoch*, 1906, p. XXXI.) Cfr. *IV Esd.*, VII, 46-48.

[8] *Rom.*, V, 12-19; *I Cor.*, XV, 21-23. — [9] *I Tim.*, II, 13-14.

timonia adducere, cùm de eorum unanimi doctrinâ hâc in re nullum sit dubium [1].

2° *Ratione* non potest quidem demonstrari existentia peccati Adæ, sed solum investigari *quomodo homo peccare potuerit*, cùm esset immunis ab immoderatâ concupiscentiâ. Jamvero hæc immunitas tollebat quidem unam e causis peccati, non autem omnes. Etenim voluntas hominis, utpote creata, est defectibilis : siquidem peccare nihil aliud est nisi declinare a regulâ morum, ideoque ille solus est naturâ impeccabilis, cujus regula est propria voluntas; quod est proprium Dei; ergo homo, etiam a concupiscentiâ immunis, peccabilis erat [2]. Atqui non est mirum quod voluntas defectibilis aliquando deficiat et peccet. Confirmatur exemplo angelorum, qui, etsi nullam concupiscentiam habebant, peccare potuerunt, et de facto peccarunt. — Ratio autem cur Deus creaverit homines et angelos liberos et peccabiles, erat ut sic mereri et demereri possent : melius est enim finem suum attingere libere quam veluti coacte.

896. *Probatur posterius :* transgressio Adami fuit *grave peccatum.* Constat ex *gravitate præcepti :* præceptum enim protoparentibus impositum omnino grave erat ut patet : (a) ex *fine præcepti :* Deus enim volebat, per illam prohibitionem, exigere tributum subjectionis et obedientiæ; atqui homo tenetur sub gravi hoc tributum Deo solvere; (b) *ex comminatione gravis pœnæ :* eo enim gravius apparet præceptum quo majori pœnâ sancitur; atqui pœna comminata erat gravissima, scilicet pœna mortis pro corpore et animâ; (c) ex *effectibus* peccati tùm quoad *protoparentes* ipsos, tùm quoad *posteros*, ut infra declarabimus.

897. 2° **De effectibus hujus peccati.** *Per peccatum, protoparentes amiserunt dona supernaturalia seu gratiam, et dona præternaturalia. De fide* est quoad gratiam et immortalitatem e *Trident.* supra allegato, n. 895; *certum est* quoad alia dona præternaturalia.

(A) *Quoad gratiam.* Ex dictis, protoparentes graviter peccaverunt; atqui status justitiæ seu gratiæ est incompos-

[1] Cfr. Journel, n. 229-234 Indicis theolog. — [2] S. Thom., I, q. 63, a. 1.

sibilis cum statu peccati, juxta illud [1] : " Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas lucis ad tenebras " ? — Revera intimæ familiaritati, quæ ante peccatum inter Deum et hominem erat, succedit status inimicitiæ quem manifestant pœnæ juste protoparentibus infli&ctæ.

(B) Quoad *dona præternaturalia*, protoparentes amiserunt: (a) *immunitatem a concupiscentiâ;* nam dicitur : " Aperti sunt oculi eorum, cumque cognovissent se esse nudos, consuerunt folia ficus " [2]; atqui talis agendi ratio protoparentum ostendit illos sensisse primos concupiscentiæ motus; (b) *immortalitatem*, juxta illud : " Pulvis es et in pulverem reverteris " [3]; (c) *felicitatem* terrenam; nam ejecti sunt e paradiso voluptatis, et laboribus infirmitatibusque obnoxii facti sunt : " In sudore vultus tui vesceris pane... in dolore paries filios " [4], etc.

Quod quidem rationi consentaneum est : nam dona præternaturalia annexa erant statui justitiæ, et perseverare debebant quamdiu voluntas hominis perfe&cte Deo subdebatur; atqui, per peccatum voluntas hominis a divinâ subje&ctione recessit; ergo merito illa dona ablata sunt [5].

898. 3° **De naturâ hujus peccati.** (A) Prænotamus narrationem mosaicam de peccato protoparentum non fuisse ab omnibus eodem modo intelle&ctam.

(a) Quidam, cum *Philone*, *allegorice* eam interpretati sunt : serpens nihil aliud significat nisi sensibilem dele&ctationem, mulier concupiscentiam carnis, homo superbiam, ita ut sensus narrationis sit hominem, variis passionibus irretitum et tentatum, peccâsse et præsentes miserias incurrisse. Similes allegoricas explicationes proposuerunt *Clemens Alex.* et *Origenes*. Quas ampliaverunt Protestantes *liberales* [6]. — Cui systemati affinis est expositio eorum qui, cum *F. Lenormant* et *A. Loisy* [7], putant hanc narrationem quasi *ex integro* depromptam esse ex Chaldæorum mythologiis, expurgato tamen quovis polytheismi errore.

[1] *II Cor.*, VI, 14. — [2] *Gen.*, III, 7. — [3] *Gen.*, III, 19. — [4] *Gen.*, III, 16-20.

[5] **S. Thom.**, I^a 2^æ, q. 85, a. 5. — Nec tamen putandum est omnem cognitionem, in Adami intelle&ctu infusam, fuisse omnino amissam; non potuisset enim officio suo fungi, nisi hanc scientiam servâsset; sed, post peccatum, jam nonnisi cum difficultate scientiam novam comparare potuit, sicut homo hodie.

[6] Ita, v. g., *Schleiermacher*, cujus theoriam refert **J. Bovon** *, *Dogmatique chrétienne*, t. I, 350-361; **A. Sabatier**, *Esquisse d'une Philos. de la Religion*, p. 142.

[7] *Les Mythes Babyloniens et les premiers chapitres de la Genèse*, Paris, 1901.

(b) Alii vero omnia litteraliter intelligunt, non solum præceptum comedendi ex fructu arboris scientiæ boni et mali, sed etiam locutionem serpentis et pœnam ipsi inflictam super pectus gradiendi [1], etc.

(c) Inter hæc duo extrema incedit *Commissio biblica* (supra, n. 730) quæ declarat, ex unâ parte, sensum *litteralem historicum* admittendum esse speciatim ubi agitur de originali protoparentum felicitate in statu justitiæ, integritatis et immortalitatis, — de præcepto a Deo homini dato ad ejus obedientiam probandam, — de divini præcepti, diabolo sub serpentis specie suasore, transgressione, — de protoparentum dejectione ab illo primævo innocentiæ statu; et, ex alterâ, in interpretandis hujusmodi factis, permittit, ubi Patres et Doctores diverso modo ea intellexerunt, eam sequi sententiam quam quisque prudenter probaverit; immo declarat non omnia et singula, verba videlicet et phrases, semper et necessario accipienda esse sensu proprio, sed ab eo discedere licere cùm locutiones ipsæ manifesto apparent improprie seu metaphorice vel anthropomorphice usurpatæ.

Rejiciendæ sunt igitur expositiones *mere allegoricæ*, aut *mythologicæ*, saltem quatenus affirmant præcipuam partem mosaicæ narrationis ex mythis depromptam esse [2]; necnon *mere litterales*, quæ narrationem incredulorum irrisioni exponerent [3]. Quænam autem verba aut phrases metaphorice intelligi possint, libere inter scriptores catholicos expenditur, dummodo sensus historicus et litteralis retineatur quoad facta superius recensita, nempe præceptum a Deo homini datum ad ejus obedientiam probandam, ejusdem transgressionem, diabolo sub specie serpentis suasore, et protoparentum dejectionem a primævo innocentiæ statu.

899. (B) Quibus prænotatis, nobis probabilior videtur sententia *S. Thomæ* [4] de naturâ peccati Adæ, secundum

[1] Cf. **Maas**, *Christ in type*, t. I, p. 186 sq.; necnon antiqui Commentatores Genesis.

[2] Admitti autem potest auctorem sacrum documentis vel oralibus traditionibus etiam profanis *moderate* usum esse, ea sapienter expurgando, ut constat ex alio dec. *Commissionis bibl.*, 27 jun. 1906.

[3] V. g., litteraliter interpretando quæ referuntur de Deo ambulante in paradiso ad auram post meridiem, de serpente ipso loquente (dum *Commis. bibl.* merito loquitur de diabolo *sub serpentis specie* suasore), aut pedibus gradiente ante lapsum posteaque terram comedente, etc.

[4] *Sum. theol.*, 2ª 2æ, q. 163, a. 1-2.

quam primus homo peccavit per *superbiam*, inordinate appetendo divinam similitudinem, *principaliter* quantum ad scientiam boni et mali, volens nempe sibi determinare, per virtutem propriæ naturæ, quid esset bonum et quid malum ad agendum; *secundario* autem quantum ad propriam potestatem operandi, ut scilicet virtute propriæ naturæ operaretur ad beatitudinem consequendam. Inobedientia igitur non fuit primum Adæ peccatum, cùm non sit propter se appetibilis, sed ex superbiâ ipsâ causata fuit [1].

Insuper, secundum multos theologos, Adamus commisit peccatum *inordinati amoris* erga uxorem, dum, illâ suggerente, fructum comedit; Eva autem peccatum *gulæ*: "Vidit igitur mulier quod bonum esset lignum ad vescendum" [2]; et peccatum *scandali*, dum fructum præbuit viro; immo, juxta probabilem sententiam, peccatum *infidelitatis*, credendo verbis diaboli contra Deum loquentis; dicitur enim a *S. Paulo* [3]: "Vir non est seductus; *mulier autem seducta* in prævaricatione fuit".

900. *Scholion.* Protoparentes sui peccati veniam obtinuisse Scripturâ constat: "Hæc (Sapientia) illum qui primum formatus est a Deo pater orbis terrarum, cùm solus esset creatus, custodivit, et *eduxit illum a delicto suo*" [4]. Communis sententia est eos salutem consecutos esse; ait enim *S. Augustinus* [5] Ecclesiam fere totam consentire Christum, cum ad inferos descendit, inde Adamum liberâsse, etiamsi, inquit, canonicarum Scripturarum expressa non proferatur auctoritas. Revera, quando Tatianus, circa finem sæculi II[1], docuit Adamum inter reprobos adnumerandum esse, a Patribus severe reprehensus est. In Ecclesiâ græcâ, festum Adami et Evæ celebratur die dominicâ quæ præcedit Nativitatem Domini [6].

II. De peccato originali in Adæ posteris.

901. *Status quæstionis.* Dogma catholicum est Adamum peccando non solum sibi, sed etiam nobis, amisisse

[1] Juxta *S. Thomam* igitur, comestio fructûs prohibiti fuit quid omnino secundarium, et ita evanescit difficultas quam desumunt Rationalistæ e defectu proportionis inter præceptum et pœnam. Immo, juxta eumdem, 1ª 2æ, q. 81, a. 2, et *de Malo*, q. 4, a. 8, peccatum Adæ infecit totum genus suum in quantum fuit *primum* grave peccatum; ita ut, si ipse non peccâsset, peccâsset vero quilibet e posteris ejus, iste induxisset in posteros suos originale peccatum. Quod et docet **Card. Billot**, *De peccato originali*, 1910, p. 13-14.

[2] *Gen.*, III, 6. — [3] *I Tim.*, II, 14.

[4] *Sap.*, X, 1. — Quod jam innuitur *Gen.*, III, 15.

[5] Epist. 154 ad Evod. (al. 99), *P. L.*, XXXIII, 711.

[6] Cf. **X. Le Bachelet**, *Adam*, in *Dict. de Théol. (Vacant)*, t. I, 379.

sanctitatem, in qua constitutus fuerat, nobisque transmittere reatum culpæ, quo peccatores ab initio constituimur. Illud peccatum, quod posteri Adæ contrahunt in sua origine, vocatur proprie peccatum originale : ejus natura postea explicabitur.

Nunc autem ejus *existentia* demonstranda est contra *Pelagianos*, *Unitarios* et *Liberales*, qui contendunt Adami peccatum ipsi soli, non autem ejus posteris nocuisse, nisi forte malum exemplum præbendo; textus autem Scripturæ intelligunt vel de hujus vitæ miseriis, vel de peccato actuali, quod committimus in imitationem peccati Adæ [1]; quidam tamen *Liberales* hodie fatentur transmissionem originalis peccati satis clare a S. Paulo affirmari. *Rationalistæ* pariter peccatum originale rejiciunt, utpote rationi contrarium; quorum difficultates infra exponentur et solventur.

902. *Thesis :* **Omnes homines, ex Adamo naturaliter geniti, excepta B. Virgine, in conceptione suâ, peccatum aliquod contrahunt, quod merito vocatur originale peccatum** [2]. *De fide est ex Tridentino* [3] *:* " Si quis Adæ prævaricationem sibi soli, et non ejus propagini, asserit nocuisse, et acceptam a Deo sanctitatem, et justitiam, quam perdidit, sibi soli, et non nobis etiam eum perdidisse : aut inquinatum illum per inobedientiæ peccatum, mortem et pœnas corporis tantum in omne genus humanum transfudisse, non autem et peccatum, quod mors est animæ, A. S., cùm contradicat Apostolo dicenti : *Per unum hominem peccatum intravit in mundum*, etc. ". Dicitur " *naturaliter geniti* ", nam, cùm peccatum originale in eos tantum qui vere sunt filii

[1] Unitariorum doctrinam exponit **J. F. Clarke**, *Manual of Unitarian belief*, Boston, 1888, p. 37. Idem fere tenent plerique Protestantes in Galliâ, ut videre est ap. **F. Lichtenberger**, *Encycl. des Sc. Religieuses*, voce *Péché*, vol. X, p. 358 sq. — Hodie Liberales *symbolice* interpretantur mosaicam narrationem lapsûs, et dicunt eâ nihil aliud significari nisi interiorem pugnam quæ in quolibet homine existit. Ita, v. g., **A. Sabatier** *, *Esquisse d'une philos. de la Religion.*

[2] Cf. **S. Thom.**, 1ª 2æ, q. 81; *C. Gent.*, l. IV, c. 50-52; **Bellarminus**, op. cit., l. IV; **de Rubeis**, op. cit.; **Palmieri**, th. 66-70; **Mazzella**, n. 917 sq.; **Hodge** *, *Systematic theol.*, vol. II, § 8-13; **Bainvel**, p. 194-239; **Le Bachelet**, *Le péché originel*, p. 69 sq.; **de Broglie**, 5e Confér.; **L. Labauche**, p. 64 sq.

[3] Sess. V, can. 2, **Denz.**, 789 (671).

Adæ transmittatur, ex dicendis, si quis homo a Deo directe crearetur, aut extra leges naturales conciperetur, non esset obnoxius originali culpæ; exceptio autem pro B. Virgine probatur in *Tr. de Verbo Incarnato*.

903. **Scriptura.** 1° In *Vet. Testamento*, transmissio peccati Adæ in ejus posteros nonnisi *implicite* et *obscure* traditur; attamen, accedente N. Testamenti et Patrum auctoritate, quædam vestigia hujus doctrinæ inveniuntur.

(a) Ex *Genesi* constat non solum Adamum, sed etiam ejus posteros privatos esse intimâ familiaritate cum Deo quo protoparentes fruebantur, necnon donis immortalitatis et immunitatis a concupiscentiâ; exinde postea deducetur Adæ peccatum non ipsi soli, sed et posteris nocuisse.

(b) In libro *Job* textum habemus quo Patres usi sunt adversus Pelagianos. Sic legitur in *Vulgatâ*[1]: "Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? Nonne tu qui solus es?"; in *hebraico* textu: "Quis dabit mundum de immundo? Ne unus quidem"; *Septuaginta* habent: "Quis enim mundus a sorde? Nullus, etsi una dies sit vita ejus super terram". Jamvero tum *Vulgata* tum versio *Septuag.* satis probabiliter intelliguntur de peccato originali; sed textus hebraicus, etsi de maculâ originali audiri *valeat*, *potest* etiam significare nos omnes peccatores esse, quia ex parentibus peccatoribus concepti sumus, ac proinde nonnisi probabile argumentum præbet.

(c) Patres pariter arguunt ex *Ps. Miserere*[2]: "Ecce enim in iniquitatibus (hebr. pravitate) conceptus sum, et in peccatis (*hebr.* peccato) concepit me mater mea". Hic enim David non loquitur de peccato parentum, cùm ex legitimo matrimonio conceptus fuerit; nec de peccato proprio actuali, quod instanti conceptionis committere nequibat; ergo de peccato originali. Attamen præfata verba possunt intelligi de concupiscentiâ, quæ aliquando peccatum appellatur, eo magis quia hic David veniam suam implorat dicendo se conceptum fuisse in infirmitate, in pravitate, seu cum inclinatione ad malum; quæ omnia de concupiscentiâ intelligi valent. Sed illa concupiscentia non potest recte vocari *peccatum*, nisi quia procedit a peccato protoparentum, et sic indirecte saltem argumentum ex hoc textu desumitur.

(d) In libris *sapientialibus*, lex *solidaritatis* aliqualis quæ modo generali antea enuntiata fuerat his verbis: "Ego sum Dominus ... visitans iniquitatem patrum in filios, in tertiam et quartam gene-

[1] *Job.*, XIV, 4.
[2] *Ps.* L, 7. Cfr. **Palmieri**, th. 67, Brevis animadversio

rationem eorum qui oderunt me"[1], speciatim applicatur protoparentum culpæ quatenus in omnes homines transmittitur : "A muliere initium factum est peccati et *per illam* omnes morimur"[2]. — Quam doctrinam clarius etiam asserunt libri *apocryphi*, qui, etsi non inspirati, rabbinorum tempore adventûs Christi mentem exponunt. Ita in quarto libro *Esdræ* legitur[3] : "O tu quid fecisti, Adam? Si enim tu peccasti, non est factus solius tuus casus, sed et noster qui ex te advenimus". Tempore igitur quo Christus apparuit in terris, rabbini satis communiter admittebant homines laborare quâdam spirituali infirmitate et propensione in malum (quandoque *peccatum* dictâ), quam tanquam hereditatem ab Adamo trahebant[4].

Ita mentes parabantur pleniori hujus dogmatis revelationi.

904. 2° In *Novo Testamento*, originalis peccati transmissio nonnisi *implicite* traditur in *Evangeliis*, *diserte* autem a *S. Paulo*.

(A) In *Evangeliis*, Christus, regnum Dei annuntians, supponit omnes homines in quodam statu peccati versari, omnesque ad pœnitentiam vocat; postea necessitatem baptismi seu spiritualis ablutionis et regenerationis prædicat, et quidem pro parvulis et adultis, absque ullo discrimine, sive ad regnum ingrediendum sive ad salutem : "Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu Sancto, non potest introire in regnum Dei"[5]; "Qui crediderit et baptizatus fuerit, salvus erit"[6]. Atqui ex universali necessitate hujus baptismi merito postea inferetur quemdam esse in omnibus statum peccaminosum quem exuere necesse sit.

(B) *S. Paulus* vero rem lucidius exponit. (a) Hanc veritatem innuit, cùm Ephesios alloquens qui conversi fuerant, scribit : "Et eramus *naturâ* filii iræ, sicut et ceteri"[7]; hâc enim voce *naturâ* significare videtur nos omnes jam *a nativitate* esse Deo odibiles, ideoque in statu quodam peccaminoso, licet in contextu potius agatur de peccatorum actualium frequentiâ. — Clarius mentem aperit, dum de resur-

[1] *Exod.*, XX, 5. — [2] *Eccli.*, XXV, 33; cfr. *Sap.*, II, 23-24.
[3] *IV Esdr.*, VII, 48; cfr. **Tixeront**, t. I, p. 39-40.
[4] Cf. **J. B. Frey**, *L'état originel et la chûte de l'homme, d'après les conceptions juives au temps de J. C.*, in *Rev. des sc. ph. et theol.*, 1911, p. 507-545.
[5] *Joan.*, III, 5. — [6] *Marc.*, XVI, 16. — [7] *Ephes.*, II, 3.

rectione Christi loquens, ait : " Per hominem mors, et per hominem resurrectio mortuorum; et sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur "[1].

905. (b) Diserte autem originalis peccati transmissionem asserit et probat in *ep. ad Rom.*[2] Ibi explicite agens de justificatione (seu gratiæ infusione), parallelismum instituit Christum inter et Adamum, ostenditque *omnes homines mori* quia *omnes peccaverunt*, et quidem *per Adamum*, — sicut omnes vivificantur per Christum : " Sicut per unum hominem *peccatum* in hunc mundum intravit, et per peccatum mors, et ita in *omnes homines* mors pertransiit, in quo[3] *omnes peccaverunt*... regnavit mors ab Adam usque ad Moysen etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ, qui est *forma futuri*... Sicut enim *per inobedientiam unius hominis peccatores constituti* sunt multi"[4]. — Unde sic : ex his verbis constat per Adamum peccatum aliquod intravisse in hunc mundum, id est in omnes homines, ut ex contextu apparet, et per Adamum omnes homines peccatores constitutos fuisse. Atqui peccatum de quo agitur est peccatum originale; nam : 1) est *verum peccatum*,

[1] *I Cor.*, XV, 21-22.

[2] Cfr. **Patrizi**, *De peccati origin. propagatione a Paulo descriptâ*, inter *Commentationes tres*, Romæ, 1851; **Corluy**, *Spicilegium*, t. I, p. 228 sq.; **F. Prat**, S. J., *La Théologie de S. Paul*, Paris, 1908, I, p. 292-307; **Tobac**, *Le problème de la justification dans S. Paul*, Louvain, 1909, p. 80 sq.

[3] Utrum *in quo* (græce ἐφ' ᾧ) significet *in Adamo*, an *eo quod*, *quia*, disputatur inter Commentatores. Prior sententia, asserens *in quo* significare *in Adamo*, pro se habet Patres latinos, quorum tamen auctoritas in quæstione philologiæ græcæ non est tanti valoris ac Græcorum, plerosque doctores catholicos antiquos et nonnullos recentes. Posterior habet pro se syntaxim et usum loquendi Græcorum, Patres græcos quinque linguæ suæ peritissimos, plerasque versiones, doctores catholicos recentes non paucos eruditione præstantes. — Quæcumque autem interpretatio admittitur, nil refert ad probationem thesis nostræ; nam etiamsi *in quo* idem sonet ac *quia*, *quatenus*, totus postulat contextus ut mors et peccatum *per Adamum* in nos transierint, tum quia dicitur : " per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit ", tum quia infra additur : " unius delicto multi mortui sunt,... sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem ". Merito igitur ait **F. Prat**, l. c., p. 297 : " Hâtons-nous d'ajouter, pour rassurer les théologiens, qu'en traduisant " parce que tous ont péché ", comme l'exigent le lexique, la grammaire et le contexte, non seulement toutes les parties de la phrase se suivent et s'enchaînent mieux, mais l'argument gagne en clarté et en force probante ".

[4] *Rom.*, V, 12-19. — Totus contextus legendus est, ut argumentum intelligatur.

et non solum pœna peccati, seu mors, ut volunt Pelagiani et Unitarii; nam Apostolus sedulo distinguit inter peccatum ipsum quod vocat "ἡ ἁμαρτία"[1] et mortem quæ est pœna peccati, et asserit utrumque incurri; — insuper addit per Adamum homines *peccatores constitutos* fuisse; quod non potest intelligi nisi de peccato vere animæ inhærente. — Nec est *sola concupiscentia :* etsi enim Apostolus sæpe loquitur de concupiscentiâ quam aliquando peccatum vocat, quatenus nos ad peccatum inclinat, hìc non agit de solâ concupiscentiâ; nam peccatum illud opponitur *justitiæ* seu gratiæ (18-19), ideoque in justis remanere nequit, dum in eis concupiscentia manet; præterea peccatum illud est "*in omnes homines in condemnationem*" : quod certe de solâ concupiscentiâ dici nequit, sed solum de eâ quæ reatum culpæ includit. Ergo peccatum, de quo agitur, est *vere peccatum.*

2) Illud peccatum *non est peccatum actuale,* in imitationem peccati Adæ commissum, sed *peccatum speciale,* quod per Adam in hunc mundum intravit, mortem secum trahens (12), etiam in eos qui non peccaverunt in similitudinem prævaricationis Adæ[2] (14), quod fuit *unius hominis* et per quod tamen *peccatores* constituti sunt *multi*[3] (19), et omnibus fuit causa condemnationis (18); atqui hæc omnia *soli peccato originali* competunt, quod, a solo Adamo commissum, in omnes ejus posteros tanquam *hereditarium* transit, vi nempe *solidaritatis,* quâ omnes homines cum Adamo connectuntur, humani generis capite (qui est *forma futuri*) sicut omnes connectuntur cum Christo.

Ergo peccatum de quo agit S. Paulus non est peccatum actuale; nec aliunde mera pœnalitas aut sola concupiscen-

[1] Quæ vox, hebraice *hattah,* designat perversam voluntatem, actualem aut habitualem, quâ a Deo avertimur ejusque inimici efficimur. Cfr. **Prat**, p. 292.

[2] De sensu vers. 13 et 14 disputatur inter commentatores; probabilior videtur hæc interpretatio : peccatum non imputatur in pœnam temporalem, ideoque in mortem quando non existit lex positiva eam indicens; atqui ab Adamo ad Moysen omnes, etiam qui legem pœnalem positivam transgressi non erant, in imitationem Adæ moriebantur; ergo mortem subierunt in pœnam peccati ab Adamo commissi, quod in eos hereditate transiit. Immo, licet *infantes* directe forsan ibi non significentur, implicite tamen in generali illâ lege comprehenduntur. Cf. **Corluy**, l. cit., p. 243-244.

[3] Græca vox οἱ πολλοί (cum articulo) quæ hic redditur *multi*, significat omnes (n. 526).

tia, sed peccatum *sui generis*, quod in suo ambitu complectitur *reatum culpæ*, *concupiscentiam* seu inclinationem ad peccandum, et utriusque *transmissionem* in omnes homines ob solius Adæ culpam.

Hìc notandum est vim hujus argumenti eo majorem esse quod Paulus non directę de originali peccato agit, sed de Redemptione; supponit itaque doctrinam quam exponit jam esse notam et ab omnibus admissam.

906. **Traditione**. Duo stadia in hujus dogmatis prædicatione distinguenda sunt : *ante* et *post* hæresim pelagianam. (**a**) Ante hæresim pelagianam, per quatuor priora sæcula, fides in peccati originalis transmissionem vigebat quidem, sed nec frequenter nec diserte proponebatur, quia pastorum et fidelium mens in aliis quæstionibus, præsertim christologicis, tota fere occupabatur. (**b**) Ortâ vero pelagianâ hæresi, dogma catholicum magis explicite propositum et propugnatum fuit, præsertim a S. Augustino, moxque ab Ecclesiâ definitum.

1° Per **quatuor priora sæcula,** originalis peccati existentia dupliciter asserta fuit : —

907. (**A**) *Ecclesiæ praxi*, quæ baptismi sacramentum non solum adultis sed etiam *infantibus* ministrare non desiit, et quidem in *remissionem peccatorum;* quod supponit fidem in peccatum originale, cùm infantes actualis peccati incapaces sint. Baptismum vero fuisse collatum in remissionem peccatorum, constat : (**a**) ex ipso *ritu immersionis*, quo christianus veluti sepeliebatur in aquâ ut, peccato mortuus, in novitate vitæ ambulare posset, secundum doctrinam S. Pauli [1]; quod jam commemorat *Hermas* [2], cum de baptizatis scribit : "mortui descenderunt, vivi autem ascenderunt"; necnon ex variis *exorcismis* qui olim in recipiendis catechumenis (nunc in ipso baptismo) adhibebantur ad fugandum diabolum; (**b**) ex testimonio *Patrum* qui, communiter jam a tertio sæculo affirmant baptismum parvulis conferri in remissionem peccati originalis; ita, apud Latinos, *S. Cyprianus* [3] cum 66 Africanis episcopis, scribit :

[1] *Rom.*, VI, 4. — [2] *Simil.*, IX, 16, p. 611 ed. *Funk*[2]; **Journel**, 92.
[3] *Epist.*, LIX, 5, *P. L.*, III, 1019.

"Infans recens natus nihil peccavit nisi quod, secundum Adam carnaliter natus, contagium mortis antiquæ primâ nativitate contraxit, qui ad remissionem peccatorum accipiendam hoc ipso facilius accedit, quod illi *remittuntur non propria, sed aliena peccata*". — Pariter explicat *Origenes* parvulos ideo baptizari quia et ipsi peccati sorde maculantur [1] : " Quid causæ sit, cùm *baptisma Ecclesiæ pro remissione peccatorum* detur, secundum Ecclesiæ observantiam etiam parvulis baptismum dari; cùm utique, si nihil esset in parvulis quod ad remissionem deberet et indulgentiam pertinere, gratia baptismi superflua videretur ". Merito itaque *S. Augustinus* hoc argumentum urgebat contra Pelagianos [2] : " Porro quia parvulos baptizandos esse concedunt..., concedant oportet eos egere illis beneficiis mediatoris, ut abluti per sacramentum... ut salvi, ut liberati, ut redempti, ut illuminati fiant. Unde? nisi a morte, vitiis, reatu, subjectione, tenebris peccatorum? Quæ quoniam nulla in eâ ætate per suam vitam propriam commiserunt, restat originale peccatum... Quid de ipsâ formâ sacramenti loquar?... Quid in illo agit exorcismus meus, si in familiâ diaboli non tenetur?... Quomodo ergo dicturus erat eum renuntiare diabolo, cujus in eo nihil esset? Quomodo converti ad Dominum, a quo non esset aversus? "

908. (B) *Patrum* testimonio, *obiter* quidem dogma catholicum exponentium, quia res nondum controvertebatur, sed *indubitanter* tamen, ita ut mens Ecclesiæ satis clare constet. (a) *Secundo sæc., S. Justinus* scribit Christum baptizatum fuisse, non quia baptismo indigebat, sed *generis humani causâ*, " *quod per Adam in mortem et fraudem seductionemque serpentis inciderat*, unoquoque suâ culpâ improbe agente "[3]. Quæ quidem verba reatum culpæ, nedum exclu-

[1] *In Levit.*, homil. VIII, 3, *P. G.*, XII, 496, Journel, 496; cfr. *In Ep. ad Rom.*, V, 9, *P. G.*, XIV, 1043; *In Luc.*, hom. 14, *P. G.*, XIII, 1834 sq.

[2] *De peccat. merit. et remis.*, l. I, c. 26, 34, *P. L.*, XLIV, 131, 146.

[3] *Dial. cum Tryphone*, n. 88, *P. G.*, VI, 686; cf. Journel, 140. — Pariter transmissio originalis peccati infertur ex his verbis Theophili Antioch. (*Ad Autol.*, II, 25) : " Sic primo homini mandati prætergressio id attulit ut e paradiso ejiceretur ; non quod mali quidquam inesset ligno scientiæ, sed ex peccato tanquam ex fonte in hominem fluxerunt labores, molestiæ ac denique mors ipsa ". (*P. G.*, VI, 1092, Journel, 183.)

dant, potius supponunt, cùm baptismus de quo agitur non tollat pænalitates, sed peccatum. Lucidius autem *S. Irenæus*, parallelismum S. Pauli exponens, declarat nos in Adamo peccâsse[1] : " Deum quidem in primo Adam *offendimus* non facientes ejus præceptum; in secundo autem Adam reconciliati sumus, obedientes usque ad mortem facti. Neque enim alteri cuidam eramus debitores sed illi cujus præceptum transgressi fueramus a principio ". Verba *offendimus* et *præceptum transgressi fueramus* reatum culpæ signficant.

(b) *Tertio sæc.*, apud Græcos, *Origenes*, præter verba superius relata, n. 907, pluries alibi affirmat transmissionem originalis peccati : " Corruit unusquisque in orbe per peccatum...? In Adam omnes moriuntur, et ita corruit orbis et indiget erectione, ut in Christo omnes vivificentur "[2]. Et alibi[3] : " Quæcumque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sorde polluitur ". — Qui sane, ut philosophus, erravit præexistentiam animarum docendo et in quibusdam locis ita explicando originale peccatum; sed, quando ut *testis fidei* Scripturæ textus interpretatur, orthodoxe loquitur.

Apud Latinos, *Tertullianus* clare asserit totum genus humanum per peccatum primi hominis infectum fuisse[4] : " Satanam... dicimus malitiæ angelum, totius erroris artificem..., per quem homo a primordio circumventus... *exinde totum genus de semine suo infectum, suæ etiam damnationis traducem fecit* ". Putat quidem pueros non esse generatim baptizandos, quia innocentes sunt[5], id est a peccato actuali immunes : id vero quia existimabat baptismo remitti præcipue peccata personalia. Sed hic error ab ejus discipulo, *S. Cypriano*, correctus est : hic enim, cum 66 episcopis, diserte asserit parvulos esse baptizandos non propter propria, sed propter *aliena peccata*, supra, n. 907. In Ecclesiâ igitur africanâ communiter admittebatur transmissio culpæ originalis.

[1] *Adv. hæres.*, l. V, c. 13, n. 3, *P. G.*, VII, 1168, Journel, 255.

[2] *In Jerem.*, homil. 8, 1, *P. G.*, XIII, 337; Journel, 486.

[3] *In Levit.*, VIII, 3, *P. G.*, XIII, 1334, Journel, 496; cfr. *In Lucam*, homil. XIV.

[4] *De testim. animæ*, c. 3, *P. L.*, I, 613, Journel, 286. Cfr. *De anima* 40-41, *P. L.*, t. II, 719, Journel, 350.

[5] *De Baptismo*, 18, *P. L.* I, 1220; cf. Kirch, *Enchiridion fontium historia ecclesiasticæ antiquæ*, 173.

909. (c) *Quarto sæc.*, inter Syros, *S. Aphraates* clare docet nos ante baptismum *gratiâ privari* et quidem per Adami trangressionem[1] : " Ab omnibus enim de corpore natis Spiritus abest, donec ad aquæ regenerationem accedant; tunc accipiunt Spiritum Sanctum... Ex omnibus qui progeniti sunt corpusque induerunt, unus duntaxat innocens est, nempe Dominus noster Jesus Christus... Neque ex hominibus ullus alius est qui in stadium descendat quin vulneretur aut feriatur; peccatum enim a tempore quo Adam præceptum transgressus est regnavit ". — Quod non minus explicite tradit *S. Ephræm* : " Adam, suadente serpente, justitiæ debitorem se constituit, et delicti pœna in omnes generationes transmissa est[2]... Transgressio mandati in horto chirographum Adamo scripserat quo *reum* declarabatur et morti subjectum omne genus humanum; justitia Jesu ipsum sustulit in Golgotha "[3]... — Inter Græcos, *S. Athanasius* eamdem doctrinam deducit tum ex *Ps. Miserere* tum ex *S. Paulo* : " Omnes qui ex Adamo oriuntur, in iniquitatibus concipiuntur, proavi sui damnatione collapsi[4]... Nam quemadmodum peccante Adamo peccatum in omnes homines pertransiit, ita, post quam Dominus factus homo serpentem devicit, vis illa permanabit in omnes homines "[5]. *S. Basilius*, de eleemosynâ agens, obiter de peccato originali dicit : " Quemadmodum enim Adam impróbo esu *peccatum transmisit*, sic nos insidiantem escam abolemus si fratris necessitatem famemque curamus "[6]. Clarius autem *Didymus* asserit omnes ex Adamo per hæreditatem contrahere peccatum[7] : " Rursus si (Christus) ex copulâ accepisset corpus, non habens discrimen, existimaretur et ipse obnoxius esse huic peccato, quod et omnes ex Adamo per successionem contrahunt ". Falso igitur asseritur Patres Græcos peccatum originale ignorâsse.

Inter Latinos, *S. Ambrosius* explicite asserit peccati Adæ in omnes transmissionem[8] : " Omnes in primo homine peccavimus, et *per naturæ successionem culpæ quoque ab uno in omnes transfusa successio est*... Adam ergo in singulis nobis est. In illo enim conditio humana deliquit, quia per unum in omnes pertransivit peccatum ". Et alibi[9] : " Lapsus sum in Adam, de paradiso ejectus in Adam, mortuus in Adam; quomodo revocet, nisi me in Adam invenerit, ut in illo *culpæ obnoxium*, morti debitum, ita in Christo justificatum ".

[1] *Pat. Syr.* (Graffin), I, 291, 314; **Journel**, 683-684.
[2] *Hymn. de instaurat. Ecclesiæ*, IV, 1, ed. Lamy, III, 974; **Journel**, 715.
[3] *Hymni dispersi*, XXII, 8, ed. Lamy, IV, 772, **Journel**, 717.
[4] *In Ps.* L, n. 7, *P. G.*, XXVII, 239; **Journel**, 804.
[5] *Orat. adv. Arian.*, I, 51, *P. G.*, XXVI, 117; **Journel**, 763.
[6] *Homil.*, VIII, 7, *P. G.*, XXXI, 324; **Journel**, 967.
[7] *Contra Manich.*, 8, *P. G.*, XXXIX, 1096; **Journel**, 1077.
[8] *Apol. prophetæ David*, *P. L.*, XIV, 915; **Journel**, 1291. — Quod et docet **Ambrosiaster**, *In Rom.*, V, 12, *P. L.*, XVII, 92; **Journel**, 1341.
[9] *De excessu fratris sui Satyri*, II, 6, *P. L.*, XVI, 1317.

Mérito itaque S. Augustinus Pelagianis opponebat Patrum auctoritatem : " Non ego finxi originale peccatum, quod catholica fides credit antiquitus, sed tu, qui hoc negas, sine dubio novus es hæreticus...[1] Propter quam catholicam veritatem sancti ac beati in divinorum eloquiorum pertractatione clarissimi sacerdotes, *Irenæus*, *Cyprianus*, *Reticius*, *Olympius*, *Hilarius*, *Ambrosius*, *Gregorius*, *Innocentius*, *Joannes* (*Chrysost.*), *Basilius*, quibus addo presbyterum, nolis velis, *Hieronymum*, ut omittam eos qui nondum dormierunt, adversus vos proferunt *de omnium hominum peccato originali* obnoxiâ successione sententiam "[2].

910. Fatemur tamen quosdam Patres, præsertim *Græcos*, aliquando usurpare dicta quæ in malam partem verti possunt, v. g., quando asserunt cum *S. Chrysostomo* homines, ante adeptum rationis usum, nulla peccata commisisse. Forsan hæc verba intelligi possunt, prout ea intelligebat *S. Augustinus*, de peccatis propriis et actualibus : " Intellige propria, et nulla contentio est. At, inquies, cur non ipse addidit propria? Cur, putamus, nisi quia disputans in Catholicâ Ecclesiâ, non se aliter intelligi arbitrabatur? tali quæstione nullius pulsabatur, vobis nondum litigantibus securius loquebatur "[3]. Alii tamen censent hæc verba, aliaque, quibus asseritur nos ex Adamo traxisse mortem et condemnationem (quin de reatu culpæ agatur) non posse tam benigne intelligi; et ex his inferunt Patres quosdam, præsertim S. Chrysostomum, putâsse lapsum humani generis consistere in transmissione concupiscentiæ et aliarum pœnalitatum, non autem in reatu culpæ. Si res ita se habet, fatendum est eos errâsse non tam circa existentiam quam circa naturam hujus lapsûs : quod mirum non est, cùm ita locuti fuerint antequam res explicite discussa et definita fuerit, præsertim si attenditur eos vitare voluisse errores Origenistarum qui asserebant animas in prævia vitâ peccavisse [4], et vere dici etiam istud hæreditarium peccatum non esse peccatum sicut cetera peccata. Sed catholica traditio, ab aliis Patribus sive Latinis sive Græcis, per quatuor priora sæcula, fideliter custodita, explicitius et lucidius in controversiâ pelagianâ proponenda et definienda erat.

---

[1] *De nupt. et concup.*, l. II, c. 12, n. 25, *P. L.*, XLIV, 450.

[2] *Contra Julian.*, l. II, c. 10, n. 33, *P. L.*, XLIV, 697, **Journel**, 1899.

[3] *Cont. Jul.*, l. I, c. 6, n. 22, *P. L.*, XLIV, 656, **Journel**, 1228, 1229. — Postea S. Doctor allegat hæc *S. Chrysostomi* verba, quæ supponunt nos contrahere peccatum originale : " Venit semel Christus, invenit nostrum chirographum paternum, quod scripsit Adam; ille initium induxit *debiti*, nos fœnus auximus *posterioribus peccatis* ". Alibi scribit : " Mortem et *condemnationem* unum quidem peccatum afferre potuit; gratia autem non illud modo *peccatum* sustulit, sed et quæ post illud supervenere " (*Homil. 10ª in ep. ad Rom.*, *P. G.*, LX, 475). Attamen hæc testimonia perspicuitate carent.

[4] **Tixeront**, t. II, p. 143-144.

911. 2° **De pelagianâ controversiâ** tria exponemus : (**a**) *errores Pelagii;* (b) *doctrinam S. Augustini;* (c) *Pelagianismi authenticam damnationem.*

(A) *Pelagii errores*[1]. Pelagius, monachus Britannus, viribus naturæ nimis confidens, ineunte sæculo quinto Romam venit, ibique opera legit Theodori Mopsuesteni, qui et ipse in naturalismum propendebat, et a sacerdote syro, nempe Rufino, didicit a quibusdam in Oriente negari originalis peccati existentiam. Cum *Cælestio*, jurisperito incredibili loquacitate prædito, et *Juliano*, Eclanensi episcopo, ingenio acutissimo atque ad litigandum acri, systema elaboravit quod *pelagianismus* dictum est. Relate ad originale peccatum, docebat Adamum, mortalem creatum, gratiâ ornatum non fuisse, peccatum ejus ipsi soli non autem humano generi nocuisse, infantes omnes nasci in eodem statu quo fuit Adam ante peccatum, ideoque posse, non suscepto baptismate, *vitam æternam* ingredi, etsi *a regno cælorum* exsules manerent[2]. Quod systema cito et late propagatum est, juvantibus præsertim monachis non paucis qui in eo inveniebant quamdam vitæ monasticæ exaltationem, et Nestorianis propter hujus affinitatem cum doctrinis Theodori Mops.

912. (B) *S. Augustini doctrina.* Contra Pelagianos, S. Augustinus originalis peccati existentiam probat : (**a**) *Script.*, ex *Ps.* L, ubi ait[3] : " Quid est quod se dicit (David) in iniquitate conceptum, nisi quia trahitur iniquitas ex Adam? "; ex libro *Job*, XIV, 4 : " Inde est quod nec unius diei infantem mundum dicit a peccato, non ex eo quod commisit, sed eo quod contraxit "[4] ; ex ep. ad *Ephesios*, sed præcipue ex *Rom.*, V, 12 et *Joan.*, III, 5 : ita siquidem

[1] **Pelagius**, *Comment. in ep. S. Pauli*, aliaque opuscula in *P. L.*, t. XXX; **Fastidius**, pelagianus, *De vitâ christianâ*, *De divitiis*, *P. L.*, t. XL; quinque epist. a *Caspari* editæ, *Briefe...*, Christiania, 1890, p. 1-167; **S. Augustinus**, cujus opera contra Pelagianos invenire est *P. L.*, t. XLIV-XLV; **Marius Mercator**, *Commonitoria*, *P. L.*, XLVIII; **Petavius**, *De pelagianorum dogmatum historiâ;* **Wörter**, *Der Pelagianismus nach seinem Ursprung und seiner Lehre*, Freiburg-im-Br., 1882; **Portalié**, *S. Augustin*, in *Dict. de Théol.*, (*Vacant*), t. I, 2392 sq.; **Tixeront**, II, 436-511.

[2] Distinguebat itaque inter *vitam æternam* seu beatitudinem, et *regnum cælorum* ad quod ingrediendum *baptismus* necessarius erat secundum *Joan.*, III, 5. Juxta eum enim, *naturâ* sumus *boni*, sed *baptismo* et *gratiâ meliores :* in baptismate conferuntur illuminatio spiritualis, adoptio filiorum Dei, municipatus Jerusalem cælestis, sanctificatio atque in Christi membra translatio, et possessio regni cælorum.

[3] *Enarr. in Ps. L*, 10, *P. L.*, XXXVI, 591.

[4] *Sermo* CLXX, 2, *P. L.*, XXXVIII, 928.

interpretabatur verba *In quo omnes peccaverunt* [1] : " In Adam omnes tunc peccaverunt quando in ejus naturâ, illâ insitâ vi qua eos gignere poterat, adhuc omnes ille unus fuerunt " ; pariter, ex Joan. III, 5, Pelagianos confutabat, ostendendo non esse discrimen inter vitam æternam et regnum cælorum : " Hoc novum in Ecclesiâ prius inauditum est, esse vitam æternam præter regnum cælorum " [2]; etenim non habetur vita æterna sine communione, nec communio sine baptismo; ergo et baptismus necessarius est ad vitam æternam [3].

(b) *Patrum auctoritate* (supra, n. 909); post citata eorum testimonia addebat [4] : " Convinceris undique : luce clariora sunt testimonia tanta sanctorum ".

(c) *Baptismi administratione :* ablutio enim, abrenuntiatio Satanæ variisque exorcismi clare ostendunt infantes infectos esse originali peccato, quo sub potestate Satanæ rediguntur [5].

(d) *Rat. theol.*, ex miseriis hujus vitæ quæ ipsos infantes afficiunt, morbis, doloribus, vitiis, concupiscentiâ, etc., quæ *tanto gradu* in nobis sæviunt, ut, nisi admittatur quædam originalis culpa, Dei sanctitati et justitiæ contraria videntur [6].

913. (C) *Conciliorum definitiones.* Augustinus non solum scriptis impugnavit Pelagianismum, sed concilia provincialia coadunavit ad eum condemnandum. An. 416, *C. Milevitanum* statuit, can. 1-2 : " Ut quicumque dixerit Adam primum hominem mortalem factum, ita ut, sive peccaret, sive non peccaret, moreretur in corpore, hoc est de corpore exiret non peccati merito, sed necessitate naturæ, A. S. Item placuit ut quicumque parvulos recentes ab uteris matrum baptizandos negat, aut dicit in remissionem quidem peccatorum eos baptizari, sed nihil ex Adam trahere originalis peccati, quod regenerationis lavacro expietur... A. S. " [7]. Quod decretum specialiter approbavit *Innocentius I.* Ejus successor, Zosimus, a Cælestio deceptus,

[1] *De pecc. merit. et remiss.*, l. III, 14, *P. L.*, XLIV, 194, Journel, 1728.
[2] *Sermo* CCXCIV, 3, *P. L.*, XXXVIII, 1337, Journel, 1525.
[3] *De peccat. merit. et remiss.*, I, 26, *P. L.*, Journel, 1717.
[4] *Contra Jul.*, I, 30, *P. L.*, XLIV, 661, Journel, 1898.
[5] *De nupt. et conc.*, I, 22, *P. L.*, XLIV, 427; cf. supra n. 907.
[6] *Contra Jul.*, VI, 67 sq., *P. L.*, XLIV, 863 sq.; *Cont. Jul. op. imperf.*, I, 27, 29, 49; II, 87, 119; V, 48, 64; VI, 36; *P. L.*, XLV, 1061 sq.; *De Civit. Dei*, l. XXII, c. 22, 1-3, *P. L.*, XLI, 784-785.
[7] Denzing., n. 101-102 (65-66).

primum episcopos Africanos vituperare visus est; hi autem, duce Augustino, in *C. Carthaginensi* (418) præfatos canones renovârunt et a Pontifice petierunt ne absolveret Pelagianos, sed prædecessoris judicium confirmaret. Tunc Zosimus, re maturius perpensâ, non solum prælaudatos canones approbavit, sed *epistolam tractoriam* scripsit, in quâ fidem Ecclesiæ recte exposuit[1]. Postea, an. 431, *C. Ephesinum*[2] Pelagianismum iterum damnavit. *S. Cœlestinus*, pariter Innocentii et Zosimi decreta confirmans, Semi-pelagianorum errores reprobavit[3].

Catholica igitur doctrina de existentiâ originalis peccati in tuto posita est; expolienda tamen manebat quæstio de ejus naturâ et effectibus[4].

914. **Conclusio.** Aliquis igitur *profectus* in explicatione hujus dogmatis admitti debet. Implicite saltem in praxi infantes baptizandi contentum, primum nonnisi obiter a Patribus recensetur, sive quando comparatio instituitur Adamum inter et Christum, sive ad explicandam originem mali contra Gnosticos, aut ad exponendam necessitatem baptismi. Quidam inter Patres nonnisi obscure de eo loquuntur, et, dum lapsum generis humani ex Adami culpâ oriri aperte prædicant, in miseriis hujus vitæ et concupiscentiâ magis insistunt quam in reatu culpæ, quippe qui difficile concipiant quomodo infantes rei esse possint ante adeptam rationem. Multi tamen aperte docent peccatum et reatum culpæ ex Adamo in omnes homines transire. Quare, statim ac quæstio explicite agitatur occasione Pelagianismi, episcopi et fideles ore fere unanimi profitentur existentiam originalis peccati, quam tuetur S. Augustinus vere esse dogma catholicum.

§ II. De effectibus originalis peccati.

Cùm effectus originalis peccati notiores et certiores sint quam ejus natura, de eis prius agemus. Quinam fuerint effectus originalis peccati in *protoparentibus*, jam declaravi-

[1] *P. L.*, t. XLV, in appendice, p. 1730. — [2] **Denzing.**, n. 126 (85).
[3] Ep. 21 ad Ep. Galliarum, 431, ap. **Denzing.**, n. 129-142 (87-97).
[4] Ad complendum arg. Tradit., cf. **Journel**, nn. 302-307 Indicis theol.

mus, n. 897. In Adæ posteris, hujusmodi effectus considerari possunt pro *præsenti* vel pro *futurâ* vitâ.

I. In præsenti vitâ.

Dicemus : 1° quid sit *certum;* 2° quid libere *disputetur.*

915. 1° **Quæ certa sunt.** *Primus* effectus est *amissio gratiæ sanctificantis. De fide est* ex *C. Tridentino* quod declarat Adamum non solum sibi, sed *nobis* amisisse gratiam seu justitiam originalem [1]. Unde illa gratiæ amissio est simul peccatum et pœna peccati; quatenus habitualis *aversio* a Deo, est peccatum, seu status peccaminosus (infra, n. 935); quatenus *privatio* doni antea concessi, est vera pœna.

916. *Secundus* effectus est *amissio donorum præternaturalium*, quibus protoparentes ornati fuerant. (A) Illud pariter constat ex *Tridentino* declarante "totum Adam secundum corpus et animam in deterius commutatum fuisse" [2]; et hanc conditionem ad posteros transiisse : "Usque adeo servi erant peccati et sub potestate diaboli ac mortis, ut non modo Gentes per vim naturæ, sed ne Judæi quidem per ipsam etiam litteram legis Moysi inde liberari aut surgere possent, tametsi in eis liberum arbitrium minime exstinctum esset, viribus licet attenuatum et inclinatum" [3].

(B) Per amissionem donorum præternaturalium homo dicitur *vulneratus;* vulnus enim est ruptio vel divisio partium unitarum; jamvero per peccatum originale potentiæ animæ, quæ antea erant perfecte unitæ et ad invicem subordinatæ, fuerunt veluti divisæ et separatæ; ergo homo merito dicitur vulneratus, quamvis integras conservet suas naturales proprietates et vires [4].

(C) Pro corpore, vulnera hominis lapsi consistunt in infirmitatibus, doloribus, laboribus, et tandem in morte. Quatuor autem sunt animæ vulnera : (a) vulnus *ignorantiæ*, per quod *intellectus* ita debilitatur per comparationem ad statum justitiæ originalis, ut difficile verum, imprimis practicum

[1] Sess. V, can. 2, supra, n. 726. — [2] Ibidem.
[3] Sess. VI, cap. I, Denzing., n. 793 (675).
[4] Bellarminus (op. cit., c. 9-13) præ ceteris hæc vulnera eximie describit. post S. Thomam, 1ª 2æ, q. 85, a. 3.

et morale, cognoscat, facile in errorem labatur, et ad res curiosas et temporales magis inclinetur quam ad res æternas; (b) vulnus *malitiæ*, quo *voluntas* prona est ad mala, et ita debilitatur ut nonnisi cum difficultate vitia superet virtutesque excolat, et e contra ad temporalia immoderate tendat; (c) vulnus *infirmitatis*, quo *appetitus irascibilis* torpore laborat quando difficultates occurrunt, et e contra est pronus ad irascendum; (d) vulnus *concupiscentiæ*, quo *appetitus concupiscibilis* immoderate fertur ad bonum sensibile, etiam contra ordinis rationem.

Notandum est tamen vim concupiscentiæ non esse in omnibus æqualem, ut apprime norunt spirituales directores animarum. Quod sic declarari potest, juxta *S. Thomam*[1]: ante peccatum originale, vires animæ continebantur vinculo originalis justitiæ, soluto hujusmodi vinculo, unaquæque vis in suum objectum tendit, et tanto vehementius quanto fuerit fortior. Atqui vires et passiones hominis vehementiores sunt in uno quam in altero, propter diversas corporis complexiones. Etsi igitur peccatum originale idem sit in omnibus, certe diversus est in singulis concupiscentiæ ardor.

917. *Tertius* effectus est *dominatio dæmonis* super genus humanum. Nam, ut ait S. Petrus[2] "a quo quis superatus est, hujus et servus est"; jamvero genus humanum superatum est a diabolo per peccatum originale; ergo genus humanum est aliquo modo sub potestate diaboli. Illa dominatio in eo consistit quod dæmones possunt multiplici modo nos tentare, immo corpora nostra obsidere, ut dictum est ubi *de Angelis* (n. **820** sq.).

918. 2° **Controvertitur** inter theologos num homo sit debilior in statu naturæ lapsæ quam fuisset in statu naturæ puræ.

(A) Quidam theologi, post *S. Augustinum*, docuerunt naturales vires hominis per peccatum originale, *intrinsece* minutas fuisse, quatenus facultates nostræ debiliores factæ sunt ad bonum[3]. Sed talis sententia rejicienda videtur; nam intrinseca imminutio fieri non

[1] *Sum. theol.*, 1ª 2æ, q. 82, a. 4, ad 1. — [2] *II Petr.*, II, 19.

[3] **Thomas de Lemos, Contenson, Sylvius**, *In Sum. theol.*, 1ª 2æ, q. 85, a. 3; **Gazzaniga**, *Prælect. theol.*, t. IV, diss. III, s. 3, c. 6; **Fr. Schmid**, *Quæst. selectæ*, Paderbornæ, 1891, pp. 255, 297, 321; **M. Motais**, *Le péché originel*, in *Rev. du Cl. fr.*, t. XXXVII, 1903, p. 30-46. Quoad S. Augustinum, cfr. **Tixeront**, t. II, p. 478.

potest nisi per detractionem alicujus perfectionis, vel per infusionem alicujus habitus inclinantis ad malum. Atqui utrumque repugnat, (a) *prius*, quia si quis, sine propriâ culpâ, bonis indebitis privari potest, æquum non est ut, propter culpam protoparentum, naturalibus dotibus sibi debitis spolietur; nam, ut ait *S. Thomas*[1], "quod detrimentum aliquod patiatur aliqua persona in his, quæ sunt supra naturam, potest contingere vel ex vitio naturæ vel ex vitio personæ; quod autem patiatur in his, quæ sunt naturæ, hoc non videtur posse contingere nisi propter vitium proprium personæ". (b) Repugnat *posterius*, quia Deum non decet infundere in animam nostram aliquem habitum positivum ad malum inclinantem : secus enim auctor mali censeretur.

919 (B) Multi *Thomistæ*, inter quos *Goudin* et *Billuart*[2], contendunt vires hominis naturales non quidem intrinsece minutas fuisse, sed solum *extrinsece*, eo sensu scilicet quod sint in præsenti statu obstacula extrinseca quæ non adfuissent in statu naturæ puræ, scilicet, *tyrannis diaboli, aversio a Deo ut fine naturali, auxiliorum substractio* aliaque hujusmodi. Hæc sententia nobis probabilior videtur quoad tyrannidem diaboli et substractionem auxiliorum. In statu enim naturæ puræ, in quo nullus supernaturalis interventus habetur, homo sub servitute diaboli non fuisset. Aliunde Deus sibi debuisset homini concedere auxilia naturalia quibus hic non solum physice, sed etiam moraliter potuisset tentationes etiam graves superare suumque finem attingere, dum in statu præsenti, supernaturalibus sepositis auxiliis, versamur in quâdam impotentiâ morali omnes graves tentationes collective sumptas vincendi, veritates morales apte cognoscendi, et bonum valde arduum operandi, ut fert communis opinio quam exponemus in *Tr. de Gratiâ*. Non autem constat Adæ posteros, per peccatum originale, aversos esse a Deo ut fine naturali; nam homo naturaliter tendit ad Deum, et nil probat illam naturalem tendentiam per peccatum originale mutatam fuisse; immo id repugnare videtur ob rationem æquitatis n. 918 expositam. Fatemur equidem *protoparentes* ipsos, peccando, a Deo aversos fuisse etiam ut fine naturali, quia scienter et volenter præceptum naturalis legis transgressi sunt, quo Deo man-

[1] S. Thom., *De Malo*, q. 5, a. 5.

[2] Cf. Goudin, *de Gratiâ*, q. II, a. 4, concl. 3; Billuart, *de Gratiâ*, diss. II, a. 3.

datum supernaturale imponenti obedire jubemur. Sed posteri nullam legem transgressi sunt, et quod eis transmittitur non est ipsa peccaminosa Adæ dispositio, sed solum privatio gratiæ, quâ avertuntur a Deo ut fine *supernaturali*[1], simulque concupiscentia quæ non impedit quin ad Deum tendamus.

920. (C) Tandem *Suarez*, *Bellarminus*[2], plerique theologi Societatis Jesu et alii multi, ulterius progredientes, docent vires hominis naturales *neque intrinsece neque extrinsece diminutas esse*, et hominem *esse nunc in eodem statu ac fuisset in statu naturæ puræ*, cum illâ exceptione quod nunc destinatus remaneat ad finem supernaturalem. Nec objici potest in contrarium axioma in Scholâ communiter receptum, scilicet hominem per peccatum originale fuisse *gratuitis spoliatum et vulneratum in naturalibus*[3]; nam sensus hujus axiomatis est hominem spoliatum fuisse gratuitis, id est gratiâ aliisque donis indebitis, et consequenter per amissionem *præternaturalium*, vulneratum fuisse in naturâ, *non philosophice*, sed *historice* spectatâ; de facto enim natura hominis privilegiis indebitis, integritate, immortalitate etc., aucta fuerat, et amissio horum privilegiorum fuit vulnus, ut jam supra exposuimus; ideoque quando Patres et Concilia dicunt nos esse in deteriori conditione quam antea, comparatio fit inter præsentem statum et statum justitiæ originalis, non autem statum naturæ puræ. "Quare, ait *Bellarminus*[4], non magis differt status hominis post lapsum Adæ a statu ejus in puris naturalibus quam differat *spoliatus* a *nudo*..." — Quæ quidem opinio probabilis est, sed non videtur tamen sufficienter

---

[1] Hinc quando dicimur *naturâ filii iræ*, *inimici Dei*, id de ordine *supernaturali* intelligendum est, non de ordine naturali. Vix enim concipi potest quomodo Deus creare possit animam naturaliter a seipso aversam.

[2] Cf. **Suarez**, *de Gratiâ*, Prolegom. IV, c. 9; **Bellarminus**, *de Grat. primi hominis*, c. 5; **Mazzella**, n. 1069 sq., **Palmieri**, th. 78; **Pesch**, n. 282; **Le Bachelet**, op. cit., p. 84 sq.

[3] Hoc axioma desumitur ex **Ven. Bedæ** *Expositione in Lucæ Evangelium*, l. III, *P. L.*, XCII, 468-469, ubi parabolam boni Samaritani de homine lapso intelligit, docens eum gloriâ immortalitatis et innocentiæ veste privatum esse, necnon integritate naturæ, letiferoque vulnere fœdatum, etsi Deum sapere et cognoscere valet.

[4] *De gratiâ primi hominis*, c. 5.

explicare verba Patrum et Conciliorum quibus asseritur hominem lapsum, etsi liberum, viribus esse attenuatum; nec istam moralem impotentiam ad verum cognoscendum, bonum arduum operandum gravesque tentationes superandas, quam admittunt theologi et quotidiana confirmat experientia. Unde debilior videtur præsens status quam fuisset status naturæ puræ, ob imminutionem naturalium auxiliorum. Addi tamen debet quod, datâ Redemptione, hæc impotentia supernaturalibus auxiliis longe superius compensatur; et *forsan*, ex Dei misericordiâ, naturalibus auxiliis compensata fuisset, si Deo non placuisset nos redimere.

II. In alterâ vitâ [1].

921. Effectus originalis peccati pro vitâ futurâ respiciunt solummodo *pueros*, vel *amentes*, qui sine baptismo, antequam ad usum rationis pervenerint, moriuntur, vel *adultos* qui, propter nativam ingenii imbecillitatem, in *statu infantiæ* moraliter remanent, neque plenum rationis usum attingunt quo peccatum mortale plene deliberatum committere valeant: hi enim infantibus æquiparari possunt, juxta nonnullos theologos [2]. Ceteri autem adulti, qui plenum rationis usum attingunt, vel ad Deum sese convertunt, vel non: si prius, mundantur ab originali peccato ut in *Tr. de Gratiâ* exponitur; si posterius, damnantur propter peccata actualia quæ commiserunt. Dicemus igitur quid sit status puerorum sine baptismo morientium quoad *pœnam damni*, quoad *pœnam sensus*, quoad *naturalem beatitudinem*.

922. (A) *Thesis:* **Parvuli vel amentes, decedentes cum peccato originali, visione Dei intuitivâ non fruentur.** *De fide* est ex *Florent.* infra citando. (a) Dicit enim *Christus:* "Nisi quis renatus fuerit ex aquâ et Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei" [3]; "Qui crediderit et

---

[1] Cf. **S. Thomas**, *de Malo*, q. 5; **Suarez**, *de Vitiis et Peccatis*, disp. IX; **de Rubeis**, op. cit., c. 72-76; **Bellarminus**, op. cit., l. VI, c. 1-7; **Sfondrati**, *Nodus prædestinationis*, p. I, XXIII; **Mazzella**, n. 1040 sq.; **Palmieri**, th. 81; **Hurter**, n. 814 sq.; **Bolgeni**, *Stato dei Bambini morti senza Battesimo*; **J. Didiot**, *Morts sans baptême*, Lille et Paris, 1896.

[2] Cf. *Dublin Review*, 1881, p. 123; **Oxenham**, *Cath. Eschatology*, p. 20; **Pesch**, n. 287. — [3] *Joan.*, III, 5.

baptizatus fuerit, hic salvus erit "[1]. Ex quo infertur baptismum esse necessarium ad regnum Dei seu ad salutem; atqui parvuli vel amentes de quibus agitur, non sunt regenerati per baptismum; ergo non possunt introire in regnum Dei, seu frui visione beatificâ. Quod fusius evolvemus in *Tr. de Baptismo.*

(b) Jam, contra Pelagianos, *Milevitanum II* definierat parvulos *baptizandos esse in remissionem peccatorum*, et *regeneratione* indigere ut mundarentur; et *Arausicanum II* declaraverat peccatum, quod homines ex Adamo incurrunt, esse *mortem animæ*[2]; ex quo sequebatur eos non posse vitam æternam habere nec cælum ingredi, in quo nil est coinquinatum. *Innocentius III*, accurate distinguens inter peccatum *originale* et *actuale*, ait: "Pœna *originalis* peccati est *carentia visionis Dei; actualis* vero pœna peccati est gehennæ perpetuæ *cruciatus*"[3]. Sæculo XV°, *Florentinum* definivit, "illorum animas qui in actuali mortali peccato, vel *solo originali* decedunt, mox in *infernum* descendere, pœnis tamen disparibus puniendas"[4]. Jamvero in inferno non datur visio beatifica: ergo. Notandum est autem vocem *infernum* (*sheol*) non designare necessario locum in quo sunt damnati adulti, sed designare omnia receptacula cælo inferiora, et complecti tum Limbum, tum Purgatorium, tum infernum proprie dictum[5], et insuper sensum decreti optime determinari prævio Innocentio decreto. — *Tridentinum*, decretum Milevitanum confirmans, addit baptismum parvulis necessarium esse ad vitam æternam consequendam[6].

923. *Controvertitur* autem inter theologos num decedentes cum peccato originali *tristitiam* habeant ex privatione visionis beatificæ.

---

[1] *Marc.*, XVI, 16.

[2] **Denzing.**, nn. 102, 175 (66, 145).

[3] Lib. III *Decret.*, tit. 42, c. 3, **Denzing.**, n. 410 (341).

[4] **Denzing.**, n. 693 (588).

[5] Quod aperte tradit. *Catech. Conc. Trident.* (p. I, a. V, n. 4): "Verum *inferorum* nomen abdita illa receptacula significat, in quibus animæ detinentur, quæ cælestem beatitudinem non sunt consecutæ. Ita sacræ litteræ hanc vocem multis in locis usurpârunt". — Animadverti debet etiam gallicâ voce *damnation* plus dici quam latino damnationis vocabulo.

[6] Sess. V, can. 4, **Denzing.**, n. 791 (673).

(a) Alii, cum *Bellarmino*, affirmant, quia parvuli aut amentes cognoscent, saltem in judicio, se privatos esse maximo bono, et non poterunt non dolere talem amissionem : fatentur tamen ipsorum dolorem fore mitissimum [1].

(b) Alii vero multo probabilius negant cum *S. Thomâ* [2] : nam nemo tristatur de amissione alicujus boni quod non cognoscit : atqui illi parvuli non cognoscunt supernaturalem beatitudinem, quæ non nisi per fidem innotescere potest; ergo de hâc amissione tristitiam non concipient. Aliunde, juxta quosdam, admitti potest ipsos non præsentes fore judicio generali, nec proinde cognitionem adepturos de visione beatificâ aliis hominibus collatâ : verba enim a Supremo Judice prolata [3] videntur ad solos adultos dirigi, cùm ibi mentio fiat tantum actuum personalium; vel si adsint, non omnia intelligent quæ ibi agentur, sed bonis naturalibus fruentes, suâ sorte erunt contenti.

924. (B) Controvertitur num decedentes cum solo originali peccato, *pœnam sensûs* seu *ignis* patiantur. (a) Quidam inter Patres Latinos, præsertim *S. Augustinus* [4], docuerunt illos parvulos pœnam sensûs, mitissimam tamen, experiri. Ratio est quia illi descendunt in infernum; jamvero in inferno est pœna ignis.

(b) Communissima tamen sententia, a Patribus Græcis et omnibus fere Scholasticis edocta, tenet illos parvulos nullomodo pœnam sensûs experiri. Hæc autem sententia tuto teneri potest, ut constat : 1) ex damnatione propositionis 26 Synodi *Pistoriensis*, quæ hanc sententiam ut fabulam pelagianam reprobabat [5]; 2) ex decreto *Innoc. III* superius

[1] **Bellarm.**, op. cit., l. VI, c. 6-7.

[2] **S. Thomas**, op. cit., a. 3; *in 2 Sent.*, dist. 33, q. 2, a. 2, ubi ait : "Hoc est superexcedentis gratiæ ut aliquis sine actu proprio præmietur : unde defectus talis gratiæ non magis tristitiam causat in pueris decedentibus non baptizatis quam in sapientibus hoc quod in eis multæ gratiæ non fiunt, quæ in aliis similibus factæ sunt". Unde etiamsi cognoscerent se gloriâ privatos esse, de hoc non dolerent, quiâ scient se nunquam fuisse proxime proportionatos ad gloriam æternam consequendam. Cfr. **Suarez**, *de Peccatis*, disp. IX, sect. 6.

[3] *Matt.*, XXV, 42-46.

[4] *Serm.* 294. Ita etiam **S. Fulgentius**, *de Fide ad Petrum*, n. 34, 68; **S. Gregorius M.**, *Mor.* IX, 82; **S. Isidorus Hispal.**, *Sent.*, I, 22. Cf. **Petavius**, *de Deo*, l. IX, c. 10; **de Rubeis**, op. cit., c. 75.

[5] **Denzing.**, n. 1526 (1389).

allato, n. 922, ex quo sequitur parvulos nullum cruciatum experiri, cùm non peccaverint actualiter; 3) *ratione theologicâ :* Non videtur divinæ justitiæ consentaneum ut *positivam* pœnam imponat iis qui voluntate *propriâ* non peccaverunt; quo sensu intelligi potest quod dicit *S. Thomas*, nempe : in inferno duplex est pœna, scilicet privatio visionis beatificæ, quæ respondet aversioni a Deo, et pœna sensûs quæ respondet conversioni ad creaturas; atqui ii de quibus agitur, sunt quidem in statu aversionis a Deo per peccatum originale, non autem ad creaturas sese libere converterunt; ergo tormentum ignis experiri non debent [1].

925. (C) Controvertitur pariter num decedentes cum solo originali peccato naturali beatitudine gaudeant.

(a) Multi theologi, etiam inter Thomistas, negant; nam 1) ex *Florentino* illi in infernum descendunt, pœnis disparibus puniendi : jamvero difficile est concipere quomodo possint puniri et pœnam pati, simulque frui tamen beatitudine naturali. Dici tamen potest illos vere puniri, quatenus privantur visione beatificâ, ad quam remote destinati fuerant. 2) Insuper, juxta multos theologos, illi parvuli sunt aversi a Deo, non solum tanquam fine supernaturali, sed etiam tanquam *fine naturali;* porro qui avertitur a Deo in ordine naturali, non potest beatitudinem naturalem assequi. Hoc autem argumentum supra (n. 919) confutavimus.

(b) Alii autem, cum *Sfondrati*, *Suarez* et *Lessio* affirmant [2]; nam per peccatum originale homo destituitur quidem bonis supernaturalibus et præternaturalibus, non autem bonis naturalibus; nil igitur impedit quin naturalem beatitudinem consequantur qui cum solo originali decedunt; immo crudele esset eos privare bonis naturalibus propter culpam, quæ non est voluntaria voluntate personali. Huic sententiæ favere videtur *S. Thomas* [3] : " Quamvis, inquit, pueri non baptizati sint separati a Deo, quantum ad illam conjunctionem, quæ est per gloriam, non tamen ab eo penitus separati sunt. Immo ipsi conjunguntur per participationem naturalium bonorum : et ita etiam de ipso gaudere poterunt naturali

[1] **S. Thom.**, l. c., a. 2.

[2] Cf. **Suarez**, *de Vitiis et peccatis*, disp. IX, s. 2, n. 18; **Lessius**, *de div. perfect.*, XIII, 22 sq.; **Mazzella**, n. 1050 sq.; **Palmieri**, th. 81.

[3] *In II Sent.*, dist. 33, q. 2, a. 2, ad 5.

cognitione et dilectione". Unde hæc opinio, quæ olim *Bossuet* et quibusdam episcopis Galliæ periculosa videbatur, hodie communior evasit [1]. Nec tamen dici debet illos parvulos suum finem assequi; nam destinati fuerant ad finem supernaturalem, quo privantur, et, sub hoc respectu, in statu *damnationis* sunt.

Quæcumque autem opinio speculative eligitur, *urgendi* sunt *parentes* ut infantes baptizatos quam citissime habeant, ne hi æternâ beatitudine supernaturali careant, quin tamen asseratur eos secus igne cruciandos fore.

926. **Conclusio.** Quoad effectus peccati originalis aliquis profectus igitur admitti debet in expositione doctrinæ. Vehementer Pelagianos impugnando, *S. Augustinus*, jura Dei vindicare volens et humanæ pravitatis profunditatem ostendere, malos effectus originalis vividius forsan descripsit. Aliunde tantâ auctoritate gaudebat apud Doctores sequioris ævi, ut hi vix ab ejus sententiâ recedere auderent. Quoad statum puerorum præsertim, cùm ægre perciperetur, post judicium, status medius inter *ignem æternum* et *vitam æternam*, quidam Patres ac Theologi non videbant quomodo infantes ignem inferni vitare possent. Ecclesia tamen nunquam has opiniones suas fecit, sed continuis decretis quæ retulimus, ostendit se benignius de divinâ misericordiâ cogitare. Confessarii igitur præfatis benignis opinionibus opportune utantur ad solandos parentes parvulorum qui sine baptismo decedunt.

§ III. De natura originalis peccati [2].

927. Peccatum originale secum trahit *privationem justitiæ originalis*, id est, tum gratiæ tum donorum gratuitorum. Sed quæstio est in quo reponenda sit *natura* seu *essentia*

[1] **Bossuet**, *Lettre à Innoc. XII*, Œuvres, t. XXVI, p. 523 éd. Vivès, 1864. Hâc de re cf. **Ph. Dunand**, *L'Evolution doctrinale*, in *Revue du Clergé français*, t. III, 15 juil. et 15 août 1895, p. 316-326, 516-528. Fatendum est tamen *Sfondrati*, quem confutabat Bossuet, ansam præbuisse difficultatibus, quia dicebat parvulos non damnari.

[2] **S. Thom.**, 1a 2æ, q. 82; **q.** *Q. disput.*, De Malo, q. 4; **de Rubeis**, op. cit.; **Bellarminus**, l. V; **Palmieri**, th. 71-75; **Mazzella**, n. 963 sq.; **Pesch**, n. 248 sq.; **Abbé de Broglie**, t. II, 5e Conf.; **Bainvel**, p. 208 sq. **Card. L. Billot**, *De peccato originali*, Romæ, 1910.

aut *ratio formalis* originalis peccati, utrum nempe in *privatione solius gratiæ*, an in *concupiscentiâ*, an in *utroque simul;* et quomodo hujusmodi peccatum *transmittatur*. Ad logice procedendum, exponemus : 1° *historicum conspectum* diversarum *opinionum;* 2° præcipuos *errores;* 3° communem sententiam.

I. Historicus conspectus opinionum de naturâ peccati originalis.

928. Tria præsertim stadia distinguere licet : —

1° *A S. Paulo ad S. Anselmum* [1], primarium elementum originalis peccati reponi videtur in *concupiscentiâ* quatenus aliquem *reatum culpæ* importat ex *nostrâ connexione cum Adamo*. Hæc autem concupiscentia est quædam vehemens propensio in malum (præcipue in peccata carnis), quæ voluntaria est quatenus nostræ voluntates erant veluti inclusæ in Adami voluntate.

Quam theoriam, jam sæc. II° et III° expositam, fusius expolivit *S. Augustinus* [2]. Fatetur hujus quæstionis solutionem esse arduam : "Nihil est ad prædicandum notius, nihil ad intelligendum secretius [3]". Asserit autem originale peccatum consistere in *concupiscentiâ* [4], quâ quisque avertitur a divinis vereque manentibus et ad mutabilia atque incerta convertitur, præcipue vero in concupiscentiâ carnali, quæ sic est peccatum ut simul sit pœna peccati; duo enim importat : reatum culpæ quia est inordinatio ex culpâ proveniens, et reatum pœnæ cùm sit pœna peccati Adæ. Ita vero solvebat difficultatem ex eo desumptam quod baptismus, qui tollit

[1] **J. Espenberger**, *Die Elemente der Erbsünde nach Augustin und der Frühscholastik*, Mayence, 1905; **Gaillard**, *Etudes sur l'histoire de la doctrine de la grâce depuis S. Augustin*, Paris, 1897; **L. Labauche**, p. 119-130. — Tuta autem non est historia a **J. Turmel** delineata, *Le dogme du péché originel avant S. Augustin* in *Rev. d'Histoire et de Lit. relig.*, t. V-VI.

[2] De cujus doctrinâ cfr. **Tixeront**, II, 436-482; **J. Martin**, *St Augustin*, Paris, 1901, l. II, ch. 4.

[3] *De moribus Eccles.*, I, 40, *P. L.*, XXXII, 1328.

[4] Describendo concupiscentiam ejusque vim, S. Augustinus quibusdam visus est negare liberum arbitrium. Ad quam difficultatem solvendam, sciendum est S. Doctorem distinguere inter *liberum arbitrium*, quod in nobis manet, et *libertatem*, quæ in statu innocentiæ existebat : "Quis autem nostrum dicat quod primi hominis peccato perierit liberum arbitrium de humano genere? Libertas quidem periit per peccatum, sed illa quæ in paradiso fuit, habendi plenam cum immortalitate justitiam... Nam liberum arbitrium usque adeo in peccatore non periit, ut per illud peccent maxime omnes qui cum delectatione peccant et amore peccati... Liberi ergo a justitiâ non sunt nisi arbitrio voluntatis, liberi autem a peccato non fiunt nisi gratiâ Salvatoris". *Contra duas ep. Pelag.*, I, 5, *P. L.*, XLIV, 551, **Journel**, 1883.

peccatum originale, non removeat concupiscentiam. Baptismus, inquiebat, tollit quidem reatum culpæ, ideoque in renatis concupiscentia non est amplius peccatum; sed non tollit concupiscentiam quatenus est pœna. — Hoc autem peccatum etiam in parvulis est *voluntarium*, quia " a primâ hominis malâ voluntate contractum, factum est quodammodo *hereditarium* [1] ", quatenus *jure seminationis atque germinationis* nostrum fit [2]. Transmittitur ergo *per generationem;* hæc enim non fit sine concupiscentiâ, et in parvulis parit concupiscentiam, quæ eis utpote nondum regeneratis imputatur in peccatum [3]. Ad explicandum vero quomodo anima inquinetur, in *traducianismum* propendebat (n. 854) : si enim anima filiorum ab animâ parentum traducitur, facilius intelligitur quomodo et ipsa maculetur.

929. 2° *A S. Anselmo ad sæc. XVI.* *S. Anselmus* theoriam S. Augustini aliquo modo correxit in *libro de conceptu virginali et originali peccato* [4]. Ibi ostendit originale peccatum non consistere in concupiscentiâ, quæ in baptizatis manet, sed in *privatione justitiæ originalis* seu *rectitudinis voluntatis.* Quid vero nomine originalis justitiæ intellexerit, inter eruditos controvertitur; putamus autem hic agi non de naturali, sed de *supernaturali rectitudine*, nempe de *dono integritatis*, et forsan de gratiâ ipsâ [5]. Quidquid est, peccatum originale est peccatum *naturæ* quod ii omnes incurrunt qui naturaliter ex Adamo generantur : negari enim nequit infantes in Adamo fuisse velut in semine; peccatum vero e naturâ transit in personam.

S. Thomas, Augustini et Anselmi theorias consocians et expoliens, docet imprimis peccatum originale esse peccatum naturæ, nec ad personam pertinere nisi in quantum natura inficit personam [6]. Consistit quidem essentialiter in *destitutione justitiæ originalis;* et quia hæc duo complectebatur, *gratiam* scilicet et donum *integritatis*, peccatum duplici constat elemento, *formali*, nempe *privatione gratiæ*, et *materiali*, nempe *concupiscentiâ* [7]. Hæc autem

[1] *Retract.*, I, 13, 5, *P. L.*, XXXII, 604, Journel, 1969.

[2] *Cont. Iul. op. imperf.*, I, 48, *P. L.*, XLV, 1071, Journel, 2007.

[3] *De nupt. et concup.*, I, 20, 21, 27, *P. L.*, XLIV, 426 sq., Journel, 1870 sq.

[4] *P. L.*, t. CLVIII, 432-464.

[5] J. Toner, *St Anselm's definition of original sin*, in *The Irish Theolog. Quarterly*, 1908, p. 428, putat S. Anselmum loqui de privatione rectitudinis moralis; R. M. Martin, *La question du péché originel dans St Anselme*, in *Rev. des Sc. Théol. et Philos.*, t. V, 1911, p. 735-749, censet eum loqui de privatione gratiæ et donorum præternaturalium.

[6] *Sum. theol.*, Ia 2æ, q. 81, a. 1; *De Malo*, q. 4. a. 1.

[7] Retinet tamen *S. Thomas* modum loquendi Augustini, præsertim quando asserit baptismo peccatum originale transire quidem *reatu*, sed remanere *actu* quantum ad *fomitem*, qui est inordinatio partium inferiorum animæ et etiam corporis. (Ia 2æ, q. 81, a. 3, ad 2.)

privatio voluntaria est in nobis, quia Adamus erat caput totius generis humani, ideoque omnes qui seminaliter ex eo generantur in eo peccant, non quasi aliquem actum exercentes, sed in quantum participant naturam ipsius quæ per peccatum corrupta est.

930. 3° Sæculo XVI°, *Dominicus Soto* theoriam Anselmi et Aquinatis perpolire conatus est, ostendendo essentiam originalis peccati in *privatione gratiæ sanctificantis* consistere [1]. Sic enim arguit : peccatum originale consistere debet in privatione illius rei quæ per baptismum nobis redditur; atqui id quod in baptismo confertur est gratia sanctificans, non autem donum integritatis; ergo peccatum originale essentialiter consistit in privatione gratiæ, non autem in concupiscentiâ. Hoc autem argumentum, quod multis placuerat, hodie a *Thomistis* rejicitur, n. 936.

II. Errores præcipui circa naturam originalis peccati.

931. 1° **Exponuntur.** Protestantes (exceptis Socinianis, Unitariis et Liberalibus) admittunt quidem existentiam originalis peccati, sed ejus naturam adulterant ejusque effectus exaggerant. (a) *Lutherus* et *Calvinus*, sub prætextu S. Augustini doctrinam tuendi, contenderunt originale peccatum essentialiter consistere in *hæreditariâ corruptione* quam trahimus ab Adamo, præsertim in *vehementi concupiscentiâ*, quæ tanta est ut *liberum arbitrium exstinguat*, nobisque imputatur in peccatum quamdiu per baptismum non sumus renati; post baptismum concupiscentiam remanere peccatum, sed non amplius nobis imputari, propter merita Christi [2]. (b) Quem errorem ampliavit *Flaccius Illyricus*, dicens originale peccatum esse *ipsam substantiam hominis essentialiter corruptam.* (c) Lutheri hæresim, tantisper temperatam, renovârunt *Jansenistæ*, qui et ipsi docuerunt concupiscentiæ inesse reatum culpæ, et per eam liberum arbi-

[1] *De naturâ et gratiâ*, I, 5.

[2] " Item docent quod post lapsum Adæ omnes homines... nascantur cum peccato, hoc est, sine metu Dei, sine fiduciâ erga Deum, et cum concupiscentiâ; quodque hic morbus seu vitium originis vere sit peccatum, damnans et afferens nunc quoque æternam mortem his qui non renascuntur per Baptismum et Spiritum S." (*Confessio Augustana*, art. II, apud Schaff, * *Creeds of Christendom*, vol. II, p. 8; cf. pp. 97, 213, 400, 440, 492, 530, 767, 808, 816). Cf. Moehler, *Symbolik*, p. I, c. 2. Ab hâc sententiâ non satis recessit Hermes, qui tenuit originale peccatum esse concupiscentiam, quæ non est peccatum, aiebat, sed *peccaminosa qualitas.*

trium ita minui ut delectatione terrenâ *necessario* trahatur, nisi gratiâ efficaci juvetur.

932. 2° **Confutantur.** (A) Protestantium errorem damnavit *Tridentinum* [1], declarando per baptismum tolli totum id quod rationem peccati habet, nec tamen tolli concupiscentiam :

" Si quis per Jesu Christi Domini nostri gratiam, quæ in Baptismate confertur, *reatum originalis peccati remitti negat;* aut etiam asserit non tolli totum id quod *veram et propriam peccati rationem* habet : sed illud dicit tantum *radi*, aut *non imputari*, A. S...

" Manere autem in baptizatis concupiscentiam vel fomitem, hæc sancta Synodus fatetur, et sentit : quæ cum ad agonem relicta sit, nocere non consentientibus, sed viriliter per Christi Jesu gratiam repugnantibus, non valet; quinimo qui legitime certaverit, coronabitur.

" Hanc concupiscentiam, quam aliquando Apostolus *peccatum* appellat, sancta Synodus declarat Ecclesiam Catholicam nunquam intellexisse peccatum appellari, quod *vere et proprie in renatis peccatum sit;* sed quia *ex peccato est*, et *ad peccatum inclinat.* Si quis autem contrarium senserit, A. S."

933. (B) Quæ doctrina Concilii cum *Scripturâ* consonat, quæ, ex jam dictis n. 905, non in solâ concupiscentiâ essentiam peccati originalis reponit, sed in privatione supernaturalis justitiæ, cujus præcipuum elementum erat gratia sanctificans [2]. Confirmatur ex eo quod, secundum *Jacobum*, concupiscentia *ex se* non est peccatum, sed solum accedente libero consensu voluntatis : " Unusquisque vero tentatur a concupiscentiâ suâ abstractus et illectus; deinde concupiscentia, cùm conceperit (i. e., quando accedit consensus voluntatis) parit peccatum [3] ". Jamvero si concupiscentia non est peccatum, essentia peccati originalis in eâ reponi nequit. Respondent quidem Protestantes concupiscentiam esse peccatum, quia ita vocatur ab Apostolo, et quia omnis motus concupiscentiæ a Deo prohibetur, juxta illud : " non concupisces " [4]. Hoc autem admitti nequit; nam concupiscentia

[1] Sess. V, can. 5.

[2] Quod et S. Augustinus sentire videtur, quanto tota ejus doctrina inspicitur, de gratiâ scilicet justitiæ ab Adamo amissâ et baptismo restitutâ. Cf. **Portalié**, *S. Augustin*, in *Dict. de Théol.* (*Vacant*), I, 2933, 2395-96 ; **Tixeront**, II, 463-465. — [3] *Jac.*, 14-15. — [4] *Rom.*, VII, 7.

non vocatur peccatum stricto sensu, sed tantum causaliter, eo quod sit una ex causis peccati; quo sensu inquirit etiam Apostolus num lex sit peccatum, id est causa peccati [1]. Aliunde per verba, " non concupisces ", prohibentur motus deliberati concupiscentiæ, non autem ipsa habitualis concupiscentia, quæ in nobis naturalis est (supra, n. 888), et simul mera pœna peccati. Hinc S. Paulus addit : " Nihil ergo nunc damnationis est iis qui sunt in Christo Jesu " [2]; ex quo sequitur nullum peccatum remanere in eis qui, per baptismum, Christo incorporati sunt; atqui remanet tamen in eis concupiscentia; ergo concupiscentia non est peccatum.

(C) Merito itaque damnatæ sunt sequentes propositiones (50, 51) Baii, qui eosdem fere errores tuebatur : " Prava desideria, quibus ratio non consentit, et quæ homo invitus patitur, sunt prohibita præcepto : *Non concupisces.* — Concupiscentia sive lex membrorum et prava ejus desideria, quæ inviti sentiunt homines, sunt vera legis inobedientia [3] "

III. Communis sententia.

934. Status quæstionis. (A) Protestantium errores reprobando, Tridentinum non explicavit in quo consistat natura originalis peccati, sed tria definivit ex quibus hæc natura inferri possit : (a) peccatum originale inesse *unicuique proprium;* (b) esse *origine unum, propagatione,* non imitatione, *transfusum;* (c) *totum* id quod *rationem habet peccati per baptismum tolli.*

(B) Paulo ante Tridentinum, *A. Catharinus* et *A. Pighius,* strenui defensores fidei catholicæ contra Protestantes, docuerant peccatum originale *formaliter esse peccatum actuale Adami ejus posteris extrinsece imputatum,* privationem vero gratiæ esse tantum *pœnam* non autem essentiale elementum originalis peccati. Quod quidem vix conciliari potest cum *Tridentino.* Nam, juxta Concilium : (a) originale peccatum inest *unicuique proprium,* et per illud homines propriam injustitiam contrahunt; atqui quod extrinsece tantum imputatur, non apte dicitur unicuique proprium; (b) insuper peccatum originale vere deletur per baptismum; atqui, supposi-

[1] *Rom.*, VII, 7. — [2] *Rom.*, VIII, 1. — [3] Denzing., n. 1050-51 (930-931).

tâ sententiâ Catharini, per baptismum peccatum originale non proprie deletur, sed solummodo cessat nobis imputari.

(C) Postea quidam theologi, *Salmeron*, *Toletus*, *Card. de Lugo*, *Wirceburgenses* declaraverunt peccatum originale esse *ipsum actuale peccatum Adami, quatenus a posteris ejus moraliter commissum, et in eis moraliter perseverans, eos Deo odibiles reddit*, ita ut privatio gratiæ sit tantum effectus originalis peccati. Hæc sententia a præcedente differt, quia concedit Adæ peccatum fieri ejus posteris vere proprium, et est fidei magis consentanea, cùm admittat privationem gratiæ pertinere ad peccatum originale ut effectum primarium. Attamen, si peccatum originale non consistit primario in privatione gratiæ, sed in ipso peccato Adami, non apparet *quomodo* fiat unicuique proprium, nisi admittatur voluntates nostras inclusas fuisse in voluntate protoparentis : quæ hypothesis communiter rejicitur. — Hodie igitur omnes fere theologi docent peccatum originale essentialiter consistere in *privatione justitiæ originalis*.

935. 1° **Explicatur communis sententia.** (A) Ad intelligendum quid sit originale peccatum, quædam sunt *prænotanda :* (a) Peccatum grave in genere est *aversio a Deo, ultimo fine* [1]. Dividitur in peccatum *actuale* et *habituale :* prius est ipse *actus* quo transgredimur legem et a Deo avertimur : posterius autem est *status* aversionis a Deo, post actum peccaminosum perseverans, usquedum scilicet pœnitentia agatur. (b) Jamvero peccatum originale non est peccatum actuale, cùm in pueris existat, qui nullius actûs sunt capaces; est igitur peccatum *habituale*, seu sta-

[1] Vox *peccatum* multiplicem obtinet sensum in Scripturâ : (a) quandoque significat *pœnam* peccati : " portabunt ambo *peccatum* suum : sine liberis morientur " (*Levit.*, XX, 20); (b) aliquando *causam* peccati, præsertim concupiscentiam : " jam non ego operor illud, sed quod habitat in me, *peccatum* " (*Rom.*, VII, 17); (c) *hostiam* pro peccatis oblatam : " Eum (i. e. Christum) qui non noverat peccatum, pro nobis *peccatum* fecit " (*II Cor.*, V, 21); (d) tandem voluntatis inordinationem, quâ legem Dei homo transgreditur : hæc est communis ac propria hujus vocis acceptio. Si hujusmodi transgressio gravis sit, peccatum est mortale, hominemque avertit a Deo, ultimo fine. Sæpe peccatum mortale definitur *aversio a Deo et conversio ad creaturas*, quia adultus actualiter peccans non se avertit a Deo nisi sese convertendo ad creaturas; sed in peccato originali, res aliter se habet, ut infra dicemus.

tus quidem peccaminosus, quo remanemus aversi a Deo, ut fine supernaturali. (c) Insuper est peccatum *naturæ*[1], non personæ; non enim committitur a personâ, sed inficit directe naturam et indirecte personam; quod sic concipi potest : gratia Adæ concessa erat, ex ordinatione divinâ, quasi *dos specifica naturæ humanæ* et *accidens speciei;* semel amissa, non poterat recuperari ut dos *specifica*, sed solum ut dos *personalis*. Adamus itaque, *justitiâ originali* privatus, nobis transmittit *naturam hâc justitiâ privatam*, et, cùm destinati maneamus ad finem supernaturalem, natura nostra eo sensu vere inficitur peccato quod statim transit in personam. (d) Exinde sequitur hoc peccatum non esse quid positivum, habitum positive inclinantem animam nostram in malum, sed quid *negativum*, privationem scilicet alicujus qualitatis.

(B) Peccatum originale potest igitur definiri : *privatio justitiæ originalis, quâ avertimur a Deo ut fine supernaturali, quatenus nobis est aliquo modo voluntaria ex nostrâ cum Adamo connexione*[2]. Dicitur :

(a) *privatio justitiæ originalis*, id est, non simplex defectus, sed *carentia* qualitatis quæ, ex ordinatione nostrâ ad finem supernaturalem, nobis inesse deberet. Quia vero justitia originalis duo complectebatur, videlicet *gratiam* sanctificantem ut elementum *formale*, et *integritatem* (immunitatem a concupiscentiâ) quasi elementum *materiale*, peccatum originale duplici constat elemento, *formali* seu gratiæ habitualis privatione, et *materiali* seu concupiscentiâ, non actuali quidem, sed habituali.

(b) quâ *avertimur*... illa privatio nos constituit in statu *aversionis a Deo, ut fine supernaturali;* siquidem gratiâ sanctificante, eâque solâ, ad Deum convertimur, ut finem supernaturalem; ac proinde qui sine gratiâ nascitur, non convertitur ad Deum, sed habitualiter ab eo avertitur in ordine supernaturali, scilicet non positive in Eum ordinatur.

[1] Quod lucide declarat **Card. Billot** in opusculo *De peccato originali*, Romæ, 1910, p. 4-22.

[2] Quæ definitio ad fidem non spectat, quia Ecclesia hucusque non definivit in quo consistat essentia originalis peccati; sed doctrina, quam exponimus, eadem est ac ea quæ Patribus *Vaticanis* in schemate proposita fuit, et explicationes nostræ desumuntur ex Annotationibus theologorum, ut videre est in *Acta C. Vatic.*, pp. 517, 549.

(c) *quatenus* est nobis *voluntaria*... hæc enim privatio gratiæ non potest esse peccatum nisi sit voluntaria; non est autem voluntaria in se ex actu propriæ voluntatis, cùm incurratur antequam libere agere possimus, sed in causâ ex actu peccaminoso Adæ, qui utpote caput non solum physicum sed *morale* totius generis humani, libere peccavit et amisit *sibi* et *nobis* illam gratiam : uno verbo, quatenus est *effectus* in nobis actûs voluntarii et culpabilis a capite nostro commissi.

936. 2° **Probatur.** (A) Peccatum originale essentialiter consistit in *privatione justitiæ originalis* sensu supra exposito. Etenim peccatum originale, quo, juxta *Scripturam* [1], constituimur *filii iræ*, *inimici Dei*, et *peccatores*, est, juxta *Tridentinum* [2], privatio acceptæ a Deo *justitiæ*, quam Adamus non sibi soli, sed etiam nobis amisit; hæc autem justitia duo complectebatur, nempe gratiam habitualem et donum integritatis; ergo peccatum originale consistit in privatione utriusque, formaliter quidem in privatione gratiæ, sed consequenter in privatione integritatis eidem annexæ.

Ad solvendam vero difficultatem propositam, n. **930**, videlicet peccatum originale non consistere in concupiscentiâ, cùm hæc non tollatur per baptismum, cum *Card. Billot* respondemus : " Ad hoc ut res tolli dicatur, satis est ut tollatur formale ipsius, quo sublato... non remanet materiale sub eâdem ratione ac prius... Sic etiam, sublatâ per baptismum privatione gratiæ... tollitur peccatum, tollitur ex consequenti a fomite omnis ratio constitutiva peccati. "

937. (B) Peccatum originale est illa privatio *quatenus voluntaria ex nostrâ connexione cum Adamo.* (a) Res sic *explicari* potest. Adamus erat naturaliter caput physicum seu parens totius generis humani, eo sensu quod vitam physicam et naturalem posteris transmittere debebat. Sed insuper, per ordinationem et legem positivam, Deus constituit Adamum *caput morale* nostrum, seu procuratorem omnium posterorum, eo sensu quod transmittere debebat omnibus a se naturaliter genitis gratiam et alia dona supernaturalia : eâ tamen lege ut, si Adamus amitteret gratiam per peccatum, eam non solum sibi, sed etiam nobis amitteret;

[1] *Ephes.*, II, 3; *Rom.*, V, 10, 19.
[2] Sess. V, can. 2, **Denz.**, 789 (671).

caput enim agit non solum nomine proprio, sed etiam nomine membrorum totius societatis, quam repræsentat[1]. Jamvero de facto Adamus libere peccavit, et, loco gratiæ sanctificantis, transmittit nobis *statum supernaturalis aversionis a Deo*. Hic autem status peccaminosus ita est voluntarius in nobis, non quidem voluntate propriâ et personali, sed indirecte et mediate, *voluntate capitis nostri*, quatenus fuit volitus ab eo qui modo legitimo constitutus fuerat caput nostrum in ordine supernaturali.

938 (b) Quibus positis, sic *probatur* assertio nostra : proscriptæ fuerunt hæ Baii propositiones (46, 47) : " Ad rationem et definitionem peccati non pertinet voluntarium... Unde peccatum originis vere habet rationem peccati sine ullâ relatione ac respectu ad voluntatem a quâ originem habuit[2] "; ex quo sequitur originale peccatum esse aliquo sensu voluntarium, et rationem peccati habere ex relatione nostrâ cum Adamo. Ad hanc autem relationem explicandam, vel admittenda est explicatio supra tradita; vel dicendum Adamum jure naturali, sine ullâ lege positivâ, fuisse caput nostrum morale, aut tandem asserendum est Deum positive inclusisse omnes voluntates nostras in Adamo. Atqui duæ posteriores hypotheses repugnant. Repugnat *prior*, quia, si Adamus jure naturali fuisset caput nostrum in ordine morali, omnia ejus peccata actualia ad posteros

[1] Quod sic egregie exponit S. **Thomas**, *de Malo*, q. 4, a. 1 : " Aliquis homo singularis dupliciter potest considerari : uno modo secundum quod est quædam persona singularis, alio modo secundum quod est pars alicujus collegii... in quantum est pars collegii, potest ad eum pertinere actus alienus, quem per se ipsum non facit, nec proprio arbitrio, sed qui fit a toto collegio, vel a pluribus de collegio, vel a principe collegii, sicut illud quod princeps civitatis facit, dicitur civitas facere... Sic ergo tota multitudo hominum a primo parente humanam naturam accipientium, quasi unum collegium, vel potius sicut unum corpus unius hominis consideranda est... Est autem considerandum quod primo homini in suâ institutione datum fuerit divinitus quoddam supernaturale donum, scilicet originalis justitia, per quam ratio subdebatur Deo, et inferiores vires rationi, et corpus animæ. Hoc autem donum non fuerat datum primo homini ut singulari personæ tantum, sed ut cuidam principio totius humanæ naturæ, ut scilicet ab eo per originem derivaretur in posteros. Hoc autem donum acceptum primus homo per liberum arbitrium peccans amisit eo tenore quo sibi datum fuerat, scilicet pro se et pro totâ suâ posteritate. Defectus ergo hujus doni totam ejus posteritatem consequitur : et sic iste defectus eo modo traducitur in posteros quo modo traducitur humana natura".

[2] **Denzing.**, n. 1046-47 (925-926).

transiissent, immo peccata omnia parentum jure ad filios etiam nunc transirent : quod a nemine admittitur.

Repugnat *posterior*, quia voluntas nostra, quæ adhuc non existebat, non poterat actualiter includi in voluntate Adami, eo magis quia voluntas nostra immediate venit a Deo, nec continebatur etiam virtualiter in Adamo. Nec videtur admittendum esse *pactum explicitum* quod Deus cum Adamo pepigerit; nam nullibi tale pactum commemoratur; et aliunde consensus Adami, qui ad pactum proprie dictum desideratur, minime necessarius erat, cùm de transmissione donorum *indebitorum* ageretur. Ergo sufficiebat ut Adamus, positivâ lege, caput morale totius humani generis constitueretur ad transmittendam gratiam suis posteris usquedum ipse eam retineret. Hic enim, gratiam abjiciendo, facultatem amisit filios in statu gratiæ gignendi, etiam post suam conversionem; nam gratia ei reddita non fuit amplius gratia *capitis*, posteris transmittenda, sed sibi *personalis*.

Corollaria.

939. 1° *Peccatum originale simul cum generatione transmittitur.*

(A) Etenim, ex dictis, illi soli incurrunt originale peccatum quorum Adamus caput morale constitutus est; atqui Adamus non erat caput nisi posteritatis suæ, id est eorum quos ipse active erat generaturus.

(B) Confirmatur ex *Tridentino* dicente[1] : " Hoc Adæ peccatum, quod origine unum est, et *propagatione* non imitatione transfusum ". Quæ quidem verba dupliciter intelligi possunt : (a) eo sensu quod generatio est veluti *causa instrumentalis* peccati originalis, sicut fuisset *vehiculum* gratiæ in statu innocentiæ; (b) vel quatenus est tantummodo *conditio sine quâ non*. Hoc ultimum sufficit ad salvandam, fidem, prout constat ex his *Tridentini* verbis[2] : " Homines, *nisi* ex semine Adæ propagati nascerentur, non nascerentur injusti ".

[1] Sess. V, 3; Denzing., n. 790, (672).
[2] Sess. VI, cap. 3; Denzing., n. 795 (677).

Hinc anima contrahit peccatum eo instanti quo corpori infunditur : tunc enim homo incipit esse filius Adami. Neque Deus est auctor maculæ quæ tunc invenitur in animâ; sed potiùs anima *privationem gratiæ* contrahit quatenus fit pars compositi quod gratiâ ornari deberet.

940. 2° *Peccatum originale in nobis est minimum in ratione voluntarii.* Nam, ex dictis non est voluntarium in nobis voluntate propriâ, sed voluntate capitis nostri. Hinc ait *S. Thomas*[1] : " Inter omnia peccata minimum est originale, eo quod minimum habet de voluntario. Non enim est voluntarium voluntate istius personæ, sed voluntate principii naturæ tantum. Peccatum enim actuale, *etiam veniale*, est voluntarium voluntate ejus in quo est, et ideo *minor pœna* (positiva) *debetur originali quam veniali* ".

941. 3° Si Eva sola peccasset, probabiliter posteri non contraxissent originale peccatum. Nam Adamus solus, non autem Eva, constitutus est procurator noster, juxta illud : " Per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit "; igitur Adamus solus poterat agere nomine totius generis humani; hinc concupiscentia non sese manifestavit statim post Evæ peccatum, sed solum post Adami lapsum.

4° Si Adamus, ante peccatum, genuisset filios, hi non contraxissent originale peccatum; nam antea geniti in sanctitate, non potuissent amittere gratiam per Adami peccatum; quia gratia, semel habita, non videtur posse amitti nisi propriâ voluntate.

5° Alia peccata Adami, si quæ commiserit, non fuerunt transmissa ejus posteris, quia non jam erat caput morale nostrum, quippe qui jure ac merito dignitatem capitis moralis amiserit statim post primum peccatum.

§ IV. De concordia originalis peccati cum ratione.

942. Tria hic statui possunt : (a) Peccatum originale est mysterium divinitus revelatum, quod solâ ratione demonstrari nequit. (b) Aliunde adversarii probare nequeunt hoc dogma esse contra rationem. (c) Immo ejus existentiâ semel admissâ, melius intelligitur præsens hominis conditio.

Primum jam constat ex dictis : cùm enim status naturæ puræ sit possibilis (n. 890), et homo creari potuisset substan-

[1] *In II Sent.*, dist. 33, q. 2, a. 1, ad 2.

tialiter saltem qualis hodie nascitur (n. 886), non potest ex præsenti humani generis conditione *certo* probari existentia originalis peccati [1]. De duobus aliis pauca attingemus.

I. Non probatur repugnantia originalis peccati cum ratione.

Rationalistæ et Protestantes *Liberales* asserunt doctrinam catholicam esse omnino rationi oppositam [2], et peccatum originale repugnare tum in se, tum in modo quo transmittitur. (a) Repugnat *in se*, quia *justitia* Dei non potest permittere ut innocentes ob peccatum alienum puniantur et peccatores constituantur; nec *sapientia* ejus ut ob levissimam causam, genus humanum in deteriori conditione ponatur; nec ejus *bonitas*, ut per unum peccatum, tota natura humana corrumpatur. (b) Repugnat *quoad modum transmissionis*, quia fieri nequit spiritualem maculam per generationem transmitti. Ad solvendas illas difficultates, ostendemus probari non posse originale peccatum repugnare in se, vel quoad modum transmissionis.

943. 1° **Non probatur originale peccatum repugnare in se.** (A) Non repugnat *divinæ justitiæ*. Ex dictis enim peccatum originale *non est quid positivum*, sed solum privatio gratiæ et donorum supernaturalium seu *rei indebitæ;* quæ quidem privatio *peccatum* dicitur tantum per quamdam similitudinem cum peccato personali habituali seu statu

[1] Aliter tamen sentiunt quidam catholici, quales sunt **Pascal**, *Pensées*, éd. Havet, art. 8, t. I, p. 115; **A. Nicolas**, *Etudes philosophiques sur le Christianisme*, Ire p., l. II, ch. 3; **Laforêt**, *Les Dogmes catholiques*, l. IX, c. 5, § 2; **Bougaud**, *Le Christianisme et les temps présents*, t. III, 2e p., c. 6. Quos confutat **Le Bachelet**, op. cit., p. 113-120. — Sic arguebat **Pascal** : " Sans ce mystère, le plus incompréhensible de tous, nous sommes incompréhensibles à nous-mêmes. Le nœud de notre condition prend ses replis et ses tours dans cet abîme, de sorte que l'homme est plus inconcevable sans ce mystère que ce mystère n'est inconcevable à l'homme ".

[2] " Nec *benignitas Dei* concedere potest, ut per unius hominis peccatum universa hominum natura corrumpatur et depravetur; nec *sapientia* pati ut opus ab initio præstantissimis instructum dotibus paulo post, ob causam levissimam, in plane aliam deterioremque conditionem transformetur; nec *justitia* Dei admittit ut innocentes ob peccatum alienum puniantur " (**Wegscheider**, *Inst. theol.*, § 117). — Similes difficultates proponunt : **J. J. Rousseau**, *Lettre à M. de Beaumont* : **Michelet**, *Bible de l'Humanité*, Paris, 1864, p. 479; **Strausse**. *Glaubenslehre*, II, p. 52, etc.; quas collegit **Le Bachelet**, p. 72-80.

peccaminoso, et *relative* ad statum supernaturalem ad quem evecti sumus; non igitur nos reddit Deo *odibiles positive* et in ordine *naturali*, sed solum *negative* et in ordine *supernaturali*, quatenus privamur gratiâ quæ nobis inesse deberet, et quidem ex aliquâ culpâ a capite nostro commissâ. Jamvero talis privatio non est injusta; si enim esset injusta, id ex eo procederet quod Deus jus non haberet conferendi præfata dona modo conditionato, vel ex eo quod conditio posita de facto irrationabilis fuit; atqui neutrum dici potest; nam :

(a) Deus poterat quidem gratiam et dona præternaturalia homini tribuere *sub conditione :* cùm enim sint gratuita, Deus poterat, salvâ justitiâ, ea conferre vel denegare humanæ naturæ; ergo a fortiori Deus poterat ea concedere sub aliquâ conditione, scilicet sub conditione quod Adamus, caput morale nostrum, non peccaret.

(b) Aliunde conditio a Deo apposita fuit omnino *rationi consentanea*, attentis legibus *hereditatis* et *solidaritatis*, quæ in ordine naturæ vigent [1]. Hæ enim eo tendunt ut ex variis hominibus unam efficiant familiam, sicque in ordine morali quasi insinuent, ipsâ rerum constitutione, universalem hominum fraternitatem. Unde, sicut parentes, vi *hereditatis*, posteris vitam ac dispositiones corporis et animæ, sive cognoscitivas sive morales, transmittunt, ita pariter, in ordine supernaturali, Deus lege positivâ decernere poterat

[1] Hanc hereditatis legem jam Scholastici agnoverant non solum quoad morbos, sed etiam quoad dispositiones cognoscitivas et morales : "Corporis defectus traducuntur a parente in prolem, sicut leprosus generat leprosum et podagricus podagricum". (**S. Thom.**, I. 2., q. 81, a. 1). "Secundum vero naturam individui, est aliquis habitus cognoscitivus secundum *inchoationem naturalem*, in quantum unus homo, *ex dispositione organorum*, est magis aptus ad bene intelligendum quam alius, in quantum ad operationem intellectus indigemus virtutibus sensitivis. In appetivis autem potentiis, ex parte corporis, secundum naturam individui, sunt aliqui habitus appetitivi, secundum *inchoationes naturales;* sunt enim quidam dispositi, ex propriâ corporis complexione, ad castitatem vel mansuetudinem, vel aliquid hujusmodi". (I. 2., q. 51, a, 1). Hodierni autem philosophi ac biologistæ eamdem legem variis modis illustrârunt, ac quandoque exaggeraverunt, libertatis detrimento; sed lex ipsa hereditatis certo constat, licet libertatem minime destruat. (Cf. **Ribot**, *L'hérédité psychologique*, cujus exaggerationes confutantur a **Vallet**, *Effets et conséquences de l'hérédité*, in *Cong. scientif. internat.*, 1891, Sc. Philosoph., p. 256 sq.; **Lefebvre**, *L'Hérédité*, in *Cong. scient. internat.*, 1891, sc. math. et naturelles, p. 170-196).

ut Adamus posteris gratiam transmitteret sub conditione quod ipse eam servaret. Idque eo magis æquitati consentaneum est quod, dum naturalis solidaritas sese extendit ad bona naturalia, quæ quodammodo sunt *debita*, supernaturalis solidaritas in casu ad *gratuita* seu *indebita* sese protendit. Pariter, vi *solidaritatis*, membra ejusdem familiæ vel civitatis aut regni ita connectuntur, ut, si unum patiatur alia etiam pati necesse sit [1], præsertim quando caput illius societatis, non solum proprio nomine, sed nomine totius corporis moralis agit. Res illustrari potest exemplo regis, qui patrifamilias et posteris ejus dona quædam gratuita necnon et familiarem amicitiam contulerit, volueritque hæc omnia a patre in filios derivari, dummodo tamen positivam conditionem donationi appositam fideliter servaverit. Jamvero si pater, qui est caput totius familiæ, libere hanc conditionem violaverit, regis amicitiam donaque gratuita non solum sibi, sed etiam familiæ suæ amittit, et ipse cum suis non amplius speciali regis amicitiâ fruitur, quin justitia lædatur. Porro res ita se habuit relate ad gratiam ceteraque dona gratuita generi humano collata : Deus Adamo ejusque posteris contulerat dona indebita suamque amicitiam, eâ tamen lege ut fideliter divinum mandatum servaretur; hoc igitur violato, Adamus sibi et posteris juste præfata dona amisit.

944. (B) Neque *sapientiæ*. Peccatum originale Dei sapientiæ repugnaret, si Deus, sive ante sive post lapsum, homini medium sufficiens ad finem suum supernaturalem attingendum non præbuisset; aut, si ob *levissimum* delictum, Adamum et posteros gravissimâ pœnâ punivisset. Atqui neutrum dici nequit : (a) Deus enim, conferendo pro-

[1] Ipsi Rationalistæ hanc *solidaritatis legem* agnoscunt : "Nostri temporis gallicis philosophis valde urgere placuit eam quam *humani generis solidaritatem* appellant; quibus verbis significare volunt duos homines minime ad invicem esse independentes, sicut duas arbores juxta positas, sed gemmarum (*bourgeons*, *buds*) instar ejusdem arboris aut rami. Omnes gemmas succus communis circumit. Cum arboris vita in radicibus damnum patitur, in ramis vel trunco, ipsæ gemmæ jactură afficiuntur. Idem fit de hominibus magnæ humani generis arboris insitis. Nemo sibis oli vivit aut moritur, ast cum patitur alter, patiuntur omnes; si humani generis vita veneno in suâ origine inficitur, in omnia ejus membra ipsum guttatim effunditur". (**J. F. Clarke***, *Orthod.*, p. 136).

toparenti potestatem nobis transmittendi gratiam, sufficienter et sapienter nobis providit medium ad finem nostrum supernaturalem attingendum; siquidem Adamus, propter eximias qualitates quibus ornabatur, facile omnino poterat servare præceptum a Deo impositum, ac proinde gratiam servare posterisque transmittere. Insuper, postquam Adamus, per suam culpam, inhabilis factus est ad transmittendam gratiam, aliud medium a Deo institutum fuit quo finem nostrum attingere possemus; quod quidem Deus ab initio præsciebat, ita ut suum consilium proprie et penitus non mutaverit, sed occasione peccati mirabilius complevererit. (b) Nec dicatur, ob *levissimam* causam, Adamum ejusque posteros fuisse graviter punitos; nam, etsi comestio fructûs prohibiti videtur quid levissimum, erat tamen, non quidem *ex se*, sed ex circumstantiis, gravissimum peccatum, ut supra probavimus, (n. 896), meritoque propter illud peccatum Adamus posterique ejus gratiam amiserunt. Quod manifestius apparet si animadvertitur eam solidaritatis legem eo tendere ut homines melius edoceret peccati gravitatem et intimam hominum inter se connexionem.

945. (C) Neque *bonitati*. (a) Peccatum originale Dei bonitati repugnaret, si per illud *totaliter corrupta esset natura* humana, ut docent Protestantes; sed res non ita se habet; nam, etiam post originale peccatum, homo integra servat sua naturalia, libere potest inter bonum et malum eligere, nihilque amisit nisi quod ipsi indebitum erat. (b) Aliunde in hoc maxime apparet Dei bonitas, quod instituerit remedium, quo macula originalis peccati abstergi possit, nec dubitaverit Filium suum mittere in mundum, ut mundus salvaretur per ipsum. Itaque doctrina originalis peccati non debet seorsim spectari, sed quatenus *connexa cum dogmate Redemptionis*, et tunc merito cum Ecclesiâ exclamare possumus: "O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem!"

946. 2° **Peccatum originale non repugnat ex parte modi transmissionis.** Peccatum enim originale per generationem propagatur, non quidem eo sensu quod generatio ponat in animâ maculam, aut habitum malum, sed in eo

sensu quod, per generationem producatur homo qui, utpote Adami filius, deberet gratiâ ornari, et tamen eâ privatur, ob culpam protoparentis; atqui hoc non repugnat neque ex parte Dei, neque ex parte parentum.

(A) Non ex *parte Dei*, quia quando Deus creat animam, nullam maculam, nullum vitiosum habitum in eam ipse infundit, sed illam producit talem qualis fuisset in statu naturæ puræ; si autem ei non infundit gratiam sanctificantem, hoc Adæ soli tribuendum est, qui non servavit conditionem, sub quâ talis gratia communicanda erat.

(B) Neque ex *parte parentum:* parentes enim, dum generant pueros, opus ex se bonum faciunt, et si parvuli ab ipsis geniti nascuntur gratiâ privati, originalique peccato infecti, id nec intenditur nec efficitur a parentibus ipsis, sed per accidens evenit, non ex ipsorum, sed ex Adami culpâ; atqui, ut constat ex *Tractatu de Actibus humanis*, per se licet ponere actionem ex se bonam, ad effectum bonum producendum, etsi ex eâ sequatur per accidens alius effectus malus, præsertim quando, ut in præsenti casu, malum non est nisi privatio boni *relative* et *in causâ* tantum mala. Ergo parentes non peccant generando pueros, nec sunt auctores originalis peccati.

947. Ut omnia paucis verbis comprehendamus, hæc statuenda sunt circa propagationem originalis peccati :

(a) Causa *efficiens moralis* unica illius peccati est voluntas deficiens Adæ, qui egit ut caput morale totius generis humani.

(b) Causa *instrumentalis*, vel, juxta alios, *conditio sine quâ non*, est naturalis generatio, per quam efficimur vere filii Adæ.

(c) *Subjectum* igitur sunt omnes et soli homines ex Adamo naturaliter geniti.

II. Existentiâ originalis peccati semel admissâ, melius explicatur præsens humani generis conditio.

948. 1° Homo enim, in præsenti vitâ, tot tantisque miseriis involvitur ac veluti obruitur, tam facile a Deo avertitur, tam vehementer ad illicita trahitur, tam mollis ad labores, tam pronus ad libidines esse videtur ut, licet hujusmodi defectus stricte loquendo fluere possint ex ipsâ hominis constitutione, tamen, divinâ providentiâ supposità, melius certo

explicentur, si originalis culpa admittatur tanquam fons et origo eorumdem. Quod sic agnoscit *S. Thomas* [1] : " Sic igitur hujusmodi defectus, quamvis naturales homini videantur absolute, considerando humanam naturam ex parte ejus quod in eâ est inferius, tamen considerando divinam providentiam et dignitatem superioris partis humanæ naturæ, satis probabiliter probari potest hujusmodi defectus esse *pœnales;* et sic colligi potest humanum genus peccato aliquo originaliter esse infectum ".

Immo certum est naturam humanam nunc esse moraliter incapacem per se in ordine ad finem etiam naturalem, nisi, gratiæ ope, ad ordinem supernaturalem assurgat. Potuisset equidem eadem impotentia existere, etiam sine peccato originali, in *statu simpliciter supernaturali* superius descripto, n. 866, 3°. Sed id saltem ultimo concludi potest œconomiam præsentem, complectentem scilicet originale peccatum et vocationem ad supernaturale, optime omnino consonare cum hodiernâ humani generis conditione, licet alter status supernaturalis concipiatur qui pariter cum eâ cohæreat; neque ullam inveniri, inter existentes religiones aut philosophias, quæ ita perfecte cum experientiâ et historiâ generis humani consonet [2].

949. 2° Quod confirmatur variis populorum traditionibus apud paganos, poetas et philosophos consignatis, in quibus plus minusve explicite existentia lapsûs agnoscitur. Sic, inter *Græcos*, *Hesiodus* [3] describit *Promethei* fatum, qui, postquam ignem e cælo eripuit, non solum in se crudeles pœnas luit, sed etiam causa fuit cur cujuscumque generis mala totum terrarum orbem pervaserint [4]. Inter *Lati-*

[1] *C. Gent.*, l. IV, c. 52.

[2] Ex quibus inferre licet quid sentiendum sit de methodo apologeticâ quâ *Pascal* usus est multique post eum. Cfr. **H. Petitot**, *Pascal, sa vie religieuse et son apologie du Christianisme*, Paris, Beauchesne, 1911; **J. Paquier**, *Le Jansénisme*, p. 239-290.

[3] *Theog.*, V, 510 sq.

[4] Quas traditiones sic poetice reddidit **Horatius** (l. I, Carm. III, 27 sq.) :

Audax Japeti genus
Ignem fraude malâ gentibus intulit.
Post ignem ætheriâ domo
Subductum, macies et nova febrium
Terris incubuit cohors;
Semotique prius tarda necessitas
Lethi corripuit gradum.

nos, Cicero[1] rem sic declarat : " Homo non ut a matre, sed ut a novercâ naturâ editus in vitam, corpore nudo, et fragili, et infirmo; animo autem anxio ad molestias, humili ad timores, molli ad labores, prono ad libidines; in quo tamen inesset tanquam *obrutus* quidam *divinus ignis*, ingenii et mentis... Ex quibus humanæ vitæ erroribus et ærumnis fit ut interdum veteres illi vates, sive in sacris initiisque tradendis divinæ mentis interpretes, qui nos *ob aliqua scelera suscepta in vitâ superiore*, pœnarum luendarum causâ natos esse dixerunt, aliquid vidisse videantur, simili nos affectos esse supplicio atque eos, quorum corpora viva cum mortuis, adversa adversis accommodata, quam aptissime colligabantur; ita animos nostros cum corporibus copulatos, ut vivos cum mortuis, esse conjunctos ". Eædem traditiones apud *Orientales* vigent[2] : qui communis consensus satis evidenter ostendit miseriarum hujus vitæ acerbitatem, sine primævâ culpâ, non tam facile explicari posse, quam admisso originali peccato.

950. Hæc satis sint de miserando protoparentum lapsu, quem pro nostrâ eruditione Deus permisit. Felix enim quem faciunt aliena pericula cautum! Nos enim, sicut protoparentes, supernaturalibus donis per baptismum aucti sumus, et in Ecclesiâ sicut in paradiso positi, ubi arbor vitæ, Eucharistia videlicet, crescit, fluitque uberrimus gratiarum fluvius quo, per septem sacramentorum canales, animæ nostræ hortus irrigatur. Nec desunt tentationum stimuli : serpens antiquus blanditiis et fallaciis concupiscentiam nostram movet et excitat; mundus scandalis ad peccandum nos allicit. Si cum seductore colloqui velimus, vel suaves mundi susurros audiamus, brevi peccatum animam intrabit, et per peccatum mors. Unum ergo timeamus, peccatum, quo primus colonus e paradiso ejectus fuit. " Sed et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum : et ipse est propitiatio pro peccatis nostris "[3]. De quo jam dicere debemus in sequenti Tractatu.

[1] *Hortensius*, sive de Philosophiâ fragmenta.

[2] Cf. Nicolas, *Etudes philosophiques*, t. II, c. 4, § I; Lenormant, *Les Origines de l'Histoire*, c. II; *Histoire de l'Orient*, l. I, c. 2, § 2.

[3] *I Joan.*, II, 1-2

De Verbo Incarnato et Redemptore.

Tractatûs historia breviter delineatur.

951. Cùm Christus sit totius theologiæ centrum, de duplici mysterio Incarnationis et Redemptionis in plerisque scriptoribus ecclesiasticis plus minusve explicite agitur. Præcipua tantum inter opera *Patrum* et *Theologorum* recensere possumus.

1 *Patres quatuor priorum sæculorum* frequentius de personâ Christi quam de ejus redemptione disserunt, et præcipue ejus divinitatem humanitatemque propugnant, nonnisi obiter de ipsâ unione agentes. Ita **S. Clemens**, *in ep. ad Corinthios*, doctrinam ep. ad Hebræos evolvens, asserit Christum, secundum carnem, esse Dei servum, sed secundum divinam naturam esse splendorem divinæ majestatis et vere Filium Dei; **S. Ignatius**, in suis *Epistolis*, doctrinæ S. Joannis innixus, docet, contra Docetas, Christum esse vere hominem, natum ex virgine, vere passum et e mortuis suscitatum; sed etiam vere Deum, divinisque attributis præditum; **Pseudo-Barnabas**, in *Epistolâ*, jam de Christi redemptione pauca attingit; **S. Justinus**, in *Apologiis* et *Dial. cum Tryphone*, non solum de Christo Deo simul et homine disserit, sed etiam de redemptione hominum quam passione et sanguine suo peregit; quod fusius etiam exponit **S. Irenæus**, *Adversus hæreses*, ubi declarat Verbum ideo incarnatum esse ut, in se recapitulans longam hominum seriem, eos sanguine suo redimeret super lignum.

Tertio sæculo, jam paulo fusius et magis philosophice de Incarnatione et Redemptione agitur. Inter *Græcos*, **Clemens Alex.**, in *Cohort. Pædagog.* et *Stromatibus*, duas naturas in Christo distinguens, Christum non tantum ut pædagogum sed etiam, etsi minus diserte, ut redemptorem exhibet; **Origenes**, *Contra Celsum* et *De principiis*, declarat Verbum unitum esse animæ humanæ et corpori perfecto, quin tamen aliquid suarum perfectionum amitteret; duas proinde in Christo naturas esse, quæ unum ens constituunt; Christum vero nos redemisse fundendo sanguinem in cruce. — Inter *Latinos* **Tertullianus**, *Adversus Praxeam*, *Adversus Marcionem*, *De carne Christi*, etc., contra Docetas et Gnosticos, probat corpus Christi esse reale, materiale, vere conceptum, natum et mortuum, ejus animam spiritualem et rationalem simul ac sensibilem; aliunde Chris-

tum esse Deum; duas proinde substantias in eo distingui, sed in unâ personâ conjunctas; ita eum pro nobis satisfecisse et passione ac morte nos salvâsse; quam doctrinam repetit **Novatianus**, *De Trinitate.*

Quarto sæculo, ortâ hæresi Apollinaris, Patres disertius affirmant integritatem humanæ naturæ, ut ita redemptionem tueantur, hoc innixi principio : *Quod non est assumptum, non est sanatum.* Inter *Græcos*, **S. Athanasius**, qui jam divinitatem Verbi vindicaverat contra Arianos, veritatem Incarnationis non minus invicte asseruit, *Lib. de Incarnatione Verbi*, *Libri duo de Incarnat.*, *Sermo major de Fide;* idem vero in *Epist. ad Epictetum*, et cum eo **Didymus**, *De Trinitate*, necnon auctor, quicumque est, duorum librorum *contra Apollinarium*, probant Verbum assumpsisse mentem humanam tum ex Scripturâ tum ex eo quod secus mentem nostram redimere non potuisset; **S. Gregorius Naz.**, *Orationes quinque de theologiâ* (n. 27-31), idem docet; **S. Gregorius Nyss.**, *Antirrheticus adv. Apollinarium*, istius errorem directe confutat, et in *Orat. catecheticâ magnâ* dogma catholicum lucide exponit; quod et præstat **S. Cyrillus Hierosol.**, *Catecheses* 12 et 13; **S. Ephrem**, *Sermones polemici* 12, 14, 17-19, 24, 29, 30, 31, 34, 51, 54, et *Hymni et sermones*, clare asserit Christo inesse verum corpus veramque humanam animam, ejus matrem virginem fuisse ante partum, in partu et post partum, meritoque dici Dei matrem. — E *Latinis*, **S. Hilarius**, *De Trinitate*, docet Christum esse vere hominem, passibilem, etsi impeccabilem propter unionem cum Verbo; **S. Ambrosius**, *De Incarnationis dominicæ sacramento*, mentem rationalem et quemdam progressum in scientia Christi admittit; uterque præclare de redemptione disserit, quam solus Christus perficere poterat pro nobis patiendo et moriendo.

952. 2° *A quinto sæculo ad nonum*, directe agitatur quæstio de *unione hypostaticâ* ejusque *consectariis*. In Occidente, **S. Augustinus**, etsi speciales tractatus de Incarnatione et Redemptione non scripsit, utrumque dogma in variis operibus præclare exponit, primum quidem unionem utriusque naturæ in *unitate personæ*, posteaque redemptionem quam morte suâ perfecit, uno vero sacrificio pro nobis oblato culpas nostras exstinguens. Ortis autem *Nestorianismo* et *Eutychianismo*, posteaque *Monothelismo* et *Adoptianismo*, necesse fuit istas hæreses confutare, accuratius exponendo quomodo duæ naturæ in Christo uniantur et integræ manent post unionem. *Nestorium* impugnavit præsertim **S. Cyrillus Alex.**, *Scholia de Incarnatione; Liber quod unus sit Christus; Lib. de Incarnat. Verbi Dei Filii Patris; Adversus Nestorii blasphemias; Explanatio 12 capitum seu anathematismorum; Apologeticus pro 12 capitibus; Liber de rectâ fide in D. N. Jesum Christum; de Incarnat. Dominicâ;* ibi ostendit, admissis duabus hypostasibus in Christo, redemptionem impossibi-

lem evadere, cùm actiones et passiones humanæ soli humanæ personæ tribui debeant ideoque sint finiti valoris; itaque unam esse hypostasim Verbi, ideoque Mariam esse matrem Dei. Contra *Eutychetem* catholicam fidem profunde simul et lucide proponit **S. Leo Magnus**, *Sermones 96 de Mysteriis Domini; Epistolæ dogmaticæ*, præsertim 28 ad Flavianum; eloquenter sed minus theologice idem exponit **S. Petrus Chrysologus**, *Sermones dogmatici*, 80, 99, 141, 147, 148; *epistola ad Eutychen.*

Sæculis *sexto* et *septimo*, in *Oriente*, **Leontius Byzantinus** scripsit *Adversus Nestorianos et Eutychianos libros tres*, ubi discrimen inter naturam et personam accurate explicat; **S. Sophronius**, Hierosolymitanus, *Epistolâ synodicâ* et *Orationibus* contra *Monothelitas* decertavit; eosdem **S. Maximus confessor** strenue impugnavit in variis opusculis *theologicis* et *polemicis*, inter quæ recensetur *Spiritualis tomus ac dogmaticus;* **Anastasius Sinaita**, *Viæ dux adversus Acephalos*, ostendit quâ viâ impugnandi sint hæretici, præsertim variæ Monophysitarum sectæ. — In *Occidente*, **S. Fulgentius Rusp.**, non solum de Trinitate contra Arianos, sed etiam de Verbo incarnato lucide disseruit, præsertim in *libro de Incarnatione Filii Dei.*

Sæc. *octavo* et *nono*, contra *Adoptianismum* in *Occidente* vigentem, scripserunt : **Alcuinus**, *Adversus Felicis hæresim*, *Adv. Elipandum*, variaque opuscula; **S. Paulinus Aquilejensis**, *Sacrosyllabus*, ubi doctrinam catholicam probat Scripturâ; **S. Agobardus**, *Adv. dogma Felicis*, ubi singula ejus asserta refellit. — Paulò ante, in *Oriente*, **S. Joannes Damascenus**, Patrum græcorum doctrinam de Verbo Incarnato et Redemptore collegerat in l. III° *De fide orthodoxâ.*

953. 3° Inter *theologos Medii Aevi*, sæc. XII° : **S. Anselmus**, in libro *de fide Trinitatis et de Incarn. Verbi*, contra Roscellinum exponit quomodo Verbum solum (non duæ aliæ personæ SS. Trinitatis) incarnatum fuerit, et in libro *Cur Deus homo*, de Redemptionis necessitate et naturâ præclare disserit; **Hugo a S. Victore**, in libro II° *De Sacramentis christianæ fidei*, de Incarnatione scribit; **Abælardus**, *Introductio ad Theologiam*, *Theologiæ christianæ ll. 5*, methodo dialecticâ de Verbo incarnato disserit, ita tamen ut sapiat Nestorianismum, teste S. Bernardo, qui eum hâc de re carpit; **P. Lombardus**, *Libri Sententiarum*, lib. III, ubi *methodice* et *scholastice* Patrum doctrinam de Verbo Incarnato et Redemptore digerit; **Rich. a S. Victore**, *Liber de Incarnatione; de Emmanuele; De comparatione Christi ad florem*, *Mariæ ad virgam.*

Sæc. XIII : **Alex. Halensis**, in *Summâ theologicâ*, amplissime de Christo disserit; **S. Thomas**, O. P., doctrinam exponit de unione hypostaticâ et mysteriis Christi, quæ non minus profunditate quam perspicuitate omnium fere admirationem commovit : *Sum. theol.*, 3, q. 1-51, cum commentariis *Cajetani; Cont. Gent.*, lib. IV., c. 27 sq., cum comment. *Ferrariensis; Quæst. disp.*, de Unione Verbi, de

scientiâ Christi, de Gratiâ Christi; **S. Bonaventura**, O. M., eodem tempore, eximie de hâc materiâ disseruit : *Commentar. in lib. III Sentent., Breviloquium.* — *Sæc. XIV :* **J. Duns Scotus**, O. M., *In lib. III Sententiarum;* **P. Paludanus**, O. P., *In lib. III Sentent.* — *Sæc. XV :* **Joannes Capreolus**, princeps Thomistarum, *Comment. in lib. III Sentent.*

954. 4° Inter theologos *ætatis modernæ, sæc. XVI :* **Bartholomæus a Medina**, O. P., *Comment. in 3am p. S Thomæ;* **Franciscus a Christo**, Ord. S. A., *Prælectiones sive Enarrationes admirabilis Verbi Incarnati.* — *Sæc. XVII :* **Greg. de Valentiâ**, S. J., *de Incarnatione divini Verbi;* **G. Vasquez**, S. J., *In 3am p. S. Thomæ;* **F. Suarez**, S. J., *de Incarnatione;* **De Lugo**, S. J., *De Mysterio Incarnationis;* **Bellarminus**, S. J., *De Christo, capite Ecclesiæ;* **Didacus Alvarez**, O. P., *Disp. theol. de Incarnatione*; **Joannes a S. Thomâ**, O. P., *In 3am p. S. Thomæ;* **Gonet**, O. P., *Clypeus*, De Deo Incarnato; **Smiglecki**, *De Christo vero et naturali Dei Filio, ejusque pro peccatis nostris satisfactione;* **Petavius**, S. J., *De Incarnatione;* **Thomassinus**, Orat., *De Incarnatione;* **Salmanticenses**, *de Incarnatione;* **Bérulle**, Orat., *Discours de l'état et des Grandeurs de Jésus.* — *Sæc. XVIII :* **D. Perez**, O. P., *De Ineffabili Incarnationis mysterio;* **Billuart**, O. P., *De Incarnatione, De Mysteriis Christi;* **Claudius Frassen**, O. M., *Scotus Academicus;* **Legrand**, S. S., *De Incarnat. Verbi* (ap. *Migne*, *Theol. Cursus*, vol. IX); **J. Gauthier**, S. J., *De augustissimo Verbi Incarnati mysterio;* **Holtzclau**, S. J., *de Verbo Incarnato* (in Theol. Wirceburgensi). — *Sæc. XIX :* **Liebermann**, *Instit. theol.*, de Generis Humani Redemptione; **J. A. Jacquemin**, *de Incarnat. Verbi divini;* **T. L. Brittain**, O. P., *The Divinity of Jesus-Christ;* **Perrone**, S. J., *Prælect. theol.*, De Incarnat.; *De D. N. Jesu Christi divinitate;* **Franzelin**, *de Verbo Incarnato;* **Stentrup**, S. J., *de Verbo Incarnato;* **Kleutgen**, S. J., *Theologie der Vorzeit*, vol. III; **Schäzler**, *Das Dogma von der Menschwerdung*, Freiburg, 1870; **Scheeben**, *Dogmatik*, lib. V, § 206 sq.; **J. Morris**, *Jesus, the Son of Mary;* **Landriot**, *Le Christ de la Tradition;* **Bougaud**, *Le Christianisme et les Temps présents*, t. II, Jésus-Christ; **Faber**, *Bethlehem; The precious Blood;* **L. Billot**, S. J., *De Verbo Incarnato*, ed. 4a, 1904; **Pesch**, S. J., *Prælect. dogmat.*, vol. IV; **Laur. Janssens**, *Summa theol.*, IV et V, Friburgi, 1901-1902; **H. del Val**, *De Verbo Incarnato*, Matriti, 1906; **M. Lepin**, *Jésus Messie et Fils de Dieu d'après les Evangiles Synoptiques*, 3e edit., 1907; **J. Rivière**, *Le dogme de la Rédemption*, Paris, Lecoffre, 1905; **Van Noort**, *De Deo Redemptore*, Amstelodami, 1910; **L. Labauche**, Dieu, *Le Verbe Incarné, Le Christ Rédempteur*, 1911.

955. 5° Inter **Protestantes** : **Dorner**, *Entwickelungsgeschichte der Lehre von der Person Christi...*, Berlin, 1846-56, *anglice* versum, *History of the Development of the Doctrine of the Person of Christ*, 1868-1872 ; **G. Thomasius**, *Christi Person und Werk*, Erlangen

1862-64; W. F. Gess, *Christi Person und Werk*, Basle, 1870, 1879, Archdeacon Wilberforce (postea ad fidem catholicam conversus), *The Doctrine of the Incarnation;* H. Liddon, *The Divinity of Our Lord and Saviour J. C.*, Bampton Lectures for 1866; W. B. Pope, *The Person of Christ, dogmatically, scripturally and historically considered*, 1878; A. B. Bruce, *The Humiliation of Christ in its physical, ethical and official aspects*, 1875; Lichtenberger, *Encyclopédie*, vol. III, 1878, voce *Christologie;* J. Bovon, *Théologie du N. Testament*, Lausanne, 1893-94; C. Gore, *The Incarnation of the Son of God*, Bampton Lect. for 1891; C. Hodge, *Systematic Theology*, vol. II, part. III; P. Schaff, *Christ and Christianity;* H. C. Powell, *The Principle of the Incarnation*, London, 1895; Ottley, *The Doctrine of the Incarnation*, London, 1897; W. Sanday, *Jesus Christ*, in *Hastings Dict. of the Bible*, t. II, 603-633; *The Life of Christ in recent research*, Oxford, 1907; *Christologies ancient and modern*, 1910; Hastings, *Dict. of Christ and the Gospels*, Edinburgh, 1906-1908.

Fontes præcipui.

956. 1° Excerpta ex Symbolo Apostolorum (*forma romana*)[1].

Credo in Deo Patre omnipotente, et in Christo Jesu, unico Filio ejus, Domino nostro, qui natus est de Spiritu Sancto ex Mariâ Virgine, crucifixus sub Pontio Pilato et sepultus, tertiâ die resurrexit a mortuis, ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Patris, inde venturus est judicare vivos et mortuos, et in Spiritu Sancto...

957. 2° Symbolum Nicæno-Constantinopolitanum[2]

Πιστεύομεν εἰς ἕνα Θεὸν πατέρα παντοκράτορα, ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρατῶν τε πάντων καὶ ἀοράτων. Καὶ εἰς ἕνα κύριον Ἰησοῦν Χριστόν, τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ τὸν μονογενῆ, τὸν ἐκ τοῦ πατρὸς γεννηθέντα πρὸ πάντων τῶν αἰώνων, φῶς ἐκ φωτός, Θεὸν ἀληθινὸν ἐκ Θεοῦ ἀληθινοῦ, γεννηθέντα οὐ ποιηθέντα, ὁμοούσιον τῷ πατρί, δι' οὗ τὰ πάντα ἐγένετο· τὸν δι' ἡμᾶς τοὺς ἀνθρώπους καὶ διὰ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν κατελθόντα ἐκ τῶν οὐρανῶν καὶ σαρκωθέντα ἐκ

[*Versio Dionysii Exig.:*] Credimus [*Credo*] in unum Deum Patrem omnipotentem, factorem cæli et terræ, visibilium omnium et invisibilium. Et in unum Dominum Jesum Christum, Filium Dei, natum ex Patre [*Filium Dei unigenitum. Et ex Patre natum*] ante omnia sæcula. [*Deum de Deo, lumen de lumine*] Deum verum de Deo vero. Natum [*Genitum*], non factum, consubstantialem Patri, per quem omnia facta sunt. Qui propter nos homines et salutem nostram [*et propter nostram sa-*

[1] Denzing.-Bann., n. 2. Quæ forma apud *Rufinum* invenitur. — Cfr. *Syn. Theol. Fundam.*, n. 971.

[2] Denzing., n. 86 (47). — Quæ uncis inclusa sunt, textum liturgicum exhibent

lutem] descendit de cælis. Et incarnatus est de Spiritu Sancto ex Maria Virgine, et humanatus [*homo factus*] est. Et crucifixus est [*Crucifixus etiam*] pro nobis sub Pontio Pilato, [*passus*] et sepultus est. Et resurrexit tertia die, [*secundum Scripturas. Et*] ascendit in cælum, sedet ad dexteram Patris, [*et*] iterum venturus [*est*] cum gloria iudicare vivos et mortuos : cuius regni non erit finis. Et in Spiritum Sanctum, Dominum et vivificantem, ex Patre procedentem [*qui ex Patre* Filioque[1] *procedit, qui*] cum Patre et Filio adorandum [*simul adoratur*] et conglorificandum [*-atur*], qui locutus est per sanctos Prophetas [*per Prophetas*]. Et unam sanctam catholicam et apostolicam Ecclesiam. Confitemur [*Confiteor*] unum baptisma in remissionem peccatorum. Exspectamus [*Et exspecto*] resurrectionem mortuorum et vitam futuri [*venturi*] sæculi. Amen.

πνεύματος ἁγίου καὶ Μαρίας τῆς παρθένου, καὶ ἐνανθρωπήσαντα, σταυρωθέντα τε ὑπὲρ ἡμῶν ἐπὶ Ποντίου Πιλάτου καὶ παθόντα καὶ ταφέντα καὶ ἀναστάντα τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ κατὰ τὰς γραφάς, καὶ ἀνελθόντα εἰς τοὺς οὐρανούς, καὶ καθεζόμενον ἐκ δεξιῶν τοῦ πατρός, καὶ πάλιν ἐρχόμενον μετὰ δόξης κρῖναι ζῶντας καὶ νεκρούς· οὗ τῆς βασιλείας οὐκ ἔσται τέλος. Καὶ εἰς τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, τὸ κύριον, τὸ ζωοποιόν, τὸ ἐκ τοῦ πατρὸς ἐκπορευόμενον, τὸ σὺν πατρὶ καὶ υἱῷ συμπροσκυνούμενον, καὶ συνδοξαζόμενον, τὸ λαλῆσαν διὰ τῶν προφητῶν. Εἰς μίαν ἁγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν. Ὁμολογοῦμεν ἓν βάπτισμα εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν. Προσδοκῶμεν ἀνάστασιν νεκρῶν, καὶ ζωὴν τοῦ μέλλοντος αἰῶνος. Ἀμήν.

958. 3° Decreta Synodi Ephesinæ œcumenicæ III (431)[2].

De unione hypostaticâ Verbi cum humanâ naturâ contra Nestorium.

Can. 1. Si quis non confitetur, Deum esse veraciter *Emmanuel* et propterea *Dei Genitricem* sanctam Virginem : peperit enim secundum carnem, carnem factum Dei Verbum, secundum quod scriptum est : " Verbum caro factum est " : A. S.

Can. 2. Si quis non confitetur carni *secundum substantiam*[3] unitum Dei Patris Verbum, unicum esse Christum cum propriâ carne, *eumdem scilicet Deum simul et hominem* : A. S.

[1] Additamentum " Filioque " in Hispania primum factum est supra (n. 641).

[2] Cf. Denzing., n. 113-124 (73-84). Canones hîc relati nihil aliud sunt nisi *S. Cyrilli anathematismi*, quos Synodus Ephesina recepit, Chalcedonensis in acta retulit, Constantinop. defendit.

[3] " Versio antiqua *Dionysii Exigui* hîc, can. 2, 3, vocem ὑπόστασιν per *substantiam* reddidit. Idem habetur Syn. V, can. 13. Retinuimus quod et *Petavius, de Incarn.*, lib. VI, c. 17, tuetur. Unio hypostatica substantialis vel essentialis dicitur, inquantum istæ voces Nestorianorum *accidentali* seu *morali unioni* opponuntur. Est sane unio ista substantiarum, sed per subsistentiam ". (Denzing., l. c.)

Can. 3. Si quis in uno Christo *dividit substantias post unitionem*, solâ eas connexione conjungens, quæ secundum dignitatem fit, vel etiam auctoritatem. et potestatem, ac non potius conventu, qui per unitatem factus est naturalem : A. S.

Can. 4. Si quis *in personis duabus vel subsistentiis* eas voces, quæ in Apostolicis scriptis continentur et Evangelicis, *dividit*, vel quæ de Christo dicuntur a Sanctis, vel ab ipso, et aliquas quidem ex his velut homini, qui præter Dei Verbum specialiter intelligatur, aptaverit, illas autem tanquam dignas Deo, soli Dei Patris Verbo deputaverit : A. S.

Can. 5. Si quis audeat dicere, hominem Christum *Theophorum*, id est, Deum ferentem, ac non potius Deum esse veraciter dixerit, tanquam filium per naturam secundum quod Verbum factum est caro, et communicavit similiter ut nos carni et sanguini : A. S.

Can. 6. Si quis dicit Deum esse vel Dominum Christi, Dei Patris Verbum, et non magis eumdem ipsum confiteatur *Deum simul et hominem*, propterea quod Verbum caro factum est, secundum Scripturas : A. S.

Can. 7. Si quis velut *hominem Jesum* operante Deo *Verbo* dicit *adjutum*, et unigeniti gloriam tanquam alteri præter ipsum existenti tribuit : A. S.

Can. 8. Si quis audet dicere assumptum hominem coadorandum Deo Verbo, et conglorificandum et nuncupandum Deum tanquam alterum cum altero (nam *con* syllaba superadjecta hæc cogit intelligi), ac non potius *unâ supplicatione* veneratur Emmanuel, *unamque ei glorificationem* dependit, juxta quod Verbum caro factum est : A.S.

Can. 9. Si quis unum Dominum Jesum Christum glorificatum dicit a Spiritu Sancto, tanquam qui alienâ virtute per eum usus fuerit, et ab eo acceperit efficaciam contra immundos spiritus, posse et coram hominibus divina signa perficere, ac non potius fatetur ejus proprium Spiritum, per quem divina signa explevit : A. S.

Can. 10. Pontificem et Apostolum confessionis nostræ factum esse Christum, divina Scriptura commemorat. Obtulit enim semetipsum pro nobis in odorem suavitatis Deo et Patri. Si quis ergo Pontificem et Apostolum nostrum dicit factum, non ipsum Dei Verbum, quando caro factum est et homo juxta nos homines, sed velut alterum, præter ipsum, specialiter hominem ex muliere, aut qui dicit, quod pro se obtulisset semetipsum oblationem, et non potius pro nobis solis (non enim eguit oblatione, qui peccatum omnino nescivit) : A. S.

Can. 11. Si quis non confitetur, carnem Domini vivificatricem esse, et propriam ipsius Verbi Dei Patris, sed velut alterius præter ipsum, conjuncti eidem per dignitatem, aut quasi divinam habentis habitationem, ac non potius vivificare valentis : A. S.

Can. 12. Si quis non confitetur, Dei Verbum passum carne, et crucifixum carne, et mortem carne gustasse, factumque primogenitum ex mortuis secundum quod vita est, et vivificator ut Deus : A. S.

959. 4° Epistola S. Leonis Papæ ad S. Flavianum Ann. 449[1].

De duplici naturâ in Christo, contra Eutychen.

Cap 3. *Salvâ igitur proprietate utriusque naturæ et substantiæ et in unam coeunte personam*, suscepta est a majestate humilitas, a virtute infirmitas, ab æternitate mortalitas, et ad resolvendum conditionis nostræ debitum natura inviolabilis naturæ est unita passibili; ut quod nostris remediis congruebat, unus atque idem mediator Dei et hominum, homo Jesus Christus, mori posset ex uno, et mori non posset ex altero. *In integra* ergo *veri hominis perfectaque natura verus natus est Deus, totus in suis, totus in nostris.*

Cap. 4. Ingreditur ergo hæc mundi infima Filius Dei, de cælesti sede descendens, et a paterna gloria non recedens, novo ordine, nova nativitate generatus. Novo ordine : quia invisibilis in suis, visibilis factus est in nostris; incomprehensibilis voluit comprehendi; ante tempora manens, esse cœpit ex tempore; universitatis Dominus servilem formam, obumbratâ majestatis suæ immensitate, suscepit; impassibilis Deus non dedignatus est homo esse passibilis, et immortalis mortis legibus subjacere. Nova autem nativitate generatus : quia inviolata virginitas concupiscentiam nescivit; carnis materiam ministravit. Assumpta est de matre Domini natura, non culpa : nec in Domino Jesu Christo, ex utero Virginis genito, quia nativitas est mirabilis, ideo nostri est natura dissimilis. Qui enim verus est Deus, idem verus est homo, et nullum est in hac unitate mendacium, dum invicem sunt et humilitas hominis et altitudo Deitatis. Sic enim *Deus non mutatur miseratione*, ita *homo non consumitur dignitate. Agit utraque forma* cum alterius communione quod *proprium* est; *Verbo* scilicet *operante quod Verbi est*, et *carne exequente quod carnis est. Unum* horum *coruscat miraculis*, *aliud succumbit injuriis*. Et sicut Verbum ab æqualitate paternæ gloriæ non recedit, ita caro naturam nostri generis non relinquit.

960. 5° Conc. Chalcedonensis, Gener. IV, Decretum.

Contra Eutychen, an. 451[2].

Sequentes Sanctos Patres, unum eumdemque confiteri Filium et Dominum nostrum Jesum Christum consonanter omnes docemus, eumdemque perfectum in deitate, et eumdem perfectum in humanitate, Deum vere et hominem vere, eumdem, ex animâ rationabili et corpore, consubstantialem Patri secundum deitatem, con-

[1] Denzing., n. 143-144 (132-133). Hanc Epistolam Patres Conc. Chalcedonensis susceperunt, clamantes : *Petrus per Leonem locutus est.*

[2] Cf. Denzing., n. 148 (134).

substantialem nobis eumdem secundum humanitatem, per omnia nobis similem absque peccato : ante sæcula quidem de Patre genitum secundum deitatem, in novissimis diebus eumdem propter nos et propter salutem nostram ex Mariâ Virgine Dei genitrice secundum humanitatem : unum eumdemque Christum, Filium Dominum unigenitum, in *duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublatâ naturarum differentiâ propter unitionem, magisque salvâ proprietate utriusque naturæ, et in unam personam atque subsistentiam concurrente, non in duas personas* partitum atque divisum, sed *unum et eumdem Filium* unigenitum Deum, Verbum Dominum, Jesum Christum : sicut ante prophetæ de eo, et ipse nos Jesus Christus erudivit, et Patrum nobis symbolum tradidit.

961. 6° Ex symbolo Athanasiano (*VI sæc.*)[1]

Sed necessarium est ad æternam salutem, ut Incarnationem quoque Domini nostri Jesu Christi fideliter credat. Est ergo fides recta, ut credamus et confiteamur, quia Dominus noster Jesus Christus Dei Filius, Deus et homo est. Deus est ex substantiâ Patris, ante sæcula genitus, et homo est ex substantiâ matris, in sæculo natus.

Perfectus Deus, perfectus homo, ex animâ rationali, et humanâ carne subsistens. Æqualis Patri secundum divinitatem, minor Patre secundum humanitatem.

Qui, licet Deus sit et homo, non duo tamen, sed unus est Christus. Unus autem non conversione divinitatis in carnem, sed assumptione humanitatis in Deum. Unus omnino non confusione substantiæ, sed unitate personæ. Nam, sicut anima rationalis et caro unus est homo; ita Deus et homo unus est Christus.

Qui passus est pro salute nostrâ; descendit ad inferos; tertiâ die resurrexit a mortuis. Ascendit ad cælos, sedet ad dexteram Dei Patris omnipotentis, inde venturus est judicare vivos et mortuos. Ad cujus adventum omnes homines resurgere habent cum corporibus suis, et reddituri sunt de factis propriis rationem. Et qui bona egerunt, ibunt in vitam æternam; qui vero mala, in ignem æternum.

Hæc est fides catholica; quam nisi quisque fideliter firmiterque crediderit, salvus esse non poterit.

962 7° Epist. Agathonis et syn. rom. 125 episcop. (679).

De duplici voluntate in Christo, contra Monothelitas[2].

Unum eumdemque D. N. J. C., Filium Dei unigenitum, *ex duabus* et *in duabus substantiis inconfuse, incommutabiliter, indivise,*

[1] Denzing., n. 39-40 (137-138) Priorem partem de Trinitate supra invenies, n. 547.

[2] " Hanc Epistolam Patres Synodi VI (Constantinopolitani III) susceperunt clamantes : *Petrum per Agathonem locutum esse.* " Denzing., n. 288 (235)

inseparabiliter subsistere cognoscimus, *nusquam sublata differentia naturarum* propter *unitionem*, sed potius *salva proprietate utriusque naturæ*, et in *unam personam unamque subsistentiam concurrente*, non in *dualitatem personarum* dispertitum vel diversum, neque in *unam compositam naturam confusum;* sed unum eumdemque Filium unigenitum, Deum Verbum, D. N. J. C., neque alium in alio, neque alium et alium, sed *eumdem* ipsum *in duabus naturis*, id est, in *deitate* et *humanitate*, et *post* subsistentialem adunationem cognoscimus : quia neque *Verbum in carnis naturam conversum* est, neque *caro in Verbi naturam transformata est :* permansit enim utrumque quod naturaliter erat : differentiam quippe adunatarum in eo naturarum sola contemplatione discernimus, ex quibus inconfuse, inseparabiliter et incommutabiliter est compositus; *unus* enim *ex utrisque* et *per unum utraque*, quia simul sunt et altitudo deitatis et humilitas carnis, *servante utraque natura*, etiam *post adunationem*, *sine defectu proprietatem suam;* et *operante utraque forma cum alterius communione*, *quod proprium habet :* " *Verbo operante quod Verbi est*, et *carne exequente quod carnis est :* quorum unum coruscat miraculis, aliud succumbit injuriis [1] ".

Unde consequenter, sicut duas naturas sive subsistentias, id est, deitatem et humanitatem inconfuse, indivise, incommutabiliter eum habere confitemur; ita quoque et duas naturales voluntates et duas naturales operationes habere, utpote *perfectum Deum* et *perfectum hominem*, unum eumdemque ipsum Dominum Jesum Christum pietatis nos regula instruit; quia hoc nos apostolica et evangelica traditio, sanctorumque Patrum magisterium, quod sancta apostolica atque catholica Ecclesia et venerabiles Synodi suscipiunt, instituisse monstratur.

963. 8° Definitio synodi VI, Constantinop. III, a. 680 [2].
Contra Monothelitas.

Quæ præsens sancta et universalis Synodus fideliter suscipiens, et expansis manibus amplectens tam suggestionem, quæ a sanctissimo ac beatissimo Agathone Papa antiquæ Romæ facta est ad Constantinum, piissimum atque fidelissimum nostrum imperatorem, quæ nominatim adjecit eos, qui docuerunt vel prædicaverunt, sicut superius dictum est, unam voluntatem et unam operationem in Incarnationis dispensatione Domini nostri Jesu Christi, veri Dei nostri; adæque amplexa est et alteram synodalem suggestionem, quæ missa est a sacro Concilio, quod est sub eodem sanctissimo Papa centum viginti quinque Deo amabilium Episcoporum, ad ejus a Deo instructam tranquillitatem, utpote consonantes Sancto Chalcedonensi Concilio, et tomo sacerrimi ac beatissimi Papæ ejusdem antiquæ Romæ, Leonis, qui directus est ad S. Flavianum, quem et

[1] *Leo Papa*, supra n. 959. — [2] Cf. **Denzing.**, n. 289-292 (236-239).

titulum rectæ fidei hujusmodi Synodus appellavit; ad hæc et synodicis Epistolis, quæ scriptæ sunt a B. Cyrillo adversus impium Nestorium et ad orientales Episcopos; assecuti quoque sancta quinque universalia Concilia et sanctos atque probabiles Patres, consonanterque confiteri definientes Dominum nostrum Jesum Christum, verum Deum nostrum, unum de sanctâ, et consubstantiali et vitæ originem præbente Trinitate, perfectum in deitate, et perfectum eumdem in humanitate, Deum vere et hominem vere, eumdem ex animâ rationali et corpore; *consubstantialem Patri secundum deitatem, et consubstantialem nobis secundum humanitatem;* per omnia similem nobis absque peccato; ante sæcula quidem ex Patre genitum secundum deitatem, in ultimis diebus autem eumdem propter nos et propter nostram salutem de Spiritu sancto et Mariâ Virgine *proprie et veraciter Dei genitrice secundum humanitatem; unum eumdemque Christum Filium Dei unigenitum* in *duabus naturis inconfuse, inconvertibiliter, inseparabiliter, indivise cognoscendum nusquam exstinctâ harum naturarum differentiâ propter unitionem, salvatâque magis proprietate utriusque naturæ et in unam personam, et in unam subsistentiam concurrente, non in duas personas partitum* vel divisum, sed unum eumdemque unigenitum Filium, Deum Verbum, Dominum Jesum Christum; juxta quod olim prophetæ de eo et ipse nos Dominus Jesus Christus erudivit, et Sanctorum Patrum nobis tradidit symbolum; et *duas naturales voluntates in eo, et duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse;* secundum Sanctorum Patrum doctrinam, adæque prædicamus; et *duas naturales voluntates non contrarias,* absit, juxta quod impii asseruerunt hæretici, sed *sequentem ejus humanam voluntatem,* et non resistentem vel reluctantem, sed potius et *subjectam divinæ ejus atque omnipotenti voluntati.*

Oportebat enim carnis voluntatem moveri, subjici vero voluntati divinæ, juxta sapientissimum Athanasium. Sicut enim ejus caro, caro Dei Verbi dicitur et est, ita et naturalis carnis ejus voluntas propria Dei Verbi dicitur et est, sicut ipse ait : " Quia descendi de cælo, non ut faciam *voluntatem meam, sed ejus, qui misit me, Patris* ", suam propriam dicens voluntatem, quæ erat carnis ejus. Nam et caro propria ejus facta est. Quemadmodum enim sanctissima atque immaculata animata ejus caro deificata, non est perempta, sed in proprio sui statu et ratione permansit; ita et humana ejus voluntas deificata, non est perempta, salvata est autem magis, secundum deiloquum Gregorium, dicentem : " Nam illius *velle* quod in Salvatore intelligitur, non est contrarium Deo, *deificatum totum* ".

Duas vero naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inconfuse, inseparabiliter in eodem Domino nostro Jesu Christo, vero Deo nostro, glorificamus, hoc est *divinam operationem, et humanam operationem,* secundum divinum prædicatorem Leonem, apertissime asserentem : " Agit enim utraque forma cum alterius communione

quod primum est, *Verbo*, scilicet, *operante* quod *Verbi* est, et *carne exsequente* quod *carnis* est". Nec enim in quoquam unam dabimus naturalem operationem Dei et creaturæ, ut neque quod creatum est, in divinam educamus essentiam : neque quod eximium est divinæ naturæ, ad competentem creaturis locum dejiciamus. "Unius enim ejusdemque tam miracula, quamque passiones cognoscimus, secundum aliud et aliud earum, ex quibus est, naturarum et in quibus habet esse", sicut admirabilis inquit Cyrillus.

Undique igitur inconfusum atque indivisum conservantes, brevi voce cuncta proferimus; *unum* sanctæ Trinitatis, et, post Incarnationem, Dominum nostrum *Jesum Christum verum Deum* nostrum esse credentes, asserimus *duas ejus esse naturas in unâ ejus radiantes subsistentiâ*, in quâ tam miracula, quamque passiones per omnem sui dispensativam conversationem, non per phantasiam, sed veraciter demonstravit, ob naturalem differentiam in eâdem unâ subsistentiâ cognoscendam, dum *cum alterius communione utraque natura* indivise, et inconfuse *propria* vellet, atque *operaretur* : juxta quam rationem, et *duas naturales voluntates* et *operationes confitemur*, ad *salutem humani generis convenienter in eo concurrentes*.

964. 9° Propositiones modernistarum circa Christum, damnatæ ex dec. *Lamentabili*, 3 jul. 1907.

XXVII. Divinitas Jesu Christi ex Evangeliis non probatur ; sed est dogma quod conscientia christiana e notione Messiæ deduxit.

XXVIII. Jesus, quum ministerium suum exercebat, non in eum finem loquebatur ut doceret se esse Messiam, neque ejus miracula eo spectabant ut id demonstraret.

XXIX. Concedere licet Christum quem exhibet historia, multo inferiorem esse Christo qui est objectum fidei.

XXX. In omnibus textibus evangelicis nomen *Filius Dei* æquivalet tantum nomini *Messias*, minime vero significat Christum esse verum et naturalem Dei Filium.

XXXI. Doctrina de Christo quam tradunt Paulus, Joannes et Concilia Nicænum, Ephesinum, Chalcedonense, non est ea quam Jesus docuit, sed quam de Jesu concepit conscientia christiana.

XXXII. Conciliari nequit sensus naturalis textuum evangelicorum cum eo quod nostri theologi docent de conscientia et scientia infallibili Jesu Christi.

XXXIII. Evidens est cuique qui præconceptis non ducitur opinionibus, Jesum aut errorem de proximo messianico adventu fuisse professum, aut majorem partem ipsius doctrinæ in Evangeliis Synopticis contentæ authenticitate carere.

XXXIV. Criticus nequit asserere Christo scientiam nullo circumscriptam limite nisi facta hypothesi, quæ historice haud concipi potest quæque sensui morali repugnat, nempe Christum uti hominem habuisse scientiam Dei et nihilominus noluisse notitiam tot rerum communicare cum discipulis ac posteritate.

XXXV. Christus non semper habuit conscientiam suæ dignitatis messianicæ.

XXXVI. Resurrectio Salvatoris non est proprie factum ordinis historici, sed factum ordinis mere supernaturalis, nec demonstratum nec demonstrabile, quod conscientia christiana sensim ex aliis derivavit.

XXXVII. Fides in resurrectionem Christi ab initio fuit non tam de facto ipso resurrectionis, quam de vita Christi immortali apud Deum.

XXXVIII. Doctrina de morte piaculari Christi non est evangelica sed tantum paulina[1].

Objectum, utilitas et divisio Tractatus.

965. 1° In hoc tractatu disserendum habemus de *Verbo Incarnato et Redemptore*, id est, de secundâ personâ SS. Trinitatis quatenus humanam naturam assumpsit, ad redimendum genus humanum per protoparentum culpam lapsum. Exinde apparet hujus Tractatûs connexio cum præcedentibus : siquidem in *Tr. de Deo uno* et *trino* ipsam naturam divinam investigavimus, in *Tr. de Deo Creante* de ejus operibus ad extra disputavimus, de Angelis et Homine, præsertim vero de elevatione protoparentum ad statum supernaturalem et eorum miserabili lapsu ; remanet igitur dicendum de hominis redintegratione per Christum Redemptorem.

[1] Vide etiam Encycl. *Pascendi* quam integram edidimus in *Additamentis ad Synopsim Theologiæ*, ed. altera, 1912.

[2] *Luc.*, X, 30 sq. Disertam hujus parabolæ expositionem videre est apud Wiseman, *Essays, Parables of the N. T.*

Objectum hujusce Tractatûs in parabolâ boni Samaritani optimè declaratur[2] : siquidem homo descendens ab Jerusalem in Jericho, juxta non paucos interpretes, Adamum repræsentat, qui, dum iter faceret, incidit in latrones, id est, dæmones, et gratuitis spoliatus, fuit etiam aliquo sensu in naturalibus vulneratus. Lapsum genus humanum neque lex (*sacerdos*), neque Prophetæ (*levita*) curare potuerunt. Samaritanus autem, id est, Christus, misericordiâ motus, nobisque per Incarnationem appropinquans, vulnera sanavit, sacramentorum oleum et vinum infundens, nosque in stabulum Ecclesiæ duxit, ubi ejus ministri nostri curam gerunt.

966. 2° *Utilitas* apparet : (a) *Ex dignitate objecti :* hic enim agimus de *Christo*, qui omnes thesauros divinitatis simul et perfectissimas humanæ naturæ dotes in se complectitur; et insuper de illo eximio *Redemptionis opere*, quod cetera Dei opera longe superat; nihil igitur *dignius* investigationibus nostris offerri potest, et cum Apostolo exclamare licet[1] : " Non enim judicavi me scire aliquid inter vos nisi Jesum et hunc crucifixum " ; nihil magis *necessarium*, nam Christus ipse dixit : " Ego sum via et veritas et vita "[2]. Jamvero " sine viâ non itur, sine veritate non cognoscitur, sine vitâ non vivitur "[3].

(b) *Ex innumeris erroribus* qui circa illud dogma ubique grassantur; cùm enim divinitas Christi ejusque pro genere humano satisfactio sint veluti centrum et basis religionis christianæ, hæ veritates acriter impugnatæ fuerunt tum ab antiquis hæreticis, tum a modernis *Rationalistis* aut a nonnullis Protestantium sectis, præsertim vero *Socinianis*, *Unitariis* et *Liberalibus*, quibus adjungi debent *Modernistæ*. Maximi igitur momenti est istos errores confutare.

967. 3° *Divisio.* Duo sunt mysteria exponenda : Incarnatio Verbi, seu mysterium unionis hypostaticæ duplicis naturæ, divinæ et humanæ, in unicâ personâ quæ *Christus* dicitur; et Redemptio seu opus a Christo Salvatore peractum, propter nostram salutem. Inde duæ præcipuæ partes : *Christologia*, quæ de Incarnatione, *Soteriologia*, quæ de Redemptione disserit; quibus addemus, per modum consectarii, ea quæ respiciunt cultum Christi et Sanctorum.

[1] *I Cor.*, II, 2. — [2] *Joan.*, XIV, 6. — [3] *De Imit. Christi*, l. III, c. 56.

- Christologia
  - Prænotanda.
  - De unione hypostaticâ
    - Thesis tripartita
      - Christus est Deus.
      - Christus est homo.
      - Christus Deus-homo.
    - Corollaria
      - Duplex voluntas et operatio.
      - Unica filiatio.
      - Communicatio idiomatum.
      - Scholastica expolitio.
    - Concordia cum ratione.
  - Consectaria quoad Verbum
    - Sola persona Verbi incarnata.
    - Verbum nil amisit.
    - Unionis dotes.
  - Quoad naturam assumptam
    - Intellectum.
    - Voluntatem.
    - Sensibilem appetitum.
    - Corpus.
- Soteriologia
  - Prænotanda : de notione et hypotheticâ necessitate redemptionis.
  - Thesis de redemptionis existentiâ.
  - Corollaria
    - de satisfactione et merito.
  - De Redemptoris muneribus
    - Christus sacerdos et hostia.
    - — propheta.
    - — caput.
    - — rex.
  - Controversia de motivo finali Incarnationis.
- Consectaria utriusque mysterii.
  - de Cultu Christi.
  - de Cultu B. Mariæ Virginis.
  - de Cultu Sanctorum.
  - de Cultu Reliquiarum et Imaginum.

Pars prior :

MYSTERIUM INCARNATIONIS seu CHRISTOLOGIA.

968. Cùm mysterium Incarnationis nihil aliud sit nisi unio hypostatica inter naturam divinam et naturam humanam in personâ Verbi, una erit *thesis fundamentalis*, nempe de *unione hypostaticâ*. Cùm vero ex hâc unione *consectaria* oriantur quoad *personam Verbi* in quantum naturam humanam assumpsit, et quoad *naturam humanam* assumptam, in quantum specialibus dotibus ornata fuit, in triplici capite dicemus : 1° de *unione hypostaticâ;* 2° de hujus *consectariis quoad personam assumentem;* 3° de ejus *consectariis quoad naturam assumptam.*

Caput j.

DE UNIONE HYPOSTATICA.

Antequam exponamus *thesim fundamentalem* cum suis *corollariis*, ejusque *concordiam cum ratione*, pauca prænotanda sunt de *genuino conceptu* unionis hypostaticæ et *præcipuis erroribus* quibus adulteratus est.

I. De genuino conceptu unionis hypostaticæ.

969. 1° **Origo hujus conceptûs.** Nonnulli rationalistæ contenderunt mysterium Incarnationis ab *hellenicis* doctrinis mutuatum esse. Hodie vero plerique eruditi fatentur rem non ita se habuisse. Græci enim philosophi, qui, post Platonem, paganismum emendare conati sunt, docebant Deum esse ens adeo *transcendens* ut directe et immediate in mundum et homines agere non valeret, sed solum mediantibus quibusdam entibus quæ δαίμονες dicebantur : nullum igitur immediatum inter Deum et homines commercium existere poterat [1].

[1] Ad rem J. Lebreton, *Origines du dogme de la Trinité*, p. 40 : "[La conception néo-platonicienne de la transcendance divine] favorise et développe la

Ex adverso autem primarius conceptus Incarnationis in eo consistit quod *Deus sit nobiscum.* Jam enim sub Antiquâ Lege *Yawheh* intime populo suo conjungitur, cujus est non solum Dominus et Rex, sed etiam Pater et Sponsus [1]. Quando prophetæ futurum Dei regnum annuntiant, supponunt arctiores fore relationes inter Deum et populum, et Messiam depingunt tanquam *Emmanuel* [2] (quod interpretatur nobiscum Deus). Eamdem doctrinam tradunt *hagiographi libri,* ubi de divinâ Sapientiâ disserunt (supra, n. 571-573). Sapientia enim, quæ est vapor virtutis Dei et emanatio quædam claritatis ejus sincera, in animas sanctas se transfert, et amicos Dei et prophetas constituit. Immo contubernium Dei habet et doctrinam ejus docet [3]. Et justi qui eâ fruuntur filii Dei nominantur et gloriantur patrem se habere Deum [4]. Attamen in Veteri Testamento Deus non revelavit quomodo vitam suam hominibus communicaturus esset. Apparuit autem Jesus Christus ut vita æterna quæ erat apud Patrem [5], Verbum Incarnatum, Deus et homo, et in seipso possidens plenitudinem vitæ divinæ, quæ ab eo in

théorie des êtres intermédiaires. Dieu séparé du monde, n'agissant plus sur lui et n'en étant plus connu, doit lui être relié par des êtres de nature divine mais subordonnée, *logos*, esprits, puissances, démons ". Eamdem doctrinam propugnatam esse a theologiâ judæo-hellenicâ, necnon et a gnosticismo, ostendit idem auctor, op. cit., pp. 431, 432, 435. Origo autem hujus theoriæ jam apud Platonem invenitur (*Convivium*, 202*e*-203*a*) : " Etenim omnis natura dæmonum inter mortales deosque est media. Quam virtutem habet? Interpretatur et trajicit humana ad deos, divina ad homines, horum quidem preces et sacrificia, illorum præcepta, sacrorumque remunerationes; in utrorumque medio constitutus complet, ita ut universa rerum natura ipsa sibi connectatur; per hunc vaticinium omne procedit, sacerdotumque ars circa sacrificia expiationesque et incantationes et divinationem omnem atque magicam. Deus quidem homini non miscetur, Θεὸς δ' ἀνθρώπῳ οὐ μίγνυται, sed per id medium commercium omne atque colloquium est inter deos hominesque ".

[1] Deum cum hominibus conversari sæpe ostendunt tum Moyses tum prophetæ : " Non est alia natio tam grandis quæ habeat deos appropinquantes sibi sicut Deus noster adest cunctis obsecrationibus nostris ". (*Deut.*, IV, 7; cf. *Ps.* CXXIII, 1; CXXIV, 1; *Ezech.*, XXXIV, 11, etc.)

[2] Ex solo nomine *Emmanuelis* non probatur quidem thesis de unione hypostaticâ, sed colligitur prophetas intellexisse intimam unionem tempore Messiæ inter Deum et homines exstituram esse.

[3] *Sap.*, VII, 25 — VIII, 4.

[4] *Sap.*, I, 13-18. — Vitam autem divinam quæ per Sapientiam in hominibus diffunditur describunt liber *Proverbiorum* VIII, 1-21, et *Ecclesiasticus*, XXIV et I, 8-10. — [5] *I Joan.*, I, 2.

omnes homines fluit. Hic est vere Emmanuel seu Deus nobiscum. Hinc doctrina de Incarnatione a græcis philosophis non est mutuata, sed est vere christiana, adumbrata quidem in Veteri Testamento, plene autem revelata in Novo, ut ex sequentibus clarius patebit.

970. 2° Varia nomina quibus mysterium Incarnationis appellatum est. Apud auctores sacros et ecclesiasticos, hujusmodi mysterium varia nomina sortitum est, quæ ejus naturam quodammodo declarant.

(a) Ratione *originis*, vocatum est *missio Filii*, *exitus* a Patre, *descensus* e cælo [1]. (b) Ratione *termini*, dictum est *adventus* in mundum, *assumptio* humanitatis, *exinanitio* Verbi, *Epiphania* seu apparitio, *Theophania*, i. e. Dei manifestatio, *Œconomia*, i. e. attemperatio, quia Deus in hoc mysterio infirmitati nostræ sese accommodavit [2]. (c) Ratione *effectus*, vocatum est *unio*, *unitio*, *adunatio* (græce ἕνωσις), *conventus*, *conventio*, *copulatio* (σύνοδος, σύμβασις, συνάφεια), quia per hujusmodi mysterium utraque natura, divina scilicet et humana, intimo vinculo simul convenerunt et adunatæ sunt; sed præsertim *unio hypostatica*, ἕνωσις καθ'ὑπόστασιν [3], quâ significabatur unionem non esse externam vel moralem tantum, sed veram et substantialem, ita ut non duæ essent in Christo personæ, sed una tantum, quatenus persona Verbi sibi assumpsit humanam naturam; hinc appellatum est etiam *incorporatio*, *inhumanatio*, (ἐνανθρώπησις) *assumptio*, *apprehensio* humanæ naturæ. (d) Sed communiter vocatur a Latinis *Incarnatio*, a Græcis σάρκωσις, id est, unio cum carne, non quidem eo sensu quod Verbum solam carnem assumpserit, sed ad plenius significandum, Ipsum non solum superiorem, sed etiam inferiorem humanæ naturæ partem assumpsisse : vox enim *caro* sæpe sæpius in Scripturâ totum hominem designat : "Videbit omnis *caro* salutare Dei [4]".

971. 3° Genuina definitio hujus mysterii colligitur e diversis Conciliis, præsertim *Ephesino*, *Chalcedonensi* et *Constantinopolitano III.* Ex his enim infertur unionem Verbi cum naturâ humanâ *non* esse *tantummodo moralem* (contra Nestorium), *nec* fieri *per conversionem* unius naturæ in alteram, *neque per compositionem* aut *commixtionem*

[1] *Galat.*, IV, 4; *Joa.*, VI, 41; X, 36.
[2] *Joan.* XVI, 28; *Phil.*, II, 7; *I Tim.*, III, 16.
[3] S. Hippolytus, *Contra hæresim Noeti* 115, dicit quod caro "in Verbo habet subsistentiam, σύστασιν", apud de Journel, *Enchiridion patristicum*, 393. — [4] *Luc.*, III, 6; cf. *Gen.*, VI, 12.

utriusque naturæ in unam, *neque per absorptionem* unius naturæ ab alterâ (contra Monophysitas), aut *per diminutionem* alterutrius præsertim humanæ naturæ (contra Monothelitas); — sed esse secundum ὑπόστασιν seu personam, utrâque naturâ integrâ et impermixtâ manente, etiam post unionem, ita ut *unus idemque Christus sit perfectus Deus et perfectus homo seu persona theandrica.*

Incarnationis mysterium potest igitur definiri *unio hypostatica duplicis*[1] *naturæ, divinæ et humanæ, in unicâ Verbi personâ, ex quâ unione unus est Christus*[2]. Dicitur :

A) *Unio*, id est, nexus seu conjunctio plurium ad aliquid unum efficiendum.

(**B**) *Hypostatica.* Ad quod intelligendum, sciendum est duplicem unionem distingui posse : (**a**) unionem *accidentalem*, quâ res coadunantur per *meram aggregationem*, si agitur de rebus physicis, qualis est unio inter lapides qui unum acervum efformant; per *unionem moralem*, si agitur de personis quæ, etsi distinctæ manentes, ad communem finem consociantur, prout est unio inter amicos quorum est cor unum et anima una; (**b**) unionem *substantialem*, quâ plura coadunantur ad totum aliquod substantiale efformandum. Quæ iterum duplex est, naturalis et hypostatica : *naturalis*, quâ ex pluribus substantiis, sive incompletis, sive completis sed integris non remanentibus, unica natura completa efficitur, ut est, v. g., unio corporis et animæ in homine, oxygenii et hydrogenii in aquâ; in priori enim casu, corpus et anima sunt substantiæ incompletæ, in posteriori, oxygenium et hydrogenium sunt quidem substantiæ in se completæ, sed transmutantur quando simul uniuntur ad aquam efformandam. *Hypostatica* seu *personalis* unio ea est, quâ ex pluribus naturis *completis*, et *integris remanentibus*, unica efficitur persona.

His prænotatis, unio naturæ divinæ et humanæ in Christo dicitur *hypostatica*, id est, non mere accidentalis, seu per

[1] Cf. **Denz.**, 295 (241).

[2] Quo melius definitio intelligatur, in memoriam revocentur ea quæ diximus de naturâ et personâ (*De Deo Trino*, n. 555 sq.). — Infra, ubi de scholasticâ hujus mysterii expolitione, explicationem magis analyticam et theologicam proponemus.

concordiam voluntatum aut meram inhabitationem, vel collationem alicujus extrinsecæ dignitatis, sed vere *substantialis* [1]*; nec tamen naturalis* seu ex duabus naturis unicam efficiens naturam, sed *personalis*, ita ut duæ naturæ, quæ uniuntur, integræ maneant, et tamen unicam efforment personam : " nusquam sublatâ differentiâ naturarum propter unionem ", ut ait C. *Chalcedonense;* σαρκὶ καθ'ὑπόστασιν ἡνῶσθαι τὸν ἐκ Θεοῦ πατρὸς λόγον, ut dicitur in 2° Anathematismo Cyrilli [2].

(C) *Naturæ divinæ et humanæ :* his verbis indicantur duo extrema quæ uniuntur, scilicet *natura divina Verbi*, et *humana natura* ex corpore et animâ composita, utraque completa, utraque distincta et inconfusa remanens, etiam post unionem.

(D) *In unicâ Verbi personâ :* quibus verbis ostenditur utramque naturam ita uniri, ut unicam efforment personam, hancque personam esse personam Verbi, quæ, eadem semper manens, humanam naturam sibi assumit, et ejus personalitatem supplet. Proinde unio Verbi cum humanâ naturâ facta fuit in *personâ*, non in naturâ, seu aliis verbis, natura humana *directe* unita fuit personæ Verbi, non autem naturæ quæ tribus personis communis est; insuper Verbum assumpsit naturam humanam integram, non autem personalitatem humanam, cujus Ipsum vices supplebat.

(E) *Ex quâ unione unus est Christus*, nam ex illâ unione oritur unica persona theandrica, quæ est simul Deus et homo et vocatur Jesus Christus.

II. Errores circa mysterium Incarnationis.

Mysterium Incarnationis, propter suam profunditatem et obscuritatem, varie in variis sæculis impugnatum est; quan-

[1] Patres hanc unionem vocant *substantialem*, οὐσιώδη : " Substantialem enim hanc unionem dicimus, hoc est veram et non imaginariam; substantialem autem, non quod duæ naturæ unam compositam naturam effecerint, sed quod in unam Filii Dei compositam hypostasim inter se unitæ fuerint " (**Damascenus**, *De Fide Orthod.*, III, 3, *P. G.*, XCIV, 993). Nonnulli eam vocant etiam *physicam* ut sic distinguatur a morali unione, immo *naturalem* et *essentialem*, non eo sensu quod unica sit in Christo natura aut essentia, sed ut significent unionem esse veram, realem, objectivam, non autem moralem. Cf. **Denz.**, 115 (75). — [2] **Denz.**, 114 (74).

doque *divinum* in Christo elementum, quandoque *humanum*, aut etiam *unionem* inter utrumque existentem hæretici perverse exposuerunt. Dicemus : 1° de *antiquis* erroribus; 2° de *modernis*.

972. 1° Errores antiqui. Quatuor periodi in historiâ hujusmodi hæreseon distingui possunt :

(A) Primo sæculo, duo errores oppositi recenseri debent : (a) *Ebionitæ* a *Judaismo* conversi, *divinum* in Christo elementum negaverunt, asserendo Christum esse merum hominem; quod pariter dixerunt *Cerinthiani* seu discipuli Cerinthi, qui *gnosim* cum Judaismo miscebat [1]. (b) *Docetæ*, generatim a *paganismo* conversi, humanum in Christo elementum negârunt; non unam sectam constituebant sed e variis sectis orti, putabant omnem creaturam corpoream esse malam, ideoque docebant corpus Christi non fuisse verum et reale, sed solum apparens et phantasticum : exinde vocati sunt *Phantasiastæ* vel *Docetæ* [2] (a græcâ voce δοκεῖν, apparere).

Ambæ hæreses jam tempore S. Joannis existebant, qui eas impugnat in primo capite Evangelii et in primâ Epistolâ.

973. (B) *Sæc. II^us^ et III^us^*, tres præcipuæ hæreses viguerunt : (a) *Adoptianismus* (una ex formis Monarchianismi, supra, n. 612), juxta quem Christus est homo qui, tempore quo baptizabatur, a Deo in filium adoptatus potestatem acceperat miracula patrandi. Hujus hæresis præcipui fautores fuêre *Theodotus* coriarius, *Artemon*, posteaque *Paulus Samosatenus* qui magis scientifice eumdem errorem exposuit [3]. (b) *Gnosticismus* (n. 611), in quo multæ distinguebantur sectæ [4] : alii, ut *Carpocrates*, ebionismum amplectebantur; plerique tamen in Christo duplex agnoscebant elementum, unum quidem terrenum et humanum, alterum vero cæleste et divinum, priori accidentaliter unitum, ut ita redemptionem peragere valeret : ita præsertim *Valentiniani*. Inter quos, quidam, ut Simon, Saturninus, Basilides, asseruerunt corpus Christi fuisse quidem reale, sed cæleste

[1] De quibus cfr. **Tixeront**, t. I, 173, 179.

[2] Cf. **Petavius**, l. I, c. 4; **Stentrup**, th. 6; **Alzog**, op. cit., § 72; **Schaff**, op. cit., vol. II, § 134; **Tixeront**, t. I, p. 172.

[3] **Tixeront**, t. I, p. 310. — [4] **Tixeront**, 195.

et sidereum, et per sinum Virginis, sicut lux per vitrum, transiisse. (c) *Marcionismus*, ad strictum docetismum rediens, corpus Christi mere apparens esse contendebat [1].

974. (C) *Quar'o* sæculo, jam intimius mysterium Incarnationis investigatum est : (a) *Ariani* (n. 621), admittebant quidem Verbum vere fuisse humanæ naturæ unitum, sed ejus *consubstantialitatem* cum Patre negabant, ideoque Christum non merum hominem, sed perfectissimam creaturam esse dicebant. (b) *Apollinaristæ* [2] sic dicti ab eorum duce, Apollinari, episcopo Laodicensi, humanam Christi naturam minuebant, asserendo hanc intellectu carere : tria principia, post Platonem, in homine admittentes, *corpus* scilicet, animam *sensibilem* (ψυχήν) et animam *intellectualem* (πνεῦμα), docebant Verbum assumpsisse quidem corpus et animam sensibilem, non autem animam intellectualem ; nam Verbum ipsum, ut aiebant, vices tenet mentis in Christo. Ille error damnatus est in Concil. *Constantinopol.* (381).

975. (D) Jam a sæculo *quinto* primaria quæstio fuit *quomodo* duæ naturæ, divina scilicet et humana, in Christo uniantur; et hâc de re duo fuerunt errores oppositi, quorum unus, *Nestorianismus*, affirmabat duas esse personas in Christo, alter, *Eutychianismus*, unicam esse naturam; et inter hos duos tertius irrepsit error sub prætextu utrumque conciliandi, *Monothelismus;* postea, sub nomine *Adoptianismi* revixit mitigata forma Nestorianismi.

(a) Erraverunt imprimis *Nestoriani*, qui unionem tantum moralem [3] inter divinam et humanam naturam admittebant, proindeque duas in Christo esse personas [4]. Damnati sunt

[1] **Tixeront**, 203.

[2] Cf. **Petav.**, l. I, c. 6; **Stentrup**, th. 8; **Alzog**, § 114; **Schaff**, vol. III, § 136; **Tixeront**, II, p. 94.

[3] Cf. *Anathematismos de Tribus Capitulis*, apud **Denz.**, 213 sq. (172 sq.).

[4] Cfr. **Hefele-Leclercq**, *Histoire des Conciles*, t. II, § 127 sq. — Ab hoc errore non satis recessit nostris diebus **Günther**, juxta quem persona est *natura sui conscia;* nam ex hoc sequitur duas in Christo esse personas, cùm duplex in eo sit natura sui conscia; et revera ejus discipuli docuerunt duas esse in eo personas, ita tamen unitas ut persona humana personæ Verbi subdatur, et ambæ personam compositam efforment. Quod damnatum est a **Pio IX**, 15 Jun. 1857 (**Denzing.**, n. 1509). Cfr. **Knoot**, *Anthon Günther*, 1881; **Stentrup**, th. 15.

in C. *Ephesino* (431), ubi definitum est unicam in Christo esse personam. Quidam tamen isti hæresi adhærere non cessârunt et hodie *Chaldaicam* efformant ecclesiam.

(b) *Eutychiani* in oppositum inciderunt errorem [1]; *Eutyches*, siquîdem, eorum dux, abbas monasterii Constantinop., dum nestorianam hæresim acerrime impugnaret, non solum unam personam, sed etiam unicam in Christo esse naturam docuit : "Confiteor ex duabus naturis fuisse Dominum nostrum *ante unitionem; post unitionem vero, unam naturam* confiteor". Eutyches ipse non explicavit quomodo ex duabus naturis ante unionem existentibus, unica tantum in Christo maneat; ejus discipuli variis modis illud explicârunt : alii dicebant humanitatem fuisse *absorptam* a divinitate, sicut guttula aquæ ab oceano absorbetur; alii docebant duas naturas fuisse *commixtas* et in tertiam transmutatas; alii hanc unionem assimilabant *unioni* corporis et animæ [2].

Damnati sunt in Conc. *Chalcedonensi* (451), in quo suscepta et approbata fuit celebris Epistola *S. Leonis* ad Flavianum, quæ errores Eutychetis reprobabat, statuendo duas esse in Christo naturas. Attamen, eadem hæresis propagata fuit in Oriente, et hodie etiam viget in Armeniâ, Syriâ et Ægypto; ejus asseclæ vocantur *Monophysitæ* (μόνος solus, φύσις, natura) aut etiam *Jacobitæ*, quia ducem agnoscunt quemdam *Jacobum*, ignotum Syrum, qui sæculo sexto Eutychianismum renovavit. Hodie plures efformant ecclesias, nempe *Jacobitam* in Syriâ, *Copticam* in Ægypto et Æthiopiâ, necnon *Armenam veterem*.

[1] Cf. **Petavius**, op. cit., l. I, c. 13-18; **Stentrup**, c. III, s. 5, p. 757; **Alzog**, *Church History*, § 120; **Schaff**, *History of the Christian Church*, vol. III, § 140; **Hefele-Leclercq**, *Conciles*, t. II, § 170 sq.

[2] **Vigilius Tapsensis** (*C. Eutych.*, l. II, n. 5) sic comparat errores Nestorii et Eutychetis : "Nestorius duas inducendo naturas, duas putavit esse personas, et ob hoc arbitratus est sacrilego dogmate duos Christos inducere; Eutyches respiciens unam personam, unam censuit esse naturam, et ob hoc humanam ausus est denegare. Et quia est in Christo et naturarum proprietas et personæ unio, Nestorius proprietatem attendendo naturarum, a personæ excidit unione et duos putavit Christos, unum passibilem, alterum impassibilem esse. Eutyches unam intendendo personam, a naturarum proprietate descivit et ipsam divinitatem asseruit passam".

(c) *Monothelitæ*[1] quorum auctor præcipuus fuit *Sergius*, Patriarcha Const. (VII sæc.), mitigatum Eutychianismum professi sunt, docentes unam esse *voluntatem et operationem* in Christo : volebat siquidem Sergius Catholicos simul et Eutychianos sibi conciliare, dicendo cum primis, duplicem esse in Christo naturam; et cum secundis, unicam esse voluntatem; sed in hoc illogice agebat : cùm enim voluntas sit in naturâ, tot sunt voluntates quot naturæ, ac vicissim si una tantum sit voluntas, una pariter est natura. Damnatus est in *Concil. Constantinopol.* (680), ubi definitum est duas naturales voluntates, et duas operationes in Christo esse agnoscendas.

(d) *Adoptiani*, nempe *Elipandus* archiepiscopus Toletanus et *Felix* episcopus Urgelitanus, in Hispaniâ, sæc. VIII, distinxerunt inter Verbum æternum, quem dicebant Filium Dei *naturalem*, et Filium Mariæ, quem *adoptivum* tantum Dei Filium vocabant. Ex quo logice sequebatur duas in Christo esse personas; ad quem errorem vitandum, filiationem naturæ, non personæ, falso adscribebant[2].

Damnati sunt in Conc. *Ratisbonensi* et *Francofordiensi.* Felix, post multas recantationes, ab *Alcuino* in publicâ disputatione victus, errores suos tandem retractavit; Elipandus in hæresi suâ defunctus est.

976. 2° Moderni errores. (A) Jam ab initio Reformationis, *Sociniani*[3], errores Ebionitarum et priorum Adoptianorum renovantes, docuerunt Christum fuisse quidem *divinitus missum*, sed esse tamen *merum hominem*, nec vocari posse Filium Dei nisi sensu lato, quia videlicet Deus specialiter habitabat in eo, eumque regebat et inspirabat; fuisse insuper eximium prophetam, virum omnibus virtutibus ornatum, nosque exemplis suis et doctrinâ redemisse, et, post mortem suam, dignum a Deo judicatum esse qui divinos honores acciperet, ita ut, quamvis sit homo, possit tamen adorari!

[1] **Petavius**, l. I, c. 19-21; **Stentrup**, c. III, s. 5; **Alzog**, § 124; **Schaff**, vol. IV, § 109; **Hefele-Leclerq**, *Conciles*, § 291 sq.

[2] **Hefele-Leclercq**, *Conciles*, t. III, § 390 sq.; **H. Quillet**, *Adoptianisme*, in *Dict. de Théol.* (*Vacant*), t. I, 403-413.

[3] De Socinianis vide **Mœhler**, *Symbolik*, § 87-89; **Alzog**, § 341; **Schaff***, *Christ and Christianity*, p. 95-96.

(B) Hodierni *Unitarii*[1], Socinianorum vestigiis inhærentes, pariter docent Christum esse merum hominem, divinitus missum, eumque fuisse omnium virtutum perfectissimum exemplar, et vocari posse Filium Dei, immo *divinum hominem*, non autem Deum sensu vero et proprio, nec proinde adorandum, sed potius imitandum.

977. (C) Protestantes *liberales* hodie easdem opiniones profitentur[2], quamvis non explicite Unitariorum sectæ adhæreant. Admittunt quidem Christum seipsum dixisse Filium Dei, sed tantum lato sensu, vel quatenus sibi specialem cognitionem Dei ut Patris habuit et aliis tradidit, vel inquantum seipsum putavit Dei vicarium in stabiliendo regno Dei proxime venturo. — Quidam vero, ad mythicas theorias redeuntes, eo usque procedunt ut ipsam Christi existentiam negent[3].

(D) *Modernistæ*, Liberalium errores in Ecclesiam diffundere volentes, primum subobscure, postea aperte docuerunt Christum esse merum hominem, conceptum non ex virgine, sed secundum leges naturæ; prædicavisse regnum Dei et quidem duplex, nempe regnum justitiæ et caritatis, quod per pœnitentiam et interiorem renovationem homines bonæ voluntatis ingredi possunt, et insuper proximum adventum regni eschatologici cujus ipse foret rex et judex; nunquam vero affirmavisse se esse Deum aut Filium Dei

[1] Cf. **R. Schippen***, *American Unitarian Association Tract.*; **Hall***, *Orthodoxy and Heresy;* Unitarianism : its Origin and History, 1888-89; **H. Lyon**, *A study of the sects.*, p. 163; **J. Clarke***, *Manual of Unit. belief*, l. VII.

[2] Quod aperte declarat **A. Réville***, *Histoire du Dogme de la Divinité de J.-C.*, ubi (p. 179) scribit vix paucos inveniri etiam inter Orthodoxos Protestantes, qui audeant fidem in Christi divinitatem tradere tanquam *conditionem sine quâ non* christiani spiritûs. Cfr. **A. Sabatier***, *Esquisse d'une Philosophie de la Religion*, p. 193 sq.; **Ménégoz***, *Publications diverses sur le fidéisme;* **E. Doumergue***, *Les étapes du Fidéisme;* **E. Stapfer***, *Jésus-Christ dans son ministère.* Eosdem errores in Germanicis Universitatibus plerisque vigere constat ex iis quæ scripsit **Lichtenberger**, *Encyclop. des Sc. Religieuses*, verbo *Christologie*, vol. III, p. 149 sq.; cfr. **A. Harnack**, *Das Wesen des Christentums*, gallice *L'Essence du Christianisme*, 7e Conf.; **H. Wendt**, *Die Lehre Jesu*, 1901.

[3] Quomodo *Liberales* progressive ceciderint in rationalismum, pantheismum, mythismum et evolutionismum, erudite declarat **L.-Cl. Fillion**, *Les étapes du Rationalisme*, Paris, Lethielleux, 1911.

sensu proprio; sed quosdam ex ejus discipulis, eum pro ente divino habuisse et adorâsse, quippe qui in eo mirarentur perfectissimam Dei manifestationem; postea vero discipulos ejus hellenicos, theoriis circa *Logon* et mythologicis conceptibus imbutos, eum tanquam Filium Dei ac verum Deum prædicavisse; divinitatem Christi esse proinde dogma e conceptibus judaicis circa Messiam a Græcis Christi discipulis progressive elaboratum[1]. Seu, aliis verbis, " divinitas Jesu Christi ex Evangeliis non probatur, sed est dogma quod conscientia christiana e notione Messiæ deduxit "[2], elaborando scilicet judaicos conceptus circa Messiam græcarum doctrinarum ope. Quos errores confutabimus, doctrinam catholicam demonstrando.

Tria declarabimus : 1° *thesim fundamentalem de unione hypostaticâ;* 2° ejus *corollaria;* 3° ejus *cum ratione concordiam.*

Art. I. Thesis fundamentalis.

978. **Natura divina et natura humana hypostatice unitæ fuerunt in unicâ personâ Verbi, ita ut Jesus Christus sit verus Deus et verus homo.** *De fide est* contra Nestorianos, Eutychianos, Unitarios, Liberales et Modernistas, ex C. *Chalcedonensi* definiente, " *unum eumdemque Christum*, Filium Dominum unigenitum, in *duabus naturis inconfuse*, *immutabiliter*, *indivise*, *inseparabiliter* agnoscendum, *nusquam sublatâ naturarum differentiâ* propter *unitionem*, magisque *salvâ proprietate utriusque naturæ*, et in *unam personam* atque *subsistentiam concurrente*, non in *duas personas* partitum atque divisum, sed *unum et eumdem Filium unigenitum Deum* Verbum, Dominum Jesum Christum ".

Animadvertere licet thesim proponi et definiri sub duplici formâ, nempe formâ abstractâ et magis scientificâ : *natura divina et natura humana hypostatice unitæ sunt in*

[1] Ita, inter alios, **A. Loisy**, *L'Evangile et l'Eglise*, 1902; *Autour d'un petit livre*, 1903; *Les Evangiles Synoptiques*, 1907-1908; **G. Tyrrell**, *Lex orandi*, 1903; *Through Scylla and Charybdis*, 1907; auctores anonymi operis *Il Programma dei Modernisti*, Roma, 1908. Modernismum fusius exposuimus in *Additamentis ad Synopsim theologiæ*, cujus editio altera prodiit an. 1912.

[2] Proposito 27 damnata in Dec. *Lamentabili.*

personâ Verbi, et formâ concretâ et, ut ita dicam, populari : *Jesus Christus est verus Deus et verus homo.* Jamvero *chronologice* forma concreta prior invenitur in scriptis N. Testamenti et Patribus apostolicis, forma autem abstracta nonnisi successive elaborata fuit, eliminando errores contrarios.

Ad thesim vero demonstrandam, ostendemus : 1° Christum esse vere *Deum;* 2° eum vere esse *hominem* et quidem *integrum;* 3° in eo naturam divinam et naturam humanam *uniri secundum personam.*

I. Probatur 1ª pars thesis, nempe Christum esse vere Deum[1].

979. Jam probavimus in *Tr. de Verâ Religione* (n. 342 sq.) Christum esse divinum legatum; et in *Tr. de Deo Trino* (n. 587 sq.) tres esse in Deo personas; hìc autem demonstrandum est, præcipue contra Protestantes *liberales* et *Modernistas*, hominem illum qui dicitur Jesus Christus, quique visibilis inter homines versabatur, esse vere Dei Filium in sensu proprio et Verbum incarnatum.

Fatentibus adversariis, Ecclesia catholica, jam a sæculo IV, certe hoc dogma docuit tanquam ab ipso Christo et Apostolis traditum : quod, juxta principia in *Tr. de Ecclesiâ* statuta, est invictum veritatis argumentum. Expedit tamen, ad confutandos adversarios [2], *directe* divi-

[1] De divinitate Christi legi possunt : **Maranus**, *de Divinitate Christi;* **Perrone**, *de D. N. Jesu Christi divinitate;* **Nicolas**, *La Divinité de N. S. Jésus-Christ*, anglice *Divinity of Jesus Christ;* **Freppel**, *Conférences sur la divinité de J.-C.*, anglice redditum *Discourses on the divinity of J. X.;* **Lacordaire**, *Jésus-Christ;* **Liddon***, *Divinity of Christ;* **P. Schaff***, *The person of Christ :* the perfection of his humanity viewed as a proof of his divinity; **H. Bushnell***, *Nature and the Supernatural*, ch. X, The Character of Jesus forbids his possible classification with men; **Bougaud**, op. cit., 3ᵉ p., Conclusions logiques de la Vie de J.-C., anglice redditum *An Argument for the Divinity of J.-C.;* **Card. Capecelatro**, *Errori del Renan nella vita di Gesu*, Tournai, 1887; **Stevens***, *The teaching of Jesus*, New York, 1902; **M. Lepin**, *Jésus Messie et Fils de Dieu*, 1906; **P. Batiffol**, *L'enseignement de Jésus*, Paris, 1905; **Couget**, *La divinité de Jésus-Christ*, Paris, 1906; **M. J. Mailhet**, *Jésus Fils de Dieu*, Paris, Roger. 1906; **W. Sanday***, *Son of God*, in *Hastings Dict. of the Bible*, t. V, p. 570-579. — Multum etiam profuerunt notæ quas benigne ad nos misit **A. Vieban**, in Seminario Baltimorensi professor.

[2] Quo melius intelligatur argumentum, sciendum est adversarios ita explicare evolutionem hujus dogmatis. 1° Juxta quosdam, præsertim *Liberales*, hujus

nitatem Christi probare : 1° ex testimonio ipsius *Christi* in *Synopticis* Evangeliis; 2° ex fide *apostolicæ Ecclesiæ;* 3° ex doctrinâ *S. Pauli;* 4° ex doctrinâ *S. Joannis.*

1° **Testimonium Christi de suâ divinitate in Synopticis** [1]. Ad manifestandam suam divinitatem, Jesus, Judæorum menti se accommodare volens, non poterat ab initio aperte declarare se esse Deum, sed pedetentim, verbis et operibus, sibi vindicavit nomina et munera quæ nonnisi Deo competunt.

Pauca prænotamus de baptismo Christi, quo incipit ejus ministerium. Vox delapsa de cælo super Christum in Jordane : " Hic est Filius meus dilectus in quo mihi complacui " [2], non eo sensu accipienda est quod Jesus sit merus homo, qui erga populum munere messianico fungatur, sed aliquid omnino *transcendens* significat. Comparatâ enim hâc visione inaugurali ministerii Jesu cum visionibus quibus Moyses et Prophetæ missionem suam a Deo acceperunt, patet multo altioris ordinis esse dignitatem Jesu quam fuerat dignitas Moysis et Prophetarum. Ex unâ parte, homines imbecilles et peccatores pavent ante faciem Dei, et Deus purificat quos legatos et ministros suos efficit [3]. Ex alterâ parte, Jesus, a quo ipse Baptista baptizari deberet,

---

evolutionis præcipua stadia hæc sunt : *a*) In actibus Apostolorum et Synopticis Christus est Dei legatus, Messias, sed nihil amplius; *b*) Paulus Christi præexistentiam, non autem divinitatem docet; *c*) In quarto Evangelio Christus vocatur Deus, attamen inferior est Deo; *d*) In traditione Christus paulatim æternus et Deo æqualis agnoscitur. 2° Alii vero, præsertim recentiores, v. g., Loisy, Harnack, non negant doctrinam nostram inveniri apud Paulum, et in verbis quæ in Evangeliis Christo tribuuntur; sed contendunt Paulum errasse, et postea Evangelistas, sub influxu Paulinæ prædicationis, falso suam fidem Ipsi Christo adscripsisse.

[1] Ut valeat argumentum ex testimonio Christi desumptum, tria probanda sunt : 1) verba quæ in Evangelio Christo tribuuntur sunt revera verba Christi; 2) In his verbis Christus se esse Deum affirmat; 3) Christi affirmatio verax est. Porro, ex genuinitate et historicitate Evangeliorum (*Tr. de Verâ Relig.*, n. 287-339), necnon ex eorum inspiratione (*Tr. de Fontibus Rev.*, n. 1016-1027), primum jam sufficienter constat. Tertium vero jam probatum est (*Tr. de Verâ Relig.*, n. 352-362) nec ab adversariis negatur. Secundum ergo tantum remanet probandum, scilicet Christum revera se Deum declaravisse.

[2] *Matt.*, III, 17; cf. *Marc.*, I, 11; *Luc.*, III, 22. Idem dicendum est de voce in transfiguratione auditâ *Matt.*, XVII, 5; *Marc.*, IX, 6; *Luc.*, IX, 35; *II Petr.*, I, 17.

[3] *Ex.*, III, 1-6; *Is.*, VI, 1-8; *Jer.*, I, 1-10; *Ez.*, I, 28; *Apoc.*, I, 17.

nullâ indiget purificatione[1], Spiritu sancto repletur, Filiusque Dei declaratur, tanto melior prophetis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditavit. Cùm igitur tanta sit hujus vocis *Filius Dei* præstantia, remanet ut plenam ejus significationem quæramus ex verbis et operibus Domini.

(A) Christus [2] *omnibus hominibus Angelisque superiorem* se facit. Major est Salomone et Jonâ [3]; Davide, qui Eum vocat Dominum suum [4]; Moyse et Eliâ, ut patet ex Transfigurationis narratione [5]; ipso Joanne, quo inter natos mulierum non surrexit major[6]. Major est Angelis, quos ipse vocat Angelos suos[7], qui ei ministrant[8], quos in die judicii Ipse jubebit congregare electos suos a quatuor ventis [9] et malos separare de medio justorum [10].

Quis vero, præter Deum, hanc supra omnes creaturas præeminentiam sibi legitime vindicare possit?

980. (B) Christus sibi ut *propria* vindicat *munera* et *auctoritatem*, quæ nullus legatus divinus sibi unquam arrogavit, et quæ in Veteri Testamento soli Deo, scilicet Yawheh, competebant.

(a) *Proprio nomine miracula facit*, sanando ægros vel obsessos a dæmone, suscitando mortuos, elementis imperando[11]. Virtus *de illo* exit et sanat omnes. Non indiget

[1] *Matt.*, III, 14.

[2] Cf. **M. Lepin**, *Jésus Messie et Fils de Dieu d'après les Evangiles synoptiques*, 3ᵉ ed., Paris, Letouzey, 1906, c. IV, p. 219-338; **J. Lebreton**, *Les origines du Dogme de la Trinité*, Paris, Beauchesne, 1910, p. 216-251; **J. Pressoir**, *La divinité de Jésus-Christ d'après les Ev. Synoptiques*, in *Rev. prat. Apol.*, t. XI, p. 434 sq.

[3] *Matth.*, XII, 41-42; *Luc.*, XI, 31-32.

[4] *Marc.*, XII, 35-37; *Luc.*, XX, 41-44; *Matt.*, XXII, 41-46.

[5] *Matth.*, XVII, 1-9; *Marc.*, IX, 1-9; *Luc.*, IX, 28-36.

[6] *Matt.*, XI, 1-11; *Marc.*, I, 7; *Luc.*, VII, 26, 28. " De passages tirés exclusivement des synoptiques... il ressort nettement que Jésus a conscience d'être plus que simplement un homme ". **P. Wernle***, *Die Anfänge unserer Religion*, 1901, p. 23-25.

[7] *Matt.*, XIII, 41; XVI, 27; XXIV, 31.

[8] Cf. *Matt.*, IV, 11; XXVI, 53; *Marc.*, I, 13; VIII, 38; XIII, 32; *Luc.*, IX, 26.

[9] *Matt.*, XXIV, 31; *Marc.*, XIII, 27 sq.

[10] *Matt.*, XIII, 49.

[11] *Marc.*, V, 30; *Luc.*, VI, 19.

nisi uno verbo ad hæc patranda [1] : et ideo mirantur turbæ [2]. Hæc autem potestas miracula patrandi ei tam propria est ut eam aliis communicet [3], et de facto in nomine Jesu Christi apostoli miracula operati sunt [4].

(b) *Docet* ut Deus, id est, proprio nomine et supremâ auctoritate. Philosophi suas opiniones argumentis probare conantur; prophetæ et Apostoli nomine Dei docent " Hæc dicit Dominus ". Christus autem proprio nomine loquitur " Ego autem dico vobis... Unus est Magister vester Christus... Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt " [5]. Hæc autem auctoritas eo magis mira videtur quod aliunde legem ut divinam agnoscit, a quâ iota unum aut unum apicem auferri non vult, et tamen eam interpretatur et complet quasi ipse legislator fuisset. Quod speciatim apparet quoad legem *sabbati :* nam sabbati dominum se dicit [6], et probat miraculis [7], ideoque sabbato spicas vellere discipulos sinit [8].

(c) *Peccata dimittit auctoritate propriâ*, tanquam contra se commissa, et propter amorem sibi præstitum. Scandalizatis pharisæis quod peccata remitteret, — nam " Quis potest dimittere peccata nisi solus Deus ? " — probat potestatem hanc sibi competere, sanando paralyticum [9]. In parabolâ duorum debitorum [10], supponit peccatricem sibi per peccatum esse debitricem, et prosequitur : " Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum ". Porro ex contextu patet, hanc peccatricem amorem exhibuisse erga Jesum. Patet ergo peccatum quod alibi exhibetur ut debitum *erga Deum*, v. g., in oratione dominicâ, esse simul debitum *erga Jesum*, et propter amorem *erga Jesum* remitti [11].

[1] *Marc.*, I, 25; V, 41; IV, 39; *Matt.*, VIII, 27; *Luc.*, IV, 35; VIII, 54, 55.
[2] *Marc.*, I, 27; II, 12; IV, 40; *Luc.*, IV, 36; V, 25, 56; VIII, 25; *Matt.*, IX, 8; VIII, 27.
[3] *Marc.*, XVI, 17; *Matt.*, X, 8; *Luc.*, IX, 1-2; X, 9.
[4] *Luc.*, X, 17; *Matt.*, XI, 7; *Marc.*, III, 15; VI, 7; *Act.*, III, 6; IX, 32-40.
[5] *Luc.*, VI, 40; *Matt.*, V, 22 sq.; XXII, 33; XXIII, 8, 10.
[6] *Marc.*, II, 28; *Matt.*, XII, 8; *Luc*, VI, 5.
[7] *Marc.*, III, 1-6; *Matt.*, XII, 9-14; *Luc.*, VI, 6-11.
[8] *Marc.*, II, 23; *Matt.*, XII, 1; *Luc.*, VI, 1.
[9] *Marc.*, II, 3-13; *Matt.* IX, 1-8; *Luc.*, V, 17-26.
[10] *Luc.*, VII, 36-50.
[11] Cf. **Lebreton**, *op. cit.*, p. 236.

Insuper hanc potestatem dimittendi peccata Apostolis confert : " Quæcumque solveritis super terram, erit solutum et in cælis "[1].

(d) *Fidem et amorem erga seipsum requirit ut conditiones salutis :* " Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et Ego eum coram Patre meo... Qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et Ego eum coram Patre meo... Qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus, et qui amat filium aut filiam super Me non est Me dignus"[2].

(e) *Promittit discipulis perpetuam præsentiam et assistentiam :* " Ecce Ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi... Ubi sunt duo vel tres congregati in nomine meo, ibi sum in medio eorum... Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et Ego reficiam vos "[3].

(f) Pro operibus *propter Ipsum* factis æternam promittit beatitudinem : " Quisquis enim potum dederit vobis, calicem aquæ in nomine meo, quia Christi estis, amen dico vobis non perdet mercedem suam... Omnis qui reliquerit domum vel fratres aut sorores, aut patrem aut matrem, aut uxorem... propter nomen meum, centuplum accipiet et vitam æternam possidebit... Qui perdiderit animam suam propter me, inveniet eam... Beati estis cum maledixerint vobis et persecuti vos fuerint... propter me... merces vestra copiosa est in cælis "[4].

(g) In prophetiâ de ultimo judicio, *seipsum ut judicem supremum* exhibet : ab Ipso homines æterna præmia obtinebunt vel æternis suppliciis punientur, prout erga Ipsum, in

[1] *Matt.*, XVI, 18-19; XVIII, 18.

[2] *Matt.*, X, 32-38; XVI, 24-25; *Marc.*, X, 29-30; VIII, 34-35; *Luc.*, IX, 23-24; XIV, 26-31; XVIII, 29-30. " Dans une bouche si humble des paroles si hautes étaient bien mystérieuses; sans doute la plupart de ses auditeurs ne voyaient là que des revendications messianiques, mais ils devaient avouer aussi que ce prophète ou ce Messie, s'il l'était en effet, revendiquait sur les âmes un empire étrange, exigeant non seulement pour sa cause, mais pour lui-même, un dévouement absolu, un amour sans partage, que nul homme n'a le droit de requérir, et que la tradition messianique de l'époque ne songeait point à réclamer pour son Messie". **Lebreton**, *op. cit.*, p. 226.

[3] *Matt.*, XXVIII, 20; XVIII, 20; XI, 28.

[4] *Marc.*, X, 40; *Matt.*, XIX, 29; X, 39; V, 11.

personâ discipulorum, officia caritatis impleverint vel neglexerint. "Venite benedicti Patris mei... esurivi enim et dedistis mihi manducare... Quamdiu hæc fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis... Discedite a me, maledicti, in ignem æternum... esurivi enim et non dedistis mihi manducare... Quamdiu non fecistis uni de minoribus his, nec mihi fecistis" [1].

981. (C) Christus seipsum *vocat, vocarique permittit sensu stricto Filium Dei.* Certum est Jesum se dixisse *Christum* seu *Messiam*, id est, legatum divinum quo regnum Dei institueretur [2]; sed insuper seipsum sæpe vocat *Filium Dei.*

Verum est in sacris litteris tum Veteris tum Novi Testamenti Filiationem divinam sensu analogico et participato sæpe creaturis tribui, v. g., angelis [3], propter eorum relationes (originis, dependentiæ vel affectûs) cum Deo; hominibus justis [4], magistratibus [5] et speciatim populo Dei [6] ejusque regi [7]; — verum est etiam plerosque eorum qui in Evangelio dicuntur appellasse Jesum Filium Dei totam vim hujus appellationis non perspexisse, immo probabilius multi hoc nomine nihil significare volebant nisi eximiam ejus sanctitatem vel dignitatem messianicam [8]. Sed ex multis textibus Evangelii constat Jesum seipsum vocasse Filium Dei sensu tam speciali ut ex hoc nomine non temere inferri possit ejus divinitas.

(a) Discipulos omnes orare docet "*Pater noster*", ipse autem nunquam his verbis orat, semper vero dicit "*Pater*".

[1] *Matt.*, XXV, 34-46. "D'après la conception reçue communément dans le judaïsme, le jugement appartient à Dieu; le Messie n'apparaît jamais comme juge, sauf dans le livre des paraboles d'Hénoch, où encore il n'a pas à exercer seul le jugement universel; partout ailleurs, Dieu est le juge, il se réserve ce droit jalousement : de même qu'il a créé seul et non par un autre, ainsi il jugera seul et non par un autre. Dans ces conditions, il est très remarquable que l'Evangile attribue le jugement au Christ". **Lebreton**, *op. cit.*, p. 238-239.

[2] *Matt.*, XII, 28; XI, 3-5; XVI, 16; XXI, 9; XXVI, 63; *Luc.*, IV, 18-19; VII, 19-21; IX, 20; XI, 20; XIX, 38; XXII, 69; *Marc.*, VIII, 29; XI, 10; XIV, 61.

[3] *Job.*, I, 6; II, 1; XXXVIII, 7; *Dan.*, III, 92; *Ps.* XXIX (hebr.) 1.

[4] *Matt.*, V, 9; *Joa.*, I, 12; *Rom.*, V, 2; VIII, 14-29, etc.

[5] *Ps.* LXXXI, 6.

[6] *Deut.*, XIV, 1-2; *Ex.*, IV, 22; *Os.*, I, 10.

[7] *II Sam.*, VII, 14; *Ps.* II, 7-11.

[8] *Matt.*, VIII, 29; *Marc.*, III, 11-12; V, 7; *Luc.*, IV, 1-13.

De Deo loquens, Ejusque relationibus ad ipsum et ad discipulos, nunquam dicit Pater noster, sed Pater meus et Pater vester [1]. Ejus igitur filiatio ejusdem generis non est ac aliorum hominum. Homines *fiunt* filii Dei, ipse vero *est* Filius Dei [2].

(b) In confessione Petri [3] refertur Christum venisse in partes Cæsareæ Philippi, ibique interrogasse discipulos suos: " Quem dicunt homines esse Filium Hominis? At illi dixerunt : Alii Joannem Baptistam, alii autem Eliam, alii vero Jeremiam aut unum ex prophetis. Dixit illis Jesus : Quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit : Tu es Christus Filius Dei vivi (*Matt.*), Tu es Christus (*Marc.*), Christum Dei (*Luc.*) ". Hanc confessionem Christus approbavit et divinæ revelationi attribuit. Deinde præcepit discipulis : " Ut nemini dicerent quia ipse esset Jesus Christus " (*Matt.*). Petrum hìc confessum fuisse Christi messianitatem nemo negare potest; num vero ejus divinam naturam agnoverit, non ad eo liquet; sed ex solemni approbatione Domini merito infertur hic non agi tantum de messianitate, quam satis facile discipuli admittebant, sed de *transcendentali* qualitate, ad quam agnoscendam specialis requirebatur revelatio.

(c) Coram *judicibus*, Christus se dicit Filium Dei sensu proprio. Quando coram Synedrio comparuit, falsi testes adducti sunt ut testimonium contra ipsum ferrent, sed cùm ex ipsorum testimonio nihil probari posset, princeps sacerdotum ait illi : " Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis si tu es Christus, *Filius Dei*". Dicit illi Jesus : " Tu dixisti " [4]; et propter hanc confessionem, reus blasphemiæ et proinde mortis judicatus est. Atqui hæc verba intelligi debent de filiatione verâ et proprie dictâ; non licebat enim aliquem judicare reum mortis eo quod dixerat se esse

[1] *Matt.*, VI, 9, 32; X, 33; XI, 25-27; XII, 50; XV, 13; XVI, 17, 27 XVIII, 19, 35; XX, 23; XXV, 34; XXVI, 29, 39, 42, 53; XXVIII, 19; *Marc.*, VIII, 38; XIV, 36; *Luc.*, II, 49; IX, 26; X, 21-22; XII, 32; XXII, 29, 42; XXIII, 46; XXIV, 49.

[2] *Matt.*, V, 44-45; III, 17; XVII, 5; *Marc.*, I, 11; IX, 6; *Luc.*, III, 22; IX, 35. Cf. *Matt.*, XI. 25; XVI, 15; XXVI, 63; *Luc.*, X, 22; XXII, 70; *Marc.*, XIV, 61.

[3] *Matt.*, XVI, 13-20; *Marc.*, VIII, 27-30; *Luc.*, IX, 18-21.

[4] *Matt.*, XXVI, 63-66; *Marc.*, XIV, 61.

filium Dei *adoptivum*, cùm omnes sancti sint filii Dei in hoc sensu; aut prophetam, aut Messiam, cùm nulla lex hanc assertionem prohiberet sub pœnâ mortis; ergo Judæi intellexerunt Christum se ipsum declarare Filium Dei in sensu proprio, quod ex contextu etiam patet, nam dicunt Jesum esse reum mortis, quia *blasphemabat*. Blasphemia autem quæ juxta legem morte punienda erat, ea erat quâ homo se dicebat Deum [1]. Christus autem contra hanc interpretationem minime reclamavit, sed e contra libenter mortem accepit ut proprio sanguine testimonium suum firmaret; ergo Christus coram judicibus se esse Deum publice confessus est.

(d) In parabolâ de perfidis *vinitoribus* [2], Deus pingitur sub imagine patrisfamilias qui, vineâ agricolis locatâ, ad eos variis temporibus mittit servos ut fructum accipiant. Servi contumeliis afficiuntur, vel etiam occiduntur. Denique paterfamilias mittit *filium* suum *unicum*, qui pariter occiditur. Evidens est in hâc parabolâ servos significare prophetas, filium autem esse Christum. Inter ipsum ergo et Dei nuntios variis temporibus a Deo missos, eadem est differentia quæ inter servos et filium unicum existit.

(e) Inter nostra argumenta præeminet *textus de mutuâ cognitione* inter Patrem et Filium [3]: " Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem quis novit nisi Filius et cui voluerit Filius revelare... Nemo scit quis sit Filius, nisi Pater, et quis sit Pater nisi Filius ". Hìc declaratur relatio æqualitatis inter Patrem et Filium : Pater talis est ut a Filio solo cognosci possit; et pariter adeo magnus est Filius ut a solo Patre, id est, ab ente infinito cognosci possit. Nec dicatur [4] Christum se declarare filium Dei, quatenus specialem cognitionem Dei ut patris ipse habet et aliis tradere debet. Si enim Filius est Filius, quia cognoscit Patrem, Pater est Pater seu Deus est Deus, quia cognoscit Filium seu Christum, quod plane absurdum est. Hinc talis interpretatio rejicitur, non solum ab omnibus catholicis sed

[1] *Levit.*, XXIV, 16; *Deut.*, XIII, 5. Cf. *Joa.*, X, 33.
[2] *Matt.*, XXI, 33-44; *Marc.*, XII, 1-9; *Luc.*, XX, 9-16.
[3] *Matt.*, XI, 27; *Luc.*, X, 22.
[4] Harnack, *Das Wesen des Christentums*, VII.

etiam a plerisque rationalistis. Hi tamen vim argumenti evadere conantur negando, ut mos est, textum esse genuinum [1].

(f) Ante ascensionem, Christus apostolis dedit missionem docendi omnes gentes easque baptizandi "*in nomine Patris, et Filii, et Spiritûs Sancti*". Inde sic : baptizari in nomine seu potius *in nomen*, juxta vim græci textus, est "consecrari et devoveri alicui ut objecto cultûs..; atqui nec debent, nec possunt homines cuiquam ita consecrari et devoveri, nisi soli Deo" [2]. Præterea Patrem esse Deum nullus est qui neget; atqui in textu Filius juxta Patrem seipsum ponit ut *æqualem*, pari scilicet jure honorandum. Argumentum valet quocumque modo textus intelligitur. Sunt enim qui dicunt baptizare in nomine significare nomen Patris, Filii, Spiritûs Sancti in baptizando pronuntiare; quidam autem hæc verba intelligunt de potestate ministri, quatenus agit auctoritate Patris, Filii, Spiritûs Sancti. — Vim argumenti ut effugiant, rationalistæ negant hæc verba fuisse a Christo historico prolata : quod supra confutatum est, n. 590, not. 4.

Recte igitur damnata est propositio : "In omnibus textibus evangelicis nomen Filius Dei æquivalet tantum nomini *Messias*, minime significat Christum esse verum et naturalem Dei Filium" [3].

982. Conclusio. Etiam in Synopticis Evangeliis Christus æquivalenter docet se esse Deum : a) seipsum ponendo supra omnem creaturam, b) sibi vindicando munera et potestates quæ solius Dei sunt, c) assumendo titulum Filium Dei sensu proprio et stricto. Exinde apparet merito damnatas fuisse propositiones : "Divinitas J. C. ex Evangeliis non probatur; sed est dogma quod conscientia christiana e notione Messiæ deduxit [4]. Doctrina de Christo quam tradunt Paulus, Joannes, concilia Nic., Ephes., Chalced., non est ea quam Jesus docuit, sed quam de Jesu concepit conscientia christiana" [5].

---

[1] **Loisy**, *Les Evangiles synoptiques*, 1907, t. I. p. 907 sq.
[2] **Pesch**, *De Deo trino*, n. 401. — [3] Decr. *Lamentabili*, prop. 30.
[4] *Lamentabili*. pr 27. — [5] Ibid., 31.

2° Fides Apostolicæ Ecclesiæ de divinitate Christi [1].

983. In sermonibus *ad Judæos et ad Gentiles*, Apostoli Christum prædicant ut " virum sanctum et justum... approbatum a Deo ", ut prophetam a Moyse prænuntiatum, ut Messiam a Judæis quidem occisum, sed a Deo resuscitatum et exaltatum [2]. Perperam autem ex illis textibus rationalistæ inferunt in prima prædicatione evangelii Apostolos Christi divinam naturam ignorasse. Nam probanda erat divina Christi missio antequam de ejus divinitate apertè diceretur. Insuper etiam in hâc apologeticâ prædicatione, ultra judaicum messianismum progrediuntur apostoli : Christum enim perhibent ut Davide majorem [3], mortuorum ac vivorum judicem [4], auctorem vitæ [5], angularem lapidem [6], necessarium ac universalem mediatorem [7], et Dominum omnium [8]. Ejus est Spiritum Sanctum mittere [9], et tantum est nomen ejus ut ejusdem sola invocatio miracula operetur [10], et in nullo alio possit esse salus [11].

Quando vero de Christo inter *christianos ipsos* agitur, non obscurè ejus divinitas supponitur. Omnia corda noscit [12]; discipulis apparet, non tantum ad probandam suam resurrectionem, sed ad eos confortandos, quemadmodum promiserat [13]. Gratia dicitur nunc gratia Dei, nunc gratia Christi [14]; Christo " omnes prophetæ testimonium perhibent, remissio-

[1] **J. Lebreton**, op. cit., p. 260-283; **E. Mangenot**, *Jésus Messie et Fils de Dieu d'après les Actes des Apôtres*, in *Rev. de l'Inst. cath. de Paris*, 1907, p. 405 sq.

[2] *Act.*, III, 14; II, 22; III, 22; II, 32, 36. — [3] *Act.*, II, 29, 34.

[4] *Act.*, X, 42; XVII, 31. — [5] *Act.*, III, 15. — [6] *Act.*, IV, 11.

[7] *Act.*, IV, 12; X, 43; XIII, 39.

[8] *Act.*, X, 36. — Cum hoc textu conferantur *Apoc.*, XIX, 16; *Philip.*, II, 11.

[9] *Act.*, II, 33.

[10] *Act.*, III, 1-16. Claudus ex utero matris eleemosynam a Petro expectans, hæc verba audit : " Argentum et aurum non est mihi; quod autem habeo hoc tibi do. In nomine J. C. Nazareni surge et ambula "; ... " Et exsiliens stetit et ambulavit ". — Paralyticus ab annis octo jacens in grabato eodem modo sanatur dicente Petro : " Sanat te Dominus Jesus Christus " ... " Et continuo surrexit " (IX, 33-35).

[11] *Act.*, IV, 12 : " Non est in alio aliquo salus; nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus in quo oporteat nos salvos fieri ".

[12] *Act.* I, 24.

[13] *Matt.*, XXVIII, 20. Cf. *Act.*, IX, 10; X, 9; XI, 5; XXII, 18.

[14] *Act.* XIII, 43; XV, 11.

nem peccatorum accipere per nomen ejus, omnes qui credunt in eum "[1]. Christiani baptizantur in nomine Jesu[2]. Apostolorum missio est portare nomen ejus coram gentibus, ipsique testimonium perhibere[3]; multa illos oportet pro ejus nomine pati[4]; parati sunt non solum alligari sed et mori propter nomen Domini Jesu[5]; immo gaudent "quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati"[6]. S. Stephanus moriens videt "cælos apertos et Jesum stantem a dextris Dei"; Jesum eisdem ferè verbis orat quibus in cruce Jesus Patrem oraverat : "Domine Jesu, suscipe spiritum meum... Domine ne statuas illis hoc peccatum"[7].

Hanc vero invocationem Domini Jesu frequentem fuisse apud primos christianos, multi alii textus probant[8]. Immo, in ejus honorem, hymni liturgici passim inveniuntur[9], nomen ejus in doxologiis inseritur[10], sæpissime cum Deo Patre conjungitur[11], et nomine ὁ κύριος (Dominus), sensu omnino singulari, quo Deo æquiparatur, ordinariè appellatur[12], immo aliquando dicitur Deus[13].

Ex his omnibus patet primos evangelii prædicatores et auditores Christo tribuisse titulos et munera quæ non de creaturâ ullâ sed de solo Deo dici possunt.

3° Testimonium S. Pauli de Divinitate Christi[14].

984. Prænotandum. Etiam abstrahendo ab auctoritate quâ gaudet S. Paulus ut scriptor inspiratus, ejus testimonium, quatenus testis fidei primævæ generationis, maximi momenti est, ut ex sequentibus intelligitur : (a) epistolas, ex quibus argumenta sumimus et genuinas esse et intra triginta annos post passionem Domini scriptas esse, ipsi rationalistæ admittunt; (b) doctrina in eis contenta circa Christum non tam ex professo traditur quam assumitur ut

---

[1] X, 43. — [2] XXII, 16. — [3] XXIII, 11; IX, 15. — [4] IX, 16. — [5] XXI, 13.
[6] V, 41. — [7] VII, 55-60; cf. *Luc.*, XXIII, 34, 46.
[8] *Act.*, IX, 14, 21; cf. *Apoc.*, XXII, 20; *I Cor.*, XVI, 22; *Didachè*, X, 6.
[9] *I Tim.*, III, 16; *Eph.*, V, 14; cf. *Apoc.*, V, 9-13.
[10] *Jud.*, 25; *Rom.*, XVI, 27; *Eph.*, III, 21; *II Tim.*, IV, 18; *II Petr.* III, 18; *Apoc.*, I, 6; V, 13; VII, 10; *Hebr.*, XII, 20-21.
[11] Præter textus S. Pauli mox citandos, nn. 985, 987, cf. *Jac.*, I, 1; *I Petr.*, I, 2; *II Pet.*, I, 2; *I Jo.*, I, 3; *II Jo.*, 3; *Jud.*, 1.
[12] Cf. **Lebreton**, p. 272-280.
[13] Præter textus S. Pauli (*Rom.*, IX, 5; *Tit.*, II, 13; *II Thes.*, I, 12) cf. *II Pet.*, I, 1; *Act.*, XX, 28.
[14] **J. Lebreton**, op. cit., p. 289-359.

communis fides christianorum; (c) evangelium suum consentaneum esse ei quod alii apostoli prædicabant ipse gloriatur [1]; (d) immo, si quandoque de quæstionibus circa legem mosaicam fuit inter Paulum et quosdam fratres controversia, nunquam de doctrinâ circa personam Christi quid simile narratur; (e) scribens ad Romanos, qui ab aliis evangelium acceperant, et quos nondum ipse visitaverat, eamdem de Christo doctrinam habet ac in aliis epistolis : ex quo merito infertur Pauli fidem in Divinitatem Christi fuisse doctrinam ab omnibus Apostolis traditam, et ab omnibus fidelibus acceptam.

985. 1° **Generale argumentum.** Ex his fere innumerabilibus locis desumitur ubi S. Paulus Christo assignat dignitatem et munera quæ sine blasphemiâ creaturis tribui non possunt. (A) *Relate ad Paulum ipsum :* — Paulus est Apostolus Jesu Christi sicut apostolus Dei; missionem suam accepit non ab hominibus neque per hominem, sed per J. C. et Deum Patrem [2]. Hæc missio consistit in prædicando Jesum Christum et hunc crucifixum, cujus Paulus servus est, sicut est servus Dei [3]. — In infirmitate Jesum orat; respondente Domino : " sufficit tibi gratia mea ", Paulus addit : " Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo " [4]. — Christus est Pauli vita, sive in præsenti sive in futuro : " Mihi vivere Christus est... Vivo jam non ego, vivit vero in me Christus... Desiderium habens dissolvi et esse cum Christo " [5].

(B) *Relate ad mundum et homines,* Christi præexistentia et cælestis origo apertè declarantur : " Primus homo (Adam) de terra terrenus; secundus homo (Christus) de cælo cælestis... Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum ut adoptionem filiorum reciperemus... Egenus factus est cum esset dives [6]. — Christiani justificantur per intimam cum Christo unionem, vi cujus Christus in illis formatur et vivit ; ipsi autem Christum induunt Christique templum, immo Christi membra efficiuntur [7]. — Ad illum pertinent : " Sive morimur, sive vivimus, Domini sumus ".

[1] *Gal.*, I, 18-19; II, 2. — [2] *I Cor.*, I, 1; IV, 2; *Gal.*, I, 1.
[3] *I Cor.*, I, 22; *II Cor.*, IV, 5; *Rom.*, I, 1; *Gal.*, I, 10.
[4] *II Cor.*, XII, 7-10. — [5] *Philip.*, I, 21-23; *Gal.*, II, 20.
[6] *I Cor.*, I, 47; *Gal.*, IV, 4; *II Cor.*, VIII, 9.
[7] *Gal.*, 19; III, 26; *I Cor.*, VI, 15.

Illum expectant ut supremum judicem : " Qui et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium "; ut supremam beatitudinem : " Sic semper cum Domino erimus " [1]. — Ad salutem obtinendam Christiani debent in Christum credere, ejus mandata (quæ sedulo ab humanis mandatis distinguuntur) servare, illum denique supremo amore diligere : " Vos estis filii Dei, per fidem quæ est in Christo Jesu... Sic adimplebitis legem Christi... Præcipio non ego sed Dominus... Si quis non amat Dominum nostrum Jesum Christum, sit anathema... Quis nos separabit a caritate Christi " [2].

(C) *Relate ad Deum.* Christus æque ac Pater passim vocatur Dominus, Dominus omnium, Dominus gloriæ, quæ appellatio apud Judæos hellenistas, versione LXX interpretum utentes, Deo reservabatur. Hoc nomen non minoris est dignitatis ac nomen Dei, cùm LXX Interpretes nomen Dei ineffabile nomine κύριος reddere soleant. Quod patet etiam ex contextu. Quæ in prophetis de die Domini seu Dei dicuntur, a S. Paulo de adventu Domini Jesu prædicantur; Christo Domino applicantur V. T. verba de Domino Deo : v. g., " omnis quicumque invocaverit nomen Domini, salvus erit " [3]. — In principio epistolarum, Christus simul ac Pater nominatur ut fons donorum spiritualium; ab ipso æque ac a Patre et Spiritu Sancto hæc dona expectanda sunt : " Gratia vobis et pax a Deo Patre nostro, et Domino Jesu Christo... Gratia Domini nostri J. C. et caritas Dei, et communicatio Spiritus Sancti sit cum omnibus vobis " [4]. — Christus dicitur imago Dei, Dei Filius proprius : " Deus proprio Filio suo non pepercit "; hinc ejus mors Dei erga nos amorem ostendit : " Commendat autem caritatem suam Deus in nobis quia, cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est " [5]. In his et aliis textibus divinitas Christi non *ex professo* quidem traditur, sed potius ut *nota* supponitur; ex eis autem tam clare infertur ut si, loco nomi-

[1] *I Cor.*, IV, 5; *Rom.*, XIV, 10; *II Cor.*, V, 10; *I Thess.*, IV, 16.
[2] *Gal.*, III, 6; VI, 2; *I Cor.*, VII, 10; XVI, 22; *Rom.*, VIII, 35 sq., etc.
[3] *II Thess.*, I, 7; *II Cor.*, II, 8; *Rom.*, IV, 13; X, 9-13; *Gal.* III, 16.
[4] *II Cor.*, XIII, 13.
[5] *II Cor.*, IV, 4; *Col.*, I, 15; *Rom.*, I, 3.

nis Jesu substituis nomen alicujus hominis aut angeli, horrendam profers blasphemiam.

986. 2° **Argumenta specialia.** (A) *Ex Epistola ad Colos.*. I, 15-19; II, 9. S. Paulus falsos doctores, qui Filium inter angelos seu eones ponebant, redarguit, quia Christus inter creaturas poni non debet; est enim " Imago Dei invisibilis, Primogenitus omnis creaturæ ", id est, a Patre genitus antequam ulla creatura existeret; per Ipsum et ad Ipsum omnes creaturæ tam spirituales quam corporales conditæ sunt, et ab Ipso conservantur; " in Ipso habitat plenitudo divinitatis corporaliter " id est, per unionem personalem et permanentém.

(B) *Ex epist. ad Philip.*, II, 5-11. S. Paulus lectores ad caritatem fraternam et humilitatem, proposito Christi exemplo, ita hortatur : " Hoc enim sentite in vobis quod et in Christo Jesu : qui cum in formâ Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus et habitu inventus ut homo..." Unde Christus dicitur existens *in formâ Dei.* Quæ forma Dei, sive intelligatur divina essentia, sive dicatur esse majestas Deo competens, supponit in Christo veri nominis divinitatem, quippe quæ sola in Dei majestate existere concipiatur [1].

987. (C) *Ex ep. ad Rom.*, IX, 5. S. Paulus privilegia Judæorum enarrans, ultimum et maximum privilegium declarat in hoc esse quod ex eis est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula. — " Hic versiculus obvio sensu intellectus, sicut est in Vulgatâ,

[1] Duæ voces explicandæ sunt, scilicet *forma* et *rapina* : — (a) *forma*, μορφή, significat, juxta quosdam, *essentiam* divinam, juxta alios autem, *majestatem* quæ Deo competit. Sed juxta utramque interpretationem, qui est in forma Dei est verus Deus; — b) *rapina*, ἁρπαγμός, triplici modo accipi potest : 1. pretium avide retinendum; — 2. res indebita; — 3. excusatio ad vitandam rem difficilem aut tædiosam. Juxta primam opinionem, textus dicit : Christus noluit avide retinere gloriam quam ut æqualis Deo possidebat, sed semetipsum exinanivit. — Juxta secundam : non consideravit æqualitatem cum Deo esse sibi indebitam, attamen semetipsum exinanivit. — Juxta tertiam : noluit ex æqualitate suâ cum Deo prætextum seu occasionem assumere ne obediret, sed semetipsum exinanivit. Porro in omni casu affirmatur æqualitas Christi et Dei, ergo divinitas Christi. Cf. *Revue Biblique*, 1911, p. 550-553.

splendidum exhibet pro Divinitate Christi argumentum. Hic enim dicitur *Deus;* et, ne quis cogitare possit Deum aliquem quasi secundi ordinis, additur qui est *super omnia*... quod nonnisi de Summo Deo prædicari posse omnes conveniunt"[1].

(D) *Ex epistolâ ad Hebræos*, I-III. De auctore hujus epistolæ non consentiunt theologi nec critici. Admittitur tamen doctrinam, si non verba, ad Paulum referendam esse, textumque ad ævum Apostolicum pertinere. — In sectione dogmaticâ, Hebræos ad Christianismum conversos hortatur auctor in Christianâ religione permanere, quia novæ legis mediator Christus, non solum prophetis, sed Moysi et Angelis præstat, et quia Christi sacerdotium sacerdotio veteris legis superius est. — (a) Christus est supra prophetas, Moysen et angelos, quia illi omnes Dei servi sunt, Ipse autem est Filius[2]. (b) Quod Filius sit sensu proprio, constat ex

[1] **Corluy**, II, 24. — Itaque adversarii, ut probent hæc verba ad Christum non referri, punctum ponunt vel post carnem, vel post super omnia, et sic legunt "ex quibus Christus secundum carnem. Qui est super omnia Deus benedictus in sæcula" vel "ex quibus Christus secundum carnem, qui est super omnia. Deus benedictus in sæcula". Ultima autem verba interpretantur ut doxologiam ad Patrem : Deus qui est super omnia benedictus sit in sæcula; vel : Benedictus sit Deus in sæcula. Quas intersecandi rationes proposuerunt Erasmus (1516) et Reuss (1878). Punctuatio autem Vulgatæ retinenda est quia (a) *Patres* in probandâ divinitate Christi hoc textu utuntur nec insistunt in probandâ relatione ad Christum, quam habent ut concessam et per se evidentem, sed urgent verborum vim et significationem. (b) *Regulæ grammaticæ* nostram lectionem commendant; doxologia enim ad Patrem requireret aliam constructionem, id est, non "*Deus benedictus in sæcula*," sed "*Benedictus Deus in sæcula*". (c) *Contextus* pariter nostræ lectioni favet. Apostolus tanquam magnum gentis suæ decus illud affert quod ex eâ ortus sit Christus : quid igitur magis obvium quam ut quædam adjiciat ad dignitatem Christi extollendam, quid minus obvium quam ut inopinate mutato orationis subjecto, Deo Patri concinat doxologiam nullo præcedenti contextu præparatam? (**Corluy**, II, 25).

Objiciunt adversarii fieri non potuisse ut Paulus in hoc loco Christum appellaret Deum, quia hæc appellatio a Paulo Christo non datur unquam. *Resp.* (a) In oratione apud Miletum (*Act.*, XX, 28) S. Paulus loquitur de Ecclesia Dei quam acquisivit sanguine suo. Pariter in ep. ad Tit. (II, 13), Christiani describuntur ut exspectantes... adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri Jesu Christi, græce ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου θεοῦ καὶ σωτῆρος ἡμῶν Χριστοῦ Ἰησοῦ. Patet hunc adventum magni Dei nihil aliud esse quam adventum Christi. (b) Etiamsi nusquam Paulus verbum *Deum* de Christo prædicaret, non exinde rejiciendus esset sensus obvius textûs nostri. Si enim Paulus in omnibus epistolis passim tribuit Christo munera et titulos quæ solius Dei sunt, nihil mirum si Eum semel Deum vocat.

[2] I, 2, 5, 6, 14; II, 5-6.

eo quod dicitur " splendor gloriæ et figura substantiæ ejus ' (I, 3) id est, refulgentia gloriæ et imago expressa essentiæ Dei. (c) Quatenus Filius est hæres universorum (I, 2); omnia per Ipsum facta sunt et ab Ipso conservantur (I, 2-3). (d) Hinc gloriæ Patris particeps est, et sicut Pater ab ipsis angelis adoratur (I, 3, 6, 13). Ipsi applicantur textus V. Testamenti quibus nomen et attributa Dei Ipsi tribuuntur : " Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi... Tu in principio, Domine, terram fundasti..." (I, 6-12). — Ex his merito concluditur " nullum fortasse esse in Scripturâ evidentius Divinitatis Christi argumentum, quam quod versiculis 10-12 continetur " [1].

4° Testimonium S. Joannis de divinitate Christi [2].

988. Tempore quo Joannes scripsit, jam ortæ erant hæreses Ebionitarum et Cerinthianorum (n. 972) contra divinitatem Christi; quare non obscure et obiter, sed lucide et *ex professo* hanc veritatem in suis scriptis frequenter asserit.

(A) *In Apocalypsi* [3]. In hoc libro passim denuntiatur idololatria gentium, et angelis ipsis adoratio denegatur [4]. Nihilominus Christo tribuuntur divini tituli et divini honores — et ipse cum Deo Patre simul adoratur, laudatur et glorificatur ab omni creaturâ [5].

989. (B) *In evangelio*, quod totum scriptum est ad promovendam fidem in divinitatem Christi. " Hæc autem scripta sunt ut credatis quia Jesus est Filius Dei ... " [6].

Refert enim clarissima Christi verba de propria divinitate [7], ut constat ex textibus præcipuis quos allegamus :

[1] **Corluy**, t. II, 21.

[2] **Calmes**, *L'Evangile de St Jean*, Paris, 1904; **M. J. Mailhet**, *Jésus Fils de Dieu*, Paris, 1906, p. 143-168; **J. Lebreton**, op. cit., p. 364 sq.

[3] De Apocalypsis authenticitate, cf. **Jacquier**, *Histoire des livres du Nouveau Testament*, IV, p. 321-330; **Swiete**, *Apocalypse*, p. CLXXIV-CLXXXV.

[4] XIX, 10; XXII, 8-9.

[5] I, 6, 17; II, 13, 18, 23; III, 7; XIX, 13, 16; XX, 6, XXXII, 13, etc. — Legatur præcipue capitulum V ubi de titulis, muneribus et officiis divinis agni immolati, multa reperiuntur.— De doctrina Apocalypsis vide etiam **Lebreton**, op. cit., p. 364-371. — [6] XX, 31.

[7] Inter modernos negatores Divinitatis Christi plerique libenter concedunt Christi verba prout in hoc evangelio referuntur affirmationem divinitatis pro-

(a) In sermone quem habuit ad *Nicodemum*, primâ vice quâ Jerusalem venit, vitæ suæ publicæ initio, Christus de seipso dixit : " Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum *unigenitum* daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam "[1]; hic Christus seipsum declarat Filium Dei non adoptivum, sed *genitum*, immo et *unigenitum;* porro illa verba, sive in se spectentur, sive conferantur cum locis parallelis[2], manifeste ostendunt Christum esse Filium Dei proprie dictum, seu Verbum, cujus Joannes *æternitatem et omnipotentiam* jam descripsit in prologo[3].

990. (b) Alio tempore, occasione magni festi Judæorum, Christus Jerusalem ascenderat et paralyticum ad probaticam piscinam jacentem curaverat die sabbati. Accusatus quasi violaret sabbatum, respondit : " *Pater* meus usque modo *operatur, et ego operor* "[4] : quæ verba invicte ejus divinitatem probant; 1) significant enim : mihi, utpote Filio Dei, licet ea facere quæ Pater operatur, nec ipsi legi sabbati subditus sum; quod non valeret nisi Christus esset *vere* et *proprie* Filius Dei. 2) Constat insuper ex ipsâ *interpretatione Judæorum*, nam statim additur : " Quærebant eum Judæi interficere, quia non solum solvebat sabbatum, sed et *Patrem* suum dicebat *Deum, æqualem se faciens Deo* " (18). 3) Constat tandem ex *contextu;* nam Christus in eodem capite sibi vindicat munera divina : *potentiam ea omnia faciendi* quæ Pater ipse facit (19) : " Non potest Filius a se facere quidquam, nisi quod viderit Patrem facientem : *quæcumque enim ille fecerit, hæc et Filius similiter facit ";* potestatem *mortuos suscitandi :* " Sicut enim

---

priæ continere. Dicunt autem : " Narrationes Joannis non sunt proprie historia, sed mystica evangelii contemplatio; sermones in ejus evangelio contenti sunt meditationes theologicæ circa mysterium salutis, historica veritate destitutæ; ... Joannes sibi vindicat quidem rationem testis de Christo, re tamen vera non est nisi eximius testis vitæ Christianæ, seu vitæ Christi in Ecclesiâ exeunte primo sæculo " (*Lament.*, 16, 18). Sed valor historicus hujus evangelii, in Tract. *De Rel.* jam probatus, nuper decreto Commis. Bibl. 29 Maii 1907 confirmatus, a scriptoribus non paucis, sive Catholicis sive Acatholicis, sæpe sæpius vindicatus est (Lepin, *Origine et val. hist. du 4e évang.*, Paris, Letouzey, 1907-09; *Irish Eccl. Quart.*, Octob. 1908.)

[1] *Joan.*, III, 16. — [2] *Joan.*, I, 18.

[3] *Joan.*, I, 1-5. Vide supra, n. 593. — [4] *Joan.*, V, 17.

Pater suscitat mortuos et vivificat, sic et Filius quos vult vivificat " (21); — facultatem omnes homines *judicandi* et ab eis *divinos* honores accipiendi : " Omne judicium (Pater) dedit Filio, ut omnes honorificent Filium *sicut* honorificant Patrem " (22-23); — potestatem *vitam* habendi *in se* ideoque *aliis impertiendi :* " Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit et Filio habere vitam in semetipso " (26).

(c) Iterum cùm Christus Jerosolymam venisset occasione *Encæniorum*, interrogatus a Judæis quis esset, aperte respondit : " *Ego et Pater unum sumus* " [1]; quæ quidem verba unitatem naturæ cum Patre important, ut patet : 1) ex *contextu :* vult enim Dominus probare in hoc loco neminem posse de manu suâ oves eripere, quia ipse ait : " Ego et Pater *unum* sumus ", id est, ejusdem *potentiæ*, ac proinde ejusdem naturæ; 2) ex *interpretatione Judæorum*, qui, hæc verba audientes, sustulerunt lapides ut Jesum lapidarent, " quia tu, homo cùm sis, facis teipsum Deum " [2].

991. (d) In ultimâ cœnâ, cùm Philippus dixisset : " Ostende nobis Patrem " [3], Christus respondit : " Philippe, *qui videt me videt et Patrem*... Non creditis quia *ego in Patre, et Pater in me est?*... Alioquin propter opera ipsa cre-

[1] *Joan.*, X, 30 sq. Cf. **Maldonat**, in h. loc.; **Franzelin**, th. 3.

[2] *Joan.*, X, 32. — Nec dicatur postea Christum sua verba emollivisse, citando textum Scripturæ, in quo etiam homines dicuntur dii; hoc enim, inspecto contextu, est argumentum *a minori ad majus*, quasi diceret : si homines, quibus Deus locutus est, possunt aliquo sensu vocari filii Dei, nonne a *fortiori* vocari possum Filius Dei, et quidem in sensu proprio? Nam, addit : " si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi; si autem facio, operibus credite, ut cognoscatis et credatis quia Pater in me est et ego in Patre " (37-38); quæ quidem verba important Christum vere Filium Dei esse, æqualem Patri, ut optime animadvertit *Maldonatus* (in h. loc.) : quorum eadem sunt opera, ii idem unumque sunt; atqui mea et Patris mei opera eadem sunt; ergo ego et Pater meus unum sumus. Quod argumentum Judæi ipsi intellexerunt; nam " quærebant ergo eum apprehendere, et exivit de manibus eorum " (39). — Objiciunt quidem *Unitarii* vocem " *unum* " intelligi posse de unitate morali, nam Christus ipse in ultimâ cœnâ dixit : " Sint unum sicut et nos unum sumus ". Respondetur autem hoc ultimo loco vim nativam vocis " *unum* " attenuari per particulam *sicut*, eodem fere modo ac in sequenti phrasi Scripturæ : " Estote igitur perfecti *sicut* et Pater vester cælestis perfectus est "; sed quando vox " *unum* " non corrigitur per aliud vocabulum, unitatem naturæ significat aliunde contextus postulat veram unitatem naturæ, ut supra ostensum est.

[3] *Joan.*, XIV, 8.

dite.. "[1]; atqui hæc verba important Christum esse essentialiter unum cum Patre, ideoque vere Deum; nisi enim esset perfecte Patri æqualis, blasphemaret dicendo : " qui videt me videt et Patrem "; et insuper illa expressio : " ego in Patre et Pater in me est " importat unitatem naturæ cum Patre, ut constat ex dictis *de Deo trino*, n. 594, præsertim si sumitur cum contextu et locis parallelis. Infra enim (23) explicat quomodo sit in Patre, dum declarat se, una cum Patre, in animam justi venire, et mansionem apud eum facere, ut eum nempe sanctificet : hoc enim fieri nequit nisi sit vere Deus, cùm Deus solus animam nostram ingredi possit, eamque sanctificare. Aliunde paulo post promittit se missurum Spiritum Sanctum, et se æquiparat duabus aliis divinis personis (supra, n. 595).

(e) Post resurrectionem, Christus *approbat* verba Thomæ Domino apparenti dicentis : " *Dominus* meus et *Deus* meus " ὁ κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου)[2]; quod certe nonnisi de vero Deo prædicari potest; nam utrumque nomen græcum habet articulum, qui adhiberi non solet, nisi cum de Deo agitur.

992. (f) Quod ceteroquin constat ex toto Evangelio; Christus enim seipsum ut *fontem vitæ æternæ* ostendit, qui, *Filius per naturam*, eâdem vitâ vivens quâ vivit Pater, nos ut fratres assumens filios adoptivos facit per participationem quamdam vitæ suæ divinæ[3]. Apparet nempe tanquam *lux vera* quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, ita ut qui eum sequitur, non ambulet in tenebris[4]. — *fons vitæ divinæ* quam in nos abundantius vult diffundere[5]; proindeque *panis vitæ*, quem qui manducat nunquam esurit, panis *de cælo descendens* cujus manducatione vitam æternam consequimur; ejus *caro* et *sanguis* vere sunt cibus et potus quibus vivimus in æternum[6]. — Ipse autem est *resurrectio* et *vita*[7], *via et veritas et vita*[8]; descendit quidem de cælo, sed nihilominus adhuc in eo vivit[9].

---

[1] *Joan.*, XIV, 9-12. — [2] *Joan.*, XX, 28. Cf. **Maldonat**, in h. loc.
[3] *Joan.*, I, 1-14. — [4] *Joan.*, I, 1-3; *Joan.*, VIII, 12; IX, 5; XII, 46.
[5] *Joan.*, X, 10. — [6] *Joan.*, VI, 35, 38, 41, 48, 50, 51, 52, 55, 59.
[7] *Joan.*, XI, 25. — [8] *Joan.*, XIV, 6.
[9] *Joan.*, III, 13; VIII, 23.

Antequam Abraham esset, Ipse est [1]; antequam mundus fieret, jam apud Deum glorificabatur [2]. — Omnia quidem accepit a Patre [3], et a seipso non facit quidquam [4], cùm a Patre procedat [5]; sed eâdem potentiâ iisdemque gaudet attributis ac Pater [6]. Cujus ratio est quia manet in Patre sicut et Pater manet in eo; exivit a Patre sed vadit ad Patrem [7]; novit Patrem, quia ex Eo est, sicut Pater novit Filium [8]; pariter diligit Patrem sicut Pater diligit Filium [9]. — Hinc qui non honorificat Filium nec Patrem glorificat [10]; qui diligit Filium diligitur a Patre [11]; qui videt Filium videt et Patrem [12]; uno verbo, Pater et Filius unum sunt.

993. Certum est igitur Christum, apud Joannem, clare suam divinitatem declaravisse; nec minus evidens est evangelistam, qui hæc verba retulit, eamdem veritatem firmiter credidisse.

Quod ceteroquin constat ex ejus loquendi modo. (a) In *prologo* [13] (supra, n. 593), doctrinam de divinâ sapientiâ, in Veteri Testamento contentam (n. 571 sq.), commemorans et perficiens, diserte asserit Verbum quod erat apud Deum et vere Deus, fons lucis et vitæ, venisse in mundum quem ipse creaverat, carnem factum esse, et sese manifestâsse tanquam unigenitum a Patre, plenum gratiæ et veritatis, *Jesum Christum* cujus vita terrestris postea narratur. (b) Idem affirmat in *primâ epistolâ*, in quâ annuntiat quod fuit ab initio, quod audivit, quod vidit oculis suis, quod manus suæ contrectaverunt de verbo vitæ, nempe Jesum Christum, vitam æternam quæ erat apud Patrem et apparuit nobis [14]. Quapropter : " Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet; qui confitetur Filium,et Patrem habet [15]... Omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est; et omnis spiritus qui solvit Jesum ex Deo non est" [16]. Divinitas Christi est igitur velut *tessera* quâ veri christiani dignoscuntur.

---

[1] *Joan.*, VIII, 58. — [2] *Joan.*, XVII, 5, 24. — [3] *Joan.*, III, 35; XIII, 3.
[4] V, 30. — [5] *Joan.*, VIII, 42. — [6] V, 19, 21, 26, etc.
[7] VIII, 14; XIII, 33; XIV, 12, etc. — [8] X, 14, 15; VII, 28, 29; VI, 46.
[9] III, 35; V, 20; X, 7; XIV, 31; XVII, 24. — [10] V, 23; XV, 23.
[11] XIV, 21-23. — [12] XII, 45; XIV, 9. — [13] *Joan.*, I, 1-14.
[14] *I Joan.*, I, 1-3. — [15] Ibid., I, 23. — [16] IV, 2-3.

994. **Conclusio.** Ex dictis patet: (a) apud *Synopticos* Christum suam divinitatem manifestâsse non quidem directe et explicite, sed successive sibi vindicando munera et attributa quæ soli Deo competunt; (b) *apostolicam Ecclesiam* non tantum credidisse in hanc divinitatem, sed hanc fidem cultu et doxologiis haud incerto modo exhibuisse; (c) *S. Paulum*, etiam in epistolis ubi de re morali agit, supponere hanc veritatem jam notam esse fidelibus et ab eis creditam; (d) eamdem diserte a *S. Joanne* in diversis suis scriptis affirmari tanquam fundamentale caput religionis christianæ. Qui igitur affirmant divinitatem Christi esse dogma a conscientiâ christianâ elaboratum, græcarum theoriarum ope, non unam aut alteram N. Testamenti paginam, sed integram ejus substantiam lacerare debent: ubi enim hoc dogma non explicite traditur, saltem implicite supponitur.

5° Principia ad solvendas difficultates.

Difficultates ab Unitariis[1], Liberalibus et Modernistis contra nostram thesim propositæ, duplicis sunt generis, negativæ scilicet et positivæ.

995. (A) *Negativæ* jam confutatæ sunt ex probationibus allatis. Ad hæc quatuor reducuntur: (a) Jesus de seipso loquitur tanquam homine. — *Resp.* non sequitur illum esse *merum* hominem. (b) Nunquam dicit se esse Deum, nec a discipulis Deus vocatur. Atqui hoc sæpe et clare dicere debuisset si tam novam et inauditam doctrinam proponere voluisset. — *Resp.* Conceditur nullibi Christum expressis verbis dicere se esse Deum, etsi apud Joannem approbat confessionem Thomæ. Quæstio autem non est de nomine sed de re: parum refert utrum Christus hæc an illa verba adhibuerit quando constat eum sibi attribuisse titulos et munera Deo soli propria. *Nostri non est determinare modum, quo Deus nobis revelare debuerit.* Ut auditorum mentes recipiendæ veritati pararentur, nonne oportuit hanc gradatim tradi? (c) Nunquam Jesus requirit vel accipit adorationem Deo debitam. — *Resp.* Ad factum quod attinet, conceditur Jesum discipulis non præcepisse ut ipsum adorarent tanquam Deum. Sed quid inde, quando constat ab eo requiri

[1] Unitariorum argumenta videri possunt apud **J. F. Clarke***, *Manual*, less. 7; *Orthodoxy*, c. 8; quæ jam a *Crellio* exposita, a **Petavio** (lib. III, cc. 1-6) non minus solide quam dilucide confutata fuerant; eadem quoad substantiam sunt ac ea, quæ ab Arianis proposita fuerant, et a Patribus confutata, nec non a **S. Thomâ**, *C. Gent.*, l. IV, c. 8-9.

fidem et amorem quæ soli Deo debentur? (d) Si Jesus divinitatem sibi attribuisset, sæpe blasphemiæ accusatus fuisset. — *Resp.* Hanc accusationem aliquando prolatam fuisse jam probavimus Ex dictis ad obj. (b), intelligitur quare non adeo frequens fuerit.

996. (B) *Positivæ objectiones.* Imprimis notandum est nullum esse textum in quo Christus dicat se non esse Deum. Omnia verba quæ objiciuntur sensu Catholico intelligi *possunt* si præ mente habemus Christum esse hominem simul ac secundam personam Trinitatis a Patre procedentem; immo et *debent*, alioquin Jesus de seipso sibi contradiceret.

(a) Opponunt hæc verba *S. Pauli :* " Nam etsi sunt qui dicantur dii sive in cælo sive in terrâ (siquidem sunt dii multi, et domini multi), nobis tamen *unus est Deus, Pater*, ex quo omnia " [1]. Jam-vero ex contextu patet S. Paulum hìc antithesim instituere inter *deos* quos *ethnici* colebant, et *Deum* quem *Christiani* adorant : hunc Deum unum esse affirmat, ut sic excludatur polytheismus; sed a consortio divinæ naturæ Christum non excludit, cùm statim addat hæc verba : " Et *unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia* ", in quibus divinitas Christi declaratur : vocatur enim *Dominus*, et *vis creativa*, quæ soli Deo competit, eidem ascribitur : " *per quem omnia* ".

Eodem modo explicantur alia ejusdem Apostoli verba : " *Unus Deus*, et *Pater omnium* " [2]; dixerat enim paulo ante de Christo (5) : " *unus Dominus* ", et paulo post ei tribuitur gratiæ dispensatio : " data est gratia secundum mensuram donationis Christi " (7): multaque alia in eâdem Epistolâ dicuntur quæ divinitatem Christi important.

Nec majorem vim habent verba, quæ in confirmationem præcedentium adducuntur : " Gratias agentes semper pro omnibus, in nomine D. N. Jesu Christi, Deo et Patri " [3]; hæc enim solummodo ostendunt nos Deo Patri gratias agere per Christum, qui, cùm sit Deus et homo, est perfectus religionis mediator.

997. (b) *Instant* adversarii : Christus sic Patrem alloquitur : " Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum " [4]; unde sic : Ille solum est vere Deus qui dicitur *solus Deus verus;* atqui solus Pater ibi dicitur Deus verus; ergo.

Resp. dist. minorem; solus Pater vocatur Deus, ut excludantur idola, *concedo;* ut excludatur Filius, *nego;* nam, ut *Gregorius Nazianz.* et ejus frater *Cæsarius* argumentantur, si propterea quod Pater hic solus verusque Deus appellatur, colligunt Ariani Filium non esse Deum, colligant etiam Filium non esse sapientem, quia divus Pau-

[1] *I Cor.*, VIII, 5-6. — [2] *Ephes.*, IV, 6.
[3] *Ephes.*, V, 20. — [4] *Joa.*, XVII, 3.

lus dicit : *soli sapienti Deo per Jesum Christum gloria*[1]; colligant eum non esse immortalem, et non esse lucem, quia idem Paulus scribit[2]: *Qui solus habet immortalitatem, et lucem inhabitat inaccessibilem*, licet Christus se passim vitam et lucem vocet[3]. Revera vox *solum* ut ex textu græco patet, hunc sensum præ se fert : ut cognoscant te, qui es ille Deus qui solus verus es, ἵνα γινώσκουσιν σὲ τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν. Præterea satis compertum est, iis qui non sunt nimis theologiæ jejuni, quæcumque asseruntur de Deo Patre, et Filio convenire, præter relationem Paternitatis. Unde quod Pater nominetur *solus Deus*, nihil difficultatis facessit cùm ex aliis textibus constet Christum esse Deum, et etiam in textu nostro *Patri connumeretur* ut fons et objectum vitæ æternæ.

998. (c) Opponunt etiam illos textus in quibus Christus dicitur Patri inferior, aut a Patre dependens, vel Dominus non autem Deus.

Resp. Christus considerari potest sub duplici respectu, ut *Deus*, ut *homo;* jamvero ut *Deus*, est quidem æqualis Patri, sed ut *homo*, est ipsi inferior, et in hoc sensu dicere potest : " Pater major me est ". Hic etiam notandum est, juxta nonnullos Patres, præsertim Græcos, Patrem majorem dici Filio, etiam quatenus Filius Dei est, non quidem ratione *naturæ*, quæ eadem est in utroque, sed ratione *originis*, quatenus Patris nomen honorificentius est quam Filii[4].

2) Insuper Christus etiam ut Verbum procedit a Patre, et proinde ab ipso accipit naturam, voluntatem, omnia quæ possidet; quo sensu explicari possunt verba " a meipso non loquor, a meipso non facio quidquam " [5]; quamvis possint etiam intelligi de naturâ humanâ Christi, hoc sensu scilicet : verba quæ loquor, et opera quæ facio non humana, sed divina sunt, nam a divino principio procedunt.

3) Nomen *Dei* frequentius Patri tribuitur quam Filio quia Pater est *principium* a quo Filius procedit, ut infra dicetur; propterea Pater vocatur ὁ Θεός vel αὐτόθεος, dum Filius vocatur simpliciter Θεός sine articulo. Alia tamen nomina Christo assignantur, quæ ejus cum Patre æqualitatem significant. Sic Filius vocatur *Dominus*, Κύριος, *solus Dominus* et *Dominator, rex regum*, et *Dominus Dominantium;* quæ quidem omnia satis clare divinitatem important, eo magis quia *Septuaginta* nomen Dei ineffabile nomine *Dominus* reddere solebant.

---

[1] *Rom.*, XVI, 27. — [2] *I Tim.*, VI, 16. — [3] **Maldonat**, in h. loc.

[4] Cf. **Newman**, *Arians*, p. I, c. 2, s. 3, p. 164 sq.; **Petav.**, l. II, c. 2; qui ait " Filius eamdem numero cum Patre divinitatem habet, sed proprietate differt. Proinde *Filietas* ipsâ *Paternitate* quodammodo minor est; vel Filius, qua Filius, Patre, ut Pater est, minor dicitur, quoniam origine est posterior; non autem ut Deus, hoc est, ratione divinitatis ". (**Petavius**, l. c. n. 15). — " Deus Verbum, etiam quâ Deus est, ut plerique et spectatissimi inter Patres assentiuntur, de Patre ait : Pater major me est ". **Thomassinus**, *De Incarnatione*, lib. X, cap. IX, n. 10. — [5] *Joan.*, XIV, 10.

999. (d) Urgent Unitarii : Christus Deum agnoscit Patrem suum, et Deum suum eodem modo ac Ipse est Deus et Pater hominum juxta illud[1] : " Ascendo ad Patrem meum, et Patrem vestrum ". *Resp.*: ex contextu colligitur Christum hic *ut hominem* loqui, nam ascensionem suam commemorat, quæ ad humanam naturam spectat, et paulo ante dixerat : vado autem ad fratres meos; jamvero frater discipulorum est secundum naturam humanam; atqui Christus homo, Patrem *Deum suum* vocare potest, licet non eodem modo ac nos; ait enim *S. Augustinus*[2] : " Christus non ait Patrem *nostrum;* aliter ergo *meum*, aliter *vestrum;* naturâ *meum*, gratiâ *vestrum*... Deum *meum*, sub quo et ego homo sum, Deum *vestrum*, inter quos et ipsum mediator sum ".

Aliæ difficultates simili modo solvuntur. Hic autem animadvertimus *objectiones in argumentum* verti pro valore historico evangeliorum. Quâ enim ratione evangelistæ falso attribuissent Christo verba quibus ejus divinitas continetur, dum alia servâssent quæ contra hanc divinitatem militare videntur?

6° Quædam principia ad directe confutandos adversarios.

1000. Hodierni negatores divinitatis Christi contendunt Jesum *historicum* nunquam affirmasse se esse Deum, conscientiam vero Christianam hoc dogma creavisse. Sed animadvertimus : (A) Quisnam sit ille Christus historicus, quem Christo fidei opponunt? Ille procul dubio de quo omnes magni nominis historici criticique consentiunt. Isti autem de illo oppositas tenent sententias. *Strauss* effinxit Christum *mythicum; Renan*, Christum mysticum et dubie sincerum ; *Harnack*, *Sabatier* et alii multi Christum *spiritualem* Paternitatis Dei Revelatorem; *Loisy*, post *J. Weiss*, Christum *eschatologicum*, qui se falso putavit Dei vicarium ad consummationem mundi. Quonam jure illa systemata, inter se contradictoria, tanquam certæ conclusiones scientiæ historicæ haberentur? Quonam jure eorum fautores pro suo arbitrio, inter textus evangelicos, illos servent qui pro suâ sententiâ faciunt, alios autem ut interpolationes rejiciant? Quonam jure putent se melius nosse Christi mentem de seipso quam ejus primi discipuli et Ecclesia primitiva? Quonam jure affirment Evangelistas Domino verba attribuisse quæ ipse ut sacrilega rejecisset?

1001. (B) Si Christus nunquam divinitatem suam asseruit, undenam conscientia Christiana fidem in ejus divinitatem hauserit? — Dicunt: (a) Christiani a paganismo conversi Judaicam notionem Messiæ intelligere non poterant, proindeque audientes Jesum esse Filium Dei, cum putârunt filium naturalem, more deorum qui in græcâ mythologiâ alii ab aliis generati dicebantur. Sed 1) illud gratuite asseritur, cùm de tali errore nulla extent monumenta; nec adversarii

[1] *Joan.*, XX, 17. — [2] *Tr. 121 in Joan.*, n. 3, *P. L.*, XXXV, 1957.

consentiant de auctore, tempore, vel loco hujus mutationis, quæ a quibusdam auctori quarti evangelii, ab aliis autem Paulo attribuitur. 2) Immo hæc explicatio prorsus repugnat : falso enim supponit primam generationem christianam Christum habuisse Filium Dei sensu lato, quod aperte contradicit testimonio Apostolorum, præsertim S. Pauli; falso etiam supponit a paganismo conversos decceptos fuisse quoad sensum hujus tituli, non contradicentibus Apostolis, cùm e contra distinctio inter filiationem Dei naturalem et adoptivam in eorum scriptis inveniatur, et in jure romano sit pervulgata. 3) Præterea S. Paulus et omnes Apostoli Monotheismum aperte profitentur, et idololatriam gentium denuntiant. Juxta ipsos : "nullus est Deus nisi unus "; sunt quidem "dii multi, nobis tamen unus Deus Pater " [1]. Dii gentium seu idola nihil sunt, dæmonia sunt [2].

Dicunt: (b) Christiani, philosophiâ græcâ imbuti, Verbum (Logos) Platonis et Philonis in Christo agnoverunt. Sed 1) ex epistolis et Synopticis constat divinitatem Christi ad fidem christianam pertinuisse antequam Joannes Christum vocaverit Verbum Dei; 2) inter doctrinam Verbi apud Joannem et opiniones Philonis, vix aliquid præter nomen commune est, ut fatetur ipse *Harnack*, et constat ex dictis n. 583.

1002. (c) Nostram doctrinam ab Apostolorum et Christianorum enthusiasmo creatam fuisse dicunt. Sed 1) Quomodo tam stupenda mutatio meri hominis in Deum fieri potuerit intra 20 vel 30 annos, quin de eâ ullam extet monumentum? 2) Unde venerit ille enthusiasmus Christianorum nisi ex fide quæ singulis de Christo loquentibus vel scribentibus suggerebat quod hodie canit Ecclesia : "Quantum potes tantum aude, quia major omni laude, nec laudare sufficis".

(d) Dicunt pauci doctrinam nostram mutuatam fuisse ex Judæorum doctrinâ et cultu angelorum, præsertim Michaelis. Sed si leguntur epistolæ *ad Colossenses*, *ad Hebræos*, patebit in mente Christianorum infinitam distantiam fuisse inter Christum et angelos.

Ergo qui negant hoc dogma, explicare nequeunt nec quid Christus de seipso docuerit, nec unde fides in ejus divinitatem originem habuerit.

1003. **Conclusio.** Quibus expositis, merito concludimus, ex scriptis Novi Testamenti, Jesum Christum esse vere Deum, Filium Dei unigenitum, Verbum incarnatum. — Hic etiam demonstrari posset hanc fuisse fidem Patrum apostolicorum, apologetarum aliorumque secundi et tertii sæculi; sed id jam ostendimus in *Tr. de Deo Trino*, n. 607 sq., et iterum probabimus in tertiâ parte hujus thesis : hæc igitur pro tempore sufficiant.

[1] *I Cor.*, VIII, 4-6. — [2] *Ib.*, X, 19-20.

1004. Probatur 2ª pars thesis, **Christum esse verum et integrum hominem,** id est præditum corpore carneo et animâ non solum sensibili, sed et rationali : contra Docetas et Apollinaristas, supra nn. 972, 974.

Quod *Scripturâ breviter* tantum ostendemus, cùm res sit aperta; argumentum vero ex *Traditione* exponemus in *tertiâ* parte thesis.

1° *Modo generali* Christus in Novo Testamento exhibetur ut homo ceteris hominibus similis, excepto peccato.

(A) Si de *corpore* agitur; (a) ejus *genealogia* traditur [1], ut exinde appareat eum esse, secundum carnem, ex regiâ familiâ David; (b) *concipitur* quidem operante Spiritu Sancto, sed vere tamen [2], et, post ejus nativitatem, invenitur infans, pannis involutus, positus in præsepio [3]; (c) more ceterorum hominum, *adolescit, proficiens ætate* et sapientiâ apud Deum et homines [4]; (d) constanter *se gerit ut hominem* inter homines, colloquens, esuriens [5] et sitiens [6], manducans et bibens [7], dormiens [8], deambulans, fatigatus ex itinere [9], sanguinem exsudans [10], flagellatus, crucifixus, moriens in cruce, sepultus. Corpore igitur vere humano præditus apparet.

(B) Ad *animam* quod spectat, exercet actus animæ sive sensibilis, sive rationalis. (a) Turbatur, infremit spiritu, plorat [11], pavet et mæstus est, tristis usque ad mortem [12]; (b) actus variarum virtutum exercet, nempe *religionis*, pernoctans in oratione Dei [13], gratias agens Patri; *humilitatis* [14] et *obœdientiæ*, obœdiens factus usque ad mortem [15]; plenæ in Deum *fiduciæ*, in manus Dei commendans spiritum suum [16], etc.

1005. 2° *Speciatim* vero, sæpe Christus ut homo exhibetur, in quantum est mediator Dei et hominum et caput

[1] *Matth.*, I, 1-17; *Luc.*, III, 23-38. — [2] *Luc.*, I, 31. — [3] *Luc.*, II, 7, 12.
[4] *Luc.*, II, 52. — [5] *Matt.*, IV, 2; *Luc.*, IV, 2.
[6] *Joan.*, XIX, 28. — [7] *Matt.*, XI, 19; *Luc.*, VII, 34.
[8] *Matt.*, VIII, 24; *Marc.*, IV, 38; *Luc.*, VIII, 23. — [9] *Joan.*, IV, 6.
[10] *Luc.*, XXII, 44. — [11] *Joan.*, XI, 33, 35.
[12] *Matt.*, XXVI, 37-38; *Marc.*, XIV, 33-34.
[13] *Marc.*, 1, 35; *Luc.*, VI, 12. — [14] *Matt.*, XI, 29.
[15] *Philip.*, II, 8; *Matt.*, XXVI, 27, 36; *Luc.*, XXII, 19. — [16] *Luc.*, XXIII, 46

generis humani, verbi gratiâ, quando dicit S. Paulus : " Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus [1] "; vel quando instituit idem Apostolus comparationem inter primum et secundum Adam [2], (supra, n. 905), vel quando dicitur in epistolâ ad Hebræos : " qui sanctificat et qui sanctificantur ex uno omnes [3] ". In his et similibus textibus supponitur Christum suum munus implere non posse, nisi vere sit homo.

Originem autem hujus doctrinæ in Evangeliis synopticis invenire possumus : nam Christum seipsum designasse ut *Filium hominis* ob eamdem rationem, probabile videtur.

1006. **Probatur 3ª pars thesis, in Christo naturam divinam et naturam humanam hypostatice esse unitas in unica persona Verbi.**

1° In Scripturâ thesis nostra non declaratur explicitis terminis, sed implicite affirmatur, cùm unus idemque Christus Deus simul et homo prædicetur, unde jure concludimus divinæ naturæ et humanæ unionem *in personâ* factam esse. Itaque, cùm unionem duarum naturarum dicimus *hypostaticam*, hâc dogmaticâ formulâ eamdem notionem exprimimus, quæ ex factis et verbis in Novo Testamento relatis colligitur. Quod ex supradictis patet et quibusdam exemplis sic illustrari potest.

1007. (A) Juxta *Synopticos;* — (a) Christus ut *homo* in carne concipitur, nascitur et jacet in præsepio; sed simul ex Virgine concipitur de Spiritu Sancto, et quod nascitur *sanctum* merito vocatur *Filius Dei* [4] : quâ quidem appellatione sæpe deinceps repetitâ, inspectis omnibus locis parallelis, significatur verus Dei Filius (supra, n. 981). (b) Baptizatur in Jordane tanquam *homo*, qui peccati similitudinem assumpsit; sed Spiritus S. descendit super illum, et Pater de cælo dicit : " Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui [5] ". (c) Esurit in deserto ut *homo;* sed ut *Deus* ministratur ab Angelis [6]. (d) Vitam pauperem ducit ut *homo*, fatigatur ex itineribus, a Pharisæis despicitur; sed simul ut *Deus* ægrotos sanat, et mortuos suscitat propriâ virtute, et sibi vindicat munera soli Deo propria (n. 980). (e) In horto

[1] *I Tim.*, II, 5. — [2] *Rom.*, V, 12-21; *I Cor.*, XV, 1-28. — [3] *Hebr.*, II, 11.
[4] *Matt.*, I, 20-23; *Luc.*, I, 35. — [5] *Matt.*, III, 13-17. — [6] *Matt.*, IV, 2, 11.

Gethsemani ut *homo* contristatur, mœstus et tristis est usque ad mortem; ut *Deus* milites ipsum rapientes sono vocis prosternit, Malcho auriculam restituit, et coram judicibus affirmat se esse Filium Dei sensu proprio, proptereaque tanquam blasphemiæ reus damnatur (supra, n. 981). (f) In cruce, siti torquetur ut *homo*, et desolatus moritur; sed quia *Deus* est, sol obscuratur, templi velum scinditur, sepulchra aperiuntur, mortui resurgunt, et tandem tertiâ die, sicut prædixerat, resurgit a mortuis, optimam divinitatis probationem Apostolis exhibens. Quis igitur, Evangelium bonâ fide legens, negare posset Christum esse Deum simul et hominem, ac proinde divinam et humanam naturam fuisse unitas in unicâ Christi personâ? Si enim duæ sunt in eo personæ, quamtumvis arcte connexæ, non possunt actiones et passiones utriusque naturæ *uni* personæ tribui, sed actiones humanæ adscribi debent personæ humanæ, opera autem divina Verbo Dei.

1008. (B) Idem constat ex *S. Paulo*, qui prædicat Jesum Christum et hunc crucifixum vere hominem et caput hominum, sed simul vere Deum (n. 985). Cujus doctrina in hoc textu contrahitur ubi, humilitatem Christi describens, quam ut exemplar fidelibus proponit, hæc habet: "Qui cùm in *formâ Dei* esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo: sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo, humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem [1]"... Ex his igitur verbis unus idemque Christus possidet: (a) *naturam divinam*, quippe qui dicatur esse in *formâ* Dei, id est, præ se ferens divinitatis characteres, et insuper *æqualis* Deo; (b) *naturam humanam*, quia accipit formam seu naturam servi. Nec potest dici hæc omnia explicari posse per solam inhabitationem Verbi in homine Jesu; nam Verbum Dei in omnibus sanctis a principio mundi habitavit per gratiam, nec tamen dicitur propterea exinanitum, formam servi accipiens, obœdiens usque ad mortem, etc.; ergo non aliter explicatur nisi admittendo divinam et humanam naturam uniri in unicâ Christi personâ.

[1] *Philip.*, II, 6-8. Vide supra, n. 986.

1009. (C) Luculentius etiam constat ex *toto Evangelio secundum Joannem*, in quo clare asseritur Jesum Christum, cujus *dotes humanæ* tam vivide describuntur, non alium esse nisi Verbum incarnatum, Verbum, inquam, cujus divinam originem, æternitatem et vim creatricem antea declaravit. Tota ejus doctrina breviter his verbis continetur : "*Et Verbum caro factum est*, et habitavit in nobis" [1]; quod idem significat ac "Verbum *homo*[2] factum est". Unde sic theologice argumentamur : Ex hoc textu Verbum ita sese univit humanæ naturæ ut vere homo factus sit; atqui illa unio non est unio moralis, vel unio in naturâ; ergo est hypostatica.

Probatur *minor*[3]. (a) Illa unio non est *moralis* unio, seu per concordiam voluntatum, aut per gratiam; non legitur enim "*Verbum in carne* factum est", sed *Verbum caro* factum est; jamvero quantumvis arcta sit concordia inter duos amicos, v. g., inter Paulum et Joannem, nunquam potest dici "Paulus factus est Joannes". Item unio cum Deo per gratiam est quidem arctissima, sed nunquam tamen propterea dicere fas est : "Deus factus est Abraham, factus est David, factus est Paulus"; ergo unio Verbi cum humanâ naturâ non est moralis tantum [4].

(b) Illa unio non est pariter unio in naturâ; nam unio hujusmodi non fit nisi triplici modo, scilicet per *conversionem* unius substantiæ in alteram, vel per *commixtionem*

[1] *Joan.*, I, 14.

[2] Vox enim caro, σάρξ, sæpe designat hominem mortalem, v. g., *Matt.*, XVI, 17; *Act.*, II, 17; *Luc.*, III, 6; *Gal.*, I, 16; *Ephes.*, VI, 22. Hic S. Joannes hâc voce utitur contra Docetas, ad ostendendum corpus Christi esse vere carneum, non autem sensu *exclusivo*, ad excludendam animam rationalem quam sæpe alibi commemorat : XI, 33, 50; XIII, 21; XVIII, 14; XIX, 5, etc.

[3] Cf. **S. Thom.**, 3, q. 2, a. 1-3. Quod alibi (*C. Gent.* l. IV, c. 34) sequenti modo probat : "Omne quod factum est aliquid, est illud quod factum est, sicut quod factum est homo est homo, et quod factum est album est album. Sed Verbum Dei factum est homo, ut ex præmissis habetur. Igitur Verbum Dei est homo. Impossibile est autem ut duorum differentium personâ, aut hypostasi, vel supposito, unum de altero prædicetur... et ideo nullo modo dici potest quod Socrates sit Plato vel aliquod aliud singularium ejusdem vel alterius speciei. Si igitur Verbum caro factum est i. e. homo, ut Evangelista testatur, impossibile est quod Verbi Dei et illius hominis sint duæ personæ, vel duæ hypostases, vel duo supposita".

[4] Cf. *Anathematismos* **Cyrilli**, 1, 5, 6, 8, 10, apud **Denz.**, 113 sq. (73 sq.).

utriusque substantiæ, vel per *compositionem;* atqui hæc tria sunt omnino impossibilia in casu nostro. 1) Verbum *non potest converti* in humanam naturam, quia est immutabile; et revera Verbum incarnatum manet in sinu Patris [1], suam omnipotentiam, suam vim illuminandi et sanctificandi homines retinet, ceteraque divina attributa, ut constat ex dictis supra, n. 989. Aliunde natura humana non fuit conversa in divinam naturam, quia si res ita se habuisset, Evangelista dicere debuisset : "caro facta est Verbum". 2) Pariter *non adfuit commixtio*, quæ fit ex elementis perfectis, sed transmutatis, quia hæc supponit alterationem utriusque naturæ; atqui Verbum nullam alterationem pati potest. 3) Tandem *non adfuit compositio*, quæ fit ex elementis incompletis ad aliquid completum efficiendum unitis, quia compositio supponit utramque naturam componentem esse imperfectam et incompletam; atqui certo natura Verbi est completa, et aliunde natura humana quam sibi univit, in suo genere erat completa; ergo unio hujusmodi non est in naturâ; aliunde nec unio moralis. Ergo remanet ut unio Verbi cum naturâ humanâ sit *hypostatica*, seu in personâ, ita ut ex unione utriusque naturæ unica resultet persona.

1010. 2° **Traditione.** Doctrinam, formaliter implicite in Scripturis apostolicâque traditione contentam, apud eos qui postea exstiterunt doctores, enucleatam invenimus. Fuit enim dogmaticus progressus, non quidem per philosophica argumenta ratione excogitata, sed per eliminationem omnium notionum quibus traditionalis fides non recte exprimebatur, donec perventum est ad simplicem et claram expressionem (quantum humanis vocibus fieri potest) totius et solius dogmatis revelati, duarum naturarum servatâ realitate et integritate, simul cum personæ Verbi incarnati unitate. Tria autem stadia in hoc progressu distinguere licet.

1011. (A) *A Patribus Apostolicis ad controversias christologicas* (I-III sæc.) Sic contrahi potest doctrina hujus

[1] *Joan.*, I, 18.

temporis : unus Christus est *realiter* Deus et *realiter* homo; aliis verbis, Verbum assumpsit *veram* carnem, seu humanitatem non *apparentem tantum*.

Patres hujus temporis affirmant, ut in Novo Testamento, Christum esse simul Deum et hominem ; immo jam inchoatur sed non perficitur quædam explicatio unionis inter utramque naturam. Cujus ratio est quia catholicam doctrinam propugnant tum contra *Docetas* qui negant veritatem humanæ naturæ, tum contra *Gnosticos* et Adoptianos qui ejus divinitatem non agnoscunt. De modo unionis nondum disputatur.

(a) Inter Patres *Apostolicos*, *S. Clemens* docet Christum ex Abraham descendere secundum carnem, et esse *servum Dei*, sed simul *ejus Filium*, multo excellentiorem Angelis, cùm sit splendor divinæ majestatis, vere a Deo genitum et a dextris ejus sedentem [1]. — *S. Ignatius*, Docetas impugnans, asserit Christum, ex unâ parte, esse Verbum in sinu Patris ante sæcula existentem, vere Deum, cùm ejus sanguis sit sanguis Dei [2] ; ex alterâ autem, verum hominem, vere ex stirpe David secundum carnem, vere ex virgine natum, vere passum, vere mortuum, qui tamen seipsum suscitavit [3]. — Vim hujus testimonii elidere conati sunt *Liberales* dicendo hìc agi de duplici statu *successivo* Christi, non de duplici naturâ *simul* in eo existente. Id vero contextui repugnat, cùm Ignatius clare admittat Christi præexistentiam ante Incarnationem [4], eique in terris existenti attributa divina simul et humana tribuat. — *Pseudo-Barnabas* ulterius procedens, asserit ideo Christum esse simul Deum et hominem quia venit in mundum ad nos salvandos et redimendos : " Itaque Filius Dei ideo in carne venit ut summam peccatorum expleret iis qui ad mortem persecuti sunt prophetas ipsius " [5].

---

[1] *I Corinth.*, XXXII, 2; XXXVI, 2-5. — Immo, secundum vetustissimum codicem, Christum vocat Deum, παθήματα θεοῦ (II, 1).

[2] *Magn.*, VI, 1; VIII, 2; *Trall.*, VII, 1; *Smyrn.*, I, 1; *Ephes.*, I, 1; XV, 3; XVIII, 2; *Rom.*, III, 3; *Polyc.*, VIII, 3.

[3] *Ephes.*, VII, 2; XIX, 3; XX, 2; *Smyrn.*, I, 1-2; II-III.

[4] *Magn.*, VI, 1; *Ephes.*, I, 1; XIX, 3. Cfr. **Tixeront**, t. I, p. 138.

[5] V, 11, p. 52-53 ed. Funk [2].

1012. (b) *Apologistæ*, secundo sæculo, pariter affirmant Christum esse simul Deum et hominem [1], nempe Verbum incarnatum, ex virgine natum secundum carnem, animâ non solum sensibili sed rationali præditum, quod, humanitatem assumendo, non desiit esse Deus. — Nec minus lucide *S. Irenæus*, contra Gnosticos, asserit Christum Redemptorem non esse alium a Verbo Creatore, sed vere Verbum incarnatum : " Ostendo manifeste quod in principio Verbum existens apud Deum, per quem omnia facta sunt, qui et semper aderat generi humano, hunc in novissimis temporibus secundum præfinitum tempus a Patre, unitum suo plasmati, passibilem hominem factum " [2]; hâc autem ratione incarnatum quia, cùm nos redimere vellet, in se recapitulare debebat totum genus humanum. Quia vero Deus est et homo, vere nos salvabit : " Quando incarnatus est et homo factus, longam hominum expositionem in se recapitulavit, in compendio nobis salutem præstans, ut quod perdideramus in Adam... hoc in Christo Jesu reciperemus " [3]. Unionem utriusque naturæ in Christo esse *personalem* inferri potest ex his verbis [4] : " Ipsum Verbum Dei incarnatum suspensum est super lignum "; sed *vocabulum* ipsum non adhibet, et tantum hanc unionem vocat *commistionem et communionem Dei et hominis* [5], et alibi [6] ἕνωσιν τοῦ λόγου τοῦ θεοῦ πρὸς τὸ πλάσμα αὐτοῦ.

1013. (c) Tertio sæculo jam inchoatur quædam unionis expositio.

Origenes, qui præexistentiam animarum admittebat, docet Verbum unitum fuisse uni ex his animabus quæ immaculata remanserat, et, mediante animâ, corpori perfecto. In Christo igitur duplex est natura : " Aliud est in Christo deitatis ejus natura, quod est unigenitus Filius Patris, et alia humana natura quam in novissimis temporibus pro dispensatione suscepit " [7]. Sed duæ naturæ *unum ens*

[1] Ita **S. Justinus**, *Dial. cum Tryph.*, LXIV, LXVIII, C, CII, CX, etc., *P. G.*, VI, 621, 632, 709, 711, 732, etc.
[2] *Adv. hæres.*, III, 18, 1, *P. G.*, VII, 932.
[3] Ibid.; cf. III, 21, 10; V, 23.
[4] *Adv. hæres.*, V, 18, 1, *P. G.*, VII, 1172; cfr. III, q. 3.
[5] *Ibid.*, IV, 20, 4, *P. G.*, VII, 1034.
[6] IV, 33, 11, *P. G.*, VII, 1080.
[7] *De principiis*, I, 2, 1; II, 6, 2, 3; *P. G.*, XI, 130, 210-211.

constituunt, σύνθετόν τι χρῆμα [1]; ad hanc unionem describendam utitur quidem metaphoris excessivis, v. g. ferro ignito; sed hæ corrigi debent ex contextu. Primus est etiam qui de *communicatione idiomatum* sermonem habuerit [2].

Accuratius de unione inter utramque naturam agit *Tertullianus*. Contra Marcionem, qui realitatem corporis Christi negabat, contra Apellem, qui ejus corpus esse sidereum et cæleste putabat, contra Valentinum, qui idem psychicum et spirituale existimabat, affirmat corpus Domini esse verum, ex carne et ossibus compositum, vere natum ex Mariâ, passibile. Nec minus clare asserit ejus animam esse non solum sensibilem, sed rationalem. Aliunde Christus est vere Deus. Quomodo autem fit unio inter utramque substantiam? Respondet [3] : " Videmus *duplicem statum non confusum*, sed conjunctum *in unâ personâ*, Deum et hominem Jesum ". Unaquæque autem substantia suas operationes proprias retinet : " Sed quia substantiæ ambæ in statu suo quæque distincte agebant, ideo illis et operæ et exitus sui occurrerunt " [4]. Ità rejicitur dualismus gnosticus aut etiam utriusque naturæ confusio.

1014. (B) *Quarto sæculo* Patres, occasione arreptâ Apollinarismi, magis explicite affirmant Verbum assumpsisse non solum quædam humanæ naturæ elementa, sed completam humanitatem.

(a) *Apollinarismus exponitur*. Apollinaris [5], Laodicensis episcopus, quo facilius tueretur unitatem personæ in Christo, contra scholam Antiochenam jam propendentem in errorem qui postea dictus est Nestorianismus, docuit eum assumpsisse quidem animam sensitivam (ψυχή), non autem animam *spiritualem* (πνεῦμα) : existimabat enim duas naturas integras et completas unicam personam constituere non posse; hanc vero unionem facile concipi admittendo Verbum assumpsisse animam sensitivam, et vices tenuisse animæ

[1] *C. Cels.*, II, 9; I, 66; *P. G.*, XI, 810, 786, etc.

[2] *De princip.*, II, 6, 3; IV, 31; *P. G.*, XI, 211, 405, etc.

[3] *Adv. Prax.*, 27, *P. L.*, II, 191.

[4] Ibid. — Utitur voce *substantiæ*, non naturæ, quia nomine naturæ potius designat proprietates quæ diversis substantiis communes esse possunt (*De animâ*, 32). Cfr. **Tixeront**, I, 343.

[5] **Tixeront**, t. II, p. 94-130; **J. Draeseke**, *Apollinarios von Laodicea*, Leipzig, 1892; **G. Voisin**, *L'Apollinarisme*, Louvain 1901; **H. Lietzmann**, *Apollinaris von Laodicea und seine Schule*, I, Tübingen, 1904.

spiritualis in Christo. Ex quo inferebat unicam esse naturam in Christo, nempe naturam Verbi, cùm corpus animâ mere sensitivâ informatum dici nequeat natura humana; hinc formula quæ postea celebris evasit : Μία φύσις τοῦ θεοῦ λόγου σεσαρκωμένη. Præcipui ejus discipuli fuêre Vitalis, Antiochenus presbyter, et Timotheus, qui magis explicite unitatem naturæ et substantiæ in Christo prædicavit.

1015. (b) *Confutatur et condemnatur Apollinarismus.* Contra hos errores scripserunt S. Athanasius et auctor operis *contra Apollinarium* (immerito S. Athanasio adscripti), S. Gregorius Nyss., *Antirrheticus*, S. Gregorius Naz. in pluribus *epistolis*, S. Epiphanius in *Hæresibus*. 1) Præcipuum argumentum quo usi sunt hoc fuit : " *Quod non est assumptum, non est sanatum* ". Sicut enim Christus nos salvare non potuisset, si corpus habuisset tantum apparens, ita pariter si non assumpsit animam vere intellectualem. 2) Præterea, absque animâ intellectuali, nec mereri nec satisfacere potuit Christus, cùm libertate careret. 3) Tandem ei minime denegandum est quod nobilius est in naturâ humanâ. 4) Quibus rationibus adjungebantur textus e Scripturâ desumpti, ex quibus infertur ei fuisse animam rationalem.

Cùm Apollinaris suâ virtute et zelo in tuendâ fide Nicænâ maximi fieret, ipse non fuit primum directe damnatus. Sed, jam in Conc. *Alexandrino* (362), ejus discipuli profiteri debuerunt " non corpus inanimatum aut sensûs expers, aut mente carens Salvatorem habuisse. Neque enim possibile erat, Domino pro nobis homine facto, corpus ejus sine mente existere : non enim corporis duntaxat, sed etiam animæ in ipso Verbo salus facta est " [1]. Plerique tamen suos errores spargere non desierunt, et paulo post, cum ipso Apollinare, a S. Damaso damnati sunt in synodo Romanâ (an. 380) : " Anathematizamus eos qui pro hominis animâ rationabili et intelligibili dicunt Dei Verbum in humanâ carne versatum, cùm ipse Filius sit Verbum Dei, et non pro animâ rationabili et intelligibili in suo corpore fuerit, sed nostram, id est, rationabilem et intelligibilem, sine peccato, animam susceperit atque salvaverit " [2]. Quam sententiam

[1] *Tomus ad Antiochenos*, 7, inter opera *S. Athanasii*, *P. G.*, XXVI, 803.
[2] Denzing., 65 (29).

ratam habuit *C. Constantinopolitanum* [1] (381). Quidam inter Apollinaristas ad veram fidem redierunt, alii vero Eutychianismum amplexi sunt.

1016. (C) *Sæculo V°*, occasione duplicis hæresis *nestorianæ* et *eutychianæ*, unio utriusque naturæ in Christo *explicite* discussa et definita fuit.

Duplicis erroris causa præcipua fuit quod sensus vocabulorum φύσις (natura) et ὑπόστασις (persona) nondum erat plene determinatus (supra, n. 556); exinde factum est ut duplex tendentia contraria paulatim evoluta sit : in scholâ *alexandrinâ*, ad unitatem Christi tuendam, non solum una hypostasis agnoscitur, sed etiam una natura, μία φύσις, et ita via paratur monophysismo; in scholâ *antiochenâ*, ad integritatem humanæ naturæ servandam, hæc tanquam hypostasis habetur, ideoque paulatim asseritur duas in Christo esse hypostases, et ita via paratur nestorianismo.

1017. Nestorianismus [2]. (a) *Origo et expositio.*

Hujus hæresis præcursores fuêre : *Diodorus*, episcopus Tarsensis, fidei nicænæ strenuus propugnator, ejusque discipulus *Theodorus Mopsuestenus*, qui doctrinam in systema redegit. Contendebat siquidem *Logon* in homine Jesu inhabitare veluti in templo, eique uniri per caritatem, ἕνωσις κατὰ χάριν; hanc autem unionem intimiorem in dies factam esse eo quod Jesus perfectius divino amori respondebat, ita ut tandem dicere potuerit : Vivo, jam non ego, sed *Logos* in me vivit. — Nomen hæresi dedit *Nestorius*, e scholâ antiochenâ, patriarcha Constantinopolitanus, S. Cyrillo Alex. satis infensus, et conclusiones e doctrinâ Theodori Mopsuest. deduxit : nempe 1) sedulo distinguenda esse in Christo attributa operaque Verbi ab actionibus propriis homini Jesu; 2) unionem inter Verbum

[1] **Denz.**, n. 85 (46).

[2] Cfr. *Excerpta Mopsuestena*, *P. G.*, XLVIII, 105 sq.; *Sermones* et epistolæ Nestorii ap. *Marium Mercatorem*, *P. L.*, XLVIII, 757 sq.; apud *S. Cyrillum*, *P. G.*, LXXVII, 44 sq.; **Chabot**, *Synodicon orientale* (collectio synodorum nestorianorum) Paris, 1903; **Loofs**, *Nestoriana*, Halle, 1905; **J. F. Bethune-Baker**,* *Nestorius and his teaching*, Cambridge, 1908, ubi probare nititur Nestorium non proprie errores Mopsuesteni tradidisse, sed tantum ambigua verba usurpâsse; contrarium tamen videtur constare ex ipso opere a *Bethune-Baker* edito, in quo Nestorius, exilio et experientiâ edoctus, apologiam pro doctrinâ suâ proponit; cfr. **F. Nau**, *Le livre d'Héraclide trad. en français, avec le concours du R. P. Bedjan et de M. Brière*, Paris, Letouzey, 1910; *Nestorius*, Bloud, 1911; *S. Cyrille et Nestorius.*

et Jesum comparari posse cum unione inter Spiritum Sanctum et prophetas, sed esse tamen altioris ordinis, cùm Christus sit non tantum propheta sed redemptionis organon; 3) Mariam proinde vocari posse χριστοτόκον, non autem θεοτόκον; 4) Jesum tamen merito vocari Deum et adorari, quippe qui Deum in se gerat.

1018. (b) *S. Cyrilli doctrina exponitur.* Præcipuus fidei catholicæ defensor fuit *S. Cyrillus Alex.*, qui contra istos errores hæc præsertim urgebat argumenta : 1) Si duæ sunt hypostases in Christo, dici nequit Verbum esse incarnatum, sed solum adoptavisse hominem Jesum; 2) nec actiones humanas Christi, utpote a personâ humanâ elicitas, esse infiniti valoris neque ideo sufficientes ad nos redimendos. Fidem vero catholicam de unitate Christi sic exponit : " Apprehendit ergo Dei Verbum semen Abrahæ corpusque ex muliere sibi construens, carnis et sanguinis particeps factus est, ita ut jam non solum Deus sit, sed propter conjunctionem homo quoque nostri similis intelligatur. Ex duabus igitur rebus, divinitate nimirum et humanitate, certo constat Emmanuel. Unus tamen Dominus Jesus Christus, unus verus naturalisque Filius, qui Deus simul et homo est; non homo deificatus, par illis qui per gratiam divinæ naturæ participes efficiuntur, sed Deus verus, qui salutis nostræ causâ in humanâ formâ apparuit " [1]. Quod vero ad Mariam attinet hanc deducit conclusionem [2] : " Si Dominus noster Jesus Christus Deus est, quomodo non sit deipara quæ illum edidit ". Nec tamen vult duas naturas permisceri aut confundi. Utitur quidem expressione : μία φύσις τοῦ λόγου σεσαρκωμένη; sed rem ipse ita declarat [3] : " Qui autem hoc dicit, nullo prorsus modo permixtionem neque confusionem neque hujusmodi quid significat, neque id tanquam ex necessariâ ratione ullo modo consequitur. Nam, etiamsi unus dicatur a nobis unigenitus Filius Dei incarnatus et homo factus, non propterea permixtus est, ut illi putant, neque in carnis naturam transiit Verbi natura neque natura carnis in Verbi naturam; sed, cùm utrumque in suâ naturali proprietate permaneat et intelligatur..., unam nobis Filii naturam ostendit, sed ut dixi, incarnatam ".

[1] *Epist. 1ª*, *P. G.*, LXXVII, 27. — [2] *Ibid.*, 14; Journel, 2058.
[3] *Ep. ad Succensum*, n. 2, *P. G.*, LXXVII, 242.

1019. Igitur verba μία φύσις a S. Cyrillo intelligebantur in sensu *concreto*, quatenus nempe designabant *subjectum* possidens naturam seu, aliis verbis, unicam personam Verbi incarnati [1]. Expresse enim reprobat quamlibet permixtionem aut confusionem utriusque naturæ. Hoc autem modo loquendi utebatur ut Nestorii perfidiæ se opponeret meliusque rejiceret imperfectam unionem, quâ hic duas copulabat naturas; nam dicendo *unam* Verbi naturam *incarnatam*, significabat : primo post Incarnationem *duas in Christo esse naturas*, naturam Verbi et naturam humanam (hæc designatur per vocabulum *incarnatam*); et secundo *unum esse subjectum*, Verbum scilicet Incarnatum, de quo tam divina quam humana prædicantur. Hinc ad Succensum Cyrillus scribebat : " Si dicentes *unam naturam Verbi* tacuissemus ac minime adjunxissemus *incarnatam*, excluso propemodum dispensationis mysterio, esset fortasse illorum oratio non inepta, dum interrogare se simulant : ubinam est in humanitate perfectio, aut quomodo subsistit illa nostra essentia? Sed quia et illa in humanitate perfectio, et essentiæ nostræ declaratio, illata est, dum dicimus *incarnatam*, desinant baculo niti arundineo " [2].

1020. Fatendum est tamen hunc loquendi modum esse imperfectum et æquivocum, tum quia ab Apollinaristis sumebatur [3] et istorum errori *ex se* favere poterat, tum quia nonnullis videbatur significare naturam humanam, vocabulo *adjectivo* designatam (incarnata), nihil aliud esse nisi accidens relate ad naturam divinam, quæ nomine *substantivo* (natura) exprimebatur. Id vero S. Cyrillo vitio verti nequit, quia sensus horum verborum nondum fuerat clare definitus.

1021. (c) *Nestorianismi condemnatio.* Nestorius Cyrillo acerbe respondit; re autem ad S. Pontificem *Cœlestinum I* delatâ, hic, synodo Romæ habitâ (430), Nestorium damnavit eique injunxit ut intra decem dies post acceptam sententiam errorem retractaret [4]; Cyrillo autem jussit ut mandata exsequeretur. Qui, coactâ synodo Alexandriæ, *anathematismos* duodecim confecit quos ad Nestorium conscribendos misit [5]. Is vero parere noluit et totidem contrariis anathematismis respondit [6]. Ingravescente dissidio, Concilium œcumenicum *Ephesinum* (431) duodecim anathematismos Cyrilli

[1] Quod constare videtur, v. g., ex iis quæ habet *De rectâ fide ad Reginas*, *P. G.*, LXXVI, 1251, ubi ait : " Est itaque Christus Deus et homo; Deus quidem *naturâ*, homo vero nostrî similis dispensatorie, quando nimirum secundum carnem ex muliere natus est ".

[2] Epist. 46, n. 3, *P. G.*, LXXVII, 243. — Cfr. **Petav.**, l. IV, c. 6-7; **Newman**, *Tracts theol. and eccles.*, p. 287.

[3] Mutuatus erat enim hanc formulam Cyrillus e scriptis quæ Apollinaristæ passim disseminabant, falso tribuentes Gregorio Thaumaturgo, Athanasio, vel papæ Julio. — (Cf. **Leontius Bysant.**, *Adversus fraudes Apollinaristarum*, *P. G.*, LXXXI, 1947-1976).

[4] **Hefele-Leclercq**, t. II, § 130; **Kirch**, 718. — [5] Quos retulimus n. 958.

[6] Hos invenies ap. **Kirch**, *Enchiridion*, 724 sq.

approbavit, Nestoriumque a sede suâ deposuit[1]. Sed Joannes Antiochenus, cum episcopis 43, paulo post aliam synodum coegit in quâ Cyrillus vicissim demissus est. Utramque synodum primùm Theodosius II imperator approbaverat, sed, re melius perpensâ, judicium contra Cyrillum abolevit, Nestorium vero relegavit in *Ægyptum*. Discordia tamen inter utriusque partis episcopos non fuit exstincta nisi an. 433, quando nempe, ex unâ parte, Cyrillus symbolo subscripsit a Joanne Antiocheno confecto[2], et exalterâ, hic acquievit condemnationi contra Nestorium latæ. — Nestoriani autem non pauci, suis erroribus adhærentes, in Persidem et alias regiones confugerunt, et ecclesiam instituerunt quæ *chaldaica* dicitur[3].

1022. (d) *Doctrina definita.* In hâc vero controversiâ clare definitum est a *C. Ephesino* unionem utriusque naturæ, divinæ et humanæ, *non esse moralem* tantum (secundum dignitatem, auctoritatem, potestatem, aut per inhabitationem Verbi in homine Christo), sed esse *secundum hypostasim*, ita ut unica persona, eaque Verbi, sit in Christo, ut constat ex decretis superius relatis, n. 958.

1023. **Eutychianismus seu monophysismus.** (a) *Hujus erroris expositio.*

Eutyches, archimandrita monasterii alicujus Constantinopolitani, dum Nestorium impugnaret, in oppositam hæresim incidit. Non intelligens distinctionem inter naturam et personam, putabat ante incarnationem duas naturas separatas exstitisse (et ita in Nestorianismum inconscie propendebat), sed *unicam esse naturam* in Christo, incarnatione jam peractâ : " Confiteor, inquiebat, *ex duabus naturis* fuisse Dominum nostrum ante unitionem, post unitionem vero, *unam naturam* confiteor ". Quomodo autem duæ naturæ in unam coalescant, ipse, utpote ignarus, non clare exponit; ex iis tamen quæ dicit inferri potest hanc unionem factam esse non per conversionem divinæ naturæ, aut totalem humanæ naturæ destructionem, sed per *quamdam absorptionem*, sicut, v. g., fluvius in Oceanum fluens mox in eum absorbetur.

[1] **Kirch**, 721.

[2] In hoc symbolo *unionis* (*P. G.*, LXXVII, 176-198) legebatur : " Confitemur itaque Dominum nostrum Jesum Christum Filium Dei unigenitum Deum esse perfectum et hominem perfectum ex animâ rationali et corpore constitutum... eumdem Patri consubstantialem secundum divinitatem, et nobis consubstantialem secundum humanitatem. Duarum enim naturarum facta est unio; et propterea *unum* Christum, unum Filium, unum Dominum confitemur. Secundum hunc *inconfusæ unitatis* intellectum confitemur sanctam Virginem *deiparam* esse, quia Deus Verbum incarnatum est et homo factum, et ex ipso conceptu templum ex illâ sumptum sibi univit ".

[3] **J. Labourt**, *Le christianisme dans l'empire perse*, ch. VI-X.

1024. (b) *Ejus condemnatio.* Statim ac iste error spargi cœptus est, a Flaviano, Constantinopolitano patriarchâ, damnatus est. Eutyches vero minime acquiescens, ad Papam *Leonem I* appellavit, qui in celeberrimâ *ep. dogmaticâ ad Flavianum*, breviter sed lucide fidem catholicam definivit[1]: " *Salvâ igitur proprietate utriusque naturæ et substantiæ, et in unam coeunte personam...* " Tunc confugit Eutyches ad imperatorem Theodosium II, qui, an. 449, pseudo-synodum coegit *Ephesinam*, cui Dioscorus, patriarcha Alexandrinus et ipse monophysita, præsidebat. Flavianus non solum damnatus est, sed et adeo male tractatus ut tribus post diebus mortuus sit : quare synodus vocata est *latrocinium ephesinum.* Mortuo autem Theodosio, Concilium Chalcedonense (451) cui aderant episcopi fere 630, *epistolam dogmaticam* Leonis suam faciens, definivit[2]: " *Unum eumdemque Christum, Filium Dominum unigenitum in duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublatâ naturarum differentiâ propter unitionem, magisque salvâ proprietate utriusque naturæ, et in unam personam atque subsistentiam concurrente, non in duas personas* partitum atque divisum, sed *unum et eumdem Filium* unigenitum Deum, Verbum Dominum, Jesum Christum ". Quæ quidem definitio, multo lucidior Ephesinâ, speculative finem liti imponebat.

Sed infeliciter multi monophysitæ in suo errore perseverârunt, et in varias sectas disjuncti, hodie adhuc subsistunt : in Ægypto vocantur *Copti*, in Syriâ et Mesopotamiâ *Jacobitæ; Abyssini* pariter isti errori adhærent.

1025. *Solv. diff.* Adversarii in medium proferunt hæc verba symboli *Athanasiani* quæ a S. Cyrillo et quibusdam aliis Patribus usurpata fuerant : " Sicut anima rationalis et caro unus est homo, ita Deus et homo unus est Christus "; atqui in homine unica est natura; ergo pariter in Christo.

Resp.: Hæc comparatio, sicut ceteræ comparationes, legitima est quoad aliquid, sed ex parte claudicat. (A) Recte quidem usurpatur ad ostendendum unionem Verbi cum naturâ humanâ esse (a) *substantialem* et non moralem tantum; (b) *personalem*, ita ut natura humana et natura divina efforment unicam personam, sicut in homine : sicut enim unus homo e diversis naturis, corporali ac

[1] Vide supra, n. 959. — [2] Supra, n. 960.

spirituali, componitur, quæ propriam servant in unitione differentiam, ita pariter unus Christus e duabus naturis existit, quæ, sine ullâ confusione, suas proprietates retinent[1]. (B) Non autem adhibenda est, nec reapse adhibetur ad significandum unicam naturam esse in Christo, ut aperte constat ex contextu; nam immediate ante præfata verba expresse declaratur Christum esse unum " *non confusione substantiæ* (seu naturæ), *sed unitate personæ* ". Merito igitur ait *S. Thomas*[2] : " Ex animâ et corpore constituitur in unoquoque nostrum duplex unitas naturæ et personæ : naturæ quidem, secundum quod anima unitur corpori, formaliter perficiens ipsum, ut ex duobus fiat una natura, sicut ex actu et potentiâ, vel materiâ et formâ; et quantum ad hoc non attenditur similitudo, quia natura divina non potest esse corporis forma, ut in primo probatum est; unitas vero personæ constituitur ex eis in quantum est unus aliquis subsistens in carne et animâ : et quantum ad hoc attenditur similitudo; unus enim Christus subsistit in divinâ naturâ et humanâ ".

Art. II. Corollaria ex unione hypostaticâ fluentia.

Tria corollaria ex unione hypostaticâ *immediate* fluunt : 1° in Christo *duplicem* esse *voluntatem* et *operationem*, cùm voluntas et operatio sequantur naturam; 2° *unicam* vero esse *filiationem*, cùm hæc ad personam referatur; 3° quamdam esse inter naturas unitas *communicationem idiomatum*. 4° Quibus expositis, declarabimus quomodo *philosophice expolita sit* notio Incarnationis.

§ I. De duplici voluntate et operatione in Christo.

1026. 1° Monothelismi origo et expositio[3]. Ad conciliandos monophysitas, eosque in sinum Ecclesiæ reducendos[4], *Sergius* Constantinopolitanus patriarcha, circa initium sæc. VII[i], proposuit fidei symbolum quo, peractâ unione hypostaticâ duarum naturarum in Christo, una tantum voluntas unaque operatio perstare dicebatur. Ita solvebatur primaria monophysitarum difficultas, qui contendebant, admissâ duplici voluntate in Christo, viam aperiri dissensionibus inter utramque. Quem errorem amplexus est *Cyrus Alexandrinus*, qui, an. 633, monophysitas Ægyptiacos in Ecclesiam recepit.

[1] Cfr. **Petavius**, l. III, c. 10, n. 7; **Stentrup**, th. 49.

[2] *Sum. Theol.*, 3, q. 2, a. 2, ad 2.

[3] **Hefele-Leclercq**, § 291, t. III, p. 317 sq.; **Pargoire**, *L'Eglise byzantine, de 527 à 847*, Paris, 1905, p. 157 sq.

[4] Hanc reconciliationem, etiam ob motiva politica (ne videlicet Monophysitæ ad Persas sese confugerent, sicut et Nestoriani), valde optabant Imperatores.

1027. Huic tamen hæresi strenue se opposuit *S. Sophronius*, tunc monachus Alexandriæ, sed paulo post ad sedem *Hierosolymitanam* evectus. Sergius autem, ad sibi conciliandum Pontificem *Honorium*, simulque auctoritatem Sophronii minuendam, scripsit duarum operationum dictione multos scandalizari, cùm exinde a quibusdam inferatur contrarias sibi invicem esse duas voluntates. Astutiâ hujusmodi deceptus, Pontifex rescripsit vitandam esse *novitatem vocabuli* quæ simplicibus scandalum præberet, declaravitque se confiteri " unum operatorem Dominum Jesum Christum, Filium Dei vivi, operantem duabus naturis cùm quæ Deo tùm quæ homini propria sunt "[1]. Quando autem Sophronii legati Romam venerunt, Honorius silentium Sophronio imposuit, aliamque epistolam ad Sergium misit, quâ vetatur " unam vel duas operationes definientes prædicare; sed pro unâ, quam quidam dicunt, operatione oportet nos unum operatorem Christum Dominum in utrisque naturis veridice confiteri; et pro duabus operationibus, ablato geminæ operationis vocabulo, ipsas potius duas naturas... in unâ personâ Unigeniti Dei Patris inconfuse, indivise atque inconvertibiliter nobiscum propria operantes "[2]. Hic loquendi modus, etsi in se non hæreticus[3], æquivocatione et hæresi favebat. Quare *Martinus* Papa, in synodo *Lateranensi* (649), aperte declaravit *duplicem esse in Christo voluntate met duplicem operationem*[4], propterea que in exsilium missus est. Iterum Papa Agatho, in synodo Romanâ (680), definivit Christum " *duas naturales voluntates et duas naturales operationes habere*, utpote perfectum Deum et perfectum hominem "[5].

Quod decretum suum faciens *C. Constantinopolitanum* (680) rem ita definivit : " Duas naturales voluntates in Christo et duas naturales operationes indivise, inconvertibiliter, inseparabiliter, inconfuse, secundum SS. Patrum doctrinam prædicamus "[6].

1028. 2° **Doctrina catholica** : *In Christo duplex est voluntas et operatio.* De fide est ex definitione jam citatâ.

(A) Ex thesi fundamentali merito infertur. Duplex est enim natura integra in Christo, divina et humana; atqui ad integritatem naturæ pertinet voluntas et operatio; siquidem voluntas est proprietas naturæ, non personæ, ut videtur in mysterio SS. Trinitatis, ubi unica est voluntas, licet tres sint personæ; ergo.

[1] Mansi, *Concilia*, XI, 538; cfr. Denzing., n. 251; Kirch, *Enchir.*, 949 sq.
[2] Denzing., n. 252; Kirch, 957 sq.
[3] Quod probavimus in *Tr. de Ecclesia*, n. 759. — [4] Denzing., n. 263-270 (211-218).
[5] Denzing., n. 288 (235) et supra, n. 962. — [6] Kirch, 974 sq.

1029. (B) *Scripturâ* confirmatur. Scriptura enim agnoscit in Christo, præter volitionem et operationem divinam, quam etiam Monothelitæ asserunt in Eo esse, aliam voluntatem et operationem : (a) " Descendi de cælo non ut faciam voluntatem *meam*, sed voluntatem *ejus qui misit me* "[1]; " Non *mea* voluntas sed *tua* fiat "[2]; atqui in his textibus, *duplex voluntas* exhibetur, scilicet voluntas divina, quæ eadem est in Filio ac in Patre, et voluntas humana, quæ subditur voluntati divinæ.

(b) Insuper adest duplex *operatio;* operatio *divina* quando Christus dicit : " Pater meus usque modo operatur et ego operor "[3]; item quando miracula proprio nomine efficit; operatio *humana*, quando Christus dicit : " Filius hominis non venit ministrari sed ministrare "[4]; et quando exhibetur ut esuriens, fatigatus ex itinere etc.

1030. *Scholion : De operatione Christi theandricâ.* Inter Patres et theologos, alii aliter rem exponunt. (A) Secundum quosdam, triplex operationum genus in Christo distinguitur, *divina*, *humana* et *theandrica :* " Siquidem ut *Deus* tantum operabatur, quando absens centurionis filium sanabat (operatio *divina*); ut *homo* tantum, etsi Deus erat, quando comedebat et tristabatur (operatio *humana*); mixtim autem operabatur miracula, cœci oculos illiniendo restituens (operatio *theandrica* seu *deivirilis*) "[5].

(B) Alii tamen dicunt absolute " omnem humanam operationem in Christo fuisse theandricam "; unde in Christo distinguunt tantùm operationem divinam et operationem theandricam[6]. Quibus præluserat *S. Damascenus* dicens : " Nihil aliud theandrica operatio declarat, quam quod Deo facto homine, hoc est, incarnato, *humana quæque ipsius actio* divina erat sive deificata, nec divinæ ipsius operationis expers ... "[7]. — Revera quælibet operatio Christi humana, etiam comestio et dormitio, erat et divina ratione hypostasis. Restat tamen in Christi miraculis fuisse aliquid *divinius*, ex eo quod *virtus divina* tunc operabatur per humanitatem Christi sicut per instrumentum *conjunctum*. Unde S. Maximus et S. Damascenus non proprie opponuntur.

Hæc autem utriusque naturæ, divinæ et humanæ, communio in operando triplicem effectum habet : unum, in quantum operatio hu-

[1] *Joan.*, VI, 38. — [2] *Luc.*, XXII, 42. — [3] *Joan.*, V, 17 — [4] *Matt.*, XX, 28.
[5] Ita **Maximus M.**, *in 4 Dionys. Areop. epistolam.* Cf. Petavius, l. VIII, c. 7-13; **Stentrup**, th. 51-53; **Hurter**, n. 554-558.
[6] **Card. Billot**, edit. 4ª, p. 313.
[7] *De fide orthodoxâ*, III, 19, *P. G.*, 1080; **Journel**, 2366.

mana, regente operatione divinâ, ordinatissima et rectissima evadit, ita ut Christus præ se ferat omnibus numeris absolutum perfectionis moralis exemplar; alterum, in quantum divinitas humanitate utitur tanquam instrumento ad patranda miracula; tertium tandem, in quantum Verbum divinum, sustentando humanitatem tanquam ejus hypostasis, infinitam quamdam dignitatem meritis Christi et satisfactionibus infundit.

§ II. De unica filiatione in Christo.

Sæculo VIII°, *Adoptiani* (supra, n. 975), confitentes Verbum vere esse Dei Filium per naturam, simul contendebant filium Mariæ non esse Filium Dei naturâ, sed tantum *adoptione* et *gratiâ*. Contra quos sit sequens corollarium.

1031. *Christus, etiam ut hic homo, est Filius Dei naturalis, nec ullâ ratione dici potest adoptivus*[1].

1° Est filius *Dei naturalis*. *De fide est* contra Adoptianos, qui duos in Christo filios distinguebant, alium *per naturam*, nempe Verbum, alterum *adoptivum*, videlicet Christum quâ hominem. Quod ut intelligatur, sciendum est filium *per naturam* eum dici, qui vere genitus est ab eo cujus appellatur filius; filium autem *adoptivum* cum qui, cùm sit persona extranea, a patre adoptante non genita, ex merâ benevolentiâ in adoptantis familiam suscipitur. In thesi dicimus " Christus ut *hic homo* ", id est, Christus spectatus ut persona Verbi subsistens in naturâ humanâ, nam pronomen demonstrativum designat personam; non autem dicimus : " Christus ut homo ", quia talis expressio esset æquivoca et significare posset naturam humanam esse vere genitam a Patre; quod est hæreticum[2].

Prob. (A) Ex dictis Christus, ut hic homo, non est persona a Verbo distincta, sed Verbum hypostatice unitum humanæ naturæ; atqui Verbum, sese uniendo humanæ naturæ, non cessat esse Filius Dei per naturam; ergo Christus, ut hic homo, est Filius Dei per naturam[3]. Filiatio enim proprie convenit hypostasi vel personæ, non autem naturæ : nam *actiones et passiones sunt suppositorum*.

[1] Cf. **S. Thom.**, q. 23, a. 4; **Petavius**, l. VII, c. 1-5; **Legrand**, diss. X, c. 5; **Stentrup**, th. 39-41; **Franzelin**, th. 38; **Hurter**, n. 575 sq.

[2] Cf. **Denz.**, 117 (77), ubi legitur in 5° anathematismo Cyrilli : ... ὡς υἱὸν ἕνα ... ". — [3] **S. Thom.**, l. c. Vide **Denz.**, 311 sq. (254).

(B) Christus in Scripturâ, spectatus ut hic homo, vocatur Filius Dei *unigenitus*[1], *proprius*[2] : " qui *proprio* Filio suo non pepercit "; *verus*[3] : " Filius Dei venit ut cognoscamus verum Deum et simus in *vero Filio* ejus "; nusquam vero filius adoptivus.

(C) *C. Ephesinum* jam definierat " Christum esse veraciter Deum tanquam Filium per naturam ". *Francofordense* (794), errores Adoptianorum rejiciendo, merito declaravit : " Si ergo Deus verus est qui de Virgine natus est, quomodo tunc potest adoptivus esse vel servus ? Deum enim nequaquam audetis confiteri servum vel adoptivum "[4].

1032. 2° *Non potest dici adoptivus.* Pauci theologi, post *Scotum* et *Durandum*, docuerunt Christum vocari posse filium Dei adoptivum ratione humanæ naturæ ; non quidem negârunt Christum, ut *hunc hominem*, esse Filium Dei naturalem, ac proinde distinguuntur ab Adoptianis, sed dixerunt Christum ut hominem posse vocari etiam Filium Dei adoptivum secundum quid, seu secundum humanitatem, quatenus ejus natura humana ornata fuit gratiâ sanctificante, quæ nos facit filios Dei adoptivos[5]. Illa sententia non est hæretica, quia non fuit sub hâc formâ a conciliis damnata, sed ut falsa merito rejicitur a theologis; nam : (a) Nunquam Christus ut Filius Dei adoptivus exhibetur sive in Scripturâ sive in Patribus : jamvero in mysteriis fidei non licet a communi usu loquendi recedere; ergo. (b) Insuper filiatio convenit proprie personæ, non naturæ : actiones enim et passiones sunt proprie suppositi; atqui unica est persona in Christo, scilicet persona Verbi, cui sane convenit erga Deum filiatio naturalis, non autem adoptiva. (c) Adoptio est assumptio personæ *extraneæ* in familiam propriam; atqui Christus non potest vocari persona Deo extranea, cùm sit Verbum Deo consubstantiale. Ergo non potest adoptari[6].

[1] *Joa.*, III, 16. — [2] *Rom.*, VIII, 32.
[3] *Joa.*, V, 20. — [4] **Denzing.**, n. 313 (256).
[5] **E. Portalié**, *Adoptianisme*, in *Dict. de Théol.* (*Vacant*), t. I, 418.
[6] Invenies arg. Traditionis apud **Journel**, n. 393 Indicis theolog.

1033. Hinc intelligi datur quo sensu Christus dici possit *creatura*, vel *servus*[1]. Siquidem Christus homo considerari potest secundum *essentiam*, vel secundum *subsistentiam* seu *personam*. (a) *Priori* modo consideratus, Christus homo potest dici *creatus*, ratione scilicet humanæ naturæ; stricte loquendo potest etiam dici *creatura*, quatenus ejus humana natura vere creatura est, sed quia Ariani hoc modo loquendi abusi sunt, vitari debet; item dici potest *servus lato sensu*, quatenus fuit divinæ voluntati subjectus, et ipsi in omnibus obtemperare voluit; *non autem servus stricto sensu*, quia servus proprie est persona quæ alieni juris est, non sui, et nullum jus habet ad domini hereditatem : quod certe Christo non competit. (b) *Posteriori* autem modo consideratus, secundum subsistentiam, neque creatura neque servus dici potest, cùm sit Filius Dei naturalis, Patri coæqualis.

§ III. De Communicatione idiomatum in Christo[2].

Communicationem idiomatum, de quâ Patres, post Origenem, jam sæpe egerant, Scholastici magis scientifice exposuerunt, *regulas* tradentes quas hic recolere juvat.

1034. 1° *Regula generalis : Admittenda est in Christo communicatio idiomatum in concreto, non vero in abstracto.* Certum est.

Explicatur. Communicatio idiomatum (a græcâ voce ἴδιον, proprium) in eo sita est, ut vi unionis hypostaticæ, natura divina ac humana et utriusque proprietates non tantùm de Christo[3], sed etiam de se invicem prædicentur, dummodo usurpentur *termini concreti*[4]. Unde dicere licet : *Christus est Deus, Christus est homo, Christus est creator et omnipotens, Christus passus et mortuus est; — Deus est homo, Homo est Deus, Æternus natus est in tempore, Crucifixus est omnisciens et omnipotens.*

1035. *Probatur.* (A) *Auctoritate :* constat ex omnibus textibus Scripturæ et Traditionis in quibus hic modus loquendi adhibetur.

[1] Cf. S. Thom., q. 16, a. 8, 10; q. 20, a. 1; Petavius, l. VII, c. 6-9; Legrand, diss. X, c. 4; Stentrup., th. 37, p. 647 sq.; Tepe, n. 993 sq.

[2] Cf. S. Th., q. 16; Petavius, l. IV, c. 15-16; Suarez, disp. 35; Salmant., disp. 26; Legrand, diss. VI, c. 4, a. 2; Stentrup, th. 37. — Cf. Journel, n. 392 Indicis theolog. — [3] Cf. Denz., 116 (76).

[4] *Concreti* dicuntur termini qui proprietatem designant quatenus in aliquo subjecto existit, v. g., homo, Deus, mortalis; *abstracti* vero qui proprietatem significant *in se*, prout a subjecto separatam, quales sunt humanitas, divinitas, etc.

(B) *Ratio* est quia hujusmodi nomina *concreta* significant cum proprietate sive substantiali sive accidentali *suppositum* seu personam. Unde de illis prædicari possunt quælibet proprietates quæ personæ Verbi incarnati tùm ex parte naturæ divinæ, tùm ex parte naturæ humanæ conveniunt. Ita quando dicitur : *Homo est Deus*, idem est ac si diceretur : persona Verbi quæ naturæ humanæ hypostatice unitur, est Deus. Nomina verò *abstracta*, cùm significent proprietatem tantum, non possunt ita adhiberi. Qui, v. g., diceret : *Humanitas* est *Divinitas*, est *Deus*, enuntiaret falsissimum, scilicet naturam humanam esse ipsam naturam divinam.

1036. 2° *Regula generalis amplius declaratur.* Cui regulæ communicationis idiomatum dantur exceptiones, sed *apparentes* tantùm. Ita : (a) nomina concreta adjectiva, quæ *derivata* appellantur, ut *divinus*, *humanus*, minùs accurate dicuntur de Christo et de se invicem; v. g., Christus minùs rectè dicitur esse *divinus*, *dominicus*, *deifer;* nam talia nomina non strictè exprimunt veras et genuinas proprietates Verbi incarnati, sed harum proprietatum participationes, quasi diceretur Christum esse Deum vel Dominum per participationem (b) Pariter non potest dici : " hic homo factus est Deus ", quia sic declararetur aliquam personam humanam prius exstitisse, et postea divinam factam fuisse; quod falsum est. (c) Nomina concreta quæ *reduplicantur*, v. g., Christus *quatenus homo*, est Deus, falsum exprimunt; nam hujusmodi reduplicatio, jam non personam sed solam naturam designat, nisi corrigatur per pronomen personale, ut " hic homo ". (d) Nomina etiam concreta, quæ hæresi favent sunt reprobanda : v. g., dici non debet, Christus est creatura, quia, licet illa propositio sit aliquo modo vera, tamen hæresi arianæ favet. Item Hormisdas approbare noluit hanc formulam : " Unus de Trinitate crucifixus est ", quia, licet in se vera, hæresi *Theopaschitarum* favebat, qui dicebant naturam divinam passam fuisse[1]; postea tamen a Concilio Constantinopolitano II recepta fuit. (e) Nomina *abstracta* naturæ humanæ de personâ Christi prædicari nequeunt; dici non debet, v. g., Christus est humanitas, quia natura humana, licet Verbo unita, ab eo tamen distinguitur. Nomina vero abstracta divinæ naturæ possunt de personâ Christi prædicari,

[1] De hâc formulâ vide **Petavium**, l. V, c. 2-3; **Legrand**, l. c., p. 647 sq.; ex documentis ab his auctoribus citatis, constare videtur monachos scythas, qui hunc dicendi modum propugnabant, ab errore eutychiano immunes fuisse. *Theopaschitæ*, addendo verba " *qui crucifixus est pro nobis* " sacro Trisagion hymno " Sanctus Deus, Sanctus Fortis, Sanctus Immortalis ", qui ex usu recepto ad Trinitatem dirigitur, eo ipso passionem toti Trinitati tribuebant.

quia in Deo qualitates abstractæ cum divinis personis identificantur, v. g., dici potest : " Christus est divinitas, est omnipotentia, vita ", etc.

1037. *Corollarium : Error Ubiquistarum rejiciendus est. Lutherus*, sub prætextu communicationis idiomatum, asseruit quædam divina attributa, præsertim vero *ubiquitatem*, communicata fuisse humanæ Christi naturæ; quod quidem excogitavit præsertim ad explicandam multiplicem Christi præsentiam in Eucharistiâ. Hodie tamen hic error etiam a Protestantibus rejicitur. Et merito; varii enim Scripturæ textus exhibent Christum transeuntem de loco in locum, et ostendunt illum esse in tali loco et non in alio; ita dicitur: " Si fuisses *hic*, frater meus non fuisset mortuus [1] " ... " Jesum qui crucifixus est, quæritis, non *est hic* " [2]. Præterea, si Christi humana natura divinis attributis gaudeat, omniscientiâ, immensitate, omnipotentiâ, tunc non est amplius humana natura, quæ necessario finita est et limitata, sed jam conversa est in naturam divinam, et sic renovatur error Eutychianorum. Aliunde nec potest hoc modo explicari dogma præsentiæ realis; nam si Christi corpus ideo est in Eucharistiâ quia est ubique, nullâ specialiori ratione est sub speciebus consecratis quam in quolibet alio loco [3].

§ IV. Scholastica expolitio unionis hypostaticæ.

Ex dictis in thesi fundamentali, unio utriusque naturæ, divinæ et humanæ, facta est *in personâ Verbi.* Hæc autem unio nullam mutationem supponit in ipso Verbo, quippe quod sit immutabile; tota igitur mutatio sese habuit ex parte naturæ assumptæ. Fides catholica nos docet hanc mutationem in eo consistere quod humanitas Christi *non constituit personam distinctam*, sed habetur a personâ Verbi. Sed hìc occurrit quæstio philosophica *quomodo* res ita se habeat, quomodo nempe natura humana possit vere uniri personæ Verbi quin suam integritatem amittat. Solutio quæstionis pendet præsertim a discrimine inter naturam et personam, de quo jam diximus, n. 556-558. Exponemus : 1° *antiquos errores;* 2° systemata quæ *libere* inter theologos *disputantur;* 3° *recentiorum falsa systemata.*

1038. 1° **Systemata erronea antiqua.** (A) Fuerunt imprimis theologi [4], qui non intelligentes quomodo natura humana sit completa et

[1] *Joa.*, XI, 21. — [2] *Matt.*, XXVIII, 6.

[3] Cf. Petavius, l. X, c. 7-10; Legrand, l. c., p. 658 sq.; Schaff*, *Creeds of Christendom*, vol. 1, p. 285 sq., 322 sq.

[4] Quos commemorat P. Lombardus, *III Sent.*, dist. VI, n. 2.

perfecta in lineâ naturæ quin simul sit et subsistens subsistentiâ seu suppositalitate propriâ, dixerint et Verbum et naturam humanam in Christo gaudere respective suâ *propriâ subsistentiâ* ideoque efformare duo *supposita* seu hypostases. Ad salvandum verò utcumque dogma, addebant hæc duo supposita coalescere in unam personam. — In hujusmodi autem theoriâ duo inter se contradictoria illogice jungebantur ; persona enim non est aliud ac suppositum rationale seu intellectuale ; unde necesse est duo supposita in Christo reduci ad duas personas : quod est hæresis nestoriana. Hinc in Concilio V° œcumenico, 2° Constantinop., jàm definitum est : " Si quis... introducere conatur in mysterio Christi *duas hypostases seu duas personas :* anathema sit "[1].

(B) Alii[2], ad vitandam hanc personarum seu suppositorum dualitatem, negaverunt in Christo unionem naturalem animæ et corporis : quâ viâ censebant feliciter removere personam humanam et unicam personam Verbi salvare : disjunctâ enim animâ a corpore, jàm subsistentia humana erat impossibilis. — Verùm talis explicatio fidei contradicit auferendo a Christo veram et genuinam naturam humanam. — Ceterùm iidem theologi profitebantur partes separatas naturæ humanæ Verbo uniri accidentaliter sicut vestis vestito : unde in Nestorianismum reincidebant.

1039. 2° Systemata libere disputata. His autem irritis et erroneis tentaminibus successere explicationes fidei magis consentaneæ.

(A) Juxta *Scotum*, *Tiphanum* aliosque[3], in Christo natura humana suâ personalitate connaturali caret unice quatenus unitur personæ Verbi : unde in hâc theoriâ personalitas creata non est aliqua realitas naturæ singulari superaddita, sed est ipsa natura singularis quatenus alii non communicatur. *Omnis* scilicet realitas substantialis quæ est in quolibet puro homine, univoce adest in Christo ; si vero non est subsistens nec persona, id provenit ex hoc solo quod a Verbo assumitur : hâc enim assumptione, cadit a ratione *totius in se*, ut ait *Tiphanus*, et præ se fert rationem partis ; sed si unio hypostatica cessaret, eo ipso et sine ullo addito, natura humana Christi fieret suppositum.

Sed contra est quòd in tali explicatione, humanitas Christi est aliquid *de se* et *per se* omnino substantialiter completum : per meram enim additionem ad aliud nihil fit ex completo incompletum in eo ordine in quo de se complementum habet. Si verò humanitas

[1] **Denz.**, 217 (176); **Card. Billot**, op. cit., thesis VI.

[2] Ita *Abælardus* ejusque schola; cf. **Portalié**, *Adoptianisme au XIIe s.*, in *Dict. de Théol.* (Vacant), t. I, p. 413 sq.

[3] **Scotus**, *In III Sent.*, dist. I, q. 1; **Tiphanus**, *De hypostasi et personâ*, **Franzelin**, th. 30-31; **Stentrup**, th. 31-34; **Pesch**, n. 98-130

Christi est de se undequaque substantialiter completa, non apparet quomodo possit pertinere ad suppositum Verbi nisi *accidentaliter*, et ita logice reinciditur in errorem ponentium in Christo duas hypostases unitas hâc honoris et dignitatis communitate quæ impropriè vocaretur unitas personæ.

1040. (B) *Suarez*[1], et alii post eum theologi, autumant personalitatem seu *subsistentiam*, ut aiunt[2], esse *modum substantialem* quo natura ultimo terminatur et fit sui juris, et exinde concipiunt in Christi naturâ humanâ Verbum vices exercere talis modi substantialis.

Sed contra est quòd, in systemate philosophico horum theologorum, actus essendi creaturarum cum earum naturâ identificatur : unde sequitur personalitatem superaddi rei jam actu existenti in suo esse intimo et substantiali : quod est *logice* profiteri unionem accidentalem personalitatis cum naturâ. Ergo in theoriâ Suarezii, Verbum accedit naturæ in esse substantiali jàm constitutæ, ac proinde accidentaliter.

1041. (C) *Cajetanus* ad constitutionem personæ in creatis requirit etiam *modum* quemdam *substantialem* quem vocat "*terminum ultimum* naturæ substantiæ"[3], quem "consequuntur negationes et repugnantiæ ad esse *quo*, et esse partem, et capacitates ad personales realitates, ut sunt actus essendi, et *quod est*, et habens esse, et reliqua quæ hypostasi attribuuntur". Naturam quidem sic modificatam et terminatam consequitur ac ponit extra causas *esse proprium*, ita ut personalitas substantialiter et non accidentaliter rem ingrediatur.

Quæ theoria, in Christum translata, sartam tectamque servat unionem substantialem Verbi cum naturâ humanâ, cùm inducat Christi humanitatem, loco sui connaturalis modi personalis, Verbo terminatam et Verbi existentiâ existentem; fulcitur autem duplici ratione : (a) ita apprime distinguitur substantia sumpta pro hypostasi a substantiâ sumptâ pro essentiâ seu naturâ etiam individuatâ; (b) ita apprime salvatur personalitatem non consistere in aliquo negativo, sed in re quâdam positivâ.

1042. (D) *Card. Billot*, dùm agnoscit theoriâ Cajetani servari tùm realem distinctionem suppositi a naturâ in crea-

[1] *Disput. metaph.*, disp. XXXIV, sect. 1-2.

[2] Proprie subsistentia non est idem ac personalitas. Etenim : (a) persona est subsistens, non quodcumque, sed distinctum et *incommunicabile;* (b) in Deo persona non ex eodem formaliter incommunicabilitatem habet, a quo subsistentiam (cf. supra, n. 710). — [3] In 3ª part., q. 4, a. 2.

tis, tùm unionem substantialem Incarnationis, rejicit tamen ut gratuitum et inutilem *modum substantialem* quem Vasquez[1] concedit fuisse Sanctis Patribus ignotum, sed "scholasticâ disputatione non multis abhinc annis inventum". Unde, juxta Card. Billot, rectius et planius explicatur unio hypostatica "per hoc quod humanitas sic communicatur Verbo, ut *in illo exsistat* et *non in semetipsâ*, quatenus scilicet, esse personale Filii Dei supplet vices creatæ exsistentiæ sive proprii actus essendi qui eidem humanitati naturaliter debebatur"[2].

Et hìc intelligitur *esse* Verbi secundum quod fungitur munere communicandi subsistentiam seu exsistentiam in se, non autem prout dicit ipsam essentiam seu naturam divinam. "Simul quippe caro, simul Dei Verbi caro; simul caro animata rationalis; *in illo enim, et non per semetipsam habuit exsistentiam*, ἐν αὐτῷ γὰρ, καὶ οὐ καθ' ἑαυτήν ἔσχε την ὑπάρξιν"[3]. Accedit auctoritas *S. Joannis Damasceni*: "Neque enim ut seorsum subsisteret, Dei Verbi caro condita est, aut præter Dei Verbi personam alia facta fuit persona; sed facta est potiùs ἐνυπόστατος (id est, in alio exstans), quàm seorsum in seipsa substans hypostasis"[4]. Nullum igitur intermedium fingendum est sive ex parte naturæ sive ex parte personæ inter humanitatem Christi et Verbum. Verbum sibi ipsi immediate assumpsit humanitatem quæ ex hoc facta est sibi intrinsece propria, ita ut Verbum dicat propriissime: *Mea* humanitas, *meum* corpus, *ego* ambulo, *ego* passus sum[5]. Hæc autem relatio, quæ inter Verbum divinum et *suam* humanitatem innata est vi unionis hypostaticæ, est in solâ naturâ humanâ realiter, in Verbo autem secundum

[1] *Disp. 41 in 3am part. Sum. theol.*, c. 4, n. 22. — [2] Thesis VII.

[3] **Sophronius**, *Epistola* lecta et approbata in Concilio VI.

[4] *Dialecticæ*, c. 43-45, *P. G.*, XCIV, 614 sq. Expressiùs idem Damascenus, *De fide orthodoxa*, III, 22; cf. **Journel**, 2368.

[5] "Necessarium est ponere talem fuisse unionem Verbi et hominis ut neque ex duabus una natura conflata sit, neque Verbi ad humanam naturam talis fuerit unio, sicut est alicujus substantiæ, puta hominis, ad exteriora, quæ accidentaliter se habent ad ipsum, ut domus et vestimentum; sed Verbum in humana natura sicut in sibi propria facta per incarnationem subsistere ponatur, ut et corpus illud vere sit corpus Verbi Dei et similiter anima, et Verbum Dei vere sit homo... Comparatur igitur humana natura Christi ad Deum sicut instrumentum *proprium* et *conjunctum*, ut manus ad animam". **S. Thomas**, *Sum. cont. Gent.*, lib. IV, cap. XLI. Notentur hæc verba: *proprium* et *conjunctum*. Humanitas scilicet non est tantum *propria* Verbi sicut domus est propria proprietarii; sed est præterea *conjuncta* ad Verbum, non tàm ut manus ad animam quæ conjunguntur et naturaliter et personaliter, quàm ut "sextus digitus" ad animam, quæ conjunguntur tantùm personaliter, ut advertit ipse Angelicus. — Cf. 11um anathem. Cyrilli, apud **Denz.**, 123 (83).

rationem tantum. "In utrâque ergo naturâ idem est Dei Filius, nostra suscipiens et propria non amittens; in homine hominem renovans, *in se incommutabilis perseverans*"[1]. Hic enim verificantur quæ dicuntur de relationibus Dei ad extra: "Non est inconveniens quod a relationibus realiter exsistentibus in creatura, Deus denominetur, tamen secundum quod cointelliguntur per intellectum nostrum oppositæ relationes in Deo, ut sic Deus dicatur relative ad creaturam, quia creatura refertur ad ipsum; sicut Philosophus dicit in *Metaphys.* quòd *scibile* dicitur relative, quia scientia refertur ad ipsum"[2]. Discrimen autem adest solummodo in eo quòd relatio creaturæ ad Deum fundatur super receptionem esse creati a Deo, dùm relatio Incarnationis fundatur super tractionem naturæ creatæ ad divinam subsistentiam.

1043. 3° **Falsa quædam recentiorum systemata.** Rejicienda sunt vero recentiora *Güntheri* et *Rosmini* systemata. (a) Prior, cum discipulis *Baltzer* et *Knoodt*, contendebat unitatem Christi non esse *numerico-realem*, sed *formalem* et *dynamicam*[3]. Personalitas, juxta ipsum, in eo consistit quod natura sit *sui conscia*. Physice igitur duæ sunt in Christo personæ, persona Verbi et anima humana quæ, utpote sui conscia, est vera hypostasis. Attamen hæc anima ab initio conscientiam habuit se esse destinatam ad intimam conjunctionem cum Verbo, et hanc destinationem libenter agnovit. Jam vero persona divina ut *dominans* et persona humana ut *famulans* cognitione et agnitione ita arcte conjunguntur, ut inter eas existat unitas *formalis*, quatenus forma personæ, seu conscientia, hoc modo est una, nec non unitas *dynamica*, cùm in se invicem agant. — Qui error a *Pio IX* reprobatus est[4]. Et merito; nam hæc unio, quam formalem et dynamicam vocat, nihil aliud est quam unio *moralis*, cùm sita sit in mutuâ cognitione et actione, ideoque nestorianismum sapit.

1044. (b) Secundum *Rosmini*, "in humanitate Christi humana voluntas fuit ita rapta a Spiritu Sancto ad adhærendum Esse objectivo, id est, Verbo, ut illa Ipsi integre tradiderit regimen hominis, et Verbum illud personaliter assumpserit, ita sibi uniens naturam humanam. Hinc voluntas humana desiit esse personalis in homine, et, cùm sit persona in aliis hominibus, in Christo remansit natura"[5]. Quæ propositio damnata est a *S. Officio*, 14 dec. 1887; et merito quidem, cùm adhæsio hujusmodi non sit nisi unio moralis, nec dici valeat unio secundum personam, sed secundum voluntatem tantum.

---

[1] **S. Leo Magnus**, Serm. VII, *de Nativ. Domini*, c. 1.
[2] *Sum. theol.*, 1ª p., q. 13, a. 7, ad 4.
[3] Cfr. **Kleutgen**, *Theologie der Vorzeit*, III, n. 48 sq.; **Pesch**, n. 68.
[4] **Denzing.**, 1656 (1509). — [5] **Denzing.**, n. 1917 (1762).

Art. III. Concordia unionis hypostaticæ cum ratione [1].

1045. *Status quæstionis.* Exposito conceptu unionis hypostaticæ tùm dogmatico, tùm scientifico, ejusque corollariis, jam inquirere licet quodnam judicium de hoc mysterio ratio ferat. Jamvero communi consensu theologi concedunt Incarnationis factum et possibilitatem, solius rationis ope cognosci aut demonstrari non posse; est enim mysterium "absconditum a sæculis et generationibus" quod solâ ratione neque a priori neque a posteriori probari potest [2]. Attamen demonstrari nequit hoc mysterium rationi repugnare, quidquid in contrarium dicunt Unitarii [3] et Rationalistæ; sed, positâ revelatione, potest analogiis illustrari et convenientiæ argumentis suaderi, ut in sequenti thesi probabimus. Unde duplex erit thesis.

1046. *Thesis I[a]* : **Demonstrari nequit Mysterium Incarnationis rectæ rationi ullo modo repugnare.**

Si enim repugnaret, illud esset vel ex parte Verbi, vel ex parte naturæ humanæ, vel tandem ex parte unionis hypostaticæ; atqui nullum ex his dici potest.

1° Non repugnat *ex parte Verbi.* In tantum repugnaret in quantum Verbum vices personalitatis humanæ supplere non valeret. Atqui non est ita; nam personalitas Verbi est infinita, et continet eminenter omnes perfectiones personalitatis creatæ; potest ergo supplere vices personalitatis humanæ. — Aliunde assumendo naturam humanam, non amittit perfectiones suas, non mutatur intrinsece, sed solum ad se elevat et nobilitat humanam naturam : item, omnes mutationes et passiones, quæ in Christo fuerunt, ut fames, sitis, dolor, humanam naturam, non divinam afficiebant [4].

---

[1] Cf. **S. Thom.**, 3 p., q. 1, a. 1-2; **Suarez**, disp. 3, disp. 8, s. 4; **Gonet**, *Clypeus*, de Deo Incarnato, disp. II-III; **Legrand**, diss. I; **Satolli**, *De Incarnat.*, q. I, concl. 1; **Hurter**, n. 490 sq., 467 sq.

[2] *Coloss.*, I, 26; *Ephes.*, III, 8.

[3] Unitariorum argumenta exponit **F. Clarke***, *Orthodoxy*, c. VIII, § 3, p. 203 sq.; præcipua infra soluta invenies.

[4] Hinc intelligi datur quo vitio laborent difficultates ab Unitariis propositæ (*F. Clarke*, l. cit.). Dicunt siquidem Deum infinitum, qui totum replet ac sustentat orbem, in Palæstinâ nasci non potuisse : quis enim orbis curam gerebat,

1047. *Objicitur* quidem (a) mysterium Incarnationis opponi *immutabilitati* Verbi. – *Resp.* : Non magis mutatur Verbum per Incarnationem quam Deus per creationem ; siquidem Verbum remanet intrinsece idem, solummodo ad se elevat et sub dominio suo personali constituit aliquam naturam creatam ; tota igitur mutatio facta est in naturâ humanâ, quæ fuit assumpta in consortium divinæ naturæ ; v. g., quando Verbum dicitur in utero Virginis conceptum, natum, passum, mortuum, hæc omnia in naturâ humanâ a Verbo assumptâ contigerunt, non autem in naturâ divinâ, quæ immutabilis est.

Nec dicatur per Incarnationem Verbum *intrinsece fieri hominem*, proindeque mutari ; nam in seipso nihil novi accepit, tanquam sibi inhærens, sed solummodo terminavit ac complevit humanam naturam, ipsi communicando suam personalitatem ; proinde tota mutatio facta est in humanâ naturâ, quæ ex tali unione multas dotes acquisivit, non autem in personâ Verbi, quæ, cùm sit infinita omnesque perfectiones in se contineat, nihil novi acquisivit nisi novam relationem [1] cum humanâ naturâ. Jamvero, ut profunde animadvertit *S. Thomas* [2], ea quæ *relative* dicuntur possunt de novo prædicari de aliquo absque ejus mutatione, sicut homo de novo fit dexter, absque sui mutatione, per motum illius qui fit ei sinister. Atqui Verbum fit homo ratione unionis, quæ est *relatio* quædam, ideoque absque sui mutatione : mutatio enim tota est in humanâ naturâ, quæ in divinam personam assumitur. Quod sic declarari potest : Verbum, quod a totâ æternitate divinam naturam terminabat, jam a primo instanti Incarnationis incœpit humanam naturam terminare : quod quidem naturam humanam valde perficit, nil autem Verbo addit : sicut enim soli nulla perfectio accrescit quando radiis suis illuminare incipit novam terræ partem, ita pariter Verbum non perficitur dum personaliter regere incipit humanam naturam [3].

---

dum Deus infans in Virginis Mariæ ulnis ferebatur? Aliunde Jesus natus et mortuus est, famem et sitim passus est ; jamvero Deus impassibilis est. Hæc et alia hujusmodi falso inniuntur supposito quod Verbum, dum homo factus est, cessaverit esse Deus : quod concedi videtur a quibusdam Protestantibus ac proinde contra eos urgeri potest, sed a Catholicis omnino rejicitur, ut infra explicite dicemus, n. 1055. Falso pariter nituntur supposito quæ scribit **P. Janet**, *Les problèmes du XIXe siècle*, La religion : " Entendue à la lettre, la doctrine de l'Incarnation est une contradiction dans les termes, et Spinoza a pu dire qu'un Dieu fait homme n'est pas plus intelligible qu'un cercle qui se ferait carré ".

[1] Relatio quâ Verbum refertur ad humanitatem, ut jam diximus, non est realis ex parte Verbi, quia nihil novi Ei confert ; sed est realis ex parte humanæ naturæ, quæ per unionem hypostaticam perficitur novasque dotes acquirit.

[2] *Sum. theol.*, 3, q. 16, a. 6, ad 2.

[3] Simili comparatione utitur **S. Bonaventura** (*In 3 Sent.*, dist. 1, a. 1, q. 1) : " Si enim crystallus superinduatur radio domum jam illuminanti, crystallus illuminari dicitur et a radio pertransiri et ei copulari absque mutatione factâ ex parte radii, sed solum ex parte crystalli : sic suo modo, sed longe spiritualius intelligendum est in naturâ assumptâ et personâ Verbi ".

1048. (b) Illud mysterium obstat *simplicitati* Verbi, quia tunc Verbum fit pars compositi. *Resp.:* Nego, nam Verbum non fit pars proprie dicta compositi, cùm in se possideat totam perfectionem illius compositi, sed solum pars improprie dicta, eo sensu quod Verbum in se possidet duas naturas, quarum divina est ipsi essentialis, humana autem præter essentiam, et ita ei accedens ut nullam mutationem inferat; sic persona Verbi simplicissima in se remanet.

(c) Incarnatio Verbi obstat tum *circuminsessioni* trium divinarum personarum : vi enim illius circuminsessionis, Verbum non potest incarnari quin Pater et Spiritus incarnentur; tum principio jam admisso, n. 653, quod omnis operatio *ad extra* tribus personis communis est. *Resp.:* Nego, nam tres divinæ personæ sunt distinctæ, et una potest possidere *personaliter* humanam naturam, sine aliis; circuminsessio efficit solummodo ut Pater et Spiritus modo ac titulo speciali habitent in humanâ naturâ Christi, non autem ut eidem uniantur personaliter. In *Incarnatione*, tres divinæ personæ ad unionem faciendam active quidem concurrunt, in quantum hic est actus *ad extra;* sed una persona, scilicet persona Verbi incarnatur, quia *terminare* naturam humanam est actus *personalis*.

1049. 2° Non repugnat *ex parte naturæ humanæ*[1] *:* In tantum enim repugnaret, in quantum Verbum non posset sibi assumere naturam humanam, quin assumeret personalitatem humanam; atqui non est ita. (a) Nam si admittitur cum *Thomistis*, personalitatem esse quid *positivum* et realiter distinctum a naturâ, tunc Verbum potuit assumere naturam humanam quin assumeret personalitatem.

Objicitur, in hâc hypothesi, humanam naturam a Verbo assumptam jam non esse integram. — *Resp.:* hæc natura integra et completa est *ratione naturæ*, et si propriâ personalitate caret, non exinde minuitur, sed e contra perficitur, quia personalitas divina, quam obtinet, est longe perfectior quam illa quâ privatur[2].

(b) Si admittitur cum *Scotistis*, personalitatem nihil aliud esse nisi naturam completam et singularem, quatenus a superiori personâ non assumitur, sed *sibi vivit*, mysterium

[1] Ad intelligentiam hujus argumenti, recolantur superius dicta, n. 1039.

[2] Ad rem **S. Thom.**, 3, q. 2, a. 2, ad 2 : " Dignius autem est alicui, quod existat in aliquo se digniore, quam quod existat per se; et ideo ex hoc ipso humana natura dignior est in Christo quam in nobis, quod in nobis quasi per se existens propriam personalitatem habet, in Christo autem existit in personâ Verbi ; sicut etiam esse completivum speciei pertinet ad dignitatem formæ, tamen sensitivum nobilius est in homine propter conjunctionem ad nobiliorem formam completivam, quam sit in bruto animali, in quo est forma completiva ".

pariter concipi potest : nam Verbum, assumendo naturam humanam, impedivit ne illa natura esset *sui juris*, propriam personalitatem haberet, et sic potuit assumere naturam quin assumeret personalitatem.

Objicitur quidem Verbum non posse naturam humanam assumere, quin simul personalitatem assumat, cùm inter utramque nulla sit realis distinctio. — *Respondetur* autem Verbum assumere posse humanam naturam integram, quin personam assumat, si sese hujusmodi naturæ uniendo, et suam propriam personalitatem communicando, impedivit ne talis natura sui juris esset : hoc enim posito, jam non est domina sui, nec in eâ verificantur conditiones ad personalitatem humanam requisitæ.

1050. 3° Non repugnat ex parte *unionis hypostaticæ;* talis enim unio, licet conceptu difficilis, impossibilis dici nequit; nam si in homine duæ substantiæ tam diversæ, et primo intuitu tam oppositæ, substantia scilicet spiritualis et corporalis, corpus et anima, tam intime uniri possunt ut unam naturam et unam personam efforment, quis dicere audebit Deo impossibile esse naturam divinam et naturam humanam in unam personam coadunare? Nonne omnia possibilia sunt apud Deum, quæ non sibi invicem contradicunt?

Objicitur : Inter ea quæ uniuntur requiritur proportio; atqui nulla est proportio inter Verbum et naturam humanam. — *Resp.:* Nulla est proportio *æqualitatis*, concedo; nulla est proportio *ordinis*, nego; nam inter Verbum et naturam humanam adest proportio quæ existit inter perfectum et perfectibile, et hoc sufficit ut unio sit possibilis; nam, ut ait *S. Thomas*[1], " quod est perfectum in se non unitur alteri ad acquirendam, sed ad communicandam perfectionem. Et sic Deus homini uniri voluit non propter se, quia non habet quo crescat ejus perfectio, sed propter hominem, cui subveniendum erat".

1051. *Thesis 2a :* **Posità revelatione, ratio ostendere potest mysterium Incarnationis valde convenire sive ex parte Dei, sive ex parte hominis**[2].

1° Ex parte *Dei.* Illud enim convenit ex parte Dei quod ejus attributa manifestat; atqui Incarnatio optime manifes-

[1] *In 3 Sentent.*, dist. I, q. 1, a. 1, ad 2.

[2] S. Thom., 3, q. 1, a, 1, 2; *C. Gent.*, l. IV, c. 54; Gonet, disp. III, a. 1; Billot, th. 2; Satolli, p. 9 sq.; Landriot, 5-6e Confér.; Monsabré. *Conf. de N. Dame*, 1877, 25e Conf.

tat attributa Dei, præsertim ejus bonitatem, sapientiam, justitiam et potentiam :

(a) *Bonitatem*, nam in Incarnatione Deus nobis largitur non solum optima dona, ut in creatione et justificatione, sed etiam proprium et unigenitum Filium suum : " Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret " [1].

Quæ quidem bonitas melius intelligetur, si consideratur : 1) *quis* donum illud præstiterit, Deus videlicet, qui nullâ re indiget et solâ misericordiâ motus est ; 2) *quid* dederit ? Filium suum unigenitum, sibi carissimum sibique coæqualem ; 3) *quibus ?* Hominibus peccatoribus : " Commendat autem caritatem suam Deus in nobis, quoniam, cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus, Christus pro nobis mortuus est " [2]; 4) *quomodo ?* Modo perfectissimo, cum intrinsece uniendo humanæ naturæ ; 5) *quo fine ?* ut nos ab omni peccato redimeret : " Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, et mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum " [3]. Hinc cum *S. Bernardo* [4] exclamare licet : " Quanto minorem se fecit in humanitate, tanto majorem se exhibuit in bonitate; et quanto pro me vilior, tanto mihi carior est ".

(b) *Sapientiam* et *justitiam*, quia per Incarnationem, Deus optimum medium invenit *conciliandi justitiæ et misericordiæ jura*, exigendo, ex unâ parte, perfectam satisfactionem pro peccato, et ex alterâ, parcendo homini peccatori, juxta illud : " justitia et pax osculatæ sunt " [5].

Nam qui pro peccato hominum satisfacit, cùm sit unus ex hominibus, pro hominibus constituitur legatus et caput, et cùm sit Deus, reparationem infiniti valoris pro culpâ hominum offert, ut fusius ostendetur ubi de Redemptione.

(c) *Potentiam*, quæ manifestatur in unione duarum naturarum quæ *tantum distant*, et *tam arcte* conjunguntur, licet *distinctæ* maneant.

Ad rem *S. Leo* [6] : " Tanto fœdere utramque naturam conseruit, ut nec inferiorem consumeret glorificatio, nec superiorem minueret assumptio ". Et in celebri *Epist. dogmat. ad Flavianum* : " In integrâ ergo veri hominis perfectâque naturâ verus natus est Deus, *totus in suis, totus in nostris* ". Potentia exhibetur in mirabilibus quæ hanc unionem sequuntur : siquidem Deus fit homo, Æternus

[1] *Joan.*, III, 16. — [2] *Rom.*, V, 8. — [3] *Tit.*, II, 14.
[4] *Serm. I in Epiph.*, n. 2. — [5] *Ps.* LXXXIV, 11.
[6] *Serm.* XXI (*I. de Nativit.*), *P. L.*, LIV, 192; Denz., 143 (132), 257 (205).

nascitur in tempore, Immortalis moritur, Mortuus seipsum resuscitat, etc.; hæc enim omnia divinam potentiam sane ostendunt.

1052. 2° Ex parte *hominis*. Illud enim convenit quod hominem promovet in bonum, et removet a malo; atqui Incarnatio : (A) promovet hominem *in bonum :*

(a) *Fidem magis certificando :* nam fides nostra non solum testimonio prophetarum, sed etiam testimonio Filii Dei innititur[1]. (b) *Spem erigendo :* nam per Incarnationem facti sumus " heredes quidem Dei, coheredes autem Christi "[2]. (c) *Caritatem excitando;* nam in Incarnatione, Deus maximum amoris signum nobis exhibet, proprium Filium donando; et proinde Incarnatio nos ad amorem divinum promovet, juxta illud : " sic nos amantem quis non redamaret? " (d) *Omnium virtutum nobis præbendo exemplum*, juxta illud : " Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis "[3]; siquidem optimum hominum exemplar debet esse simul *visibile* et *perfectum;* Deus autem in suâ naturâ est quidem perfectissimus, sed non visibilis; homo est visibilis, sed imperfectus et peccabilis ; at Deus factus est homo, ut perfectum esset exemplar. Hinc egregie ait *Augustinus*[4] *:* " Homo sequendus non erat, qui videri poterat; Deus sequendus erat, qui videri non poterat; ut ergo exhiberetur homini et qui videretur ab homine, et quem homo sequeretur, Deus factus est homo "[5].

(B) Removet etiam hominem *a malo :*

(a) Eum instruendo de *propriâ dignitate*, juxta illud *S. Leonis*[6] *:* " Agnosce, o Christiane, dignitatem tuam, et divinæ consors factus naturæ, noli in veterem vilitatem degeneri conversatione redire. Memento cujus capitis, et cujus corporis sis membrum. Reminiscere quod erutus de potestate tenebrarum, translatus es in Dei lumen et regnum. Noli te diaboli iterum servituti subjicere, quia pretium tuum sanguis Christi est, qui veritate te judicabit, qui misericordiâ te redemit ". (b) Homines etiam docendo *peccati fœditatem* et malitiam, quæ tanto remedio indiguit; (c) eos a *præsumptione*

[1] *Hebr.*, I, 1-2 : " Multifariam, multisque modis olim Deus loquens patribus in *prophetis*, novissime diebus istis locutus est nobis in *Filio*... "

[2] *Rom.*, VIII, 17. — [3] *Joa.*, XXIII, 15.

[4] *Serm. 52 de diversis.* Cfr. **M. d'Hulst**, *Conf. de N. Dame*, 1895, Retraite. Pariter **DD. Bougaud**, *Le Christianisme et les temps présents*, t. III, p. 327 sq., ostendit quomodo Incarnatio respondeat desiderio quod hominibus inest videndi et veluti contrectandi Deum.

[5] Immerito contendunt Unitarii exempla Christi minus efficacia esse eo quod Deus dicatur; nam verus est homo et condolere potest iis qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate (*Hebr.*, V, 2). Cf. **Liddon**, *op. cit.*, lect. 8, p. 494 sq. — Vide **Journel**, n. 412 Indicis theol.

[6] *Serm. cit.*, c. 3, *P. L.*, LIV, 192; **Journel**, 2193.

et superbiâ removendo, quæ sunt peccati causæ : quis enim superbiret, humilitatem Filii Dei considerando?

1053. *Scholion.* Cùm vero tanta bona ex Incarnatione nobis accreverint, inquiri potest cur Verbum incarnatum non fuerit statim post lapsum. Hoc ex voluntate Dei pendet; attamen proponi possunt, post *S. Thomam*, argumenta convenientiæ[1] : (a) ex parte *hominis :* decebat enim ut homo, qui ex superbiâ peccaverat, humiliter agnosceret se liberatore indigere; atqui si Christus statim post peccatum venisset, homo talem indigentiam non agnovisset, dum e contra, dilatâ Incarnatione, homo suam infirmitatem melius cognoscere potuit, ad medicum clamare et gratiæ quærere auxilium; (b) ex parte *Verbi :* decebat enim ut Verbum propter suam dignitatem, longo præconum et prophetarum agmine præcederetur; (c) ex parte *Ecclesiæ*, ne fervor fidei temporis prolixitate tepesceret, cùm paulatim refrigescat caritas multorum.

Nec tamen debuit Incarnatio differri usque ad finem mundi; nam (a) Verbum est causa efficiens nostræ salutis : atqui non decebat opus redemptionis usque ad finem mundi differri; (b) Christus eo tempore venire debuit quo melius poterat infirmitati nostræ succurrere; atqui si Incarnatio dilata fuisset usque in finem mundi, Dei notitia et reverentia, et morum honestas totaliter abolitæ fuissent in terris.

Caput iij.

CONSECTARIA UNIONIS HYPOSTATICÆ QUOAD PERSONAM ASSUMENTEM.

Post dicta de unione hypostaticâ, remanet ut ejus consectaria declaremus quoad duo extrema unionis, scilicet personam assumentem et naturam assumptam. Circa personam assumentem, satis erit inquirere : 1° quænam sit; 2° num unione aliquid amiserit; 3° quænam sint unionis dotes.

§ I. Quænam sit persona assumens.

1054. *Thesis :* **Sola persona Verbi incarnata fuit, seu assumpsit humanam naturam**[2]. *De fide* est ex variis symbolis quæ, contra Patripassianos, sedulo tres divinas

[1] Cf. S. Th., l. c., a. 5-6; Landriot, *& Conf.*

[2] Cfr. S. Thom., 3 p., q. 3, a. 4-8; Suarez, *disp. XII;* Salmantic., *disp. VIII;* Petavius, l. II, c. 15.

personas distinguunt, et affirmant Filium, non autem Patrem aut Spiritum, de Virgine conceptum et natum, pro nobis passum et mortuum esse.

(A) *Probatur Script.* Quotiescumque agitur de incarnatione in Sacris Litteris, semper asseritur Verbum, seu Filium Dei, non autem Patrem aut Spiritum Sanctum incarnatum fuisse; ita, v.g., dicitur: "Verbum caro factum est"; "Sic enim Deus dilexit mundum ut *Filium* suum unigenitum suum daret" [1].

(B) *Trad.* Conc. *generale V* expresse definivit "unum de Trinitate" incarnatum fuisse, et Conc. *Lat. IV* declaravit "unigenitum Dei filium Jesum Christum a totâ Trinitate fuisse communiter incarnatum" [2]. Inter Patres, *Tertullianus* dicit: "Ne Pater ipse credatur natus et passus, quod non licet credi, quoniam non ita traditum est" [3].

(C) *Ratione convenientiæ. Ex se* nihil obstabat quin Pater vel Spiritus S. humanam naturam assumeret, sed posito revelationis facto, ratio investigare potest cur Filius, potiusquam Pater vel Spiritus S., incarnatus fuerit. Præcipuæ autem rationes convenientiæ desumuntur: (a) ex *fine Incarnationis:* ad redemptionem hominis tria præsertim erant necessaria, scilicet *doctrina*, *exemplum* et *mediator* gratiæ; atqui Verbum, ut Sapientia Patris, *doctrinam* præbere; ut exemplar omnium rerum, *exemplum* nobis dare; tandem ut persona quasi media inter Patrem et Spiritum, *mediatoris* officium implere congruenter valebat; (b) ex *naturâ justificationis:* justificatio nostra in eo consistit quod efficiamur filii Dei adoptivi; atqui conveniebat ut efficeremur filii Dei adoptivi per eum qui est verus et proprius Dei filius, juxta illud Apostoli: "Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui" [4].

1055. **Corollarium.** *Pater et Spiritus Sanctus modo speciali inhabitant in naturâ humanâ a Verbo assumptâ:* etenim, ex dictis in *Tr. de Deo Trino* (n. 650), tres divinæ personæ in se invicem inhabitant, ac proinde ubicumque una invenitur, ibi sunt duæ aliæ; atqui persona Verbi, per unionem hypostaticam, specialiter in humanâ naturâ habitat; ergo duæ aliæ personæ specialiter in eâdem naturâ habitant. Nec tamen dici potest Patrem et Spiritum Sanctum fuisse *mediate* incarnatos: etsi enim modo speciali humanæ naturæ Christi uniuntur, non assumpserunt eam *personaliter;* quod tamen necessarium est ad veram *incarnationem.*

[1] *Joa.*, I, 14; III, 16. — [2] **Denz.**, nn. 216, 429 (175, 356).
[3] *Adversùs Praxeam*, 13; *P. L.*, II, 169; **de Journel**, 377. Ad complendum arg. Tradit., cf. **Journel**, Index theologicus, 375.
[4] *Rom.*, VIII, 29. — Cfr. **Monsabré**, 34e Confér.

§ II. Num persona assumens unione aliquid amiserit?

1056. *Thesis :* **Verbum divinum, humanam naturam assumendo, humanas quidem infirmitates suas fecit, sed divinam naturam divinaque attributa minime seposuit nec ad tempus abdicavit.**

De fide est contra recentes quosdam Protestantes, qui theoriam, quam vocant *Kenoticam*[1], advocant.

Duos præsertim textus in gratiam novi systematis allegant, priorem ubi de Christo dicitur[2] : " Quoniam propter nos *egenus* factus est, cum esset dives "; posteriorem, ubi de eodem scribitur[3] : " semetipsum *exinanivit*, formam servi accipiens ". Exinde quidam[4] inferunt Verbum, per Incarnationem, exspoliavisse divinitatem divinaque attributa, præsertim omnipotentiam ac omniscientiam, et induisse humanas dotes atque infirmitates, ita ut suæ divinitatis conscium non fuerit nisi post suam resurrectionem. Alii[5] non tam longe procedunt, sed asserunt Verbum, habitualiter saltem, intermisisse exercitium divinorum attributorum, potentiæ præsertim ac omniscientiæ, ita ut divinitatis suæ quandoque conscientiam amiserit. Contendunt ita melius explicari humanæ naturæ Christi realitatem ejusque facultatum liberum exercitium ac incrementum.

1057. (A) Quæ quidem nova theoria catholico dogmati, prout ab antiquis Conciliis definito, manifeste opponitur. Jam enim *Chalcedonense* (451) definierat " unum eumdemque Christum, Filium Dominum unigenitum, in *duabus naturis inconfuse, immutabiliter, indivise, inseparabiliter agnoscendum, nusquam sublatâ naturarum differentiâ propter unitionem* ... " Jamvero si duæ naturæ, divina et humana, sunt in Christo inconfuse, immutabiliter et inseparabiliter, certo dici nequit Verbum Incarnatum exuisse

---

[1] *Kenotica* dicitur illa theoria propter verbum ἐκένωσε quod usurpat S. Paulus describendo Christi exinanitionem in Incarnatione (*Philip.*, II, 7).

[2] *II Cor.*, VIII, 9. — [3] *Philipp.*, II, 7.

[4] Ita **Thomasius** et **Gess** in Germaniâ; **Godet** et **Pressensé** in Helvetiâ et Galliâ; **H. M. Goodwin** et **Howard Crosby** in Americâ; quorum systema expositum vide ap. **Bruce**, *The Humiliation of Christ*, Edinburgh, 1881, lect. IV; **Powell**, *op. cit.*, p. 233 sq.; **Lichtenberger**, *Encyclop.*, vol. III, p. 152 sq.

[5] Ita, inter alios, **Martensen**, **Gore**, **Dorner**, etc. Cfr. **Bruce**, vel **Powell**, op. cit.

naturam divinam vel divina attributa; pariter, si nunquam tollitur naturarum differentia propter unionem, utraque natura remanet in Christo perfecta ac sui conscia. Neque etiam admitti valet suspensio divinorum attributorum aut divinæ conscientiæ : hæc enim mutatio esset in naturâ divinâ; quod reprobatur a præfato Concilio. Eodem modo argui potest e Concilio *Constantinopolitano III* (680), cujus decreta retulimus n. 963, præsertim ubi declaratur Christum esse " *perfectum in deitate* et perfectum eumdem in humanitate... *consubstantialem Patri secundum deitatem*, et consubstantialem nobis secundum humanitatem " [1]; non enim perfectus in deitate foret vel consubstantialis Patri secundum deitatem qui, etiam ad tempus, quædam essentialia divinitatis attributa exuisset atque propriæ divinitatis conscius non esset. Concludendum est igitur cum Sancto Gelasio : " *Totus Deus* homo et totus homo Deus " [2].

(B) *Scripturæ* pariter hoc systema contradicit : (a) omnibus fere locis quibus Christus suam divinitatem ac cum Patre consubstantialitatem affirmat; non enim declarat se *fuisse* aut *fore*, sed *actualiter esse* Filium Dei unigenitum Patrique æqualem; atqui æqualis Deo actualiter tunc temporis non fuisset, si divina attributa seposuisset ad humanas infirmitates induendas; (b) iis pariter locis ubi exhibetur ut miracula patrans *propriâ virtute :* cùm enim miracula divinam potentiam requirant, nemo potest ea *propriâ virtute* operari nisi actu sit Omnipotens; quod jam *Ephesinum* declaraverat, anathemate plectendo eos qui dicebant Christum a Spiritu Sancto, tanquam *alienâ virtute*, et non per proprium spiritum, divina signa fecisse (*supra*, n. 758, can. 9). Nec in contrarium allegari possunt duo textus superius citati. Prior siquidem " egenus factus est, cum esset dives ", græce legitur " *dives existens* "; hinc, juxta *Augustinum*, dives esse non desiit, quando pauper factus est (secus diceretur " cum dives *fuisset* "), sed cùm esset

[1] " (Filius) nec amisit quod erat, sed cœpit esse quod non erat; ita tamen ut *perfectus in suis* sit et verus in nostris ". Ex Formulâ *Fides Damasi* nuncupatâ, apud **Denz.**, 16. Cf. *Epist. dogm.* S. **Leonis** *ad Flavianum*, apud **Denz.**, 144 (133); *Concil. Later.* an. 649, **Denz.**, 257 (205).

[2] Ex celebri *Tomo* " Necessarium " apud **Denz.**, 168 (138); cf. **Journel**, 189.

intus dives, quatenus Deus, apparuit in paupertate quatenus homo. Posterior autem "*semetipsum exinanivit*", ita exponitur non solum a Patribus ac catholicis exegetis, sed etiam a plerisque Protestantibus : Filius Dei exinanivit semetipsum, id est, inanem ac vacuum se fecit conditione ac majestate divinâ, non formam Dei deponendo, sed eam occultando sub formâ servi, ut sequentibus verbis declaratur "*formam servi accipiens*"; participium enim aoristum λαβών non indicat actionem præteritam, sed simultaneam, et clarius manifestat modum quo Verbum seipsum exinanivit[1].

(C) *Ratio* ipsa suadet novam hanc theoriam omnino rejiciendam esse. Probatum est enim in *Tr. de Deo uno* Deum esse omnino ac essentialiter immutabilem (n. 416) "apud quem non est transmutatio nec vicissitudinis obumbratio"[2]; eumdem esse summe intelligentem (n. 455). Porro Ens immutabile non potest, etiam per breve tempus, attributa sua deponere; nam ea deponere et iterum assumere est certe mutatio; pariter Ens summe intelligens sui conscientiam nunquam amittere valet. Ergo Christus, ut Deus, suæ potentiæ aut scientiæ exercitium suspendere nequibat.

§ III. De dotibus unionis.

Unio Verbi cum humanâ naturâ : 1° ex parte temporis, est *perpetua;* 2° ratione ordinis in unione secuti, est *immediata;* 3° ratione perfectionis, est *arctissima.*

I. Unio hypostatica est perpetua.

1058. 1° *Verbum assumpsit humanam naturam primo instanti quo concepta fuit*[3]. *De fide* est contra *Origenistas*, qui præexistentiam animarum admittentes, docuerunt animam Christi extitisse ante unionem hypostaticam, et meruisse Incarnationem; nec non contra *Paulum Samosatenum* et *Nestorium*[4], qui docuerunt Christum prius extitisse, ut hominem, quam a Verbo assumeretur.

---

[1] Cfr. **Corluy**, *Spicileg.*, II, p. 77; **Powell**, *op. cit.*, p. 237-255, ubi etiam Patrum ac exegetarum Commentaria in h. loc. invenire est. — [2] *Jac.*, I, 17.

[3] Cfr. **Suarez**, disp. XVI; **Petavius**, l. IV, c. 11; **Legrand**, diss. VI, c. III, a. 2; **Hurter**, n. 566.

[4] Nonnulli tamen negant hunc errorem a Nestorio propugnatum fuisse; certo tamen docuit unionem Verbi cum homine tantummodo inceptam fuisse a primo conceptu, et progressu temporis, ex meritis ipsius hominis uniti, perfectiorem evasisse. Cf. **Petav.**, l. I, c. 9, n. 4; **Garnier**, *diss. de hæresi in libris Nest.* (in edit. operum Marii Merc.); **Franzelin**, th. 25.

Probatur (A) *Script.* Ex Evangeliis[1] B. Virgo concepit et peperit filium qui Dei Filius est; præterea Elisabeth, afflante Spiritu Sancto, B. Virginem *matrem Domini* appellat : " Unde hoc mihi ut veniat mater Domini mei ad me "[2]? Atqui hæc dici nequeunt nisi Christus, a Virgine genitus, Deus a primo instanti fuerit, ideoque jam exstiterit unio hypostatica.

(B) *Tradit.* Thesis expresse declaratur in Epistolâ dogmaticâ *S. Leonis Magni* : " Natura nostra non sic assumpta est ut prius creata, post assumeretur, sed ut ipsâ assumptione crearetur "[3]. Item in Epistolâ *S. Gregorii Papæ* ad episcop. Hiberniæ : " Nec ante conceptus et postmodum unctus est; sed hoc ipsum de Spiritu sancto ex carne Virginis concipi a Sancto Spiritu ungi fuit "[4].

1059. 2° *Verbum ita assumpsit humanam naturam ut eam nunquam reliquerit, nec unquam sit relicturum*[5]. Est contra sabellianos *Marcellum Ancyranum* et *Photinum*, qui docuerunt, peracto finali judicio, Verbum depositurum esse naturam humanam; necnon contra *Leporium* et alios qui contenderunt unionem hypostaticam interruptam fuisse triduo mortis Christi[6].

(A) *Unio hypostatica perseveravit triduo mortis;* certum est. (a) Dicitur in Symbolo, J. Christum Filium Dei, post mortem, ad inferos descendisse, et sepultum fuisse; hoc autem supponit Verbum unitum remansisse, tum animæ quæ ad inferos descendit, tum corpori quod fuit sepultum.

(b) De cetero mors occurrere potest quin destruatur unio hypostatica; nam mors non consistit in separatione divinitatis ab humanitate, sed in separatione corporis et animæ; unde corpus et anima possunt a se invicem separari quin disjungantur a Verbo[7].

---

[1] *Matt.*, I, 20-23; *Luc.*, I, 30. — [2] *Luc.*, I, 43.

[3] *Epist.* 35 ad Julianum, c. 3, *P. L.*, LIV.

[4] **Denz.**, 250. — Cf. **Journel**, n. 386 Indicis theolog.

[5] Cfr. **Petavius**, l. XII, c. 18-20; **Legrand**, l. cit.; **Hurter**, n. 570.

[6] Cfr. **Petav.**, l. XII, cap. 18-19.

[7] Magno æstu olim disputatum est Dominicanos inter et Franciscanos num triduo mortis Verbum unitum remanserit sanguini in cruce effuso; *Pius II* decretum edidit (1464) ne hâc de re disputarent donec quæstio a S. Sede definita fuisset (ap. **Denzing.**, n. 718, al. 609); nunquam vero definita fuit. Probabilius videtur Verbum unitum remansisse sanguini qui resurrectionis tempore resumendus erat.

(B) *Unio hypostatica perseveratura est etiam post resurrectionem. De fide est.* (a) Dicitur de Christo : " Hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium "[1]. Unde sic : ex illo textu, Christus manet in æternum, non solum ut Deus, sed etiam *ut homo*, cùm in æternum sacerdotium exerceat, quod est opus divino-humanum; atqui Christus non potest subsistere in æternum ut homo, nisi in æternum maneat unio hypostatica; ergo. (b) Aliunde *C. Chalcedonense* definivit illam unionem esse inseparabilem : " Docemus unum eumdemque Christum in duabus naturis... *immutabiliter*, *inseparabiliter* esse agnoscendum ". (c) Accedit argumentum *convenientiæ* : Incarnatio est opus Dei præstantissimum; atqui Deus non solet opera sua, præsertim vero perfectissima, destruere; ergo. Inde natum est axioma : " *Quod semel Verbum assumpsit, nunquam dimisit* ".

II. De ordine in unione secuto[2].

1060. Ex dictis supra, Verbum assumpsit tum animam humanam, tum corpus; sed quæstio agitatur inter theologos utrum Verbum assumpserit immediate tum corpus tum animam, an assumpserit immediate animam et mediate corpus.

(A) Si consideratur ordo *executionis*, Verbum assumpsit immediate tum corpus tum animam; etenim (a) dicitur in Scripturâ : " Verbum caro factum est "; porro hæc verba sensu obvio important Verbum directe assumpsisse carnem; (b) confirmatur ex eo quod Verbo directe tribuantur operationes non solum animæ sed etiam corporis, ut manducatio, fatigatio, dolores physici, etc.

(B) Si consideratur ordo *intentionis*, Verbum assumpsit corpus mediante animâ, seu propter animam; nam Verbum non assumpsit corpus nisi quia erat corpus humanum; atqui corpus non est humanum nisi propter animam rationalem cui unitur; ergo.

III. De perfectione unionis[3].

1061. 1° *Verbum divinum ita assumpsit humanam naturam, ut intrinsecus eam penetraret, licet ab eâ distinctum maneret.* Quam intimam unionem et penetrationem Latini *circuminsessionem*, Græci περιχώρησιν appellant; consistit quidem in eo quod Verbum naturæ

[1] *Hebr.*, VII, 24.

[2] **S. Thom.**, q. 6, a. 1-4; **Suarez**, disp. XVII; **Legrand**, l. c., a. 3.

[3] **Thomassinus**, l. III, c. 4 sq.; **Petavius**, l. IV, c. 14; **Stentrup**, th. 38; **Hurter**, n. 538.

humanæ illabatur, eamque veluti pervadat; sed non in eo quod humana natura divinam penetret[1]; nam ut confitetur *Leporius*[2] : " Deus qui capax est, non capabilis, penetrans non penetrabilis, implens non implebilis, qui ubique diffusus, per infusionem potentiæ suæ misericorditer naturæ mixtus est humanæ ".

Hoc ex dictis sequitur : cùm enim Verbum *personaliter* humanæ naturæ uniatur, vicesque gerat humanæ personalitatis, totum hominem permeare debet. Quod Patres comparationibus illustrant; sic, v. g., *Cyrillus Alex.* scribit[3] : " Dicitur *carboni* persimilis propterea quod ex duabus ac dissimilibus rebus intelligitur, sed ita secundum veritatem convenientibus, ut in unitatem propemodum conjungantur. Ignis enim ubi lignum penetravit, illud in suam ipsius claritatem ac vires transfert, eo tamen servato quod erat ".

1062. 2° *Unio Verbi cum humanâ naturâ est omnium maxima*, non quidem ex parte naturarum quæ uniuntur, quia natura assumpta perfectior esse potuisset, sed ex parte ipsius unionis[4]. Ea enim unio maxima est, quâ extrema summe a se invicem dissita præstantissimo et arctissimo nexu colligantur; atqui extrema unionis hypostaticæ ex unâ parte sunt valde dissita, cùm Verbum sit infinitum, humana vero natura finita; ex alterâ parte arctissime conjunguntur, cùm in unam coadunentur personam, ita ut, juxta gravissimos theologos, existentiâ unâ eâdemque, scilicet divinâ, existant natura humana et natura divina.

1063. 3° *Persona Christi est aliquo sensu composita*[5]. Siquidem considerari potest *in se*, et sic est omnino simplex, sicut et natura Verbi; alio modo considerari potest secundum *munus* personificandi quod dupliciter exercet, prout in duabus naturis subsistit, et tunc est composita, quia constat ex duabus naturis realiter distinctis, licet unitis : hinc legitur in ep. *Agathonis* ad imperat. : " Ex quibus (naturis) inconfuse, inseparabiliter et incommutabiliter est *compositus* "[6]. Attamen Christo non competit illa compositionis species, quæ fit ex partibus proprie dictis et incompletis; nam, ex supra dictis, tum natura divina tum natura humana ut sic sunt completæ et integræ, nec Verbum per unionem perficitur, sed solum natura humana; proindeque Verbum et natura humana non sunt proprie loquendo partes compositi, sed elementa Christi personam constituentia.

---

[1] Cf. **Journel**, 2362, 2380.

[2] *Libellus emendationis*, n. 4.

[3] *Ad Nest.*, l. 11; cf. **Journel**, 1431, 1363.

[4] **S. Thom.**, q. 2, a. 9; **Suarez**, disp. IX; **Legrand**, l. c., a. 1.

[5] Cf. **S. Th.**, q. 2, a. 4; **Suarez**, disp. VII, s. 4; Salmantic., disp. III, dub. 3; **Legrand**, dis. VI, c. 4, n. 1; **Hurter**, n. 565.

[6] **Denz.**, 288 (235); cf. **Journel**, 2362.

Hinc dici potest Christum *esse ex duabus naturis*, sed ut omnis æquivocatio tollatur, adjici debet Christum esse etiam *in duabus naturis* : secus errori eutychiano quis faveret, ut declaratum est in C. *Chalcedonensi* (act. 4).

Caput iij.

DE CONSECTARIIS UNIONIS QUOAD NATURAM ASSUMPTAM.

1064. Prænotanda. (A) Nulli dubium est naturam humanam, a Verbo assumptam, fuisse perfectam, non quidem perfectione absolutâ, quæ repugnat in ente creato, sed perfectione *relativâ*, ita ut Christus, quatenus homo, præstantior dici debeat omnibus hominibus, qui fuerunt aut erunt, " ut sit ipse primogenitus in multis fratribus " [1]. Immo, licet natura Christi humana, *specifice* spectata, inferior sit naturæ angelicæ, juxta illud " minuisti eum paulo minus ab Angelis " [2], Angelis tamen superior est ratione *dignitatis*, tum propter unionem hypostaticam, tum propter eximias scientiæ et sanctitatis qualitates, quibus exornata fuit; ac proinde Christus ut homo merito vocari potest " caput omnis principatus et potestatis " [3].

(B) Verbum, nostram assumendo naturam, non solum *qualitates* sed etiam *infirmitates* aliquo modo assumpsit. Principii generalis instar, plerique Patres et theologi admittunt Verbum illas omnes qualitates assumpsisse quæ cum fine Incarnationis non pugnant, et illos tantum defectus assumpsisse qui Incarnationis fini vere subservire poterant.

(C) Circa naturam assumptam, describemus : 1° dotes *intellectûs* assumpti, seu *scientiam* Christi; 2° dotes *voluntatis, sanctitatem* scilicet, *libertatem* et *potentiam;* 3° dotes *appetitûs sensitivi;* 4° dotes *corporis.*

[1] *Rom.*, VIII, 29. — [2] *Ps.* VIII, 6. — [3] *Coloss.*, II, 10.

Art. I. De Scientiâ humanâ Christi [1].

1065. Status quæstionis. (A) *Christum habuisse animam vere rationalem proindeque intellectum creatum*, de fide est contra Apollinaristas (n. 1015) juxta Symb. *Athanasianum*, ubi dicitur : " (Christus est) perfectus homo, ex *animâ rationali* et humanâ carne subsistens ".

(B) Animam humanam Christi eximiâ scientiâ fuisse ornatam catholica Traditio docet. *Protestantes* autem non pauci, imprimis *Liberales*, nostris præsertim diebus, plus æquo nanc scientiam limitant, eâ ratione ut nobis similior Christus appareat, veri progressûs capax et omnino liber : hinc contendunt eum multa ab initio ignorâsse, et suam missionem nonnisi post aliquod tempus et quasi pedetentim novisse. Eumdem fere errorem profitentur : (a) *Guntheriani* paucique alii catholici moderni, ut *H. Schell*, qui docent Christum ut hominem visionem beatificam non habuisse saltem ab initio ; sed multa ignorâsse, quæ nonnisi paulatim didicit; (b) *modernistæ* juxta quos " criticus nequit asserere Christo scientiam nullo circumscriptam limite..., " et speciatim, ab initio, " conscientiam suæ dignitatis messianicæ " [2].

Dicemus : 1° de scientiâ Christi in genere; 2° de triplici ejus scientiâ in specie.

§ I. De scientia Christi in genere.

1066. *Thesis :* **Christus ut homo scientiam eximiam habuit ab omni errore et ignorantiâ immunem.** Certum est.

Dixi : ab *omni ignorantiâ*, non quidem eo sensu quod ejus scientia humana fuit infinita, sed quatenus nihil ignoravit eorum quæ ad proprium statum spectant.

1° Juxta **Scripturam**, Christus, plenus gratiæ et veritatis [3], omnibus thesauris sapientiæ et scientiæ ditatus [4], cordium

---

[1] Cf. **S. Thom.**, q. 9-13; **Suarez**, disp. XXIV-XXX; **Salmant.**, disp. XVII-XXII; **Billuart**, diss. X-XII; **Stentrup**, th. 69-73; **Franzelin**, th. 42; **Legrand**, diss. IX, c. 2, a. 1; **Pesch**, n. 241-275; **L. Labauche**, p. 254 sq.

[2] **Denzing.**, 2034-35; supra, n. 964.

[3] *Joan.*, I, 14. — [4] *Coloss.*, II, 3.

scrutator [1] et futurorum nuntius [2], est magister quem nos audire debemus [3], testis æternæ veritatis [4], et fratribus suis hominibus veram perfectamque lucem et cognitionem Dei affert. Porro hæc omnia ostendunt doctorem eximiâ scientiâ ornatum et infallibilem, ne quis eum sequens in tenebris ambulet [5].

1067. 2° Quoad **Patres**, tria præsertim stadia distingui possunt.

(A) *Per tria priora sæcula*, sæpe agitur de Christo *luce* et *pædagogo* hominum, sed nonnisi obiter de perfectione et extensione scientiæ humanæ quâ præditus erat. *S. Irenæus*, Gnosticorum intellectualem superbiam retundere volens, asserit Christum non erubuisse fateri solum Patrem judicii diem et horam scire, ut ita nos doceret humiliter de nobismetipsis sentire et agnoscere Patrem esse super omnia [6]. — *Origenes* vero animadvertit Christum aliquando alios interrogare, non quia nesciebat, sed volens se hominum moribus accommodare [7], et ita supponit ignorantiam consistere non posse cum dignitate Salvatoris.

1068. (B) *Sæculis IV° et V°*, occasione Arianæ hæresis, de scientiâ Christi directe disputatum est. Ariani enim dicebant Christum plura ignorâsse, præcipue diem judicii, eumque in scientiâ vere profecisse [8]. Patres autem diversimode hanc difficultatem solvunt : omnes quidem asserunt Christum ut Deum infinitâ scientiâ pollere, sed non pauci concedunt eum, ut hominem, quædam ignorâsse, præsertim diem judicii, licet supponant eum ab errore immunem fuisse.

(a) Plerique *Græci* fatentur Christum ut *hominem*, quædam parum utilia ignorâsse. Ita, v. g., *S. Athanasius* : " Quoniam enim homo factus est, idcirco propter carnem ignorantem dicere non erubescit : Nescio, ut scilicet ostendat se ut Deum scire, at secundum carnem ignorare. Itaque non dixit : Neque Filius Dei novit,

[1] *Matt.*, IX, 4; XII, 25, etc.

[2] *Marc.*, X, 33; *Matt.*, XX, 17-19; XXVI, 21-25, 31, 34, 47-49, 57; XXVII, 2, 26, 30, etc. Præcipuas Christi prophetias retulimus in *Tr. de Verâ Religione*, n. 413-417.

[3] *Matt.*, XXIII, 10; *Luc.*, IX, 35; *Joan.*, XIII, 13.

[4] *Joan.*, III, 11; XVIII, 37. *Apoc.*, I, 5. — [5] *Joan.*, VIII, 12.

[6] *Adv. hæres.*, II, 28, 6-8, *P. G.*, VII, 808-811.

[7] Comment. *in Matt.*, *P. G.*, XIII, 865, 1686-1688.

[8] Objiciebant siquidem hos textus : " De die autem illo, vel horâ, nemo scit neque Angeli in cælo, *neque Filius*, nisi Pater " (*Marc.*, XIII, 32); " Jesus proficiebat *sapientiâ* et ætate et gratiâ apud Deum et homines " (*Luc.*, II, 52).

ne divinitas ignorare videretur; sed tantummodo : Neque Filius, ut nimirum ignoratio Filii ex hominibus nati esse intelligeretur "[1]. idem sentiunt *S. Basilius*, *S. Gregorius Naz.*, *Theodoretus*, *S. Cyrillus Alex.*[2] Fatendum est tamen quosdam ex iisdem Patribus alibi aliter rem explicare, dicendo nempe Christum diem judicii non ignorâsse, sed manifestare noluisse, quia id opportunum non judicabat[3]. Pariter profectum ejus in sapientiâ explicant eo sensu quod paulatim manifestavit thesauros sapientiæ quæ in eo erant ab initio[4].

(b) Inter *Latinos*, pauci quamdam ignorantiam in Christo agnoscunt. Ita *S. Ambrosius*[5], *S. Fulgentius*[6], qui ex hoc argumentum deducunt ad probandam veritatem animæ humanæ in Christo contra Apollinaristas. Sed multo plures, cum *S. Augustino*, affirmant nullam in eo fuisse ignorantiam : " Quam plane ignorantiam nullomodo crediderim fuisse in infante illo, in quo Verbum caro factum est, ut habitaret in nobis, nec illam ipsius animi infirmitatem in Christo parvulo fuerim suspicatus, quam videmus in parvulis "[7]. Si igitur Dominus aliquando dixit se aliquid nescire, ita locutus est quia non expediebat id hominibus revelare : " Mavult enim Dominus nimio in discipulos amore propensus, petentibus his quæ cognitu inutilia judicaret, videri ignorare quod noverat, quam negare "[8]... Quæ doctrina ita communiter ab Episcopis Africæ et Galliæ meridionalis erat accepta ut *Leporius* monachus, qui docuerat Christum aliquâ ignorantiâ laborâsse, subscribere debuerit libellum emendationis, a quinque episcopis Africæ et Galliæ approbatum, in quo suam opinionem retractabat et anathematizabat[9] " quia dici non licet etiam secundum hominem ignorâsse Dominum prophetarum ".

1069. (C) *A sæc. VI° ad XIII^um^*, occasione hæresis Agnoetarum, communis evadit sententia Christum nihil ignorâsse ex iis quæ ad munus suum spectant.

Agnoetæ [10], duce Themistio Alexandrino diacono, Monophysitarum erroribus imbuti, contendebant Christum, id est naturam quæ ex commixtione utriusque naturæ consistebat, ignorare diem judicii; ex quo sequebatur naturam Verbi ignorantiæ fuisse participem.

[1] *Adv. Arianos*, III, 43, *P. G.*, XXVI, 413; **Journel**, 774.

[2] Quos textus invenies ap. **Journel**, 913, 992, 1178, 2072; aut **J. Lebreton**, op. cit., 450-456. Cf. **L. Labauche**, p. 255.

[3] Ita *S. Athanasius*, *S. Basilius*, *S. Gregor. Naz.*, *S. Chrysostomus* : cf. **J. Lebreton**, p. 457.

[4] Ita **S. Cyrillus Alex.**, *Contra Nestorium*, l. III c. 4; *P. G.*, LXXVI, 153.

[5] *De Incarnat. sacram.*, VII, 71-74, *P. L.*, XVI, 836-837.

[6] *Ad Trasimund.*, I, 8, *P. L.*, LXV, 231.

[7] *De peccat. meritis*, II, 48, *P. L.*, XLIV, 180.

[8] *De Fide*, V, 220, 222. [9] *P. L.*, XXXI, 1226; **Journel**, 2049.

[10] **A. Vacant.**, *Agnoëtes*, in *Dict. de Théol.*, t. I, 586-596.

Quos impugnavit *Eulogius*, Alexandriæ patriarcha, qui aperte docuit humanitatem Christi, utpote Verbo Dei hypostatice unitam, neque præsens neque futurum ignorare posse[1]. Cujus doctrinam adprobavit Papa *S. Gregorius M.*, qui simul Agnoetas ut hæreticos anathematizavit. In *epistolâ ad Eulogium* scribebat[2]: "Sicut enim nos diem lætum dicimus, non quod ipse dies lætus sit, sed quia nos lætos facit, ita et omnipotens Filius nescire se dicit diem quem nesciri facit, non quod ipse nesciat, sed quia hunc sciri minime permittat". — Ceteri Patres doctrinam SS. Augustini et Gregorii amplexi sunt. — Eam ampliaverunt Scholastici, triplicem scientiam in Christo distinguentes, ut mox dicemus.

1070. Conclusio. Inspectis igitur Scripturâ et Traditione, scientia Christi fuit certe eximia et ab errore immunis; nam error positivus est malum intellectûs, sicut peccatum est malum voluntatis, ideoque Christo tribui nequit, cujus mens hypostatice unita erat ipsi veritatis fonti: Verbum enim non potest *sua* facere judicia *falsa*. — Fuit etiam ab ignorantiâ immunis, cùm ea ignorare quæ ad proprium statum spectant sit magna imperfectio quæ Christum dedecet.[3]

1071. *Objiciunt* tamen *Liberales* et *Modernistæ* Christum positive erravisse, regnum Dei eschatologicum annuntiando tanquam proxime futurum, ita ut nullam hierarchicam societatem instituerit, sed tantum quædam præcepta moralia dederit, ea nempe quæ necessaria erant ad sese præparandum regno Dei proxime venturo.

Resp. Liberales et Modernistæ doctrinam Christi de regno Dei adulterant. (A) Regnum Dei quod Dominus prædicat est *novum fœdus* inter Deum et homines statuendum, in quantum *antiquo fœderi* succedit. Hoc autem fœdus triplex velut stadium complectitur: (a) jam *inchoatur* per prædicationem Christi, ideoque regnum Dei jam ingrediuntur ii omnes qui Evangelio credunt et obediunt; (b) hoc autem non *consummabitur* nisi ultimo judicio et beatitudine æternâ electis conferendâ; (c) interea vero instituitur regnum *externum* et *visibile* ex iis constans qui, sub magisterio et auctoritate Petri et Apostolorum, fidem, caritatem ceterasque virtutes excolunt ad vitam æternam consequendam, ut jam probatum est in *Tr. de Ecclesiâ*, n. 609 sq. Mutilant ergo Evangelium qui contendunt Christum de *solo regno eschatologico* locutum esse.

---

[1] Cujus opus hodie amissum breviter contrahit **Photius**, *Biblioth.*, cod. CCXX, *P. G.*, CIII, 1081.

[2] *P. L.*, LXXVII, 1097; **Denzing.**, n. 248.

[3] Declaravit enim *S. Officium*, 5 Jun. 1918, tuto doceri non posse hanc propos.: "Nec *certa* dici potest sententia quæ statuit animam Christi nihil ignoravisse, sed ab initio, cognovisse omnia in Verbo, præterita, præsentia et futura seu omnia quæ Deus scit scientiâ visionis."

(B) Nec dici potest Christum errâsse, finem mundi suumque gloriosum adventum ut *imminentes* annuntiando, præsertim ubi ruinam Jerusalem prædicit; jam enim probavimus, *De Verâ Religione*, n. 421, Jesum pluries docuisse finem mundi non esse proximum, sed ejus verba : " non præteribit generatio hæc donec omnia fiant "[1] de excidio Jerusalem, non de fine mundi, intelligenda esse.

§ II. De triplici scientiâ Christi in specie.

Scholastici, eâ ratione innixi quod Christo tribuendum sit quidquid perfectionis est in creaturis, dummodo fini Incarnationis non repugnet, ei adscribunt omnem scientiam quæ creato intellectui inesse potest. Jamvero triplex scientia distingui potest : (a) scientia seu visio *beatifica*, quâ Deus facie ad faciem intuitive videtur resque videntur in Eo; (b) scientia *infusa*, quâ res cognoscuntur per species seu ideas a Deo infusas; (c) scientia *experimentalis*, quæ acquiritur per exercitium sensuum et intellectûs.

I. De visione beatificâ.

1072. 1° *Ejus existentia : Christus ut homo intuitivam visionem a primo instanti suæ conceptionis habuit.* Ita communis et vera sententia.

(A) *Scripturâ* non probatur, sed solum innuitur iis locis in quibus Christus dicitur plenus gratiæ et veritatis, aut esse in cælo : " Nemo ascendit in cælum, nisi qui descendit de cælo, *Filius hominis qui est in cælo* "[2]. Etsi enim hæc verba stricte loquendo de divinâ Christi naturâ intelligi possunt, probabiliter de Christo homine dicuntur; jamvero esse in cælo nihil aliud est nisi visione beatificâ frui.

(B) Probatur autem *unanimi theologorum consensu :* nam theologi omnium scholarum, a sæc. XII usque ad tempora nostra, fere unanimes sunt in propugnandâ thesi nostrâ; jamvero " concordem omnium theologorum scholæ de fide aut moribus sententiam contradicere, si hæresis non est, at hæresi proximum est "[3].

[1] *Matt.*, XXIV, 34. — [2] *Joan.*, III, 13.

[3] **M. Canus**, *Loc. theol.*, l. VIII, c. 4. De certitudine hujus doctrinæ ait **Suarez** (disp. XXV, s. 1) : " Existimo contrariam sententiam etiam erroneam et proximam hæresi ". Merito igitur *S. Officium*, 5 Junii 1918, declaravit tuto doceri non posse sequentem propositionem : " Non constat fuisse in animâ Christi inter homines degentis scientiam quam habent beati seu comprehensores."

(C) *Rat. convenientiæ.* (a) Christus, ut homo, præceptor generis humani, homines ad visionem beatificam dirigere debuit, juxta illud : " Ego sum via et veritas et vita " [1]; quod munus perfecte exercere nequivit nisi, per visionem beatificam, perfectam cognitionem habuerit mysteriorum et ipsius beatitudinis [2]. (b) Heres naturalis statim hereditate fruitur, nisi aliquid adsit quod ejus possessionem impediat; atqui Christus ab initio erat naturalis Dei Filius, proindeque heres, nec aderat impedimentum quo hereditatem adire prohibitus fuerit; ergo ab initio fruebatur divinâ hereditate, scilicet visione beatificâ [3]. (c) Hoc genus cognitionis competit Christo ut propriæ divinitatis clare conscius esse valeat.

1073. (D) *Solv. diffic.* (a) Si Christus ab initio Deum vidit facie ad faciem, non *viator*, sed comprehensor fuit, neque mereri potuit. *Resp.* Christus fuit *simul viator* et *comprehensor;* fuit quidem comprehensor, quatenus visione beatificâ fruebatur; fuit autem viator, quatenus experimentalem et infusam scientiam habuit.

(b) Qui visione beatificâ fruitur, pati nequit; atqui Christus passus est; ergo. *Resp.* Christus fruebatur quidem visione beatificâ, sed Deo ita permittente, visio beatifica in superiori parte animæ continebatur, ac proinde tum corpus, tum inferior animæ pars pati poterant. Immo et quòd ipsa superior pars animæ aliquando videbatur derelictioni obnoxia, juxta illa verba Christi in cruce [4] : " Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me ", hoc non est incompossibile cum gaudio visionis intuitivæ : martyres dum fortiter pro Deo tormenta tolerarent, gaudebant quidem pro ejus nomine pati, sed simul pœnam acerbam sentiebant.

1074. 2° *Hujus scientiæ objectum.* (A) *Primarium objectum visionis beatificæ in Christo fuit Deus ipse, unus et trinus.* (a) Certe visio illa *perfectior* in Christo fuit quam in quâlibet aliâ creaturâ, Angelis non exceptis. Nam tanto magis quis videt Deum quanto propinquior est ipsi; atqui, anima humana Christi propinquior est Deo quam quælibet alia creatura, cùm ei uniatur in personâ [5]. (b) Attamen illa visio *non erat comprehensiva;* Deus enim est infinitus, intellectus autem humanus Christi finitus [6].

[1] *Joa.*, XIV, 6. — [2] S. Thom., 3, q. 9, a. 2.
[3] Suarez, disp. XXV, s. I, n. 4.
[4] *Matth.*, XXVII, 46. — [5] S. Thom., 3, q. 10, a. 4.
[6] S. Th., l. c., a. 1.

(B) *Secundarium objectum visionis beatificæ in Christo fuerunt omnia contingentia alicujus momenti*, præterita, præsentia et futura. Etenim Beati in Deo vident omnia quæ ad suum statum pertinent; atqui cognitio omnium contingentium ad proprium statum Christi pertinet : cùm enim sit Caput, Rex et Judex omnium hominum, cognoscere debet omnia quæ egerunt et agent; cùm insuper sit aliquo sensu Caput Angelorum, debet etiam cognoscere ea quæ ad ipsos pertinent.

Anima igitur Christi nihil ignoravit eorum quæ ad proprium statum spectant, sed ab initio cognovit in Verbo omnia (quæ Deus scit scientiâ visionis. Attamen non cognovit omnia possibilia, quia cognitio omnium possibilium infinitam scientiam requirit [1].

(C) Communiter admittitur a theologis nullum incrementum fuisse in visione beatificâ Christi, sed eam fuisse tam perfectam ab initio quam in fine vitæ ipsius.

II. De scientiâ Christi infusâ.

1075. (A) Quidam theologi, inter *Scotistas*, docent non fuisse in Christo scientiam *per se infusam* [2], quia talis scientia omnino inutilis videtur, cùm jam Christus omnia cognoscat per visionem beatificam; aliunde quæ in Scripturis de ejus scientiâ leguntur, satis explicantur admissâ scientiâ beatificâ et experimentali; quæ quidem duplex scientia pariter sufficit ad dignitatem Christi, munusque Redemptoris adimplendum.

1076. (B) Plerique tamen theologi, cum *S. Thomâ*, affirmant in Christo fuisse *scientiam per se infusam;* nam ea scientia Christo tribuenda est, quæ quibusdam aliis creaturis concessa est, et aliunde fini Incarnationis maxime convenit; atqui scientia per se infusa Angelis, et scientia per accidens infusa quibusdam hominibus, v. g., Apostolis, pariter fuit concessa; aliunde talis scientia maxime inservit Incarnationis finibus; nam, cum illâ, Christus mereri potuit

[1] S. Th., l. c., a. 2-3.

[2] Scientia *per se infusa* ea est quæ ex se naturam alicujus excedit, atque idcirco solâ communicatione divinâ obtineri potest, ut est, v. g. cognitio futurorum contingentium, vel immediata essentiarum cognitio in homine mortali; scientia *infusa per accidens* ea dicitur quæ, licet ex se nativis viribus comparari posset, de facto tamen divinâ communicatione obtinetur, ut est, v. g., notitia alicujus idiomatis divinitus data. Utramque esse in Christo concedebat S. Bonaventura, quidquid alii dixerunt.

ab initio, dum, sine illâ, ab initio mereri non potuisset : siquidem scientia experimentalis tunc non existebat in Christo; aliunde actus eliciti sub influxu visionis beatificæ, non sunt meritorii[1].

III. De scientiâ Christi experimentali.

1077. 1° *Existentia. Admittenda est in animâ Christi scientia experimentalis.* Certum est.

(A) S. Paulus de Christo dicit : " Et quidem cùm esset Filius Dei, didicit ex eis quæ passus est, obedientiam " [2]; atqui illa verba important Christum, qui jam aliunde *theoretice* obedientiam cognoscebat, per propriam experientiam, per dolores ex obedientiâ susceptos, modo *novo* et *practico* quid sit obedientia, quid secum involvat cognovisse; sicut v. g., astronomus, qui jam mathematicis rationibus planetæ existentiam noverat, eam novo modo cognoscit ope telescopi videndo.

(B) Ex dictis supra, Christus habebat intellectum vere *humanum*, et exinde aptum ad ideas a rebus sensibilibus abstrahendas ope sensuum externorum et internorum; atqui talis intellectus otiosus remanere nequibat, sed ex quotidianâ inspectione creaturarum, ideas ac proinde scientiam acquirere debebat; ergo.

1078. 2° *Qualitates.* (A) Illa scientia non simul, sed successive, prompte tamen et celeriter pro perfectione intellectivarum ac sensitivarum potentiarum, acquisita fuit, ac proinde *verus progressus* admitti potest in scientiâ experimentali, quatenus Christus successive novas res videbat, ex eis novas ideas acquirebat, et ex ideis jam habitis novas conclusiones deducebat[3]. Hoc sensu accipi possunt hæc Scripturæ verba : " Jesus proficiebat *sapientiâ*, et ætate, et gratiâ apud Deum et homines "[4], quamvis quidam ex Patribus minus rectè eadem intelligant non de vero progressu, sed tantùm de successivâ manifestatione sapientiæ jam acquisitæ.

(B) Communiter asseritur scientiam ejus acquisitam sese extendisse ad omnia quæ cognosci possunt per virtutem intellectûs agentis, non autem ad omnia singularia præterita, præsentia et futura, quæ tamen cognovit per scientiam infusam. Omnis enim

[1] De objecto et proprietatibus hujus scientiæ infusæ vide ea quæ habet **S. Thomas**, q. 11, a. 1-6; **Faber**, *Bethlehem*, chap. 6, p. 276; **Bougaud**, *Le Christianisme et les temps présents*, t. III, c. 12.

[2] *Hebr.*, V, 8. — [3] **S. Thom.**, 3, q. 12, a. 2. — [4] *Luc.*, II, 52.

scientia quæ in eo fuit, debuit esse perfecta in suo genere, cùm nihil imperfectum sine necessitate in eo ponendum sit; atqui scientia acquisita imperfecta esset, nisi sese ad omnia præfata protenderet, cùm sint objectum adæquatum intellectûs. Nec dicatur Christum per scientiam infusam hæc omnia jam cognovisse; nam ad perfectionem ejus intellectûs pertinet non solum omnia cognoscere, sed etiam omni modo cognoscendi quod sibi competit[1].

Art. II. De voluntate Christi.

Hic agemus : 1° de *sanctitate* Christi, quæ, etsi totam ejus animam pervadit, ad voluntatem speciatim referri solet; 2° de ejus *libertate;* 3° de ejus *potentiâ.*

§ I. De sanctitate Christi[2].

1079. Sanctitas duplex est : alia *negativa*, quæ nihil aliud est nisi immunitas a peccato et imperfectionibus, alia vero *positiva*, quæ est qualitas specialis, per quam creatura rationalis fit Deo grata, et capax operum supernaturalium. Utramque sanctitatem in animâ humanâ Christi fuisse probaturi sumus.

I. De Sanctitate negativâ Christi.

1080. Sanctitas negativa Christi quatuor elementa complectitur : immunitatem *a peccato, impeccabilitatem*, immunitatem *a concupiscentiâ*, immunitatem *ab imperfectionibus.*

Argumento *generali* probatur hæc quatuor Christo competere : vi unionis hypostaticæ, Verbum sua facit omnia quæ humanæ naturæ insunt aut ab eâ peraguntur, cùm *actiones sint suppositorum;* atqui Verbum sua facere nequit peccata aut ipsam possibilitatem peccandi, nec proinde fomitem peccati seu concupiscentiam, immo nec imperfectiones morales; ergo.

1081. 1° **Christus homo fuit ab omni peccato immunis tum originali, tum actuali.** De fide est ex C. *Florentino*, ubi legitur in *Decreto pro Jacobitis :* " Firmiter credit, profitetur

[1] S. Th., q. 12, a. 1.

[2] Cf. S. Thom., q. 7-8; Suarez, disp. XVIII-XXIII; Salmantic., disp. XII-XVI; Petavius, l. XI, c. 5-12; Legrand, diss. XI, a. 2; Billuart, disp. VIII-IX; Stentrup, th. 74, 77-84; Franzelin, th. 41; Hurter, n. 579 sq.

et docet (Ecclesia) neminem ex viro feminâque conceptum a diaboli dominatione fuisse liberatum, nisi per meritum mediatoris Dei et hominum, Jesu Christi D. N., *qui sine peccato conceptus, natus et mortuus*, humani generis hostem, peccata nostra delendo, solus suâ morte prostravit" [1].

(A) Immunis a peccato *actuali*, ut constat : (a) *Script. :* 1) id enim *directe* declaratur : " Qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus " [2]; et alibi : " Decebat ut nobis esset Pontifex sanctus, innocens, impollutus, segregatus a peccatoribus " [3]. 2) *Indirecte* etiam; nam solus inter homines Christus potuit dicere : " Quis ex vobis arguet me de peccato " [4]? et nemo serio tali affirmationi contradixit. (b) *Trad. :* nam C. *Ephesinum* (can. 10) de Christo dicit : " Non enim eguit oblatione, *qui peccatum omnino nescivit* " [5].

(B) Immunis *a peccato originali*. (a) *Scripturâ* saltem indirecte constat, tum quia, licet missus fuerit *in similitudinem carnis peccati* [6], fuit tamen *absque peccato* [7]; tum præsertim quia est *Filius Dei naturalis*, et ideo ab omni peccato immunis esse debet. (b) *Rat. theol.* Ii soli originale peccatum contrahunt qui naturaliter ex Adamo generantur, ut ex *Tr. de Deo Creante*, n. 902, patet; Christus autem miraculose conceptus est virtute Spiritûs Sancti.

1082. 2° *Christus homo fuit absolute impeccabilis.* Certum videtur contra *Günther*, *Farrar* [8] et paucos alios, qui, dum admittunt Christum de facto non peccavisse, contendunt in ipso tamen fuisse potentiam peccandi. *Probatur* ex communi Patrum consensu, inter quos audire sufficiat *S. Cyrillum Alex.* de Jesu dicentem [9] : " Eximiam naturæ divinæ prærogativam sortitus (est), nimirum non posse peccare ".

Quod *Origenes* [10] comparatione illustrat : " Si ergo massa aliqua ferri semper in igne sit posita, omnibus suis poris omnibusque venis ignem recipiens, et tota ignis effecta, neque ipsa ab igne separetur, nunquam dicemus hanc, quæ naturâ quidem ferri massa est, in igne

[1] **Denzing.**, n. 711 (602). — [2] *I Petr.*, II, 22. — [3] *Hebr.*, VII, 26.
[4] *Joa.*, VIII, 46. — [5] Cf. **Journel**, n. 397, 398 Indicis theol.
[6] *Rom.*, VIII, 3. — [7] *Hebr.*, IV, 15.
[8] Cf. **Günther**, *Vorschule*, II, 441 sq.; **Farrar***, *The Life of Christ*, c. 9.
[9] *In Joan.*, VIII, 29, *P. G.*, LXXIII, 850.
[10] *De Principiis*, l. II, c. 6, *P. G.*, XI, 211; cf. **Journel**, n. 399. Indicis theol.

positam et indesinenter ardentem, posse frigus aliquando recipere... Hoc ergo modo etiam illa anima, quæ quasi ferrum in igne, sic semper in Verbo, semper in sapientiâ, semper in Deo posita est, omne quod agit, quod sentit, quod intelligit Deus est; et ideo nec convertibilis et mutabilis dici potest, quæ inconvertibilitatem ex Verbi Dei unitate indesinenter ignitâ possedit" [1].

1083. 3° Certum est Christum *nullos habuisse inordinatos concupiscentiæ motus, immo communiter tenetur nec ipsum habuisse fomitem concupiscentiæ*, seu potentiam habendi motus inordinatos.

Probatur: (a) *Ex dictis;* nam concupiscentia est sequela originalis peccati, quod in Christo non fuit. (b) Ex Conc. *Œcum. V°* declarante (can. 12) : " Si quis defendit Theodorum impiissimum Mopsuestenum, qui dixit alium esse Verbum et alium Christum, a passionibus animæ et concupiscentiis carnis molestatum, et a malis paulatim separantem se, et ita ex promotione operum melioratum... A. S." [2].

Quoad *ipsum fomitem*, sic arguit *Angelicus Doctor* [3] : Quanto gratia et virtutes perfectius in animâ radicantur, tanto magis appetitum sensitivum rationi subjiciunt; sic igitur patet quod quanto virtus in aliquo fuerit magis perfecta, tanto magis in eo debilitatur vis fomitis; atqui in Christo fuit virtus secundum perfectissimum gradum, ex infra probandis; ergo in eo fomes peccati non fuit [4].

Christus autem *non fuit immunis ab impugnationibus mundi et diaboli*, sed e contra fuit "tentatus per omnia, pro similitudine, absque peccato", et ita victoriam promeruit, nobisque exemplum reliquit, quod, adjuvante gratiâ, imitari possumus, strenue contra tentationes certando [5].

[1] Hinc **S. Thomas** (*in III Sent.*, dist. 12, q. 2, a. 1) de Christo ait : " Secundum quod fuit Deus, et anima ejus et corpus fuerunt quasi organum deitatis, secundum quod deitas regebat animam, et anima corpus : unde non poterat peccatum attingere ad ejus animam, sicut nec Deus potest peccare". — Attamen sententia Scoti qui docebat Christum *de se* peccare posse, sed ex divinâ providentiâ esse impeccabilem (*In III Sent.*, XIII, q. 1, ad 2) a theologicâ censurâ immunis est, ex declaratione S. Congregationis jussu Pauli V editâ. Cfr. **Pesch**, n. 302; **Card. Billot**, thesis XXIX.

[2] **Denz.**, 224 (183). — [3] *Sum. theol.*, q. 15, a. 2.

[4] Immo plerique theologi tenent nec de potentiâ Dei absolutâ potuisse in Christo esse fomitem peccati; quod probant iisdem fere argumentis. Cf. **Salmant.**, disp. XXV, dub. 4; **Gonet**, disp. XX, a. 2.

[5] *Luc.*, IV, 1-13; *Hebr.*, IV, 15. De naturâ hujus tentationis vide Commentatores; cfr. **Powell**,* *op. cit.*, p, 222-230.

1084. 4° *Christus immunis fuit ab imperfectionibus in ordine morali.*

Ille est immunis a qualibet morali imperfectione qui universam voluntatem Dei semper agit, et ejus gloriam indesinenter promovet; atqui talis fuit Christus; nam ipse dixit : " Quæ placita sunt ei facio semper "[1]... " Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam "[2].

II. De Sanctitate positivâ Christi.

1085. Sanctitas positiva Christi duplici gratiâ constituitur : gratiâ unionis et gratiâ sanctificante. *Prior*, quæ est omnino specialis Christo, definiri potest : ea gratia, quæ resultat ex ipsâ unione hypostaticâ humanæ naturæ cum personâ Verbi; talis gratia *substantialis* dicitur quia oritur ab ipsâ personâ Verbi substantialiter sanctificante humanam naturam : cùm enim creaturæ sanctæ sint per unionem cum Deo, non potest Verbum uniri humanæ naturæ, quin, veluti suo contactu, illam sanctam efficiat. *Posterior* autem est qualitas creata et supernaturalis, jam antea definita (n. 863), et fusius in *Tr. de Gratiâ* declaranda, quâ divinæ efficimur consortes naturæ.

1° *De gratiâ unionis.*

1086. *Thesis :* **Christus homo, habuit gratiam unionis, seu aliis verbis, ipsa unio hypostatica reddidit animam Christi sanctam et Deo gratam.**

Ita *communiter* contra Scotistas, qui contendunt unionem hypostaticam *per se*, absque gratiâ creatâ, *formaliter* non sanctificare humanitatem[3]. — Probatur : —

(**A**) *Auctoritate Patrum* et *theologorum.* (**a**) Patres sæpe dicunt humanam naturam Christi *per unionem cum Verbo sanctificatam esse.* Ita, v. g., *S. Augustinus* scribit[4] : " In quo (Verbo) et ipse filius hominis sanctificatus est ab initio creationis suæ, quando Verbum factum est caro, *quia una persona facta est Verbum et homo.* Tunc ergo sanctificavit *se in se*, hoc est hominem *se* in Verbo *se*, quia unus Christus

[1] *Joa.*, VIII, 29. — [2] *Joa.*, XVII, 4.
[3] Cf. **Henno**, disp. XIV, q. 1; **Durandus**, *In III Sent.*, dist. 12, q. 2, n. 7.
[4] *In Joan.*, CVIII, 5, *P. L.*, XXXV, 1916.

Verbum et homo, sanctificans hominem in Verbo ". (b) Pariter asserunt ejus humanitatem ipsâ divinitate fuisse delibutam. Quod *S. Joan. Damascenus* sic comparatione exponit [1] : " Quemadmodum qui unitur igni, non naturâ, sed unitione et accensione et communione fit ignis, sic etiam de carne Filii Dei idem assero. Nam illâ divinitatis secundum hypostasim communione non mutatâ, Deus existit; non operatione Dei uncta, ut unusquisque prophetarum, sed *totius ungentis præsentiâ* ". (c) A sæculo XVI°, hæc sententia in omnibus scholis accepta est ita ut a *Suarez* [2] dicatur sine dubio vera.

(B) *Rat. theol.* Ad hoc ut Christus sanctificetur per gratiam unionis, requiritur et sufficit ut ipsa unio hypostatica, independenter a quâlibet aliâ gratiâ, in ejus animâ producat omnes effectus sanctitatis quas gratia præstat, scilicet immunitatem a peccato, participationem divinæ naturæ et filiationem divinam; atqui ita est; nam unio hypostatica *per se* (a) reddit Christum non solum immunem a peccato, sed etiam omnino impeccabilem; (b) eumdem participem efficit divinæ naturæ non solum accidentaliter et moraliter, sed substantialiter et permanenter; (c) illum reddit Filium Dei non solum adoptivum, sed etiam naturalem, et ipsi confert jus speciale ad hereditatem divinam [3].

2° *De Gratiâ Sanctificante et Virtutibus Christi.*

Præter gratiam unionis, de quâ locuti sumus, Christus habuit gratiam sanctificantem ejusdem naturæ ac ea quæ nobis confertur, cui annexæ fuerunt virtutes, aliaque dona supernaturalia, quæ fusius in *Tr. de Gratiâ* describuntur.

1087. 1° **De gratia sanctificante : Anima humana Christi gratiâ sanctificante creatâ exornata fuit.** Ita communiter, et probatur :

(A) *Script. et Trad.* Nam de Christo dicitur : " Vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti a Patre, plenum gra-

[1] *Orat. 1 de imag.*, in fine, *P. G.*, XCIV, 1249. — [2] Disp. XVIII, sect. I, n. 3.

[3] Gratia unionis dicitur infinita *secundum quid*, ratione scilicet termini qui est infinitus, et exinde reddit humanitatem Christi infinite Deo gratam; non est autem infinita absolute et simpliciter, cùm id soli Deo conveniat. Cf. S. Thom., 3, q. 7, a. 11; Suarez, disp. XXII, sect. I, n. 13.

tiæ et veritatis... et de plenitudine ejus nos omnes accepimus et gratiam pro gratiâ "[1] ... "Jesus, plenus Spiritu Sancto"[2]. In textibus allatis Christus declaratur plenus gratiæ et veritatis, et plenus Spiritu Sancto (qui sine gratiâ non datur) : atqui gratia, de quâ hic agitur, non est gratia unionis, sed gratia sanctificans ejusdem speciei ac gratia quam habemus : "de plenitudine ejus nos omnes accepimus"; non possumus autem participes esse gratiæ unionis, quæ formaliter causatur unione hypostaticâ.

Quam interpretationem confirmant Patres cum *S. Augustino*[3] : "Dominus Jesus Christus Spiritum S. non solum dedit ut Deus, sed etiam accepit ut homo; propterea dictus est plenus gratiâ et Spiritu Sancto". — Utramque vero sanctitatem optime declarat *S. Bernardus*[4] : explicans verba "ideoque et quod nascetur ex te *Sanctum*", ait : "Posuit ergo indefinite *sanctum*, quia quidquid illud sit quod Virgo genuit, sanctum procul dubio ac singulariter sanctum fuit, et per *Spiritûs sanctificationem* et per *Verbi assumptionem*"; ubi duplicem sanctitatem in Christo distinguit, *creatam* quam vocat Spiritûs sanctificationem, et *gratiam unionis* quam Verbi assumptionem appellat[5].

(B) *Rat. convenient.* Gratia habitualis in Christo admittenda est propter tria : (a) propter *unionem* animæ illius cum Verbo : quanto enim aliquod receptivum propinquius est causæ influenti, tanto magis participat de influentiâ ipsius; atqui anima Christi propinquissima erat gratiæ fonti, scilicet Deo. (b) Propter *perfectionem* Christi : nam etiamsi anima Christi per ipsam unionem hypostaticam sit sancta, tamen gratia sanctificans ei novum decorem addit ipsi inhærentem et quasi proprium. (c) Propter ejus *munera* : Christus, ut homo, est mediator apud Deum, et ipse in nos effundere debet gratiam sanctificantem : atqui non potes convenienter diffundere illud quod non habet; ergo convenit eum possidere gratiam sanctificantem[6].

1088. *Corollaria.* (A) *Christus habuit plenitudinem gratiæ non solum relativam, ut alii sancti, sed etiam absolutam.*

---

[1] *Joan.*, I, 14. — [2] *Luc.*, IV, 1.

[3] *De Trinit.*, l. XV, c. 26, n. 4, *P. L.*, XLII, 1093.

[4] *Homil. IV* super *Missus est.*

[5] De omnimodâ sanctitate Christi cf. testimonia Traditionis apud Journet, n. 394 Indicis theol. — [6] *Sum. th.*, 3 p., q. 7, a. 1.

Duplex siquidem distinguitur plenitudo gratiæ : prior *relativa*, quâ quis omnem gratiam possidet quam requirit ejus conditio et status, et in hoc sensu multi sancti dicti sunt pleni gratiâ et Spiritu Sancto; posterior est plenitudo *absoluta*, quâ tanta gratia habetur quanta haberi potest *de potentiâ Dei ordinariâ;* et illam plenitudinem gratiæ solus Christus habuit. (a) Deus enim gratiam distribuit secundum munera et officia cujusque : atqui non potest dari majus munus et officium quam officium Christi, cùm sit Caput, Redemptor et Mediator omnium hominum. Ergo gratia Christo collata fuit maxima, seu tanta quanta haberi potest de potentiâ Dei ordinariâ, licet augeri potuisset de potentiâ Dei extraordinariâ, cùm finita esset. (b) Insuper anima Christi gratiam recipiebat, ut ex eâ quodammodo transfunderetur in alios; et ideo oportuit eum habere maximam gratiam, sicut ignis, qui est causa caloris in omnibus calidis, est maxime calidus[1].

1089. (B) *Gratia Christo collata non fuit quidem infinita entitative, sed potest dici infinita in genere moris.*

(a) *Non est infinita entitative*, seu in se; nam illa gratia recepta fuit in animâ Christi quæ finita est.

(b) *Est infinita in genere moris*, quatenus nempe cooperabatur actionibus supernaturalibus quæ, propter unionem hypostaticam, erant infiniti valoris[2].

1090. (C) *Christus habuit hanc plenitudinem gratiæ ab initio.* Etenim hæc plenitudo gratiæ Christo tribuitur, ex supra dictis, propter unionem hypostaticam, quæ ab initio existebat.

Christus igitur non potuit *realiter* proficere in gratiâ, sed solum *apparenter*, quatenus scilicet manifestavit modo perfectiori hanc perfectam sanctitatem, quam possedit ab initio.

[1] S. Th., q. 7, a. 9.

[2] Gratiam Christi esse infinitam sub alio respectu sic exponit S. Thomas, (q. 7, a. 11) : " Alio modo potest considerari secundum propriam rationem gratiæ; et sic gratia Christi potest dici infinita, eo quod non limitatur; quia scilicet habet quidquid pertinere potest ad rationem gratiæ, eo quod secundum propositum Dei cujus est gratiam mensurare, gratia confertur animæ Christi sicut cuidam universali principio... sicut si dicamus lucem solis esse infinitam, non quidem secundum suum esse, sed secundum rationem lucis, quia habet quidquid ad rationem lucis pertinere potest ".

Dicitur tamen in Scripturâ Christum profecisse gratiâ apud Deum et homines [1]. Quod sic optime ab Angelico Doctore explicatur [2] : " In sapientiâ et gratiâ aliquis potest proficere dupliciter. Uno modo secundum ipsos habitus sapientiæ et gratiæ augmentatos. Alio modo secundum effectus, in quantum scilicet aliquis sapientiora et virtuosiora opera facit; et sic Christus proficiebat sapientiâ et gratiâ, sicut et ætate, quia secundum processum ætatis *perfectiora* opera faciebat, ut se verum hominem demonstraret, et in his quæ sunt ad Deum, et in his quæ sunt ad homines ". Seu, aliis verbis, Christus, dum virtuosiora opera gradatim perageret, Patri gratior et magis acceptus fiebat, et ita crescebat in gratiâ coram Deo; aliunde virtutes infusas exercendo, majorem *facilitatem acquirebat* actus virtuosos eliciendi.

1091. 2° **De Virtutibus Christi.** (A) *Christus habuit omnes virtutes theologicas et morales quæ non repugnant visioni beatificæ aut unioni hypostaticæ.*

Etenim virtutes supernaturales sunt veluti proprietates et effectus gratiæ sanctificantis, et tanto perfectius in animâ imprimuntur quanto perfectior est gratia sanctificans; atqui, ex dictis, gratia sanctificans Christo collata perfectissima fuit; ergo modo perfectissimo possedit virtutes supernaturales [3].

(B) *Christus non habuit virtutes repugnantes unioni hypostaticæ, scilicet fidem, spem, pœnitentiam et continentiam proprie dictam.*

(a) Christus non habuit *fidem proprie dictam*, quæ versatur circa res non visas, nec cum visione beatificâ coexistere potest. Habuit tamen *meritum fidei*, quatenus paratus erat assentire illis rebus, si eas non vidisset [4].

(b) Christus non habuit *spem proprie dictam*, cujus est exspectare fruitionem Dei nondum possessi; nam Christus ab initio possessione Dei fruebatur. Attamen Christus habuit spem *improprie dictam*, quatenus firmiter exspectabat glorificationem proprii corporis [5].

(c) Pariter non habuit virtutem *pœnitentiæ proprie dictæ*, quæ est dolor de proprio peccato, cum emendationis voto : non poterat

---

[1] *Luc.*, II, 52. — [2] **S. Th.**, 3, q. 8, a. 12, ad 3.

[3] **S. Th.**, q. 7, a. 2. — Virtutes Christi describere nostri non est instituti; studiosus autem theologiæ candidatus, dum Evangelium legit, verba et exempla Domini de variis virtutibus ad vitam christianam spectantibus sedulo notet memoriæque commendet, ut ex eis ædificetur aliosque ædificare valeat. Quo in studio juvari poterit sequentia opera legendo : **Ludolphum Carthus.**, *Vita Christi;* **Sepp**, *Das Leben Jesu;* **Fouard**, *La Vie de N. S. Jésus-Christ*, anglice *The Christ the son of God;* **Le Camus**, *Vie de N. S. Jésus-Christ;* **Didon**, *Jésus-Christ;* **Ch. Sauvé**, *Jésus intime*, Paris, Amat.

[4] **S. Th.**, q. 7, a. 3. — [5] **S. Th.**, q. 7, a. 4.

enim dolere de propriis peccatis, cùm impeccabilis esset. Attamen *pœnitentiæ opera* egit pro peccatis nostris, quatenus erat caput nostrum in ordine morali.

(d) Tandem non fuit in ipso virtus *proprie dictæ continentiæ*, sed solum perfectissima temperantia et virginitas : nam continentia ordinatur ad motus *inordinatos* concupiscentiæ refrænandos, qui non poterant esse in Christo.

1092. 3° **De donis.** *Christus habuit omnia dona Spiritus Sancti.*

(A) *Script. Isaias* enim expresse asserit Spiritum Sanctum Messiæ seu Christo collaturum esse omnia sua dona : " Requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiæ et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiæ et pietatis, et replebit eum spiritus timoris "[1].

(B) *Rat. Theol.* (a) Illa dona semper consequuntur gratiam sanctificantem; atqui Christus possidebat gratiam sanctificantem perfectissimam; ergo. (b) Insuper dona illa sunt veræ perfectiones, animam disponentes ut prompte obœdiat Spiritui Sancto : atqui anima Christi perfectissime a Spiritu Sancto movebatur, juxta illud : " Jesus autem plenus Spiritu Sancto regressus est a Jordane et agebatur a Spiritu in desertum ".

Occurrit quidem difficultas quoad donum timoris, quod Christum parum decere videtur; sed solvitur, animadvertendo Christum non habuisse timorem servilem aut etiam timorem culpæ, sed solum timorem filialem et reverentiæ affectum erga Patrem[2].

1093. 4° **De gratiis actualibus.** *Christus habuit gratias actuales.* Non poterat enim agere humanâ naturâ nisi Deo concurrente et auxiliante. Ad agendum vero supernaturaliter, auxilio Dei supernaturali indigebat.

1094. 5° **De gratiis gratis datis** : *Christus habuit omnes gratias gratis datas.*

(a) Gratiæ gratis datæ sunt quædam privilegia supernaturalia, hominibus concessa in utilitatem aliorum, v. g., donum miracula patrandi, donum prophetiæ, scientiæ, etc. Unde sic : Gratiæ gratis datæ communicantur fidei doctoribus, ut fidem, quam prædicant, verbis suadeant, et signis confirment : atqui Christus est primus et principalis Doctor fidei : ergo conveniebat ut ipsi conferrentur omnes gratiæ gratis datæ[3].

---

[1] *Isa.*, XI, 1. In textu hebraico sex tantum dona connumerantur, sed vocabulum *freath Yahweh* quod *timor Domini* redditur, plura significat, scilicet non solum timorem Domini, sed etiam omnem erga Deum observantiam, religionem, pietatem; complectitur ergo etiam pietatis donum, ut universalis fert christiana traditio. Cf. **Vigouroux**, *Man. Bibl.*, t. II, n. 934; **Knabenbauer**, *in Isaiam*, in h. loc.; **Denz.**, 378 (318).

[2] S. Th., q. 7, a. 5-6.

[3] S. Th., q. 7, a. 7.

(b) Potest insuper confirmari ex variis Evangelii locis, in quibus refertur Christum hisce gratiis usum fuisse, miracula patrando, prophetias edendo, etc.

§ II. De libertate Christi[1].

1095. *Prænotanda.* Libertas *a coactione* est immunitas a vi externâ, seu expedita potestas spontanee agendi, absque ullâ coactione; libertas autem *a necessitate* est facultas eligendi unum præ altero, ita ut agens non sit intrinsece determinatus ad unum. Hæc iterum triplex est : libertas *contradictionis*, quâ eligere possumus inter actum et non actum, v. g., inter amare et non amare; libertas *specificationis*, quâ eligere valemus inter actus specie diversos, v. g., inter deambulare et legere; libertas *contrarietatis*, quâ quis eligere potest inter actus sibi contrarie oppositos, v. g., inter bonum et malum. Jamvero Christus habuit quidem libertatem contradictionis et specificationis, non autem libertatem contrarietatis ad malum, cùm esset impeccabilis.

1096. *I. Thesis :* **Voluntas humana Christi vere fuit libera, non solum a coactione, sed etiam a necessitate, saltem in plurimis.** *De fide est;* nam de fide est Christo inesse omnes proprietates humanæ naturæ connaturales, ex dictis; atqui de fide est unam ex his proprietatibus esse libertatem a necessitate, ut constat ex *Tr. de Actibus Hum.;* ergo de fide est Christum vere fuisse liberum. Præterea de fide est ad meritum requiri libertatem a necessitate; nam ut *hæretica* damnata fuit hæc Jansenii propositio : "Ad merendum et demerendum in statu naturæ lapsæ non requiritur in homine *libertas a necessitate*, sed sufficit libertas a coactione"[2].

(A) *Script.* (a) Christus de passione suâ loquens, ait : " Propterea diligit me Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a meipso "[3]; quo loco utitur *Augustinus*[4] ut demonstret animam Christi corpus non deseruisse invitam, " sed *quia voluit, quando voluit, quomodo voluit* "[5].

[1] Cf. **S. Th.**, q. 18, a. 4; **Suarez**, disp. XXXVII; **Salmant.**, disp. XXVII; **Petavius**, l. IX, c. 7-8; **de Lugo**, *de Mysterio Incarnat.*, disp. XXVI; **Legrand**, diss. IX, c. 2, a. 3; **Gazzaniga**, *de Incarnat.*, s. II, diss. IV, c. 6; **Billuart**, diss. XVIII, a. 3-4; **Stentrup**, th. 75-76.

[2] **Denz.**, 1094 (968). — [3] *Joan.*, X, 17-18.

[4] *De Trinit.*, l. IV, c. 13, n. 16; *P. L.*, XLII, 898.

[5] Cf. *Gal.*, II, 20, ubi S. Paulus dicit Christum seipsum morti tradidisse propter dilectionem suam erga nos · quod libertatem supponit.

(b) Huc etiam pertinent textus quibus Christo potestas eligendi adscribitur : " Post hæc autem ambulabat Jesus in Galilæam; non enim volebat in Judæam ambulare "[1]... " Qui, proposito sibi gaudio, sustinuit crucem, confusione contemptâ "[2]; quod ita interpretatur *S. Chrysostomus* : " licebat ipsi nil perpeti, si voluisset; et potestatem habebat, si voluisset, crucem non adire "[3].

(B) *Rat. theol.* Christus fuit obœdiens, et vere meruit[4]; atqui obœdientia et meritum libertatem supponunt; nam nemo actui necessario meritum obœdientiæ tribuit, nemo præmio dignum putat opus nisi libere perficiatur.

II. Objectum libertatis in Christo.

1097. Disputant Theologi circa *objectum et extensionem* libertatis in Christo, propter difficultatem eam cum impeccabilitate conciliandi.

1° Multi, inter quos *Vasquez*, *Lugo*, *Tournely*, docent Christum non fuisse liberum circa substantiam, sed solum circa circumstantias præceptorum, et circa actus qui non cadunt sub præcepto; v. g., juxta ipsos, Christus non erat liber circa præceptum amandi Deum, sed circa circumstantias temporis, modi, circa intensitatem actus, etc. Si Christus, inquiunt, fuerit liber circa præcepta, potuit ea violare : porro qui potest violare præcepta, potest peccare, nec proinde est impeccabilis. Si vero liber tantum fuit in iis actibus qui non cadunt sub præcepto, poterat eos eligere vel non absque peccato.

Ut autem explicent quomodo Christus fuerit liber in moriendo, alii dicunt cum *Petavio* Christo impositum fuisse a Patre præceptum moriendi *non strictum*, sed latum et improprium, cui absque peccato non obtemperare potuisset[5]; alii contendunt tale præceptum fuisse *conditionatum*, ita ut ab eo dispensationem habere potuisset;

[1] *Joa.*, VII, 1. — [2] *Hebr.*, XII, 2.

[3] *Homil. 28 in Heb.*, n. 2, *P. G.*, LXIII, 193. Cf. **Journel**, n. 403 Indicis theolog. — [4] *Phil.*, II, 8; *Hebr.*, V, 8.

[5] Nec desunt testimonia ex quibus colligi possit vocem *mandatum* talem significationem apud auctores sacros obtinere, v. g. : " Dominus enim *præcepit* ei ut malediceret David "; " et præcepit turbæ ut discumberent super terram " (*IV Reg.*, XVI, 10; *Matt.*, XV, 35; Cf. *Marc.*, VII, 36; X, 3-5; *Matt.*, XIX, 7-8). Ad hanc sententiam reducitur theoria **Card. Billot**, thesis XXX, juxta quem : " Cùm vellet Deus absolutâ voluntate beneplaciti redemptionem hominum per liberam satisfactionem in morte crucis, eo ipso dicendus est non imposuisse Christo præceptum patiendi, sed ipsum beneplacitum divinæ voluntatis metaphorice dicitur in Evangelio præceptum sive mandatum, secundum quod apud nos homines præceptum solet esse signum voluntatis in superiore exsistentis ".

alii tandem admittunt fuisse vere præceptum *quoad substantiam*, *non* autem *quoad circumstantias* mortis, ac proinde Christum liberum fuisse circa hujusmodi circumstantias.

1098. 2° Juxta *Thomistas* autem, quibus hâc in re assentiunt *Suarez*, *Lessius*, *Pesch*, aliique, Christus fuit liber in omnibus, non solum circa circumstantias præceptorum, sed etiam quoad ipsam substantiam præcepti. (A) Etenim (a) Scriptura aperte declarat Christum fuisse liberum in morte subeundâ, ut ex dictis patet; atqui acceperat tamen verum moriendi præceptum, ut docet Scriptura : "Ego pono animam meam... hoc *mandatum* accepi a Patre meo"; ergo Christus fuit liber in observando moriendi præcepto, et si ita est, nil impedit quin liber fuerit etiam circa alia præcepta. (b) Insuper si admittitur Christum fuisse liberum solum circa circumstantias præceptorum, tunc tollitur præcipua pars meritorum Christi, cùm principale meritum desumatur ex ipsâ substantiâ actûs. (c) Tandem, si admittitur systema adversum, tollitur proprie dicta obœdientia Christi; nam Christus non fuit obœdiens in servando præcepta, quia circa eadem non erat liber; pariter non fuit obediens circa præceptorum circumstantias quia non cadebant sub præcepto, nec proinde sub obœdientiâ proprie dictâ.

(B) Ita vero conciliant libertatem cum *impeccabilitate :* Christus habuit semper gratiam efficacem ad bonum faciendum, quæ gratia ei debebatur propter unionem hypostaticam. Porro qui semper habet gratiam efficacem remanet quidem liber, cùm gratia libertatem minime destruat, ut dicetur in *Tr. de Gratiâ*, sed tamen non peccat, seu habet privilegium impeccantiæ; ille autem, cui *debetur* talis gratia efficax, non solum non peccat, sed nec peccare potest. Ergo Christus potuit esse liber simul et impeccabilis.

1099. 3° *Conciliatio libertatis cum visione beatificâ.*

Difficultas, quæ in omni systemate existit, in eo sita est quod fruentes visione beatificâ necessario Deum amant.

Ad solvendam hanc difficultatem : (a) *Thomistæ* nonnulli duplicem amorem distinguunt in Christo : unum regulatum visione beatificâ ac proinde necessarium, alterum regulatum scientiâ infusâ vel acquisitâ ac proinde liberum [1]. (b) *Salmanticenses* autem [2] rem ali-

[1] Hanc explicationem respuit **Card. Billot**, dicens : "Hoc enim nihil est, nàm profecto, homo uno solo vinculo ligatus non ideo dici potest expeditus... Atqui scientia beata semper necessitat voluntatem ad amorem divini boni".

[2] L. c., n. 53.

ter explicant : duplicem actum amoris in Christo distinguunt, actum quo dilexit Deum clare visum consideratum secundum se, et hic actus necessarius fuit; et actum quo dilexit Deum consideratum in ratione ultimi finis exercite moventis ad creaturarum amorem, et hic actus liber fuit; seu, aliis verbis, Christus necessario dilexit Deum secundum se et propter se, libere eum amavit ut moventem ad diligendum creaturas. (c) *Scotiste* putant amorem beatificum non esse *intrinsece* necessitantem, nec ideo opponi libertati interiori, sed esse necessarium *extrinsece* tantum, quatenus suâ Providentiâ Deus procurat ut beati in amore perseverent. Cfr. supra, n. 462.

Fatendum est tamen non penitus tolli difficultatem, et rem esse mysterio plenam. Nec mirum : nam quotiescumque agitur de conciliandâ libertate Dei cum ejus immutabilitate, vel humanâ libertate cum præscientiâ et concursu, imbecillitatem ingenii nostri agnoscere debemus; irrationabile autem esset negare veritates, quarum existentia certo aliunde constat, eâ solâ ratione quia eas inter se conciliare non valemus.

§ III. De potentia Christi[1].

Christus, ut hic homo, potest quidem omnipotens dici, vi communicationis idiomatum : sed insuper quæstio inter theologos agitatur quænam potentia proprie *humanitati* Christi competat.

1100. 1° *Anima Christi nec habuit nec habere potuit omnipotentiam simpliciter.* Nam, ex dictis, in unione hypostaticâ duæ naturæ inconfusæ et impermixtæ manserunt cum suis proprietatibus; atqui omnipotentia simpliciter est proprietas soli naturæ divinæ competens, cùm veram infinitatem importet[2].

1101. 2° *Anima Christi habuit propriâ virtute excellentissimam potestatem.* Etenim, propter unionem hypostaticam, ad tantam dignitatem evecta est, ut ipsos Angelos sub hoc respectu facile superet; atqui potentia alicujus entis merito ejus dignitati proportionatur; ergo, cum *S. Thomâ*, concludere licet[3] Christum potentiam habuisse " ad illos effectus faciendos, qui sunt animæ convenientes, puta ad gubernandum corpus et ad disponendos humanos actus, et

[1] Cf. **S. Thom.**, q. 13; **Suarez**, disp. XXXI; **Salmantic.**, disp. XXIII; **Petavius**, l. VIII, c. 12; **Stentrup**, th. 85; **Billuart**, diss. XIII.

[2] **S. Th.**, 3 p., q. 13, a. 1. — [3] **S. Th.**, 3 p., q. 13, a. 2.

etiam ad illuminandum per gratiæ et scientiæ plenitudinem omnes creaturas rationales ".

1102. 3° Anima Christi, *ut instrumentum Verbi*, " *habuit instrumentalem virtutem ad omnes immutationes miraculosas faciendas*, ordinabiles ad Incarnationis finem, qui est instaurare omnia, sive quæ in cælis, sive quæ in terris sunt " [1]. Revera Jesus multa patravit miracula, et quidem mediante humanâ naturâ assumptâ, ut ex his et similibus verbis colligitur : " Virtus de illo exibat et sanabat omnes " ; " tetigit me aliquis; nam ego novi virtutem de me exiisse " [2]; cùm vero humana natura incapax sit hujusmodi operum, nonnisi instrumentaliter operabatur. Non habuit tamen, etiam modo instrumentali, potestatem creaturas annihilandi, quæ soli Divinitati competit.

Nonnunquam potestas miracula patrandi instrumentaliter etiam sanctis communicatur; sed in Christo multo præstantior fuit quam in eis; erat enim : (a) *universalis*, ad omnia scilicet miracula sese extendens, quæ finibus Incarnationis inservire poterant; (b) *expeditissima*, nam solo tactu, verbo vel nutu miracula patrabat; (c) ita *propria*, ut aliis eamdem communicare posset.

Num vero humanitas Christi *moraliter* tantum vel etiam *physice* ad facienda miracula concurreret, disputatur inter *Scotistas* et *Thomistas* : priores tenent ejus humanitatem *moraliter* solummodo concurrere, quatenus ad tactum, verbum aut voluntatem ejus, divina virtus præsto est ad opus producendum; juxta *posteriores*, humanitas Christi ad ea concurrit etiam *physice*, quatenus supernaturalis virtus aut saltem transiens motio ei datur, ut vere, licet instrumentaliter, miracula efficiat. Textus Scripturæ allati multique Patres posteriori opinioni magis favere videntur.

Art. III. De appetitu sensitivo Christi [3].

Christus habuit appetitum sensibilem, seu facultatem per quam inclinamur in bonum sensibile : talis enim appetitus est pars integrans humanæ naturæ. Appetitus autem sensibilis est sedes passionum, ac proinde fuerunt passiones in Christo, sed recte ordinatæ.

1103. 1° *Fuerunt passiones in Christo*, scilicet :

(a) *Amor*, dicitur enim : " Ecce quem amas infirmatur "; " Discipulus quem diligebat Jesus " [4]. Nec dici potest amorem hujus-

[1] S. Th., *ibid.* — [2] *Luc.*, VI, 8; VIII, 46.

[3] Cf. S. Thom., q. 15, a. 4; Suarez, disp. XXXIV; Salmantic., disp. XXV, dub. 8; Legrand, diss. IX, c. 2., a. 4, concl. 4; Billuart, diss. XV, a. 4; Stentrup, th. 63-67; Journel, n. 402 et 396 Indicis theol.

[4] *Joa.*, XI, 3; XIII, 23.

modi fuisse solum voluntatis actum; nam additur [1] : " Et lacrymatus est Jesus "; jamvero dilectio, quæ lacrymis se prodit, non est merus voluntatis actus, sed simul appetitus sensitivi affectio. (b) *Desiderium :* " Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum " [2]. (c) *Admiratio :* " Audiens autem Jesus miratus est " [3]. (d) *Gaudium :* " Gaudeo propter vos ut credatis " [4]. (e) *Tristitia* : " Tristis est anima mea usque ad mortem " [5]. (f) *Timor :* " Cœpit pavere et tædere " [6]. (g) *Ira* : " Et circumspiciens eos cum irâ " [7].

Non fuit tamen in ipso desperatio proprie dicta, quæ deordinationem includit, sed solum illa animi dejectio, quæ nullam deordinationem moralem includit, sed magnam tristitiam supponit, v. g., quando Christus dixit in cruce : " Deus meus, ut quid dereliquisti me " [8]?

1104. 2° *Christi passiones fuerunt recte ordinatæ*, et sic a nostris differentes : (a) quoad *objectum*, nam in nobis feruntur sæpius ad illicita, dum in Christo tendebant solum ad bonum honestum ; (b) quoad *principium :* in nobis sæpe præveniunt, dum in Christo sequebantur imperium rationis; hinc dicitur : " Infremuit spiritu, et turbavit seipsum " [9]; quare sæpe vocantur *præpassiones;* (c) quoad *effectum :* passiones nos sæpe conturbant et commovent, dum in Christo rationi perfecte subdebantur [10].

Art. IV. De Corpore Christi.

Verbum assumpsisse corpus vere humanum, *reale* et non phantasticum, *carneum* et non æthereum, de fide est contra Docetas, ut jam supra ostendimus, n. 1004. Remanet ut breviter de ejus *passibilitate* et *perfectione* dicamus.

I. De passibilitate Christi [11].

1105. 1° *Corpus Christi fuit passibile et mortale;* de fide est, ex variis Symbolis : " Passus sub Pontio Pilato, crucifixus, mortuus... "

[1] *Joa.*, XI, 35; cf. *Matt.*, XXIII, 37; *Luc.*, XIX, 41.
[2] *Luc.*, XXII, 15. — [3] *Matt.*, VIII, 10. — [4] *Joa.*, XI, 15.
[5] *Matt.*, XXVI, 37. — [6] *Marc.*, XIV, 33.
[7] *Marc.*, III, 5; cf. *Joa.*, II, 14-17.
[8] *Matt.*, XXVII, 46. — [9] *Joan.*, XI, 33.
[10] **S. Th.**, q. 15, a. 4; **Bossuet**, *1er Sermon pour la profession de Mme de la Vallière.*
[11] Cf. **S. Thom.**, q. 14; **Suarez**, disp. XXXII; **Salmant.**, disp. XXIV; **Legrand**, disp. IX, c. 2., a. 5. concl. 1; **Stentrup**, th. 55 59; **Hurter**, 508 sq.

(A) Revera, *Scripturâ* teste, expertus est famem, sitim, fatigationem, acerbissimos passionis cruciatus, et tandem crucifixus et mortuus est [1]. Idem etiam aperte declarat *S. Petrus* [2] : " Christus *passus* est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus ".

(B) Inter *Patres*, audiatur *S. Fulgentius*, qui ceterorum doctrinam sic contrahit :

" Famem tamen, sitim, fatigationem corporis ac dolorem veraciter sensit; quæ omnia pertinent ad illam partem pœnalis corruptionis, quam sic ex peccati pœnâ supplicio trahimus, ut ex eâ nullum peccati supplicium contrahimus. Esurisse Christum, sitisse, fatigationemque sensisse Evangelium docet, quem manifestum est esurisse, quando ad ficulneam venit, nec in eâ fructum invenit. Fatigatus etiam ex itinere sedit super puteum... Hanc infirmitatem in Domino non putativam, sed veram docet Apostolus : nam etsi crucifixus est, inquit, ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei " [3].

(C) *Ratio* idem ostendit. Etsi præfatæ infirmitates non necessario assumptionem humanæ naturæ sequuntur, conveniebat tamen Christum pati propter tria : (a) ut satisfaceret pro peccatis; (b) ut melius probaret se assumpsisse humanam naturam integram; (c) ut nobis patientiæ perfectum exemplum præberet [4].

1106. 2° Inter humanas infirmitates [5], aliæ sunt *communes*, aliæ autem *accidentales* : priores ex naturali constitutione humani corporis in præsenti statu consequuntur, et ideo communes sunt omnibus hominibus, ut sitis, fames, frigus, dolor, mors; posteriores ex causis particularibus in individuis oriuntur, ut lepra, febris, etc. Quo posito : (a) Christus *assumpsit communes infirmitates*, quia et ipse missus est in similitudinem carnis peccati; (b) *non autem habuit accidentales infirmitates*, scilicet morbos, quia non decebant illius perfectam naturam, cùm sæpe veniant " ex culpâ hominis, puta ex inordinato victu, quandoque autem ex defectu virtutis formativæ : quorum neutrum convenit Christo, quia et caro ejus de Spiritu Sancto concepta est..., et ipse nihil inordinatum in regimine suæ

[1] *Matt.*, IV, 2; *Joan.*, IV, 6; XIX, 28. — [2] *I Petr.*, II, 21.

[3] *Ep. 18 ad Reginum*, n. 6, *P. L.*, LXV, 495. **S. Hilario** ascribitur error nostræ thesi contrarius; multi tamen dicunt eum noluisse dolorem a natura humanâ Christi removere, sed solum a divinitate. Cfr. **Constantius**, *præf. gen.* in opera S. Hilarii, sect. IV, § 3; **Stentrup**, th. 56; **Franzelin**, th. 42, Schol. I; **Hurter**, 514.

[4] **S. Thom.**, q. 14, a. 1. Cf. **Journel**, n. 400 Indicis theol.

[5] De Christi infirmitatibus, cf. **Journel**, n. 401 Indicis theol

vitæ exercuit"[1]; (c) hos defectus Christus libere assumpsit, non necessitate naturæ, nec ab ei dominabantur, sed pro nutu eos vitare, temperare aut suspendere poterat.

II. De perfectione et pulchritudine ejus[2].

1107. 1° *Christus assumpsit corpus humanum perfectum, integrum, et bene dispositum, conditioni suæ conveniens.* Certum est.

Etenim Verbum eos tantum defectus assumpsit qui finibus Incarnationis vere utiles erant; atqui defectus huic perfectioni oppositi, cùm non consistant in aliquâ actione vel passione, ad meritum vel satisfactionem non conferebant.

1108. 2° *Probabilius Christus eam assumpsit corporis pulchritudinem quæ virum decet.*

Quidam inter veteres Patres hoc quidem negaverunt propter *Isaiæ* verba : "Non est ei species neque decor"[3]; sed illud argumentum non valet, quia præfata verba passionem Christi describunt, ut ex contextu apparet.

Alii autem[4], præsertim *Hieronymus* et *Chrysostomus*, affirmant, et eorum sententiam communiter amplectuntur theologi. Quod tamen intelligendum est de virili, non de femineâ pulchritudine : "Illam pulchritudinem habuit summe, quæ pertinebat ad statum et reverentiam et gratiositatem in aspectu; ita quoddam divinum radiabat in vultu ejus, quod omnes eum venerabantur, ut ait Augustinus"[5]. Cujus rei afferri potest hæc ratio, quod corpus immediate formatum a Spiritu Sancto debebat præ se ferre perfectionem tanto artifice dignam.

---

[1] **S. Thom.**, q. 14, a. 4.

[2] Cf. **S. Thom.**, *in Ps. XLIV;* **Suarez**, disp. XXXII, s. II; **Salmant.**, disp. XXIV, n. 14; **Legrand**, diss. IX c. 2, a. 5, concl. 3; **Gazzaniga**, s. II, diss. II, c. III, n. 123 sq.; **Stentrup**, th. 60; **Landriot**, *Le Christ de la Tradition*, 10e Conf.; **Arnold**, *Catholic Dictionary*, verbo *Christ*, Personal appearance.

[3] *Isa.*, LIII, 2.

[4] Cf. **Nicephorum**, *Antirrhet. III*, c. 43, *P. G.*, C, 462.

[5] **S. Thom.**, *in Ps. XLIV.* Quam sententiam a veteribus Judæis admissam fuisse innuit **S. Hieronymus** : "*Virgam* et *florem* de radice Jesse ipsum Dominum Judæi interpretantur : quod scilicet in virgâ regnantis potentia, in flore pulchritudo monstretur". *In Isaiam*, cap. XI, *P. L.*, XXIV, 144.

Corollaria pietatis[1].

1109. Ex omnibus quæ in hoc capite disputavimus, sponte fluit nos Christum amare et imitari debere.

1° *Christum ferventi amore prosequi debemus.* Tria enim sunt amoris incentiva : *bonitas*, *beneficia*, *amoris* exhibitio : (A) *Bonitas*, quia amor fertur in bonum; jamvero in Christo est plenitudo bonitatis et pulchritudinis : (a) in ipso siquidem plenitudo divinitatis corporaliter inhabitat, proindeque omnes divinæ perfectiones; sed quia perfectus est homo, omnes virtutes ac dotes, quas in hominibus mirari licet, in eo maximo gradu inveniuntur; (b) elucet pariter in eo plenitudo pulchritudinis, quæ ex donis tum gratiæ, tum naturæ resultat : " Speciosus formâ præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis "[2]. (B) *Beneficia* pariter ad amorem provocant; atqui Christus beneficiis nos cumulavit, verbis, exemplis, meritisque nos ad cælestem patriam trahendo : " Ama, inquit *Augustinus*, amorem illius, qui amore tui amoris descendit in uterum Virginis, et ibi amorem suum amori tuo copulavit, humiliando se, sublimando te, conjungendo lumen suæ æternitatis limo tuæ mortalitatis "[3]. (C) *Amor* denique amatum sibi conciliat; atqui " Christus dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis "[4], videlicet post dona sua dedit seipsum, dedit ad patiendum et moriendum, dedit indignis, dedit ingratis. " Majorem hâc dilectionem nemo habet ut animam suam ponat quis pro amicis suis "[5]; Jesus autem animam suam dedit pro inimicis suis[6]! Sic nos amantem quis non redamaret?

2° *Christum imitari debemus;* nam amor non est otiosus, sed magna operatur, et ad imitationem tendit. Aliunde Christus est : (a) perfectissimum *exemplar* omnium virtutum, cùm in suâ vitâ *absconditâ*, *activâ* et *patiente* cuique se præbeat imitandum : " Ego sum *via* et veritas et vita "[7]; si velimus cum eo regnare, eum sequamur oportet[8]; (b) *adjutor* noster, nam actionibus suis nobis gratias meruit, quibus vestigia ejus prosequi valemus, et, dum ejus virtutes

---

[1] Cfr. **S. Ignatius**, *Exercitia spiritualia*, Hebd. 2ª; **J. J. Olier**, *Pietas Seminarii S. Sulpitii;* **Contenson**, *De Deo Conversante*, diss. I, specul. 3; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 133-136; **J. B. Saint-Jure**, *De la Connaissance et de l'Amour du Fils de Dieu*, opus anglice redditum; **Ch. Sauvé**, *Jésus intime;* **L. Grimal**, *Jésus-Christ étudié et médité*, Paris, Lethielleux, 1910.

[2] *Ps.* XLIV, 3. — [3] *De Catechizand. rud.*, l. II. — [4] *Ephes.*, V, 2.

[5] *Joan.*, XV, 3. — [6] Cf. *Rom.*, V, 8. — [7] *Joan.*, XIV, 6.

[8] Apposite scribit **S. Ambrosius**, *de Fide*, l. III, c. 7, *P. L.*, XVI, 600 : " Viæ igitur Domini velut quidam tramites bonæ vitæ sunt, quæ diriguntur a Christo, qui ait : Ego sum via et veritas et vita. Via ergo superna est Dei virtus; Christus enim nobis via est. Et bona via, quæ credentibus cæli regna patefecit. Viæ autem Domini viæ rectæ sunt, sicut scriptum est : Vias tuas, Domine, notas fac mihi. Via castitas, via fides, via est abstinentia... "

imitari conamur, auxilio opportuno infirmitatem nostram adjuvat. — Non solum autem ejus externam agendi rationem, sed interiores dispositiones imitari debemus, " ita ut interiora ejus intima cordis nostri penetrent, et liceat cuilibet dicere quod Paulus fiducialiter de se prædicabat : *Vivo, jam non ego, vivit vero in me Christus* " [1].

[1] J. J. Olier, *Pietas Seminarii*, § 1.

Pars altera.

DE MYSTERIO REDEMPTIONIS, SEU SOTERIOLOGIA.

1110. Exposito Incarnationis mysterio, de Redemptione jam disserendum est. Siquidem finis *ultimus* Incarnationis est utique gloria Dei : " Gloria in altissimis Deo [1]... Ego te clarificavi super terram : opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam "[2]. Sed finis *proximus*, saltem *partialis*, fuit redemptio generis humani, ut dicitur in Symbolis : " qui propter *nos* et propter *nostram salutem* descendit de cælis ". Dixi " saltem partialis ", quia controvertitur inter theologos num Redemptio fuerit finis proximus *totalis* et *adæquatus* Incarnationis, proindeque num Adamo non peccante, Verbum incarnatum esset : de quo infra dicemus.

Post *prænotanda* de notione et hypotheticâ necessitate redemptionis, in duplici capite dicemus : 1° de *existentiâ* et *dotibus* redemptionis; 2° de *muneribus* Christi redemptoris; tandem, per modum *coronidis*, exponemus controversiam inter Thomistas et Scotistas de motivo proximo Incarnationis.

PRÆNOTANDA DE NOTIONE ET HYPOTHETICÂ NECESSITATE REDEMPTIONIS.

I. Notio Redemptionis.

1111. 1° **Fontes e quibus hæc eruitur notio.** Notandum est hoc dogma nunquam fuisse *ex professo* in Conciliis definitum, sed de eo obiter tantum actum esse, occasione personæ Christi, peccati originalis, justificationis et sacrificii missæ.

(A) In *Symbolis* declaratur Christum " propter nos et propter nostram salutem " passum et mortuum esse[3].

---

[1] *Luc.*, II, 14. — [2] *Joan.*, XVII, 4.

[3] V. g., in Symb. *Nic.-Constant.*, supra, n. 957; et *Athanasiano*, n. 95.

(B) In Concilio *Ephesino* legitur[1]: " Obtulit semetipsum pro nobis ". — In *Tridentino* definitur : (a) peccatum originale tolli " per Jesu Christi Domini nostri gratiam "[2]; (b) causam meritoriam justificationis nostræ esse Christum, " qui, cum essemus inimici, propter nimiam caritatem quâ dilexit nos, suâ sanctissimâ passione in ligno crucis nobis justificationem meruit, et pro nobis Deo Patri satisfecit "[3]; (c) Dominum nostrum, " etsi semel seipsum in arâ crucis morte intercedente Deo Patri oblaturus erat, ut æternam illic redemptionem operaretur ", instituisse sacrificium eucharisticum " quo cruentum illud semel in cruce peragendum repræsentaretur "[4].

(C) Inter *Pontifices*, *Clemens VI* (1352) declaravit redemptionem a Christo peractam esse superabundantem, ejusque merita esse infiniti valoris[5]; *Alexander VIII* damnavit, decreto S. Officii (1690), errores Jansenistarum universalitatem redemptionis negantium[6]; *Pius X*, decreto S. Off. *Lamentab.* (1907), hanc propositionem (38) Modernistarum reprobavit[7] : " Doctrina de morte piaculari Christi non est evangelica, sed tantum paulina ".

1112. 2° Definitio redemptionis. (A) Redemptio *in genere* est actus quo res, antea possessa et amissa, iterum acquiritur, soluto pretio. Tria igitur importat : (a) amissionem alicujus rei, (b) recuperationem ejusdem, (c) solutionem alicujus pretii ad rem amissam recuperandam.

(B) Redemptio *generis humani*, attentis fontibus supra relatis, definiri potest : *actus quo genus humanum lapsum, per substitutionem Christi satisfacientis et merentis, fuit a servitute diaboli ereptum, et in amicitiâ Dei redintegratum.*

Dicitur : (a) actus quo genus humanum *lapsum* : his verbis indicatur *subjectum* redemptionis, scilicet homo, qui gratuito ad statum supernaturalem fuerat a Deo elevatus, sed, per peccatum originale, ex illo statu dejectus fuerat, et sub captivitate diaboli positus, ut supra exposuimus, n. 870 sq. (b) Per *substitutionem* etc.; quibus verbis exprimitur *modus* quo facta fuit Redemptio : Christus siquidem constitutus fuit Caput morale nostrum, sicut Adam (n. 937),

[1] Supra, n. 958. — [2] Sess. V, can. 5, supra, n. 726.
[3] Sess. VI, cap. 7, **Denz.**, n. 799 (681).
[4] Sess. XXII, cap. 1, **Denz.**, 938 (816).
[5] **Denz.**, 550-552. — [6] **Denz.**, 1294-95 (1161-62).
[7] **Denz.**, 2038. — Hic operæ pretium est animadvertere a theologis *C. Vaticani* paratum fuisse canonem de vicariâ satisfactione Christi, qui, Concilio interrupto, a Patribus discuti non potuit.

et loco nostri, pretium solvit redemptionis nostræ : per *satisfactiones* suas peccata nostra delevit, et per *merita* sua gratiam nobis restituit. (c) Fuit a *servitute*, etc.; ita exponitur *duplex* Redemptionis effectus : per *peccatum*, homo servus diaboli constitutus fuerat (n. 917), et divinâ amicitiâ juribusque ad æternam hereditatem privatus; per *Redemptionem*, a servitute diaboli fuit ereptus, et in gratiam ac proinde in amicitiam Dei redintegratus, cum jure ad æternam beatitudinem.

In hâc igitur notione reperire licet tria elementa superius descripta : *amissionem* gratiæ ac donorum supernaturalium; eorumdem *recuperationem*, et quidem mediante *pretio* quod Christus pro nobis solvit.

II. Hypothetica necessitas Redemptionis[1].

1113. *Status quæstionis.* Incarnatio non fuit *absolute* necessaria, ut contendit *Wicleffus*, eo principio innixus quod " omnia de necessitate absolutâ eveniunt "[2]. Nec etiam, datâ creatione, Incarnatio fuit necessaria, quidquid in contrarium dixerunt *optimistæ*, *Malebranche*[3] et *Leibnitz*, qui putant Deum necessitari ut, si mundum creare velit, *optimum* faciat, ideoque incarnationem decernat; licet enim gloria *accidentalis* seu *externa* Dei, per Incarnationem augeatur, Deus tamen, utpote sibi sufficientissimus, hâc extrinsecâ gloriâ minime indiget.

Sed quæstio moveri potest num Redemptio sit necessaria *hypothetice :* 1° positâ hypothesi *originalis peccati;* 2° positâ in Deo *voluntate reparandi* genus humanum ; 3° posito quod Deus exigere velit reparationem *æquivalentem.*

1114. 1° Positâ existentiâ peccati originalis, Redemptio non fuit necessaria sed conveniens.

(A) *Non fuit necessaria*, quatenus Deus poterat vel annihilare genus humanum, vel eum ad ordinem naturalem

[1] Cf. **Suarez**, disp. IV; **Salmantic.**, disp. I; **Petavius**, l. II, c. 12-14; **Legrand**, diss. V; **Billuart**, disp. III, a. 2; **Stentrup**, *Soteriologia*, th. 3-6; **Hurter**, n. 480 sq. — [2] **Denz.**, 607 (503).

[3] Cf. **Malebranche**, *Entret. sur la Métaphysique et la Religion*, Ent. IXe, n. 5 sq.; *Traité de la nature et de la Grâce*, 1er dis., a. 2-3. — Wicleffi et Optimistarum errores confutavimus in *Tr. de Deo uno*, n. 487 sq.

reducere; certum est contra quosdam theologos, et præsertim contra *S. Anselmum*, qui docet Incarnationem in illâ hypothesi esse *necessariam*[1].

(a) *Script.* Illud enim necessarium dici nequit quod *misericordiæ* Dei tribuitur; atqui in Scripturâ Redemptio misericordiæ Dei tribuitur : " Deus, qui dives est in *misericordiâ*, propter nimiam *caritatem* quâ dilexit nos, convivificavit nos in Christo "[2]; item : " Secundum *misericordiam* suam salvos nos fecit "[3].

(b) *Ratione.* Redemptio necessaria non est sive ex parte Dei, sive ex parte hominis : non ex parte *Dei*, quia quamvis ex bonitate *inclinetur* ad bona sua communicanda, et ex misericordiâ ad peccata ignoscenda, minime tamen *necessitatur*, sed remanet liber in omnibus operibus ad extra; neque ex parte *hominis*, quia, cùm homo *suâ* culpâ amisisset gratiam gratuito ipsi concessam, nullomodo *exigere* poterat reparationem.

(B) Fuit tamen *conveniens*, si spectatur tum natura culpæ originalis, tum conditio peccantis. (a) Angelis quidem lapsis Deus non pepercit, quia angeli singuli, propriâ voluntate, cum majori scientiâ, et sine deceptione peccaverant; homines autem non propriâ, sed protoparentum voluntate peccaverunt, et quidem a tentatore decepti; ergo eorum culpa minus gravis est quam angelorum, ac proinde divinam misericordiam magis provocat.

(b) Voluntas angelorum, ex naturâ suâ, veluti *immobiliter* adhæret sive bono, sive malo, quia angelorum intellectus omnia intuitive et immobiliter apprehendit et non discursu[4], dum e contra homines naturaliter *inconstantiâ* laborant et versatilitate in ratione et in voluntate; *convenit* igitur ut homines non statim ac peccant damnentur, sed ut ipsis detur *pœnitentiæ* locus.

---

[1] **S. Anselmus**, *Cur Deus homo*, l. I. Nonnulli theologi eum ab hoc errore immunem esse dixerunt, sed hoc vix admitti potest. Sic enim arguit : impossibile est totum genus humanum suo carere fine; atqui, nisi reparetur, finem suum attingere nequit; ergo *debuit* reparari. Sed reparari *nequit* nisi per Incarnationem; offensa enim per peccatum Deo irrogata, utpote infinita, non potest compensari nisi per divinam personam; aliunde divina persona satisfacere nequit pro homine, nisi incarnetur. — Ceteroquin, non obstante hujusmodi errore, S. Doctor præclare omnino disserit de divinâ justitiâ, peccati malitiâ et redemptionis efficaciâ. Cfr. **Oxenham**, *The Atonement*, c. 4, p. 180 ed. 1881; **Rivière**, *Le dogme de la Rédemption*, Paris, 1905, p. 291-323.

[2] *Ephes.*, II, 4. — [3] *Tit.*, III, 5.

[4] **S. Thom.**, I, q. 64, a. 2.

1115. 2° **Positâ in Deo voluntate genus humanum reparandi, Redemptio per Christum non fuit necessaria** *Certum* est contra *Tournely*[1] aliosque paucos theologos. Talis enim Redemptio necessaria non fuit, si Deus genus humanum reparare potuerit *alio* modo; atqui potuit illud reparare multis aliis modis : (a) *gratis* omnino condonando : cùm enim ipse sit persona læsa, potuisset, sine ullo justitiæ detrimento, remittere offensam in se commissam, absque ullâ externâ expiatione, solâ internâ pœnitentiâ contentus; (b) exigendo *imperfectam* satisfactionem, talem qualis perfici potuisset ab unoquoque homine; (c) committendo alicui *puro* homini, specialibus gratiis ornato, munus satisfaciendi *imperfecte* pro aliis hominibus.

Nec dicatur Deum, utpote sapientem provisorem, leges suas pœnis proportionatis sancire teneri; hoc enim concedimus modo generali; sed, sicut Rex potest in casu particulari clementiam manifestare quin justitiæ jura lædat, præsertim cùm reus sinceræ pœnitentiæ signa dedit, ita pariter Deus poterat in hoc particulari casu misericordiam suam, salvâ justitiâ, benigne ostendere.

1116. 3° *Posito quod Deus exigere voluerit satisfactionem æquivalentem, Incarnatio alicujus personæ divinæ stricte fuit necessaria.* Ita *communiter* contra *Scotistas*, qui contendunt, etiam in illâ hypothesi, Incarnationem non esse necessariam, quia, juxta ipsos, peccatum mortale, non habens infinitam malitiam, potest per simplicem creaturam reparari[2].

Prob. (A) *Tradit.* Cùm Scriptura hâc de re sileat, nihilque ab Ecclesiâ definitum fuerit, quædam *Patrum* testimonia afferri possunt, inter quæ seligimus hæc verba S. Basilii quæ lucidiora videntur[3] : " Ne igitur fratrem quæras, qui redimat, sed eum qui tuam excedat naturam; neque merum hominem, sed hominem Deum Jesum Christum, qui solus potest dare propitiationem Deo pro omnibus nobis ".

1117. (B) *Ratione* duplici : (a) ex *infinitate* peccati.

Antequam argumentum proponamus, hæc sunt prænotanda : in peccato mortali tria sunt sedulo distinguenda : *offensa*, seu injuria

[1] Q. 4, conclus. 4; q. 5, a. 1. — Cfr. **Kleutgen**, *Theol. d. Vorz.*, III, n. 369.
[2] **Scotus**, *In III Sent.*, d. 20, § Contra ea quæ dicuntur ...
[3] *In Ps. XLVIII*, n. 4, *P. G.*, XXIX, 440; **Journel**, 961 . cf. nn. 1006, 1675, 2127, 2204.

Deo per peccatum irrogata; *malitia*, seu deordinatio actus peccaminosi in ipsâ voluntate peccatoris existens, et tandem *demeritum*, seu pœna peccato debita. Jamvero sola offensa Deo irrogata per peccatum mortale, est infinita et quidem in genere moris, secundum prudentûm æstimationem.

Exinde sic arguunt *Thomistæ :* ad reparandam æquivalenter offensam infinitam, requiritur Incarnatio alicujus personæ *divinæ*. Nam quævis creatura, utpote *finita*, reparationem non potest præbere infinitam, juxta illud : " *honor est in honorante* ", seu mensuratur secundum dignitatem personæ honorantis. Atqui offensa Deo irrogata per peccatum mortale, est infinita in genere moris [1]; siquidem offensa crescit secundum dignitatem personæ læsæ, juxta illud : " *injuria est in personâ injuriatâ* ". Persona autem læsa in casu est *infinita*. Ergo hæc offensa nonnisi per infinitam personam reparari potest.

Comparatione confirmatur : injuria viro communi inflicta, est delictum ordinarium; eadem inflicta regi, fit crimen læsæ majestatis; si irrogatur enti superiori, fit etiam ordinis superioris; tandem si *Deo* ipsi irrogatur, offensa est ordinis omnino divini seu vere infinita. Ergo.

1118. *Objicitur* eodem argumento probari posse peccatum veniale esse pariter infinitum : quod tamen a nemine conceditur. Hoc autem negamus, quia peccans mortaliter vere injustitiam committit sese avertendo a Deo ut ultimo fine; dum peccans venialiter, quamvis ab ordine rationis aliquo modo divertatur, tamen non avertitur a Deo ut ultimo fine, nec proinde veram injuriam committit, sed solum superflue inhæret creaturæ et ejus amore retardatur : unde nulla paritas esse potest inter peccatum mortale et veniale.

Instant iterum : actus caritatis Deum ut summe bonum et finem ultimum attingit; ergo est infinitus sicut offensa, ideoque ad eam reparandam sufficit. — Nego actum caritatis eo sensu esse infinitum quo peccatum lethale; nam *honor est in honorante*, seu æstimatur juxta honorantis dignitatem; v. g., honor redditus a communi cive,

[1] " Quicumque rem aliquam digniorem indigniori postponit, injuriam ei facit : et tanto amplius quanto res est dignior. Quicumque autem in re temporali finem sibi constituit, quod facit omnis mortaliter peccans, ex hoc ipso quantum ad affectum suum præponit creaturam Creatori, diligens plus creaturam quam Creatorem. Finis enim est qui maxime diligitur. Cùm ergo Deus in infinitum creaturam excedat, erit peccantis mortaliter contra Deum infinita offensa ex parte dignitatis ejus, cui per peccatum quodam modo injuria fit, dum ipse Deus contemnitur et ejus præceptum ". (S. Thom., *de Veritate*, q. 28, a. 2.) Cf. **Salmanticenses**, qui præ aliis de hoc præclare disserunt, disp. I.

non tanti fit quanti honor a præside vel rege præstitus; proindeque valor satisfactionis, etiam per caritatem, desumitur ex dignitate personæ satisfacientis; atqui in hypothesi persona satisfaciens est finita; ergo finitus est honor actu caritatis Deo redditus.

(b) Ex *distantiâ inter Deum et hominem*[1]. Ad satisfactionem *æquivalentem* requiritur inter personam satisfacientem et personam offensam quædam *proportio*, aut saltem ut inferioritas personæ satisfacientis possit compensari per *excellentiam* operis satisfactorii; atqui inter Deum et hominem, utpote infinite distantes, talis est improportio ut nullo modo compensari possit per excellentiam operum quæ homo perficere posset. Quæ improportio per gratiam creatam suppleri nequit : licet enim sit participatio divinæ naturæ sensu alibi explicando, semper remanet dignitas finita.

Caput j.

EXISTENTIA ET DOTES REDEMPTIONIS.

1119. **Status quæstionis.** 1° *Errores :* (a) Per *excessum*, Protestantes antiqui ita perverterunt doctrinam Redemptionis ut eam rationi repugnantem reddiderint, viamque Socinianorum negationibus paraverint[2]. Juxta illos, Christus ita peccata nostra in se suscepit ut Deo odiosus ab eoque maledictus fuerit, et in cruce aut in descensu ad inferos damnatorum tormenta sustinuerit. Nihil igitur nobis faciendum aut patiendum manet : salus per solam fidem in Christi merita obtinetur. (b) Per *defectum*, primis sæculis Redemptio indirecte negata fuit ab eis qui divinitatem Christi vel peccatum originale rejiciebant. Modernis temporibus, *Sociniani*[3] et Protestantes *Liberales*[4], quibus assen-

[1] Ita **Suarez**, disp. IV, s. VII, n. 29-30; **Hurter**, n. 484. — Quod argumentum ab iis proponitur qui non admittunt infinitatem peccati.

[2] Cfr. **A. Grétillat**,* *Essai de théologie systématique*, Neufchâtel, 1890, IV, p. 291-293, 332-333; **A. Sabatier**,* *La doctrine de l'expiation et son évolution historique*, Paris, 1903, p. 66-67.

[3] Objectiones Socinianorum contra *orthodoxam* doctrinam exponunt **A. Sabatier**, op. cit., p. 68-73 et **Lichtenberger**, *Encyclop. des sc. relig.*, voce *Rédemption*, t. XI, p. 144.

[4] Horum præcipui duces fuêre *Kant*, *Schleiermacher*, *Ritschl*, *A. Harnack*, *A. Sabatier*, quorum errores exponit **J. Rivière**, *Le dogme de la Rédemption*, p. 17-27

tiunt *Modernistæ, moralem* Redemptionem propugnant : Christus nos salvat per doctrinam et exemplum tantum, id est, eodem modo ac prophetæ et martyres, etsi superiori gradu. Doctrinam orthodoxam rejiciunt ut attributis Dei repugnantem, nullo habito discrimine inter fidem catholicam et Reformatorum errores. Contendunt hanc doctrinam, a mente Christi alienam, introductam esse vel a Paulo vel a communitate christianâ.

1120. 2° *Doctrina catholica* est Christum nos redemisse non tantum per exemplum et doctrinam, sed etiam per passionem et mortem suam, satisfaciendo pro peccatis nostris nobisque merendo gratiam et vitam æternam; quod *specialiter* præstitit, seipsum pro nobis in cruce ut veram hostiam offerendo. Dixi *specialiter*, non exclusive : omnia enim quæ Christus egit et passus est, ad reparationem nostram contulerunt; sed, inter hæc opera, mors in cruce est opus *præcipuum* et *completivum*, cui, ex ordinatione divinâ, tribuitur reconciliatio nostra, secundum loquendi modum Scripturæ.— Quare : 1° in *thesi fundamentali*, ipsum *redemptionis factum* demonstrabimus; 2° ad modum *corollarii*, redemptionis *dotes* declarabimus.

Art. I.

Thesis fundamentalis de Redemptione [1].

Thesis : **Christus nos redemit non tantum doctrinâ et exemplis, sed specialiter morte suâ piaculari.** *De fide est* contra *Unitarios, Liberales* et *Modernistas* tum e Symbolis et Conciliis supra allegatis, n. 1111, tum ex ordinario Ecclesiæ magisterio.

[1] Cfr. **Petavius**, l. XII, c. 9; **H. Grotius**,* *Defensio fidei catholicæ de satisfactione Christi;* **A. Essenius**, *Triumphus crucis*, seu fides catholica de satisfactione ac merito Christi asserta; **Tournely**, *de Incarnat.*, q. V; **Legrand**, diss. VIII, c. 2; **Billuart**, diss. XXIX, a. 4; **Perrone**, *de Incarnat.*, n. 611 sq.; **Franzelin**, th. 40; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 19; **Dale***, *The Atonement*, lect. III-VII; **J. Campbell**,* *The Nature of the Atonement*, 6th. ed., London, 1886; **Smeaton**,* *The Doctrine of the Atonement*, as taught by Christ, 1868; as taught by the Apostles, 1870; **Oxenham**, *The Atonement*, London, 1865; **J. Rivière**, *Le Dogme de la Rédemption*, thèse, Paris, 1905.

§ I. Doctrina redemptionis Scripturâ probatur.

I. Quæ doctrina in Vetere Testamento præfiguratur et annuntiatur.

1121. (A) *Præfiguratur* præcipue per *exitum ex Ægypto*[1]. Israelitæ siquidem, in servitutem redacti, divinâ misericordiâ liberantur, mediante præsertim *agno paschali*, cujus sanguine a devastante Angelo protecti sunt, posteaque in nationem electam coadunati, terram promissam ingressi fuerunt. Ita pariter (secundum interpretationem Novi Testamenti, Patrum et Liturgiæ sacræ) humanum genus, sub potestate diabolicâ constitutum, a servitute peccati liberatum est, mediante vero Agno paschali, et gentem sanctam efformavit quæ ad cælestem patriam tendit.

1122. (B) *Annuntiatur* autem præsertim in *secundâ parte Isaiæ*[2]. Ibi enim prænuntiatur Messias tanquam *servus Domini*, qui populum suum salvabit non conterendo hostes, sed *humili obœdientiâ*, *passione* et *morte ignominiosâ*.

Passiones hujus servi Dei ejusque mirabiles effectus *Isaias* tam vivide describit, ut hic locus merito vocatus fuerit *passio Jesu Christi secundum Isaiam*. (a) Primum *humiliationes* ejus narrantur : " Non est species ei, neque decor; et vidimus eum, et non erat aspectus... despectum, et novissimum virorum, virum dolorum et scientem infirmitatem; et quasi absconditus vultus ejus et despectus, unde nec reputavimus eum "[3]. (b) Deinde ejus *dolores*, et *causa* eorum, nempe *peccata hominum* quæ in se suscepit expianda : " Vere languores nostros ipse tulit, et dolores nostros ipse portavit ; et nos putavimus eum quasi leprosum, et percussum a Deo et humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, et livore ejus sanati sumus "[4]. (c) Postea ejus *mors*, quam *sponte* suscepit : " Oblatus est quia ipse voluit, et non aperuit os suum; sicut ovis ad occi-

[1] *Exod.*, XII, 3, 51.

[2] *Isa.*, XLII, 1-4; XLIX, 1-6; L, 1-9; LII, 13-15, et LIII. — Critici multi hanc Isaiæ partem ignoto auctori sæculi sexti ante Christum adscribunt : quod etsi argumenti causâ concederetur, etiam tum verum maneret prophetiam longe ante eventum editam fuisse. — De indole et auctore prophetiarum Isaiæ *Commissio de re biblicâ* decretum edidit, 29 Jun. 1908, *A. S. S.*, t. XLI, 613-614.

[3] *Isa.*, LIII, 2-3; cfr. L., 5-6. — [4] Ibid., 4-6.

sionem ducetur, et quasi agnus coram tondente se obmutescet et non aperiet os suum "[1]. (d) Tandem hujus mortis *effectus*, nempe ejus *triumphus* et *justificatio* multorum : " Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum, et voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit et saturabitur. In scientiâ suâ justificabit ipse justus servus meus multos, et iniquitates eorum ipse portabit "[2]. — In hoc igitur capite certo agitur de liberatione a peccato per mortem *justi*, qui libere animam suam dat pro populo suo.

II. Doctrina redemptionis ex Novo Testamento probatur.

1123. Prænotamus Judæos tempore Christi non exspectâsse Messiam patientem et pro populo expiantem; rabbini siquidem prophetiam Isaiæ de servo Dei ita interpretabantur ut quæ ejus passionem et humiliationes describebant, non ad Messiam ipsum referrent; quare plerique Mes-

[1] Ibid., 7.

[2] Ibid., 10-11. — Cfr. **Reinke**, *Exegesis critica in Isaia cap. 52-53*; *The fifty-third ch. of Isaiah according to the jewish interpreters*, by **Neubauer, Driver, Pusey**, 2 vol. 1876-77; **Knabenbauer**, *Comment. in Isa.*, in h. l.; **Corluy**, *Spicilegium biblicum*, vol. II, p. 84 sq. Hodierni Judæi et Rationalistæ varias fingunt hypotheses ad interpretandum hoc caput de aliquo pio viro V. Test., vel de populo judaico, aut de meliore ejus parte, aut de prophetarum collectione : quædam ex iis notis conveniunt quidem sanctiori Judæorum parti, quatenus typice Messiam figuranti. Sed nulli, sive individuo sive collegio, omnes istæ notæ *simul* conveniunt, cum omnes plus minusve peccaverint, et pro suis non pro aliorum peccatis puniti fuerint, nec ullus pro totâ gente passus fuerit, concivesque suos passione suâ liberaverit. Unde non solum *N. Testamenti* scriptores pluribus in locis (*Luc.*, XXII, 37; *Marc.*, XV, 28; *Joan.*, XII, 37-38; *Matt.*, VIII, 17; XX, 28; *Act.*, VIII, 28-35; *I Petr.*, II, 22-26, etc.) præfatum caput de Christo interpretantur, sed etiam antiqui rabbini. Hi tamen præfatas humiliationes non ipsi Messiæ, sed populo Israelitico adscribunt; aut, quando, evidentiâ coacti, fatentur hic prædici passiones Messiæ, simul asserunt eum passurum esse antequam Messias agnoscatur, non autem postea. Quidquid est, plurimi hâc prophetiâ ad Christum conversi sunt, e quibus celebris Joseph Isaac Levita, in suâ *Defensione veritatis hebraicæ*, ait : " Ingenue profiteor, illud ipsum caput ad fidem christianam me perduxisse. Nam plus quam millies caput illud perlegi : contuli accurate cum multis translationibus : deprehendi centies plus de Christo mysteria in textu hebræo contineri quam in ullâ ratione reperiantur ". — De modo quo rabbini hanc prophetiam intellexerunt, cfr. **M. J. Lagrange**, O. P., *Le Messianisme chez les Juifs*, Paris, Gabalda, 1909, p. 236-251.

siam exspectabant, qui a servitute Gentilium eos liberaret, et insuper, juxta pios, a peccato et vitiis[1].

Nihilominus dogma redemptionis per mortem Christi in Novo Testamento clare prædicatur.

1124. 1° Apud **Synopticos**, Christus tria affirmat, quæ rem evincunt : (a) Christus *venit ad salvandos homines*, eos a peccatis liberando : " Venit enim Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat "[2]. Quod variis parabolis confirmat ovis perditæ, amissæ drachmæ, filii prodigi[3].

(b) *Mortem suam* pluries annuntiat tanquam a prophetis prædictam, et quidem ut *necessariam ad munus suum implendum;* primum quidem obscure, dicendo sponsum non semper cum discipulis mansurum[4]; deinde, post confessionem Petri, omnino aperte : " Exinde cœpit Jesus ostendere discipulis suis quia *oporteret* eum ire Jerosolymam, et multa pati a senioribus et scribis et principibus sacerdotum, et occidi et tertiâ die resurgere "[5].

(c) Circa finem vitæ, declarat passionem suam et mortem causam esse nostræ liberationis : " Nam et Filius hominis non venit ut ministraretur ei, sed ut ministraret, et daret animam suam redemptionem pro multis "[6]. Porro, qui dat vitam suam tanquam pretium ad redimendos homines, (hæc est enim significatio græcæ vocis λύτρον) nos liberat, non solum improprie et per exemplum, sed proprie redimit soluto pretio, scilicet moriendo pro hominibus, et eorum loco. Confirmatur verbis Christi in ultimâ Cœnâ, ubi declarat sanguinem suum pro multis effundendum esse " *in remissionem peccatorum* "[7]. Quæ quidem verba rationem reddunt cur Dominus vitam suam tradiderit, nempe ad nos liberandos a peccatis.

1125. 2° Constat pariter ex testimonio **Apostolorum.** (A) Secundum *Actus Apostolorum*, (a) S. Petrus pluries

[1] Quod inferri potest ex cantico *Zachariæ* (*Luc.*, I, 68-80).
[2] *Luc.*, XIX, 10; cfr. *Matt.*, XVIII, 11. — [3] *Luc.*, XV, 1-32.
[4] *Matth.*, IX, 15; *Marc.*, IX, 19-20; *Luc.*, V, 34-35.
[5] *Matth.*, XVI, 21; cfr. XVII, 22; *Marc.*, VIII, 30 sq.; *Luc.*, IX, 21 sq.
[6] *Marc.*, X, 45; cf. *Matt.*, XX, 28.
[7] *Matt.*, XXVI, 28; *Marc.*, XIV, 24; *Luc.*, XX, 30. Cfr. **Rivière**, op. cit., p. 68-69.

loquitur de morte et resurrectione Christi, quem " Salvatorem Deus exaltavit, ad dandam pœnitentiam Israeli et remissionem peccatorum "[1]; sed non tam aperte declarat relationem quæ existit inter mortem et peccati remissionem; (b) diaconus Philippus Christo applicat prophetiam Isaiæ de servo Domini patiente supra expositam, n. 1122.

(B) Sed in *primâ Petri epistolâ* doctrina redemptionis explicite exponitur; tria enim declarantur : (a) eos qui nunc credunt, olim oves errantes, de tenebris vocatos esse in admirabile lumen fidei; eos, qui aliquando non populus, nunc esse populum Dei, qui non consecuti misericordiam, misericordiam consecutos esse[2]; (b) eosdem nunc esse genus electum, regale sacerdotium, gentem sanctam, populum acquisitionis[3]; (c) hanc autem instaurationem tribuendam esse passioni et morti Christi in cruce : " Non corruptibilibus auro et argento redempti estis (ἐλυτρώθητε)... sed pretioso sanguine quasi immaculati Christi "; " qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus "[4]. Hìc S. Petrus affirmat nos redemptos esse *pretio soluto*, illud pretium nihil aliud esse nisi sanguinem Christi; Christum *in se suscepisse* peccata nostra, et corpus ejus fuisse cruci affixum, ut per hoc a peccatis liberaremur; atqui hæc omnia veram et proprie dictam redemptionem important, non autem metaphoricam per modum exempli.

1126. 3° Speciatim ex testimonio S. Pauli, qui de hoc dogmate tanquam religionis christianæ fundamento *ex professo* agit, et quidem non ut a se excogitato, sed a Jesu tradìto : " Tradidi enim vobis in primis quod et *accepi* : quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum Scripturas "[5].— Cùm rationalistæ ipsi concedant Paulum nostram thesim docuisse, pauca verba referre sufficiet :

(A) Passio et mors Christi exhibentur : (a) ut *causa liberationis a peccato* : " In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, *remissionem peccatorum* secundum divitias gratiæ ejus... Christus dilexit nos et tradidit semetipsum

[1] *Act.*, V, 30; cf. II, 23-36; III, 13-20; IV, 10-12.
[2] *I Petr.*, II, 9-10, 25. — [3] II, 9. — [4] I, 18; II, 24. — [5] *I Cor.*, XV, 3.

pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis "[1]; (b) ut *medium reconciliationis* inter Deum et homines : " Et per eum *reconciliare* omnia in ipsum, pacificans, per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris sive quæ in cælis sunt[2];... Omnia autem ex Deo qui nos reconciliavit sibi per Christum "[3]...

(B) Doctrina redemptionis *synthetice* exponitur in *ep. ad Rom.*, præsertim ubi S. Paulus, postquam ostendit sive Gentiles sive Judæos esse sub lege peccati : (a) declarat eos gratis justificari per gratiam Christi : " per *redemptionem* (ἀπολυτρώσεως), quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus *propitiationem* (ἱλαστήριον) per fidem in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, ... ut sit ipse justus et justificans eum qui est ex fide Jesu Christi "[4]. Ibi clare affirmatur Christum esse causam *meritoriam* justificationis quæ nobis gratis datur, et eumdem fuisse *victimam expiatoriam* (propitiationem) fundendo sanguinem tamquam pretium (redemptionem) ut a peccatis justificeremur. (b) Postea vero hujus redemptionis effectus fusius exponit, *reconciliationem* nempe cum Deo et vitæ divinæ infusionem : "Si enim, cùm inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus, multo magis reconciliati, salvi erimus in vitâ ipsius "[5]. (c) Tandem, parallelismum instituens Christum inter et Adamum, ostendit nos per Christi obeditionem justos constitui sicut per Adamum peccatores constituti eramus[6]. Itaque, juxta Apostolum, vere redempti sumus, a peccato liberati et gratiâ justificante donati, per mortem et sanguinis effusionem Christi, non solum physice toleratam, sed ex obœdientiâ et amore libere acceptatam[7].

Ex his variis textibus theologi thesim de verâ redemptione per modum satisfactionis et meriti jure probaverunt, ut infra patebit.

---

[1] *Ephes.*, I, 7; V, 2. — [2] *Colos.*, I, 20.

[3] *II Cor.*, V, 18. Paulo post additur (21) : " Eum, qui non noverat peccatum, pro nobis *peccatum* fecit "; quod quidem non significat Christum fuisse peccatorem, sed *hostiam pro peccato.*

[4] *Rom.*, III, 24-25. — [5] *Rom.*, V, 10. — [6] *Rom.*, V, 12-21.

[7] De doctrinâ *ep. ad Hebræos* vide infra ubi de sacrificio Christi, n. 1180.

1127. 4° Ex testimonio S. Joannis : (A) In *epistolâ primâ* diserte asserit nos emundari ab omni peccato in sanguine Christi[1], qui est propitiatio (ἱλασμός) seu hostia pro peccatis nostris, non pro nostris tantum, sed etiam pro totius mundi[2], ita ut Dei amicitiâ et vitâ fruamur per mortem Christi[3].

(B) In *Apocalypsi*, tradit nos a peccatis nostris ablutos esse in sanguine Christi, et ita in regnum Dei introductos[4]; exhibet Agnum stantem tanquam occisum, ideoque ut victimam, cujus sanguine redempti facti sumus cives regni divini et sacerdotes[5].

(C) In *Evangelio :* (a) sæpe docet : 1) nos a servitute peccati liberatos esse, de tenebris in lucem, de morte ad vitam spiritualem translatos[6]; 2) hos autem effectus tribuendos esse morti Christi : sicut enim per serpentem a Moyse exaltatum in deserto Israelitæ salvi fiebant, ita et homines per Christum exaltatum in cruce salvantur[7]; cùm enim exaltatus fuerit (in cruce), omnia ad seipsum trahet[8]; ita suos diligit ut animam suam ponat pro eis[9], et sanctificet (id est, sacrificet) seipsum ut et ipsi sanctificentur in veritate[10]; moritur pro gente, ut filios Dei, qui erant dispersi, congreget in unum[11].

(b) Quod lucidius patet ex parabolâ *boni pastoris*[12] : Christus est bonus pastor qui ideo in mundum venit ut oves vitam habeant et abundantius habeant; animam suam dat pro ovibus suis, et quidem libere, a seipso, ad obediendum Patri; mors igitur Domini ex obœdientiâ suscepta vim habet nobis vitam æternam procurandi.

1128. 5° *Quædam verba declarantur.* Doctrina redemptionis totum pervadit Novum Testamentum, diversisque *analogiis* illustratur, quas exponere juvat : hæ tamen sunt comparationes quæ quoad aliquid valent, non autem quoad omnia.

[1] *I Joan.*, I, 7. — [2] II, 2. — [3] IV, 9. — [4] *Apoc.*, I, 5. — [5] V, 6-10.
[6] *Joan.*, I, 9-12; III, 19-21; VIII, 12; XII, 35, 36; 46.
[7] *Joan.*, III, 14-15. — [8] XII, 32-33. — [9] XV, 13. — [10] XVII, 19.
[11] Ita Joannes explicat verba quæ protulerat Caïphas de Christo " quia expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo ", animadvertens eum prophetâsse, cùm esset Pontifex anni illius.
[12] *Joan.*, X, 10-18.

Dicitur : (a) *redemptio*. Jamvero redemptio personarum est actus quo captivi liberantur, pretio soluto iis qui servos sub potestate detinent. Quando Scriptura dicit nos per Christum redemptos esse, significatur quidem nos a captivitate peccati et diaboli ereptos esse in libertatem filiorum Dei, non autem pretium solutum esse diabolo : homo enim per peccatum non desierat esse sub potestate Dei, nec traditus erat diabolo tanquam legitimo possessori, sed tanquam divinæ justitiæ executori; pretium igitur non erat diabolo solvendum, sed Deo ad reparandam offensam injuste illatam [1].

(b) *Reconciliatio cum Deo*. Animadvertit *S. Thomas* passione Christi nos Deo reconciliatos esse, non quidem eo sensu quod Deus de novo nos amare cœpit, cùm scriptum sit : " In caritate perpetuâ dilexi te "[2]; sed quia per passionem sublata est odii causa, nempe peccatum. Revera ipsa redemptio exhibetur ab auctoribus sacris ut opus caritatis, quo Deus dilexit nos, etiam cùm adhuc inimici essemus.

1129. (c) *Propitiatio*, seu *sacrificium ad Deum placandum*. Ex hâc autem analogiâ inferre non licet, ut Veteres Protestantes dixerunt, Deum proprie irâ incensum fuisse erga homines, nec Christum factum esse, propter peccata nostra, Deo infensum et ab Eo maledictum : Deus enim non irascitur nec placari indiget sicut homines. Ira quæ Ei tribuitur nihil aliud est nisi manifestatio divinæ sanctitatis peccatum merito reprobantis; placatur autem quando tollitur peccatum quod est justæ indignationis causa.

(d) *Expiatio*, quâ Christus peccata nostra in se suscepit, et, loco nostri, pœnam pro eis solvit. Ex quo legitime infertur Christum constitutum esse caput morale nostrum et vices nostras egisse in subeundo pœnam peccato debitam; non autem Eum propterea inferni pœnas, præsertim pœnam damni, sustinuisse : nullomodo enim poterat a Deo separari, cùm natura humana esset inseparabiliter Verbo unita et visione beatificâ frueretur (supra, nn. 1058, 1073).

1130. Conclusio. In novo itaque Testamento explicite asseritur nos per Christi passionem et mortem redemptos esse, simulque declarantur mirabiles hujus redemptionis effectus, nempe peccatorum remissio, justificatio et salus æterna; *quomodo* vero hi effectus producantur, nempe per *satisfactionem et meritum*, non nisi implicite dicitur. Hoc autem paulatim explicabit catholica Traditio.

[1] *Sum. theol.*, 3, q. 48, a. 4, ad 2.
[2] *Jerem.*, XXXI, 3.

§ II. Redemptio Traditione probatur [1].

1131. Prænotamus Patres, qui, contra diversas hæreses, divinitatem simul et humanitatem Christi vindicandam sibi proposuerunt, non *ex professo*, in specialibus tractatibus, disseruisse de redemptione quæ non impugnabatur directe; sed solum obiter, occasione controversiarum de Trinitate, Incarnatione et peccato originali, aut in sermonibus moralibus et asceticis; ideoque in eorum operibus integram et syntheticam hujus mysterii expositionem non esse quærendam, sed tantum præcipua lineamenta cum quibusdam tentaminibus ad reddendam rationem catholicæ doctrinæ. Exinde non minuitur, sed potius augetur eorum auctoritas, cùm ut *testes* fidem Ecclesiæ tunc tradant.

Tria stadia in explicatione dogmatis distinguemus.

1132. 1° *Sæc. I° et II°*, Patres apostolici, Apologetæ et Controversistæ, contra Gnosticos qui contendebant homines salvari per scientiam (γνῶσιν) quam Christus de cælo attulit, sæpe affirmant nos redemptos esse per Christi passionem et mortem quam voluntarie sustinuit, et effectus hujus redemptionis describunt nempe liberationem a peccatis, reconciliationem cum Deo, et participationem vitæ divinæ. Ita, v. g., *S. Clemens :* " Sanguinem Christi intentis oculis intueamur, et cognoscamus quam pretiosus sit Deo et Patri ejus, qui *propter nostram salutem effusus* toti mundo pœnitentiæ gratiam obtulit " [2]. Postea addit eum *propter caritatem* nos redemisse : " Propter caritatem quam erga nos habuit, Dominus noster J. C. voluntate divinâ sanguinem suum pro nobis tradidit " [3]. — In *ep. Barnabæ* idem asseritur, posteaque describuntur *redemptionis effectus*, nempe peccatorum remissio, mortis destructio, resurrectio a mortuis, novæ vitæ infusio, quâ efficitur populus novus et sanctus qui populo israelitico substituitur [4]. Apud *S. Polycarpum* legitur : " Dominus noster Jesus Christus pro peccatis nostris usque ad mortem devenire sustinuit " [5].— In *ep. ad Diognetem*,

[1] **J. Rivière**, qui erudite in op. cit. hoc argumentum evolvit, p. 101-486; **Tixeront**, I, 120, 139, 154, 242, 257, 295, 325, 344, 382; II, 150-157, 293-298; 381-383; **L. Labauche**, p. 315-337; **Journel**, nn. 416-420 Indic. theolog.

[2] *Ep. ad Cor.*, VII, 4; **Journel**, 12.

[3] *Ep. ad Cor.*, XLIX, 6; **Journel**, 26.

[4] *Ep. Barnabæ*, V, 1-7; VII, 2; XIII; XIV, 4-6; **Journel**, 33-33.

[5] *Ep. Polyc.*, I, 1.

exponitur quomodo Deus benignitatem et potentiam suam manifestaverit proprium Filium dando pretium redemptionis pro nobis, sanctum pro iniquis, mali expertem pro malis, justum pro injustis [1] : ita jam delineatur conceptus *substitutionis*. — *S. Justinus*, qui, juxta adversarios, nil de redemptione dicit, pluries de eâ sermonem habet sive in *Apologiis*, sive præsertim in *Dial. cum Tryphone* : " Pro eorum salute qui illi credunt et pro nihilo haberi et pati sustinuit, ut mortuus et resurgens mortem vinceret [2]... ut perpessionum nostrarum particeps factus medicinam illis faceret " [3]. Immo asserit Christum in se maledictiones omnium suscepisse, ut livore ejus sanaremur [4]. — Ulterius progrediens, *S. Irenæus* docet nos redemptos esse sanguine Christi, ejus morte quæ verum sacrificium fuit, ejusque obœdientiâ quæ nostram inobœdientiam expiavit : " Verbum potens et homo verus sanguine suo rationabiliter redimens nos, redemptionem semetipsum dedit pro his qui in captivitatem ducti sunt... Propitians quidem pro nobis Patrem in quem peccaveramus, et nostram inobœdientiam per suam obœdientiam consolatus... ut et Deus beneplacitum habeat, pro universo semine ejus dilectum et unigenitum suum præstare *sacrificium* in nostram redemptionem, θυσίαν εἰς λυτρώσιν " [5].

1133. 2° *A sæc. III° ad V^um^*, non solum existentia et effectus redemptionis describuntur, sed jam, etsi obiter, delineantur theoriæ ad explicandum *quomodo* redempti simus.

Objiciunt *Liberales* ex diversis ejusmodi theoriis clare evinci Patres nil certi de redemptione docuisse. Tres nempe sunt hujusmodi theoriæ : (a) theoria quæ dicitur *mystica* seu *physica*, asserit redemptionem præcipue per *ipsam incarnationem* peractam esse, quatenus humana natura, peccato inquinata, intimo contactu cum Verbo sanctitatis fonte sanctificata fuit; (b) theoria, quæ vocatur *realistica*, docet redemptionem præcipue peractam esse per *passionem* et *mortem* Christi; (c) theoria, quæ *jura dæmonis* admittens in

[1] *Ep. ad Diogn.*, IX, 2-5; **Journel**, 99.
[2] *Apol.*, I, 63, *P. G.*, VI, 424; **Journel**, 127.
[3] *Apol.*, II, 13, *P. G.*, VI, 465; **Journel**, 131.
[4] *Dial.*, 95, *P. G.*, VI, 701; **Journel**, 140.
[5] *Adv. hæres.*, l. V, 1, 1; V, 2, 1; V, 17, 1; IV, 5, 4; *P. G.*, VII, 1121, 1124, 1169, 986. Cf. **Journel**, 221, 249.

homines, contendit pretium redemptionis ipsi *diabolo* solutum esse cujus per peccatum, servi erant. Nonne igitur patet, inquiunt, redemptionem esse humanum systema libere inter Doctores disputatum?

Resp. (a) Ex dicendis historice constabit *plerosque* Patres theoriam quæ *realistica* dicitur, docuisse, etiam eos qui primæ aut tertiæ theoriæ favent. (b) Prima theoria, a quibusdam Patribus proposita, dogmati catholico non adversatur, quando *non exclusive* propugnatur, cùm valor infinitus redemptionis ex unione hypostaticâ procedat. (c) Tertia, quam pauci defendunt, aliquid veri continet, nempe *debitum* a peccatoribus incurri quod solvi debeat, errat vero circa personam cui solutio facienda sit. Dici igitur potest Patres *unanimes* esse circa *existentiam* et *effectus* redemptionis, quam non soli exemplo Christi, sed ejus passioni, morti et sacrificio in cruce adscribunt; nec inter se differre nisi quoad modum explicandi hoc dogma. Quod quidem patebit ex simplici historicâ expositione.

1134. (A) Inter Græcos; (a) *realisticam* theoriam propugnant : *Origenes*, qui satis completam theoriam habet, paucis tamen erroribus mixtam. Asserit siquidem Christum, utpote caput nostrum morale, peccata nostra sibi imposuisse, et pro eorum remissione passum et immolatum fuisse tanquam victimam : " Peccata generis humani imposuit super caput suum : ipse est enim caput corporis ecclesiæ suæ... Secundum hoc ergo quod hostia est, profusione sanguinis sui propitiatio efficitur in eo quod dat remissionem præcedentium delictorum "[1]. Sed admittit nostræ redemptionis pretium diabolo solvi[2]. Ceteroquin hæc redemptio tam universalis est ut ad omnes creaturas rationales se extendat, etiam extra orbem terrarum[3]. Eamdem doctrinam, absque errore circa jura dæmonis, tradit *Eusebius Cæsariensis;* varias enim exponens causas mortis Christi, dicit : "alteram (esse) ut nostras abstergeret maculas peccatorum, qui pro nobis sacrificatus et exsecratio factus sit; tertiam ut tanquam Dei victima atque ingens sacrificium ipsi supremo Deo offerretur pro universo mundo "[4]. Idem docent *Didymus*[5], *S. Cyril-*

[1] *In Levit.*, hom. I, 3; *In Joan.*, XXVIII, 14; *In ep. ad Rom.*, III, 8; *P. G.*, XIV, 720, 721, 946, 950. — Cf. Journel, 492, 498, 533.

[2] *In Matth.*, XVI, 8; *C. Cels.*, I, 31; *In Rom.*, IV, 11; *P. G.*, XIII, 1397; XIV, 1000. Cf. Journel, 508.

[3] *In Joan.*, I, 40, *P. G.*, XIV, 93.

[4] *Demonstr. evang.*, IV, 12, *P. G.*, XXII, 284; Journel, 669.

[5] *De Trinit.*, III, 12, 21, 27, *P. G.*, XXXIX, 860, 904, 944.

lus Hierosol.[1], *S. Basilius*[2], *S. Gregorius Naz.*[3], *S. Chrysostomus*[4], *S. Cyrillus Alex.*, qui, v. g., scribit : "Mors Christi salutem præstitit; siquidem propriam pro nobis carnem obtulit, mortique semetipsum nostri causâ contradens, omnes ex mortis laqueis exemit"[5].

1135. (b) Theoriæ *mysticæ* favent, etsi realisticam non excludunt, *S. Athanasius* et *S. Gregorius Nyss.* Prior, contra Arianos, probare volens divinitatem Christi, docet redemptionem, quæ deificationem nostram importat, fieri non posse nisi unione cum vero Filio Dei, cujus contactu dii efficimur : "Ipse siquidem homo factus est, ut nos dii efficeremur; ipse seipsum per corpus videndum exhibuit, ut nos invisibilis Patris cognitionem acciperemus; ipse injurias sibi ab hominibus illatas sustinuit, ut nos immortalitatis hæredes institueremur"[6]. Alibi vero non minus clare affirmat nos per mortem in cruce, quam sacrificium vocat, et quidem soluto pretio, redemptos esse; exponens enim quo sensu Christus factum fuerit *maledictum* et *peccatum*, declarat "non totum ipsum intelligimus maledictum et peccatum factum esse, sed nostram maledictionem duntaxat suscepisse, ut Apostolus his verbis docet : *Redemit nos de maledictione*, nostraque portâsse peccata, ut ait Isaias, atque ea, ut scribit Petrus, corpore in lignum sustulisse"[7]. Idem fere docet *S. Gregorius Nyss.*[8].

1136. (c) Theoriæ quæ *jura diaboli* admittit adhærent *S. Gregorius Nyss.* et *S. Basilius.* Prior asserit aliquod pretium debitum esse diabolo, cujus per peccatum servi eramus, hoc autem pretium fuisse Christum ipsum; quem diabolus, tanquam piscis vorax, arripit, hamum divinitatis non videns, sed et ipse captus manet, dum Salvator hominem liberat[9]. Quam vero theoriam ut blasphematoriam reprobat *S. Gregorius Naz.*[10] : "Si autem redemptionis pretium non alii solvitur nisi illi qui captivos tenet, quæso, cui oblatum est, et quam ob causam? Si maligno, o contumeliam!... Si autem Patri, primum quomodo id factum est? Nec enim ab illo detinebamur... Perspicuum sane est Patrem quidem accepisse, non

[1] *Catech.*, III, 12; *P. G.*, XXXIII, 444.
[2] *In Psalm.*, XLVIII, III, 4; *P. G.*, XXIX, 437.
[3] *Orat.*, XLV, 28, *P. G.*, XXXVI, 661.
[4] *In Galat.*, II, 8, *P. G.*, LXI, 646.
[5] *De rectâ fide ad reginas*, VII, *P. G.*, LXXVI, 1207.
[6] *Orat. de Incarnat. Verbi*, 54, *P. G.*, XXV, 191; cfr. *Cont. Arianos*, II, 61; III, 33.
[7] *Orat. cont. Arian.*, II, 47, *P. G.*, XXVI, 247; cf. II, 66; III, 33, 58; *Orat. de Inc.*, IX, 26.
[8] *C. Eunomium*, V, VI, VII, *P. G.*, XLV, 693, 717, 860; *De occursu Domini*, *P. G.*, XLVI, 1161, 1165.
[9] *Oratio catechetica*, 22-24, 26, *P. G.*, XLV, 60, 68.
[10] *Orat.*, XLV, 22, *P. G.*, XXXVI, 653; **Journel**, 1016.

tamen quod petierit aut indiguerit, sed propter redemptionis œconomiam, et quia oportebat humanitate Dei sanctificari hominem".

1137. (B) Inter Latinos : (a) plerique *realisticam* theoriam proponunt. Inter quos, *Tertullianus* clare, etsi breviter, docet Christum innocentem peccatoribus substitutum esse, ut delicta nostra expiaret, pro nobis moriendo et seipsum in sacrificium offerendo [1]. Idem fere *S. Cyprianus* [2]. Nec minus clare *S. Ambrosius* : " Peccatum non fecit, sed peccatum factus est... quia peccata nostra suscepit... ut peccatum nostrum in suâ carne crucifigeret... Idem ergo sacerdos, idem et hostia... nam et agnus ad immolandum ductus est, et sacerdos est secundum ordinem Melchisedech... cujus sanguinis pretium poterat abundare ad universa mundi totius redimenda peccata" [3]. *S. Hilarius* non solum idem docet, sed etiam explicite affirmat oblationem Christi fuisse omnino liberam : " Maledictorum se ergo obtulit morti, ut maledictum legis dissolveret, hostiam se ipse Deo Patri voluntarie offerendo, ut per hostiam voluntariam maledictum, quod ob hostiæ necessariæ et intermissæ reatum erat additum, solveretur" [4].

(b) Attamen *S. Hilarius*, forsan solus inter Latinos, alibi theoriæ *mysticæ* favet, dicendo Filium Dei ex Virgine natum esse, " ut homo factus naturam in se carnis acciperet, perque hujus admixtionis societatem sanctificatum in eo universi generis humani corpus existeret" [5].

(c) Pauci etiam admittunt pretium redemptionis *diabolo* solutum esse. Ita *S. Ambrosius* [6] : " Pretium autem nostræ liberationis erat sanguis Domini Jesu, quod necessario solvendum erat ei cui peccatis venditi sumus". Alii, ut *S. Hilarius* [7] et *S. Pacianus* [8], dicunt diabolum, apparente infirmitate Christi deceptum, ejus morti operam commodâsse, et, ob injustitiam ejusmodi, a juribus quæ in homines acquisierat juste privatum esse.

1138. (d) Synthesim vero doctrinæ catholicæ tradit *S. Augustinus*. Redemptio est *substitutio* : " Non enim ipse ulla delicta habuit, sed nostra portavit" [9]. Pro liberatione nostrâ, *pretium* solutum est : " Quo pro nobis solvente quod non debebat, a debitis et paternis et propriis liberati

[1] *De carne Christi*, 5; *de baptismo*, 11; *de pudicitiâ*, 22; *de patientiâ*, 3; *de resurrectione carnis*, 53; *de animâ*, 40; *de fugâ in persec.*, 12; Journel, 370.

[2] *De op. et eleemos.*, 1, 26; ep. LVIII. 6; Journel, 563.

[3] *De Incarnat. domin. sacram.*, 60; *De fide*, III, 87; *In Ps.* XLVIII, 13-15; *P. L.*, XVI, 833, 607; XIV, 1161.

[4] *In ps.*, LIII, 13, *P. L.*, IX, 345.

[5] *De Trinit.*, II, 24, *P. L.*, IX, 66.

[6] *Epist.*, 72, n. 8, *P. L.*, XVI, 1245. — [7] *In Ps.* XLVIII, 8.

[8] *Sermo de baptismo*, 4. — [9] *Tract. adv. Jud.*, 6.

sumus "[1]. Vere igitur vices nostras egit : " Suscepit Christus sine reatu supplicium nostrum, ut inde solveret reatum nostrum et finiret etiam supplicium nostrum "[2]. *Sacrificium propitiatorium* pro nobis libere obtulit : " Morte suâ quippe uno vero sacrificio pro nobis oblato, quidquid culparum erat... purgavit, abolevit, exstinxit "[3]. Non admittit quidem pretium diabolo solutum esse, sed fatetur eum deceptum et captivis suis juste privatum fuisse[4]. — Ita viam parabat scholasticæ expolitioni hujus mysterii.

Antequam hanc exponamus, notandum est saltem a sæc. VI°, in liturgicis hymnis et precibus, commemorari redemptionem hominum per crucem : ita in hymnis *Vexilla Regis* et *Pange lingua*, sed præsertim in benedictione cerei paschalis, ubi de Christo canitur : " Qui pro nobis æterno Patri Adæ debitum solvit, et veteris piaculi cautionem pio cruore detersit ".

1139. 3° *A sæc. XI ad XIII*, ducibus S. Anselmo et divo Thoma, synthetice et philosophice exponitur doctrina de redemptione.

(A) Prior duo declarat[5] : (a) *Cur Deus homo factus sit;* Omnis voluntas rationalis creaturæ subjecta esse debet voluntati Dei, et si hunc honorem debitum Deo non reddit, Deum exhonorat et erga divinam justitiam debitum contrahit, quod tolli nequit nisi *satisfactione* quâ pro contumeliâ illatâ plus reddatur quam ablatum est. Atqui, ex unâ parte, necesse est ut omne peccatum satisfactio aut pœna sequatur et quidem secundum mensuram peccati; ex alterâ vero, homo hanc satisfactionem solvere nequit, cùm omnes pœnitentiæ actus quos elicere valeat jam sint Deo debiti, et insuper offensa Deo irrogata sit infinita. Ergo hanc satisfactionem solvere nequit nisi Deus-Homo : solus enim Deus infinitam offensam reparare potest, et quia satisfactio ab homine debetur, ab homine solvi debet.

(b) *Quomodo Deus-Homo nos redemerit.* Christus satisfacere pro nobis non poterat actibus obœdientiæ et amoris quos per totum vitæ suæ cursum peragebat, cùm hi omnes jam Deo debiti essent, sicut actus creaturarum; sed *morte suâ*, quam, utpote innocens,

[1] *De Trinit.*, XIII, 21, *P. L.*, XLII, 1031.
[2] *Cont. Faustum*, XIV, 4, *P. L.*, XLII, 297.
[3] *De Trinit.*, IV, 17, *P. L.*, XLII, 899.
[4] *De Trinit.*, XIII, 16-18, *P. L.*, XLII, 1026 sq.
[5] *Cur Deus homo*, *P. L.*, CLVIII, 361-430.

subire non tenebatur, pro nobis *abunde satisfecit*, cùm libera acceptatio mortis sit infiniti valoris. Insuper hæc acceptatio, utpote actus supererogatorium, *meritoria* est; et, cùm Christus non possit *sibi* mereri (ab initio enim omnia bona a Patre acceperat), *nobis* meruit, et convenienter quidem, quia fratres ejus sumus.

Redemptio igitur, juxta S. Anselmum, peracta fuit per *vicariam satisfactionem* quâ Christus libere nostra debita solvit, æquivalenter reparando offensam peccatis nostris Deo illatam; necnon per *meritum* ejus, quo bona per peccatum amissa nobis restaurat. Quæ quidem doctrina jam in Scripturâ, præsertim apud *S. Paulum*, formaliter implicite continebatur, ideoque, statim ac scientifice exposita est, communiter fuit recepta.

Hanc autem Anselmus nimis rigorose exposuerat, nonnullis etiam admixtis erroribus circa necessitatem redemptionis, datâ hypothesi peccati; quos correxerunt posterioris ævi theologi, præsertim S. Thomas.

1140. (B) S. Anselmi doctrinam non secutus est *Abælardus*, sed, Socinianis præludens, contendit nos per Incarnationem et passionem Christi justificari, quatenus ita ad amorem Dei provocamur. Cujus errores, a S. Bernardo aliisque impugnati, in *C. Senonensi* damnati sunt[1]. Postea *Hugo a S. Victore* docuit, contra S. Anselmum, Deum aliter quam per satisfactionem Christi, potuisse nos salvare[2]. *P. Lombardus* lucidius exponit vicariam Christi satisfactionem, quæ tamen nos a pœnitentiâ et amore minime dispensat[3]. *Alexander Alensis* synthetice et fuse S. Anselmi doctrinam exponit, sed redemptionis necessitatem attenuat[4]. *S. Bonaventura* docet redemptionem non fuisse necessariam, sed divinæ misericordiæ consentaneam; Christum quâlibet actione aut passione nos liberare potuisse, sed convenientius *morte*, quæ est perfectissima amoris exhibitio, et qua talis Patri magis acceptabilis[5].

1141. (C) Quidquid veri erat in antecessorum theoriis, *S. Thomas* digessit, sedulo vitans errores in quos nonnulli inciderant, doctrinamque tradidit quam, post eum, omnes fere theologi, saltem quoad præcipua puncta, amplexi sunt; quæ sic breviter contrahi potest :

(a) Posito protoparentis peccato, redemptio generis humani *non erat necessaria, sed conveniens*[6] (supra, n. 1114); decebat etiam, sed non necessarium erat Deo satisfactio-

[1] Denz., n. 371 (313).
[2] *De sacramentis*, I, p. VIII, c. 3-4; *P. L.*, CLXXVI, 307-309.
[3] *Sent.*, l. III, dist. 18, 3-7; *P. L.*, CXCII, 797-798.
[4] *Sum. theol.*, III, q. 1, membr. I-IV. — [5] *In III Sent.*, dist. XVIII-XX.
[6] *In III Sent.*, dist. XX. a. 1. a. 1.

nem offerri, et quidem per incarnationem [1] et passionem [2] Filii Dei (nn. 1115, 1148).

(b) Christus, qui, ex speciali ordinatione Dei, caput morale nostrum constitutus est, nomine nostrî egit, salutemque nostram passio ejus causavit per modum redemptionis (n. 1128) meriti, satisfactionis (n. 1149) et sacrificii (n. 1184 sq.), non quidem ut causa principalis sed ut causa instrumentalis.

(c) Perfecta fuit redemptio, sive consideratur in *causâ* scilicet Christo, cujus actiones, vi unionis hypostaticæ, *infinitum* habebant *valorem* et qui immensas passiones libere ex *amore* et *obœdientia* sustulit [3]; sive consideratur in *effectibus* suis quoad nos (nn. 1155 sq., 1168 sq.)

§ III. Concordia hujus doctrinæ cum ratione [4].

1142. Status quæstionis. (A) Fatemur equidem dogma redemptionis esse *mysterium*, ideoque supra rationem. Jam tempore Apostolorum, Christus crucifixus erat " Judæis scandalum, Gentibus autem stultitia " [5]; et in *Catechismo Concilii Tridentini* legitur : " Si quid aliud humanæ menti et intelligentiæ difficultatem affert, certe crucis mysterium omnium difficillimum existimandum est; vixque percipi a nobis potest, salutem nostram ex cruce ipsâ, et ex eo, qui pro nobis ligno illi affixus est, pendere ".

(B) *Liberales* autem contendunt, post Socinianos, doctrinam de redemptione esse rationi contrariam : (a) *Dei bonitati* adversatur qui gratuito ex amore condonat nostra delicta; (b) falso ei tribuit *vindictæ* sensus; (c) immo *justitiam* violat, innocentem pro reo puniendo et quidem pœnâ mortis; (d) *ordinem moralem pervertit*, physicis tormentis tribuendo redemptionem quæ caritati et exemplo Christi adscribi debet [6]. Contra quos sit sequens thesis :

---

[1] *Sum. theol.*, 3, q. I, a. 2.
[2] Ibid., q. 46, a. 1-4.
[3] Ibid., q. 46, a. 5-12.
[4] **J. Rivière**, op. cit., p. 15-27; 489-498.
[5] *I Cor.*, I, 23.
[6] Ita, inter alios, **A. Sabatier**, op. cit., pp. 23, 39, 53, 95, 99, 102, 105 et passim.

1143. *Thesis 1ª* : **Probari nequit catholicum dogma redemptionis rationi repugnare.** Certum est.

Prænotamus præfatas difficultates aliquo modo valere contra systema Lutheri et Calvini in quo dogma redemptionis *deformatum* fuerat (supra, n. 1119), non autem contra doctrinam catholicam superius expositam, qualis per novem et decem sæcula ab Ecclesia proposita et a viris profundissimo ingenio præditis credita fuit.

1144. (A) Doctrina nostra *non adversatur Dei bonitati nec gratuitæ condonationi peccatorum.* (a) Ex textibus enim Scripturæ et Patrum jam allatis patet redemptionem esse primario opus *caritatis et misericordiæ :* sic enim Deus dilexit mundum ut Filium suum unigenitum daret; Christus ipse, cùm adhuc inimici essemus, dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis, et quidem libere; ita nos provocat ad amorem, et reapse se hostiam immolando in cruce, omnia corda trahit ad seipsum. (b) Neque dogma catholicum adversatur *gratuitati* Redemptionis nostræ; Deus enim minime tenebatur Filium suum nobis dare, sed satisfactionem *personalem* exigere poterat, cùm offensa ipsi irrogata constitueret, ex parte nostrî, *personale* debitum; *gratuito* igitur misit Filium suum; *gratuito* ejus satisfactionem pro nobis accepit, et in hoc sensu recte S. Paulus dicere potuit [1] : " Justificati *gratis* per gratiam ipsius, per redemptionem quæ est in Christo Jesu ". Gratuita igitur est redemptio ex *parte nostrî,* non autem ex *parte Christi,* qui pretium redemptionis pro nobis solvit.

1145. (B) Dogma catholicum *minime supponit in Deo inordinatos vindictæ sensus,* quales sæpe existunt in homine, sed solum *justitiam* quæ in omni superiore, sed præsertim in Deo, existere debet. Quando enim Deus offenditur, eo ipso lex naturalis violatur, et vera injustitia committitur; atqui violatio legis *ex se* postulat reparationem quamdam, ut ordo violatus reparetur, et reus a peccando arceatur. In casu autem nostro, Deus, nedum vindictâ inordinate moveatur, peccatores diligere non cessat, et misericordiâ

[1] *Rom.*, III, 24.

motus, eis medium efficacissimum præbet ut divinæ justitiæ plene satisfacere valeant, quin et ipsi dira subeant tormenta.

1146. (C) *Nec justitia violatur*, innocentem pro reo puniendo pœnâ mortis. Actus enim redemptionis non fuit damnatio innocentis pro reo, sed acceptatio oblationis quam perfecit homo, ex hominibus assumptus, et pro hominibus constitutus, dum seipsum sanctum, innocentem, impollutum obtulit pro fratrum peccatorum salute. Quomodo autem hæc innocentis spontanea oblatio vitam reis obtinuerit, non equidem intelligimus, et hoc est divinæ justitiæ arcanum, humanis mentibus absconditum. Unum autem perspicere valemus, non esse contra justitiam nec bonitatem Dei quod tam sublime sacrificium, ad tantam dignitatem homines extollens, Supremus vitæ ac mortis dominus ratum habuerit, immo et postulaverit ab eo qui solus offerre id potuit.

1147. (D) *Ordo moralis non pervertitur*, redemptionem tribuendo physicis Christi tormentis potius quam ejus caritati et obœdientiæ. Hic sane fuit antiquorum Protestantium conceptus, sed catholico dogmati imputari non debet. Ut pluries enim animadvertimus, thesim probando (nn. 1126, 1127, 1132, etc.), Scriptura et Patres morti quidem Domini adscribunt liberationem nostram, sed morti *ex obœdientiâ et amore libere susceptæ*, et *ex unione hypostaticâ* infinitum valorem consequenti, non autem morti *physice* tantum spectatæ. — Hæc igitur, sicut et aliæ difficultates, genuinâ dogmatis expositione solvuntur.

1148. *Thesis 2ª :* **Redemptio per mortem piacularem Christi omnino conveniens est**[1].

(A) *Ex parte Dei*, cujus sapientia optime manifestatur in hoc mysterio, ex eo quod jura justitiæ et misericordiæ perfecte conciliare potuerit, ex unâ parte, æquivalentem satisfactionem et reparationem ordinis læsi exigendo, et ex alterâ, miseris hominibus parcendo.

(B) *Ex parte Christi*, qui, pro nobis satisfaciendo, suam eximiam caritatem erga nos manifestat, et ita amorem nos-

[1] Cf. S. Thom., 3, q. 46, a. 3; Oxenham, op. cit., c. 7.

trum sibi conciliat; et insuper nova munera Mediatoris inter Deum et homines ac Supremi Pontificis perfectissime adimplendo, majorem sibimetipsi gloriam acquirit : " Nonne oportuit Christum pati, et ita intrare in gloriam suam " [1] ?

(C) *Ex parte hominum,* qui peccatum fugere discunt, videndo quanta reparatio sit necessaria ad illud delendum : " empti enim estis pretio magno " [2]. — Præterea hoc ad majorem dignitatem hominis cessit ut, sicut homo a diabolo victus fuerat, ita etiam homo esset qui diabolum vinceret; et ita diabolus maximam confusionem experitur, eo quod ab illâ humanâ naturâ vincitur quam in paradiso vicerat.

Art. II. Corollaria de dotibus Redemptionis.

Ex dictis in thesi tria deducuntur corollaria : 1° Christum nos redemisse per modum *satisfactionis* et *meriti;* 2° hanc redemptionem esse *universalem;* 3° eamdem esse *perfectam,* id est, *condignam* et *superabundantem.*

§ I. De redemptione per satisfactionem et meritum.

1149. Per peccatum Adæ, *Deus* fuerat *offensus,* et *homo gratiâ sanctificante* ceterisque donis supernaturalibus *privatus.* per redemptionem, Christus Dei offensam *vicariâ satisfactione* reparat, et bona amissa pro nobis *merendo* restituit.

I. De vicariâ satisfactione Christi.

1150. 1° *Declaratur.* Satisfactio *in genere* est rei debitæ integra solutio. Satisfactio autem *moralis,* de quâ hic agitur, est *redditio libera honoris æquivalentis ad compensandam injuriam alteri illatam.* Dicitur : (a) *redditio,* quia est actus justitiæ et veluti restitutio quædam; (b) *libera,* quia honor reddi non potest sine libero consensu voluntatis; (c) *honoris æquivalentis,* quia satisfactio proprie dicta, prout distinguitur a condonatione, *æqualitatem* postulat inter opus satisfactorium et offensam; (d) *ad compensandam injuriam,* ut sic distinguatur a merito quod directe ad præmium ordinatur.

[1] *Luc.,* XXIV, 26. — [2] *I Cor.,* VI, 20.

Satisfactio Christi dicitur *vicaria*, quatenus, loco nostri patiendo, *vices* nostras egit.

1151. 2° *Probatur. Christum pro nobis satisfecisse satisfactione vicariâ* (A) colligitur *ex dictis* in thesi. Ille enim proprie satisfacit qui exhibet offenso tantum honoris quantum per offensam ablatum fuerat. Atqui Verbum incarnatum, ex obœdientiâ et caritate, patiendo et moriendo pro nobis, Deo obtulit honorem immensi, immo infiniti valoris, cùm valor actionum pendeat ex dignitate agentis.

(B) Declaratum est in *Symbolis* et *Conciliis*, v. g., *Ephesino*, can. 10 : " Obtulit seipsum pro nobis in odorem suavitatis Deo et Patri " [1]; et *Tridentino :* " Suâ sanctissimâ passione in ligno crucis nobis justificationem meruit, et pro nobis Deo Patri satisfecit " [2]. Hic enim, etsi vox non invenitur, *vicaria satisfactio* designatur quoad sensum, ubi dicitur *pro nobis satisfecit* [3].

II. De merito Christi.

1152. 1° *Notio.* (A) Meritum in genere, seu opus meritorium, est omne opus præmio dignum; meritum autem *supernaturale* est opus supernaturale pro Deo factum, ex quo, positâ divinâ ordinatione, oritur jus ad supernaturalem retributionem. (B) Duplex distinguitur : (a) meritum *de condigno*, quod proportionatur præmio obtinendo, et cui proinde *ex justitiâ*, vel saltem ex *fidelitate*, præmium debetur [4]; (b) meritum *de congruo*, quod ex se non proportionatur præmio, et cui proinde solum ex *decentiâ* præmium debetur [5].

1153. 2° *Existentia :* **De fide est Christum pro nobis gratiam meruisse,** ut constat ex *Tridentino :* " Si quis dixerit homines sine Christi justitiâ, per quam nobis meruit, justificari, A. S. ". Cf. supra, n. 1111.

[1] **Denz.**, n. 122 (82). — [2] Sess. VI, cap. 7; **Denz.**, 799 (681).

[3] Theologi *C. Vaticani* hunc paraverant canonem, ad rem explicite definiendam : " Si quis non confiteatur ipsum Deum Verbum in assumptâ carne patiendo et moriendo pro peccatis nostris potuisse satisfacere vel vere et proprie satisfecisse, A. S."

[4] Ex *justitiâ*, si opus *ex se* adæquat præmium; ex *fidelitate*, si præmium, etsi superans opus, infallibiliter tamen conceditur vi *promissionis* factæ.

[5] De merito fuse agitur in *Tr. de Gratiâ.*

Colligitur insuper ex dictis : sæpe enim Scriptura et Patres asserunt Christum nobis restituisse bona per peccatum amissa, præsertim vero gratiam.

Infertur etiam ex eo quod Christi actionibus insunt omnes conditiones ad meritum requisitæ. Hæ enim sunt, ex parte agentis, *status viæ* et *gratiæ;* ex parte operis, *libertas, honestas* ac *supernaturalitas;* ex parte Dei, *promissio* præmii. Porro : (a) Christus erat *viator*, ac proinde in statu merendi, tum ex parte corporis quod nondum glorificabatur, tum ex parte inferioris animæ, quæ non fruebatur delectatione ex visione beatificâ promanante; aliunde erat in *statu gratiæ*, immo et *plenus gratiâ* (n. 1088); (b) ejus opera erant *libera, honesta, supernaturalia, propter Deum facta*, juxta illud : "Quæ placita sunt ei facio semper" [1]; immo eadem opera, propter dignitatem personæ erant præmio proportionata; (c) tandem aderat *promissio divina*, vi cujus pro nobis mereri poterat, utpote caput morale nostrum, juxta illud Isaiæ : "Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum" [2].

III. De duratione satisfactionis et meriti Christi.

1154. (a) Christus satisfacere et mereri incœpit, juxta communem sententiam, a primo instanti Incarnationis : "Ingrediens mundum dicit : hostiam et oblationem noluisti... tunc dixi : ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam" [3]; talis enim oblatio non solum satisfactoria, sed etiam Deo grata fuit ac proinde meritoria. (b) Insuper, per totam suam vitam, sine intermissione satisfecit et meruit per omnes actus humanos quos exercuit, cùm liber esset in actibus suis, saltem circa circumstantias, et aliunde actiones ipsius, ex dictis, haberent omnes conditiones ad satisfactionem et meritum requisitas. Hinc, dum varia mysteria, quæ mortem ejus præcesserunt, mente recolimus, cogitare juvat non solum *exemplis* sed etiam *gratiis*, quas per hujusmodi actiones nobis meruit, nos ad ejus imitationem potenter provocari. (c) Sed præsertim satisfecit et meruit per *passionem* et *mortem* suam, quæ, positivâ Dei ordinatione, ad complendum redemptionis opus ordinatæ fuerant; hinc salus nostra *sanguini* et *morti* ejus maxime adscribitur : "Sanguis J. Christi Filii ejus emundat nos ab omni peccato"; "non corruptibilibus auro et argento redempti estis..., sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi" [4]. (d) Christus autem non meruit post mortem : nam

[1] *Joan.*, VIII, 29. — [2] *Isa.*, LIII, 10. — [3] *Hebr.*, X, 5.
[4] *I Joa.*, I, 7; *I Petr.*, I, 19; vide etiam textus citatos n. 1126.

ad meritum requiritur status *viæ*, qui, juxta ordinationem divinam, ipso instanti mortis desinit.

§ II. De universalitate redemptionis.

Christi redemptio universalis fuit : 1° quoad *omnes homines;* 2° quoad *omnia peccata;* 3° quoad *omnia bona* per peccatum amissa.

I. De universalitate redemptionis quoad homines [1].

1155. Status quæstionis. Hâc de re errarunt : (a) *Prædestinatiani* (sæc. IX), et *Calvinistæ* qui docuerunt Christum pro solis prædestinatis mortuum esse; (b) *Jansenistæ*, qui contendebant semipelagianum esse dicere Christum pro omnibus omnino hominibus mortuum esse, cùm revera non meruerit omnibus gratias vere ad salutem sufficientes. — *Vasquez* autem paucique alii theologi docuerunt Christum non pro eis mortuum esse qui moriuntur antequam baptizari possint. Ut ea quæ de fide sunt aut certa ab incertis secernamus, tres erunt propositiones.

1156. 1° Christus mortuus est pro omnibus fidelibus, etiam pro iis qui non sunt prædestinati. *De fide est ex Tridentino* dicente [2] : " Verum, etsi ille *pro omnibus mortuus est*, non omnes tamen mortis ejus beneficium accipiunt ".

Sensus est Christum satisfactionem et meritum obtulisse ut omnes et singuli, saltem fideles, gratiam accipere possent cælumque pertingere, si tamen conditiones ex parte ipsorum requisitas adimpleant.

(A) *Scripturâ.* (a) *S. Paulus* aperte declarat Christum esse salvatorem omnium, præsertim fidelium : " Qui est salvator omnium hominum, *maxime fidelium* " [3]. (b) Insuper manifeste supponit Christum mortuum esse etiam pro iis qui non prædestinantur : " Noli cibo tuo *perdere* illum pro quo Christus mortuus est " [4]; supponit igitur Christum etiam mortuum esse pro iis qui perdi possunt, id est, qui non prædestinantur.

---

[1] Cùm hæc quæstio affinis sit quæstioni de voluntate salvificâ Dei, plerique theologi de eâ non disserunt nisi ubi de prædestinatione. Hanc tamen fuse pertractant **Petavius**, l. XIII, c. 1-16; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 31-34. Lege etiam quæ diximus *de Deo Uno*, n. 511 sq.

[2] Sess. VI, cap. 3. — [3] *I Tim.*, IV, 10. — [4] *Rom.*, XIV, 15.

(B) *Traditione :* (a) Legitur enim in Symbolo : "Qui propter nos homines, et propter nostram salutem descendit de cælis, crucifixus etiam pro nobis"; atqui omnes fideles, etiam non prædestinati, tenentur recitare Symbolum; ergo Christus mortuus est pro omnibus, etiam non prædestinatis. (b) Propositio Jansenii : "Semipelagianum est dicere Christum pro omnibus hominibus mortuum esse", damnata est uti "falsa, temeraria, scandalosa, et, intellecta eo sensu ut Christus pro salute duntaxat prædestinatorum mortuus sit, impia, blasphema, contumeliosa, divinæ pietati derogans et hæretica" [1].

1157. 2° Christus mortuus est pro omnibus infidelibus, saltem adultis. *Certum est et fidei proximum.*

(A) *Script. :* (a) Ex textibus in quibus modo generali asseritur Christum pro omnibus indiscriminatim satisfecisse v. g. : "Ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro *nostris* tantum, sed etiam pro totius mundi" [2]. (b) Ex speciali textu S. Pauli [3] : "Obsecro igitur primum omnium fieri obsecrationes, orationes... pro *omnibus* hominibus, pro *regibus* et *omnibus qui in sublimitate sunt*... Hoc enim bonum et acceptum est coram Salvatore nostro Deo, qui *omnes* homines vult salvos fieri, et ad *agnitionem veritatis* venire... Unus enim Deus, unus et mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro *omnibus*". 1) Ex contextu apparet vocem *omnibus* complecti etiam *infideles*, quia in versiculo secundo agitur de regibus et magistratibus hujus temporis, qui adhuc infideles erant. 2) Aliunde agitur de iis qui ad *agnitionem veritatis venire* indigent, et proinde qui fidem nondum habent.

Nec opponi possunt verba Christi [4] "Ego pro eis rogo, non pro mundo rogo"; nam postea addit : "Non pro eis autem rogo tantum, sed et pro eis qui crediturі sunt per verbum eorum in me... ut credat *mundus* quia tu me misisti" (20); ex quo apparet eum pro mundo orasse, non quatenus malus est, sed ut fidem acciperet.

(B) Damnata est ab *Alexandro VIII* sequens propositio : "Christus dedit semetipsum oblationem Deo pro omnibus

[1] Denz., 1096 (970). — [2] *I Joan.*, II, 2.
[3] *I Tim.*, II, 1-6. — [4] *Joa.*, XVII, 9.

et *solis* fidelibus". Ergo certum est Christum non esse mortuum pro solis fidelibus sed etiam pro infidelibus [1].

1158. 3° *Christus vere mortuus est etiam pro parvulis, qui baptizari non possunt*, quatenus eis meruit gratiam baptismi, dependenter tamen a causis secundis quæ aliquando impediunt ne baptismus conferatur. Ita communiter contra *Vasquez*.

(a) Nullibi enim Scriptura excludit parvulos a beneficio redemptionis, sed asserit modo generali Christum pro omnibus mortuus esse. (b) Insuper S. Paulus docet omnes justificari et salvari per Christum, sicut omnes in Adamo peccaverunt : " Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei in plures abundavit " [2]; atqui parvuli de quibus agitur vere in Adamo peccaverunt.

Ergo cum S. Augustino [3] dicere licet : " Numquid parvuli homines non sunt, ut non pertineat ad eos quod dictum est : vult omnes salvos fieri "?

Si igitur parvuli non pauci reapse non baptizantur, id provenit ex causis secundis quas miraculose cohibere Deum non decet.

II. De universalitate redemptionis quoad peccata.

1159. 1° **Christus vere satisfecit pro omnibus peccatis, sive originali, sive actualibus, humani generis.** Propositio est *de fide* pro peccatis fidelium, *certa* pro peccatis infidelium, *communiter* admissa pro originali peccato parvulorum.

(A) *Script.* (a) Expresse enim asseritur modo generali Christum nos liberâsse ab omnibus peccatis : " Qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab *omni iniquitate* "... " Sanguis Jesu Christi emundat nos ab *omni peccato* " [4]. (b) Insuper specialiter declaratur Christum mortuum esse pro peccatis commissis sub Veteri Testamento : " In redemptionem earum prævaricationum quæ erant sub *priori testamento* " [5].

---

[1] Jam Concil. *I Carisiacum* contra Prædestinatianos idem declaraverat : " Christus Jesus, sicut nullus homo est, fuit vel erit, cujus natura in illo assumpta non fuerit, ita nullus est, fuit vel erit homo, pro quo passus non fuerit; licet non omnes passionis ejus mysterio redimantur ". **Denzing.**, n. 319 (282).

[2] *Rom.*, V, 15.

[3] *Cont. Julian.*, IV, 8, 24, *P. L.*, XLIV, 759.

[4] *Tit.*, II, 14; *I Joa.*, I, 7. — [5] *Hebr.*, IX, 15.

(B) *Ratione theologicâ.* Ex dictis supra, Christus est Redemptor et Salvator omnium hominum; atqui non potest vere hunc titulum mereri, nisi satisfecerit pro *omnibus peccatis;* si enim unicum peccatum esset pro quo non satisfecisset, eo ipso unus saltem homo esset, cujus Redemptor dici non posset.

1160. 2° **Christus nos liberavit non solum a culpâ, sed etiam a reatu pœnæ,** quatenus solvit pretium sufficiens ad tollendam omnem pœnam peccato debitam, dummodo tamen per fidem et caritatem passioni ejus communicemus.

(a) Christus, pro nobis satisfaciendo, nos ab inferno liberavit [1]; atqui liberatio ab inferno importat saltem liberationem a pœnâ æternâ; ergo. (b) Insuper satisfactio Christi est infiniti valoris; atqui satisfactio infiniti valoris non solum maculam peccati, sed etiam omnem pœnam peccato debitam tollere potest, eo magis quia peccatum inter alia importat reatum ad pœnam.

Attamen de facto pœna illa non tollitur, nisi nobis applicentur satisfactiones Christi; quod fit per Sacramenta, Sacrificium Missæ, fidem, caritatem aliaque christianæ vitæ opera.

1161. *Scholion. Etsi satisfactio Christi in se perfectissima fuit et universalis, necesse est ut adulti Christum patientem imitentur, et cum eo pro peccatis suis per bona opera satisfaciant, si salvi fieri velint.* Certum est contra Protestantes, qui ita extollunt satisfactionum Christi perfectionem ut, juxta ipsos, nulla remaneat peccatoribus obligatio satisfaciendi, et sola fides sufficiat ut Christi satisfactiones et merita nobis applicentur [2].

(a) *Christus* enim aperte declarat nullum posse suum fieri discipulum, proindeque salvari, nisi tollat crucem suam : " Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, tollat crucem suam, et sequatur me " [3]; item *S. Petrus* nos edocet Christum passum esse, ut sequamur vestigia ejus [4]; et *S. Paulus* manifeste supponit nos non posse cum Christo coronari, nisi cum illo patiamur : " Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi, si tamen compatimur ut et conglorificemur " [5]; hinc de se ipso dicebat : " Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne meâ pro corpore ejus quod est Ecclesia " [6]. Porro hæc tes-

---

" Qui eripuit nos de potestate tenebrarum, et transtulit in regnum Filii dilectionis suæ, in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum... Et vos cum mortui essetis in delictis... convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta; delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, et ipsum tulit de medio, affigens illud cruci " (*Col.*, I, 13; II, 13-14.) Cf. **S. Th.**, q. 49, a. 3-5.

[2] Cf. **Moehler**, *Symbolik*, § XXI-XXII; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 8; **Bossuet**, *Exposition de la Foi cathol.*, VIII.

[3] *Matt.*, XVI, 24. — [4] *I Petr.*, II, 21.

[5] *Rom.*, VIII, 17. — [6] *Coloss.*, I, 24.

timonia, aliaque multa quæ referre possemus, clare evincunt passionem Christi, licet in se completam, a nobis esse complendam, quatenus debemus, ut membra ejus, capiti nostro configurari, sequendo vestigia ejus, tollendo crucem nostram, passionesque mortificando, ut sic merita et satisfactiones ejus nobis applicentur; ergo non sufficit fides, licet libenter fateamur eam esse prorsus necessariam, ita ut opera, sine fide peracta, ad salutem inutilia sunt.

(b) Nec dicatur per hoc injuriam fieri satisfactionibus Christi; valor enim satisfactorius et meritorius actionum nostrarum ab ejus satisfactionibus derivatur, et ad ejus gloriam conducit : " Cum enim, ut ait *Tridentinum*, ille ipse Christus Jesus tanquam caput in membra, et tanquam vitis in palmites in ipsos justificatos jugiter virtutem influat "[1], non magis detrahunt opera bona nostra a satisfactione Christi quam palmites a gloriâ vitis detrahunt fructus bonos ferendo; immo, ut ait *Suarez*[2], " hoc ipsum magis extollit merita et satisfactionem Christi, et ostendit ejus efficaciam, quia non solum satisfecit pro nobis, sed etiam nos facit cooperatores suos, vel ad nostram salutem, cum ad illam disponimur et pro peccatis nostris satisfacimus per ejus gratiam, vel ad alienam, cum aliis applicamus sacramenta vel satisfactiones ".

III. De universalitate redemptionis quoad meritum.

Per peccatum originale homo amiserat : 1° bona supernaturalia, scilicet gratiam et gloriam; 2° bona præternaturalia, scilicet immunitatem ab ignorantiâ, concupiscentiâ, dolore et morte. Christus per merita sua hæc bona nobis restituit sed gradatim, quædam in præsenti vitâ, quædam autem in alterâ.

1162. 1° Quoad bona supernaturalia. (A) Quoad *gratiam. Christus sufficienter*[3] *omnibus hominibus meruit sive gratiam habitualem* (seu justificationem), *sive gratias actuales* quæ justificationem præparant aut consequuntur. Certum est.

---

[1] Sess. VI, cap. 16.

[2] Disp. IV, sect. 3, n. 10; cfr. **Oxenham,** op. cit., c. 7, p. 325. Merito igitur ait *Trident.* (sess. XIV, c. 8) : " Omnis gloriatio nostra *in Christo* est : *in quo* vivimus, *in quo* meremur, *in quo* satisfacimus, facientes fructus dignos pœnitentiæ, qui *ex illo* vim habent, *ab illo* offeruntur Patri, et *per illum* acceptantur a Patre ".

[3] Dicitur *sufficienter*, non efficaciter, quia Christus meruit quidem ut omnibus gratiæ offerrentur sive proxime sive mediate; sed gratiæ hujusmodi repelli possunt et revera a nonnullis propriâ culpâ repelluntur, ut fusius in *Tr. de Gratiâ* declaratur.

(a) *Script.* Quoad gratiam *habitualem*, constat ex textibus supra citatis de *satisfactione*, ubi declaratur nos justificatos fuisse per Christum : justificatio enim fit per gratiæ infusionem. Quoad gratiam *habitualem et actualem :* " Qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in cælestibus in Christo Jesu "[1]; jamvero in hoc textu declaratur Deum effundere super nos omnem spiritualem benedictionem, id est, omnem gratiam habitualem et actualem, ob merita Christi. (b) Quod confirmat *Tridentinum*[2] : " Christus sua sanctissimâ passione in ligno crucis nobis justificationem meruit " ; jamvero qui meretur justificationem eo ipso meretur gratias actuales ad illam obtinendam vel conservandam. (c) Constat insuper ex praxi Ecclesiæ, quæ omnes gratias postulat per merita Christi dum dicit in fine orationum : *Per Dominum nostrum Jesum Christum.*

1163. (B) Quoad *gloriam. Christus sufficienter meruit omnibus hominibus vitam æternam*, id est gloriam tum animæ tum corporis.

Probatur : " Consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi *causa salutis æternæ* " ... " Sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur "[3]. — Aliunde nobis merendo gratiam, quæ est medium essentiale ad vitam æternam, hanc etiam meruit.

N. B. Christus nobis etiam *meruit bona naturalia, quatenus ad salutem inserviunt.* Etenim bona naturalia, quatenus ad salutem utilia, eo ipso sunt aliquo sensu gratiæ Dei.

1164. 2° **Quoad bona præternaturalia.** Hæc sunt immunitas ab ignorantiâ, concupiscentiâ, dolore et morte. Circa quæ tria statuuntur : (A) Christus *non meruit ut hæc bona nobis restituerentur in præsenti vitâ.*

Nam (a) lugendâ constat experientiâ nos, etiam post Redemptionem, ignorantiæ, concupiscentiæ, doloribus mortique subditos esse. (b) Insuper decebat nos propriæ nostræ saluti cooperari, vestigia Christi subsequendo, ut dictum est supra, n. 1161.

1165. (B) Christus tamen meruit ut ignorantia, concupiscentia et dolores nobis *non dominarentur in præsenti vitâ.*

Nam (a) ex unâ parte dedit nobis patientiæ exemplum, quo incitamur ad patienter tolerandos omnes illos defectus et dolores; (b) et insuper meruit ut dolores, quos patimur in præsenti vitâ, gloriam nostram in cælo augerent, juxta illud S. Pauli : " Gloriamur in tribulationibus, scientes quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem " ... " momentaneum et leve tribulationis nostræ æternum gloriæ pondus operatur in nobis "[4].

[1] *Ephes.*, I, 3. — [2] Sess. VI, cap. 7. — [3] *Hebr.*, V, 9; *I Cor.*, XV, 22.
[4] *Rom.*, V, 3-4; *II Cor.*, IV, 17.

(C) Tandem Christus meruit ut omnes illæ infirmitates *tollerentur in alterâ vitâ*. Nam meruit pro omnibus vitam æternam et visionem beatificam, quæ omnem infirmitatem excludit.

1166. *Scholion.* (a) *Christus sibi meruit tum gloriam corporis tum nominis exaltationem. — Scriptura* enim aperte declarat Christum propter passionem suam glorificatum fuisse : " Videmus Jesum *propter passionem* mortis, gloriâ et honore coronatum "[1]; atqui hic agitur de gloriâ corporis, quia Christus jam ab initio possidebat gloriam animæ seu visionem beatificam.

(b) Christus etiam meruit *proprii nominis exaltationem*, scilicet, gentium adorationem, Ecclesiæ suæ diffusionem, uno verbo omnes honores quos jam accepit aut accipiet. Nam, post relatas ejus humiliationes et passiones, S. Paulus addit : " *Propter quod* et Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur "[2].

(c) Christus *non meruit sibi gratiam habitualem vel animæ gloriam.* Ita communiter. Nam, ex dictis, hæc omnia ab initio habuit tanquam sibi debita propter unionem hypostaticam : atqui quod habetur ab initio tanquam aliquid debitum, non potest amplius mereri.

§ III. De perfectione redemptionis Christi [3].

1167. Quæ perfectio complectitur satisfactionem et meritum, etsi theologi præsertim de priore agere solent.

Ratione perfectionis, *satisfactio* triplex esse potest : 1° *Congrua* seu *insufficiens* aut *imperfecta*, quæ non proportionatur debito, sed solum viribus satisfacientis : v. g., aliquis debet centum nummos, et solvit tantum quinquaginta, quia pauper est. 2° *Condigna* seu *æquivalens*, quæ proportionatur gravitati offensæ, ita ut tantum honoris reddatur quantum ablatum fuerit. Quando autem satisfactio, in se insufficiens, acceptatur tamen a personâ læsâ, tunc vocatur

[1] *Hebr.*, II, 9.

[2] *Philip.*, II, 9-10. Optime animadvertit **S. Thomas** (in h. loc.) triplicem hic commemorari exaltationem Christi triplici humiliationi respondentem : (a) *gloriam* resurgentis " exaltavit illum " quæ respondet exinanitioni ejus " exinanivit semetipsum "; (b) *notificationem divinitatis* " donavit illi nomen... ", quæ respondet humilitati quâ divinitatem suam celaverat " formam servi accipiens "; (c) *reverentiam* totius creaturæ " omne genu flectatur ", quæ opponitur humilitati opprobria sustinenti " humiliavit semetipsum factus obœdiens usque ad mortem "...

[3] Cf. **S. Thom.**, q. 48, a. 2; **Suarez**, *de Incarnat.*, disp. IV, sect. III-VI; **Salmantic.**, disp. I, dub. VI; **Legrand**, diss. VIII, c. 3; **Billuart**, diss. XIX, a. 5 8; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 7-12; **Franzelin**, th. 47.

æquivalens extrinsece, seu ex acceptatione personæ læsæ. 3° *Perfecta* seu ad *strictos juris apices*, quæ non solum est æquivalens ex parte materiæ, sed est perfecta etiam ex parte formæ, scilicet fit : (a) ad alterum; (b) ex bonis propriis; (c) ex bonis alias indebitis; (d) tandem ita ut creditor teneatur hanc satisfactionem acceptare. — *Meritum* autem perfectum dicitur quando est *de condigno*, n. 1152.

Duo probabimus, redemptionem Christi esse 1° vere *æquivalentem;* 2° *ad strictos juris apices.*

I. Redemptio Christi fuit vere æquivalens.

Ut certa ab incertis secernamus, exponemus : 1° Quid sit *certum;* 2° quid *controvertatur.*

1168. 1° **Certum est redemptionem Christi esse in genere æquivalentem, immo superabundantem.** Hoc enim declarat *Clemens VI*[1] *:* " Non corruptibilibus auro et argento, sed suiipsius agni incontaminati et immaculati pretioso sanguine nos redemit : quem in arâ crucis innocens immolatus non guttam sanguinis modicam, quæ tamen propter *unionem ad Verbum* pro redemptione totius humani generis suffecisset, sed copiose velut quoddam profluvium noscitur effudisse "; et infra addit thesaurum a Christo acquisitum esse *infinitum*, propter *infinita* ejus merita; ergo æquivalenter, immo superabunde nos redemit.

(A) *Script.* " Non sicut delictum, ita et donum... ubi abundavit delictum, *superabundavit* gratia "; " In quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, secundum divitias gratiæ ejus, quæ *superabundavit* in nobis "[2]; ibi expresse declaratur redemptionem Christi non solum esse delicto proportionatam, sed etiam superabundantem.

(B) *Tradit.* Patres hanc doctrinam luculenter affirmant et comparationibus illustrant.

Unus audiatur *Chrysostomus*, qui citata verba S. Pauli exponens, ait : " Quemadmodum ergo, si quis decem obolos debentem in carcerem conjiciat, nec ipsum solum, sed cum eo pariter conjugem ipsius, et filios et servos illius causâ, tum alius veniens non decem obolos tantum numerat, sed innumera talenta auri largiatur, ac vinc-

[1] Extravag. *Unigenitus*, l. V, t. 9, c. 2, inter communes; **Denz.**, 550.
[2] *Rom.*, V, 15-20; *Ephes.*, I, 8.

tum ipsum in palatium introducat, et in supremi magistratus solium..., non jam fœnerator mentionem facere amplius possit decem obolorum illorum, ita et in nobis factum est : nam multo plura quam debebamus persolvit Christus, et tanto plura quanto stillam exiguam immensum pelagus excedit "[1].

1169. 2° *Controvertitur* autem utrum satisfactio Christi æquivalens *ex se* an tantum *ex acceptatione divinâ* fuerit.

Scotistæ contendunt redemptionem Christi in se fuisse insufficientem, et non posse dici æquivalentem nisi quia ut talis a Deo acceptata fuit. Ratio eorum est quia actiones Christi sunt finiti valoris.

Thomistæ autem, et cum illis omnes fere theologi, docent satisfactionem Christi *ex se* fuisse non solum æquivalentem, sed superabundantem, et illa sententia nobis omnino amplectenda videtur [2], probaturque :

(A) *Scripturâ.* Nam, ex dictis, S. Paulus vocat redemptionem Christi simpliciter superabundantem; atqui præposterum esset eam ita appellare, si *in se* prorsus insufficiens, æquivalens non fieret nisi ex acceptatione Dei. Nemo enim dicet debitorem superabunde satisfecisse, qui, centum nummos debens, quinquaginta tantum solvit, etsi creditor hanc insufficientem solutionem acceptavit.

(B) *Tradit. Clemens VI*, in Bullâ supradictâ, asserit redemptionem Christi esse superabundantem *ex ipsâ unione hypostaticâ;* atqui quod est superabundans ex unione hypostaticâ non potest dici sufficiens ex solâ acceptatione et condonatione Dei. Insuper S. Pontifex manifeste supponit merita Christi esse *infinita*, ideoque *ex se* superabundantia.

(C) *Rat. Theol.* Satisfactio Christi fuit *ex se æquivalens*, immo et *superabundans*, utpote infiniti valoris. Nam actionum valor primario pendet a *dignitate personæ agentis* [3], et secundario a *pretio rei oblatæ;* atqui persona agens, seu Christus, est persona vere infinita; ergo quidquid agit, infiniti valoris est. Item res oblata fuit ipse Christus, " qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus "[4];

---

[1] *Hom. X in Rom.*, n. 2, *P. G.*, LX, 474.

[2] " Illam (sententiam Thomistarum) existimo ita certam, ut contraria nec probabilis, nec pia, nec fidei satis consentanea videatur " (**Suarez**, disp. IV, sect. 3, n. 11).

[3] Quod illustrari potest comparatione : obsequium quod redditur a duce pluris habetur quam si a plebeio præstatur; si fit a rege, pluris adhuc æstimatur : si vero a personâ infinitâ, erit simpliciter infinitum (Cf. **Salmant**, l. c., n. 171).

[4] *I Tim.*, II, 6.

atqui Christus, utpote Deus-homo, est persona infinita; ergo res oblata infiniti pretii est. Patet ergo ejus actiones esse infiniti valoris, et quidem ex duplici capite. — Jamvero peccatum infinitum est solummodo sub uno respectu, scilicet ratione personæ offensæ; atqui quod est infinitum sub duplici respectu superat illud quod infinitum est sub uno tantum respectu. Ergo.

Præterea peccata non habent gravitatem infinitam nisi quia ratione offensæ *moraliter* afficiunt Deum; dum satisfactio Christi est simpliciter infinita ex conjunctione *physicâ* cum personâ infinitâ; porro talis conjunctio non potest non afferre modum infinitatis excellentiorem quam infinitatem moralem peccati; ergo.

1170. Nec dicatur ex hoc principio sequi homines fuisse redemptos per primam Christi actionem. Nam quamvis quælibet actio Christi, etiam minima, *ex se* ad nos redimendos satis fuisset, tamen, ex *positivâ ordinatione divinâ*, statutum fuerat nos non per unam tantum, sed per omnes ejus actiones, præsertim vero ejus passionem et mortem in cruce, redimendos esse; unde merita ejus erant veluti in *suspenso*, donec per passionem ac mortem consummarentur.

II. Redemptio Christi fuit ad strictos juris apices.

1171. Quæstio movetur præcipue quoad *satisfactionem*, quam nonnulli putant theologi, inter quos *Scotistæ* et *Vasquez*, non fuisse ad strictos juris apices. Contrarium autem communiter tenent *Thomistæ* et alii Theologi, quorum sententiam amplectimur, ostendendo omnes conditiones ad hoc requisitas in eâ inveniri.

1° Satisfactio Christi fuit *ad alterum*. Objicit quidem *Vasquez* satisfactionem Christi non esse ad alterum, quia persona satisfaciens, scilicet Christus, eadem est ac persona Verbi, cui debetur satisfactio simul ac duabus aliis personis SS. Trinitatis. — *Resp.* : ut satisfactio sit ad alterum, sufficit distinctio naturarum in Christo; nam, vi illius distinctionis, unica Christi persona est virtualiter duplex : quatenus terminans naturam humanam, potuit satisfactionem solvere, et quatenus terminans naturam divinam, potuit satisfactionem accipere.

1172. 2° *Fuit ex bonis propriis*. Objicit Vasquez Christum non potuisse satisfacere ex bonis propriis, quia omnes illius actiones erant sub dominio Dei, nec proinde ipsi *propriæ*. — Sed respondetur distinguendo : actiones Christi *physicæ* spectatæ, erant quidem sub dominio Dei, quia erant actiones alicujus creaturæ; sed *valor moralis* illarum actionum, utpote pendens a personâ Verbi, cadebat sub dominio quasi personali et hypostatico solius Verbi ut subsistentis in humanâ naturâ, juxta illud axioma : "*actiones sunt suppositorum*"; ergo Christus potuit satisfacere ex bonis propriis.

1173. 3° *Ex alias indebitis.* Asserit quidem Vasquez omnes actiones Christi esse Deo debitas aliis titulis, scilicet titulo creationis, gratitudinis, religionis, etc. — Respondetur eâdem distinctione, scilicet : illæ actiones *physice* spectatæ, Deo quidem debebantur aliunde, sed in *suo valore morali*, ad solum Christum pertinebant, qui utpote æqualis Patri, nullam habebat obligationem proprie dictam erga Deum. Insuper actiones Christi, utpote infiniti valoris, poterant simul diversis obligationibus satisfacere; et aliunde quod ex justitiâ solvitur, potest simul ex obœdientiâ et caritate fieri, et sic multiplicem habere valorem.

4° Tandem creditor seu Deus *tenebatur acceptare* hanc Christi satisfactionem; nam, ut diximus, Christus fuerat, ordinatione divinâ, constitutus fidejussor et caput morale hominum; quo posito, Deus tenebatur Christi satisfactionem acceptare, ne sibi contradiceret; ideo enim Jesus constitutus fuerat caput et fidejussor generis humani, ut posset, loco nostrî, satisfactionem offerre.

Caput iij.

DE MUNERIBUS CHRISTI REDEMPTORIS.

1174. Christus nos redemit quidem omnibus quos peregit *actibus*, et omnibus *passionibus* quas patienter toleravit; præcipue autem *sacrificio* quod ut *sacerdos* et *hostia* obtulit in cruce, necnon, etsi secundarie, *doctrinâ* et *exemplis* quæ ut *propheta* et *magister* præbuit. Insuper, quatenus *caput* et *rex* suam vitam in nos diffundit et imperium exercet.

Dicemus igitur de Christo ut *sacerdote*, *prophetâ*, *capite* et *rege*.

Art. I. De munere Christi sacerdotali [1].

Cùm Christus munus sacerdotale exercuerit præsertim per sacrificium crucis, pauca de *sacrificiis* prænotanda sunt.

[1] Cf. S. Th., q. 22; q. 48, a. 3; Suarez, disp. XLVI-XLVII; Salmantic., disp. XXXI; Petavius, l. XII, c. 11-12; Legrand, diss., X, c. 1; Billuart, diss. XX, a. 3; Stentrup, *Soteriol.*, th. 73 sq.; Franzelin, th. 48; Pesch, n. 528-550; L. Labauche, p. 347-356.

Prænotanda de sacrificio.

1175. 1° **De sacrificio in genere**[1]. Sacrificia apud omnes gentes, etiam non excultas, floruisse omnes hodie concedunt.

Diversimode tamen a variis auctoribus explicantur. Juxta quosdam, sacrificium est *donum* quo nituntur homines deorum favorem consequi[2]. Juxta alios, est *cibus* diis oblatus ad eos pascendos, et ad facilius cum eis communicandum[3]. Alii vero contendunt sacrificium essentialiter esse *communionem* cum divinitate, manducando animal vel plantam aut aliquid hujusmodi (*totem* dictum) cui tribus, vi pacti antiquitus initi, speciali modo conjungitur, et a quo suam originem ducere putat[4]. — Duæ priores opiniones satis communiter hodie rejiciuntur; tertia vero innititur *totemismo*, qui apud paucas tribus viget, non autem omnes, nec proinde explicare valet factum *universale* quale est sacrificium.

Inspectis variis ritibus qui sacrificium comitantur, dici potest hunc ritum oriri ex duplici instinctu qui hominibus inest : (a) ex intimâ persuasione quod Supremo Numini reddendus est cultus *adorationis, gratitudinis, impetrationis* et, si peccatum commissum est, *expiationis*, et quidem externus, immo et publicus (*De Verâ Relig.*, nn. 164, 167-189); (b) ex desiderio signum manifestum habendi quod divinitas, sacrificio placata, communionem cum hominibus inire consentit. — Ita explicatur cur homo Deo aliquod donum *offerat*, ad agnoscendum ejus supremum dominium super creaturas et propius ad Eum accedendum; immo *animam viventem*, utpote nobiliorem, quæ immoletur, et ex parte comburatur, ex parte autem comedatur; pars enim quæ comburitur censetur a Deo accipi, dum alteram manducando cum Eo veluti epulamur.

1176. 2° **De sacrificiis Antiquæ Legis.** (A) Statim post lapsum peracta fuisse sacrificia ab hominibus Scriptura testatur[5]. Inter quæ celebre est sacrificium panis et vini quod Melchisedech obtulit[6].

---

[1] **M. J. Lagrange**, *Etudes sur les religions semitiques*, Paris, 1903, p. 244-268; **J. Grimal**, *Le Sacerdoce et le Sacrifice*, Paris, 1908, p. 3 sq.; **DD. A. Le Roy**, *La Religion des Primitifs*, Paris, 1911, p. 321-327.

[2] Ita **Renan***, *Histoire du peuple d'Israel*, t. I, p. 52.

[3] Ita præsertim **Smend**,* *Lehrbuch der alttestamentlichen Religiongeschichte*², p. 133 sq.

[4] De *totemismo* jam diximus in *Tr. de Verâ Relig.*, n. 143.

[5] *Gen.*, IV, 3-4; VIII, 20; XII, 7-8; XIII, 4; XV, 9-12, etc

[6] *Gen.*, XIV, 18.

Sub lege *mosaicâ*, multa fuerunt sacrificia ministerio *sacerdotum* oblata, qui ad hoc munus specialiter a Deo fuerant electi et deputati. Quæ ad quatuor genera reducebantur[1] : *holocaustum* in quo tota victima comburebatur, pelle tamen detractâ; sacrificium *pro delicto*, ad reparandum delictum, et sacrificium *pro peccato*, ad illud expiandum : in utroque, una pars victimæ comburebatur, altera in usum sacerdotum cedebat; *hostia pacifica*, quæ offerebatur pro *gratiarum actione* vel pro novis beneficiis obtinendis, in tres partes dividebatur : una pars comburebatur, alia in usum sacerdotum cedebat, tertia vero in usum offerentium; manducatio autem victimæ ut aliquid *sacrum* existimabatur, quod quamdam sanctitatem legalem requirebat.

1177. (B) Rituum præcipuorum *significationem* declarare juvat : (a) *victima* vices gerit offerentis, qui manus imponit super caput hostiæ, ad significandum eam sibi substitui; quando offertur pro peccato, hostia vocatur peccatum, ἁμαρτία, quia in se suscipit peccata offerentis; (b) *mactatio* victimæ cum effusione sanguinis ostendit Dei supremum dominium et jus vitæ ac mortis in ipsum offerentem; quando pro peccato immolatur, sanguis effusus simul peccatum delet, divinam justitiam placat, et peccatorem pœnitentem Deo propinquiorem facit; (c) *carnes adustæ* super altare, in holocaustum et odorem suavissimum Domino, significant sacrificium esse Deo acceptabile; (d) carnibus autem *extra castra* combustis ostenditur peccata longe ab homine remota esse; (e) *communione* tandem significatur hominem, mediante hostiâ quæ sacra facta est, cum Deo ipso communicare et ejus sanctitatis participem fieri.

1178. (C) Valde tamen *imperfecta* erant hujusmodi sacrificia : (a) unumquodque *non integre*, sed tantum ex parte significabat varia elementa quæ constituunt perfectum sacrificium; (b) et id quidem modo satis *vulgari*, cùm homini substituerentur hostiæ irrationales, et Deus censeretur suavem odorem sacrificii olfacere; (c) tandem *inefficacia* erant sacrificia, cùm *in se* non haberent quod Deo placerent, aut homines sanctificarent : vacua igitur erant signa, quæ implere non poterant quod significabant, et nullum valorem habebant nisi ex acceptatione divinâ.

His tamen præfigurabatur verum sacrificium quod Christus in arâ crucis oblaturus erat.

Divisio. Cùm quæstio de sacrificio Christi sit satis implexa, ut certa ab incertis secernamus, exponemus : 1° *thesim catholicam;* 2° *theologicam expolitionem* hujus sacrificii; 3° *controversiam* de ejus essentiâ et extensione.

[1] *Levit.*, I-VII.

§ I. Doctrina catholica de sacerdotio et sacrificio Christi.

1179. *Thesis :* **Christus, ut homo Deus [1], est supremus Pontifex seu sacerdos, et seipsum Deo Patri pro nobis offerens in cruce, morte intercedente, verum et perfectum obtulit sacrificium.**

1° De fide est ex Conciliis *Ephesino* et *Tridentino.* Ephesinum rem ita definit : "Pontificem et Apostolum confessionis nostræ factum esse Christum, divina Scriptura commemorat. Obtulit autem semetipsum pro nobis in odorem suavitatis Deo et Patri. Si quis ergo Pontificem et Apostolum nostrum dicit... pro se obtulisse semetipsum oblationem et non potius pro nobis solis (non enim eguit oblatione qui peccatum omnino nescivit), A. S." [2]. *Tridentinum* docet Christum sacerdotem perfectum "semel seipsum in arâ crucis, morte intercedente, Deo Patri obtulisse ut æternam illic redemptionem operaretur", et postea addit "sacrificium Eucharistiæ nihil aliud esse nisi repræsentationem cruenti sacrificii semel in cruce peracti" [3]. Jamvero hæc verba manifeste supponunt oblationem Christi morientis in cruce esse verum et proprie dictum sacrificium.

1180. 2° Probatur ex *ep. ad Hebræos*, ubi Apostolus solari volens Judæos, variis persecutionibus afflictos, ostendit quantum præstent sacerdos et sacrificium Novæ Legis sacerdotibus et sacrificiis antiquæ Legis. Post demonstratam excellentiam Christi, qui angelis multo excellentior est, de ejus sacerdotio et sacrificio sermonem habet.

(A) Declarat Christum esse : (a) *pontificem magnum* qui penetravit cælos [4], electum et *vocatum a Deo*, et *ex hominibus assumptum*, qui condolere possit iis qui ignorant et errant, quoniam et ipse circumdatus est infirmitate [5], tentatum per omnia pro similitudine absque peccato [6]; (b) pon-

[1] Christus non fuit sacerdos secundum divinam naturam, quia sacerdos debet orare, et mediator esse inter Deum et homines : porro hoc facere nequibat nisi secundum naturam humanam; aliunde valor infinitus ejus sacerdotii et sacrificii a divinitate procedit; ergo est sacerdos prout homo-Deus. Ex quo sequitur eum sacerdotem non fuisse nisi a primo instanti Incarnationis.

[2] Denz., 122 (82). — [3] Denz., 938 (816). — [4] IV, 14. — [5] V, 1-8. — [6] IV, 15.

tificem vero secundum *ordinem Melchisedech*, ideoque *præstantiorem sacerdotibus Aaroniticis*, qui in patre suo Abraham ab ipso Melchisedech benedicti erant, et ceteroquin sempiternum non habuerunt sacerdotium, dum Christus cum *jurejurando* factus est sacerdos *in æternum*, semper vivens ad interpellandum pro nobis [1].

(B) Ostendit hunc summum sacerdotem (a) Deo obtulisse *sacrificium*, et quidem *unum* sacrificium multo perfectius omnibus antiquis sacrificiis quæ erant umbra futurorum, nec per sanguinem hircorum, sed per proprium sanguinem; (b) cujus *efficacia* tanta est ut *semel* oblatum sufficiat ad multorum exhaurienda peccata : " Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum... neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æternâ redemptione inventa... sanguis Christi, qui per Spiritum Sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi... Sic et Christus *semel* oblatus est ad multorum exhaurienda peccata " [2].

1181. Thesis etiam confirmari potest omnibus textibus in quibus declaratur Christum seipsum obtulisse et immolâsse, ut nos a servitute peccati liberaret : " Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et *hostiam* Deo in odorem suavitatis... in quo habemus redemptionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum "... " *Pascha* nostrum *immolatus* est Christus "... " Qui dilexit nos, et lavit nos a peccatis nostris *in sanguine suo* "[3]. Ibi evidenter agitur de sacrificio Christi in cruce, ut constat ex verbis : " Tradidit semetipsum hostiam, immolatus est, in sanguine suo "; et voces adhibitæ verum sacrificium significant, cùm eædem adhibeantur ad designanda sacrificia antiquæ Legis [4].

[1] VI, 20; VII, 1-28. — [2] *Hebr.*, IX, 11-28.

[3] *Ephes.*, V, 2-7; *I Cor.*, V, 7; *Apoc.*, I, 5.

[4] Patrum testimonia de sacerdotio et sacrificio Christi invenies supra, nn. 1132-1138. Cfr. **Petavius**, l. II, c. XII, n. 2; **Stentrup**, l. c., p. 257 sq.; **Journel**, n. 418 Indic. theologici.

§ II. Expolitio theologica doctrinæ de sacerdotio et sacrificio.

Ex iis quæ in Vetere et Novo Testamento inveniuntur circa sacerdotium et sacrificium, theologi notionem magis accuratam utriusque tradiderunt, simulque ostenderunt quomodo Christus sit vere sacerdos verumque obtulerit sacrificium : quod declarandum manet.

I. Quomodo Christus sit vere sacerdos.

1182. 1° Sacerdos (a verbis *sacra dans*) seu pontifex sensu proprio is est *qui auctoritate legitimâ deputatur ad offerendum Deo sacrificium, aliaque divina mysteria dispensanda.*

Ex *ep. ad Hebræos,* ut quis sit sacerdos, debet : (a) *vocari a Deo* et *inter homines* eligi, ut possit esse simul Deo gratus et hominibus compatiens : " Omnis namque pontifex *ex hominibus* assumptus, pro hominibus constituitur... nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui *vocatur a Deo* "[1]. (b) *Mediatoris officium* exercere, scilicet veluti medius stare inter Deum et homines ad Deum placandum, et ad impetrandas gratias ab ipso pro hominibus : " constituitur in iis quæ sunt ad Deum "[2]. (c) *Sacrificium* præsertim *Deo* offerre : " ut offerat dona et *sacrificia* "[3]; quod sacrificium debet esse *efficax* ad Deum honorandum hominesque sanctificandos : sacerdos enim bona divina hominibus dispensare debet.

1183. 2° Christus autem est sacerdos; nam ex hominibus assumptus, constituitur, ordinatione divinâ, pro hominibus in iis quæ sunt ad Deum, et offert sacrificium de quo mox dicemus. Ejus vero sacerdotium Aaronitico sacerdotio multo præstantius est. (a) Pontifex enim noster, innocens et impollutus, nullâ indigens purificatione, non per participationem accipit sanctitatem quam nobis confert, sed propriâ sanctitate, quam jure nativitatis in omni plenitudine possidet, nos sanctos efficit. (b) Immo, etsi unicâ oblatione semel sacrificium consummavit, mors ejus sacerdotium non extinxit. Sacerdos *in æternum,* suo semper fungitur munere sacerdotali in cælis quos penetravit; sanctorum minister et tabernaculi veri, apparet ante faciem Dei, semper vivens ad interpellandum pro nobis [4].

[1] *Hebr.*, V, 1, 4. — [2] *Ibid.*, 1. — [3] *Ibid.*
[4] *Hebr.*, VII, 25 sq.; VIII, 1 sq.; IX, 24; X, 14, etc.

II. Quomodo Christus sacrificium obtulerit.

1° **Sacrificii notio**[1]. Sacrificium (sacrum facere), *lato sensu* designat quodcumque opus bonum, sive internum sive externum, in honorem Dei factum.

1184. (A) *Definitio. Stricto sensu*, quatenus est specialis actus religionis, qualis describitur in *Levitico* et in *ep. ad Hebræos*, communiter definitur : *oblatio rei sensibilis ejusque immutatio, a ministro legitimo soli Deo facta, ad significandam agnitionem ejus supremi dominii, et veniæ imploratio-nem, quam sequitur quædam cum Deo communio.*

Tria igitur sunt sacrificii elementa : *oblatio*, *immutatio* et *communio*, quorum duo priora ad essentiam sacrificii spectant, tertium autem est veluti pars *integralis.*

Dicitur : (a) *Oblatio* rei *sensibilis*, quia sacrificium est in genere oblationum, licet omnis oblatio non sit sacrificium. Res autem oblata debet esse sensibilis, nam sacrificium proprie dictum est actus *cultûs publici*, et externa manifestatio virtutis religionis, ac proinde consistere debet in oblatione victimæ sensibilis, quâ offe-rens significet velle seipsum Deo dedicare; oblatio mere interna non esset nisi sacrificium improprie dictum.

(b) Et *immutatio*. In hoc apparet sacrificii a simplici oblatione discrimen. Nam sacrificium ordinatur ad supremum Dei dominium agnoscendum; quod non potest melius fieri nisi victimam immolando; sic enim declaratur creaturas nullum habere jus ad existentiam, sed solum Deum esse Dominum vitæ et mortis. Immutatio autem victimæ duplex esse potest : vel *physica* destructio, ut fiebat in holocaustis; vel *moralis* immutatio, quâ victima in statu humiliori constituitur, ut fiebat in libationibus, in quibus liquor effusus in statu decliviori et ad destructionem sui vergente constituebatur.

(c) A legitimo *ministro :* cùm enim sacrificium proprie dictum sit actus cultûs publici, nomine societatis oblati, nemo potest illud offerre, nisi specialiter ad hoc munus deputetur : " Omnis pontifex, ex hominibus assumptus, pro hominibus *constituitur* in iis quæ sunt ad Deum, ut offerat dona et *sacrificia* "[2].

(d) *Soli Deo* facta, ad significandam *supremi ejus dominii agnitio-nem :* finis enim præcipuus sacrificii est Deum agnoscere ut vitæ et

[1] Cf. **S. Th.**, 2. 2., q. 185; **Suarez**, *de Eucharistiâ*, disp. 73; **Lugo**, *de Euch.*, disp. XIX, sect. 1; **Stentrup**, *Soteriol.*, c. IX, sect. 2; **A. Cave**,* *The Scriptural doctrine of sacrifice;* **Oehler***, *O. T. Theology*, § 120-134; **Buathier**, *Le Sacrifice dans le Dogme catholique*, I part., ch. 1-3.

[2] *Hebr.*, V, 1.

mortis supremum Dominum; hoc autem *significat* immutatio victimæ; et ita sacrificium est in genere *signi.*

(e) *Veniæ implorationem :* cùm, in statu *naturæ lapsæ*, divina majestas per peccatum offensa fuerit, homo per sacrificium se mortis reum profitetur, et per hoc, offensam Deo irrogatam reparare intendit, veniamque impetrare.

(f) *Quam sequitur communio :* veniâ semel impetratâ, homo communionem cum Deo ambit, Deusque huic desiderio respondet, non solum dona sua, sed etiam seipsum aliquomodo homini largiendo.

1185. (B) *Species.* Ratione *finis*, sacrificium quadruplex distinguitur : (a) *latreuticum*, quod directe tendit ad agnoscendum supremum Dei dominium, quale erat *holocaustum;* (b) *eucharisticum*, quod ad gratias Deo agendas directe ordinatur, v. g., *hostia pacifica;* (c) *impetratorium*, quo nova beneficia postulantur; (d) *propitiatorium*, quod offertur pro peccatis aut pœnâ peccatis debitâ, quale erat hostia *pro delicto* et hostia *pro peccatis.*

1186. 2° **Christi sacrificium.** Ex quibus intelligi datur quomodo mors Christi fuerit *verum* sacrificium, et quidem *perfectum.* (A) In morte Christi omnes conditiones adsunt quæ ad sacrificium proprie dictum requiruntur : (a) Christus, utpote verus homo, est victima *sensibus obvia;* (b) insuper victima *immutatur*, quia Christus vere immolatus et mortuus est in cruce; (c) adest etiam *legitimus minister*, scilicet Christus ipse, qui est sacerdos in æternum, et seipsum obtulit pro totâ hominum societate, ut dictum est de universalitate redemptionis, n. 1155 sq.

Objicitur quidem Christi immolationem a tortoribus peractam fuisse. *Resp.* Isti fuerunt tantummodo causa instrumentalis et materialis mortis ejus; sed verus sacerdos fuit ipse Christus, quatenus *seipsum voluntarie tradidit morti* a tortoribus infligendæ, juxta illud : " Ego ponam animam meam : nemo tollit eam a me, sed ego pono eam a me ipso "[1] : non potuissent enim vitam ejus eripere, nisi ipse seipsum eis tradidisset; et hoc sufficit ut Christus vere fuerit sacerdos, nam, in sacrificiis antiquæ Legis, victimæ etiam a laicis immolabantur, et a sacerdotibus offerebantur[2].

[1] *Joan.*, X, 18.

[2] **S. Th.**, 2, q. 47, a. 1. Cf. **Oehler***, op. cit., § 126; **Lund***, *Judische Heiligthümer*, p. 579 sq. Quod aliunde clare colligitur ex *Lev.*, I, 5, ubi dicitur victimam immolari ab eo pro quo sacrificium offerebatur, et offerri a sacerdotibus : " immolabitque vitulum coram Domino, et offerent filii Aaron sacerdotes sanguinem ejus ".

(d) Melius autem agnosci non poterat supremum Dei dominium quam per mortem hominis Dei; sic enim demonstrabatur omnes creaturas, etiam perfectissimas, a Deo pendere quoad totum suum esse, solumque Deum jus habere ad existentiam et honorem. Ita pariter optime reparabatur offensa Dei irrogata, et venia implorabatur.

(e) Nec deest *communio;* morte enim Christi homines participes fiunt redemptionis fructuum, ut jam illustratur exemplo pœnitentis latronis. Ut hæc autem communio universalis fieret, Christus, pridie quam pateretur, instituit sacrificium eucharisticum cui communicare poterunt singuli fideles.

1187. (B) *Qualitates.* Sacrificium Christi in cruce fuit :

(a) *Perfectissimum :* nam perfectio alicujus sacrificii pendet præsertim ex *dignitate victimæ*, et ex *perfectione immolationis;* atqui in sacrificio crucis victima oblata erat infiniti valoris, et immolatio fuit completa, cùm post multos et diuturnos dolores, Christus tandem mortem violentam libere, patienter, ex obœdientiâ et amore, passus fuerit, et sanguinem suum fuderit.

(b) Finibus Incarnationis *accommodatum :* nam finis Incarnationis non est solum redimere hominem, sed etiam illi præbere remedia adversus triplicem concupiscentiam. Atqui Christus in passione hæc remedia nobis præbet, exemplo nos docendo quo modo divitias, honores et volubtates contemnere debeamus : fuit enim omnibus bonis externis, etiam vestibus, spoliatus, opprobriis saturatus, et omni tormentorum genere afflictus [1].

(c) Ex se *efficacissimum :* illud enim sacrificium est ex se efficax, quod ex naturâ suâ potest Deum glorificare et placare, nobisque restituere omnia bona per peccatum amissa; atqui tale fuit sacrificium Christi, quod, utpote *infiniti valoris* (supra, n. 1168), optimos produxit effectus : *latreuticum* et *eucharisticum*, Deum infinite glorificando adoratione et gratiarum actione : " Ego te clarificavi super terram, opus consummavi quod dedisti mihi ut faciam " [2]; *pro-*

[1] *Sum. theol.*, 3, q. 46, a. 3-7. — [2] *Joan.*, XVII, 4.

pitiatorium, nos liberando tum a peccato, tum a potestate diaboli et reatu pœnæ (supra, n. 1160), et cum Deo reconciliando; *impetratorium*, gratiam nobis merendo (supra, n. 1162), januamque cæli nobis aperiendo, ut egregie exponitur a *S. Thomâ*[1], qui totus hâc de re legendus est.

§ III. Controversia de sacrificii Christi essentia et extensione.

1188. Omnes quidem catholici admittunt mortem Christi in cruce esse verum sacrificium; quidam vero volunt quasdam ejus alias actiones esse etiam proprie dictum sacrificium.

(A) *Thalhofer*[2], putans sacrificium non esse in genere signi, sed essentialiter consistere in actu interno obœdientiæ quocumque modo manifestato, contendit actum, quo Christus in cælo se suaque opera et mortem Patri sistit, esse verum sacrificium : ita enim actum obœdientiæ internum repetit, eumque cicatricibus in glorioso corpore manentibus manifestat.

(B) *P. de Condren*[3] et *Thomassin*[4], quorum theoriam lucide exponit *M. Lepin*[5], docent sacrificium essentialiter quinque elementis constitui, videlicet consecratione, oblatione, immolatione, consummatione et communione; et totam vitam Christi sacrificium esse : victimæ *consecratio* primo instanti Incarnationis facta est; *oblatio*, eodem instanti incœpta, die Præsentationis exterius manifestata est; *immolatio*, in cruce peracta; *consummatio*, die Resurrectionis perfecta; *communio* in cælo in æternum, in terrâ per mysterium eucharisticum usque ad finem mundi persistet.

(C) *Communis* tamen *sententia*, quam amplectimur, asserit sacrificium essentialiter consistere in oblatione victimæ immutatæ, ideoque solam passionem et mortem Christi esse proprie dictum sacrificium; ceteros autem ejus actus fuisse aut præparationem aut complementum sacrificii proprie dicti; incarnationem, v. g., esse remotam præparationem, quatenus Filium Dei constituit sacerdotem, et materiam præbet sacrificii; primum Christi actum : *Ecce venio*...

---

[1] 3 p., q. 49, art. 1-5.

[2] *Das Opfer des Alten und Neuen Bundes*, p. 201 sq.; *Handbuch der Katholischen Liturgik*, 195 sq.

[3] *L'Idée du sacerdoce et du sacrifice de J.-C.*, nouvelle éd., Paris, 1901.

[4] *De Incarn.*, l. X, c. 9, n. 16 sq.

[5] *L'Idée du sacrifice dans la Religion chrétienne*, thèse, Paris, 1897.

esse oblationem futuri sacrificii, ceterosque actus obœdientiæ et amoris ultimo referri ad sacrificium crucis in quo invenitur perfectissima amoris manifestatio; resurrectionem et ascensionem considerari posse tanquam complementum ipsius sacrificii, quatenus ostendunt homines in novitate vitæ ambulare debere, et ad regnum cæleste tendere, ubi tandem communionem perfectam cum Deo per Christum consequentur.

Hæc enim sententia sola consistere videtur cum textibus Scripturæ et Conciliorum declarationibus, in quibus dicitur *unum* fuisse Christi sacrificium, *semel in aræ crucis* oblatum, cujus sacrificium missæ est repræsentatio; et cum notione sacrificii qualis e diversis sacrificiis deducitur : non enim quælibet oblatio, etiam externa et publica, est sacrificium, sed ea tantum quæ fit cum aliquâ immutatione victimæ; secus omnis actus religionis publicus (qualis est, v. g., recitatio precum nomine Ecclesiæ) esset verum sacrificium : quod nullus catholicus dicere potest.

1189. Objiciunt quidam [1] illationem sanguinis in Sancta Sanctorum per Summum Sacerdotem, quæ in antiquis sacrificiis fiebat (*Hebr.*, IX, 7), fuisse verum expiationis sacrificium; proinde Christum per analogiam sacrificium peregisse, quando post ingressum in cælum, sanguinem suum Deo Patri obtulit. — Sed immerito; nam hujusmodi cæremonia nihil aliud erat nisi *complementum sacrificii jam peracti:* verum enim sacrificium in ipsâ immolatione victimæ situm est; igitur Christus verum sacrificium in cruce obtulit, et ingressus in cælum nihil aliud fuit nisi complementum sacrificii quod in cruce obtulerat. Quæ interpretatio contextu firmatur, nam, teste Apostolo, Jesus *semel tantum oblatus est* [2], et *unâ oblatione consummavit* in sempiternum sanctificatos [3]; quod dici nequit de oblatione in cælo factâ, cùm sit jugis perpetuoque renovetur : "semper vivens ad interpellandum pro nobis" [4].

1190. Id tamen præfatis auctoribus concedi potest, nempe Christi resurrectionem, ascensionem et ingressum in cælum esse *ultimum complementum* sacrificii jam in cruce

[1] Ita *Thalhofer*, qui rem probare nititur ex *Hebr.*, IX, 7, 24; idem argumentum proposuerant Sociniani; isti vero a catholicis maxime differunt, cùm asserant Christi mortem non fuisse verum sacrificium, sed tantum præparationem ad sacrificium quod obtulit cælum ingrediendo.

[2] *Hebr.*, IX, 28. — [3] *Hebr.*, X, 14. — [4] *Hebr.*, VII, 25.

peracti; sicut enim in veteribus sacrificiis, Deus aliquando publice manifestabat acceptationem sacrificii jam oblati, et ita respondebat oblationi ab hominibus factæ, ita Pater, Christum glorificando in resurrectione et ascensione, ostendit se efficaciter ratum habere sacrificium dilecti Filii sui.

Art. II. De munere Christi prophetico [1].

1191. Christus nos secundarie redemit munus propheticum exercendo. Prophetæ antiqui non solum futura annuntiabant, sed etiam (a) res divinas docebant; (b) legis observationem et cultum divinum promovebant; (c) doctrinam suam exemplis, miraculis et vaticiniis confirmabant [2]. Jamvero Christus hoc munus propheticum perfecte adimplevit fuitque Propheta, seu Magister et Doctor.

1192. I° *Christus, ut homo Deus, fuit eximius Propheta seu Doctor ac Magister.*

(A) *Script.* (a) *In Vet. Test.* Christus ut *Propheta eximius* annuntiatus est : " Prophetam de gente tuâ et de fratribus tuis suscitabit Dominus " [3]. (b) *In Novo Test.*, ipsi Judæi Christum agnoverunt ut Prophetam : " Propheta magnus surrexit in nobis " ... " Hic est vere Propheta " [4]. Christus de seipso dixit : " Vos vocatis me : Magister et Domine, et bene dicitis; sum etenim " [5]; immo asserit se esse majorem omnibus prophetis, cùm ipse solus annuntiet quæ apud Patrem vidit [6].

(B) *Rat. theol.* Eximius est Propheta, qui perfectissime omnia munera veri prophetæ adimplevit. Atqui talis fuit Christus : (a) *res divinas docuit* cum auctoritate quam nemo unquam obtinuit, juxta illud : " Erat enim docens eos sicut potestatem habens et non sicut Scribæ eorum et Pharisæi " [7]. (b) *Legem antiquam* a falsis interpretationibus *expurgavit*, eamque *ampliavit* et perfecit, præsertim quoad legem caritatis, ut videre est in sermone supra montem [8]. item cultum divinum instauravit, homines edocens quomodo Deum in spiritu et veritate adorarent [9]. (c) Tandem suam doctrinam

[1] Cfr. **S. Thom.**, q. 42; **Suarez**, *de Mysteriis Christi*, disp. XXX; **Sentrup**, *Soteriol.*, th. 126 sq.; **Petavius**, l. II, c. 10-11; **Pesch**, n. 551 sq.

[2] De prophetis jam diximus in *Tr. de Verâ Relig.*, n. 496 sq.

[3] *Deut.*, XVIII, 15. — [4] *Luc.*, VII, 16; *Joan.*, VII, 40.

[5] *Joan.*, XIII, 13. — [6] *Joan.*, III, 11. — [7] *Matt.*, VII, 29.

[8] *Matt.*, V, 17-48. — [9] *Joan.*, IV, 23.

exemplis confirmavit : " Cœpit facere et docere " [1] ... " Exemplum dedi vobis, ut quemadmodum ego feci vobis, ita et vos faciatis " [2]; eamdem *miraculis* et *vaticiniis* confirmavit, annuntiando suiipsius mortem et resurrectionem, eversionem Jerusalem, etc. Ergo Christus fuit eximius Propheta.

1193. 2° *Corollaria.* (A) Christus in docendo, loquitur ut *legatus Dei*, a quâlibet humanâ auctoritate et scholâ *independens;* nam (a) Scriptura expresse testatur eum directe missionem suam accepisse a Deo, et eamdem directe Apostolis transmisisse : " Sicut misit me vivens Pater, et ego mitto vos. Euntes ergo docete omnes gentes... " [3]. (b) Insuper Christus, ratione unionis hypostaticæ, plenitudinem scientiæ habuit, nec scientiam suam ex Judaicis scholis vel græcis hausit, sed absque ullius magistri humani ope, plenus scientiâ et doctrinâ repertus est : " Et mirabantur Judæi, dicentes : quomodo hic litteras scit, cum non didicerit " [4]?

(B) Christus est *unicus Doctor et Magister novæ Legis;* (a) id declaravit Pater cælestis, dum in Transfiguratione dixit : " Hic est filius meus : ipsum audite " [5]. Idem expresse docet Christus : " Magister vester unus est, Christus " [6]; quare et ipse aliis confert potestatem docendi, et quidem cum auctoritate, ita ut qui non obœdiunt Evangelio damnationis pœnam incurrant [7]. (b) Revera, cùm Christus sit omnium redemptor, ad eum spectat eas veritates docere quæ ad salutem necessariæ sunt, et intus illuminare mentes ut divinorum mysteriorum aliquam intelligentiam consequantur.

Art. III. De Christo Capite [8].

Filius Dei, qui ideo factus est homo ut homo fieret Deus, vitam suam nobis largitur, quatenus est caput corporis cujus membra sumus.

1194. *Christus, ut homo Deus, est caput tum hominum tum Angelorum, non tamen eodem gradu.* Dixi *ut homo Deus*, quia tale munus Christo competit non propter naturam humanam solam, nec propter divinam solam, sed propter utramque simul : ut Filius Dei, gratiam in nos influere potest; ut homo, nobis assimilatur, ideoque caput esse valet generis humani.

---

[1] *Act.*, I, 1. — [2] *Joan.*, XIII, 15. — [3] *Matt.*, XXVIII, 18.
[4] *Joan.*, VII, 15. — [5] *Luc.*, IX, 35.
[6] *Matt.*, XXIII, 10. — [7] *Marc.*, XVI, 15.
[8] Cfr. **S. Th.**, 3, q. 8; **Suarez**, disp. XXIII; **Salmantic.**, disp. XVI; **Legrand**, diss. X, c. 3; **Petavius**, l. XII, c. 17; **Billuart**, disp. IX; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 170-173; **Billot**, th. 86.

1195. 1° *Christus est caput omnium hominum, exceptis tamen damnatis.*

(A) *Script.* " Ipsum (Christum) dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius " [1]. In hoc textu duo asseruntur, videlicet Ecclesiam efformare aliquod corpus morale seu mysticum, et Christum esse caput ejusdem.

(B) *Ratione theol.* In corpore humano, caput est ea pars quæ eminet : *prioritate*, cùm sit prima pars corporis; *perfectione*, quia in capite vigent omnes sensus; præsertim *virtute* influendi, quia in cetera membra agit, ea movendo et gubernando. Atqui hæc tria Christo competunt relate ad alios homines : (a) Est *prior*, cum sit exemplar cui conformes esse debeamus : " Quos præscivit et prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus " [2]; (b) habet etiam *perfectionem*, quia possidet plenitudinem gratiæ et veritatis : " in quo sunt omnes thesauri sapientiæ et scientiæ absconditi " [3]; (c) tandem habet *virtutem influendi*, quia " de plenitudine ejus nos omnes accepimus " [4]; et revera, ut dictum est, omnis gratia ac proinde omnis motus in ordine supernaturali a Christo Redemptore venit; hinc *Tridentinum* ait [5] : " cùm enim ille ipse Christus Jesus tanquam caput in membra, et tanquam vitis in palmites, in ipsos justificatos jugiter virtutem influat "...

1196. 2° Christus est quidem caput omnium hominum, sed *secundum diversos gradus*. (A) Est caput *actu :* (a) beatorum, qui perfecte ac immobiliter ipsi uniuntur per gloriam; (b) justorum in terrâ, qui ipsi mobiliter uniuntur per fidem et caritatem; (c) fidelium peccatorum qui ipsi uniuntur per fidem tantum. (B) Est autem caput in *potentiâ* infidelium omnium qui possunt ad veram fidem converti; nam quamdiu infideles manent in terrâ, Christus remote saltem agit in ipsos, ut illos ad fidem adducat; atqui talis influxus sufficit ut possit vocari eorum caput in potentiâ; ergo. (C) Nullomodo autem est caput damnatorum in inferno; nam isti nullum influxum gratiæ a Christo amplius accipere possunt.

1197. 3° Christus est *caput Angelorum*, minus tamen perfecte quam hominum. Probatur :

[1] *Ephes.*, I, 22; cf. IV, 15; V, 23; *Coloss.*, I, 18.
[2] *Rom.*, VIII, 29. — [3] *Coloss.*, II, 3; cf. *Joan.*, I, 14.
[4] *Joan.*, I, 16. — [5] Sess. VI, cap. 7.

(A) *Script.* Dicitur enim de Christo [1]: "Qui est caput omnis principatûs et potestatis", scilicet omnium Angelorum, ut patet ex contextu et locis parallelis.

(B) *Rat. theol.* Christus enim, etiam relate ad Angelos, habet aliquo sensu omnes conditiones requisitas ut sit eorum caput: nam (a) ratione unionis hypostaticæ Angelis præeminet; (b) majorem plenitudinem gratiæ quam ipsi possidet; (c) et tandem in eos infundit non quidem gratiam et gloriam essentialem, sed gloriam accidentalem, ut infra (n. 1211) dicemus; ergo.

Art. IV. De Christo Rege [2].

1198. 1° Regia potestas est facultas suprema homines in societate ordinatos ad finem communem dirigendi. Duplex est: *temporalis*, quæ subditos dirigit ad bonum temporale obtinendum, et *spiritualis*, quæ homines dirigit ab beatitudinem supernaturalem. Jamvero Christus est rex *spiritualis*, quatenus fundavit super terram societatem spiritualem, scilicet Ecclesiam, cujus vere rector et dominus est [3].

1199. 2° *Christus, ut homo Deus, est rex imperii spiritualis.* Probatur (A) *Script.* (a) In *Veteri Testamento*, ut rex annuntiatur: "Ego autem constitutus sum Rex super Sion" ... "Vocabitur ... princeps pacis, multiplicabitur ejus imperium" [4]. (b) *In Novo Test.* Christus pariter vocatur Rex: "Dabit illi Dominus Deus sedem David Patris ejus, et regnabit in domo Jacob in æternum" [5]. Hanc regiam dignitatem Christus manifestat præcipue quando ingreditur Jerusalem, clamantibus turbis: Hosanna filio David [6]. Paulo post a Pilato interrogatus: "Ergo rex es tu"? respondet: "Tu dicis, quia *rex sum ego*" [7]. Hinc vocatur "Rex Regum et dominus dominantium" [8].

---

[1] *Coloss.*, II, 10.

[2] Cf. **Suarez**, disp. 48; **Salmantic.**, disp. 32; **Petavius**, l. XII, c. 15; **Stentrup**, th. 137 sq.; **Liddon**, op. cit., lect. III; **Seeley**, *Ecce Homo*, p. I, c. 3, 4, 7, 9.

[3] Controvertitur inter theologos num Christus fuerit insuper rex *temporalis* totius mundi. Communior sententia affirmat ipsum fuisse regem *quoad jus*, seu, ut aiunt, in actu primo: "omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia" (*I Cor.*, XV, 27); non autem quoad *usum* et *exercitium*, cum ipse dixerit: "regnum meum non est de hoc mundo" (*Joan.*, XVIII, 36), et vitam pauperem et humilem libere elegerit, immo et censum solverit, licet ab eo immunis fuerit (*Matth.*, XVII, 23-26).

[4] *Ps.* II, 6; *Isa.*, IX, 6. — [5] *Luc.*, I, 32. — [6] *Matth.*, XXI, 1-9.

[7] *Joan.*, XVIII, 37. — [8] *Apoc.*, XIX, 6.

(B) *Rat. theol.* Christus est rex hominum : (a) titulo *hereditatis*, quia, vi unionis hypostaticæ, quatenus est Filius Dei, omnibus hominibus præeminet, et jus habet eos regendi, juxta illud : " Postula a me et dabo tibi gentes hereditatem tuam " [1]; (b) titulo *redemptionis :* nam Christus nos a captivitate diabolicâ eripuit, et acquisivit pretio proprii sanguinis : " Non estis vestri, empti enim estis pretio magno " [2]; (c) titulo *liberæ electionis :* nam omnes qui per baptismum Ecclesiam ingrediuntur, vel postea vota baptismi renovant, eo ipso libere se subdunt imperio Christi, qui supremus est Ecclesiæ Rex.

Quam potestatem exercet : (a) in *animas*, quas illuminat, movet et roborat, sibique et Patri subdit; (b) in *Ecclesiam*, quam regit et gubernat per sacram hierarchiam a se institutam, ut dictum est in *Tr. de Ecclesiâ;* (c) etiam aliquo sensu in *societatem civilem*, quatenus spiritum evangelicum in christianos principes diffundere nititur, et jus habet ut societas gubernetur secundum principia legis christianæ.

1200. 3° Excellentia autem regiæ potestatis Christi colligitur ex ejus dotibus. Est videlicet : (A) *suprema*, nam Christus, utpote Filius Dei, subditos habet non solum populos, sed etiam reges terræ, et ipse nemini subditur. Hinc ipsi inest (a) potestas *legislativa*, quâ potest sive antiquas leges abrogare, sive novas condere; quâ potestate usus est, v. g., in sermone supra montem, ubi legem mosaicam complevit et perfecit [3], aut etiam in ultimâ Cœnâ, quando dixit : " Mandatum novum do vobis " [4]. Quæ potestas ei tam propria est ut eamdem aliis communicare possit : " Quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis " [5] (b) Ipsi pariter competit potestas *judiciaria*, quâ judicare potest vivos et mortuos : " Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio " ... " qui constitutus est a Deo judex vivorum et mortuorum " [6].

(B) *Universalis*, quatenus extenditur ad omnia loca, omnia tempora, omnes creaturas : " Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ " ... " et regnabit in domo Jacob in æternum " ... " omnia subjecta sunt ei " [7].

(C) *Ad finem præstantissimum ordinata;* reges enim terræ bonum civium temporale per media imperfecta prosequuntur, Christus autem ad finem supernaturalem et beatitudinem æternam per media perfectissima subditos suos efficaciter ducit.

---

[1] *Ps.* II, 8. — [2] *I Cor.*, VI, 20. — [3] *Matth.*, V, 17, 21 sq.
[4] *Joan.*, XIII, 34. — [5] *Matt.*, XVI, 18 sq.; XVIII, 17 sq.
[6] *Joan.*, V, 22, 27; *Act.*, X, 42; cf. XVII, 31.
[7] *Ps.* II, 8; *Luc.*, I, 32; *I Cor.*, XV, 27.

Conclusio generalis.

1201. (A) Est igitur Salvator noster *perfectus religionis mediator*, ut ait Apostolus : " Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus, qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus " [1].

In eo enim, creatura, per peccatum vulnerata et vanitati subjecta, invenit liberationem a peccato [2], et insuper quidquid necesse est ad debitum et dignum honorem Deo reddendum, ad exhibendam satisfactionem Dei justitiæ, et obtinendam divinæ vitæ communionem. Per *sacrificium* Christi, Deus mundi creator et justitiæ vindex perfecte colitur; per sacrificii *consummationem*, Christi scilicet resurrectionem et ascensionem, homo glorificatur, et ad perfectam laudem Dei in cælis celebrandam admittitur. Nec solus gloriam Christus adipiscitur; fratres enim ejus in ipso adoptionem divinam recipiunt, ut adimpleatur spes et exspectatio omnis creaturæ " quia ipsa creatura liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei " [3].

1202. (B) Quomodo autem per Christum *accessum* habeamus ad Patrem [4], ex jam dictis colligi potest.

Ipse enim nobis ostendit quam credere veritatem, et quam sequi debeamus viam : est enim exemplar, et magister, et propheta. Quem possedit spiritum, quam gratiam, et quas virtutes, infundit in nos : nostra enim vita est et caput. Per ipsum omnia in nobis ordinantur ut Patris imperio subjecta sint; est enim Christus rex noster spiritualis, cujus regnum, jam nunc in mundo inchoatum, secundo ipsius adventu ita consummabitur ut sit Deus omnia in omnibus. Unde hæc Apostoli memoriâ teneamus : " Per hominem mors et per hominem resurrectio mortuorum, et sicut in Adam omnes moriuntur ita et in Christo omnes vivificabuntur; unusquisque autem in suo ordine : primitiæ Christus; deinde ii qui sunt Christi, qui in adventu ejus crediderunt. Deinde finis cùm tradiderit regnum Deo et Patri, cùm evacuaverit omnem principatum et potestatem et virtutem " [5].

Controversia de motivo finali Incarnationis.

1203. *Status quæstionis.* Jam diximus motivum proximum Incarnationis fuisse Redemptionem generis humani,

[1] *I Tim.*, II, 5. — [2] *Rom.*, VII, 24, 25. — [3] *Rom.*, VIII, 18-21.
[4] *Eph.*, II, 18. — [5] *I Cor.*, XV, 20-24.

motivum autem ultimum fuisse gloriam Dei. Sed ulterius progrediuntur theologi, et inquirunt quodnam fuerit motivum finale seu determinativum Incarnationis.

1° Juxta *Thomistas* [1], multosque aliarum scholarum theologos, motivum illud fuit Redemptio generis humani, ita ut, Adamo non peccante, Verbum incarnatum non fuisset. — Attamen quidam inter eos addunt Incarnationem, propter redemptionem volitam, simul *propter suam excellentiam* intentam esse, ita ut Christus in decretis divinis constitutus fuerit centrum totius mundi et *causa meritoria* omnis gratiæ, etiam ejus quæ Angelis et Adamo innocenti concessa est [2].

2° Juxta *Scotistas*, motivum illud fuit excellentia et complementum universi, eo sensu quod Deus decreverit Incarnationem ad complendam et perficiendam creationem; hinc, juxta ipsos, Verbum incarnatum fuisset, etiamsi Adamus non peccasset : sed tunc venisset in carne impassibili.

3° Juxta *Suarez*, Deus decrevit Incarnationem propter duplex motivum, tum propter perfectionem universi, tum propter Redemptionem, ac proinde Verbum incarnatum fuisset, etiam Adamo non peccante. Proinde ejus opinio substantialiter non differt ab opinione Scotistarum.

I. Systema Thomistarum.

1204. 1° Animadvertunt imprimis Thomistæ quæstionem propositam esse quæstionem *facti*, non *meræ possibilitatis;* fatentur Verbum potuisse incarnari, Adamo non peccante; sed de facto, in ordine actuali, motivum proximum adæquatum Incarnationis fuit Redemptio generis humani, ita ut, Adamo non peccante, reapse Verbum incarnatum non fuisset. En eorum argumentum generale : Ea quæ ex solâ voluntate Dei pendent, nobis innotescere nequeunt nisi per Scripturam et Traditionem; atqui in Scripturâ et Traditione unicum Incarnationis motivum assignatur, scilicet

[1] **S. Th.**, q. 1, a. 3; **S. Bonaventura**, *in III Sent.*, dist. 1, a. 2, q. 2; **Capreolus**, *in III Sent.*, dist. 1, q. unic., a. 1; **Cajetanus**, in h. art.; **Joannes a S. Thoma**, disp. III, a. 2; **Gonet**, disp. V, § I; **Salmantic.**, disp. II., dub. 1; **Vasquez**, disp. X, c. 4; **Valentia**, disp. I, q. 1; **Becanus**, c. I, q. 8; **Lugo**, disp. I; **Legrand**, diss. VII, c. 3; **Billuart**, disp. III, a. 3; **Stentrup**, *Soteriol.*, th. 2; **Petavius**, l. II, c. 17, n. 7 sq.; **Billot**, th. 3.

[2] Ita recenter, post *Molina*, *Gonet*, *Salmanticenses*, etc., **P. Galtier**, *Le vrai motif de l'Incarnation*, in *N. R. Théol.*, 1911, pp. 44, 104 sq.

redemptio generis humani; ergo revera Incarnatio decreta fuit propter illud solum motivum.

(A) Quoties enim *Scriptura* loquitur de motivo Incarnationis, simpliciter asserit Christum venisse ad homines redimendos. "Venit Filius hominis *salvare quod perierat*" [1]; "Venit enim Filius hominis quærere et salvum facere quod perierat" [2]. *S. Augustinus* (serm. 174, n. 2) hæc verba explicans, addit: "Si homo non periisset, Filius hominis non venisset". S. Paulus docet pariter Jesum venisse in hunc mundum "peccatores salvos facere" [3], et *S. Augustinus* ejus verba explicans, dicit: "Nulla fuit causa Christi veniendi nisi peccatores salvos facere. Tolle vulnera, tolle morbos, et nulla est causa medicinæ" (Sermo 175, n. 1).

1205. (B) *Tradit.* (a) Ex *Patribus*, quorum plerique thesim nostram propugnant, licet eam non proponant cum distinctionibus scholasticis; ita *S. Irenæus* [4]: "Si enim non haberet caro salvari, nequaquam Verbum Dei caro factum esset". *S. Athanasius* [5]. "Quod autem homo est factus, nunquam accidisset, nisi hominum necessitas causam præbuisset". (b) Ex *Symbolo*, in quo unicum motivum Incarnationis assignatur: "qui propter nos et nostram salutem descendit de cælis". (c) Ex *Liturgiâ*: dicitur enim in benedictione cerei paschalis: "O certe necessarium Adæ peccatum quod Christi morte deletum est! O felix culpa, quæ talem ac tantum meruit habere Redemptorem!" Atqui, si Verbum incarnatum fuisset, etiam Adamo non peccante, Adæ peccatum non posset certo vocari necessarium, aut felix culpa, nec dici causa, etiam occasionalis, Christi adventûs.

1206. 2° Hisce argumentis Scotistæ respondent: (a) Verba Scripturæ et Patrum intelligi debent eo sensu quod Verbum incarnatum sit in carne *passibili* propter redemptionem nostram; sed hoc non impedit quin incarnatum fuisset in carne impassibili, Adamo non peccante. — Quod tamen responsum vix conciliatur cum textibus allatis, in quibus non dicitur Verbum in carne passibili, sed *simpliciter*, absque ullâ distinctione, Verbum venisse propter peccata nostra.

(b) Scriptura et Patres, addunt Scotistæ, indicant solum unum ex motivis Incarnationis, illud scilicet quod relate ad nos præcipuum esse videtur; sed ex hoc non sequitur nullum aliud esse motivum æque aut etiam magis principale. *Resp.* Scriptura, quæ tota fere ordinatur circa explicationem Incarnationis, valde probabiliter non silet circa motivum principale hujus mysterii.

---

[1] *Matt.*, XVIII, 11. — [2] *Luc.*, XIX, 10.
[3] *I Tim.*, I, 15; cf. *Joa.*, III, 17; *Matt.*, XIV, 13.
[4] *Adv. Hæres.*, l. V, c. 14, n. 1, *P. G.*, VII, 1161.
[5] *Orat. 2 cont. Arian.*, *P. G.*, XXVI, 268.

II. Systema Scotistarum[1].

1207. 1° Ex *Scripturâ* duo præsertim citantur textus ad probandum motivum determinativum Incarnationis esse excellentiam illius mysterii et perfectionem totius universi.

(A) " Deus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret a principio "[2]. Unde sic : hic agitur de Sapientiâ incarnatâ, seu de Christo ut homine; atqui Christus ut homo non est initium operum Dei ratione *temporis;* ergo est initium operum Dei ratione *intentionis*, seu fuit intentus a Deo ante omnem creaturam, ideoque ante prævisionem originalis peccati.

Respondent Thomistæ : *Nego majorem*, nam hæc verba intelligenda sunt de *Sapientiâ increatâ*, ut patet ex toto contextu, in quo dicitur . " ab æterno ordinata sum,... cum eo eram cuncta componens ", etc.[3] Circa hoc concordant omnes fere hodierni interpretes; unde *Pius IX*, in Bullâ *Ineffabilis*, eadem interpretatur de increatâ Sapientiâ et ejus sempiternâ origine. — Insuper, etiamsi concederetur major, non exinde admittenda esset conclusio Scotistarum; nam Christus vocatur initium viarum Domini, juxta Patres, non quia fuit intentus ante omnes alias creaturas, sed quia Incarnatio est initium reparationis seu redemptionis nostræ, et Deus, mundum decernendo ac creando, ad Christum respexit, quem ut futurum mundi Redemptorem jam videbat.

(B) Christus est " primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa in cælis et in terrâ; omnia per ipsum creata sunt "[4]. Unde sic : ex illo textu Christus ut homo est primogenitus omnis creaturæ; atqui non est primogenitus ratione temporis; ergo est primogenitus ratione intentionis. — *Respondent* multi Thomistæ : Hæc verba intelligenda sunt de Christo ut Deo, et significant Verbum fuisse genitum ante omnes creaturas et per ipsum omnia creata fuisse ; aliunde, etiamsi de Christo homine audiantur, possunt intelligi ut verba *Proverbiorum* superius (A) exposita.

1208. 2° *Trad.* Scotistæ inniuntur præsertim auctoritate *S. Cyrilli*[5]. *Respondent* Thomistæ : S. Cyrillus loco citato probat con-

[1] Cfr. **Alexander Halensis**, p. 3, q. 2, membr. 13; **Albertus M.**, *in III Sent.*, dist. 20, a. 5; **Scotus**, *in III Sent.*, dist. 7, q. 3, et dist. 9, q. unica; **Suarez**, disp. V; **Mastrius**, disp. IV, q. 1, n. 2; **Hurtado**, disp. XIII, sect. 2; **S. Franciscus Salesius**, *Traité de l'Amour de Dieu*, anglice *Treatise on the love of God*, l. II, c. 5; **Faber**, *The B. Sacrament*, l. IV, sect. I; *The Precious blood*, c. 3; **Oxenham**, op. cit., c. I, p. 96 sq.; auctor anonymus operis *Christus Alpha et Omega*, Giard, Lille, 1910; **F. Chrysostome**, *Le vrai motif de l'Incarnation*, Tournai, 1911.

[2] *Prov.*, VIII, 22. — [3] Cf. *De Deo Trino*, n. 573. — [4] *Colos.*, I, 15, 16.

[5] Sic arguit **S. Cyrillus** contra Arianos (*Thesaur.*, assert. XV, *P. G.*, LXXV, 257.) : Si, ut hæretici dicunt, *ut nos produceret* Deus, *Filium produxit*, erit ipse *propter nos factus, non nos propter ipsum;* cur ergo *nobis non aget gra*

tra Arianos divinitatem Verbi, et de æternâ ejus generatione disputans, dicit Verbum non fuisse a totâ æternitate genitum propter nos : quod quidem thesi nostræ non opponitur. Alibi autem S. Cyrillus clare et expresse thesim Thomisticam docet his verbis , " Nisi enim peccassemus, non factus fuisset nostri similis "[1].

1209. 3° *Ratione.* Scotistæ multa convenientiæ argumenta afferunt ad opinionem suam suadendam. (A) Dicunt siquidem Incarnationem Verbi, antecedenter ad peccatum decretam, multum conferre ad potentiam et bonitatem Dei manifestandam, — ad gloriam ipsius Christi ejusque Matris, — ad honorem humani generis, necnon ad complementum totius universi. — *Resp.* non quidquid convenienter fieri potest, eo ipso fit; alioquin simili argumento probaretur fieri debuisse mundum nostro perfectiorem, atque optimismum tenendum esse.

(B) Addunt Scotistæ : Deus plus amat Christum quam ceteras creaturas; atqui debet prius eligi quod plus diligitur; ergo prius eligitur Christus quam creaturæ.

Respondent Thomistæ : *concedo majorem; nego minorem*, nam aliquid potest plus diligi, et tamen eligi posterius; Deus enim liber est in omnibus operibus ad extra, et a fortiori in eorum ordinatione; potest igitur primum intendere ceteros homines, deinde autem Christum ad eos redimendos : nec in hoc minus diligit Filium, cùm e contra redemptio ad ipsius gloriam valde conferat.

(C) *Instant :* Quod est perfectius non potest intendi propter id quod est imperfectius; atqui Christus est perfectior hominibus; ergo non potest intendi propter illos.

Respondent Thomistæ : Hoc argumentum, si aliquid probaret, demonstraret impossibilitatem Incarnationem ad homines redimendos ordinandi : quod tamen nemo admittere potest. Unde dici debet Christum non potuisse quidem ordinari ad nos tamquam ad finem *ultimum*, sed potuisse ordinari ad nos redimendos tamquam ad finem *intermedium*. Quamvis autem peccatum fuerit permissum prius Incarnatione, per modum causæ *occasionalis*, Christus prior omnino est in triplici ordine causæ *efficientis*, *formalis* et *finalis :* nam ipse est auctor salutis nostræ, exemplar nostræ justificationis, ac finis ad quem tendere debemus.

1210. *Conclusio.* (A) Inspectâ Scripturâ, inspectis pariter Patribus, non alia causa Incarnationis determinativa nobis innotescit nisi Redemptio generis humani. Scotistarum igitur opinio est *probabilis*

---

tias, qui *propter nos* est? Erit etiam *ipse* sic *gloria nostra*, ut *femina viri;* non enim vir creatus est propter feminam, sed femina propter virum... Si *propter nos Filius* factus est, *primi nos* erimus apud Deum; sic enim Deus *nos primo, deinde Filium propter nos intendisse* videtur. Porro hæc omnia censet S. Cyrillus absurda.

[1] *Dial. 5 de Trinit., P. G.*, LXXV, 968.

hypothesis, quæ rationibus convenientiæ suaderi potest, sed Thomistarum opinionem ut *probabiliorem* habemus. Putamus enim cum S. Thomâ ea quæ a solâ voluntate Dei pendent, nonnisi Scripturâ et Traditione innotescere posse; atqui Scriptura et Traditio, quamvis non diserte excludant scotisticam theoriam, ei parum favere videntur.

(B) Quod si quæstio circumscribitur, ut fit a recentioribus thomistis, et quæritur num *vi præsentis decreti providentiæ supernaturalis* Verbum incarnatum fuisset, homine non peccante, responsio thomistica apparet omnino peremptoria. Decretum enim Providentiæ est actus efficax voluntatis divinæ. Sed volitio divina efficax fertur tantum in volitum quale est in concreto, et abstrahit a possibilibus et futuribilibus. Unde Deus voluit de facto id præcise quod revera effecit, Incarnationem scilicet cum passibilitate et dolorosâ Redemptione, nihil autem decrevit simul circa hypothesim Adami permanenter innocentis.

Corollarium de merito Christi pro Angelis.

1211. Cum hâc controversiâ alia connectitur de merito Christi pro angelis. Juxta omnes theologos, Christus meruit Angelis *gloriam quamdam accidentalem*, quatenus videlicet obtinuit pro illis ut melius cognoscerent varias circumstantias Incarnationis et Redemptionis, quarum cognitio eorum felicitatem accidentalem adauget[1]. Sed quæstio est num insuper Christus meruerit Angelis et Adamo innocenti gratiam substantialem, quæ illis a Deo collata fuit.

1° *Scotistæ* et quidam Thomistæ[2] *affirmative* respondent, textu S. Pauli innixi[3] : " Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ : quoniam in ipso (in Christo) condita sunt universa in cælis et in terrâ, visibilia et invisibilia, sive Throni sive Dominationes, etc. "; unde sic argumentantur : ex hoc textu Angeli conditi sunt in Christo; atqui hoc nihil aliud significat nisi Angelos accepisse a Christo gratiam : ergo. Quod confirmant ex *Eph.*, I, 10 et *Coloss.*, I, 20, ubi dicitur omnia instaurari et pacificari in Christo, sive quæ in cælis sive quæ in terris sunt. — Revera si Christus ante omnes alias creaturas intentus fuerit, omnino decet ut omnium sit caput, pro omnibus gratiam merendo.

1212. 2° *Negant* autem plerique *Thomistæ* et multi alii theologi. Nam (a) textus ex *Coloss.* desumptus de Christo agit ut Deus est[4], et affirmat tantummodo Angelos creatos fuisse a Christo ut Deo,

[1] S. Thom., *De Verit.*, q. 29, a. 7.

[2] Ii nempe quos supra allegavimus, *Gonet*, *Salmantic.*, *P. Galtier*, etc.

[3] *Colos.*, I, 15-19.

[4] In hoc capite S. Paulus agit de Christo ut Deo et homine : versus autem allegati describunt ea quæ ei competunt ut Deo.

seu per Verbum : nullomodo asserit Angelos gratiam accepisse per Redemptionem Christi; duo autem alii textus intelligi possunt eo sensu quod Christus cælum cum terrâ reconciliavit, vel Angelos pacificavit lato sensu, ipsis gloriam solummodo accidentalem largiendo.

(b) Scriptura autem nos edocet Verbum incarnatum fuisse ad salvandos peccatores [1] : " non enim veni vocare justos sed peccatores "; atqui Angeli boni peccatores nunquam fuerunt; ergo Verbum non propter eos incarnatum est. Insuper Christus dicitur " mediator Dei et hominum " [2], non autem Angelorum.

(c) Cujus rei rationem reddit *Angelicus Doctor* (l. cit.) : " Sicut mereri est viatoris, ita etiam nonnisi pro viatore aliquis mereri potest; quia oportet ut ei, pro quo quis meretur, aliquid desit eorum quæ sub merito cadunt. Angeli autem non sunt viatores quantum ad præmium essentiale, et ideo quantum ad hoc nihil eis meruit. Sunt autem aliquomodo viatores respectu præmii accidentalis, in quantum nobis ministrant : ad quod valet eis meritum Christi ".

Attamen merito cum Ecclesiâ canitur : " Per quem (Christum) majestatem tuam laudant Angeli, adorant Dominationes, etc. " ; siquidem in cælo Christus est religionis mediator etiam pro angelis.

Quidquid est, Christum redemptorem nostrum adeamus cum fiduciâ, ut *per ipsum* et *cum ipso* et *in ipso*, simul cum Angelis et Beatis Deum laudemus et glorificemus in æternum.

[1] *Matt.*, IX, 13. — [2] *I Tim.*, II, 5.

DE CONSECTARIIS UTRIUSQUE MYSTERII.

Post ea quæ diximus circa Incarnationis et Redemptionis mysteria, remanet ut quædam consectaria ex hoc duplici mysterio fluentia exponamus circa *cultum Christi* et *B. Mariæ* Virginis; quibus pauca addemus de *cultu Sanctorum, reliquiarum et imaginum.*

Art. I. De Cultu Christi [1].

I. De Cultu humanitati Christi debito.

1213. 1° *Notiones præviæ.* (A) Cultus in genere est actus quo aliquem veneramur propter ejus excellentiam. Potest esse *civilis* vel *religiosus*, prout excellentia, quæ recognoscitur, est civilis vel religiosa. Hic autem loquimur tantum de cultu religioso, quo Deo vel ejus sanctis debitum honorem et reverentiam exhibemus. Duplex distingui potest : (a) cultus *latriæ* (λατρεία, famulatus), qui est honor supremus soli Deo exhibendus propter illius supremum dominium, et infinitam ejus excellentiam; (b) cultus *duliæ* (δουλεία, servitus) qui est honor servis Dei exhibitus, ob supernaturales eorum dotes quas ab eo acceperunt; talis vero cultus vocatur *hyperdulia* quando B. Mariæ exhibetur; sicut enim propter singularem ejus excellentiam, præsertim ejus divinam maternitatem et sanctitatem huic præcelsæ maternitati consentaneam, alios sanctos supereminet, ita cultus ei delatus gradu superat cultum ipsis redditum. Iterum cultus est : (a) *absolutus* quando quis colitur propter

[1] Cf. **S. Th.**, q. 25, a. 1-2; **Suarez**, disp. LIII; **Salmantic.**, disp. XXXV; **Petavius**, l. XV, c. 1-4; **Legrand**, diss. XII; **Gerdil**, *de adorandâ Humanitate Christi* (*Migne*, Th. Curs., IX, p. 913 sq.); **Billuart**, disp. XXIII, a. 1-2; **Perrone**, n. 517 sq.; **Stentrup**, *Christologia*, th. 43; **Hurter**, n. 591.

excellentiam ipsi propriam et inhærentem; talis est cultus Deo vel sanctis ipsis delatus; (b) *relativus*, quando res colitur propter aliam cum quâ specialem relationem habet : talis est cultus imaginibus et reliquiis exhibitus, quia veneratio nostra in iis non sistit, sed ad eum quem repræsentant transit.

Tandem in cultu duo sunt distinguenda : (a) objectum *materiale*, seu id quod colitur; (b) objectum *formale*, seu ratio propter quam aliquid colitur.

1214. (B) Ad tollendas æquivocationes Protestantium, duo sunt prænotanda : (a) Voces *latria* et *dulia*, etymologice spectatæ, eumdem sensum habent, scilicet *servitium*, *servilus*, et in primævis sæculis promiscue adhibebantur; proindeque sensus ex contextu determinandus est[1]. (b) Iterum vocabula "*adoro* vel *adoratio*" aliquando significabant cultum soli Deo debitum, aliquando autem cultum inferiorem, hominibus et sanctis præstitum; vox autem "*veneratio*" ab aliquot Patribus de solo Deo prædicabatur; sensus itaque debet pariter ex contextu definiri.

(C) Circa cultum Christi humanitati reddendum errarunt : (a) quidam *Nestoriani*, qui unionem hypostaticam negantes, eo ipso adorationem proprie dictam Christo homini tribuendam esse negarunt; (b) *Wicleffus*, qui contendebat humanitati Christi, si per impossibile a Verbo sejungeretur, divinum cultum tribuendum esse; (c) tandem quidam inter *Nestorianos* et *Socinianos* qui, etsi negabant divinitatem Christi, asseruerunt cultum latriæ ipsi deberi, ut Dei legato[2].

[1] Idem dicendum est de græcis vocibus προσκύνησις (adoratio), et θεράπεια (servitium), quæ promiscue sumebantur pro omni reverentiæ signo; hinc **S. Joa. Damascenus** ait : "Solum creatorem et rerum opificem Deum adoremus, cui latriæ cultum exhibeamus, tanquam Deo pro suâ naturâ adorando. Sanctam quoque Dei genitricem adoremus, non tanquam Deum, sed tanquam Dei matrem secundum carnem. Ad hæc omnes sanctos, ceu electos Dei et amicos, quibus ad eum facilis patet aditus, adoremus" (*De imaginibus*, or. III, 41, *P. L.*, XCIV, 1357; Journel, 2378). In Ecclesiâ autem Latinâ, jam a tempore **S. Augustini** distinctio facta est inter *latriam* et *duliam;* ait siquidem (*de Civit. Dei*, l. X, c. 1, *P. L.*, XLI, 278) : "Λατρείαν quippe nostri, ubicumque S. Scripturarum positum est, interpretati sunt servitutem. Sed ea servitus, quæ debetur hominibus, secundum quam præcipit Apostolus servos dominis suis subditos esse debere, alio nomine (δουλεία) græce nuncupari solet; *latria* vero, secundum consuetudinem, quâ locuti sunt qui nobis divina eloquia condiderunt, aut semper, aut tam frequenter ut pene semper, *ea dicitur servitus quæ pertinet ad colendum Deum*".

[2] Hæc enim leguntur in *Catech. Racov.*, q. 236, ubi Socinianorum doctrina continetur : "Quid præterea Dominus Jesus huic præcepto addidit? Id quod etiam Dominum Jesum pro Deo agnoscere tenemur, i. e. pro eo qui in nos potestatem habet divinam, et cui nos *divinum exhibere honorem* obstricti sumus". Cf. **Moehler**, *Symbolik*, § LXXXIX.

1215. 2° *Thesis :* Christus, ut hic homo, est adorandus, *seu* humana Christi natura, quatenus hypostatice Verbo conjuncta, una et eadem adoratione cum eodem Verbo est colenda. *De fide est* ex *Conc. gen. V* definiente : " Si quis... non unâ adoratione Deum Verbum incarnatum cum propriâ ipsius carne adorat, juxta quod Sanctæ Dei Ecclesiæ ab initio traditum est, talis anathema sit " [1].

Explicatur : Duo sunt distinguenda in hoc cultu : (a) *objectum materiale*, seu ipsa humana natura Christi, non in abstracto considerata, sed in concreto, seu quatenus actualiter et personaliter unita Verbo. (b) *Motivum* seu *objectum formale*, scilicet unio hypostatica hujus naturæ cum personâ Verbi : proinde humanitas Christi adoratur quidem *in se*, sed *non propter se*, et adoratio ipsi reddita complectitur Verbum quod humanitatem terminat.

1216. *Probatur.* (A) *Script.* " Omne judicium dedit Filio, ut omnes honorificent Filium, sicut honorificant Patrem " [2]; " Deus exaltavit illum, et donavit illi nomen quod est super omne nomen : ut in nomine Jesu omne genu flectatur cælestium, terrestrium et infernorum " [3]; " Cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit : et adorent eum omnes Angeli Dei " [4]. In quibus textibus tria aperte traduntur : (a) conferendos esse honores divinos Christo; (b) et quidem ut homini, accipienti scilicet potestatem judicandi, exinanito, obœdienti; (c) ita ut tamen directe coadoretur cum naturâ humanâ persona Filii, Jesu, Primogeniti.

(B) *Trad.* (a) ex *Patribus :* " (Christum) utpote Filium Dei adoramus ", aiebant testes *martyrii S. Polycarpi* [5]; " Nostra profecto gratia et gloria est quod etiam homo factus Dei Filius adoretur ", scribit *S. Athanasius* [6]; et alibi [7] : " Nos creaturam neutiquam adoramus... sed Dominum creaturæ *incarnatum Dei Verbum adoramus*. Quamvis enim ipsa caro per sese pars est rerum creatarum, tamen Dei corpus est facta. At neque corpus ejusmodi a Verbo dividentes, adoramus : neque Verbum adorare volentes, ipsum a carne disjungimus. Verum istud scientes, ut jam diximus, Verbum caro factum est, idem Verbum etiam in carne positum Deum agnoscimus " [8]. (b) Ex *Conciliis*, videlicet *Ephesino*, can. 8, supra, n. 958,

[1] **Denz.**, 221 (180). — [2] *Joa.*, V, 23. — [3] *Philip.*, II, 8-10. — [4] *Hebr.*, I, 6.
[5] **Journel**, 81. — [6] *Adv. Arianos*, Orat. I, 42; **Journel**, 762.
[7] *Ep. ad Adelph.*, n. 3, *P. G.*, XXVI, 1073; **Journel**, 795.
[8] Ad complendum hoc arg. Tradit., cf. **Journel**, n. 395 Indicis theol.

et *Nicæno II* (act. 5), ubi dicitur : "Cùm Christus adoratur, non separatur humanitas a divinitate, sed utraque ut unum adoratur". — Huic accedit damnatio propositionis Synodi *Pistoriensis* asserentis "adorare directe humanitatem Christi, magis vero aliquam ejus partem, fore semper honorem divinum datum creaturæ" [1].

(C) *Rat. theol.* In Christo est una tantum persona, et proinde una res adoranda, videlicet Verbum : actiones enim et *passiones* sunt suppositorum [2]. Sed quidquid est in Christo ad personam Verbi pertinet, et cum Verbo adorandum est. Ideoque in personâ Verbi coadoratur ejus humanitas.

1217. 3° *Corollaria :* (A) Omnes et singulæ partes humanæ naturæ Christi possunt cultu latriæ adorari, quia omnes sunt æque Verbo hypostatice unitæ : non tamen expedit ut singulis partibus specialis cultus exhibeatur, nisi specialis adsit ratio, ne incredulorum irrisioni locus detur. (B) Præter hunc latriæ cultum, non potest ejus humanitati, seorsim spectatæ, tribui cultus inferioris ordinis propter finitam ejus excellentiam. Ita communiter contra *Suarezium;* nam cultus directe ad personam tendit, nec in naturâ sistit; jamvero cultus personæ Christi conveniens, est cultus latriæ non autem cultus inferioris ordinis.

II. De Cultu Sacratissimi Cordis Jesu [3].

1218. 1° **Ejus natura.** Quo melius intelligatur, ejusdem *objectum, finem* et præcipuos *actus* describemus.

(A) *Objectum materiale* duplex est, scilicet : (a) cor Christi *physicum,* ut vivum, sentiens, et animæ ejus ac personæ divinæ hypostaticæ conjunctum; (b) idem cor *metaphorice* intellectum, quatenus symbolum amoris divini et humani quo Deum et nos prosequitur Christus : "Substantia devotionis

[1] Denzing., nn. 221, 1561 (180, 1424).

[2] S. Thom., 3, q. 25, a. 1.

[3] Cf. *Vie et œuvres de la Bse Marguerite-Marie Alacoque,* 2 vol., 1876; Galliffet, *de Cultu SS. Cordis Dei ac D. N. J. C.,* Romæ, 1726, *gallice* versum sub titulo *de l'Excellence de la dévotion au Cœur Adorable de J. C.,* anglice *The Adorable Heart of Jesus;* Schauenburg, *Das liebenswürdigste Herz Jesu,* Ulm, 1760; Muzzarelli, *sur la Dévotion et le culte dû au S. Cœur de Jésus;* Nilles, *de Rationibus festorum SS. Cordis Jesu et puriss. Cordis Mariæ,* Œniponte, 1885; Bucceroni, *Commentar. de Cultu SS. Cordis Jesu;* Leroy, *de SS. Corde Jesu,* Leodi, 1882; Dalgairns, *Devotion to the S. Heart;* Manning, *Glories of the Sacred Heart;* Stentrup, *Christol.,* th. 44-45; Sauvé, *Le Culte du S. Cœur,* Paris, 1905; J.-B. Terrien, *La Dévotion au S. Cœur,* 1893; J. Nix, *Cultus SS. Cordis Jesu et puissimi Cordis B. V. Mariæ* [3], Friburgi, 1905; J. V. Bainvel, *La Dévotion au S. Cœur de Jésus,* Paris, 3e éd. 1911.

SS. Cordis Jesu, ait *Pius VI*[1], eo spectat ut, in symbolicâ Cordis imagine, immensam caritatem, effusumque amorem divini Redemptoris nostri meditemur atque veneremur". Unde *motivum*, aut, ut aliqui dicunt, *objectum formale* cultûs quo SS.Cor Jesu colimus, est tum infinita dignitas Verbi, cui hypostatice unitur, tum divino-humana caritas quam exhibuit præsertim erga nos : ex quo intelligi datur cur Cor Christi præ ceteris partibus ejus corporis colatur, quia videlicet immensæ caritatis, quam erga nos habuit, est symbolum[2].

Objectum vero *ultimum* et *principale* est ipsa *persona Christi* quatenus suum amorem nobis corde manifestat. Quod quidem præ mente retinendum est, ne devotio erga Cor Christi ab ejus personâ separetur, et nimis *materialis* fiat[3].

(B) *Finis* autem hujus devotionis duplex præsertim assignari potest : (a) prior, ut corda nostra amore inflammentur erga Christum, cujus innumera erga nos amoris pignora per Cor Sacratissimum in memoriam nostram revocantur; (b) posterior, ut reparentur injuriæ ipsi illatæ, præsertim in Eucharistiâ : non enim possumus Christum amare quin offensis ei illatis compatiamur.

1219. (C) Præcipui tandem *actus*, quibus hic finis attingi potest, sunt : (a) *Cognitio* SS. Cordis Jesu : quo magis enim ejus divinam excellentiam, eximiam caritatem aliasque virtutes cognoscemus, eo

---

[1] *Lit. ad Ep. Pistoriens.*, 30 Junii 1781.

[2] Vocabulum *cor* in Scripturâ multa significat : (a) *cogitationis sedem*, v. g. "cogitatio cordis humani in malum prona" (*Gen.*, VIII, 21); (b) *voluntatis affectiones* et desideria, v. g. "voluntas cordis mei fit pro illis in salutem" (*Rom.*, X, 1); "Deus discretor intentionum cordis" (*Hebr.*, IV, 12); "Desiderium cordis ejus" (*Ps.* XX, 3); (c) *conscientiam ipsam* : "Beati mundo corde" (*Matt.*, V, 8); "Fiat cor meum immaculatum" (*Ps.* CXVIII, 80); (d) *amoris sedem*, v. g. "caritas Dei diffusa est in cordibus nostris" (*Rom.*, V, 5); "Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo" (*Matt.*, XXII, 37); (e) alias etiam *passiones*, quæ ex amore fluunt, v. g. in Scripturâ commemorantur *timores cordis*, *superbia cordis*, *simplicitas cordis*, *tristitia cordis*, etc. (*Eccli.*, XL, 2; *Jer.*, XLIX, 16; *Act.*, II, 46; *Joa.*, XVI, 6); (f) uno verbo omnia quæ *intra hominem* sunt per oppositionem ad ea quæ parent : "Homo videt ea quæ parent, Deus autem intuetur cor" (*I Reg.*, XVI, 7). Ex quo sequitur sensum hujus vocabuli ex contextu determinandum esse. Communius tamen *cor* amorem designat.

[3] **L. Garriguet**, *Le Sacré Cœur de Jésus*, 1920, p. 273 sq.

majorem erga illud devotionem concipiemus. (b) *Adoratio*, quia supremus latriæ cultus omnibus humanæ naturæ Christi partibus debetur, maxime vero ejus Cordi, quod est infiniti ejus amoris signum. (c) *Amor*, quem fortiter et suaviter exposcit summa SS. Cordis Jesu amabilitas, pulchritudo et benignitas : dum enim nobis exhibetur Cor illud amore nostrî flagrans, efficaciter ad ejus amorem provocamur. "Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos"[1]. Qui quidem amor *affectibus*, *verbis* et *operibus* manifestari debet, præsertim vero *imitatione virtutum* quarum SS. Cor Jesu symbolum est, *caritatis* videlicet, *humilitatis* et *mansuetudinis* : "discite a me quia mitis sum et humilis corde"[2]. (d) *Reparatio* injuriarum ipsi illatarum; nam hic est unus e præcipuis finibus hujus devotionis, ex jam dictis. — Quæ quidem officia persolvuntur præsertim in solemni festo SS. Cordis Jesu[3], et a piis personis primâ feriâ sextâ cujuslibet mensis.

1220. 2° **Ejus legitimitas.** Cultum SS. Cordis Jesu impugnaverunt : —

(a) *Jansenistæ*, qui contendebant illum esse novum, erroneum et valde periculosum. Idem hodie docent plerique *Protestantes*, eo quod talis devotio *dividit* Christum ideoque opponitur decretis *Ephesini* ac *Chalcedonensis* Concilii[4]. (b) *Increduli* et *Rationalistæ* illum cultum ut superstitiosum pariter impugnant, et tamquam falso fundamento innixum; cor enim physicum, ut aiunt, non est sedes amoris, nec proinde specialem meretur honorem.

1221. *Thesis* : **Cultus SS. Cordis Jesu, sensu explicato intellectus, est ab omni superstitionis labe immunis, pius et valde utilis.** Certum est contra Jansenianos.

Præmotamus non sine divinæ Providentiæ interventu hanc devotionem in Ecclesiâ floruisse tempore quo spargebatur error Jansenianus. Cùm enim ista hæresis nimiam severitatem foveret fidelesque ab amore Dei et frequenti communione arceret, omnino expediebat eam impugnari non solum *theoretice*, Jansenii propositiones damnando, sed

[1] *I Joa.*, IV, 19. — [2] *Matth.*, XI, 29.

[3] Christus ipse a B. Margaritâ postulaverat ut hoc festum institueretur : "Itaque a te requiro, ut feria sexta, quæ post octavam festi corporis mei proxima sequitur, Cordi meo colendo peculiariter sit dicata : quâ die ad sacram mensam accedendo iniuriæ Cordi meo in altaris mysterio inflictæ, eo maxime tempore quo palam fidelium venerationi expositus sum, violati honoris reparatione sarciantur. Et quidem spondeo eos omnes qui hoc honore Cor meum afficient, ipsius divini Cordis influxu, cælestium gratiarum copiâ fore cumulandos". (Ap. **Galliffet**, *De Cultu S. Cordis*, l. 1, c. 4).

[4] Ita **Littledale***, *Plain Reasons*, p. 147.

etiam *practice*, devotionem fovendo omnino inimicam Jansenianorum rigorismo.

1222. *Thesis probatur:* (A) *Auctoritate Ecclesiæ:* (a) Juxta *Pium VI*, " doctrina, quæ devotionem erga SS. Cor Jesu rejicit inter devotiones, quas notat (*synodus Pistoriensis*) velut novas, erroneas, aut saltem periculosas, intellecta de hâc devotione, qualis est ab Apostolicâ Sede probata, falsa (est), temeraria, perniciosa, piarum aurium offensiva, in Apostolicam Sedem injuriosa ". Postea Pontifex, in sequenti propositione, explicat quo sensu hæc devotio a S. Sede approbata fuerit, quatenus videlicet SS. Cor adoratur " ut est Cor Jesu, cor nempe personæ Verbi, cui inseparabiliter unitum est " [1]; ergo illa devotio nec nova, nec erronea, neque periculosa censeri potest.

(b) Ex *institutione festi* SS. Cordis Jesu. Primum quidem concessa non fuerat sub Benedicto XIII institutio illius festi, quia postulator *J. de Galliffet* innitebatur dubio principio, cor scilicet organum seu sedem amoris esse, ut refert ipse *Benedictus XIV*, qui tunc temporis erat *Promotor fidei :* " Addidi oretenus statui tanquam certum a Postulatoribus causæ Cor esse, ut vocant, comprincipium sensibile omnium virtutum et affectionum, quasique centrum voluptatum et dolorum omnium internorum; sed id quæstionem philosophicam involvere, cùm recentiores philosophi amorem, odium et reliquas animi affectiones non in corde tanquam sede suâ, sed in cerebro collocent... Quamobrem... reverenter insinuavi non esse petitioni annuendum, innixæ potissimum antiquorum philosophorum sententiæ cui recentiores adversantur " [2]. Re autem melius expositâ, anno 1765, *Clemens XIII* hoc festum celebrari permisit; idem festum *Pius IX* ad universam extendit Ecclesiam (1856) ac denique *Leo XIII*, orbis Catholici votis obsecundans, ad ritum duplicis primæ classis evexit (1890), et die 25 Maii 1899, litteras encyclicas dedit " de hominibus Sacratissimo Cordi Jesu devovendis " [3]. Ex quibus sequitur Ecclesiam non semel hunc cultum approbavisse; atqui Ecclesia infallibilis est in rebus liturgicis stricte cum dogmate connexis; ergo. (c) *Confirmatur* insuper ex mirabili diffusione hujus cultus per universam Ecclesiam, quæ nonnisi divinâ virtute fieri potuit, ut jam animadvertebant Episcopi Poloni in *Memoriali* S. C. Rit. oblato, ad obtinendam concessionem festi in

[1] Constitutio " *Auctorem fidei* " contra errores Synodi Pistoriensis, **Denz.**, 1562, 1563 (1425, 1426).

[2] *De Servorum Dei Beatif.*, l. IV, p. 2, c. 31.

[3] **SS. Leonis Papæ XIII**, *Allocutiones*, etc., vol. VII, ed. Desclée, p. 46 sq

honorem S. Cordis. Revera Spiritus Sanctus, qui Ecclesiam regit et gubernat, permittere nequit universam Ecclesiam in re tanti momenti, ad salutem conferente, per plura sæcula decipi [1].

1223. (B) *Rat. theol.* Ille cultus est legitimus qui, ab omni *superstitione immunis*, veram devotionem fovet, et ab Ecclesiâ commendatur. Atqui talis est cultus SS. Cordis. (a) Hic enim est *ab omni superstitione immunis*. Nam qui colit partem personæ ipsam personam colit, v. g., qui deosculatur manum Pontificis, ipsum Pontificem colit; cultus enim non naturam aut partem naturæ solum attingit, sed totam personam, cùm actiones et passiones sint suppositi; ergo qui colit Cor Jesu, ipsum Jesum colit, cùm Cor ejus, sive *materiale*, sive *symbolicum*, seu caritas, hypostatice personæ Verbi sit conjunctum.

Rationes autem adesse cur *specialis* cultus SS. Cordi solvatur, paulo attendenti patent. 1) Cor enim *materiale* Christi certe una est ex nobilissimis sacræ ejus humanitatis partibus, ex quo erupit sanguis ille pretiosissimus, quo redempti sumus, et in quo vividiores animi sensus reverberantur et manifestantur : experientiâ enim compertum est cor vel subsilire lætitiâ, vel angi mœrore, variisque commoveri motibus secundum varias affectiones et passiones quæ animam ipsam afficiunt. 2) Sed ratio præcipua cur specialis cultus SS. Cordi reddatur, est quia ut *symbolum ejus amoris* consideratur; certum est enim apud omnes gentes vocabulum *cor* adhiberi ad denotandum amorem, et merito quidem, cùm amor ceteræque passiones, quæ ex eo procedunt, cordi materiali connectantur. Quamobrem Cor Jesu æstimari debet symbolum illius amoris sive humani sive divini quem erga nos habuit. Quæ ratio sufficiens est ut SS. Cor speciali modo colatur; nam quidquid Christus egit et passus est, id totum ex amore profluxisse constat ex his Apostoli verbis : " dilexit nos et tradidit semetipsum pro nobis " [2]. Amor Christi igitur est fons omnium gratiarum quæ nobis obveniunt; ergo speciali cultu agnosci et coli debet, proindeque omnino legitima est devotio erga SS. Cor Jesu.

(b) *Veram devotionem fovet.* Nam hic cultus sanctus est in suo objecto, in suo fine, in actibus quibus exercetur, et in effectibus quos producit : 1) *in suo objecto*, nam objectum materiale est Cor Christi hypostatice unitum Verbo, objectum autem formale est immensa caritas Christi, Hominis Dei (n. 1218). Porro fieri nequit ut sanctissimum illud objectum frequenter contemplemur, quin recordemur immensi amoris Christi erga nos, et omnium beneficiorum ab

[1] Quod diserte evolvit **Dalgairns**, *The devotion to the S. Heart of Jesus*, c. I.
[2] *Ephes.*, V, 2.

eo acceptorum, simul et acerbissimorum dolorum quos pro nobis tam patienter toleravit; quo sane nihil aptius est ad fovendum amorem erga Christum, caritatem erga proximum, patientiam in adversis. 2) *In suo fine*, nam finis est amor Christi et reparatio injuriarum ipsi illatarum : quo sane nil laudabilius; sic enim promovetur gloria Christi, regnum ejus intra animas propagatur, jucunditas ejus Cordi affertur; sic animæ in sanctitate cito progrediuntur : nam Salvatorem nostrum amare nequimus, quin simul Deum et proximum diligamus. 3) *In suis actibus :* actus enim quibus ille cultus exercetur, adoratio, amor, reparatio et insuper imitatio ejus virtutum, sunt maxime apti ad fovendam pietatem [1]. 4) *In suis effectibus :* siquidem, experientiâ teste, per meditationem infinitæ caritatis Christi, cor caritate accenditur : peccatores, contritionem et peccatorum detestationem suorum concipiunt, justi ad majorem fervorem incitantur, sacerdotes zelo animarum accenduntur et conversionem peccatorum efficacius promovent.

(c) *Commendatur ab Ecclesiâ*, ut jam probatum est.

1224. 3° *Solvuntur difficultates. Objiciunt* Jansenistæ (A) cultum SS. Cordis esse *novum*, ac proinde rejiciendum. *Resp.* Hic cultus non est omnino novus; sed, in suo objecto *spirituali*, quatenus cultus amoris divini et humani Jesu, jam a primis Ecclesiæ sæculis viguit; insuper, in suo objecto *materiali*, quatenus cultus sive vulnerum Christi, sive præsertim Cordis physici, a lanceâ vulnerati, medio ævo, jam a sæc. XI°, passim floruit in multis communitatibus, ut constat ex operibus S. Bernardi et S. Bonaventuræ, necnon ex scriptis SS. Melchtildis, Gertrudis aliarumque SS. Virginum; tandem a sæculo XVII, promoventibus Beato Joanne Eudes et B. Margaritâ Alacoque, hæc devotio mirum in modum propagata fuit in universum orbem [2]. Jamvero cultus, qui altas habet radices in antiquitate et observatus fuit ab eximiis sanctis, non potest rejici ut *novus*, præsertim cùm nemo dubitet progressum admittendum esse in piis devotionibus, afflante et dirigente Spiritu Sancto, sicut et in dogmatibus [3].

(B) Addunt hunc cultum esse *periculosum*, quia, si semel liceat colere specialem partem corporis Christi, pari jure colendæ erunt omnes et singulæ partes corporis ejus. *Resp. Nego consequentiam :* nam, ut pars corporis Christi specialiter adoretur, necesse est ut adsit specialis ratio, et insuper accedat Ecclesiæ approbatio : quod ex dictis, adest pro Corde Jesu colendo.

---

[1] Cf. **Galliffet**, op. cit., l. II, c. 4.

[2] **Galliffet**, p. I, c. 1-2; **Leroy**, op. cit., c. 2; **Dalgairns**, op. cit., c. I; **P. Le Doré**, *Les SS. Cœurs et le Vén. P. Eudes, premier apôtre de leur culte*, Paris, 1891; **Bainvel**, op. cit., p. 204 sq., et in *Dict. de Théol.* (Mangenot), ubi erudite historiam hujus devotionis delineat.

[3] Cf. Tract. *de Fide*, n. 308.

1225. (C) Objiciunt hodierni *increduli* cultum SS. Cordis Jesu inniti falso fundamento, cùm cor non sit sedes amoris, sed potius cerebrum. — *Resp.* Cultus SS. Cordis est omnino independens a quæstione agitatâ inter physiologistas utrum cor sit sedes amoris, an non; immo libenter admittimus, saltem ut probabilius, ipsum cerebrum esse sedem affectionum sensibilium; sed cor est certo *symbolum amoris*, et insuper *sedes* ubi *manifestatur* amor sensibilis; statim enim ac vehementem affectionem sensibilem experimur, cor nostrum commovetur, ut constat experientiâ et omnes physiologi fatentur [1]. Jamvero hoc plane sufficit ut cultu speciali Cor Christi veneremur, nam omnes concedere debent hoc sacratissimum Cor esse symbolum amoris infiniti quo Christus nos prosequitur, et insuper sedem, ubi ejus amor manifestatus est modo sensibili. Ergo.

Art. II. De Cultu B. Mariæ Virginis [2].

Expletis iis quæ Christi cultum respiciunt, ingratum non erit pauca de prærogativis et cultu B. Virginis, ejus matris, addere. Dicemus de ejus *dignitate*, *sanctitate*, *officiis* erga homines, et *cultu* ipsi exhibendo.

[1] Quod comparatione illustrari potest ex *galvanometro* desumptâ, quod tribus partibus constat : pilâ electricâ, filis et quadrantis acu. Cùm in pilâ vis electrica gignitur, statim tum in pilâ tum in filis veræ modificationes, licet sensibus non obviæ, adsunt; in acu autem maxime apparent vel minimæ *currentis* variationes. Pila phœnomenorum principium et sedes evidenter est; quadrantis vero acus est tantum horum manifestatio. Idem fit in sensibilitatis phœnomenis : hìc, cerebrum est veluti pila, nervi filorum, cor acûs munere fungitur. (**Riche**, *Le Sacré-Cœur*, Paris, 1879, c. I, p. 4). " Quod autem accidit in ordine naturali, hoc etiam *in factis supernaturalibus* accidere videmus, quod motus vehementer a Deo in animâ excitati cor afficiunt, ut videre est in vitis S. Petri de Alcantara, S. Philippi Nerii, S. Stanislai, S. Aloysii ". (**Pesch**, *De Verbo incarnato*, n. 216).

[2] Cf. **S. Hieronymus**, *De perpetuâ virginitate B. M. ad Helvidium*; **S. Cyrillus Alex.**, *Encomium in S. Mariam;* **S. Proclus**, *Laudes sanctorum*, *Orationes duæ in SS. Dei Genitricem;* **S. Joan. Damascenus**, *homil. de B. Mariâ V.;* **Joannes Euboensis**, *Serm. VIII in Conceptionem Deiparæ;* **S. Germanus Const.**, *Sermo IX in SS. Deiparæ annuntiationem;* **S. Bernardus**, *de Laudibus Virginis matris; Serm. de 12 prærogat. B. M., de aquæductu;* **Albertus Magnus**, *Mariale; Tr. de Laudibus B. Mariæ;* **S. Thomas**, *in Salut. Angel. expositio;* **Suarez**, *de Mysteriis Christi*, disp. I-XXIII; **Bourassé**, *Summa Aurea de laudibus Mariæ* (ed. *Migne*) ; **De Rhodes**, *de Deipara Virgine Mariâ;* **Contenson**, *Marialogia;* **d'Argentan**, *Grandeurs de la S. Vierge;* **Bossuet**, *Sermons sur la S. Vierge;* **Nicolas**, *La V. Marie dans le plan divin*, cujus pars *anglice* reddita est sub hoc titulo *The Virgin Mary;* **Newman**, *Anglican Difficulties* (II), *Letter to Pusey*, *Discourses to mixed Congregations* (17-18); **Northcote**, *Mary in the Gospels;* **Melia**, *Mary, the object of veneration, confidence and imitation to all christians;* **Petitalot**, *La Vierge*

§ I. De dignitate Matris Dei[1].

Cum divina maternitas fons sit et radix omnium privilegiorum et munerum, quibus insignita fuit B. Virgo, hujus dignitatis *existentiam*, et *excellentiam* exponemus.

1226. I. *Thesis :* **B. Virgo Maria est vere Dei Genitrix, seu Dei Mater.** *De fide* est præsertim contra Nestorianos ex C. *Ephesino :* " Si quis non confitetur Deum esse veraciter Emmanuel, et propterea Dei Genitricem sanctam Virginem, A. S."[2]. Sensus autem thesis non est B. Virginem genuisse divinam Verbi naturam (quod hæreticum esset), sed ipsam genuisse Christum qui Deus est[3].

Probatur : 1° *Script.* Evangelia enim narrant B. Virginem concepisse et genuisse Christum qui vere Deus est. Unde Elisabeth, afflante Spiritu Sancto, B. Virginem vocat *matrem Domini*[4] *:* " Unde hoc mihi ut veniat *mater Domini* mei ad me? "; voce autem *Domini* significari Deum jam probavimus, n. 985.

1227. 2° *Traditione*[5]. In dogmatis explicatione divinæ maternitatis eadem *stadia* distinguuntur ac in dogmate unionis hypostaticæ in quo includitur.

(A) *Per tria priora sæcula*, Patres, contra Gnosticos, asserendo Christum esse vere Deum et hominem, inde deducunt Mariam, ejus matrem, secundum carnem hominem-Deum concepisse, ideoque divinam maternitatem *æquivalenter* docent. Ita *S. Ignatius* affirmat Christum in utero gestatum fuisse a Mariâ, ex Mariâ et ex Deo esse, et addit : " Deus parturiebatur a Maria "[6]. *S. Irenæus*, ad

---

Mère d'après la théologie : **Van den Berghe**, *Marie et le Sacerdoce;* **P. Giraud**, *de la Vie d'Union avec Marie; Prêtre et hostie*, vol. II. ed. 1885, p. 547 sq., **T. Livius**, *The B. Virgin in the Fathers*, London, 1893; **Terrien**, *La Mère de Dieu et la Mère des hommes*, 4 vol., Paris, 1900; **L. Garriguet**, *La Vierge Marie*, 1916; *Dict. d'Apol.* (*d'Alès*), voce *Marie*, 1919.

[1] Cf. **S. Th.**, q. 35, a. 3; **Suarez**, op. cit., disp. I, XII; **Petavius**, l. V. c. 15-19; **Stentrup**, th. 42; **Petitalot**, c. XI; **Melia**, c. VIII; **Scheeben**, § 276.

[2] **Denz.**, 113 (73).

[3] " Mater *Christi*, Sancta *Dei* Genitrix " (*Litan. Lauret.*)

[4] *Luc.*, I, 43.

[5] Quoad Patres ante-nicænos, cfr. **E. Neubert**, *Marie dans l'Eglise anténicéenne*, Paris, Gabalda, 1908; quoad post-nicænos, **J. Tixeront**, II, 31, 99, 100, 125, 193, 214, 219, 330-333; quoad utrosque, **Petavius**, l. V, c. 15 sq.; **Stentrup**, th. 42; **Journel**, n. 429 Indic. theologici.

[6] *Ad Ephes.*, 7, 18, 20.

probandum duplicem naturam esse in Christo, scribit Jesum, ex Mariâ natum, esse simul Filium Dei; ideoque Verbum incarnatum exsistere ex Mariâ; Christum, ex Mariâ natum, esse Emmanuel seu Deum nobiscum [1]. Idem sæpe asserit *Tertullianus* [2]: "Concepit igitur virgo et peperit Emmanuelem, Nobiscum Deum... Deus natus est". — Pariter *Origenes* vocat Mariam matrem Domini, matrem Salvatoris, quæ in utero gestavit Filium Dei et peperit Emmanuelem [3].

(B) *Ab initio quarti sæculi*, jam nomen ipsum Θεοτόκος Mariæ tribuitur. Ita, inter alios, *Alexander Alex.* de Christo loquitur "qui carnem revera gestavit neque solâ specie, sumptam ex *Mariâ deipara*" [4]; *S. Athanasius* docet Verbum ab æterno modo ineffabili genitum, "in tempore inferius genitum esse ex virgine *deiparâ Mariâ*" [5]. Ex quo tempore tam frequens evasit hujus appellationis usus, ut *Julianus apostata* christianos accusaret quod *Mariam deiparam* vocare non cessarent [6], et *Joannes Antiochenus* amicum suum Nestorium monuerit ne, pertinaciter huic appellationi obsistendo, turbas commoveret [7].

(C) *Quinto sæculo*, Nestorio aperte negante divinam maternitatem B. Virginis, S. Cyrillus dogma catholicum strenue propugnavit, et *C. Ephesinum* definivit, plaudente populo, B. Virginem esse Θεοτόκον.

1228. 3° *Ratione theol.* Illa est mater Dei quæ concipit et generat personam quæ Deus est; atqui B. Virgo concepit et genuit personam qui Deus est, scilicet Christum; generatio enim terminatur non ad naturam, sed ad *personam* quæ subsistit in naturâ genitâ; v. g., mater Petri, licet corpus illius tantum generet, dicitur merito genuisse Petrum ipsum, seu personam Petri; quod jam animadverterat S. Cyrillus Alex. [8]: "Licet illæ terrestrium duntaxat corporum matres fiant, non alteram tamen partem, sed totum, quod ex animâ et corpore conflatur, parere dicuntur".

---

[1] *Adv. hæres.*, III, 16, 6 sq.; III, 18, 7; III, 21, 10; *P. G.*, VII, 925, 937 sq., 955.

[2] *De carne Christi*, 17, *P. L.*, II, 781.

[3] *In Luc.*, homil. VIII; *Cont. Celsum*, I, 35; *P. G.*, XIII, 1817, 1818, 1821. — Immo Socrates (*H. eccles.*, VII, 32, *P. G.*, LXVII, 812) narrat Origenem voce Θεοτόκος usum esse.

[4] *Epist. ad Alex. Constantinop.*, I, 12, *P. G.*, XVIII, 568; Journel, 680.

[5] *De Incarnat. Dei Verbi et cont. Arianos*, 8, *P. G.*, XXVI, 996; Journel, 788.

[6] Apud S. Cyril. Alex., *Contra Julian.*, l. 8, *P. G.*, LXXVI, 901.

[7] Ap. Mansi, t. IV, 1066.

[8] *Epist. I, P. G.*, LXXVII, 22. Cf. S. Th., 3, q. 35, a. 4.

1229. II. Excellentia hujus dignitatis : 1° *In se.* (A) Dignitas Matris Dei longe supereminet omnes alias dignitates, exceptâ unione hypostaticâ. Etenim unio hypostatica superat omnes dignitates ordinis non solum naturalis, sed etiam supernaturalis, ut omnes fatentur. Atqui dignitas Matris Dei proxime pertinet ad ordinem unionis hypostaticæ; nam B. Virgo, præbendo materiam corporis Christi, illudque voluntarie concipiendo, parturiendo ac nutriendo, fuit veluti causa instrumentalis unionis hypostaticæ, atque cooperatrix divinarum personarum in magno Incarnationis opere, ita ut unio hypostatica Verbi cum humanâ naturâ, *in* Mariâ et *per* Mariam, operante tamen Spiritu Sancto, completa fuerit; ergo, post unionem hypostaticam, maternitas divina superat omnes alias dignitates [1].

(B) Immo dignitas Matris Dei potest dici *infinita moraliter.* Etenim dignitas moralis alicujus personæ desumitur ex operibus seu fructibus quos producere potest; atqui B. V., ut Mater Dei, produxit fructum infiniti valoris, scilicet Christum; ergo illius dignitas est infinita moraliter. " B. Virgo, ait *S. Thomas,* ex hoc quod est mater Dei, habet quamdam dignitatem infinitam ex bono infinito quod est Deus " [2].

1230. 2° *In suis consectariis.* (A) Beata Virgo, utpote Mater Dei, speciales et intimas relationes contrahit cum tribus divinis personis [3].

(a) Aliquo modo participat *fecunditatem Patris;* nam illa fecunditas consistit in eo quod Pater de suâ substantiâ, modo omnino virginali, Unigenitum suum generat: atqui B. Virgo aliquo modo huic fecunditati sociatur; nam eumdem Filium generat in tempore quem

[1] Quod sic egregie exponit **Basilius Seleuc.** (*serm. 39 in Deip. Annunt.*, n. 6) : " Quis non miretur quantopere superemineat quotquot honoramus Sanctos? Nam si Deus *servis* tantum impertitus est gratiæ, qualem *matri* virtutem inesse cogitabimus? An non majorem multo quam ei subjectis? Cuivis id notum est. Si Petrus beatus appellatus est clavesque regni cælorum concreditas habuit, cur non præ omnibus una beata prædicetur, cui datum est illum eniti, quem ille ore confessus est? Si Paulus vas electionis cognominatus est, quod augustum Christi nomen extulerit illudque ubique terrarum evulgaverit, quale vas erit *Dei mater?* "

[2] *Sum. theol.*, 3, q. 25, a. 6.

[3] Hinc in Bullâ *Ineffabilis* de Mariâ dicitur : " Veluti ineffabile Dei miraculum, immo omnium miraculorum apex, ac digna Dei Mater exstiterit, et ad Deum ipsum pro ratione creaturæ *quam proxime accedens,* omnibus qua humanis qua angelicis præconiis celsior evaserit ".

Pater ab æterno generat, et quidem ex suâ substantiâ, modoque virginali.

(b) Contrahit *affinitatem specialem cum Verbo;* nam fit Mater Verbi Incarnati, et tanta est unio inter Matrem et Filium, ut merito, cum auctore cujus opera Augustino tribuuntur, dici possit : "Caro Christi, caro est Mariæ". Revera infans quodammodo unum est cum matre, in cujus utero gestatur, sicut fructus cum arbore. Sed insuper Maria Filio conjuncta fuit *in toto vitæ decursu* per familiarem conversationem : quem in utero gesserat, aluit, fovit, in præsepio reclinavit, vestivit, jugiter lateri ejus adhæsit, simul cum eo oravit, simul jejunavit, simul comedit, simul sanctis operibus vacavit. In *passione* ei adhæsit, eosdem dolores cum eo passa est; quod Filius in carne, hoc Mater in corde pertulit. Hinc Ipsi conjuncta remanet in *gloriâ* per beatitudinem.

(c) Fit aliquo modo *Sponsa Spiritûs Sancti;* nam formatio corporis Christi in utero B. Virginis tribuitur Spiritui Sancto : "Spiritus Sanctus superveniet in te, et Virtus Altissimi obumbrabit tibi"[1]. Quare sensu morali et mystico, Maria vocatur a Patribus *Sponsa Spiritûs Sancti*[2].

Hinc etiam dicitur aliquando *complementum* totius Trinitatis, non quidem eo sensu quod Trinitas in se indigeat aliquo complemento, cùm sit fons totius perfectionis, sed quia de facto Trinitas B. Virgine usa est, tamquam instrumento, ad perficiendum Incarnationis opus.

1231. (B) Insuper B. Virgo, acquirit *specialia jura in Christum, suum filium* (a) Videlicet jus strictum habet ad ejus amorem et reverentiam, cùm lex naturalis præcipiat ut filii parentes ament ac revereantur; (b) non habet quidem jus strictum ut ab eo obœdiatur, quia, stricte loquendo, Christus, vi unionis hypostaticæ, superior erat matri suæ, et potuisset ab illius potestate emancipari; attamen, de facto, voluntarie ei obœdivit, juxta illud : "Erat subditus illis",

---

[1] *Luc.*, I, 35. — Formatio corporis Christi, utpote opus ad extra, communis est tribus divinis personis (**Denz.**, 284 (231), sed specialiter tribuitur Spiritui Sancto quia est opus *amoris*. Nec tamen Spiritus Sanctus dicitur *pater Christi*, quia ejus corpus non produxit ex propriâ substantiâ, neque in similitudinem ejusdem naturæ.

[2] Quandoque etiam Maria vocatur a Patribus *Sponsa Patris*, quia videlicet ejus fecunditati consociatur, et in tempore generat Eum qui a Patre ab æterno generatur. Nec tamen exinde concludere licet eam Patri consociatam fuisse in æternâ generatione Verbi; si quandoque pii auctores his aut similibus verbis usi sunt, intelligi debent eo sensu quod generatio Verbi, utpote æterna, nunquam præterita dici potest, sed semper præsens; proinde eo tempore quo Maria Christum concipiebat, Pater Filium generare non cessabat, ideoque B. Virgo eodem instanti consociabatur Patri Filium generanti. Quem etiam loquendi modum usurpat **Bossuet**, *Sermon pour la Nativité*, ed. Lebarq, 1890, I, p. 182. — Attamen hodie in *concionibus* fuse exponere non expedit hos titulos *Sponsæ Patris aut Spiritûs Sancti*.

et illa obœdientia fluebat ex naturali reverentiâ quam filius habere debet erga matrem [1].

1232. Propter tantam dignitatem, Patres nonnulla Scripturæ testimonia ad matrem Dei sensu typico vel accommodatitio referunt : (a) ex *Psalmis* illa, in quibus celebratur splendor et sanctitas *tabernaculi, templi, civitatis* Dei [2]; et merito quidem : fuit enim B. Virgo speciali ratione tabernaculum et templum Dei; (b) omnia quæ in laudem *Sponsæ* dicuntur in *Cantico Canticorum* [3] : vera enim sponsa Christi est Ecclesia : porro inter Ecclesiæ membra certe eminet B. Virgo; (c) quæ in libris *Sapientialibus* de divinâ Sapientiâ prædicantur [4], quippe quæ B. Virginis puritatem, cum Deo intimam familiaritatem, et partes quas in mundi reparatione habuit, optime illustrent.

Ex hâc dignitate maternitatis Dei fluunt omnia privilegia B. Virgini concessa. Rectè siquidem ait *Cornelius a Lapide* [5] : "Sicut enim humanitas Christi, quia Verbo unita, ab eo accipit dotes et privilegia tali unione et conjugio digna,... sic pariter Deus B. Virgini largitus est omnia charismata et decora, quæ talem matrem Christi et sponsam Dei decebant. Unde sic conclude : B. Virgo est mater Dei; ergo ipsa longe excellentior est omnibus angelis, etiam seraphinis et cherubinis. Mater Dei est; ergo purissima est et sanctissima, adeo ut sub Deo major puritas intelligi nequeat. Mater Dei est; ergo quidquid ulli Sanctorum concessum est privilegii (in genere gratiæ gratum facientis), hoc illa præ omnibus obtinet".

§ II. De sanctitate B. Mariæ Virginis.

Dicemus de ejus *immaculato conceptu, virginitate* et *gratiâ*.

I. De Immaculato Conceptu [6].

1233. 1° **Status quæstionis.** Ut germana habeatur notio Immaculatæ Conceptionis B. Mariæ, referre et brevi-

[1] Nonnunquam quærunt Protestantes cur de Mariæ dignitate Evangelia tam parce loquantur. Respondetur Evangelia, docendo Mariam esse *Matrem Jesu, Matrem Domini*, omnia complecti encomia quæ ipsi tribui possint. Quod intellexit ipse **Lutherus**, *Comment. ad B. V. M. Cant.*, op. IX, 85, ed. 1554.

[2] *Ps.* LXXXVI, 1-3; XLV, 5; CXXXI, 13; XVIII, 6.

[3] *Cantic.*, II, 2; IV, 7; VI, 9.

[4] *Prov.*, VIII; *Eccli.*, XXIV; *Sap.*, VII. De his textibus aliisque similibus, cf. **Livius**, *op. cit.*, p. 63-116. — [5] *In Matt.*, I, 6.

[6] Cfr. **S. Th.**, q. 27, a. 2; *in I Sent.*, dist. 44, q. 1, a. 3, ad 3; **Suarez**, *op. cit.*, disp. III; **Petavius**, l. XIV, c. 2; **Plazza**, *Causa immac. concept. SS. Matris Dei;* **Ballerini**, *Sylloge monument. ad myster. concept. immac. Deiparæ;* **Passaglia**, *de Immac. Deiparæ conceptu;* **Malou**, *L'Immac. Conception de la B. V. M.*, Bruxelles, 1857; **D. Guéranger**, *Mémoire sur la question de l'Immac. Conception*, Paris, 1850; **Palmieri**, *de Deo Creante*, c. IV; **Pesch**, *de Deo Creante*, n. 297 sq.; **D. de Pesquidoux**, *L'Immac. Conception*, Paris, 1898; **X. M. Le Bachelet**, *L'Immaculée Conception*, Paris, Bloud, 1903.

ter explicare satis erit verba quibus *Pius IX* hoc dogma definivit [1], declarans "doctrinam quæ tenet Beatissimam Virginem Mariam, *in primo instanti suæ conceptionis, fuisse, singulari omnipotentis Dei gratiâ et privilegio, intuitu meritorum Christi Jesu Salvatoris humani generis, ab omni originalis culpæ labe præservatam immunem*, esse a Deo revelatam, atque idcirco ab omnibus fidelibus firmiter constanterque credendam". In quâ definitione tria præsertim notanda occurrunt :

(a) B. Virgo præservata fuit a labe seu *maculâ* originalis peccati; non fuit quidem exempta a debito, saltem remoto [2], originalis peccati, quia utpote naturaliter ab Adamo descendens, debuisset illud contrahere, nisi Deus speciali privilegio eam ab istâ lege præservâsset; et sic a Christo differt, qui a debito omnino immunis erat; sed immunis fuit ab *actuali infectione peccati originalis*, quia Deus impedivit ne lex generalis circa propagationem hujus peccati Mariæ applicaretur; proindeque a primo instanti *gratiâ sanctificante* ornata fuit, cùm, in præsenti Providentiæ ordine, non detur medium inter statum peccati et statum gratiæ.

(b) Quod privilegium collatum fuit B. Virgini *primo instanti* ejus conceptionis, id est, eo instanti quo anima rationalis infusa fuit in ejus corpus, quæcumque admittitur scientifica opinio de tempore animationis.

(c) Collatum fuit B. Virgini non *jure proprio*, prout Christo collatum est, sed ex *gratuitâ* concessione Dei, et quidem ob prævisa merita Christi.

1234. 2° *Thesis :* **B Virgo, in primo instanti suæ conceptionis, intuitu meritorum Christi, fuit ab omni originalis culpæ labe præservata immunis.** *De fide* ex Bullâ *Ineffabilis* superius citatâ.

Scripturâ non probatur, sed *innuitur*. (A) In *Protoevangelio* [3] subobscure prænuntiatur : " Inimicitias ponam inter

[1] Bulla *Ineffabilis*, 1854.

[2] B. Virgo non immunis fuit a *debito proximo*, si in illâ lege inclusa fuit quâ omnes Adæ posteri, ipso peccante, peccatum contrahere debebant; immunis autem fuit ab eo, proindeque habuit solummodo *remotum debitum*, si ab ipsâ lege inclusionis exempta fuerit, quamvis vi descendentiæ activæ ab Adamo in eâ includi debuisset. Cùm hujusmodi quæstionis solutio a solâ voluntate Dei pendeat, et nil certi hâc de re manifestaverit, ab eâ expendendâ abstinemus. Unum certum est, scilicet, B. Virginem *Redemptione indiguisse*, cùm nonnisi intuitu meritorum Christi ab originali labe præservata fuerit.

[3] *Gen.*, III, 15. Hic locus *protoevangelium* vocatur, quia ut prima Messiæ annuntiatio habetur.

te et mulierem, et semen tuum et semen illius : ipsa (*hebraice* ipsum) conteret caput tuum ".

Juxta Patres, *semen mulieris* est saltem *typice* Christus ipse, cujus virtute contritum est caput *serpentis*, id est *diaboli*, ac proinde *mulier* est B. Virgo [1]. Quo posito, ex hoc textu sic argumentantur theologi : declaratur specialem inimicitiam futuram esse inter diabolum seu peccatum, et mulierem seu B. Virginem; et eamdem, simul cum Filio suo, plenam victoriam reportaturam esse de diabolo ac peccato; licet enim pronomen " ipsum ", in textu hebraico, directe referatur ad semen mulieris, scilicet Christum, debet etiam indirecte referri ad matrem ejus, ut antithesis, enuntiata in primo membro, sit completa. Atqui talis victoria plena non esset, si B. Virgo, primo suæ conceptionis instanti, peccato maculata fuisset; ergo.

(B) Ex *Angelicâ salutatione* suadetur : " Ave, gratiâ plena, Dominus tecum " [2]; ibi tribuitur Mariæ omnimoda plenitudo gratiæ, quæ in simplici creaturâ inveniri possit; atqui illa plenitudo non esset perfecta, nisi sese extenderet ad *primum instans*, in quo Maria concepta fuit; ergo.

---

[1] Dixi *saltem typice*, quia controvertitur, etiam inter catholicos, nùm præfata verba *litteraliter* de Christo et B. Virgine prædicata fuerint. Nonnulli *affirmant*, ut **Passaglia**, **Patrizi**, **Bade**; et hæc interpretatio multis Patribus placuit; sic v. g., **S. Irenæus**, ait (*Adv. Hær.*, l. III, c. 23, *P. L.*, VII, 959) : " Serpente mordente et occidente et interpediente gressus hominis, quoadusque venit semen prædestinatum calcare caput ejus, quod fuit *partus* Mariæ ". Alii vero, præsertim moderni, *negant*, nam tota contexta oratio ostendit hìc litterali sensu agi de Evâ, et de semine justorum, cui opponitur semen serpentis seu collectio hominum nequam. Quia vero Eva fuit typus V. Mariæ, sicut Adam fuit aliquo sensu typus Christi — ut communiter tradunt Patres (apud **Passaglia**, n. 902 sq.) — prælaudata verba de B. Virgine et de Christo intelligi debent saltem typice, ut ex Bullâ *Ineffabilis* patet. — De hoc vaticinio, cf. **Patrizi**, *De immaculatâ Mariâ V. a Deo prædictâ;* **Malou**, op. cit., I, 248 sq.; **Passaglia**, n. 887 sq.; **Meignan**, *Les Prophéties messianiques*, Prophet. du Pentat., 1856 p. 205 sq.; **Corluy**, vol. I, p. 347 sq.; **Maas**, *Christ in type*, vol. I, p. 184 sq.

[2] *Luc.*, I, 28. In textu græco legitur κεχαριτωμένη (grata facta, Deo dilectissima); quam vocem Patres *gratiâ plenam* reddiderunt; et merito, nam gratia est quæ nos Deo gratos et dilectos reddit. Traditionalem vero sensum hujus salutationis sic exponit Bulla *Ineffabilis* : " Hac singulari solemnique salutatione nunquam alias auditâ ostendi Deiparam fuisse omnium divinarum gratiarum sedem, omnibusque divini Spiritûs charismatibus exornatam, immo eorumdem charismatum infinitum prope thesaurum abyssumque inexhaustum, adeo ut *nunquam maledicto obnoxia*, et una cum Filio perpetuæ benedictionis particeps, ab Elisabeth divino actâ Spiritu audire meruerit : " Benedicta tu inter mulieres et benedictus fructus ventris tui " (*Luc.*, I, 42). De hoc textu cf. **Passaglia**, n. 1075 sq.; **Palmieri**, th. 88. De aliis autem textibus qui sensu sive *typico* sive *accommodatitio* de B. V. immaculato conceptu intelligi possunt, lege **Passaglia**, n. 451 sq. vel Bullam *Ineffabilis*.

Attamen fateri debemus his argumentis assensum non cogi, nisi accedente Patrum atque Pontificum interpretatione.

1235. Neque obstant textus Scripturæ quibus affirmatur omnes in Adamo peccavisse, v. g. " in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccaverunt "[1]. Nam admitti potest B. Virginem peccavisse in Adamo, eo sensu quod habuerit *debitum contrahendi* originale peccatum, non autem eo sensu quod contraxerit maculam peccati. Lex enim universalis patitur exceptionem, et eo magis quod exceptio nullum adducit inconveniens. Conceptio autem immaculata Mariæ, nedum inconveniens sit, est convenientissima, et quidem ob rationem omnino singularem, maternitatis scilicet divinæ. Aliunde, hâc de causâ, Beatissima Virgo multarum exceptionum beneficium consecuta est per totum curriculum vitæ suæ. Cur ergo in solâ suâ conceptione non fuisset privilegiata? Cur illam Deus, sicut Esther Assuerus, non ita allocutus fuisset: " non morieris : non enim *pro te*, sed pro *omnibus* hæc lex constituta est "[2]? — Objiciuntur insuper verba, quibus declaratur omnes homines redemptione indiguisse Sed immerito; nam dogma catholicum de Concept. Immaculatâ non excludit necessitatem redemptionis pro Mariâ, sed e contra asserit B. Virginem indiguisse *gratiâ redemptionis* non quidem *reparativâ*, sed *præservativâ*.

1236. *Traditio probatur.* (A) *Ex historiâ hujus dogmatis*[3]. Siquidem triplex stadium agnosci potest : (a) in *primo*, nullâ exortâ controversiâ, Immaculata B. Virginis Conceptio in dogmate divinæ Maternitatis et perfectissimæ ejus Puritatis implicite proposita et credita fuit; (b) in *secundo*, controversia orta est in unâ parte Ecclesiæ, in Latinâ scilicet, et aliquamdiu veritas obnubilata fuit; (c) in *tertio* tandem, re maturius perpensâ, et nubibus fugatis, dogma solis instar clarius apparuit, donec tandem solemniter definitum fuerit.

(a) *Ætate patristicâ implicite* propositum fuit.

1) Primum argumentum desumitur ex *comparatione* quam Patres *inter Mariam et Evam* instituunt. Hanc jam exponit *S. Justinus*[4]. Eam vero sic declarat *S. Irenæus*[5] :

[1] *Rom.*, V, 12.

[2] *Esth.*, XV, 13. Cf. **Bossuet**, *1er Sermon sur la Conception de la Ste Vierge.*

[3] Inter auctores citatos, præsertim consulatur **X. Le Bachelet**, *L'Immaculée Conception, courte histoire d'un dogme*, Paris, Bloud, 1903.

[4] *Dial. cum Tryph.*, n. 100; *P. L.*, VI, 710 sq.; **Journel**, 141.

[5] *Adv. Hæreses*, l. III, c. 22; **Journel**, 224.

" Quemadmodum Eva virum quidem habens Adam, virgo tamen existens, inobœdiens facta, et sibi et universo generi humano causa facta est mortis, sic et Maria habens prædestinatum virum, et tamen virgo obœdiens, et sibi et universo generi humano causa facta est salutis ". Nec aliter *Tertullianus*[1]. Similiter *S. Ephræm*[2] : " Ambæ puræ, ambæ simplices, Maria et Eva sibi ex adverso respondent, altera mortis nostræ, altera vitæ causa fuit ". Alibi docent B. Virginem esse *novam Evam, priori perfectiorem, majorique gratiâ* donatam. Atqui hæc omnia vera non essent si Maria fuisset originali peccato maculata; nam Eva fuerat ab initio gratiâ ornata, nullam originalem maculam contraxerat; ergo pariter secunda Eva ab omni originali labe immunis fuit.[3]

2) Multi Patres asserunt B. Virginem esse *purissimam, per omnia* et *funditus immaculatam, illibatam,* eam fuisse *omni tempore puram, peccatum nunquam dominatum* fuisse in eam; immo *supersanctam, superinnocentem, undequaque* sive ex toto *sanctam, puram ab omni labe; sanctis sanctiorem, mundiorem cœlestibus mentibus; solam sanctam, solam innocentem, solam immaculatam, solam undequaque illibatam, solamque undequaque benedictam*[4]. Atqui hujusmodi formulæ *implicite* Immaculatum B. Virginis conceptum continent; ex his enim colligitur immunitas a quâvis prorsus maculâ peccati[5], proindeque etiam ab originali labe; quomodo enim dici posset *undequaque, ex toto* sancta, si originali peccato infecta fuit; *omni tempore* pura, si ab initio maculata est; *purior Angelis*, si instanti conceptionis immunda fuit? Iterum quando prædicatur *sola sancta, sola innocens*, necesse est ut gradum puritatis attigerit qui ipsi omnino singularis sit.

---

[1] *De carne Christi*, 17, *P. L.*, II, 782; Journel, 358.

[2] *Serm. 4 in div. Script.*, Opera syriaca, II, 327; Cf. **Journel, 715.**

[3] Quod argumentum egregie exponit **Newman,** *Anglican difficulties*, vol. II, p. 31 sq.; cf. **Livius,** *op. cit.*, ch. I, p. 35 sq.

[4] Patrum testimonia accurate collegit et exposuit **Passaglia**, op. cit., sect. II et VI.

[5] Ita, v. g., Maria dicitur a *S. Ambrosio* " per gratiam ab omni integra labe peccati " (*In Ps. CXVIII*, 22, 30, *P. L.*, XV, 1521; Journel, 1314); et *S. Ephræm* Christum sic alloquitur : " Non enim in te, Domine, labes est, nec alla in matre tuâ macula " (*Carmina nisibena*, ed. Bickell, 122; Journel, 719)

3) Eadem doctrina in dogmate *divinæ maternitatis* includebatur. Docent enim Patres B. Virginem puritate suâ meruisse ut esset Dei mater; quod quidem non de merito proprio, sed de merito congruentiæ intelligi debet; quod et Ecclesia in suis precibus approbavit : " B. Virgo, cujus viscera meruerunt portare Christum Dominum ... Quem meruisti portare, resurrexit ". Porro puritas, quæ talem meretur honorem, immunis esse debet ab omni prorsus labe, ut Patres ipsi arguunt. Ita *S. Augustinus*[1] : " Exceptâ itaque S. V. Mariâ, de quâ propter honorem Domini nullam prorsus, cum de peccatis agitur, haberi volo quæstionem : unde enim scimus quod ei plus gratiæ collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quæ concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum? " — Quæ verba non solum de actuali, sed etiam de *originali* peccato intelligenda esse videntur, tum quia sunt universalia, tum quia ratio allata valet pro utroque; sed præsertim quia S. Augustinus alibi docet immunitatem a peccato actuali supponere immunitatem a peccato originali : " Nullus est hominum præter ipsum (Christum) qui peccatum non fecerit grandioris ætatis accessu, quia nullus est hominum præter ipsum qui peccatum non habuerit infantilis ætatis exortu "[2].

1237. (b) Fatendum est tamen, *a sæc. XII ad XIV*, hanc veritatem aliquamdiu *obnubilatam fuisse in Ecclesiâ Latinâ;* in Ecclesiâ autem Græcâ nullum dubium hâc de re ortum est. Rationes autem cur in Occidente etiam optimi theologi de Immaculato Conceptu dubitârint aut eum negaverint, fuerunt tum doctrina de universalitate originalis peccati et Redemptionis, tum difficultas omnia Traditionis documenta perlustrandi, in quibus exceptio huic generali legi pro B. Virgine commemoratur, tum imperfectæ notiones de conceptione activâ et passivâ et controversiæ de tempore animationis.

1238. (c) His tamen non obstantibus[3], et licet integræ scholæ ex adverso steterint : 1) fides in Immaculatum Virginis conceptum in dies invaluit tum inter Pastores, tum inter Fideles; 2) festum Conceptionis per totam Ecclesiam propagatum fuit, ut mox dicetur; 3) Pontifices variis Constitutionibus prohibuerunt ne contra hanc piam doctrinam quis

[1] *De naturâ et gratiâ*, c. 36, *P. L.*, XLIV, 267; Journel, 1794.

[2] *Cont. Jul.*, l. V, c. 15, n. 57, *P. L.*, XLIV, 815.

[3] Mutatio, quæ in scholis paulatim obtinuit, maxime debetur Scoto; cùm enim theologi, qui huic piæ opinioni obstabant, instantiùs assererent in hâc opinione dignitatem Christi minui, cùm B. Virgo redemptione non indigeret, Scotus ostendit dignitatem Christi non minui, sed augeri, si matrem tam perfectè redemerit ut meruerit eam a peccato originali præservari; quod argumentum multis placuit etiam extra scholam franciscanam. Cfr. **P. L. Péchenard**, *L'Immaculée Conception et l'Ancienne Université de Paris*, in *Rev. du Cl. fr.*, XLI (1905), pp. 225, 383 sq.

loqui, concionari, tractare, disputare auderet; ita, v. g., *Sixtus IV*, *Alexander VII*[1]. 4) *Tridentinum*, cùm de peccato originali ederet decretum, solemniter declaravit " non esse suæ intentionis comprehendere in hoc decreto, ubi de peccato originali agitur, B. et Immaculatam V. Mariam, Dei Genitricem "[2]. 5) Tandem, cùm jamdiu Antistites, Ecclesiastici viri, Regulares Ordines, ac vel ipsi Imperatores et Reges a S. Sede enixe efflagitâssent ut Immaculata Conceptio B. M. V. veluti fidei catholicæ dogma declararetur, *Pius IX*, postquam ab Episcopis totius orbis catholici postulâsset quid de hâc definitione sentirent, pro supremâ et infallibili quâ pollebat auctoritate, rem solemniter definivit.

Porro ex factis hucusque breviter expositis colligi potest veritatem quam tuemur, revelationis deposito contineri; quod constat non solum ex infallibili definitione Pontificis, sed etiam ex *communi fidelium sensu;* talis enim consensus moraliter *unanimis*, et simul *universalis*, cùm in utrâque Ecclesiâ Occidentali et Orientali viguerit, etiam apud schismaticos, saltem plerosque, — *de re ad finem pertinente* et cum aliis fidei dogmatibus connexâ,—*per multa sæcula* invalescens, — et, non obstante quorumdam doctorum temporaneâ oppositione, tandem aliquando *prævalens*, explicari nequit sine assistentiâ et influxu Spiritûs Sancti, qui totam regit Ecclesiam, eam ab errore tuetur et in veritatis tramite dirigit.

1239. (B) *Ex institutione festi Conceptionis.* Quam antiquum sit hoc festum inferri potest ex eo quod etiam apud varias sectas orientales celebretur, quæ certe ab Ecclesiâ Romanâ illud non receperunt[3]. (a) Jam enim sæc. VII, in Ecclesiâ *Græcâ*, celebrabatur, ut refert *Andreas Cretensis* in hymno quem pro die 9 Dec. composuit; iterum sæc. VIII, *Joannes Euboensis* ait suâ ætate festum hujusmodi jam in pluribus Ecclesiis celebrari[4].

(b) In Ecclesiâ *occidentali*, primum in Siciliâ et Neapoli hoc festum a Græcis receptum et celebratum est. Ita

[1] Denz., 792. — [2] Denz., 734, 1100.

[3] Mentio hujus festi invenitur in Rituali S. Sabbæ, sæculo V, sed cùm hoc Rituale immutatum sit, dubitatur num in primâ editione festum jam commemoratum fuerit.

[4] *Sermo in Concept. Deiparæ*, *P. G.*, XCVI, 1475.

sæc. IX, *Petrus*, qui postea Argorum Episcopus fuit, orationem habuit in Siciliâ pro hâc festivitate [1]; eamdem eodem tempore in Ecclesiâ Neapolitanâ fuisse habitam testatur vetus marmoreum Kalendarium. Eodem sæculo festum Conceptionis celebrabatur in Hibernià [2], et exinde in Angliam transiit, posteaque in Normanniam. *Rothomagi*, an. 1072, Academia Immac. Conceptionis ab Episcopo Joanne instituta fuit [3]. Sub initio s. XII, festum hujusmodi celebrabatur in Normanniâ et per totam fere Galliam; exinde in Germaniam invectum est, brevique in universalem Ecclesiam.

Porro objectum hujus festi fuit sanctificatio Mariæ in utero, non quocumque instanti facta, sed *in ipsâ infusione animæ*, ut constat tum ex diversis titulis festi (conceptio B. Annæ, oraculum conceptionis Deiparæ, etc.), tum ex homiliis Patrum, tum ex declaratione *Sixti IV* (1482), aliorumque Pontificum reprobantium assertionem in hoc festo non ipsam conceptionem Mariæ sed ejus sanctificationem celebrari [4]. Atqui non celebratur festum nisi de re sanctâ, ut Patres et theologi ore unanimi proclamant. Ergo Conceptio B. Virginis *sancta* reputata fuit ab Ecclesiâ, sive græcâ, sive latinâ.

1240. *Solvuntur difficultates.* (A) Objiciuntur textus *Patrum* in quibus (a) asseritur *solum* Christum fuisse *peccati expertem*. Resp. In textus, inspecto contextu, nil aliud significant nisi Christum solum fuisse *proprio jure* immunem a peccato ; sed hoc non impedit quin B. Virgo *per privilegium gratuitum*, a peccato immunis fuerit. (b) Alii dicunt carnem Mariæ fuisse *carnem peccati*. Resp.

[1] *Orat. in concept. S. Annæ, P. G.*, CIV, 1351.

[2] **A. Boudinhon**, *Les origines irlandaises de la fête de la Conception de Marie*, in *Rev. du Cl. fr.*, t. XXXIX, 1904, p. 255-266, ubi contrahit articulum a *P. Thurston* editum in *The Month*, may 1904, p. 449 sq.

[3] **Vacandard**, *Les origines de la fête de la Conception dans le diocèse de Rouen*, in *Rev. des Quest. hist.*, janv. 1897.

[4] " Etenim clare aperteque docuere festum agi de Virginis Conceptione, atque uti falsam, et ab Ecclesiæ mente alienissimam, proscripserunt illorum opinionem, qui non Conceptionem ipsam, sed sanctificationem, ab Ecclesiâ coli arbitrarentur et affirmarent. Neque mitius cum iis agendum esse existimârunt, qui ad labefactandam de Immac. Virginis Conceptione doctrinam, excogitato inter primum atque alterum conceptionis instans et momentum discrimine, asserebant celebrari quidem Conceptionem sed non primo instanti atque momento ". (Bulla *Ineffabilis*).

Patres asserunt etiam carnem Christi fuisse *carnem peccati*, ac proinde hæc verba emolliri debent, et nil aliud significant nisi carnem B. Virginis ex carne Adami, quæ infecta fuit per peccatum, derivatam esse, non autem Mariam ipsam fuisse peccato maculatam. (c) Nonnulli asserunt Mariam fuisse *mundatam, sanctificatam;* ergo antea fuit peccatrix. *Resp.* : Nego conclusionem; nam illa verba significare possunt solummodo B. Virginem in primo instanti accepisse gratiam, per quam præservata fuit ab originali peccato, et illam gratiam fuisse deinceps adauctam, ita ut B. Virgo *sanctior* in dies profecerit.

(B) Tandem contra illud dogma affertur S. Bernardi, multorum scholasticorum ac præsertim S. Thomæ auctoritas. *Resp.* Horum mens Doctorum, juxta multos, est dubia[1]; eorum verba de facto intellecta sunt in vero sensu, etiam ante definitionem illius dogmatis, et quidem a multis theologis. Fatemur tamen hanc interpretationem obvio sensui textûs horum Doctorum contrariam videri. (a) *S. Bernardus*, ad canonicos Lugdunenses scribens (ep. 174), eos objurgat quod festum Conceptionis B. V. Mariæ in suam ecclesiam introduxerint, non solum quia nondum Romana Ecclesia hoc festum approbaverat, sed etiam quia non in ipso conceptu, sed solum post conceptum sanctificata fuit; solo enim Christo excepto, unusquisque de seipso veraciter confitetur : In iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea. (b) *S. Bonaventura* pariter docuit sanctificationem Virginis subsecutam esse originalis peccati contractionem[2] : " hic autem modus dicendi, ait, communior est et rationabilior et securior ". (c) *S. Thomas* in quibusdam locis immaculatam conceptionem negare, in aliis autem affirmare videtur. Ita in S. theologicâ[3] scribit : " B. Virgo contraxit quidem originale peccatum, sed ab eo fuit mundata, antequam ex utero nasceretur... Si nunquam anima Virginis fuisset contagio originalis peccati inquinata, hoc derogaret dignitati Christi, secundum quam est universalis omnium Salvator ". Quod in duodecim circiter aliis locis repetit. In paucis vero aliis hæc aut similia habet : " Talis fuit puritas B. Virginis, quæ a peccato originali et actuali immunis fuit "[4]. Quare ejus discipuli de ejus mente disputaverunt ac etiam hodie disputant.

Hæc eximiorum Doctorum hæsitatio a recentioribus editoribus S. Bonaventuræ ita explicatur[5] : " Habitâ ratione omnium circumstantiarum, hæc hæsitatio tunc erat laude digna et quasi necessaria.

---

[1] De mente S. Thomæ, cf. **Spada**, *Esame critico sulla dottrina del angelico D. S. Tommaso...*; **Sicard**, *S. Thomas et l'Imm. Conception*; **Rouard de Card**, *l'Ordre des Frères Prêcheurs et l'Immac. Concept.*; **X. Le Bachelet**, in *Recherches de science religieuse*, 1910, p. 592-616.

[2] *In III Sent.*, dist. 3, a. 1, q. 2. — [3] 3 p., q. 27, a. 2.

[4] *In I Sent.*, dist. 44, q. 1, a. 3.

[5] Schol. *in III Sent.*, d. 3, a. 1, q. 1.

Assertio enim hujus privilegii in occidentalibus terris videbatur nova; Ecclesia nondum aliquid determinaverat de hâc quæstione; eadem festum Conceptionis B. Virginis potius videbatur tolerare in aliquibus locis quam approbare; praxis Ecclesiæ Græcæ et plures Patrum græcorum sententiæ in Occidente tunc non innotuerant; nondum eliquatæ erant graves difficultates, quæ ex universalitate tum peccati originalis tum redemptionis petitæ objiciebantur; denique (et hoc summopere dignum est observatione) primi fautores festi Conceptionis et defensores hujus privilegii ita male hoc mysterium explicabant, veris falsa immiscebant, et invalidis vel falsis rationibus confirmabant, ut eorum positionibus et piæ sententiæ sic intellectæ jure contradicendum esset". Quibus positis, ac datâ hæsitatione eximiorum Mediæ Ætatis Doctorum, magis ac magis patet doctrinam de Immaculato Conceptu, nonnisi adjuvante ac dirigente Spiritu Sancto, in Ecclesiâ universalem fieri potuisse.

1241. *Ratione suadetur* [1]. Ratio hoc mysterium demonstrare nequit, sed solum ejus convenientiam ostendere potest: (A) *Ex parte Christi.* (a) Decebat Christum eligere matrem sibi dignam, in quantum fieri posset; atqui, si Maria fuisset concepta in peccato originali, non fuisset digna fieri mater ipsius sanctitatis, cùm ejus ignominia in Filium redundasset, juxta illud: "gloria filiorum patres eorum" [2]. (b) Immo prorsus decebat Unigenitum qui in cælis Patrem habuit, quem Seraphim ter sanctum extollunt, matrem habere in terris, quæ nitore sanctitatis nunquam caruerit. (c) Decebat etiam Salvatorem redemptionis et victoriæ quam de peccato reportavit perfectionem ostendere, unam saltem animam ab omni actualis et originalis labe immunem præservando; et hanc esse animam suæ matris, præsertim cùm hæc ejus *cooperatrix* in opere redemptionis futura esset.

(B) *Ex parte SS. Trinitatis.* B. Virgo, utpote Mater Dei, speciales relationes habet cum tribus divinis personis; est siquidem Filia primogenita Patris, Mater Filii, Sponsa et templum Spiritûs Sancti; atqui non convenit ut persona, Deo tam intime conjuncta, sit ab initio infecta originali peccato: "domum tuam decet sanctitudo in longitudinem dierum" [3]. Ait siquidem *S. Cyrillus Alex.* laudibus cele-

[1] Cf. **Bossuet**, *Serm. pour la fête de la Conception;* **Monsabré**, *Car.* 1877, 30e Conf.; **De Pesquidoux**, op. cit., t. I, p. 76-97.

[2] *Prov.*, XVII, 6. — [3] *Ps.* XCII, 5.

brandam esse " Mariam semper virginem, *sanctum* videlicet *Dei templum* " [1].

1242. 3° **Corollaria.** (A) *B. Virgo nullum experta fuit concupiscentiæ motum;* nam concupiscentia est consectarium originalis peccati; atqui B. Virgo immunis fuit ab originali peccato; ergo etiam a concupiscentiâ. Solummodo disputatur inter theologos utrum in Mariâ fomes peccati fuerit ab initio plene exstinctus an tantum ligatus : juxta *S. Thomam* [2], ab initio fuit tantum ligatus nec penitus exstinctus nisi tempore conceptionis Christi; juxta *Suarez* [3] multosque alios, ab initio penitus fuit exstinctus.

(B) *B. Virgo nullum commisit peccatum actuale, sive mortale, sive veniale.* Hoc enim aperte constat ex *Tridentino* definiente [4] : " Si quis hominem semel justificatum dixerit amplius peccare non posse... aut contra, posse in totâ vitâ peccata omnia, etiam venialia, vitare, nisi ex speciali Dei privilegio, quemadmodum de *B. Virgine tenet Ecclesia*, A. S." Et sane decebat, ut Ea, quæ in suo utero sanctitatis auctorem gestare debebat, nullo unquam peccato inquinaretur [5].

Objiciuntur quidem verba S. Basilii, S. Chrysostomi et S. Cyrilli Alex., in quibus asseritur B. Virginem aliquot peccata venialia commisisse; sed ex contextu apparet S. Cyrillum nihil aliud docere nisi Mariam fuisse tentatam, duos autem alios non ut testes Ecclesiæ, sed ut doctores privatos, locutos esse, et quidem falso principio innixos quod, nisi Maria peccâsset, Redemptione non eguisset; quid igitur valet duorum assertio falso ratiocinio innixa contra commune aliorum testimonium [6]?

II. De perpetuâ virginitate Mariæ [7].

1243. Hoc privilegium B. Mariæ impugnârunt *Ebionitæ* et *Cerinthiani*, qui dixerunt Christum ex Mariâ et Joseph

---

[1] *Homil. 4, P. G.*, LXXVII, 995. — Quod argumentum sic præclare exponit *Pius IX* (Bulla *Ineffabilis*) : " Et quidem decebat omnino ut perfectissime sanctitatis splendoribus semper ornata fulgeret... tam venerabilis mater, cui Deus Pater unicum Filium suum, quem de corde suo æqualem sibi genitum tanquam seipsum diligit, ita dare disposuit, ut naturaliter esset unus idemque communis Dei Patris et Virginis Filius, et quam ipse Filius substantialiter facere sibi matrem elegit, et de quâ Spiritus S. voluit, et operatus est, ut conciperetur et nasceretur ille, de quo ipse procedit ".

[2] *Sum. theol.*, 3, q. 27, a. 3. — [3] *Disp. IV*, sect. V.

[4] Sess. VI, c. 23. — [5] **S. Th.**, 3, q. 27, a. 4.

[6] Quam difficultatem dilucide expositam et confutatam videre est apud **Newman**, *Ang. Diff.*, II, 128-152.

[7] Cf. **S. Hieronymus**, *adversus Helvidium*, *P. L.*, XXIII, 183; **S. Th.**, q. 28; **Suarez**, *de Mysteriis*, disp. V-VI; **Petavius**, l. XIV, c. 3-6; **Franzelin**, th. 15; **Stentrup**, th. 11; **Vigouroux**, *Livres Saints et Critique ration.*, t. IV; **Fillion**, *Comment. sur S. Matt.*, p. 283 sq.; **Lightfoot***, *Galatians*,

secundum leges naturæ fuisse conceptum; quibus nostrâ ætate se adjunxerunt *Rationalistæ*, ut *Paulus*, *Strauss*, *Renan*, et quidam *Modernistæ* [1]. Alii autem contenderunt B. Virginem, post natum Salvatorem, alios ex Joseph genuisse filios; ita multi *Apollinaristæ*, *Helvidius*, *Jovinianus*, et nostrâ ætate *Protestantes* nonnulli, v. g., *Neander*, *Meyer*, *Alford*, *Farrar*, qui virginitatem matrimonio præstantiorem esse agnoscere nolunt [2]. Doctrina autem catholica est Mariam semper virginem fuisse *ante* partum, *in* partu et *post* partum.

1244. *Thesis :* **B. Maria virgo fuit ante partum, in partu et post partum.** *De fide* est ex ordinario et universali Ecclesiæ magisterio, et ex C. *Lateranensi* (a. 649), sub Martino I habito et ab Agathone recognito : " Si quis secundum SS. Patres non confitetur proprie et secundum veritatem Dei Genitricem Sanctam *semperque Virginem* immaculatam Mariam, utpote ipsum Deum Verbum specialiter et veraciter... *absque semine concepisse* ex Spiritu Sancto, et *incorruptibiliter eam genuisse*, indissolubili *permanente et post partum ejusdem virginitate*, condemnatus sit " [3].

1245. 1° *Scriptura* clare docet Mariam *concepisse* Christum *modo virginali*. Narrat enim *S. Lucas* [4] B. Virginem Angelo nuntianti eam Filium Altissimi parituram esse ita respondisse : " Quomodo fiet istud, quoniam *virum non cognosco ?* " ; angelum vero dixisse : " Spiritus Sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi ". — *S. Matthæus* autem refert Angelum dixisse Joseph, qui sponsam prægnantem dimittere volebat : " Noli timere accipere

---

diss. II " The brethren of the Lord "; **Andrews**, *The life of O. Lord*, p. 111 sq.; **Fouard**, *The Christ*, vol. I, Append. V; **Gigot**, *Outlines of N. Testament History*, New York, 1898, p. 65-67; **A. Durand**, *Frères du Seigneur*, in *Dict. apolog.* (*d'Alès*), t. II, 131-147; *L'Evangile de l'enfance*, Appendice.

[1] Inter quos **Pseudo-G. Herzog**, qui, in *Rev. d'Hist. et de Lit. relig.*, t. XII, 1907, pp. 117, 320, 485, antiquorum et modernorum hæreticorum de B. Virgine calumnias renovans, contendit doctrinam catholicam de virginitate et sanctitate Deiparæ nihil aliud esse nisi hellenicam adulterationem primævi Evangelii secundum quod Christus naturali modo conceptus erat.

[2] **Farrar**, *The Early days of Christianity*, c. XIX.

[3] **Denzing.**, n. 256 (204). — [4] *Luc.*, I, 26 sq.

Mariam conjugem tuam; quod enim in eâ natum est, *de Spiritu Sancto est*" [1]. Jesus itaque non erat, sed "*putabatur* filius Joseph" [2]. Ex quibus patet corpus Christi miraculose formatum esse in utero Virginis solo operante Spiritu Sancto [3]. — Nil *explicite* dicitur de virginitate Mariæ in partu et post partum; sed ex verbis "*virum non cognosco*" Patres merito inferunt ipsi propositum fuisse perpetuam virginitatem servandi.

Objiciunt quidam in vetere versione syriacâ hæc legi : "Joseph, cui desponsata erat Maria virgo, *genuit* Jesum", et exinde inferunt Joseph esse patrem Domini secundum carnem. — *Resp.* : in eâdem versione statim narratur quomodo Maria non ex Joseph conceperit, sed per virtutem Spiritûs Sancti. Nisi igitur manifesta admittatur contradictio in hâc versione, dicendum est vocem *genuit* aut esse lapsum calami aut sumendam esse sensu *legali*, quatenus nempe Joseph *juridice* erat pater Christi. Ceterum *unus* codex contra *omnes* alios valere nequit.

1246. 2° *Traditione* constat Mariam fuisse semper virginem [4].

(**A**) Omnes Patres, etiam antiquissimi, affirmando Christum esse Deum, simul docent Christum *e virgine* natum esse, quasi nempe repugnaret Deum nasci ex non-virgine.

Ita *Aristides* asserit Mariam *sine semine* Filium concepisse [5]; *S. Justinus* sæpe repetit Christum *ex virgine* natum esse [6]; *S. Irenæus* non solum idem asserit, sed etiam affirmat hanc veritatem esse unam ex iis quæ in *regulâ fidei* ab omnibus credendâ continetur [7]; *S. Hippolytus* testatur hanc esse traditionem apostolorum [8]. Quare hæc veritas in omnibus *symbolis* affirmatur.

---

[1] *Matt.*, I, 18 sq. — [2] *Luc.*, III, 23.

[3] Ad hanc conclusionem elidendam, *Liberales* et *Modernistæ* contendunt narrationem priorum Evangelii capitum non esse authenticam aut saltem a primis generationibus christianis adulteratam. Quam assertionem confutant : **Lagrange**, *Le récit de l'Enfance dans S. Luc.*, in *Rev. biblique*, 1895, p. 160-185; **A. Durand**, *L'Evangile de l'Enfance*, in *Rev. prat. d'Apol.*, III (1907), pp. 1, 65, 135, 257, 321 sq.; cf. *Etudes*, 20 mai 1907.

[4] **E. Neubert**, op. cit., pp. 57-120, 159-208.

[5] *Apol.*, *P. G.*, XCVI, 1121; **Journel**, 112.

[6] *Apol.*, I, 22, 32, 33; *Dial. cum Tryph.*, 66, 75, 76, 100; *P. G.*, VI, 363. 380, 627, 651, 710.

[7] *Adv. hæres.*, III, 19, 1-3; *P. G.*, VII, 938, 941, 953; **Journel**, 191 222, 224.

[8] *Cont. Noet.*, c. 17, *P. G.*, X, 826.

(B) Jam mediante secundo sæculo, sæpe asseritur Mariam fuisse *virginem in partu*, seu Filium peperisse absque ullâ læsione sigilli virginalis [1].

(a) Contrarium quidem docuit *Tertullianus*, dicens eam esse virginem "quantum a viro, non autem quantum a partu", ut ita melius errorem docetarum refelleret [2]; et *Origenes* in uno loco virginitatem in partu docet, in alio autem negare videtur [3]. (b) Sed alii Patres communiter declarant Mariam in partu virginem remansisse, præsertim a tempore S. Hieronymi qui Helvidii errorem invictè confutavit [4]. Ita, inter alios, *S. Gregorius Thaumaturgus*, Origenis discipulus [5]; *S. Ambrosius*, qui, postquam hæresim Joviniani in synodo damnaverat, Siricio papæ scribit [6]: "Hæc est virgo quæ in utero concepit, virgo quæ peperit filium. Sic enim scriptum est: *Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium;* non enim concepturam tantummodo virginem, sed et pariturum virginem dixit"; *S. Ephræm* [7]: "Hæc virgo facta est mater, servatâ virginitate et sigillis non solutis"; *S. Augustinus* [8]: "Concipiens virgo, pariens virgo, virgo gravida, virgo feta, virgo perpetua"; si enim Christi nativitate, inquit, "corrumperetur ejus (Mariæ) integritas, non jam ille de virgine nasceretur, eumque falso, quod absit, natum de virgine Mariâ tota confiteretur Ecclesia, quæ imitans ejus matrem quotidie parit membra ejus et virgo est" [9]. — Quam doctrinam comparationibus illustrant: sicut obsignato sepulchro Christus resurrexit, et, januis clausis, ad discipulos ingressus est, ita nascendo, inviolato virginitatis sigillo, foras prosiluit; sicut solis radius crystallum penetrat, sine quavis ejus læsione, ita Jesus ex utero matris illæsâ ejus virginitate prodiit.

1247. (C) *B. Maria virgo remansit etiam post partum.*

(a) Revera *Patres* oppositam sententiam rejiciunt ut *insaniam* et *blasphemiam*, *sacrilegium*, *impietatem*, *perfidiam*, *hæresim*. Ita, v. g., inter *Latinos*, *S. Ambrosius* [10]. "Fuerunt qui eam (Mariam) negarent virginem perseverâsse. Hoc *tantum sacrilegium* silere jamdudum maluimus"... Ibidem rationem hujus rei affert: "Non deficit Maria, non deficit virginitatis magistra; nec fieri poterat ut quæ Deum portaverat portandum hominem arbitraretur. Nec

---

[1] Ita, v. g., in apocrypho *Protoevangelio Jacobi*, ap. **Neubert**, op. cit., p. 160-171. — [2] *De carne Christi*, c. 23; *P. L.*, II, 790.

[3] *Homil. 14 in Luc.*, *P. G.*, XIII, 1834; cf. *homil. 8 in Levit.*, *P. G.*, XII, 493. — [4] *De perpetuâ virginitate B. Mariæ adv. Helvidium*, *P. L.*, XXIII.

[5] *Sermo in Nativ. Christi*, 13-15; *P. G.*, X, 391-392.

[6] *Epist.*, 42, n. 3 sq., *P. L.*, XVI, 1124; cf. **Journel**, 1289.

[7] *Hymni de B. Mariâ*, 18, 12, ed. Lamy, II, 608; **Journel**, n. 711; cf. n. 730, 745. — [8] *Sermo 3 in Natali Domini*, n. 1, *P. L.*, XXXVIII, 995.

[9] *Enchiridion*, c. 34, *P. L.*, XL, 249.

[10] *De instit. virgin.*, c. 5-6, *P. L.*, XVI, 314, 317.

Joseph vir justus in hanc proruisset amentiam ut matri Domini corporeo concubitu misceretur". Inter *Græcos*, *Origenes*: "In tantam nescio quis proruit *insaniam*, ut assereret negatam fuisse Mariam a Salvatore, eo quod post nativitatem illius junĉta fuerit Joseph"[1]. Eodem modo loquuntur *S. Hieronymus*, *Gennadius*, *Epiphanius*, aliique permulti[2]. Hinc Maria vocatur a Patribus ἀειπαρθένος, seu semper Virgo, virgo per excellentiam[3].

(b) Nec hanc doctrinam ut privatam opinionem, sed ut *Ecclesiæ fidem* tradunt; provocant enim ad sensum populi christiani: "Quis aut quo tempore umquam exstitit, qui ausus sit vocare nomen sanctæ Mariæ, et rogatus non statim addiderit: *virginis*?... Sic sanctæ Mariæ nomen virginis datum est nec umquam mutabitur; sancta enim illa incorrupta permansit"[4]. Allegant verba Mariæ: "Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco"? et exinde colligunt eam vovisse illibatam servare virginitatem; et merito quidem, his enim verbis pudice declarabat se virum carnaliter non cognovisse, nec cognoscere velle. Citant pariter eum Evangelii locum, ubi refertur Christum, in cruce pendentem, matrem S. Joanni commendâsse, et exinde concludunt B. Virginis neque filios neque filias fuisse: secus, eis non Joanni eam commendâsset. Pariter multi censent hanc virginitatem ab Ezechiele fuisse prædictam his verbis[5]: "Porta hæc clausa erit: non aperietur, et vir non transibit per eam; quoniam Dominus Deus Israel ingressus est per eam, eritque clausa Principi". Quæ quidem omnia adeo clara sunt ut multi Protestantes hanc fuisse primævæ Ecclesiæ fidem agnoscere non dubitent[6].

[1] *Homil. 7 in Luc, P. G.*, XIII, 1818.

[2] **Petav.**, l. XIV, c. 13; cf. **Journel**, nn. 745, 1073, 1111, 1361, 1518, 1643, 2133, 2177, 2194, 2217, 2289.

[3] **Didymus**, *De Trinit.*, III, 4, *P. G.*, XXXIX, 832.

[4] **S. Epiphanius**, *Adv. hæres.*, 78, 6, *P. G.*, XLII, 705; **Journel**, 1111.

[5] *Ezech.*, XLIV, 2; cf. **Livius**, *op. cit.*, p. 114.

[6] Hæc enim habet Anglicanus Episcopus **Bull** (*On the due praise and hon. of the Virgin*, Cath. Safeguards, vol. II, p. 288, London, 1851): "Ex Beatissimæ Virginis dignitate necessario consequitur ipsam semper Virginem mansisse, sicut constanter tenuit ac defendit Catholica Ecclesia. Hoc vas adeo purum, ad Divinitatis sanctuarium apposite consecratum, potuisse in posterum ab homine profanari, fingere indecorum est". Quod non impedivit quominus **Farrar** assereret: "Fides in perpetuam Virginitatem, cujus in Ecclesia per plura sæcula (?) vestigium desideratur, ex duplici principio pernicioso et parum in Scripturis fundato originem duxit. Primum, quod Virgini supra-humanam dignitatem adscribit, nullum habet fundamentum et insuper a Scripturâ rejicitur. Alterum, quod matrimonium damnat et cœlibatum in perfectionis consilium evangelicum convertit, non solum a Scripturâ damnatur, sed insuper in perniciosis hæresibus radicitus fixum est, et apertis sæpiusque repetitis Sacrorum Librorum documentis contradicit". Ad quod ultimum confutandum attente legere sufficiat ea quæ de virginitatis excellentiâ scribit *S. Paulus* (*I Cor.*, VII, 25-40), ubi certo certius docet virginitatem matrimonio perfectiorem esse.

1248. 3° *Ratio* ostendit maxime *conveniens* esse : (A) Christum *concipi et nasci ex virgine :* (a) ex *dignitate Patris :* ex dictis enim, prima persona SS. Trinitatis est pater Christi; atqui non conveniebat hanc dignitatem transferri ad aliquem virum. (b) Ex *impeccabilitate* Christi : omnes homines naturaliter ex Adamo geniti peccato originali sunt obnoxii : atqui non decebat Christum obnoxium esse originali peccato. (c) Ex *dignitate ipsius Christi :* nam maxime decebat eum qui in sinu Patris absque ullâ imperfectione generatur, in tempore modo virginali nasci [1].

(B) Mariam *perpetuo virginitatem servare* [2]. Contrarium enim (a) *perfectioni Christi* derogat; sicut enim est *Unigenitus Patris*, ita decuit eum esse *unigenitum matris*, tanquam perfectissimum germen ejus; (b) injuriam facit *Spiritui Sancto;* cùm enim uterus virginalis, in quo Christi carnem formavit, ejus sanctuarium fuerit, non decebat eum per commixtionem virilem violari; (c) derogat *dignitati et sanctitati matris Dei*, quæ ingratissima videretur, si tanto Filio contenta non esset, et virginitatem miraculose servatam sponte amisisset; (d) derogat *sanctitati ipsius Joseph* [3], qui maximæ præsumptionis reus esset, si cum câ, quæ de Spiritu Sancto conceperat, commercium carnale habere voluisset.

1249. Nec objici possunt S. Matthæi [4] verba : "*Antequam* convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu Sancto... Et non cognoscebat eam, *donec* peperit filium suum *primogenitum*"; particulæ enim *antequam* et *donec* quid non sit factum ante Christi conceptum et partum inculcant, ut omnibus sit evidens S. Joseph non esse patrem Christi; quid autem postea factum sit, ab Evangelistâ prætermittitur, quippe quod ad ejus scopum non spectaret [5]. Tandem vox "*primogenitus*" alios fuisse filios minime probat, cùm apud Judæos primogenitus appellaretur is filius, ante quem nullus alius natus fuerat, sive alii post ipsum nati sint sive non.

[1] **S. Thom.**, 3, q. 28, a. 1. — [2] Ibid., a. 3.

[3] Cf. **C. Sauvé**, *Le Culte de S. Joseph*, Paris, 1910. — [4] *Matt.*, I, 18, 25.

[5] Quod egregie exponit **S. Hieronymus**, *Adv. Helvid.*, n. 4 : "Quasi si quis dixerit : antequam in portu prandierem, ad Africam navigavi, non possit stare sententia, nisi ei in portu prandendum quandoque sit; aut si velimus dicere : Paulus apostolus, antequam ad Hispanias pergeret, Romæ in vincula conjectus est; aut certe illud : Helvidius, antequam pœnitentiam ageret, morte præventus est; statim aut Paulo post vincula ad Hispanias sit eundum : aut Helvidio pœnitentia agenda post mortem"... Integer locus legendus est. Cf. *Revue Biblique*, 1894, p. 56 sq.

1250. Neque huic veritati obstant textus, in quibus agitur de *fratribus* Domini, v. g. : " Nonne mater ejus dicitur Maria? et *fratres* ejus Jacobus et Joseph et Simon et Judas? Et *sorores* ejus nonne omnes apud nos sunt "[1]? Nam (a) quidam inter Patres, præsertim Græcos, putarunt hos fratres filios esse S. Joseph quos ex aliâ uxore antea ductâ habuisset : quæ quidem opinio nunc antiquata est in Ecclesiâ latinâ, necnon sensui fidelium opposita de virginitate S. Joseph. (b) Sed communis sententia, a *S. Hieronymo* advocata, est fratres illos fuisse *consobrinos Christi;* vox enim *frater*, lato sensu sumpta, talem interpretationem patitur[2]; aliunde quatuor fratres, supra enumerati, probabiliter erant filii Cleophæ, seu Alphæi, et Mariæ, sororis matris Domini, ut constare videtur, tum ex variis Scripturæ locis simul collatis[3], tum ex auctoritate *Hegesippi*, qui declarat Cleopham, patrem Simonis, fuisse Christi patruum. Nihil ergo ex his contra perpetuam B. Mariæ virginitatem deduci potest[4].

1251. **Corollarium.** *B. Maria virginitatem Deo vovit.* Ita communiter.

(A) Hoc enim Patres colligunt ex verbis Mariæ : " Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco "? " Quod profecto non diceret, ait *Augustinus*[5], nisi Deo virginem se ante vovisset "; si nullum enim emisisset votum, Joseph *cognoscere* potuisset et ex eo prolem habere.

(B) Animadvertit autem *S. Thomas*[6] B. Mariam, antequam Joseph desponsaretur, non simpliciter, sed *sub conditione* virginitatem vovisse; nam, cùm tempore legis cultus Dei per generationem præsertim propagaretur, Maria, licet in desiderio virginitatem habuerit, eam non vovit absolute, sed sub conditione si Deo placeret. Potuit

[1] *Matt.*, XIII, 55-56.

[2] Quod iterum egregie illustrat **S. Hieronymus**, *op. cit.*, n. 14 : " Jam nunc doceberis quatuor modis in Scripturis divinis fratres dici *naturâ, gente, cognatione, affectu. Naturâ* Esau, Jacob; duodecim patriarchæ; Andreas et Petrus; Jacobus et Joannes. *Gente*, quâ omnes Judæi inter se fratres vocantur, ut in Deuteronomio : " Si autem emeris *fratrem* tuum, qui est hebræus " (XV, 12)...; et Ap. Paulus : " Optabam, inquit, ego ipse anathema esse a Christo pro fratribus meis, cognatis secundum carnem, qui sunt Israelitæ " (*Rom.*, IX, 3-4). Porro *cognatione* fratres vocantur, qui sunt de unâ familiâ..." Quod illustrat exemplo Abraham et Lot, de quibus dicitur : " discesserunt unusquisque a fratre suo " (*Gen.*, XIII, 8 sq.), quamvis Lot non esset frater Abrahæ, sed filius fratris ejus; exemplo Laban et Jacob : dixit enim Laban ad Jacob : " num quia *frater* meus es tu, gratis servies mihi "? (*Gen.*, XXIX, 15). Jamvero Jacob erat filius sororis Laban.

[3] *Matt.*, XXVII, 56; *Marc.*, XV, 40, 47; XVI, 1; *Joa.*, XIX, 25.

[4] Cf. **A. Durand**, *Frères du Seigneur*, in *Dict. Apol.*, II, 131-147.

[5] *De Virginit.*, c. 4, *P. L.*, XL, 398; cf. **Journel**, 1643.

[6] *Sum. theol.*, 3, q. 18, a. 4.

igitur desponsari, divino auxilio confidens quod nunquam matrimonium consummaret. Postmodum vero, accepto sponso, secundum quod mores illius temporis exigebant, simul cum eo virginitatis votum absolute emisit.

III. De gratiâ et sanctitate B. Virginis [1].

Ut aliquo modo noscere possimus quanta fuerit Mariæ sanctitas, expendendum est quantâ mensurâ *primo instanti* gratiam acceperit, et quomodo *decursu vitæ* eamdem auxerit.

1252. 1° *In primo instanti suæ conceptionis, B. Virgo majorem accepit gratiam quam singuli homines aut Angeli in suâ primâ sanctificatione.* Certum est. Nam gratia cuique a Deo collata proportionatur dignitati et muneri uniuscujusque; atqui munus Mariæ, quæ jam destinabatur ut esset Mater Dei, superat quamlibet dignitatem; ergo majorem gratiam quam ceteri accepit [2].

Hinc in Bullâ *Ineffabilis* hæc leguntur : "Quapropter illam longe ante omnes angelicos spiritus cunctosque Sanctos cælestium omnium charismatum copiâ de thesauro divinitatis depromptâ ita mirifice cumulavit".

Insuper *valde probabile* est B. Virginem accepisse ab initio *majorem gratiæ gradum quam acceperint omnes puræ creaturæ simul sumptæ.* Nam ab initio magis dilecta fuit quam omnes simul creaturæ, quia jam diligebatur ut Mater Dei; atqui gradus gratiæ proportionatur amori quem Deus habet erga aliquam creaturam.

1253. 2° *Gratia, B. Mariæ collata, augmentum suscepit in vitâ, triplici præsertim modo : —*

(a) Per *actus meritorios.* Certum est hos actus fuisse prope *innumeros*, quia saltem per vigiliam non fuerunt interrupti; et *ferventissimos*, propter perfectissimam caritatem, quâ informabantur; ac

---

[1] Cf. **S. Th.**, q. 27; **Suarez**, *de Mysteriis*, disp. IV, XVIII-XX; **Petavius**, l. XIV, c. 1; **de Rhodes**, q. IV; **Contenson**, l. X, diss. VI, c. 1, spec. 2; **Depoix**, *Tr. Theol. de B. M. V.*, p. 11, c. 3, a. 2; **Petitalot**, c. 16; **Melia**, op. cit., I p., 6; **Livius**, *op. cit.*, p. 208 sq.; **Hugon, O. P.**, *Mater divinæ gratiæ*, in *Revue thomiste*, 1902, p. 425 sq.

[2] Quod etiam, post **S. Thomam** (q. 27, a. 5), sic probari potest : Quanto aliquid magis appropinquat principio in aliquo genere, tanto magis participat effectum illius principii; hinc Angeli qui sunt Deo propinquiores magis participant Dei bonitatem. Atqui B. Virgo propinquissima fuit Christo, gratiæ fonti, qui ex eâ naturam humanam accepturus erat; ergo. Quanta vero fuerit hæc gratiæ plenitudo fusius declarat Angelicus Doctor in *Exposit. in salut. angel.*

proinde B. Virgo meruit immensum gratiæ augmentum, quotidie magis ac magis accrescens. Immo, juxta *Suarez*, per omnes et singulos actus probabiliter meruit gratiam duplo majorem quam gratiam antea habitam.

(b) Per *Incarnationem Verbi* in ejus sinu, quæ, ut communiter admittunt theologi, immensum gradum gratiæ contulit B. Virgini. Si enim sola præsentia Christi Joannem Baptistam sanctificavit, in die Visitationis, nosque sanctificat in sacramento Eucharistiæ, quanto magis idem præstitit Incarnatio Verbi in sinu Mariæ et ejus commoratio per novem menses?

(c) Per *Sacramenta* quæ recepit; videlicet Baptismum probabiliter suscepit, non quidem ut remedium originalis peccati, sed tanquam signum quo signantur membra Ecclesiæ et fiunt apta ad recipienda cetera Sacramenta. Insuper recepit Eucharistiam, quæ ipsi ministrata fuit post Pentecosten per Apostolum Joannem. Accepit etiam plenitudinem donorum Spiritûs Sancti in die Pentecostes.

1254. Ex his omnibus apparet B. Virginem merito a Patribus vocari *gratiæ abyssum*, mare omnium gratiarum. Ejus virtutes præclare descripsit *S. Ambrosius*[1] : "Quid nobilius Dei matre? quid splendidius eâ quam Splendor elegit? Quid castius eâ quæ corpus sine corporis contagione generavit? Nam de ceteris ejus virtutibus quid loquar? Virgo erat non solum corpore, sed etiam mente, quæ nullo doli ambitu sincerum adulteraret affectum; corde humilis, verbis gravis, animi prudens, loquendi parcior, legendi studiosior : non in incerto divitiarum, sed in prece pauperum spem reponens : intenta operi, verecunda sermone, arbitrum mentis solita non hominem, sed Deum quærere : nullum lædere, bene velle omnibus, assurgere majoribus natu, æqualibus non invidere, fugere jactantiam, rationem sequi, amare virtutem... Nihil torvum in oculis, nihil in verbis procax, nihil in actu inverecundum : non gestus fractior, non incessus solutior, non vox petulantior; ut ipsa corporis species simulacrum fuerit mentis, figura probitatis".

1255. *Corollarium : de Assumptione B. Virginis.* (a) In perfectione *beatitudinis*, sicut in virtutum perfectione, Maria homines et Angelos superat, juxta id quod canit Ecclesia : "Exaltata est Sancta Dei Genitrix super choros Angelorum ad cælestia regna".

(b) Insuper communis est sententia, utriusque Ecclesiæ Latinæ et Græcæ consensu firmata, et festi Assumptionis institutione innixa, B. Virginem, post mortem, non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus, *in cælum assumptam fuisse.* Hæc veritas probari nequit Scripturâ, neque antiquorum Patrum explicitis testimoniis. Per quatuor enim priora sæcula nihil explicite

[1] *De Virginib.*, l. 2, c. 2, n. 7, *P. L.*, XVI, 209.

raditum est de corporeâ B. Virginis assumptione in operibus Patrum genuinis quæ supersunt, sed nonnulla inveniuntur testimonia de gloriâ ejus cælesti in genere, et de eâ intelliguntur verba Apocalypsis : " Et signum magnum apparuit in cœlo : mulier amicta sole, et luna sub pedibus ejus, et in capite ejus corona stellarum duodecim "[1]. Quinto sæculo, jam pauca inveniuntur testimonia de ejus corporali assumptione, v. g., in operibus *Pseudo-Dionysii*. A sexto autem sæculo, res diserte traditur non solum in operibus Patrum, sed etiam in liturgiis tum græcis, tum latinis[2]; et, quamvis nonnulli quandoque hâc de re dubitaverint, hujus veritatis persuasio tam communis evasit, ut hodie vix ullus inveniri possit qui ei contradicat. Immo hæc traditio adeo certa videtur, ut ducenti circiter Episcopi a C. *Vaticano* postulaverint eamdem tamquam fidei doctrinam definiri; *citra temeritatem* igitur rejici nequit.

Nec desunt *convenientiæ* argumenta pro tanto privilegio. (a) Sicut enim Christus triplicem reportaverat victoriam de peccato per impeccabilitatem, de concupiscentiâ per absolutam integritatem, de morte per gloriosam resurrectionem et ascensionem, ita pariter decebat B. Virginem, quæ tàm intime Filio suo consociata est, triplicis hujus triumphi participem esse, videlicet victoriam reportare de peccato per immaculatam conceptionem, de concupiscentiâ per virginalem maternitatem, de morte per acceleratam resurrectionem et in cælum assumptionem. (b) Decebat pariter carnem B. Virginis, quæ sine corruptione corpus Christi conceperat, nec ullam maculam contraxerat, incorruptibilitatem ejus participare[3].

§ III. De officiis B. Mariæ erga homines[4].

Tria præsertim sunt : siquidem B. Virgo est *mediatrix*, *regina* et *mater* omnium Christianorum.

1256. 1° *B. Virgo est mediatrix, non quidem principalis sed secundaria*, seu mediatrix ad Mediatorem, *non necessaria* quidem, sed valde *utilis*.

---

[1] *Apoc.*, XII, 1.

[2] Quæ testimonia vide ap. **Livius**, *op. cit.*, p. 360 sq.; **A. Lana**, *La Resurrezione e corporea assunzione della S. V. Madre di Dio*, Roma, 1880; **Tepe**, n. 1130 sq.; cf. **Janucci**, *De Deiparentis Assumptione*, Taurini, 1884, ub. multa inveniuntur, quæ tamen non omnia fuerunt ad trutinam criticæ revocata. — *S. Joannis Damasceni* testimonium lege ap. **Journel**, n. 2389.

[3] **Renaudin**, O. S. B., *De la définition dogmatique de l'Assomption de la Très Sainte Vierge*, Anvers, 1900; *La définibilité de l'Assomption de la Très Sainte Vierge*, in *Revue thomiste*, 1900, p. 666 sq.

[4] Cfr. **S. Bernardus**, *Sermo de aquæductu in Nat. B. M.;* **Suarez**, op. cit. disp. XXIII; **Petavius**, l. XIV, c. 9; **Depoix**, op. cit., p. III, c. 1; **Hurter** n. 669 sq.; **Petitalot**, op. cit., c. XIX; **Melia**, op. cit., c. XXVII-XXIX.

Dicitur *secundaria* quia solus Christus mediator est principalis, cùm solus condignam satisfactionem pro peccatis obtulerit, et omnes gratias ad salutem necessarias nobis ex condigno meruerit : " Unus mediator Dei et hominum, homo Christus Jesus "[1]; *non necessaria*, quia *ex se* directe Deum mediante Christo adire valemus.

Probatur : Ille est mediator secundarius, qui sub dependentiâ principalis mediatoris, ad nostram salutem realiter concurrit; atqui talis est B. Virgo; nam concurrit ad salutem nostram triplici modo :

(a) Non solum *physice* concipiendo et pariendo Salvatorem nostrum, sed etiam *moraliter*, tum consensum præbendo Incarnationis mysterio : " Ecce ancilla Domini; fiat mihi secundum verbum tuum "; tum Christo in cruce immolato compatiendo[2]; (b) nobis merendo *de congruo* gratias ad salutem necessarias. Patres enim docent Mariam ad nostram salutem concurrisse, sicut Eva ad nostram ruinam concurrerat : " Auctrix peccati Eva, auctrix meriti Maria "; (c) efficaciter interpellando in cælo ad obtinendas gratias pro nobis; quod colligi potest ex Evangelio, ex eo quod ipsius præsentiâ Elisabeth et S. Joannes Baptista sanctificati fuerint[3], et, eâdem rogante, primum Jesu miraculum patratum fuerit[4]; nam si tanta potestas ipsi data fuerit in terrâ, non minori certe gaudet in cælo.

Immo multi theologi docent nullam gratiam reapse dari sine ejus intercessione[5], quia, inquiunt, convenit Deum, qui per Mariam nobis dedit Christum, fontem gratiæ, per Ipsam etiam gratias particulares dispensare, quæ singulis hominibus conceduntur : " Sic est voluntas ejus, qui totum nos habere voluit per Mariam "[6].

---

[1] *I Tim.*, II, 5.

[2] **Renaudin**, O. S. B., *La Mission de Corédemptrice et la définibilité de l'Assomption*, in *Revue thomiste*, 1904, p. 533 sq.

[3] *Luc.*, I, 39-45. — [4] *Joa.*, II, 3-10.

[5] Recte animadvertit **J. H. Newman** ex hoc non sequi nullam gratiam dari sine *recursu* ad Mariam : hæc enim intercedere potest etiam pro eis qui eam non precantur : " Dominus noster pro paganis qui eum ignorabant mortuus est, et ejus Mater pro christianis exorat qui eam ignorant. Ipsa juxta Filii sui voluntatem intercedit, et cum Hic animam in particulari vult salvam facere, statim pro eâ preces fundit. Quamvis obvium, immo prudens sit (pro iis qui ab Ecclesiâ docti ejus potentiam norunt), ad ejus patrocinium confugere, nihilominus pietatem in Mariam esse conditionem *sine quâ non* salutis æternæ, affirmari non potest ". (*Diffic. of Anglic.*, vol. II, 1888, p. 105-106.)

[6] **S. Bernardus**, *Serm. in Nat. B. Mariæ.* Cf. **Bossuet**, *3e Sermon pour la fête de la Conception de la Sainte Vierge.* — Quam sententiam suam fecerunt nonnulli Pontifices, inter quos *Leo XIII :* " Affirmare licet nihil prorsus de permagno illo omnis gratiæ thesauro, quem attulit Dominus... nihil nobis nisi per Mariam, Deo sic volente, impertiri, ut, quomodo ad summum Patrem nisi per Filium nemo potest accedere, ita fere nisi per matrem accedere nemo possit ad Christum " (Encycl. de rosario, 22 sept. 1891.)

Attamen fatentur invocationem B. Mariæ non esse absolute necessariam ad salutem, cùm gratia directe a Christo Mediatore postulari possit; sed solum valde utilem, scilicet esse viam *brevem, promptam* et *securam* ad gratiam ideoque salutem obtinendam[1].

1257. 2° *B. Virgo est regina non solum hominum, sed etiam omnium creaturarum;* nam, ut diximus, Christus est Rex omnium creaturarum; atqui B. Virgo est Mater Christi; ergo eo ipso est Regina omnium creaturarum.

Sicut enim mater alicujus Regis aliquam in regno exercet jurisdictionem benevolentiæ et caritatis, ita pariter Mater Christi Regis potestatem quamdam benevolentiæ et misericordiæ exercet in ejus regno. Hinc a *S. Bern. Sen.*[2] merito dictum est : " Tot creaturæ serviunt gloriosæ Virgini Mariæ, quod serviunt Trinitati "; hinc exclamat Ecclesia : " Salve, *Regina*, mater misericordiæ " !...

1258. 3° *Tandem B. Virgo est mater omnium christianorum in ordine supernaturali :*

(a) Titulo *cognationis* cum Christo : nam Maria est mater Jesu, qui dignatus est *frater* noster fieri secundum naturam et secundum gratiam, nos adoptando in fratres, " heredes autem Dei, coheredes autem Christi "[3], ita ut unum corpus morale cum eo efficiamur; (b) titulo *cooperationis* ad nostram salutem : ita enim nos veluti spiritualiter genuit, et potiori ratione quam Eva *mater viventium* nuncupatur; (c) titulo *amoris*, nam cum maternâ sollicitudine de nostrâ salute curat, nos tuendo contra dæmonum incursus, et in corde nostro formando virtutes Christi; (d) titulo *donationis*, cùm Christus in cruce moriens nos in filios ipsi dederit, Joanni (et per extensionem, omnibus christianis) dicens : " Ecce mater tua ". Unde *S. Antoninus* scribit[4] : " Sicut Christus nos genuit verbo veritatis ad esse gratiæ spirituale in cruce patiendo, ita B. Virgo nos genuit et peperit in maximis doloribus Filio compatiendo ". Liceat igitur cum *S. Bernardo* concludere[5] : " Totis ergo medullis cordium, totis præcordiorum affectibus, et votis omnibus Mariam veneremur ".

---

[1] Sunt qui contendant impossibile omnino esse B. Virginis cultorem damnari; est quidem *spes magna* neminem, qui ei pie ac perseveranter famulatur, perituram; sed *infallibilis* resipiscentia a peccato, vel perseverantia in gratiâ nemini, quantumvis erga B. Virginem religioso, absolute promitti potest. Cf. **Bucceroni**, op. cit., Comment. V, p. 80.

[2] *Serm. 61.*

[3] *Rom.*, VIII, 17.

[4] 4 p., t. XIII, c. 10.

[5] *Serm. in Nativ. B. V.*, n. 7.

§ IV: De Cultu B. Mariæ exhibendo[1].

1259. Protestantes acriter impugnant cultum quem Catholici B. Virgini persolvunt, ut *superstitiosum*, *illusorium*, immo omnino *idololatricum*[2]. Quod quidem verum esset si cultum *latriæ* ipsi redderemus, sed res ita non se habet, ut patebit ex simplici expositione fidei catholicæ.

Cultus, B. Virgini redditus, triplicem præsertim actum complectitur : (a) *venerationem* et *reverentiam*, propter dignitatem divinæ maternitatis ipsi collatam et ejus eximiam sanctitatem ; (b) *invocationem* et *fiduciam*, quia est potens simul et misericors mediatrix ad Christum ; (c) *amorem filialem*, quia est Mater nostra spiritualis ; qui amor ad illius virtutum *imitationem* nos incitat. Hoc autem triplici actu Beatissimam Virginem colimus *præ omnibus aliis Sanctis* et exinde cultus ille vocatur cultus *hyperduliæ ;* sed hunc honorem præcellentem exquirunt Mariæ dignitas et sanctitas omnino singulares, ut statuetur sequenti thesi.

1260. Cultus hyperduliæ B. Mariæ redditus est omnino legitimus. *De fide* est ex ordinario et universali Ecclesiæ magisterio.

Probatur 1° *Scripturâ.* (a) Deus nos edocet quantâ *veneratione* habenda sit Maria, dum ipse, per Angelum Gabrielem, eam sic alloquitur : " Ave, gratiâ plena "[3]... ; pariter, dum per os Elisabeth B. Virgini dicit : " Benedicta tu inter mulieres "[4]... (b) Christus nos edocet quantam *fiduciam* in Mariâ habere debeamus, dum ipse primum miraculum efficit, rogante B. Virgine, quamvis hora quam intenderat pro manifestatione suæ potentiæ, nondum advenisset[5] ; (c) Tandem Christus, in cruce moriens, nos edocet *quanto amore*

---

[1] Cfr. **Suarez**, *op. cit.*, disp. XXII ; **Petavius**, l. XIV, c. 8 ; **Depoix**, p. III, c. 2 ; **Gazzaniga**, *op. cit.*, sect. II, disp. IV, c. 14 ; **Petitalot**, c. XXI ; **Melia**, c. XVIII ; **Newman**, *Angl. diff.*, vol. II, p. 68 sq. ; *Discourses to Mixed. Congreg.*, p. 342 sq. ; **Grignon de Montfort**, *Traité de la Vraie dévotion à la S. V., anglice* redditum curâ *F. W. Faberi* ; **Haine**, *De hyperduliâ*, Lovanii, 1864 ; **Terrien**, *La Mère des hommes*, II, 418 sq.

[2] Ita **Hodge***, *Systematic theology*, vol. III, p. 284-287. Cf. **Littledale***, *Plain Reasons*, 53.

[3] *Luc.*, I, 28. — [4] *Luc.*, I, 42. — [5] *Joa.*, II, 3-10.

B. Virginem diligere debeamus, dum dicit Joanni et omnibus Christianis : " Ecce mater tua "[1].

1261. 2° *Tradit.* (a) *Ex Monumentis.* 1) Jam enim in Catacumbis inveniebantur *imagines* sive pictæ, sive sculptæ B. Virginis, quarum nonnullæ hanc repræsentabant cum puero Jesu nimbo coronatam, quo Christianorum veneratio significabatur[2]. 2) Insuper statim ac pax Ecclesiæ reddita fuit, *templa* non pauca *in honorem* B. Mariæ ædificata sunt, sive Romæ, sive Byzantii, sive in Judæâ, ac deinde per totum orbem terrarum, ita ut plene adimpleta fuerint quæ Maria, spiritu prophetico, dixerat : " Beatam me dicent omnes generationes "[3].

(b) Ex *Patribus.* Fundamenta hujus cultûs jam invenimus apud Patres, qui Mariam cum Evâ comparantes, dicunt per Mariæ obœdientiam nos salvari, eamque esse advocatam nostram[4]. Unde quando *Collyridiani*, nimio et ignorante zelo decepti, Virgini sacrificia obtulerunt, *S. Epiphanius* eos reprehendit, quia, inquit, Mariæ non adoratio sed honor et veneratio reddi debet[5]. Hunc autem cultum fuisse *hyperdulíæ* testatur *S. Germanus*, ep. Constantinop.[6] : " Nam et ipsam proprie vereque matrem veri Dei *colimus*, et magnificamus, et universâ visibili et invisibili creaturâ *superiorem* arbitramur ".

(c) Quare in omnibus *Liturgiis*, etiam antiquissimis, invenire est *invocationes* quibus intercessio Deiparæ petitur. Ex his omnibus argumentis constat cultum B. Virginis viguisse a primis temporibus, tum in Ecclesiâ Latinâ, tum in Ecclesiâ græcâ ; atqui impossibile est universalem Ecclesiam, ab initio, cultum superstitiosum et idololatricum fovisse; ergo cultus B. Mariæ minime superstitiosus est, sed e contra omnino legitimus.

1262. 3° *Rat. theologicâ.* Is enim cultus est legitimus, qui nullum detrimentum cultui divino affert, sed solido nititur fundamento, et valde utilis est ad salutem; atqui talis est cultus B. Mariæ : (a) *nullum detrimentum* affert cultui divino; non est enim cultus supremus latriæ, sed cultus inferior, non quidem simplicis duliæ, quæ convenit reliquis

[1] *Joa.*, XIX, 27.

[2] Cf. **de Rossi**, *Imagini scelte della B. Maria Vergine tratte dalle Catacombe Romane*, *Roma*, 1863 ; **Lehner**, *Die Marienverehrung in den ersten Jahrhunderten*, Stuttgard, 1881; **Shahan**, *The B. V. in the Catacombs*, p. 32 sq.

[3] *Luc.*, I, 48. Quod ipsi Protestantes agnoscere coguntur, ut videre est apud **Schaff***, *History of the Christian Church*, vol. III, § 81-83.

[4] Ita **S. Justinus, S. Irenæus, Tertull., S. Ephr.**, loc. jam. cit.

[5] *Adv. Hær.*, 79, *P. G.*, XLII, 739. — [6] *Ep. dogm. 2ª*, *P. G.*, XCVIII, 159.

Sanctis ut servis Dei ; sed *hyperduliæ* quam exposcit dignitas quasi infinita Matris Dei et illius præ ceterorum Sanctorum meritis eximia sanctitas. Atqui talis veneratio, nedum Deum offendat, ad Deum potius ultimo refertur, auctorem omnium donorum quæ in Mariâ veneramur. Quis enim negabit Matris honorem in Filium redundare? Reapse Christus magis colitur, et ejus divinitas melius agnoscitur, ubi viget devotio erga ejus Matrem[1]. (b) *Solido nititur fundamento;* nam certe Deum ipsum imitari licet; atqui Verbum ad nos per Mariam venit, et ex eâ corpus et sanguinem accepit quibus nos redemit; ergo et nos Jesum per Mariam adire decet, et veluti ex ejus manibus nostræ redemptionis pretium accipere.

Quod sic declarat *S. Bernardus :* " Sed jam advertistis, ni fallor, quoniam Virgo regia ipsa est via, per quam Salvator advenit, procedens ex ipsius utero, tanquam sponsus de thalamo suo. Tenentes ergo viam... studeamus et nos, dilectissimi, ad ipsum per eam ascendere, qui per ipsam ad nos descendit, per eam venire in gratiam ipsius, qui per eam in nostram miseriam venit "[2].

(c) Est valde *utilis.* 1) Hoc enim cultu obtinemus a Deo, per intercessionem B. Mariæ, multas gratias ad salutem valde utiles, quas propriis orationibus non tam facile consequeremur, sicut in rebus humanis multi favores obtinentur a Rege, mediante Reginâ, qui secus vix obtineri possent. 2) Aliunde cultus B. Virgini exhibitus, ad augendam reverentiam quæ muliebri sexui debetur, non parum contulit, ut rationalistæ nonnulli libenter agnoscunt[3].

---

[1] Quod diserte ostendit **Card. Newman,** *Discourses to mixed Cong., The Glories of Mary for the sake of her Son,* ubi hæc inter alia leguntur (p. 347 sq.): " Fides quæ docet Mariam esse *Deiparam,* seu matrem Dei, est firmum subsidium quo nos Apostoli doctrinam confirmamus, eamque ab omni æquivocatione servamus immunem; est testimonium quo malorum spirituum " Antichristi qui exierunt in mundum ", sophismata detegere possumus. Hæc fides Jesum Deum esse declarat; eum hominem esse supponit; nobis ideam suggerit eum esse Deum, licet factus sit homo; et quamvis Deus sit, tamen verum esse hominem. Sicut degens in terris suum divinum Filium Maria per se custodivit, in utero gestavit, suis amplexibus recepit, suo lacte nutrivit, ita modo et ad ultimum usque Ecclesiæ tempus, ejus gloria et cultus nostram veram fidem in Jesum Hominem et simul Deum proclamant et definiunt ".

[2] *In adventu serm. 2,* n. 5.

[3] " Mundus per ideas quas sibi efformat regitur; ast raro, immo nunquam alia idea majorem simulque salubriorem exercuit vim, quam quæ de Maria in

1263. Attamen omnis *excessus*, sive in laudibus, sive in cultu B. Mariæ, sedulo vitari debet, nostraque facimus hæc *Petavii*[1] verba : "Illud vero ad extremum monere omnes audebo cultores ac laudatores Virginis sanctæ, ut ne pietati ac devotioni in illam suæ nimium indulgeant; et ut veris contenti solidisque præconiis, ficta et commentitia repudient". Quod quidem monitum *Pius IX* renovavit, damnando (13 Jan. 1875) duo opuscula, in quibus disserebatur de sacratissimo sanguine B. Virginis. Revera nonnulli pii auctores hâc in re Protestantium objectionibus ansam præbuerunt : excusandi sunt quidem propter filialem amorem qui verba ipsorum dictavit, et sane minus vituperandi quam hæretici qui, sub prætextu Filium honorandi, matrem tam indigne tractant; non sunt tamen imitandi[2].

Stricte loquendo, modus quo invocari debet B. Virgo hic est : "ora, vel intercede pro nobis"; si vero aliæ formulæ inveniantur in liturgiis et piis scriptoribus, quibus gratiæ *directe* videntur a B. Virgine postulari, ita intelligi debent ut divinum auxilium per *Mariæ intercessionem* cum certiori fiduciâ imploretur.

Art. III. De Cultu Sanctorum[3].

1264. *Protestantes* plerique, et non pauci *Modernistæ*[4], errores *Vigilantii* et *Fausti* Manichæi renovantes, Sanctorum cultum ut impium, superstitiosum, immo et idololatricum rejiciunt. *Catholica* autem doctrina est[5] : "Sanctos

---

medio-ævo concepta fuit. Prima vice tunc mulier ad dignitatem quæ ipsi naturaliter pertinet evecta fuit; infirmitas æque ac dolor tanquam aliquid sancti habita sunt. Non amplius hominis serva aut ejus ludibrium, nec amplius despectionis et sensualitatis ideis sociata, mulier in Maria Virgine ad inauditas celsitudines sese extulit, et reverentis observantiæ objectum facta est, cujus nec minimam ideam veteres habuere". (**Lecky,** *History of Rational.*, vol. I, p. 226).

[1] **Petav.,** l. XIV, c. 8.

[2] Nonnulla exempla piarum hujusmodi exaggerationum recenset **Pusey** in opere *Eirenicon*; recte autem ostendit **J. H. Newman** (*Diff. of Angl.*, vol. II, p. 89-118) hos excessus ab Ecclesiâ nunquam probatos fuisse, sed potius quandoque reprehensos.

[3] De Cultu Sanctorum, videre est **Suarez,** *de Incar.*, disp. LII; **Salmant.,** disp. XXXVI; **Petavium,** l. XV, c. 5-6; **Bellarminum,** *Controvers.*, de Ecclesiâ Triumph., l. I, c. 11-20; **Trombelli,** *de Cultu Sanctorum;* **Perrone,** *de Cultu Sanctorum*, c. 1-3; **Waterworth,** *The Faith of Catholics*, vol. III; **Milner,** *End of Rel. Controv.*, let. 31-35, opus gallice versum ap. *Migne, Démonst. Ev.*, t. XVII, p. 817 sq.; **Card. Gibbons,** *Faith of our Fathers*, XIII-XIV, etc.

[4] Quorum argumenta exposuit **P. Saintyves*,** *Les Saints successeurs des dieux*, Paris, 1907.

[5] *Trident.*, Sess. XXV, *De Invocat. et veneratione*, etc., ap. **Denzing.,** n. 984 (860).

una cum Christo regnantes, *orationes suas pro hominibus Deo offerre; bonum atque utile* esse suppliciter eos *invocare :* et ob beneficia impetranda *a Deo per Filium ejus Jesum Christum* Dominum nostrum, qui solus noster Redemptor et Salvator est, ad eorum orationes, opem, auxiliumque confugere". Ex quibus verbis constat : (a) invocationem Sanctorum esse quidem bonam ac utilem, sed non necessariam ad salutem; (b) gratias non a sanctis ipsis sed a Deo exspectandas esse; (c) sanctorum intercessionem inniti meritis Christi, qui solus est Salvator noster et Mediator proprie dictus, dum Sancti sunt tantum improprie mediatores et quidem secundarii. Igitur cultus ipsis redditus non est cultus supremus latriæ, sed solum cultus duliæ, quo 1) eorum excellentiam et supernaturales dotes agnoscimus et *veneramur*, 2) eorum opem *invocamus*, et 3) exempla *imitari* intendimus. Hoc ultimum legitimum esse ultro fatentur Protestantes [1] : duo autem priora licita esse probabimus.

1265. *Thesis :* **Cultus duliæ quo Sanctos veneramur et invocamus pius est et utilis.** De fide est ex *Tridentino* jam citato.

1° *Script.* (A) Scripturâ enim ostenditur cultum religiosum Angelis redditum fuisse. Id enim peregit Abraham, cùm tres Angelos videns sibi occurrentes, adoravit in terram [2]; id pariter Josue quando conspexit Angelum qui se vocabat Principem exercitûs Domini [3]. Atqui si Angelos, utpote Dei nuntios et amicos, colere licet, cur Sanctos Angelorum in cælo concives Deique amicos cultu duliæ honorare non liceat?

(B) Scriptura pariter testatur : (a) Justos viventes pro vivis intercedere posse, immo talem intercessionem ab ipso

[1] "De cultu sanctorum docent quod memoria sanctorum proponi potest ut imitemur fidem eorum et bona opera, juxta vocationem... Sed Scriptura non docet invocare Sanctos, seu petere auxilium a Sanctis; quia unum Christum nobis proponit mediatorem, propitiatorium, pontificem et intercessorem" (*Confes. Augustana*, a. 21, apud **Schaff***, *Creeds of Christendom*, vol. III, p. 26; cf. p. 243 sq.). — [2] *Gen.*, XVIII, 2.

[3] *Jos.*, V, 13. Nonnulli Patres antiquissimi Angelum Domini, de quo in his apparitionibus agitur, Verbum divinum esse putaverant, sed a tempore S. Augustini communis evasit opinio eum esse Angelum creatum, a Deo missum, tanquam præconem (Cf. **Liddon***, op. cit., lect. II).

Deo commendari : " Ite ad servum meum Job... orabit pro vobis " [1]; " Fratres, orate pro nobis " [2]; " Adjuvetis me in orationibus vestris " [3]; revera S. Stephanus pro persecutoribus oravit [4], et juxta Patres, Pauli conversionem obtinuit; de oratione *pro aliis* factâ dicit S. Jacobus : " multum enim valet deprecatio justi assidua " [5]. Atqui, si Sanctorum precibus in terrâ degentium sese commendare licet, cur ad preces Sanctorum qui in cælo sunt, confugere non liceat? Nonne ad Deum propius accedunt, ac proinde nonne efficacius nobis succurrere possunt [6]?

(b) Sanctos in cælo pro nobis intercedere; nam Angelus pro Israelitico populo deprecans exhibetur [7], et de Jeremiâ prophetâ, jam defuncto, dicitur : " Hic est fratrum amator et populi; hic est qui multum *orat* pro populo " [8]; atqui si Angeli et Sancti pro nobis orant, et gratias nobis obtinent, nonne licet et expedit eos invocare? Nonne prudentia id suadet?

Nec dicatur Sanctos preces nostras audire non posse : si enim Angeli nostras cognoscunt orationes Deoque offerunt [9]; si super peccatoris pœnitentiam gaudent [10], nonne pari jure Sancti preces nostras cognoscere possunt? In Deo vident quidquid eorum interest, ideoque quidquid a Deo per eorum intercessionem postulamus [11].

1266. *Objiciunt* Protestantes Paulum et Barnabam cultum respuisse sibi a Lystrensibus oblatum [12]; ergo cultus Sanctis redditus omnino illegitimus est. *Resp.* Paulus et Barnabas respuerunt cultum *latriæ* sibi oblatum, post miraculum quod patraverant; dicebant enim Lystrenses eos deos esse, volebantque eis sacrificium offerre. Unde ex hoc colligi potest tantummodo cultum latriæ Sanctis denegandum esse; quod libenter concedimus.

---

[1] *Job.*, XLII, 8. — [2] *I Thess.*, V, 25. — [3] *Rom.*, XV, 30.

[4] *Act.*, VIII, 60. — [5] *Jac.*, V, 16.

[6] Quod strenue urget **S. Hieronymus** (*ad Vig.*, n. 6) : " Si Apostoli et Martyres adhuc in carne constituti possunt orare pro ceteris, quando pro se adhuc debent esse solliciti ; quanto magis post coronas, victorias et triumphos? Unus *Moyses* sexcentis millibus armatorum impetrat a Deo veniam... et, postquam cum Christo esse cœperunt, minus valebunt? *Paulus* ap. ducentas septuaginta sex sibi dicit in navi animas condonatas (*Act.*, XXVII, 24); et postquam resolutus esse cœperit, tunc ora clausurus est, et pro his, qui in toto orbe ad suum Evangelium crediderunt, mutire non poterit? "

[7] *Zach.*, I, 12. — [8] *II Mach.*, XV, 14. — [9] *Tob.*, XII, 12.

[10] *Luc.*, XV, 17. — [11] **Card. Newman**, *Diffic. of Anglicans*, II, p. 84.

[12] *Act.*, XIV, 7-17.

1267. 2° *Traditione*[1] constat cultum Sanctis redditum non ex *Paganis* acceptum esse, ut dicunt *Liberales* et *Modernistæ*, sed ex supernaturali reverentiâ et fiduciâ quam christiani erga martyres aliosque sanctos habebant, quatenus passionum et meritorum Christi participes, ideoque pios apud Deum intercessores.

(A) *Per tria priora sæcula*, (a) *cultus martyribus* persolvitur. Jam mediante sæc. II°, *Smyrnenses*, martyrium S. Polycarpi describentes, referunt natalem ejus martyrii diem cum gaudio celebrari, simulque declarant quo sensu martyres colantur[2] : " Illum (Christum) utpote Filium Dei adoramus, martyres vero tanquam Domini discipulos et imitatores merito diligimus propter eximiam ipsorum erga regem ac magistrum benevolentiam ". — *S. Cyprianus* pariter expresse loquitur de anniversariâ commemoratione martyrum[3]; et *S. Optatus* testatur non omnes martyres ita coli, sed eos quorum martyrium fuerat ab auctoritate ecclesiasticâ recognitum et *vindicatum*[4]. Sacra mysteria super martyrum corpora celebrabantur, " ut quos cum Christo unius passionis causa devinxerat, unius etiam loci religio copularet[5] "; et statim ac pax Ecclesiæ reddita est, in eorum honorem ædificatæ sunt ecclesiæ. — Ratio autem cur martyres ita glorificantur a *S. Augustino* exponitur : " Populus christianus memorias martyrum religiosâ solemnitate concelebrat, et ad excitandam imitationem, et ut meritis consocietur, atque orationibus adjuvetur, ita tamen ut nulli martyrum, sed ipsi Deo martyrum, quamvis in memoriam martyrum, constituamus altaria "[6].

(b) Quibus verbis ostenditur etiam a Patribus tanquam legitimam et utilem agnosci martyrum *invocationem*. Revera : 1) in *Catacumbis* inveniuntur hæ aut similes *invocationes*[7] : " In pace petas pro nobis. — In orationibus tuis roges pro nobis quia scimus te in Christo. — Attice, dormi in pace, de tuâ incolumitate securus et pro nostris peccatis sollicitus. — Ora pro nobis cum sanctis. — Mementote nostrum quoque in sanctis orationibus vestris, et scrip-

[1] **E. Vacandard**, *Origines du culte des Saints*, in *Rev. du Cl. fr.*, t. LXIV, 1910, p. 293-315; LXVI, 1911, p. 418; LXVII, p. 180; LXVIII, p. 158; *Etudes de critique et d'histoire religieuse*, 3e série, Gabalda, 1912; cf. **P. Delehaye**, *Les légendes hagiographiques*, Bruxelles, 1905; **Dom Cabrol**, *Les origines liturgiques*, Paris, 1906, p. 47-69; *Rev. prat. d'Apolog.*, t. III, p. 209-223.

[2] *Martyr. S. Polycarpi, P. G.*, V, 1041; **Journel**, 81.

[3] *Ep.* 34, *P. L.*, IV, 320; **Journel**, 572.

[4] *De schismate Donatistarum*, I, 16, *P. L.*, XI, 916-917.

[5] **S. Maximus Taurin.**, *Sermo* 88, *P. L.*, LVII, 690.

[6] *Cont. Faustum*, l. XX, c. 21, *P. L.*, XLII, 384.

[7] **de Rossi**, *Roma sotterranea*, t. II, p. 17 sq. ; *Il museo epigrafico: Bulletino archeol.*, 1863, p. 3; 1864, p. 34, etc.; **J. P. Kirsch**, *Die Lehre von der Gemeinsch. d. Heiligen*, 55, 97, 173 sq.

toris et sculptoris", etc.; 2) ex *Actis Martyrum* constat fidelibus persuasum esse martyres pro eis intercedere [1] : ita, v. g., in passione martyrum *Scillitanorum* (an. 200) legitur : "Consummati sunt Christi martyres... et *intercedunt* pro nobis ad D. Jesum Christum"; 3) *Patres* hanc intercessionem approbant : *S. Cyprianus* librum de *Habitu Virginum* sic concludit : "Mementote tunc nostrî, cum incipiet in vobis virginitas honorari (per martyrium)" [2]; *Eusebius* testatur morem fuisse christianorum ad sanctorum sepulcra preces offerre [3]; *S. Augustinus* rem ita declarat : "Pro martyribus non oratur; tam enim perfecti exierunt, ut non sint suscepti nostri, sed *advocati* [4]; et alibi : "Injuria est enim pro martyre orare, cujus nos debemus orationibus commendari" [5].

1268. (B) *A quarto sæculo*, non solum martyres, sed etiam episcopi qui pie in Domino decesserunt, moxque anachoretæ, et alii qui christianâ mortificatione aliisque virtutibus corpus suum crucifixerunt et martyrum labores imitati sunt, commemorantur sicut et ipsi martyres, eisque preces offeruntur. Quod jam testatur *S. Epiphanius* [6] : "Nam justorum mentionem facimus... justorum autem et patrum et patriarcharum, prophetarum et apostolorum et evangelistarum et martyrum et confessorum, et episcoporum et anachoretarum et cœtus illius universi, ut D. Jesum Christum singulari honore ab hominum ordine segregemus, debitumque cultum illi tribuamus..." Revera, a sæculo quarto, inveniuntur *Kalendaria*, in quibus recensentur *dies natalitii martyrum* et *depositiones episcoporum* [7]. — Rationem hujus cultûs sic exponit *Sulpicius Severus*, de S. Martino scribens [8] : "Implevit sine cruore martyrium, nam quas ille pro spe æternitatis humanorum dolorum non pertulit passiones, fame, vigiliis, nuditate, jejuniis" [9].

1269. *Objiciunt* adversarii sanctorum festa paganis festis substituta esse, iisdemque abusibus ansam præbuisse. — *Resp.* (a) Pauca hujusmodi festa instituta esse ut paganis sollemnitatibus substituerentur, libenter concedimus [9], et in hoc apparet Ecclesiæ sapientia, quæ, ut fideles a paganis superstitionibus efficaciter arceret, eis legitimum celebrationis objectum præbuit, et curavit ne hujusmodi

---

[1] Cf. **Ruinart**, *Acta Martyrum*, loc. in *Indice* relatis sub vocibus *sanctorum*, *suffragia*, *invocatio*.

[2] *P. L.*, IV, 464.

[3] *De præparat. evangelicâ*, l. XIII, c. 11, *P. G.*, XXI, 1096.

[4] *Sermo* 286, n. 5, *P. L.*, XXXVIII, 1299.

[5] *De verbis apost.*, sermo 159, *P. L.*, XXXVIII, 868.

[6] *Adv. hæres.*, 75, 8, *P. G.*, XLII, 513; **Journel**, 1109.

[7] *P. G.*, XLVI, 821; cf. **Vacandard**, in *Rev. Cl. fr.*, mai 1911, p. 421-425.

[8] *Epist.* II, *P. L.*, XX, 180.

[9] **Delehaye**, *op. cit.*, p. 203 sq.; **Vacandard**, in *Rev. du Cl. fr.*, oct. 1911, p. 158-181.

festa in *lupercalia* verterentur. (b) Fatemur pariter non omnes abusus, præsertim comessationes et potationes, statim abolitos esse (tanta est enim humana fragilitas); sed eos reprobavit ac paulatim temperavit Ecclesia. Ita *S. Augustinus*, post descriptas hujusmodi comessationes, eas ut flagitiosas et sacrilegas condemnat, et Aurelium episcopum hortatur ut omnino deleat[1]: " Hæc si prima Africa tentaret auferre a ceteris terris, imitatione digna esse deberet : cùm vero et per Italiæ maximam partem, et in aliis omnibus aut prope omnibus transmarinis ecclesiis, partim quia nunquam facta sunt, partim quia vel orta vel inveterata, sanctorum... episcoporum diligentiâ et animadversione extincta atque deleta sint, dubitamus quomodo possumus tantam morum labem, vel proposito tam late exemplo emendare? "

1270. 3° *Rat. theol.* (A) Sanctos *cultu religioso duliæ* dignos esse, ex eo sequitur quod, ob gratias quibus a Deo donati sunt, actus heroicos virtutum quibus in terrâ eminuerunt, et gloriam cujus participes sunt in cælo, supernaturalem excellentiam præ se ferunt, quæ speciali reverentiâ agnosci debet; si enim magnis viris, post mortem, honores redduntur, cur non christianis heroibus? — Ceteroquin cultus eis redditus in *honorem Dei* redundat, nedum ei detrimentum afferat, cùm dotes propter quas coluntur ex Deo promanent, ideoque Deum ipsum in sanctis mirifice operantem honoremur. Unde et Deus ipse sanctos suos miraculis glorificat, ita ostendens sibi eorum cultum acceptum esse[2].

1271. (B) Utilis est pariter et pia sanctorum *invocatio*, quippe quæ solido innitatur fundamento, et aliunde Christo Mediatori injuriam nullo modo faciat. (a) *Innititur solido fundamento;* nam Sancti nos juvandi *voluntatem* habent; si enim, cum in terris degebant, de salute proximi solliciti erant, pro eis deprecando, laborando et patiendo, numquid caritas eorum morte subito exstinguitur, vel in cælo fit otiosa et sterilis? Respondet *S. Bernardus*[3] : " Numquid cælestis habitatio animas quas admittit indurat, aut memoriâ privat, aut spoliat pietate? Fratres, latitudo cæli dilatat corda, non arctat; exhilarat mentes, non alienat; affectiones non contrahit, sed extendit ". Item *potestate* gau-

[1] *Epist.*, XXII, *P. L.*, XXXIII, 90-92.
[2] Cfr. *Catech. Romanus*, p. III, c. 2, n. 9. — [3] *Serm. 2 de S. Victore.*

dent, quâ nos adjuvare valeant : sunt enim Dei amici, et quia pro gloriâ ejus multum laboraverunt, multa beneficia pro nobis obtinere possunt, cùm potentiores sint in cælis quam super terram.

(b) Sanctorum invocatio *nullam Christo mediatori injuriam facit;* nam quando sanctos invocamus, ut amicos Christi, talis agendi modus, nedum Ei injuriam faciat, ad ejus gloriam valde confert, cùm ita agnoscamus nullam gratiam obtineri posse nisi ejus meritorum virtute. Hinc Ecclesia a Sanctis gratias directe non postulat, sed ut pro nobis orent precatur. Si quæ formulæ adhibeantur, quibus *directe* a Sanctis gratiæ postulantur, *subintelligitur* eas, mediante Sanctorum intercessione, a Deo ipso expostulari.

Et ita solvitur objectio Protestantium ex verbis Apostoli desumpta: " Unus mediator Dei et hominum homo Christus Jesus "[1]; hic enim Apostolus loquitur de Mediatore *principali*, nec excludit intercessores *secundarios*, cùm ibidem obsecret fideles pro aliis hominibus orare.

Art. IV. De Cultu Reliquiarum et Imaginum[2].

I. De Cultu Reliquiarum.

1272. *Status quæstionis.* Reliquiarum nomine veniunt, non tantum Sanctorum corpora et ossa, sed etiam vestes, aliaque hujusmodi quibus usi sunt, et quæ apta sunt ad piam eorum excitandam memoriam. Cultus qui reliquiis redditur, non est cultus *absolutus*, sed tantum *relativus;* eas enim non propter earum intrinsecam excellentiam veneramur, sed propter excellentiam Sanctorum ad quos olim pertinuerunt. *Protestantes* vero, *Vigilantium* imitantes, qui jam sæculo IV a S. Hieronymo confutatus est, contendunt talem cultum esse superstitiosum, omnibusque fraudibus obnoxium. Contra quos *Tridentinum*[3] declaravit :

[1] *I Tim.*, II, 5.

[2] Cfr. **S. Th.**, q. 25, a. 6; **Suarez**, *de Incarnat.*, disp. LIV-LV; **Petav.**, l. XV, c. 11-18; **Bellarminus**, *op. cit.*, l. III; **Salmantic.**, disp. XXVIII; **Trombellius**, *de Cultu Sanctorum;* **Perrone**, *op. cit.*, c. IV-V; **Waterworth**, *op. cit.*, vol. III; **Rock**, *Hierurgia*, vol. II, pp. 371 sq.; 535 sq.; **Card. Gibbons**, *op. cit.*, c. XV; **Milner**, *op. cit.;* **Hurter**, n. 887 sq.

[3] Sess. XXV, ap. **Denzing.**, n. 985 (861).

" Sanctorum martyrum et aliorum cum Christo viventium sancta corpora, quæ viva membra fuerunt Christi et templum Spiritûs Sancti, ab ipso ad æternam vitam suscitanda et glorificanda, a fidelibus *veneranda* esse; per quæ multa beneficia a Deo hominibus præstantur ".

1273. *Thesis :* **Sanctorum reliquias honorare licet et expedit.** *De fide est*, utpote a *C. Trid.* definitum.

(A) *Script.* Quædam miracula a Sanctorum reliquiis patrata fuisse Scriptura refert : sic Eliæ pallium Jordanis aquas divisit [1]; Elisei cadaver vitam mortuo restituit [2]; umbra Petri infirmitates sanabat [3]; S. Pauli sudaria ægrotos curabant [4]; in Evangelio [5] refertur mulierem a Christi vestimenti fimbriâ sanatam fuisse; atqui, si Deus, mediantibus Sanctorum vestimentis ac reliquiis miracula patravit, nonne illas reliquias venerari licet ?

(B) *Praxi Ecclesiæ* [6]. Historice constat, primos Christianos in martyrum reliquiis colligendis sollicitos fuisse, ut eas decenti loco collocarent ac colerent ; prope martyrum tumulos sepulturam quæsiisse; altaria super Sanctorum reliquiis erecta fuisse, præsertim vero martyrum, superque martyrum sepulcris, in eorum honorem, sacrificium oblatum fuisse; eorumdem reliquias ut thesaurum inæstimabilem, gemmis pretiosissimis cariorem, habitas fuisse. Atqui hæc omnia probant primos Christianos reliquias Sanctorum magnâ veneratione prosecutos fuisse; ergo cultus eisdem redditus est legitimus, nisi forte dicatur universalem Ecclesiam nefandæ idololatriæ indulsisse. Quod argumentum jam urgebat *S. Hieronymus* [7] : " Omnes Episcopi non solum sacrilegi, sed et fatui judicandi sunt, qui rem vilissimam et cineres dissolutos in serico et vase aureo portaverunt! "

1274. (C) *Rat. Theol.* [8] (a) Quodcumque Deo consecratur et sanctitatis est instrumentum, merito honoratur. Atqui corpora

[1] *IV Reg.*, II, 14. — [2] *IV Reg.*, XIII, 21. — [3] *Act.*, V, 15.
[4] *Act.*, XIX, 12. — [5] *Matt.*, IX, 20.
[6] **Vacandard**, in *Rev. du Cl. fr.*, nov. 1910, p. 303-315; **Dom Leclercq**, art. *Ad Sanctos*, in *Dict. d'Archéol. chrét.*, t. I, 488 sq.
[7] *Contra Vigil.*, n. 5, *P. L.*, XXIII, 343. — Hunc brevem tractatum integre legere haud ingratum erit. — Alios textus lege ap. **Petavium**, l. XIV, 13.
[8] S. Th., 3, q. 25, a. 6.

Sanctorum fuerunt templa Spiritûs Sancti, et instrumenta heroicarum virtutum. Quod sic optime declarat *S. Augustinus*[1]. " Nec ideo tamen contemnenda et abjicienda sunt corpora defunctorum, maximeque justorum atque fidelium, quibus tanquam organis et vasis ad omnia bona opera sancte usus est Spiritus ". (b) In rebus humanis, ea omnia quæ ad notos viros spectarunt, magno cum honore servantur; itemque magno cum amore, omnia quæ parentum, aut amicorum memoriam excitare valent, custodiuntur; atqui Sancti vere sunt heroes, simulque parentes nostri in fide et amici. Ergo eorum reliquiæ cum honore et amore servandæ sunt, ut sic ardens desiderium, vehemensque studium eorum virtutes imitandi, crescat in nobis. Nonne et ipsi Protestantes, ea omnia quæ ad Lutherum, aut Calvinum aut quemcumque alium præstantem virum pertinuerunt, honorifice custodiunt?

1275. *Solvuntur difficultates.* (A) Multæ sunt falsæ, vel dubiæ reliquiæ; ergo reliquiarum cultus minime legitimus est. *Resp.:* (a) Talis assertio omnino est exaggerata; Ecclesia enim in reliquiis asservandis, plerumque cauta fuit; et *Tridentinum* decrevit non esse novas reliquias recipiendas, nisi recognoscente ac approbante Episcopo. (b) Cultus de quo agitur, cultus est *relativus*, et dirigitur ad Sanctum ipsum cujus reliquiæ venerantur, illumque attingit, etiamsi forte reliquiæ sint suppositæ[2].

(B) Miracula ascribere reliquiis, quæ inanimes sunt, nefanda est superstitio. *Resp.:* hoc verum esset, si ipsis reliquiis ascriberentur miracula; sed soli Deo, qui per illa miracula Sanctorum exuvias glorificare intendit, assignatur. Insuper si Protestantium objectio aliquid valeret, probaret Scripturam ipsam idololatriæ favisse; nam, ut diximus, plurima refert miracula per reliquias, seu potius per Deum, reliquiarum occasione, patrata.

II. De Cultu Imaginum.

1276. *Status quæstionis.* (A) Juxta *Tridentinum*[3], imagines Domini, B. Mariæ et Sanctorum cultu *relativo* colendæ sunt : " non quod credatur inesse aliqua in iis divinitas vel virtus, propter quam sint colendæ, vel quod ab eis sit aliquid petendum, vel quod fiducia in imaginibus sit figenda veluti olim fiebat a Gentibus, quæ in idolis spem suam collocabant, sed quoniam *honos qui eis exhibetur, refertur ad prototypa, quæ illæ repræsentant* ". Imagines ad duo inser-

[1] *De Civit. Dei*, l. I, c. 13, *P. L.*, XLI, 27; Journel, 1738.
[2] Cf. Encycl. *Pascendi*, 8 sept. 1907, § VI in fine.
[3] Sess. XXV, Denz., n. 986 (862).

viunt : populum circa præcipua fidei mysteria *instruunt*, eumque ad *devotionem* incitant.

(B) Imaginum cultum impugnaverunt olim *Iconoclastæ*, præsertim vero *Leo Isauricus* Imperator qui, sæc. VIII°, imagines e templis submoveri jussit [1]. Inter hodiernos Protestantes, alii, præsertim *Presbyteriani* [2], imagines, etiam tanquam ornamentum, omnino prohibent; alii vero, ut ornamentum, non autem ut cultûs objectum, eas admittunt.

1277. *Thesis :* **Pia est et licita imaginum veneratio.** *De fide est, ex Conc. Nic. II* (infra) et *Trid.* supra citato.

1° *Script.* Quamvis lex mosaica usum simulacrorum in cultu divino prohibuerit, ne quid indignum de Domino Judæi cogitarent, aderant tamen quædam imagines aut signa sensibilia, ad significandam Dei præsentiam et opem ab Eo genti suæ allatam, v. g., arca testimonii cum duobus cherubim [3], et serpens æneus [4]. Itaque non omnis imaginum usus censebatur *idololatricus*.

1278. 2° *Tradit.* Duo tempora distinguuntur : (A) Ante controversiam *Iconoclastarum*, imagines pie a fidelibus honorantur, paucis tantum contradicentibus. (a) In *Catacumbis* inveniuntur imagines Christi, B. Mariæ et quorumdam Sanctorum, præsertim Apostolorum et Martyrum, quæ antiquissimæ sunt, et aliquo pio cultu colebantur; nam quædam ex illis inveniuntur in cryptis, in quibus Missæ Sacrificium offerebatur; insuper imagines non paucæ nimbis seu aureolis redimuntur, quibus peculiaris veneratio significatur quâ prototypa honorabantur [5]. (b) *Eusebius* etiam *statuam æneam* commemorat in honorem Christi erectam, a muliere quæ a sanguinis profluvio liberata fuerat; item etiam hodie in Lateranensi

[1] De Iconoclastis vide **Petavium**, l. XV, c. 11; **Alzog**, *Church History*, § 177; **Hefele-Leclercq**, *Hist. des Conciles*, t. III, § 332.

[2] " Quoniam vero Deus Spiritus est invisibilis et immensa essentia, non potest sane ullâ arte aut imagine exprimi; unde non veremur, cum Scripturâ, simulacra Dei mera nuncupare mendacia. Rejicimus itaque non modo gentium idola, sed et Christianorum simulacra. Tametsi enim Christus humanam assumpserit naturam, non ideo tamen assumpsit ut typum præferret statuariis atque pictoribus ". (*Confessio Helvetica posterior*, 1506, apud **Schaff**, *Creeds*, p. 241).

[3] *Exod.*, XXV, 18; *Jos.*, III, 6; *II Reg.*, VI, 2-19.

[4] *Num.*, XXI, 8; *Joa.*, III, 14.

[5] **H. Leclercq**, *Manuel d'Archéol. chrétienne*, Paris, Letouzey, 1907, t. II. p. 133-653; **Kaufmann**, *Handbuch der christlichen Archäologie;* **A. Fortescue**, *Images*, in *The Catholic Encycl.*, New York, VII, 664-672.

Museo, antiquissima S. Hippolyti statua servatur. (c) Rationem cur imagines pingantur exponit *S. Cyrillus Alex.* : " Etiamsi facimus imagines piorum hominum, non tamen ut eas adoremus tamquam deos, sed ut, iis inspectis, ad ipsorum æmulationem impellamur; ideo autem Christi imaginem facimus, ut mens nostra ad illius amorem excitetur "[1]. (d) Hæc praxis imagines colendi ita communis erat ut *Julianus* Christianos accusaret quod cruces adorarent[2] : " Crucis lignum adoratis, ejusque signa in fronte formatis, et postibus ædium insculpitis ". Ex his omnibus constat primos Christianos imagines coluisse, et si Catholici idololatræ sunt, ut Protestantes asserunt, idem vitio primis Christianis vertendum est. (e) Quidam tamen inter episcopos, ut *Serenus*, Massiliensis episcopus, timentes ne imagines a simplicibus adorarentur, eas prohibuerunt; sed *S. Gregorius Magnus* severe Serenum reprehendit, simul asserens imagines esse ignorantium librum, ubi discunt quid imitari debeant[3].

(B) *Iconoclastarum hæresis* sæculo VIII° orta est ex duplici præsertim causâ : ex unâ parte, quidam fideles, præsertim in Oriente, sacras *icones* nimio forsan honore colebant; et, ex alterâ, hic cultus Judæis et Mahumetanis occasio erat scandali, et conversionis impedimentum. Quare, rogantibus, ut fertur, nonnullis episcopis, *Leo III Isauricus*, imperator, cultum imaginum prohibuit tanquam *idololatriæ* speciem; cujus successor, *Constantinus Copronymus V*, pseudo-synodum coegit Constantinopoli, in quâ cultus imaginum condemnatus est ut opus diaboli. Sed, regnante imperatrice Irene, synodus œcumenica VII[a], Nicæna II[a] (787), litteras *Adriani I Papæ* approbans, definivit imaginibus " honorariam adorationem tribuendam (esse), non tamen ad veram latriam... : imaginis enim honor ad primitivum transit, et qui adorat imaginem, adorat in eâ depicti subsistentiam "[4]. Pax ad tempus restituta, et novis persecutionibus turbata, demum ab imperatrice Theodorâ circa medium sæc. IX[i] omnino firmata est.

In Galliâ vero decreta C. Nicæni II primum recepta non fuerunt, præsertim quia nonnisi ex valde imperfectâ versione innotuerunt, in quâ dicebatur imagines eodem cultu ac SS. Trinitatem honorandas esse. Quare Conc. *Francofordense* (794) Græcos reprehendit quod imagines nimio honore colerent, et declaravit imagines prodesse quidem ad ornandas ecclesias, sed stultum esse eas honorare luminibus accensis et thure. Attamen, Adriani Papæ, necnon Hincmari Rhemensis et Walafridi Strabonis auctoritate, mox decreta Nicæna recte intellecta recepta sunt.

---

[1] *In Psalm.* CXIII, 16, *P. G.*, LXIX, 1268; **Journel**, 2095.
[2] Apud **S. Cyril.**, *Cont. Jul.*, l. VI, *P. G.*, LXXVI, 795.
[3] *Epist.*, l. IX, 105, *P. L.*, LXXVII, 1027.
[4] **Denzing.**, n. 302 (244).

1279. 3° *Rat. Theol.* (a) Apud omnes populos, imagines, sive parentum, sive carorum, sive illustrium virorum honore dignæ judicantur, ob personas quas repræsentant; atqui si hujusmodi honorantur imagines, cur Christi, B. Virginis ac Sanctorum pariter non honorentur? "Si regum laureata et iconas missas ad civitates vel regiones obvii adeunt populi cum cereis et incensis, non cerâ perfusam tabulam, sed imperatorem honorantes; quanto magis oportet in Ecclesiis Christi Domini iconem depingi Salvatoris Dei nostri, et intemeratæ matris ejus, omniumque SS. et Beatorum Patrum" [1]?

(b) Insuper imagines ad *instruendos* præsertim illitteratos, qui eis quasi quibusdam libris edocentur, ad augendam nostram erga ipsos Sanctos *devotionem*, ad eorum *imitandas virtutes* multum conferunt [2]: "Ut enim per syllabas in Evangeliis descriptas salutem consequuntur omnes, ita per imagines arte coloribusque pictas et expressas docti et indocti ex objectâ re utilitatem capiunt" [3].

1280. *Solvuntur difficultates.* (A) In *Exodo* dicitur [4]: "Non facies tibi sculptile, neque omnem similitudinem"; atqui per hæc verba cultus imaginum reprobatur; ergo. *Resp.* (a) omnino hìc prohibentur imagines quæ ut *idola* adorari possunt; (b) specialis aderat et strictior prohibitio, vi legis positivæ pro Judæis qui ad idololatriam proni erant; (c) sed non prohibetur omnis usus imaginum [5], cùm Deus ipse, etiam in Veteri Testamento, quasdam effingi imagines præceperit.

(B) Cultus imaginum est *idololatricus! Resp.* Esset quidem idololatricus, si imagines cultu *absoluto* venararemur; sed eis exhibemus tantummodo cultum *relativum*, id est, qui ad ipsum Deum vel Sanc-

---

[1] *Concil. œcumen. VII*, act. I.

[2] Quod sic egregie exponit **Card. Gibbons**, *l. cit.*: "Religiosæ imagines tamquam rudium *catechismus* considerari possunt... Quot hominum millia in fidei ignorantia decessissent, si ab his imaginibus nihil institutionis accepissent! Cùm Augustinus, Anglorum apostolus, in conspectu regis Ethelberti Evangelium prædicaturus prima vice constitit, argentei Christi e cruce pendentis, et nostri Salvatoris imagines coram concionatore positæ sunt; quæ auditorum oculis eloquentiores quam auribus verba fuerunt".

[3] *Synod. œcum. VIII*, ap. **Denzing.**, n. 337 (273). — [4] *Exod.*, XX, 4.

[5] Distinctio certe facienda est inter *idola* (εἴδωλον) et *imagines* (εἰκών): prius vocabulum in V. et N. Test. falsorum numinum repræsentationes, vel ipsa falsa numina plerumque designat; posterius tantummodo similitudinem alicujus rei. Cf. **Thayer**, *Greek-english Lexicon.*

tos refertur; nec abusus, si qui sint, vitio Ecclesiæ vertendi sunt, quippe quæ non semel publice eos condemnaverit.

(C) Saltem talis cultus mentes Christianorum *a vero Dei cultu avertit! Resp.* Minime, nam per imagines ad cogitandum de Deo, Christo et Sanctis provocamur, et sic vera pietas maxime fovetur.

(D) Objicitur canon Conc. *Elvirensis* in Hispaniâ (300) in quo dicitur : " Placuit picturas in Ecclesiâ esse non debere, ne quod colitur et adoratur in parietibus depingatur ".

Resp. Eruditi adhuc disputant de verâ interpretatione hujus canonis; nonnulli dicunt hanc prohibitionem ortum duxisse non ex imaginum contemptu, sed ex periculo profanationis, si publice in parietibus pingerentur tempore persecutionis; alii putant hìc vere interdici Dei et Sanctorum imagines, ne præbeatur, præcipue neoconversis, occasio in idololatriam incidendi. Quidquid est, hoc decretum a Conc. particulari pro specialibus circumstantiis editum, nonfuit ab Ecclesiâ recognitum, cùm post, sicut ante ejus promulgationem, imagines in ecclesiis depictæ fuerint, etiam in Hispaniâ [1].

III. De cultu Crucis [2].

1281. Sub nomine Crucis tria complectimur : *veram crucem*, cui Christus affixus est, et quæ sub hoc respectu est reliquiarum præstantissima; crucis *imaginem*, quæ inter sacras imagines præcipuum locum tenet; *signum* crucis, quod in actione transeunte consistit, et est pia devotionis praxis.

1° *Cultus veræ crucis pius est et utilis.* De fide est ex ordinario et universali Ecclesiæ magisterio. — Constat :

(a) *Ex praxi Ecclesiæ;* nam statim ac vera crux inventa fuit a S. Helenâ, ut communiter creditur [3], fideles magnâ pietate eam

[1] **Hefele-Leclercq.**, *Hist. des Conciles*, t. I, § 13, p. 240.

[2] Cfr. **Petavius**, l. XV, 7-10; **Gretser**, *de Cruce libri V*; **Bellarminus**, *op. at.*, l. II, c. 26-30; **S. Franciscus Salesius**, *Défense de l'Estendart de la Sainte Croix;* **Bossuet**, *Lettre sur l'adoration de la croix;* *Amer. Cath. Quarterly Review*, October 1877, p. 726 sq.; **Chaffangon**, *Le Crucifix*, Lyon; **Rock**, *Hierurgia*, vol. II, p. 501 sq., **J. Hoppenot**, *Le Crucifix dans l'Histoire et dans l'Art;* **H. Quilliet**, *Adoration de la croix*, in *Dict. de Théol.* (Mangenot), t. III, 2339-63.

[3] Multi Protestantes veram crucem inventam fuisse negant (vide **Hodge**, vol. III, p. 459); confutantur in optimâ disputatione a **Newman** scriptâ cum adhuc Protestans esset (*Essays on Miracles*, p. 287 sq.). Factum hujus inventionis certum est; licet enim de eo Eusebius taceat, refertur a **S. Cyrillo Hierosol.** (*P. G.*, XXXIII, 52, 686-687, 1167), **S. Ambrosio** (*P. L.*, XVI, 1399), **Rufino** (*H. E.*, I, 7, 8), **Paulino** (ep. 31), **Sulpit. Sev.** (*Chron.*, II, 34), **Socrate** (I, 17), **Sozomen.** (II, 1), **Theodoreto** (*H. E.*, I, 18), etc. Pauca tamen in narratione hujus inventionis apud quosdam auctores reperiuntur, quæ ut fabulosa a multis criticis habentur. Cf. **Duchesne**, *Liber Pontificalis* t. I, p. CVII, n. 44 sq.

coluerunt, et ecclesia a *S. Sepulchro* dicta in ejus honorem in Calvariæ monte exstructa est; quotannis, in die Parasceve, pars crucis in hâc ecclesiâ reposita adoranda populo offerebatur [1]; particulæ veræ crucis in omnibus Ecclesiæ partibus magno cum honore receptæ sunt, teste S. Cyrillo [2]; et Ecclesia, in Crucis honorem, duplex festum, scilicet S. Crucis Inventionis ac Exaltationis, instituit; in Jerusalem jam circa finem sæc. IV celebrabatur dies commemorativa hujus inventionis; in Romanâ Ecclesiâ festum Inventionis sæc. VII institutum est [3]. Porro, hæc omnia crucis cultum, antiquitus ut legitimum ac pium agnitum fuisse ostendunt.

(b) *Rat. Theol.* Hic cultus in nobilissimo humanæ naturæ instinctu nititur. Omnis enim natio magno cum honore servat arma regis qui populum suum ab hostium servitute liberavit, et vexillum quod victoria insignis insigne fecit; ergo a fortiori dignum est a christianâ gente coli vivificam crucem Redemptoris, quæ nostræ salutis instrumentum fuit, et victoriæ manet signum [4].

1282. 2° *Cultus imaginum crucis pariter legitimus est.* De fide est ex *C. Nicæno II°*, definiente figuræ pretiosæ ac vivificæ crucis debitum honorem reddendum esse [5].

(a) *Ex praxi Ecclesiæ;* nam crucis effigiem in altaribus antiquitus collocatam, et a fidelibus magno cum honore habitam fuisse, ex multis documentis constat [6]. *Tertullianus* christianos vocat *crucis religiosos* [7]. Revera furentibus persecutionibus, crux sæpe pingebatur sub formâ *anchoræ, tridentis* aut græcæ litteræ T. Sed, post conversionem Constantini, publice expositæ sunt cruces, posteaque imagines Christi crucifixi [8]. *S. Chrysostomus* [9] ait : "Quippe reges, deposito diademate, crucem suscipiunt... in purpureis vestibus crux inest : in diadematibus crux : in orationibus crux... et ubi que terrarum crux sole ipso clarius refulget". Res tam longe processit, ut Concil. *in Trullo* prohibuerit ne crucis figuræ in solo ac pavimento construerentur, ne incedentium conculcatione victoriæ tropæum injuriâ afficeretur [10].

---

[1] **S. Paulinus Nolanus**, *ep. ad Sulpit. Severum*, *P. L.*, LXI, 325.
[2] *Cateches.*, IV, 10; X, 9.
[3] **Duchesne**, *Origines du culte chrét.*, p. 280 ed. 1909.
[4] *Coloss.*, II, 14. — [5] **Denz.**, 302 (243).
[6] Cfr. **Petav.**, l. XV, 9; **Martigny**, *Dict. des Antiq. chrét.*, vocibus *croix, crucifix*.
[7] *Apologet.*, XVI, *P. L.*, I, 365.
[8] **H. Quilliet**, l. c., 2347 sq.
[9] *Quod Christus sit Deus*, *P. G.*, XLVIII, 824 sq. Integrum locum legas.
[10] Can. 75, ap. **Labbe**, VII, 1176.

(b) *Rat. theol.* Pius est et legitimus cultus qui ad Ipsum Christum dirigitur, nosque ad Christi patientis vestigia sequendum adjuvat; atqui crucis imagines sunt Domini Passionis memoriale; mentique nostræ Ipsum Christum pro nobis patientem exhibent; nosque ad ejus patientiam imitandam provocant : crux enim non est solum ara immolantis, sed etiam docentis cathedra, ubi vividius etiam quam in Evangelio crucis amorem prædicat.

1283. 3° *Usus signi crucis pius est et laudabilis.* Certum est.

Nam pium est et laudabile quod ab initio ab Ecclesiâ approbatum est, miraculis confirmatum, et ob pia motiva usurpatur: atqui tale est crucis signum : (a) A multis Ecclesiæ Patribus approbatum fuit. " Ad omnem progressum, ait *Tertullianus*[1], ad omnem aditum et exitum, ad vestitum et calceatum, ad lavacra et mensas, ad lumina, ad cubilia, ad sedilia, quæcumque conversatio nos exercet, frontem crucis signaculo terimus ". (b) Item confirmatum fuit a multis miraculis quæ a Patribus narrantur, et in Actis genuinis Martyrum et Sanctorum leguntur. (c) Tandem adhibetur ob pia motiva, videlicet ut Christi passionis memoria servetur, publiceque appareat nostram fiduciam in Christo positam fuisse, nosque in ejus Cruce gloriari.

1284. 4° *Natura cultûs imagini crucis debiti.* (A) Certum est et ab omnibus admissum crucis cultum esse *relativum*, non autem *absolutum;* crux enim, sicut quælibet imago, est res inanima et irrationalis, nec propter propriam excellentiam, sed propter Christum in cruce affixum honoratur.

(B) Disputant autem theologi utrum hic cultus relativus sit cultus *latriæ*, an cultus *inferior* seu *duliæ*. (a) Juxta *S. Thomam*, cultus ille est cultus latriæ, quia ad Christum in cruce pendentem dirigitur; atqui Christus est cultu latriæ adorandus; ergo[2]. (b) Juxta *Bellarminum* et alios, cultus ille est tantum cultus *duliæ*, quia non idem honor imagini ac exemplari debetur; exemplari seu Christo cultus quidem latriæ debetur, sed imagini inferior solum cultus seu simplex veneratio debetur.

Magis nobis arridet sententia S. Thomæ, nam non debetur cultus imagini, nisi quatenus personam repræsentat; ideoque cultus imaginibus Christi exhibitus, ad latriam reducitur, dum cultus imaginibus B Virginis ac Sanctorum redditus, ad duliam pertinet.

---

[1] *De coronâ militis*, c. 3, *P. L.*, II, 80.

[2] S. Thom., 3, q. 25, a. 4.

Quidquid est, præ oculis hæc *Tridentini* verba semper habeantur : " Honos qui eis (imaginibus) exhibetur, refertur ad prototypa quæ illæ repræsentant, ita ut per imagines quas osculamur, et coram quibus caput aperimus et procumbimus, Christum adoremus et Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur ".

Post dicta de Verbo Incarnato et Redemptore, cordibus nostris inseramus quæ Salvator Apostolis in ultimâ Cœnâ dixit : " Ego sum via, et veritas et vita "[1]; videlicet : " Ego sum via, quam sequi debes; veritas cui credere debes; vita quam sperare debes " [2]. Jesum igitur pro nobis passum sequamur, Jesum docentem attento docilique animo audiamus, Jesum fontem vitæ amplectamur, ut vitâ ejus viventes, auspice Mariâ, Sanctorumque vestigiis inhærentes, cum Jesu Christo in æternum regnare possimus.

[1] *Joa.*, XIV, 6. — [2] *Imit.*, l. III, c. 56.

Index rerum alphabeticus

Abælardus, 19; de Trinitate, 397; de redemptione, 735.

Abstracta nomina quoad communicationem idiomatum, 666.

Adamus totius generis humani parens, 505; in gratiâ constitutus, 528; quo tempore? 532; immunis ab ignorantiâ, 537; a concupiscentiâ, 536; a morte, 538; a dolore, 540; nec proinde in statu barbariæ conditus, 546; peccavit graviter, 549; bona supernaturalia ac præternaturalia amisit, 551; pœnitentiam egit ac veniam obtinuit, 554.

Adonai, unum e divinis nominibus, 239.

Adoptiani, 615, 618; confutantur, 663.

Adoratio Christo debita, 777.

Æternitas *divina*, 252.

Agatho (S.) Monothelitas damnat, 603, 661.

Agnoetæ de ignorantiâ Christi, 689.

Agnostici, 227, not. 1.

Albertus Magnus, 22.

Alexandrina schola, 5.

Alcuinus, 16.

Ambrosius (S.), 9; de peccato originali, 563; de ignorantiâ Christi, 689; de redemptione, 733; de virtutibus B. Virginis, 807.

Amor *erga Christum* habendus, 712.

Amor *sensitivus* in Christo, 709.

Analogice Deum cognoscimus, 225; analogice intelligi debent mysteria, 159.

Analysis *fidei*, 132.

Angelorum notio, 464; existentia, 465; creatio, 466; dotes naturales, 474; elevatio ad statum supernaturalem, 475; lapsus, 476; hierarchia, 478. Angelorum *custodum* existentia quoad homines, 479; et communitates, 482; eorum erga nos obsequia, 482; nostra erga eosdem officia 483. Angelorum *malorum* lapsus, 476; impugnationes, 485. — Num Christus sit angelorum caput? 765; num pro eis aliquid meruerit? 773.

Anima Christi rationalis et sensibilis, 648, 654.

Animæ *humanæ* origo, 515; spiritualitas et immortalitas, 510, 512; anima est forma substantialis corporis humani, 513.

Anomæi, 220.

Anselmi (S.) doctrina de originali peccato, 578; de necessitate Incarnationis, 734.

Anthropomorphismus, 246.

Apollinaristæ, 616, 653.

Apologistæ, 3; de SS. Trinitate, 358; de Christo Deo et homine, 652; de redemptione, 729.

Apostolici Patres, 3; de SS. Trinitate, 357; de Christo Deo et homine, 651; de redemptione, 729.

Apparitiones divinæ seu *theophaniæ*, 329.

Appropriata nomina divinarum personarum, 422.

Arausicanum II conc. de effectibus originalis peccati, 429, 537.

Arbor vitæ, 540.

Archæologiæ usus in theologiâ, 190.

Ariani, 367.

Ars magica reprobanda, 491.

Aseitas divina, 241.

Assumptio B. Mariæ Virginis, 807.

Athanasianum symbolum, 314, 603.

Athanasius (S.), 7; ejus doctrina de SS. Trinitate, 369; de Verbi generatione, 377; de Verbo imagine Patris, 379; de processione Spiritûs S., 384; de Incarnatione, 654; de redemptione, 732.

Athei, 216; confutantur, 227.

Attributa *divina* definiuntur, 243; quomodo ab essentiâ distinguuntur, 244; attributa negativa, 245; positiva, 259.

Augustana confessio de originali peccato, 579, n. 2; de cultu Sanctorum, 815, n. 1.

Augustinus (S.), 10. Ejus doctrina de prædestinatione, 300, n. 1, 301; de peccato originali, 564, 565, 577; de pœnâ parvulorum, 574; de SS. Trinitate, 410; de redemptione, 733.

Augustinianorum systema de prædestinatione, 307; de possibilitate statûs naturæ puræ, 527, 545.

Baii errores de justitiâ originali exponuntur, 527; confutantur, 533, 542, 545.

Baltimorense Concilium II de spiritismo, 497.

Bannez, 39.

Barnabæ epistola, 3; de Incarnatione, 651; de redemptione, 729.

Basilius (S.), 8; de Verbo, 379; de naturâ et personâ, 320.

Bellarminus, 37; de cultu imaginum crucis, 828.

Bernardus (S.), 19; de immaculato conceptu, 797.

Billot (Card.), de fide, 93, 138; de unione hypostaticâ, 669.

Boetius, 15; de æternitate, 252; de personâ, 320.

Bonaventura (S.), 21; ejus doctrina de SS. Trinitate, 411; de immaculato conceptu, 797.

Bonitas *Dei* in se, 264; in Incarnatione, 676.

Bossuet, 36; de conciliatione libertatis cum concursu divino, 273, not. 1.

Brownson, de actu fidei, 91; de amissione habitûs fidei, 149.

Cajetanus, 30; de unione hypostaticâ, 669.

Calmet, de evolutione, 459.

Calvinistæ de prædestinatione, 296; de statu primi hominis, 527; de naturâ originalis peccati, 579.

Cantica Salomonis de SS. Trinitate, 357.

Canus, 39; de objecto materiali fidei, 107; de visione beatificâ animæ Christi, 691.

Catharinus, 37; de naturâ originalis peccati, 581.

Censura theologica, 114; ejus auctoritas, 114; præcipuæ censuræ, 115.

Certitudo fidei, qualis sit, 141; quo sensu firmior certitudine naturali, 142.

Certitudo quam præbere debent motiva credibilitatis, 97.

Chalcedonense conc. de unione hypostatica, 602.

Christus, *vere Deus* ex Synopticis, 622; ex fide apostolicæ Ecclesiæ, 630; e testimonio S. Pauli, 631; e testimonio S. Joannis, 636; — verus et integer *homo*, 646; — *Deus-homo*, ex Scripturâ, 647; ex Traditione, 650. — Christus duplicem habet naturam, 659; duplicem voluntatem ac operationem, 660; animam vere rationalem, 648, 654; corpus passibile, 709; perfectum, 711; est Filius Dei naturalis, non adoptivus, 663; quo sensu creatura et servus, 665; persona composita, 685. — Christi scientia, 687; impeccabilitas, 696; sanctitas positiva, 698; libertas, 704; potentia, 707; appetitus sensitivus, 708; passibilitas, 709; pulchritudo, 711. — Christi redemptio, 721; satisfactio vicaria, 739; æquivalens ac superabundans, 749; universalis, 742; ejus meritum pro nobis, 746; pro seipso, 748; pro angelis, 773; ejus sacrificium, 759. — Christus caput hominum et Angelorum, 764; rex spiritualis, 766; propheta ac magister, 763; sacerdos in æternum, 755, 757. — Christo debetur latriæ cultus, 777.

Chrysostomus (S.) de originali peccato, 564.
Circumincessio in divinis personis, 387.
Clemens Alex., 5.
Clemens Rom. (S.), 3; de Trinitate, 357; de Christo Deo et homine, 651; de redemptione, 729.
Clemens VI de infinitâ satisfactione Christi, 749.
Clifford de diebus genesiacis, 451.
Cognitio Dei naturalis humanæ rationi possibilis, 218; non innata, sed acquisita, 222; triplici modo Deum attingit, 224.
Comma Johanneum, 350.
Communicatio idiomatum in Christo, 665.
Conceptio Immaculata B. Virginis, 790.
Conclusio theologica, quid, 106; estne objectum fidei, 107.
Concreta nomina quomodo de Christo prædicentur? 665.
Concupiscentia non fuit in Adamo innocente, 536; est tamen homini naturalis, 544; non constituit essentiam originalis peccati, 580; non fuit in Christo, 697; neque in B. Virgine, 799.
Condignitas satisfactionis Christi, 748.
Condren (P. de) de sacrificio Christi, 761.
Constantinopolitanum I de Spiritu Sancto, 371.
Constantinopolitanum III contra Monotheïtas, 604.
Consubstantialitas Verbi cum Patre, 342, 343, 347, 368; Spiritûs Sancti cum Patre et Filio, 342, 345, 349, 371.
Contingentia rerum arguit existentiam entis necessarii, 230.
Convenientia Incarnationis ex parte Dei, 675; ex parte hominis, 677; convenientia Redemptionis, 737.
Cordis Jesu cultus natura, legitimitas, 778.
Corpus Christi verum ac reale, 646, 651; passibile, 709; integrum, 711.
Cosmogonia mosaica, 434; quid de eâ certo declaretur? 435, 445; quid libere disputetur? 448.
Credibilitatis motiva seu signa, 94; generatim externa requiruntur, 95; certitudo quam præbere debent, 97.
Crucis cultus, 826.
Cultus notio, species, 775; cultus humanitatis Christi, 775; SS. Cordis, 780; B. Virginis, 811; Sanctorum, 814; Reliquiarum, 820; Imaginum, 822; crucis, 826.
Custodes angeli, 479; vide **Angeli**.
Cyprianus (S.), 6; de peccato originali, 562.
Cyrillus Alex. (S.), 8; ejus doctrina de unione hypostaticâ, 656.
Cyrillus Hierosol. (S.), 8.

Dæmonum peccatum ac pœna, 475; dæmones hominem tentant, 485; dæmoniacæ possessiones, 488; non omnia hypnotismi phænomena dæmoni tribuenda sunt, 498.
Damascenus Joan. (S.), 13.
Darwin : de evolutione, 454; de unitate generis humani, 507, not. 3.
Defectus qui fuerint in Christo? 686.
Dei existentia ratione cognoscibilis, 216; argumenta quibus demonstratur, 227; Dei varia nomina, 237; ejus attributa negativa, 245; attributa positiva, 259; Dei operationes, 269; ejus scientia, 270; voluntas, 281; libertas, 284; providentia, 288; voluntas salvifica quoad omnes homines, 296.
Diabolus, 475; v. **Dæmones.** — Num diabolo pretium redemptionis solutum fuerit? 732, 734.
Dies mosaici, 448.
Divinitas Verbi, 342, 343, 347, 368; Spiritus Sancti, 342, 345, 349, 371; Christi, 621.
Docetæ, 615, 646, 651.
Doctrina fidei catholicæ, quid? 112.
Dogma, quid? 152; de naturâ dogmatum errores, 153; thesis catholica, 155; errorum confutatio, 161.

Dogmatum stabilitas, 165; incrementum seu progressus, 169; modus quo fit, 174; triplex stadium, 175; causæ et occasiones hujus profectus, 176; criteria quibus ab adulterationibus distinguitur, 178.
Dona *Spiritus Sancti* in Christo, 703. Dona *præternaturalia* Adamo concessa, 535.
Duliæ cultus, 775.
Durandus de filiatione adoptivâ Christi, 664.

El, nomen Dei, 237.
Elevatio hominis ad statum supernaturalem, 520.
Elipandus, 15; de filiatione adoptivâ Christi, 618, 663.
Ephesinum de unione hypostaticâ, 600; de divinâ maternitate Mariæ, 785.
Epiphanius (S.), 8.
Essentia Dei est ipsum esse subsistens, 240.
Eunomiani de processione Spiritûs Sancti, 381.
Eusebius Arianismo favet, 369.
Eutychiani, 617, 658.
Evæ formatio, 501; peccatum, 554.
Evolutionismus 454; absolutus, 456; mitigatus, 459.

Faber de numero electorum, 309, not. 4.
Farrar anglicanus de impeccabilitate Christi, 696; de virginitate B. Mariæ, 803.
Felix de filiatione adoptivâ Christi, 618, 663.
Fides definitur, 73; fidei præstantia, 71; species, 79; falsæ notiones, 80. — Fidei objectum formale, seu motivum, 85; quo sensu fides discursiva nuncupatur, 93. — Fides præsupponit motiva credibilitatis, 94. — Objectum materiale fidei, 101; formaliter revelatum, 103; num virtualiter revelatum? 106; fidei catholicæ objectum, 112; incrementum, 162. Actûs fidei productio, 116; actus fidei elicitur ab intellectu, sub imperio voluntatis, juvante gratiâ, 117; actus fidei quomodo elicitur a doctis, 133; a rudibus, 134; modo extraordinario, 135; — Fidei ultima resolutio, 137. — Fidei certitudo, 141; obscuritas, 144; libertas, 123. — In quibus fides resideat? 147. — Fides a theologiâ distinguitur, 179; rationi non adversatur, 185; eidem opem præstat, 185.
Fides ecclesiastica, 109.
Filiatio relatio realis, 418.
Filioque recte Symbolo additum, 386.
Filius Dei, secunda persona SS. Trinitatis, est Patri æqualis seu consubstantialis, 342, 343, 347, 368; quo sensu Patri inferior, 643; vere genitus a Patre, 375; per intellectum, 378; ab æterno, 375; Patrum hâc de re locutiones explicantur, 362 sq. — Christus dicitur Filius Dei sensu proprio, 626. — Filium Dei incarnari decebat potiusquam Patrem vel Spiritum S., 679. v. **Christus.**
Finis Dei in creatione, 290.
Florentinum conc. de pœnâ decedentium cum originali peccato, 573.
Fomes peccati non fuit in Christo, 697.
Fontes theologici, 180.
Forma corporis humani est anima intellectiva, 513.
Fratres Christi, 805.
Froschammer de origine animæ, 516.
Fulgentius (S.), 14.
Futura libera Deus cognoscit, 271; etiam conditionata, 272; quomodo? 277.

Galliffet de devotione erga SS. Cor Jesu, 780, n. 3; 781.
Gasser, de Ontologismo, 222.
Generatianismus rejicitur, 517.
Generatio Verbi vera, 375; per intellectum, 378; distinctio a processione Spiritûs S., 415.
Genesis tria priora capita quomodo intelligenda, 434.

Genus humanum ab Adamo propagatum, 516.
Gratia, quid? 524; Gratia Adamo collata, 528; vere supernaturalis, 533. — Gratia Christo collata, 698; gratia unionis, 698; gratia sanctificans, 699.
Gratiæ gratis datæ Christo collatæ, 703.
Gregorius Naz. (S.), 8.
Gregorius Nyss. (S.), 8.
Güntheri errores de fide, 82; de Trinitate, 401; de unione hypostaticâ, 671.

Hæresis notio, 114; hæresis materialis aut formalis, 148.
Hermesius de naturâ fidei, 82.
Hierarchia angelica, 478.
Hilarius (S.), 9; de redemptione, 733.
Historiæ usus in theologiâ, 187; sive profanæ, 187; sive ecclesiasticæ, 189; præsertim historiæ dogmatum, 192.
Hodge, calvinista, de angelis custodibus, 485.
Holocaustum, 754.
Homo a Deo creatus, 500; corpore et animâ constat, 509; fuit in gratiâ constitutus, 528; immunis a concupiscentiâ, ignorantiâ, dolore ac morte, 536, non in statu barbariæ, 547; v. **Adamus.**
Honorii doctrina de duplici voluntate Christi, 661.
Humanum genus ab Adamo propagatum, 516.
Huxley de spontaneâ generatione, 457, n. 1.
Hyperduliæ cultus, 775, 811.
Hypostasis seu persona, quid? 322; quomodo distinguitur a naturâ, 319, 323.
Hypnotismi phænomena exponuntur, 495; de eisdem judicium fertur, 496.

Iconoclastæ, 824.
Idiomatum communicatio, 665.
Ignis inferni num cruciat decedentes cum solo originali peccato? 574.
Ignorantia homini naturalis est, 543; non fuit in Adamo innocente, 537; num fuerit in Christo? 689.
Imago Dei in homine, 529; Verbum imago Patris, 378; Imaginum cultus, 822.
Immaculata conceptio B. Mariæ, 789.
Immensitas divina, 254.
Immortalitas corporis fuit Adamo collata, 538; est donum præternaturale, 544; amissa fuit per peccatum originale, 552, 558.
Immunitas ab ignorantiâ, concupiscentiâ, dolore ac morte Adamo collata, 536; est quid præternaturale, 542; amissa per peccatum, 552, 568.
Immutabilitas Dei, 249; quomodo conciliatur cum libertate, 285.
Incarnationis notio, 611, 612; existentia, 620; consectaria, 660; philosophica expolitio, 667; possibilitas, 972; convenientia, 675; perpetuitas, 682; finis, 714; motivum determinativum, 768. Vide **Christus, Redemptio.**
Increduli quomodo ad fidem reducendi, 136.
Innascibilitas propria Patri, 422.
Infantes peccatum originale contrahunt, 555; sine baptismo decedentes privantur visione beatificâ, 572; non autem omni felicitate naturali, 575; pro infantibus Christus mortuus est, 744.
Infidelitate amittitur fides, 148.
Infinitas Dei, 256.
Infralapsarii de prædestinatione, 297.
Innata idea Dei non datur, 222.
Innocentiæ status describitur, 525; Adamus in eo conditus, 528; vere supernaturalis, 533.
Integritatis status, 525; protoparentes in eo conditi, 536; vere indebitus, 542.
Intellectus divinus, 269.
Invocatio Sanctorum, 819.
Irenæus (S.), 4; de Trinitate, 360; de Verbo incarnato, 652; de redemptione, 730.

Jacobitæ monophysismo favent, 617.
Jansenistæ supernaturale adulterant, 527.
Jehovah, nomen divinum, 238.
Jesus Christus, v. **Christus.**
Joseph (S.), 804.
Justinus (S.), 4; de Trinitate, 358; de Christo Deo et homine, 652; de redemptione, 730.
Justitia Dei, 267; in Incarnatione manifestata, 676,
Justitia originalis describitur, 525; protoparentibus collata, 528; vere supernaturalis, 533.

Kenotica theoria de Incarnatione exponitur et confutatur, 680.
Klüppel de factis magicis, 491.

Lacordaire de Trinitate, 416, not. 2.
Lahousse de evolutione specierum, 460.
Lamentabili dec. S. Offic. damnantur quædam propositiones Modernistarum de Christo, 606.
Lateranense IV de Trinitate, 315, 318; de creatione, 429.
Latriæ cultus, 775.
Lecky, rationalista, de cultu B. Virginis, 813, not. 3.
Leo Magnus (S.), 11; de duplici naturâ in Christo, 602.
Leo XIII de utilitate philosophiæ in theologiâ, 181-185; de S. Thomâ, 185; de historiæ recto usu, 188, 192, 193; de biblicis argumentis, 197; de zelo in studiis adhibendo, 207; de B. Virgine, 809, n. 6.
Lepin M. de sacrificio Christi, 761.
Libera futura a Deo cognoscuntur, 271; quonam medio? 277.
Liberales de notione fidei, 83; de Trinitate, 337; de divinitate Christi, 619; de redemptione, 720, 736.
Libertatis notio, 704. — Libertas in Deo, 285; in Christo, 704; ejus objectum, 705; conciliatio cum impeccabilitate et visione beatificâ, 706.
Linnæus de evolutione, 454.
Locutio angelorum, 474.
Lombardus P., 20.
Lutherus de fide, 81; de primigenio statu hominis, 527; de naturâ originalis peccati, 579; de B. Virgine, 789, n. 1.

Macedoniani, 370.
Macula peccati non fuit in Mariâ, 790.
Magiæ crimen, ars et factum, 491.
Magnetismi phænomena, 492; judicium de eis ferendum, 496.
Mali existentia ac conciliatio cum Providentiâ, 291.
Mallock, rationalista, de auctoritate Ecclesiæ, 135, not. 1.
Maria Dei Genitrix, 785; excellentia hujus dignitatis, 787; immaculata conceptio B. Virginis, 789; ejus perpetua virginitas, 799; gratia ei collata, 806; ejusdem incrementum, 806; Assumptio Mariæ, 807; B. Virgo mediatrix ad Mediatorem, 808; regina et mater christianorum, 810; cultus hyperduliæ ei reddendus, 811; excessus in eo vitandi, 814.
Medium scientiæ divinæ, 277.
Meritum *Christi*, 740; quid meruit nobis, 746; sibi, 748; Angelis, 773.
Methodus theologica in exponendis et probandis dogmatibus, 199; quoad conclusiones theologicas, 202; in systematibus exponendis, 204.
Michael archangelus, 482.
Milevitanum II conc. de peccato originali, 429.
Mill negat Dei omnipotentiam, 262.
Miracula Christi, quatenus ejus divinitatem ostendunt, 623.
Miseria hujus mundi quo sensu arguat existentiam originalis peccati, 592.
Misericordia Dei, 264.
Missio in divinis, 390; missio invisibilis, 393; visibilis, 396.
Modernistæ de fide, 83; de naturâ et evolutione dogmatum, 153; de cognoscibilitate Dei, 217; de Trinitate, 337; de divinitate Christi, 619; de

redemptione, 721; de virginitate Mariæ, 799; de cultu Sanctorum, 814.
Molinismus de scientiâ divinâ, 279.
Monophysitæ, 617, 658.
Monothelitæ, 618, 660.
Mors Christi verum fuit sacrificium, 755, 759.
Mors corporis est pœna peccati, 552, 568.
Mosaica cosmogonia, 434.
Müller (Max) de necessitate primæ Causæ, 227, n. 3.
Mundus a Deo creatus ex nihilo, 435; in tempore, 437; libere, 442; bonus, 441; propter Deum ut finem ultimum, 443; propter bonum creaturarum, ut finem secundarium, 443.

Natura, quid significat? 322; quomodo ab essentiâ distinguitur, 322; a personâ, 323.
Natura humana a Verbo assumpta, 686; duplex in Christo natura, 658.
Naturæ puræ *status*, 525, 545.
Naturale prout a supernaturali distinguitur, 521.
Neo-Platonici de Trinitate, 335.
Nestoriani, 616, 655.
Newman (J. H.) de fide ut est donum Dei, 120, not. 3; de Dei æternitate, 253, not. 3; de Dei infinitate, 258, not. 2; de devotione erga B. Virginem, 813, n. 1.
Nicænum de consubstantialitate Verbi, 368.
Nigritarum color aliive characteres eorum adamicæ origini non obstant, 507.
Nomina Dei, 237; nomina propria et appropriata divinarum personarum, 422.
Nominalistæ, 27; de essentiâ Dei, 240, 245.
Notiones in divinis, 421.

Obscuritas fidei, 144.
Obsessio dæmonum, 487.
Offensa Dei, quo sensu infinita, 719.
Omnipotentia Dei, 261; manifestatur in Incarnatione, 676.
Omnipræsentia Dei, 254.
Ontologismus quo sensu damnatus, 221.
Operatio Christi duplex, 661; operatio theandrica, 662.
Operatio Dei ad intra, 269.
Optimismus, 285.
Ordo naturalis, 524; ordo supernaturalis, 524; ordo gratiæ et gloriæ vere supernaturalis, 533.
Originalis justitia, 526, vide **Justitia**; originale peccatum, 549, vide **Peccatum**.
Origo generis humani, 505.

Pantheismus repugnat, 243.
Paradisus terrestris, 540.
Passiones rectè ordinatæ in Christo, 708.
Pater quo sensu major Filio, 643; cur frequentius vocatur Deus, 643; vere generat Filium, 375; per intellectum, 378; non distinguitur a Filio nisi ratione originis, 380; mittit Filium et Spiritum S., nec ipse mittitur, 392; nomina Patri propria, 422.
Patripassiani, 361.
Peccatum a Deo non intenditur, sed permittitur, 282; quo sensu infinitum? 719.
Peccatum *originale originans*, 549; ejus effectus, 551; natura, 552. *Originatum*, 554; ejus existentia, 555; natura, 576; falsæ sententiæ, 579; vera sententia, 581; modus transmissionis, 586; effectus, 568; pœna originalis peccati quoad parvulos et amentes, 572; peccatum originale non repugnat ex parte Dei, 588; neque ex parte modi transmissionis, 591.
Pelagiani, de statu primigenio hominis et originali peccato, 526.
Perfectiones divinæ, 243.
Personæ notio, historice, 319; philosophice, 321; distinctio a naturâ, 323; persona in Deo, 324; tres personæ in Deo, perfecte æquales, 338

personarum circumincessio, 387; quomodo divinæ personæ constituuntur, 420.

Peyrère (Is. de la), de Præadamitis, 505.

Philonis doctrina de Trinitate, 335.

Philoponus, de Trinitate, 372.

Philosophiæ usus in theologiâ, 180; regulæ quibus hic usus moderatur, 184.

Pighius, de peccato originali, 581.

Pius IX de unicitate animæ in homine, 514; damnat Froschammer de origine animæ, 516; de cultu SS. Cordis, 781; de Immaculato Conceptu, 790, 791, n. 1; 796, n. 4; 799, n. 1; de sanctitate B. Mariæ Virginis, 806.

Pius X de naturâ fidei, 131; de cognoscibilitate Dei, 218.

Pœnalitates vitæ cur non tollantur per redemptionem, 747.

Photius de processione Spiritûs Sancti, 381.

Plenitudo certis soli Deo convenit, 235.

Polycarpus (S.), 3; de Trinitate, 355; de redemptione, 729.

Polygenistæ, 505.

Possessio dæmoniaca, 487.

Possibilia quomodo cognoscuntur a Deo, 277.

Potentia Dei, 261.

Præadamitæ, 505.

Prædestinatianismus, 296.

Prædestinatio ad gratiam et gloriam, 295; errores protestantium exponuntur, 296; confutantur, 298; theologorum systemata, 305; prædestinationis signa, 310.

Prædestinatorum numerus, 309.

Præscientia Dei circa futura, 271; ejus conciliatio cum libertate, 273.

Præscriptionis argumento quomodo utendum in theologiâ, 200.

Præsentia Dei in omnibus rebus, 254; in animâ justi per gratiam, 395.

Præternaturale, quid? 523. Præternaturalia dona Adamo collata, 536.

Pragmatismus exponitur, 154; confutatur, 162.

Processiones *divinæ*, 373; processio Verbi a Patre per veram generationem, 375; Spiritus S. a Patre Filioque, 381. — Processionum philosophica expolitio, 414.

Propositio veritatis ab *Ecclesiâ* necessaria ad fidem catholicam, non autem ad fidem divinam, 91.

Proprietates personarum divinarum earum æqualitati non obstant, 405.

Prosper (S.), 11.

Protestantes, v. **Calvinistæ**, **Lutherani**, **Unitarii**, etc.

Protoparentes a Deo creati quoad corpus et animam, 500; gratiâ ornati, 528; immunes ab ignorantiâ, concupiscentiâ, dolore ac morte, 536; non in statu barbariæ, 547; graviter peccaverunt, 549; ideoque amiserunt gratiam ac dona præternaturalia, 551; pœnitentiam egerunt, 554.

Providentia Dei, 288; ejus existentia, 288; providentiæ leges, 290; providentiæ non obstat malorum existentia, 291.

Proxima hæresi propositio, 115.

Pueri quomodo actum fidei elicere valent, 134.

Quatrefages de discrimine inter simiam et hominem, 502, not. 3.

Ratio fidei opem præstat, 182; fidem inter et rationem nulla vera dissensio, sed tantum apparens, 185.

Rationalismi variæ formæ, 81.

Raymundus Lullus de demonstrabilitate Trinitatis, 397, 400.

Redemptio generis humani, 715; necessitas hypothetica redemptionis, 716; Christus redemit homines morte suâ piaculari, 721; satisfactione vicariâ, 739; et merito, 740; hujus redemptionis universalitas, 742; perfectio, 748; medium redemptionis præcipuum fuit sacrificium Christi, 761; munera Christi Redemptoris, 752; v. **Christus**, **meritum**, **satisfactio**.

Regulæ ad rectè loquendum de Trinitate, 422.
Relatio in genere, 325. Relationes divinæ, 325, 418.
Reliquiarum cultus, 820.
Reparatio generis humani sine Incarnatione possibilis, 718.
Reprobatio non fit ante prævisa demerita, 307.
Resolutio fidei ultima, 137.
Revelatio quo sensu necessaria ad fidem, 102; de veritatibus formaliter revelatis, 103; de veritatibus virtualiter revelatis, 106; de revelationibus privatis, 110.
Ripalda de supernaturalitate relativâ gratiæ, 533.
Rosmini de demonstrabilitate Trinitatis, 399, 401; de unione hypostaticâ, 671.

Sabelliani unam in Deo personam admittunt, 361.
Sacerdos supremus N. Legis est Christus, 755.
Sacrificii notio, 753, 758; species, 759; historia, 753; significatio, 754. — Sacrificium Christi in cruce, 755, 759; ejus perfectio, 760; ejus essentia, 761.
Salutem omnium hominum Deus vult sincere, 298.
Sanctitas Dei, 263.
Sanctitas *Christi* negativa, 695; positiva, 698. — Sanctitas *Mariæ* negativa, 789 sq.; positiva, 806.
Sanctorum cultus, 814.
Sanguis *Christi* triduo mortis, 683, not. 7.
Sapiens hæresim propositio, 115.
Sapientia *Dei*, 259; in Incarnatione, 676. — Sapientia æterna seu Verbum, 330.
Satisfactio *Christi* vicaria, 739; ejus superabundantia, 749; perfectio ad strictos juris apices, 751; universalitas quoad homines, 742; quoad peccata, 744; obligatio satisfaciendi cum Christo, 745.
Scandalosa propositio, 116.
Schismatica propositio, 116.
Scholastica philosophia theologo valde utilis, 185.
Scientia *Adami* innocentis, 537.
Scientia *Christi*, 687.
Scientia *Dei*, 270; ejus objectum, 270; conciliatio cum libertate, 273; ejus dotes, 274; species ac medium scientiæ, 276; thomistarum systema, 277; molinistarum, 279.
Scotus (J. Duns), 25; de revelatione ut conditione sine quâ non fidei, 90; de obscuritate fidei, 145; de distinctione inter essentiam et attributa divina, 245; de conciliatione divinæ libertatis cum immutabilitate, 286; de unione hypostaticâ, 668; de Incarnationis motivo finali, 771; de Immaculato conceptu B. Mariæ, 794, n. 3.
Seditiosa propositio, 116.
Servitus diaboli, quatenus est effectus originalis peccati, 569.
Simplicitas *divina*, 246; trinitate personarum non destruitur, 405; neque Verbi Incarnatione, 674.
Sociniani, 618, 720.
Somnambulismus *magneticus*, 492, 496.
Sors infantium sine baptismo decedentium, 572.
Spiritismus, 492, 496, 497.
Spiritus S. est persona Patri Filioque consubstantialis, 342, 345, 348, 353 sq.; ab utroque procedit, tanquam ab unico principio, 382; per modum voluntatis, 387; processio Spiritûs S. a generatione Verbi differt, 415; Spiritus mittitur a Patre et Filio, 392; specialiter in animâ justi habitat, 395; nomina propria Spiritui S., 423; missiones visibiles Spiritus S., 396.
Status varii humanæ naturæ relate ad gratiam, 525; status naturæ puræ possibilis, 545.
Suarez, 41; de conclusionibus theologicis, 108; de ultimâ fidei resolutione

137; de essentiâ divinâ, 241; de medio scientiæ divinæ, 279; de prædestinatione, 307; de unione hypostaticâ, 669; de visione beatificâ Christi, 691, not. 3; de conciliatione libertatis cum impeccabilitate in Christo, 706; de motivo finali Incarnationis, 769.

Substantia, 322.

Subordinatianismo favent Gnostici, 360; S. Hippolytus, 361; Origenes, 364.

Superbia primum peccatum angelorum, 476; Adami, 554.

Supernaturalis notio, 522; species, 523; ordo supernaturalis, 524.

Supralapsarii de prædestinatione, 297.

Symbolismus exponitur, 153; confutatur, 161.

Temeraria propositio, 116.

Tertullianus, 6; de Trinitate, 362; de peccato originali, 562; de unione hypostaticâ, 652; de redemptione, 733.

Thalhofer de essentiâ sacrificii Christi, 761.

Theologia a fide distinguitur, 179; quo sensu philosophiâ utitur, 180; necnon historiâ profanâ, 187, et præsertim ecclesiasticâ, 188; pariter scientiis naturalibus, 193; methodum adhibet positivo-scholasticam, 196.

Theodorus Mopsuestenus de peccato originali, 565.

Theophaniæ in Vet. Testamento, 329.

Thomas (S.), Doctor Angelicus, 23; sæpissime allegatur.

Thomistarum systema de conclusionibus theologicis, 107; de fidei obscuritate, 145; de scientiâ Dei, 277; libertate Dei, 286; de prædestinatione, 307; de notione personæ, 321; de proprietatibus personalibus, 405; de Trinitate, 414; de unione hypostaticâ, 669; de necessitate hypotheticâ redemptionis, 718; de motivo finali Incarnationis, 769; de cultu imaginis crucis, 828.

Traditionalistæ de cognitione Dei, 218.

Transformismus exponitur, 453; absolutus rejicitur, 456; moderatus tanquam hypothesis proponitur, 459.

Trichotomia rejicitur, 514.

Tridentinum de peccato originali, 430; de redemptione et sacrificio Christi, 715.

Trinitatis *mysterium* definitur, 318; definitio explicatur, 319; ab hæreticis diversimode impugnatur, 336; in Vetere Testamento adumbratur, 327; plene revelatur in Novo, 339; praxi Ecclesiæ probatur, 353; et testimonio Patrum ante-nicænorum, 356; ab Arianis impugnatur, 367; a Nicæno definitur, 368; a Macedonianis iterum impugnatus, 370, in C. Constantinopolitano iterum definitur, 371; a Tritheitis adulteratur, 372; et in C. Lateranensi IV explicitius proponitur, 373.

Tritheitæ damnantur, 371.

Tyndall de spontaneâ generatione, 457, not. 1.

Ubiquistæ confutantur, 667.

Unio animæ cum corpore, 513.

Unio hypostatica Verbi cum humanâ naturâ, 613; variis modis impugnata fuit, 614; Scripturâ et Traditione demonstratur, 647; **rationi** non opponitur, 672; sed maxime convenit, 675; consectaria unionis hypostaticæ, 660.

Unitarii de Trinitate, 337; de peccato originali, 526; de divinitate Christi, 619; de satisfactione vicaria Christi, 720.

Unus *de Trinitate crucifixus est*, 668.

Vaticanum de fide, 66; de Deo et creatione, 213.

Verbum est persona a Patre distincta Patrique consubstantialis, 341, 343, 347, 353 sq. v. **Filius Dei**. — Verbum hypostatice humanæ naturæ unitum, 647; non mutatur per Incarnationem, 673; v. **Christus, Incarnatio, Redemptio.**

Veritas revelata formaliter, 103; virtualiter, 106; veritas fidei catholicæ, 112.
Viennense conc. de unione animæ et corporis, 513.
Virchow de ingenio hominis quaternarii, 548, not. 1.
Virgo B., vide **Maria**.
Virtutes in Christo, 702.
Voluntas Dei malum non intendit, sed permittit, 282; libera est in operibus ad extra, 285; voluntas beneplaciti et signi, 287; antecedens et consequens, 287; voluntas Dei salvifica, 298.
Voluntas in Christo, 695.

Wegscheider de peccato originali, 588, not. 2.
Wellhausen de creatione, 436, not. 3.
Wirceburgenses de naturâ originalis peccati, 582.

Zigliara de mente C. Viennensis, 514.

ADDENDA.

Libris in decursu operis allegatis sequentes addere liceat :

Huarte, S. J., *De Deo Creante et Elevante ac de Novissimis*, Romæ, 1917.
E. Hugon, O. P., *De Deo uno et trino*, Parisiis, 1921.
D. L. Janssens, O. S. B. *De hominis elevatione et lapsu*, Romæ, 1919.
J. Naulaerts, *De peccato originali*, Mechliniæ, 1916.
M. Tuyaerts, O. P., *L'évolution du dogme*, Louvain, 1919.
J. Van der Meersch, *Tractatus de Deo uno et trino*, Brugis, 1917.

Imprimé par la Société S. Jean l'Évangéliste, Desclée & Cie. — Tournai (Belgique).

240.2
T167
v.2
Synopsis theologiae
dgomaticae /
A. Tanquerey

240.2 3550
T167
v.2 Synopsis theologiae
dgomaticae /
A. Tanquerey

Graduate Theological Union
Library
2400 Ridge Road
Berkeley, CA 94709

DEMCO